

Printed by R. J. Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), near Palace Gate, Palace Road, Baroda, and published by Prof. B. J. Sandesara, the Director, Oriental Institute, Baroda, 1963.

CONTENTS

ABBREVIATION AND DIACRITICAL SIGNS

add = adding
addi = additional
adhy = adhyaya(s)
App = Appendix
B = Bombay edition of the R (Gujarati Printing Press A D 1912)
chap = chapter(s)
comm = commentary (taries)
cont = continue(s)
corr = corrected correction
Crit App = Critical Apparatus
ed = edition
fig = figure(s)
fol = folio(s)
foll = following
frag = fragment(ary)
G = Gorresio's ed of the R
Gov = Govindaraja
hapl = haplographic(ally)
illeg = illegible
inf lin = *infra lineam* (below the line)
int lin = *inter lineas* (between the lines)
interp = interpolate(s)
introd = introduction introductory
K = Kumbhakonam ed of the R
Kat = Kataka
L = Lahore ed of the R
l = line
m or marg = marginal(ly)
Mah = Mahesvaratirtha
Manu = Manusmrti (N S P ed)
Mbh = Mahabharata
om = omit(s) omitting
orig = original(ly)
post = posterior
pr m = *prima manu* (by own hand)
prob = probably
R = Ramayana
r = repeat(s) repeated
Ram = Ramanuja
ref = refer(ence)
resp = respective
respy = respectively
Rm = Ramayanamanjari (Kavyamala 83)
Ru = Ramopakhyana (Mbh III 258 276, BORI Poona 1942)
sec m = *secunda manu* (by another hand)
st = stanza(s)
supp = supplementary
supr lin = *supra lineam* (above the line)
Til = Tilaka
transp transpose(s) transposition
v = verse
(var) = (with variation)
v l = varia(e) lectio(nes)

֍֍ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses enclose *additions* to MS readings

( ) besides their normal uses enclose superfluous letters which should be *omitted* from MS readings

* (superior star) in the text indicates an *emendation*

* * (in the MS readings) indicate syllables lost through injury to MS

~~~~ printed below (or along the side margin of any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain

C denotes a commentary prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary) thus Cv = Comm Vivekatilaka Cr = Comm of Ramanuja Cm g = Comm of Mahesvaratirtha and Govindaraja Ck t = Comm Kataka and Tilaka A *p* is added on to denote a patha or variant thus C*rp* = a patha mentioned in the Comm of Ramanuja C*kp* = patha mentioned in the Comm Kataka
~~~~

PREFACE

I am glad to place before scholars the Third Volume of the Critical Edition of the Valmiki Ramayana, the Aranyakanda. A tragic interest however attaches to the publication of this Volume. The Aranyakanda was entrusted to Shri P. C. Divanji, M.A., LL.M., who was the *first* man to initiate the Scheme of an All India Critical Edition of the Ramayana in the *Journal of the Gujarat Research Society* (July 1950) and who received favourable response from scholars. Shri Divanji started his work in Baroda on 6-9-1959 and finished the constitution of the text of the Aranyakanda on 3-5-1961 when the Ayodhyakanda was in the Press. He was very anxious that this Volume should see the light of day during his lifetime as he might pass away on account of advancing age (born on 28-6-1885). But it was not to be. He suffered from cancer and unfortunately collapsed on 8-7-1961 after operation in Bombay. He could not get an opportunity to revise the constituted text in the light of the Critical Apparatus. The work of revising the constituted text and writing the Critical Notes as well as the Introduction, therefore, devolved on me as the General Editor.

Regarding the progress of the Ramayana Department, it may be stated that the Kiskindhakanda edited by Prof. D. R. Mankad will now be sent to the Press. The constitution of the Sundarakanda is ready up to Sarga 35 (Vulgate). The remaining portion will be completed by the Editor Prof. G. C. Jhala by the end of the current year. The Yuddhakanda has been constituted by the Editor Dr. P. L. Vaidya, up to Sarga 58 (Vulgate). The Kanda will be completely constituted very probably by the end of June 1964. The Uttarakanda will then be taken up by the General Editor. It is hoped that the Ramayana will be completed in 1967.

I am thankful to the scholars who have reviewed the Balakanda and the Ayodhyakanda in the Indological Journals and the Press for their appreciation and constructive criticism. I am also thankful to the members of the Board of Referees for their valuable suggestions.

I must thank the University Grants Commission and the Gujarat State for the liberal financial help towards the publication of the Critical Edition of the Ramayana.

My sincere thanks are due to the Vice-Chancellor Dr. J. M. Mehta, the Pro-Vice-Chancellor Dr. C. S. Patel and the Syndicate for their keen interest in the Ramayana work and the facilities given to the Ramayana Department. I must also thank Dr. (Smt.) Hansaben Mehta, the ex-Vice-Chancellor, for continuing her interest in the Ramayana work.

I am again thankful to the Manager of the University Press Shri Ramanlal J. Patel for his promptness, vigilance and sincerity. I am also grateful to the staff of the Ramayana Department for their sincere co-operation and ungrudging help. I thank the Director, Oriental Institute, Dr. B. J. Sandesara, for his interest in the Ramayana Department.

Ramayana Department
Oriental Institute
Baroda
Dated 30-9-1963

G. H. BHATT
General Editor

INTRODUCTION

The Critical Edition of the Aranyakānda of the Vālmīki-Rāmāyana is based on 29 MSS. selected out of 42 MSS. fully collated. These MSS. are written, as in the case of the first two Kāndas, in the principal scripts such as Śāradā, Newari, Maithili, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayālam. Of the 29 MSS. 19 are common to the Kāndas 1-3, 2 (D_4 M_2) are common to 1 and 3, and 3 (B_3 D_{m1} M_3) are common to 2 and 3. There are only 5 new MSS. ($V_{1.2}$ B_4 D_{t1}) utilized for this Kānda. The MSS. are fairly representative of different periods as they range from A.D. 1020 to A.D. 1833. The commentaries of Udāri Varadarāja (earlier than A.D. 1250), Rāmānuja (14th century), Maheśvaratīrtha (c. A.D. 1550), Govindarāja (c. A.D. 1600), Kataka yogindra (c. A.D. 1650) and Nāgeśa Bhatta (c. A.D. 1700) have been also regularly utilised for the purpose of variants. All these six commentators hail from South India and comment upon the Southern text of the Rāmāyana. The Bengali commentator Lokanātha Cakravarti has, however, commentated upon the Bengali text of the Rāmāyana. He very often refers to Vimalabodha and Sarvajña-Nārāyana (both between A.D. 1100 and 1300), the old commentators of both the Rāmāyana and the Mahābhārata, and quotes from their commentaries on the Rāmāyana which are unfortunately not available at present.

The 29 MSS. utilized for this Kānda are as follows:—

I N(orthern) Recension (14 MSS. - Ś Ñ V B 9 + D 5)

(a) North-Western Group

Śāradā Version (Ś)

Ś_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated.

(b) North-Eastern Group

(i) Nepali Version (Ñ)

Ñ_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS No. 934 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Samvat 1076 (c. A.D. 1020).

Ñ_2 = Baroda, Oriental Institute No. 14157. Microfilm of MS. No 905 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Newari Samvat 795 (c. A.D. 1675).

(ii) Maithili Version (V)

V_1 = Baroda, Oriental Institute, No 1 (Addenda). Devanāgarī Transcript of a Maithili MS. No. 297 of the Palace (Raj) Library, Darbhanga. Undated.

V_2 = Baroda, Oriental Institute, No. 4 (Addenda). Microfilm of a Maithili MS. of the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (A.D. 1748).

(iii) Bengali Version (B)

B_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14123. Photo-stat copy of MS No. 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris. Undated.

B_2 = Śāntiniketana, Viśvabhāratī, No. 776. Undated

B_3 = Calcuta, Asiatic Society of Bengal, No. G. 394. Dated Śaka 1755 (c.A.D. 1833).

B_4 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G. 4430. Undated.

Devanāgarī Version (D), subdivided into

(i) Devanāgarī Version of Govindarāja (D_{g1}), Tilaka (D_{t1}) and Maheśvaratīrtha (D_{m1}). (All S).

D_{g1} = Baroda, in private possession (of Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1830(c. A.D. 1774).

INTRODUCTION

The Critical Edition of the Aranyakānda of the Vālmīki-Rāmāyana is based on 29 MSS. selected out of 42 MSS. fully collated. These MSS. are written, as in the case of the first two Kāndas, in the principal scripts such as Śāradā, Newari, Maithili, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayālam. Of the 29 MSS. 19 are common to the Kāndas 1-3, 2 (D4 M2) are common to 1 and 3, and 3 (B3 Dm1 M3) are common to 2 and 3. There are only 5 new MSS. (V1 2 B4 D4 7) utilized for this Kānda. The MSS. are fairly representative of different periods as they range from A.D. 1020 to A.D. 1833. The commentaries of Udāri Varadarāja (earlier than A.D. 1250), Rāmānuja (14th century), Maheśvaratīrtha (c. A.D. 1550), Govindarāja (c. A.D. 1600), Kataka yogīndra (c. A.D. 1650) and Nāgeśa Bhatta (c. A.D. 1700) have been also regularly utilised for the purpose of variants. All these six commentators hail from South India and comment upon the Southern text of the Rāmāyana. The Bengali commentator Lokanātha Cakravarti has, however, commentated upon the Bengali text of the Rāmāyana. He very often refers to Vimalabodha and Sarvajña-Nārāyana (both between A.D. 1100 and 1300), the old commentators of both the Rāmāyana and the Mahabhārata, and quotes from their commentaries on the Rāmāyana which are unfortunately not available at present.

The 29 MSS. utilized for this Kānda are as follows:—

I N(orthern) Recension (14 MSS. - Ś Ñ V B 9 + D 5)

(a) North-Western Group

Śāradā Version (Ś)

Ś1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated.

(b) North-Eastern Group

(i) Nepali Version (Ñ)

Ñ1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS No. 934 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Samvat 1076 (c. A.D. 1020)

Ñ2 = Baroda, Oriental Institute No. 14157. Microfilm of MS No. 905 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Newari Samvat 795 (c. A.D. 1675).

(ii) Maithili Version (V)

V1 = Baroda, Oriental Institute, No. 1 (Addenda). Devanāgarī Transcript of a Maithili MS No. 297 of the Palace (Raj) Libaray, Darbhanga. Undated

V2 = Baroda, Oriental Institute, No. 4 (Addenda). Microfilm of a Maithili MS of the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (A.D. 1748)

(iii) Bengali Version (B)

B1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14123. Photostat copy of MS No. 348 of the Bibliotheque Nationale, Paris. Undated.

B2 = Śantiniketana, Viśvabhāratī, No. 776. Undated

B3 = Calcuta, Asiatic Society of Bengal, No. G. 394. Dated Śaka 1755 (c. A.D. 1833).

B4 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G. 4430. Undated

Devanāgarī Version (D), subdivided into

(1) Devanagarī Version of Govindarāja (Dg1), Tilaka (Dt1) and Maheśvaratīrtha (Dm1). (All S).

Dg1 = Baroda, in private possession (of Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1830 (c. A.D. 1774).

Dt2 = Jodhpur, Palace Library. Unnumbered. Undated.

Dm1 = Poona, Bhārata Itihāsa Samsódhaka Mandala, No. 844. Dated Śaka 1698.

(ii) Devanāgarī Composite Version.

D1 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (c. A 1773). (NW)

D2 = Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śaka 1581 (c. A D. 1659). (NW)

D3 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 5600. Dated Samvat 1787 (c. A.D. 1731). (NW)

D4 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1357. Dated Śaka 1688 (c. A.D. 1766). (S)

D5 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611. Undated. (NE)

D6 = Bombay, His Holiness Śrī Goswamiji Diksitaji's Bada Mandira, No. 100. Dated Samvat 18 (c A D 1795). (S)

D7 = Hoshiarpur, East Punjab, V. V. R. Institute, Sādhu Āsrama, No. 3018. Dated Vikrama Sam 1885 (c. A.D. 1829). (NE)

D8 = Poona Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 110 of 1881-82. Undated. (S)

II S(outhern) Recension (15 MSS.—TGM 9 + D 6)

(i) Telugu Version (T)

T1 = Madras, Adyar Library, No. 72372. Undated.

T2 = Madras, Adyar Library, No. 72393 Undated.

T3 = Madras, Adyar Library, No. 75597. Undated

(ii) Grantha Version (G)

G1 = Baroda Oriental Institute, No. 6362. Dated Kollam 993 (c. A.D. 1818).

G2 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 1 Undated

G3 = Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Punyavijayaji).

(iii) Malayālam Version (M)

M1 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 1 Dated Kollam 865 (c A.D. 1690).

M2 = Kuroplangad (P.O. Kundanoor), Malbar, in private possession (of Śrī Samkaran Nampyat Nambudripad) Unnumbered Dated Kollam 998 (c. A D. 1823).

M3 = Chunangad (Via Ottapalam), South Malbar (now Kerala State), in private possession (of Nilakanthan Nambudripad) unnumbered. Undated.

TESTIMONIA

(i) Commentaries

Cv = Commentary (Vivekatilaka) of Udāri (also Udāli) Varadarāja as in the transcript of the N No 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. The comm. is earlier th A D. 1250.

Cr = Commentary of Rāmānuja as given in MS. No. 14066 of the Oriental Institute, Baroda, Transcr of MS. No 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras Undated.

Cm = Commentary of Maheśvaratīrtha as given in MS. No 844 of the Nasik Patwardhan Collect deposited at the Bharata Itihāsa Samśodhaka Mandala, Poona Dated Śaka 1698 (c. A D. 177

Cg = Commentary of Govindarāja as given in MS (Dg1) of Prof. G. H. Bhatt, Baroda. Dated Sa vat 1830 (c. A.D. 1774).

Ck = Commentary (Kataka or Amṛtakataka) of Katakayogīndra (alias Mādhavayogin) as given in MS No 14503 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MSS No 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras Undated

Ct = Commentary (Tilaka) of Nāgeśa Bhaṭṭa as given in Dti Undated, also as printed in Vulgate editions

(ii) Epitomes

(1) The Ramopākhyana (Mbh III 258-276 BORI, Poona, 1942)

(2) Purāṇas—Viṣṇu purāna, III 3 IV 4 (Gitā Press Gorakhpur, 1937)
Agni Purana, Chaps 5-11 (Ānandāśrama ed, Poona, 1900),
Padma Purana, IV 66 121 V 35 (Ānandāśrama ed Poona, 1893-94) etc

(3) The Rāmāyana Manjari of Ksemendra (Kavyamala No 83, Nirnaya Sagara Press Bombay, 1903)

Moreover, the following 13 MSS, not being very helpful for the constitution of the Text were collated but rejected

1. A paper MS, transcript of a MS in the Maithili script No 14161, belonging to the Oriental Institute Baroda The original MS belonged to the Raj Library, Darbhanga, dated Śaka 1473 It was rejected as it represents the S recension (Vulgate) (V1 Collation No)

2. A palm leaf MS in the Bengali script, No G 4827 belonging to the Asiatic Society of Bengal Calcutta, dated L E 248 (= A D 1368) Sargas 1-51 are missing It represents the NE version (B1)

3 A paper MS in the Devanagari script, No B5, belonging to the Palace Library, Jodhpur dated V S 1788 It represents the NW version (D4)

4 A paper MS in the Devanagari script, No 5, belonging to the Palace Library, Jodhpur, dated V S 1835 It represents the NW version (D8).

5 A paper MS in the Devanagari script No 1633 belonging to the Scindia Oriental Institute, Ujjain, dated V S 1838 It represents the S recension (D10)

6 A paper MS in the Devanagari script, No 224 of 1891-95 belonging to the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona, dated V S 1848 It represents the S recension (D11)

7 A paper MS in the Devanagari script, belonging to the Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya Vallabh Vidyanagar (Via Anand) Gujarat, dated V S 1905 It represents the NW version (D15)

8 A paper MS In the Devanagari script, No 14062, belonging to the Oriental Institute Baroda, undated It represents the NW version (D17)

9 A paper MS in the Devanagari script, No 4 belonging to the Palace Library, Jodhpur, undated It represents the NW version (D18)

10 A paper MS in the Devanagari script, No 3019 belonging to the V V R Institute Sadhu Āśrama Hoshiarpur (East Panjab), undated It represents the NW version (D 19)

11 A paper MS in the Devanagari script, No 3020, belonging to the V V R Institute, Sadhu Asrama Hoshiarpur (East Panjab) undated It represents the NW version (D 20)

12 A palm leaf MS in the Grantha script, No 9869 belonging to the Government Oriental Manuscripts Library, Madras undated It represents the S recension (G7)

13 A palm leaf MS in the Malayalam script belonging to Shri C Chitrabhanu Nambudiri, Chundampatta South Malbar, undated It represents the S recension (M3) Collated for Sargas 1-10 (Vulgate) only

For details, vide Bālakāṇda, Intro p. xv.

At the end of Bāla, a list of the total number of Sargas and stanzas in each Kāṇḍa is provided, *pr. m.* Accordingly, Araṇya has 114 Sargas and 4150 stanzas.

The MS. represents the NE version.

The * passage exclusive to this MS. is 1 only, *viz* 893 (*Ins.*)

V1

Baroda, Oriental Institute, No 1 (Addenda). This is a transcript in Devanāgarī of the Araṇyakāṇḍa of MS. No. 297 of the Palace (Raj) Library, Darbhanga The original MS. in the Maithili script is undated. Its size is 12½" × 5". The total number of folios for Araṇya is 123, with 9 lines to a page and 43 letters to a line. The MS contains only Araṇyakāṇda.

The Devanāgarī transcript contains 305 leaves (written on one side only) of size 13" × 8½" with 20 lines to a page and 16 letters to a line. Margins are unruled, stanzas unnumbered. Sargas, which amount to 79, are numbered Single and double dandas indicate the two halves of a stanza. Colophons with significant Sarga names are written in red ink. Corrections which are few are made in the margin in black ink. Words and phrases defying rules of grammar and prosody are underlined in black ink by the copyist The copyist has in some places left blanks marked by dots, indicating that he could not decipher the portion of the original MS, or that the portion of the original was damaged Writing legible and correct. ख is often confounded with or replaced by ष Letters स and श, ब and व are also promiscuously used. The rule of parasavarna is generally observed, but rules of sandhi are not

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS. are.

(*Ins.*) 189, 248, 441, 887(A), (*Subst.*) 241, 1054.

V2

Baroda, Oriental Institute, No. 4 (Addenda). This is a microfilm of the MS. which is in possession of the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (A.D 1748). Size of the microfilm 1" × ¾" Maithili script.

The codex has preserved all the seven Kāndas in 535 folios. It has 14 lines to a page and about 60 letters to a line. Margins are unruled. Stanzas are unnumbered, while Sargas are numbered. Stanza endings are marked with a single danda Colophons give appropriate Sarga names. No marginalia. There are very few corrections Transpositions of lines and stanzas are noticed at few places Many Sargas are illegible in the codex, *e g* the portion from Sarga 3 53 up to 3 57.19 of our Crit Text is illegible. *No episode is added or omitted. Hand writing bad in some places.* प and ऋ, ङ and ड, ग and श are confounded. Sandhi rules are observed and pṛṣṭhamātrās are used occasionally. The MS is written by one scribe

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins.*) 423(C), 1122, 1211, 1248, 1249, 1255, 1293, 1348, (*Subst.*) 1352, 1354

B1

Baroda, Oriental Institute, No 14123. Photo-copy *in situ* of the MS. No. 348 of the Bibliotheque Nationale, Paris Undated This MS was utilized by Dr Gorresio for his edition, and was designated G by him. Palm-leaves, Bengali script. Size of the photograph 16" × 2".

The MS. is complete in seven Kāndas, total number of folios for Aranya being 100. It has 5 lines to a page and about 115 letters to a line. Margins are unruled. Sargas and stanzas are unnumbered. A single danda is used to mark both the halves of the stanza Colophons give significant Sarga

names. Marginalia, additions and corrections are very few. Corrections are mostly *pr. m.* Transpositions of stanzas are rare. Omission of Sargas (e. g. *Crit.* Sarga 3 58) *noticed* at very few places. The condition of the original MS. seems to be good. Hand writing is nice, devoid of errors. Rules of sandhi are usually observed and prsthamātrās are commonly used. The Kānda is copied by a single scribe.

No date is given at the end of Aranya. But the Bālakānda records the date Śaka 1610 (c. A.D. 1688).

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS. are

(*Ins.*) 313, 608, 1912, (*Subst.*) 1330

B2

Śāntiniketana Viśvabhāratī, No. 776. Undated. Written on old paper, size 18½"×4¾". Bengali script.

Besides Aranya which is fragmentary, the codex contains Bāla and Ayodhyā. The total number of folios for Aranya is 25, the last folio being unnumbered. *The Aranyakānda breaks off from our Critical Text 3 24 22 to the end.* It has 9 lines to a page and about 55 letters to a line. Margins are unruled. Sargas are numbered, while the stanzas are not. A single dandi demarcates both the halves of the stanza. Colophons give significant Sarga names. There are very few marginalia, additions and corrections, corrections being mostly *pr m.* Transpositions of stanzas are also very few. Few duplicate stanzas are found. *Writing is good, with very few errors.* Rules of sandhi are generally observed. Prsthamātrās are generally used. The entire Kānda is written in one hand.

Although no date is mentioned at the end of Aranya, there is mention at the end of Bāla that the codex was prepared by Śivadeva in the Śaka year 1711 (A.D. 1789).

The MS. *represents the NE version.*

The * passages exclusive to this MS. are

(*Ins.*) 320, 321, (*Subst.*) 319

B3

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 394. Dated Śaka 1735 (A.D. 1833). Written on paper, size 19"×7". Bengali script.

This MS. contains only three Kāndas, *viz.*, Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā, total number of folios *for Aranya being 105. It has 10 lines to a page and about 45 letters to a line. Margins are unruled,* Sargas are numbered, stanzas are not. The total number of Sargas, as stated at the close of the present Kānda, is 81. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas. Colophons are written in red ink and contain appropriate Sarga names. Marginalia, additions and corrections are few, corrections being *sec m.* In many places, transpositions of lines and stanzas are noticed. The MS. appears to be old as some pages therein are worn out. Writing is tolerably good, with very few errors. Rules of sandhi are strictly observed and prsthamātrās are used. The Aranyakānda is *copied by a single* scribe and is complete.

As stated at the end of Aranya, the MS. was completed by the scribe Rāmadhana Devaśarmā in the Śaka year 1755 (A.D. 1833).

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS. are :

(*Ins.*) 10, 22, 60, 82, 101(A), 125, 148, 162, 169, 179, 192, 219, 260, 276, 355, 380(A), 409, 423(B)(D), 481, 563, 615(A), 764, 766, 831(A), 834, 1063, 1087, 1159, 1207, 1241, 1243, 1264(A), 1345, 1356.

B1

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 4130. Undated. Yellowish paper, size 16"×5", Bengali script.

In addition to Aranya, this MS. contains also Bāla, Ayodhyā and Kiṣkindhā. The total number of folios for Aranya is 103. It has 9 lines to a page and about 75 letters to a line. Margins are unruled. Sargas are numbered, stanzas are not. The total number of Sargas of Aranya is 84. Both the halves of the stanzas are marked by single daṇḍas and the end of Sargas is indicated by double daṇḍas. Colophons, which contain significant Sarga names, are underlined by red pencil. Marginalia rare, additions and corrections very few. Corrections are generally made *pr. m.* and at very few places *sec. m.* Instances of transpositions of lines and stanzas are rare. Condition of the MS. is very old and the pages are brittle. Hand-writing is neat and legible with unfrequented errors. Rules of sandhi are usually followed and pṛṣṭhamātrās are used. The MS. is complete for Aranya and is from the pen of a single scribe.

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS. are:

(*Ins.*) 174(A), 272, 319, 708, 931, 1110, 1170, 1224.

D5

Baroda, in private possession (of Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1830 (A.D. 1774). Written on rough and durable paper, size 12½"×5½", in the Devanagari script. Hand-writing of North India.

This codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Aranya being 114. It has 7 lines to a page and about 43 letters to a line. The total number of Sargas of Aranya is 75 as in the Vulgate. Transpositions of lines and stanzas are few.

For details, vide Bālakāṇḍa, Intro. p. xx (i. e. D1).

The MS. contains the comm. Bhūṣaṇa of *Govindarāja*.

The post-colophon entry made at the end of Aranya indicates that the Kanda was completed in the Samvat year 1830 (A.D. 1774).

The MS. represents the S recension and the text is usually that of Govindarāja.

The * passages exclusive to this MS. are:

(*Ins.*) 494, 843, 946.

D11

Jodhpur, Palace Library. Unnumbered. Undated. Written on tough paper, size 13¾"×6¼". Devanāgari script.

This codex contains all the seven Kāṇḍas written at different periods. For instance, the Kiṣkindhā was written in Samvat 1899, Yuddha in Śaka 1636, Uttara in Samvat 1876, Śaka 1741. The total number of folios for Aranya is 179. The entire MS. is bound in one bundle, and has 8 lines to a page and about 32 letters to a line. Margins are ruled.

The MS. contains the commentary Tilaka of Nāgeśa Bhaṭṭa. The text is written in three strips: the upper and the lower ones contain the commentary while the central strip with a wider margin contains the epic text in a bold hand. Stanzas and Sargas are regularly numbered both in the text as well as in the commentary, the total number of Sargas of Aranya being 75 as in the Vulgate. Double daṇḍas demarcate both the halves of the stanza. No marginalia, additions and omissions. Corrections, *pr. m.*, are found in some places. Transpositions of stanzas are very few in this Kāṇḍa. The MS. is well preserved and writing is neat and legible, with few errors. ष and ख, व and ब are often confounded. *Rules of sandhi* are usually observed. This MS. belongs to the group of MSS. on which the Bombay

edition or the Vulgate is based The text of the epic occasionally differs from that of the commentary The Aranyakanda is written in one hand

No date is recorded at the end of Aranya however, the MS appears to be about 150 years old

The MS. represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

Dm

Poona Bharata Itihāsa Samśodhaka Mandala, No 844 Dated Śaka 1698 Written on paper, size 14" × 6¼" Devanagari script

This codex contains *the following* six Kandas Bālā, Ayodhya, Aranya, Sundara, Yuddha and Uttara The number of folios for Aranya is 121 It has 6 lines to a page and about 42 letters to a line Margins are ruled in black ink.

The MS contains the commentary of Mahesvaratirtha The text is written in three strips the upper and the lower ones containing the commentary, and the central strip containing the text *Stanzas and Sargas are numbered, the total number of Sargas of Aranya being 75 as in the Vulgate* Double dandas in black ink are used for marking both the halves of the stanza. Colophons are daubed over with red chalk No additions and omissions Very few marginalia, corrections, mostly *pr m* and sometimes *sec m*, are noticed in few places Transpositions of stanzas are not many Condition good, writing fairly legible with occasional errors The Aranyakanda is copied by a single scribe and is complete

Although no date is mentioned at the close of Aranya, there is mention at the end of Uttara that the codex was completed in the Śaka year 1698 (A D *1776*)

The MS represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

D1

Poona Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (A D 1773) Written on paper, size 10¼" × 4¼" Devanagari script. Hand writing of Gujarat.

This MS *utilized for the previous two Kandas,* contains all the seven Kandas in full The total number of folios for Aranya comes to 143 (first nine folios being devoted to Ayodhyakanda Sargas 105 111 of the Crit Ed) It has 10 lines to a page and about 28 letters to a line. Margins ruled Sargas 79 (73 of Aranya + 6 of Ayodhya) in number are regularly numbered, while the stanzas are not Colophons bearing appropriate Sarga names are daubed over with red chalk No distinctive marks like dandas are used to indicate the ending of the halves or the stanza Marginalia and corrections rare Corrections are made *pr m* No additions or omissions Transpositions of lines and stanzas are very few Condition good Writing fairly legible and correct Sandhi rules are observed Final म् is always replaced by an anusvara रेफ is dropped in a number of places The present Kanda is written in one hand

The colophon at the end of Kiskindha, giving the date of the first four Kandas, runs as follows —
मवत् १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने मंगेह विरमग्रामवे लेखक नागरज्ञातीय त्रवाडी गीगाराम उपासिक् मवानीदास

This means that the four Kandas were completed by Samvat 1829 (A D *1773*) and the scribe was a resident of Viramgam, a place about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat

The MS appears to be a composite one

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 105 195 218 291, 407, 445, 449 468 (A) (B) (C), 471, 476, 484 486 620, 662, 679, 690, 725 972, 1043, 1059, 1061, 1085, 1123, 1225 (A), 1342

(*Subst*) 438, 448, 479, 483, 488, 505, 532, 601, 607, 643, 800.

D₂

Baroda, Oriental Institute, No. 12864 Dated Śaka 1581 (c. A D 1659).

Written on paper, size 15" × 5¾". Devanāgarī script.

The MS. contains all the seven Kāndas and was utilized for the Critical Edition of Bāla The folios for Aranya are 70 (folio 69 missing) It has 11 lines to a page and about 57 letters to a line Margins are ruled in black ink Stanzas and Sargas are not numbered The first Sarga of Kiṣkindhā appears at the end of Aranya as its part Black ink is used for daṇḍas as well as colophons, but colophons are daubed over with red colour. Colophons contain significant Sarga names A single daṇḍa demarcates both the halves of stanzas Marginalia and corrections are very few. Corrections are made with yellow colour and are *pr m* Transpositions of stanzas are very few Additional Sargas are few No omissions The MS is dilapidated in condition Handwriting is nice, with few errors Rules of saṃdhi are usually followed The Araṇyakāṇḍa is complete

The entire MS appears to have been written by two scribes at two different periods Bālakāṇḍa written by Harinidhi in Śaka 1708(c A D 1786) On the other hand, the remaining Kaṇḍas are from another pen Though no date is separately mentioned at the end of these Kāṇḍas, the Uttara gives the date as Śaka 1581 (c. 1659 A.D). This seems to be the date for Ayodhyā and other subsequent Kāṇḍas also, since the scribe is the same one as of Uttara

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 35, 193, 915, 1066, 1098, 1199 (A), (*Subst.*) 679.

D₃

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 5600. Dated Samvat 1787(c. A.D 1731) Written on paper, size 12½" × 6". Devanāgarī script

The codex is complete in seven Kandas, total number of folios for Aranya being 70. It has 15 lines to a page and about 45 letters to a line Margins are ruled Sargas are numbered, not the stanzas. The total number of Sargas of Araṇya is 85 The first Sarga of Kiskindha appears at the end of Araṇya as its part Both the halves of stanzas are marked by double daṇḍas Red ink is used for dandas Colophons, which contain appropriate Sarga names, are daubed over with red colour A few marginalia and corrections *pr m*, are found Corrections are made with yellow colour Transpositions of stanzas and lines are very few A few repetitions and additional Sargas are noticed No omissions The condition of the MS is old Writing is good, with very few errors Rules of saṃdhi are not regularly observed The codex seems to have been copied by a single scribe

As stated at the end of Araṇya, the MS was completed on Monday, the 12th day of the first half of the month of Jyeṣṭha in Vikrama Samvat 1787(c A D 1731) The same Samvat is recorded at the close of Yuddha and Uttara

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 79, 106, 153(A), 155, 163, 167, 230, 232, 239, 343, 387, 541, 573, 635, 637, 640, 641, 650, 772, 871 1002, 1006, 1075, 1100, 1130, 1174 1185 1191(A) 1221, 1250, 1251, 1347, 1362.

(*Subst*) 205 791, 1052

D₄

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1357. Dated Śaka 1688 (c A D 1766) Written on paper, size 14" × 6½". Devanāgarī script

The MS. represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

D7

Hoshiarpur, East Punjab, V. V. R. Institute, Sādhu Āśrama, No. 3018 Dated Vikrama Samvat 1885 (c. A.D. 1829). Written on paper, size 12" × 5". Devanāgarī script.

This MS. contains only Araṇya, total number of folios being 132. The last folio has a lacuna of 3" after the colophon It has 11 lines to a page and about 35 letters to a line. Margins are unruled. Sargas and stanzas are numbered Like other N MSS., this MS. also reads Ayodhyā Sargas 108–111 of the Crit. Ed. in the beginning of the present Kāṇḍa. The first Sarga of Kiṣkindhā appears at the end of Araṇya as its part. The total number of Sargas is 82 There are no distinctive marks like daṇḍas to indicate the ending of the halves or the stanza. Colophons, which contain significant Sarga names, are daubed over with reddish colour. Very few marginalia. Few corrections and omissions of stanzas noticed at few places. Omissions are generally indicated by dotted or simple lines. Few additional Sargas are found. Transpositions of stanzas are very few. Condition good Writing is fairly legible and generally correct. व and ब, प and ष are confounded Rules of samdhi are generally followed. The MS is written by a single scribe.

The post-colophon entry at the close of the MS. states that the MS. was completed by Miśra (*belonging to Punjab*) at Rsadhāneśwara *on Wednesday, the ninth day of the bright half of the month of* Bhādrapada in the Samvat year 1885 (c. A.D. 1829):

लिपतं पूज्य बीह ऋपधानेश्वरमध्ये सवत् १८८५ मिती भाद्रपद सुदी नवमी बुधवासरे पुरा करया शुभं कल्याणं भवतु। लिखावत मिश्र पजाबी—भाग्महेतो।

The MS. represents the NE version.

There is only one * passage exclusive to this MS.: 499 (*Subst.*), no Ins

D8

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 110 of 1881–82 Undated Written on paper, size 14½"×6½". Devanāgarī script.

This codex contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Araṇya being 87. The folio has 19 lines to a page and about 53 letters to a line. Margins are unruled. Stanzas and Sargas are numbered. The total number of Sargas for Araṇya is 75, that of stanzas is 2513 Double dandas mark both the halves of the stanza Colophons rarely mention Sarga names and are daubed over with red chalk. A few marginal corrections are noticed No omissions, no additions Transpositions of stanzas and lines are also not met with generally. Condition not very old, writing neat and legible, with few errors Rules of samdhi are generally observed *The final* म् *regularly takes the form of anusvara*, छ is written for च्छ and ख्य for ख्य The MS is in one hand

No date is recorded anywhere

The MS. represents the S recension.

There is no * passage exclusive to this MS

T1

Madras, Adyar Library, No. 72372. Undated. Written on palm leaves, size 18¼"×2". Telugu script.

The MS. comprises all the seven Kāṇḍas. Folios 108–142 cover the portion of Araṇya. It has 11 to 13 lines to a page, and about 90 to 96 letters to a line. Margins are unruled and stanzas are unnumbered. The Araṇya has 75 Sargas in all as in the Vulgate, the Sarga numbers being all mentioned in words. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas. No marginalia, no additions. Corrections are few, *pr m.* Transposition of stanzas noticed in some places. The MS. is in a dilapidated

condition. Writing is fairly legible and correct. Sandhi rules are not rigidly followed. The rule of parasavarna is generally observed in this Kāṇḍa. नीरव is written for नीव, ब्र for बृ. The entire MS. is written in one hand.

Although no date is mentioned at the end of Aranya or of other Kāndas, the MS seems to be more than 500 years old.

The MS. represents the S recension.

There is only one * passage exclusive to this MS. 747 (*Subst.*), no Ins.

T2

Madras, Adyar Library No. 72393. Undated. Written on palm-leaves, size 15¼"×1¼". Telugu script.

Besides Aranya, the codex contains Bāla and Ayodhyā, the number of folios for Aranya being 76. The MS has 8 lines to a page and about 64 to 70 letters to a line. Margins are unruled, stanzas are unnumbered. Sargas are numbered in words and they are 75 in all as in the Vulgate. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas. No marginalia, no additions. Corrections are few and far between, *pr.m.* Transposition of stanzas not noticed Condition good. Writing is fairly legible, with many errors. त्स्य is sometimes written as त्स्य. Rules of samdhi are generally followed. The whole MS. is in one hand.

No date given at the end of Aranya or other Kāndas. However, the codex appears to be about 350 year old.

The MS. represents the S recension.

The * passages exclusive to this MS. are · (*Ins.*) 48(A), 226, 267, 748, 786, 998; no. Subst.

T3

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated. Written on palm-leaves, size 19¼"×2". Telugu script.

In addition to Aranyakānda, the MS. contains Bāla, Ayodhyā, Kiṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāndas. The first two Kāndas–Bāla and Ayodhyā – are written by one scribe, Aranya and Sundara seem to have been written by another scribe, Kiskindhā appears to have been written by two scribes, while Yuddha is copied by one hand only. The total number of folios for Aranya is 16½. The folio has 18 lines to a page and 115 to 120 letters to a line. The lines on each page are numbered at both ends, *pr m.* Margins are unruled, stanzas are unnumbered. Sargas are numbered in words, which amount to 75 as in the Vulgate. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas. No marginalia, no additions and very few corrections, *pr.m.* Transpositions of stanzas are noticed in a few places. Condition very good. Miniature writing, fairly correct Anusvāra is generally replaced by parasavarna. दे is written for दृ and नीरव for नीव.

The MS is not dated anywhere, but it seems to be 350 years old

The MS represents the S recension.

The * passages exclusive to this MS. are (*Ins.*) 411, 914, 1105, (*Subst.*) 415

G1

Baroda, Oriental Institute, No. 6362. Dated Kollam 993 (A.D. 1818) Written on palm-leaves, size 16½"×2½". Grantha script.

The MS. is complete in seven Kāndas, the portion of Aranya being covered by folios 54ᵃ to 73ᵃ. It has 21 to 24 lines to a page and about 91 letters to a line. Margins are unruled and stanzas are unnumbered. Sargas are numbered in words and they are 75 as in the Vulgate. Both the halves of the stanzas are separated by single dandas Very few marginalia and corrections, *pr.m.* Transpositions of

stanzas following Govindaraja are noticed at a few places The MS is in a good condition, but some folios are damaged and broken Writing fairly legible and correct The words पुत्र and पाहि are written as पुत्र and पाहि The anusvara is generally replaced by parasavarna The entire MS is copied by a single scribe

As stated at the close of the Uttarakanda, the MS was completed by Śrinivasan, on Friday, the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanakṣatra in Kollam year called Bahu dhanya samvatsara (A D 1818)

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 1015 1148 No Subst

G2

Trippunithura (Travancore-Cochin now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 152 Undated Written on palm leaves size 17" x 1½" Grantha script

The MS contains all the seven Kandas Folios 113 to 149 comprise the portion of Aranya folio 149 ᵇ being left blank It has 15 to 16 lines to a page and about 70 to 74 letters to a line Margins are unruled and stanzas are unnumbered Sargas 75 as in the Vulgate bear numbers in words Single dandas are used to mark both the halves of the stanzas *Marginalia rare There are a few corrections sec m* in Malayalam script Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at places At a few places blanks are kept to indicate letters not deciphered from the exemplar, a sign of conscientious copying Condition good In some places folios have become black Writing is clear and correct The scribal peculiarities of G1 are shared by this MS also The whole MS is from the pen of a single scribe

Though the MS is undated, it seems to be about 300 years old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 331, 339 1093 No Subst

G3

Ahmedabad in private possession (of Muni Śri Punyavijayaji) Unnumbered and undated Written on palm leaves size 15" x 2¼" Grantha script

The codex is complete in seven Kandas folios 49 to 65 comprising the subject matter of Aranya Folios 60-63 being lost four other equally old folios are inserted *sec m* to fill in the gap The MS has 25 to 26 lines to a page and about 90 to 96 letters to a line Margins are unruled and stanzas are un numbered Sargas bear numbers in words and they are 75 as in the Vulgate Both the halves of the stanzas are marked with single dandas *Marginalia* rare *pr m* Corrections *pr m* are few Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at places No omission of stanzas The MS is in a dilapidated condition folios are moth eaten at the ends and sometimes broken Miniature writing which is fairly correct The scribal peculiarities of this version are shared by this MS also Rules of samdhi are observed The whole MS is written in one hand

Though the MS is undated, it appears to be about 500 years old

The MS represents the S recension

*The * passages exclusive to this MS are* (*Ins*) 315 1186 (*Subst*) 1120

M1

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State) Maharaja s Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690) Written on palm leaves size 20½" x 2 1" Malayālam script

The codex is complete in seven Kāndas Folios 95 to 128 comprise the subject-matter of Aranya. The folio has 12 to 13 lines to a page and about 95 letters to a line. Margins are unruled and slightly damaged at both ends Stanzas are unnumbered, but Sargas are numbered in words The total number of Sargas is 75 as in the Vulgate Occasionally a single danda is used to indicate the half or whole stanza, otherwise the writing is continuous No marginalia, no corrections, no additions No transpositions of stanzas Leaves have become darkened The handwriting is clear and correct with few errors. The whole MS. is written in one hand

As stated at the end of the Uttarakānda, the MS. was completed by Candraśekharan, son of Karakujathirikkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamangalattu Śivanturavâsi on the 29th day of the month of Kārtika in the Antu (*i. e.* Kollam) year 865 (A D. 1690) (एण्णुङ्ग मकुषकयपासत).

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS. are 2 only: (*Ins.*) 1339, (*Subst.*) 1152.

Ma

Kumplangad (P. O. Kundanoor), via Wadakkancheri, Malbar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyāthan Nambudripad) Unnumbered. Dated Kallam 998 (c. A.D 1823). Written on palm-leaves, size 23½" × 2". Malayalam scrip.

In addition to Aranya, this MS contains Bāla Ayodhyā, Kiskindhā and Yuddha Kāndas. The folios for Aranya are 43 (108-149). Folio no. 110 seems to have been lost from the original MS. and hence two folios are added *sec. m* in its place giving the same number. The MS. has 11 lines to a page and 93 to 97 letters to a line Margins are unruled Stanzas are nonumbered. Sargas are numbered in words. The total number of Sargas stated at the close of Aranya is 75 as in the Vulgate. No device is used to separate the ślokārdhas or even ślokas No marginalia, no additions. Corrections are made by a different hand. No transposition of stanzas or Sargas. Omissions of stanzas are few, and the omitted portion is written *sec. m.* with + sign Lacuna is found here and there for one or two letters and it is sometimes filled *sec.m.* The MS. is in a very good condition. Writing is nice and legible. The entire MS is copied by a single scribe with the exception of a few discarded folios

As stated at the end of Yuddha, the MS was *copied by* Kantaramutt Tenkūttu Kantara *on the* sixth day of the month of Tulā in the Kollam year 998 (c. A.D. 1823)

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS. are: (*Ins.*) 24, 43(A), 58, 96, 130, 186, 234, 262, 263, 297, 298, 304, 323, 325, 327, 328, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 348, 359, 362, 363, 365, 367, 376, 377, 429, 430, 444, 469, 477, 496, 502, 504(A), 507, 508, 515, 524, 556, 594, 597, 598, 606, 633, 646, 654, 689, 742, 767, 784, 785, 787, 788, 947, 955, 992, 1335

Ms

Chunangad (via Ottapalam), South Malbar (now Kerala State), in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudripad) Unnumbered. Undated. Written on palm-leaves, size 19" × 2.4". Malayālam script

Besides Aranya, the MS contains Ayodhya The total number of folios for Aranya is 87 (151-237). The MS has 9 to 10 lines to a page and about 48 to 52 letters to a line. Margins are unruled. Stanzas are not numbered. Sargas are 76, all numbered in words No device to separate the ślokārdhas or even ślokas No marginalia, no omissions. Corrections are few and far between, *pr.m.* One additional Sarga (relegated to App. I, No. 3) is found after Crit Sarga 11. There are no transpositions of stanzas and Sargas. Condition very old. Writing good and fairly correct. This MS. shares the scribal peculiarities of the southern writing. The entire MS. is from the pen of a single scribe.

Though undated, the MS *seems to be at least 400 years old*

The MS represents the S recension.

The * passages exclusive to this MS are (*Ins.*) 221, 381, 953 961, 1019, (*Subst.*) 472.

Recensions and Versions

The *stemma codicum* given above clearly shows that there are two main Recensions, Nothern and Southern. The Northern Recension is further divided into two versions North-Eastern (Newari, Maithili and Bengali) and North-Western (Śārada and allied D MSS.), while the Southern Recension is almost uniform in the three Versions *viz.* Telugu, Grantha and Malayālam. The Devanāgarī MSS., however, represent a composite group covering the NW, NE, and S Versions.

North Western Version

In the Introduction to the Bālakānda it was stated that 4 MSS. (D1-3 9) belong to Western India and show common characteristic features, that they share the features of both the NR and the SR and that they may be taken as forming a Western Version of the Northern Recension[1]. When I took to the study of the Critical Apparatus of the Araṇyakānda, I got the impression that the 2 MSS. (D. 1.3) of the Araṇyakāṇḍa, which were taken as constituting the Western version at the outset, were in fact agreeing with the NW version to a great extent. I again examined very critically the Critical Apparatus of the Balakanda and found that the agreement of the 4 MSS. (D1-3 9) of the so called W version with the NW Version was also very great. I was then convinced that the MSS in question, although they are influenced by the SR, do not possess sufficient strength of their own for constituting a separate Western Version and that they should be better taken as belonging to the NW Version. There is a general agreement between D1 3 and Ś1 D2 in the case of individual readings, insertions, substitutes and omissions. The exclusive * passages in D1 and D3 are 27 (Insertion), 11 (*Substitute*) and 33 (*Ins.*), 3 (*Sub*) respectively while there are only 2 exclusive * passages (591(A), 844 -*Ins*) common to both D1 and D3. The * passages exclusive to Ś1 D2 and D1 or D3 or both are 63 (*Ins.*) and 38 (*Subst.*) as shown below —(*Insertion*) 165, 309, 324, 372 396, 408, 423(A), 474 489, 493, 512, 513, 520, 567, 576, 614, 642, 644, 670, 752, 770, 803, 808, 831 832 833, 903, 938, 945, 951, 954, 963 975 978, 1010, 1022, 1039, 1060, 1071, 1108, 1112, 1121, 1126, 1129, 1132, 1149, 1182, 1183, 1204 1205, 1206, 1208, 1246, 1270, 1275, 1278, 1284, 1290, 1309, 1320, 1322, 1328, 1376.

(*Substitute*) 62, 231, 240, 244, 617, 630, 699, 765, 779, 789, 819 (A), 820, 826, 829, 837, 844, 868, 878, 949, 993, 1024, 1031, 1036, 1047, 1067, 1077, 1080, 1114, 1162, 1221, 1222, 1226, 1262, 1324, 1327, 1331, 1337.

On the other hand, the * passages exclusive to Ś, and D1 or both D1 and D3 are *only 14* —

(*Ins.*) 292, 418, 424, 433, 459, 475, 519, 522, 584, 611, 747, 1253 1261, 1346

There are, again, 7 Insertion and 5 Substitute * passages common to D1 or D3 or both Ś1 or D2 or both, Ñ1 and S (One or more MSS.) as follows —(*Insertion*) 307, 344, 364, 510, 740, 1191, 1264

(*Substitute*) 349, 557, 560, 592, 726

It may be noted that the other MSS. (Ñ2 V B) of the NE Version do not contain any of the above * passages.

Further, there are 89 Insertion and 77 substitute * passages common to D1 or D3 or both and Ñ2 as follows —

(*Insertion*) 15, 30, 50, 52, 92, 149, 164, 209, 229, 233 341 354, 368, 412, 423 428, 454, 468, 472, 495, 498, 504, 540, 546, 568, 580, 583, 591, 593 601, 731, 736, 756 762, 771, 819, 822, 874, 875, 876, 887, 902, 909, 916, 933, 966, 979, 1007, 1034, 1076, 1092, 1094, 1134, 1136, 1153, 1155, 1160, 1166, 1177, 1170, 1180, 1188, 1189, 1190, 1192, 1195, 1198, 1212, 1213, 1215, 1228, 1229, 1237, 1242, 1244 1254, 1265, 1268, 1274, 1286, 1310, 1311, 1314, 1315, 1321, 1325, 1344, 1359, 1367

[1] Critical Edition of the Balakānda, Supplementry Introduction, p. iv, Baroda, 1960

(*Substitute*) 11, 21, 23, 31, 42, 45, 47, 55, 63, 68, 87, 94, 97, 110, 114, 129, 184, 198, 200, 211, 237, 242, 246, 255, 264, 268, 347, 360, 361, 362, 366, 381, 389, 395, 410, 436, 443, 508, 543, 547, 582, 588, 604, 612, 651, 654, 655, 658, 664, 693, 710, 717, 720, 742, 818, 847, 861, 870, 927, 977, 993, 1008, 1118, 1140, 1168, 1187, 1194, 1202, 1235, 1272, 1295, 1302, 1317, 1333, 1341, 1366, 1372.

The above * passages, both Insertion and Substitute, showing the relation between $\tilde{N}_2$ and D_1 or D_3 or both are very interesting. $\tilde{N}_2$, although it generally does not agree with D_1 or D_2 or both, shares many * passages with them (singly or jointly). $\tilde{N}_2$ generally agress with $D_{1,3}$, only when it is accompanied by $\tilde{N}_1$ The above cases of agreement between $\tilde{N}_2$ and $D_{1,3}$ are exceptional.

The following are the * passages common to all the N MSS —

(*Ins.*) 50, 52, 92, 209, 1160, 1169, 1198, 1254, 1321, 1344, 1359 (11 in all).

(*Sub.*) 11, 42, 45, 47, 68, 97, 110, 129, 242, 255, 268, 347, 360, 362, 389, 612, 664, 720, 861, 1140, 1168, 1272, 1341, 1366 (24 in all).

The * passages common to D_1 (and D_3 only once, 459) and S (one or more MSS.) are 14 only :—

(*Insertion*) *292, 418, 424, 433, 459, 475, 519, 522, 584, 611, 747, 1253, 1261, 1346.*

The following are the omissions common to $Ś_1$ or D_2 or both and D_1 and D_3 or both :—

Sarga	*Stanzas*	*Sarga*	*Stanzas*
12	5^{a}–6^{b}	45.	36^{c}–37^{b}
13.	17^{ab}	49.	11^{c}–12^{b}
	l 2 (237*)		13^{c}–14^{b}
	31^{a}–32^{b}		l. 9–10 (966*)
14.	16^{ab}		29^{c}–30^{b}
29	l. 4 (568*)	50.	24^{cd}
36.	6^{ef}		40^{c}–41^{b}
37.	7^{c}–9	54.	21^{ab}
	19^{ab}	55	18^{cd}
40	16–20	56.	4^{cd}
	22–23	57.	2^{c}–3
42	1^{cd}	58.	10^{c}–12^{b}
	3^{ab}	60.	l. 5 (1192*)
	8^{c}–10	65.	l. 1–2 (1264*)
	13^{ef}	65.	29^{ef}
43	35	68.	8–9
44	2^{c}–3^{d}	71	8^{a}–9^{b}
	15^{cd}		l. 3. 8 (1372*)
	31^{ab}		
	33		

There are again 15 cases of omissions common to $Ś_1$ or D_2 or both, D_1 or D_3 or both, and $\tilde{N}_1$.—

3.6	35 l. 1 (693*)
.11	43.6^{cd}
7.19^{ab}	20
8.2^{cd}	46.1
9.20^{ef}	48.1
10.40^{cd}	55.14^{cd}
24.20^{cd}	68.5^{ab}
27.12^{cd}	

There are also omissions of colophons in the following MSS. of the NR on account of the continuity of Sargas :—

Col. of Sarga	*Omitted in*
10	Ś$_1$ D$_1$
11	D$_1$
14	D$_{1,2}$
16	D$_{1,3}$
23	D$_3$
24	Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{2,3}$
28	Ś$_1$ D$_{1-3}$
33	Ś$_1$ D$_{1,3}$
40	Ś$_1$ Ñ V$_1$ B$_{1,3,4}$ D$_{1-3,6,7}$
41	D$_3$
59	Ś$_1$ V$_1$ B$_1$ D$_{2,4}$
66	D$_2$
67	Ś$_1$ Ñ V$_1$ B$_{1,4}$ D$_{1,3,4,5,7}$

The Araṇyakāṇḍa in the following MSS. ends with the first Sarga of the Kiṣkindhākāṇḍa

Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_3$ B$_{1,3}$ D$_{2,3,4}$

There are also additional colophons in the following MSS. —

After 3.10.165* in Ś$_1$ D$_2$
,, 3.10.68 ,, Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-3}$
,, 3.21.456* ,, Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{2,3}$

No Western Version

The above analysis of the * passages and the omission in the two MSS. D$_{1,3}$ that were supposed to constitute a Western Version show that they in fact belong to the NW Version. The remarkable agreement between D$_{1,3}$ and Ś$_1$ D$_2$ in the case of variants also confirms this view. It should be, however, noted that D$_{1,3}$ show some contamination with the SR and preserve some individual characteristic features This remark is equally applicable to the two allied MSS (D$_{4,15}$) collated but rejected for the Critical Apparatus. There is, therefore, no justification for formulating a separate Western Version[1] Our MSS D$_{1,3}$ (and D$_{11,15}$ of the Collation Sheets) are similar to the MS. described by Dr. Wirtz in his Inaugural Dissertation, *Die Westliche Recension des Rāmayana* (Bonn, 1894), and represent the NW Version.

North-Eastern Version

All the MSS. of the NE Version excepting Ñ$_1$ are allied. Ñ$_1$ is dated A D 1020, while Ñ$_2$ is dated A D 1675 There is thus the gap of 655 years between the two Nevari MSS Consequently the two MSS. differ from each other Ñ$_1$ is leaning towards the NW Version while Ñ$_2$ is leaning towards the NE Version. The * passages exclusive to Ñ$_1$ and Ñ$_2$ are 47 (38 Ins. + 9 Subst.) and 1 (Ins) respectively as noted before

The relation between Ñ$_1$ and NW (one or more MSS.) will be clear from the following common * passages —

(Ins.) 25, 26, 30, 33, 39, 50, 52, 80, 92, 101, 103, 109, 113, 115, 117, 118, 153, 164, 209, 213, 224, 233, 282, 301, 341, 344, 354, 364, 368, 405, 419, 423, 428, 451, 468, 472, 480, 495, 498, 504, 510, 540, 546, 555, 560, 568, 575, 580, 583, 591, 601, 615, 625 629, 636, 701, 762, 811, 1076, 1090, 1094, 1134, 1136, 1146, 1153, 1155, 1160, 1169, 1177, 1180, 1188, 1189, 1191, 1192, 1198, 1212, 1215, 1254, 1264, 1268, 1311, 1314, 1315, 1321, 1341, 1355, 1359=87

[1] I am thankful to Rev. Fr. Dr. C. Bulcke who drew my attention to the fact that the so-called Western Version of the Rāmāyaṇa is not justifiable.

(*Subst*) 11 21 23 31 42 45 47 68 70 84 86 94 97 98 107 110 119 129 137 141 160 184 200 211 237 242 246 250 255 261 264 268 2 3 278 310 347 349 357 360 361 36? 366 381 388 389 95 403 410 413 426 436 443 456 508 524 527 543 547 557 570 571 582 588 592 604, 608 609 612 651 654 655 664 693 695 710 717 720 726 731 742 ,61 777 861 983 1007 1137 1140 1168 1187 1193 1194 1235 1272 1295 1302 1341 1358 1366—98

The following * passages are common to N1 NW (one or more MSS) and S (one or more MSS) —

(*Insertion*) 307 344 364 510 740 1191 1264 (*Substitute*) 349 557 560 592 725

The passages common to N1 and S (one or more MSS) are (*Insertion*) 511 525 667 775 805 807 901

*There are however * passages common to N1 and N* along with other MSS of NR and SR

(*Ins*) 30 50 52 92 164 209 233 301 341 354 368 423 428 468 472 495 498 504 506 539 540 546 568 575 580 583 591 601 615 636 639 678 731 732 756 759 809 885 909 979 1076 1081 1094 1134 1136 1141 1153 1155 1160 1169 1177 1180 1188 1189 1192 1198 1212 1215 1254 1268 1304 1311 1314 1315 1321 1344 1359 1365=68

(*Subst*) 11 21 23 31 42 45 47 68 7 94 97 98 110 129 184 200 211 237 242 246 255 264 268 271 278 310 347 360 361 362 366 381 389 395 410 413 436 443 447 492 497 508 543 547 570 571 582 588 604 608 612 651 654 655 664 693 695 704 710 711 717 720 742 761 ,62 74 790 827 857 861 983 990 994 1007 1140 1154 116 1168 1183 1187 1194 1199 1205 1235 1236 1272 1295 1302 1341 1361 1366 1376=92

The * passages common to N1 and NE (one or more MSS) *with NW* (one or more MSS) are 50 (*Insertion*) and 61 (*Substitute*) while those common to N1 and NE (one or more MSS) *without NW* are 16 (*Insertion*) and 24 (*Substitute*)

The Southern Recension

The Southern Recension is represented in the Telugu Grantha and Malayalam Versions and also in the Devanagari Composite Version The remarkable feature of this Recension is that it is almost *uniform* in all its Versions unlike the Northern Recension which varies in the two Versions NE and NW

The uniformity of the several Versions of the SR is very clear even from the passages common to them (D + S) as shown below —

(*Insertion*) 2 7 41 43 44 46 48 54 56 61 72 76 81 91 93 95 99 104 116 122 40 147 280 283 285 296 303 326 330 356 3 5 393 414 4 0 440 452 462 465 470 485 491 581 587 595 613 618 645 661 683 684 703 05 713 719 723 728 743 749 751 767 783 806 816 817 825 828 835 840 919 923 937 964 969 971 985 991 1059 1074 1084 1115 1123 1139 1156 1161 1163 1164 1167 1176 1181 1184 1196 1260 1266 1271 1281 1291 1 98 1326 1353 1365 1375 — 101

(*Subst*) 1349

Antiquity of SR

It has again wonderfully preserved archaic forms to a greater extent and has thus maintained the older text of the Ramayana It has further received many commentators from very early times one of them Udari Varadaraja being earlier than A D 1250—with the result that the text of the Ramayana could be handed down in an unbroken tradition It was about the early centuries of the Christian era that the Ramayana came to be recognised as a religious text a Vaisnava treatise by the Vaisnava Alvars who composed devotional songs in praise of Narayana Krsna Rama and Vamana and who used to explain the text of the Ramayana in Tamil That Vaisnavism was very strong in South India in the early centuries is quite clear from the Bhagavata Purana (6th century A D) which says (XI 5 38 40) in the prophetic style that in the Kali age there will be found men here and there devotees to Narayana but in large numbers in the Dravida country where flow the rivers Tamraparni Kaveri and others and those who drink the water of these rivers will mostly be pure hearted devotees of Vasudeva The

Bhāgavata Māhātmya (1.48) also confirms this view when it says that Devotion (to Nārāyaṇa) originated in the Dravida country, developed in the Karnāṭaka, declined in the Mahārāṣṭra and disappeared in Gujarat. The Rāmāyaṇa, the sacred text of the Vaiṣṇavas in South India, taught, according to them, the doctrine of unconditional self-surrender to God (*Prapatti*) best illustrated in the case of Vibhīṣaṇa. The Rāmāyaṇa consequently remained quite safe with all their archaic features in the hands of these Vaiṣṇavas.

The commentaries on the Rāmāyaṇa in Tamil have formed the basis of the Sanskrit commentaries on the Rāmāyaṇa as far as the Vaiṣṇava commentators are concerned. The claim of these commentators that they are following tradition is, therefore, not unfounded. Udāli Varadarāja, for instance, remarks in the beginning of his commentary on the Rāmāyaṇa as follows:—

मातरादिषु वर्णेषु नात्यन्तनिपुणैर्नरैः।
खण्डने स्खलितः पाठः पारम्पर्येण लिख्यते।
अतोऽत्र सम्यक्पाठश्च तत्र तत्र प्रदश्यते॥

Govindarāja also refers in the beginning of his commentary on the Rāmāyaṇa to the tradition of the old Teachers (प्राचार्यपारम्परी) and remarks as follows—

पूर्वाचार्यकृतप्रबन्धजलधेस्तात्पर्यमावली-
र्मीहंप्राहमहं शठारिगुरुणा सद्दर्शितेनाध्वना।
अन्यव्याकृतिजातरूपरचनाकल्पैर्योजय सज्जीकृतं
श्रीरामायणभूषणं विरचये पश्यन्तु निर्मत्सराः॥
सुस्पष्टमष्टादशकृत्व एत्य श्रीशैलपूर्णाद्यतिशेखरोऽयम्।
शुश्राव रामायणमंत्रराज यद्वै तमाचार्यपरम्परात्तम्॥

He later on (1.5.1) remarks—

श्रीरामायणं दीर्घशरणागतिरित्याभाषक। पूर्वमेतदष्टादशार्यं आचार्योपदिष्ट।

The fact that even Maheśvaratīrtha (c A.D. 1550) who belongs to the School of Śaṅkarācārya has got the text of the Rāmāyaṇa similar to the text of the Vaiṣṇava commentators clearly shows the antiquity and the reliability of the Southern Recension. The Vaiṣṇava and the Śāṅkara commentator differ only in the interpretation of certain passages of the Rāmāyaṇa where Rāma is considered as the Highest Reality by the Vaiṣṇava commentators. The text of the Epic is of course more or less similar. Additions have been no doubt made from time to time for obvious purposes, but there is no tampering with the original text. The Southern Recension has thus preserved the older form of the Epic with additional matter which can be easily detected and removed with the help of the Northern Recension.

The Northern Recension, however, tells a different story. The text of the NR is *not uniform* but is represented in the two Versions, NE and NW, both of which agree with the SR to a certain extent both in form and matter. This relation will be quite clear from the following conspectus of the * passages common to NW, NE and S —

Star Passage No.	NW	NE	S
233	Ś$_1$ D$_{1-2}$	Ñ V B D$_{4,7}$	G$_{2,3}$ M$_{2,3}$ D$_{m1}$ D$_5$
311	,,	,,	G$_1$ M D$_{t1}$ D$_5$
368	,,	,,	G$_1$ M$_3$
423	Ś$_1$ D$_{2,3}$	,,	M$_{2,3}$
436	,,	Ñ B D$_{6,7}$	G$_2$ M
546	,,	Ñ V B$_{1,3,4}$ D$_7$	,,
731	,,	,,	,,
811	Ś$_1$ D$_3$	Ñ$_1$ B$_4$	T G M D$_{g1}$ D$_{t1}$ D$_{m1}$ D$_{4,6,8}$
874	Ś$_1$ D$_{1-2}$	Ñ$_1$ V$_1$ B$_{1,3,4}$ D$_{4,7}$	,,
875	D$_{1-2}$	,,	T$_{1,3}$ G M D$_{g1}$ D$_{t1}$ D$_{m1}$ D$_{4,7,8}$

Star Passage No	NW	NE	S
876	Ś1 D1-3	Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7	"
902	"	"	M3
916	"	"	"
1026		"	"
1034	D1-3	"	"
1212	Ś1 D1-3	Ñ V B1 3 4 D5 7	"
1242	D1	Ñ2 V B1 3 4 D5 7	"
1268	Ś1 D2 3	Ñ V B1 3 4 D5 7	
1350		V2 B3	T G M Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8
213	Ś1 D1 2	Ñ1	M2 3
344	Ś1 D1-3	"	T1 3 G M2 3 Dg1 Dm1 D4 8
364	Ś1 D1 3	"	T G M2 3 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8
740	D1	"	T G M Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8
805		"	"
807		"	"
901		"	G1 M1 3
1191	Ś1 D1-3	"	T G M Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8
1264	"	"	G3 M3 Dm1 D8

A critical study of the NR and the SR creates an impression that most of the archaic forms of the SR have been substituted by regular forms with the necessary changes in the text without sacrificing the substance The archaic forms of the SR maintain the metre and probably reflect the earlier stage of the Epic language The argument that the NR represents the older form of the Epic, that it has been corrupted in the SR by ignorant people and that the SR is consequently rich in archaism is not convincing It is difficult to believe that the purity of the text of the NR was marred in the SR during transmission from North to South, when we find that many difficult texts in the Sanskrit Literature have been wonderfully preserved in their pure form in South India Moreover, it is very unlikely that the so called corrupt text of the Epic in the SR should appear *uniform* in all the three independent Versions of Telugu, Grantha and Malayalam (not to mention the other Versions of Kannada, Nandināgari and Devanagari) The process seems to be the other way The text of the Ramāyana descended like the Ganges, from the North to the South, maintaining the same form in the initial stage South India accepted the Epic as a sacred text from very early times and produced a host of commentators who helped the preservation of the original form of the text during a long period

North India no doubt enjoys certain privileges denied to South India *Firstly* the capital of the Ikṣvāku Kings Ayodhya, has been situated in North India And *secondly* the author of the Epic, Valmiki himself has flourished in North India The text of the NR is therefore, naturally expected to be older than that of the SR But this legitimate claim of the NR is unfortunately lost on account of the extraordinary zeal of the Sanskrit scholars and people of North India which has maintained several centres of Sanskrit learning and where modern languages are descendants of Sanskrit Valmiki is no doubt the First Poet (*Ādi Kavi*) and Ramayana the First Poem (*Ādi Kāvya*) in the Sanskrit Literature It must, therefore be a gem of purest ray serene Being guided by this pious motive the rhapsodists and Sanskrit scholars of North India did not hesitate to polish the text of the Ramayana This naturally resulted in the removal of the archaic forms of the Original Epic, and their substitution by new regular forms The NR thus came to possess a polished text of the Ramāyna and became inferior to the SR

Further, Ramayana in the North India did not receive, somehow or other, a good number of commentators who would have been able to maintain the textual tradition without break, as it found in South India Although the worship of Rama in North India existed in the 5th century A.D as suggested by the representations of scenes from the Ramayana near the Visnu temple at Deogarh

near Jhansi[1] it was only in the times of Ramananda (A D 1299-1410) who was considered as a direct incarnation of Rama that the Ramayana came to be regarded as a sacred religious text in North India by which time the text of the Epic in the NR had *already undergone revision* as is shown by the MSS

Such a process was suggested by Dr Jacobi seventy years ago in his illuminating book *Das Ramayana* (Bonn 1893 pp 7 9) He designates *the Southern Recension as indicating that it is the Recension* of the commentators the Bengali Recension as B and the Western Recension (which is now known as North Western Recension) as A (pp 2-3) He then compares them and comes to the conclusion which may be briefly summarized as follows

(1) The facts show that C has preserved the older text in certain cases and the other Recensions have changed it with a purpose that can be definitely perceived It points to the assumption that the authors of the remaining Recensions had revised the text of C Schlegel s view that the changes are due to the whims and caprices of sentimental and fastidious persons does not appear to be sound on a closer examination It may be true in a poem of moderate size but not in an epic of vast extent like the Ramayana It may be assumed that at the time of the fixing of the Recensions *the institution* of the rhapsodists or professional reciters of the Ramayana extant till then was in a flourishing condition and the text orally preserved by them had the authority of MSS The rhapsodists (*Kavyopajivinah*) were thus the real traditional preservers and proper originators of the Ramayana They also possessed the classical education of their time

(2) It can be now easily understood that in those regions which were the centres of classical Sanskrit literature specially in the east and the west the irregularities of the epic language met with *abhorrence from the people* and as a consequence deliberate attempts were made *to remove them in the* Bengali and the West Indian Recensions As the Ramayana was considered as a *Kavya* the features which were maintained by such type of poetry could not but have left influence upon the shape of the text of the Ramayana Such a consideration did not however arise in the case of the Mahabharata which was much earlier accepted as a book of Law (*Das Ramayana* pp 7 9)

This view of Dr Jacobi is confirmed by a critical study of the Ramayana MSS *The Editors of the Critical edition of the Ramayana have consequently come to the conclusion that the SR is superior to the NR and that the SR should form the basis of the critical text of the Epic*

The NR which enables us to detect the interpolations in the SR has also its own significance It is again followed where SR is not satisfactory As the two Recensions NR and SR *are not thus of* equal strength there is evidently no scope for the conventional wavy line for showing the differences between them The wavy line is of course used only when there is a doubt about the original reading in the SR This method which is the only possible method in the circumstances does not show Editor s Failure It is again true that each text variant should be considered on its own merit and *this has been followed in the Critical Edition as far as possible* In *many cases it is observed that the* NR presents a polished text— a fact which restricts the scope of the consideration of individual readings in the two Recensions It sometimes so happens that a reading which appears to be better may have been the result of an after thought like an easy reading evolving from a difficult one

Extent of the Constituted Text

The constituted Text of the Aranyakanda consists of 2466 stanza units divided into 71 Sargas as against 2469 stanzas and 75 Sargas in the Southern Recension (Bombay edition the Kumbhakonam edition has 2842 stanzas) Gorresio s edition has 2842 stanzas and 79 Sargas while the Lahore edition has 2560 stanzas and 82 Sargas Of the total number of 1377 * passages 919 are pure insertions and 368 are pure substitutes while 90 * *passages are of mixed nature* and 263 *are exclusive to individual* MSS Of the insertion * passages 304 are exclusive to the NR (63 NW+241 NE) and 101 are exclusive

[1] *Cf Memoirs* of the Archaeological Survey of India No 70 by Pandit M S Vats

to the SR (D+S) This will bring the number of * passages down to 341 only (1377-368 subst. - 663 of individual MSS - 304 of N - 101 of S=341) This will give us a fair idea of the early additions to the text of the Rāmāyana at different stages

The commentators all Southern, throw some light on the extent of the Aranyakanda when they comment upon R 1 4 2 (Vulgate=196 * of the Cr ed) Their views are as follows —

		Sargas	Ślokas
1	Udari	75	2732
2	Ramanuja	75	portion missing in the MS
3	Maheśvaratirtha	75	2732
4	Govindaraja	75	2732
5	Katakayogindra	75	2732

Cs simply criticises Ck's view. Ct is silent on this point The commentator, Devarama, omits this stanza As this stanza is also omitted in the NR the commentator, Lokanatha Cakravarti, does not get an opportunity to discuss the matter.

The above analysis shows that there is only one textual tradition in the SR from the time of Udāri (12th or 13th century A D) Udāri is followed by Ramanuja, Maheśvaratirtha, Govindaraja and Katakayogindra The fact that Maheśvaratirtha and Katakayogindra who belong to the School of Śankaracarya have followed the text of Udāri who belongs to the rival School of Ramanujacarya, is very significant Equally significant is the fact that even later commentators like Nageśa Śivasabaya and Dévarama (of the Śankara School) have followed the text of Udari

The constituted text of the Aranyakanda consisting of 2066 stanzas thus represents the earliest form of the Epic *solely on the evidence of MSS* It is neither a copy of the SR nor a critical recensional edition It is critical in the true sense as it has been fixed after a careful consideration of all the Recensions and their Versions The two Recensions, NR and SR cannot be accepted simultaneously When one of them has therefore to be selected, preference is given to that Recension which is older of the two The SR which is more archaic than the NR has naturally formed basis of the Critical Edition. And this is appreciated by some members of the Board of Referees and other eminent scholars

Appendix Passages

The long passages which are not adequately supported by the MSS and which are, therefore, considered as interpolated are given in the Appendix I Their number is 18 out of which 11 are found in the N MSS and 7 are found in the S MSS The purpose of these interpolated passages is quite obvious in all the cases e g fondness for ethical matter in No 1 and that for details in the other passages

Passage No 1 (20 ll) is found only in D3 It contains ethical wisdom Passage No 2 (17 ll) is found in the NE MSS only It gives a detailed description of the forest The location of this passage varies with the MSS—a feature indicating its spurious nature The passage No 3 of 83 lines describes in detail the conversation between Agastya and Rama and the history of Dandakaranya and is found in the NW and S (except T2) MSS It is however, not at all commented upon by all the Southern commentators Govindaraja's remark in the beginning of his commentary on 3 12 1 (Cr ed) is very significant— पूर्वसर्गान्ते सर्गान्तरोक्तिनिर्वर्तितीति प्रतीयते, कथाया अपर्यवसानात् ।

He evidently suggests that there is nothing missing between 3 11 and 3 12 The passage is, therefore a late addition It is not included in any edition of the SR The story of Dandaka, of course appears in R 7 79–81 (Vulgate)

The passage No. 4 *found in some N MSS* (excluding B) contains 25 lines and gives the details of the ancestry of Jatayus Passage No 5 (21 ll) found in the NE MSS (ex Ñ1) and passage No 6 (21 ll) found in some MSS (Ś1 Ñ D1 2 M2) give the details of the conversation between Khara and

Dūṣana in two different versions Passage No 7 (29 ll) found in the S MSS only and Passage No 8 (54 ll) found in D1 only give two versions of 3 24 Passage No 9 (20 ll) found in the NE MSS and partly in some S MSS describes the fight between Rama and Khara It is omitted in the printed editions of the SR and not commented upon by the Southern commentators Passage No 10 (109 ll) found in the S MSS only corresponds to the Sarga 31 of the SR (Vulgate) which narrates how Ravana hears of the death of Khara and determines to slay Rama It is commented upon by the Southern commentators

Passage No 11 (92 ll) found in the N MSS corresponds to Sarga 45 in Gorresio s edition and to Sarga 45 in the Lahore edition It continues Marica s speech dissuading Ravana from his evil plan Passage No 12 (67 ll) found in some N MSS and one S MS (D11) corresponds to Sarga 63 in the Gorresio and Lahore editions It is considered *prakṣipta* in the editions of the SR The passage narrates how Brahman asks Indra to give sacrificial food to Sita in Lanka so that she can sustain her life during the period of custody Indra accordingly goes to Sita gives her sacrificial food reports about Rama and carries a message to Rama from her Passage No 13 (40 st) found in the S MSS only covers the two Sargas 62 and 63 of the editions of the SR which are commented upon by the Southern commentators The unusual metre (*Upajati*) of the latter half of the passages (= Sarga 63 of the Vulgate) also confirms the spuriousness of the passage The passage gives a detailed description of Rama s lamentation Passage No 14 (18 ll) found in the S MSS only describes in detail the southward march of Rama Passage No 15 (37 ll) found in the N MSS only describes the martial spirit of Rama Passage No 16 (50 ll) found in the N MSS only continues the speech of Lakṣmana The remark of the commentator Udali about this passage is very significant He says अत्र पर 'सुमित्रा खलु धन्यासि' इत्यादय केचिच्छ्लोका केषुचित् कोशेषु सन्ति । न व्याख्याताश्च प्रक्षिप्ताः । (Cf Cr App on 3 62 4 p 323) Passage No 17 (24 ll) found in the S MSS only narrates the story of a Rakṣasi, *Ayomukhi* by name how she approaches Lakṣmana with a view to enjoying his company and how her nose and ears are cut off by Lakṣmana There is a reference to one *Ayomukhi* the wife of Vighna in the Puranas (cf Brahmanda 3 59 13 Vayu 84 13) The last Passage No 18 (46 ll) found only in V1 B1 gives a detailed description of the Lake Pampa

The Śloka metre in the Ramayana

Prof Burrow while reviewing the Volume I Balakanda Fascicules 2 and 3 (JRAS, 1962, Part 3-4 pp 149-151) refers to the structure of the Śloka metre and expects some discussion about the Ślokas of three lines or one line and about the construction of some lines It may be remarked in this connection that the regular pattern of the Śloka metre (two lines of four padas) is followed in this Critical Edition But when the syntactical connection requires a change in the standard the Editors have taken three lines or rarely one line or four lines as a stanza unit as is common with Sanskrit Commentators and even with the Editors of the Critical Edition of the Mahabharata (BORI Poona) and other works Out of 2066 stanzas in the Aranyakanda there are only 45 stanzas of 3 lines 1 stanza of 1 line and 1 stanza of 4 lines This method of grouping lines (3 or 4 or 1) is found to be convenient for the understanding of the text These are only exceptions to the general rule (of two lines or four padas of a Śloka) There are of course no two opinions with regard to the fact that the Ramayana was composed in the Śloka metre of two lines or four padas Regarding the other point of anomalous pattern of the second half of a Sloka corresponding to the beginning of a sentence which is concluded in the first line of the next sloka it may be observed that the anomaly is due to wrong numbering Cases of this type in the Aranyakanda which escaped attention are corrected in the Critical Notes at the end of the Kanda

The Rama Story in the Aranyakanda

Entering the Dandakaranya Rama visits the Āśramas of the sages and stays with them for ten years (3 10 25) During this period he kills Viradha, visits the hermitage of Śarabhanga who

advises him to meet the sage Sutiksna promises protection to the sages from the Raksasas and meets Sutiksna and Agastya On the advice of Agastya Rama goes to Pañcavati on the banks of the river Godavari and resides there for three years (cf *Govindaraja* on 3 54 22 cr ed, *according to* others two years with Sutiksna and about one year and two months in the Pancavati) The scene is now changed from the Northern India to the Deccan and the Southern India The association of Agastya with the Deccan is very significant from the history of Indian civilization

Rama and Laksmana kill Khara Dusana and many other Raksasas after the mutilation of Śurpanakha who urges Ravana to slay Rama and wed Sita Ravana reveals his project to Marica who dissuades him from his evil design without success Marica assumes the form of a deer goes to Rama s hermitage enamours Sita and flees away and compels Rama to follow him Rama puts Laksmana in charge of Sita chases Marica and kills him Sita sends Laksmana away for assisting Rama and remains alone in the hermitage Ravana approaches her in the garb of an ascetic abducts her and flies in the air Sita censures Ravana and weeps piteously Jatayus attacks Rāvana who kills him in the encounter Ravana returns to Lanka with Sita and implores her to become his consort Sita flatly refuses Ravana puts her in the Aśoka Garden under the control of Raksasa women and gives her the time limit of one year for deciding the question of marrying him (3 54 22)

While returning Rama sees terrible portents laments most pathetically, reproachs Laksmana and starts search for Sita Laksmana pacifies Rama and inspires him with courage Rama meets Jatayus who enlightens him on Sita s abduction Rama and Laksmana meet Kabandha who gives valuable guidance for the acquisition of Sita *Rama meets Śabari and reaches the Lake Pampa*

Ramayana Department
Baroda 28 9 1963
Vijayadaśami V S 2019

G H BHATT

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

N.B.:—A * passage which is a substitute passage in one edition and an insertion passage in another edition is marked by the sign { placed before that * passage. A passage noted in the footnotes in the Lahore edition is marked by fn in the Concordance.

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1 1–3^{b}	1 1–3^{b}	1 1–3^{b}	6 1–3^{b}	4 1–3^{b}
2*	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	3^{cd}	3^{cd}
3*	—	—	—	—
4–5^{b}	4^{c}–5	4^{c}–5	4–5^{b}	4–5^{b}
5^{cd}	6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
4*	—	—	9^{ab}	—
6–7^{b}	6^{c}–7	6^{c}–7	5^{c}–6	5^{c}–6
7^{c}–9	8–10^{b}	8–9	7^{c}–8, 9^{c}–10^{b}	7^{c}–9
6*	—	—	10^{cd}	—
10–11^{b}	10^{c}–11	10	11–12^{b}	10–11^{b}
7*	12^{ab}	11^{ab}	—	—
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}
8*	—	—	—	—
12–14	13–15	12–14	13–15	12–14
10*	—	—	—	—
15	16	15	16	15
12*	17^{ab}	—	—	—
16–21	17^{c}–22	16–21	17–21	16–21
15*	—	—	23	22
22	23	22	22	5 1
16*	—	—	—	2
17*	—	—	—	—
2 1–2	2 1–2	2 1–2	7 1–2	3–4
19*	—	—	3	—
3–4	3–4	3–4	4–5	5–6
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	6^{cd}	7^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{ab}	7^{cd}
22*	—	—	—	—
6	6	6	8	9
7	7	7^{a-d}	7	8
8^{ab}	8^{ab}	7^{ef}	—	—
24*	—	—	—	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{ab}	9^{ab}	10^{ab}
9–13^{b}	9–13^{b}	8^{c}–12^{b}	9^{c}–13	10^{c}–14
13^{c-f}	13^{c}–14^{b}	13^{a-d}	23	16
25*	—	—	—	17
14^{ab}	14^{cd}	13^{ef}	24^{ab}	18^{ab}
14^{cd}	15^{ab}	14^{ab}	—	—
14^{e}–16	15^{c}–18^{b}	14^{c}–16	24^{c}–27^{b}	18^{c}–21^{b}
26*	—	—	—	21^{cd}
27*	—	—	—	22^{ab}
28* l. 1	—	—	—	22^{cd} fn. l. 2
,, l. 2	—	—	27^{cd}	22^{ef} fn. l. 3
29*	—	—	—	—
17–19	18^{c}–21	17–19	28–31^{b}	22^{ef} fn. l. 4–10

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
30^{*}	—	—	31^{cd}	22^{cd} fn. l. 11
20-24	22-26	20-24	32-36	,, ,, l. 12-21
3 32^{*}	3 [1^{a-d}]	3 [1]	7 —	5 —
1^{ab}	1^{ef}	2^{ab}	14	22^{cd}
[33^{*}	—	—	—	15
34^{*}	—	—	15^{ab}	—
1^{cd}	1^{gh}	2^{cd}	15^{cd}	23
35^{*}	—	—	—	—
2	2	3	16	24
36^{*}	—	—	17^{ab}	—
3	3	4	17^{c}-18^{b}	25
37^{*}	—	—	18^{cd}	—
4-5	4-5	5-6	19-20	26-27
6	6	7	21	—
7	7	8	22	28
8-9	8-9	9-10	8 1-2	29-30
39^{*}	—	—	—	31
10	10	11	—	32
11	11	12	3	—
12	12	13	4	33
41^{*}	13	14	—	—
13	14	15	5	34
43^{*} l. 1-5	15-17^{b}	16-18^{b}	—	—
43(A)*	—	—	—	—
43^{*} l. 6	17^{cd}	18^{cd}	—	—
14	18	19	6	35
44^{*} l. 1-18	19-26	20-27	—	—
,, l. 19-26	4 1-4	4 1-4	—	—
15-16^{d}	5-6	5-6	7-9^{b}	36-38^{b}
46^{*} l. 1-8	7-10	7-10	—	—
,, l. 9-12	11-12	[11-12]	—	—
,, l. 13	13^{ab}	13^{ab}	—	—
16^{ef}	13^{cd}	13^{cd}	9^{cd}	38^{cd}
48^{*} l. 1	14^{ab}	14^{ab}	—	—
48(A)*	—	—	—	—
48^{*} l. 2	14^{cd}	14^{cd}	—	—
17	15	15	10	39
49^{*}	—	—	—	—
50^{*}	—	—	11	40
18	16	16	12	41
51^{*}	—	—	—	—
19^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	13^{ab}	42^{ab}
52^{*}	—	—	13^{cd}	42^{cd}
19^{c}-20^{b}	17^{c}-18^{b}	17^{c}-18^{b}	14	43
20^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	15^{ab}	44^{cd}
53^{*}	—	—	15^{c}-16^{b}	—
21^{ab}	18^{cd}	18^{ef}	—	44^{ab}
21^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	16^{cd}	45^{ab}
21^{ef}	20^{ab}	19^{cd}	17^{ab}	45^{cd}
22^{ab}	20^{cd}	19^{ef}	18^{ab}	46^{cf}
22^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	17^{cd}	46^{ab}
23-25	21^{c}-24^{b}	20^{c}-22^{d}	18^{c}-21^{b}	47-49
54^{*} l. 1	24^{cd}	22^{ef}	—	—
—	25-26 (r.)	23-24 (r.)	—	—
54^{*} l. 2-3	27	25	—	—
26	28	26	21^{c}-22^{b}	50
56^{*}	29-33	27-31	—	—
27	34	32	25	53
4 1^{ab}	5 1^{ab}	5 1^{ab}	9 1^{ab}	6 1^{ab}

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Corres o Fd.	Lahore Ed.
1^{c}–2^{b}	1^{c}–2	1^{c}–2^{b}	8 22^{c}–23	5 51–52^{b}
57^{*}	—	—	24^{ab}	—
2^{cd}	3^{ab}	2^{cd}	24^{cd}	52^{cd}
58^{*}	—	—	—	—
3–5^{b}	3^{c}–5^{b}	3–4	9 1^{c}–3^{b}	6 1^{c}–3^{b}
59^{*}	5^{cd}	5^{ab}	—	—
5^{c}–8^{b}	6–8	5^{c}–8^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}
60^{*}	—	—	—	—
8^{c}–10	9–11^{b}	8^{c}–10	6^{c}–8	6^{c}–8
61^{*}	11^{cd}	11^{ab}	—	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{cd}	9	9
64^{*}	12^{c}–13	11^{c}–12	—	—
11^{c-f}	14	13	10	10
65^{*}	—	—	—	—
12	15	14	11	11
66^{*}	16	15	—	—
13–18^{b}	17–22^{b}	16–21^{b}	12–17^{b}	12–17^{b}
18^{cd}	22^{cd}	21^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
67^{*}	—	[22^{ab}]	—	—
19	23	22^{c}–23^{b}	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}
69^{*}	[24^{ab}]	23^{cd}	—	—
20–25	24^{c}–29	24–29	19–24	19–24
72^{*}	30^{ab}	30^{ab}	—	—
26^{ab}	30^{cd}	30^{cd}	25^{cd}	—
26^{cd}	31^{ab}	31^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
26^{ef}	31^{cd}	31^{cd}	26^{ab}	25^{cd}
73^{*}	—	—	26^{c}–27^{b}	—
27	32	32	27^{c}–28^{b}	26
74^{*} l. 1	—	—	29^{ab}	—
74^{*} l. 2	—	—	—	—
28^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	28^{cd}	27^{ab}
28^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	29^{cd}	27^{cd}
29	34	34	30	28
30	[36^{a-d}]	36	31	29
(75^{*}	35	35	—	—
76^{*}	36^{e-h}	37	—	—
31–33	37–39	39–40^{d}	32–34	30–32
78^{*}	[40^{ab}]	40^{ef}	—	—
34	40^{c-f}	41	35	33
35	41	42	36	33 fn
36	42	43	37	34
5 1–2^{b}	6 1–2^{b}	6 1–2^{b}	10 1–2^{b}	7 1–2^{b}
2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	3
80^{*}	—	—	—	4^{ab}
81^{*}	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	3^{cd}	2^{cd}
82^{*}	—	—	—	—
4	4^{c}–5^{b}	4^{c}–5^{b}	4	4^{c}–5^{b}
5	5^{c}–6	5^{c}–6	5–8^{b}	5^{c}–9
6–8	7–9	7–9	8^{c}–11^{b}	10–12
9	10	10	—	13
10	11	11	11^{c}–12^{b}	14
11–13	12–14	12–14	12^{c}–16^{b}	15–17
14–18	15–19	15–19	16^{c}–21^{b}	18–22
90^{*}	—	—	21^{cd}	—
91^{*}	20	20	—	—
19	21–22^{b}	21–22^{b}	22–23^{b}	23–24^{b}
92^{*}	—	—	23^{c}–24^{b}	24^{c}–25^{b}
93^{*}	22^{c}–23	22^{c}–23	—	—

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
20	24–25^{b}	24–25^{b}	24^{c}–25	25^{c}–26
95*	25^{cd}	25^{cd}	—	—
96*	—	—	—	—
21	26	26	26	27
6 1–8^{b}	7 1–8^{b}	7 1–8^{b}	11 1–8^{b}	8 1–8^{b}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	—
9	9	9	9	9
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	8^{cd}	8^{cd}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	10^{ab}
99*	11^{ab}	11^{ab}	—	—
10^{e}–11	11^{c}–12	11^{c}–12	—	10^{c}–11
12	13	13	10–11^{b}	12
101*	—	—	—	13
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	—	15^{ab}
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	11^{cd}	15^{cd}
14	15	15	12	14
15	16	16	13	16
102* l. 1	—	—	14^{ab}	—
102(A)*	—	—	—	—
102* l. 2–4	—	—	14^{c}–15	—
16	17	17	16	17
103*	—	—	—	18
17	18	18^{a-d}	17	19
104*	19^{ab}	18^{ef}	—	—
105*	—	—	—	—
106*	—	—	—	—
18–19	19^{c}–21^{b}	19–20	—	20–21
20–21	21^{c}–23^{b}	21–22^{b}	18–19	22–23
108*	23^{cd}	22^{cd}	—	—
22	24	23	20	24
7 1–2	8 1–2	8 1–2	12 1–2	9 1–2
109*	—	—	—	3
3–4	3–4	3–4	3–4	4–5
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}
7–8^{b}	7–8^{b}	7–8^{b}	7–8^{b}	7^{c}–8^{b}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	8^{cd}
9	9	9	8^{c}–9	9
10–13	10–13	10–13	10–13	10–13
112*	—	—	—	14^{ab}
14–18	14–18	14–18	14–18	14^{c}–18
113*	—	—	—	19^{ab}
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
115*	—	—	—	—
116*	20	20	—	—
8 {117*	9 —	9 —	—	20^{ab}
118*	—	—	—	20^{c-f}
1*	1	1	13 1	10 1
{119*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—
3	3–4^{b}	3	3–4	2^{c}–3
4	4^{c}–5^{b}	4	6	5
121* l. 1–4	5^{c}–7^{b}	5–6	—	—
121(A)*	[7^{ab}]	7^{ab}	—	—
121* l. 5	7^{cd}	7^{cd}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5	8	8	5	4
123*	—	—	—	—
6^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	7^{c}–8^{b}	6^{ab}
6^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	7^{ab}	6^{cd}
7	10	10	8^{c}–9^{b}	7
125*	—	—	—	—
8	11	11	9^{c}–10^{b}	8
9–12	12–15	12–15	10^{c}–14^{b}	9–12
127*	—	—	14^{c}–15^{b}	—
13^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	13^{ab}
13^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	—	13^{cd}
14	17	17	16^{ab}	—
15	18	18	16^{c}–17^{b}	14
130*	—	—	—	—
16–19	19–22	19–22^{d}	17^{c}–21^{b}	15–18
132*	23	22^{e}–23^{b}	—	—
20–23	24–27	23^{c}–26	21^{c}–25^{b}	19–22
134*	—	—	25^{cd}	—
24^{ab}	28^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	23^{ab}
24^{c}–25^{b}	28^{c}–29^{b}	27^{c}–28^{b}	26	23^{c}–24^{b}
25^{cd}	29^{cd}	28^{cd}	27^{cd}	24^{cd}
26–29	30–33	29–32	28–31	25–28
9 1–5	10 1–5	10 1–5	14 1–5	11 1–5
6^{ab}	[6^{ab}]	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
6^{c}–18	6^{c}–19^{b}	6^{c}–19	6^{c}–19	6^{c}–20
App. I (No. 1) l. 1–20	—	—	—	—
19^{ab}	19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	21^{ab}
138*	—	—	20^{c}–21^{b}	—
19^{cd}	20^{ab}	20^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
139*	—	—	22^{ab}	—
20^{a-d}	20^{c}–21^{b}	21	23	22
20^{ef}	21^{cd}	22^{ab}	22^{cd}	—
140*	21^{ef}	22^{cd}	—	—
21	22	23	24	23
10 1–9	11 1–9	11 1–9^{d}	15 1–9	12 1–9
145*	[10^{ab}]	9^{ef}	—	—
10–13^{b}	10^{c}–13^{b}	10–13^{b}	10–13^{b}	10–13^{b}
13^{c-f}	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}	13^{cd}	13^{c-f}
147*	14^{cd}	14^{cd}	—	—
14^{abc}	15^{abc}	15^{abc}	14^{abc}	15^{abc}
14^{d}	15^{d}	15^{d}	14^{d}	—
148*	—	—	—	—
149*	—	—	15	13 fn. l. 5–6
15	16	16	16	14
16^{a}	17^{a}	17^{a}	17^{a}	—
16^{b}–20^{a}	17^{b}–21^{a}	17^{b}–21^{a}	17^{b}–21^{a}	15^{d}–19^{a}
150*	—	—	—	—
20^{b}–21^{b}	21^{b}–22^{b}	21^{b}–22^{b}	21^{b}–22^{b}	19^{b}–20^{b}
152* l. 1	—	—	22^{cd}	—
„ l. 2	—	—	—	—
153* l. 1	—	—	—	20^{cd}
153(A)*	—	—	—	—
„ l. 2	—	—	—	13 1^{ab}
154*	[22^{cd}]	22^{cd}	—	—
21^{c}–22^{b}	22^{c}–23^{b}	23	23	2
155*	—	—	—	—
22^{cd}	23^{cd}	24^{ab}	24^{ab}	1^{cd}
156*	—	—	24^{cd}	—
23^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	—	3^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
23^{cd}	24^{cd}	25^{ab}	25^{ab}	3^{cd}
24–25^{b}	25–26^{b}	25^{c}–26	25^{c}–26	4^{ab}, 4^{ab} fn, 4^{cd}
159*	—	—	27	—
25^{c-f}	26^{c}–27^{b}	27	28	5
26^{ab}	27^{cd}	28^{ab}	29^{ab}	—
26^{c}–36	28–37	28^{c}–38	29^{c}–39	6–15
161*	—	—	40	—
37^{ab}	38^{ab}	39^{ab}	41^{ab}	16^{ab}
162*	—	—	—	—
37^{c}–38^{b}	38^{c}–39^{b}	39^{c}–40^{b}	41^{c}–42^{b}	16^{c}–17^{b}
38^{cd}	39^{cd}	40^{cd}	—	17^{cd}
163*	—	—	—	—
39–40^{b}	40–41^{b}	41–42^{b}	42^{c}–43	18–19^{b}
164*	—	—	44^{ab}	19^{cd}
40^{cd}	41^{cd}	42^{cd}	44^{cd}	—
40^{e}–41	42–43	43–44	45–46	20–21^{d}
165*	—	—	—	21^{ef}
42–46	41–48	45–49	16 1–5	14 1–5
166*	—	—	6	—
167*	—	—	—	—
47 51	49–53	50–54	7–11	6–10
168*	—	—	—	—
52–53^{c}	54–55^{c}	55–56^{c}	12–13^{c}	11–12^{c}
53^{d}–54^{e}	55^{d}–56^{e}	56^{d}–57^{e}	13^{d}–14^{e}	12 fn
54^{d}–58	56^{d} 60	57^{d}–61	14^{d}–18	12^{d}–16
59 60^{b}	61 62^{b}	62–63^{b}	19–20^{b}	17–18^{b}
60^{c}–62	62^{c}–64	63^{c}–65	20^{c}–31	18^{c}–20
172*	—	—	32	—
63–64	65–66	66 67	33–34	21–22
174* l 1	—	—	35^{ab}	—
174(A)*	—	—	—	—
174* l 2–4	—	—	35^{c}–36	—
65 68	67–70	68–71	37–40	23–26
176*	—	—	41	—
69 71	71–73	72–74	17 1–3	15 1–3
179*	—	—	—	—
72	74	75	—	4
73^{ab}	75^{ab}	76^{ab}	13^{ab}	5^{cd}
182*	—	—	13^{cd}	—
73^{cd}	75^{cd}	76^{cd}	4^{ab}	6^{ab}
App I (No 2) l 1–17	—	—	4^{c}–12	—
74^{ab}	76^{ab}	77^{ab}	—	6^{cd}
74^{cd}	76^{cd}	77^{cd}	—	5^{ab}
75	77	78	14	7
183*	—	—	15	—
76–78	78–80	79–81	16–18	8–10
79	81	[82]	19	11
80–83	82–85	83–86	20–23	12–15
185*	—	—	24	—
186*	—	—	—	—
84–89^{b}	86–91^{b}	87–92^{b}	24–30^{b}	16–21^{b}
{189*	—	—	—	—
89^{c}–91	91^{c}–93	92^{c}–94	30^{c}–32	21^{c}–23
191*	—	—	33	—
92	94	95	18 2	24^{a-d}
192*	—	—	—	—
193*	—	—	—	24^{ef}
11 194*	12 —	12 —	1	16 —
195*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1-3^{b}	1-3^{b}	1-3^{b}	3-5^{b}	1-3^{b}
197*	—	—	5^{c}-6^{b}	—
3^{c}-6	3^{c}-6	3^{c}-6^{d}	6^{c}-9	3^{c}-6
199*	7^{ab}	6^{ef}	—	—
7-13	7^{c}-14^{b}	7-13	10-16	7-13
201*	—	—	17	—
14	14^{c}-15^{b}	14	18	14
202*	—	—	19	—
15-16	15^{c}-17^{b}	15-16	20-21	15-16
17-18	17^{c}-19^{b}	17-18	—	17 18
203* l. 1-2	19^{c}-20^{b}	20^{ab}, 19^{cd}	—	—
,, l. 3	20^{cd}	19^{ab}	—	—
,, l. 4	21^{ab}	20^{cd}	—	—
19^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	22^{ab}	19^{ab}
204* l. 1	—	—	22^{cd}	—
,, l. 2-5	—	—	—	—
,, l. 6-9	—	—	23-24	—
19^{c}-20^{b}	22-23^{b}	21^{c}-22^{d}	—	19^{c}-20^{b}
20^{cd}	23^{cd}	22^{ef}	25^{ab}	20^{cd}
206*	—	—	25^{c}-26^{b}	—
21^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	—	21^{ab}
21^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	26^{cd}	22^{ab}
22^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	27^{cd}	21^{cd}
22^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	27^{ab}	22^{cd}
23-25	26-28	25-27	28^{c}-31	23-25
—	[29^{ab}r.]	28^{ab}r.	—	—
26^{ab}	29^{cd}	28^{cd}	32^{ab}	26^{ab}
26^{cd}	29^{ef}	28^{ef}	34^{cd}	26^{cd}
209*	—	—	35	27
27^{ab}	30^{ab}	29^{ab}	—	28^{ab}
27^{cd}	30^{cd}	29^{cd}	32^{cd}	28^{cd}
210*	—	—	33-34^{b}	—
28-33	31-36	30-35	36-41	29-34
213*	—	—	45	35-36
214*	—	—	—	—
34	37	36	42-44	37
215*	—	—	—	38^{ab}
216*	—	—	46-48	—
App. I (No. 3) l. 1	—	—	—	—
,, l. 2-23	—	[37-46]	—	—
,, l. 23 fn.	—	—	—	—
,, l. 24-34	—	[47-51]	—	—
,, l. 35-38	—	[52-53^{d}]	—	17 10-11
App. I (No. 3) l. 38 fn.	—	—	—	12^{ab}
,, l. 39-42	—	[53^{e}-54]	—	12^{c}-14^{b}
,, l. 43	—	—	—	14^{cd}
,, l. 44-46	—	[55-56^{b}]	—	15-16^{b}
,, l. 46 fn.	—	—	—	16^{cd}
,, l. 47-53	—	[56^{c}-59^{b}]	—	17-20^{b}
,, l. 53 fn.	—	—	—	20^{cd}
,, l. 54-61	—	[59^{c}-62]	—	21-24
,, l. 61 fn.	—	—	—	25^{ab}
,, l. 62-67	—	[63-65^{d}]	—	25^{c}-27
,, l. 68-69	—	—	—	28
,, l. 70-73	—	[65^{e}-67^{b}]	—	29-30
,, l. 74-78	—	[67^{c}-69]	—	—
,, l. 79-80	—	[70]		31^{a-d}
,, l. 80 fn.	—	—	—	31^{ef}
,, l. 81-82	—	[71^{a-f}]	—	18 1

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
" l. 83	—	[71^{ef}]	—	—
" l. 83 fn	—	—	—	—
12 217*	13 —	13 —	19 1	17 —
218*	—	—	—	—
1	1	1	2	1
219*	—	—	—	—
2	2	2	3^{ab}	2
3-4^{b}	3-4^{b}	3-4^{b}	3^{c}-4	3-4^{b}
221*	—	—	—	—
4^{c}-5	4^{c}-5	4^{c}-5	5-6^{b}	4^{c}-5
223*	—	—	6^{cd}	—
6	6	6	7	6^{a-d}
224*	—	—	—	6^{ef}
7-8	7-8	7-8	8-9	7-8
225*	—	—	—	9^{ab}
9	9	9	10	9^{c-f}
10-12^{b}	10-12^{b}	10-12^{b}	11-13^{b}	18 2-4^{b}
226*	—	—	—	—
12^{c}-14^{b}	12^{c}-14^{b}	12^{c}-14^{b}	13^{c}-15^{b}	4^{c}-6^{b}
—	—	[14^{cd}r.]	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{ef}	15^{cd}	6^{cd}
—	[15^{e}-1 r]	15-16r	—	—
15-16	15k-16	17-18	16-17	7-8
227*	—	—	—	9^{ab}
228*	—	[19^{ab}]	—	—
17-22	17-22	19^{c}-24	18-23	9^{c}-15
229*	—	—	24	—
23-25	23-25	25-27	25-27	16-18
13 1^{ab}	14 1^{ab}	14 1^{ab}	20 1^{ab}	19 1^{ab}
230*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{c-f}
3-4^{b}	3-4^{b}	3-4^{b}	2-3^{b}	3-4^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	3^{cd}	4^{cd}
{232* l. 1	—	—	—	—
" l. 2-3	—	—	4	4^{cd} fn.
5^{a}	5^{a}	5^{a}	5^{a}	5^{a}
5^{b}	5^{b}	5^{d}	5^{b}	5^{b}
5^{c}	5^{c}	5^{c}	5^{c}	5^{c}
5^{d}	5^{d}	5^{b}	5^{d}	5^{d}
6-10	6-10	6-10	6-10	6-10
233* l. 1-2	—	—	—	11^{ab} fn.
" l. 3	—	—	11^{cd}	11^{cd}
" l. 4	—	—	—	—
" l. 5-18	—	—	—	11^{cd} fn. l. 1-14
234*	—	—	—	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
11^{c}-13^{b}	11^{c}-13^{b}	11^{c}-12	12-13	12-13
236*	—	—	—	14^{ab}
13^{c}-16	13^{c}-16	13-16^{b}	14-17^{b}	14^{c}-18^{b}
238* l. 1-13	—	—	—	17^{ab} fn. l. 5-17
17^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	17^{cd}	18^{cd}
239*	—	—	—	—
17^{c}-18	17^{c}-18	17-18^{b}	18-19^{b}	19-20^{b}
{240*	—	—	—	{47
19-20	19-20	18^{c}-20	19^{c}-21	20^{c}-22
243* l. 1	—	—	—	49^{cd} fn.
" l. 2-7	—	—	—	50-52

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
21-23	21-23	21-23	22-24	23-25
{248* l. 2	—	—	—	—
24^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	25^{ab}	25^{cd}
24^{cd}	24^{cd}	25^{ab}	25^{cd}	26^{ab}
25^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	26^{ab}	26^{cd}
25^{cd}	25^{cd}	26^{ab}	26^{cd}	$27-28^{ab}$
26^{ab}	26^{ab}	25^{cd}	27^{ab}	28^{cd}
26^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	27^{cd}	29^{ab}
App. I (No. 4) l. 25	—	—	—	30^c-42
$27-28^b$	$27-28^b$	$27-28^b$	$28-29^b$	$43-44^b$
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	29^{cd}	44^c-45
—	—	—	—	46 f.
—	—	—	—	48-52
29	29	29	30	53
30	30	[30^{abcd}]	31	54
31^{ab}	31^{ab}	30^{ef}	32^{ab}	—
256*	—	—	—	—
31^{cd}	31^{cd}	31^{ab}	33^{ab}	—
32^{ab}	32^{ab}	31^{cd}	32^{cd}	—
32^c-34^b	32^c-34^b	$32-33^b$	33^c-35^b	$55-57^b$
257*	[34^{cd}]	33^{cd}	—	—
34^{cd}	34^{ef}	33^{ef}	35^{cd}	57^{cd}
258*	—	—	—	58-59
35-36	35-36	34-35	36-37	60-61
259*	—	—	38	—
14 1	15 1	15 1	21 1	20 1
260*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
{261*	—	—	2^{cd}	—
2^c-4^b	2^c-4^b	2^c-4^b	3-4	2^c-4^b
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
262*	—	—	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	5^{cd}
6-8	6-8	6-8	6-8	6-8
265*	—	—	—	—
9-14	9-14	9-13	9-13	$9-14^b$
15^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	14^{cd}	17^{ab}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	17^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	17^{ef}
16^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}
17	17	16	15^c-16^b	15
266*	—	—	16^c-19	—
18	18	17	20	16
267*	—	—	—	—
19-21	19-21	18-20	21-23	18-20
{268*	—	—	—	—
269*	—	—	—	—
270*	22-23	21-22	—	—
$22-28^a$	$24-30^a$	$23-29^a$	$24-30^{ab}$	$21-25^a$
272*	—	—	—	—
28^b-29^b	30^b-31^b	29^b-30^b	30^c-31^b	25^b-26^b
{274*	—	—	—	—
275*	—	—	—	—
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	31^{cd}	29^{cd}
15 277*	16 —	16 —	22 —	21 1^{ab}
1-8	1-8	1-8	1-8	1^c-8
9	9	9	9	8 f.
10-17	10-17	10-17	10-17	9-16

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
279^{*}	—	—	18	—
18–20	18–20	18–20	19–21	17–19
280^{*}	21–22	21–22	—	—
21–28	23–30	23–30	22–29	20–27
29^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	—	—
29^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	30^{ab}	—
30^{ab}	32^{ab}	32^{ab}	—	—
30^{cd}	32^{cd}	32^{cd}	30^{cd}	—
31–33	33–35	33–35	31–33	$28–30^{d}$
282^{*}	—	—	—	30^{ef}
34–36	36–38	36–38	34–36	31–33
283^{*}	39–40	39–40	—	—
37–39	41–43	41–43	37–39	34–36
16 1	17 1	17 1	23 1	22 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3^{ab}
285^{*}	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3^{ab}	3^{cd}	4^{ab}	3^{ab}	2^{ab}
3^{cd}	4^{ab}	4^{cd}	11^{cd}	2^{cd}
3^{ef}	4^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}
286^{*}	—	—	4–10	—
—	—	—	11^{ab} r.	—
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	4^{ab}
$4^{c}–5$	$5^{c}–6$	$5^{c}–6$	$12–13^{b}$	$4^{c}–5$
6^{ab}	$[7^{ab}]$	7^{ab}	13^{cd}	6^{ab}
287^{*} l. 1	$[7^{cd}]$	7^{cd}	—	—
" l. 2	7^{gh}	8^{ab}	—	- —
—	7^{ef}	—	—	—
6^{cd}	8^{ab}	8^{cd}	18^{ab}	7^{ab}
7^{ab}	8^{cd}	9^{ab}	—	7^{cd}
7^{cd}	9^{ab}	9^{cd}	14^{ab}	6^{cd}
288^{*}	—	—	$14^{c}–15^{b}$	—
$8–10^{b}$	$9^{c}–11$	$10–12^{b}$	$15^{c}–17$	$8–10^{b}$
10^{c}	12^{a}	12^{c}	18^{c}	10^{c}
289^{*}	—	—	$18^{d}–25^{c}$	—
$10^{d}–11$	$12^{b}–13^{b}$	$12^{d}–13^{d}$	$25^{d}–26$	$10^{d}–11$
290^{*}	—	—	27–29	—
291^{*}	—	—	—	—
292^{*}	13^{cd}	13^{cd}	—	—
12	14	14	30	12
293^{*}	$[15^{a–d}]$	15	—	—
13–15	$15^{e}–17$	$16–18^{b}$	$31–33^{b}$	13–15
295^{*}	—	—	$33^{c}–34^{b}$	—
16^{ab}	18^{ab}	18^{cd}	34^{cd}	16^{ab}
296^{*}	18^{cd}	19^{ab}	—	—
16^{cd}	19^{ab}	19^{cd}	35^{ab}	16^{cd}
297^{*}	—	—	—	—
17	$19^{c}–20^{b}$	20	$35^{c}–36^{b}$	17
298^{*}	—	—	—	—
18	$20^{c}–21^{b}$	21	$36^{c}–37^{b}$	18
299^{*}	—	—	37^{cd}	—
19^{ab}	21^{cd}	22^{ab}	38^{ab}	19^{ab}
300^{*}	22^{ab}	22^{cd}	—	—
19^{cd}	22^{cd}	23^{ab}	39^{ab}	20^{ab}
20^{ab}	23^{ab}	23^{cd}	39^{cd}	19^{cd}
20^{cd}	23^{cd}	24^{ab}	39^{ef}	20^{cd}
301^{*}	—	—	—	—
302^{*}	—	—	—	—
21^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	40^{ab}	21^{ab}

Calc. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
21^{c-f}	24^{cd}, 25^{cd}	24^{cd}, 25^{cd}	40^{cd}	—, 21^{cd}
303*	25^{ab}	25^{ab}	—	—
{304*	—	—	—	—
22	26	26	41	22
305*	—	—	42	—
23-24	27-28	27-28	43-44	23-24
306*	—	—	45	—
25^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	46^{ab}	25^{ab}
307*	—	—	—	{26^{ab}
308*	—	—	—	25^{cd}
25^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	46^{cd}	26^{cd}
309*	—	—	—	26^{ef}
17 1-3	18 1-3	18 1-3	24 1-3	23 1-3
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{cd}	4^{ab}
311*	—	—	5^{ab}	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{ab}	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	5^{cd}
6-7	6-7	6-7	6-7	6-7
313*	—	—	—	—
8-9	8-9	8-9	8-9	8-9
315*	—	—	—	—
10-14	10-14	10-14	10-14	10-14
317*	—	—	15	—
15-18^{b}	15-18^{b}	15-18^{b}	16-19^{b}	15-18^{b}
318*	—	—	—	—
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	19^{cd}	18^{cd}
{319*	—	—	—	—
320*	—	—	—	—
19	19	19	20	19
321*	—	—	—	—
20-21	20-21	20-21	21-22	20-21
323*	—	—	—	—
22	22	22	23	22
23^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	25^{ab}	23^{ab}
{324*	—	—	—	—
23^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}
24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}
24^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	25^{cd}	24^{cd}
325*	—	—	—	—
25	25	25	26	25
26	26	26	—	26
18 1	19 1	19 1	25 1	24 1
326*	2-4	2-4	—	—
2-5	5-8	5-8	2-5	2-5
{327*	—	—	—	—
6	9	9	6	6
328*	—	—	—	—
7-10^{b}	10-13^{b}	10-13^{b}	7-10^{b}	7-10^{b}
329*	—	—	—	—
10^{c}-11	13^{c}-14	13^{c}-14	10^{c}-11	10^{c}-11
330*	15	15	—	—
331*	—	—	—	—
12	16	16	12	12
332*	—	—	13 14	—
333*	—	—	—	—
13	17	17	15	13
334*	—	—	—	—
14^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	16^{ab}	14^{ab}

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
{335*	—	—	—	—
14^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	16^{cd}	14^{cd}
336*	—	—	17	—
15^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	15^{ab}
{337*	—	—	—	—
15^{c}–17	19^{c}–21	19^{c}–21	18^{c}–20	15^{c}–17
338*	—	—	—	—
18	22	22	21	18
339*	—	—	—	—
19	23	23	22	19
340*	—	—	—	—
20	24	24	23	20
341*	25	[25]	24	21
21	26	26	25	22
342*	—	—	26	—
343*	—	—	—	—
344*	[26^{e-h}]	27	—	23
19 1–11	20 1–11	20 1–11	26 1–11	25 1–11
12	12	[12]	12	12
13–16^{b}	13–16^{b}	13–16^{b}	13–16^{b}	13–16^{b}
16^{cd}	16^{cd}	[16^{cd}]	16^{cd}	16^{cd}
16^{e}–17	17–18^{b}	16^{e}–17	17	17
{347* l. 1–2	—	—	—	—
347(A)*	—	—	18^{ab}	—
347(B)*	—	—	—	—
18^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	18^{c}–19^{b}	18^{ab}, 19^{ab}
347* l. 4	—	—	—	18^{cd}
18^{c}–19^{b}	19	18^{c}–19^{b}	19^{c}–20^{b}	19^{c}–20^{b}
348*	—	—	—	—
19^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	20^{cd}	20^{cd}
20^{ab}	[20^{cd}]	20^{ab}	21^{ab}	22^{ab}
20^{cd}	—	[20^{cd}]	21^{cd}	22^{cd}
21^{ab}	20^{ef}	21^{ab}	22^{ab}	21^{ab}
21^{cd}	21^{ab}	21^{cd}	22^{c}–23	21^{cd}
22	21^{c}–22^{b}	22	24	23
352*	—	—	25	—
23^{ab}	22^{cd}	23^{ab}	26^{ab}	24^{ab}
23^{cd}	[23^{ab}]	23^{cd}	26^{cd}	24^{cd}
353*	—	—	—	25
24^{ab}	[23^{cd}]	24^{ab}	27^{ab}	26^{ab}
354*	—	—	27^{cd}	26^{cd}
24^{cd}	23^{ef}	24^{cd}	28^{ab}	27^{ab}
355*	—	—	—	—
24^{ef}	23^{gh}	24^{ef}	28^{cd}	27^{cd}
356* l. 1	24^{ab}	25^{ab}	—	—
" l. 2	—	[25^{cd}]	—	—
" l. 3	24^{cd}	25^{ef}	—	—
25	25	26	—	28
20 359*	21 —	21 —	27 —	26 —
1–4	1–4	1–4	1–4	1–4
{362*	—	—	—	—
5	5	5	5	5
363*	—	—	—	—
6	6	6	6	6
364*	7	7	—	7
7–8	8–9	8–9	7	8–9
{365*	—	—	—	—
9–11	10–12	10–12	8–10	10–12
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	11^{cd}	13^{cd}

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{ab}	14^{ab}
367*	—	—	—	—
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	12^{cd}	13^{ab}
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	20^{ab}	—
13^{ef}	15^{ab}	14^{ef}	13^{cd}	14^{cd}
368*	—	—	14^{ab}	16^{ab}
14	15^{c}–16^{b}	15	11	15
370*	—	—	22–23	—
371*	—	—	—	—
15	16^{c}–17^{b}	16	18	19
16^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	19^{ab}	20^{ab}
16^{cd}	19^{ab}	17^{cd}	19^{cd}	20^{cd}
372*	—	—	—	20^{ef}
—	—	18 (r.)	—	—
17^{ab}	18^{ab}	19^{cd}	15^{ab}	17^{ab}
373*	—	—	15^{c}–16^{b}	—
374*	18^{cd}	—	—	—
17^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	14^{cd}	16^{cd}
18	20–21^{b}	20	16^{c}–17	17^{c}–18
375* l. 1	21^{cd}	21^{ab}	—	—
375(A)*	22^{ab}	[21^{cd}]	—	—
375* l. 2	22^{cd}	21^{ef}	—	—
376*	—	—	—	—
—	—	—	20^{c}–21 (r.)	—
21 1^{ab}	**22** 1^{ab}	**22** 1^{ab}	**28** 1^{ab}	**27** 1^{ab}
377*	—	—	—	—
1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5
379*	—	—	6–7	—
6	6	6	8	6
380* l. 1–15	—	—	9–16^{b}	—
380(A)*	—	—	—	—
380* l. 16	—	—	16^{cd}	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	17^{ab}	7^{ab}
{381*	—	—	—	—
7^{c}–9^{a}	7^{c}–9^{a}	7^{c}–9^{a}	17^{c}–19^{a}	7^{c}–9^{a}
9^{b}	[9^{b}]	9^{b}	19^{b}	9^{b}
9^{c}	9^{c}	9^{c}	19^{c}	9^{c}
9^{d}	[9^{d}]	9^{d}	20^{d}	9^{d}
382* l. 1	—	—	20^{ab}	—
,, the prior half of l. 2	—	—	20^{c}	—
,, the post. half of l. 2	—	—	19^{d}	—
10^{ab}	[9^{ef}]	10^{ab}	21^{ab}	10^{ab}
10^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	21^{cd}	10^{cd}
11	10	11	22	11
384*	—	—	23–27^{b}	—
12–14	11–13	12–14	27^{c}–30^{b}	12–14
385*	—	—	30^{cd}	—
15–16	14–15	15–16	31–32	15–16
17	[16^{a-d}]	17	33	16 fn
18–19	16^{e}–17	18–19	34–35	17–18
20	18	20	36	22
21	19	21	37	23
22	20	22	38	21
387*	—	—	—	—
23–25	21–23	23–25	39–41	19–20, 24
26	24	26	42	25
22 1–2	**23** 1–2	**23** 1–2	**29** 1–2	**28** 1–2

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
3	3	3	4	4
4	4	4	3	3
5–9	5–9	5–9	5–9	5–9
393*	10^{ab}	10^{ab}	—	—
10^{ab}	10^{cd}	11^{ab}	11^{ab}	13^{ab}
10^{cd}	11^{ab}	11^{cd}	11^{cd}	12^{cf}
11	11^{c}–12^{b}	12	—	10
12^{a}	12^{c}	13^{a}	10^{a}	11^{a}
396*	—	—	—	11^{bc}
12^{b}	12^{d}	13^{b}	10^{b}	11^{d}
12^{cd}	13^{ab}	13^{cd}	10^{cd}	12^{ab}
398*	—	[10^{cd}]	—	—
13–20	13^{c}–21^{b}	14–21	12–18	13^{c}–20
401*	—	—	19	—
21–27	21^{c}–28^{b}	22–28^{b}	20–26	21–27
405*	—	—	—	—
28–29^{b}	28^{c}–29	28^{c}–29	27–28^{b}	28–29^{b}
406*	30^{ab}	30^{ab}	—	—
407*	—	—	—	—
29^{c}–33	30^{c}–31^{b}, [31^{cd}], 31^{c}–33	30^{c}–34	28^{c}–32	29^{c}–33
408*	—	—	—	34
409*	—	—	—	—
34	34	35	33	35
23 1–5^{b}	24 1–5^{b}	24 1–5^{b}	30 1–5^{b}	29 1–5^{b}
411*	—	—	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
412*	—	—	10	—
6–9	6 9	6–8	6–9	6–9
414*	10	9	—	—
10 11	11–12	10–11	11–12	10–11
416*	—	—	13–14^{b}	—
12	13	12	14^{c}–15^{b}	12
41-*	—	—	15^{cd}	—
418*	14	13	—	—
13–16	15–18	14–17	16–19	13–16
419*	—	—	—	17–18
17^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	20^{ab}	19^{ab}
420*	19^{c}–22^{b}	18^{c}–21^{b}	—	—
421*	—	—	—	—
17^{cd}	22^{cd}	21^{cd}	20^{cd}	19^{cd}
{422*	—	—	—	—
18	23	22	21	20
423* l 1–2	—	—	22	21
423(A)*	—	—	—	22^{ab}
423(B)*	—	—	—	—
423* l 3–4	—	—	23	22^{c-f}
423(C)*	—	—	—	—
423* l 5 6	—	—	24	23
423(D)*	—	—	—	—
423* l 7–8	—	—	—	24
423* l. 9–12	—	—	25–26	25–26
424*	24–27^{b}	23–25	—	—
19	27^{c}–28^{b}	26	27	27
425*	—	—	—	—
20–22	28^{c}–31^{b}	27–29	28–30	28–30
428*	—	—	31	31
23	31^{c}–32^{b}	30	32	32
429*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
430*	—	—	—	—
24-26	32^{c}-35^{b}	31-33	33-36^{b}	33-36^{b}
27^{ab}	35^{cd}	34^{ab}	37^{ab}	—
App. I (No. 5) l. 1-7	—	—	37^{c}-40	—
" " 7 fn. l. 1	—	—	—	—
App. I (No. 5) l. 7 fn. l. 2-3	—	—	41	—
" l. 7 fn. l. 4	—	—	—	—
" l. 8-11	—	—	42-43	—
" l. 12-13	—	—	—	—
" l. 14-21	—	—	44-46	—
27^{cd}	35^{ef}	34^{cd}	36^{cd}	36^{cd}
App. I (No. 6) l. 1-14	—	—	—	37-43
" l. 14 fn.	—	—	—	—
" l. 15-21	—	—	—	44-46
—	[36^{a-d} r.]	35 r.	—	—
433*	36^{e-h}	36	—	—
24 1	25 1	25 1	31 1	30 1
435*	—	—	—	—
2-5	2-5	2-5	2-5	2-5
439*	6	6	—	—
6-8^{e}	7-9^{e}	7-9^{f}	6-8^{e}	6-8^{c}
440*	9^{d}-10^{a}	9de	—	—
8^{d}-10^{b}	10^{b}-11	9^{f}-10	8^{d}-10^{b}	8^{d}-10^{b}
441*	—	—	—	—
10^{cd}	12^{ab}	—	10^{cd}	10^{cd}
11-13	12^{c} 15^{b}	11-13	11-13	11-13
444*	—	—	—	—
14-17	15^{c}-19^{b}	14-17	14-17	14-17
445*	—	—	—	—
18	19^{c}-20^{b}	18	18	18
446*	—	—	—	—
19	20^{c}-21^{b}	19	19	19
{447* l. 1	—	—	20^{ab}	—
447* l. 2-6	—	—	20^{c}-22	—
" l. 7-8	—	—	—	—
{448*	—	—	—	—
449*	—	—	—	—
20^{ab}	21^{cd}	20^{ab}	23^{ab}	20^{ab}
20^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	23^{cd}	—
20^{ef}	22^{cd}	20^{ef}	—	20^{cd}
451*	—	—	—	21
452* l. 1-2	23	21	—	—
" l. 3	24^{ab}	[22^{ab}]	—	—
" l. 4	24^{cd}	22^{cd}	—	—
21	25	23	24	22
453*	—	—	25-27	—
22	26	24	28	23
454*	—	—	29-30	—
23	27	25	38	24
{456*	—	—	—	—
24-25	28, 30	26, 28	39, 31	25-29
458*	—	—	40-44^{b}	—
459*	29	27	—	—
460*	—	—	32-34	—
26^{ab}	31^{ab}	29^{ab}	35^{ab}	31 1^{ab}
461*	—	—	35^{c}-36^{b}	—
26^{c}-27	31^{c}-32	29^{c}-30	36^{c}-37	1^{c}-2
462*	33-34^{b}	31	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
28^{ab}	34^{cd}	32^{ab}	44^{cd}	3^{ab}
463*	—	—	45–49	—
28^{cd}	35^{ab}	32^{cd}	—	3^{cd}
App I (No 7) l 1–9	35^{c}–39	32^{c}–36	—	—
l 9 fn	—	[37]	—	—
l 10–20	40–45^{b}	38–43^{b}	—	—
l 21–22	[45^{c-f}]	43^{c}–44^{b}	—	—
l 23	45^{gh}	44^{cd}	—	—
l 24–25	46	[45]	—	—
l 26–29	—	[46]	—	—
App I (No 8)	—	—	—	—
25 464*	26 —	26 —	32 1–2	—
465*	1–3^{b}	1–2	—	—
1–2	3^{c}–5^{b}	3–4	3–5	4–5
467*	—	—	6–9	—
3	5^{c}–6^{b}	5	10	6
468* l 1–8	—	—	—	7–10
468(A)* l 1–3	—	—	—	10 fn.
l 4	—	—	—	—
468* l 9	—	—	—	11^{ab}
468(B)*	—	—	—	—
468* l 10–11	—	—	—	11^{c}–12^{b}
468(C)* l 2	—	—	—	—
468* l 12–16	—	—	—	12^{c}–14
469*	—	—	—	—
4^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	11^{ab}	15^{ab}
470*	7–9	6^{c}–9^{b}	—	—
4^{cd}	10^{ab}	9^{cd}	11^{cd}	15^{cd}
471*	—	—	—	—
5–6^{b}	10^{c}–11	10	12–13^{b}	16–17^{b}
472*	—	—	13^{cd}	17^{cd}
473*	—	—	—	—
6^{c-f}	12	11	14	18
474*	—	—	—	19–23
475*	—	—	—	—
476*	—	—	—	—
477*	—	—	—	—
478*	—	—	15–17	—
7	13	12	18	24
480*	—	—	—	25–26
8^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	19^{ab}	27^{ab}
481*	—	—	—	—
8^{c}–10	14^{c}–16	13^{c}–15	19^{c}–21	27^{c}–29
482*	—	—	—	—
11^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	22^{ab}	30^{ab}
11^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	22^{cd}	30^{ef}
11^{ef}	18^{ab}	17^{ab}	—	30^{cd}
484*	—	—	—	—
12–14	18^{c}–21^{b}	17^{c}–19	23–25	31–33
15^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	26^{ab}	34^{ab}
15^{cd}	22^{ab}	20^{ab}	26^{cd}	34^{d}
485*	22^{c}–28	21–26	—	—
486*	—	—	—	—
16–21	29–34	27–32	27–32	35–40
489*	—	—	—	41
490* l 1–2	—	—	33	—
" l 3–4	—	—	—	—
22–23	35–36	33–34	34–35	42–43
491*	37	35	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
24	38	36	36	44
26 493*	27 —	27 —	33 —	23 1
494*	—	—	—	—
$1-6^b$	$1-6^b$	$1-6^b$	$1-6^b$	$2-7^b$
495*	—	—	6^c-7^b	7^c-8^b
496*	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	8^{cd}
7	7	7	8	10
{497*	—	—	—	9
8	8	8	9	11
498* l. 1-2	—	—	10	—
498(A)*	—	—	—	—
498* l. 3-7	—	—	$11-13^b$	—
9-10	9-10	9-10	28-29	12-13
{499*	—	—	—	—
500*	—	—	30^{ab}	—
501*	—	—	—	—
502*	—	—	—	—
$11-12^b$	$11-12^b$	$11-12^b$	13^c-14	$14-15^b$
503*	—	—	15	—
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	16^{ab}	15^{cd}
504* l. 1	—	—	16^{cd}	16^{ab}
504* l. 2-11	—	—	17-21	—
504(A)*	—	—	—	—
504* l. 12-13	—	—	22	—
,, l. 14-15	—	—	—	—
504(B)*	—	—	—	—
504(C)*	—	—	—	—
504* l. 16-25	—	—	23-27	—
12^{ef}	13^{ab}	13^{ab}	30^{cd}	16^{cd}
13-15	13^c-16^b	13^c-15	31-33	17-19
506*	—	—	34	—
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	35^{ab}	20^{ab}
507*	—	—	—	—
16^c-17	$17-18^b$	16^c-17	35^c-36	20^c-21
{508* l. 2	—	—	—	—
18-19	18^c-20^b	18-19	37-40	22-23
{509*	—	—	—	—
510*	—	—	—	24
20	20^{c-f}	20	41	25
511*	—	—	—	—
512*	—	—	—	25 fn.
27 513*	28 —	28 —	—	33 1^{ab}
1	1	1	43	1^{c-f}
514*	—	—	—	—
515*	—	—	—	—
2	2	2	42	2
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	34 $1-2^b$	3^{ab}
3^c-8^b	3^c-8^b	3^c-8^b	2^c-7^b	3^c-8^b
518*	—	—	7^c-8^b	—
8^c-11	8^c-11	8^c-11	8^c-11	8^c-11
519*	12	12	—	—
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
520*	—	—	—	12^{cd}
521*	—	—	—	—
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—
13	14	14	13	13
14-16	15-16, 18	15-17	14-19	14-16
522*	17	18	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
17^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	17^{ab}
{524*	—	—	—	—
525*	—	—	—	—
526*	—	—	—	—
17^{c}–21	19^{c}–23	19^{c}–23	20^{c}–25	17^{c}–21
531*	—	—	26	—
22–29	24–32	24^{c}–32	27–33	22–30
538*	—	—	34–35	—
30	33	33	36	31
28 1–5	29 1–5	29 1–5	35 1–5	34 1–5
539*	—	—	6	—
6–13	6–13	6–13	7–14	6–13
540*	—	—	15–16	14–15
541*	—	—	—	—
14–15	14–15	14–15	17–18	16–17
542*	—	—	—	—
16–17	16–17	16–17	19–20	18–19
544*	—	—	—	—
18–23	18–23	18–23	21–26	20–25
546*	—	[24–25]	27–28	35 1–2
24	24	26	29	3
App. I (No 9) l. 1–2	—	—	30	4
,, ,, l. 3–4	—	[27]	31	5
,, ,, l. 5–20	—	—	32–39	—
25–26^{b}	25–26^{b}	28–29^{b}	40–41^{b}	6–7^{b}
548*	—	—	41^{cd}	—
26^{cd}	26^{cd}	29^{cd}	42^{ab}	7^{cd}
549*	—	—	42^{c}–48^{b}	—
27^{ab}	27^{ab}	30^{ab}	49^{ab}	8^{ab}
{550*	—	—	48^{cd}	—
27^{cd}	27^{cd}	30^{cd}	49^{cd}	8^{cd}
552*	—	—	50–51^{b}	—
28^{ab}	28^{ab}	31^{ab}	51^{cd}	9^{ab}
554* l. 1–8	—	—	52–55	—
,, l. 9–12	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	31^{cd}	—	9^{cd}
555*	—	—	—	10
556*	—	—	—	—
29 1	30 1	30 1	56	11
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	59^{cd}	12^{ab}
559*	—	—	60	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	57	12^{cd}
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	58	13^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	59^{ab}	13^{cd}
4	4	4	—	14
5–7	5–7	5–7	61–63	15–17
563*	—	—	64^{ab}	—
564*	—	—	—	—
8–9	8–9	8–9	64^{c}–66^{b}	18–19
10	10	10	67^{c}–68^{b}	21
{566*	—	—	—	—
11	11	11	66^{c}–67^{b}	20
12	12	12	68^{c}–69^{b}	22
567*	—	—	—	23^{ab}
568* l. 1–2	—	—	69^{c}–70^{b}	24
,, l. 3	—	—	70^{cd}	23^{cd}
,, l. 4	—	—	71^{ab}	—
13–15	13–15	13–15	71^{c}–74^{b}	25–27
569*	—	—	74^{c}–76^{b}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	76^{cd}	28^{ab}
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	77^{cd}	29^{ab}
17^{ab}	17^{ab}	16^{ef}	77^{ab}	28^{cd}
17^{c}–19	17^{c}–19	17–18	78–80^{b}	29^{c}–31
572* l. 1–2	—	—	80^{c}–81^{b}	—
" l. 3	—	—	—	—
" l. 4–6	—	—	81^{c}–82^{b}	—
20–24^{b}	20–24^{b}	19–23^{b}	83–87^{b}	32–36^{b}
24^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	—	36^{cd}
25	25	24	87^{c}–89	37
573*	—	—	—	—
26	26	25	90	38
575*	—	—	91–92	—
576*	—	—	—	39
27–28	27–28	26–27	93–94	40–41
577*	—	—	95–96	—
29^{ab}	33^{cd}	28^{ab}	97^{ab}	42^{ab}
578*	—	—	97^{c}–98^{b}	—
29^{cd}	34^{ab}	28^{cd}	98^{cd}	42^{cd}
579*	—	—	99–101	—
30–32	34^{c}–37^{b}	29–31	102–104	43–45
580*	—	—	105–108	46–49
581*	29–33^{b}	32–35	—	—
33–35	37^{c}–40^{b}	36–38	109–111	50–52
583* l. 1–4	—	—	112–113	53–54
" l. 5–8	—	—	114	—
" l. 9–12	—	—	115	55
584*	40^{c}–41	39–40	—	—
30 App. I (No. 10) l. 108	31 1–50	31 1–48	36 —	36 —
1–2^{b}	32 1–2^{b}	32 1–2^{b}	1–2^{b}	1–2^{b}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{cd}
3–5^{a}	3–5^{a}	3–5^{a}	2^{c}–4^{c}	3–5^{a}
5^{bc}	5^{bc}	5^{bc}	4^{d}–5^{a}	5^{ab} fn.
5^{d}	5^{d}	5^{d}	5^{b}	5^{b}
6–7^{b}	6–7^{b}	6–7^{b}	7^{c}–8	7–8^{b}
585*	—	—	—	—
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	9^{ab}	8^{cd}
8–9	8–9	8–9	5^{c}–7^{b}	5^{c}–6
10^{a}	10^{a}	10^{a}	9^{c}	9^{a}
586*	—	—	—	—
10^{b}	10^{b}	10^{b}	9^{d}	9^{b}
587*	10^{cd}	10^{cd}	—	—
10^{c}–13	11–14^{b}	11–14^{b}	10–13	9^{c}–13
589*	—	—	14^{ab}	14
14	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}	15
590*	—	—	15^{cd}	16^{ab}
15–17^{b}	15^{c}–17	15^{c}–17	16–18^{b}	16^{c}–18^{b}
591* l. 1	—	—	18^{cd}	18^{cd}
591(A)*	—	—	—	18^{cd} fn.
591* l. 2–4	—	—	19–20^{b}	19–20^{b}
17^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
18	18^{c}–19^{b}	18^{c}–19^{b}	24	24
19	19^{c}–20^{b}	19^{c}–20^{b}	21	21
593*	—	—	22	22
20^{a-d}	20^{c}–21^{b}	20^{c}–21^{b}	23	23
20^{ef}	21^{cd}	21^{cd}	25^{ab}	25^{ab}
594*	—	—	—	—
21^{ab}	22^{ab}	21^{ef}	25^{cd}	25^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21^{cd}	22^{cd}	22^{ab}	—	26^{ab}
595*	23^{ab}	22^{cd}	—	—
21^{ef}	23^{cd}	23^{ab}	—	26^{cd}
596* l 1	24^{ab}	23^{ef}	—	—
l 2	24^{cd}	23^{cd}	—	—
597*	—	—	—	—
598*	—	—	—	—
22	25	24	26	27
31 1-7	33 1-7	33 1 7	37 1-7	37 1-7
600*	8	8	—	—
8 10	9-11	9-11	8-10	8-10
{601*	—	—	11	11
11 12	12 13	12-13	12-13	12-13
602*	—	—	—	—
13 14	14-15	14-15	14 15	14-15
{603*	—	—	—	—
15-23	16-24	16-24	16-24	16-24
32 1-3	34 1-3	34 $1-3^{d}$	38 1-3	38 1-3
605*	4^{ab}	$[3^{ef}]$	—	—
4	$4^{c}-5^{b}$	4	4	4
606*	—	—	—	—
5-9	$5^{c}-10^{b}$	5-9	5-9	$5-9^{d}$
10	$10^{c}-11$	10	10	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	9^{ef}
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	—
$12-14^{b}$	$13-15^{b}$	$12-14^{b}$	$12-14^{b}$	$10-12^{b}$
611* l 1	15^{cd}	14^{cd}	—	—
l 2-4	$16-17^{b}$	$15-16^{b}$	—	12^{ab} fn
$14^{c}-18$	$17^{c}-21$	16^{c} 20^{d}	$14^{c}-18$	$12^{c}-16$
613*	22^{ab}	20^{ef}	—	—
19	$22^{c}-23^{b}$	21	19	17
614*	—	—	—	18
615* l 1	—	—	20^{ab}	—
615(A)*	—	—	—	—
615* l 2	—	—	20^{cd}	—
20	23^{c-f}	22	21	19
616*	—	—	22	—
21-22	[23 e n]	23-24	23-24	20-21
23	24	25	25	22
618*	25	26	—	—
24	26	27	26	23
{619* l 1-4	—	—	—	—
619* l 5-8	—	—	27	—
33 1 4	35 1-4	35 1-4	39 1-4	39 1-4
620*	—	—	—	—
5	5	5	5	5
621*	—	—	6^{ab}	—
6	6	6	$6^{c}-7^{b}$	6
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	—	7^{ab}
$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$
{622*	—	—	8^{cd}	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	10^{ab}	8^{cd}
{623*	—	—	10^{cd}	—
9	9	9	—	9
10	10	10	9	10
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
624*	—	—	$11^{c}-12^{b}$	—
$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	13^{cd} 14^{cd}	$11^{c}-12^{b}$
625*	—	—	—	12^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
697*	—	—	$6-11^{b}$	—
3-4	$3^{c}-5^{b}$	3-4	$11^{c}-13^{b}$	$3^{c}-5^{b}$
698*	—	—	$13^{c}-15$	—
5	$5^{c}-6^{b}$	5	16	$5^{c}-6^{b}$
700*	—	—	17-22	—
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	23^{ab}	6^{cd}
701*	—	—	—	7^{ab}
702*	—	—	—	—
6^{c-f}	7^{ab}, 8^{ab}	6^{cd}, 7^{cd}	$23^{c}-24$	7^{cd}, —
703*	7^{cd}	7^{ab}	—	—
7	$8^{c}-9^{b}$	8	25	8
705*	$9^{c}-10$	$9-10^{b}$	—	—
8	11	10^{c-f}	26	9
706*	—	—	27-29	—
$9-10^{b}$	$12-13^{b}$	$11-12^{b}$	$30-31^{b}$	$10-11^{b}$
707*	—	—	$31^{c}-32^{b}$	—
$10^{c}-13^{b}$	$13^{c}-16^{b}$	$12^{c}-15^{b}$	$32^{c}-35$	$11^{c}-14^{b}$
{708*	—	—	—	—
$13^{c}-14$	$16^{c}-17$	$15^{c}-16$	$36-37^{b}$	$14^{c}-15$
709*	—	—	$37^{c}-38^{b}$	—
15-16	18-19	17-18	$38^{c}-40^{b}$	16-17
712*	—	—	$40^{c}-41$	—
713*	20^{ab}	19^{ab}	—	—
17^{ab}	20^{cd}	19^{cd}	42^{ab}	18^{ab}
17^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	42^{cd}	—
17^{ef}	21^{cd}	20^{cd}	43^{ab}	18^{cd}
715*	—	—	$43^{c}-44^{b}$	—
18	22	21	$44^{c}-45^{b}$	19
716*	—	—	45^{cd}	—
19-21	23-25	22-24	46-48	20-22
22	26	25	50	23
718*	—	—	51	—
23	27	26	49	24
24-25	28-29	27-28	52-53	25-26
719*	30^{ab}	29^{ab}	—	—
26	$30^{c}-31^{b}$	$29^{c}-30^{b}$	54-55	27-28
720*	—	—	—	—
721*	—	—	—	—
27^{ab}	31^{cd}	30^{cd}	56^{ab}	29^{ab}
{722*	—	—	$56^{c}-58^{b}$	—
723*	32^{ab}	31^{ab}	—	—
$27^{c}-28$	$32^{c}-33$	$31^{c}-32$	$58^{c}-59$	$29^{c}-30$
37 724*	39 —	39 —	43 1-5	42 —
1	1	1	6	1
725*	—	—	—	—
$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$7-11^{b}$	$2-6^{b}$
727* l. 1	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	11^{cd}	6^{cd}
728*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	—	12^{ab}	7^{ab}
$7^{c}-9^{b}$	$7^{c}-9^{b}$	7-8	$12^{c}-14^{b}$	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{ab}	14^{cd}	7^{cd}
729*	—	—	15-16	—
10	10	$9^{c}-10^{b}$	17	—
730*	—	—	$18-19^{b}$	—
11^{ab}	11^{ab}	10^{cd}	20^{ab}	8^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	10^{ef}	19^{cd}	8^{cd}
731* l. 1	—	—	20^{cd}	—
" l. 2-3	—	[11]	21	9

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
16^{c}–19	17^{c}–20	16^{c}–19	25^{c}–28	59^{c}–62
659*	—	—	29–31	—
20	21	20	32	63
660*	—	—	33	—
21	22	21	—	64
661*	23	22	—	—
662*	—	—	—	64 fn.
22	24	23	34	65
35 1	37 1	37 1	41 —	40 1
2	2	2	1	2
665*	—	—	—	—
3	3	3	2	3
666*	—	—	3	—
4	4	4	4	4
667*	—	—	—	—
668*	—	—	5	—
5	5	5	6	5
669*	—	—	7	—
6	6	6	8	6
670*	—	—	—	7
671*	—	—	—	—
7	7	7	9	8
672*	—	—	10	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	9^{ab}
673*	—	—	11^{c}–12^{b}	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	12^{cd}	9^{cd}
9	9	9	14	10
674*	—	—	15	—
10	10	10	16	11
675*	—	—	—	—
11	11	11	17	12
12	12	12	13	13
676*	—	—	—	—
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	18^{ab}	14^{ab}
677*	—	—	18^{c}–19^{b}	—
13^{cd}–14	13^{c}–14	13^{c}–14	19^{c}–20	14^{c}–15
678*	—	—	21	—
15–16	15–16	15–16	22–23	16–17
{679*	—	—	—	—
681*	—	—	24–26	—
17–18^{b}	17–18^{b}	17–18^{b}	27–28^{b}	18–19^{b}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	25^{ab}	20^{ab}
683*	19^{ab}	19^{ab}	—	—
19^{ab}	19^{cd}	19^{cd}	28^{cd}	19^{cd}
684*	20^{ab}	20^{ab}	—	—
19^{c}–20	20^{c}–22^{b}	20^{c}–22^{b}	29^{c}–31^{b}	20^{c}–22^{b}
685*	—	—	—	22^{cd}
686*	—	—	—	—
687*	—	—	31^{c}–32^{b}	—
688*	[22^{cd}]	22^{cd}	—	—
689*	—	—	—	—
690*	—	—	—	—
21	22^{c}–23^{b}	23	32^{c}–33	23
692*	—	—	34–36	—
22–23	23^{c}–25	24–25	37–39	24–25
36 694*	38 —	38 —	42 1–2	41 —
1–2^{d}	1–2	1–2^{d}	3–4	1–2
695*	—	—	5^{ab}	—
2^{ef}	3^{ab}	2^{ef}	5^{cd}	3^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
697*	—	—	$6-11^{b}$	—
3-4	$3^{c}-5^{b}$	3-4	$11^{c}-13^{b}$	$3^{c}-5^{b}$
698*	—	—	$13^{c}-15$	—
5	$5^{c}-6^{b}$	5	16	$5^{c}-6^{b}$
700*	—	—	17-22	—
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	23^{ab}	6^{cd}
701*	—	—	—	7^{ab}
702*	—	—	—	—
6^{c-f}	7^{ab}, 8^{ab}	6^{cd}, 7^{cd}	$23^{c}-24$	7^{cd}, —
703*	7^{cd}	7^{ab}	—	—
7	$8^{c}-9^{b}$	8	25	8
705*	$9^{c}-10$	$9-10^{b}$	—	—
8	11	10^{c-f}	26	9
706*	—	—	27-29	—
$9-10^{b}$	$12-13^{b}$	$11-12^{b}$	$30-31^{b}$	$10-11^{b}$
707*	—	—	$31^{c}-32^{b}$	—
$10^{c}-13^{b}$	$13^{c}-16^{b}$	$12^{c}-15^{b}$	$32^{c}-35$	$11^{c}-14^{b}$
{708*	—	—	—	—
$13^{c}-14$	$16^{c}-17$	$15^{c}-16$	$36-37^{b}$	$14^{c}-15$
709*	—	—	$37^{c}-38^{b}$	—
15-16	18-19	17-18	$38^{c}-40^{b}$	16-17
712*	—	—	$40^{c}-41$	—
713*	20^{ab}	19^{ab}	—	—
17^{ab}	20^{cd}	19^{cd}	42^{ab}	18^{ab}
17^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	42^{cd}	—
17^{ef}	21^{cd}	20^{cd}	43^{ab}	18^{cd}
714*	—	—	$43^{c}-44^{b}$	—
18	22	21	$44^{c}-45^{b}$	19
716*	—	—	45^{cd}	—
19-21	23-25	22-24	46-48	20-22
22	26	25	50	23
718*	—	—	51	—
23	27	26	49	24
24-25	28-29	27-28	52-53	25-26
719*	30^{ab}	29^{ab}	—	—
26	$30^{c}-31^{b}$	$29^{c}-30^{b}$	54-55	27-28
720*	—	—	—	—
721*	—	—	—	—
27^{ab}	31^{cd}	30^{cd}	56^{ab}	29^{ab}
{722*	—	—	$56^{c}-58^{b}$	—
723*	32^{ab}	31^{ab}	—	—
$27^{c}-28$	$32^{c}-33$	$31^{c}-32$	$58^{c}-59$	$29^{c}-30$
37 724*	39 —	39 —	43 1-5	42 —
1	1	1	6	1
725*	—	—	—	—
$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$7-11^{b}$	$2-6^{b}$
727* l. 1	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	11^{cd}	6^{cd}
728*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	—	12^{ab}	7^{ab}
$7^{c}-9^{b}$	$7^{c}-9^{b}$	7-8	$12^{c}-14^{b}$	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{ab}	14^{cd}	7^{cd}
729*	—	—	15-16	—
10	10	$9^{c}-10^{b}$	17	—
730*	—	—	$18-19^{b}$	—
11^{ab}	11^{ab}	10^{cd}	20^{ab}	8^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	10^{ef}	19^{cd}	8^{cd}
731* l. 1	—	—	20^{ef}	—
" l. 2-3	—	[11]	21	9

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
$12-13^{b}$	$12-13^{b}$	$12-13^{b}$	$22-23^{b}$	$10-11^{b}$
732*	—	—	$23^{c}-24$	—
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	25	11^{ab} fn.
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	26^{ab}	11^{cd}
734*	—	—	$26^{c}-30^{b}$	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	30^{cd}	11^{ab} fn.
735*	—	—	—	—
736* l 1	—	—	31^{ab}	—
" l 2	—	—	31^{cd}	12^{ab}
15	15	15	33	12^{c-f}
16	16	16	32	13
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	34^{ab}	14
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	34^{cd}	14 fn
737*	—	—	—	—
18	18	18	35	15
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	36^{ab}	—
738*	19^{cd}	19^{cd}	—	—
19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	—	16^{ab}
19^{ef}	20^{cd}	20^{cd}	36^{cd}	16^{cd}
739*	—	—	37–42	—
740* l 1-2	21	21	—	—
740(A)*	—	—	—	—
740* l 3-9	22–24	22–24	—	—
741*	—	—	—	—
20	25	25	43	17
38 1–12	40 $1-13^{b}$	40 $1-13^{b}$	44 $1-13^{b}$	43 $1-13^{b}$
742*	—	—	—	—
743*	13^{cd}	13^{cd}	—	—
$13-14^{d}$	14–15	$13^{e}-15^{b}$	$13^{e}-15^{b}$	$13^{e}-15^{b}$
744*	16^{ab}	15^{cd}	—	—
14^{ef}	16^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	15^{cd}
745*	—	—	—	16^{ab}
746*	17^{ab}	16^{cd}	—	—
15^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{cd}
747*	18^{ab}	17^{cd}	—	—
748*	—	—	—	—
$15^{c}-16$	$18^{c}-19$	$17^{e}-18$	$16^{c}-17$	$16^{c}-17$
749*	20–21	19–20	—	—
$17-18^{b}$	$22-23^{b}$	$21-22^{b}$	$18-19^{b}$	$18-19^{b}$
18^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	21^{cd}
750*	—	—	23–30	—
19^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	19^{cd}	19^{cd}
751*	24^{cd}	23^{cd}	—	—
19^{c-f}	25	24	20	20
752*	—	—	—	21^{ab}
753*	26^{ab}	25^{ab}	—	—
20	26^{c-f}	25^{c-f}	21	22
754*	—	—	24^{ab}	—
21	27	26	31	23
39 1–10	41 1–10	41 1–10	45 1–10	44 1–10
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{cd}	11^{cd}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
12	12	12	12	—
—	—	—	13	—
$13-14^{b}$	$13-14^{b}$	$13-14^{b}$	$14-15^{b}$	—
$14^{c}-16$	$14^{c}-16$	$14^{c}-16$	$15^{c}-17$	12–13
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	—	14^{ab}
755*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	18	14^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
758*	—	—	19	—
18–19	18–19	18–19	20–21	15–16
759*	—	—	—	—
760*	—	—	—	—
20	20	20	22	17
40 App. I (No. 11) l. 1	42 —	42 —	46 1^{ab}	45 1^{ab}
" l. 2	—	—	1^{cd}	—
" l. 3–4	—	—	2	1^{c}–2^{b}
" l. 4 fn.	—	—	—	2^{c}–3^{b}
" l. 5–7	—	—	3–4^{b}	4–5^{b}
" l. 8	—	—	4^{cd}	3^{cd}
" l. 9–10	—	—	—, 5^{ab}	5^{c}–6
" l. 11–18	—	—	5^{c}–9^{b}	7–10^{b}
" l. 18 fn.	—	—	—	—
" l. 19–21	—	—	9^{c}–10	10^{c}–11
" l. 22	—	—	—	12^{ab}
" l. 23	—	—	—	—
" l. 24, prior half	—	—	11^{a}	12^{c}
" l. 24, post. half	—	—	11^{d}	12^{d}
" l. 25, prior half	—	—	11^{c}	13^{a}
" l. 25, post. half	—	—	11^{b}	13^{b}
" l. 26–43	—	—	12–20	13^{c}–21
" l. 44	—	—	21^{ab}	—
" l. 45	—	—	21^{cd}	22
" l. 46–49	—	—	—	—
" l. 50–53	—	—	47 1–2	46 1–2
" l. 54	—	—	3^{ab}	—
" l. 55–56	—	—	—	3
" l. 57	—	—	3^{cd}	4^{ab}
" l. 58–59	—	—	—	4^{c-f}
" l. 60–73	—	—	4–10	5–11
" l. 73 fn.	—	—	—	—
" l. 74	—	—	—	—
" l. 75–77	—	—	11–12^{b}	—
" l. 78–84	—	—	12^{c}–15	12–15^{b}
" l. 85–86	—	—	16	—
" l. 87–89	—	—	17–18^{b}	15^{c}–16
" l. 90–91	—	—	—	17
" l. 92	—	—	—	19^{ab}
" l. 93	—	—	18^{cd}	19^{cd}
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	48 1–2^{b}	47 1–2^{b}
{761*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}	2^{cd}
762*	—	—	—	46 18
2	2	2	—	47 3
763*	3	3	—	—
3^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	—	—
3^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{ab}
4–5	5–6	5–6	3–4	4^{c}–5
764*	—	—	—	—
6^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	5^{ab}	6^{ab}
766*	—	—	—	—
6^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	5^{cd}	6^{cd}
767*	8	8	—	—

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
768*	9^{ab}	—	—	—
$7-11^{b}$	$9^{c}-13$	$9-13^{b}$	$6-10^{b}$	$7-11^{b}$
770*	—	—	—	$11^{c}-12^{b}$
$11^{c}-12$	$14-15^{b}$	$13-14$	$10^{c}-11^{b}$, 13^{cd}	$12^{c}-13$
—	—	—	11^{cd}	—
771* l 1	—	—	—	14^{ab}
l 2, prior half	—	—	12^{a}	14^{c}
„ l 2 post half —prior half of l 3	—	—	—	$14^{d}-15^{a}$
771* l 3 post half —l 5	—	—	$12^{b}-13^{b}$	$15^{b}-16^{b}$
772*	—	—	—	—
773*	—	—	—	—
{774* l 1	—	—	—	16^{cd}
„ l 2	—	—	14^{ab}	17^{ab}
„ l 3	—	—	—	17^{cd}
„ l 4-19	—	—	{$14^{c}-19$	$18-23$
775*	15^{cd}	15^{ab}	—	—
13^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	—	48 1^{ab}
13^{cd}	16^{cd}	16^{ab}	—	—
14^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	—	1^{cd}
776*	[17^{cd}]	17^{ab}	—	—
$14^{c}-15$	$17^{c}-18$	$17^{c}-18$	—	$2-3$
$16-18^{b}$	$19-21^{b}$	$19-20^{d}$	—	—
778*	—	—	—	—
$18^{c}-20$	$21^{c}-23$	$20^{c}-22$	—	—
21	24	23	—	4
$22-25^{b}$	$25-28^{b}$	$24-26$	—	—
780*	—	—	—	—
$25^{c}-32$	$28^{c}-35$	$27-34$	—	—
41 1^{ab}	43 1^{ab}	43 1^{ab}	49 —	6^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	—
789* l 1	—	—	—	5^{ab}
790* l 1	—	—	—	—
789* l 2	—	—	—	5^{cd}
790* l 2	—	—	—	—
790* l 3	—	—	1^{ab}	—
790(A)* l 4 fn	—	—	—	—
2	2	2	5	6
790* l 5-9	—	—	$2-4^{b}$	—
790(B)* l 9 fn	—	—	—	—
790* l 10	—	—	4^{cd}	—
781*	3	[3]	—	—
3	4	4	—	7
789* l 13-19	—	—	—	$8-11$
790* l 13-18	—	—	$6-8$	—
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	16^{ab}	—
790* l 37 38	—	—	$16^{c}-17^{b}$	—
$4^{c}-5$	$5^{c}-6$	$5^{c}-6$	$17^{c}-18$	—
790* l 42-47	—	—	$19-21$	—
„ l 48	—	—	—	—
„ l 49-51	—	—	$30^{c}-31$	—
$6-17$	$7-18$	$7-18$	—	—
782*	—	—	—	—
18	19	19	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	9^{ab}	12^{ab}
790*(C) l 19 fn	—	—	—	—
$19^{c}-20$	$20^{c}-21$	$20^{c}-21$	$9^{c}-10$	$12^{c}-13$
21	$22-23^{b}$	22	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
783*	24^{ab}	23^{cd}	—	—
$22–23^{b}$	23^{cd}, $24^{c}–25^{b}$	23^{ab}, $23^{e}–24^{b}$	$11–12^{b}$	$14–15^{b}$
23^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	—	—
24–26	26–28	25–27	32–34	$15^{c}–17$
27^{ab}	29^{ab}	28^{ab}	—	18^{ab}
789* l. 35	—	—	—	18^{cd}
790* l. 59	—	—	—	—
{784* l. 1	—	—	—	—
789* l. 36–37	—	—	—	19
790* l. 60–61	—	—	35	—
{784* l. 2–3	—	—	—	—
789* l. 38	—	—	—	20^{ab}
790* l. 62	—	—	36^{ab}	—
27^{cd}	29^{cd}	28^{cd}	36^{cd}	20^{cd}
{785*	—	—	38^{cd}	—
28^{ab}	30^{ab}	29^{ab}	37^{ab}	21^{ab}
28^{cd}	30^{cd}	29^{cd}	37^{cd}	21^{cd}
786*	—	[29^{ef}]	—	—
787*	—	—	38^{ab}	—
29^{ab}	31^{ab}	30^{ab}	39^{cd}	22^{ab}
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	39^{ab}	22^{cd}
30–31	32–33	31–32	40–41	—
789* l. 48–49	—	—	—	—
790* l. 74–75	—	—	42	—
789* l. 50–51	—	—	—	—
790* l. 76–77	—	—	—	—
32	34	33	—	—
33–35	35–37	34–36	43–45	—
790* l. 84–87	—	—	46–47	—
36–37	38–39	37–38	—	—
38–42	40–44	39–43	48–52	—
43^{ab}	45^{ab}	44^{ab}	—	—
43^{cd}	45^{cd}	44^{cd}	53^{ab}	—
790* l. 99–101	—	—	$53^{c}–54$	—
44^{ab}	46^{ab}	44^{ef}	—	—
44^{cd}	46^{cd}	45^{ab}	55^{cd}	23^{ab}
45^{ab}	47^{ab}	45^{cd}	—	—
45^{cd}	47^{cd}	46^{ab}	55^{ab}	24^{cd}
790(D)*	—	—	—	—
790* l. 104–105	—	—	56	—
{788* l. 8–2	—	—	—	—
46^{ab}	48^{ab}	46^{cd}	—	25^{cd}
789* l. 65–68	—	—	—	25–27
46^{cd}	48^{cd}	47^{ab}	—	—
47^{ab}	49^{ab}	47^{cd}	12^{cd}	—
$47^{c}–48$	$49^{c}–50$	$47^{e}–48$	$13–14^{b}$	$23–24^{b}$
49	51	49	—	25
789* l. 73–76	—	—	—	—
790* l. 110–173	—	—	57	—
42 1^{ab}	44 1^{ab}	44 1^{ab}	60 1^{ab}	49 1^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3^{ab}	2^{ab}
3^{ab}	3^{ab}	2^{ef}	$3^{c}–4$	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	5^{ab}	4^{cd}
795*	—	—	$7–8^{b}$	—
4^{ab}	4^{ab}	3^{ef}	1^{cd}	2^{cd}
4^{cd}	4^{cd}	4^{ab}	8^{cd}	3^{ab}
796*	—	—	—	$3^{c}–4^{b}$

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
797* l. 1	—	—	9^{ab}	—
797* l. 2	—	—	—	—
" l. 3-5	—	—	9^{c}–10	—
5^{ab}	5^{ab}	4^{cd}	11^{cd}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	6^{cd}	—
798*	—	—	5^{cd}	—
6^{ab}	6^{ab}	5^{cd}	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}	12^{ab}	—
7^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	12^{cd}	5^{cd}
801*	—	—	13	—
7^{c}–9^{b}	7^{c}–8^{b}	$7^{a–d}$	6^{ab}; 11^{ab}	5^{ab}; 6^{ab} 6^{cd}
803*	—	—	—	
804*	8^{cd}	7^{ef}	—	—
8^{c}–9^{b}	9	8	14	—
805*	10^{ab}	9^{ab}	—	—
9^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	15^{ab}	—
806*	11–12^{b}	10–11^{b}	—	—
10^{ab}	12^{cd}	11^{cd}	15^{c}–16^{b}	—
807*	13	11^{e}–12^{b}	—	—
10^{cd}	14^{ab}	12^{cd}	16^{cd}	—
{808* l. 2	—	—	—	7^{ab}
809*	—	—	17^{ab}	—
11	14^{c}–15^{b}	13	17^{c}–18^{b}	8^{cd}, 7^{cd}
810*	—	—	—	8^{ab}
12^{ab}	15^{cd}	14^{ab}	—	9^{ab}
12^{cd}	16^{ab}	14^{cd}	18^{cd}	9^{cd}
13^{ab}	16^{cd}	15^{ab}	19^{cd}	11^{ab}
13^{cd}	17^{ab}	15^{cd}	21^{ab}	11^{cd}
13^{e}	17^{c}	16^{a}	21^{c}	17^{a}
13^{f}	17^{d}	16^{b}	21^{d}	—
811* l. 1 the prior half	18^{a}	16^{c}	—	—
811* l. 1 the post half	18^{b}	16^{d}	—	17^{b}
" l. 2	18^{cd}	16^{ef}	—	—
14^{ab}	19^{ab}	17^{ab}	25^{ab}	15^{ab}
813*	—	—	25^{cd}	15^{cd}
14^{cd}	19^{cd}	17^{cd}	22^{ab}	17^{cd}
15^{ab}	20^{ab}	18^{ab}	19^{ab}	10^{ab}
815*	—	—	—	10^{cd}
$15^{c–f}$	20^{c}–21^{b}	$18^{c–f}$	26	18
16	[$21^{c–f}$]	19	20	16
17^{ab}	21^{cd}	20^{ab}	27^{ab}	19^{ab}
816*	22^{ab}	20^{cd}	—	—
17^{c}	22^{c}	20^{e}	27^{c}	19^{c}
17^{d}	22^{d}	20^{f}	—	—
817*	23	21	—	—
18^{ab}	24^{ab}	22^{ab}	22^{cd}	13^{ab}
819* l. 1	—	—	23^{ab}	12^{ab}
819(A)*	—	—	—	{12^{cd}
819* l. 2-4	—	—	23^{c}–24	13^{c}–14
18^{c}–19^{c}	24^{c}–25^{c}	22^{c}–23^{c}	—	—
19^{d}	25^{d}	23^{d}	27^{d}	19^{d}
20–21	26–27	23^{e}–24	28	20–21
43 1–2	45 1–2	45 1–2	51 1–2	50 1–2
822*	—	—	3^{ab}	3^{ab}
3–4^{b}	3–4^{b}	3	3^{c}–4	3^{c}–4
823*	—	—	5–7	—
4^{c}–6^{b}	4^{c}–6^{b}	4–5	8–9	5–6

Crit. Ed	Bom Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}	11^{ab}	—
824*	—	—	11^{c}–12	—
825*	7^{ab}	6^{cd}	—	—
7	7^{c}–8^{b}	7	10	7
8–9	8^{c}–10^{b}	8–9	13–14	8–9
828*	10^{c}–11^{b}	10	—	—
10–12	11^{c}–14^{b}	11–13	15–17	10–12
13	14^{c}–15^{b}	14	21	13
{831* l. 1	—	—	—	19^{ab}
831(A)*	—	—	—	—
831* l. 2	—	—	—	19^{cd}
14–15	15^{c}–17^{b}	15–16	22–23	14–15
{832*	—	—	—	20
833*	—	—	—	21
16–17	17^{c}–19^{b}	17–18	18–19	16–17
834*	—	—	—	—
18	19^{c}–20^{b}	19	20	18
19	20^{c}–21^{b}	20	24	22
20^{a-c}	21^{c}–22^{a}	21^{a-c}	25^{a-c}	—
835*	22^{bc}	21^{de}	—	—
20^{d}	22^{d}	21^{f}	25^{d}	—
21–22	23–24	22–23	26–27	23–24
836*	25^{ab}	24^{ab}	—	—
23–24	25^{c}–27^{b}	24^{c}–25	28–29	25–26
—	—	—	30	—
25–27	27^{c}–30^{b}	26–28	31–33	27–29
839*	—	—	—	—
840*	30^{c}–31^{b}	29	—	—
28–29	31^{c}–33^{b}	30–31	34–35	30–31
841*	—	—	—	—
842*	—	—	36	—
30–31	33^{c}–34	32–33^{d}	37–38	32–33
843*	—	[33^{ef}]	—	—
32–34	35–37	34–36	39–41	34–36
35	38	37	42(1)	—
36–37	39–40	38–39	43–44	37–38
44 1^{ab}	46 1^{ab}	46 1^{ab}	52 1^{ab}	51 1^{ab}
845*	—	—	1^{c}–2	—
846*	—	—	3^{ab}	—
1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	3^{c}–4^{b}	1^{c}–2^{b}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	4^{cd}	—
3^{a-d}	3	3^{a-d}	8^{c}–9	—
3^{ef}	4^{ab}	3^{ef}	—	2^{cd}
4–5	4^{c}–6^{b}	4–5	5–8^{b}	3–4
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	10^{ab}	5^{ab}
850*	—	—	10^{cd}	—
6^{c}–7	7–8^{b}	6^{c}–7	11–12^{b}	5^{c}–6
852*	—	—	12^{c}–13^{b}	—
8–10	8^{c}–11^{b}	8–10	13^{c}–16^{b}	7–9
854*	11^{cd}	[11^{cd}]	—	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	16^{cd}	10^{ab}
11^{cd}	12^{cd}	11^{ef}	17^{ab}	10^{cd}
855*	—	—	17^{c}–19^{b}	—
12–13	13–14	12–13	19^{c}–21^{b}	11–12
856* l. 1	—	—	—	—
" l. 2	—	—	21^{cd}	—
14	15	14	22	13
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	25^{cd}	16^{ab}
15^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	26^{ab}	—

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
16	17	16	26^c–27^b	16^{c-f}
858* | 1–6	—	—	28–30	—
" | 7	—	—	—	—
" | 8–10	—	—	31–32^b	—
17^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	27^{cd}	17^{ab}
17^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	34^{cd}	17^{cd}
18^{ab}	19^{ab}	17^{ef}	32^{cd}	18^{ab}
859*	—	—	—	—
860*	—	—	33–34^b	—
18^c–19^b	19^c–20^b	18^{a-d}	24^c–25^b	14^{cd}
19^{cd}	20^{cd}	18^{ef}	24^{ab}	14^{ab}
20	21	19^{a-d}	23	15
21–25	22–27^b	19^e–24	35–40	18^c–23
864*	—	—	41	—
26	27^c–28^b	25	42	24
865*	—	—	43	—
27–30	28^c–32^b	26–29	44–47	25–28
31^{ab}	32^{cd}	30^{ab}	48–49	—
31^c–32	33–34	30^c–31	50–51	29–30
33–34	35–36	32–33	—	31–32
35–36	37–38	34–35	52–53	33–34
45 1	**47** 1	**47** 1	**53** —	**52** 1
2	2	2	1	2
871*	—	—	—	—
3–6	3–6	3–6	2–5	3–6
7^{a-d}	7	7^{a-d}	6	6 fn.
7^{ef}	8^{ab}	7^{ef}	—	—
8	8^c–9^b	8	7	7
872*	—	—	8–9^b	—
873*	—	—	9^c–10	—
9–10^a	9^c–10^c	9–10^a	11–12^a	8–9^a
10^b	10^d	10^b	—	9^b
874*	11^{ab}	10^{cd}	—	9^{cd}
10^c	11^c	11^a	12^c	10^a
10^d	11^d	11^b	12^b	10^b
10^e	12^a	11^c	—	10^c
10^f	12^b	11^d	12^d	10^d
875*	12^{cd}	12^{ab}	13^{ab}	11^{ab}
876*	13^{ab}	12^{cd}	13^{cd}	11^{cd}
11–16	13^c–19^b	13–18	14–19	12–17
877*	—	—	20	—
17	19^c–20^b	19	21	18
878*	20–21^b	20	—	—
18	21^c–22^b	21	22	19
880*	—	—	23^{ab}	—
19	22^c–23^b	22^{a-d}	23–24^b	20
881*	23^{cd}	[22^{ef}]	—	—
20	24	23	24^c–25^b	21
882*	—	—	—	—
883*	—	—	25^c–26^b	—
21	25	24	26^c–27^b	22
884*	—	—	27^c–28^b	—
22	26	25	28^c–29^b	23
885* | 1–6	—	—	29^c–32^b	—
885(A)*	—	—	—	—
885* | 7	—	—	32^{cd}	—
23–25	27–29	26–28	33–35	24–26
886*	—	—	36–37^b	—
887* | 1	—	—	37^{cd}	27^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
887* the prior half of l. 2	—	—	38^{a}	27^{c}
887(A)*	—	—	—	—
887* the post half of l. 2	—	—	38^{b}	27^{d}
26	30	29	38^{c}–39^{b}	28
888*	—	—	39^{c}–40^{b}	—
27	31	30	40^{c}–41^{b}	29
889*	—	—	41^{c}–42^{b}	—
28	32	31	42^{c}–43^{b}	30
890*	—	—	—	—
29	33	32	43^{c}–44^{b}	31
891*	34	33	—	—
30	35	34	45^{c}–46^{b}	32^{c}–33^{b}
892*	—	—	—	—
31	36	35	44^{c}–45^{b}	32^{ab} 32^{ab} fn
32	37	36	46^{c}–47^{b}	33^{c}–34^{b}
33	38	37	47^{c}–48^{b}	—
893*	—	—	—	—
34	39	38^{ab}, 38^{ef}	48^{c}–49^{b}	—
—	—	[38^{cd}]	—	—
{894*	—	—	—	—
896*	—	—	—	—
35^{ab}	40^{ab}	39^{ab}	—	—
897*	—	—	49^{cd}	—
898*	—	—	—	—
35^{cd}	40^{cd}	39^{cd}	—	35^{ab}
899*	—	—	—	—
36^{ab}	41^{ab}	40^{ab}	50^{ab}	35^{cd}
901*	—	—	—	—
36^{cd}	41^{cd}	40^{cd}	50^{cd}	35^{ef}
902*	—	—	51^{ab}	36^{ab}
903*	—	—	—	36^{cd}
904*	—	—	51^{cd}	—
37^{ab}	42^{ab}	41^{ab}	52^{ab}	—
905*	—	—	52^{cd}	—
37^{cd}	42^{cd}	41^{cd}	—	—
37^{ef}	43^{ab}	41^{ef}	—	—
38^{ab}	43^{cd}	42^{ab}	54^{ab}	—
38^{cd}	44^{ab}	42^{cd}	54^{cd}	—
906*	—	—	—	—
907*	—	—	55	—
39	44^{c-f}	43	53	—
908*	—	—	—	—
40–41	45–46	44–45	56–57	37–38
909*	—	—	—	—
42–43	47–48	46–47	58–59	39–40
910*	—	—	60	—
44–45	49–50	48–49	61–62	41–42
46 1	48 1	48 1	54 1	53 —
2–7	2–7	2–7	2–7	1–6
911*	—	—	8–11	—
8–11	8–11	8–11	12–15	7–10
912*	—	[12^{cd}]	—	—
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	16^{ab}	11^{ab}
12^{c}–18	12^{c}–18	12^{c}–18	16^{c}–22	11^{c}–17
913*	19	19	—	—
19–20	20–21	20–21	23–24	18–19
914*	—	—	—	—

Cnt Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
$21-23^{c}$	$22-24^{c}$	$22-24^{c}$	$25-27^{c}$	$20-22^{c}$
{915*	—	—	—	—
23^{d}	24^{d}	24^{d}	27^{d}	22^{d}
916*	—	—	28	23
47 1	49 1	49 1	55 1	54 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	8^{cd}	2^{cd}
3-5	3-5	3-5	9-11	3-5
6	6	6	3	6
917*	—	—	$4-8^{b}$	—
918*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	12^{ab}	7^{ab}
919*	7^{cd}	7^{cd}	—	—
7^{cd}	8^{ab}	7^{ef}	12^{cd}	7^{cd}
8	$8^{c}-9^{b}$	8	2	8
9^{ab}	[9^{cd}]	9^{ab}	13^{ab}	9^{ab}
$9^{c}-10$	$9^{c}-10$	$9^{c}-10$	$13^{c}-14$	$9^{c}-10$
920*	—	—	15	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	16^{ab}	11^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	—	11^{cd}
12	$12-13^{b}$	$12-13^{b}$	$16^{c}-17$	$14-15^{b}$
921*	—	—	18-19	—
922*	—	—	—	—
13-14	$13^{c}-15^{b}$	$13^{c}-14$	20-21	12-13
15^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	22^{ab}	15^{cd}
923*	16^{ab}	15^{cd}	—	—
15^{cd}	16^{cd}	15^{ef}	22^{cd}	—
924*	—	—	$23-26^{b}$	—
16	17	16	$26^{c}-27^{b}$	16
925*	—	—	$27^{c}-28^{b}$	—
17	18	17	$28^{c}-29^{b}$	17
18^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	31^{cd}	18^{ab}
$18^{c}-19$	$19^{c}-20$	$18^{c}-19$	$32-33^{b}$	$18^{c}-19$
926*	—	—	$33^{c}-34^{b}$	—
20	21	20	$34^{c}-35^{b}$	20
21	22	21	$29^{c}-30^{b}$	21
928*	—	—	$30^{c}-31^{b}$	—
22-23	23-24	22-23	$35^{c}-37^{b}$	22-23
24^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	—	24^{ab}
24^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	38^{cd}	24^{cd}
929*	—	—	39^{ab}	—
25^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	37^{cd}	25^{ab}
930*	—	—	38^{ab}	—
$25^{c}-26^{b}$	$26^{c}-27^{b}$	$25^{c}-26^{b}$	$39^{c}-40^{b}$	$25^{c}-16^{b}$
26^{cd}	27^{cd}	26^{cd}	—	26^{cd}
931*	—	—	—	—
27^{ab}	28^{ab}	27^{ab}	—	27^{ab}
$27^{c}-28$	$28^{c}-29$	$27^{c}-28$	40^{c} 41	$27^{c}-28$
932*	—	—	42	—
29	30^{a-d}	29	43	29
30	[30^{e-h}]	30	44	—
933*	—	—	45	—
31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	46^{ab}	29^{ab} fn
31^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	46^{cd}	—
32-33	32-33	32-33	47-48	30-31
934*	—	—	49-50	—
34-35	34-35	34-35	51-52	32-33
936*	—	—	—	—
937*	36-39	36-39	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
36	40	40	—	34
938*	—	—	—	35
48 1	50 1	50 1	56 1–5	55 —
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	1^{ab}
940* l. 1	—	—	—	—
,, l. 2-6	—	—	$6–8^{b}$	—
$2^{c}–3^{b}$	$2^{c}–3^{b}$	$2^{c}–3^{b}$	$8^{c}–9^{b}$	$1^{c}–2^{b}$
941*	3^{cd}	$[3^{cd}]$	—	—
3^{cd}	4^{ab}	3^{ef}	9^{cd}	2^{cd}
4^{ab}	4^{cd}	4^{ab}	12^{ab}	3^{ab}
942*	—	—	10–11	—
4^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	12^{cd}	3^{cd}
$5–6^{d}$	$5^{c}–7^{b}$	5–6	13–14	4–5
943*	—	—	—	—
6^{ef}	7^{cd}	7^{ab}	15^{ab}	6^{ab}
944*	—	—	—	6^{cd}
7	8	$7^{c–f}$	16	$7^{c}–8^{b}$
945*	—	—	—	8^{cd}
946*	—	—	—	—
8–10	9–11	8–10	18–20	10–12
947*	—	—	—	—
11	12	11	17	9
12–13	13–14	12–13	21–22	13–14
948*	—	—	23	—
$14–17^{b}$	$15–18^{b}$	$14–17^{b}$	$24–27^{b}$	$15–18^{b}$
950*	—	—	27^{cd}	—
17^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	—	15^{cd}
18–19	19–20	18–19	28–29	19–20
951*	—	—	—	21^{ab}
20–21	21–22	20–21	30–31	$21^{c}–22$
952*	—	—	—	—
22–25	23–26	22–25	—	23–26
953*	—	—	—	—
$26–27^{b}$	$27–28^{b}$	$26–27^{b}$	—	$27–28^{b}$
27^{cd}	28^{ef}	27^{cd}	—	28^{cd}
954*	—	—	—	28^{ef}
955*	—	—	—	—
27^{ef}	28^{cd}	27^{ef}	35^{cd}	7^{ab}
49 1	51 $[1^{a–d}]$	51 1	32	56 1
2–3	$1^{e}–2$	2–3	33–34	2–3
956*	—	—	35	—
4–6	3–5	4–6	36–38	4–6
957*	—	—	39	—
7	6	7	40	7
8	7	8	—	8
9	8	9	41	9
959*	—	—	—	—
960*	—	—	42^{ab}	—
961*	—	—	—	—
10^{ab}	9^{ab}	10^{ab}	—	—
10^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	42^{cd}	—
962*	—	—	43	—
11^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	44^{ab}	10^{ab}
11^{cd}	10^{cd}	11^{cd}	44^{cd}	11^{cd}
963*	—	—	—	11^{ef}
964*	11–13	12–14	—	—
12^{ab}	14^{ab}	15^{ab}	45^{ab}	11^{ab}
12^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	45^{cd}	10^{cd}
965*	—	—	46–47	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13^{ab}	15^{ab}	16^{ab}	48^{ab}	12^{ab}
13^{cd}	15^{cd}	16^{cd}	48^{cd}	—
14^{ab}	16^{ab}	17^{ab}	49^{ab}	—
14^{cd}	16^{cd}	17^{cd}	49^{cd}	13
14^{ef}	17^{ab}	18^{ab}	—	12^{cd}
966* l. 1–8	—	—	53–54	14–15
,, l. 9–10	—	—	57 1	—
967*	—	—	—	—
968*	—	—	56 50	—
969*	17^{c}–18	18^{c}–19	—	—
15	19	20	51	57 1
16	20	21	52	—
17	21	22	57 2	—
18^{ab}	22^{ab}	23^{ab}	3^{ab}	2^{ab}
970*	22^{cd}	—	—	—
18^{c}	23^{a}	23^{c}	3^{c}	2^{c}
971*	23^{bc}	23^{de}	—	—
18^{d}	23^{d}	23^{f}	3^{d}	2^{d}
973*	—	—	—	—
19^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	4^{ab}	2 fn. l. 3
19^{c}–20^{b}	24^{c}–25^{b}	24^{c}–25^{b}	4^{c}–5^{b}	3–4^{b}
974*	—	—	—	4^{cd}
20^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	5^{cd}	5
21^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	6^{ab}	12^{ab}
975*	—	—	—	12^{cd}
21^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	6^{cd}	12^{ef}
22	27	27	7	6
976*	—	—	8	—
23–24^{b}	28–29^{b}	28–29^{b}	9–11^{b}	7–8
24^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	11^{cd}	8 fn.
978*	—	—	—	9
25	30	30	12	—
979*	—	—	13–17	—
26–27	31–32	31–32	18–19	10–11
980*	—	—	20	—
28	33	33	21	13
981*	—	—	22	—
29–30^{b}	34–35^{b}	34–35^{b}	23–24^{b}	14–15^{b}
982*	—	—	24^{c}–25^{b}	—
30^{c}–32	35^{c}–37	35^{c}–37	25^{c}–27	15^{c}–17
33	38	38	28	—
985*	39	39	—	—
34–35	40–41	40–41	29	18–19
986*	—	—	—	—
36–40	42–46	42–46	30–35	20–24
50 1	52 [1^{a-d}]	52 1	58 1	58 1
987*	—	—	2–3	—
2	1^{e-h}	2	4	2
988*	[2^{a-d}]	3	—	—
3	2^{e-h}	4	5	3
989*	—	—	6–9	—
4	3	5	10	4
991*	4	6	—	—
992*	—	[7–10]	—	—
5	5	11	11	5
995*	—	—	—	—
6–8	6–8	12–14	12–14	6–8
9	9	15^{a-d}	16	9
996*	10^{ab}	15^{ef}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10	10^{c}–11^{b}	16	17	10
11	11^{c}–12^{b}	17^{a-d}	15	11
997*	12^{cd}	17^{ef}	—	—
998*	—	—	—	—
999*	—	—	—	—
12–14	13–15	18–20	18–20	12–14
1000*	—	—	21	—
15	16	21	23	15
1001*	—	—	24	—
16	17	22	22	—
17^{ab}	18^{ab}	25^{cd}	25^{ab}	16^{ab}
17^{cd}	18^{cd}	23^{cd}	—	17^{ab} fn. l. 3
18^{ab}	19^{ab}	24^{ab}	25^{cd}	16^{cd}
18^{cd}	19^{cd}	24^{cd}	—	17^{ab}
18^{ef}	20^{ab}	25^{ab}	—	17^{ab} fn. l. 1
1002*	—	—	—	—
1003*	20^{cd}	23^{ab}	—	17^{ab} fn. l. 2
19–20	21–22	26–27	—	17^{c}–18
21–22^{b}	23–24	28–29	26–27	19–21
23–24^{b}	25–26^{b}	31–32^{b}	28–29^{b}	22–23^{b}
24^{cd}	26^{cd}	32^{cd}	29^{cd}	—
25–26^{b}	27–28^{b}	33–34^{b}	30–31^{b}	23^{c}–24
1005* l. 1	—	—	31^{cd}	—
" l. 2	—	—	—	—
{1006*	—	—	—	25^{cd}
26^{cd}	28^{cd}	34^{cd}	—	25^{ef}
27	29	35	32	27
28^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	33^{ab}	25^{ab}
28^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	33^{cd}	28
29	31	36	34	29
30	32	37	35	26
31–38^{b}	33–40^{b}	38–44	36–43^{b}	30–37^{b}
{1008*	—	—	—	37^{cd}
38^{c}–39	40^{c}–41	45–46^{b}	—	38–39^{b}
40^{ab}	42^{ab}	46^{cd}	43^{cd}	39^{cd}
40^{c}–41^{b}	42^{c}–43^{b}	47	44	—
41^{cd}	43^{cd}	48^{ab}	45^{ab}	40^{ab}
1009*	—	—	—	—
41^{e}–42	43^{e}–44	48^{c}–49	45^{c}–46	40^{c}–41
51 1	53 1	53 1	59 —	59 1
1010*	—	—	—	2–5^{b}
1011*	—	—	1^{ab}	—
2	2	2	1^{c}–2^{b}	5^{c}–6^{b}
1012*	—	—	2^{cd}	—
3–4^{d}	3–4	3–4	3–4	7–8
4^{ef}	5^{ab}	5^{ab}	—	6^{cd}
1013*	5^{cd}	5^{cd}	—	—
5	6	6	5	9
1014*	—	—	6	—
6–9^{b}	7–10^{b}	7–10^{b}	7–10^{b}	10–13^{b}
1015*	—	—	—	—
9^{c}–11	10^{c}–12	10^{c}–12^{d}	10^{c}–12	13^{c}–15
12^{ab}	13^{ab}	12^{ef}	—	16^{ab}
1016*	—	—	—	16^{cd}
12^{c-f}	13^{c}–14^{b}	13	—	17
13–14	14^{c}–16^{b}	14–15	13–14	18–19
1017*	—	—	15–16	—
15–19	16^{c}–21^{b}	16–20	17–21	20–24
20	21^{c}–22^{b}	21	23	25

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21	22^{c}-23^{b}	22	22	26
22-24	23^{c}-25	23-25	24-26	27-29
1019*	—	—	—	—
25	26	26	27	30
52 1021*	54 —	54 —	60 1-4	60 —
1-2	1-3^{b}	1-2	5-7^{b}	1-3^{b}
1022*	—	—	—	3^{cd}
1023*	—	—	7^{cd}	—
3^{ab}	3^{cd}	3^{ab}	8^{ab}	4^{cd}
3^{cd}	4^{ab}	3^{cd}	8^{cd}	4^{ab}
1026*	—	—	9	—
4	4^{c}-5^{b}	4	10	5
1027*	—	—	11-14	—
5	5^{c}-6^{b}	5	15	6
6	6^{c}-7^{b}	6	—	7
7	7^{c}-8^{b}	7	16	8
8-9	8^{c}-10^{b}	8-9	18-19	9-10
10	10^{c}-11^{b}	10	17	11
11-12^{b}	11^{c}-12	11-12^{b}	20-21^{b}	12-13^{b}
12^{c}-13^{b}	13	12^{c}-13^{b}	—	—
13^{c}-14^{b}	14	13^{c}-14^{b}	21^{c}-22^{b}	13^{c}-14^{b}
1030*	—	—	22^{c}-23^{b}	—
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	23^{cd}	14^{cd}
1032* l 1	—	—	—	—
l 2	—	—	24^{ab}	—
15-17^{d}	15^{c}-18^{b}	15-17^{d}	24^{c}-27^{b}	15-17^{d}
1034*	—	—	27^{cd}	17^{cd} fn
17^{e}-23	18^{c}-24	17^{e}-23	28-34^{b}	17^{e}-23
1038*	—	—	34^{cd}	—
24	25	24	35	24
1039*	—	—	—	25
25-27	26-28	25 27	36-38	26-28
1041*	—	—	—	—
28	29	28	39	29
29	30	29	—	30
53 1-2^{c}	55 1-2^{c}	55 1-2^{c}	61 1-2^{c}	61 1-2^{c}
2^{d}-3^{c}	2^{d}-3^{c}	2^{d}-3^{c}	2^{d}-3^{c}	—
3^{d}	3^{d}	3^{d}	3^{d}	2^{d}
4	4	4	—	3
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
5^{c}	5^{c}	5^{c}	—	4^{c}
1044*	—	—	—	4^{d}-6^{a}
5^{d}	5^{d}	5^{d}	—	6^{b}
1046*	—	—	—	—
6-8	6-8	6 8	4-7^{b}	6^{c}-8
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	—	9^{ab}
1048*	—	—	7^{c}-11	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	12^{ab}	9^{cd}
1049*	—	—	12^{cd}	—
10	10	10	13	10
1051*	—	—	14	—
11	11	11	15	11
1053*	—	—	16-17^{b}	—
12	12	12	17^{c}-18^{b}	12
1054*	—	—	18^{c}-19	—
13-14^{b}	13-14^{b}	13-14^{b}	20 22^{ab}	13-14^{b}
14^{cd}	14^{cd}	15^{ab}	26^{cd}	16^{cd}
15	15	14^{cd}, 15^{cd}	21 22^{c}-26^{b}, 27	14^{cd}, 15^{cd}
1056* l 5	—	—	—	15^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1056* l. 11	—	—	—	16^{ab}
$16–26^{b}$	$16–26^{b}$	$16–26^{b}$	$28–38^{b}$	$17–27^{b}$
1057*	26^{cd}	26^{cd}	—	—
$26^{c}–31$	$27–32^{b}$	$26^{e}–31$	$38^{c}–43$	$27^{c}–32$
1058* l. 1–2	—	—	44	—
„ l. 3–4	—	—	—	—
„ l. 5–6	—	—	45	—
1059*	$32^{c}–34^{b}$	32–33	—	—
32–35	$34^{c}–37$	34–37	46–49	33–36
1060*	—	—	—	37
1061*	—	—	—	—
1062*	—	—	—	—
1063*	—	—	—	—
54 $1–8^{b}$	56 $1–8^{b}$	56 $1–8^{b}$	62 $1–8^{b}$	62 $1–8^{b}$
1066*	—	—	—	8^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	9^{ab}
1068*	—	—	9	—
9–11	9–11	9–11	10–12	$9^{c}–12$
1069*	—	—	$13–14^{b}$	—
12	12	12	$14^{c}–15^{b}$	13
1070*	—	—	$15^{c}–16^{b}$	—
13–14	13–14	13–14	$16^{c}–18^{b}$	$14–15^{cd}$
1071*	—	—	—	15^{ef}
15–16	15–16	15–16	$19^{c}–21^{b}$	16–17
1072*	—	—	$21^{c}–23^{b}$	—
17	17	17	$18^{c}–19^{b}$	18
18	18	18	$23^{c}–24^{b}$	19
1073*	—	—	24^{cd}	—
1074*	19–20	19–20	—	—
19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	25^{ab}	20^{ab}
1075*	—	—	—	—
1076*	—	—	25^{cd}	20^{cd}
$19^{c}–20$	$21^{c}–23^{b}$	$21^{c}–22$	26–27	21–22
21^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	28^{ab}	—
$21^{c}–23^{b}$	$24–26^{b}$	$23^{c}–25^{b}$	—	$23–25^{b}$
23^{cd}	26^{cd}	25	28^{cd}	25^{cd}
24–25	27–28	26–27	29–30	26–27
1079* l. 1–2	—	—	—	—
„ l. 3–4	—	—	31	—
$26–30^{b}$	$29–33^{b}$	$28–32^{b}$	32–35	$28–32^{b}$
1082*	—	—	36^{ab}	—
30^{cd}	33^{cd}	32^{cd}	36^{cd}	32^{ab} fn
1083*	—	—	37^{ab}	—
31	34	33	37^{c-f}	$32^{c}–33^{b}$
1084*	35	34	—	—
1085*	—	—	—	—
32	36	35	38	33^{c-f}
55 App. I.(No 12) l. 1–22	1–11	1–11	63 1–11	63 1–11
„ l. 23–24	—	—	12	12
„ l. 25–30	—	—	13–15	—
App I (No 12) l. 19 fn	—	—	—	—
„ l. 31–36	12–14	12–14	16–18	13–15
„ l. 37	15^{ab}	15^{ab}	19^{ab}	16^{ab}
„ l. 38	15^{cd}	15^{cd}	19^{cd}	16^{cd}
„ l. 38 fn.	—	—	—	—
„ l. 39–40	16	16	20	$17–18^{b}$
„ l. 41–43	$17–18^{b}$	$17–18^{b}$	$21–22^{b}$	$18^{c}–19$
„ l. 44	—	—	—	—
„ l. 45–67	$18^{c}–26$	$18^{c}–26$	$22^{c}–29$	20–27
1	57 1	57 1	64 1	64 1

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1086*	—	—	—	—
$2-4^b$	$2-4^b$	$2-4^b$	$2-4^a$	$2-4^b$
1087*	—	—	—	—
4^c-6^b	4^c-6^b	4^c-6^b	4^c-6^b	4^c-6^b
1088*	—	—	6^c-7	—
6^c-7^b	6^c-7^b	6^c-7^b	$8-9^b$	6^c-7^b
1090*	—	—	—	7^{cd}
1091*	—	—	9^{cd}	—
7^c	7^c	7^c	11^c	10^a
7^d-8^a	7^d-8^a	7^d-8^a	—	—
8^{bcd}	8^{bcd}	8^{bcd}	11^d-12^{ab}	10^{bcd}
1092* } 1	—	—	12^{cd}	—
" } 2-3	—	—	—	11
1093*	—	—	—	—
9^{a-d}	9	9	13	12
1094*	[14^{c-f}]	14^{a-d}	14	13
9^{ef}	10^{ab}	10^{ab}	—	—
10^{ab}	10^{cd}	10^{cd}	10^{ab}	8^{ab}
1095*	11^{ab}	[11^{ab}]	—	9^{ab}
1096*	—	—	10^{cd}	—
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	11^{ab}	8^{cd}
10^{ef}	12^{ab}	11^{ef}	14^{cd}	9^{cd}
1097*	—	—	—	—
$11-12^b$	12^c-13	$12-13^b$	$15-16^b$	13 fn 1, 1-3
1098*	—	—	—	13 fn 1 4
—	[14^{ab} 1]	13^{cd} 1	—	—
12^{cd}	14^{cd}	14^{ef}	16^{cd}	14^{ab}
1099*	—	—	17^{ab}	—
1100*	—	—	—	—
13^{ab}	14^{ef}	15^{ab}	—	14^{cd}
13^{cd}	15^{ab}	15^{cd}	17^{cd}	15^{ab}
14^{ab}	15^{cd}	16^{ab}	—	15^{cd}
14^{cd}	16^{ab}	16^{cd}	18^{cd}	—
15	16^c-17^b	17	—	16
16^{ab}	17^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	17^{ab}
16^{cd}	18^{ab}	18^{cd}	—	17^{cd}
$17-18^b$	18^c-19	19	$19-20^b$	18
18^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	—
1101*	20^c-21	20^c-21	—	—
19	22	22	21	19
20	23	23	—	20
56 $1-4^b$	58 $1-4^b$	58 $1-4^b$	65 $1-4^b$	65 $1-4^b$
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—
5-6	5-6	5-6	5-6	4^c-6^b
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	6^{cd}
8^a	8^a	8^a	—	7^c
1105*	—	—	—	—
8^{bcd}	8^{bcd}	8^{bcd}	—	7^d, 8^{ab}
9	9	9	8	8^c-9^b
10	10	10	9	—
11-13	11-13	11-13	10-12	9^c-12^b
1107*	—	—	—	—
14-18	14-18	14-18	13-17	12^c-16
1108*	—	—	—	17-18
19-20	19-20	19-20	18-19	19-20
57 1	59 1	59 1	66 1	66 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^c-3^b	2^{ab}
{1110*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2^{c}-3	2^{c}-3	2^{c}-3	2^{ab}; 3^{c}-4^{b}	—
4-6^{b}	4-6^{b}	4-6^{b}	4^{c}-5	2^{c}-4
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{ab}	—
7-8	7-8	7-8	7^{c}-8^{b}	5-6
1112*	—	—	—	7
9-11	9-11	9-11	9^{c}-12^{b}	8-10
12^{a-d}	12	12^{ab}, 13^{ab}	12^{c}-13^{b}	11^{c}-12^{b}
[1113*	13^{ab}	12^{cd}	—	—
12^{ef}	13^{cd}	13^{cd}	—	12^{cd}
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	13^{cd}	11^{ab}
13^{c-f}	14^{c}-15^{b}	14^{c}-15^{b}	14	13
1115*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
14-16	16-18	16-18	15-17	14-16
1116*	—	—	18	—
17-21^{b}	19-23^{b}	19-23^{b}	19-23^{b}	17-21^{b}
1117*	—	—	—	—
21^{c}-23	23^{c}-25	23^{c}-25	23^{c}-25	21^{c}-23
24	26	26	—	24
25	27	27	26	25
58 1-3^{b}	60 1-3^{b}	60 1-3^{b}	—	67 1-3^{b}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	3^{cd} fn
4-10^{b}	4-10^{b}	4-10^{b}	—	3^{e}-9
1121*	—	—	—	10^{ab}
10^{c}-12^{b}	10^{c}-12^{b}	10^{c}-12^{b}	—	—
12^{c}-16	12^{c}-16	12^{c}-16	—	10^{c}-14
1122*	—	—	—	—
17-18	17-18	17-18	—	15-16
1123*	—	—	—	—
19	19	19	—	17
1125*	20-22	20-22	—	—
20-28	23-31	23-31	—	18-26
1126*	—	—	—	27^{ab}
29-30	32-33	32-33	—	27^{c}-29^{b}
1127*	—	—	—	20^{c}-30^{b}
31	34	34	—	30^{c}-31^{ab}
32^{ab}	35^{ab}	35^{ab}	—	35^{cd}
1129*	—	—	—	35^{ef}
32^{cd}	35^{cd}	35^{cd}	—	31^{cd}
1030*	—	—	—	—
33	36-37^{b}	36	—	32-33^{a}
1132*	—	—	—	33-34^{b}
34	37^{c-f}	37	—	34^{c}-35^{b}
35	38	38	—	36
59 1133*	61 —	61 —	67 —	68 —
1-2^{b}	1-2^{b}	1-2^{b}	1-2^{b}	1-2^{b}
1134*	—	—	2^{cd}	2^{cd}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
1135*	—	—	—	4^{ef}
3	3	3	3	3
1136*	—	—	4^{ab}	4^{ab}
4-5	4-5	4-5^{d}	5-6	5-6
1130*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
6-10	6^{c}-11^{b}	6-10	20-24	20-24
1141*	—	—	68 1^{ab}	—
11^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	—	—
11^{c}-12^{d}	12-13^{b}	11^{c}-12^{d}	1^{c}-2	69 1-2^{b}
1142*	—	—	3-4	—
12^{e}-15^{b}	13^{c}-16^{b}	12^{e}-15^{b}	5-7	2^{c}-5^{b}
1143*	[16^{cd}]	15^{cd}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
15^{c}–16^{b}	16^{c}–17	16	8–9^{b}	5^{c}–6^{b}
16^{cd}	18^{ab}	17^{ab}	9^{cd}	—
16^{ef}	18^{cd}	17^{cd}	—	6^{cd}
17–19^{a}	19–21^{b}	18–20^{a}	10–13^{a}	7–9^{a}
1145* l. 1	—	—	—	9^{c} fn.
l. 2	—	—	—	9^{e}
19^{b}	21^{b}	20^{b}	13^{b}	9^{b}
19^{c}–24	21^{c}–26	20^{c}–25	15^{c}–19^{b}	9^{d}–15^{b}
1146*	—	—	—	15^{cd}
1147*	—	—	19^{cd}	—
25–28	27–30	26–29	20–23	16–19
1148*	—	—	—	—
29^{ab}	31^{ab}	30^{ab}	24^{ab}	20^{ab}
1149*	—	—	—	20^{cd}
1150*	—	—	—	—
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	24^{cd}	20^{ef}
60 App. I (No. 13) l. 1–9	62 1–5^{b}	62 1–5^{b}	—	—
After l. 9 fn. l. 1	—	—	—	—
" " l. 2	[6^{ab}]	[6^{ab}]	—	—
" " l. 3	[6^{cd}]	[6^{cd}]	—	—
App. I (No. 13) l. 10	5^{cd}	5^{cd}	—	—
" " l. 11–27	6^{c}–14^{b}	7–14	—	—
After l. 27 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 13) l. 28–42	14^{c}–20	15–20	—	—
" " l. 43–122	63 1–20	63 1–20	—	—
1^{ab}	64 1^{ab}	64 1^{ab}	—	—
1153*	—	—	25–28	21–24
1^{cd}	1^{c}–2^{b}	1^{c-f}	29	25
2–4	2^{c}–5^{b}	2–4	30–32	26–28
5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}	—	—
5^{c}–6	6	5^{c-f}	—	30^{c}–31^{b}
7–9	7–9	6–8	—	29–30^{b}, 31^{c}–32
10	10	9	33	33
1156*	11^{ab}	10^{ab}	—	—
11	11^{c}–12^{b}	10^{c-f}	34	34
{1157*	—	—	—	—
1158*	—	—	—	—
1159*	—	—	—	—
12–14	12^{c}–13^{b}	11–13	35–37	35–37
1160* l. 1–2	—	—	38	38
" l. 3	—	—	—	39^{ab}
l. 4–5	—	—	39	39^{c}–40^{b}
" l. 6	—	—	—	40^{cd}
App. I (No. 14) l. 1–18	15^{c}–24^{b}	14–22	—	—
15–17	24^{c}–27^{b}	23–25	40–42	41–43
1161*	27^{c}–28^{b}	26	—	—
18^{ab}	28^{cd}	27^{ab}	43^{ab}	44^{ab}
1163*	29–30^{b}	27^{c}–28^{d}	—	—
18^{c}–19	30^{c}–31	28^{e}–29	43^{c}–44	44^{c}–45
1164*	32–33^{b}	30	—	—
20–21	33^{c}–35^{b}	31–32	—	46–47
22	35^{c}–36^{b}	33	45	48
1166*	36^{c}–37^{b}	34	—	—
23^{ab}	37^{cd}	35^{ab}	46^{ab}	49^{ab}
1167*	38^{ab}	35^{cd}	—	—
23^{cd}	38^{cd}	35^{ef}	46^{cd}	49^{cd}
App. I (No. 15) l. 1–5	—	—	47–49^{b}	50–52^{b}
After l. 5 fn.	—	—	—	52^{ab} fn.

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I (No. 15) l. 6	—	—	49^{cd}	52^{cd}
" " l. 7-23	—	—	—	—
" " l. 24-27	—	—	50-51	53-54
After l. 27 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 15) l. 28-31	—	—	52-53	55-56
After l. 31 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 15) l. 32-35	—	—	54-55	57-58
After l. 35 fn.	—	—	—	59
App. I (No. 15) l. 36-37	—	—	56	60
App. I (No. 15) l. 38	—	—	69 1^{ab}	70 1^{ab}
24-27	39-42	36-39	67 7-10	68 7-10
1169* l. 1-4	—	—	11-12	11-12
" l. 5-8	—	—	—	13-14
1170*	—	—	—	—
28	43	40^{a-d}	13	15
1171*	44^{ab}	[40^{ef}]	—	—
$29-31^{b}$	$44^{c}-46$	$41-43^{b}$	$14-16^{b}$	$16-18^{b}$
$31^{c}-32$	$47-48^{b}$	$43^{c}-44$	$16^{c}-17$	—
33	$48^{c}-49^{b}$	45	18	18^{c-f}
1173*	—	—	—	—
1174*	—	—	—	—
1175*	—	—	—	—
1176* l. 1-2	$49^{c}-50^{b}$	46^{c-f}	—	—
1176(A)* l. 1	—	[46^{ab}]	—	—
" l. 2-3	[50^{c-f}]	47	—	—
1176* l. 3	50^{ab}	48^{ab}	—	—
34	51	$48^{c}-49^{b}$	19	19
35^{ab}	52^{ab}	49^{cd}	69 10^{ab}	70 10^{ab}
1177*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
35^{cd}	52^{cd}	49^{ef}	4^{cd}	4^{cd}
1179*	—	—	5	5
$36-39^{d}$	53-56	50-53	6-9	6-9
39^{ef}	57^{ab}	54^{ab}	1^{cd}	1^{cd}
1180*	—	—	$2-4^{b}$	$2-4^{b}$
1181*	57^{cd}	54^{cd}	—	—
40	58	55	11	11
1182*	—	—	—	$12^{c}-13^{b}$
41-43	59-61	$56-58^{d}$	12-13	$13^{c}-16^{b}$
{1183* l. 1-2	—	—	—	12^{a-d}
{ " l. 3-4	—	—	—	$16^{c}-17^{b}$
1184*	62^{ab}	58^{ef}	—	—
1185*	—	—	—	—
$44-45^{b}$	$62^{c}-63$	$59-60^{b}$	$14-15^{b}$	$17^{c}-18^{b}$
45^{cd}	[64^{ab}]	60^{cd}	15^{cd}	18^{cd}
46^{ab}	[64^{cd}]	61^{ab}	—	19^{ab}
46^{cd}	64^{ef}	61^{cd}	—	19^{cd}
1186*	—	—	—	—
47-49	$64^{e}-67^{b}$	62-64	16-18	20-22
50^{ab}	67^{cd}	65^{ab}	$23^{c}-24^{b}$	$27^{c}-28^{b}$
50^{cd}	68^{ab}	65^{cd}	24^{cd}	28^{cd}
1188*	—	—	25	29
1189*	—	—	26	—
50^{ef}	68^{cd}	66^{ab}	19^{ab}	24^{ab}
1190*	—	—	19^{cd}	24^{cd}
1191* l. 1	69^{ab}	66^{cd}	—	—
" l. 2	69^{cd}	67^{ab}	—	30^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1191(A)*	—	—	—	—
1191* l 3	70^{ab}	67^{cd}	—	—
l 4	70^{cd}	—	—	—
l 5 the prior half	71^{a}	68^{a}	—	—
l 5 the post half	71^{b}	—	—	—
l 6	71^{cd}	—	—	—
1191(B)*	72^{ab}	—	—	—
1191* l 7 the prior half of l 8	72^{c}–73^{a}	—	—	—
the post half of l 8	73^{b}	68^{b}	—	—
l 9–11	73^{c}–74	68^{c}–69	—	—
51^{ab}	75^{ab}	70^{ab}	20^{ab}	25^{ab}
1192* l 1–3	—	—	20^{c}–21	30^{c}–31
1192(A)*	—	—	—	—
1192* l 4	—	—	22^{ab}	23
l 5	—	—	22^{cd}	—
l 6	—	—	23^{ab}	27^{ab}
51^{c-f}	75^{c-f}	70^{c-f}	—	26
52	76	71	27	32
61 1–5	65 1–5	65 1–5	70 1–5	71 1–5
1195* l 1 the prior half of l 4	—	—	6–7^{c}	6–7^{a}
1195(A)*	—	—	—	—
1195* from the post half of l 4–l 6	—	—	7^{d}–8	7^{d}–8
1196*	6^{ab}	6^{ab}	—	—
6–7	6^{c}–8^{b}	6^{c}–7	9–10	9–10
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	11^{cd}	11^{ab}
8^{cd}	9^{ab}	8^{cd}	11^{ab}	11^{cd}
9	9^{c}–10^{b}	9	12	12
1197*	—	—	13	—
10–15	10^{c}–15	10–15	14–19	13–18
1198*	—	—	20	19
16	16	16	21	20
62 1	66 1	66 1	71 —	74 —
2–4	2–4	2–4	—	3–5
App 1 (No 16) l 1–2	—	—	—	6
l 3	—	—	—	6^{cd} fn
l 4–24	—	—	—	7–17
l 25–26	—	—	—	17^{cd} fn
l 27–50	—	—	—	18–26
After l 50 colophon fn	—	—	—	75 1^{ab}
{1199* l 1–6	—	—	1–3	72 1–3
l 7	—	—	—	4^{ab}
1199(A)*	—	—	—	—
{1199* l 8	—	—	—	4^{ab} fn
l 9–12	—	—	4–5	4^{c}–6
5	5	5	6	7
6	[7^{a-d}]	6	7	8
1200*	6	[7]	—	—
1201*	—	—	—	—
7–8	7^{c}–8	8–9	8–9	9–10
9–10^{b}	9–10^{b}	10–11^{b}	—	11–12^{b}
1203*	—	—	—	—
10^{c}–11	10^{c}–11	11^{c}–12	—	12^{c}–13
12–14^{b}	12–14^{b}	13–15^{b}	10–12^{b}	14–16^{a}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
14^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	12^{cd}	—
15	15	16	—	16^{c}–17^{b}
{1204*	—	—	—	17^{cd}
16–17^{b}	16–17^{b}	17–18^{b}	13–14^{b}	18–19^{b}
{1205*	—	—	—	19^{cd}
17^{c}–20	17^{c}–20	18^{c}–21	14^{c}–17	20–23
1206*	—	—	—	24
1207*	—	—	—	—
63 1–8	67 1–9^{b}	67 1–8	72 1–9	73 1–9
1210*	—	—	—	—
1211*	—	—	—	—
9–11	9^{c}–12	9–11	10–13^{b}	10–13^{b}
1212*	—	—	13^{cd}	13^{cd}
12–17	13–18	12–17^{d}	14–19	14–19
1213*	—	—	20	20
1214*	19^{ab}	17^{ef}	—	—
18^{a-d}	19^{c}–20^{b}	18^{a-d}	21	21
1215*	—	—	22^{ab}	22^{ab}
18^{ef}	20^{cd}	18^{ef}	22^{cd}	22^{cd}
1216*	—	—	—	—
19^{a}	21^{a}	19^{a}	23^{a}	23^{a}
1217*	[21^{bc}]	19^{bc}	—	—
19^{b}	21^{d}	19^{d}	23^{b}	23^{b}
1218*	—	—	—	—
19^{c}	21^{e}	20^{a}	23^{c}	23^{c}
1219*	21^{f}; 22^{a}	20^{bc}	—	—
19^{d}	22^{b}	20^{d}	23^{d}	23^{d}
1220*	22^{cd}	—	—	—
20–21	23–24	21–22	24–25	24–25
{1221*	—	—	—	—
22–25	25–28	23–26	26–29	26–29
26	29	27	—	30
64 1225* l. 1–3	68 —	68 —	73 —	74 1–2^{b}
1225(A)*	—	—	—	—
1225* l. 4	—	—	—	2^{cd}
1–3	1–3	1–3	1–3	75 1^{c}–3
1228*	—	—	4	4
4	4	4	5	5
1229*	—	—	6	6
5–7	5–7	5–7	7–9	7–9
1231*	—	—	10	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	10^{ab}
1232*	—	—	11^{cd}	—
8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	12–13^{b}	10^{c}–11
1233*	—	—	—	—
10–12	10–12	10–12	13^{c}–16^{b}	12–14
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	16^{cd}	14^{cd} fn. l 1
1234*	[13^{cd}]	13^{cd}	—	—
13^{cd}	13^{ef}	13^{ef}	17^{ab}	14^{cd} fn. l. 2
14–15	14–15	14–15	17^{c}–19^{b}	15–16
1237*	—	—	19^{c}–20^{b}	17
1238*	—	—	20^{cd}	—
16–20^{b}	16–20^{b}	16–20^{b}	21–25^{b}	18–22^{b}
1239*	—	—	—	—
20^{c}–21	20^{c}–21	20^{c}–21	25^{c}–26	22^{c}–23
1240*	—	—	—	—
1241*	—	—	—	—
{1242* l. 1	—	—	27^{ab}	—
,, (A)*	—	—	—	24^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1242* l. 2	—	—	27^{cd}	—
22	22	22	28	24^{ab}, 25
23-24	23-24	23-24	29-30	26-27
1243*	—	—	—	—
1244*	—	—	31-32	28-29
25	25	25	33	30
1245* l. 1-9	—	—	—	—
„ (A)*	—	—	—	—
1245* l. 10-13	—	—	—	—
26-28	26-88	26-28	34-36	31-33
29	29	29	—	34^{a-d}
1246*	—	—	—	34^{ef}
30	30	30	—	35
31-32	31-32	31-32	37-38	36-37
{1248*	—	—	—	—
1249*	—	—	—	—
33^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	39^{ab}	38^{ab}
1250*	—	—	—	—
33^{c}-34	33^{c}-34	33^{c}-34	39^{c}-40	38^{c}-39
1251*	—	—	—	—
35	35	35	41	40
1252*	36	36	—	—
36	37	37	42	41
1253*	38	38	—	—
65 1^{ab}	69 1^{ab}	69 1^{ab}	74 1^{ab}	76 1^{ab}
1254*	—	—	1^{c}-3^{b}	1^{c}-3^{b}
1^{c}-7	1^{c}-7	1^{c}-7	3^{c}-9	3^{c}-9
1255*	—	—	—	—
App. I. (No. 17) l. 1-24	8-19	8-18	—	—
8-11	20-23	19-22	10-13	10-13
12-14	24-26	23-25	—	14-16
15-16^{b}	27-28^{b}	26-27^{b}	14-15^{b}	17-18^{b}
1259*	—	—	—	—
16^{cd}	28^{cd}	27^{cd}	15^{cd}	18^{cd}
1260*	29^{ab}	28^{ab}	—	—
17-21	29^{c}-34^{b}	28^{c}-32^{d}	16-20	19-23
1261*	34^{cd}	32^{ef}	—	—
22	35	33	21	24^{ab}
23^{ab}	36^{ab}	34^{ab}	23^{ab}	24^{cd}
1263*	—	—	—	25^{ab}
23^{cd}	36^{cd}	34^{cd}	23^{cd}	25^{cd}
{1264* l. 1-2	—	—	—	—
„ (A)*	—	—	—	—
{1264* l. 3	—	—	—	26^{ab}
{ „ l. 4-5	—	—	22	26^{c-f}
{ „ l. 6-7	—	—	—	27
1265*	—	—	24	28
1266* l. 1-9	37-41^{b}	35-38	—	—
„ (A)*	—	—	—	—
1266* l. 10-11	41^{c}-42^{b}	39	—	—
„ (B)*	—	—	—	—
„ (C)*	—	—	—	—
1266* l. 12	42^{cd}	40^{ab}	—	—
24^{ab}	43^{ab}	40^{cd}	25^{ab}	29^{ab}
1267*	—	—	—	—
1268*	—	—	25^{cd}	29^{cd}
24^{c}-26^{b}	43^{c}-45^{b}	41-42	26-27	30-31
26^{c-f}	45^{c}-46^{b}	43	—	32

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
27^{ab}	46^{cd}	44^{ab}	28^{ab}	33^{ab}
1270*	—	—	—	33^{c}–39^{b}
27^{c}–28	47–48^{b}	44^{c}–45	28^{c}–29	39^{c}–40
29^{ab}	48^{cd}	46^{ab}	—	41^{ab}
29^{cd}	49^{ab}	46^{cd}	30^{cd}	41^{cd}
29^{ef}	49^{cd}	47^{ab}	30^{ab}	—
30–31	50–51	47^{c}–48	31–32	42–43
66 1–4	70 1–4	70 1–4	75 1–4	77 1–4
1271*	5–7	5–7	—	—
5–10	8–13	8–13	5–10	5–10
1273*	14	[14]	—	—
11–14	15–18	15–18	11–14	11–14
1274*	—	—	15–20	15–20
15^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}, 23^{ab} (r.)
1275*	—	—	—	21^{c}–22
1276*	—	—	21^{c}–22^{b}	—
15^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	22^{cd}	23^{cd}
1278*	—	—	—	24
67 1^{ab}	71 1^{ab}	71 1^{ab}	—	78 —
1^{c-f}	1^{c}–2^{b}	1^{c-f}	23	1
2–6	2^{c}–7^{b}	2–6	—	2–6
1279*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	24^{ab}	—
7^{c}–11	8–12^{b}	7^{c}–11	24^{c}–28	7–10
1280*	—	—	29	—
12–14	12^{c}–15^{b}	12–14	30–32	11–13
15	15^{c}–16^{b}	15	33	—
1281*	16^{c}–18^{b}	16–17	—	—
16	18^{c}–19^{b}	18	31	—
17–19	19^{c}–22^{b}	19–21	35–37	14–16
1282*	—	—	—	—
20	22^{c}–23^{b}	22	38	17
21	23^{c}–24^{b}	23	40	18
22	24^{c}–25^{b}	24	—	19
23	25^{c}–26^{b}	25	39	20
24–25	26^{c}–28^{b}	26–27	41–42	21–22
1283*	28^{cd}	—	—	—
26–31	29–34	28–33	43–48	23–28
1284*	—	—	—	29^{ab}
1285*	—	—	—	—
68 1	72 1	72 1	49	29^{c-f}
1286*	—	—	50	30
1287*	—	—	—	—
2	2	2	51	31
1288*	—	—	—	—
3–4	3–4	3–4	52–53	32–33
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	54^{ab}	—
5^{c}–7	5^{c}–7^{d}	5^{c}–7^{d}	54^{c}–56	34–36^{b}
1289*	—	—	57–58	—
8–9	8–9	7^{c}–8	59–60	—
10–11	10–11	9–10	61–62	36^{c}–38
1290*	—	—	—	39^{ab}
12	12	11	63	39^{c}–40^{b}
1291*	13–17^{b}	12–16^{b}	—	—
13^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	64^{ab}	40^{cd}
1292*	—	—	64^{c}–65^{b}	—
13^{c}–14^{b}	18	16^{c}–17^{b}	65^{c}–66^{b}	41
1393*	—	—	—	—
1294*	—	—	—	42^{c}–44^{b}

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
14^{cd}	19^{ab}	17^{cd}	66^{cd}	42^{ab}
15	19^{c}–20^{b}	18	67	44^{c}–45^{b}
16–19^{b}	20^{c}–23	19–22^{b}	68–71^{b}	46^{c}–49
19^{cd}	24^{ab}	22^{cd}	71^{cd}	51^{ab}
1296*	—	—	72^{ab}	—
20	24^{c}–25^{b}	23	72^{c}–73^{b}	51^{c-f}
1297*	—	—	—	52–53
21	25^{c}–26^{b}	24^{a-d}	73^{c-f}	45^{c}–46^{b}
1298*	26^{cd}	24^{ef}	—	—
22^{ab}	27^{ab}	25^{ab}	74^{ab}	50^{ab}
1299*	—	—	—	50^{cd}
22^{cd}	27^{cd}	25^{cd}	74^{cd}	54
69 1–3	73 1–3	73 1–3	76 1–3	79 1–3
1300*	4–5^{b}	4	—	—
4	5^{c}–6^{b}	5	4	4
1301*	6^{c}–10^{b}	6–9	—	—
5–7^{b}	10^{c}–12	10–12^{b}	5–7^{b}	5–7^{b}
7^{c}–8	13–14^{b}	12^{c}–13	7^{c}–8	—
9–11	14^{c}–17^{b}	14–16	9–11	7^{c}–10^{b}
12^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	—	10^{cd}
12^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	12^{ab}	11^{ab}
1303*	—	—	12^{cd}	—
13^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	—	11^{cd}
13^{c}–14^{b}	19^{c}–20	18^{c}–19^{b}	—	12
{ 1304* l. 1	19^{ab}	—	—	—
,, l. 2	—	—	—	—
1305*	—	—	—	—
14^{c}–15	21–22^{b}	19^{c}–20	13–14^{b}	13–14^{b}
1307*	—	—	14^{c}–16^{b}	—
16^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	16^{cd}	14^{cd}
1308*	23^{ab}	21^{cd}	—	—
16^{c}–20^{c}	23^{c}–27^{c}	22–25^{c}	17–21^{a}	15–19^{a}
1309*	—	—	—	19^{bc}
20^{d}	27^{d}	25^{d}	21^{b}	19^{d}
1310*	—	—	21^{c}–22^{b}	20
21	28	26	22^{c}–23^{b}	21
1311*	—	—	23^{c}–25^{b}	22–23
22^{ab}	29^{ab}	27^{ab}	25^{cd}	24^{ab}
1312*	[29^{cd}]	27^{cd}	—	—
22^{cd}	29^{ef}	28^{ab}	26^{ab}	24^{cd}
1313*	30^{ab}	[28^{cd}]	—	—
23–24^{b}	30^{c}–32^{b}	29–30	26^{c}–28^{b}	25–26
1314*	—	[31^{ab}]	31^{ab}	30^{cd}
24^{ef}	32^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	27^{ab}
1315*	—	—	—	30^{ab}
25	33	32^{a-d}	29^{c}–30^{b}	29
1316*	—	—	—	—
26	34	33	28^{c}–29^{b}	28
1317*	[33^{ef}]	32^{ef}	—	27^{cd}
27–29^{b}	35–37^{b}	34–36^{b}	31^{c}–33	31–33^{b}
1318*	37^{cd}	[36^{cd}]	—	—
29^{cd}	38^{ab}	36^{ef}	34^{ab}	33^{cd}
1319*	38^{c}–39^{b}	37	—	—
30–32	39^{c}–42^{b}	38–40	34^{c}–37^{b}	34–36
1320*	—	—	—	37^{ab}
33–35	42^{c}–45	41–45	37^{c}–39	37^{c}–39
36	46	44	—	40
70 1321*	74 —	74 —	77 1	80 1
1322*	—	—	—	2

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
$1-3^{b}$	$1-3^{b}$	$1-3^{b}$	$2-4^{b}$	$3-5^{b}$
1325*	—	—	$4^{c}-5^{b}$	$5^{c}-6^{b}$
$3^{c}-6$	$3^{c}-6$	$3^{c}-6^{d}$	$5^{c}-8$	$6^{c}-9$
1326*	7^{ab}	6^{ef}	—	—
7	$7^{c}-8^{b}$	7	9	10
8^{a-d}	$8^{c}-9^{b}$	8	—	11
8^{ef}	9^{cd}	9	10^{ab}	12^{ab}
1328* l. 1	—	—	11^{ab}	13^{ab}
"	—	—	11^{cd}	—
1329*	—	—	10^{cd}	12^{cd}
1330*	—	—	—	—
9	10	10	12	$13^{c}-14^{b}$
1332* l. 1	11^{ab}	11^{ab}	—	14^{cd}
" l. 2-6	$11^{c}-13$	$11^{c}-13$	—	—
10–12	14–16	14–16	13–15	15–17
1334*	17^{ab}	—	—	—
1335*	—	—	—	—
13–16	$17^{c}-21^{b}$	17–20	16–19	18–21
{1337*	—	—	20^{ab}	—
1338*	—	—	20^{cd}	—
$17-18^{b}$	$21^{c}-22^{d}$	$21-22^{b}$	$21-22^{b}$	$22-23^{b}$
1339*	—	—	—	—
$18^{c}-22$	$22^{c}-26$	$22^{c}-26$	$22^{c}-26$	$23^{c}-27$
1344*	—	—	27–28	28–29
1345*	—	—	—	—
1346*	27	27	—	—
23	28	28	29	30
1347*	—	—	—	—
24	29	29	30	31
1348*	—	—	—	—
25	30	30	31	32
1350*	$31-32^{b}$	$31-32^{b}$	—	—
1351*	[32^{cd}]	32^{cd}	—	—
26	$32^{c}-33^{b}$	33	32	33
1353* l. 1-3	$33^{c}-34$	34	—	—
" l. 4	—	—	—	—
27	35	35	33	34
1355*	—	—	—	35
1356*	—	—	—	—
71 App. I (No. 18) l. 1–16	75 —	75 —	78 —	81 —
After l. 16 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 18) l. 17-46	—	—	—	—
1–5	1–5	1–5	1–5	1–5
1357*	—	—	$7-14^{b}$	—
6^{ab}	6^{ab}	6	14^{cd}	6^{ab}
{1358*	—	—	6^{ab}	—
1359* l. 1	—	—	6^{cd}	6^{cd}
" l. 2	—	—	15^{ab}	7^{ab}
" l. 3	—	—	16^{ab}	7^{cd}
" l. 4-5	—	—	15^{cd}, 16^{cd}	8
$6^{c}-7$	$6^{c}-8^{b}$	7–8	17–18	9–10
$8-9^{b}$	$8^{c}-9$	$9-10^{b}$	$19-20^{b}$	—
9^{cd}	10^{ab}	10^{cd}	20^{cd}	11^{ab}
1362*	—	—	—	—
10	$10^{c}-11^{b}$	11	21	$11^{c}-12^{b}$
{1363*	—	12^{ab}	—	12^{cd}
{1364*	—	—	—	13^{ab}
11^{ab}	11^{cd}	18^{cd}	22^{ab}	—

Cnt. Ed	Bom. Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore E
1365*	—	—	22^{cd}	—
11^{c-f}	12	19	$23-24^{b}$	14^{ab} fn., 1
1367*	—	—	24^{cd}	15^{cd}
12	13^{c-f}	22	—	—
1368*	—	23	—	—
13	14	14	—	—
1369*	[13^{ab}], 15^{ab}f.	20^{ab}	—	—
1370*	—	20^{cd}	—	—
14^{ab}	15^{cd}	—	—	—
14^{cd}	16^{ab}	21^{ab}	—	—
15^{ab}	16^{cd}	21^{cd}	—	—
15^{cd}	17^{ab}	—	—	—
16^{ab}	17^{cd}	24^{ab}	—	—
$16^{c}-17^{d}$	$18-19^{b}$	—	—	—
17^{ef}	19^{cd}	12^{cd}	—	—
18	20	13	—	—
19	21	15	—	—
20^{ab}	22^{ab}	24^{cd}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	—	—	—
1371*	—	24^{ef}	—	—
21-22	$23-25^{b}$	$16-18^{b}$	—	—
1372* (Subst. St 14-22) l 1-2	—	—	25	16
" l 3	—	—	26^{ab}	—
" l 4-5	—	—	—	$13^{c}-14^{b}$
" l. 6-7	—	—	$26^{c}-27^{b}$	17
" l. 8	—	—	27^{cd}	—
" l. 9-11	—	—	$28-29^{b}$	$18-19^{b}$
" l. 12-13	—	—	—	$19^{c}-20^{b}$
" l. 14-16	—	—	$29^{c}-30^{e}$	$20^{c}-21$
(1373*) l 1-2	—	—	—	—
" l 3	[25^{cd}]	—	—	—
23-25	$25^{c}-28^{b}$	25-27	—	—
1374*	—	28^{ab}	—	—
1375*	$28^{c}-29$	$28^{c}-29$	—	—
26	30	30	31	22
1376*	—	—	—	23

CONTENTS OF THE ARANYAKĀṆḌA

(N.B.: The figures within brackets show the number of stanzas)

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ अरण्यकाण्डम् ॥

१

प्रविश्य तु महारण्यं दण्डकारण्यमात्मवान् ।
ददर्श रामो दुर्धर्षस्तापसाश्रममण्डलम् ॥ १
कुशचीरपरिक्षिप्तं ब्राह्म्या लक्ष्म्या समावृतम् ।
यथा प्रदीप्तं दुर्दर्शं गगने सूर्यमण्डलम् ॥ २
शरण्यं सर्वभूतानां सुसंमृष्टाजिरं सदा ।
पूजितं चोपनृत्तं च नित्यमप्सरसां गणैः ॥ ३
विशालैरग्निशरणैः स्रुग्भाण्डैरजिनैः कुशैः ।
समिद्भिस्तोयकलशैः फलमूलैश्च शोभितम् ॥ ४
आरण्यैश्च महावृक्षैः पुण्यैः स्वादुफलैर्वृतम् ।
बलिहोमार्चितं पुण्यं ब्रह्मघोषनिनादितम् ॥ ५

1

D1 begins with ॐ नमः श्रीरामचन्द्राय, Dm1 श्रीगणाधिपतये नमः D4 श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः श्रीरामचन्द्राय नमः, D6 श्रीमते रामानुजाय नमः अथ कपिदृष्टि, D8 ॐ, T1 श्रीरामचन्द्राय नमः । हरिः । ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः (marg अरण्यकाण्ड शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु ।) T3 श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ॐ (marg शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु ।) G हरिः ॐ (G3 marg शुभमस्तु आरण्यकाण्ड) M2 हरिः श्रीगणपतये नमः अविघ्नमस्तु, M3 हरिः

1 a) V2 B प्रविशन्, Ś1 च, Ñ1 V2 B D1-3 5 स (for तु) ꣸ Ck यथान्याश्रमवर्त्मप्रदर्शितवर्त्मना दण्डकारण्य प्रविष्टस्य दण्डकारण्यनिलयर्षिसमागम । प्रविश्यस्ये (°ए से) त्यादि । ꣸ — b) Ñ2 V B D7 उत्तमं (for आत्मवान्) — c) D1 D6 रामो ददर्श (by transp) Ś1 Ñ1 D1-3 5 धर्मज्ञस्, V1 B Ct दुर्धर्षं (for दुर्धर्षस्) — d) B1 तापसाश्रममुत्तमं

2 V1 om (hapl ?) 2 — a) Ś1 Ñ1 D1-3 5 कुशचीरैः समाकीर्णं (D1 °र्णं) — b) Ś1 Ñ D1 2 5 7 समन्वितं (for समावृतम्) ꣸ Ck महाविद्यानुष्ठानजा लक्ष्मी ब्रह्मलक्ष्मी तया । ꣸ — Dg1 transp 2cd and 3ab — c) D4 प्रदीप्त, G3 प्रदीप्त Ś1 D4 5 T1 2 Cr k दुर्धर्षं, Cm g t as in text (for दुर्दर्शं) — d) T3 रवि (for सूर्य) D3 मण्डले — For 2cd, Ñ2 V2 L D3 subst

1* दुर्धर्षेश दुरालक्ष्य सूर्यमण्डलवर्चसम् ।

[V2 illeg up to दुर्धे B1 दुर्धर्षेश B2 (m also as above) 4 दुर्धर्ष (for °लक्ष्य)]

3 Dg1 transp 2cd and 3ab — a) B3 (m also as in text) सत्त्वानां, D4 लोकानां (for भूतानां) — b) G1 [अ]जिन (for [अ]जिरं) T3 तदा, Cg as in text (for सदा) Ś1 D1-3 5 सुसमृष्टनिवेशनं, Ñ1 °मृष्टाजिनाम्बर (sic) Ñ1 V B D7 सुसमृद्ध (Ñ2 °मय) द्धं श्रिया युतं, D6 सुसमृद्धं हि सर्वदा — After 3ab, Dg1 (after 2cd transp) D1 Dm1 D2 6 8 S (G3 illeg) ins

2* मृगसंघैर्भिराकीर्णं पक्षिभिश्च समावृतम् ।
[D1 T2 समाकुल (for °वृतम्)]

— Thereafter M3 reads 5cd and 8cd — c) Ñ2 V1 B D7 सेवितं, V2 शोभितं (for पूजितं) V B1 3 D1 3 M1 3 चोपनृत्यं, B4 D5 चोपसृष्टं (D5 °वृत्त) K (ed) Cg च प्रवृत्तं, Cr m k t चोपनृत्तं (as in text) — After 3 Ñ2 V1 B1 3 4 D7 ins

3* पवित्रममरैर्दिव्यं सिद्धसुभ्वरनादितम् ।

[V1 B1 पवित्र (V2 °त्र) मनघं Ñ2 D7 सिद्धनादितं V1 सिद्धगन्धर्वै B1 सिद्धगरानं (for सिद्धसुस्वर)]

4 a) V1 अक्षदारणैं, D4 G2 अग्निक (G2 °श) रणैं — V2 illeg from स्रुग्भाण्डै up to ब्र in d — b) Ñ2 V1 B D7 स्रुग्भाण्डैः रुचिरैः शुभैः — After 4ab D6 ins राम राम — c) Ñ2 V1 B3 4 D7 महद्भिस् (for समि°) — d) T1 2 तु (for च) B1 2 4 D1 3 5 7 फलमूलोपशोभित (D5 °तैः)

5 a) Ñ1 D1 3 शरण्यैश्च, V1 D4 M3 (after corr sec m as in text) आरण्यैस्तु, D2 3 सुरम्यैश्च (for आर°) — b) Ñ1 स्वादु, Ñ2 B1 2 पुण्य, D1 7 पुण्य (for पुण्यैः) Ñ1 मूल (for स्वादु) Dg1 D4 T1 युतं D3 शुभं (for वृतम्) — Ś1 Ñ V2 B (V2 B followed by 4*) D1-3 5 7 read 5cd after 7ab M3 reads 5cd (followed by 8cd) after 2* — c) V2 illeg from होमा up to निना in d Ñ2 D1 7 रम्य, D2 दिव्य (for पुण्य) — d) Ś1 पुण्य (for ब्रह्म) B3 4 Dm1 D5 M1 3 विनादितं, D1 निनादितं, D6 [अ]नु° Cm as in text (for निनादितम्) — After 5 V B ins while Ñ1 D7 ins after 8

4* नानापक्षिरुतैः रम्यं नानामृगगणैर्युतम् ।

[V2 illeg from रुतैः up to °गणै V1 °गणान्वित, B °समाकुल (for °गणैर्युतम्)]

पुष्पैर्वन्यैः परिक्षिप्तं पद्मिन्या च सपद्मया ।
फलमूलाशनैर्दान्तैश्चीरकृष्णाजिनाम्बरैः ॥ ६
सूर्यवैश्वानराभैश्च पुराणैर्मुनिभिर्वृतम् ।
पुण्यैश्च नियताहारैः शोभितं परमर्षिभिः ॥ ७
तद्ब्रह्मभवनप्रख्यं ब्रह्मघोषनिनादितम् ।
ब्रह्मविद्भिर्महाभागैर्ब्राह्मणैरुपशोभितम् ॥ ८
तद्दृष्ट्वा राघवः श्रीमांस्तापसाश्रममण्डलम् ।
अभ्यगच्छन्महातेजा विज्यं कृत्वा महद्धनुः ॥ ९
दिव्यज्ञानोपपन्नास्ते रामं दृष्ट्वा महर्षयः ।
अभ्यगच्छंस्तदा प्रीता वैदेहीं च यशस्विनीम् ॥ १०
ते तं सोममिवोद्यन्तं दृष्ट्वा वै धर्मचारिणः ।
मङ्गलानि प्रयुञ्जानाः प्रत्यगृह्णन्दृढव्रताः ॥ ११

6 V2 om 6-8 —a) Ś2 D2 5 मूलैर् (Ś1 °लैश्) Ñ1 D1 3 रम्यैर्, M1 पुण्यैश्, M3 वृक्षैश् (for पुष्पैर्) Ś1 चापि, Dg1 Dt1 D6 T3 G1 3 M चान्यै D2 5 वापि (for वन्यै) D3 परिवृत (for °क्षिप्त) G2 पुष्पैर्वै**रिक्षित (damaged) —b) D2 5 वै (for च) G2 सुपद्मया —For 6ab, Ñ2 V3 B D7 subst

5* विचित्रपुष्पैस्तरुभि पद्मिनीभि सुशोभितम् ।

[V2 illeg from स्तरुभि up to स Ñ2 B3 4 D7 च (for सु)]

—c) D3 -मूलाशिनैर्

7 V1 om 7 (cf v l 6) V3 illeg from नरा in a up to वृतम् in b —a) Ñ2 B D7 सूर्यवैश्वानरप्रख्यै (B °निभै) —b) G2 बहुभिर् (for मुनिभिर्) Ñ1 illeg Dg1 (before corr) Dt1 D6 T3 M1 युत (for वृतम्) —After 7ab, Ś1 Ñ V2 B (V2 B followed by 4*) D1 3 5 7 read 5cd —c) Dg1 अन्यैश्, M3 पूज्यैश् (for पुण्यैश्) Ś1 शीर्णपर्णकृताहारै Ñ2 V2 B D7 नानाविनियताहारै (V2 illeg from हारै up to st 14) D1 3 पर्णाशिभिर्जिताहारै, D2 5 पर्ण (D5 पूर्ण) शीर्णकृताहारै —d) G2 शोभितै (for °त) After शोभित, D6 wrongly ins तद्दृष्ट्वा Ñ2 B3 D7 पुरस्परैर्, B2 सहितव्रतै

8 V1 om 8 V2 illeg for 8 (cf v l 6 and 7 resp) —a) Ś1 सदन, D1 भुवन (for भवन) —b) Dm1 D6 M3 विनादित (for निनादितम्) Ś1 Ñ1 D1-3 5 ऋषि (Ñ1 मुनि) सङ्घनिषेवित, Ñ2 B2 (m also as in text) 4 D7 ब्रह्म (B4 महा) र्षिगणसेवित, D4 मुनिभिस्तत्त्ववादिभि —M3 reads 8cd (preceded by 5cd) after 2* —c) Ś1 Ñ2 B D1 3 5 7 M2 3 महाभूतैर्, Ñ1 °कल्पैर् (for °विद्भिर्) Ś1 D1 3 5 महात्मा (D5 °भ) नैर् —d) G1 damaged for रुप —After 8 Ñ2 D7 ins 4*

9 V2 illeg for 9 (cf v l 7) —a) Ś1 Dg1 Dt1 D1-3 5 6 T1 2 स दृष्ट्वा, D4 दृष्ट्वा (subm) T3 G1 2 M1 Cv m g स दृष्ट्वा M2 3 दृष्ट्वा तु (for तद्दृष्ट्वा) Ñ2 V1 B D7 दृष्ट्वैव (B4 °व) राघवो दूरात् ⊛ Cv स दृष्ट्वा राघव इति सम्यक् । ⊛ —c) Ñ2 D3 6 7 G1 3 अभ्या (G2 °भि, G1 °भ्या) गच्छन् —d) Ś1 Ñ V1 B D3 7 Ck सज्य, D2 5 सम, D6 सत्य (for विज्य) —After 9 Ñ2 V1 B D7 ins

6* सीतयानुगतो धीमान्भ्रात्रा वै लक्ष्मणेन च ।

[B4 (after corr inf lin as above) [अ]नुमतो (for °गतो) V1 सीतया (sic) (for भ्रात्रा वै)]

10 V2 illeg for 10 (cf v l 7) —a) D6 दिव्या (for दिव्य) Ñ illeg for -ज्ञानोप Ś1 D1-3 5 [उ]पसपन्ना (D5 °न्न) (for [उ]पपन्नास्ते) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 6 तपोधना (for महर्षय) —After 10ab, Dg1 D4 G1 2 M2 3 ins 7* and om (hapl) 10cd —c) T3 अभ्यागच्छन् (for अभ्य°) Cm यथा (for तदा) Ś1 Ñ1 D1-3 5 अभ्य (D5 °भ्या) गच्छत सहृष्टा, Ñ2 B D7 अभ्या (B °भ्य) गच्छत सुप्रीता V1 अभ्यधावत सुप्रीता, Dt1 D6 Ct अभिजग्मुस्तदा प्रीता (D6 सीता) —d) Ñ1 D3 तपस्विनीं Cv as in text, Cr यशस्विन (for यश°) Ñ2 V1 B D7 वैदेहीं लक्ष्मण तथा (B1 °दा)

11 V2 illeg for 11 (cf v l 7) —a) Ś1 D5 नव, Ñ1 D1 3 सर्वे Dt1 D6 ते तु D2 नव, T1 ते - (for ते त) Ñ2 V1 B D7 साक्षात्सूर्यम् (for ते त सोमम्) —b) Ñ2 Dt1 Dm1 D6 8 T1 G3 Ct धर्मचारिण (D6 °णा) (for °रिण) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 5 7 M4 त दृष्ट्वा (B1 D7 M2 दृष्ट्वा त [by transp]) धर्म (Ś1 व्योम, B1 3 4 [m also धर्म] ब्रह्म) चारिणं —After 11ab, Dt1 Dm1 D6 8 T G3 M1 ins whereas Dg1 D4 G1 2 M2 3 ins after 10ab

7* लक्ष्मणं चैव दृष्ट्वा तु वैदेहीं च यशस्विनीम् ।

[D4 च महाबलम्, G1 चैव त दृष्ट्वा (for चैव दृष्ट्वा तु) G3 वैदे** (damaged)]

Cv m g k t also read 7* after 11ab ⊛ Cv इत्येष पाठक्रम । अन्यस्तु लेख (क) विकृतकृत । Ck येन क्रमेणात्मा भिव्यक्तिश्चाय्यते अत एव पाठक्रम । अन्ये तु पाठक्रमयोजनादक्षता पाठपाठ नाशयन्ति तस्य रत्यादरणीयम् । ⊛ —c) D3 मागल्यानि Dm1 (sup lin as in text) D6 नियुञ्जाना (for प्र°) —d) V1 प्रत्यगृह्णन्, D6 प्रत्यागृह्णीन् (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 7 धृतव्रता, Ñ1 यत° T1 ह**** M3 महा° (for दृढव्रता) —After 11, Ñ2 V1 B D7 ins

8* राघव सीतया सार्धं लक्ष्मणेन च धीमता ।
अभिवाद्य मुनीन्सर्वानभित प्राञ्जलि स्थित ।

[(l 1) B3 वीर्यवान् (for धीमता)]

रूपसंहननं लक्ष्मीं सौकुमार्यं सुवेषताम् ।
ददृशुर्विस्मिताकारा रामस्य वनवासिनः ॥ १२
वैदेहीं लक्ष्मणं रामं नेत्रैरनिमिषैरिव ।
आश्चर्यभूतान्ददृशुः सर्वे ते वनचारिणः ॥ १३
अत्रैनं हि महाभागाः सर्वभूतहिते रताः ।
अतिथिं पर्णशालायां राघवं संन्यवेशयन् ॥ १४
ततो रामस्य सत्कृत्य विधिना पावकोपमाः ।
आजह्रुस्ते महाभागाः सलिलं धर्मचारिणः ॥ १५
मूलं पुष्पं फलं वन्यमाश्रमं च महात्मनः ।
निवेदयित्वा धर्मज्ञास्ततः प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ॥ १६
धर्मपालो जनस्यास्य शरण्यश्च महायशाः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च राजा दण्डधरो गुरुः ॥ १७
इन्द्रस्यैव चतुर्भागः प्रजा रक्षति राघव ।
राजा तस्माद्वरान्भोगान्भुङ्क्ते लोकनमस्कृतः ॥ १८
ते वयं भवता रक्ष्या भवद्विषयवासिनः ।
नगरस्थो वनस्थो वा त्वं नो राजा जनेश्वरः ॥ १९ G 3 6 20 D 3 2 20 L 3 4 19

---

12 V2 illeg for 12 (cf v l 7) —a) Dg1 Dm1 D8 T3 G2 रूप, T1 न्य (for रूप) Ñ1 सहनने Ś1 D2.5 रूप वेष तथा (D2.5 °तो) लक्ष्मीं, Ñ2 V1 B D1 रूपं प्रमाण लक्ष्मीं च (B3 *.*) —b) Ś1 निवेशन, B3 प्रवेशता, G1 यशस्विता (for सुवेषताम्) —c) After ददृशुर्, D6 ins सर्वे Ś1 D1–3.5 निर्मित (D5 °ता) धात्रा Ñ2 विस्मिता दाशा (sic) (for विस्मिताकारा)

13 V2 illeg for 13 (cf v l 7) —a) Ś1 Ñ1 D1.3.5 राघवौ (Ś1 D3 °व) चैव (D3 धर्मे) सीता च (Ñ1 illeg for सीता च) —b) Ñ1 illeg for नेत्रैर् Ś1 D2.6 अपि (for इव) —c) Ś1 Ñ1 V1 B1–3 Dm1 D1.5.6 T1.2 G M2.3 आश्चर्यभूत (V1 B3 Dm1 D1.3 T2 G M2.3 °ता) Cg t as in text —d) M1 वै (for ते) Ś1 महाभागिन, Ñ1 D1.3 M2.3 धर्मचारिण, Ñ2 V1 B Dt1 Dm1 D6.8 T3 G3 Ct वनवासिन, D2.5 ब्रह्मचारिण, Cm g k as in text (for वनचा°)

14 V2 illeg for 14 (cf v l 7) M1 om (hapl) 14–15 —a) Ś1 Ñ1 D1–3.5 अथ ते वै, Dm1 D8 T3 तत्रैन हि (for अत्रैनं हि) Ś1 महाभाग —b) Dg1 D1.3 M2 हिते रत, T1 हि ** —For 14cd Ñ2 V1 B D7 subst

9* शुश्रूषन्ते ततो राममतिथिं स्वयमागतम् ।

—c) Ś1 Ñ1 D1–3.5 अतिथीन्, Ñ2 B D7 सहिता, V1 सहिताश्च (hypm) D6 अतिथ्य (sic) (for अतिथिं) —d) Ñ2 V1 B D7 घासार्थं (for राघव) Ñ2 D7 समवेशयन्, D6 (after corr as in text) मन्यवेदयन् (for संन्यवेश°) Ś1 Ñ1 D1–3.5 सान्निध्ये (Ñ1 D3 °न्ध्ये) इव यथाविधि —After 14 B4 ins

10* रामस्तु पर्णशालायां सीतया सह वै स्थित ।

15 M1 om 15 (cf v l 14) —a) Ñ2 V B1.2.4 D7 रामस्य सत्कार, B3 रामस्य सत्कार, Dm1 D4 राम सुसत्कृत्य, Cm as in text (for रामस्य सत्कृत्य) —b) Lacuna for विधि in M2 filled sec m as in text Ś1 Ñ1 D1–3.5 विधिवत् (for °ना) Ñ2 V B D7 विधिवत्ते तपोधना —c) T2 *जह्रुस् (damaged) —d) G2 प्रज्ञा (for धर्म) D8 °चारिणं —For 15cd, Ś1 Ñ V B D1–3.5.7 subst

11* आजह्रु सलिलं पुण्यं सहिता धर्मचारिण ।
[Ñ1 पुण्य (for पुण्यं) B1 पुण्य (for धर्म) Ś1 Ñ1 D1–3.5 कोविदा (for चारिण)]

—After 15, Dt1 Dm1 D6.8 G3 ins

12* मङ्गलानि प्रयुञ्जाना मुदा परमया युता ।
[Prior half = 3 1 11c]

16 a) Ś1 B2 पुष्पमूल, Ñ2 V2 B1 पुष्प मूल, V1 B3.4 D7 T1.2 पुष्प मूल (by transp) D8 मूल पुष्प (for मूलं पुष्पं) Ś1 वान्यम्, V2 G1 रम्यम्, Dt1 D4 सर्वम् (for वन्यम्) —b) V आसन (for आश्रम) Ñ2 V1 B D7 महात्मने, V2 illeg (for °त्मन) Ś1 Ñ1 D1–3.5 आश्रमाश्च महर्षय —c) D1.2.5 रामाय, D6 धर्मज्ञस् (for °ज्ञास्) Ñ2 V B2.4 D7 निवेद्य (Ñ2 विविद्य) राघु धर्मेण B1 विविद्य च धर्मेण —d) B3.4 वच, Dg1 Dt1 D6 T1 ते तु (for तत) T1 damaged for प्राञ्जलयो

17 a) Ś1 Ñ1 D1–3.5 स (D1 च) मैथाना (for धर्मपालो) —b) Dm1 D6.8 T1.2 G2 Cm g न (for च) Dm1 D6.8 T1.2 महायश —For 17ab Ñ2 V B D7 subst

13* त्वं नो धर्मपिता राम यथा शरणद सखा ।
[Ñ2 V B1.3.4 धर्म (for धर्म) V1 तत (for यथा)]

—d) B1 स च राजा जगद्गुरु

18 a) Ś1 इहश्चैव, Ñ2 V B D7 देवेन्द्रस्य, Dg1 D3.4 G1 M1 इन्द्रस्येव (Dg1 °ह) M2 °स्यैव (for इन्द्रस्यैव) —b) T1.2 रक्षसि Ñ1 B2 Dg1 D3 M3 (before corr pr m as in text) राघव, D3 om (for राघव) —cd) Ñ2 V B D7 transp राजा and तस्माद् Ñ1 D3.5.6 परान् (for वरान्) B4 भुक्ते भोगान् (by transp) Dg1 चाप्यान्, D1 लोके, M2.3 भूतैर् (for लोक) Dt1 D6 Ct तस्माद्भुङ्क्ते Dm1 D6 T3 G M3 भक्त्या (G2 °आ) न्भुङ्क्ते (for भुङ्क्ते लोक) ॐ Ct लोकनमस्कृत इति शेष ॐ

19 a) Lacuna for वय filled sec m in M2 V1 B2.4 D7 भवतो, D1 भगवता (hypm) T1 damaged (for भवता) —c) D3 नगरस्थो वा (hypm) D7 नगरस्थो (for नगरस्थो) —d) D2 मो (for नो) Ś1 रघूद्वह, Ñ V

G 3 6 21 B 3 1 1 f 3 4 0 न्यस्तदण्डा वयं राजञ्जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
रक्षितव्यास्त्वया शश्वद्गर्भभूतास्तपोधनाः ॥ २०
एवमुक्त्वा फलैर्मूलैः पुष्पैरन्यैश्च राघवम् ।
अन्यैश्च विविधाहारैः सलक्ष्मणमपूजयन् ॥ २१
तथान्ये तापसाः सिद्धा रामं वैश्वानरोपमाः ।
न्यायवृत्ता यथान्यायं तर्पयामासुरीश्वरम् ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

B D1-3 5 7 रघूत्तम (N1 B1 D2 °भ) D4 T1 3 G1 3 जनेश्वर, M3 त्वमी° (for जनेश्वर)

20 M3 om 20ᶜᵈ —ᵃ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 राम (for राघम्) —ᵇ) Ñ1 ॰क्रोध (illeg) D1-3 5 शातक्रोधा (for जित°) —ᶜ) Ś1 Ñ1 Dt1 D2 5 6 रक्षणीयास् (for °तव्यास्) Ś1 D1 2 5 सर्वे, Ñ2 तावद् (for शश्वद्) —ᵈ) Ś1 D1-3 5 गर्भरूपास्, Ñ2 V1 B D7 धर्मलुब्धास् (B2 °लुब्धस्) V3 धर्मयुक्तास्, M2 ब्रह्म° G (ed) धर्मनिष्ठास् (for गर्भभूतास्) Ñ1 तपस्विन

21 B1 om (hapl) 21 —ᵃᵇ) B3 Dt1 Dm1 D4 8 एवमुक्त्वा V2 illeg from फलैर् up to वन्यैश्च Ś1 D1 3 5 फलैर्वन्यै, Ñ1 फलपुष्पैर्, V1 B3 D7 मूलफलै (B3 °ल) (for फलैर्मूलै) D7 धूपैर् (for पुष्पैर्) G1 पुष्पै मूलैश् (by transp) (for मूलै पुष्पैर्) Ñ2 V1 Dt1 Dm1 D4 8 T3 G1 3 M Cr t अ (G1 चा) न्यैश्च, D1 6 मूलैश्च, D3 चैव तु (for वन्यैश्च) Ñ1 वन्यैरन्यैश् B2 वन्यै पुष्पैश् (by transp) (for पुष्पैरन्यैश्) Dm1 D8 G1 3 M2 3 पार्थिव, (for राघवम्) —ᶜ) Dt1 Dm1 D8 T3 G1 3 M Cr वन्यैश्, Cm g k t अन्यैश् (as in text) Ś1 N1 D1-3 5 त्रिविधैर्भक्ष्यै (for °धाहार) —For 21ᶜᵈ, Ñ2 V B2 4 D7 subst

14* लक्ष्मण चार्चयामासुर्मुनयस्ते तपोधनाः ।

—After 21 Ś1 D1-3 5 ins whereas Ñ2 V1 2 (illeg) B D7 ins after 22

15* स तु मुनिभिरलब्धसत्क्रिय
त्रिदशपतिस्त्रिदशैरिवार्चित ।
सुसुखमवसदाश्रमे तदा
जनकसुतासहितो महायशाः ।

[(l 2) Ñ2 B D7 त्रिदशवरस् (for °पतिस्) D1 [अ]र्चित (for [अ]र्चित) —(l 3) V1 D2 7 समुखम् D1 6 तदाश्रमे (by transp) (for आश्रमे तदा) —(l 4) Ñ2 B1 4 D7 सलक्ष्मण, V1 B1 3 म राघव, D3 निशां नृप (for महायशा)]

22 Ś1 D1-3 5 read st 22 (along with 16*) before 3 2 1 —ᵃ) Ś1 D2 3 5 अथ ते, Ñ1 तथा ते, Ñ2 V B D7 एव ते, D1 यथा ते, T3 ततोऽन्ये, G3 यथान्ये (for तथान्ये) Ñ1 सर्वे (for सिद्धा) —ᵇ) Ś1 Ñ V3 D1 3 5 7 वैश्वानरप्रभा (Ñ V3 D1 7 °भ) V1 B Dm1 D6 8 G1 3 वैश्वानरोपम (D6 °समा) —ᶜ) V D2 T3 G3 न्यायवृत्ता (V2 D2 °त्या, G3 °त्त) (for °वृत्ता) D3 T यथान्याय्य —ᵈ) Ś1 D3 तर्पयित्वा मुनीश्वरा (D2 सुरेश्वर) Ñ2 V B D7 अर्चयामासुरागत. —After 22, Ś1 D1-3 5 ins

16* पूजित स तु तत्रैव रजनीमवस सुखम् ।
[Ś1 सततैस्तत्र (for स तु तत्रैव)]

while Ñ2 V1 2 (illeg) B D7 ins 15* On the other hand M2 3 ins after 22

17* त एवमुक्त्वा सहसाभ्युपेत्य
सलक्ष्मण राघवमभ्यपूजयन् ।
रात्रिं च तत्रैव सुख प्रसुप्ता
प्रपेदिरे व्यालमृगैश्च जुष्टम् ।

Colophon —*Kanda name* B2 4 D1 2 om Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D2 8 S आरण्य° N1 V2 आरण्यक°, Ñ2 V1 आरण्यक —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V2 D2 3 तापसाश्रमनिवास, Ñ2 V1 B1 2 आश्रमदर्शन, B2 4 दण्डकाश्रमदर्शन, D1 दण्डकारण्ये तापसाश्रमनिवास, D7 मुनेय आश्रमदर्शन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 D2 om Ñ2 V B3 D7 6 B2 4 D1 3 7 D2 5 —After colophon, G M1 conclude with श्रीरामाय नम

२

कृतातिथ्योऽथ रामस्तु सूर्यस्योदयनं प्रति ।
आमन्त्र्य स मुनीन्सर्वान्वनमेवान्वगाहत ॥ १
नानामृगगणाकीर्णं शार्दूलवृकसेवितम् ।
ध्वस्तवृक्षलतागुल्मं दुर्दर्शसलिलाशयम् ॥ २
निष्कूजनानाशकुनि झिल्लिकागणनादितम् ।
लक्ष्मणानुगतो रामो वनमध्यं ददर्श ह ॥ ३
वनमध्ये तु काकुत्स्थस्तस्मिन्घोरमृगायुते ।
ददर्श गिरिशृङ्गाभं पुरुषादं महास्वनम् ॥ ४
गभीराक्षं महावक्त्रं विकटं विषमोदरम् ।
बीभत्सं विषमं दीर्घं विकृतं घोरदर्शनम् ॥ ५
वसानं चर्म वैयाघ्रं वसार्द्रं रुधिरोक्षितम् ।
त्रासनं सर्वभूतानां व्यादितास्यमिवान्तकम् ॥ ६

G 3 7 8
B. 3 2. 6
L. 3 5 9

2

D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामा

1 Before 1, Ś1 D1-3.5 read 3 1 22 (along with 16*) —^a) Ñ2 V B D7 मुनिगणैर् (for ऽथ रामस्तु) —^b) Ś1 Ñ1 D1.3.5 द्यु(D1 उ [with hiatus] D5 [ऋ]द्यु)दिते सूर्यमण्डले, Ñ2 V B D7 उदिते रविमण्डले —^c) Ś1 च (for स) Ñ1 D3.5 मामन्त्र्यर्षिगणान्सर्वान् —^d) Ś1 Ñ2 एव जगाम ह, D1 एवाम्य°, D2 एवावगाहते, D5 एव व्य° Cg k t as in text (for एवान्वगाहत) —For 1^cd Ñ2 V B D7 subst

18* पुन प्रतस्थे काकुत्स्थस्तानामन्त्र्य तपोधनान् ।
[D2 स्तान् (for तान्)]

2 ^a) Ñ2 V B D7 वन(V1 व्य) बहु(V1 illeg for वहु)मृगाकीर्णं —^b) Ś1 Ñ1 D1.3.5 गणसंवित, Ñ2 V B Dm1 D7.8 T2 -वृकसंवृत, G1 मृग° (for -वृकसेवितम्) Dt1 D4 ऋक्षशार्दूलसेवित —T2 om (hapl?) 2^c-3^b —^c) Ś1 D1.3.5 शूर Ñ1 नाना (for ध्वस्त) Ñ2 V D7 व्याघ्रगृध्रबका(V °गणा)कीर्णं, B व्याघ्रगृध्रचरा(B2 °कुला, B3 [sup lin also] °बका)कीर्णं —^d) B1.2 Dg1 Dm1 M3 दुस्तरं, B2.4 (sup lin also as in text) दुर्धर्ष (for दुर्दर्श) —After 2 Ñ2 V B D7 ins

19* द्रुमखण्डसमाकीर्णं नानासत्त्वनिषेवितम् ।
नानापक्षिरुतं घोरं नानानादनिनादितम् ।

[(l 2) V1 सेक- V2 B1.3 (before corr) ंगित, B3 (after corr sup lin) चिचि (for second नाना) B विनादित (for नि°)]

3 Ñ2 (hapl) T2 om 3^ab (for T2 cf v l 2) —^a) Ś1 Ñ1 B D1-3.5.6 M3 निष्कू(Ś1 रिष्कू [sic] D5 नि कू)जमान (for निष्कूजनाना) B D7 M3 -शकुन (for शकुनि) —^b) D2 झिल्लीगणक, D6 G1 झल्लिका° (for झिल्लिकागण) T1 (inf lin also as in text) G1 M1 -सेवितं (for -नादितम्) —^c) Ś1 Ñ V B Dt1 D1-3.5.7 G2 M2.3 [अ]नुचरो (for -[अ]नुगतो) —^d) Ś1 Ñ1 V B D1-3.5.7 वनमुखे D4 G1 °मध्ये (for °मध्य) Ñ2 V B D7 व्यगाहत, G1 ददर्श हा

4 ^a) Dt1 Dm1 D4.6.8 T1.2 सीतया सह (for वनमध्ये तु) —^b) D1.3 घोरे (for घोर) Ś1 मृगावृते —For 4^ab, Ñ2 V B D7 subst

20* वने तु तस्मिन्काकुत्स्थो घोरे पक्षिगणावृते ।

[Ñ1 D7 [s]पि, B1.2 च (for तु) B4 घोर (marg also नाना) (for घोरे) Ñ2 D7 पक्षिगणाकुले]

—^c) Ś1 -दुर्गाभ, B1.2 -कूटाभ (for -शृङ्गाभ) —^d) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3.6.7 व्यवस्थित (for महास्वनम्) B1 राक्षस घोरदर्शन —After 4 Ñ2 V B D7 read l 2 of 21*

5 ^a) Dg1 Dm1 D4.6 T3 M3 Cr m g k गम्भीराक्षं, Ct गभीराक्ष (as in text) G1 महासत्त्व (for °वक्त्र) M2 वक्त्रास विरूपाक्ष —^b) Dt1 D6 विकटोदर, Dm1 D8 G1 विकृतोदर (for विषमो°) —^c) M1.2 बीभत्स, Cv विभक्त (for बीभत्स) M2 (also as in text) दीप्त (for दीर्घ) —^d) M2 क्रूरदर्शन (for घोर°) —For 5 Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 subst

21* वक्त्रनास विरूपाक्ष दीप्तास्य निश्चितोदरम् ।
दीर्घजिह्व महाकाय मृगव्यालनिबर्हणम् ।

[(l 1) B1.4 वक्रनास D1.2 वक्त्रास (for वक्त्रनास) V1 D2 दीप्तास्य G(ed) दीर्घास्य (for दीप्तास्य) Ñ1 B3.4 D3 G(ed) भिन्न(G[ed] °र्घ)नोदर, Ñ2 D7 भिन्नो° B1 निमुनो° B2 निम्नो° D1.2 निर्मितो° (for निश्चितो°) —Ñ2 V B D7 read l 2 after 4 —(l 2) Ś1 D1-3.6 दीप्तजिह्व V1 °काय, B1 °नख (for दीर्घजिह्व) Ñ2 दीप्ताक्ष V2 महाक्रोध (for महाकाय) Ñ1 B1.2 मृगव्याघ्र (for °व्याल-) V2 विवश्य B1 निवर्धन (for निबर्हणम्)]

—B4 cont

22* महाक्रूरतरं तं च विरूपं भयवर्धनम् ।

6 Ś1 Ñ V B D1.3.5.7 transp 6 and 7 —^a) D1.7 वै व्याघ्र (for वैयाघ्र) —^b) Ñ2 V B D7 सपाद M3 वसाक्त (for वसार्द्र) Ś1 Ñ1 D1-3.5 वसारुधिरभूषित(D5 °चर्चित) —After 6^ab B3 reads 3 3 1^c-7 (preceded by 34*) —^d) Ñ2 V B D7 T3 व्यात्ता(D3 °त्त)ननम् (for व्यादितास्यम्)

G 3.7.7 B 3.7.7 L 3.5.8

त्रीन्सिंहांश्चतुरो व्याघ्रान्द्वौ वृकौ पृषतान्दश ।
सविषाणं वसादिग्धं गजस्य च शिरो महत् ॥ ७
अवसज्यायसे शूले विनदन्तं महास्वनम् ।
स रामं लक्ष्मणं चैव सीतां दृष्ट्वा च मैथिलीम् ॥ ८
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धः प्रजाः काल इवान्तकः ।
स कृत्वा भैरवं नादं चालयन्निव मेदिनीम् ॥ ९
अङ्केनादाय वैदेहीमपक्रम्य ततोऽब्रवीत् ।
युवां जटाचीरधरौ सभार्यौ क्षीणजीवितौ ॥ १०
प्रविष्टौ दण्डकारण्यं शरचापासिधारिणौ ।
कथं तापसयोर्वां च वासः प्रमदया सह ॥ ११
अधर्मचारिणौ पापौ कौ युवां मुनिदूषकौ ।
अहं वनमिदं दुर्गं विराधो नाम राक्षसः ॥ १२
चरामि सायुधो नित्यमृषिमांसानि भक्षयन् ।
इयं नारी वरारोहा मम भार्या भविष्यति ।
युवयोः पापयोश्चाहं पास्यामि रुधिरं मृधे ॥ १३
तस्यैवं ब्रुवतो धृष्टं विराधस्य दुरात्मनः ।
श्रुत्वा सगर्वितं वाक्यं संभ्रान्ता जनकात्मजा ।
सीता प्रावेपतोद्वेगात्प्रवाते कदली यथा ॥ १४
तां दृष्ट्वा राघवः सीतां विराधाङ्कगतां शुभाम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणं वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥ १५

---

7 Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 transp. 6 and 7.—b) Dm1 D8 द्वौ वृषौ; M द्वावृक्षौ (for द्वौ वृकौ). M3 दश धेनुकान् (for पृषतान्दश).—For 7ab, Ś1 Ñ V B D1-3.6.7 subst.:

23* अथो सिंहानुपादाय शूलाग्रे रुधिरोक्षितान् ।

[Ś1 Ñ1 D3 उपादाय, D1.5.6 उपालम्य (for °दाय). Ñ2 B1.2 शूलाग्रे (for °ग्रे).]

—c) Ś1 सुविषाणं, D2 अविषाणे, D1 च सक्लिष्टं (for वसा°).—d) D2 तु (for च).

8 Ś1 Ñ V B D2.3.5.7 om. 8ab.—a) Dt1 शून्ये; Ct as in text (for शूले).—b) G3 नादयते, M3 निनदत (for विनदन्तं).—After 8ab, M3 ins.:

24* मृत्युमल्पं समायान्तं दृष्ट्वा तत्रैव संस्थितान् ।

—c) Ś1 D2 दृष्ट्वा; Ñ1 सीतां (for चैव).—d) D1 [अ]थ (for च). Ś1 D2 सीता च शुभलक्षणा, Ñ1 सदृश्य पुरत. स्थिताम्; D1.5.6 दृष्ट्वा सीतां तथैव च.

9 Dg1 reads 9ab in marg.—a) Dg1 T3 G1 M1.3 अभ्य(T3 °भ्या)गच्छत् (for °धावत्). V B D1.7 T3 Cr g k सम्यधावत संक्रुद्ध:.—b) Ś1 लोकाहारः; Ñ1 D1-3.5 लोकहान (for प्रजा काल). M3 इवापरः. ⊕ Ct काले युगान्तकाले वृद्धौ रुक् प्रजा अभि उद्दिश्य यथा धावति तथाभ्यधावत् । ⊕

10 a) D6 अंके निधाय, M2 अंकमारोप्य; Cg t as in text (for अङ्केनादाय).—b) Ś1 Ñ1 D1.5.6 परिश्रम्य; D2.3 वप°, D3 समा°, G1 आस्य° (for अप°). Dt1 D6 T1 तत्र (for ततो).—c) M2 वीर पर (for युवां). G3 चीरजटाधारौ (for जटा°).—d) M3 क्षीणजीविनौ (for °जीवितौ).

11 D1 om. 11.—b) Dt1 M2 -धारिणौ (for -धारिणौ).—c) G1 हि (for च). Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 कथं वा (D2.6 वां) तापसयोर्वासो (D2 °मावासो).

12 a) D1 स्वधर्महारिणौ पापौ, D2 अधर्मचारिणौ पापौ.—b) D1.3 transp. कौ and युवां. B1 दारकौ; B3 D1 G3 M3 Cr k -दूषणौ; G1 -वेषिणौ (for -दूषकौ).—c) B2.3 (sup. lin. also) सर्वं (for दुर्गं).

13 a) Ś1 Ñ1 D1-3.5 [अ]न्याहतो; Dg1 [इ]ह यथा (for सायुधो).—b) Ś1 Ñ1 D1-3.6 मुनि- (for ऋषि). D2 मुनि भक्षयन्सदा (subm.).—After 13ab, Ś1 Ñ V2 B D1-3.5.7 read 33* of Sarga 3. V1 reads st. 1 of Sarga 3 (repeated as in D1 before 3.3.8) and then Ñ1 V B2.3.4 D7 read 34* and 1c–7 (including the Star passages) of Sarga 3.—e) M2 अनयोः (for युवयोः). Ñ1 V B D7 चापि (for चाहं). Ś1 D1-3.5 पापयोर्युवयोश्चापि.—f) B3 (after corr. as in text) युधि; T3 मृदु (for मृधे).—After 13, Ś1 Ñ1 D1-3.5 ins.:

25* इत्युक्त्वा वचनं घोरं सीतां समादाय राक्षसः ।
अङ्कमारोप्य वैदेहीं प्रहसन्नग्रतः स्थितः ।

[(l. 1) D3 सीतां (for घोरं). D6 स च (for सीतां).—Ś1 om. l. 2.—(l. 2) Ñ1 illeg. for मारोप्य वैदेहीं. D2 वैदेह्यां (for °देहीं).]

14 Ñ1 illeg. for 14ab.—a) D7 M2 वदतो (for ब्रुवतो). Ś1 D1-3 घोरं; Dg1 Dt1 Dm1 D8.9 T3 दुष्टं; L(ed.) धीरं (for धृष्टं).—b) Ś1 D1-3.6 [अ]तिकामाधिता, Ñ2 V B D7 मनस्विनी, T3 महा° (for दुरात्मनः).—Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 T3 om. 14cd.—e) Dg1 G M3 Cr सगर्वं वचनं, Dm1 सगर्वितवचनं, D8 समर्षवचनं, M2.3 पद्राक्षसराक्षस् (for सगर्वितं वाक्यं).—d) M2.3 सा भीता (for संभ्रान्ता).—Ñ1 illeg. from 14e up to प्रवाते in 14f.—e) Ś1 V2 B2.3 D1-3.6 सीता प्रा(Ś1 प्र)वेपत भ्रान्ता, Ñ2 V1 B1.2 D7 सीतावेपत संभ्रान्ता; G1 M2.3 सीता प्रवेपितोद्वेगा(G1 °ता पे)गात्.—f) D3 reads from प्रवाते up to पद्म in 16a in marg. | G M1 कदली (for °ली). D2 कोशेतं कुररी यथा.

15 D2 reads 15 in marg. (cf. v.l. 14).—a) M3 reads दृष्ट्वा राघव सीतां inf. lin. sec. m., Dm1 D8.9 T1.2 G3 धीमान् (for सीतां).—b) Ñ2 V B D7 तदा, T3 स्थितां

पश्य सौम्य नरेन्द्रस्य जनकस्यात्मसंभवाम् ।
मम भार्यां शुभाचारां विराधाङ्के प्रवेशिताम् ।
अत्यन्तसुखसंवृद्धां राजपुत्रीं यशस्विनीम् ॥ १६
यदभिप्रेतमस्मासु प्रियं वरवृतं च यत् ।
कैकेय्यास्तु सुसंवृत्तं क्षिप्रमद्यैव लक्ष्मण ॥ १७
या न तुष्यति राज्येन पुत्रार्थे दीर्घदर्शिनी ।
ययाहं सर्वभूतानां हितः प्रस्थापितो वनम् ।
अद्येदानीं सकामा सा या माता मम मध्यमा ॥ १८
परस्पर्शात्तु वैदेह्या न दुःखतरमस्ति मे ।
पितुर्विनाशात्सौमित्रे स्वराज्यहरणात्तथा ॥ १९
इति ब्रुवति काकुत्स्थे बाष्पशोकपरिप्लुते ।
अब्रवील्लक्ष्मणः क्रुद्धो रुद्धो नाग इव श्वसन् ॥ २०
अनाथ इव भूतानां नाथस्त्वं वासवोपमः ।
मया प्रेष्येण काकुत्स्थ किमर्थं परितप्यसे ॥ २१ G 3 7 31 B 3 3 13 L 3 3 0

(for शुभाम्) Ś1 D1-3 6 विराधस्यागता शुभा (Ś1 स्थिता) M2 विराधाक प्रवेपिता —M2 reads 15^c–16^d inf lin sec m —^c) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 रामो (for वाक्य)

16 D3 1e ds up to पश्य in marg (cf v l 14) M2 reads 16^{abcd} inf lin s c m (cf v l 15) —^a) M2 नरव्याघ्र (for नरेन्द्रस्य) —^b) Ś1 D1-3 6 [आ]त्मजामिमा, Ñ1 सुतामिमा (for [आ]त्मसंभवाम्) —D6 om 16^{cd} —^c) Ś1 D2 सदाचारा, Dm1 शुभां वामा, D7 शुभाकारा, M2 वरारोहा (for शुभाचारा) —^d) G2 विराधारो (for °ङ्के) Dg1 D4 T1 2 G M1 प्रवेशिता (for °शिताम्) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 ज्ये(D3 श्रे)ष्ठा दशरथस्नुषा —^e) D2 दुःख (for सुख) D6 सबद्धा (for संवृद्धा) —^f) Dm1 Dc 2 T3 G3 2 मनस्विनी, M1 तप° (for यश°) —After 16 Ś1 Ñ1 D1-3 ins

26* विचेष्टमाना घोरस्य राक्षसस्याङ्कगां शुभाम् ।
[Ñ1 illeg up to राक्षसस्य Ś2 विचेष्टमानां]
—Ś1 D2 cont

27* तस्यैव वदतश्चैव राघवस्य मनस्विन ।
[D2 ब्रुवतो भृश विराधस्य (for वदतश्चैव राघवस्य)]
—D2 further cont while Ñ2 V B D6 7 ins l 2 only after 16

28* उवाच रामोऽसहृष्ट सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।
पश्य लक्ष्मण वैदेहीं विराधाङ्के मनस्विनीम् ।
[(l 2) V यशस्विनी (for मनस्विनीम्) D3 दीना नष्टचेतना (for the post half)]
—I (ed) cont after 27*

29* उवाच राक्षसो हृष्ट सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।

17 ☞ Ś1 om from 17 up to 24 —^a) T1 अभिप्रीतम् (for °प्रेतम्) Ñ2 V B D5 7 अनाथा (for अस्मासु) —^b) M2 स्वयं (for प्रिय) Ñ2 D7 वैरकृत, V1 B D2 वीर कृ(B4 ह)त D3 M3 वर(D5 °न)वृत (for वरवृत) B1 तु, D3 marg (for च) D6 Ct तत् (for यत्) Dm1 प्रिय धरमाचितयत्, T1 प्रिय वरमृत च तत्, G3 प्रियं परपुर व्रयत् (sic) —^c) Ñ2 V B D6 7 तदनुप्राप्त, D1-3 न सांप्रत मे, D4 T1 तत्सुसं(D4 °ग्र)वृत्त M2 तस्तु संवृत्त, I (ed) Cg तु सुसंपन्न (for तु सुसंवृत्त)

18 Ś1 om 18 (cf v l 17) —^a) B3 (sup lin also) [अ]त्र, D1 नु (for न) —^b) Ñ1 D5 मम सा, D5 2 पुत्रार्थी, D1 2 मनसा, D3 पुत्रार्थो (for पुत्रार्थे) Ñ1 D1 दीर्घदर्शना, D4 विप्रदर्शिनी, D6 दीर्घदर्शिनी (for °र्शिनी) Ñ V B D5 7 M3 (after corr sec m as in text) पुत्रस्या दीर्घदर्शिनी (D5 7 °ना) —^c) D1 G3 ययाह, D2 तथाह (for ययाह) —^d) B3 (marg also) घोर, Dt1 D6 प्रिय, Cr t as in text (for हित) —^f) D1 6 अथ (for अद्य) Ñ V B D1-3 5 7 M2 (अ)स्तु, M3 तु (for सा) —^f) D1-3 M2 3 सा (for या) D3 कैकयी (for मध्यमा) Dt1 D6 मध्यमा मम (by transp) Ñ V B D5 7 माता मे सा (Ñ1 मम माता) यवीयसी

19 Ś1 om 19 (cf v l 17) —^a) Ñ2 V B D5 7 परामर्शात् (D4 °र्शात्, D5 °र्श) D1 M2 परामर्शात्, D3 सदामर्शात् (for परस्पर्शात्) V B3 D3 हि, B1 3 4 Dm1 च, D1 वै (for तु) Ñ1 प**** (illeg) D3 वैदेहा (for °ह्या) —^b) Ñ2 V1 B2 D5 7 दुःख परम् (for दुःखतरम्) —Ñ1 illeg for 19^{cd} —^c) Ñ2 V B D1 6 7 विनाश, D2 3 विनाश, D4 T1 वियोगात् (for विनाशात्) —^d) T3 तदा (for तथा) Ñ2 V B D1-3 5 7 राज्यस्य हरण तथा —After 19 Ñ V B D1-3 6 7 ins

30* परामर्शेन वैदेह्याश्चिन्तासु पातयन्ति मे ।
[D1 अवमुत्यान्शवित (sic) D3 न दुःखतरमस्ति मे (= 19^b) D3 चिन्तासु पातयन्ति मे (for the post half)]

20 Ś1 om 20 (cf v l 17) —^{ab}) D2 तथा (for इति) Dt1 D5 Ct परिप्लुत, D2 परिप्लुते (for °प्लुते) Ñ V B D1 3 5 7 एव ब्रुवाण काकुत्स्थं बाष्पव्याकुलेक्षण —^c) Ñ1 राम (for क्रुद्धो) Ñ2 V B D1 3 6 7 उवाच लक्ष्मणो वाक्य —^d) V B D1 3 5 7 G2 M3 क्रुद्धो, D4 रक्तो (for रुद्धो) D2 निश्वसन्निव पन्नग, M1 राम शोकपरिप्लुत

21 Ś1 om 21 (cf v l 17) —^a) Ñ1 तत (for इव) Ñ V2 B D1 3 6 7 कि नाथ, V1 नाथस्त्व, D1 1 M1 2 लोकानां (for भूतानां) —^b) Ñ1 D1 2 लोकाना (for नाथस्त्वं) D1 3 T3 M वासवोपम (for °पम) Ñ2 V B D5 7 महेन्द्रवरुणोपम —^c) B3 4 प्रैष्येण (for प्रे°) G1 M1

C 3 7 7 B 3 7 7 L 3 5 8 त्रीन्सिंहांश्चतुरो व्याघ्रान्द्वौ वृकौ पृषतान्दश ।
सविषाणं वसादिग्धं गजस्य च शिरो महत् ॥ ७
अवसज्यायसे शूले विनदन्तं महास्वनम् ।
स रामं लक्ष्मणं चैव सीतां दृष्ट्वा च मैथिलीम् ॥ ८
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धः प्रजाः काल इवान्तकः ।
स कृत्वा भैरवं नादं चालयन्निव मेदिनीम् ॥ ९
अङ्केनादाय वैदेहीमपक्रम्य ततोऽब्रवीत् ।
युवां जटाचीरधरौ सभार्यौ क्षीणजीवितौ ॥ १०
प्रविष्टौ दण्डकारण्यं शरचापासिधारिणौ ।
कथं तापसयोर्वां च वासः प्रमदया सह ॥ ११

अधर्मचारिणौ पापौ कौ युवां मुनिदूषकौ ।
अहं वनमिदं दुर्गं विराधो नाम राक्षसः ॥ १२
चरामि सायुधो नित्यमृषिमांसानि भक्षयन् ।
इयं नारी वरारोहा मम भार्या भविष्यति ।
युवयोः पापयोश्चाहं पास्यामि रुधिरं मृधे ॥ १३
तस्यैवं ब्रुवतो धृष्टं विराधस्य दुरात्मनः ।
श्रुत्वा सगर्वितं वाक्यं संभ्रान्ता जनकात्मजा ।
सीता प्रावेपतोद्वेगात्प्रवाते कदली यथा ॥ १४
तां दृष्ट्वा राघवः सीतां विराधाङ्कगतां शुभाम् ।
अब्रवीह्लक्ष्मणं वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥ १५

7 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 transp 6 and 7 —b) Dm1 D6 द्वौ वृषौ, M द्वावृक्षौ (for द्वौ वृकौ) M2 दश धेनुकान् (for पृषतान्दश) —For 7ab Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 subst

23* व्यघ्रौ सिंहानुपादाय शूलाग्रे रुधिरोक्षितान् ।

[Ś1 Ñ1 D2 उपासृज्य D1 3 5 उपासज्य (for °दाय) Ñ2 B1 3 शूलाग्रे (for °ग्र)]

—c) Ś1 सुविषाणं, D6 अविषाणं D1 च सश्लिष्टं (for वसा°) —d) D2 तु (for च)

8 Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 om 8ab —a) D1 शून्ये, Ct as in text (for शूले) —b) G2 नादगतं, M3 विनदन्त (for विनदन्तं) —After 8ab M2 ins

24* मृत्युप्रख्य तथापान्त दृष्ट्वा तत्रैव तस्थिवान् ।

—c) Ś1 D2 दृष्ट्वा, Ñ1 सीता (for चैव) —d) D4 [अ]थ (for च) Ś1 D2 सीतां च सुमलक्षणा Ñ1 सदत्त्र पुरत स्थितान्, D1 3 5 दृष्ट्वा सीता तथैव च

9 Dg1 reads 9ab in marg —a) Dg1 T3 G1 M1 3 अभ्य(T3 °भ्या)गच्छत् (for °धावत्) V B D4 7 T2 Cr g k अभ्यधावत संक्रुद्ध —b) Ś1 लोकाहार, Ñ1 D1 3 5 लेलिहान (for प्रजा काल) M2 इवापर §§ Ct काले युगान्तकाले मृत्यौ लोक प्रजा अभि उद्दिश्य यथा धावति तथाभ्यधावत् । §§

10 a) D6 अक निधाय, M3 अंकमारोप्य, Cg t as in text (for अङ्केनादाय) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 4 परिक्रम्य, B2 3 उप° D4 अप(° G1 अ(क° (for अप°) Dt1 D6 T1 तदा (for ततो) —c) M2 वीरा (for युवां) G2 चीरजटाधारौ (for जटा°) —d) M2 क्षीणजीविनौ (for °जीवितौ)

11 D6 om 11 —b) Dt1 M2 पाणिनौ (for धारिणौ) —c) G1 हि (for च) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 कथं वां(D2 3 व() तापसाभ्यासे(D6 °सावासे)

12 a) D1 स्वधर्मेहारिणौ पापौ, D6 अधर्मचरणौ पापौ —b) D1 2 transp कौ and युवां B1 दारकौ, B2 D4 G2 M3 Cr k दूषणौ, G1 वेषिणौ (for दूषकौ) —c) B2 3 (*sup lin* also) सर्वं (for दुर्गं)

13 a) Ś1 Ñ1 D1-3 5 [अ]व्याहतो Dg1 [इ]ह यथा (for सायुधो) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 5 मुनि (for ऋषि) D7 मुनि भक्षयन्सदा (subm) —After 13ab, Ś1 Ñ V2 B D1-3 5 7 read 33* of Sarga 3 V1 reads st 1 of Sarga 3 (repeated as in D1 before 3 3 8) and then Ñ2 V B1 3 4 D7 read 34* and 1c-7 (including the Star passages) of Sarga 3 —e) M2 भवयो (for युवयो) Ñ1 V B D7 चापि (for चाहं) Ś1 D1-3 5 पापयोर्युवयोश्चापि —f) B2(after corr as in text) युधि, T3 मृदु (for मृधे) —After 13 Ś1 Ñ1 D1-3 5 ins

25* इत्युक्त्वा वचनं घोरं सीतां जग्राह राक्षसः ।
अङ्कमारोप्य चैवैनां प्रहसन्नग्रतः स्थितः ।

[(l 1) D5 सीता (for घोर) D5 स न (for सीतां) —Ś2 om l 2 —(l 2) Ñ1 illeg for मारोप्य चैवैना D2 वैदेहीं (for चैवैनां)]

14 Ñ1 illeg for 14ab —a) D7 M2 वदतो (for ब्रुवतो) Ś1 D2 3 घोरं, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 दुष्टं, L(ed) धीरं (for धृष्टं) —b) Ś1 D1 3 5 (अं)कमाश्रिता, Ñ2 V B D7 मनस्विनी, T2 महा° (for दुरात्मन) —Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 T3 om 14cd —c) Dg1 G M1 Cr सगर्वं वचनं Dm1 समर्मवचनं D8 समर्पवचनं, M2 3 तद्राक्षसवचस् (for सगर्वितं वाक्यं) —d) M2 3 स्त्रा सीता (for संभ्रान्ता) —Ñ2 illeg from 14e up to प्रवाते in 14f —e) Ś1 V2 B1 4 D1-3 6 सीता प्रा(Ś1 प्र)वेपत त्रासा, Ñ2 V1 B1 2 D7 सीतावेपत संत्रस्ता, G1 M1 3 सीता प्रवेपितोद्वे(G1 °ता वे)गात् —f) D8 reads from प्रवाते up to परम in 16a in marg L G M1 कदली (for °ली) D3 कोमलौ कुररी यथा

15 D3 reads 15 in marg (cf v l 14) —a) M3 reads दृष्ट्वा राघव सीतां *suf lin sec m* Dm1 D4 8 T1 2 G2 श्रीमान् (for सीतां) —b) Ñ2 V B D7 तदा, T3 शिवा

पश्य सौम्य नरेन्द्रस्य जनकस्यात्मसंभवाम् ।
मम भार्यां शुभाचारां विराधाङ्के प्रवेशिताम् ।
अत्यन्तसुखसंवृद्धां राजपुत्रीं यशस्विनीम् ॥ १६
यदभिप्रेतमस्मासु प्रियं वरवृतं च यत् ।
कैकेय्यास्तु सुसंवृत्तं क्षिप्रमद्यैव लक्ष्मण ॥ १७
या न तुष्यति राज्येन पुत्रार्थे दीर्घदर्शिनी ।
ययाहं सर्वभूतानां हितः प्रस्थापितो वनम् ।
अद्येदानीं सकामा सा या माता मम मध्यमा ॥ १८
परस्पर्शात्तु वैदेह्या न दुःखतरमस्ति मे ।
पितुर्विनाशात्सौमित्रे स्वराज्यहरणात्तथा ॥ १९
इति ब्रुवति काकुत्स्थे बाष्पशोकपरिप्लुते ।
अब्रवील्लक्ष्मणः क्रुद्धो रुद्धो नाग इव श्वसन् ॥ २०
अनाथ इव भूतानां नाथस्त्वं वासवोपमः ।
मया प्रेष्येण काकुत्स्थ किमर्थं परितप्यसे ॥ २१

G 3 7 33
B 3 3 23
L 3 3 9

(for शुभाम्) Ś1 D1-3 5 विराधस्याङ्कगा शुभा (Ś1 स्थिता) M2 विराधाङ्क प्रवेपिता —M2 reads 15^c-16^d inf lin sec m —^e) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 रामो (for वाक्य)

16 D2 reads up to पश्य in marg (cf v l 14) M2 reads 16^abcd inf lin sec m (cf v l. 15) —^a) M2 नरस्यात्र (for नरेन्द्रस्य) —^b) Ś1 D1-3 5 [आ]त्मजामिमा, Ñ2 सुतामिमा (for [आ]त्मसंभवाम्) —D4 om 16^cd —^c) Ś1 D2 सदाचारा, Dm1 शुभा वामा, D5 शुभाकारा M2 वरारोहा (for शुभाचारां) —^d) G2 विराधाग्रे (for °ङ्के) Dg1 D4 T1 2 G M1 प्रवेशिता (for °शिताम्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 दृष्ट्वे, D7 ष्ट्वे)हा दुःखसंप्लुता —^e) D2 -दु ख (for सुख) D1-सवृद्धा (for -संवृद्धां) —^f) Dm1 D4 5 T2 G3 5 मनस्विनीं, M1 तप° (for यश°) —After 16, Ś1 Ñ1 D1-3 ins

26* विचेष्टमाना घोरस्य राक्षसस्याङ्कगा शुभाम् ।
[Ñ1 illeg up to राक्षस्य Ś1 विचेष्टमानं]
—Ś1 D2 cont

27* तथैव बद्धतश्चैव राघवस्य मनस्विन ।
[D2 सुतो धृष्ट विराधस्य (for बद्धतश्चैव राघवस्य)]
—D2 further cont while Ñ2 V B D3 5 ins 1 2 only after 16

28* उवाच रामोऽसहृष्ट सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।
पश्य लक्ष्मण वैदेहीं विराधाङ्के मनस्विनीम् ।
[(1 2) V यशस्विनीं (for मनस्विनीम्) D2 दीना कम्प वेनमा (for the post half)]
—J (ed) cont after 27*

29* उवाच रामो हृष्ट सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।

17 ☞ Ś1 om from 17 up to 24 —^a) T2 अभिप्रीतम् (for °प्रेतम्) Ñ2 V B D5 7 अंशायां (for अस्मासु) —^b) M2 स्वयं (for प्रियं) Ñ2 D7 वैस्कृत, V1 B D2 धीर कृ (B4 हृ)त, D4 M3 वर (D5 °न)वृत्त (for वरवृत) B1 तु D2 marg (for च) D1 Ct तत् (for यत्) Dm1 प्रिय चरमचिन्तयत्, T3 प्रिय वरस्तुत च तत्, G3 प्रिय परसुर जयन् (sic) —^c) Ñ2 V B D3 7 तदनुप्राप्त, D1-3 तत्प्राप्त हि D4 T3 तत्सुम (D4 °ड)वृत्त, M2 तत्तु सवृत्त, K (ed) Cg तु सुसंवृत्त (for तु सुसंवृत्त)

18 Ś1 om 18 (cf v l 17) —^a) L3 (sup lin also) [अ]त्र, D1 तु (for न) —^b) Ñ1 D3 मम सा, D5 1 पुत्रार्थी, D1 2 सत्तमा, D6 पुत्रार्थां (for पुत्रार्थे) Ñ2 D1 दीर्घदर्शना, D1 त्रिपदर्शिनी, D6 दीर्घदर्शनी (for °र्शिनी) Ñ V B D5 7 M3 (after corr sec m as in text) पुत्रस्य दीर्घदर्शिनी (D5 7 °ना) —^c) D1 G3 यथाहं, D2 तथाहं (for ययाहं) —^d) B3 (marg also) घोर, Dt1 D6 प्रिय Ct as in text (for हित) —^e) D1 6 सद्य (for अद्य) Ñ V B D2-5 7 M2 [अ]स्तु, M3 तु (for सा) —^f) D1-3 M2 3 मा (for या) D3 कैकयी (for मध्यमा) Dt1 D6 मध्यमा मम (by transp) Ñ V B D5 7 माता मे सा (Ñ1 मम माता) यवीयसी

19 Ś1 om 19 (cf v l 17) —^a) Ñ2 V B D1 2 परामर्शात् (D4 °र्शात्, D5 °र्शे) D2 M2 परामर्शात्, D1 सदामर्शात् (for परस्पर्शात्) V B3 D5 हि, B1 2 3 Dm1 च, D1 वै (for तु) Ñ1 प**** (illeg) D2 वैदेह्या (for °ह्या) —^b) Ñ2 V1 B3 D5 7 दु ख परम् (for दु खतरम्) —Ñ1 illeg for 19^cd —^c) Ñ2 V B D1 3 7 विनाश, D5 3 विनाशा, D1 T1 वियोगात् (for विनाशात्) —^d) T2 तदा (for तथा) Ñ2 V B D1-3 5 7 राज्यस्य हरणं तथा —After 19 Ñ V B D1-3 5 7 ins

30* परामर्शश्च वैदेह्याश्चिन्तामुत्पादयन्ति मे ।

[D1 सत्सुखान्दासित्व (sic) D2 न दु खतरमस्ति मे (= 19^b) D2 चित्तमुत्पादयन्ति मे (for the post half)]

20 Ś1 om 20 (cf v l 17) —^ab) D2 तथा (for इति) Dt1 D6 Ct -परिप्लुत, D2 परिप्लुते (for °प्लुते) Ñ V B D1 3 5 7 एव ब्रुवाणे काकुत्स्थे बाष्पव्याकुलेक्षणे —^c) Ñ1 राम (for क्रुद्धो) Ñ2 V B D1 3 5 7 उवाच लक्ष्मणो वाक्य —^d) V B D1 3 5 7 G3 M2 क्रुद्धो, D1 रुद्धो (for रुद्धो) D2 निश्वसन्निव पन्नगः, M1 राम शोकपरिप्लुत

21 Ś1 om 21 (cf v l 17) —^a) Ñ1 तत्र (for इव) Ñ V2 B D1 3 5 7 किं नाथ, V1 नाथस्त्व, D2 1 M1 2 लोकाना (for भूताना) —^b) Ñ1 D2 3 लोकानां (for नाथस्त्व) D1 2 T3 M वासवोपम (for °पमः) Ñ2 V B D5 7 महेन्द्रवरुणोपम —^c) B2 4 प्रैष्येण (for प्रे°) G1 M1

G 3 7 34 B 3 2 24 L 3 5 0

शरेण निहतस्याद्य मया क्रुद्धेन रक्षसः ।
विराधस्य गतासोर्हि मही पास्यति शोणितम् ॥ २२
राज्यकामे मम क्रोधो भरते यो बभूव ह ।
तं विराधे विमोक्ष्यामि वज्री वज्रमिवाचले ॥ २३

मम भुजबलवेगवेगितः
पततु शरोऽस्य महान्महोरसि ।
व्यपनयतु तनोश्च जीवितं
पततु ततश्च महीं विघूर्णितः ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

मयि प्रेष्ये तु काकुत्स्थ (M1 स्थिते तात) —d) Ñ1 (mostly illeg) D1 4 किमर्थमवसीदसि

22 Ś1 om 22 (cf v l 17) —a) Ñ2 V2 B D1 5 7 [अ]निहतस्य (for निह°) B3 Dm1 T3 G3 [अ]द्य (for [अ]द्य) Ñ1 D1 3 शरैरनिहतस्यास्य (Ñ1 °ह*** (illeg) D3 °हतस्याद्य) V1 शरेणाद्य हतस्यास्य —b) Ñ1 illeg for मया क्रुद्धेन र Dm1 D6 G3 क्रुद्धस्य (for क्रुद्धेन) D1-3 राघव (for रक्षस) —Ñ1 illeg up to पास्यति in 22d —c) Ñ2 V B D1 7 गतासोर्वै, G2 मुमूर्षोर्हि, M2 [अ]हितस्याद्य (for गतासोर्हि) D1-3 गतायुषो विराधस्य —d) D1 3 भूमि, D4 om (for मही) D2 पिबतु (for पास्यति)

23 Ś1 om 23 (cf v l 17) —a) Ñ2 D5 3 राज्यलुब्धे (for राज्यकामे) Ñ1 तदा, Ñ2 V2 B2 4 D6 7 महा, V1 महद्, B2 यथा, B3 D1 3 सदा (for मम) B4 (after corr marg also as in text) क्रूरे (for क्रोधो) —b) Ñ V1 B D1 3 5 7 मे, D1 G3 हा (for ह) D2 भरते योऽभवन्मम —Ñ1 om 23cd —c) B3 तद् (for त) D2 विराधे त (by transp), B4 हि मोक्ष्यामि D2 T1 2 G2 प्रमो° (for विमो°) —d) D2 यथा (for इव) D1 3 वज्रं वज्रधरो यथा

24 Ś1 om 24 (cf v l 17) —ab) T1 om (hapl ?) वेग D2 ममानुजबलवेगनिर्मितस्य पततु शिरोऽस्य दुरात्मनो भुवि (sic) —c) Dg1 व्यपनीय तु, D2 विनिपततु, T3 व्यपनयित (sic) (for व्यपनयतु) Dm1 D3 4 T1 G1 M1 3 ततोऽस्य (for तनोश्च) —d) M2 3 पततु (for पततु) D1 T1 Gm तत स, D3 * श्च, M2 (after corr sec m inf lin as in text) शनकैश्च (for ततश्च) —For 24 Ñ V B D1 3 5 7 subst

31* अहमशनिनिपाततुल्यवेग
शरवरमप्रतिवार्यमुत्सृजामि ।
निहतमिह विराधमुग्ररूप
प्रतिभयशूलधर मृधेऽद्य पश्य ।

[(l 1) Ñ1 D1 इमम्, V2 B4 (after corr inf lin as above) 4 D3 अथम् (for अहम्) V1 निपातमुग्रवेग (for निपाततुल्यवेग) —(l 2) Ñ1 V1 D1 3 5 अप्रतिवीर्यम् (for °वार्यम्) —(l 3) V1 विराधमुग्रवेग, D1 3 मया विराधमुग्र (for विराधमुग्ररूप) —(l 4) Ñ1 illeg up to मृधे D1 3 प्रवि[D3 °दि]हतशूलधर (for प्रतिभय°)]

Colophon Ś1 om —Kanda name Ñ V B1 D5 आरण्यके Dg1 D1 Dm1 D4 6 7 S आरण्यकाण्डे —*Sarga name* Ñ1 विराधविदर्शनं, Ñ2 V B D1-3 विराधदर्शनं (D1 3 °न) —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 V B3 D5 3 7 B1 4 D1 3 8 —After colophon T1 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु, G1 M1 with श्रीरामाय नमः

३

अथोवाच पुनर्वाक्यं विराधः पूरयन्वनम् ।
आत्मानं पृच्छते ब्रूतं कौ युवां क्व गमिष्यथः ॥ १
तमुवाच ततो रामो राक्षसं ज्वलिताननम् ।
पृच्छन्तं सुमहातेजा इक्ष्वाकुकुलमात्मनः ॥ २
क्षत्रियौ वृत्तसंपन्नौ विद्धि नौ वनगोचरौ ।
त्वां तु वेदितुमिच्छावः कस्त्वं चरसि दण्डकान् ॥ ३
तमुवाच विराधस्तु रामं सत्यपराक्रमम् ।
हन्त वक्ष्यामि ते राजन्निबोध मम राघव ॥ ४
पुत्रः किल जवस्याहं माता मम शतह्रदा ।
विराध इति मामाहुः पृथिव्यां सर्वराक्षसाः ॥ ५ G 3 7 22 / B 3 3 5 / L 3 5 27

3

Ś1 continues the previous Sarga —Before 1, Dg1 Dm1 D5 T2 3 G1 2 M1 2 (ed within brackets) ins

32* इत्युक्त्वा लक्ष्मणं श्रीमान्राक्षसं प्रहसन्निव ।
को भवान्वनमभ्येत्य चरिष्यति यथासुखम् ।

[D5 begins with ओं —(l 1) Dm1 D5 G1 विराध (for राक्षसं) —(l 2) Dg1 वनमध्येव M1 चरिष्यसि (for °ति)]

1 D6 om 1–7 Ñ2 V (V1 repeating 1 only as in D1 before 8) B1 3 4 D7 read 33*, 34* and 1c–7 (along with star passages) after 3 2 13ab —Ñ1 illeg for 1a —ab) D8 तमुवाच, T1 अथो** (for अथोवाच) D1 3 ततो (for पुनर्) Ñ1 D1 3 प्रहसन्निव, D2 परुषं वने (for पूरयन्वनम्) Ś1 उवाच राक्षसो हृष्टः सौमित्रिं मिथुनद्व —For 1ab, Ñ2 V B D7 subst and read after 3 2 13ab while Ś1 Ñ1 D1–3 5 ins after 3 2 13ab

33* एवमुक्त्वा तु तौ वीरौ विराधो वनगोचरः ।
अङ्केनादाय वैदेहीं समुपत्यावबीत्पुनः ।

[(l 1) B1 च तौ D1 पुनः D2 3 ततो (for तु तौ) V1 नाम राक्षस (for वनगोचर) —(l 2) V B4 (sup lin also as above) [उ]पस्थ (for [अ]ङ्के) B4 (sup lin also as above) वच (for पुन) Ś1 D1 2 3 ततोऽब्रवीद् (for [अ]ब्रवीत्पुन) Ñ1 पुनरेवाब्रवीद्वाक्यं वैदेही राघवौ ** (sic)]

—Thereafter Ñ2 V B2 3 4 D7 cont while B1 ins before 1cd

34* अहो साधु मया प्राप्ता भार्या भक्षणमेव च ।

[V1 B4 (m also as above) लब्ध (for प्राप्त) V2 भार्या लक्ष्मणम् (sic) V2 उत्तम (for एव च)]

—Ñ2 V B3 4 read 1c–7 (preceded by 34*) after 3 2 13ab, while B2 reads 1c–7 (preceded by 34*) after 3 2 6ab —c) Ñ V2 D2–4 D1 3 7 M2 पृच्छतो, B1 प्रावृतौ (for पृच्छते) Dg1 Dm1 D2 3 ब्रूता, T3 ब्रूत, G2 ब्रूत (for ब्रूत) Ś1 कौ युवां युवां क्षिप्र, V1 आत्मानौ पृच्छतौ ब्रूत D1 2 D6 पृच्छतो मम हि ब्रूत D2 पृच्छतो युवां क्षिप्र —d) Ś1 युवां चैव, B1 युवां कौ च (by transp) (for कौ युवां क्व) —After 1, D5 ins

35* तमुवाच महारौ राक्षसं क्रूरदर्शनम् ।
आत्मानं पृच्छते सर्वं कौ युवां क्व गमिष्यथ ।

2 D6 om 2 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —b) Ś1 Ñ V B D1 3 7 क्रूरदर्शनं (for ज्वलिताननम्) —c) T1 स (for सु) Ś1 D2 आपृच्छन् महात्मा वै, Ñ1 पृच्छन् वै महात्मा स, Ñ2 P2 पृच्छमानं महात्मा स V B2 (after corr) 4 पृच्छ (B2 4 °च्छन्) मानं महात्मा स B1 3 (before corr) D7 पृच्छमानं महात्मा स, D1 3 पृच्छन्तं तु (D3 तु) महात्मा च (D3 °त्मानं) —d) Ś1 Ñ V B D1 3 7 -कुलनंदन (for °मात्मन) —After 2 Ñ2 V B D7 ins

36* पुत्रौ दशरथस्यावां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

3 D6 om 3 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —ab) Ś1 Ñ V B D1–3 7 जाति, D1 रूप (for वृत्त) T1 damaged for वर्णो नि Ś1 D2 विविनौ, V1 धन्विनौ D1 तापसौ D2 M2 वेत्थ नौ (for विद्धि नौ) Ś1 Ñ1 B2 D1–3 -चारिणौ (for गोचरौ) —c) V1 B4 च, D2 नु (for तु) D1 चोदितुम् (for वेदि°) B D7 इच्छामि (for °व) —d) G2 नि (for कस्) Ś1 Ñ1 V B D7 दण्डक (Ś1 V °क) (for दण्डकान्) —After 3 Ñ2 V B D7 ins

37* घोरेणानेन रूपेण पाप चैवाभ्ययस्यसि ।

[B1 (m also) घोरे वेगेन (for घोरेणानेन) B1 (m also चैव) एव (for चैव) V B1 (marg also) भ्यवस्यसि (V2 °ति) P1 [अ]भ्यवस्यसि, D7 °स्यति (for [अ]भ्यवस्यसि)]

4 D6 om 4 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7 cf v l 1 —a) M3 तस्य (for तम्) —b) M3 रामस्याम (for राम सत्य) —c) G2 3 M3 मह (for हन्त) Ś1 Ñ1 D1 2 आख्यामि (for वक्ष्यामि) —d) V1 वचनं मम (for मम राघव) —For 4, Ñ1 V B D7 subst

38* स श्रुत्वा रामवचनं विराधः प्रीतमानसः ।
राघवाद्धर्मविच्छन्दस्तस्य स यथातथम् ।

[(l 2) V B4 (m also as above) रामवाक्यं निन (G [cd] पर) का (for the prior half) B4 छन्द (for छन्द) V1 यथाथन (for °तथम्)]

5 D3 om 5 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —a) Ś1 Ñ1 D1–3 [अ]हं जगतो, Ñ2 V

G 3 7 21 B 3 3 6 L 3 5 0 तपसा चापि मे प्राप्ता ब्रह्मणो हि प्रसादजा ।
शस्त्रेणानध्यता लोकेऽच्छेद्याभेद्यत्वमेव च ॥ ६
उत्सृज्य प्रमदामेनामनपेक्षौ यथागतम् ।
त्वरमाणौ पलायेथां न वां जीवितमाददे ॥ ७
तं रामः प्रत्युवाचेदं कोपसंरक्तलोचनः ।
राक्षसं विकृताकारं विराधं पापचेतसम् ॥ ८
क्षुद्र धिक्त्वां तु हीनार्थं मृत्युमन्वेषसे ध्रुवम् ।
रणे संप्राप्स्यसे तिष्ठ न मे जीवन्गमिष्यसि ॥ ९
ततः सज्यं धनुः कृत्वा रामः सुनिशिताञ्शरान् ।
सुशीघ्रमभिसंधाय राक्षसं निजघान ह ॥ १०
धनुषा ज्यागुणवता सप्त बाणान्मुमोच ह ।
रुक्मपुङ्खान्महावेगान्सुपर्णानिलतुल्यगान् ॥ ११
ते शरीरं विराधस्य भित्त्वा बर्हिणवाससः ।
निपेतुः शोणितादिग्धा धरण्यां पावकोपमाः ॥ १२

B D7 [अ]ह कालरय D11 Dm1 D5 8 Ct जयस्थाह (for जयस्याह) T3 पुत्र विजुलिनश्चाह —ᵇ) D6 नाम (for मम) D4 T1 2 M1 transp माता and मम Ñ2 B2 4 D7 transp मम and शतह्रदा —ᶜ) Ñ1 विराधम् (for विराध) Ś1 T3 मा प्राहु, B1 D3 नामाहु (for मामाहु)

6 D8 om 6 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7 cf v l 1 —Ś1 Ñ1 D1 3 om 6 —ᵃ) B4 [अ]सि (for [अ]पि) Ñ2 V1 B D7 M2 प्राप्त V2 प्राप्ते (for प्राप्ता) Dg1 Dt1 D6 तपसा चाभिसप्राप्ता —ᵇ) N2 ब्रह्मण (for ब्रह्मणो) V1 चै, B3 4 G1 [ऽ]पि, B2 [ऽ]धि, B3 त्रि, D7 om (subm) G3 [ऽ]सि (for हि) N2 V1 B1 2 D7 M2 प्रसादन, B4 G1 प्रसादत T2 प्रसादन (for प्रसादजा) —ᶜ) B4 शस्त्रेण (for शस्त्रेण) V1 [अ]भेद्यता, B4 [आ]राध्यता M2 [अ]वध्यता (for [अ]वध्यता) —ᵈ) N2 V1 B3 D7 [ऽ]च्छेद्याभेद्यो तथैव च V2 [अ]च्छेद्यत्व तथैव च B1 [ऽ]च्छाभेद्यत्व तथैव च B2 [ऽ]च्छेद्यो भेद्यस्तथैव च, B4 [ऽ]च्छेद्यामेद्य तथैव च

7 D5 om 7 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7 cf v l 1 —ᵃ) Ś1 Ñ V2 B D1—3 7 एताम् (for एनाम्) —ᵇ) Ś1 D2 3 अनपेक्षौ, Ñ1 M1 अनवे(M2 °पे)क्ष्य (for अनपेक्षा) Ś1 D2 3 G1 2 (after corr as in text) यथागतौ N2 V B D7 यथासुख (for °गतम्) —ᶜ) V1 B2 D2 4 G2 पलायेता, M2 प्रयायेता (for पलायेथां) —ᵈ) V1 B3 T3 जीवितुम् (for °तम्) Ś1 Ñ1 D1—3 नान्यथा (D2 °थो) जीवित भवेत् (N1 °त हि [illeg])

8 Before 8 V1 repeats 1 (var) —ᵃ) Ñ2 B4 D5 7 लक्ष्मण प्रत्युवाचैन, V2 B3 लक्ष्मण पुनराहैन B1 2 रामस्तु प्रत्युवाचैन (B3 in also लक्ष्मण प्रत्युवाचेद) —ᵇ) Ś1 N1 Dm1 D1 3 रोष, Ñ2 V B D5 7 T2 G2 क्रोध, M2 कोपात् (for कोप) B1 4 लोचने (for °न) —ᶜ) B2 विराध (for राक्षस) D1 विकृताचार (for °कार) —ᵈ) Ś1 त्रिकृत, B2 राक्षस (for विराध)

9 ᵃ) Ñ1 illeg B1 2 D2 G1 क्षुद्र (for क्षुद्र) Ś1 D2 धिक्त्वा तु, N B1 2 4 D1 3 6 7 धिक्तेस्तु B3 धिक्त्व तु G2 3 धिक्वा तु (for धिक्त्वा तु) N2 V2 B2 4 D1 5 6 7 हीनार्थ, B1 2 °युद्, D2 °र्थे (for हीनार्थं) —ᵇ) Ś1 N1 D1 3 कालम्, N2 V2 B D5 7 वधम् Dm1 D2 G1 2 मृत्युर्, D2 कामम् (for मृत्युम्) N2 B D5 7 अन्विच्छसि (B2 4 °से) Dm1 D3 G3 अन्वेषते, D3 मन्वेषसि —ᶜ) T1 2 तिष्ठम् (for तिष्ठ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 नैना प्राप्स्यसि तिष्ठ त्व (B °ष्ठतौ, B4 (in also °ष्ठाय) Dg1 G2 3 मरण प्राप्स्यसे तिष्ठ, Dt1 Dm1 D5 6 T3 M1 रणे प्राप्स्यसि सतिष्ठ G1 M2 3 रणे (M2 °ण) प्राप्स्यसि तिष्ठ त्व —ᵈ) Dg1 हि (for मे) ❀ Cm क्षुद्रेति । रणे तिष्ठ ध्रुव सप्राप्स्यसे मृत्युमित्यनुषग । मे मम पुरत । जीवन् न गमिष्यसीति सबन्ध । ❀ Ś1 Ñ1 V1 Dt1 Dm1 D1—3 5 6 T3 G3 M2 विमोक्ष्यसे, B4 (in also as in text) विमोक्षसे (for गमिष्यसि) —After 9 Ś1 Ñ1 V1 D1 3 ins

39* ततो कथयतोरेव रामराक्षसयोस्तदा ।
लक्ष्मण क्रोधसरब्धो धनुर्जग्राह वेगवान् ।

[(l 1) D3 om ततो V1 लक्ष्मणयोरेव (for राक्षसयो) —(l 2) Ñ1 V1 सरक्तो (for सरब्धो) V1 D2 वीर्यवान् (for वेगवान्)]

10 Ñ2 V B D5 7 om 10 —ᵃᵇ) Ś1 Ñ1 D1 3 लक्ष्मणो, T3 G1 रामस्तु (for राम सु) —ᶜ) Ś1 D1 3 स शीघ्रम्, Dg1 M2 (after corr as in text) सुतीक्ष्णम् (for सुशीघ्रम्) ❀ Cm शरानभिसधाय धनुषीति शेष । सुशीघ्र मारणमाक्रम्येति शेष । ❀ Ś1 अथ मयोज्य, Ñ1 अभिसपत्स (sic) D1 3 अभिमपत्य, T3 अपि सधाय (for अभिसधाय) —ᵈ) Dg1 D4 राक्षसे (for °स) G3 हा (for ह) Ś1 N1 D1 3 राक्षस वै न्यपातयत् T2 G1 2 M1 3 राक्षसं निजघान ह

11 Ś1 Ñ1 D1—3 om 11 —ᵇ) G2 3 हा (for ह) —ᶜ) M2 महातेजा (for °वेगान्) —ᵈ) T3 वेगितान् (for °तुल्यगान्) —For 11, Ñ2 V B D5 7 subst

40* एवमुक्त्वा शरान्सप्त सुपर्णानिलरहस ।
रुक्मपुङ्खान्महावेगान्विराध व्यसृजत्तदा ।

[(l 2) V1 रुक्मवर्षान् (sic) (for रुक्मपुङ्खान्) V1 lacuna for महाव B2 महाभोगान् (for महावेगान्)]

12 ᵃ) Ś1 त (for ते) D4 reads in marg from र विराधस्य up to शूल in l 1 of 41* —ᵇ) G(ed) बार्हिण (for ब°) N B1 3 4 D1 3 5 7 लक्ष्म (Ñ2 M2 °क्ष्म) णा, V2 B2 पक्षिण (for वासस) —ᶜ) V2 B निपेतुर् रक्तादिग्धा Ñ2 D1 2 3 लिपेतु रुधिरादि (D7 °दि)ग्धा —ᵈ)

स निनद्य महानादं शूलं शक्रध्वजोपमम् ।
प्रगृह्याशोभत तदा व्यात्ताननमिवान्तकः ॥ १३

तच्छूलं वज्रसंकाशं गगने ज्वलनोपमम् ।
द्वाभ्यां शराभ्यां चिच्छेद रामः शस्त्रभृतां वरः ॥ १४ G 3 6 B 3 3 L 3 5

Ś1 Ñ2 V B D1-4 6 7 पावकप्रमा, M2 ज्वलनी च तत् (sic) (for पावकोपमा) —After 12 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

41* स छिन्नो न्यस्य वैदेहीं शूलमुद्यम्य राक्षस ।
अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्धस्तदा राम सलक्ष्मणम् ।

[D4 reads in marg up to शूल —(l 1) M2 चापनी (for राक्षस) —(l 2) D4 स (for सु) M2 अभ्यधावत संक्रुद्ध (for the prior half) D4 तथा (for तदा)]

13 a) Ś1 Ñ2 D2 स नदित्वा, D3 नदित्वा स, D5 कृत्वा तु स (for स निनद्य) —b) Ś1 शक्रध्वजप्रभम्, Ñ2 V B D1-7 शरांश्च सुप्रभम्, D3 वज्रसंनिभम् (for शक्रध्वजोपमम्) —For 13cd, Ś1 Ñ V B D1-4 6 7 subst

42* चिक्षेप परमक्रुद्धो लक्ष्मणायाभिसंहितम् ।

(B1 महते, D2 परम (for परम) Ś1 महागने, Ñ1 D1-3 महादित, D2 [अ]भिसंहित (for [अ]भिसंहितम्)]
—After 13 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

43* अथ तौ भ्रातरौ दीप्तं शरवर्षं ववर्षतुः ।
विराधे राक्षसे तस्मिन्कालान्तकयमोपमे ।
स प्रहस्य महारौद्रः स्थित्वाजृम्भत राक्षसः ।
जृम्भमाणस्य ते बाणाः कायान्निष्पेतुराशुगाः ।
स्पर्शात्तु वरदानेन प्राणान्संरोध्य राक्षसः ।
विराधः शूलमुद्यम्य राघवावभ्यधावत ।

[(l 1) Dm1 D5 G2 तत्र T2 M2 दाति (for दीप्त) G2 (with hiatus) M2 स्पृशे (for शरवर्षं) —(l 3) Dg1 Dm1 D4 5 T2 G1 2 प्रहस्य (for प्रहस्य) —(l 4) Dm1 D5 च तत G1 सहसा (for ते बाणा) C2 निपेतुः C3 नि पेतुः (for निष्पेतुः) —(l 5) Dg1 Dm1 D4 5 G2 3 M1 स्पर्शात् (for स्पर्शात्) Dg1 Dm1 D4 5 G3 M1 वरदानात (for वरदानेन) Dm1 D5 G2 संरुध्य M2 संरुध्य M3 संरोध्य C2 संरोध्य (for संरोध्य) ‖ Ck तथा प्राणं संरोध्य कृत्वा परमद्भुतं प्रक्षेपित इति शेषः ‖ —After l 5 M2 ins

43 (A)* स शरैरपि भिन्नाङ्गो बभाषे राघवावुभौ ।

—(l 6) Dm1 D5 G2 M रावणाय व्यवस्थितः, D4 रावणावस्थानवत् (sic) (for the post half)]

14 b) G2 ज्वलनोपम (for ज्वलनो°) Ś1 Ñ V B D1-4 6 7 शंकरात् (Ś1 Ñ1 D1 3 5 °त् शक्तितः) महत् (D1 तदा) —c) Ñ2 illeg for द्वाभ्यां —After 14 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

44* खड्गाभ्यां विच्छिदे छिन्नं शूलं तस्य पतङ्गवत् ।
पपाताशनिनाच्छिन्नं मेरोरिव शिलातलम् ।
तौ खड्गौ क्षिप्रमुद्यम्य कृष्णसर्पोपमौ शुभौ ।
तूर्णमापततस्तस्य तदा प्रहरतां बलात् ।
स वध्यमानः सुभृशं भुजाभ्यां परिगृह्य तौ ।
अप्रकम्प्यौ नरव्याघ्रौ रौद्रः प्रस्थातुमैच्छत ।
तस्याभिप्रायमाज्ञाय रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
वहत्वयमलं तावत्पथानेन तु राक्षसः ।
यथेच्छति हि सौमित्रे तथा वहतु राक्षसः ।
अयमेव हि नः पन्था येन याति निशाचरः ।
स तु स्वबलवीर्येण समुत्क्षिप्य निशाचरः ।
बालाविव स्कन्धगतौ चकारातिबलो तदा ।
तावारोप्य ततः स्कन्धे राघवौ रजनीचरः ।
विराधो विनदन्घोरं जगामाभिमुखो वनम् ।
वनं महामेघनिभं प्रविष्टो
द्रुमैर्महद्भिर्विविधैरुपेतम् ।
नानाविधैः पक्षिशतैर्विचित्रं
शिवायुतं व्यालमृगैर्विकीर्णम् ।
Colophon
ह्रियमाणौ तु तौ दृष्ट्वा वैदेही रामलक्ष्मणौ ।
उच्चैः स्वरेण चुक्रोश प्रगृह्य सुभुजा भुजौ ।
एष दाशरथी रामः सत्यवाञ्शीलवाञ्शुचिः ।
रक्षसा रौद्ररूपेण ह्रियते सहलक्ष्मणः ।
मां वृका भक्षयिष्यन्ति शार्दूला द्वीपिनस्तथा ।
मां हरोत्सृज्य काकुत्स्थौ नमस्ते राक्षसोत्तम ।
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
वेगं प्रचक्रतुर्वीरौ वधे तस्य दुरात्मनः ।

[(l 1) Dg1 D5 विच्छेदतुः D4 reads from खड्गा up to मेरोरि in l 2 in marg Dm1 तत्पतङ्गवत् D5 तत्र विशाखिन T1 2 तस्य वराङ्गुलि (for तस्य पतङ्गवत्) —(l 2) Dg1 महता G2 M2 पपात (for पपात) G1 M2 भिन्न (for छिन्न) —D4 reads from l 3 up to तत in l 4 in marg —(l 3) Dt1 कृष्णसर्पविषोपमौ Dm1 D5 G1 2 M1 3 कृष्णसर्पोपमौ शुभौ (for the post half) —(l 4) Dt1 D5 आपेततुः (for °ततस्) T2 तथा (for तदा) G2 प्रहरता (for प्र°) —(l 5) M2 इत्युक्त्वा (for वध्यमान) G3 वध्यमानः स तु भृशं (for the prior half) T1 G3 बाहुभ्यां (for भुजाभ्यां) T1 2 M1 2 परिरभ्य (T2 (before corr) °शाति) तौ —(l 6) T2 G1 अप्रकम्प्यौ (for °कम्प्यौ) M1 रौद्रो (for रौद्र) —(l 7) T1 damaged for माज्ञा G1 आश्वाय (for आज्ञाय) —(l 8) Cv m वहति (for वहतु) D4 प्रयानेन (for पथानेन) M2 वहत्ययं रिपुं तावत्पथानेन राक्षस —(l 9) Dt1 D5 T1 2 M1 Cv यथा वहति सौमित्र (for the prior half) —(l 11) Dg1 (before corr as above) येन याति (for समुत्क्षिप्य) Dm1 D5 G2 M1 तौ समुत्क्षिप्य राक्षस (for the post half) —(l 12) Dg1 Dt1 D5 T2 [अ]तिबलोत्कटः G2 M1 2 [अ]तिबलो बली M2 °बलो बली (for [अ]तिबलो तदा) —(l 13) Dg1 च तदा (for ततः) Dm1 D1 M1 स्कन्धे (for स्कन्धे) —(l 14) T2 विनदन् (for वि°)]

G 3 8 18
D 3 4 10
L 3 5 16

इतो वसति धर्मात्मा शरभङ्गः प्रतापवान् ।
अध्यर्धयोजने तात महर्षिः सूर्यसंनिभः ॥ २२
तं क्षिप्रमभिगच्छ त्वं स ते श्रेयो विधास्यति ।
अवटे चापि मां राम निक्षिप्य कुशली व्रज ॥ २३
रक्षसां गतसत्त्वानामेष धर्मः सनातनः ।
अवटे ये निधीयन्ते तेषां लोकाः सनातनाः ॥ २४
एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थं विराधः शरपीडितः ।
बभूव स्वर्गसंप्राप्तो न्यस्तदेहो महाबलः ॥ २५
तं मुक्तकण्ठमुत्क्षिप्य शङ्कुकर्णं महास्वनम् ।
विराधं प्राक्षिपच्छ्वभ्रे नदन्तं भैरवस्वनम् ॥ २६

Dt1 भुवन Cg as in text (for भवन) —f) Dm1 D6 M तेस्तु (for चोऽस्तु) G1 स्वस्तितास्तु Ś1 Ñ V2 B D1-3 5 7 स्वस्ति तेस्तु (D5 [before corr sec m] ते स्वाद्) महाभुज (D7 °ज) V1 तव प्रसादान्महाभुज (hypm)

22 Ś1 Ñ V(V1 om partially a) B D1-3 5 7 M2 transp 22ab and 22cd —a) V1 सदा, D1 ततो (for इतो) —b) M3 महातपा (for प्रतापवान्) —c) Ñ2 V2 B3 4 (m also राम) D4 7 चा(D5 वा)पि, V1 चाह, B1 2 G1 राम (for तात)

23 V1 om 23-25a —a) Ś1 Ñ V2 B1-3 D1-3 6 7 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) G2 अपि (for अभि) G2 क्षिप्र तमभिगच्छ त्व —b) Ś1 Ñ2 D2 5 9 M3 [s]भिधास्यति, D3 भविष्यति, Cg as in text (for विधास्यति) —c) D1 आगतं (for अवटे) B3 [s]पि च (by transp), G3 वापि (for चापि) Ś1 Ñ B D2 3 6 7 G2 से, D1 ते (for मा) Ñ2 D4 7 वीर, G1 क्षिप्र (for राम) —d) Dg1 D4 T2 3 G2 3 M प्रक्षिप्य, G1 स° (for निक्षिप्य) Ś1 D3 प्रक्षेप्स्य कलेवर, Ñ V2 B D1 3 6 7 प्रक्षिपेद(Ñ2 V2 B1 2 D3 °म) कलेवर

24 V1 om 24 (cf v l 23) —a) Ś1 जीवानाम् (for °सत्त्वानाम्) —c) B1 च (for ये) B1 4 (m also as in text) D2 T2 विधीयते, D7 [s]पि धीयते (for निधीयन्ते) —d) Ñ2 V2 B D4 7 महोदया (for सनातना) G1 Ce k तेषा लोक सनातन

25 V1 om 25a (cf v l 23) —a) Ñ1 illeg Ñ2 B D5 7 स एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —Dg1 reads 25cd in marg —cd) Dm1 T2 3 स्वर्गं (for स्वर्गं) T1 damaged for सप्राप्तो न्यस्त M1 न्यस्ततेना (for °देहो) G2 स राक्षस (for महाबल) Ś1 Ñ1 D1-3 बभूव स्वर्गतो (Ñ1 D1 °साद्, D3 °गो) भूयस्यक्त्वा देह महीतले, V2 V B D5 7 स्वर्गं जगाम सहसा दिव्यरूपधरस्तदा(B1-3 °धा) —After 25 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

D4 6 8 T2 G2 M2 (first time in marg sec m) K(ed) [first time within brackets] repeat (var) l 9-12 of 45* —T1 partially damaged for l 2 —(l 2) G1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) —(l 3) D8 आसन्न Dg1 Dt1 D4 8 G2 M1 Cg k t महात्मन (for दुरा°) ※ Ck विराधस्य महात्मन इति पाठः पाठ । आत्मा देहे धृतौ । महात्मा विराधस्य गन्धर्वस्य स्वाभाविकप्रसादेन च कथिता महात्मन इति प्रयोग । एवं विधे विराधस्य महात्मन इति सुधियः पाठनाशं नाशयन्ति । ※]

26 Ñ1 om 26 —a) Dg1 T2 M2 3 Cm निक्षिप्य, D4 T1 2 G2 निपिच्य, M1 निक्षेप्य (for उत्क्षिप्य) G2 मुक्तकण्ठ समुत्क्षिप्य —d) Dg1 M2 3 भैरव (for भैरव) M3 रव (for स्वनम्) —For 26 Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 subst

55* त समुत्क्षिप्य सौमित्रिर्विराधं पर्वतोपमम् ।
गम्भीरमवटं कृत्वा निचखान परंतप ।

[V1 om l 1 —(l 1) D3 वैराध (for वि°), —(l 2) D1 gloss in marg खात्वा for अवटं]

—Thereafter all the above MSS read 3 4 16c-19

—After 26 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

56* तमाहवे निर्जितमप्रतिक्रमौ
स्थिरावुभौ संयति रामलक्ष्मणौ ।
मुदान्वितौ चिक्षिपतुर्भयावहं
नदन्तमुत्क्षिप्य बलेन राक्षसम् ।
अवध्यतां प्रेक्ष्य महासुरस्य तौ
शितेन शस्त्रेण तदा नरर्षभौ ।
समर्थ्य चात्यर्थविशारदावुभौ
बिले विराधस्य वधं प्रचक्रतुः ।
स्वयं विराधेन हि मृत्युमात्मनः
प्रसह्य रामेण यथार्थमीप्सितः ।
निवेदितः काननचारिणा स्वयं
न मे वधः शस्त्रकृतो भवेदिति ।
तदेव रामेण निशम्य भाषितं
कृता मतिस्तस्य बिलप्रवेशने ।

कौसल्या सुप्रजास्तात रामस्त्वं विदितो मया ।
वैदेही च महाभागा लक्ष्मणश्च महायशाः ॥ १७
अभिशापादहं घोरां प्रविष्टो राक्षसीं तनुम् ।
तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वः शप्तो वैश्रवणेन हि ॥ १८
प्रसाद्यमानश्च मया सोऽब्रवीन्मां महायशाः ।
यदा दाशरथी रामस्त्वां वधिष्यति संयुगे ॥ १९
तदा प्रकृतिमापन्नो भवान्स्वर्गं गमिष्यति ।
इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्तमुवाच ह ॥ २०
अनुपस्थीयमानो मां संक्रुद्धो व्याजहार ह ।
तत्र प्रसादान्मुक्तोऽहमभिशापात्सुदारुणात् ।
भवनं स्वं गमिष्यामि स्वस्ति वोऽस्तु परंतप ॥ २१ G.3 8 B 3 4 L.3 5

[(l 1) D4 T1 2 हतोऽस्मि (for हतोऽहं) —After l 1, T3 ins

48(A)* निर्जितस्तु कृतार्थोऽस्मि गद्र तेऽस्तु व्रतव ।

—(l 2) Dm1 D5 T3 अज्ञात (for न ज्ञात) Dg1 M2 पुरुषम°, Cm*p* पुरुषर्षभ(as above)]

17 *a*) Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3 5 7 G1 3 M1 राम (for तात) —*b*) Cr k राम (for रामस्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 त्वया पुत्रे(D1 रामे)ण तारिता(Ñ1 राघव, Ñ2 V B D5 7 धीमता) Dm1 D6 G3 M1 विदितस्त्व मयाधुना, G1 मया त्व विदितोऽधुना —*cd*) T3 G2 महाभाग (for °भागा) Ñ1 T3 G M2 महाबल, D1 3 महारथ, D6 महायश (for °यशा) Ñ2 V B D6 7 त्वया नाथेन वैदेही सनाथा लक्ष्मणस्तथा —After 17, B3 4 ins

49* सद्वीपसमुद्रा क्ष्मा सनाथेयं नरेश्वर ।
[B4 °समुद्रक्ष्मा]

—Thereafter both cont, while Ś1 Ñ V B1 2 D1-3 5 7 ins after 17

50* विदितश्चासि मे पूर्वमागच्छस्तेन राघव ।
पुरा कोपवशाद्वीरौ मया सीता हृता प्रभो ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 D1-3 विदितोऽसि मया पूर्वम् (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 आयानेन नरषभ(Ñ1 सुतापन) Ñ2 ईक्षणेन नरर्षभ, V2 B1(*sup lin* also as above) गदा भेव नरर्षभ D1 3 आग(D2 °ए)श्च नरषभ, D3 5 पतवैव(D3 आपने त्र [sic]) नरर्षभ (for the post half) V2 विदितश्चैव मे पूर्वं मायस्यैव नरषभ —(l 2) B3 (*m* also) शोकवशा (for कोप°) Ñ2 V B D1 7 वीर (for वीरौ) Ñ2 V B D6 7 हत (for प्रभो)]

18 *a*) D4 इति, K(ed) Cg अपि (for अभि) Ś1 Ñ V1 B2 4 D2 3 5 7 M1 घोरात्, D4 M2 3 घोर(D4 M2 *sic*) (for घोरां) G2 मद्द शापादिमां घोरां —*b*) D1 राजसीं तनुं, M1 राक्षस वपु (for राक्षसीं तनुम्) —*c*) V1 तुम्बुरुः, V2 B2 4 चम्बरु, B3(*m* also) चम्बुरु, Dm1 D1 3 4 5 6 तुंबरुः —*d*) D2(*sup lin*) gloss राज्ञा for वैश्रवणेन Ś1 V B D1-3 5 7 N D4 6 7 च, T1 2 G1 3 M 3 तु G2 वा M2 तु (for हि) —After 18 T3 ins while Dg1 ins after 20

51* दुराचारमतिश्चैव योनिं क्रूरा प्राप्नुहि मा चिरम् ।

19 Dg1 reads 19*ab* in marg —*a*) D1 T2(*inf lin* also) तु (for च) —*b*) V1 B तु, D6 7 च, G2 मा (for मा) T1 2 महायश —After 19*ab*, Ś1 Ñ(Ñ1 partially illeg) V B D1-3 5 7 ins

52* एष त्वय्यनवाज्ञातो भविष्यति महाबल ।

[D2 वर (for एष) B1 (अ)ज्ञात (for (अ)नवाज्ञात) Ś1 B1 2 D5 महाबल V2(*sut lin* also)°यशा (for °बल)]

—*c*) M1 यथा (for यदा) T3 नाम (for रामस्)

20 *a*) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 G2 M2 3 Ck तत (for तदा) D1 आयत्तो (for आपन्नो) G2 तत प्रकृतमापन्नो —*b*) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 भवन स्व गमिष्यसि, Ñ1 लोक स्वनुगमिष्यसि, G1 M2 तत (M2 पुन) स्वर्गं गमिष्यसि —Ś1 Ñ V B2-4 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 5 7 8 T2 G2 M Cvt transp 20*cd* and 21*ab* —*cd*) T1 moth eaten from रा to र B1 रामासक्तं (for रम्भा°) Ś1 D1-3 शशाप ह, Ñ1 V B D5 7 शशाप मा, D4 T1 2 G3 पुरानघ, T3 रुषान्वित, G1 2 M2 3(after corr *inf lin sec m* as in text) वरानन(for उवाच ह) ❀ Ck इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्त पुरानघ । अनुपस्थीयमानो मा संक्रुद्धो व्याजहार ह । इति पाठ पश्याम । अत्र तु पाठान्तर पठित्वा मिथ्याक्लेशमन्वभूवोऽनेन चान्य । Ct 'रम्भासक्त पुरानघ' इति पाठे पुनरप्यभाव एव । ❀ —After 20 Ñ2 V B D5 7 ins

53* यतोऽर्थं च मया वीर प्रभावान्मेदिनीतले ।
प्रेरिता मैथिली सीता न च प्र मौर्ययोजिता ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 अतोऽप, V1 अनोर्थ, B3 तदर्थं (for अतोऽर्थं) Ñ2 महा (for मया) B2 मेदिनीपते —(l 2) V2 B3 (*m* also) पतिता (for प्रेरिता) B3 तत (for न च)]

while Dg1 ins 51* after 20

21 Ś1 Ñ V B2-4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 5 7 8 T2 G2 M Cvt transp 20*cd* and 21*ab* ❀ Cr स वैश्रवणो राजा अब्रवीदिति पूर्वेणान्वय । इति संक्रुद्ध व्याजहारेत्यग्रेणान्वय । ❀ B1 om 21*ab* —*a*) N V1 B3 4 D1 4 6 8 G2 अनुपस्थीयमान(D6 °पश्यमान) Dg1 अनुप्रस्थीयमानो Ś1 अनुपश्रूयमाणे मा —*b*) Ś1 Dt1 D1 3 क्रुद्धो वै, N V B2 4 D5 7 मुद्धोनु, D6 T1 2 G1 M1 3 स क्रुद्धो (for संक्रुद्धो) Ś1 V2 B2 3 Dg1 D1 3 T3 त, D6 G3 हा (for ह) —*c*) M2 मत्प्रसादान् —*d*) N V1 B D5 7 भव, V2 Dm1 D6 G2 M1 इह, D3 अति (for अभि) B2 पापात् (for शापात्) —*e*) Ñ V2]

G 1 8 7
B 3 4 5
L 3 3 36

तस्य रौद्रस्य सौमित्रिर्बाहुं सव्यं बभञ्ज ह ।
रामस्तु दक्षिणं बाहुं तरसा तस्य रक्षसः ॥ १५

स भग्नबाहुः संविग्नो निपपाताशु राक्षसः ।
धरण्यां मेघसंकाशो वज्रभिन्न इवाचलः ।
इदं प्रोवाच काकुत्स्थं विराधः पुरुषर्षभम् ॥ १६

Dg1 भीम (for घोर) —(l 15) D6 महामेघनिभैर् D4 M2 प्रविष्टौ (for °ष्टे) —(l 16) T1 विनेदुर् (for विनिर्भिद्) —(l 17) Dg1 Dm1 D6 G1 3 M2 घोरैर् Dt1 D4 -कुलैर्, Cvp as above (for शैलैर्) —(l 18) G2 शिवाशुलैर् (for °त) —Colophon —*Sarga no* (figures words or both) All read 3 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G M1 with श्रीरामाय नमः —(l 19) Dg1 Dt1 D6 तु काकुत्स्थौ, G3 ततो दृष्ट्वा (for तु तौ दृष्ट्वा) Dg1 Dt1 D6 दृष्ट्वा सीता रघूत्तमौ (for the post half) —(l 20) M3 damaged for कुलेश Dg1 Dt1 D6 T3 सुमहाभुजौ, T2 सुभुजौ भुजौ G1 सुभुजाभुजौ (for सुभुजा भुजौ). —(l 21) D3 श्रीमान् (for राम) Dg1 शीघ्रतः सत्वरात् (by transp) G2 शुभ, G3 ऋजु (for शुचि) Dm1 D6 सत्त्वावस्थानुभु (for the post half) —(l 23) M1 भद्रा (for वृक्षा) Dt1 Dm1 D4 Cm t शार्दूल (for शादल) M3 damaged from नस्तथा up to मा in l 24 T3 दीप्तिनखाग M3 दीपिनोपि वा (for दीप्तिनखाथा) —(l 24) Dt1 D6 M1 [उ]सृज (for [उ]त्सृज्य) M3 राक्षसेश्वर (for रक्षसोत्तम) —(l 25) T1 damaged for राम —(l 26) G1 तस्य (for वीरौ)]

15 [b]) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 M1 सव्य बाहु (by transp), Cr m t cite बाहु बभञ्जेति (for बाहुं सव्य) G3 हा (for ह) —[c]) T3 G1 3 M च (for तु) T1 damaged for दक्षिण —For 15 Ś1 Ñ V B D1—3 5 7 subst

45* ततस्तृतीय विमल रुक्मपुङ्ख शिलाशितम् ।
हृदि रामो विराधस्य निचखान शरोत्तमम् ।

[(l 1) B1 3 अमल (for विमल) Ś1 Ñ B2 4 D3 7 रुक्मपुरु (for °पुङ्ख) Ś1 D2 विभासित (for शिलाशितम्) —V2 partially illeg for l 2 —(l 2) D2 विचखान (for नि°)]

16 [a]) T3 छिन्न (for भग्न) M2 सवृत्तो (for संविग्नो) —[b]) M2 च (for [आ]शु) Dt1 D6 पपाताशु विमूर्छित —Dt1 om 16[cd] —[d]) T1 damaged for चल —After 16[ab] Dg1 Dt1 (after 16[ab] owing to om) Dm1 D4 6 8 S ins

46* मुष्टिभिर्जानुभि पद्भि सूदयन्तौ तु राक्षसम् ।
उद्यम्योद्यम्य चाप्येन स्थण्डिले निष्पिपेषतु ।
स विद्धो बहुभिर्बाणैः खड्गाभ्यां च परिक्षत ।
निष्पिष्टो बहुधा भूमौ न ममार स राक्षस ।
त प्रेक्ष्य राम सुभृशमवध्यमचलोपमम् ।
भयेष्वभयद श्रीमानिद वचनमब्रवीत् ।
तपसा पुरुषव्याघ्र राक्षसोऽय न शक्यते ।
शस्त्रेण युधि निर्जेतु राक्षस निखनावहै ।
कुञ्जरस्येव रौद्रस्य राक्षसस्यास्य लक्ष्मण ।
वनेऽस्मिन्सुमहच्छ्वभ्र खन्यता रौद्रवर्चस ।
इत्युक्त्वा लक्ष्मण राम प्रदर खन्यतामिति ।
तस्थौ विराधमाक्रम्य कण्ठे पादेन वीर्यवान् ।
तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्त राक्षस प्रश्रित वच ।

[(l 1) Dg1 Dt1 D6 G1 M1 बाहुभि (for जानुभि) D4 मृदयन्तौ (for सूदयन्तौ) Dm1 D6 G3 च G2 हि (for तु) —Dg1 reads l 2 in marg —(l 2) Dm1 उद्यम्योद्यन्य (for उद्यम्यो°) —(l 3) Dt1 D4 8 सविद्धो (for स विद्धो) —(l 4) M3 राक्षसो न ममार ह (for the post half) —(l 5) D6 स (for सु) —(l 6) M2 लक्ष्मणम् (for वचनम्) —(l 7) D6 om G3 रक्षणे (for राक्षसो) —(l 8) Cm निर्भेत्तु (for निर्जेतु) —Dg1 T1 2 G1 2 M1 3 ins while Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G3 M2 (first time in marg *sec m*) K (ed first time within brackets) repeat (var) l 9–12 after l 1 of 54* —(l 9) Dm1 D6 G2 3 (all except G3 both times) [अ]य (for [अ]स्य) —(l 10) Dm1 D6 G3 महारोस्य (all second time °त सु [as in G1]) D6 M2 (both first time) G1 M1 महत् सु (for वनेऽस्मि सु) Dg1 महच्छ्वभ्र, Dt1 D4 8 M1 (Dt1 D6 second time D4 first time) महच्छ्वभ्र D4 T G2 M2 (D4 T3 M3 second time) 3 महाश्वभ्र Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G2 3 M2 3 (Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G3 M2 all second time) -कर्मण (for -वर्चस) —(l 11) M3 (second time) प्रदर (for °र) —(l 12) Dg1 पादे च (for पादेन) —(l 13) Dm1 D6 प्रथित (for प्रश्रित)]

—[f]) G1 राक्षस (for विराध) G1 पुरुषर्षभ —For 16 Ś1 Ñ V B D1—3 5 7 subst

47* स निष्पिष्य कराभ्या वैदेही पर्वतोपम ।
पपात शरनिर्भिन्नो विराध काकचोदित ।
स दीनो दीनया वाचा सफेन रुधिर वमन् ।
उवाच राम विह्वल प्राञ्जलिश्चलितेन्द्रिय ।

[(l 1) Ñ2 V3 D7 कराभ्या वै (V2 illeg for वै) V1 महानाद, B1 परावा ता (for कराभ्या वा) V2 illeg for वैदेही Ś1 Ñ1 D1—3 रामेण (Ś1 स राम) शरनिर्भिन्नो विसृज्य जनकात्मजा —(l 2) Ś1 Ñ1 D1—3 पपात स (Ś1 निपपात) गतप्राणो (for the prior half) D1 -चोदित (for चोदित) —(l 3) Ś1 हीनो D1—3 भीतो (for दीनो) —(l 4) Ś1 Ñ1 D1—3 सहस (for विह्वल) D1 चलितेंद्रिय (for चलितें°)]

—After 16 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

48* हतोऽह पुरुषव्याघ्र शक्रतुल्यबलेन वै ।
मया तु पूर्व त्व मोहान्न ज्ञात पुरुषर्षभ ।

कौसल्या सुप्रजास्तात रामस्त्वं विदितो मया ।
वैदेही च महाभागा लक्ष्मणश्च महायशाः ॥ १७
अभिशापादहं घोरां प्रविष्टो राक्षसीं तनुम् ।
तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वः शप्तो वैश्रवणेन हि ॥ १८
प्रसाद्यमानश्च मया सोऽब्रवीन्मां महायशाः ।
यदा दाशरथी रामस्त्वां वधिष्यति संयुगे ॥ १९
तदा प्रकृतिमापन्नो भवान्स्वर्गं गमिष्यति ।
इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्तमुवाच ह ॥ २०
अनुपस्थीयमानो मां संक्रुद्धो व्याजहार ह ।
तत्र प्रसादान्मुक्तोऽहमभिशापात्सुदारुणात् ।
भवनं स्वं गमिष्यामि स्वस्ति वोऽस्तु परंतप ॥ २१ G. 3 8 B. 3 4 L. 3 5

[(l 1) D4 T1 2 इतोस्मि (for इतो°ह) —After l 1, T1 ins

48(A)* निर्जितस्तु कृतार्थं प्रसि भद्र तेऽस्तु परंतप ।

—(l 2) Dm1 D6 T2 अज्ञान (for न ज्ञान) Dg1 M2 पुरुषर्षभ, Cmp पुरुषर्षभ (as above)]

17 a) Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3 5 7 G1 2 M1 राम (for तात) —b) Cr k राम (for रामस्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 त्वया पुत्रे(D1 रामे)ण तारिता(Ñ1 राघव, Ñ2 V B D5 7 धीमता) Dm1 D6 G3 M1 विदितस्त्व मयाधुना, G1 मया त्व विदितोधुना —cd) T2 G3 महाभाग (for °भागा) Ñ1 T3 G M1 महाबल, D1 2 महायश, D6 महायश (for °यशा) Ñ2 V B D1 7 त्वया नाथेन वैदेही सनाथा लक्ष्मणस्तथा —After 17, B1 1 ins

49* साद्रिद्वीपसमुद्रा इमा सनाथेव नरेश्वर ।
[B4 °समुद्रक्ष्मा]

—Thereafter both cont, while Ś1 Ñ V B1 2 D1 3 5 7 ins after 17

50* विदितश्चासि मे पूर्वमागच्छेस्त्व राघव ।
तुष्ट्या कोपयता वीरो मया सीता हृता प्रभो ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 D1-3 विदितासि मया पूर्वम् (for the prior half) Ś1 Ñ1 D7 आयानेव नरषभ (Ñ1 नृपात्मज) Ñ2 ईदृशेन नरर्षभ, V2 B4(sup lin also as above) मया नैत्र नरषभ D1 2 आय(D6 °प)श्च नरषभ D2 1 एनदेव(D3 आयने च [sic]) नरषभ (for the post half) V1 विदितश्च म पूर्वं मायैव नरषभ —(l 2) B3 (m also) तोषयता (for कोप°) Ñ1 V B D1 7 वीर (for वीरो) Ñ2 V B D6 7 तत् (for प्रभो)]

18 a) D6 इति, K(cd) Cg अपि (for असि) Ś1 Ñ V1 B2-4 D2 3 5 7 M1 घोरान, D6 M2 3 घोर(D6 M2 sic) (for घोरां) G2 अहं शापादिमा घोरां —b) D1 राजसीं तनुं, M3 राक्षस वपु (for राक्षसीं तनुम्) —c) V1 तुम्बुरु, V2 B3 4 चम्बरु, B4(m also) घम्बुरु, Dm1 D3 4 5 8 तुंबुरु —d) D1(sup lin) gloss राजा for वैश्रवणेन Ś1 V B D1-3 वै, Ñ D3 5 7 च, T1 2 G1 2 M1 3 ह, G3 पा M2 तु (for हि) —After 18 T2 ins while Dg1 ins after 20

51* दुराराध्याक्षरी योनि हैन प्रामुहि मा चिरम् ।

19 Dg1 reads 19ab in marg —a) D2 T3(inf lin also) तु (for च) —b) V1 B सु, D6 7 च, G3 मा (for मा) T1 2 महायश —After 19ab, Ś1 Ñ(Ñ1 partially illeg) V B D1-3 5 7 ins

52* एष त्वय्यन्नवान्शापो भविष्यति महाबल ।

[D2 एव (for एष) B1 [अ]तता (for [अ]न्वान्) Ś1 B1 2 D6 महाबल, V1(inf lin also) °यशा (for °बल)]
—c) M2 यथा (for यदा) T2 नाम (for रामस्)

20 a) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 G2 M2 3 Ck तत (for तदा) D1 कायत्तो (for आपन्नो) G3 तत प्रकृतिमपन्नो —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 भवनं स्व गमिष्यसि, Ñ1 लोक स्वमुगमिष्यसि, G1 M3 तत (M2 पुन) स्वर्गं गमिष्यसि —Ś1 Ñ V B2-4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 5 8 T2 G2 M Cv t transp 20cd and 21ab —cd) T1 moth eaten from रा to र B1 रामासक्त (for रम्भा°) Ś1 D1-3 शशाप ह, Ñ1 V B D5 7 शशाप मा, D6 T1 2 G3 पुरानघ, T3 रम्भान्वित, G1 2 M2 3(after corr inf lin sec m as in text) वरानन (for उवाच ह) ⊛ Ck इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्त पुरानघ । अनुपस्थीयमानो मा संक्रुद्धो व्याजहार ह । इति पाठ पश्याम । अत्र तु पाठान्तर पठित्वा मिथ्याक्लेशमन्वभूद्व्यास्याने चान्य ।, Ct 'रम्भासक्त पुरानघ' इति पाठे पुनरुक्त्यभाव एव । ⊛ —After 20 Ñ2 V B D1 7 ins

53* अतोऽर्थं च मया वीर प्रमादान्मोहिनीतले ।
प्रेरिता मैथिली सीता न च प्रणीर्त्रियोनिता ।

[(l 1) Ñ2 D1 7 अतो, V1 कार्ये, B3 तदर्थं (for अतोऽर्थं) Ñ2 मया (for मया) B2 मेदिनीपते —(l 2) V1 B3 (m also) प्रेरिता (for प्रेरिता) B3 तत (for न न).]
while Dg1 ins 51* after 20

21 Ś1 Ñ V B2 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 4 7 8 T2 G2 M Cv t transp 20cd and 21ab ⊛ Cr स वैश्रवणो राजा अब्रवीदिति पूर्वेणान्वय । इति सन्दृश्य व्याजहारेत्यनेनान्वय । ⊛ K1 om 21ab —a) Ñ V1 B2 4 D3 4 5 G2 अनुपस्थीयमान (D6 °यम्स) Dg1 अनुपस्थीयमानो Ś1 अनुपश्यमाना मा —b) Ś1 Dt1 D1 3 क्रुद्धो वै Ñ V B2 4 D5 7 क्रुद्धोऽत्र, D6 T1 2 G1 M1 2 स क्रुद्धो (for संक्रुद्धो) Ś1 V1 B2 4 Dg1 D1 2 T3 स, D3 G3 ह्य (for ह) —c) M2 मत्प्रसादात् —d) Ñ V1 B D5-7 अत, V2 Dm1 D6 G3 M1 इह, D3 असि (for अभि) B2 पापात् (for शापात्) —e) Ñ V2

G 3 8 18
B 3 4 20
L 3 5 46

इतो वसति धर्मात्मा शरभङ्गः प्रतापवान् ।
अध्यर्धयोजने तात महर्षिः सूर्यसंनिभः ॥ २२
तं क्षिप्रमभिगच्छ त्वं स ते श्रेयो विधास्यति ।
अवटे चापि मां राम निक्षिप्य कुशली व्रज ॥ २३
रक्षसां गतसत्त्वानामेष धर्मः सनातनः ।
अवटे ये निधीयन्ते तेषां लोकाः सनातनाः ॥ २४
एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थं विराधः शरपीडितः ।
बभूव स्वर्गसंप्राप्तो न्यस्तदेहो महाबलः ॥ २५
तं मुक्तकण्ठमुत्क्षिप्य शङ्कुकर्णं महास्वनम् ।
विराधं प्राक्षिपच्छ्वभ्रे नदन्तं भैरवस्वनम् ॥ २६

Dt1 भुवन, Cp as in text (for भवन) —f) Dm1 D6 M तेस्तु (for वोऽस्तु) G3 स्वस्तिरस्तु Ś1 Ñ V2 B D1-3 5 7 स्वस्ति तेस्तु (D5 [before corr sec m] ते स्ताव्) महाभुज (D7 °ज) V1 तव प्रसादान्महाभुज (hypm)

22 Ś1 Ñ V (V1 om partially b) B D1-3 6 7 M2 transp 22ab and 22cd —a) V2 सत्रा, D1 ततो (for इतो) —b) M1 महातपा (for प्रतापवान्) —c) Ñ2 V2 B3 4 (m also राम) D3 7 चा (D6 वा)पि, V2 चाह, D1 2 G1 राम (for तात)

23 V1 om 23-25a —a) Ś1 Ñ V2 B1-3 D1-3 6 7 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) G3 अपि (for अभि) G1 क्षिप्र तमभिगच्छ त्व —b) Ś1 Ñ2 D2 5 7 M3 (s)भिधास्यति, B3 भविष्यति, Cg as in text (for विधास्यति) —c) D1 आगर्ते (for अवटे) B3 [s]पि च (by transp) G2 आपि (for चापि) Ś1 Ñ B D1 3 5 7 G2 से, D1 ते (for मां) Ñ2 D6 7 वीर, G1 क्षिप्र (for राम) —d) Dg1 D4 T2 3 G2 3 M प्रक्षिप्य, G1 स° (for निक्षिप्य) Ś1 D2 गतेऽरण्य कलेवर, Ñ V2 B D1 3 6 7 प्रक्षिपेद् (Ñ1 V2 B1 3 D3 °स) कलेवर

24 V1 om 24 (cf v l 23) —a) Ś1 जीवानाम् (for °सत्वानाम्) —c) B1 च (for ये) B1 4 (m also as in text) D2 T3 निधीयते, D7 (s)पि धीयते (for निधीयन्ते) —d) Ñ2 V2 B D6 7 महोदया (for सनातना) G3 Cr k ते परलोक सनातन

25 V1 om 25a (cf v l 23) —a) Ñ1 illeg Ñ2 B D6 7 स एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —Dg1 reads 25cd in marg —cd) Dm1 T2 3 स्वर्ग (for स्वर्गं) T1 damaged for संप्राप्तो न्यस्त M1 न्यस्ततेजा (for °देहो) G3 स राक्षस (for महाबल) Ś1 Ñ1 D1-3 बभूव स्वर्गतो (Ñ1 D1 °साद्, D3 °गो) भूयस्थक्त्वा देह महीतले, Ñ2 V B D6 7 स्वर्गं जगाम सहसा दिव्यरूपधरस्तदा (B1-3 °धा)
—After 25 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

54* तच्छ्रुत्वा राघवो वाक्य लक्ष्मण व्यादिदेश ह ।
तत खनित्रमादाय लक्ष्मण श्वभ्रमुत्तमम् ।
अखनत्पार्श्वतस्तस्य विराधस्य दुरात्मन ।

[Cr does not comment —(l 1) G3 हा (for ह)
—After l 1, Dg1 T1 2 G1 2 M1 2 ins while Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G3 M3 (first time in marg sec m) K (ed) [first time within brackets] repeat (var) l 9-12 of 45* —T1 partially damaged for l 2 —(l 2) G1 शीघ्र (for श्वभ्र) —(l 3) D8 आयतन Dg1 Dt1 D4 6 G2 M1 Cg k t महात्मन (for दुरा°) ¶ Ck विराधस्य महात्मन इति पाठ पाठ । आत्मा देहे धृतौ । महाशरीरस्येत्यर्थ । यद्येवमलापलसभावेन च कविना महात्मन इति प्रयोग । एव स्थिते विराधस्य महात्मन इति शुद्धजना पाठ नाशयन्ति । ¶]

26 Ñ1 om 26 —a) Dg1 T3 M2 3 Cm निक्षिप्य, D4 T1 2 G3 निविष्य, M3 विक्षेद (for उत्क्षिप्य) C3 शुक्कड समुत्क्षिप्त —d) Dg1 M2 3 भैरव (for भैरव) M1 स्व (for स्वनम्) —For 26, Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 subst

55* त समुद्यम्य सौमित्रिर्विराध पर्वतोपमम् ।
गम्भीरमवट कृत्वा निचखान परतप ।

[V1 om l 1 —(l 1) D3 वैराध (for वि°) —(l 2) D1 gloss in marg गात्रा for अवट]

—Thereafter all the above MSS read 3 4 1c-2
—After 26 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

56* तमाहवे निर्जितमात्रुविक्रमौ
स्थिरावुभौ सम्प्रति रामलक्ष्मणौ ।
मुदान्वितौ चिक्षिपतुर्भयावह
नदन्तमुत्क्षिप्य बलेन राक्षसम् ।
अवध्यता प्रेक्ष्य महासुरस्य तौ
शितेन शस्त्रेण तदा नरर्षभौ ।
समर्थ्य चात्यर्थविशारदावुभौ
बिले विराधस्य वध प्रचक्रतु ।
स्वय विराधेन हि मृत्युमात्मन
प्रसह्य रामेण यथार्थमीप्सित ।
निवेदित काननचारिणा स्वय
न मे वध शस्त्रकृतो भवेदिति ।
तदेव रामेण निशम्य भाषित
कृता मतिस्तस्य बिलप्रवेशने ।
बिल च तेनातिबलेन रक्षसा
प्रवेश्यमानेन वन विनादितम् ।
प्रहृष्टरूपाविव रामलक्ष्मणौ
विराधमुर्व्यां प्रदरे निपात्य तम् ।
ननन्दतुर्वीतभयौ महावने
शिलाभिरन्तर्दधतुश्च राक्षसम् ।

ततस्तु तौ काञ्चनचित्रकार्मुकौ
निहत्य रक्षः परिगृह्य मैथिलीम् ।
विजह्रतुस्तौ मुदितौ महावने
दिवि स्थितौ चन्द्रदिवाकराविव ॥ २७

G 3 8
B 3 4
L 3 5

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

[(1 1) Dt1 भरम्यम् (for निरितम्) —(1 2) Dm1 D5 M2 निमग्न (for विराम्) M2 रुमौ (for उभौ) Dg1 संप्रति (for सर्पति) —(1 3) T2 Cm निक्षिपतु (for नि°) —T1 partially damaged for 1 4 —(1 4) K(ed) विरे तु (for मग्न) —(1 5) Dm1 T G1 M2 (*inf lin sec m* also as above) Cv r m tp अम्पराः, Ctp as above (for अवग्यता) —(1 6) G2 निनेन (sic) M2 शुनैन (for पितेन) —(1 7) Dg1 T2 G1 2 M संभन्त (for समर्थं) D4 च श्व (sic) M1 वानयाः (for शान्त्य) —(1 8) D1 वने, G1 निप M2 3 बगाद् (for विरे) —(1 9) Dg1 विराधो न (for विराधन) M2 भ्रममना (for °न) —(1 10) Ctp प्रम्म (for प्रमग्न) Dt1 D5 G1 यथार्थम् (for यथायम्) ⊛ Ck यथायमिति पाठः पाठ ⊛ —(1 11) M2 रय (for स्व) —(1 12) D4 G1 (after corr as above) ग्रतभुनो (for °भुनो) —(1 13) Dm1 D5 G2 संरब्ध (for तदव) D4 न्यमाविन (hypm) (for मावित) —(1 14) T2 G1 तत्र (for तस्य) Dg1 T2 विरे (for विम) —(1 15) D4 G2 M (M2 *inf lin sec m* also as above) Cg k रावेण (for तेनापि) —(1 16) Dg1 Dm1 D6 प्रविश्यमानेन (for प्रवेश्य°) —(1 17) D4 प्रविष्ट, T2 प्रहृष्ट (for प्रहृष्ट) M1 [भा]पि (for [र]व) —(1 18) Dm1 D5 विराधमुख्य T1 विराधमुख्यं T2 G1 2 M1 विराधमुख Dg1 D5 T1 3 निहत्य T2 G1 2 M1 निपात्य (for निपात्य) D4 T1 तौ (for तत्) —(1 19) D4 वीनश्व (for वीतभयौ) — M2 महावनैः, M2 °वने (for °वने)]

27 Dt1 D4 om 27 —[a]) Ś1 च (for तु) B2 om तौ Ś1 D2 रुक्मय (for काञ्चन) Ñ1 ततस्तु तौ कनक विचित्रकार्मुकौ G1 2 M1 ततस्तु तौ कार्मुकखड्गधारिणौ —[b]) Ś1 परिरभ्य, Ñ1 V B D1 3 5 7 प्रतिलभ्य (for परिगृह्य) —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3 विरेजतुर्हर्षयुतौ, Ñ2 V B D5 7 विराजमानौ मु(B1 वि)दितौ (for विजह्रतुस्तौ मुदितौ) Ñ1 महावनौ (for °वने) —[d]) Ñ2 V B1–3 D5 7 विरे(D2 °रा)जतुः, B1 विचेरतुः (for दिवि स्थितौ) G(ed) यथा (for इव)

Colophon Ñ1 partially illeg —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 विराधवध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1 D2 om Ñ2 V B3 D5 7 8 B2 4 D2 3 9 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S 4 L(ed) 5 —After colophon D1 concludes with ३३ इति कृत दण्डयोराख्याने दशमदिवसकथा समाप्ता T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, G M1 with श्रीरामाय नमः

४

G 3 9 1 B 3 5 1 L 3 6 1 हत्वा तु तं भीमबलं विराधं राक्षसं वने ।
ततः सीतां परिष्वज्य समाश्वास्य च वीर्यवान् ।
अब्रवील्लक्ष्मणं रामो भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ १
कष्टं वनमिदं दुर्गं न च स्मो वनगोचराः ।
अभिगच्छामहे शीघ्रं शरभङ्गं तपोधनम् ॥ २
आश्रमं शरभङ्गस्य राघवोऽभिजगाम ह ॥ ३
तस्य देवप्रभावस्य तपसा भावितात्मनः ।
समीपे शरभङ्गस्य ददर्श महदद्भुतम् ॥ ४
विभ्राजमानं वपुषा सूर्यवैश्वानरोपमम् ।
असंस्पृशन्तं वसुधां ददर्श विबुधेश्वरम् ॥ ५
सुप्रभाभरणं देवं विरजोऽम्बरधारिणम् ।
तद्विधैरेव बहुभिः पूज्यमानं महात्मभिः ॥ ६
हरिभिर्वाजिभिर्युक्तमन्तरिक्षगतं रथम् ।
ददर्शादूरतस्तस्य तरुणादित्यसंनिभम् ॥ ७
पाण्डुराभ्रघनप्रख्यं चन्द्रमण्डलसंनिभम् ।
अपश्यद्विमलं छत्रं चित्रमाल्योपशोभितम् ॥ ८

4

D3 begins with ॐ

1 Ñ1 illeg for 1-2 —^{a}) Ś1 D1-3 महा, D6 7 T1 च त (for तु तं) —^{b}) Ś1 D2 त (D3 च) महाजव, D1 3 पर्वतोपम (for राक्षस वने) —Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 read from 1^{c} up to 2 after 55* in 3 3 —^{c}) Ś1 D1-3 दीना (for सीता) B1 समाश्वास्य (for परिष्वज्य) —^{d}) B1 परिष्वज्य (for समाश्वास्य) Ś1 D1-3 मैथिलीं (for वीर्यवान्) —^{e}) Ś1 उवाच (for अब्रवील्) Dg1 Dt1 D6 T2 Ct भ्रातर (for लक्ष्मण) —^{f}) Dg1 Dt1 D6 T8 Ct लक्ष्मण (for भ्रातर) B4 (marg also as in text) °चेतस (for °तेजसम्)

2 Ñ1 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 V2 B1 3 4 D1 7 घोर वनम्, V1 B2 घोरस्थनम् (for कष्ट वनम्) —^{b}) Dt1 [आ]म्य (sic) Dm1 D1-3 4 8 T1 2 G1 2 M Cm g स्म (for स्मो) Ś1 D1-3 वनकोविदा (for °गोचरा) Ñ2 V B D6 7 न स्थेयमिह (V1 °ति) लक्ष्मण, Dg1 T2 नैकाकी स्थातुमर्हति, G2 हित्वा स वनगोचरा —After 2^{ab}, Ñ2 B1 3 D6 7 ins

57* यद्वारण्यात विराधेन शापमोक्षेऽपि रक्षसा ।

[B2 शापमोक्षकृतेन वै B3 शापमोक्षेपि राक्षस (marg also °क्षे कृतेन वै) (for the post half)]

—^{c}) Ñ2 V B2 4 D6 7 अभिगच्छाम त, B1 अभिगच्छामि त, B3 °गच्छास्महे, T3 °गच्छामहे (for °गच्छामहे) M1 अभिगच्छाम क्षिप्रं —^{d}) Ñ2 V शरभगस्तपोध (V1 marg also °ध)न —After 2 M2 ins

58* इत्युक्त्वा लक्ष्मण राम परिष्वज्य च मैथिलीम् ।

3 ^{a}) D1 आश्रय (for आश्रम) —^{b}) V2 विनगाम, B4 [ऽ]ति°, G2 हि जगाम (for ऽभिजगाम) Ś1 Ñ1 D1-3 विराधता प्रजग्मतु, L(ed) विराधं च प्रजग्मतु

4 ^{a}) Ñ2 V B सोम, D6 7 सोच (for तस्य) G2 देव समानस्य —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 धर्मे (D1 3 °र्मे) सभावितात्मन. —^{c}) V1 आश्रम, M1 सकाशे (for समीपे)

5 ^{a}) V1 D1 3 M1 विराजमान —^{b}) Ś1 Ñ V B2 3 (m) 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 5-8 G2 M3 Ct -वैश्वानरप्रभ (for °रोपमम्) B1 चित्रमाल्योपशोभितं B3 (also) चित्रमाल्योपलेपनं —After 5^{ab} Dg1 Dt1 Dm1 D4 (reads [var] twice) 6 8 T1 2 G3 M1 3 ins

59* अवरुह्य रथोत्सङ्गादाकाशे विबुधानुगम् ।

[T2 धरोत्सगाद् (for रथो°) Dg1 उक्षे अवसमारूढं Dt1 Dm1 D4 (first time) 6 8 M2 3 Ct रथप्रवरमारूढ (D8 °रूढ), Cr g as above (for the prior half) D4 (second time) G3 दृष्ट सकाशे, M2 ददर्श (for आकाशे) M2 3 विबुधाधिप]

—^{c}) M3 (also) वपुषा (for वसुधा) —Ñ1 illeg from र्श in 5^{d} up to देव in 6^{a} —^{d}) Ś1 D1-3 त्रिबुधाधिप, Ñ2 V B D6 7 पुरत स्थित (for विबुधेश्वरम्) }

6 Ñ1 illeg for 6^{a} (cf v l 5) —^{a}) B4 (also) सुप्रभाम्बरण, B4 D1 2 6 7 स्वप्रभाभरण (D2 °णैर्) Dt1 D6 G2 M स्वप्रभा° (for सुप्रभा°) B1 दिव्य, B2 श्रेष्ठ, T1 damaged (for देव) —^{b}) Dg1 D1 2 4 M3 विरजाम्बर°. —^{c}) Dg1 विविधैर्, D3 तद्विदूरे (for तद्विधैर्) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 एव पुरवै (B4 पुरवैरेव [by transp]) D3 [ऽ]थ पुरवै (for एव बहुभि) —D8 reads 6^{d} in marg —^{d}) N2 V B D6 7 समतत, Dm1 G2 महर्षिभि (for महात्मभि)

7 ^{a}) B2 हरितैर्, Dt1 Dm1 D4 Ct हरितैर् (for हरिभिर्) Dg1 reads वाजिभिर् in marg Ś1 Ñ1 D1-3 शीघ्रगैर्हरिभिर्युक्त —^{b}) B Dg1 अन्तरीक्षगत, D4 अतरिक्ष गत (for अन्तरिक्ष°) —^{c}) Ś1 [अ]पुरतश्चास्य, Ñ1 [अ]पुरतस्तस्य, Ñ2 B Dm1 D5 6 8 G M1 दूरतस्तस्य, V2 D1 2 7 पुरतस्त (D1 2 °श्चा)स्य, D3 त्वमितश्चास्य (for [अ]दूरतस्तस्य) —^{d}) Ñ2 D6 7 राघव समवस्थित, V B3 4 (marg also as in text) राघवोऽभ्यासविष्ठित

8 Ñ1 om (hapl) 8^{ab} —^{a}) Ñ2 V Dg1 D4 7 T1 2 G M1 2 Cm g पाण्डराभ्र (for पाण्डु°) Ś1 L(ed) सित चा

चामरव्यजने चाग्र्ये रुक्मदण्डे महाधने ।
गृहीते वरनारीभ्यां धूयमाने च मूर्धनि ॥ ९
गन्धर्वामरसिद्धाश्च बहवः परमर्षयः ।
अन्तरिक्षगतं देवं वाग्भिरग्र्याभिरीडिरे ॥ १०
दृष्ट्वा शतक्रतुं तत्र रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
ये हयाः पुरुहूतस्य पुरा शक्रस्य नः श्रुताः ।
अन्तरिक्षगता दिव्यास्त इमे हरयो ध्रुवम् ॥ ११
इमे च पुरुषव्याघ्र ये तिष्ठन्त्यभितो रथम् ।
शतं शतं कुण्डलिनो युवानः खड्गपाणयः ॥ १२ G 3 9*, B 3 5, L 3 6

(L [ed]म)रथ, Ñ2 V B D5 7 प्रकाश च D1-3 निभ चास्य (for घनप्रख्य) —b) G (ed) मण्डित (for ॰मनिभम्) —After 8ab, B2 ins

60* पताकाध्वजसंयुक्तमनाय सुमनोहरम् ।

—c) Ś1 Ñ1 D1-3 बभूव(Ś1 ददृशा)वस्थित छत्र, Ñ2 V B D5 7 ददृशे निधृत(V1 ॰मल, B2 ॰निभं) छत्र —d) D2 चित्रशिरपोपशोभित

9 a) B4 D4 M2 चामरे व्यजने, V1 ॰व्यजन, D5 ॰व्यजनैश् (for ॰रव्यजने) Ś1 Ñ1 D1-2 चास्य, Ñ2 V B D5 7 चैव, D3 चार, D6 T3 G1 M3 चाग्रे (for चाग्र्ये) —M5 reads 9bc inf lin sec m —b) Ñ1 D1 8 रुक्मदण्ड (for ॰दण्डे) —c) D1 T2 G2 न(T2 सु)रनारीभ्या, D2 वरनारीणा —d) Ś1 व्यराजेता च, Ñ V2 B D5 6 7 गोधूयेतस्य, V1 व्याधूयेतस्य, D1 आधूते तस्य, D2 विधूयेता च G2 3 धूयमाने तु (for धूयमाने च)

10 a) V1 D1-3 गन्धर्वासुरसघाश्च, B4 D5 7 गन्धर्वा सुरसघाश्च —b) D1 तथैव, D2 वचकस्र (for बहव) Ś1 D2 चोत्तमर्षय, Ñ1 चोपमर्षय (sic) Ñ2 V B D5 6 7 च महर्षय (for परम॰) —c) B अतरीक्षगत, D1 ॰रिक्षगते (for अन्तरिक्षगत) Ś1 D2 अंतरिक्षगता देवा —d) Ñ2 V B Dg1 Dt1 D5-7 T3 G1 M3 4 गीर्भिर्(for वाग्भिर्) Dg1 G2 अथर्वाभिर्, M2 अर्च्याभिर् (for अग्र्याभिर्) Dt1 D6 ऽस्तुवन्, Dm1 D5 G3 अस्तुवन्, D1 2 ईडित(D1 ॰त) (for ईडिरे) Ś1 वचनैश्च तमस्तुवन्, Ñ1 वाग्भि सुवताभिरीडिन (sic) —After 10 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 S ins

61* सह समापमाण तु शरभङ्गेन वासवे ।

[M3 4 सहपं (for सह सं) G1 च (for तु) T1 3 G1 M Cg शरभगेण, Cr k t as above (for शरभङ्गन)]

11 Ñ1 om 11ab —For 11ab, Ś1 D1 2 subst

62* तमुदीक्ष्यैश्च रामस्तु सौमित्रिमिदमब्रवीत् ।

[D1 वदीक्ष्याथ, D2 उदीक्ष्याथ (for उदीक्ष्य)]

while Ñ2 V B D5 6 7 subst for 11ab

63* स दृष्ट्वा राघव श्रीमान्प्रत्यक्ष महदद्भुतम् ।
हर्षेण महता युक्तो लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) Ñ2 B1 2 तद् (for स) D5 तमुदीक्ष्याथ रामस्तु (for the prior half) D5 सुमहाद्भुत (for महदद्भुतम्) —(l 2) V3 [आ]विष्टो, B2(sup lin) रामो (for युक्तो) B3 4 लक्ष्मण, D5 सौमित्रिम् (for लक्ष्मण) D5 वचन (for वाक्यम्)]

—After 11ab, Dt1 Dm1 D6 8 G2 M2 ins while T1 M3 ins l 2-3 only

64* रामोऽथ रथमुद्दिश्य लक्ष्मणाय प्रदर्शयन् ।
अर्चिष्मन्त श्रिया जुष्टमद्भुत पश्य लक्ष्मण ।
प्रतपन्तमिवादित्यम् तरिक्षगत रथम् ।

[M2 reads l 1 inf lin sec m —(l 1) Dm1 D6 G2 [s]पि (for थ) Dt1 Dm1 D6 8 Ct भ्रातुर्भ्रात्रुकं (for the post half) —(l 2) D6 आर्चिष्मन D6 आंचिष्मंत (sic) (for अर्चिष्मन्त) —(l 3) D6 प्रतपन्तम् (for प्रत॰) M3 प्रभात्र तमिवाभतम् (for the prior half)]

—c) D1 ते (for ये) G1 पुरुषव्याघ्र (for ॰हूतस्य) Ñ2 V B D5 7 हरयो वाजिन पूर्व —d) Ñ2 V B D5 6 7 मया (for पुरा) Ś1 D1 2 मे, Ñ2 V B D5 6 7 वै (for न) —e) Ñ2 V B D5 7 अतरि(B ॰री)क्षचरा, Dg1 अतरिक्षगता —f) Ñ2 V1 B D5 7 इमे च V2 इमे स (by transp) (for त इमे) —Ñ2 om (hapl) from हरयो up to इमे च in 12a V B D5 7 ह्या (for ध्रुवम्) —After 11 Ñ1 ins

65* ददर्श लक्ष्मणस्य कथयामास वीर्यवान् ।

12 Ñ2 om इमे च in a (cf v l 11) —a) Ñ2 V B D5 7 पुरुषा दिव्या, Dm1 D1 8 M3 4 ॰व्याघ्रा (for पुरुषव्याघ्र) —M5 om (hapl) from 12d up to 14c —b) Dt1 D6 दिश (for रथम्) Ñ2 D5 7 यांति स्म रथमंतिक, V B यान्त्यस्य रथमंति(B1 ॰दि [sic])काद्, M2 दृश्यते प्रियदर्शना (= 14d) —c) Ś1 Ñ2 V B2 4 D5 पर शता, Ñ1 D1 3 पर शता, B1 पुरो गता, B3(marg also पर शता) D1 2 पुरःसरा G(ed) पर शुभा (for शतं शत) —d) B2 युधाना (for युवान) B3(marg also) 4 शास्त्र (B4 marg also as in text)पाणय, G2 खड्गपाणि —After 12 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 ins

66* विस्तीर्णविपुलोरस्का परिघायतबाहव ।
शोणांशुकवसना सर्वे व्याघ्रा इव दुरासदा ।

[(l 1) G1 ॰बहुलोरस्का (for विपुलो॰) —M2 reads from l 2 up to 13b inf lin sec m —(l 2) Dm1 D6 T M1 2 Cm शोणाश्मवसना G1 शोणा सुवदना, Cv शोणाश्वसना ॥ Cm शोणांशुवसना इति पाठे शोणा अंशवो वसनानि च येषा ते Ct शोणांशूनि शोणप्रभाणि वसनानि येषां ते । तथा च पाठ पाठ शोणाश्म(श्व)वसना इत्यनामा परिवा शोणा अथवा वसनानि येषामित्याह । परस्तु शोणाश्मवसना इत्युक्त्वा पद्मरागवसना इत्याह । अत्र विरणानि तदागमो वस्त्रागमस्तीर्थेवमादि दुर्गता पाठ्यानाशनम् । Ct शोणांश

G 3 9 11 B 3 5 17 L 3 6 12

उरोदेशेषु सर्वेषां हारा ज्वलनसंनिभाः ।
रूपं बिभ्रति सौमित्रे पञ्चविंशतिवार्षिकम् ॥ १३
एतद्धि किल देवानां वयो भवति नित्यदा ।
यथेमे पुरुषव्याघ्रा दृश्यन्ते प्रियदर्शनाः ॥ १४
इहैव सह वैदेह्या मुहूर्तं तिष्ठ लक्ष्मण ।
यावज्जानाम्यहं व्यक्तं क एष द्युतिमान्रथे ॥ १५
तमेवमुक्त्वा सौमित्रिमिहैव स्थीयतामिति ।
अभिचक्राम काकुत्स्थः शरभङ्गाश्रमं प्रति ॥ १६
ततः समभिगच्छन्तं प्रेक्ष्य रामं शचीपतिः ।
शरभङ्गमनुज्ञाप्य विबुधानिदमब्रवीत् ॥ १७
इहोपयात्यसौ रामो यावन्मां नाभिभाषते ।
निष्ठां नयत तावत्तु ततो मां द्रष्टुमर्हति ॥ १८
जितवन्तं कृतार्थं च द्रष्टाहमचिरादिमम् ।
कर्म ह्यनेन कर्तव्यं महदन्यैः सुदुष्करम् ॥ १९

वमता इति पाठ पञ्चगम्ब्दध्यम्ला इत्यर्थ । शोणरतु स्थेव प्राचीन पाठ इति वदन्‌ । ※ }

13 M1 om 13 M2 reads 13^ab inf lin sec m (cf v l 12) —V1 om 13^a-14^b —^a) Ś1 ततो देशेषु, Ñ2 V2 B D5.7 उरस्येषा च, D1 T3 उरोदेशे च (T3 तु) (for उरोदेशेषु) D2 सर्वेषु (for सर्वेषां) —^b) Ś1 Ñ B D1.3.5.7 निष्का (for हारा) M1 हारास्ताराबलीसमा —^c) B1 विभाति (for बिभ्रति) —^d) Ś1 Ñ B D1-3.6.7 वर्षवत् (for -वार्षिकम्)

14 M3 om 14^ab (cf v l 12) V1 om 14^ab (cf v l 13) —^b) Ñ2 V2 B D5.7 नित्यश , T3 नित्यशा —Dg1 om M2 reads inf lin sec m 14^cd —^c) V2 पश्येमान् , Dm1 D1 G3 य इमे D3 यथेमे, Ck यथा मे (for यथेमे) Ś1 D1.3.4 T2.3 G2.3 M1 पुरुषव्याघ्र Ñ2 V B D5.7 पुरुषान्नात्र (for °व्याघ्रा) —^d) D3 तिष्ठते (for दृश्यन्ते) M2 Dm1 D5.7.8 शुभदर्शना , V1 दिव्यमूर्तय (for प्रियदर्शना)

15 ^a) V2 मैथिलेश (for वैदेह्या) —^c) M2 सावत् (for व्यक्त) —^d) D1 पुर (for एष) V1 इति (for रथे) Ñ2 V2 B D5.7 इति राघव (B2.4 D5.7 °च)

16 V1 om 16^ab —^c) V1 प्रतिचक्राम, V2 अतिचक्राम (for अभि°)

17 ^a) V1 M2 तमभिगच्छन्त —^b) Ñ2 V B D5.7 शतक्रतु —^c) B2.4 Dg1 Dm1 D1.3 T3 G2 M2 Cg मनुज्ञाप्य (for °ज्ञाप्य) —^d) Dg1 T3 त्रिदिवम् , Dm1 Cm g विदिवि G1 त्रिदशान् (for विबुधान्) M3 reads त्रिदश inf lin sec m

18 ^a) M2.3 [ए]व याति (for [उ]पयाति) Ś1 Ñ1 D1-3 याम शीघ्रतर (Ñ1 °मय) रामो, Ñ2 V B D5.7 यावत्पश्यामहे रामो —^b) M2.3 मा (for मां) —G3 om from 18^c up to 19 —M2 om 18^cd —Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 M2 transp 18^cd and 19 —^c) Ñ2 V2 B D5.7 न याति, Dg1 Dm1 D4.6 T3 G1.2 Ct m g नयतु, D1.2 T1.2 M1.3 Cv नयति (for नयत) Ś1 निष्ठा मा यदि (sic) V1 निशानुयाते Ś1 D1.2 यावत्त (D2 °च), Ñ2 V B D5.7 यावद्धि (for तावत्तु) V1 illeg for नयत तावत्तु —^d) Ś1 तावन्मा Ñ2 V B D5.7 तावद (B1 °मो), Cv m g as in text Ct ततो मा (for ततो मां) ※ Ck तत एव हेतोरसाम्मा द्रष्टुं नार्हतीति विबुधानब्रवीत् । Ct ततो वनचारित्वादेतोमां मामद्रष्टुमर्हति द्रष्टुं नार्हतीत्यर्थ । अ इति निषेधार्थमव्यय पृथक्पदम् । ※ B1 D1.7.8 अर्हसि (for °ति) ※ Cv इहोपयातित्वात्तदनन्तर निष्ठा नयति तावत्तु ततो मा द्रष्टुमर्हतीत्येतदर्थं द्रष्टव्य । उपरि तु प्रमादाल्लेखकैर्लिखितम् । ※—After 18, Dm1 D6 ins , while G3 cont (var) after 69*, whereas M2 ins after 18^ab :—

67* तावद्गच्छामहे शीघ्रं यावन्मा नाभिभाषते ।

[G3 तावद् (for तावद्) and नाभिभाषसे (for °ते)]

19 G3 om 19 (cf v l 18) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7 M2 transp 18^cd and 19 —^a) G2 जीवितं त (for जितवन्त) Dg1 marg Dt1 D6 हि (for च) —^b) D6 तदाहम् (for द्रष्टाहम्) Dt1 Dm1 D6 G1 दिष्ट्या द्रक्ष्याम्यह हरि, D4 द्रक्ष्यामि नचिरादह, M2 (before corr sec m as in text) द्रक्ष्याम्यहमरिंदम —For 19^ab, Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 subst

68* कृतार्थमेनमचिराद्द्रष्टास्म्यहमरिंदमम् ।

[V1 एव (for एनम्) Ś1 Ñ1 D1.3 भवतार्थ, V2 नचिराद् (for अचिराद्) Ñ2 V D7 द्रक्ष्यामि (for द्रष्टास्मि) Ś1 द्रक्ष्यामि नचिरादिति, Ñ1 D2 द्रष्टाहमचिरादिति D1.3 द्रक्ष्यामि न चिरादिव (for the post half)]

—^c) Ś1 कर्म ह्यनेन, V1 अनेन कर्म V2 कर्म चानेन, D4 M2 कर्म ह्येतेन (for कर्म ह्यनेन) —^d) Ñ1 V B1.3.4 D5.7 महदैव , B3 महात्म्यैः (for महदन्यैः) D6 सुदुर्लभ. ※ Ct वाक्यद्वयं तत्परत्वप्रदर्शनमित्याह तद्भूयेन । मद्दीला व्याख्याने सर्वेषामनुरागात् । रामो यावन्मा नाभिभाषते तावत्कर्मणो रावणवधरूप निष्ठा समाप्ति नयत । ततो मा द्रष्टुमर्हति । अन्यैः सुदुष्कर महत्कर्म तेन कर्तव्यमस्ति रावणवधरूप, अतस्तत्करणेन कृतार्थं कृतदेवप्रयोजन रावणजयिन द्रष्टास्मि इति तीर्थव्याख्याने । समस्तदर्शनहेतुस्तु पूर्वोक्त पुत्रोपदिष्टो बोध्य । ※—After 19, D4 T1.2 G1 (followed by 67*) M3 ins.

69* निष्पादयित्वा तत्कर्म ततो मां द्रष्टुमर्हति ।

[T3 निष्पादयित्वा, G1 निष्पादयिता M3 रिव नयतु तावत्त (for the prior half)]

इति वज्री तमामन्त्र्य मानयित्वा च तापसम् ।
रथेन हरियुक्तेन ययौ दिवमरिंदमः ॥ २०

प्रयाते तु सहस्राक्षे राघवः सपरिच्छदः ।
अग्निहोत्रमुपासीनं शरभङ्गमुपागमत् ॥ २१

तस्य पादौ च संगृह्य रामः सीता च लक्ष्मणः ।
निषेदुस्तदनुज्ञाता लब्धवासा निमन्त्रिताः ॥ २२

ततः शक्रोपयानं तु पर्यपृच्छत राघवः ।
शरभङ्गश्च तत्सर्वं राघवाय न्यवेदयत् ॥ २३

मामेष वरदो राम ब्रह्मलोकं निनीषति ।
जितमुग्रेण तपसा दुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥ २४

अहं ज्ञात्वा नरव्याघ्र वर्तमानमदूरतः ।
ब्रह्मलोकं न गच्छामि त्वामदृष्ट्वा प्रियातिथिम् ॥ २५

समागम्य गमिष्यामि त्रिदिवं देवसेवितम् ।
अक्षया नरशार्दूल जिता लोका मया शुभाः ।
ब्राह्म्याश्च नाकपृष्ठ्याश्च प्रतिगृह्णीष्व मामकान् ॥ २६ G 3 9 26 B 3 5 31 L 3 6 25

20 ^{a}) Dt₁ D₃ Ct अथ, Cr g k as in text (for इति) Ś₁ V₁ B₃ D₁ वज्रभिद् ; Ñ V₃ B₁ ₂ ₄ D₂ ₃ ₅ ₇ वज्रहृद् (for वज्री तम्) —^{b}) Ś₁ Ñ V B D₁ ₃ ₅ ₇ त मुनिं (for तापसम्) —^{cd}) Dt₁ D₆ हययुक्तेन (for हरि°) Ñ₂ V B D₃ ₇ तेन हर्यश्वयुक्तेन ययौ रथवरेण स ※ Ck अथ इति वज्री तमामन्त्र्य च शरभङ्गमामन्त्र्य दिवं ययौ । एवं स्थिते निष्ठा नयतु तावत्तु ततो मां द्रष्टुमर्हति । एतं पश्चिमा अनन्तरं जीवत्स्य च कृतार्थं च द्रष्टुमहमचिरान्मि । कथं ह्यनेन कर्तव्यं महदन्यैस्सुदुष्करमिति वचनश्लोकं च कश्चिद्व्याख्याय व्याकरोति । सर्वमेतदसंगतम् । उपागच्छद्रामस्य तत्कालदर्शनपरिहारमात्रस्यैव वज्रार्थी विनीषितस्त्वात्मत एव वक्तव्यं चात्र उपागच्छद्रामो यावन्मा नाभिभाषते । तावद्विष्णु राजपापधर्मनिष्पत्तिं नयतु । ततोऽनन्तरं मां द्रष्टुमर्हतीति व्याकरोति । इदं व्याख्यानं प्रत्यक्षमि ध्यार्थं सर्वस्पष्टम् । ※

21 ^{ab}) T₁ damaged from प्र up to स्रा Ñ₂ V B₁-₃ D₃ ₅ तस्मिन्याते, B₄ तेन याते (for प्रयाते तु) Dm₁ D₃ G₃ ₃ M₃ सपरिच्छदे, K(ed) Cg सपरिच्छदः (for °च्छद) Ś₁ Ñ₁ D₁ ₃ प्रतियाते ततः शूरे राघव(D₃ °घ°)स्तमुपि तत (Ś₁ °दा) —^{d}) Ś₁ D₁ ₃ ददर्श ह, V₁ D₆ उपागत (for °गमत्)

22 ^{a}) Ś₁ सु, Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₃ ₅ ₇ G₃ M₁ ₂ तु, D₁ स (for च) B₃ सपूज्य, G₁ सवाह्य (for संगृह्य) —^{b}) G₃ [अ]थ (for च) Ś₁ Ñ₁ D₁ ₃ सानुजः सह सीतया, Ñ₂ V B D₇ राघवौ(Ñ₂ V D₇ °घ) सीतया सह(V₃ om) D₅ राघवौ सह सीतया —^{c}) Dg₁ D₄ T G₂ M₃ ₃ Cr g k समनुज्ञाता —^{d}) Dg₁ दत्तवासाः, M₂(after corr sec m as in text) लब्धवन्याः (for °वासा) —For 22^{cd}, Ś₁ Ñ₁ D₁ ₃ subst

70* निषसादु महाप्राज्ञो मुनिना विविनाचित ।

[Ś₁ समर्चित Ñ₁ विविधार्चित, D₃ समर्चित, L(ed) म समर्चित (for विविनाचित)]

—For 22^{cd}, Ñ₂ V B D₁ ₇ subst

71* न्यषीदत्रामनुज्ञातौ मान्येनाभिवितौ तदा ।

[V₁ न्यषीदताम्, V B₃(marg also मुनिना) D₅ ₇ मान्येन B₁ ₂ मुनिना (for मान्येन) V₃ B₃ ₃ तथा]

23 ^{a}) B D₃ ₅ शक्राय(B₃ °य)यानं(D₇ °त) D₂ शक्र प्रयात, D₅ शक्रोपयात (sic) M₂ शक्रोपयात (for शक्रोपयान) Ś₁ Ñ₂ D₂ ₃ ₃ ₇ G₁ M₂ त Ñ₂ V₁ B₂ Dm₁ D₁ ₃ G₂ ₃ तत् (for तु) —^{b}) Ś₁ Ñ₁ V B D₁-₃ पर्यपृच्छत (for °पृच्छत) —^{c}) Ñ₂ V₁ B D₅ ₇ [s]पि (for च) —^{d}) Ś₁ Ñ₁ D₁ ₃ M₃ शशस ह (for न्यवेदयत्)

24 ^{a}) Ś₁ Dt₁ D₂ मामेव, D₁ मामेव (for मामेष) Ñ₂ V B₁ ₃ D₅ ₇ [अ]भ्यागतो (for वरदो) B₂ om G₂ राजा, G₃ नाम (for राम) B₃ मामेवाद्य(marg also °त्वस्यां)गतो राम, B₄ मामेवा(marg also °पो)भ्यागतो राम —^{b}) G₂ निनीष्यति(sic) G₃ निपीड्यति, M₂ निनीषति(sic)(for निनीषति) Ñ₂ V B₁ ₃ ₃(before corr) ₄ D₅ ₇ नेतुं लोकमि(V₁ B₃ ₄ °म)त पर, B₃ (after corr marg also) नेतुं लोकादित पर —^{c}) B₁ ₂ प्राप्तम् (for जितम्) Dt₁ श्रमेण (for उ°) —^{d}) Ñ₁ V Dm₁ D₁-₃ ₅-₈ तु प्राप(D₅ °प्य)म् (for दुष्प्रा°) Ś₁ T₁ ₂ G₁ भवितामभि

25 G₂ damaged from नरव्याघ्र up to ब्रह्म in 25^{c} —^{a}) Ś₁ V₁ B₁ ₂ ₄ D₁ ₃ M₂ तु त्वा, V₁ श्रुत्वा, Ñ₂ B₂ D₅ ₇ तु त्त (for ज्ञात्वा) Ś₁ Ñ₁ D₁ ₃ नरव्याघ्र, Dm₁ D₄ °व्याघ्र (for नरव्याघ्र) —^{b}) Ś₁ D₃ च दूरत (for अदू°) —^{c}) Ñ₁ illeg for ब्रह्मलोकं न G₃ illeg for यद्य Ñ₂ V B D₅ ₇ न गत परम लोक —^{d}) Ś₁ D₁-₃ ह्यनागमच्यं, Ñ₁ illeg V₁ त्वां दृष्ट्वा सु, M₂ द्रष्टुं राम (for त्वामदृष्ट्वा) —After 25, Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄ ₆ ₈ S ins

72* त्वयाह पुरुषव्याघ्र धार्मिकेण महात्मना ।

26 Ś₁ D₁-₃ ₅ ₇ om 26^{ef} Ñ₁ illeg from समागम्य up to अक्षया in 26^{c} Ñ₂ V B D₅ ₇ transp 26^{ab} and 26^{cd} —^{ab}) Dt₁ D₆ Ct त्रिदिवं चामरं पर (for ^{b}) Ñ₂ V B D₅ ₇ नागमिष्यामि सत्कृत्य भवन्तमिह राघव —^{d}) T₁ ₂ G₂ मया (for जिता) Ś₁ Ñ₁ D₂ श्रुता मया D₃ मया पुरा D₅ महामुने, T₁ ₂ G₂ जिता शुभा (for मया शुभा) —D₂ om 26^{e}–28^{b} V om 26^{ef} —^{e}) B₃ Dm₁ D₄ G₁ ₂ नाकपृष्ठास्तु, D₆ °पृष्ठास्तु (for °पृष्ठ्यास्तु) Ś₁ D₁ ₃ ब्राह्म(D₁ °ह्मा) च नाकपृष्ठ(Ś₁ °लोक) च B₁ ₄ Dg₁ D₆ T ब्राह्म्या(T₁ °ह्मा)श्च नाकपृष्ठ्या(T₁ °ष्ठा)श्च, D₆ ब्राह्म्याश्च नाकपृष्ठ्याश्च —^{f})

G 3 9 27 B 3 5 32 L 3 6 26 एवमुक्तो नरव्याघ्रः सर्वशास्त्रविशारदः ।
ऋषिणा शरभङ्गेन राघवो वाक्यमब्रवीत् ॥ २७
अहमेवाहरिष्यामि सर्वाँल्लोकान्महामुने ।
आवासं त्वहमिच्छामि प्रदिष्टमिह कानने ॥ २८
राघवेणैवमुक्तस्तु शक्रतुल्यबलेन वै ।
शरभङ्गो महाप्राज्ञः पुनरेवाब्रवीद्वचः ॥ २९
सुतीक्ष्णमभिगच्छ त्वं शुचौ देशे तपस्विनम् ।
रमणीये वनोद्देशे स ते वासं विधास्यति ॥ ३०
एष पन्था नरव्याघ्र मुहूर्तं पश्य तात माम् ।
यावज्जहामि गात्राणि जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥ ३१
ततोऽग्निं स समाधाय हुत्वा चाज्येन मन्त्रवित् ।
शरभङ्गो महातेजाः प्रविवेश हुताशनम् ॥ ३२
तस्य रोमाणि केशांश्च ददाहाग्निर्महात्मनः ।
जीर्णां त्वचं तथास्थीनि यच्च मांसं च शोणितम् ॥ ३३

Dg1 reads गृहीत्वा मामकान् in marg Ś1 D3 राम त Ñ1 B D7 G1 M3 राम तान्, D1 राम तत्, D5 तानिमान् (for मामकान्) —After 26 Ñ2 B D5 7 G(ed) ins

73* भवात्मना च मान्यश्च गुरुः सत्कार्य एव च।
प्रतिगृह्य मया दत्तं धर्मं वर्षशतैश्चितम्।

[(l 1) B2 हि (for third च) —(l 2) B3 3 प्रतिगृह्य (for °गृह्य) B2 धर्म्यं G(ed) रक्षसैः सुदुर्लभ (for the post half)]

27 D3 om 27 (cf v l 26) —a) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 महाप्राज्ञ, G1 महातेजा (for नरव्याघ्र) —G3 damaged from घ्र in 27a up to शर in 27c —b) Dg1 सर्वशास्त्र (for °शास्त्र) Ś1 Dg1 Dm1 विद्या वर (for विशारद) —c) Ñ B1 2 D2 4 7 T M1 2 श(D6 स)रभङ्गेण —d) Ś1 Ñ1 D1 2 रामो वचनमब्रवीत् —After 27 V ins while Ñ2 B D5 7 G(ed) ins after 28ab

74* सत्कृतोऽहं त्वया ब्रह्मन्गच्छ लोकानितः परान्।
सुप्रभावाञ्जितान्ब्रह्मन्सुतानामि वाञ्छितान्।

[(l 1) B3 न ऊर्(for गच्छ) G(ed) अतः परान् —V1 om l 2-28b —(l 2) B1 3 स्वप्रभाव (B2 °भा(*)) (for सु°) B3 स्वप्रभावैर्जितान्ब्रह्मन् (for the prior half)]

28 V1 B3 om 28ab (for V1 cf v l 74* and for D3 cf v l 76) —a) Ś1 Ñ1 D1 3 [स]र्वैरिष्यामि, D3 हरि°, T1 गमि° (for [आ]हरिष्यामि) —b) Ś1 Ñ B D1 3 5 7 G1 2 स्वयं, D4 8 T1 2 G3 सर्वे M3 स्वर्लोक (for सर्वाँल्लो°) Ñ2 B D5 7 अनुत्तमान् (for महामुने) —After 28cd Ñ2 B D5 7 G(ed) ins 74* —cd) Ñ1 illeg from ह up to प्रदिष्ट N2 D4 7 विह (with hiatus) D4 मह्यम् (for त्वहम्) Ś1 D1-3 निर्दिष्टम्, D4 प्रविष्टम्, T2 प्रयेष्टुम् (for प्रदिष्टम्) Ñ2 V B D5 7 त्वया(B2 आ [with hiatus])दिष्ट भवता वने

29 Ñ1 illeg from मु in 29a up to शरभङ्गो in 29c —b) Ś1 D1-3 शतक्रतु (for शक्रतुल्य) Ñ1 V2 B D5 7 M1 2 स, V1 G3 तु (for वै) —d) G3 damaged —After 29 Dm1 D4 1 T1 2 G1 ins 75*

30 a) Ś1 उपगच्छ (for अभि°) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 राम शीघ्रं (for शुचौ देशे) D1 व्यवसितं (for तपस्विनम्) Ñ2 V B D5 7 सिद्ध राम तपोधन (Ñ2 V1 B1 D7 °न) —c) Ñ2 D5 7 महापुण्ये V B महारण्ये (for वनोद्देशे) —For 30 Dg1 Dt1 D6 T3 G1 2 M subst while Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins after 29

75* इह राम महातेजाः सुतीक्ष्णो नाम धार्मिकः।
वसत्यरण्ये धर्मात्मा स ते वास विधास्यति।

[(l 1) G3 damaged up to क्ष्णो M3 धर्मात्म (for धार्मिक) —(l 2) Dt1 D6 नियत (for धर्मात्मा) Dt1 Dm1 D4 8 T1 2 G2 अतो (for वास)]

—Then Dg1 Dt1 D6 T3 G1 2 M cont while Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins after 30

76* इमां मन्दाकिनीं राम प्रतिस्रोतामनुव्रज।
नदीं पुष्पोडुपवहां ततस्तत्र गमिष्यसि।

[G3 damaged from त्ता in l 1 up to पु in l 2 —(l 1) G2 नाम (for राम) Dm1 D6 अभिव्रज —(l 2) G3 पुष्पोपवहां M3 पुष्पप्रवलन्तीं (for the prior half) T1 2 G2 M3 तत्र (for ततस्) D4 T3 गमिष्यति]

31 a) D1 एव (for एष) B1 एवमुक्तो (for एष पन्था) Ś1 महाराज Ñ V B D1 2 महाप्राज्ञ (Ñ1 °ज्ञ) (for नरव्याघ्र) —b) M1 पश्य (for पश्य) Ś1 Ñ1 D1-3 स्वीयतामिह (Ś1 D3 °ति) Ñ2 V2 B D5 7 तावद्द्रक्ष्यसि V1 तात तात ता (sic) G1 पश्यतामिह (for पश्य तात माम्) —c) Ś1 D1 3 6 जुहोमि (for जहामि) Ñ2 V B D5 7 त्यजामि यावत्स्व (Ñ2 V सु)तनु —d) Ñ1 Dg1 D2 जीर्णे (for जीर्णां) Ñ1 illeg for त्वचमिवो V1 जीर्णामिव महोरग

32 a) B1 2 4 [s]ग्नीन् (for ऽग्निं) D8 7 om (hapl) Ñ(ed) Cm सु (for स) Dg1 Dm1 D6 ततो(Dg1 [before corr] अतो) वह्नि(Dg1 °ह्नीन्) समाधाय, T1 ततोऽग्निं सुसमाधाय —Ñ1 illeg for 32ab —b) B1 [आ]ज्येन च (by transp) (for चाज्येन) V2 धर्मवित्, G2 Ct मन्त्रवत् (for मन्त्रवित्) Ś1 D1 हुत्वा चैव समंततः D3 हुत्वा चैव सुसंस्कृत, D2 हुत्वा चैव स मैव्रत —c) Ś1 Dm1 D1-3, 8 G2 महाप्राज्ञ Ñ2 V B D5 7 तप सिद्ध (for महातेजा)

33 a) Ś1 रोमांश्च, Ñ1 D1 3 लोमानि (for रोमाणि) —b) Dt1 D6 ददाह वह्निर् (for ददाहाग्निर्) —G1 damaged for 33c —c) Dg1 D2 T1 जीर्णं, T2 G2 जीर्णे (for जीर्णां)

स च पावकसंकाशः कुमारः समपद्यत ।
उत्थायाग्निचयात्तस्माच्छरभङ्गो व्यरोचत ॥ ३४
स लोकानाहिताग्नीनामृषीणां च महात्मनाम् ।
देवानां च व्यतिक्रम्य ब्रह्मलोकं व्यरोहत ॥ ३५

स पुण्यकर्मा भुवने द्विजर्षभः
पितामहं सानुचरं ददर्श ह ।
पितामहश्चापि समीक्ष्य तं द्विजं
ननन्द सुस्वागतमित्युवाच ह ॥ ३६   G 3 9 3 B 3 5 L 3 6 31

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

Dg1 यथा, Dt1 तदा, Dm1 D4 6 G2 M3 यथ B(ed) तद् (for तथा) Ñ1 [आ]च्छिद्य (for [अ]श्नीति) —d) Ñ1 तथा D3 मास (for यथ) D3 चैव (for मास) Ñ1 G1 भक्षोणित, Dt1 Dm1 D2 4 6 T2 3 G2 3 मशोणित, D1 श्शोणित (for च शोणितम्) —For 33 Ñ2 V B D5 7 subst

77* स इत्थवा स्वयमपि गात्रिमलोमकरां तनम् ।
समासमेगेरधिर तत शान्तिमुपागमत् ।

[(l 2) B4 मेन्त्रधिर (for मेगेरधिर) V2 B2 उपागत] —After 33 T1 3 ins

78* रामस्तु विस्मितो भ्राता भार्यया च महात्मवान् ।

34 Ñ1 illeg for 34 —a) Ś1 D1-3 तु (for च) —b) D3 (also) स मार (for कुमार) Ñ2 D5 7 समनाथत (for °पद्यत) M3 कुमारत्वमपद्यत —c) Ñ2 V B D5 7 उदस्थाय (for उत्थाय) D4 भस्माच् (for तस्माच्) —After 34 D3 ins

79* दीप्ततेजा महातेजास्तपोराशिर्महास्वर ।

35 Ś1 Ñ1 om 35 —b) Ñ2 V B D5 7 पुण्यकर्मणा, Dm1 D8 G3 च सुकर्मणा D1 3 च स्वकर्मणा D2 स्वर्गकर्मणा (for च महात्मनाम्) —c) D6 दवतानां (for देवानां च) D1 2 [अ]भ्यतिक्रम्य, D2 M1 [अ]भ्यति° (for व्यतिक्रम्य) —d) D1 3 M2 ब्रह्मलोक (for °लोकं) Ñ2 V B D5 7 ब्रह्माय ह, D1 2 व्यरोचत, D3 अगच्छत, M2 व्यतिष्ठत (for व्यरोहत)

36 a) D3 (before corr) T2 सु (for स) Ś1 V1 B Dg1 D1 2 5 7 T1 2 G2 3 M भवने D3 भवति Ch भवन (for भुवने) Ñ2 V B D5 7 भुवे स्थित (for द्विजर्षभ) —b) B1 चानुचर, D1 सानुनय D3 सानुगश्च (for सानुचर) Ñ1 B1 G3 om ह —c) B1 पितामह (for पितामहश्) M2 चैव (for चापि) Ś1 Ñ1 D1 3 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ñ2 V B2 4 D5 7 तत्र, B1 च (for द्विज) —d) Ś1 Ñ1 D1 3 तपस्विनं, Ñ2 V1 B D5 7 महाद्युति (B2 °ति) V1 पितामह, T2 ननद तु (for ननन्द सु) B1 D1 5 T1 2 G3 उवाच (for उवाच ह)

Colophon Kanda name Ś1 Ñ1 B Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 7 T G M1 2 आरण्य (N1 °ण्यक) काण्डे Ñ2 V D5 आरण्यक —Sarga name Ś1 D2 3 शरभङ्गदर्शन (Ś1 °न) Ñ1 शरभङ्गस्वर्गगमनं, Ñ2 D5 7 शरभङ्गस्वर्गारोहणं, V B D1 शरभङ्गाश्रिगमन (D1 °न) —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 8 om Ñ2 V B3 D7 9 B2 4 D1 3 10 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S 5 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G M2 with श्रीरामाय नमः

५

G 3. 10. 1
B 3. 6. 1
L 3. 7. 1

शरभङ्गे दिवं प्राप्ते मुनिसंघाः समागताः ।
अभ्यगच्छन्त काकुत्स्थं रामं ज्वलिततेजसम् ॥ १
वैखानसा वालखिल्याः संप्रक्षाला मरीचिपाः ।
अश्मकुट्टाश्च बहवः पत्राहाराश्च तापसाः ॥ २
दन्तोलूखलिनश्चैव तथैवोन्मज्जकाः परे ।
मुनयः सलिलाहारा वायुभक्षास्तथापरे ॥ ३
आकाशनिलयाश्चैव तथा स्थण्डिलशायिनः ।
तथोर्ध्ववासिनो दान्तास्तथार्द्रपटवाससः ॥ ४
सजपाश्च तपोनित्यास्तथा पञ्चतपोऽन्विताः ।
सर्वे ब्राह्म्या श्रिया जुष्टा दृढयोगसमाहिताः ।
शरभङ्गाश्रमे राममभिजग्मुश्च तापसाः ॥ ५

5

D8 begins with ॐ

1 Ñ1 partly illeg. for 1ab — a) V2 B4 D1 (marg.) 4 T2 Cm.g याते (for प्राप्ते) — b) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 समतः (for समागताः) — c) Ñ2 B2 D6.7 अभ्यगच्छन्त, V1 D1 अभ्यगच्छत, G3 अभ्यागच्छन्त — d) Ñ1 illeg. for राम. Ś1 D3 ज्वलन (for ज्वलित).

2 a) V B D1.3.8 वालिखिल्याः. G3 वालखिल्याश्च निका. ※ Cv ये प्रतिदिन जीवन सपाद्य सपद्य च तद्विनियुज्य वर्तन्ते ते श्वःस्तनिका (का). Cm वालखिल्यास्तु नखेऽर्थे स्वधे पूर्वसंचितत्यागिनः । संप्रक्षालास्तु भगवत श्रीपादप्रक्षालन जाता महर्षयः । यद्वा प्रत्यह जीवनसाधन सपाद्य सर्वं तद्विनियुज्य वर्तते ये ते वा संप्रक्षाला अश्वस्तनिका इत्यर्थः । ※ — b) Ś1 V2 B3.4 D3 पृ(D4 प्र)श्नयोथ, Ñ2 V1 B1.2 D5.7 ऋग्ययोथ, Dg1 सप्रक्ष्याशा, D1.3 प्रश्रयोथ (for संप्रक्षाला). B4 मरीचप (for मरीचिपाः). M2 ऋषय कुशचीरिण — After 2ab, Ś1 Ñ1 D1.3.6 read 3cd — c) Ś1 D1-3 दृशतपा, Ñ2 V B सुबहव, D6.7 सुबहुवा (for च बहव) — d) Ñ2 V B D6.7 पर्णाहाराश् (for पत्राहाराश्). Dm1 D5 G3 धार्मिका (for तापसाः).

3 Ś1 om. (hapl.) 3b and 4a — b) ※ Cmp उन्मज्जका इति पाठे उद्दव मज्जो मासर्षं येषा ते तथा । स्वार्थे क । यद्वा ज्ञानिन बालोन्मत्तपिशाचवत् इति स्मरणात्तथा । ※ Ñ V B D1-3.5.7 दृढकारण्यवासिन. — After 3ab, Ñ1 D1-3 ins.:

80* मरयो हि महात्मानो ज्वलनार्कसमप्रभाः ।
[Ñ1 समागताः (for समप्रभाः)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 S ins.:

81* गात्रशय्या अशय्याश्च तथैवाभ्रावकाशिकाः ।
[D4 °प° (for [ए]व). Dt1 D4.6 Cv.t [अ]नवकाशिका, T2 श्रा°, G1 M2 [अ]भ्यव°, M1 [अ]भाव°. Cv.mp [अ]भ्यवका शिना (Cmp °न). Cm.g °वकाशा (for [अ]भ्रावकाशिका).]
— Ś1 Ñ1 D1-3.5 read 3cd after 2ab — c) Ñ2 V B D6.7 केचिच्च (for मुनयः) — d) Dg1 वायुभक्ष्याश्च. Ś1 Ñ1 D1.3 तथैव च (for तथापरे). Ñ2 V B D6.7 ज्वलितानन(B2 D6.7 °ए)वर्चस, D1 वायुभक्ष्या सहस्रश. — After 3, B3 ins.:

82* वायुभक्षास्तथा केचित्सर्वसत्त्वहिते रताः ।

4 Ś1 om. 4a (cf. v.l. 3) — a) Ś1 Ñ1 D1-3 तथोद (D3 तथा दिग्)वसना शयना(Ś1 °नाश्चैव), Dg1 T G1 M2.3 तथोपवा°, Dm1 D5 G3 M1 मासोपवा°, K (ed.) Cm.g व्रतोपवा° ※ Ck एव पाठ उपवासिन इत्यन्य पठति स तु साधारणधर्म इत्युपेक्ष्य ।. Ct व्रतोपवासिन इति पाठस्तु चिन्त्य तस्य साधारणधर्मत्वादिति कतक । ※ — d) G1 धारिण, Cv -वासना (for -वाससः). Ś1 Ñ1 D1-3 तथैव पट्ट धारिण. — For 4, Ñ2 V B D6.7 subst.:

83* अभ्रावकाशिनश्चान्ये जले चाप्यनुवासिन ।
उपवासरताश्चैव केचित्स्थण्डिलशायिन ।

[(l. 1) V1 शुभ्र (for अभ्र) — V1 om. from न्ये up to चैव in l. 2. B1.3.4 transp. the post. halves of l. 1 and 2. Ñ2 D7 जलावकाशोपशायि(Ñ2 °कि)न, V2 जलावकाश शायिन (sic). B1 जले कश्चनवासिन, B2 जलावश्चाभिशायिन, D6 जलावश्चोपशायिन (for the post. half) — (l. 2) B2 D6.7 उदवास- B3.4 [अ]न्ये (for [ए]व). V1 -वासिन (for शायिन).]

5 a) D4 सनपाश्च, D5 सतपाश्च, Cr.k सजपतस् (for सजपाश्च). Dg1 Dt1 D6 तपोनिष्ठास् (for तपोनित्यास्) — b) D5 M2 -तपान्विता (for तपोऽन्विताः) — c) Dt1 D6 G1.2 M1 युक्ता (for जुष्टा) — d) Dg1 D4 T1.2 G M Cg.k दृढयोगा समाहिता, Dm1 D5 दृढयोगा सहस्रश, T3 दृढयोग समन्विता — f) T3 होमजुह्वश् (for अभिजग्मुश्). — For 5, Ś1 Ñ1 D1-3 subst.:

84* सजपाश्च महात्मानस्तथा पञ्चतपस्विन ।
चातुर्मास्यकृताहारा निराहारास्तथैव च ।
वृक्षसंचाश्मपदाश्च ये चरन्ति महत्तप ।
अदर्शनेन ये घोरं चरन्ति नियतव्रता ।
एकाङ्गुष्ठेन तिष्ठन्ति ये च भूतविहिंसका ।
शाकभक्षा पयोभक्षा निर्दिष्टफलभोजिन ।
पत्राहारे च निरता वायुभक्षास्तथापरे ।
एते चान्ये च धर्मज्ञा मुनयो धर्मवत्सला ।
शरभङ्गाश्रमे राममभिजग्मु समाहिता ।

[(l. 1) Ñ1 दान्तो मि, D1-3 °तपा दिश (for °स्विन). — (l. 2) Ś1 चतुर्मास्य, D3 चातुर्मास (for चातुर्मास्य).

अभिगम्य च धर्मज्ञा रामं धर्मभृतां वरम् ।
ऊचुः परमधर्मज्ञमृषिसंघाः समाहिताः ॥ ६
त्वमिक्ष्वाकुकुलस्यास्य पृथिव्याश्च महारथः ।
प्रधानश्चासि नाथश्च देवानां मघवानिव ॥ ७
विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु यशसा विक्रमेण च ।
पितृव्रतत्वं सत्यं च त्वयि धर्मश्च पुष्कलः ॥ ८
त्वामासाद्य महात्मानं धर्मज्ञं धर्मवत्सलम् ।
अर्थित्वान्नाथ वक्ष्यामस्तच्च नः क्षन्तुमर्हसि ॥ ९
अधर्मस्तु महांस्तात भवेत्तस्य महीपतेः ।
यो हरेद्बलिषड्भागं न च रक्षति पुत्रवत् ॥ १०
युञ्जानः स्वानिव प्राणान्प्राणैरिष्टान्सुतानिव ।
नित्ययुक्तः सदा रक्षन्सर्वान्विषयवासिनः ॥ ११
प्राप्नोति शाश्वतीं राम कीर्तिं स बहुवार्षिकीम् ।
ब्रह्मणः स्थानमासाद्य तत्र चापि महीयते ॥ १२ G 3.10.15 B 3.6.13 L 3.7.16

—(l. 3) Ñ1 महातप —(l. 7) D3 फलाहाराद् (for फलाहार) Ś1 विनिरता, Ñ1 च नियता (for च निरता) —(l. 9) Ñ1 D1.3 समागता (for समाहिता)]

while Ñ2 V B D5.7 subst

85* तपोरता महाभाग केचित्पञ्चतपोऽन्विता ।
चातुर्मास्यकृताहारा निराहारास्तथापरे ।
वृक्षप्रसक्तपादाश्च सदावाक्शिरस स्थिता ।
धनाश्रिता कर्मफलमाश्रिताश्चापरे तथा ।
स्थिता पञ्चतपीं चान्ये कृत्वैवाङ्गुष्ठपीडिताम् । [5]
एव नानातपोयुक्ता मुनय संशितव्रता ।
शरभङ्गाश्रमे राम द्रष्टुमभ्यागमस्तदा ।

[(l. 1) V2 तपोरता (for तपोऽन्विता) —(l. 2) V चतुर्मास, B2 चातुर्मास (for °र्मास्य) B3 चातुर्मास्याशयाहारा B4 चातुर्मास्याङ्गाहारा (for the prior half) —(l. 3) V [आ]भक्त (for सक्त-) —(l. 4) V1 तथापरे (by transp) —(l. 5) V1 स्थित्वा B3 स्थिता (for स्थिता) V2 कृत्वाङ्गुष्ठाभिपीडितां (for the post half) —(l. 6) B1.3.4 (marg also) श्रवण (for युक्ता) —(l. 7) B1 अभ्यागताम् (for °मन्)]

6 [a]) B4 [अ]थ (for च) Ñ2 V B2.4 D5.7 धर्मज्ञम्, B1 काकुत्स्थम्, B3 सर्वज्ञम्, T3 संहृष्टा (for धर्मज्ञा) —[b]) D1.3 राम (for धर्म) Ñ2 V B D5.7 ऋषिसंघा सम व्रत —[cd]) Dg1 संहृष्टा, T3 संहृष्टा, G1 धर्मिष्ठा, M3 धर्मज्ञा (for धर्मज्ञम्) Dg1 Dt1 D4.6 T1.2 M2 समागता, G3 संहृष्टा (for समाहिता) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7 ऊचु प्रातरुप सर्वं सारवपूर्वमिद वच

7 [a]) G3 इक्ष्वाकूणा (for त्वमिक्ष्वाकु) Ñ2 -कुलस्यात, V B D5.7 -कुले तात (for -कुलस्यास्य) —[b]) D1 पृथिव्या, T3 प्रधानस् (for पृथिव्याश्च) D3 महायश, T1.2 M महारथ (for महारथ) Ñ2 V B D5.7 पृथिव्या राम (B1 धर्मे) विश्रुत —[c]) G1 प्रजाना (for प्रधानश्) Ñ1 Dt1 D6 [अ]पि (for [अ]सि) G2 धर्मज्ञ (for नाथश्च) Ś1 D1.3 प्रधानश्चापि नाथश्च, Ñ2 V B D5.7 नाथ प्रजानां सर्वासां (Ñ2 D6 सर्वेषां) —[d]) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 इन्द्र वासव (for मघवानिव)

8 Ñ1 om 8[cd] —[c]) D4 T1.2 G2 Cg पितृभक्तिश्च (for पितृव्रतत्व) —[d]) M1.2 तु (for च) D6 T1.2 त्वयि धर्माश्च पुष्कला —For 8[cd], Ś1 Ñ1 D1.3 subst

86* पितृभक्तया च नगरे नागराणा मनोहर ।

[Ś1 पितृभक्त्या, Ñ1 महत्या च (for च नगरे) Ś1 मनोरम D1 °रथ (for °हर)]

while Ñ2 V B D5.7 subst

87* पितुर्नियोगाद्दुर्धर्षं वन घोरमुपागत ।

[D5 धर्मेण (for दुर्धर्ष) D5 घोर वनम् (by transp)]

9 V B1 om 9 —[a]) Ñ2 B3 D5.7 महाभाग (for महात्मान) —[b]) D4 धर्मिष्ठ (for धर्मज्ञ) D5 धर्मकारणात् (for °वत्सलम्) —[c]) Ñ2 D5.7 अर्थयित्वा च, B2-4 अर्थयित्वा तु, D3 अर्थित्वात्तत्र, D2 °त्वा तु, D3 °त्व तत्र G1 °त्वाथ, L(ed) अर्थित्वा यत्र (for अर्थित्वान्नाथ) D5 वक्ष्यामस (for वक्ष्यामस्) Ś1 अर्थयित्वानुवक्ष्यामस, Ñ1 अर्थित्वा न प्रवक्ष्यामो —[d]) Ś1 तन्नस्त्व, Ñ1 वचन, Ñ2 B3.4 D5.7 त्व चैतद्, B2 त्वमेतद्, D1.3 त्व च न, Cr m तत्तु न (for तच्च न) Ś1 Ñ1 D1.3 कर्तुम् (for क्षन्तुम्)

10 [a]) T3 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1.3 अधर्मो हि महा (D3 भवा)स्तस्य, Ñ2 V B D5.7 अधर्म सुमहात्रा (V2 °त्मा) न, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 अधर्म सुमहाश्चाथ —[b]) Ś1 Ñ1 D1.3 इह (for तस्य) Dt1 Dm1 D4.6 तु भूपते, D2.7 महीपते —[c]) V1 इह B1 भुवि (for बलि) —[d]) Ś1 Ñ1 D1.3 रक्षेत (for रक्षति) Ñ2 V B D5.7 न च रक्षेदिमा प्रजा, D1 नाभिरक्षेत पुत्रवत्

11 Ñ1 om 11.12 For 11-13 Ñ2 V B D5.7 subst 88* —[a]) Ś1 D1-3 M1.2 यो राजा, D4 प्रजा य (for युञ्जान) D2 प्राणैर् (for प्राणान्) —[b]) Ś1 D2 इष्टा लोकान्, Dm1 D6 G3 प्राणिन स्वान्, G1 पार्थिवस्थान्, G2 M1 प्राणिन स्व (for प्राणैरिष्टान्) D1 प्राणैरिष्टान्स्वसुतानिव च (sic) D3 प्राणेभ्योऽप्यधिकानि च —[c]) T3 नित्य (for नित्य) Ś1 D1-3 M3 रक्षेत् (for रक्षन्)

12 Ñ1 om 12 (cf v l 11) For subst in Ñ2 V B D5.7 cf v l 11 and 13 —[a]) M2 शाश्वत राज्य (for शाश्वतीं राम) —[b]) G3 बहुवार्षिकं Ś1 D3 कीर्तिं त्रैलोक्य

G 3 10 16 B 3 6 14 L 3 7 17 यत्करोति परं धर्मं मुनिर्मूलफलाशनः ।
तत्र राज्ञश्चतुर्भागः प्रजा धर्मेण रक्षतः ॥ १३
सोऽयं ब्राह्मणभूयिष्ठो वानप्रस्थगणो महान् ।
त्वन्नाथोऽनाथवद्राम राक्षसैर्वध्यते भृशम् ॥ १४
एहि पश्य शरीराणि मुनीनां भावितात्मनाम् ।
हतानां राक्षसैर्घोरैर्बहूनां बहुधा वने ॥ १५
पम्पानदीनिवासानामनुमन्दाकिनीमपि ।
चित्रकूटालयानां च क्रियते कदनं महत् ॥ १६
एवं वयं न मृष्यामो विप्रकारं तपस्विनाम् ।
क्रियमाणं वने घोरं रक्षोभिर्भीमकर्मभिः ॥ १७
ततस्त्वां शरणार्थं च शरण्यं समुपस्थिताः ।
परिपालय नो राम वध्यमानान्निशाचरैः ॥ १८
एतच्छ्रुत्वा तु काकुत्स्थस्तापसानां तपस्विनाम् ।
इदं प्रोवाच धर्मात्मा सर्वानेव तपस्विनः ।
नैवमर्हथ मां वक्तुमाज्ञाप्योऽहं तपस्विनाम् ॥ १९

पावनीं, D2 कीर्तिं त्रैलोक्यभाविनीं, T2 कीर्तिं सुबहुलार्पिकीं T3 G1 M1-3 कीर्तिं स(T3 च) इह मानुषीं —ᶜ) Ś1 D1-3 ब्रह्मस्थानं समासाद्य —ᵈ) M2 प्रेत्य (for तत्र) D3 [अ]पि च (by transp) (for चापि)

13 ᵃᵇ) Ś1 Dg1 Dm1 D2 3 8 T G M1 3 Cr य करोति, D1 करोति य (for यत्करोति) G2 सदा (for परं) Dm1 D1 G2 पर्णं (for मुनिर्) M2 करोति यावद्धो धर्मं तपस्वी संशितव्रत —ᶜ) G1 ततो, M1 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ1 D1-3 तस्माद्राजस्तु षड्भाग —For 11-13 Ñ2 V B D5 7 subst

88* पौरजानपदांश्चापि प्राणैरिष्टान्सुतानिव ।
यो न रक्षति दुर्मेधा स नरैर्भुवि गर्ह्यते ।
यस्तु रक्षति धर्मेण प्रजा पुत्रानिवौरसान् ।
राजा दण्डं समुद्यम्य शमयन्भयमोजसा ।
स प्राप्नोति परां कीर्तिमिह च प्रेत्य चाक्षयम् ।
विहृत्य चेह स सुखी प्राप्नोतीन्द्रसलोकताम् ।
चरन्ति मुनयो धर्मं ये च राज्ञाभिपालिताः ।
ततो राजा हि षड्भागं सम्यगाप्नोति पालयन् ।

[(l 1) Ñ1 D5 7 राजन् (for राजा) V1 सुतैर् (for सुतान्) —(l 2) B3 reads रक्षति in marg B1 गर्हित (for °ते) —(l 3) Ñ2 यस्तु (for यस्तु) D5 रक्ष्यति (for रक्षति). —(l 4) B1 समुद्दिश्य B4 समुद्यम्य (for समुद्यम्य) —(l 5) V1 वरां (for परां) V3 B3 D5 [अ]व्ययं B1 4 [अ]परां (for [अ]क्षयम्) —(l 6) G(cd) सुमुखी —(l 8) Ñ2 तत्र (for ततो) V1 B3 D5 पालनात्.]

14 ᵃ) B4 योऽयं (for सोऽयं) B1 4 भूयिष्ठे (for भूयिष्ठो) —ᵇ) V1 B3 4 वानप्रस्थो (for वानप्रस्थ) Ś1 गुणो, B4 (before corr) T3 -गतो (for -गणो) —ᶜᵈ) Ñ1 वरस (for राम) Ś1 Dt1 D6 M2 हन्यते, Cg बाध्यते (for वध्यते) Ñ1 बध्यते राक्षसैः (by transp) Ś1 Ñ1 D1-3 सदा (for भृशम्) Ñ2 V B D5 7 राक्षसैः पीड्यमानस्त्वां शरण्यं शरणं गतः

15 ᵃ) Ś1 Ñ1 D1 3 पश्य राम (for एहि पश्य) —ᶜ) D4 भग्नानां (for हतानां) Ñ2 V B D5 7 हतानां राम रक्षोभिर् —ᵈ) Dt1 om बहूना M3 बहुभिर् (for बहुधा)
Ś1 Ñ1 D1 2 स(D2 या)तानां(D1 °नि) वसुधातले, D3 बहूना वसुधातले, D4 बहूना दण्डकावने

16 ᵃ) Dg1 D4 T3 G1 3 M1 -वन (for नदी) D6 (after corr sec m) निवासीनाम् (for °सानाम्) Ś1 Ñ1 D1 3 पम्पातीरे(Ñ1 °वने) निवसताम्, Ñ2 V B D5 7 पम्पातिवासिनामेषाम्, M2 पम्पातीरनिविष्टानाम्, M3 पम्पावननिवासीनाम् —ᵇ) Ś1 इत, Ñ1 तथा, D1 इति, D2 अत (for अपि)

17 ᵃ) Ñ1 D3 स वै, D5 पुन (for एव) G2 विपन् (for वयं) Ñ1 मृष्यते (for मृष्यामो) Ś1 तथैव तत्र मृष्यते, D1 त चैव य न मृष्यतो, D2 न चैवैतन्न मृष्यते —M2 om 17ᵇ —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 घोरे (for घोरं) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षसैः (Ñ1 रक्षोभिः) क्रूरकर्मभिः, Dm1 D2 G1 3 राक्षसैः (G1 3 रक्षोभिः)र्भीमविक्रमैः —For 17ᶜᵈ, Ñ2 V B D5 7 subst

89* अतिप्रवृद्धैः रक्षोभिर्जनस्थाननिवासिभिः ।
[V1 lacuna for the post half B1 निवासिनः]

18 ᵃᵇ) Ś1 Ñ1 D1 3 सा (for त्वां) G1 शरणाता (for शरणार्थं) Ś1 Ñ1 D1-3 त्वां (for च) D1 M2 शरण (for शरण्य) Ś1 Ñ1 D1-3 वयमागता, T1 3 समुपागता (for समुपस्थिता) Ñ2 V B D5 7 आर्ता स्म शरणं राम वयं समुपागता —ᶜ) B1 पाहि पालय (for परिपा°) Ñ2 V B D5 7 सर्वान् (for राम) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1 3 सनानिव धनुर्धर, Ñ2 V B D5 7 स्व(B3 स)बाहुबलमाश्रित —After 18, Ñ2 V B D5 7 ins

90* ऐश्वरोऽयं परो भाव शूरस्य नाम राघव ।
[D5 शत्रु स (for शूरस्य)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

91* परा त्वत्तो गतिर्वीर पृथिव्यां नोपपद्यते ।
परिपालय न सर्वान्राक्षसेभ्यो नृपात्मज ।

19 V1 om 19ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 रामस्तेषां वच श्रुत्वा, Ñ2 V1 B D4 7 इति श्रुत्वा वचो रामस् —ᵇ) Ś1 Ñ1 वनास्थिना, Ñ2 V2 B D5 7 महात्मना, D2 Ckp तपस्विना, M2 वचनम् (for तपस्विनाम्) —ᵈ) D2 सर्वम् (for सर्वान्). Ñ1 illeg from तपस्विन up to सप in l 1 of 92* Ś1

भवतामर्थसिद्ध्यर्थमागतोऽहं यदृच्छया ।
तस्य मेऽयं वने वासो भविष्यति महाफलः ।
तपस्विनां रणे शत्रून्हन्तुमिच्छामि राक्षसान् ॥ २०

दत्त्वा वरं चापि तपोधनानां
धर्मे धृतात्मा सह लक्ष्मणेन ।
तपोधनैश्चापि सहार्यवृत्तः
सुतीक्ष्णमेवाभिजगाम वीरः ॥ २१ G 3 10 26 B 3 6 26 L 3 7 27

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

D1-3 कृतानलि, Ñ2 V B D5 7 तपोधनान्, M2 प्रणम्य च (for तपस्विन) —ᵉ) Ś1 [ए]नम् (for [ए]वम्) —ᶠ) K(ed) Cg आज्ञप्तो (for आज्ञाप्यो) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 अहमेव सलक्ष्मण —After 19 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 ins

92* तप श्रुतवयोवृद्धान्भवत शरण गत ।
इद हि दण्डकारण्य नानासत्त्वनिषेवितम् ।

[(l 1) Ñ1 illeg for तप Ś1 D1-3 तपोवृद्धान् B1 तप कृत, B3 तपस्वी च (for तप श्रुत) Ś1 D1-3 शरण्यान् (for भवत) Ś1 D2 शरणागत, D1 शरणागतान् (for शरण गत) —(l 2) Ś1 B3 D1-3 च, Ñ1 V B1 2 तु (for हि) B3 4 (marg orig -मुनिनिषेवित) सत्त्वनिशवित]

while Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 19 Dg1 ins l 1 after 19ᶜᵈ and l 3 after 19ᵉᶠ

93* केवलेनैव कार्येण प्रविष्टव्य वन मया ।
विप्रकारमपाकर्तु राक्षसैर्भवतामिमम् ।
पितुस्तु निर्देशकर प्रविष्टोऽहमिद वनम् ।

[(l 1) Dt1 Dm1 D4 8 G2 Cr k t स्वकार्येण K(ed) Cg [आ]त्मकार्येण (for [ए]व कार्येण) K(ed) transp वन and मया —(l 2) D8 अथाकर्तु T2 M2 Cv अपाकर्तु G2 उपाकर्तु (for अपाकर्तु) —(l 3) G1 प्रविष्टो दण्डकावन (for the post half)]

20 ᵇ) Ñ2 V B D5 7 Cg [ऽ]स्मि, G3 [ऽ]य (for ऽहं) Ś1 Ñ1 D1-3 सलक्ष्मण (for यदृच्छया) —ᶜ) Ñ2 V B D7 सरामो (for तस्य मे) Ś1 Ñ1 D1-3 [ऽ]त्र (for ऽय) D6 सकामोऽद्य वने वासो, M3 2 सत्यमेवं वने वासो —ᵈ) Ś1 तपस्यत, Ñ1 D1-3 तपस्विन, Ñ2 V B D6 7 यशस्कर, T1 महाबल (for महाफल) —D1 om 20ᵉᶠ —ᵉ) Dg1 वने (for रणे) —ᶠ) M2 निघ्नतो राक्षसानिह, M3 निघ्नतो मम राक्षसान् —For 20ᵉᶠ, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 subst

94* सरक्षतो मुनिगणान्निघ्नतो राक्षसान्मम ।

[Ñ1 illeg from मुनि up to मम Ś1 D2 3 मुनि, V1 बहून् (for मम)]

—After 20, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

95* पश्यन्तु वीर्यमृषय सभ्रातुर्मे तपोधना ।

—M2 cont

96* अराक्षसमिम लोकमहमद्य यदा पुन ।
करिष्यामि न चेत्तास्मि रामो दशरथात्मज ।

21 ᵃ) T2 गत्वा (for दत्त्वा) Dg1 G2 M2 Cg [अ]भय (for वर) Dm1 D8 G1 3 स तापसाना (for तपोधनाना) —ᵇ) Dm1 D8 G3 धर्मप्रधान, T2 धर्मं स्मृतात्मा (for धर्मे धृतात्मा) —ᶜ) D4 Ct सहायवृत्त, T1 2 G1 Cg समाश्रयवृत्त, M2 सहार्यवृत्तै, Ck °र्थवृत्त (for सहार्यवृत्त) —ᵈ) D6 [अ]म्र (sic) (for [अ]भि) M2 वीर्ये (for वीर) —For 21, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

97* दत्त्वा मुनीना वनमाश्रिताना
मेव स तेषामभय महात्मा ।
महर्षिभिस्तै सहितोऽथ राम
स्तत सुतीक्ष्णाश्रममाजगाम ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 वनवासिना च (for वनमाश्रितानाम्) Ś1 Ñ1 D1-3 वर प्रदायाथ स (Ñ1 D1 3 च) तापसानाम् —Ñ1 illeg from l 2 up to सहितोऽथ in l 3 —(l 2) Ś1 D1-3 इक्ष्वाकुनाथप्रभवो महात्मा —(l 3) Ś1 तै सहितस्तु V1 सार्थमितोऽथ, B1 2 तै सहितो हि, B4 D3 तै सहित स D1 तै सहितै सु, D2 तै सहितस्तु (for तै सहितोऽथ)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 अभयप्रदानिक, Ñ1 तापससमागम, Ñ2 B D5 अभयप्रदा(B3 °धा)न, V1 मुनीनामभयप्रद, V2 सुतीक्ष्णाश्रमप्रवेशो ऽभयप्रदान, D3 अभयप्रदान, D7 मुनय अभयप्रदान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D2 om Ñ2 V B3 D5 7 20 B2 12 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 6 D1 3 11 L(ed) 7 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे नम, G M1 with श्रीरामाय नम

६

G 3 11 1 B 3 7 1 L 3 8 1

रामस्तु सहितो भ्रात्रा सीतया च परंतपः ।
सुतीक्ष्णस्याश्रमपदं जगाम सह तैर्द्विजैः ॥ १
स गत्वा दूरमध्वानं नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
ददर्श विपुलं शैलं महामेघमिवोन्नतम् ॥ २
ततस्तदिक्ष्वाकुवरौ सततं विविधैर्द्रुमैः ।
काननं तौ विविशतुः सीतया सह राघवौ ॥ ३
प्रविष्टस्तु वनं घोरं बहुपुष्पफलद्रुमम् ।
ददर्शाश्रममेकान्ते चीरमालापरिष्कृतम् ॥ ४
तत्र तापसमासीनं मलपङ्कजटाधरम् ।
रामः सुतीक्ष्णं विधिवत्तपोवृद्धमभाषत ॥ ५
रामोऽहमस्मि भगवन्भवन्तं द्रष्टुमागतः ।
तन्माभिवद धर्मज्ञ महर्षे सत्यविक्रम ॥ ६

6

D4 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नम

1 a) Ś1 Ñ1 राघव, Ñ2 V B D5 7 रामोथ, Dm1 D6 रामश्च (for रामस्तु) Ś1 Ñ1 सह भ्राता वै (for सहितो भ्राता) D1 3 राम ए(D3 °स्त्वे)व सह भ्रात्रा, D2 स राघव सह भ्राता —b) Ś1 Ñ1 D6 वैदेह्या (for सीतया) Ñ2 V B D5 7 महावन (Ñ2 D5 7 °वने) (for परंतप) Dt 3 वैदेह्या चापि भार्यया —d) Ñ1 जगाम ते (hypm) (for जगाम) Ś1 V1 B2 3 Dm1 D2 3 4 M1 सहितो, Ñ2 B1 4 D5 सहितैर्, D4 सह तौ (for सह तैर्)

2 a) Ś1 Ñ1 Dt–3 तौ T1 2 G3 ते (for स) G1 गत्वा तु (for स गत्वा) B2 पूर्वम्, K(ed) [अ]दूरम् (for दूरम्) ॐ Cg अदूरमिति च्छेदः । पूर्वं शरभङ्गेण 'इह राम महातेजा' इति सुतीक्ष्णाश्रमस्यादूरत्वोक्तेः । ॐ —b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 7 नदी (for नदीस्) D1 तीर्त्वा (for तीर्त्वा) Ś1 Ñ1 D1–3 महावर्तो Ñ2 V B D5 7 महाजवा (for बहूदका) —Ñ1 illeg from 2c up to इक्ष्वाकु in 3a —c) V2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 3 T1 1 G2 3 M2 3 Cr k t विमल (for विपुल) Ñ2 V B D5 7 नीलं (for शैलं) Ś1 D1 2 महदृश्यतुर्नरि D3 महदद्वंतुर्वीतौ —d) Dt1 Dm1 D4 6 3 G3 महाभेरम्, G1 °वेगम्, Cg k tp as in text (for °घोघम्) Ś1 Ñ1 V B D1–3 5 7 शैल(Ś1 D1–3 गिरि)माश्रि(D2 °वृ)त्य कानन

3 Ñ1 illeg up to इक्ष्वाक in 3a (cf v l 2) —a) D1–3 T2 तम् (for तद्) Ś1 Ñ1 -नृपौ D1 3 -नृपौ (for -वरौ) V1 ततस्तु दृष्ट्वा नृवरौ —b) Dt1 Dm1 D4 6 7 T1 1 M1 2 Cm g सततं M2 सुतत (after corr see m as in text) (for सततं) Ñ1 बहुति (for विविधैर्) Ñ2 V B D1 3 नानाद्रुमलतायु(B3 °यु)त —c) Ñ2 V B(B2 sup lin) D5 1 वै (for तौ) —d) Ñ1 D1 2 [अ]नुगतौ तदा (for सह राघवौ) Ś1 D3 तौ सीतानुगतौ तदा

4 a) Ś1 Ñ1 V B D1–3 5 7 प्रविश्य च G2 M1 प्रविष्टः स (for प्रविष्टस्तु) Ñ2 V B D5 7 घोरौ, Dm1 D6 G3 M1 रामो (for घोरं) —b) G1 -पुष्प (for पुष्प) Ñ2 V B1 4 D5 फलान्वित B3 -फलान्वित(before corr °वृतं) B1 -फलावृतं (for फलद्रुमम्) —c) Ś1 N V B D1–3 5 7 आश्रमं तौ ददृशतुश् —d) D5 माल्य (for माला) V1 परिश्रुतौ (sic) B1 परिस्थित B3 Dg1 D2 3 परिस्कृत (sic) B4 पुरस्कृत, Dm1 परिष्कृत, D1 धरिस्कृत (sic) (for परिष्कृतम्)

5 a) Ñ1 partly illeg Ś1 महामान जगाधर, Dt1 D4 G2 मलपङ्कजधारिण M2 दीर्घपिङ्गजटाधर ॐ Ck मलपङ्कजधारिणं मलस्य संबाधस्य शुद्ध्ये पङ्कजे पद्मासनमास्थाय योगधारणशीलं मध्यमपदलोपसमासः । तथा रागद्वेषाद्यखिलदोषादिति प्रसिद्धस्य मलस्य मूलकारणस्य क्षयाय पङ्कजे हृदयपङ्कजे भगवद्ध्यानरूपयोगधारणशीलम् । एवं दिव्ययोगधर्मेवाग्रे वक्ष्यमाणस्य देवराजेन ब्रह्मलोकप्रस्थापनप्रार्थनस्य मूलम् । एवं पाठे स्थिते महामेघमिवोन्नतमित्यनन्तरं कैश्चिच्छ्लोकद्वयं प्रक्षिप्य पठित्वा तत्र कष्टपीठिक(या) व्याकृत्यानन्तरं तत्र तापसमासीनं मलपङ्कजटाधरमिति पठित्वा पाठं नाशयति । पाङ्क्तिपाठव्याख्यानाशक्त्या तद्दोषः सोऽनुभवतु । Ct अत्र 'ततस्तदिक्ष्वाकुवरौ' इत्यादिश्लोकत्रयं प्रक्षिप्तमिति कतक । मलपङ्कजधारिणं मलस्य संबाधस्य शान्त्ये पङ्कजे पद्मासने स्थित्वा धारणशीलम् यद्वा पङ्कजे हृदयपङ्कजे धारणैश्वर्ययोगधारणशीलमित्यर्थं इति कतक, तीर्थस्तु मलपङ्कजटाधरम् इति पठित्वा मलमुद्वर्तनादिसंस्काराभावाच्छरीरजम् । पङ्को घनसंचाराच्छरीरलग्न इति भेद इत्याह । ॐ —c) Ñ2 V B D5 7 अभ्येत्य (for विधिवत्) —d) Ñ1 partly illeg Dg1 Dt1 D6 T1 G1 M धनम् (for -वृद्धम्) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 अपूजयत्

6 a) Ñ1 illeg for स्मि भगवन् Ñ2 V B D5 7 [इ]त्युक्त्वा च (for भगवन्) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 त्वां द्र(Ñ1 **)ष्टुमिहागत —c) Ś1 त्वामभिवदे Ñ1 तमभिवाद्य, Dg1 T1 त्वं मा हि वद, Dm1 D6 G1 भाषात पाहि D3 तमाह चाय, G1 2 M1 2 त्व माभिवद, M1 मभिवादये त्वा (hypm) Ct as in text (for तन्माभिवद) D2 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ) —d) Ñ1 महात्मा D2 महर्षे (for महर्षे) D3 4 विक्रम (for विक्रम) —For 6 Ñ2 V B D5 7 subst

93* रामोऽहमस्मीत्युक्त्वा च तमृषिं सत्यविक्रम ।
जगाम धरणीं मूर्ध्ना त्रिजयेन कृताञ्जलिः ।

स निरीक्ष्य ततो वीरं रामं धर्मभृतां वरम् ।
समाश्लिष्य च बाहुभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ७
स्वागतं खलु ते वीर राम धर्मभृतां वर ।
आश्रमोऽयं त्वयाक्रान्तः सनाथ इव सांप्रतम् ॥ ८
प्रतीक्षमाणस्त्वामेव नारोहेऽहं महायशः ।
देवलोकमितो वीर देहं त्यक्त्वा महीतले ॥ ९
चित्रकूटमुपादाय राज्यभ्रष्टोऽसि मे श्रुतः ।
इहोपयातः काकुत्स्थ देवराजः शतक्रतुः ।
सर्वांल्लोकाञ्जितानाह मम पुण्येन कर्मणा ॥ १०
तेषु देवर्षिजुष्टेषु जितेषु तपसा मया ।
मत्प्रसादात्सभार्यस्त्वं विहरस्व सलक्ष्मणः ॥ ११
तमुग्रतपसं दीप्तं महर्षिं सत्यवादिनम् ।
प्रत्युवाचात्मवान्रामो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ १२
अहमेवाहरिष्यामि स्वयं लोकान्महामुने ।
आवासं त्वहमिच्छामि प्रदिष्टमिह कानने ॥ १३
भवान्सर्वत्र कुशलः सर्वभूतहिते रतः ।
आख्यातः शरभङ्गेन गौतमेन महात्मना ॥ १४

C 3 11 12
B 3 7 15
L 3 8 14

7 a) D3 8 सविरीक्ष्य, D1 स परीक्ष्य (for स नि°) V2 B3 4 तपो, Dm1 D6 G2 तदा (for ततो) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1 6 T1 M2 3 धीरो (D1 °र) Ñ2 V B D1 7 वृद्धो, Dm1 D5 G1 2 राम (for वीर) — b) Dm2 D1 G2 वीरं, G2 धीरो (for राम) Ñ1 D1 2 राम (for धर्म) Ś1 D2 दृष्ट्वा परमं — c) Ñ2 V B D6 7 स(B2 ब)परिष्व(V2 °ष्व)ज्य (for समाश्लिष्य च) Ś1 उपाजिघ्रन्ततो मूर्ध्नि, Ñ1 उपाजिघ्रच्च मूर्धानं, D1 उपजिघ्राय च मूर्धा D2 3 उपाजिघ्रत्ततो मूर्ध्नि — d) Ś1 Ñ1 D1-3 G2 वचन चेदम्, G1 मद् वचनम् (for इद वचनम्)

8 a) Ś1 Ñ1 D1 2 ते महाबाहो, Ñ2 V B D6 7 तेस्तु काकुत्स्थ, Dg1 Dt1 D4 T1 ते रघुश्रेष्ठ Dm1 D5 G2 ते नरश्रेष्ठ (for खलु ते वीर) — b) Ś1 Ñ1 D1-3 राम, Dt1 D4 G2 सत्य (for धर्म) — Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 om 8cd — c) D1 समाक्रान्त (for त्वयाक्रान्त)

9 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 transp 9 and 10ab — a) Ñ1 illeg for प्रतीक्षमाणस्त्वा B1 D1 प्रतीक्षमाण त्वाम्, D3 प्रतीक्ष्य° (for प्रतीक्षमाणस्त्वाम्) — b) T1 न याचेह, G1 नारोहं सु, M3 inf lin sec m (for नारोहेऽहं) Ś1 Ñ1 D1-3 नारोहामि नृपोत्तम(Ñ1 °पात्तम) Ñ2 V1 B D6 7 नारूढोऽहमितो दिव V1 नारूढोऽस्मि यतो दिव — Ñ1 illeg for 9c — c) Ś1 देह Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 उत्तीर्णमिम(Ñ2 D6 7 °द) राम V2 B2 उत्तीर्ण(V2 °जी)र्णमिम देह — d) Ś1 Ñ1 D1-3 G1 transp देहं and त्यक्त्वा, B2 त्यक्त्वा राम (for देह त्यक्त्वा) V B3 4 महीपते (for °तले)

10 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 transp 9 and 10ab — a) Ś1 Ñ1 D1-3 उपारूढो(Ñ1 °रुढ्य, D3 °वासो) Ñ2 V B Dm1 D4 7 8 G2 M1 अनुयातो (for उपादाय) Ñ1 illeg for 10b — b) D1 2 3 G1 M1 Cg राज्यात् (for राज्य) Dm1 D6 T1 Cm भ्रंशो (for भ्रष्टो) Ś1 D2 3 श्रुतोऽसि मे, Dm1 D5 T2 G1 2 M1 मया श्रुत, D1 श्रुतोऽसि मे M3 [ऽ]सि मे श्रुत, Ck मया श्रुत (for ऽसि मे श्रुत) — V B1 4 om from 10c–11 — c) B2 D5 इतो (for इह) Ś1 Ñ1 D1-3 [उ]पस्थाय(D3 °ने) — d) Ś1 देवराज, D (before corr as in text) देवरान (for °राज) Ś1 शतक्रतु G1 दर्शी पति (for शतक्रतु) — After 10cd, Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 3 T G M ins

99* उपागम्य च मे देवो महातेजा सुरेश्वर ।

[D4 T1 2 G1 2 Ck उपागम्य Dm1 D5 G2 3 M1 नो (for मे) G1 देवराज (for महातेजा)]

— e) Ñ1 सर्व (for सर्वांल्) — f) Ñ2 B3 4 D6 7 मया (for मम).

11 V B1 2 om 11 (cf v.l. 10) — a) Ñ2 B3 D6 7 अनुज्ञात समायं मन्(B3 °स्त) B4 अनुग्(also °ज्ञा)त समायंस्त्व — d) T1 विहर त्व (for विहरस्व)

12 a) D1 तमुग्र (sic) (for तमुग्र) D4 T1 2 G1 M2 3 तपसा (for तपसम्) Ś1 Ñ1 D1 3 दान्तो, Ñ2 V B D7 वृद्धं, D3 धीर, D4 T1 2 युक्त D5 मित (for दीप्त) — b) Ñ2 V1 B1 3 D6 7 सत्वि(Ñ2 V1 °धि)वनत B4 मणि(also मणि) वनद (for सत्यवादिनम्) — c) Ś1 Ñ1 D1-3 महात्मानं (for [आ]त्मवान्रामो) — d) Dg1 D4 काश्यप (for वासव) — For 12cd, Ñ2 V B D6 7 subst

100* राम पुनरिद वाक्यमुवाचानन्तर तदा ।
अत्रावत्स्यामि पर्णेशोभानिस्त्वयमृषिसत्तम ।

— After 12 Ś1 Ñ1(only l. 1) D1-3 ins.

101* अहो प्राप्त मया श्रेयो यद्दृष्टो भगवानिह ।
आवासमाख्याहि च मे वसेय यत्र धार्मिक ।

[(L 1) Ś1 मम (for मया)]

13 D5 om 13a–14d Ñ2 V B D7 om 13ab. Ś1 D1-3 transp 13 and 14 Ñ1 transp 13ab and 13cd. — a) Ś1 D1-3 [अ]र्जयिष्यामि (for [आ]हरि°) — b) Ś1 स्वर्गे, Dm1 D1 2 G1 भवान्, M2 भवान् (for स्वय) — c) Ñ2 V B D7 आश्रमं (for आवास) — d) Ś1 D1-3 ध्यास्थितम्, T1 प्रवेष्टुम् (for प्रदिष्टम्) M2 इव (for इह) Ñ2 V1 B1-4 D7 कानने त्वया B2 मुनिना पुरा

14 D5 om 14ab (cf v.l. 13) Ñ1 om 14 Ś1 D1-3 transp 13 and 14 — ab) Ś1 D1-3 कुशलो भगवान्

ततः शुभं तापसभोज्यमन्नं
स्वयं सुतीक्ष्णः पुरुषर्षभाभ्याम् ।
ताभ्यां सुसत्कृत्य ददौ महात्मा
संध्यानिवृत्तौ रजनीं समीक्ष्य ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

७

रामस्तु सहसौमित्रिः सुतीक्ष्णेनाभिपूजितः ।
परिणाम्य निशां तत्र प्रभाते प्रत्यबुध्यत ॥ १
उत्थाय तु यथाकालं राघवः सह सीतया ।
उपास्पृशत्सुशीतेन जलेनोत्पलगन्धिना ॥ २
अथ तेऽग्निं सुरांश्चैव वैदेही रामलक्ष्मणौ ।
काल्यं विधिवदभ्यर्च्य तपस्विशरणे वने ॥ ३ G 3. 12. 3 B 3. 8. 3 L. 3. 9. 4

—[d]) M1 अथाकरोत् (for अरक्षपत्) —For 21[cd], Ś1 Ñ2 D1-2 subst

107* विधिपूर्वं तु तत्रैव न्यवसत्ता विभावरीम् ।
[Ñ1 न्यविशत् (for न्यवसत्)]

—After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 (in marg) ins

108* सुतीक्ष्णस्याश्रमे रम्ये सीतया लक्ष्मणेन च ।
[Dm1 D8 G M2 राम (for रम्ये) M2 सुतीक्ष्णवचना रम्ये (for the prior half)]

22 [a]) M2 स्वयं (for शुभं) Dt1 D8 M2 -योग्यम् (for भोज्यम्) Ñ2 भोज्यमर्थं (for भोज्यमन्नं) D3 तापसमन्न भोज्य —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 पुरुषपभाय, Ñ1 °भस्य (for °भाभ्याम्) —[c]) G1 पुरस्कृत्य, M2 3 सुसस्कृत्य (for सुसत्कृत्य) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 सत्कृ(B2 सह)त्य रामाय (for ताभ्यां सुसत्कृत्य) Ñ1 ततो (sic) (for ददौ) Dm1 D8 G2 M1 सत्कृत्य ताभ्यां प्रददौ महात्मा —[d]) Ś1 D2 सन्ध्या निवृत्ता, D1 3 4 M1 2 सन्ध्यानिवृत्ता (D4 °त्ते [sic] M1 °ते [sic]) (for सन्ध्यानिवृत्तौ) Dt1 D8 रजनी (sic) (for °नीं) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dm1 D1-3 5 7 8 निरीक्ष्य, V3 अवेक्ष्य, Cr K t as in text (for समीक्ष्य)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1 2 3 सुतीक्ष्णदर्शन (D1 2 °न) Ñ1 सुतीक्ष्णसमागम, D3 सुतीक्ष्णाश्रमगमन, D7 रामसुतीक्ष्णदर्शन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 D2 om Ñ2 V1 2 B3 D5 7 11 V3 B1 4 10 B2 13 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M 7 D1 3 12 —After colophon T2 concludes with श्रीरामार्पण G with श्रीरामाय नम

7

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) D1 रामश्च (for रामस्तु) —[b]) B1 (marg also as in text) [अ]भिसत्कृत, D3 सुपूजित, D4 स पूजित (for [अ]भिपूजित) —[c]) D1 G1 Ck परि(D1 °री)णम्य Ñ2 V2 B3 D6 तां प्रसुप्य निशां कृत्वा, V2 B1 2 4 (in also) D7 तां समुष्य निशां कृत्वा —[d]) Dm1 D8 G2 M2 प्रत्यूषे (for प्रभाते) Ś1 चाप्रबुध्यत

2 [a]) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1-3 6 T2 च, D8 om (for तु) Ñ2 V B D7 तावुत्थाय (for उत्थाय तु) Ñ1 यथान्यायं, V1 यथाकामं (for °कालं) —[b]) Ñ2 V B D1 7 सीतया सह राघवौ —[c]) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-4 6 8 T2 G M उपस्पृश्य च (Dt1 D8 T3 सु, D8 G2 तु) Dg1 उपास्पृशत, Dm1 उपास्पृशत्सु (for उपास्पृशत्सु) ⊕ Ct उपस्पृश्य स्नात्वा ⊕ T2 तोयेन (for -शीतेन) Ñ2 V B D5 7 शौच प्रचक्रतुर्वीरौ —[d]) Dt1 Dm1 D6 8 तोयेन, T1 शीतेन (for जलेन) Ś1 च सुगन्धिना D3 सुसुगन्धिना M2 lacuna (for [उ]त्पलगन्धिना) —After 2 Ś1 Ñ1 D3 ins

109* लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा समुत्थाय महायशाः ।
चकारावश्यकार्याणि शुचिर्भूत्वा समाहित ।
[(1 2) D1 [अ]वश्यकर्माणि]

3 [a]) M3 तु (for ते) Ñ2 V B D5 7 अथ (D7 °थं) तेऽग्निरथ तत्र (V2 °त्र च [sic]) D4 अथ तेऽपि सुरांश्चैव —[b]) T3 वैदेही Ś1 V D1 2 4 वैदेहीरामलक्ष्मणा, D3 वैदेही लक्ष्मणस्तथा —[c]) Ś1 Ñ1 D1-3 T2 कार्यं Dg1 कालं, G1 M2 3 काहये (for काल्यं) Ñ2 V B D5 7 उपतस्थुर्महाभागास् —[d]) Ñ2 V2 B D5 7 शरण (for शरणे) Ś1 Ñ1 D1 3 तापसानाथमाद्यवन्.

G 3 12 4 / B 3 6 4 / L 3 9 3

उदयन्तं दिनकरं दृष्ट्वा विगतकल्मषाः ।
सुतीक्ष्णमभिगम्येदं श्लक्ष्णं वचनमब्रुवन् ॥ ४
सुखोषिताः स्म भगवंस्त्वया पूज्येन पूजिताः ।
आपृच्छामः प्रयास्यामो मुनयस्त्वरयन्ति नः ॥ ५
त्वरामहे वयं द्रष्टुं कृत्स्नमाश्रममण्डलम् ।
ऋषीणां पुण्यशीलानां दण्डकारण्यवासिनाम् ॥ ६
अभ्यनुज्ञातुमिच्छामः सहैभिर्मुनिपुंगवैः ।
धर्मनित्यैस्तपोदान्तैर्विशिखैरिव पावकैः ॥ ७
अविषह्यातपो यावत्सूर्यो नातिविराजते ।
अमार्गेणागतां लक्ष्मीं प्राप्येवान्वयवर्जितः ॥ ८
तावदिच्छामहे गन्तुमित्युक्त्वा चरणौ मुनेः ।
ववन्दे सहसौमित्रिः सीतया सह राघवः ॥ ९
तौ संस्पृशन्तौ चरणावुत्थाप्य मुनिपुंगवः ।
गाढमालिङ्ग्य सस्नेहमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १०
अरिष्टं गच्छ पन्थानं राम सौमित्रिणा सह ।
सीतया चानया सार्धं छाययेवानुवृत्तया ॥ ११
पश्याश्रमपदं रम्यं दण्डकारण्यवासिनाम् ।
एषां तपस्विनां वीर तपसा भावितात्मनाम् ॥ १२

4 Ñ1 partly illeg for 4 —^{a}) D1 उदयस्थ (for उदयन्त) —^{b}) Dm1 D5 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Ñ2 B2 D4 7 कल्मष, B3 4 Dm1 कल्मष (for कल्मषा) —^{c}) B4 उपगम्य (for अभि°) —^{d}) Dm1 T2 3 M1 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) Ś1 D1 3 ऋतुर्वचनमुत्तमं, Ñ2 V B D5 7 रामो वचनमब्रवीत् —After 4 Ś1 Ñ1 D1 3 read 6^{cd}

5 D5 om 5 Ś1 Ñ1 om 5^{ab} —^{a}) D3 सुतोषिता (for सुखो°) B1 3 4 स्मो (for स्म) —^{b}) B4 (*sup lin* also as in text) धीमता (for पूजिता) D7 त्वया सम्यक्च पूजिता —After 5^{ab} D3 reads 6^{cd} —^{c}) V B D5 7 आपृच्छे (B4 °च्छन्) त्वा, D4 M2 °च्छाम (for आपृच्छाम) V1 प्रयास्यामि —^{d}) V1 B2 Dg1 D1 3 मा (for न)

6 ^{a}) D3 त्वरामहि (for त्वरामहे) —^{b}) D1 नित्यम् (for कृत्स्नम्) —Ś1 Ñ1 D1 3 read 6^{cd} after 4 D3 reads 6^{cd} after 5^{ab} —^{c}) Dg1 पुण्यकर्मणां (metri causa) D6 उपशान्तानां (for पुण्यशीलानां) Ś1 D1–3 ऋषय (D1 तथा ये) पुण्यशीलास्तु —M2 om (hapl ?) 6^{d} —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 वासिन (for वासिनाम्)

7 ^{a}) B1 3 G2 अभ्यनुज्ञातम्, D4 T1 3 Cc तदनु° (for अभ्यनुज्ञातुम्) Ñ1 V2 B4 (marg also as in text) T2 G3 Cr k इच्छामि (for इच्छाम) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 सहितैर्, Ñ2 D5 7 सर्वैस्तैर्, V1 B3 सहैव, B2 सह तैर् (for सहैभिर्) Dm1 D6 G3 मुनिसत्तमैः —Ñ1 illeg from दान्तै in 7^{c} up to शुरा in 110* —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 धर्म (Ś1 दान) शीलैस्, D3 °वृद्धैस् (for धर्मनित्यैस्) Ñ2 V B D1 3 7 तपोवृद्धैर्, D3 तप शीलैर् (for तपोदान्तैर्) —^{d}) Ś1 D1–3 विधूमैर् (for विशिखैर्)

8 ⊛ Cr यावद्विषह्य तपो भवेत्तावत्पूर्वम्। ⊛ For 8^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

110* अविषह्याशुराग्नियो यावत्तातिरपत्यसौ ।

[Ñ1 illeg up to शुरा Ñ2 B1 3 अवि (B4 °षि) सह्याशुर्, D3 अविषह्याशुर् (for अविषह्याशुर्) Ś1 अविषह्यतमार्गियो (for the prior half) —Ñ1 illeg from ति up to लक्ष्मीं in 8^{c} Ś1 D1 [अ]सौ प्रवर्तते (for [अ]विरपत्यसौ)] —Ñ2 V B D5 7 om 8^{cd} —^{c}) T2 अमार्गे वा (for अमार्गेण) D1 G3 गतां (for [आ]गतां) —^{d}) Ś1 प्राप्येव प्राज्ञो जन ⊛ Ck अमार्गेण अन्यायेन भूतां लक्ष्मीं प्राप्य ⊛

9 ^{b}) Ś1 अनुज्ञां देहि मे प्रभो, D1–3 प्रत्युवाच मुनीं (D3 °नि) स्तदा —^{cd}) Dm1 D5 ववन्दतुस्तावेकाग्रौ (for °) D4 T1 2 G2 3 चैव (for सह) Dm1 D5 राघवौ Ś1 Ñ1 D1–3 ववन्दाते तदा वीरौ राघवौ सह सीतया —For 9, Ñ2 V B D5 7 subst

111* तावदेवेह इच्छामो गन्तव्येऽनुमता त्वया ।
एवमुक्त्वा ततो रामो ववन्दे चरणौ मुने ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च महाद्युति ।

[(l 1) V1 एवेह, B2 3 एव तु (for एवेह) V2 तावदेव गमिष्यामो (for the prior half). Ñ2 V B1 3 गन्तव्ये (for गन्तव्ये) V2 B1 [ऽ]नुमनस्, B3 [ऽ]नुमनयु (sic), B4 (marg also) [ऽ]नुमति (for ऽनुमत) —D5 7 transp l 2 and l 3 —(l 2) B4 च त (for ततो) —(l 3) V2 सुमहाद्युति B4 (marg also as above) सह राघवौ (for च महाद्युति)]

10 ^{a}) Ñ2 D7 स्पृशन्तौ तु (for संस्पृशन्तौ) Dm1 D5 तौ संस्पृश्यतावुत्थाय —^{b}) Ñ2 V B3 4 D5 7 उन्नम्य, Dm1 D5 चरणौ, D3 M1 व्युत्थाप्य (for उत्थाप्य) —^{c}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T3 G M2 आश्लिष्य (for आलिङ्ग्य) B3 सस्नेह, Dm1 D5 G2 च रामम्, G3 सु° (for सस्नेहम्) Ś1 Ñ1 D1–3 सश्लिष्य गात्रैर्गात्राणि —Ñ1 illeg from वचन up to 11^{c} —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 ततो (for इदं)

11 Ñ1 illeg for 11^{abc} (cf v l 10) —^{a}) B1 अविघ्नं (for अरिष्टं) —^{d}) V1 D1 छाययैव (for °येव) Ś1 Ñ1 D2 सुवृत्तया (for [अ]नु°)

12 ^{a}) Ś1 D3 M1 दिव्य, V2 B D5 7 राम, D1 पुण्य (for रम्य) V1 G1 पश्याश्रममिदं राम, G3 तस्याश्रमपदान्पुण्यान् —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 तेषां, D2 येषां (for एषां) Ś1 Ñ1 D1–3 तात, Dm1 D5 राम (for वीर)

सुप्राज्यफलमूलानि पुष्पितानि वनानि च ।
प्रशान्तमृगयूथानि शान्तपक्षिगणानि च ॥ १३
फुल्लपङ्कजषण्डानि प्रसन्नसलिलानि च ।
कारण्डवविकीर्णानि तटाकानि सरांसि च ॥ १४
द्रक्ष्यसे दृष्टिरम्याणि गिरिप्रस्रवणानि च ।
रमणीयान्यरण्यानि मयूराभिरुतानि च ॥ १५
गम्यतां वत्स सौमित्रे भवानपि च गच्छतु ।
आगन्तव्यं च ते दृष्ट्वा पुनरेवाश्रमं मम ॥ १६
एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा काकुत्स्थः सहलक्ष्मणः ।
प्रदक्षिणं मुनिं कृत्वा प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १७
ततः शुभतरे तूणी धनुषी चायतेक्षणा ।
ददौ सीता तयोर्भ्रात्रोः खड्गौ च विमलौ ततः ॥ १८
आबध्य च शुभे तूणी चापे चादाय सस्वने ।
निष्क्रान्तावाश्रमाद्गन्तुमुभौ तौ रामलक्ष्मणौ ॥ १९ G 3.9.17 B 3.8.19 L 3.12.17

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

13 a) Ś1 Ñ1 V1 B Dg1 D1.5.7 T3 सु(B1 अ, B2.4 सु)प्राज्य (B3 °प), D2 G1 सुप्रास्य, T1.2 समान्य (for सुप्राज्य) Ñ2 V B D3.7 पुष्पाणि (for -मूलानि) —b) Ñ2 V1 B D7 विविधानि (for पुष्पितानि) V2 D5 प्रसन्नसलिलानि च —D5 om (hapl) 13^{cd} —c) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T3 M1.3 प्रशस्त (for °शान्त) D3 पूज्यानि (for -यूथानि) Ñ1 प्रपन्नफलमूलानि —d) V1 D4 M1 क्षात, B2 कात, B3 (sup lin also कात) शात, B4 (marg also क्षांत) कलात (for शान्त) —After 13 Ś1 D2 ins.

112* फलमूलावनम्राणि वृक्षाणि विविधानि च ।

14 V3 B1 D2.8 om (hapl) 14^{cd} —B3 reads 14^{ab} in marg. G3 damaged from 14^{a} up to प्रसन्न in 14^{b} —a) Ñ1 illeg B3 स्वर्ण, B4 (marg also) पूर्ण, Dt1 फल, D1 घन (for फुल्ल) V1 Dt1 Dm1 D1.3.1 -खंडानि —b) Ś1 Ñ1 D2 पुष्पितानि वनानि च (= 13^{b}) —B1 om (hapl ?) 14^{cd} —c) Ñ V1 B2.4 D5.7 विघुष्टानि B3 विघुष्टानि, D6 विघुष्टानि. Ck [का]रि' (for विकीर्णानि) —Ñ1 illeg for 14^{d} —d) Ś1 V1 (by corr) B1-3.4 D1-3.5.7 तडागानि

15 V om (hapl ?) 15^{ab}.—Dg1 reads 15^{ab} in marg —a) Ñ1 B D1.3.7 पश्य त्वं, G2 Cr द्रक्ष्यसे (for द्रक्ष्यसे) —b) B1.4 D1.2.4 प्रस्रवणानि D3 निर्झराणि शुभानि च —c) B2 वन्यानि (for [अ]रण्यानि) —d) Ñ2 V1 B D3.7 विरुतानि (for [अ]भिरुतानि)

16 B2 om 16^{ab} —ab) Ñ1 पश्यतो गच्छ सौमित्र (for a) T2 गच्छ त (for °तु) Ś1 D1 भगवानपि गच्छतु (for b) Ñ2 V B2.4 D5.7 शिवाय गम्यतां राम सौमित्रे वत्स गम्यताम् —c) Dm1 D6 G3 तु (for च) Ś1 Ñ1 V B D1-3.5.7 च (B1 तु) नौ दृष्टु D4 T1.2 G1.2 M1 त्वया तात (for च ते दृष्ट्वा) Ñ2 आगमन च वो दृष्टुं —G2 damaged for 16^{d} —d) Dt1 D4 प्रति (for मम) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 पुनराश्रममण्डल

17 Ñ1 illeg for 17^{a} —a) G2 damaged for एवमु Ś1 D1-3 [मा]ह (for [उ]क्त्वा) —b) Dm1 D6 सह सीतया (for सहलक्ष्मण) Ś1 Ñ1 D1-3 राघवो लक्ष्मणाग्रज —c) V1 B2 Dm1 D4 G2 M1 ऋषिं (for मुनिं) —Ñ1 illeg for 17^{d} —d) Ś1 D1-3 गमनाय (for प्रस्थातुम्)

18 a) Dt1 Dm1 D6 G2.3 शुभतरौ, M1 शुभ तरा (for °रे) Ś1 V2 D1.4 ता शुभावुभौ (V1 °मतरौ) तूणी Ñ2 V2 B D3.7 ततः शुभतरास्तूणान्, D2 तावत्तु तावुभौ तूणौ —b) Ś1 Ñ1 D1-3 चापयौ शरौ (for चायतेक्षणा) —c) Ś1 सीता ददौ (by transp) D3 ददौ मुनिस्त (for ददौ सीता) —d) D3 om च Ś1 Ñ1 D1-3 G2 शुभौ (for तत) Dg1 D4 T G1 M2.3 विमलप्रभौ Dm1 D6 G3 Cm कनकप्रभौ, M1 विपुलौ तदा (for विमलौ ततः) Ñ V B D3.7 असी चारु (B1 °र B3 °चा(sic)) निबर्हणौ —After 18 Ś1 Ñ1 D1-3 ins

113* यथन्तुमलस्तौ तु तौ सर्वं सुसमाहितौ ।
[Ñ1 स्पृहात, D2 यस्ताते (for यथन्तुम्) D3 समृषि (for तत्सर्वं) Ś1 तु (for सु) D1 धीरिपूर्वं सत्° (for the post half)]

19 Ś1 Ñ1 D1.2 om 19^{cd} —a) D2 सबध्य च (sic) G2 भारब्ध्वा (for आबध्य च) Dm1 D6 G1.3 शुभौ (for शुभे) —b) D4 T1 M3 चापौ (for चापे) Dm1 D6 G3 सुस्वनौ, D4 T1.2 °स्वनौ (for सस्वने) —For 19^{ab}, Ñ2 V B D3.7 subst

114* निबध्य तौ च तात्पूर्णा धनुषी च प्रगृह्य तौ ।
[V D3.7 तौ तूणौ (for तात्पूर्णा) D3 निबध्नौ च तूणीरञ्च तूणी प्रगृह्य च]
—c) Ñ2 V B D3.7 द्रष्टुम् (for गन्तुम्) Ś1 Ñ1 D2.3 ततो निर्ययतुर्वीरौ, Dm1 D6 G3 M1 निष्क्रान्तावाश्रमपदात्, D1 ततो निर्गमयनुकरौ (sic) —d) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.3.4 G2 M1 उभौ तौ (by transp) Ñ2 B2 D5.7 तत्र तौ (B3 °त्रस्थौ) V2 भ्रातरौ, V3 B2.4 वरौ सौ, B1 तदस्यौ (for उभौ तौ) G2 उभौ राघवलक्ष्मणौ.—After 19 Ś1 Ñ1 D1-3 ins 117*, while B1(m) ins

८

G 3 13 1
B 3 9 1
L 3 10 1

सुतीक्ष्णेनाभ्यनुज्ञातं प्रस्थितं रघुनन्दनम् ।
वैदेही स्निग्धया वाचा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १

अयं धर्मः सुसूक्ष्मेण विधिना प्राप्यते महान् ।
निवृत्तेन च शक्योऽयं व्यसनात्कामजादिह ॥ २

त्रीण्येव व्यसनान्यत्र कामजानि भवन्त्युत ।
मिथ्यावाक्यं परमकं तस्माद्गुरुतरावुभौ ।
परदाराभिगमनं विना वैरं च रौद्रता ॥ ३

मिथ्यावाक्यं न ते भूतं न भविष्यति राघव ।
कुतोऽभिलषणं स्त्रीणां परेषां धर्मनाशनम् ॥ ४

115* उत सुरम्य विपिन महान्त
मतीव तौ तत्र व्यपेतसाध्वसौ।
विचेरतुस्तापससिद्धसंघै
र्मैनीविभिमाश्रफलाभिकाङ्क्षिभि ।

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

116* श्रीमन्तौ रूपसम्पन्नावनुज्ञातौ महर्षिणा।
प्रस्थितौ धृतचापौ तौ सीतया सह राघवौ।

[(l 1) Dt1 D6 श्रीम तौ D6 T1 2 दीप्यमानौ स्वोजमा (for the post half) —(l 2) Dt1 D6 धृतचाप सी G1 राघवौ सीतया सह (by transp) (for the post half)]

Colophon *Kanda name* B om Ś1 Ñ1 V2 Dt1 Dm1 D2 6 8 T G M1 2 आरण्य(Ñ1 °ण्यक V2 °ण्यके)काडे Ñ2 V1 D5 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 N V B D3 8 7 सुतीक्ष्णाश्रमनिवास D2 दण्डकारण्यवास —*Surga no* (figures words or both) Ś1 N2 B1 3 D2 om Ñ2 V3 D7 12 V1 D5 11 B2 4 D1 3 13 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 8 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G with श्रीरामाय नम

8

D8 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नम

1 B1 4 transp 1^ab and 1^cd —For 1^ab N2 V B2 3 D5 7 subst while Ś1 N1 B1 4 D1 3 ins. *before* 1 (Ś1 Ñ1 D1 3 before the colophon of Sarga 7)

117* प्रस्थितौ धृतचापौ तु तौ निशम्याथ जानकी।

[V1 B1 2 च (for तु)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1 3 cont

118* हृदयगमया वाचा भर्तारमिदमब्रवीत्।
प्रणामपूर्वं वाक्यज्ञा समाहितमनोगति ।

[M1 D3 om l 2]

—^c) Ñ2 B Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G1 2 M2 G m g t हृदया V3 स्निग्धया (for वैदेही) V1 हृदया (for स्निग्धया) M2 (marg also *see m* as in text) उवाच मैथिली राम —For 1^cd Ś1 N1 D1 3 subst B1 4 ins after 1

119* उवाच मैथिली राम वाक्य वाक्यविशारदा।

(Ñ1 वाक्य राम (by transp) B1 4 D3 विशारद)

2 ^a) Ñ1 नाय धर्मं, Dt1 D6 G1 t अधर्मं तु Dm1 D4 T3 यस्तु धर्मं, D5 अत्र्य धर्म्यं, G1 3 Ch. अधर्मस्तु (for अयं धर्मः) Ś1 Ñ2 Dm1 (marg also) D1 3 T2 सुतीक्ष्णेन, G1 ससूक्ष्मेण (for सुसूक्ष्मेण) —^b) Ś1 Ñ2 D1 3 transp प्राप्यते and विधिना D3 महत् (for महान्) —Ś1 Ñ1 D1-3 *om* 2^cd —^c) D4 निवृत्तेन, G2 निवृत्ते तु M3 न वृत्तेन (for निवृत्तेन) Dg1 Dm1 D4 6 T2 3 M तु, G2 न (for च) T1 2 शक्तो(T2 *sup lin* also as in text)स्, G2 शक्योह (for शक्योऽयं) —For 2, Ñ2 V B D5 7 subst

120* प्राप्यतेऽहिंसया राम धर्मं सद्भि सदा शुभ ।
नाशनानि पुनस्तस्य सर्वाणि व्यसनान्युत।

[(l 1) V हि सया (for ऽहिंसया) V2 [अ] शुभि, B1 शुभ (for शुभ) —(l 2) Ñ2 B3 D5 7 नाशकानि (for °नानि) D5 पुनस (for पुनस्) V1 तस्माद् (for तस्य) B3 (before corr as in text) सर्वाणि B4 (marg also) D5 7 तस्मादुत् (for सर्वाणि) B2 (before corr as in text) D5 7 च [for [अ]उ] Ñ2 स** *सनानि च (illeg) V2 स्मात व्यसनान्युन (sic) (for the post half)]

3 ^a) Ś1 D1-3 [अ]त्र, Ñ1 Dt1 Dm1 D6 8 T2 M [अ]थ (for [अ]त्र) —^b) Ś1 Ñ1 D1 3 M3 भवति हि (for भवन्त्युत) —^c) Ś1 N1 D1 3 परतर, Dt1 D6 T3 तु परम D3 4 T1 2 G2 गुरु(D2 हित)तर (for परमक) —^d) Ñ1 इमौ (for उभौ) Ś1 गुरुतरादिह, D1 3 गुरुतरोन्वि(D2 °म चि)ह D4 T1 2 M2 गुरुतरे उभे(M3 इमे) L(ed) गुरुतर चिह —For 3^abcd, N2 B D5 7 subst V subst for 3 4

121* तत्र कामसमुत्थानि चत्वारि व्यसनानि च।
स्त्रियोऽक्षा मृगयाः पानं तस्य युक्तानि राघव।
क्रोधोद्भवानि च त्रीणि व्यसनानि प्रचक्षत।
मिथ्यावाक्यं तु प्रथम य सद्भिस्त्यज्यते सदा।

[(l 1) V2 तत (for तत्र) B1 समुत्थानि (for °त्थानि) N2 marg V B चत्वारि राघव (for the post half) —V B om l 2 —(l 2) D5 युक्तानि (for युक्तानि) —V om l 4 —(l 4) B1 यत् (for तु) B2 भद्रि संत्यज्येत सदा (for the post half)]

—^f) Ś1 Ñ1 D1 3 प्राणिद्रोहश्च (for विना वैरं च)

4 Ś1 reads 4 after 8 Ñ B1 3 D1-3 5 7 G1 transp

तच्च सर्वं महाबाहो शक्यं वोढुं जितेन्द्रियैः ।
तव वश्येन्द्रियत्वं च जानामि शुभदर्शन ॥ ५
तृतीयं यदिदं रौद्रं परप्राणाभिहिंसनम् ।
निर्वैरं क्रियते मोहात्तच्च ते समुपस्थितम् ॥ ६

प्रतिज्ञातस्त्वया वीर दण्डकारण्यवासिनाम् ।
ऋषीणां रक्षणार्थाय वधः संयति रक्षसाम् ॥ ७
एतन्निमित्तं च वनं दण्डका इति विश्रुतम् ।
प्रस्थितस्त्वं सह भ्रात्रा धृतबाणशरासनः ॥ ८ G. 3 11 10 B. 3 9 15 L. 3 10 8

4 and 5 B3.4 read 4 after 6 —a) Ś1 शक्य (for न्याय्य) B4 च (for न) B सद् (for ते) —b) D3 om न (subm) Ñ1 D1-3 च प्रभो (for राघव) Ś1 न च भविष्यति प्रभो —c) Dg1 T3 G1.3 M1 Cv [ऽ]भिलाषणं D4 T1 हि लक्षणं, G2 [ऽ]भिलक्षणं, M2 [ऽ]भिलषितं (for ऽभिलषणं) Ś1 Ñ1 D1-3 कुलेष्वसमर्थं स्त्रीणां, Ñ2 B D1.7 कुतोऽयं (B1.3 कृत नु, B2.4 [also] कुतो नु) दूषणं वीर (B2 राम) —d) Ś1 Ñ1 D1-3 धर्मदूषणं, Cm कर्ण° (for धर्मनाशनं) Ñ2 B D1.7 परस्त्रीगमनं तथा G(ed) कृत स्त्रीगमनं प्रभो —After 4, Ñ2 B D5.7 read 124* Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins after 4

122* तव नास्ति मनुष्येन्द्र न चाभूत्ते कदाचन ।
मनस्यपि तथा राम न चैतद्विद्यते क्वचित् ।
स्वदारनिरतस्त्वं च नित्यमेव नृपात्मज ।
धर्मिष्ठः सत्यसंधश्च पितुर्निर्देशकारकः ।
त्वयि धर्मश्च सत्यं च त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् । [5]

[(l 1) D6 न तत् (for तव) —(l 2) G Cr k मनसापि (for मनस्यपि) T2 तदा (for तथा) Cv मनस्यपि तथा M2 तवैतद् (for न चैतद्) —(l 3) Dt1 D6 T1 °तश्चैव Dm1 D6 G1 Cr k निरतश्च (for निरतस्त्वं च) —(l 4) G3 पितृ (for पितुर्) Cr पालक (for -कारक) M2 reads from गुरु in पितुर् up to भिहिं in 6b in marg sec m —After l 4 Dm1 D6 G2 M2 ins

122(A)* सत्यमथ महाभाग श्रीमल्लक्ष्मणपूर्वज ।
[M2 महाबाहो (for °भाग)]

—(l 5) D6 T1.2 M2 transp धर्मश्च and सत्यं च]

5 Ñ B1.2 D1-3.5.7 G3 transp 4 and 5 D2 reads (var) 5ab twice —a) D2 (first time) च तव (for तच्च) Ś1 Ñ1 D1-3 शक्यं (for सर्वं) D2 (first time) महाप्राज्ञ (for °बाहो) Ñ2 V B D5.7 तानि सर्वाणि शक्यं —b) Ś1 Ñ1 D2 (second time) च प्राज्ञ (for शक्यं) Cm अशक्यमिति छेदः । अतो न तव व्यसनद्वयप्रसक्तिरित्यर्थः ॥ Ñ1 शक्यं, Ñ2 V B D5.7 शक्यं, T2 भोक्तुं, M Cv m वोढुं, L(ed) Cg धर्तुं (for वोढुं) Dg1 transp शक्यं and वोढुं D3 प्राज्ञ वोढुं (for शक्यं वोढुं) D2 (first time) वोढुमप्य जितेन्द्रियैः —c) Ś1 त्वय, Dm1 D6 तत्र (for तव) Ś1 Ñ1 D1-3 व (D3 प) श्येन्द्रियत्वं, B2 वश्येन्द्रियं च (subm) (for वश्येन्द्रियत्वं च) —d) Dt1 D6 भूजाना, G1 प्रजाना (for जानामि) Ñ2 V B D5.7 शुभनिश्चय (V1 °च, B1.2.4 °य) D6 शुभदर्शन (for शुभदर्शन) —After 5 Ñ2 V B D5.7 ins

123* वाक्पारुष्यं च ते राम न भूतं न भविष्यति ।
चौर्यं व्यसनं घोरं कुत्र कामसमुद्भवम् ।

[(l 1) B1 हि (for च) Ñ2 * *(illeg) म (for ते राम) V B2.3 वाक्पारुष्यादृते राम (for the prior half) V1 भूते (for भूतं) —(l 2) V1 चौर्य* व्यसन ** (lacuna) (for the prior half) V1 *नाश्राम, B3 कृत नाम (for कुत्र काम)]

6 Ñ1 D1-3 read 6 after 4 —a) D2 तृतीयं यदि रौद्रं च —b) Ś1 Ñ1 D1-3.4 (after corr) M1 परप्राणैर्हि हिंसनं —For 6cd, Ñ2 B (B1.4 ins) D5.7 subst and read after 4 V subst for 6

124* यदिदं ते व्यवसितं परहिंसाकृतं भयम् ।
वैरप्रसङ्गजननं रक्षोभिस्तव ते हितम् ।

[(l 1) B1.2.4 यदेव (for यदिदं)]

—Ñ2 B1.3 D5.7 read 6cd after 123* —c) Ñ2 B1.3 D5.7 अस्थाने (Ñ2 D1 °न) वैरक (B1 °रिक, D7 °**) रणं, B2.4 प्रस्थानकारणं वैरं —d) Ś1 Ñ1 D2 तव चेदुपस्थितं, D1.3 तत्र (D3 °त्र) चेदुपस्थितं ॥ Ck तृतीयमित्यादि । इदं परप्राणाभिहिंसनरूपरौद्रनाख्यं व्यसनमस्ति । तच्च मोहात्तो निर्वैरं क्रियते । तत्रैतन्निर्वैररौद्रनाख्यं धर्मान्तरं समुपस्थितम् । एव पाठ व्याख्यातश्च । एवं स्थिते अधर्मं सूक्ष्मेण विधिना प्राप्स्यन् महानिति प्रथमं पक्षिप्ता निवृत्तेन तु शक्योऽयं व्यसनार्थकामजादिहर्तिं पठति । यत्र कुतोऽयं धर्मं इति प्रकृते वक्ष्यमाणो धर्मो येनेत् शब्देन परामृश्यते । निर्वैरं क्रियते मोहात्तच्च समुपस्थितं इति अधर्मं प्राप्त्यापादनं चोपसंहारं स्पष्टमेवासंगतम् । अतएव पश्चात् पाठ पाठ्योजनाशक्त्या प्रामादिकमित्यनल्पद् तत्स्वत्तु यथेष्टम् ॥ —After 6 B1 read 4

7 a) Ś1 Ñ1 B1.3 D1-3 प्रतिज्ञातं, B2 अभिज्ञातं (for प्रतिज्ञातस्) G1 राम (for वीर) —V2 om 7c–8b —c) Ś1 Ñ2 D1.3 मुनीनां (for ऋषीणां) Ñ2 V1 B D5.7 रक्षणं कृते (for रक्षणार्थाय) —d) Ś1 Ñ1 D1-3 सद्भिः, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 समिति (for संयति) —After 7 B3 ins

125* अवश्यमेव कर्तव्य रक्षा चैव द्विजन्मनाम् ।

8 a) Ñ1 एव (for एतत्) Dg1 निमित्तं हि (हि marg hypm) Ś1 T2 विजनं, Ñ1 Dg1 Dt1 D6 T1 वचनं, D1 गमनं, L(ed) विजने (for च वनं) D2 पुनिर्मिनिर्मितं वि- —b) Dg1 दण्डका, Dt1 दण्डका M2 (before corr) च दण्डकान् Ś1 Ñ1 D1-3 -(क) ल्युषित पुरा (for इति विश्रुतम्) L(ed) दण्डकाध्युषितं पुरा —For 8cd Ñ2 V1 B D5.7 subst

G 3 13 30
B 3 9 11
L 3 10 9

ततस्त्वां प्रस्थितं दृष्ट्वा मम चिन्ताकुलं मनः ।
त्वद्वृत्तं चिन्तयन्त्या वै भवेन्निःश्रेयसं हितम् ॥ ९
न हि मे रोचते वीर गमनं दण्डकान्प्रति ।
कारणं तत्र वक्ष्यामि वदन्त्याः श्रूयतां मम ॥ १०
त्वं हि बाणधनुष्पाणिर्भ्रात्रा सह वनं गतः ।
दृष्ट्वा वनचरान्सर्वान्कच्चित्कुर्याः शरव्ययम् ॥ ११
क्षत्रियाणामिह धनुर्हुताशस्येन्धनानि च ।
समीपतः स्थितं तेजोबलमुच्छ्रयते भृशम् ॥ १२
पुरा किल महाबाहो तपस्वी सत्यवाक्शुचिः ।
कस्मिंश्चिदभवत्पुण्ये वने रतमृगद्विजे ॥ १३
तस्यैव तपसो विघ्नं कर्तुमिन्द्रः शचीपतिः ।
खड्गपाणिरथागच्छदाश्रमं भटरूपधृक् ॥ १४
तस्मिंस्तदाश्रमपदे निहितः खड्ग उत्तमः ।
स न्यासविधिना दत्तः पुण्ये तपसि तिष्ठतः ॥ १५

126* यथार्थं रक्षणा वीर दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[B1 यथार्थे (for °र्थं)]

—M2 reads 8c–10c in margin sec m —d) Dg1 दृढबाण (for धृतबाण) Ñ2 V B D5-7 गृहीत्वा सशरं धनु —After 8 Ś1 reads 4

9 a) Ñ2 V B D5-7 त्वां चैव (for ततस्त्वां) D2.7 प्रथित (for प्रस्थितं) Ś1 D1-3 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —b) G(ed) राम (for मम) —cd) Ś1 Ñ1 D1-3 त्वद्वृत्ते, Ñ2 V B D7 सर्वतश्च, D5 सद्वृत्त (for त्वद्वृत्तं) Dg1 Dt1 T2 चिंतयत्या (for चिन्तयन्त्या) Ś1 D3 च, Ñ V B D1.3.7 मे (for वै) Ś1 Ñ V B D1.3.7 M2 तव (for भवेन्) Ś1 Ñ1 पर, Ñ2 V1.2 B D5.7 नृप, D1.2 प्रति; D4 T G1 M1.3 हि तत् (for हितम्) G2 मम नि श्रेयसे हि तत् (for d) D6 सर्वतश्चिंत्यतामेतच्च नि श्रयस नृप

10 cd) V B D5-7 च (for हि) M2 गमने (for गमनं) Ñ2 V B1-3 D5-7 दडक (for दण्डकान्) Dg1 दडकान्गमन (by transp) Ś1 Ñ1 D1-3 न रोचते मे गमन दडकाना महामते (D1 °वने) —c) V1 Dm1 D1.2 G3 तत्र, D3 तस्य (for तत्र) —d) Ñ2 V2 B1.3 (also) + D5 च मे, Dm1 (also) D3 सखा (for मम)

11 a) V1 बाणासि, G1 हि नाथ (for हि बाण) M2 -चनुष्पाणिर् (sic) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 वनेचर, D3 वने गत (for वनं गतः) —c) B3 वनचर, D2 °चर, G2 वनगतान् (for वनचरान्) Ś1 D1.2 कश्चित्, Ñ1 D3 कच्चित्, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 नाथ, Dm1 D5 G3 घोरान् (for सर्वान्) B3 दृष्ट्वाथ यचन नाथ —d) Ś1 Ñ1 D1.3 तत, Ñ2 V B D5-7 किं न (B1 नु) Dm1 D6 G1 कच्चित् (for कच्चित्) D1-4 T2.3 M2.3 कुर्यास्त्व (for कुर्याः) Ś1 Ñ1 D1.2 शरक्षयं, Ñ2 शर** (illeg) D3 शरैः क्षय G1 शरे व्यय (for शरव्ययम्)

12 a) Ñ1 D1 T1.2 G1.3 M च हि Dm1 D6 G3 अपि (for इह) Ñ2 V B D5-7 क्षत्रियस्य धनुश्चोक्त (V B1 °नु प्रोक्त) G1 k cite क्षत्रियाणां चेति —b) Ñ2 कुल यथा, V1 B D5-7 [इ]धन यथा (for [इ]न्धनानि च) —cd) Ś1 Ñ1 D1-3 तत्समीपे (for समीपतः) D5 उच्छ्रयते, M1 उच्छ्रूयते, G1 उच्छ्रियते (for उच्छ्रयते) M2 भृशु (for भृशम्) Ś1 Ñ1 D1-3 बल मूर्धे (D1 °र्धे [sic]) यते शुभ Ñ2 V1 B D5-7 तत्समीपे (Ñ2 °प, B3 °प) स्थित मूलतेजो मूर्धे, B3 वर्धे) यते बलात् —After 12, Ñ1 V B D5-7 ins

127* एव हि दृष्ट्वा विक्रान्त विभ्रयन्ति वनेचरा ।
एकान्तेऽपि स्थितास्ते तु यथेमिच्छन्ति तावकम् ।

[(l 1) V2 दृष्ट्वा तु B3.4 दृष्ट्वा हि (by transp) (for हि दृष्ट्वा) D7 partly damaged for the prior half Ñ2 D5-7 विक्रमन्ति, B2 विभ्रमन्ति (for विभ्रयन्ति) —(l 2) Ñ2 D5-7 एकान्ते B3 एकान्ते (for °न्तेऽपि) B3 D5-7 [ए]व (for तु) Ñ2 illeg for ते तु V1 B2.4 वन (V1 वन) पृच्छति, B3 (marg also) वनमिच्छति (for यथेमिच्छन्ति)]

13 b) V1 तपसा (for तपस्वी) Ñ2 V B D5-7 सयतेंद्रिय, Dg1 Dt1 D1.2.6 T3 G3 M2.3 सत्यवाक्शुचि (for सत्यवाक्शुचिः) —V2 V B D5-7 om 13cd —c) Ñ1 अवसत् (for अभवत्) —d) Ś1 Ñ1 D1.3.4 वने बहु, D6 वनेतर (meta) (for वने रत) Dt1 -मृगे द्विजे Dg1 T3 M2.3 वने कश्चि (M2 कस्मि, M3 तस्मि) न्महामुनि, G2 वने मृगरतद्विजे (sic)

14 b) G2 भर्तुम् (for कर्तुम्) —c) G1 अथागच्छद् (for अथागच्छद्) —d) T1.2 भगरूपधृत (sic) T3 G1 °भृत् —For 14, Ñ2 V B D5-7 subst

128* कश्चिद्वनगत सिद्धस्तापसारण्यमाश्रित ।

[V2 तमसारण्यम्, D5-7 तापसोत्पन्न V1 B2 तपसे वनमाग (B3 °श्रि)त (for the post half)]

15 a) T1 M3 तस्मिंश्चिद् M2 कस्मिंश्चिद् (for तस्मिं स्तदा) —b) Dm1 D4.6 T G1.2 M3 निहित, D1 निहत (for निहितः) —For 15ab, Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 subst

129* तस्य कश्चिदाहत्य निशितं खड्ग उत्तम ।

[Ś1 तस्मै (for तस्य) V D5 आन (D5 °हृ)त्य (for °हत्य) Ś1 खड्गमथ Ñ1 V B1.3 D1.2.6.7 निशितं खड्गुत्तम (for the post half)]

—c) Ś1 V1 B Dt1 D6.7 G1 M2 सन्यास, Cv1 m g k.t as in text (for स न्यास) Ñ2 V B1.3 D1-3.7 दत्त (for दत्तः) —d) D1 वने (for पुण्ये) Ñ2 V B D5-7 सद्गुरि (for तपसि) Ś1 Ñ1 D1.3 वसत (Ś1 °त) D3 वर्तित, L(ed) वर्तता (for तिष्ठत) —After 15 M3 ins.

स तच्छस्त्रमनुप्राप्य न्यासरक्षणतत्परः ।
वने तु विचरत्येव रक्षन्प्रत्ययमात्मनः ॥ १६
यत्र गच्छत्युपादातुं मूलानि च फलानि च ।
न विना याति तं खड्गं न्यासरक्षणतत्परः ॥ १७
नित्यं शस्त्रं परिवहन्क्रमेण स तपोधनः ।
चकार रौद्रीं स्वां बुद्धिं त्यक्त्वा तपसि निश्चयम् ॥ १८
ततः स रौद्राभिरतः प्रमत्तोऽधर्मकर्षितः ।
तस्य शस्त्रस्य संवासाज्जगाम नरकं मुनिः ॥ १९

स्नेहाच्च बहुमानाच्च स्मारये त्वां न शिक्षये ।
न कथंचन सा कार्या गृहीतधनुषा त्वया ॥ २०
बुद्धिर्वैरं विना हन्तुं राक्षसान्दण्डकाश्रितान् ।
अपराधं विना हन्तुं लोकान्वीर न कामये ॥ २१
क्षत्रियाणां तु वीराणां वनेषु नियतात्मनाम् ।
धनुषा कार्यमेतावदार्तानामभिरक्षणम् ॥ २२
क्व च शस्त्रं क्व च वनं क्व च क्षात्रं तपः क्व च ।
व्याविद्धमिदमस्माभिर्देशधर्मस्तु पूज्यताम् ॥ २३

G 3.13 . B 3.9 . L 3.

130* मुनेर्हस्ते तु न्यासाय प्रययौ त्रिदिवं हरिम् ।

16 a) V2 स शस्त्र समनुप्राप्य —b) D5 न्याय (for न्यास) —Ñ1 illeg from त्येव in a up to त्मन in 16d. —c) G1 वनेषु, K(ed) वने स (for वने तु) Dt1 D6 T2 G2 M1 2 विहरत्येव (T2 °प, G2 °व) Dm1 D5 G3 °स्येव, G1 विहरतेव, Cr g t as in text (for विचरत्येव) Ś1 D2 वने विचरते (Ś1 °तो) नित्य, Ñ1 वने विचहर** (illeg), Ñ2 V B D3 7 वनेऽपि न जहात्येव (V B °न) D1 3 वने न हारयेतद्

17 a) V1 D2 यच्छति (for गच्छति) —b) Ñ2 V B D3 7 पुष्पाणि (for मूलानि) —Ñ1 illeg for 17cd —c) D6 खड्ग —d) Ś1 D2 रक्षन्प्रत्ययमात्मन, D1 2 रक्षन्न्यासम् परस्य तु D2 तत्) M2 स समित्कुसुमानि च —For 17cd Ñ2 V B D3 7 subst

131* न विना तत्र खड्गेन याति न्यासविशङ्कित ।

[V2 तेन खड्गेन, B2 खड्गन्यासेन (for तत्र खड्गेन) V विशेषत (for विशङ्कित)]

18 Ñ2 B4 D1 G1 M1 2 (before corr) Cr k परिहरन्, Ñ2 V B1-3 D3 7 M3 परिचरन्, D1 परिद्वरन् (for °वहन्) D7 reads 18cd in marg —c) Ś1 Ñ2 B D1 2 7 रौद्रा (for रौद्रीं) Ś1 Dt2 D1 4 ता (for स्वां) —d) T2 हित्वा (for त्यक्त्वा) V1 B1 2 4 D7 तापस (for तपसि)

19 a) Ś1 धर्माभिरत, Ñ1 रौद्राभिमुनि, Ñ2 V B D5 7 रौद्रया बुध्या Dg1 G1 2 M2 रौद्राभिरत, D1-4 रौद्राभिमति (D3 °त) M3 रौद्राभिहत (for रौद्राभिरत) —b) Ñ2 V B D5 7 तदानीं (for प्रमत्तो) Ś1 D1-3 धर्मस्त्वेषिद्, Ñ1 [s]धर्मवर्जित, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ध(V1 क)र्मकर्षित, B2 M2 धर्मदर्शित, M1 धर्मदर्शने, Cr °धर्षित, Cm g °कर्षित (for ऽधर्मकर्षित) —c) Ñ2 D5 7 सहवासात्, B1 4 सहवासात्, J2 सध नात् (for संवासात्) —d) Ñ2 V B D5 7 G1 निरय, D1 नरक (for नरकं) —After 19 B1 Dg1 Dt1 Dm1 D2 4 5 S ins

132* एवमेतत्पुरावृत्तं शस्त्रसंयोगकारणम् ।
अग्निसंयोगवद्धेतु शस्त्रसंयोग उच्यते ।

[Dg1 om l 1 —B1 om l 2 —(l 2) M1 -संयोगवच्छस्त्र]

20 b) Ś1 D1 2 7 न (for त्वां) Ś1 D2 च, V Dt1 D1 4 7 Ct तु (for न) B2 G1 निशा(G1 °शि)क्षये (for न शिक्षये) D3 स्मारयेऽहं तु शिक्षयेत् cf Ct स्मारयेत् । पुरावृत्तमिति शेषः । अपि तु बहुमानात्त्वां तु शिक्षये । तदत्र करोति कथंचनेत्यादि । एवं पाठे श्रद्धालव्यात् स्मारयेऽहं तु शिक्षये इति पठित्वा कश्चिद्व्याकरोत् । तन्न साक्षादुत्तरवाक्य व्रियमाण व्याहतम् । शिक्षणहेतुश्च बहुमानादियुक्तमत्र ।, Ct न कथंचनेति यत्तु वीथं स्मारये त्वां न शिक्षये इति पठनि व्याचष्टे च तन्न उत्तरवाक्ये करिष्यमाणशिक्षणेन व्याहतमिति सतक cf —c) T2 वा (for सा) Ś1 Ñ1 D1-4 न कथंचिदसत्कार्यं, Ñ2 V2 B D5 7 न कथंचिन्मन (Ñ2 B2 °या) कार्यं, V1 वधार्थं न मन कार्यं

21 a) Ś1 Ñ1 D2 न युक्तास्ते त्वया हन्तु, D1 3 न युक्तास्त्वया (D3 °न्यया) हन्तु —b) Ś1 D2 राक्षसा दण्डकाश्रिता, Ñ1 राक्षसा दण्डकागता, L(ed) राक्षसा दण्डक स्थिता —c) M2 3 अपकार (for °राध) Ś1 Ñ1 D1-4 M1 वीर (for हन्तु) —After 21c M2 repeats (erroneously) 21b and c —d) Cv लोका (for लोकान्) D4 M1 हन्तु (for वीर) Ś1 Ñ1 D2 3 स्वर्लोक परिमार्गता, Dt1 D4 लोको (D6 °क) वीर म मन्यते, D1 स्वर्लोक गतिमागता, G2 वीर लोकान कामये, Ctp as in text —For 21, Ñ2 V B D5 7 subst

133* राक्षसाना विना वैरं वधो वीर न युज्यते ।
अपराधादृते नापि हन्तव्या राक्षसास्त्वया ।

22 a) Ñ V B D5 6 7 हि, G1 च (for तु) Ś1 D2 सर्वेषां, Ñ2 V B D5 7 G1 शूराणा (for वीराणां) —b) Ñ2 V B D1 7 स्वधर्मं, Dg1 T2 G1 2 M2 वने तु, G2 वने* (for वनेषु) Ś1 Ñ1 V1 B2 4 D1 3 5 7 T1 2 G1 3 M1 Cm g k निरतात्मना (for नियता°) D6 वने तात्या धृतात्मना. —c) V कार्यते तावद्, B1 धार्यते तावद्, B4 क्रियते तावद् (for कार्यमेतावद्), B3 धनुष क्रियता तावद् —d) T4 आत्मानम् (for आर्तानाम्) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 3 5 7 परि(D3 °मो)क्षणं, B2 परिपालनं (for अभिरक्षणम्)

23 a) V1 बले, B1 धन, G(ed) रण (for वनं) B1

C 3 13 25 B 3 9 28 G 3 10 23 तदार्यं कलुषा बुद्धिर्जायते शस्त्रसेवनात् ।
पुनर्गत्वा त्वयोध्यायां क्षत्रधर्मं चरिष्यसि ॥ २४
अक्षया तु भवेत्प्रीतिः श्वश्रूश्वशुरयोर्मम ।
यदि राज्यं हि संन्यस्य भवेस्त्वं निरतो मुनिः ॥ २५
धर्मादर्थः प्रभवति धर्मात्प्रभवते सुखम् ।
धर्मेण लभते सर्वं धर्मसारमिदं जगत् ॥ २६
आत्मानं नियमैस्तैस्तैः कर्षयित्वा प्रयत्नतः ।
प्राप्यते निपुणैर्धर्मो न सुखाल्लभ्यते सुखम् ॥ २७
नित्यं शुचिमतिः सौम्य चर धर्मं तपोवने ।
सर्वं हि विदितं तुभ्यं त्रैलोक्यमपि तत्त्वतः ॥ २८
स्त्रीचापलादेतदुदाहृतं मे
धर्मं च वक्तुं तव कः समर्थः ।
विचार्य बुद्ध्या तु सहानुजेन
यद्रोचते तत्कुरु माचिरेण ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

(marg.) क का वाच (sic) (for क च वन) —^{d}) Ś1 B4 D1.3 क च क्षात्र, B1 सूत्र क च, B2 क्षात्र क च (by transp.) (for क च क्षात्र) Ñ2 D6.7 क वै तप, D3.8 M3 क वा तप (for तप क च) —Ñ1 partly illeg. for 23^{cd} —^{c}) Ś1 विरुद्धम् (for व्याविद्धम्) Dm1 D8 G3 अस्मा्क (for अस्माभिर्) Ñ2 D6.7 प्रायो सिद्धमिद सर्वम्, V B प्रतिषिद्धमिद सर्वम् —^{d}) Ś1 Ñ1 V B D2.3.6.7 एष (for देश) V1 M3 च (for तु) Ñ2 पूज्यते, V1 पूज्यता, D6.7 युज्यते (for पूज्यताम्) B3.4 प्रयुज्यता (for तु पूज्यताम्) —After 23 Ñ2 V B D6.7 ins.

134* त्वमार्य कलुषा बुद्धिं त्यजैना शास्त्रगर्हिताम् ।

[V2 कलिषा (for कलुषा) V B3 [ए]ता (for [ए]ना)]

24 Ñ2 V B D6.7 read 24^{ab} after 25^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D2.3 अनार्य (Ś1 D2 °र्यं) Ñ2 V B D6.7 अकार्यं, Dt1 D8 कदर्यं, G(ed.) अधर्मे, Ck.t कदर्यं (for तदार्यं) —Ñ1 illeg. from 24^{b} up to त्वा in 24^{c} —^{b}) D1 जायसे शरसेवनात् —^{c}) Ñ2 V B D6.7 गत्वा पुनर् (by transp.) D6 om. (subst.) G1.3 [अ]पि (for तु) —^{d}) B3 G1 क्षात्रधर्मं, D3 क्षात्र धर्मं (for क्षत्रधर्मं) D3 वरिष्यसि (for चरिष्यसि)

25 ^{a}) Ñ2 V B1-3 D6.7 हि B4 च (for तु) —^{b}) D1.3 श्वश्रू(D3 श्वश्रा)णामिति भावये —After 25^{ab} Ñ2 V B D6.7 read 24^{ab} —^{c}) D4 T1.2 Cv.m परित्यज्य, D3 असंन्यस्य (for हि संन्यस्य) Ś1 Ñ V B D1-3.6.7 यदि राज्ये (B1 °ज्यो)पि संत्यक्ते(Ś1 Ñ1 °क्तो) —^{d}) Ś1 विरतो Ñ2 V B D6.7.8(after corr.) नियतो, D2 भरतो (sic) (for निरतो)

26 ^{a}) Dg1 धर्मादृशी, D3 धर्माधर्म (for धर्मादर्थः) Ś1 Dg1 D2 T3 G1.2 M प्रभवते (for °ति) —^{b}) D3 तस्मात् (for धर्मात्) Ñ1 D6.7 संपद्यते (for प्रभवते) V2 स्वर्ग (for सुखम्) —Ñ1 illeg. for 26^{cd} —^{c}) B3.4 D1.7 लभ्यते (for लभते) Ś1 D2 स्वर्गं, Ñ2 V B1.2.3(also as in text).4 D6.7 स्वर्गो (for सर्वं)

27 V2 illeg. for 27^{ab} —^{a}) D1 नियतैस् (for नियमैस्) Ś1 सर्वैः, V1 तैस्तु D2 सर्वै (for तैस्तैः) —^{b}) Dt1 Dm1 D2.4.5 S कर्शयित्वा (for कर्षयित्वा) B3 पुनः पुनः (for प्रयत्नतः) —Ñ1 illeg. for 27^{cd} —^{c}) Ś1 D3 निपुणो, D1 निर्गुणैर्, D3 विपुलो, G1 नियमैर् (for निपुणैर्) Ñ2 V B D6.7 पुरुषैः स्वर्गो (for निपुणैर्धर्मो) —^{d}) Ś1 Ñ2 V Dt1 Dm1 D8 T1 M3 लभ्यते, Cm as in text (for लभ्यते)

28 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1-3 शुचितया, Dm1 शुचिमत (for °मतिः) Dm1 D8 G1 सम्यक (for सौम्य) —^{b}) G2 M1 चरन् (for चर) Ś1 Ñ2 D1-3 भव धर्मं(Ś1 °र्मे, D1 °र्मी, D2 °र्मो) तपोधन(D1.3 °न) L(ed.) भज धर्मं तपोधन —^{c}) Dt1 Dm1 D1.8 T3 G2 तु (for हि) Dg1 स्वभाव (for सर्वं हि) Ś1 Ñ1 D1-3 लोक (for तुभ्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 न च राघव, D1-3 तव राघव (for त्रैलोक्यमपि) D2 यत्नत (for तत्त्वत) Dm1 D8 G3 M1 त्रैलोक्ये यद्धि(G3 M1 °द्धि)वर्तते —For 28, Ñ2 V B D6.7 subst.

135* अहिंसानिरत सौम्य भव धर्मपरायण ।
सर्वं हि ते सुविदित लोके राघव तत्त्वत ।

[(l. 1) B3 नियत (for निरत)]

29 ^{a}) T1 श्रीचापलाद् (for स्त्री°) Ñ D3 उपाहृत (for उदाहृत) B1 मया (for मे) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3.6.7 हि (for च) D6 युक्त (for वक्तुं) G1 त्वयि (for तव) —^{c}) D3 च M2.3 तु (for तु) G3 सह लक्ष्मणेन (for तु सहानुजेन) —Ñ1 partly illeg. for ^{d} —^{d}) Ś1 Ñ1 (m) B2-4 D1.6.7 ते (for तत्) Ś1 V1 B D2.3.6.7 कुरु त(D2 वै) नरेंद्र, D1 क्रियता नरेंद्र (for कुरु माचिरेण)

Colophon. Ñ1 illeg. —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V1 B1 D1.6.7 सीतावाक्यं V2 B3 D6 दंडकारण्यप्रवेशे सीतावाक्य, B1 D2 दंडकारण्यनिवेशे(D2 °वासे) सीतावाक्य, B4 दंडकप्रवेशो सीतावाक्य —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 B1 D1 om., Ñ2 V2 B3 D6.7 13 V1 12 B2.4 D1.2 14 Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.8 S 9 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

९

वाक्यमेतत्तु वैदेह्या व्याहृतं भर्तृभक्तया ।
श्रुत्वा धर्मे स्थितो रामः प्रत्युवाचाथ मैथिलीम् ॥ १
हितमुक्तं त्वया देवि स्निग्धया सदृशं वचः ।
कुलं व्यपदिशन्त्या च धर्मज्ञे जनकात्मजे ॥ २
किं तु वक्ष्याम्यहं देवि त्वयैवोक्तमिदं वचः ।
क्षत्रियैर्धार्यते चापो नार्तशब्दो भवेदिति ॥ ३
ते चार्ता दण्डकारण्ये मुनयः संशितव्रताः ।
मां सीते स्वयमागम्य शरण्याः शरणं गताः ॥ ४
वसन्तो धर्मनिरता वने मूलफलाशनाः ।
न लभन्ते सुखं भीता राक्षसैः क्रूरकर्मभिः ॥ ५
काले काले च निरता नियमैर्विविधैर्वने ।
भक्ष्यन्ते राक्षसैर्भीमैर्नरमांसोपजीविभिः ॥ ६
ते भक्ष्यमाणा मुनयो दण्डकारण्यवासिनः ।
अस्मानभ्यवपद्येति मामूचुर्द्विजसत्तमाः ॥ ७
मया तु वचनं श्रुत्वा तेषामेवं मुखाच्च्युतम् ।
कृत्वा चरणशुश्रूषां वाक्यमेतदुदाहृतम् ॥ ८

G 3.14 8
B 2.10 8
L 3.11 8

9

D3 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ^{a}) D7 एव (for एतत्) —^{d}) Ñ2 V B D5.7 धर्मसहित (for भर्तृभक्तया) —^{cd}) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T1 G M जानकीं (for मैथिलीम्) Ś1 Ñ1 D1.2 धर्मयुक्तं विदग्धाय राम सीतामुवाच ह ॥ Ck सत्वधित सत्वाधितधर्म बोध । एव पाण । Ct सत्वाधित इति पाठे सत्वधिततेजा । धर्मेष्वित्र इति पाठान्तरम्. —For 1^{cd}, Ñ2 V B D5.7 subst

136* निशम्य वचनं रामो मैथिलीं प्रत्युवाच ह ।

[G(ed.) मधुरं (for वचनं) D3 प्रत्यभाषत]

2 ^{a}) Ñ2 D1 हितयुक्तं (for °मुक्तं) G1 देव (for देवि) —^{b}) D7 ईदृशं (for सदृशं) N2 illeg for वचः —D3 om (hapl.) from 2^{c}-3^{b} —^{c}) Ñ2 V B D7 स्व(B1 स्व)मभिसत्थाय, D1 व्युप° (for व्यपदिशन्त्या च) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2 धर्मज्ञ D3 पितरं मि(D2 मै)थिलेश्वर, Dm1 D3 G3 जनकस्य महात्मनः, M3 जनकात् महात्मना

3 D3 om 3^{ab} (cf. v. l. 2) —^{a}) Ñ1 V2 B2.3.4 Dt1 Dm1 D4.6 G M1 Cv.r m t तु, Ñ2 V2 B1 D7 ते, D2 च, Cmp as in text (for तु) Ś1 Ñ1 D1-3 [अ]ह सीते, Ñ2 V B D2 सुश्रोणि, Dm1 हे सीते (for [अ]ह देवि) —^{b}) Ñ2 V B D7 यत्त्वया, M2 त्वया च (for त्वयैव) Ś1 D2 इति प्रिये (for इदं वचः) —^{c}) D1 T1.2 G1.2 transp क्षत्रियैर् and धार्यते Ś1 D1.2 M2 Cv चाप, Ñ2 V B D5.7 शस्त्र(V1 °स्त्रो [sic]) (for चापो) —^{d}) Ś1 नानु, N1 नातु (sic) Dg1 D1.2 भाते (for नार्त°) B1 °धर्मो (for शब्दो) D1 यदि (for इति) B1 (marg. also as in text) भानधर्मो भवेदिह

4 K(ed.) transp 4^{ab} and 4^{cd}. —^{b}) B2.4 Dm1 (before corr.) D1.2.3 शसितव्रता (for संशित°) —^{c}) Ś1 च ते (for सीते) Ś1 B2.3.4 T2 आगत्य, D3 आनम्य (for °गम्य) Ñ V B (B4 before corr.) Dg1 Dt1 D4.6 T1 G1 M2.3 शरण्य, D2 चारण्या, D7 °ण्यो (for शरण्या) D3 शमितव्रता, D4.7 T2 M2.3 शरणागता (for शरणं गता)

5 Ś1 om 5^{ab}. —^{a}) Ñ2 D5 वसन्ति, V1 वसते (for वसन्तो) Dt1 D6 कालकालेषु (for धर्मनिरता) —^{b}) Ñ1 B4 °फलाशिन, B2 D1 फलाशन (sic) (for °फलाशना) —^{c}) M3 शम (for सुखं) Ś1 D1-3 निद्रा, V1 विप्रा, Ñ2 V B D5.7 सीते, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T1 G M भीरु (for भीता) —^{d}) Ñ2 B2 D5 पिशित(B2 एवम)प्रियै, V1 प्रथम प्रिये, V2 कपिपीडिता, M2 भीम°, G(ed.) परिपीडिता (for क्रूरकर्मभिः)

6 Dg1 T1 G1.2 M3 om 6. Dt1 D6 om 6^{ab}, M3 reads 6 in marg. sec. m. —^{a}) Dm1 D6 G3 M1.2 सर्वकालेषु, Ct कालकालेषु (for काले काले च) D4 (orig. also as in text) T2 नियता (for निरता) Ś1 Ñ1 D1-3 सर्वकाल हि(Ś1 च) नियता, Ñ2 V B D5.7 नियता सर्वकालेषु —^{b}) M2 बहुभिर् (for विविधैर्) Ś1 Ñ1 वने, Dm1 D6 G3 M1.2 युता (for वने) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D5.7 घोरैर् (for भीमैर्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2 नररक्तामिषाशिभिः, Ñ2 V B D5.6.7 विकृतैर्वनचारि(D5 °वैरामिषाशि)भिः

7 ^{a}) Dg1 Dm1 D6 G3 तैर् (for ते) B4 D1.2 भक्ष्यमाणा —^{b}) D5 दण्डकारण्यमाश्रिता —^{c}) Ś1 D1.2 अभ्युपपद्येव(D2 °व) Ñ1 अभ्युपपन्नैव, Ñ2 B1 अभ्युपपद्येत, V D4.6 D5.7 अभ्युपपद्येति (V1 D4 °पद्यनि, V2 D5.7 °स्त्वैव, B1 [sup. lin. also] °स्त्वेति, B1 °स्त्वेह) Dg1 °पद्यतो, T2 °पद्यतो (for अभ्यवपद्येति) —^{d}) Ñ2 V B तदू(Ñ2 °मू)चुर्; D6 तदूचुर्, G(ed.) ततोऽचुर् (for मामूचुर्) Ś1 Ñ1 D1-3 द्विज(Ś1 D1 मुनि)पुंगवा, Ñ2 V B D5.7 भयविह्वला (for द्विजसत्तमा)

8 ^{a}) Ñ2 V B D5.7 च, D6 तद् (for तु) G1 सीते वचनं (for वचनं श्रुत्वा) —^{b}) G1 श्रुत्वा (for तेषाम्) Ś1 V2 Dm1 D1-4.6 T G2.3 M1.3 एव, Ñ2 V1 B D5.7 एतद्, G1 तेषा (for एव) Ś1 Ñ1 D1-3 मुखोद्गत, Ñ2 B1-4 मुखच्युत (for मुखाच्च्युतम्) —^{cd}) Dt1 Dm1 D6 G Cr m k t

G 3.14.9 B 3.10.8 L 3.11.9 प्रसीदन्तु भवन्तो मे ह्रीरेषा हि ममातुला ।
यदीदृशैरहं विप्रैरुपस्थेयैरुपस्थितः ।
किं करोमीति च मया व्याहृतं द्विजसंनिधौ ॥ ९
सर्वैरेव समागम्य वागियं समुदाहृता ।
राक्षसैर्दण्डकारण्ये बहुभिः कामरूपिभिः ।
अर्दिताः स्म भृशं राम भवान्नस्त्रातुमर्हति ॥ १०
होमकाले तु संप्राप्ते पर्वकालेषु चानघ ।
धर्षयन्ति स्म दुर्धर्षा राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ११
राक्षसैर्धर्षितानां च तापसानां तपस्विनाम् ।
गतिं मृगयमाणानां भवान्नः परमा गतिः ॥ १२
कामं तपःप्रभावेन शक्ता हन्तुं निशाचरान् ।
चिरार्जितं तु नेच्छामस्तपः खण्डयितुं वयम् ॥ १३
बहुविघ्नं तपो नित्यं दुश्चरं चैव राघव ।
तेन शापं न मुञ्चामो भक्ष्यमाणाश्च राक्षसैः ॥ १४
तदर्द्यमानान्रक्षोभिर्दण्डकारण्यवासिभिः ।
रक्ष नस्त्वं सह भ्रात्रा त्वन्नाथा हि वयं वने ॥ १५
मया चैतद्वचः श्रुत्वा कार्त्स्न्येन परिपालनम् ।
ऋषीणां दण्डकारण्ये संश्रुतं जनकात्मजे ॥ १६

वचन, Cm p 1 p as in text (for चरण) ❀ Ck वचन शुश्रूषामिति । वचनानुष्ठानलक्षणशुश्रूषामित्यर्थः । कृत्वा मनसि कृत्वा । एव प्राचीन पाठ पाठ । योजनाशक्त्या चरणशुश्रूषामिति पठन्ति मूढत्र पौराणिका । एवमेतद्वेद्धृत प्राचीनपाठ नाशनम् ❀ Ś1 Ñ1 D1-3 उक्तमेतद्वचस्तेषु तन्मे शृणु वरानने

9 b) Dg1 Dt1 D6 G1 M3 5 ह्रीरेषा तु, T2 प्रीतिरेषा (for ह्रीरेषा हि) Ś1 Ñ1 D1-3 पीडा चैषा (D2 वीडा चैषा) तुला मम, Ñ2 V B D5 7 पीडै(V 3 कीर्तं)षा मम दारुणा ❀ Ct एषा ममाह्रीरकीर्तिं भवत्प्रसीदन्त्वित्यर्थं । तीर्थस्तु एषा मम ह्री मत प्रसीदन्त्विति व्याचष्टे ❀ — c) Dg1 D4 यद् (for यदि) G1 ईदृशम् (for °शैर्) Dm1 D4 उपस्थेयैर् (for अह विप्रैर्) — d) Ś1 धर्मस्थैर्यैर्, Dm1 D8 अह धीरैर्, D7 om (for उपस्थेयैर्) Ñ1 illeg Dt1 उपस्थित (for °स्थित) — e) D3 तथा (for मया) Ñ2 V B D5 7 मया किं करणीय च(V 1 चै) — f) Ñ2 B1 3 D7 (all with hiatus) इत्युक्ते, V2 B3 4 D5 (V3 D5 with hiatus) इत्युक्तो (B3 °क्त), D3 व्याहृता (for व्याहृत) Ś1 Ñ1 D1 3 जनसंसदि, Dm1 D4 G3 मुनि° (for द्विजसंनिधौ)

10 a) Ś1 Ñ1 D1-3 अथ, D1 T1 2 एते (for एव) Ñ2 V B1 3 4 D5 च तैरर्हैर्, B2 हितवाहैर्, D7 च तैस्स (for समागम्य) — b) Ś1 Ñ1 D1 3 समुदीरिता — c) D4 दृढ कारण्यैर् (for °रण्ये) — d) G (ed) करकर्मभि — e) T1 भावता G3 °ताद् (for अर्दिता) Ś1 Ñ1 B3-4 (marg) D1-3 स्मो, G1 2 सु (for स्म) Ñ2 V1 D5 7 यय Dg1 D4 T1 2 G M दृढ (for भृश) — f) Dg1 Dt1 D4 6 T G2 M3 5 Cg k t नस्त्र रक्षतु (for त्रातुमर्हति) Ś1 Ñ1 D1-3 तस्मो रक्षस्व (Ñ1 °स्मात्रक्ष) राघव Ñ2 V B D5 7 तेभ्यो नस्त्रातुमर्हसि

11 a) Ś1 D1-3 च समाप्ते, Ñ V B D5 7 (S °) विशेषेण (for तु संप्राप्ते) D1 T1 2 होमकालेषु संप्राप्ता — b) V2 सर्वे, Ck पूर्वे (for पर्व) V1 चानधे (sic) M2 राघव (for चानघ) Ś1 Ñ2 B D1-3 पर्वकाले च ते सदा (Ñ1 B1 D1 3 राघव) — c) Ś1 D2 4 T1 2 सु, Ñ2 च (for स्म) Ñ2 दुर्धर्ष (for °र्षा) Ñ2 V B क्रुद्धा प्रधर्ष(Ñ2 °र्षय)न्त्यस्मान्

D5 7 क्रुद्धा प्रहर्षयन्त्यस्मान् (sic) — d) Ñ1 दुर्धर्षा (for राक्षसा) Ś1 पिशिताशिन

12 a) Ś1 D1-3 भक्षितानां च, Ñ2 V B D5 पीड्यमानानां, D7 पीड्यमीना च (sic) — b) Ñ1 ताप + + (illeg) V1 तापितानां (for तापसानां) Ś1 Ñ1 D1-3 5 महात्मनां, M2 तप° (for तपस्विनाम्) — c) M3 मार्गयमाणानां (for मृग°) Ñ2 V B D5 7 नान्या विमृग(B3 °*)तामस्ति — d) Ñ2 V B D5 7 त्वदृते, G1 भवान्हि (for भवान्नः)

13 a) Ś1 D3 प्रसादेन, Ñ1 B1 3 प्रतापेण — b) Ś1 शत्रु हन्ता, B2 हन्तु शक्ता (by transp) D1 2 शक्ता शत्रु (for शक्ता हन्तु)

☞ V2 illeg from च in 13 b up to 3.10.41 d

Ñ1 D3 शक्त्या शत्रु निशाचरा — c) Ñ1 न न, Ñ2 B1 4 D5 7 च न, Dt1 D6 8 न च (for तु न) Ś1 [इ]च्छाम (for °मस्) — d) Ś1 वर, B1 स्वय (for वयम्)

14 V1 illeg for 14 (cf v l 13) D1 om 14-15 — a) Ñ2 V1 B D5 7 चनं G1 राम (for नित्य) — b) V2 चापि B3 M3 (before corr) तत्र (for चैव) Ñ1 देवदानवै (for चैव राघव) — c) Ñ2 V2 D5 7 शापाश, D3 शापेन (sic) (for शापं न) — d) Ñ1 भक्ष्यमाणापि, V1 Dg1 T2 भक्ष्यमाणाश्च Ś1 D1 3 निशाचरै (for च राक्षसै)

15 V1 illeg for 15 (cf v l 13) D1 om 15 (cf v l 14) — a) Ś1 D3 तानर्द्यमानान्, Dm1 D6 G1 2 M1 2 तद्(M1 ते ह)न्य°, D3 तानर्द्य°, D5 7 तद्वध्य° (for तदर्द्यमानान्) — b) V3 D2 G1 2 -वासिन (for -वासिभि) — c) Dg1 Dt1 D6 T1 Ct रक्षतस्त्वं (for रक्ष नस्त्वं) Ś1 रक्ष त्वं सहितो भ्रात्रा, Ś1 D1 2 रक्ष(Ñ1 illeg) त्वं सह नो(V1 च) भ्रात्रा, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 रक्ष त्व सहदासेन, B1 (marg also) 4 रक्ष राम सह भ्रात्रा, B2 रक्षास्मांश्चापदुपदस्य — d) Ś1 (with hiatus) अनाथा T2 त्वनाथा (for त्वन्नाथा) Ś1 Ñ1 D1 2 वने वयं (by transp)

16 V1 illeg for 16 (cf v l 13) — a) Ñ1 हि, D1 2 तु G1 तद् (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 तद्वच । G1 वचन (for [च]तद्वच) — b) Ñ1 B D5 7 मनोना V2 वचनानि (sic),

संश्रुत्य च न शक्ष्यामि जीवमानः प्रतिश्रवम् ।
मुनीनामन्यथा कर्तुं सत्यमिष्टं हि मे सदा ॥ १७
अप्यहं जीवितं जह्यां त्वां वा सीते सलक्ष्मणाम् ।
न तु प्रतिज्ञां संश्रुत्य ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ॥ १८
तदवश्यं मया कार्यमृषीणां परिपालनम् ।
अनुक्तेनापि वैदेहि प्रतिज्ञाय तु किं पुनः ॥ १९
मम स्नेहाच्च सौहार्दादिदमुक्तं त्वया वचः ।
परितुष्टोऽस्म्यहं सीते न ह्यनिष्टोऽनुशिष्यते ।
सदृशं चानुरूपं च कुलस्य तव शोभने ॥ २०
इत्येवमुक्त्वा वचनं महात्मा
सीतां प्रियां मैथिलराजपुत्रीम् ।
रामो धनुष्मान्सह लक्ष्मणेन
जगाम रम्याणि तपोवनानि ॥ २१

G 3. 14. 24
B 3. 10. 22
L. 3. 11. 23

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

M2 कृत्स्नेन (for कारुण्येन) N1 D5 परिपालने —d) Ś1 N V1 B D1. 3. 4. 7 लोकसाक्षिक

17 V2 illeg for 17 (cf v l 13) —a) D12 संश्रुत्य* V1 transp च and न. Ñ2 V1 B D6. 7 Ck शक्नोमि, G1 वक्ष्यामि (for शक्ष्यामि) —b) Ñ2 B1 D7 जीवन्नेव, V1 B2. 3 °श्चैव, B4 D5 °श्चैतत् (for जीवमान) V1 (marg also as in text) B1. 4 D5 Cm प्रतिश्रुतं, B3 परि° (for प्रतिश्रवम्) —For 17ab Ś1 Ñ1 D1-3 sub t

137* स संश्रुत्य न शक्ष्यामि दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[Ñ1 समाश्रुत्य (for स संश्रुत्य) Ś1 त्यक्ष्यामि (for शक्ष्यामि)]

—c) D3 वचने (for अन्यथा) —After 17 M2 ins the lines of 3. 8. 26 with v l यथार्थं लभते (also धर्मार्थं लभते [see m])

18 V2 illeg for 18 (cf v l 13) —a) V1 त्यक्ष्ये, M1 जह्यात् (for जह्यां) —b) V1 B3. 4 D6. 7 च (for वा) B1. 2 T1 त्वां सीते सहलक्ष्मणा —Ś1 om 18c–19b —c) Dg1 M1 न हि, D2 नातु (for न तु) B3 वैदेहि (for संश्रुत्य) Ñ1 न प्रतिज्ञा प्रतिश्रुत्य —d) Ñ V1 B D1. 6. 7 ब्राह्मणेषु (for ब्राह्मणेभ्यो) —After 18 D3 ins a passage relegated to App I (No 1)

19 V2 illeg for 19 (cf v l 13) Ś1 om 19ab (cf v l 18) —a) Ñ2 D6. 7 तथावश्यं D1. 3 अवश्यं तु (for तदवश्यं) D12 सदा (for मया) —After 19ab N1 V1 B D6. 7 ins

138* अनुद्वेगेन ये धर्मं साधयन्ति मनीषिणः ।
रक्षार्थं मुनिमुख्यानामेतदुक्तं मया वचः ।

[(l 1) V1 यद् (for ये) Ñ2 D6. 7 धारयन्ति B2 धर्म° (for साधयन्ति) —(l 2) B2 मुनिमित्राणाम् (for °मुख्यानाम्) D6. 7 वचनं (for उक्तं) B1 वर B2 [अ]थ ह B3 सह V1 (marg also [अ]थ ह) (अ)युक्त G(ed) [अ]पि ह (for वच)]

—c) Ś1 D1. 3 [मु]न, V1 [इ]ह (for [अ]पि) M1 कर्तव्य (for वैदेहि) —d) Ś1 D3 [ए]व किं N2 च किं, Dg1 Dm1 D5 T3 G1. 3 M [अ]थ किं D11 D8 Ct कथं, D2 [इ]ह किं, D8 G2 हि किं (for तु किं) Ñ2 D6. 7 किं पुनः प्रतिसंश्रवे V1 B किं पुनः सत्यसंश्रव (V1 °वं, B2 °व, B1 [also] °वात्) —After 19 N2 V1 B D6. 7 ins

139* यत्त्वयोक्तं तु त्वया सीते हितमुक्तं वचो मम ।

20 V2 illeg for 20 (cf v l 13) Ñ2 V1 B D6. 7 transp 20abcd and 20ef —a) G3 M1 मयि (for मम) ※ Cm ममेति मयीति विभक्तिव्यत्यय आर्ष ※ Ś1 Ñ V1 B D1. 3. 6. 7 मम स्नेहन प्रीत्या च —b) Ś1 D3 यदुक्तं च, N V1 B D1. 3. 6. 7 यदुक्तोऽहं T1 एवमुक्त (for इदमुक्तं) V1 प्रिये, D4 T1. 2 [अ]नघे (for वचः) —c) Ś1 N V1 B D1-3. 6. 7 वैदेहि (for [अ]हं सीते) —d) Ñ V1 B D1. 6. 7 [अ]निष्टो हि, T3 G3 M1 Cmp ह्यतुष्टो (for ह्यनिष्टो) Ñ2 V1 B1 B4 marg also) D1. 6. 7 Ct [अ]नुशास्यते, D6 °शास्यते, D8 °शिष्यसे, G8 °शिक्ष्यते (for ऽनुशिष्यते) Ś1 D3 निवेद्य न त्वया क्षम, D3 नानिष्टस्त्वयशिष्यते —Ś1 Ñ1 D1-3 om 20ef —f) K(ed) चानघ (for शोभने) —After 20 Dg1 Dt1 Dm1 D4. 8 S ins

140* सधर्मचारिणी मे त्वं प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ।

[G1 स्व (for स) G2 नित्य G3 damaged (for मे त्वं) M1 स्व धर्मं चर त्वं मे (for the prior half) Dg1 reads गरीयसी in marg]

21 V2 illeg for 21 (cf v l 13) —a) Ñ2 V1 B D6. 7 एवमाह (for इत्येवम्) B1 (marg also as in text) मनोरम (for महात्मा) —b) Ñ1 सती (for सीता) V1 B1. 4 D6. 7 तदा B2. 3 तथा D3 चारु (for प्रियां) Ś1 Ñ1 D1-3 राजजनस्य पुत्रीं —c) N1 सधनुष्मान् (sic) (for धनुष्मान्) —d) Ś1 N1 D1. 3 पुण्यानि (for रम्याणि) Ñ2 D7 तस्मा वनानि (for तपो°)

१०

G 3 15 1
B 3 11 1
L 3 15 1

अग्रतः प्रययौ रामः सीता मध्ये सुमध्यमा ।
पृष्ठतस्तु धनुष्पाणिर्लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ॥ १
तौ पश्यमानौ विविधाञ्शैलप्रस्थान्वनानि च ।
नदीश्च विविधा रम्या जग्मतुः सह सीतया ॥ २
सारसांश्चक्रवाकांश्च नदीपुलिनचारिणः ।
सरांसि च सपद्मानि युतानि जलजैः खगैः ॥ ३
यूथबद्धांश्च पृषतान्मदोन्मत्तान्विषाणिनः ।
महिषांश्च वराहांश्च गजांश्च द्रुमवैरिणः ॥ ४
ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
ददृशुः सहिता रम्यं तटाकं योजनायतम् ॥ ५
पद्मपुष्करसंबाधं गजयूथैरलंकृतम् ।
सारसैर्हंसकादम्बैः संकुलं जलचारिभिः ॥ ६
प्रसन्नसलिले रम्ये तस्मिन्सरसि शुश्रुवे ।
गीतवादित्रनिर्घोषो न तु कश्चन दृश्यते ॥ ७

Colophon V2 illeg —*Kanda name* B1.4 D1.3 om Ś1 Ñ1 B2.3 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1.2 आरण्य (Ñ2 B3 °ण्यक B2 °ण्यके) काण्डे, Ñ2 V1 D2 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B1 D1.3 रामवाक्य Ñ2 V1 D5.7 दण्डकारण्यप्रवेश, B2.4 दण्डकारण्यप्रवेशो राम (B3 श्रीराम) वाक्य, D2 दण्डकारण्ये रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1 om Ñ2 B3 D5.7 14 V1 13 B2.4 D1.2 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G1.2 M 10 G2 illeg —After colophon T2 concludes with श्रीरामायणे G1.2 with श्रीरामाय नम

10

D2 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 V2 illeg for 1-4^{ab} (cf v l 3 9 23) —a) Ś1 D1-3 तु ययौ, Ñ2 V1 B1.4 D5.7 (ऽ)थ ययौ B2 (ऽ)थ गतो (for प्रययौ) D2 अथाग्रतो ययौ राम —b) Dt1 D6 सुशोभना (for सुमध्यमा) —G3 damaged for 1c-2 —c) B3 च, D4 T1.2 तु (for तु) —d) Ś1 D2 ग, B3 च, Dg1 M1 (ऽ)थ (for ऽनु) D1 च (for ह)

2 V2 illeg G1 damaged (cf v l 1) —a) M2 (after corr *sec m* as in text) विपुलान् (for विविधान्) —b) D1 शैलोपस्थान् —For 2ab Ś1 Ñ1 D1.3 subst

142* ते प्रेक्षमाणाविविधान्शैलान्प्रस्रवणानि च ।

[Ś1 ते (for ते) D3 °प्र (for °लान्) Ñ1 D1.3 प्रस्रवाणि]

—c) Ś1 transp विविधा and रम्या —d) Ś1 D3 जग्मतु (D1.3 ययतु) सहिता सुखं V1 ययतुः सहितं हर्षं, G1 जग्मतुः सीतया सह —For 2 Ñ2 V1 B D5.7 subst

142* पश्यन्तौ तौ च रम्याणि वनान्युपवनानि च ।
पर्वतांश्च नदीश्चैव राघवौ सह सीतया ।

[(l 1) Ñ2 D5.7 तौ पश्यन्तौ (by transp) B1 तु (for first च) —B1 reads in marg from l 2 up to st 3 —(l 2) V1 च °तान्, D5 नदीश्चैव (for नदीश्चैव) B2.4 सीतया सह (by transp.)]

3 V2 illeg (cf v l 1) B1 reads 3 in marg (cf v l 2) —a) Ś1 Ñ1 D1-3 पश्यत पुलिनाश्रितान् (D2 °ता) —c) Ś1 Ñ1 D1-3 विचित्राणि B1.3 सुपद्मानि (for सपद्मानि) —d) D5 युतानि, D4 T2 M1 युक्तानि M2 reads *and line sec m* (for युतानि) G1 वनजै (for जल°) Ñ2 V1 B D5.7 नानापक्षिगणानि च (V1 B3.4 °नपि)

4 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 Ñ1 D1-3 यद्धयूथांश्च हरिणान्, Dt1 D6 Cr m t यूथबन्धांश्च पृषतां M2 ऋश्यांश्च पृषतांश्चैव —b) Ś1 D1.3 मदोद्व(D2 °द्धू)तान्, M1 (after corr *sec m* as in text) मदोन्मत्त (for °न्मत्तान्) —For 4ab, Ñ2 V1 B D5.7 subst

143* हरीणां यूथपांश्चैव मदोद्धतांश्च कुञ्जरान् ।

—G3 damaged from चांश्च in 4c up to गजां in 4d —c) D4 reads first च in marg —d) D4 T1.2 G2 नागांश्च (for गजांश्च) Ś1 Ñ1 D1-3 तथान्यांश्च (Ñ1 °न्यान्वै) महामृगान्, Ñ2 V1 B D5.7 गवयांश्च (V1 B2.4 °यान्) मरांस्तथा

5 V2 illeg (cf v l 1) —c) Ś1 ददृशे Ś1 Ñ1 D1-3 सर्वतो (for सहिता) —d) Ś1 Ñ V1 B D1.3.4.7 तट (Ś1 D2 ता) डाग Ś1 Ñ D2.7 G2 M1 योजनायुतं

6 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 Ñ1 D1.3 पुष्प, D2 पद्म (for पद्म) Ñ1 पुष्कर (s c) (for पुष्कर) Ś1 Ñ1 D1-3 -संबाधं (for संबाधं) —c) Ñ1 D1.3 कुररी (for सारसै) Dg1 Dm1 D4.8 T1 M2 कारण्ड (for कादम्बै) Ś1 D2 कुररैर्हंसपङ्क्तिश्च —d) Dt1 Dm1 D6.8 Cr k t जलजातिभि (for °चारिभि) ; Ck जलचारिभिरिति पौराणिकपाठः ; Ś1 मधुमत्तमयूरादिभि —For 6 Ñ2 V1 B D5.7 subst

144* पद्मोत्पलविभूषितं मत्तयूथविराजितम् ।
नानाविहगसंवाकीर्णं जलचारिभिः ।

[(l 1) V1 D5.7 पद्माकर (for पद्मोत्पल) B2 यूथ (for यूथ) V1 विराजितं —(l 2) V1 D1.3 सर्वे (for नाना°) D5 करकि (for °ते)]

7 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 प्रसन्न ; B1 प्रसन्ने,

ततः कौतूहलाद्रामो लक्ष्मणश्च महारथः ।
मुनिं धर्मभृतं नाम प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ ८
उदमत्यद्भुतं श्रुत्वा सर्वेषां नो महामुने ।
कौतूहलं महज्जातं किमिदं साधु कथ्यताम् ॥ ९
तेनैवमुक्तो धर्मात्मा राघवेण मुनिस्तदा ।
प्रभावं सरसः कृत्स्नमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ १०
इदं पञ्चाप्सरो नाम तटाकं सार्वकालिकम् ।
निर्मितं तपसा राम मुनिना माण्डकर्णिना ॥ ११
स हि तेपे तपस्तीव्रं माण्डकर्णिर्महामुनिः ।
दशवर्षसहस्राणि वायुभक्षो जलाश्रयः ॥ १२
ततः प्रव्यथिताः सर्वे देवाः साग्निपुरोगमाः ।
अब्रुवन्वचनं सर्वे परस्परसमागताः ।
अस्माकं कस्यचित्स्थानमेष प्रार्थयते मुनिः ॥ १३
ततः कर्तुं तपोविघ्नं सर्वैर्देवैर्नियोजिताः ।
प्रधानाप्सरसः पञ्च विद्युच्चलितवर्चसः ॥ १४ G 3 15 14 B 3 11 15 L 3 12 15

D5 प्रच्छन्न (for प्रसन्न) —c) D1 निर्वीय —d) Ñ1 D1 3 न हि, Ñ2 D5 7 न च, Dm1 D6 G3 तत्र (for न तु) Dm1 G3 कश्चिद्, D6 कश्चित्, G1 किंचन (for कश्चन) Ñ2 B D5 7 कश्चिद्दृश्यता, V1 कश्चिद्दृश्यते (for कश्चन दृश्यते)

8 V2 illeg (cf v l 1) —a) G3 कुतूहलाद् (for कौ°) —b) Ś1 Ñ2 Dm1 D1 3 6 G1 2 महायशः Ñ2 B1 D5 7 °यशा, V1 B2 3 4 (m also °बल) °मता (for °रथः) —c) Ś1 D7 स्वर्ग वीर, Ñ2 पर वीर, V1 भूतं नाम, B2 रत नाम, D1 3 -द्वत (D3 चर) वीर (for भृत नाम) —d) Ñ2 V1 B D5 7 पप्रच्छतुरपेत्य वै, G1 समप्रष्टुमुपचक्रमे

9 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 Ñ V1 B Dm1 D1-3 5 7 8 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) B4 (m also) श्रुत्वैनमद्भुतं शब्द —b) Ñ1 B1-3 D1 3 4 7 महाद्युते, V1 D2 °मते (for °मुने) Ś1 सर्व एव महाद्युते —c) Ś1 मम कौतूहलाज्जातं —d) Dm1 D6 एतत् (for इद) Dg1 reads साधु कथ्यताम् in marg Ñ1 गम्यता (for कथ्यताम्) —After 9 K(ed) ins

145* वक्तव्यं यदि चेद्विप्र नातिगुह्यमपि प्रभो ।

10 V2 illeg (cf v l 1) —b) Ś1 Ñ2 D1-3 तत, Dg1 M3 यथा (for तदा) Ñ2 V1 B D5 7 महामना (for मुनिस्तदा) —c) Dg1 D4 T1 2 M2 3 Cg प्रभव (for प्रभाव), M2 सरस Ś1 Ñ1 D1-3 तस्य, Dg1 Dt1 D6 T3 क्षिप्रम् (for कृत्स्नम्) Ñ2 V1 B D5 7 प्रभाव तस्य सरस (B2 सर्व हि) —d) Ś1 Ñ1 D1-3 वक्तुं सम्, B2 D6 व्याख्यातुम् (for आख्यातुम्)

11 V2 illeg (cf v l 1) V1 om 11^cd —a) Ś1 पपासरो, M3 पञ्चाप्सर —b) Dg1 Dm1 D6 3 M2 3 सर्व कालिके (Dg1 D6 °िक) (for सार्वका°) Ś1 तडागं पौर्व कालिकं, Ñ1 D1-3 तडागं (Ñ1 सरो ऽयं) पूर्वकालिकं, Ñ2 B1 2 4 D5 7 गत (Ñ2 राम) पौराणमुच्यते, B3 निर्मित मद्रकर्णिना —B3 om 11^cd —c) Ñ1 glo 3 विश्वकर्मणा (for निर्मित) and नाम (for राम) —d) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1-3 5 7 मद्र (Ś1 D3 मद्) कर्णिना (here and below) G1 2 माद्रकर्णिना (here and below)

12 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ñ1 महत्, D2 स ह, D1 स हि (sic) T2 स च (for स हि) B2 शीघ्र (for तीव्र) —b) B2 मद्रकर्णिः, D2 3 म (D3 म) द्रकर्णि, D4 माद्रकर्णा, T1 माद्रकर्णि, T2 माद्रकर्णिः, Ñ2 महायशाः (for °मुनिः) D1 मद्रकर्णिमहायशा —d) B1 2 वायुभक्ष्य Ś1 D1 2 7 शिलाशय, Ñ1 Dt2 Dm1 D4 6 T3 M1 2 जलाशय (Dt1 D4 T3 M3 °यै) Ñ2 V1 B (B4 m also as in Ś1) D5 शिलासन, Cg as in text (for जलाश्रय)

13 V2 illeg (cf v l 1) —a) G2 देवा (for सर्व) —Dt1 om (hapl) 13^bc —b) G2 सर्वे (for देवा) Ñ2 V1 B D5 7 इन्द्र, M2 3 सेन्द्र (for साग्नि) —c) Ś1 Ñ1 D2 ते वै, D3 चैव (for सर्वे) —d) Ś1 Ñ1 D1 2 समागमे (for समागताः) —f) D2 अथ (for एष) Ś1 Ñ1 D1-3 द्विज (for मुनि) —For 13^cdef, Ñ2 V1 B D5 7 subst

146* अबुधश्चयमस्माकं स्थानं प्रार्थयते मुनि ।

[Ñ2 तु क्षिम्, B4 वरम् D5 7 न किम् (for अयम्)

—After 13 Ś1 L(ed) read 15 while Dg1 Dt2 Dm1 D4 6 1 S ins

147* इति सविभ्रमनस सर्वे तत्र दिवौकस ।

[G2 सविभ्रमनस T1 2 सर्वे ते त्रिदेवौकस (for the post half)]

14 V2 illeg (cf v l 1) D2 repeats (var) 14^ab after 15 —a) Ñ2 V1 B D2 (first time) 5 7 तस्य, G2 Cg तत्र (for तत) —b) Ś1 Ñ1 Dm1 D1 2 (second time) 3 4 8 T1 2 G2 देवै सर्वै (by transp) Dg1 Ct सर्वदेवैर् (Dg1 देवैर् in marg) D6 विनियोजिता (for नियो°) Ñ2 V1 B D2 (first time) 6 7 नियुक्ता (B4 [m after corr] °श्च) सर्वदेवैर् (D2 °देवतै) —c) D2 दिव्या अप्सरस पञ्च M1 प्रथिताप्सरस पञ्च —Ś1 which reads 15 after 13 om (hapl) 14^d, 16^a–17^c, L(ed) om (hapl) 14^d and 16^a —d) Ñ1 illeg D1 3 -ज्वलित, G2 -मरस (for -चलित) Ñ2 V1 B D2 5 7 दिव्याभरण भूषिता —After 14 B3 ins

148* भावहावसमायुक्ता मोहिनीगुरुवर्चसा ।

—B3 cont, while Ñ2 V1 B1 2 4 D2 3 6 7 ins after 14

G 3 15 16
D 3 11 16
L 3 12 14

अप्सरोभिस्ततस्ताभिर्मुनिर्दृष्टपरावरः ।
नीतो मदनवश्यत्वं सुराणां कार्यसिद्धये ॥ १५
ताश्चैवाप्सरसः पञ्च मुनेः पत्नीत्वमागताः ।
तटाके निर्मितं तासामस्मिन्नन्तर्हितं गृहम् ॥ १६
तत्रैवाप्सरसः पञ्च निवसन्त्यो यथासुखम् ।
रमयन्ति तपोयोगान्मुनिं यौवनमास्थितम् ॥ १७
तासां संक्रीडमानानामेष वादित्रनिःस्वनः ।
श्रूयते भूषणोन्मिश्रो गीतशब्दो मनोहरः ॥ १८
आश्चर्यमिति तस्यैतद्वचनं भावितात्मनः ।
राघवः प्रतिजग्राह सह भ्रात्रा महायशाः ॥ १९
एवं कथयमानस्य ददर्शाश्रममण्डलम् ।
कुशचीरपरिक्षिप्तं नानावृक्षसमावृतम् ॥ २०
प्रविश्य सह वैदेह्या लक्ष्मणेन च राघवः ।
तदा तस्मिन्स काकुत्स्थः श्रीमत्याश्रममण्डले ॥ २१

149* तत्रागतास्ता गायन्त्यो हसन्त्यश्च सुमध्यमा ।
अलोभयन्त रुत्वा मुनिं तीव्रतपोधनम् ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 अत्र (for तत्र) D3 3 इहागता गायमाना (for the prior half) B1 नर्तन्त्य B3 4 (m also) नर्तन्त्यश्च D2 हसन्त्यश्च (for हसन्त्यश्च) —(l 2) Ñ2 B1 2 D5 7 तमलोभयत (hypm) V2 तमलोभत (s c) D3 3 त लोभयन्तो (for अलोभयन्त) V1 दीर्घ (for तीव्र) D2 3 तपोनिधि G(ed) °नम (for °धनम्)]

15 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 L(ed) read 15 after 13 —[b]) G3 मुहुर् (for मुनिर्) D1 3 4 4 दृष्ट Ś1 N1 D6 परापर Dg1 पराणर D2 तपोनिधि (for परावर) —[d]) Dt1 Dm1 D4 6 देवाना (for सुराणा) Ś1 N V1 B D1 3 5 7 अर्थ (for कार्य) —After 15 D2 repeats 14[ab] (var)

16 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 om 16 L(ed) om 16[a] (for both cf v l 14) Ñ1 om 16[ab] —[a]) D2 प्रधान (for ताश्चैव) —[b]) N2 V1 B4 D2 3 L(ed) मुनि (for मुने) —[c]) Ñ1 तत्रापि, N2 V1 B D1 3 5 7 तडागे Ñ1 निर्ममे (for निर्मितं) —[d]) Ñ1 Dt1 Dm1 D4 6 G3 M1 2 तस्मिन्, B4(m as in text) ऊर्मिषु (for अस्मिन्)

17 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 om 17[a] (cf v l 14) —[a]) Ñ1 अत्र वा, Ñ2 V1 B D3 ता इह Dg1 D4 T G1 2 M4 after corr sup lin sec m as in text) 3 Cv तथैव, D1-3 अ(D3 त)त्र च (for तत्रैव) M2 (अ)प्सरसा (for °सस) D6 ता इमाप्सरास (archaic) —[b]) Ś2 Ñ B D1 3 5 3 M2 निवसति G1 वमत्योत्र (for निवसन्त्यो) —[c]) Ñ1 D1 2 रमयन्त्यस (for °यन्ति) Ś1 च त (for तपो) —[d]) Ś1 D1 3 यौवनमागत (D1 °तो [sic] Ñ2 V1 B3 D5 7 यौवनन्(Ñ2 °द * * [illeg]) पिता, B1 यौवनदर्पित (m also °दर्पितं, B2 4 यौवनदर्पिता, G2 M1 यौवनमाश्रित (G2 °श्रिता)

18 V2 illeg. (cf v l 1) N1 illeg from सन्नाद up to तेषा in[b] —[a]) Ś1 B2 4 D1 3 5 7 प्र B3 नि G1 2 तु (for स) M2 श्री म ण त —[b]) D2 च्च M1 गीत (for एष) Dg1 Dm1 D1 3 S निह्नन N2 V1 B D5 7 मृदा . घोष ति (Ñ1 D7 नि स्वन —[c]) B2 श्रीयते (for श्रूयते) Ñ2 V1 B1 2 3 D1 5 7 G1 भूषणमिश्रो, D3 लक्षणं मिश्र, G2 °मिश्र —[d]) Ś1 N1 शब्दश्चात्र, N2 V1 B D5 7 गीत(B2 D7 °ति) श्रुति, D2 3 शब्द श्रोत्र, D4 T1 2 गीतशब्द (for गीतशब्दो)

19 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) L(ed) एतद् (for इति) Ś2 वचन Dg1 D4 तस्मै तद्, D3 तद्वचन (hypm), D3 तस्येति T2 तच्चैतद्, M1 तस्यव (for तस्यैतद्) —[b]) Ś1 D3 श्रुत्वा समाविशात्मन —[d]) N2 महाबल (for °यशा) Ś1 N1 V1 B D1 3 5 7 भ्रात्रा सह महाबल (D2 शुभ जल)

20 V2 illeg (cf v l 1) Dg1 reads 20 in marg M4 reads sup lin sec m from एव in[a] up to ददर्श in[b] —[a]) Ś1 N V1 B D1-3 7 कथयतस्तस्य T2 कथयमान सन्, M3 Cvp कथयमान स ✿ Ct एव कथयमान आश्चर्य मित्येव कथयन् ✿ —After 20[a] Dm1 D8 G3 ins

150* सह भ्रात्रा सह मुने ।
अग्रतो रमणीय च

[(l 1) G3 मुनेस्तत्र (for महामुने) —(l 2) G3 स (for च)]

—[c]) Ñ1 समुत्क्षिप्त, D3 प्रतिक्षिप्त (for परिक्षिप्त) —[d]) Ñ1 नानाग्निर, Dg1 Dt1 D6 T1 G2 M2 3 Cg t ब्राह्म्या लक्ष्म्या Ck ब्रह्मलक्ष्म्या (for नानावृक्ष) Ś1 Dm1 D4 8 G2 3 M1 समाकुल Ñ2 V1 B D5 7 लतावृत (V1 °वृत्त), D4 समाश्रित (for समावृतम्)

21 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) Dg1 सह (hypm) (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 वीर्यवान् (for राघव) —For 21[ab], Ñ2 V1 B D5 7 subst

151* स प्रविश्याश्रम राम सीतया लक्ष्मणेन च ।
[D3 सहलक्ष्मण (for लक्ष्मणेन च)]

—Then cont

152* सहितो मुनिभि सर्वै सत्कारेणाथ सत्कृत ।
वनराजिं शुभा रम्या समं तादृग्व्यलोकयन् ।

[(l 1) D3 सत्कारेण (for सत्का°) —N2 V2 B1 D5 7 om l 2 —(l 2) B2 4 वनरानी]

—After 21[ab] Ś1 N1 D1 3 4 ins

153* उवास मुनिभि सार्धं स काकुत्स्थ सुरक्षित ।
Colophon

उषित्वा सुसुखं तत्र पूज्यमानो महर्षिभिः ।
जगाम चाश्रमांस्तेषां पर्यायेण तपस्विनाम् ॥ २२
येषामुषितवान्पूर्वं सकाशे स महास्त्रवित् ।
क्वचित्परिदशान्मासानेकं संवत्सरं क्वचित् ॥ २३
क्वचिच्च चतुरो मासान्पञ्च षट्चापरान्क्वचित् ।
अपरत्राधिकान्मासानध्यर्धमधिकं क्वचित् ॥ २४
त्रीन्मासानष्टमासांश्च राघवो न्यवसत्सुखम् ।
तथा संवसतस्तस्य मुनीनामाश्रमेषु वै ।
रमतश्चानुकूल्येन ययुः संवत्सरा दश ॥ २५

G 3 15 26
B 3 11 27
L 3 13 5

तत्राश्रमपदे रामो विश्रम्य स समाहित ।
[(l 1) Ñ1 illeg up to मुनि Ñ1 D1 मुन कृत (D1 °त) (for सुरेकृ°)] —After l 1, D3 ins

153(A)* तत्रापु स क्षितिपतिपुत्रराघवा
न्यवसत्र मुनिगणकल्पसत्कृत ।
उवास तत्सुभगाविलय राघव
सदा मुनिगणमध्य प्रदाय ।

—*Sarga name* Ś1 D3 °दण्डकारण्यनिवास, Ñ1 सरोवरान D1 3 आश्रमप्रवेश, D2 °दण्डकारण्यनिवासे तत्रावस्थान —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 D1 6 om D1 3 16, L(ed) 12 —Ñ1 D5 om l 2 —(l 2) D1 3 8 सुसमाहित]

whereas Dg1 Dm1 D1 S ins after 21^{ab}

154* उवास मुनिभि सर्वै पूज्यमानो महायशा ।
[D4 उवास (for उवास) Dm1 G1 3 M1 महात्मनि (for °यशा)]

—Before 21^{cd}, Ś1 D3 3 read 22^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 D1-3 T1 G1 3 M तथा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 G1 ततस्, B2 तत्र, Cv सह (for सदा) —^{d}) Dg1 reads धीमत्या in marg

22 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) D1 1 D8 स, Dm1 D1 2 T1 2 G तु (for सु) Ś1 D3 उवास स सुख चैव, Ñ V1 B D1 3 5 7 M3 न्यवसत्(Ñ1 D1 3 M2 उवास) सु(V1 स) सुख(B1 G[ed] °खम्) तैस्तै —After 22^{ab} D3 ins

155* स ददर्शाश्रम तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ।

—Ś1 D1 3 read 22^{cd} before 21^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 7 G3 चाश्रम, D1 (with hiatus) आश्रमान्, D5 [च] आश्रम, M3 (after corr as in text) चाश्रमान् Ś1 क्रिया, T1 2 G1 M एषा (for तेषां) D1 स जगामाश्रम तेषा —^{d}) Ñ1 V1 B D1 7 महात्मना (for तपस्विना) —After 22 Ñ2 V1 B D3 3 ins

156* पाद्यमिवादन कर्तु सकाश च यशस्विना ।
[Ñ2 पद्यामिवादन B3 तथा (l 1 तत्र)]

23 V2 illeg (cf v l 1) B2 om 23 V1 B1 om 23^{ab} —^{a}) Ś1 D1 3 तेषाम्, Dm1 T1 2 G1 3 Cv एषाम् Ś1 Ñ1 D1-3 राम (for पूर्वं) —^{b}) Ś1 G2 परमात्मवित्, Ñ1 D1-3 रणशास्त्रवित्, Dg1(m also as in text) स म1 यथा, Dm1 D1 G3 सुमहास्त्रवित् —For 23^{ab}, Ñ2 B1 3 D1 7 subst.:

157* अथ स संवसंस्तत्र मुनीनामाश्रमे सुखम् ।
[B3 सवसन् स्त्र (for °सस्त्व)]

—Ñ1 om 23^{cd} —^{c}) G1 परदशान् (for परि°) Ñ2 D1 7 क्वचिद्ध्याश्रमन्मासम्(Ñ2 °मासान् , V1 B1 3 4 D1 3 क्वचित्परि दशमासम्, T3 क्वचिदपि दशाश्रमान् —^{d}) Ñ1 Dg1 D1 1 D1 3 8 T3 G2 M3 Cr एक (for एकं) V1 D1 3 4 तथा (for क्वचित्) —For 23^{cd}, Ś1 D3 subst

158* क्वचिद्वर्षमन्मासं क्वचिद्द्वे च वासरम् ।
[Ś1 वर्षांद्य (for पर्यन्तम्)]

24 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 illeg up to चतु B2 परियमन् (for च चतुरो) —^{b}) V1 चापर V1 B1 D1 3 4 7 चापरान्, D2 Dm1 D3 चामरान्, B2 चापि च Dt1 D3 T च परान्, D8 अपरान्, G1 चतुरान्, Cgp च तथा (for च परान्) ℅ Ct परान् परतोऽधिकान् ℅ G2 परान् (for क्वचित्) Ś1 पञ्च मासान्परान्क्वचित् —B3 om (l apl) 24^{cd} —^{c}) Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1 3 5 7 G1 M1 2 Cr k [अ]धिक मासम्(Dg1 M1 Cg °मान्) D1 [अ]न्यमासम् (for [अ]धिकान्मासान्) Ś1 अपरान्दशमासम् (sic) D1 T1 2 अपरानधिक मासान्, D4 अपरा चाधिका मासान् (sic) Cvp अपराधिक मासान् —^{d}) Dg1 मत्स्यम्, D1 अध्यर्धम्, T M1 Cvp g अध्य°, C$k$$p$ as in text (for अध्यर्धम्) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D2 अपर, Ñ2 D1 7 अक्रमत्, D1 परमं (for अधिक).

25 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Dg1 Dm1 D3 त्रिमासान् (for त्रीन्मासान्) Ñ2 अपराश्चता (sic) V1 B2 4 अपराश्चैव, B1 D1 7 अपरान्(D7 °रा)श्च (for अष्टमासांश्च) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 3 सुखी (for सुखम्) —After 25^{ab}, Ñ2 V1 B D7 ins

159* मासत्रय चापरत्र मासं सप्त क्वचित् ।
पक्षमन्यत्र मासाश्च न्यवसद्राघवस्तदा ॥
[(l 2) Ñ2 B1 D7 मास (for मासा॰)]

—D3 om 25^{cd} —^{c}) Ś1 मुन, V1 Dg1 Dt1 D1 T1 तत्र, Dm1 D1 3 T1 2 G M3 तत (for तथा) V1 वै (for स) D1 3 सवसतास्(D3 °वम् l (sic) (for °सतस्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 आश्रमाग्नीन्, Ñ2 V1 B D7 °मे सुख Dm1 D3 G1 3 °मेषु च D3 °मवृत्ति, M2 °मा सुमान् (for °मेषु वै) —^{e}) B1 3 4 D1 3 7 G1 2 [अ]नुकूल्य (for °ल्येन) V1 राघवश्चानुकूलेन —For 25^{ef}, Ś1 V1 D1 3 subst

G 3 15 9 B 3 11 17 L 3 13 0 परिसृत्य च धर्मज्ञो राघवः सह सीतया ।
सुतीक्ष्णस्याश्रमं श्रीमान्पुनरेवाजगाम ह ॥ २६
स तमाश्रममागम्य मुनिभिः प्रतिपूजितः ।
तत्रापि न्यवसद्रामः कंचित्कालमरिंदमः ॥ २७
अथाश्रमस्थो विनयात्कदाचित्तं महामुनिम् ।
उपासीनः स काकुत्स्थः सुतीक्ष्णमिदमब्रवीत् ॥ २८
अस्मिन्नरण्ये भगवन्नगस्त्यो मुनिसत्तमः ।
वसतीति मया नित्यं कथाः कथयतां श्रुतम् ॥ २९
न तु जानामि तं देशं वनस्यास्य महत्तया ।
कुत्राश्रमपदं पुण्यं महर्षेस्तस्य धीमतः ॥ ३०
प्रसादात्तत्र भवतः सानुजः सह सीतया ।
अगस्त्यमभिगच्छेयमभिवादयितुं मुनिम् ॥ ३१
मनोरथो महानेष हृदि संपरिवर्तते ।
यदहं तं मुनिवरं शुश्रूषेयमपि स्वयम् ॥ ३२
इति रामस्य स मुनिः श्रुत्वा धर्मात्मनो वचः ।
सुतीक्ष्णः प्रत्युवाचेदं प्रीतो दशरथात्मजम् ॥ ३३
अहमप्येतदेव त्वां वक्तुकामः सलक्ष्मणम् ।
अगस्त्यमभिगच्छेति सीतया सह राघव ॥ ३४
दिष्ट्या त्विदानीमर्थेऽस्मिन् स्वयमेव ब्रवीषि माम् ।
अहमाख्यामि ते वत्स यत्रागस्त्यो महामुनिः ॥ ३५

160* नव सवत्सरा साग्रा गता रामस्य धीमत ।
[D1 न्च (for नव)]

26 V2 illeg (cf v l 1) —Ś1 Ñ1 D1 om 26ab —a) D1 D11 Dm1 D4 8 G3 Cm c t p परिसृत्य च(Dm1 D4 स) M3 °सृत्य तु Cl p t p(also) प्रतस्थुस च, Ct as in text (for °सृत्य च) Ñ2 V1 B D5 7 तथा परिवसधैव —b) G1 transp सह and सीतया —c) G1 [आ]श्रमं (for °म) Ś1 N1 D1 2 अथ(D2 3 तत्र) राम सुतीक्ष्णस्य D11 Dm1 D4 8 सुतीक्ष्णस्याश्रमपदं —d) V1 अपि (for पुन) Ś1 N1 B1 • Dg1 D4 8 T3 G2 जगाम (for [आ]ज°)

27 V2 illeg (cf v l 1) —a) V1 B तदा(B1 °या) श्रमम्, D6 7 तस्याश्रमम् (for तमा°) V1 आगत्य, K(ed) आसाद्य Ś1 N1 D1 3 आश्रम स्वर्गसंकाश —b) Ś1 D1-3 प्रतिपूरित(D3 [before corr] °पूजितं) N2 B2 Dg1 D11 D6 G2 परिपूजित, Dm1 D6 G3 पूजितस्तदा —d) Dg1 M2 क्वचित्, D11 D4 8 किंचित् (for कंचित्) D6 अतन्द्रित (for अरिंदम)

28 V2 illeg (cf v l 1) —a) B2 तथा, D4 T1 2 तदा (for अथ) Ñ V1 D5 6 7 [आ]श्रमस्थ Ś1 Ñ1 D1 2 नियमान्(D1 °माद्) N2 B D5 7 काकुत्स्थ, V1 रामस्तु, D2 [स]नियमा (for विनयात्) —b) D1 वविन्यत (for कदाचित्) —c) D4 reads स sup lin N2 उपासमान V1 B °सीनं स D4 8 M2 उपा(M2 अथा)सीनस्तु (for उपासीन स) N2 V1 B D6 7 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ)

29 V2 illeg (cf v l 1) —a) D1 तस्मिन् N1 V1 D6 3 D1 1 4 5 T M1 3 भगवान् (for °वन्) —b) Ñ1 D2 3 M2 मुनिपुंगव —c) N2 V1 B D6 7 मया पूर्वं D6 नित्यं तप्या (sic) (for मया नित्यं) —d) Ś1 N V1 B D1-3 4 5 तत्र (for कथा) G2 श्रुता (for श्रुतम्)

30 V2 illeg (cf v l 1) —a) Dm1 D4 8 हि, D1 न तु (for न तु) —b) B1 [अ]स्य महत्तया G श्रुमहत्तया —c) Ś1 N2 V1 B2-4 Dm1 D1 1 3 M2 यत्र B1 यथा D1 2 तत्र T2 कुत्रा(sic) G2 अत्र (for कुत्रा) N1 B2 D1 T1 2 [आ]श्रमसिद्(N1 °पद) Ś1 V1 B2 D11 Dm1 D1 2 5-8 रम्य, G2 दीप्त (for पुण्य) —d) D1 महर्षे (for °र्षेस्)

31 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 Ñ V1 B D5 6 7 तव प्रसा(N2 illeg up to प्रसा)दाद्गच्छेय(B2 °याम्) D11 D2 T2 G2 प्रसादार्थं भगवत D1 M1 3 °दात्त भगवत, M2 (after corr sec m before corr as in M1)°दात्ते भगवत Cr I as in text cf Cg तत्र वने cf —cd) D2 आगस्त्यम् D11 -गच्छे* *वादयितु

32 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ñ1 मनोभवो Ñ2 V1 B D6 7 हि मे नित्य, L(ed) महादेव (for महानेष) —b) Ś1 हृदिस्थ Ñ1 D1 3 4 T1 2 G3 Cg हृदि मे (for हृदि स) Ñ2 V1 B D6 7 महात्मनसि वर्तत —c) D2 यदाह, D4 T2 Ck यद° (for यदह) Ñ2 V1 B D6 7 मुनिश्रेष्ठ (for °वर) —d) D2 शुश्रूषेहम् (for °यम्) D1 अहं (for अपि) Ś1 क्षणात्, Ñ1 V1 B D1-3 क्षण (for स्वयम्) N2 D6 7 शुश्रूषे धर्मदर्शिन

33 V2 illeg (cf v l 1) —a) Dm1 D2 G3 तच्छ्रुत्वा (for स मुनि) —b) Ñ2 V1 B D6 7 श्रुत्वा वचनमुत्तमं, Dm1 D2 G3 धर्मात्मा मुनिसत्तम —d) D2 श्रुत्वा G(ed) प्रीत्या (for प्रीतो)

34 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 V1 B1 [ए]तदेव (V1 °वा [sic] B4 °व [sic]) —b) M2 सलक्ष्मण —c) Ś1 N V1 B D1 3 4 7 सीतां च जनकात्मजां

35 V2 illeg (cf v l 1) Dg1 om 35ab —a) N2 B1 D6 7 राम त्व V1 B3 1(m also राम त्वं) 4 एव त्व (for अर्थेऽस्मिन्) —b) G1 M1 मा (for माम्) —c) N V1 B2 4 D11 D5-7 5,7 T1 M2(after corr inf lin sec m as in text) भवान् (for अहम्) D11 Dm1 D1 4 राम D2 वीर T3 धर्म (for वत्स) —d) V1 [आ]स्ते स (for [अ]गस्त्यो)

योजनान्याश्रमात्तात याहि चत्वारि वै ततः ।
दक्षिणेन महाञ्श्रीमानगस्त्यभ्रातुराश्रमः ॥ ३६
स्थलप्राये वनोद्देशे पिप्पलीवनशोभिते ।
बहुपुष्पफले रम्ये नानाशकुनिनादिते ॥ ३७
पद्मिन्यो विविधास्तत्र प्रसन्नसलिलाः शिवाः ।
हंसकारण्डवाकीर्णाश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ ३८
तत्रैकां रजनीमुष्य प्रभाते राम गम्यताम् ।
दक्षिणां दिशमास्थाय वनषण्डस्य पार्श्वतः ॥ ३९
तत्रागस्त्याश्रमपदं गत्वा योजनमन्तरम् ।
रमणीये वनोद्देशे बहुपादपसंवृते ।
रंस्यते तत्र वैदेही लक्ष्मणश्च त्वया सह ॥ ४०
स हि रम्यो वनोद्देशो बहुपादपसंकुलः ।
यदि बुद्धिः कृता द्रष्टुमगस्त्यं तं महामुनिम् ।
अद्यैव गमने बुद्धिं रोचयस्व महायशः ॥ ४१   G 3. 15. 45
B 3. 11. 43
L 3. 17. 22

36 V2 Dev. (cf. v.l. 1). —[ab]) D2 योजनं तु (for योजनानि). Ñ2 V1 B D4.5 तथा; D6 T2.3 G(ms.) तस्मात् (for तात) E(ed.) G3 शतं (for याहि). Ñ1 D4.5 [illegible] Ñ2 V1 B D4.7 [illegible] (for [b]). Ś1 D2 योजनानां (D2 [illegible]) [illegible] —[c]) Ñ2 V1 B D4.5 [illegible] D2 [illegible] (for महान्). —[d]) M2 reads [illegible] —After 36, Ñ2 V1 B D4.5 ins.

161* [illegible] ।
[illegible] ।

[(L. 1) B4.5 [illegible], D1 om. (subm.) (for [illegible]).

37 V2 Dev. (cf. v.l. 1) —[a]) Ś1 D2 [illegible]; Ñ1 [illegible] (sic), Ñ2 D3 D5 D4.6 [illegible] D2 [illegible]; G3 as in text (for [illegible]). Ñ1 [illegible] (Reg.), D6 T2 G1 [illegible]. Ñ2 V1 B D4.5 [illegible] D3 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) ... —[d]) M2 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ D1-4.5 [illegible] (for [illegible]). —After 37[ab], B2 ins.

162* [illegible] ।

—[c]) Ś1 D1-4 [illegible]; Ñ2 B4.5 [illegible] (for [illegible]). Ś1 Ñ2 D1-4 [illegible] (for [illegible]). V1 B4.5 D2 [illegible] (V1 [illegible]; D2 [illegible]), D2 [illegible] —[d]) D4 [illegible] D3.1 [illegible], D6 [illegible] (for [illegible]).

38 V2 Dev. (cf. v.l. 1) —[a]) Ñ2 V1 B D4.5 [illegible] (for विविधास्). —[b]) Ñ2 B D4.5 G1 [illegible] (B4 m. also [illegible]), V1 [illegible], D3 D1 D6 T1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ1 D1-4 [illegible] —G (ed.) om. 38[cd]. —[c]) Ñ2 [illegible] —[d]) G1 [illegible] (for [illegible]). Ñ2 V1 B D3.1 D4.5 G1 [illegible] —After 38, D2 ins.

163* [illegible] ।
[illegible] ।

39 V2 Dev. (cf. v.l. 1). —[a]) D3 D5 M4.5 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 V1 B D4.5 [illegible] —[b]) Ś1 D2 [illegible] G3 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 V1 B4.5 D4 [illegible] (D4 [illegible]), B2 [illegible] (for [illegible]) —[c]) Ś1 V1 D2 [illegible] (for [illegible]). —[d]) Ñ B4.5 marg. also [illegible] D3 D3.1 D4.6 T2.3 G M [illegible] (for [illegible]).

40 V2 Dev. (cf. v.l. 1) —[a]) D3.1 D6 G1 [illegible] —[b]) D2 [illegible] (for [illegible]) ... —M at 40[ab]. Ś1 Ñ V1 B D1-4.5 ins.

164* [illegible] ।
[Ñ2 [illegible] (sic), B2 [illegible] (for [illegible]).]

—Ś1 Ñ2 D1-4 om. 40[cd]. —[c]) D3 D6 [illegible] (for [illegible]). Ñ2 V1 B (B4 m. also) D4.5 [illegible] Ñ2 B1 (orig.) D1 [illegible] B3 [illegible] D2 [illegible] —[d]) V1 D3.1 D2 [illegible] (for [illegible]). —[f]) Ñ2 V1 B D3.1 D4.5-7 T G2.3 M transp. [illegible] and [illegible].

41 V2 Dev. up to 41[cd] (cf. v.l. 1). D3 D6 T G1 M2 om. 41[ab], while M2 reads it *inf.* l. m. *sec.* m. —[a]) Ñ1 [illegible] —[b]) D5 D6 V1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ V2 B D1-4.5 [illegible] (V2 [illegible]) [illegible] (Ś1 D2 [illegible] Ñ1 [illegible] D4.5 [illegible]). —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1-4.5 [illegible] (for [illegible]) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1-4.5 [illegible] D1 om. (subm.) [illegible] V1 [illegible]. M2.3 [illegible] —D3 reads 41[ef] in marg. —[e]) V2 Reg. for बुद्धिं —[f]) Ś1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ1 V1 B4.5 (orig., marg. as in text) D3 D3.1 D4.5.6 [illegible] B2 [illegible] (for [illegible]) —After 41, Ś1 D4.5 ins.

165* [illegible] ।
[Ś1 [illegible], D1 [illegible] (for [illegible]).]

—Thereafter Ś1 D2 ins. an addl. colophon, while Ñ V B D4.5 ins. the same after 41 [*Sarga name*: Ś1 V2 B4.5 D2 [illegible] (D2 [illegible]), Ñ2 V1 D4.5 [illegible] (V1 [illegible]; D2 [illegible]), B2 [illegible].

G 3.16.1 B 3.11.46 L 3.14.1 इति रामो मुनेः श्रुत्वा सह भ्रात्राभिवाद्य च ।
प्रतस्थेऽगस्त्यमुद्दिश्य सानुजः सह सीतया ॥ ४२
पश्यन्वनानि चित्राणि पर्वतांश्चाभ्रसंनिभान् ।
सरांसि सरितश्चैव पथि मार्गवशानुगाः ॥ ४३
सुतीक्ष्णेनोपदिष्टेन गत्वा तेन पथा सुखम् ।
इदं परमसंहृष्टो वाक्यं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ४४
एतदेवाश्रमपदं नूनं तस्य महात्मनः ।
अगस्त्यस्य मुनेर्भ्रातुर्दृश्यते पुण्यकर्मणः ॥ ४५
यथा हीमे वनस्यास्य ज्ञाताः पथि सहस्रशः ।
संनताः फलभारेण पुष्पभारेण च द्रुमाः ॥ ४६
पिप्पलीनां च पक्वानां वनादस्मादुपागतः ।
गन्धोऽयं पवनोत्क्षिप्तः सहसा कटुकोदयः ॥ ४७
तत्र तत्र च दृश्यन्ते संक्षिप्ताः काष्ठसंचयाः ।
लूनाश्च पथि दृश्यन्ते दर्भा वैदूर्यवर्चसः ॥ ४८
एतच्च वनमध्यस्थं कृष्णाभ्रशिखरोपमम् ।
पावकस्याश्रमस्थस्य धूमाग्रं संप्रदृश्यते ॥ ४९

—*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.4 D3 om. Ñ2 V3 B2.3 D6.7 15 V1 14 D8 17 L(ed) 13]

42 ᵃ) B1 (marg. also) Dg1 तच श्रुत्वा, G3 वने श्रुत्वा (for मुने श्रुत्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 ततस्(Ñ2 D1 तस्य) तद्वचन श्रुत्वा —ᵇ) Ñ2 B2 D6.7 तु (for च) V2 वचन चाहमाणि D1 सह भ्रात्रादि राघव —ᵈ) V3 सानुग (for °ज) K(ed) transp सह and सीतया

43 ᵃ) Ñ2 V1 B1.3 D5.7 G1 शुभ्राणि V2 B4 पुण्यानि, Dm1 D6.8 T1.2 G3 M1 रम्याणि (for चित्राणि) —ᵇ) Ś1 D1-3 पर्वताग्राणि कानिचित्, Ñ1 पर्व * * * नानि च (illeg) V1 पर्वतानभ्रसंनिभान् —ᶜ) B1 सहितांश्च (sic) (for सरितश्च) —ᵈ) B4 (marg. also as in text) यथा (for पथि) Ś1 Ñ1 D1.2 -वशं गत (Ś1 °ता) V1 D1 T1.2 G2 -वशानुग (G3 °गा [sic]) Dg1 Dt1 D8 T3 G1 Ct वशानुगान् Cvp g वशानुगा (as in text) Dm1 D5 G3 M1.2 सानूनि विविधानि च

44 ᵃ) Ś1 Ñ1 V2 D1.3 स(D3 in marg) सुतीक्ष्णो पदिष्टेन Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 स सुतीक्ष्णोपदेशेन, B3 सुतीक्ष्णस्योपदेशेन —ᵇ) B3.4 (m. also as in text) मार्गं (for तेन) B1.2.4 (*sup lin* also as in text) (m also as in text) Dg1 D1.3.5 पथा (for पथा) —ᶜ) V1 परमसुप्रीतो —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1.3 लक्ष्मणं वाक्यम् (by transp)

45 ᵃ) Ś1 Ñ V2 B D1-3.4.7 M2 तद् (for एव) —After 45ᵃ T1 repeats erroneously 40ᵇᶜ —ᵇ) D3 वने (for नूनं) —ᶜ) D3.4 भवेद् (for मुनेर्) —ᵈ) D1 पुण्यकर्मणा

46 G1 om 46-47ᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ V B1-3 D1-3.5.7 M1 तथा (for यथा) B4 Dg1 G3 C3 K हि से (for हीमे) —ᵇ) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.4.6 T3 G1.3 M ज्ञाता (for ज्ञाता) B2.3 जन्य (sic) (for पथि) Ñ2 V B D6.7 पृथि(V2 B1.3 °सृ B4 °सृ)ता पथि लक्ष्मण —ᶜ) Ñ1 नमता, Ñ2 reads in marg Ñ1 सहिता D5 सुपुष्पं (for संनता) Ś1 Ñ1 D1-3 फलभारैश्च —ᵈ) B3 reads in marg पुष्पभारेण Ś1 Ñ1 D1-3 भारैश्च वै(D3 चै) (for भारेण च) —After 46 Ñ2 V B D5 (om hapl) ins

166* सुखच्छाया सुगन्धाढ्या हृद्यास्पाश्च लक्ष्मण ।
नानाविहगसंकीर्णा सर्वे स्वादुफलद्रुमा ।

[(l 1) B3 (before corr भारवान्) भाराड्र (for प्राप्यास्) V3 दक्षा * * * सुधा (illeg) (for the post half) —(l 2) B3.4 -संपूर्णा (for -संकीर्णा) Ñ2 V2 सव (for सर्वे) B1 D7 स्वादुफला]

whereas D5 ins

167* सरसा च सपद्माना वनादस्मादुपागत ।
गन्धोऽयं पवनोद्भूत सुरभि कतकान्वित ।

47 G2 om 47ᵃᵇ (cf v.l. 46) G3 om 47 —ᵃ) B1 D5 पिप्पलानां, D2 पप्प°, D6 पिप्पि° (for पिप्पलीनां) B3 (before corr दक्षानां, after corr) पक्वानां (for पक्वानां) D3 पिप्पलीकानां पक्वानां —ᵇ) Ś1 V2 उपागता (sic) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1-6.7 पवना(D7 °न)क्षिप्त, V1 पवनोत्क्षिप्त —ᵈ) Ś1 D2 हर्षवत्तमः Ñ V1 B3.4 D1.7 कटुकान्वय V2 illeg, B1 बल्गवाश्च य, B3 °गन्धक, D3 °को भृश, D1 °कान्वित (for कटुकोदय)

48 ᵃᵇ) B1 om (subm) G1 हि (for च) Ś1 Ñ1 D1.2 संक्षिप्ता दृश्यते (by transp) Ñ2 V B D1.7 इक्षिता (V2 विक्षिप्ता) काष्ठरस्य (for ᵇ) —ᶜ) V1 सूनाश्च (for लूनाश्च) Ñ1 illeg from पथि up to वै in ᵈ V1 Dt1 D1 T3 M3 पति (for पथि) —ᵈ) Dg1 Dm1 D1-4.6 G M वैडूर्य (for वैदूर्य), Ś1 Ñ1 D1-2 G1 संनिभा (for -वर्चस) Ñ2 V B D5.7 कुशा वैदू(D5.7 °डू)र्यसंनिभा

49 ᵃ) Ñ1 G1 तत्र (for एतच्च) —ᵇ) Ś1 D2 नव (for कृष्ण) Ñ2 V B D5.7 दृश्य(V2 दृश्य [sic])ते सहसोत्थित V2 D7 °(°दृत) G2 कृष्णा * शिखरोपम —Dg1 reads in marg from धूमस्याग्र in ᶜ up to 50 —ᶜ) B1 (आ)श्रम वस्य (for °मस्थस्य) —ᵈ) Ś1 च प्रदृश्यते V2 V B1-4 D2 समदृश्यत,(B1 (m also)सर्वतो वृत)

विविक्तेषु च तीर्थेषु कृतस्नाना द्विजातयः ।
पुष्पोपहारं कुर्वन्ति कुसुमैः स्वयमार्जितैः ॥ ५०
तत्सुतीक्ष्णस्य वचनं यथा सौम्य मया श्रुतम् ।
अगस्त्यस्याश्रमो भ्रातुर्नूनमेष भविष्यति ॥ ५१
निगृह्य तरसा मृत्युं लोकानां हितकाम्यया ।
यस्य भ्रात्रा कृतेयं दिक्शरण्या पुण्यकर्मणा ॥ ५२
इहैकदा किल क्रूरो वातापिरपि चेल्वलः ।
भ्रातरौ सहितावास्तां ब्राह्मणघ्नौ महासुरौ ॥ ५३
धारयन्ब्राह्मणं रूपमिल्वलः संस्कृतं वदन् ।
आमन्त्रयति विप्रान्स श्राद्धमुद्दिश्य निर्घृणः ॥ ५४
भ्रातरं संस्कृतं भ्राता ततस्तं मेषरूपिणम् ।
तान्द्विजान्भोजयामास श्राद्धदृष्टेन कर्मणा ॥ ५५
ततो भुक्तवतां तेषां विप्राणामिल्वलोऽब्रवीत् ।
वातापे निष्क्रमस्वेति स्वरेण महता वदन् ॥ ५६
ततो भ्रातुर्वचः श्रुत्वा वातापिर्मेषवन्नदन् ।
भित्त्वा भित्त्वा शरीराणि ब्राह्मणानां विनिष्पतत् ॥ ५७
ब्राह्मणानां सहस्राणि तैरेवं कामरूपिभिः ।
विनाशितानि संहत्य नित्यशः पिशिताशनैः ॥ ५८ G 3 16 18 B 3 11 60 L 3 14 16

50 Dg1 reads 50 in marg (cf v l 49) —a) Ś1 विविक्ते॰ V2 illeg from च up to द्विजातय in b D4 स्व (sic) (for च) D3 देवेषु (for तीर्थेषु) —b) Dg1 कृत स्नान, D5 T1 3 G3 M1 कृतस्नाता (for °स्नाना). Dm1 D6 सद्यस्य (for द्विजातय) Ś2 Ñ V1 B D1-2 5 7 कृतस्नानोऽपि (D2 °नै स्थि)तिष्ठिते —c) Dg1 Dt1 D4 5 6 G M2 पुष्पोपहार(D6 G3 °रान्, M2 °रा [sic]) Dm1 पुष्पोपहारान् (for पुष्पोपहार) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 पुष्पोपहारा दृश्यन्ते —d) Ś1 Ñ1 D1-3 सु(D1 च)मुखविधि, Ñ2 V1 B2 3 4 D5 7 स्वय(B3 [m also] स्वम)माहृत V2 illeg B1 सुममाहृतैः, Dt1 D6 G स्वयमर्जितैः, Cg k t as in text (for स्वयमार्जितैः)

51 a) D2 स (sic) (for तत्) Ñ2 V B D5 7 वचनं हि(D5 om) सुतीक्ष्णस्य, Dt1 D6 तत सुतीक्ष्णवचन —b) Dt1 om G2 यथा (for मया) Ś1 Ñ1 B2 D1-3 मया सौम्य (Ś1 सान्य) यथा श्रुत —cd) D1 G1 3 M3 तत् (for एष) Ś1 D1-3 प्रकाशते, Ñ1 illeg (for भविष्यति) —For 51cd, Ñ2 V B D5 7 subst

168* तदाश्रमस्यस्य वै भ्रातुर्दृश्यते नूनमाश्रम ।
[Ñ2 illeg for तस्य]

— B1 cont

169* एतत्तु परम स्थान दृश्यते चात्र राघव ।

52 a) Ś1 Ñ1 V B Dm1 D1-3 5 7 8 T2 Cm तपसा (for तरसा) —b) Ś1 Ñ1 V B D1-3 5 7 मृ(B1 मृ)तानां (for लोकानां) —c) D1 कृतेषा दिक् (sic) D2 कृतेकारि (for कृतेयं दिक्) —d) D2 यदि दिक (for शरण्या) Ś1 D2 पुण्यकर्मणा(D2 °ण) —For 52cd, Ñ2 V B D5 7 subst

170* यस्य ज्येष्ठेन हि भ्रात्रा शरण्या दिगिय कृता ।
[B4 च (for हि)]

53 a) Ś1 D2 3 इह(D2 °ह) पूर्व Ñ1 illeg Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इहान्यस्मि; B2 अस्मिन्पदा (for इहैकदा) Ñ2 D5 7 पुरा, Dg1 D3 G2 क्रू(र (for क्रूरो) —b) Ś1 इह, Ñ1 illeg (for अपि) D1 सौम्य वातापि, D2 वाता ** रि Ñ2 [इ]ल्वल, V1 [इ]ल्वक, D2 [इ]ल्वण (here and below) D4 [इ]ज्वल (for [इ]ल्वल) —c) Ñ1 वीर (for भ्रातरौ) —Ś1 om 53d-54c —d) Ñ V B D5 7 ब्रह्मघ्नौ (Ñ1 घ्न), G2 ब्राह्मणघ्न Ñ2 D1 3 सुरान्यौ (for महासुरौ)

54 Ś1 om 54abc (cf v l 53) V2 illeg for 54ab —ab) V1 इल्वण (for °ल) D2 वातापिब्राह्मणो रूपमिल्वण संस्कृतोऽदन (sic) —c) Ñ2 V B D5 7 न्य(Ñ2 D5 आ) मन्त्रयत Ñ1 illeg V2 हि, D4 T1 2 तत्र, M2 वै (for स) —d) Ś1 Ñ1 D1-3 छद्मना (for निर्घृण)

55 a) Ñ2 V भ्रातर, B D5 7 सं तु त (for भ्रातरं) Ś1 Ñ1 D1 2 M2 (before corr) भ्राता, Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 T2 Cg k कृत्वा (for भ्राता) —b) Ś1 तत्रस्थ, Ñ2 V B D5 7 मसुर (for ततस्त) —c) Dm1 D6 द्विजार्थान् (for तान्द्विजान्) —d) Ś1 Ñ1 Dm1 D1 3 8 श्राद्ध, Dg1 विधि (for श्राद्ध) Ñ2 V B D5 7 श्राद्धकाले(V2 B3 4 [B3 sup lin and B1 m also °काले]°कार्ये) यथाविधि

56 V2 illeg for 56ab —a) Dg1 तदा (for ततो) B2 कृपाम् (for तेषा) Ñ2 V1 B D5 7 इल्वलो(Ñ2 °लो, V1 °णो) वाक्यमब्रवीत् —c) Ñ1 V1 Dm1 D1-3 8 निःक्रमस्व —d) G1 स्वरेति (sic) (for °ण) M3 नदन् (for वदन्) Ś1 Ñ V B(B3 sup lin also) D1-3 5 7 परया स्वर(Ś1 वर, V B1 [orig]सुर)मपदा

57 Dg1 reads 57ab in marg —a) Ś1 Dg1 Dm1 D1-3 3 भ्रातुर्वच —b) D1 वातापी Dm1 सेवथत् (for मेष°) Ś1 कुदन् Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वातापिर्मे(V1 °पी मे)ष(V2 B1 4 °व)निस्वन, B2 वातापिमेषपरस्थित (sic) M3 वातापि स्वर वत्र —c) Ś1 Ñ1 D1-3 भित्वा शरीराणि वत्रा —d) Ś1 व्यनिष्कृत, D2 Cg व्यनिष्पतन्, T1 G2 M3 विनिष्पतन्, T2 विनिर्गतान् (for °ष्पतत्) Ñ2 V B D5 7 निष्प(V निष्प)पा(Ñ1 °ष्पत)त द्विजन्मना

58 V2 illeg from सहस्राणि in a up to रूपिभि in b —b) D4 एव (for एवं) M2 (before corr as in text after corr inf lin sec m) कामरूपिणा (for °पिभि)

G 3 16 19 B 3 11 61 L 3 14 17 अगस्त्येन तदा देवैः प्रार्थितेन महर्षिणा ।
अनुभूय किल श्राद्धे भक्षितः स महासुरः ॥ ५९

ततः संपन्नमित्युक्त्वा दत्त्वा हस्तावसेचनम् ।
भ्रातरं निष्क्रमस्वेति इल्वलः सोऽभ्यभाषत ॥ ६०

Ś1 Ñ1 D1-3 T1 तेनैवं कामरूपिणा (Ñ1 illeg for रूपिणा) Ñ2 V1 B D5 7 तास्याप्येव (B4 [m also] पञ्च चाष्टौ) परंतप —c) B1 (before corr) Dt1 D2 6 G3 सहृत्य, B1 (m also सहृत्य) संस्कृत्य, Dm1 D8 G3 M1 सुभृता, Cm k t as in text (for सहृत्य) D7 विनाशिता निग्रशस्ते —d) D7 निर्दैया (sic) (for °त्यश) Ś1 Ñ1 D1 3 पिशिताशिना, Ñ2 V B D5 7 पिशिताशया (V D5 °या) D3 °ताशन, T1 °ताशना

59 a) Dg1 T1 G1 M अगस्त्योपि Ś1 Ñ1 D1-3 तत क्रोधात्, G3 तथा द्विश्वै, M1 तदा विप्रै (for तदा देवै) —b) G1 महर्षिभि (for °र्षिणा) Ś1 D1-3 आगत्य (D1 °म्य) आतुराश्रमे (Ś1 D2 °म) Ñ1 आगत्य स निशाचर, Dg1 T1 G1 M [प्रार्थितोयं महर्षिभि (M1 °हानृषि) —Dg1 reads in marg 59cd —c) Ś1 Ñ1 D1-3 [नु]कदा (for किल) D8 M2 3 श्राद्ध —d) K(ed) सु (for स) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 8 G3 M1 निशाचर (for महासुर) —For 59-60b, Ñ2 V B D5 7 subst 171*

60 a) Dg1 तत्सपन्नमित्युक्त्वा तु —b) Dg1 (m also) D4 T3 Cr g k दत्त्वा (D4 om) हस्तोदक तत, Dt1 D8 दत्त्वा हस्तैचनेजन, G3 दत्त्वा हस्तावशोधन ⊕ Ct हस्तोदक दत्त्वा ⊕ —For 59-60b, Ñ2 V B D5 7 subst

171* ततस्तु भक्षितान्श्रुत्वा ब्राह्मणानृषिसत्तम ।
आगच्छत्त्वरितस्तत्र यत्र तौ पापकारिणौ ।
अगस्त्यमागत दृष्ट्वा प्रहृष्टौ तावथोचतु ।
तूर्णमागम्य सहितौ भगवन्भुज्यतामिति ।
एवमुक्तस्तु स मुनिर्निमन्त्रिताभ्यामनिन्दित ।
प्रतिगृह्य वचस्ताभ्या बाढमित्यब्रवीन्मुनि ।
प्रत्युवाच ततश्चैनमिल्वल प्रहसन्निव ।
कथ हि मेषमेकस्त्व भक्षयिष्यसि ब्राह्मण ।
तमुवाच ततो विप्र प्रहसन्निव राक्षसम् ।
अह तु भक्षयिष्यामि सर्वमास्थापयस्व मे ।
क्षुधितोऽह दानवपते ह्यनश्नन्बहुला समा ।
शक्ष्यामि मेषमेनोऽपि श्राद्धे भोक्तुमह सुखम् ।
अगस्त्यस्य वच श्रुत्वा चेल्वलो वाक्यमब्रवीत् ।
बाढमेव विधास्यामि भक्ष्यता यदि शक्यते ।
ततस्य कल्पित भक्ष्य वातापिं मेषरूपिणम् ।
भक्षयामास भगवानिल्वलस्य स पश्यत ।
ततो जुहाव मनसा गङ्गां भागीरथीं शुभाम् ।
सा तस्य वचनात्पूर्णं प्रविवेश कमण्डलुम् ।
प्रक्षाल्य जलमादाय जप्येनोपस्पृशन्मुनि ।
निरवशेषं तु मेषं स गृहीत्वा द्विजोत्तम ।
तमाद्दन्तमविज्ञाय मुनि परमकोपनम् ।

[(l 1) Ñ1 D5 7 तान् (for तु) D4 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 भक्षीर् (for °णान्) —(l 2) V1 अगच्छत्, B1 आगत्य (for आगच्छत्) V1 त्वरित, V2 त्वरताम् V2 B1 येन (for तत्र), D5 आगच्छमानस्त्वरितम् (for the prior half) D5 तत्र (for यत्र) Ñ2 D5 7 पापचारिणौ —(l 3) V2 B1 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —After the prior half of l 3, V2 wrongly repeats the post half of l 2 and the prior half of l 3 —(l 4) B1 भक्ष्यताम् (for भुज्य°) —(l 5) V2 B1-3 स एनमुक्तस्तु (by transp) B2 निर्मन्त्रिता° (for नैकताभ्याम्) —(l 6) V2 ततस् (for वचस्) B4 प्रगृह्य वचन ताभ्या (for the prior half) —(l 7) V1 इल्वण (for °ल) —(l 8) Ñ2 D5 7 एक (for एकस्) V1 B1 2 4 (m also orig as above) वै द्विज (for ब्राह्मण) —(l 9) B1 स इल्वन् (for प्रह°) —(l 10) V2 B2 आस्थापय स्वय (V2 °यस्व मे), B3 (sup lin) आज्ञाप° (for आस्थापयस्व मे) Ñ2 D5 7 सर्वं चासौ पचस्व मे (Ñ2 न) B4 (m also orig as above) साधु सपादयस्व मे (for the post half) —(l 11) Hypm Ñ2 V2 B दानपते (for दानवपते) B1 तपसा, B3 (sup lin also as above) निश्नन् (for ह्यनश्नन्) B3 बहुश, B4 सुमहू (for बहुला) Ñ2 D5 7 निरश्न सुबहू समा, V1 अनश्नन्दिवसा बहून् (with hiatus) V2 ह्यनश्न * ... (illeg) (for the post half) —B3 reads l 12 (var) twice —(l 12) V1 भक्ष्यामि, B3 (first time) शक्नोमि (for शक्ष्यामि) V2 मेषमे * (illeg) V1 सुखे (for सुखम्) B3 (second time in marg) शक्ष्यामि मेषमेक वै श्राद्ध भोक्तु द्विज सुख —(l 13) V2 illeg from अगस्त्यस्य up to चेल्व Ñ2 V1 इल्वणो (Ñ2 °णो) (with hiatus) B1 D5 7 इल्वलो (all with hiatus) B2 मेल्वलो (for चेल्वलो) —(l 14) B2 (m also) कामम् (for बाढम्) B1 वधिष्यामि भक्ष त्व (for विधास्यामि भक्ष्यता) —(l 15) B1 3 तु (for त) V1 मेष (for भक्ष्य) —(l 16) V2 illeg up to स्य स V1 इल्वणस्य B1 4 च (for स) —(l 17) Ñ2 illeg for ततो जुहा B1 जगाम (for जुहाव) V1 मुनि —(l 18) V2 B2 3 (sup lin also as above) 4 वदा (for वचनात्) Ñ2 पविवेश (for प्रविवेश). —(l 19) V1 प्रच्छाद्य Ñ2 D5 7 आकृष्य (for आदाय) V1 जपेन (for जप्येन) Ñ2 B2 4 D5 7 [उ]पास्पृशत्, V2 illeg. (for [उ]पस्पृशन्) —(l 20) Ñ2 शाप्पीला, V1 B1 गृहीत्वा तु (by transp) B1 मुक्त्वा तु (G[ed] बुभुजे) द्विजसत्तम (for the post half) V2 निरवशे ****** द्विजसत्तम (illeg) —(l 21) B3 (sup lin also) तमगस्त्यम् (for तमद्दन्तम्) V2 B2 स विज्ञाय, D5 इवाज्ञाय, B3 मराज्ञाय (for अविज्ञाय) B1 परमरोषिण]

—Note hiatus between c and d —c) Ś1 Ñ2 V1 B1-4 D1-3 5 7 निष्क्र (V1 D1 3 नि क्र) मस्वेत्युदीर्य, Ñ1 V3 नि क्रमस्वेति —d) V इल्वण, Dg1 T1 G1 चेल्वल (to avoid hiatus), D3 इल्वल (sic) Ñ1 D5 7 प्रत्यभाषत, Ñ2 V B Dt1 D8 समभा° (for सोऽभ्यभा°)

42803

तं तथा भाषमाणं तु भ्रातरं विप्रघातिनम् ।
अब्रवीत्प्रहसन्धीमानगस्त्यो मुनिसत्तमः ॥ ६१
कुतो निष्क्रमितुं शक्तिर्मया जीर्णस्य रक्षसः ।
भ्रातुस्ते मेषरूपस्य गतस्य यमसादनम् ॥ ६२
अथ तस्य वचः श्रुत्वा भ्रातुर्निधनसंश्रितम् ।
प्रधर्षयितुमारेभे मुनिं क्रोधान्निशाचरः ॥ ६३

सोऽभ्यद्रवद्द्विजेन्द्रं तं मुनिना दीप्ततेजसा ।
चक्षुषानलकल्पेन निर्दग्धो निधनं गतः ॥ ६४
तस्यायमाश्रमो भ्रातुस्तटाकवनशोभितः ।
विप्रानुकम्पया येन कर्मेदं दुष्करं कृतम् ॥ ६५
एवं कथयमानस्य तस्य सौमित्रिणा सह ।
रामस्यास्तं गतः सूर्यः संध्याकालोऽभ्यवर्तत ॥ ६६   G 3 16 39 B 3 11 68 L 3 14 24

61 ^{a}) B4 Dm1 D8 T2 M3 तं तदा, Dg2 Dt1 D6 T3 G1 स तदा (for स तथा) Ñ2 D5 7 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1-3 तु(D1 3 तु)मनाव तु D3 (marg except तु) भीषणं त तु (for भाषमाणं तु) K(ed) स त तथा भाषमाणं —^{b}) B4 (m also as in text) रिपुघातिन, Dg1 विप्रघातक, D5 7 महाघातिन (for विप्रघातिनम्) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षस मेष (D1 3 विप्र)रूपिण —^{c}) Ñ1 illeg for ब्रवीत् D2 प्रहसन् Ś1 Ñ1 D1-3 श्रीमान्, Ñ2 V B D5 7 M2 3 वाग्यता (for धीमान्) —^{d}) V2 illeg for गस्त्यो मुनि Dm1 D6 G3 मुनिपुंगव (for °सत्तम)

62 Ñ1 om 62^{ab} —^{a}) Ś1 निष्क्रामितु V2 D1-3 नि क्र (D2 °क्रा)मितु (for निष्क°) —^{b}) B4 (marg also as in text) मम, D1 यथा (for मया) Ñ2 V B D5 7 मुक्तस्य (D6 °क्तु) (for जीर्णस्य) —^{c}) Ñ2 V2 Dt1 D1 4 तु (for ते) Ñ1 भ्राता ते मेषरूपोध —^{d}) Ñ1 गतो हि (for गतस्य) Ñ2 V B D5 7 निष्क्र(V1 नि क्रा, V2 निष्का)मो नोपपद्यते —After 62 Ñ2 V B D5 7 ins

172* भक्षितं हि मया रक्षो न तस्य पुनरागमम् ।
सेन्द्रा देवगणा कुर्युरिति मे निश्चितं मन ।

[(l 1) B3 reads हि in marg V1 भक्षितस्य (for °तं हि) B1 पुनरागम —(l 2) V2 निश्चितं मति (for °तं मन)]

63 ^{a}) Dg1 D6 M1 तद्वचन, G3 तद्** (damaged) (for तस्य वच) Ś1 Ñ1 D1-3 त(Ñ1 अ)पि तद्वचनं श्रुत्वा, Ñ2 V B1 3 Dm1 D5 7 G1 अगस्त्य(Dm1 कालस्तद्)वचन (G1 °च*) श्रुत्वा, B4 अगस्त्यस्य वच श्रुत्वा —^{b}) Ñ1 D3 श्रावित, Ñ2 V B D5 7 —दु स्थित, K(ed) Cg सश्रयं (for °संश्रितम्) Ś1 D1 2 मरणशङ्कित, G1 2 M2 3 निधनमाश्रित —^{c}) B3 प्रदर्शयितुम् —^{d}) Ñ1 V1 B D5 7 क्रुद्धो (for क्रोधात्)

64 ^{a}) B1 अभ्यद्रवद्, Dm1 D6 G3 सोभिद्रवद्, K(ed) सोभिद्रवन् Ñ2 V B D5 7 द्विजद्रोही D6 T1 2 द्विजश्रेष्ठ G3 द्विजेंद्रं तु K(ed) मुनिश्रेष्ठ (for द्विजेन्द्रं त) Ś1 Ñ1 D2 3 अभ्यद्रवदगस्त्य तु, D1 अभ्यधावदगस्त्येन —^{b}) Ñ2 V B(B1 marg) D5 7 मुनिमदीप्ततेजस(B1 (orig) °चेतस) —^{c}) Ś1 Ñ1 [अ]दिलकल्पेन, D1 दिव्यक°, D2 3 दीप्तक°, T2 निर्दिक° (for [अ]नलकल्पेन) —^{d}) G3 दिर्धतो (for °र्दग्धो) Ś1 D2 3 स पपात ह, Ñ1 निपपात ह (for निधनं गत) —For 64^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

173* चक्षुषा तस्य तीव्रेण निर्दग्धो भस्म चाभवत् ।

[Ñ2 D5 तेन (for तस्य) V2 illeg for the post half V1 भस्मशोभवत, G(ed) भस्मसाद्भूत]

—Thereafter cont

174* महासौ भाययित्वा तु राक्षसो पापकारिणौ ।
आश्रमे प्रवर विप्रो न्यवेशयत धर्मवित् ।
तस्य संदृश्यते तात आश्रम पुण्यकर्मण ।
बहुपुष्पफलोपेतो विविध प्रगुरोदक ।

[(l 1) V2 illeg from महासौ up to पाप B1 च (for तु) —After l 1 B1(l 2-4 in marg) ins

174(A)* तस्मात् तदा विप्रो मध्यमा मध्यमाग्नि ।
अद्य प्रभृति ये विप्रा मां नाभ्यश्नन्ति लेनुश ।
सर्वधर्मैरहिभूताश्रमण्णन्नादरि साधमा ।
विन्ध्या सागरपर्यन्त दक्षिणस्या दिशि स्थिता ।

—(l 2) V D5 7 आश्रम, B3 स्वाश्रम —(l 3) V2 B1(m also) भ्रातु (for तात) —(l 4) B1 3 विविक्त B1 प्रवेष्टा (for प्रभु°) V विविक्त प्रवेष्टि (sic) (for the post half)]

65 D3 om 65-66^{b} —^{a}) Ñ2 V B D5 7 द्विपर्वत प्रभावस्य(V °भौरस्य B °भावस्य) —^{b}) Ś1 Ñ V2 B D1 3 4 7 तडाग, V1 तत्ताग (sic) G3 धनमाश्रित (for °वनशोभित) —^{c}) Ś1 G [स]नैन(G3 after corr as in text) (for येन) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 M2 3 कर्मतद् (for °मेंद) V2 illeg for दुष्करं कृत V1 दुकर, B3 4 Dg1 D4 M2 दुष्कृत (for दुष्कर) Dg1 reads in marg, D6 कृते (for कृतम्) Ś1 Ñ1 D1 3 कृत कर्म सुदुष्क(D1 °दु क)र

66 D2 om 66^{ab} (cf v l 65) —^{a}) G3 damaged for एव क Ck तथा (for एव) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 कथयत स्तस्य —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 3 तदा (for तस्य) Ñ2 V B D5 7 राघवस्य महात्मन —^{d}) Ś1 D1-3 [s]भवत्तदा (for ऽभ्यवर्तत) —For 66^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

175* जगामास्तं तदा सूर्य संध्या च समवर्तत ।

[B1 3 गत D4 तत (for तदा) V2 illeg for the post half]

G 3 10 39 B 3 11 69 L 3 14 25 उपास्य पश्चिमां संध्यां सह भ्रात्रा यथाविधि ।
प्रविवेशाश्रमपदं तमृषिं चाभ्यवादयत् ॥ ६७
सम्यक्प्रतिगृहीतस्तु मुनिना तेन राघवः ।
न्यवसत्तां निशामेकां प्राश्य मूलफलानि च ॥ ६८
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां विमले सूर्यमण्डले ।
भ्रातरं तमगस्त्यस्य आमन्त्रयत राघवः ॥ ६९
अभिवादये त्वा भगवन्सुखमध्युषितो निशाम् ।
आमन्त्रये त्वां गच्छामि गुरुं ते द्रष्टुमग्रजम् ॥ ७०
गम्यतामिति तेनोक्तो जगाम रघुनन्दनः ।
यथोद्दिष्टेन मार्गेण वनं तच्चावलोकयन् ॥ ७१
नीवारान्पनसांस्तालांस्तिमिशान्वञ्जुलान्धवान् ।
चिरिबिल्वान्मधूकांश्च बिल्वानपि च तिन्दुकान् ॥ ७२

67 Ñ1 illeg for 67^{cd} —^{c}) Ś1 D1-3 उपास्य सन्ध्यां सवैव (N2 °सन्ध्यां) Ñ1 V1 B D3 7 तथोपास्य तत (V1 °त्र) सन्ध्यां —^{b}) M3 4 भ्रात्रा सह (by transp) —^{d}) Ñ2 V B D3 7 मुनिं त, D3 महर्षिं (subm) (for तमृषिं) V1 चाभिवादयन्, Dg1 D1 T G1 3 M3 5 सोऽभ्य वादयत् Ś1 प्रभावादभ्यवादयत्

68 ^{a}) Ś1 Ñ2 B2 4 D1-3 5 T1 3 च Dm1 D1 T1 G1 M1 2 स (for तु) —^{b}) V1 सत्कृत (for राघव) —^{c}) Ś1 पमतश्च (sic) V1 भवसत्ता, D3 निव° (for न्यवसत्ता) Ñ1 V B D1 7 तत्र (for एकां) —^{d}) Ś1 D1 3 प्राप्य T3 प्राश्य (sic) D3 मूलं, D3 फल (for मूल) Ś1 Ñ1 D1-3 M1 -फलं मुनिं N2 V B D1 7 -फले सुचि (for -फलानि च) —After 68, Ñ2 V B D1 7 ins

176* तदस्तु ते तेन महात्मना समे
समेत्य सम्यक्सुदिता यथाविधि ।
सुखोषितास्तत्र निशाक्षये पुन
स्तपस्विनं द्रष्टुमभिप्रतस्थिरे ।

[(l 1) B1 reads ते sup lin B1 3 तैनेव (for ते तेन) D1 om सम B1 महात्मनासदा (for °ना सम) —(l 3) V1 सुखोषिताः (for सुखो°) V1 B1(marg also as above) निशाक्षये —(l 4) D1 तस्वि (sic) (for °स्विन) D1 मप्रवितं]

—Then Ñ2 V B D1 7 ins an addl colophon while Ś1 Ñ1 D1 3 ins the same after 68

[Sarga name Ś1 D1 इल्वलोपाख्यानं; V1 D3 अगस्त्य भ्रातुराश्रमनिवासः, Ñ2 V B D1 7 स(G[ed]अ)गस्त्य भ्रातु(V B °तृ)दर्शनं D3 ईदृशारण्यनिवास इल्वलो पाख्यानं —Sarga no (figures words or both) Ś1 V1 D1 D3 om Ñ2 V1 B1 D3 7 16 V1 15 D3 4 D1 17 D3 18]

69 ^{a}) V1 D1 रात्र्यां तस्यां (by transp) G1 damaged (for तस्यां रात्र्यां) —^{b}) Ś1 V1 D1 Dm1 D1 3 5 6 G2 M1 2 उदित (for विमले) V2 V B D1 7 [S मुदित] रवौ D1 D3 रविमंडल (for सूर्य°) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 1 भगवन्त भ्रातरमिम् V1 D1 1 °(दीमान्, V1 D1 °(धीमान्) —^{d}) V आमंत्रयत D1 T1 आमंत्रयति (sic) G1 आमन्त्रयत (to avo i hiatus).

70 ^{a}) Hypm Ś1 D1 4 4 T1 G1 3 त्वा Ch (as in text (for त्वा) Ñ2 V B D1 7 आमन्त्रये त्वां (for अभि वादये त्वा) —^{b}) Ś1 Ñ1 B3-4 Dg1 Dt1 Dm1 D1-4 3 T G1 M1 सुख(G[ed]°सु)षितो, V1(m as in text) M3 सुख्युषितो D1 अध्युषितो B1 सुखं सुखे निशामिमां —^{c}) Dm1 D1 3 G1 आमंत्रयित्वा T1 M आमंत्रये त्वा —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 द्रष्टु ते गुरुम् (by transp) Dm1 गुरुं ते द्रष्टुम् —For 70^{cd}, Ñ2 V B D3 7 subst

177* द्रष्टुमिच्छाम्यगस्त्यं हि भ्रातरं तेऽग्रजं मुनिम् ।

[V1 अगस्त्यं द्रष्टुमिच्छामि (by transp) (for the prior half) D1 अग्रजं (for तेऽग्रजं)]

71 G1 damaged for ^{a} —^{a}) B1 पश्यताम् (for गम्य°) D1 [उ]क्त D1 [उ]क्त —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 3 सह लक्ष्मण (for रघुनन्दन) —^{c}) Ś1 [उ]द्दिष्टेन, D1 3 [आ]दिष्टेन (for [उ]द्दिष्टेन) —^{d}) D1 तत्र (for तच्च) M1 वने तमिमन्विलोकयन् —For 71^{cd}, Ñ1 V B D1 7 subst

178* यथोपदिष्टेन पथा गच्छन्समवलोकयन् ।

[B1 यथोद्दिष्टेन V1 च पथा(hypm) (for पथा) B1 (marg also as above) समवात्यवलोकयन् (for the post half)]

—B1 cont

179* तपस्विनां च स्थानानि विविधानि च राघव ।

72 Ñ1 V B D1 7 om 72 M1 transp 72^{ab} and 72^{cd} V1 illeg for 72^{ab} —^{a}) D1 Cm g निवारान्, Dm1 D1 G1 निविनान् (for पनसान्) Dg1 शालान्, D1 D1 6 M शालांश् Dm1 D1 G1 चैव G1 नीपान् (for तालान्) —^{b}) Dm1 D1 G1 पनसान्; C1 k तिमीतान्, C1 तिनिशान् (for तिमिशान्) T1 G1 1 वंजुलान् (for वञ्जुलान्) D1 T1 तिनुकान्तिनि (T1 °नि)शान्धवान्; D1 D1 वंजुलं तिनिशानपदा D1 वञ्जुल्ला.....वान्; T1 तिनिश..... (illeg) G1 M वंजु(G1 M1 °ञ्जु)लतिनिशान्धवान् (M1 °वान्ति) —For 72^{ab} Ś1 D1 subst

180* नीवारांश्च निंबांश्च कुटजांश्च वने द्रुमान् ।

[D1 नीवारांश्च (for ..... कुट°)]

whereas D1 subst

पुष्पितान्पुष्पिताग्राभिर्लताभिरनुवेष्टितान् ।
ददर्श रामः शतशस्तत्र कान्तारपादपान् ॥ ७३
हस्तिहस्तैर्विमृदितान्वानरैरुपशोभितान् ।
मत्तैः शकुनिसंघैश्च शतशः प्रतिनादितान् ॥ ७४
ततोऽब्रवीत्समीपस्थं रामो राजीवलोचनः ।
पृष्ठतोऽनुगतं वीरं लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ॥ ७५
स्निग्धपत्रा यथा वृक्षा यथा क्षान्ता मृगद्विजाः ।
आश्रमो नातिदूरस्थो महर्षेर्भावितात्मनः ॥ ७६
अगस्त्य इति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ।
आश्रमो दृश्यते तस्य परिश्रान्तश्रमापहः ॥ ७७
प्राज्यधूमाकुलवनश्चीरमालापरिष्कृतः ।
प्रशान्तमृगयूथश्च नानाशकुनिनादितः ॥ ७८
निगृह्य तरसा मृत्युं लोकानां हितकाम्यया ।
दक्षिणा दिक्कृता येन शरण्या पुण्यकर्मणा ॥ ७९
तस्येदमाश्रमपदं प्रभावाद्यस्य राक्षसैः ।
दिगियं दक्षिणा त्रासाद्दृश्यते नोपभुज्यते ॥ ८० G 3 17 B 3 11 L 3 15 1

181* वानीराश्च तिमीराश्च कपित्थान्यङ्कुलान्यगान् ।

—c) Dm1 D5 G2 चिर, D6 चीर (for चिरि) —d) Dg1 D11 D6 T3 अथ (for अपि) Dm1 D5 प्रकीर्यानपि (for विल्वानपि च) Ś1 Ñ1 D2 3 विंदुकाश्चापि पुष्पितान्, G1 प्रकीर्या*****(damaged) —After 72 Ś1 Ñ1 D2 3 read 74cd

73 Ñ2 V B D5 7 transp (along with star passages) 73ab and 73cd —a) G3 damaged for पुष्पितान् D5 reads in marg from ताम्राभिर् up to 74b —b) Ś1 D2 वल्लीभिर् (for लता°) Ñ1 अववेष्टितान्, D11 D6 उपशोभितान्, Dm1 D5 G1 M1 परि° M2 3 अभि° (for अनुवेष्टितान्) V3 एता*****तान् (illeg) —After 73ab Ñ2 V B D5 7 ins

182* स दृष्ट्वा कानन रम्य पथि गच्छन्महायशा ।

[B3 दिव्य (for रम्य) B1 3 वन (for गच्छन्)]

—c) Ñ1 पश्यस्तु सर्वतो याति —d) V B पुष्प (for तत्र) Ñ1 D2 3 कानन (for कान्तार) Ś1 D2 तत्र पादपसंचयान्, Ñ1 D6 3 प्रफुल्लास्ताश्च पादपान् —After 73cd, Ñ2 V B D5 7 ins a passage relegated to App I (No 2)

74 D6 reads 74ab in marg (cf v l 73) Ñ2 V B D5 7 om 74 —a) Dg1 विमर्दितान् (for विमृदि°) Ś1 D2 हस्तिहस्तप्रमथि(D2 °मृदि)तान् —b) Ñ1 D1 3 चोप(D1 चापि)शोभितान् —D1 om (hapl) 74cd Ś1 Ñ1 D2 3 read 74cd after 72 —d) Ś1 Ñ1 Dm1 D2 3 6 G3 सनि(Dm1 D5 [after corr as in text] G3 प्रति)नादितान्, K(ed) च प्रणादितान्

75 a) D5 6 समीपस्थो(D6 °स्थ) Ñ2 V B D5 7 भ्रात्र(D6 °*)वीच पुनस्तत्र —b) Ś1 राम पाणी धुवन्मुहु, D2 राम पानीयजेक्षण —c) D2 [s]नुगम (for °गत) Ś1 Ñ1 D1-3 G3 M2 भद्र D11 वीर (for वीर) Ñ2 V B D5 7 पृष्ठानुग दाशरथि(B1 °थिर्) —d) Ś1 D2 शुभदर्शन, Ñ1 D1 3 शुभलक्षण (for °वर्धनम्) —After 75 Ñ2 V B D5 7 ins.

183* पश्य सौम्य यथाभ्यासे नन्दनप्रतिम वनम् ।
रमणीय च सौम्य च यथेद दृश्यते पुन ।

[V1 om (hapl) l 1 —(l 2) Ñ2 D5 7 तथा (for यथा) B3(sup lin as above) 4 पुर (for पुन)]

76 ab) B4 reads पत्रा यथा in marg L(ed) तथा (for first यथा) G2 3 तथा (for second यथा) D11 वृक्षाता (sic) Dm1 D5 G3 क्षात, G1 Cm शाता (for क्षान्ता) Dg1 D4 G1 M4 मृगा (for मृग) Ś1 Ñ2 V B D1-3 4 7 यथा कात(B1 रम्य, D5 क्षात)तरा मृगा (for b) Ñ2 पश्य भ्रातुर्वन रम्य तथा कातनरान्मृगान् —c) Ñ2 V B4 D5 7 अप्रतो (for आश्रमो)

☞ V2 illeg from नाति up to st 91 B1 D2 नास्ति (for नाति) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 -दूरे(Ś1 Ñ1 V1 °रो)स्तौ —d) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 तस्य विश्रुतकर्मण

77 V2 illeg (cf v l 76) —a) Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D1-3 5 7 प्र ख्यातो (for विख्यातो) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 2 5 7 पुण्येन, D3 विश्रुत (for स्वेनैव) —c) Dg1(before corr) M2 3(before corr) तत्र (for तस्य) —d) Ñ2 V1 B D5 7 -सुखावह, Dg1 श्रमावह (for श्रमापह)

78 V2 illeg (cf v l 76) —a) Ñ V1 B Dm1 D1 3 5 7 8 T1 G1 M1 3 Cm(also as in text) बाज्य, D11 प्रना (sic) D3 अग्नि (for प्राज्य) Ś1 धूमध्वजाकुलवनो —b) Ś1 D2 वल्कमालाविभूषित —c) Dg1 विश्रात (for प्रशान्त) G3 मृगयूथेश —d) Dm1 D5 G3 -सकुल (for -नादित)

79 Cf 3 10 52 V2 illeg (cf v l 76) —a) Ś1 विगृह्य Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 5 7 T1 तपसा (for तरसा) —b) Ś1 Ñ1 V1 B2 4 D1 2 5 7 M3 भूताना B1 भूताना D1 सूताना (sic) (for लोकाना) —d) Ś1 कर्मणा, D3 -कर्मिणा

80 V2 illeg (cf v l 76) G2 om (hapl) 80-81b —a) Ñ2 V1 B Dm1 D1 3 5 7 8 G3 [ए]तद् (for [इ]दम्) —b) V1 तस्य Dg1 Cm अस्य (for यस्य) —c) Ñ2 V1 B D5 7 तात (for त्रासाद्) —d) Ś1 Ñ1 D1 3 पार्श्वेन (for दृश्यते न) Ś1 B1-3 Dg1 Dm1 D8 [उ]पभुज्यत, G1 [उ]पपद्यते (for °भुज्यते)]

११

G 3 18 3 B 3 12 1 L 3 16 1 स प्रविश्याश्रमपदं लक्ष्मणो राघवानुजः ।
अगस्त्यशिष्यमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
राजा दशरथो नाम ज्येष्ठस्तस्य सुतो बली ।
रामः प्राप्तो मुनिं द्रष्टुं भार्यया सह सीतया ॥ २
लक्ष्मणो नाम तस्याहं भ्राता त्ववरजो हितः ।
अनुकूलश्च भक्तश्च यदि ते श्रोत्रमागतः ॥ ३
ते वयं वनमत्युग्रं प्रविष्टाः पितृशासनात् ।
द्रष्टुमिच्छामहे सर्वे भगवन्तं निवेद्यताम् ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य तपोधनः ।
तथेत्युक्त्वाग्निशरणं प्रविवेश निवेदितुम् ॥ ५
स प्रविश्य मुनिश्रेष्ठं तपसा दुष्प्रधर्षणम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं रामागमनमञ्जसा ॥ ६
पुत्रौ दशरथस्येमौ रामो लक्ष्मण एव च ।
प्रविष्टावाश्रमपदं सीतया सह भार्यया ॥ ७

11

Ś1 cont. the previous Sarga. D5 begins with ॐ; T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नमः. —Before 1, Ñ2 V B D1-3 ins. (followed by 3 10 92)

194* शिलस्तम्भमंराक्षो महाबलपराक्रम ।
राघवः सह वैदेहा लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ॥

while D1 ins

195* विदित सम्प्रवेक्ष्यामि द्रष्टुं मुनिवर स्वयम् ।

1 Ś1 om. 1-4ᵇ (cf. v.l. 3 10 92). Before 1, Ñ2 V B D1-3 read 3 10 92. —ᵃ) D5 सम्प्रविश्य (for स प्र°) —ᵇ) Ñ V B D1-3 5 7 -[भ्रा]तृजा (for -[अ]नुज). —ᶜ) V1 B2 मासाद्य (for आसाद्य). D5 अगस्त्यमृषिमासाद्य. —ᵈ) Ñ1 D1-3 L (ed.) श्लक्ष्णं वचन(L ed.)मधुर)मब्रवीत्.

2 Ś1 om. 2 (cf. v.l. 1). —V2 illeg. from म in 2ᶜ up to द्रष्टु in l. 1 of 197*. —ᶜ) Ñ1 D1-3 इह (for राम). —ᵈ) Dm1 D5 G3 M1 transp. भार्यया and सीतया. —For 2ᶜᵈ, Ñ2 V B D1-3 subst.:

196* रामो नाम महाभाग मुनिं द्रष्टुमिहेच्छति ।

3 Ś1 om. 3 (cf. v.l. 1); V2 illeg. for 3ᵃᵇ (cf. v.l. 2). —ᵇ) Ñ2 V1 B D1-3 7 भ्रातानुगो; G (ed.) सदनुजो (for त्ववरजो) Ñ1 D1-3 मुने (for हित.). —After 3ᵃᵇ, Ñ2 V B D1-3 ins.:

197* सदार. स च तेजस्वी मुनिं द्रष्टुमिहागत. ।
श्रिय सर्वेस्य लोकस्य प्रियधर्मश्च स प्रभुः ॥

(V2 illeg. up to द्रष्टु in l. 1 (cf. v.l. 2). —(l. 1) B1 2 ह (for च) D2 ततश्चाप स तेजस्वी (for the prior half). —(l. 2) V B1.4 प्रिय(D3 °ये)धिश्च(V2 B1 °श्च) (for °धर्मश्च). Ñ2 D1 च स (by transp.).)

—ᶜ) Ñ1 Dm1 D1-3 G3 -स्तव्य (for -मुग्र). Ñ2 V1 B D1 [illegible] 3ᵈ up to 4. —ᵈ) T1 [illegible] ; G1 श्रोत्र (f[illegible]

4 Ś1 Ñ1 om. 4ᵃᵇ (for Ś1 cf. v.l. 1), V2 illeg. for 4 (cf. v.l. 3). —For 4ᵃᵇ, Ñ2 V1 B D1-3 6.7 subst.:

198* ते वयं मुनिमुद्दिश्य भगवन्तमुपागताः ।
[Ñ2 समागताः.]

—ᵈ) Ñ2 V1 B1.3.4 D3 7 त्वाश्रमसादात्महामुनि(V1 °ने); B2 त्वाश्रमादाद् * * मुनिं.

5 ᵃ) Ś1 श्रोतुं (sic) (for श्रुत्वा). —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-3 महामनः (for तपोधनः) —ᶜ) Ñ2 V B D3 7 [आ]श्रमपद (for [अ]ग्निशरणं). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 D2-4 D1-3 6 7 निवेदय; V2 illeg. (for निवेदितुम्)

6 V2 illeg. for 6. —ᵃ) T2 स- (for स). D1-3 प्रवि(D3 °ह)ष्टो (for प्रविश्य) Ś1 D1-3 मुनिवरं (for °श्रेष्ठ). Ñ2 V1 B D3 7 प्रविश्य चाग्निशरणे. —ᵇ) Ñ2 V1 B D3 7 तमृषिं (for तपसा) Ś1 Dm1 D1-3 4 G1 द्योतितप्रभं; V1 D11 D6 दु:प्र° (for दुष्प्रधर्षणम्). Ñ2 भर्षि दृष्ट्वा प्रदर्षणे (sic). —ᶜ) G1 om. (hapl.?) 6ᵈ-7ᶜ. —ᵈ) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 4 G1 वचनं श्लक्ष्णया गिरा; Ñ2 V1 B D3 7 वचनं (D7 ***)श्लक्ष्णया गिरा. —After 6, Dg1 D11 Dm1 D4 6 T G1 3 M ins.:

199* यथोक्तं लक्ष्मणेनैव शिष्योऽगस्त्यस्य संमतः ।

[Dg.1 यथेष्ट (for यथोक्त). G1 लक्ष्म:; G2 धर्मेण (for संमतः).]

7 G2 om. 7ᵃᵇᶜ (cf. v.l. 6). —ᵈ) M1 सीतया च तपोधन. —For 7, Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3 7.8 G1.3 subst.:

200* पुत्रौ दशरथस्यागौ रामो नाम महायशाः ।
सह भ्रात्राश्रमद्वारि भार्यया सह तिष्ठति ॥

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D1 [अ]च; Ñ2 D3.7 [अ]व, D2 3 [अ]व (D3 °व) (for [अ]गौ). —(l. 2) Ś1 Ñ D1-3 भ्रात्रे (for °त्रा). Dm1 D4 G1 2 [आ]श्रमद्वारे. D1 मम शाले (for [आ]श्रमद्वारि) Ś1 Ñ1 D1-3 तिष्ठत (for भार्यया). D1.3 भाति (for second सह). Dm1 D4 G1 2 सीतया सह भार्यया (for the post. half).]

अत्र देवाश्च यक्षाश्च नागाश्च पतगैः सह ।
वसन्ति नियताहारा धर्ममाराधयिष्णवः ॥ ८९
अत्र सिद्धा महात्मानो विमानैः सूर्यसंनिभैः ।
त्यक्त्वा देहान्नवैर्देहैः स्वर्याताः परमर्षयः ॥ ९०
यक्षत्वममरत्वं च राज्यानि विविधानि च ।
अत्र देवाः प्रयच्छन्ति भूतैराराधिताः शुभैः ॥ ९१
आगताः स्माश्रमपदं सौमित्रे प्रविशाग्रतः ।
निवेदयेह मां प्राप्तमृषये सह सीतया ॥ ९२

G 3
D 3 17
L 3 15

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

V1 गायरो (for भ्रूरो वा) B4 G(ed) भूरो नैवागरो (G[ed] नैष्कृतिको) शुचि —°) B4 Dt1 D6 पापवृत्तो, Cg as in text (for काम°) —d) Ś1 Ñ1 V1 D1–3 होप, B4 होय (for एष) G(ed) भनिकरो (°हो?) यस् (with hiatus) (for मुनिरेष)

89 V2 illeg (cf v l 76) —ab) M3 (after corr inf lin sec m as in text) अथ (for अत्र) G3 स (for first च) Ś1 Ñ2 V1 D1–3 अत्र यथा (V1 °शा [sic]) पिशाचाश्च (for d) G1 transp यक्षास् and नागास्, D1 पतगाश्च सहस्रशः (for d) —For 89ab, Ñ2 B D5 7 subst while V1 ins after the second occurrence of 87ab

189* पन्नगा गुह्यकाश्चैव तथा विद्याधरादय ।

—d) Ñ2 V1 B D3 7 मुनिस् (for धर्मम्) G1 धर्माधारा सहिष्ण्वः

90 V2 illeg (cf v l 76) —b) B1 भानुसन्निभैः, M2 सूर्यवर्चसैः —c) Ś1 Ñ1 Dg1 D3 5 G4 M1 त्यक्त्वा देहं, D4 T1 3 त्यक्तदेहा D1 त्यक्त्वा देहं विदेहास्ते —d) V1 B3 (orig) स्वयाभा (B3 [inf lin also] °भैः) (for स्वर्याता) Ś1 Ñ1 D1 2 स्वर्गं (D1 °र्गं) याता महर्षय

91 V2 illeg (cf v l 76) Dg1 reads 91ab after 92ab —a) D6 चामरं च (for अम°) Ś1 D3 वा (for च) —b) Ñ2 V1 B D5 7 च धनानि च, G(ed) च विधानि च —After 91ab, V1 repeats (var) 87ab —c) D2 प्रेक्ष (sic) (for अत्र) —d) Ñ1 D2 3 धीरैर्, G2 M1–3 सर्वैर् (for भूतैर्) D4 T3 G1 M3 आराधितैः (for °धिता) Ś1 L(ed) वराराधितान् (L[ed] °ता) शुभान् —For 91cd, Ñ2 V1 B D5 7 subst

190* नराणामत्र भगवान् ददधे तपसा विभु ।

[B3 भगवन् (for °वान्) Ñ2 D5 7 विदधे (for °दधे) B1 तापसा]

—Then all the above MSS cont

191* एवं स राजेन्द्रसुतो गुणान्वितो
नृपेन्द्रपत्नीसहित विनीय राघव ।
प्राह प्रमाद्द्वारमथाश्रमस्य
तत्र स्थितो दीप्तवपुर्महात्मा ।

[(l 1) D5 राजवरात्मजो (B3 °ज्ञो) Ñ2 om गुणान् B4 गुणाद्यैर् (for गुणान्वितो) —(l 2) B4 मनुज् (for नृप्) B3 विनाय (for विनीय) —(l 3) Ñ2 B3 प्राप्त– D5 7 प्राप (for प्राह) —(l 4) V1 यत्र B2 4 तत्र (for तत्र)]

92 Ñ2 V B D5 7 read 92 (preceded by 191*) before 3 11 1 —a) V B सम्प्राप्ता (for आगता) D2 3 Dg1 स्माश्रम M2 द्वार (for -पदं) Ś1 Ñ1 D1–2 अगस्त्यस्याश्रम द्वार, Ñ2 D5 7 सम्प्राप्ताश्रमपद —b) Dg1 reads in marg विशाग्रत G1 लक्ष्मण त्व विशाग्रत —After 92ab, Dg1 reads 91cd Ś1 om from 92cd up to 3 11.4b V2 illeg for 92cd (except सीतया) —c) Ñ2 V1 B D1 5 7 M2 च (for [इ]ह) Dm1 D3 G2 M1 निवेदयस्व B3 सम्प्राप्तम् (for मां प्रा°) Ñ1 ***य (illeg) त्व मां प्राप्तम् —d) D3 कन्यम (for °षये) D1 4 T1 2 G1 M1 सीतया सह (by transp) —After 92 B3 ins

192* दर्शनं तत्र इच्छामि क्रियतां ते द्विजोत्तम ।

[Note hiatus between the two halves]

whereas D2 ins

193* विदितं सम्प्रवेक्ष्यामि द्रष्टुं मुनिवरं स्वयम् ।

[L(ed) स्व° (for स्वयम्)]

Colophon Ś1 D1 om (cont the Sarga) —Kanda name D3 4 om Ñ1 B2 आरण्यक°, Ñ2 आरण्ये, V D1 आरण्यक Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 7 8 S आरण्य° —Sarga name Ñ V B2 D5 7 अगस्त्याश्रमदर्शन (D2 °न) B4 अगस्त्याश्रमवर्णना, D3 दण्डकारण्ये अगस्त्याश्रमवर्णनं —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 B1 D2 om Ñ2 V2 B3 D5 7 17 V1 16 B2 18 B4 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 11 D3 19 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

G 3 17 21 B 3 11 83 L 3 15 13

यदा प्रभृति चाक्रान्ता दिगियं पुण्यकर्मणा ।
तदा प्रभृति निर्वैराः प्रशान्ता रजनीचराः ॥ ८१
नाम्ना चेयं भगवतो दक्षिणा दिक्प्रदक्षिणा ।
प्रथिता त्रिषु लोकेषु दुर्धर्षा क्रूरकर्मभिः ॥ ८२
मार्गं निरोद्धुं सततं भास्करस्याचलोत्तमः ।
संदेशं पालयंस्तस्य विन्ध्यशैलो न वर्धते ॥ ८३
अयं दीर्घायुषस्तस्य लोके विश्रुतकर्मणः ।
अगस्त्यस्याश्रमः श्रीमान्विनीतमृगसेवितः ॥ ८४
एष लोकार्चितः साधुर्हिते नित्यं रतः सताम् ।
अस्मानधिगतानेष श्रेयसा योजयिष्यति ॥ ८५
आराधयिष्याम्यत्राहमगस्त्यं तं महामुनिम् ।
शेषं च वनवासस्य सौम्य वत्स्याम्यहं प्रभो ॥ ८६
अत्र देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
अगस्त्यं नियताहारं सततं पर्युपासते ॥ ८७
नात्र जीवेन्मृषावादी क्रूरो वा यदि वा शठः ।
नृशंसः कामवृत्तो वा मुनिरेष तथाविधः ॥ ८८

---

81 V3 illeg. (cf v l 76) G2 om 81^cd (cf v l 80) —^a) M2 च प्रक्रान्ता (for चाक्रान्ता) —^c) Ñ2 V1 D2 7 संरब्धा, B1 संक्लेश, B2-4 सर्वेषां (for निर्वैरा) —^d) D1 3 G3 प्रशात (for °न्ता) G2 विविशिताशया

82 V3 illeg (cf v l 76) —^a) G1 विद्या (for नाम्ना) T2 3 भगवता —^b) G1 om दिक् Ś1 D1-3 प्रशस्यते, Ñ2 B1 D2 प्रकीर्तिता, V1 सुदक्षिणा, B3 प्रवर्तिता (for प्रदक्षिणा) B3 (sup lin after corr as in text) त्रिषु दक्षिणा —^c) B3 कथिता D3 त्रिक (sic) (for त्रिषु) Ś1 प्रसिद्धा विष्णुलोकेषु —^d) Ñ2 B3 4 दुष्प्रेक्षा, V1 B1 4 दुष्प्रेक्ष्या, D3 दु प्रक्षा D2 दु प्रेक्ष्या (for दुर्धर्षा) Ś1 D3 दुष्प्र(D3 °ए)धर्षा निशाचरै, Ñ1 D1 2 दुरा(D1 दु प्र)धर्षा क्षपाचरै

83 V3 illeg (cf v l 76) —^a) M1 C6 नित्य (for सततं) —For 83^ab, Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 subst

184* मोक्षार्थमुद्ध सुमहान्भास्करस्य नगोत्तम ।

[D2 मर्कोदयं (hypm) D3 मरुत (for °वृद्ध) D3 तु महत् D1 दिग्गेषय (for नगोत्तम) Ś1 Ñ1 D3 ह(Ś1 य)स्य स्था दिग्गेषय D3 एव नाम दिग्गेषस्य (for the post half)] —^c) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 आदेशं, D6 सद्देशो, T1 3 G3 निदेश (for संदेशं) D4 T1 3 G3 यस्य, G1 यस्य (for तस्य) Ś1 D1 2 पालयंस्य(D2 °स्यस्य) D3 पालयन्नपि —^d) Ñ1 V1 D1 3 5 M2 विन्ध्य शैलो D3 om न Ñ वर्धति —After 83, Ñ2 V1 B D3 ins

185* समुद्रमपिबद्यावि विधिनश्रमवाकुलम् ।
दानवानां विनाशार्थं देवे सेन्द्रे प्रसादित ।

[(l 1) V1 °न (for °वि) B2 -वानम्रन (for -वाकु°) —(l 2) D3 विनाशायै (for °र्थं)]
whereas M1 ins

186* सुमेरो स्पर्धया विन्ध्यो वर्धिष्णुर्मुनिना पुरा ।
लोकानां हितकामेन भूमौ स्थापयतो नत ।
कायागुरुस्त महातिस्थितोऽस्य महामुने ।
मोक्षार्थमुद्रो ह्यास्यम दन्तदर्श नत्र ।

84 V3 illeg (cf v l 76) —^b) M3 3 विश्वपत (for विश्रुत) Ś1 Ñ1 D1-3 प्रथित (Ś1 °नित) पुण्यकर्मण (D3 °ना) —For 84^ab, Ñ2 V1 B D2 7 subst

187* तस्याय दीप्ततपसो लोके विख्याततेजस ।
[B4 प्रख्याततेजस.]

—^c) D3 आगस्त्यस्य —^d) Ñ2 B D3 5 7 -मुनि, Dg1 D1 S (except G3 3) -जन (for -मृग)

85 V3 illeg (cf v l 76) Ś1 om 85^cd —^a) Ñ1 एव, Ñ2 V1 B D3 7 देव (for एष) D2 लोकार्थने B1 D2 साधु (for साधुर्) —^b) Dg1 D1 T G1 C6 नित्य, Dm1 D3 G3 यानि, M1 यानि (for नित्यं) Ñ2 सत (sic) (for रत) M2 हितेष्वविरत सता (from एव to स inf lin sec m) —^c) Ś1 अपि मतान्, Ñ2 V1 B Dg1 D1 5 7 T1 3 G1 2 M अभि(G2 °वि)गतान् (D3 °त), D2 अनुग°, D3 G3 इहाग° Ct as in text (for अधिगतान्) Ś1 Ñ1 D1 3 सौम्य, T3 एव (for एष)

86 V3 illeg (cf v l 76) —^a) B1 च, T3 G1 [अ]च (for [अ]त्र) —^b) Ś1 मुनिसेवित, Ñ1 B2 D1 3 मुनिसत्तम, Ñ2 V1 B2-4 D3 7 ऋषिसत्तम, D3 मुनिपुंगव (for तं महामुनिम्) —^d) Dm1 D3 G3 सुखं, Cm gp प्रभो, C6 g t as in text (for प्रभो) Ś1 Ñ1 D1 3 तत्र वत्स्यामहे (Ñ1 °म्यह) सुख, D3 सौम्य वत्स्यामहे सुखे ※ Ck : सर्वकोशेषु सनुष्यन्त तथा पाठ पाठ । हे रामर्थ शुश्रूषणमनुरेति यावत् ※ —For 86^cd, Ñ2 V1 B D3 7 subst

188* वनवासस्य शेषं च कालं वत्स्यामहे वयम् ।
[B1 transp शेषं and काल]

87 V3 illeg (cf v l 76) V1 repeats 87^ab (var.) after 91^ab —^a) M2 सगन्धर्व (after corr, sec m as in text) —^b) Ñ2 V1 (second time) B D3 7 समुपा (B3 (sup lin also) °दश । B4 °पश्य) सहचारणा, V1 (first time) सिद्धा परमर्षयस्तथा (hypm) —Ñ2 B1-3 D3 7 om B1 reads in marg 87^c-88 —^c) Ś1 नियताश्रमा Ñ1 B1 Dg1 D1 D3 4 T3 G1 नियताहारा (for °हार) —^d) D3 सतत (for सतत)

88 V3 illeg (cf v l 76) Ñ2 B1-3 D3 7 om, B4 reads in marg 88 (cf v l 87) —^a) V1 नानु (for नात्र) D3 जीवो (for जीवेत्) —^b) Ś1 Ñ1 D1-3 पापो वा

अत्र देवाश्च यक्षाश्च नागाश्च पतगैः सह ।
वसन्ति नियताहारा धर्ममाराधयिष्णवः ॥ ८९
अत्र सिद्धा महात्मानो विमानैः सूर्यसंनिभैः ।
त्यक्त्वा देहान्नवैर्देहैः स्वर्याताः परमर्षयः ॥ ९०

यक्षत्वममरत्वं च राज्यानि विविधानि च ।
अत्र देवाः प्रयच्छन्ति भूतैराराधिताः शुभैः ॥ ९१
आगताः स्माश्रमपदं सौमित्रे प्रविशाग्रतः ।
निवेदयेह मां प्राप्तमृषये सह सीतया ॥ ९२ G 3 18 B 3 11 L 3 15

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

V1 नापरो (for क्रूरो वा) B4 G(ed) क्रूरो नैवागतो (G(ed) नैकृतिको) शुचि —^{c}) B4 Dt1 D4 पापवृत्तो, Cg as in text (for काम°) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 D1-3 होय, B4 होष (for एष) G(ed) चरितमो(°हो?) यस् (with hiatus) (for मुनिरेष)

89 V3 illeg (cf v l 76) —^{ab}) M3 (after corr in/ lin sec m as in text) अथ (for अत्र) G3 तु (for first च) Ś1 Ñ1 V1 D1-3 अत्र यक्षा (V1 °क्षा [sic]) पिशाचाश्च (for ^{a}) G1 transp यक्षाश् and नागाश् D2 पतगाश्च सहस्रशः (for ^{d}) —For 89^{ab}, Ñ2 B D6 7 subst while V1 ins after the second occurrence of 87^{ab}

189* पन्नगा गुह्यकाश्चैव तथा विद्याधरादय ।

—^{d}) Ñ2 V1 B D6 7 मुनिम् (for धर्मम्) G1 धर्माधारा सहिष्णव

90 V3 illeg (cf v l 76) —^{b}) B4 भानुसंनिभै, M2 सूर्यवर्चसै —^{c}) Ś1 Ñ1 Dg1 D2 3 G3 M1 स्वक्त्वा देह, D4 T1 2 त्यक्तदेहा D2 त्यक्त्वा देहे त्रिदेहास्ते —^{d}) V1 B3 (orig) सूर्याभा (B3 [in/ lin also] °भै) (for स्वर्याता) Ś1 Ñ1 D1-3 स्वर्गं (D1 °र्गं) याता महर्षय

91 V3 illeg (cf v l 76) Dg1 reads 91^{ab} after 92^{ab} —^{a}) D3 धामत्वं (for अम°) Ś1 D3 वा (for च) —^{b}) Ñ2 V1 B D6 7 च धनानि च G(ed) च विधानि च —After 91^{ab}, V1 repeats (var) 87^{ab} —^{c}) D3 प्रेक्ष (sic) (for अत्र) —^{d}) Ñ1 D1-3 यौर्, G3 M1-3 नरैर् (for भूतैर्) D4 T3 G1 M2 आराधितै (for °धिता) Ś1 L(ed) पराराधितान् (L(ed) °ता) शुभान् —For 91^{cd}, Ñ2 V1 B D6 7 subst

190* चराचराणि भगवान् यदधे तपसा विभु ।

[B4 भगवन् (for °वान्) Ñ2 D6 7 दिधते (for °दधे) B1 तापसा]

—Then all the above MSS cont

191* एव स राजेन्द्रवरो ध्रुवन्गुणा
 नृपेरगस्त्यस्य चिराय राघव ।
प्राप्त क्रमाद्द्वारमथाश्रमस्य
 तत्र स्थितो दाशरथिर्महात्मा ।

[(l 1) B1 2 राजद्रवो (B2 °सुतो) Ñ2 om गुणान् B1 गुणानृषेर् (for ध्रुव गुणान्) —(l 2) B4 धुवं (for ऋषेर्) B2 विहाय (for चिराय) —(l 3) Ñ2 B3 प्राप्त, D6 7 प्राप्त (for प्राप्त) —(l 4) V1 यत्र B2-4 तत (for तत्र)]

92 Ñ2 V B D6 7 read 92 (preceded by 194*) before 3 11 1 —^{a}) V B सम्प्राप्ता (for आगता) B2 3 Dg1 स्वाश्रम M2 द्वार (for पद) Ś1 Ñ1 D1-3 अगस्त्यस्याश्रम द्वारं, Ñ2 D6 7 सम्प्राप्तमाश्रमपद —^{b}) Dg1 reads in marg विशाग्रत G1 लक्ष्मण त्व विशाग्रत —After 92^{ab}, Dg1 reads 91^{ab}. Ś1 om from 92^{cd} up to 3 11 4^{b} V3 illeg for 92^{cd} (except सीतया) —^{c}) Ñ2 V1 B D1 2 6 7 M3 च (for [इ]ह) Dm1 D3 G3 M1 निवेदयस्व B2 समासम् (for मा प्रा°) Ñ1 ***स्य (illeg) च मा प्राप्तम् —^{d}) D3 ऋष्यग्रे (for °षये) D1 4 T1 2 G1 M2 सीतया सह (by transp) —After 92 B3 ins

192* दर्शनं तव इच्छामि अज्ञया ते द्विजोत्तम ।

[Note hiatus between the two halves], whereas D3 ins

193* विदित्व सम्प्रवेक्ष्यामि द्रष्टुं मुनिवर स्वयम् ।
 [L(ed) त्वह (for स्वयम्)]

Colophon Ś1 D1 om (cont the Sarga) —*Kanda name* D3 4 om Ñ1 B2 आरण्यक°, Ñ2 आरण्ये, V B1 आरण्यके, Dg1 Dt1 Dm1 D6 7 8 S आरण्य° —*Sarga name* Ñ V B1 D6 7 अगस्त्याश्रमवर्णन (D3 °न) B2-4 अगस्त्याश्रमवर्णना, D2 दंडकारण्ये अगस्त्याश्रमवर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 D2 om Ñ2 V2 B3 D6 7 17 V1 16 B2 18 B4 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S 11 D2 19 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

११

G 3 18 3
B 3 12 1
L 3 16 1

स प्रविश्याश्रमपदं लक्ष्मणो राघवानुजः ।
अगस्त्यशिष्यमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
राजा दशरथो नाम ज्येष्ठस्तस्य सुतो बली ।
रामः प्राप्तो मुनिं द्रष्टुं भार्यया सह सीतया ॥ २
लक्ष्मणो नाम तस्याहं भ्राता त्ववरजो हितः ।
अनुकूलश्च भक्तश्च यदि ते श्रोत्रमागतः ॥ ३
ते वयं वनमत्युग्रं प्रविष्टाः पितृशासनात् ।
द्रष्टुमिच्छामहे सर्वे भगवन्तं निवेद्यताम् ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य तपोधनः ।
तथेत्युक्त्वाग्निशरणं प्रविवेश निवेदितुम् ॥ ५
स प्रविश्य मुनिश्रेष्ठं तपसा दुष्प्रधर्षणम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं रामागमनमञ्जसा ॥ ६
पुत्रौ दशरथस्येमौ रामो लक्ष्मण एव च ।
प्रविष्टावाश्रमपदं सीतया सह भार्यया ॥ ७

11

Ś1 cont the previous Sarga D6 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1 Ñ2 V B D4,7 ins (followed by 3 10 92)

194* स्थितस्याश्रमस्याग्रतो महानल्पपराक्रम ।
राघव सह वैदेह्या लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् ।

while D1 ins

195* निवृत्त मध्ये(?)ष्यामि द्रष्टु मुनिवर स्वयम् ।

1 Ś1 om 1–4ab (cf v l 3 10 92) Before 1 Ñ2 V B D4,7 read 3 10 92 —a) D6 सप्रविश्य (for स प्र°) —b) Ñ V B D1,3,4,8 [आ]त्मजा (for [अ]नुजः) —c) V1 B2 आदाय (for आसाद्य) D3,4 अगस्त्यमृषिमासाद्य —d) Ñ1 D1,2 L (ed) श्लक्ष्णं वचनं (L (ed) मधुरं) समब्रवीत्

2 Ś1 om 2 (cf v l 1) —V2 illeg from प्र in 2c up to द्रष्टु in l 1 of 197* —c) Ñ1 D1–3 इह (for रामः) —d) Dm1 D6 G2 M1 transp भार्यया and सीतया —For 2cd Ñ2 V B D4,7 subst

196* रामो नाम महाभाग मुनिं द्रष्टुमिहेच्छति ।

3 Ś1 om 3 (cf v l 1); V2 illeg for 3ab (cf v l 2) —b) Ñ2 V1 B D4,7 पृष्ठानुगो, G (ed) तदनुजो (for त्ववरजो) Ñ1 D1–3 मुने (for हितः) —After 3ab, Ñ2 V B D4,7 ins

197* सदा स च तपस्वी मुनिं द्रष्टुमिहागतः ।
प्रियः सर्वस्य लोकस्य त्रिषु धर्मेषु च प्रभुः ।

[V2 illeg up to द्रष्टु in l 1 (cf v l 2) —(l 1) B2,3 ह (for च) D4 तपस्वी स वैदेही (for the prior half) —(l 2) V B2,4 त्रिषु (B3 °षु) त्रिवर्ग (V2 B4 °र्ग) (for °धर्मे°) Ñ2 D4,7 ... (by transp)]

—c) Ñ2 Dm1 D1–3 G1 स्वयं (for न्वयम्) Ñ2 V1 B D4,7 अनुरक्तश्चैव —V1 illeg from म in 3c up to 4 —d) T1 यदा (for यदि) Ñ2 V1 B1,2,3 D4,7 श्रुताः, G1 श्रोत्र (for श्रोत्रम्) B1 यदि मुनिसत्तम

4 Ś1 Ñ1 om 4ab (for Ś1 cf v l 1) V2 illeg for 4 (cf v l 3) —For 4ab Ñ2 V1 B D1–3,4,7 subst

198* ते वयं मुनिमुद्दिश्य भगवन्तमुपागताः ।

[Ñ2 इहागताः]

—d) Ñ2 V1 B1,3,4 D4,7 त्वत्प्रसादान्महामुनि (V1 °ने) B2 त्वत्प्रसादात् ** मुनि

5 a) Ś1 श्रोतुं (sic) (for श्रुत्वा) —b) Ś1 Ñ1 D1–3 महात्मन (for तपोधनः) —c) Ñ2 V B D4,7 [आ]श्रमपदं (for [अ]ग्निशरणं) —d) Ś1 Ñ V1 B2,4 D1–3,4,7 निवेदक, V2 illeg (for निवेदितुम्)

6 V2 illeg for 6 —a) T2 स (for स) D1–3 प्रवि(D2 °ह)ष्टो (for प्रविश्य) Ś1 D1–3 मुनिवरं (for °श्रेष्ठं) Ñ2 V1 B D4,7 प्रविश्य चाग्निशरणे —b) Ñ2 V1 B D4,7 तमृषिं (for तपसा) Ś1 Dm1 D1,2,5 G1 द्योतितप्रभम्, V1 D4 D6 दु प्र° (for दुष्प्रधर्षणम्) Ñ2 ऋषिं दृष्ट्वा प्रहर्षणे (sic) —c) G2 om (hapl ?) 6c–7a —d) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3,5 G1 वचनं श्लक्ष्णया गिरा, Ñ2 V1 B D4,7 वचन (D7 ***) श्लक्ष्णया गिरा —After 6 Dg1 Dt1 Dm2 D4,5,6 T G1,3 M ins

199* यथोक्तं लक्ष्मणेनैव शिष्योऽगस्त्यस्य सत्तमः ।

[Cg t यथेष्टं (for यथोक्त) G1 सत्तम, G3 धर्मेण (for शीघ्रं)]

7 G2 om 7abc (cf v l 6) —c) M1 सीतया च तपोधन —For 7, Ś1 Ñ V B Dm1 D1–3,4,7 G1,3 subst

200* पुत्रौ दशरथस्यागौ रामो नाम महायशाः ।
सह भ्रात्राश्रमद्वारि भार्यया सह तिष्ठति ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D2 [अ]त्र Ñ1 D1,7 [अ]त्र D2,3 [अ]त्र (D2 °त्रे) (for [अ]गौ) —(l 2) Ś1 V D1–3 ... (for ...) Dm1 D6 G1,3 [आ]श्रमे D1 ... (for [आ]श्रमद्वारि) Ś1 V1 D1–3 ... (for भार्यया) D3 ... (for second सह) Dm1 D6 G1,3 ... (for the post half)]

द्रष्टुं भवन्तमायातौ शुश्रूषार्थमरिंदमौ ।
यदत्रानन्तरं तत्त्वमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ ८

ततः शिष्यादुपश्रुत्य प्राप्तं रामं सलक्ष्मणम् ।
वैदेहीं च महाभागामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९

दिष्ट्या रामश्चिरस्याद्य द्रष्टुं मां समुपागतः ।
मनसा काङ्क्षितं ह्यस्य मयाप्यागमनं प्रति ॥ १०

गम्यतां सत्कृतो रामः सभार्यः सहलक्ष्मणः ।
प्रवेश्यतां समीपं मे किं चासौ न प्रवेशितः ॥ ११

एवमुक्तस्तु मुनिना धर्मज्ञेन महात्मना ।
अभिवाद्याब्रवीच्छिष्यस्तथेति नियताञ्जलिः ॥ १२

ततो निष्क्रम्य संभ्रान्तः शिष्यो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
क्वासौ रामो मुनिं द्रष्टुमेतु प्रविशतु स्वयम् ॥ १३

ततो गत्वाश्रमपदं शिष्येण सह लक्ष्मणः ।
दर्शयामास काकुत्स्थं सीतां च जनकात्मजाम् ॥ १४

तं शिष्यः प्रश्रितं वाक्यमगस्त्यवचनं ब्रुवन् ।
प्रावेशयद्यथान्यायं सत्कारार्हं सुसत्कृतम् ॥ १५

प्रविवेश ततो रामः सीतया सहलक्ष्मणः ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णमाश्रमं ह्यवलोकयन् ॥ १६ 3 18 * B 3 12 L 3 16

---

8 V3 illeg for 8 —^{a}) Dg1 आयातौ, Dm1 D6 G3 आयात (for आयातौ) Ś1 Ñ V1 B D1–3.5.7 सर्वतामिच्छति द्रष्टु, G1 भवत द्रष्टुमायात —^{b}) Ś1 Ñ V1 B3 Dm1 D1–3.7.8 G1.2 अरिंन्दम, B1.2.4 इहागत (B4 also आगत) D5 M1 अरिंदम (for अरिंदमौ) —^{c}) B2 विचार्य, D5 यद्दत्त (sic) (for यदत्र) M2 damaged for नन्तर Ś1 Ñ V1 B D1–3.5.7 कार्यम्, G1 कर्तुम् (for तत्त्वम्) —^{d}) Ñ2 V1 B D5.7 तदाज्ञापय मे (V1 मा) मुने

9 ^{a}) Ś1 D7.8 G2 उपाश्रुत्य, D8 (also) स समुत्थ (for उपश्रुत्य)

10 V3 illeg from श्च in 10^{a} up to प्रति in 10^{d}. —^{a}) D1 स्थ्या, D6 दिष्ट्र (sic) (for दिष्ट्या) Ś1 D2 चिरात् (D2 °र) रामो, Ñ2 B D5.7 महाबाहु, V1 महाराज, D1.3 चिरस्यास्य (for चिरस्याद्य) —^{b}) Ś1 D1–3 समुपस्थित (for समुपागत) Ñ2 V1 B D1.7 सभार्यौ मामुपागत —^{c}) M2 ** सा (damaged) V1 B1 D5.7 M2.3 यस्य, G(ed) तस्य (for ह्यस्य) —^{d}) Ñ1 D1.6.7 T2 मया हि V1 B3 ममापि (for मयापि) Ś1 D2 श्रुतम्, Ñ V1 B Dm1 D1.3.5.7.8 G3 स्वप, D4 T1.2 चिर, Cg k as in text (for प्रति)

11 ^{a}) Ś1 D2 भवता (for गम्यता) —^{b}) Ś1 Ñ1 D4 D1–3 ससीव (for सभार्य) G2.3 सहभार्य सलक्ष्मण —^{c}) B1 D1 प्रविश्यता (for प्रवेश्यता) Ñ1 V B D5.7 इति क्षिप्र, D1.3 समीपे मे, G(ed) इह क्षिप्र (for °प मे) —^{d}) B3 रामो, B3 (also sup lin) D5 G2 याम्यो, Dt1 D6 यथ, D1.3 T1.2 असौ (for चासौ) Ñ2 प्रवेशित, T2 प्रवेशितु (both sic)

12 V3 illeg from क in 12^{a} up to ब्रवीत् in 13^{b} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 स मुनिना, Ñ2 V1 B D5.7 तदा तेन (for तु मुनिना) —^{b}) Ś1 D1–3 कृतात्मना, Ñ1 ** त्मना, Ñ2 V1 B D5.7 तपस्विना (for महात्मना) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 ह्यस्य, B1.4 (marg also as in text) धास्य (for शिष्यस्तु) —^{d}) D1 तनसौ (for तथेति)

13 V3 illeg for 13^{ab} (cf v l 12) —^{a}) Dg1 अथो, Dt1 D6 T G1.2 तदा (for ततो) Ñ1 V1 D1.3 निःक्रम्य (for निष्क्रम्य) —^{c}) Dt1 D6 वोसौ (for क्वासौ) Ñ2 V B D5.7 महाबाहु (for मुनिं द्रष्टुम्) —^{d}) Ś1 D2 जन, D1 स तु, D4 एतत्, M2 एष (for एतु) Ñ2 V B D5.7 सौमित्रे दर्शयस्व मे, D3 उपेतु प्रविशत्विति —After 13, Ñ2 V B D5.7 ins

201* स चास्य भार्या वैदेही नित्यं भर्तृहिते रता ।
महर्षिवचनात्तात द्रष्टुमिच्छामि तावुभौ ।

[V3 illeg for l 1 and 2 V1 om l 2]

14 V1 om 14 V3 illeg for 14^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ B Dg1 D1.5.7 T G1 M1 द्वार (Ñ2 D5.7 °रि) (for श्रमपदं) —D1 om (hapl) 14^{c}–16^{b} —V1 cont after 201*, Ñ2 V3 (illeg from दृ in l 1) B D5.7 ins after 14

202* स दृष्ट्वा तमुवाचेदं मुनिरिक्ष्वाकुनन्दनम् ।
स्वागतं तव राजेन्द्र मैथिल्या लक्ष्मणस्य च ।

15 D1 om 15 (cf v l 14) Ñ1 illeg from श्रि in 15^{a} up to य in 15^{c}, V3 illeg up to वच in 15^{b} —^{a}) D4 ते (for तं) D3 प्रसृतैर्, D4 T1.2 G2.3 प्रश्रितो, D6 प्रश्रित (for प्रश्रित) Ś1 D2 रामम्, D3 वाक्यैर् (for वाक्यम्) Ñ2 V1 B3 D5.7 इति संप्रश्रयै (V1 B3 °सृतै) वाक्यैर्, B1.2.4 इति समरद्धै (B1.4 °श्रितै) वाक्यैर् —^{b}) Ś1 Ñ1 V B D2.5.7 -वचनादथ (Ś1 °तु) M3.4 -वचनाद्ब्रुवन् —Dg1 reads 15^{a} in marg —^{c}) Dg1 D6 प्रवेशयद् (for प्रावे°) —^{d}) B1 D4 M3 सत्काराहं (D4 °र्हं) (for °रार्हं)

16 D1 om 16^{ab} (cf v l 14) V3 illeg from ततो in 16^{a} up to स्वाग in 17^{b} —^{a}) Dg1 तदा (for ततो) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3 समीत (Ś1 Ñ1 °ता [sic]) (for सीतया) Ñ2 V1 B D5.7 आश्रमं पुण्यकर्मणः —^{c}) Ñ2 V1 B D1.6.7 मृगसंकीर्णं (for -हरिणा°) —^{d}) Ñ2 V1 B D5.7 समंतात् (for आश्रमं हि) Ś1 Ñ1 D1–3 प्रविवेशयन्, Dg1 G3 M1.2 व्यवलोकयन्, M3 सोऽवलोकयन्

G 3 18 0 D 3 12 17 L 3 16 17 स तत्र ब्रह्मणः स्थानमग्नेः स्थानं तथैव च ।
विष्णोः स्थानं महेन्द्रस्य स्थानं चैव विवस्वतः ॥ १७
सोमस्थानं भगस्थानं स्थानं कौबेरमेव च ।
धातुर्विधातुः स्थानं च वायोः स्थानं तथैव च ॥ १८
ततः शिष्यैः परिवृतो मुनिरप्यभिनिष्पतत् ।
तं ददर्शाग्रतो रामो मुनीनां दीप्ततेजसम् ।
अब्रवीद्वचनं वीरो लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ॥ १९
एष लक्ष्मण निष्क्रामत्यगस्त्यो भगवानृषिः ।
औदार्येणावगच्छामि निधानं तपसामिमम् ॥ २०
एवमुक्त्वा महाबाहुरगस्त्यं सूर्यवर्चसम् ।
जग्राह परमप्रीतस्तस्य पादौ परंतपः ॥ २१

17 N B D$_{5.6.7}$ om 17-18 —^{a}) Dm$_1$ D$_8$ G$_3$ तत्र तु (for स तत्र) T$_3$ ब्राह्मणः (for °ण) —^{b}) Ś$_1$ V$_1$ D$_{1.3}$ शिव, T$_3$ वह्नि (for अग्ने) V D$_1$ ददर्श ह (for तथैव च) —^{c}) D$_2$ अग्ने (for विष्णो) Cg^{p} महेन्द्रस्य (for महेन्द्रस्य) Ś$_1$ V D$_2$ अग्ने (V °ग्नि) स्थानमथेंद्रस्य

18 Ñ B D$_{5.6.7}$ om 18 (cf v l 17) —^{a}) D$_1$ T शि(T$_3$ म)वस्थानं, M$_3$ भगवत (sic) (for भगस्थान) V भौमस्थानं नभ(V$_3$ भव)स्थान —^{b}) Ś$_1$ कौबेरम् (for कौबेरम्) V$_3$ कौबेर ***** (illeg) D$_{1.8}$ कौबेर स्थानमेव च —V$_3$ partly illeg for 18^{cd} —^{c}) D$_1$ T G$_{1.2}$ M स्थाने (for स्थान) Ś$_1$ V$_1$ D$_{1.2}$ स्थानं धातुर्विधातुश्च —^{d}) L(ed) वायु (for वायो) —After 18 Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{4.6.8}$ S ins while D$_{1.2}$ ins l 4 only

203* स्थानं च पाशहस्तस्य वरुणस्य महात्मनः ।
स्थानं तथैव गायत्र्या वसूनां स्थानमेव च ।
स्थानं च नागराजस्य गरुडस्थानमेव च ।
कार्तिकेयस्य च स्थानं धर्मस्थानं च पश्यति ।

[D$_4$ transp l 1 and 2 T$_{1.2}$ transp l 1 and 2 and read them after l 3 —Dg$_1$ T$_3$ om l 3 —(l 3) Dm$_1$ D$_8$ G$_{1.2}$ M$_{1.2}$ गरुडस्य तथैव च G$_3$ वासुदेवस्य महात्मन, M$_3$ वासुदेवस्य च (for the post half) —For l 3 D$_4$ T$_{1.2}$ subst and D$_4$ reads before l 2

204(A)* नागराजस्य च स्थानमनन्तस्य महात्मनः ।

—(l 4) D$_{1.2}$ तथैव च (for च पश्यति)]

19 D$_1$ om 19 (cf v l [18]) —^{b}) Ś$_1$ Ñ V B D$_{1.6.7}$ निश्चक्राम महामुनिः (V °मति) —After 19^{ab} Ñ$_1$ V B D$_{5.7}$ ins

204* कृष्णाजिनाम्बरधरैश्चीरवल्कलधारिभिः ।
स तैः स्वधर्मनिरतैः प्रशान्तैर्दम्भवर्जितैः ।
महाप्रभावैः सिद्धैर्धीमानमितविक्रमैः ।
अभिगम्य ततो दृष्ट्वा स्थितं रघुनन्दनम् ।
पर्येत्यागाद्भगवान्मभ्युत्थाय स राघवम् ।
तं दृष्ट्वा चोग्रतपसं प्रभवन्तमिवानलम् ।
अगस्त्यं स मुनिश्रेष्ठं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
अयमस्मिन्स्थितः सौम एष धर्मं सनातनम् ।
अस्मान्निहन्तुमायान्तेव निष्क्रम्यान्मुपयास्यति ।

[(l 2) Ñ$_3$ D$_{5.7}$ स्यधिभिः (for स्थितैः) —V$_3$ illeg for l 2 —(l 2) V$_3$ ... ब्राह्मणाः (for ब्रह्मभिः) V$_1$ B$_1$ कल्मषैः (for भिक्षुभिः) —V$_3$ illeg up to विशेषिभि in l 3 —(l 3) B$_3$ विवेकिभि B$_4$ विशेषकैः (for विशेषिभिः) —(l 4) B$_3$ अभिगत्य (marg also as in text) —(l 5) V$_3$ B$_2$ प्रत्युत्थाय B$_{2.4}$ °दीधात् (for °धात) B$_3$ च (for स) D$_3$ राघव (for °वम्) —(l 6) V$_1$ म (for त) B$_4$ D$_{5.7}$ ज्वलन्तमिव चानलम् (B$_4$ पावकम्) —(l 7) V$_3$ illeg up to लक्ष्मण Ñ$_3$ D$_{5.7}$ वचनम् (for लक्ष्मणम्) —(l 8) D$_3$ इदं (sic) (for एष) —(l 9) Ñ$_1$ V$_2$ B$_{3.4}$ गतान् (for [आ]गतान्)]

—Ś$_1$ om 19^{c}-22^{b} Ñ$_2$ V B D$_{5.7}$ om 19^{c}-20^{b} —^{c}) D$_8$ गतो (for [अ]ग्रतो) —^{d}) M$_{2.3}$ मुनींद्र (for मुनीनां) Dg$_1$ Dm$_1$ D$_{4.6}$ T G M$_1$ तेजसां (M$_1$ °सा [sic]) (for तेजसम्) Ñ$_1$ D$_{1.2}$ भ्रातरं चे(Ñ$_1$ चे)दमब्रवीत् Ñ$_1$ D$_{1-3}$ om 19^{ef} —^{e}) Dt$_1$ Dm$_1$ D$_8$ G$_{1.2}$ M$_{2.3}$ रामो (for वीरो) —For 19 D$_3$ subst

205* ततोऽपश्यन्मुनिवरं शिष्यैः परिवृतं तदा ।
स तु दृष्ट्वा महात्मानं रामो वचनमब्रवीत् ।

20 Ś$_1$ om 20 Ñ$_2$ V B D$_{5.7}$ om 20^{ab} (for all cf v l 19) —^{a}) Dt$_1$ D$_3$ इहेह (for एष) Ñ$_1$ D$_{1.2}$ निष्क्रांतो, D$_3$ शातात्मा (for निष्क्रामति) —^{b}) Ñ$_1$ इतीः (for [अ]गस्त्यो) Ñ$_3$ illeg for भगवानृषिः D$_{1.2}$ महर्षिर्(D$_1$ ष्अगस्त्यो[to avoid hiatus]) लोकविश्रुत —Ñ$_1$ partly illeg for 20^{cd} —V$_3$ illeg from दा in 20^{c} up to प in 20^{d} —^{c}) Ñ$_2$ B$_{1-3}$ D$_{5.7}$ [अ]व(B$_1$ °वि)गच्छाम (D$_5$ °म) D$_{1-3}$ [अ]भिजानामि (for [अ]वगच्छामि) —^{d}) Dt$_1$ इद D$_{1.2}$ अथ D$_3$ महद्, T$_1$ G$_1$ निधि (for इमम्) Ñ$_1$ V B D$_{5.7}$ सोऽगस्त्योऽयं न(V$_3$ illeg up to न) संशय, Dm$_1$ D$_8$ G$_3$ M$_3$ तपसो राशिमुत्तमं(G$_3$ M$_3$ °मव्ययं) —After 20 Ñ$_3$ V B D$_{5.7}$ ins

206* निधानं तपसामेष तपोराशिर्महातपाः ।
अहो भगवतस्तत्र इत्युक्त्वोपेत्य चैव हि ।

[(l 1) V निधान (for नि°) B$_1$ एवं (sic) (for एष) —(l 2) V [अ]त्र D$_5$ [अ]त्रैव (for [उ]पेत्य) B$_{3.4}$ D$_{5.7}$ च (for हि)]

21 Ś$_1$ om 21 (cf v l 19) Ñ$_2$ V B D$_{5.7}$ om 21^{ab} —^{b}) Ñ$_1$ D$_{1-3}$ सूर्यसंनिभं M$_{2.3}$ दीप्ततेजसं (for सूर्यवर्चसम्) —Ñ$_1$ D$_{1-3}$ transp 21^{cd} and 22^{ab} —^{d}) Ñ$_1$

अभिवाद्य तु धर्मात्मा तस्थौ रामः कृताञ्जलिः ।
सीतया सह वैदेह्या तदा राम सलक्ष्मणः ॥ २२
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थमर्चयित्वासनोदकैः ।
कुशलप्रश्नमुक्त्वा च आस्यतामिति सोऽब्रवीत् ॥ २३
अग्निं हुत्वा प्रदायार्घ्यमतिथिं प्रतिपूज्य च ।
वानप्रस्थेन धर्मेण स तेषां भोजनं ददौ ॥ २४
प्रथमं चोपविश्याथ धर्मज्ञो मुनिपुंगवः ।
उवाच राममासीनं प्राञ्जलिं धर्मकोविदम् ॥ २५
अन्यथा खलु काकुत्स्थ तपस्वी समुदाचरन् ।
दुःसाक्षीव परे लोके स्वानि मांसानि भक्षयेत् ॥ २६
राजा सर्वस्य लोकस्य धर्मचारी महारथः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च भवान्प्राप्तः प्रियातिथिः ॥ २७ G 3 18 B 3 12 L 3 16

D1-3 महामुने Ñ2 V B D5-7 कृपेक्षदा (for परंतप) —For 21ᶜᵈ, D11 D4 subst

207* जग्राहापततस्तस्य पादौ च रघुनन्दन ।

22 Ś1 om 22ᵃᵇ (cf v l 19) Ñ1 D1-2 transp 21ᶜᵈ and 22ᵃᵇ Ñ2 V B D5-7 transp 22ᵃᵇ and 22ᶜᵈ —ᵃ) G2 च (for तु) N V B D1-3 5-7 यथान्याय (for तु धर्मात्मा) —After 22ᵃᵇ D5-7 read 27ᵃᵇ —ᶜ) D7 damaged for सह —ᵈ) Dg1 तथा (for तदा) Ś1 स भ्राता लक्ष्मणेन च N1 D2 स तु राम सलक्ष्मण Ñ2 V B D5-7 लक्ष्मणेन च राघव, D1 भ्राता राम सलक्ष्मण, D3 [भ्र]थ्वेन राम सलक्ष्मण

23 For 23-26ᵇ N2 V B subst 208* while D5-7 subst it for 23-25 —ᵃ) Ñ1 D1-2 प्रतिगृह्य तु Dg1 D4 T1-2 G1-2 Cr g k t °जग्राह (for °गृह्य च) G2 स वीरम् (for काकुत्स्थम्) —ᵇ) N1 कुशोदकैः (for [आ]सनोदकैः) —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᵈ) D8 कुशलं (for °ल) Dm1 D8 G3 M1 तम्, M2 (inf lin sec m) तु (for च) —ᵈ) D4 T1-2 G2 ह्यास्यताम् (to avoid the hiatus) (for आ°) Dg1 D4 T G M1 च (for सो) Ś1 Ñ1 D1-3 निषीदस्वेत्युवाच ह —After 23 Ś1 reads 25ᵃᵇ

24 For subst in Ñ2 V B D5-7 cf v l 23 and 26 Ñ1 D2-3 M2-3 transp 24 and 25 D4 T2 repeat 24ᵃᵇ after 25 —ᵃ) D2 अग्नौ Dg1 हुत्वा (for हुत्वा) —ᵇ) Dm1 (before corr as in text) Cv r m g k t प्रतिपूज्य T1 प्रतिपूजयन्, T2 (second time) °पूजयेत् —ᶜ) Ś1 D1-2 विधिना (for धर्मेण) —ᵈ) Ś1 D2-3 तस्मो, D1 तस्यां (for तेषां) T2 illeg for भोजनं N2 तेषां ददौ च भोजनं

25 For subst in Ñ2 V B D5-7 cf v l 23 and 26 Ñ1 D2-3 M2-3 transp 24 and 25 Ś1 reads 25ᵃᵇ after 23 —D1 om 25ᵃᵇ —ᵃ) G2-3 [उ]पवेश्य (for [उ]पविश्य) —ᶜ) D4 धर्मम् (for रामम्) —ᵈ) N1 D3 धर्मेण (for प्राञ्जलिं) Ñ1 प्रत्युदितस्तदा —After 25 D4 T2 (var) repeat 24ᵃᵇ

26 D5-7 read 26 after 27 —ᵃ) Ś1 Ñ1 D2-3 5-7 अपूजयन्हि (Ś1 °पित्वा D1 °यन्हि) D1 आपूजयन्हि (for अन्यथा खलु) D1-3 5-7 काकुत्स्थं (D1 °स्थ) (for °स्थ) —ᵇ) Ś1 N1 D1-3 5-7 तपस्वितमुपागतं D4 G1-2 तपस्वी समुपा(G3 च मुदा)चरन् —For 23-26ᵃᵇ, N2 V B subst while D5-7 subst for 23-25

208* अभिवादितवन्तं च राघवं सुमहातपाः ।
मूर्ध्न्युपाघ्राय तदा निर्षीदत्यब्रवी मुनिः ।
स्वासन तत्र रामं वैदेहीं लक्ष्मणं तथा ।
अर्चयित्वा तु पप्रच्छ कुशलानामयं मुनिः ।
दृष्ट्वा चानन्तरं शिष्यमुवाचेदं वचस्तदा । [5]
अग्नौ हुत्वा हविः पूर्वं शाप रामाय धीमते ।
प्रतिपाद्य सत्कृत्य मन्त्रवत्पादिपकामपम् ।
वानप्रस्थेन विधिना सत्कारार्हो हि राघव ।
तस्मादेनं सत्क्रियया सत्करिष्येऽहमागतम् ।

[(l 1) Ñ2 D5-7 हि (for च) V1 B3-4 म (for सु) —(l 2) V1 मूर्ध्नि चाघ्राय च तत्र (for the prior half) V1 D7 वच (for मुनिः) —V2 illeg from न in l 3 up to पि in l 5 —(l 3) V1 B1-2 दत्त्वास (for स्वासन) V1 तथा (for तत्र) V1 तत्र (for तथा) —(l 4) B2-4 च D5 नु (for तु) B1 कुशलानि महामुनिः (for the post half) —(l 5) Ñ2 D5-7 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) B2 तथा (for तत्र) Ñ2 D5-7 अस्य वचनं तत्र (for the post half) —V2 illeg from स्या in l 7 up to च in l 9 —(l 7) V1 B1 प्रतिपाद (for प्रतिपाद्य) V1 प्राद्यस्तस्य V2 om (for आश्वासयम्) —(l 9) B2 अस्माद् (for तस्माद्) V1 सत्क्रया (for सत्क्रियया)]

—Ñ2 V B transp 26ᶜᵈ and 27 —ᶜ) Ś1 भुक्त च स V1 Dg1 Dm1 D1-3 तु साक्षी च G1-2 M1 परो (for परे) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5-7 खादति (for भक्षयेत्) Ñ1 स्वानि मा***दति —After 26 Ś1 Ñ1 B4 D1-3 ins while N2 V D5-7 cont after 210* whereas B1-2 cont after 211*

209* यो गृहागतमतिथिं यथाशक्ति न पूजयेत् ।
दत्त्वा स दुष्कृतं तस्य पुण्यमादाय गच्छति ।

[V2 illeg from थि up to पूजयेत् in l 1 —(l 1) Ñ2 D5-7 यथान्याय (for °शक्ति) —(l 2) Ś1 D1 दत्त्वा तु Ñ1 V1 D3 स दत्त्वा (by transp)]

27 D5-7 read 27ᵃᵇ after 22ᵃᵇ —ᵃ) D7 illeg for लोकस्य —ᵇ) Ś1 N1 D1-3 व्रत(Ñ2 D3 दृढ)व्रत D7 दृढव्रत (for महारथ) —ᵈ) Ñ1 illeg V B प्राप्तोऽय त D5-7 समाप्तोऽयं (for भवान्प्राप्त) V1 Dg1 D3 प्रियो(D3 महा)तिथि

G 3 18 36 B 3 12 31 L 3 16 29 एवमुक्त्वा फलैर्मूलैः पुष्पैश्चान्यैश्च राघवम् ।
पूजयित्वा यथाकामं पुनरेव ततोऽब्रवीत् ॥ २८
इदं दिव्यं महच्चापं हेमवज्रविभूषितम् ।
वैष्णवं पुरुषव्याघ्र निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २९
अमोघः सूर्यसंकाशो ब्रह्मदत्तः शरोत्तमः ।
दत्तो मम महेन्द्रेण तूणी चाक्षयसायकौ ॥ ३०
संपूर्णौ निशितैर्बाणैर्ज्वलद्भिरिव पावकैः ।
महाराजतकोशोऽयमसिर्हेमविभूषितः ॥ ३१
अनेन धनुषा राम हत्वा संख्ये महासुरान् ।
आजहार श्रियं दीप्तां पुरा विष्णुर्दिवौकसाम् ॥ ३२
तद्धनुस्तौ च तूणीरौ शरं खड्गं च मानद ।
जयाय प्रतिगृह्णीष्व वज्रं वज्रधरो यथा ॥ ३३

(for प्रिया°) —After 27, Ñ2 V2 B D6.7 read 26 (Ñ2 V B 26cd) and then ins while D2 ins after 27

210* अथ सर्वस्य लोकस्य गतिर्नाथश्च राघव ।
लोकनाथमिमं प्राप्तं पूजयिष्ये यथाविधि ।
अपूजयन्हि काकुत्स्थं तपस्विनमुपागतम् ।

[V3 illeg from स्य in सर्वस्य up to राघव in l 1 —(l 1) B4 अथ (marg also सर्व) धर्मस्य लोकस्य (for the prior half) D3 मान्यम् (for नाथम्) —V3 illeg from प्रा up to यथा in l 2 —(l 2) D3 अनु (for इम) —D6.7 om l 3]

—Thereafter Ñ2 V D3.7 cont 209*

28 a) Ñ1 D1.3 धन्यै (for मूलै) —b) Ś1 धन्यै, Ñ1 D1-3 मूलै (for पुष्पैश्च) Ś1 माल्यैश्च, N2 D4-6 पुष्पैश्च, Ñ2 V B D6.7 अद्भिश्च, Dm1 D4.8 T2 G M अन्यैश्च, T1 वन्यैश्च (for चान्यैश्च) —c) Ñ2 V2 B1-3 D2 अर्चयित्वा, D3 lacuna (for पूजयित्वा) Ñ2 V B D1.5.7 G1 -न्यायं (for -कामं) —d) Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3.5.7.8 G1.3 M1 पुनरेवाब्रवीद्वचः, Dt1 D4 ततोऽगस्त्यस्तमब्रवीत्

29 V2 illeg from व्य in 29a up to निर्मित in 29d —ab) Dt2 इदं (for इदं) Ś1 N1 D1.2 G2 महा (for महच्च) Dm1 D6 Cm -रत्न (for -वज्र) Ś1 N1 D1-3 वज्र (Ś1 D2 इद) हेमपरिष्कृत (for b) Ñ2 V2 B D6.7 धनुर्वरमिदं दिव्यं वज्रहेमपरिष्कृतम् —d) T2 पुण्य (for विश्व)

30 a) Ñ2 V B D3.7 अमोघा इषवश्चेमे —b) N2 V B D6.7 G2 ब्रह्म (B2 वज्र) दत्ता (B2.3 दत्ता) (for °दत्त) Ś1 Ñ1 D1-3 तथा शरः, Ñ2 V B D6.7 शु (V1 also स्व in marg) भेषवः —After 30ab Ñ1 ins 213* —c) Ś1 दत्ताय, Ñ1 दद्दो (sic) Ñ2 V B3-4 D3.7 दत्ता Dg1 Dt1 D1-4 G Cv दत्तौ B1 दत्वा (sic) (for दत्तो) Ś1 इमौ N2 V1 B D1.7 मह्यं, D6 मम (for मम) —d) Ś1 V B D1.3.5.7 तूणौ, N2 तूणी (sic) (for तूणी) N1 Dg1 Dt1 Dm1 D2.3.4.5.6 T (अ) क्षय्य (for °य) D1 -सायके

31 V2 illeg from बै in 31a up to रि in 31d —a) V1 D1 M3 (before corr) संपूर्णो Dg1 संपूर्ण, Dm1 संपूर्णैः (for संपूर्णौ) —b) Ś1 Ñ2 V2 B1.2 D1-3 M3 पक्षौ (for पावकैः) —cd) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T M -रजत (for राजत) —For 31cd, Ś1 Ñ V1 B D1-3.5.7 subst

211* महाकोशनिवासी च महासिर्हेमविग्रह ।

[Ñ2 D6.7 निवासश्च (for °सी) B4 तु (for च)]

—Thereafter B1-3 cont 209*

32 a) Ś1 N1 D1-3 G2 सौम्य (for राम) —b) B1 महायुद्धे, D4 G2.3 M हत्वा संख्ये (M1.2 °ख्ये) (for हत्वा संख्ये) D3 ध्वंसयित्वा च दानवान्

33 V2 illeg from तूणी in a up to यथा in 33d —a) D4 तस्य (for तौ च) Dg1 Dt1 D4 T2 तूणी च (for °रौ) Ś1 स तद्धनुस्तौ तूणीरौ, V3 इदं धनुः स * * * —b) Ś1 D2.3 शरा, Ñ1 D1 शरान् (for शरं) —For 33ab, Ñ2 V1 B D6.7 subst

212* इदं धनुः सतूणीरं खड्गं चेमं मयोद्यतम् ।

[B1 सतूणं च (for सतूणीर) Ñ2 D6.7 चे° B1 चर्म (for चेमं) V1 मम (for मया)]

—c) D3 प्रतिगृह्णीष्व (for °गृह्णीष्व) —After 33 Ś1 D1.3 M2.3 ins while Ñ1 ins after 30ab

213* इदं च मे तनुत्राणमभेद्यं मघवान्ददौ ।
स्पर्शे चानुपमं वीर सूर्याग्निसदृशप्रभम् ।
यदा च समरं प्राप्तश्छिन्नविष्यसि वाहिनम् ।
हरियुक्तं रथं दिव्यमानयिष्यति मातलिः ।

[(l 1) M2.3 ते (for मे) Ñ1 illeg for मघवान् —(l 2) D1 M2.3 स्प (for स्पर्शे च) D3 (अ)क्षिगुण (for (अ)नुपम) D1 -समवर्णसम् (for -सदृशप्रभम्) Ñ1 सूर्य * * * * * * (illeg) M2.3 प्रतिगृह्णीष्व मानद (for the post half) —(l 3) Ñ1 illeg up to रा M2.3 जये च (for यदा च) M2.3 प्राप्य (for प्राप्त) Ś1 छिन्नविष्यति (for °सि) —(l 4) M2.3 युग्य (for -युक्त) M2.3 आनेष्यति (for आनयि°)]

—Whereas Ñ2 V B D3.7 ins after 33

214* पुरा घोरोऽहमिन्द्रेण सहस्राक्षेण राघव ।
यदा राम महागच्छेस्तस्मै दत्तमिदं धनुः ।
स त्वं राम चिरेणासि संप्राप्तो ममकाश्रमम् ।
गृहाण तदिदं दिव्यं धनुर्वरमनुत्तमम् ।
अनेन धनुषा राम [illegible] जगत्प्रभो ।
अविषह्यमपीन्द्रस्य विजयासि परंतप ।

[V3 illeg from l 1 up to य in the post half of l 2 —(l 1) B1 पुरा घोरं महेन्द्रेण (for the prior half) —(l 2) B3 यथा (for यदा) D4 [illegible] (inf lin also

एवमुक्त्वा महातेजाः समस्तं तद्वरायुधम् । दत्त्वा रामाय भगवानगस्त्यः पुनरब्रवीत् ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

१२

राम प्रीतोऽस्मि भद्रं ते परितुष्टोऽस्मि लक्ष्मण ।
अभिवादयितुं यन्मां प्राप्तौ स्थः सह सीतया ॥ १

अध्वश्रमेण वां खेदो बाधते प्रचुरश्रमः ।
व्यक्तमुत्कण्ठते चापि मैथिली जनकात्मजा ॥ २ G 3 19 3 B 3 13 2 L 3 17 2

s in text) (for तलौ) —(l 3) B3 आश्रय (for °मम्) V3 समाप्तो ह्याश्रम मम (for the post half)]

34 b) Ś1 Ñ1 D1-4 समग्रं (for °स्त) Ñ2 V B D5 7 शर तन्महद्वसु —After 34 Ś1 D8 ins

215* स्नेहगद्गदया वाचा हर्षयन्रघुनन्दनम् ।

[D2 हर्षयिष्यन्नघूत्तम (for the post half) = 218*]

while Ñ2 V B D5 7 ins

216* धनुषानेन काकुत्स्थ यदा योत्स्यसि संयुगे ।
त्रयाणामपि लोकाना तदा शान्तिर्भविष्यति ।
दत्त्वा धनुश्चैव शरांश्च विप्र
खड्गं च तूणौ च पृषत्कपूर्णौ ।
वक्षोत्तमं चैव ददौ महात्मा
शक्रप्रदत्ते अपि कुण्डले द्वे ।
तद्राघवोऽथ प्रतिगृह्य दत्त
महाप्रदानं मुनिना प्रतीत ।
महाद्युतिर्वीर्यगुणोपपन्नो
यशो मुनेरुत्तममाचचक्षे ।

[(l 1) V योत्स्यति (for °सि) —(l 2) B2 सदा (for तदा) —(l 4) V B3 D5 7 खड्ग स B2 खड्गौ च (for खड्ग च) —(l 6) V B1 2 4 शक्रेण दत्तेपि च कुण्डले स (metri causa) B3 शक्रेण दत्ते यपि कुण्डले द्वे (also स for द्वे sup lin) —(l 7) B3 प्रतिगृह्य (for प्रतिगृह्य) —(l 8) Ñ2 D5 7 महाप्रमाण B4 °प्रधान (for °प्रदान) —(l 10) B1 उत्तमा चखिन (hypm) B4 उत्तमाचचक्षे]

—After 34 G3 ins a long passage relegated to App I (No 3)

Colophon D7 om (cont the Sarga) —Sarga name Ś1 आयुधप्रदाने Ñ1 आयुधप्रदानिक, Ñ2 D5 धनुर्दानं, V B धनु प्रदान, D2 3 आयुधप्रदान, D7 अगस्त्यधनुर्दानं —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 D2 om Ñ2 B3 D7 18 V1 17 V2 B2 4 D5 19 D3 20, Dg1 Dm1 D4 6 8 S 12 G concludes with श्रीरामाय नम —After colophon, M1 2 ins App I (No 3)

12

D1 continues the previous Sarga D3 begins with ॐ, T3 with श्रीरामचन्द्राय नम —Before 1 Ñ2 V B D5 7 ins

217* पूजयित्वा यथान्याय दैवेन विधिना मुनि ।
प्रश्रित बहुनिश्वासमगस्त्यो वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) V देवेन (for दै°) —(l 2) V B3 प्रस्रुत (V1 °ति), B1 प्रथित (for प्रश्रित)]

while D1 ins

218* स्नेहगद्गदया वाचा हर्षयिष्यन्नघूत्तमम् ।

1 ॐ Cg एतावदस्थले सर्गविच्छित्तिर्वाल्मीकीति प्रतीयते । कथाया अपर्यवसानात् ॐ —a) Ś1 Ñ1 D1-8 ते पुत्र, M2 स्ते च स (for भद्र ते) Ñ2 V B D5 7 पुत्र प्रीतोस्मि ते राम —c) Ñ1 अभि *** (illeg) (for °वादयितु) Ś1 Ñ1 D1-8 यौ मा, V1 M2 यस्मात् (for यन्मां) —d) Ś1 G3 प्राप्ता स्थ (sic) Ñ1 प्राप्तोसि, D4 T1 2 M1 सम्प्राप्तौ, T3 प्राप्तौ स्त (for प्राप्तौ स्थ) M1 किल (for सह) —After 1 B3 ins

219* अनेन कर्मणा तेऽद्य परितुष्टोऽस्मि राघव ।

2 ab) Dg1 D4 6 8 वा (for वां) M2 चश्रेतो (for वां खेदो) Ś1 D1-8 अध्वा(D1 8 °आ, D2 °ध्व)श्रमे न व (D1 च) खेदो वने प्रचुरपादपे, Ñ1 आश्रमे च त्वया स्थेय वने च प्रचुरोदये —B3 reads 2cd in marg —c) Dm1 D5 G3 देवी (for चापि) Ś1 D1 8 सा(D8 स)चो(D1 नो)त्कण्ठति वैदेही, Ñ1 D2 मा चोत्कटेत वै(Ñ1 °**** [illeg])देही B3 उत्कण्ठितेति चापि, M2 अपि नोत्कंठते चेय —d) B2 भर्तृदेविका (for जनकात्मजा) Ś1 Ñ1 D1-8 लक्ष्मणो चापि राघव —For 2 Ñ2 V B1 2 4 D5 7 subst B3 subst for 2ab only

220* अपि श्रमो न वैदेहीं बाधते रघुनन्दन ।

[V1 आश्रमोय (for अपि श्रमो) B3 repeats erroneously from मो up to रघुनन्दन in marg V1 B1 4 वैदेहा(B1 °हां) (for वैदेहीं) V1 रोचने B3 बाध्यते (for बाधते)]

19 5 13 5 17 3 एषा हि सुकुमारी च दुःखैश्च न विमानिता ।
प्राज्यदोषं वनं प्राप्ता भर्तृस्नेहप्रचोदिता ॥ ३
यथैषा रमते राम इह सीता तथा कुरु ।
दुष्करं कृतवत्येषा वने त्वामनुगच्छती ॥ ४
एषा हि प्रकृतिः स्त्रीणामासृष्टे रघुनन्दन ।
समस्थमनुरज्यन्ते विषमस्थं त्यजन्ति च ॥ ५
शतह्रदानां लोलत्वं शस्त्राणां तीक्ष्णतां तथा ।
गरुडानिलयोः शैघ्र्यमनुगच्छन्ति योषितः ॥ ६
इयं तु भवतो भार्या दोषैरेतैर्विवर्जिता ।
श्लाघ्या च व्यपदेश्या च यथा देवी ह्यरुन्धती ॥ ७
अलंकृतोऽयं देशश्च यत्र सौमित्रिणा सह ।
वैदेह्या चानया राम वत्स्यसि त्वमरिंदम ॥ ८
एवमुक्तस्तु मुनिना राघवः संयताञ्जलिः ।
उवाच प्रश्रितं वाक्यमृषिं दीप्तमिवानलम् ॥ ९

3 a) Dg1 Dt2 Dm1 D4 6 T3 G2 च (for हि) Ñ2 V B D3 7 सीता हि (V1 च) सुकुमाराणी — b) Ñ2 V B1 3 D5 7 सुखैश्च, Dm1 D2 Ct सर्वैश्च Ctp as in text (for दुःखैश्च) Ñ2 D5 7 विनाकृता (for विमानिता) Ś1 सुखैः संमानिता सदा, Ñ1 राजपुत्री यशस्विनी, B2 D1 सुखैश्वर्यवि°, B3 (marg also सुखैश्वर्यविराजिता) न सुखेन विमानिता, D2 सुखैश्च मानिता सदा, D3 सुखैश्चैव विवर्धिता, T3 दुःखे श्वासमानिता —D1 reads 3cd in marg — c) Ñ2 V B D5 7 बहुदोषं (for प्राज्यदोषं) D3 प्राप्ते (for प्राप्ता) Ś1 Ñ1 D1-3 प्रीत्याश्रमपदं प्राप्ता — d) Dg1 भर्तु (for भर्तृ) Ś1 D1 3 भर्तृस्नेहन नोदिता

4 ab) Note hiatus between a and b G2 [ए]व (for [ए]षा) M2 येह (for राम) Ś1 Ñ1 D1-3 यथेह साध्वी (Ś1 D3 भार्या) रम (D3 चर) ते, Ñ2 V B D5 7 यथा रमेत वैदेही (for a) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 सीता राम, Ñ2 V B D5 7 वने राम (for इह सीता) G1 transp राम and सीता —After 4ab, M2 ins

221* एतदुत्तमया राम क्रीडार्थं तत्कुरुष्व ह ।

— c) Ś1 दुष्कृत (for दुष्करं) Ñ2 V B D5 7 हि करोति, M2 कुरुते तु (for कृतवती) — d) M2 वनं (for वने) Ś1 तीक्ष्णता यया, Dg1 T2 Cm मधिगच्छति (T2 °ती) Dt1 D1 मभिगच्छती, D1-3 न जहाति या G1 M2 अनुगच्छति, M2 मभिगच्छति (for अनुगच्छती) Ñ1 व * * * * गाम ह (illeg) Ñ2 V B D5 7 त्वत्कृते वनमागता

5 Ś1 D3 om 5c-6b — a) D2 च, L(ed) [अ]त्र (for हि) Ñ2 सत्कृता (for प्रकृति) — b) Ñ2 पृथिव्यां पुरुषर्षभ, D1 3 सृष्टिश्च पुरुषर्षभ —For 5ab Ñ2 V B D5 7 subst

222* प्रकृतिर्हि सदा स्त्रीणां सौख्यं हैन्यमेव च ।

[D3 चकम् (for हैन्यम्) B3 सौख्यैश्वर्यमेव च (for the post. half)]

— c) Ñ1 D1 3 बहुस्थम्, G1 2 समर्थम् (for समस्थम्) Ñ2 अनुगच्छति Dg1 D1 T G1 2 M °रज्यति (D1 °न्ति) Dm1 D4 G1 Cm °रंजंति G(ed) °रूपंते (for °रज्यन्ते) — d) G1 असमर्थं (for विषमस्थं) —After 5, Ñ2 V B D5 7 ins

223* स्वभाव एष हि स्त्रीणां सृष्टिश्च पुरुषर्षभ ।

[cf 5ab Ñ2 V3 सुभाव (for स्वभाव)]

6 Ś1 D3 om 6ab (cf v l 5) — a) Ñ2 illeg Ñ2 V B D5 7 चैव (B2 3 चापि) तीक्ष्णता (V °त्वं) D1 तीक्ष्णता तथा, D1 °ता यथा (for तीक्ष्णतां तथा) — c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 दहन (for गरुड) D4 [अ]नलयो (for -[अ]निलयो) Ś1 D1 शीघ्रम्, Ñ2 B3 Dg1 Dm1 शैघ्रम्, D3 शीघ्र्यम्, M2 वेगम् (for शैघ्र्यम्) — d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 M2 अनुकुर्वन्ति, D3 °वर्तंत (for °गच्छन्ति) —After 6, Ś1 Ñ1 V2 D1-3 ins

224* न तथा कालकूटं हि विषं हन्याद्यथा स्त्रियः ।

7 a) V1 हि, B3 च (for तु) D4 om भवतो — b) B3 (with hiatus) एभिर्दोषैर् (for दोषैरेतैर्) — cd) B3 (marg also) कुलीना रूपसंपन्ना (for c) Ś1 Dm1 D4 6 G M2 3 देवी तु, Ñ2 V B1 3 4 Dg1 Dt1 D1 3 4 T2 देवेषु (for देवी हि) Ñ2 श्लाघ्यैरेषा गुणैर्युक्ता यथा चापि ह्यरुन्धती

8 a) Ś1 Ñ1 D1-3 स (for ऽय) Ñ2 V B D5 7 सर्वै (D5 °र्वि) र्ह (V1 स्व) लंकृतो देशस् — b) Ñ2 V B D5 7 त्वया (for यत्र) —Dg1 Dm1 D4 G1 repeat erroneously 8cd after 14cd — c) Ś1 Ñ1 V1 D1-3 सार्धं, Ñ2 V2 B D5 7 साध्व्या (for राम) — d) M2 वससि (for वत्स्यसि) Ś1 Ñ1 D1-3 रस्यसे रघुनंदन, Ñ2 V2 B D5 7 वसतेह (B3 4 °स चेह) ममाश्रमे, V1 वस त्वं हि ममाश्रमे —After 8, Ś1 V2 D1-3 ins

225* वासितश्च त्वया राजा साधुवृत्तेन राघवः ।

[D3 सुवृत्तेन त्वया राजा (for तथा राजा स्ववृत्तेन)]

while D1 T3 (both l 1-18 only), 3 (l 1-18 after 8 and l 19-23 after 9) G3 ins. App I (No 3) after 8

9 a) V1 Dm1 D4 6 T3 3 G1 3 M1 2 स (for तु) G1 स तथा राघव धीमान् — b) G2 भगवान् (for राघव) Ś1 B3 स कृताञ्जलि:, Ñ2 V B1-3 D4 5 7 महत्वाञ्जलि:, D1 सहसाञ्जलि (for संयताञ्जलि) Ñ1 स रामो वै कृताञ्जलि, —D3 om. 9cd — c) Ś1 प्रश्रितं Ñ1 स महा, V1 B1 D1 3 प्रहृष्टं (for प्रश्रितं) — d) Ś1 D3 4 मुनिं (for ऋषिं) Dm1 महाम् (for दीप्तम्) Ñ1 T1 [अ]मित्र (for [अ]नलम्).

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगवः ।
गुणैः सभ्रातृभार्यस्य वरदः परितुष्यति ॥ १०
किं तु व्यादिश मे देशं सोदकं बहुकाननम् ।
यत्राश्रमपदं कृत्वा वसेयं निरतः सुखम् ॥ ११
ततोऽब्रवीन्मुनिश्रेष्ठः श्रुत्वा रामस्य भाषितम् ।
ध्यात्वा मुहूर्तं धर्मात्मा धीरो धीरतरं वचः ॥ १२
इतो द्वियोजने तात बहुमूलफलोदकः ।
देशो बहुमृगः श्रीमान्पञ्चवट्यभिविश्रुतः ॥ १३
तत्र गत्वाश्रमपदं कृत्वा सौमित्रिणा सह ।
रमस्व त्वं पितुर्वाक्यं यथोक्तमनुपालयन् ॥ १४
विदितो ह्येष वृत्तान्तो मम सर्वस्तवानघ ।
तपसश्च प्रभावेन स्नेहाद्दशरथस्य च ॥ १५
हृदयस्थश्च ते छन्दो विज्ञातस्तपसा मया ।
इह वासं प्रतिज्ञाय मया सह तपोवने ॥ १६
अतश्च त्वामहं ब्रूमि गच्छ पञ्चवटीमिति ।
स हि रम्यो वनोद्देशो मैथिली तत्र रंस्यते ॥ १७
स देशः श्लाघनीयश्च नातिदूरे च राघव ।
गोदावर्याः समीपे च मैथिली तत्र रंस्यते ॥ १८ G. 3. 19. 19 B. 3. 13. 18 L. 3. 18. 11

Ñ2 V B D6-7 तमृषिं सत्यविक्रम —After 9 Ś1 D1-2 ins l 35-82 of App I (No 3)

10 a) B1 2 च (for second ऽस्मि) —b) D1 वै (for मे) B4 D2 4 G2 3 M1 मुनिपुगव M2 भगवान्स्वय (for मुनिपुगव) —d) Ś1 Ñ V B D6 7 सुतोष, Dt1 D6 गुरुने, D1 3 तुतोष, D2 सतोष (for वरद) D1 परमद्युति, D3 (sic) 2 G M1 परितुष्यसि (D3 °से) —After 10 M3 ins App I (No 3)

11 a) Ñ1 कृपया (sic) (for व्यादिश) B2 मा (for मे) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 बहुपादप —Dg1 reads 11^{cd} in marg —c) Ñ2 Dg1 D6 7 यदा, V1 B2 यथा, B1 तत्र, M3 अत्र (for यत्र) D1 G1 गत्वा (for कृत्वा) Ñ1 इच्छेयमाश्रम कर्तुं —d) Ś1 D2 3 वसेम, Dg1 वसेह, D1 वसेमो (sic) (for वसेय) Ś1 D1-3 निरता, Ñ1 यत्र वै D4 6 7 T1 2 नियत (for निरत) Ñ2 V2 B3 4 D6 7 सुखी

12 b) Ñ2 V B D6 7 तद्वच, M3 धीमत (for भाषितम्) Ñ1 श्रुत्वा राघवभाषित —After 12^{ab}, T2 ins

226* एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिरिदमब्रवीत् ।

—c) B3 (marg also) मुहूर्त (for मुहूर्तं) —d) Ś1 Ñ1 धीरो, Ñ2 V B D6 धीमान्, D7 om (for धीरो) V2 प्रियतर Dt1 D4 ततोवाच वच शुभ ⊛C* तत उवाचेदमर्थे सहितार्थं ⊛

13 a) Ñ2 हि योजने, B2 द्वियोजने, Dg1 [ऽ]पि योजने, D1 2 [ऽ]र्धयोजने (for द्वियोजने) Ñ2 V1 B D6 7 राम (for तात) —b) Ś1 Ñ1 V2 D1-3 M3 फलद्रुम (for -फलोदक) Ñ2 V1 B D6 7 स्वादुमूलफलैर्युत (V1 B2 3 °फलान्वित, B1 °फलायुत) —c) Ś1 Ñ1 D1-3 बहुदक, Ñ2 V B D6 7 शुचिजल, M3 बहुमत (for बहुमृग) —d) Ś1 Ñ1 V D1-3 पञ्चव(V1 °घवा, D1 3 [after corr] °घाव)-टिरिति श्रुत, Ñ2 B1 D6 7 पंचवटीति विश्रुत, B2-4 ख्यात पंचवटीति वै

14 a) G1 कृत्वा तत्र (for तत्र गत्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 तत्राश्रमपद कृत्वा, Ñ2 V B1-3 (also गच्छ त्वं तत्र गत्वा च) D6 7 तत्र गत्वाश्रम कृत्वा (B2 राम) —b) Ś1 N V B2 3 4 D1 3 6 7 G1 राम (for कृत्वा) —After 14^{ab}, Dg1 Dm1 D4 G3 repeat erroneously 8^{cd} —Dg1 reads 14^{cd} in marg —c) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 M1 2 निवस, Dg1 (before corr as in text) D4 T1 2 रमसि K (ed) रस्यसे (for रमस्व) Ś1 Ñ1 D2 3 स्व, D8 M3 तु T3 च (for त्व) —d) Ś1 Ñ2 V2 B2 4 D6 7 M2 परिपालयन् (for अनुपालयन्) —After 14 K (ed) repeats l 26-30 of App I (No 3)

15 a) Ñ2 V B D6 7 चैव (for ह्येष) —b) M3 मया (for मम) Ś1 Ñ1 D3 तव (Ñ1 राम) सर्व (D2 °वै) ब्दय मम, Ñ2 V B D6 7 तव सर्वो मयानघ (B4 marg orig °स्तवम) D1 [ऽ]नघ सर्वं समाधिना, D3 [ऽ]नघ सर्वं एवम मम —c) Ñ1 V2 B प्रभावेण —d) D1 T1 2 ह्लादाद् (for स्नेहाद्)

16 a) Dt1 G1 Ct हृदयस्थ च, T2 G3 हृदयस्थस्य, M2 हृदयस्थ च (for हृदयस्थश्च) Ś1 Ñ1 D1 2 ते भावो, V1 भावस्ते, T2 मे छंदो (for ते छन्दो) Ñ2 V2 B D6 7 हृद्गतश्चैव भावस्ते —b) Dt1 D6 Ct विज्ञात (for विज्ञातस्) M2 तपसो (for तपसा) —V1 om 16^{cd} —c) Ś1 V1 D1-3 इह वा वस काकुत्स्थ —After 16 Ś1 V3 D1 3 ins

227* अथेह नेच्छसे वासमन्यदेशनिवासिनाम् ।

[V2 D2 अथवा (for अथेह) D1 नेच्छसि, D3 मन्यसे (for नेच्छसे) V3 वस्तुम् D1 स्थातुम् (for वासम्) D1 3 निवासिनाद् V2 D3 आश्रम(V2 °म)निवासिने (for the post half)] while Dm1 D3 G1 2 M ins

228* वसन्त्यत्र जनाः सर्वे ह्यास्थन्ति रघुनन्दन ।

17 a) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 यथ ब्रूमो (for अहं ब्रूमि) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 M2 3 इव (for इति) —Ñ1 om (hapl ?) 17^{c}–19^{b} —c) B1 रम्ये (for रम्यो) B2 M2 (before corr) वनोद्देशे —d) B2 यत्र (for तत्र) T3 रस्यति

18 Ñ2 om 18 (cf v l 17) B4 repeats 18 after 21 —b) B4 (second time) [अ]तिदूरे (for °दूरे) V2

19 20 13 19 18 11 प्राज्यमूलफलश्चैव नानाद्विजगणैर्युतः ।
विविक्तश्च महाबाहो पुण्यो रम्यस्तथैव च ॥ १९
भवानपि सदारश्च शक्तश्च परिरक्षणे ।
अपि चात्र वसन्राम तापसान्पालयिष्यसि ॥ २०
एतदालक्ष्यते वीर मधूकानां महद्वनम् ।
उत्तरेणास्य गन्तव्यं न्यग्रोधमभिगच्छता ॥ २१
ततः स्थलमुपारुह्य पर्वतस्याविदूरतः ।
ख्यातः पञ्चवटीत्येव नित्यपुष्पितकाननः ॥ २२
अगस्त्येनैवमुक्तस्तु रामः सौमित्रिणा सह ।
सत्कृत्यामन्त्रयामास तमृषिं सत्यवादिनम् ॥ २३
तौ तु तेनाभ्यनुज्ञातौ कृतपादाभिवन्दनौ ।
तदाश्रमात्पञ्चवटीं जग्मतुः सह सीतया ॥ २४
गृहीतचापौ तु नराधिपात्मजौ
विषक्ततूणी समरेष्वकातरौ ।
यथोपदिष्टेन पथा महर्षिणा
प्रजग्मतुः पञ्चवटीं समाहितौ ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

वर्तते, B3 (second time) राघव (for राघव) —G3 om 18ᶜ–19 D4 om 18ᶜᵈ —ᶜ) D3 तु (for च) —ᵈ) Ś1 V3 B3 (second time as in V1) तत्र सीता तु (V2 च B3 हि) Ñ2 B1 2 4 D1 3 5 7 सीता त (B3 य)त्र हि (D1 3 तु) V1 तत्र सीतापि, D2 तत्र सीतानु (for मैथिली तत्र) T3 रस्यति

19 Ñ1 om 19ᵃᵇ (cf v l 17) G2 om 19 (cf v l 18) —ᵃ) Ś1 D3 प्राज्य N2 D5 7 स्वादु, B1 प्राप्त B3 4 (marg also) 4 (marg also as in Ś1) प्राज्य (for प्राज्य) Ñ2 V B1 Dg1 Dt1 Dm1 D8 8 T3 G1 3 M फलैस्तु, B3 फल (for फलस्) —ᵇ) Ñ2 V B D5 7 मृग (for द्विज) N2 B1–3 Dg1 Dt1 D3–7 T G1 M2 3 Cg गणायुत, V1 गणान्वित (for गणैर्युत) Ś1 D1 3 बहुपादपशोभित —ᶜ) Ś1 महापुण्यो (for °बाहो) —ᵈ) Ś1 रम्योगमयस्, B3 D1 8 पुण्यारण्यस् (for पुण्यो रम्यस्)

20 ᵃ) Dt1 D1 8 T3 सदाचार (for सदारश्च) —ᵇ) V1 प्रशक्त (for शक्तश्च) Dg1 reads परिरक्षणे in marg G3 रामयश्चैव रक्षणे —ᵈ) D1 4 T3 पालयिष्यति (for °सि) D3 तापसा मुनिसत्तमा

21 ᵃ) Ś1 N B2–4 D1–3 5 7 आलोक्यते (for °लक्ष्यते) Ñ2 V B D5 7 राम (for वीर) —ᵇ) N2 Dt1 D6 7 G2 महावनं, V1 महापुर —ᵈ) Ś1 B Dm1 D1 3 अधिगच्छता (Ś1 °त, B3 D2 °त) Ñ1 D6 G1 3 अभिगच्छत, V3 Dt1 D3 6 T1 2 M1 (marg sec m also अधिगच्छता) अपि गच्छता (D6 T1 2 °त) D2 परिमार्गेत, L (ed) अधि मध्यत (for अभिगच्छता) —After 21 B3 repeats (var) 18

22 ᵃ) Ñ1 D1 6 7 M2 तत्र (for ततः) Ś1 Ñ1 D1–3 स्थलीषु रम्यासु Ñ2 V2 M3 स्थलीमुपारुह्य V1 B D5 7 स्थलीमुपारूढा (V1 °ढ, B3 °ढौ) G3 स्थलमुपारुह्य, M1 (also as in text) स्थलमुपागम्य (for स्थलमुपारुह्य) —ᵇ) B1 D2 G1 पर्वतस्य निदूरत, D4 वसमासयाति° —Dg1 om 22ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D3 L (ed) पञ्चवटीं च पश्य (L (ed) °इये) ता, N1 D3 पञ्चवटीं पञ्चवटीं, Ñ2 V B D1 7 तत्र पञ्चवटी नाम (V3 B1 राम B2 om) D1 पञ्चरूपा पञ्चवटीं (sic) —ᵈ) Ś1 D2 3 T3 G3 नित्य (for नित्य) Ś1 Ñ1 D1–3 कानना (for -काननः) Ñ2 V B D5 7 दिव्य (V3 नित्य) पुष्पितकानना —After 22 Ñ2 V B D3 5 7 ins

229* ता गत्वा राघव क्षिप्रमितस्त्वं वस्तुमर्हसि ।
स्वस्ति प्राप्नुहि काकुत्स्थ गम्यतां वत्स मा चिरम् ।

[(l 1) B1 त (for ता) V क्षिप्रम् (for क्षिप्रम्) G (ed) द्रष्टुम् (for वस्तुम्) Ñ2 अर्हति —(l 2) V1 अद्य (for वत्स)]

23 ᵃ) Ñ2 V B D5 7 एवमुक्तस्त्वगस्त्येन (by transp) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1 3 स मुनि दीप्ततेजस

24 ᵃ) B4 च (for तु) D4 [अ]भ्यनुज्ञात (for °नुज्ञातौ) —ᵇ) Ñ1 V3 B1 4 [अ]भिवादनौ, G2 °नदनौ (for [अ]भिवन्दनौ) —ᶜᵈ) Ś1 Dt1 Dm1 D1 3 6 8 T3 G M3 तत्राश्रम, Dg1 तत्राश्रम, M1 तदाश्रम (for °श्रमात्) M3 सीतया सह (by transp) Ñ2 V B D5 7 सीतया सह काकुत्स्थौ जग्मतुर्वास (D5 7 °ह) काङ्क्षिणौ

25 ᵃ) V2 B2 च (for तु) —ᵇ) Ś1 B3 निसुक्त, B1 T1 2 विरिक्त, B3 निषक्त (for विषक्त) Dt1 Dm1 D1 8 G3 Ck t -तूणौ (for -तूणी) Ś1 D2 समरावकातरौ, V2 समरेष्वताबुभौ (sic) D3 समरेष्व° (for समरेष्वकातरौ) —ᶜ) T3 तथा (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 पथा महा (D2 महापथा [meta]) बली (for पथा महर्षिणा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 दण्डकारण्यनिवास, Ñ1 अगस्त्यदर्शन, Ñ2 V B2–4 D5 7 अगस्त्योपदेश (V1 °श) B1 पञ्चवटीगमनमगस्त्योपदेश, D1 अगस्त्यदर्शन, D3 दण्डकारण्ये, D8 पञ्चवटीकथन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 Dt1 D2 om N2 V2 B3 D1 7 19 V1 18 B2 4 20 Dg1 Dm1 D4 6 8 T G M1 13 D3 22 D5 16 M2 3 14 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

१३

अथ पञ्चवटीं गच्छन्नन्तरा रघुनन्दनः ।
आससाद महाकायं गृध्रं भीमपराक्रमम् ॥ १
तं दृष्ट्वा तौ महाभागौ वनस्थं रामलक्ष्मणौ ।
मेनाते राक्षसं पक्षिं ब्रुवाणौ को भवानिति ॥ २
स तौ मधुरया वाचा सौम्यया प्रीणयन्निव ।
उवाच वत्स मां विद्धि वयस्यं पितुरात्मनः ॥ ३
स तं पितृसखं बुद्ध्वा पूजयामास राघवः ।
स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छ नाम च ॥ ४
रामस्य वचनं श्रुत्वा कुलमात्मानमेव च ।
आचचक्षे द्विजस्तस्मै सर्वभूतसमुद्भवम् ॥ ५
पूर्वकाले महाबाहो ये प्रजापतयोऽभवन् ।
तान्मे निगदतः सर्वानादितः शृणु राघव ॥ ६
कर्दमः प्रथमस्तेषां विकृतस्तदनन्तरम् ।
शेषश्च संश्रयश्चैव बहुपुत्रश्च वीर्यवान् ॥ ७ G 3 20 7 B 3 14 7 L 3 19 7

13

D6 begins with ॐ, T3 with श्रीरामार्पण, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{ab}) G1 अंतरे (for अन्तरा) Ś1 D2 पञ्चवटीं तु गच्छन्नान्तरे(D2 °रा) रघुनन्दनौ, Ñ V B D4 5 6 7 पञ्च(D5 °चा)वटीं तु गच्छन्समतरा रघुनन्दन —After 1^{ab}, D3 ins

230* राम कमलपत्राक्ष सयुगोन्वपत्तायिनम् ।
महापक्षो महातुण्ड विशिखाशी महाबल ।

—Ñ1 illeg for ^{c} —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 महागृध्रो, B2 महान्गृध्रो, M3 महागृध्र (for °काय) —^{d}) Dm1 पराक्रम Ś1 N V B D1-3 5 7 M2 जटायुरिति विश्रुत (M2 °त)

2 Ñ2 V B D5 7 om 2 —^{a}) Ś1 D6 तु D1 च, D3 [स]थ (for तौ) M3 तु दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तौ) G1 महाबाहू (for °भागौ) M3 reads from महा up to 3^{d} in marg sec m —^{b}) Ś1 D1-3 वनस्थौ, Dg1 Dm1 D4 6 T2 3 G2 M1 2 Cv g वटस्थ (for वनस्थं) —For 2^{cd}, Ś1 D1-3 subst

231* मेनाते राक्षसं गृध्रं तत्र चैनाभ्यधावताम् ।
ब्रुवाणौ को भवानेव तिष्ठ तिष्ठ निशाचर ।

[(l 1) D1 मत्वा तौ D2 गत्वैते (for मेनाते) —(l 2) Ś1 इति, D2 अत्र (for एव)]

3 M3 reads 3^{ab} in marg sec m (cf v l 2) Ñ1 illeg up to प्रीय in ^{b} (see v l) —^{a}) Ś1 D2 ततो, D3 स त, D6 om तौ (subm) (for स तौ) Ñ2 V B D5 7 स राम श्लक्ष्णया वाचा —^{b}) Ñ1 reads सौम्यया in marg Ś1 स्मयमानया, Ñ V B D1-3 5 7 प्रीय(Ñ2 illeg)माणया (for प्रीणयन्निव) —^{c}) B3 वधु (for वत्स) M3 reads वत्स मां in marg sec m M2 वेत्थ (for विद्धि)

4 ^{a}) Dt1 सत D1 पितु (for पितृ) Ñ2 D5 7 ज्ञात्वा, V B Dt1 D6 मत्वा (for बुद्ध्वा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 पूजयित्वा सलक्ष्मण (Ś1 स राघव) L(ed) पूजयित्वा च राघव —^{c}) M2 चास्मै (for तस्य) Ñ1 D5 तस्मै स्वकुलमव्ययम्, D7 8 M3 तस्मै कुशलमव्ययम् —^{d}) Ñ1 D1-3 M2 3 आचचक्षे स्वनाम च(D3 तु मानद) M1 अथापृच्छ स्वनाम च ※ Cv स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छेति सम्यक् पाठ ※—For 4^{cd} Ś1 Ñ2 V B D5 7 subst while D2 ins after 4

232* कुशलानामय चैनमपृच्छद्विनयान्वित ।
आत्मन सम्भवं तात सकलं कुलमेव च ।
कथयेत्यथ स प्राह रामं कौतूहलान्वित ।

[(l 1) Ś1 B2 3 (m also as above) [च]यम्, D5 [द]र (for [य]नम्) D5 पप्रच्छ प्रतिपूज्यतत् (for the post half) —Ś1 om (hapl) l 2-3 —(l 2) V1 प्रभा (for सम्भव) D5 सपूर्वेनामपृच्छश्च कुलसनाविसंभव —(l 3) D5 राम कौतूहलाच्च तदा भीमविक्रमा सह]

5 ^{a}) Ñ B1-3 D1 3 तु वच , V D5 च वच (for वचन) D4 T1 2 transp ^{b} and ^{d} —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 स्वकुल(D2 कुशल, D7 स कुल) जन्म चात्मन —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1-3 D5 7 द्विजश्रेष्ठो, B4 स्वगुरुात (for द्विजस्तस्मै) —^{d}) G1 समुद्भव Ś1 Ñ2 V B D5 7 यथावत्परिपृच्छते(Ś1 Ñ2 V3 B2 3 °त) D1 सर्वं श्रुत यथाश्रुत, D3 सर्वमुक्तमसद्भुत, D2 सर्वं तु कृतमद्भुत ※ Cr सर्वभूतसमुद्भव, आचचक्षे इति शेष । आत्मान आत्मना चेत्यर्थ । Ck रामस्य वचन श्रुत्वेति । वचन नाम प्रश्नविषयक वचनमित्यर्थ । सर्वभूतसमुद्भवमाचचक्ष इति प्रसक्तादिति शेष । आत्मान आत्मनाम चेत्यर्थ ※

6 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 आदिकाले —Ñ2 reads 6^{b} in marg —^{b}) D7 येऽभवन्ब्रह्मण सुता —^{c}) V1 B1 D1 2 तन् (for तान्) B3(sup lin also as in text) सर्वम् (for सर्वान्) —^{d}) Ś1 आदृत (for आदित)

7 ^{a}) B2 राम (for तेषा) —^{b}) Ś1 Ñ2 V3(m also विक्रातस्) B1 2 4 D1-4 8 G1 3 M विक्रीतस्, B3 विक्रीडस्, Dm1 विक्रीडस्, D5 7 विक्रातस्, G2 विश्रीतस् (for विकृतस्) Ñ2 Dg1 D4-7 T1 2 G1 M3 अनतर (for अनन्तरम्) —^{c}) Ś1 सुव्रतश्चैव, Ñ V B D1 3 4 7 सु(D3 स)व्रतश्चैव, Dm1 D3 G3 M1 2 सुश्रवाश्चैव, D3 बहुपुत्रस्तु (for संश्रयश्चैव) —^{d}) D2 सुव्रतश्चैव, D6 बहुपुत्रश्च, G1 बहुपुत्रस्य (for बहुपुत्रश्च) M2 बहुपुत्र प्रतापवान्

१३

अथ पञ्चवटीं गच्छन्नन्तरा रघुनन्दनः ।
आससाद महाकायं गृध्रं भीमपराक्रमम् ॥ १
तं दृष्ट्वा तौ महाभागौ वनस्थं रामलक्ष्मणौ ।
मेनाते राक्षसं पक्षिं ब्रुवाणौ को भवानिति ॥ २
स तौ मधुरया वाचा सौम्यया प्रीणयन्निव ।
उवाच वत्स मां विद्धि वयस्यं पितुरात्मनः ॥ ३
स तं पितृसखं बुद्ध्वा पूजयामास राघवः ।
स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छ नाम च ॥ ४
रामस्य वचनं श्रुत्वा कुलमात्मानमेव च ।
आचचक्षे द्विजस्तस्मै सर्वभूतसमुद्भवम् ॥ ५
पूर्वकाले महाबाहो ये प्रजापतयोऽभवन् ।
तान्मे निगदतः सर्वानादितः शृणु राघव ॥ ६
कर्दमः प्रथमस्तेषां विकृतस्तदनन्तरम् ।
शेषश्च संश्रयश्चैव बहुपुत्रश्च वीर्यवान् ॥ ७   G 3 20 7 / B 3 14 7 / L 3 19 7

13

D3 begins with ॐ, T3 with श्रीरामार्पणं, M1 with श्रीरामाय नम

1 [ab]) G1 श्चंतरे (for श्चन्तरा) Ś1 D2 पञ्चवटी तु गच्छंरान्तरे(D3 °रा) रघुनन्दनौ, Ñ V B D1.3.4.7 पञ्च(D5 °चा)वटीं तु गच्छंतमतरा रघुनन्दन —After 1[ab], D2 ins

230* राम कमलपत्राक्ष सधुगोप्त्वपलायिनम् ।
महापक्षो महातुण्ड विशिताग्रो महाबल ।

—Ñ2 illeg for [c] —[c]) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 महा गृध्रो, B2 महान्गृध्रो, M3 महागृध्र (for °काय) —[d]) Dm1 -पराक्रम Ś1 Ñ V B D1-3.7 M2 जटायुरिति विश्रुत (M3 °त)

2 Ñ2 V B D5.7 om 2 —[a]) Ś1 D1 तु D1 च, D2 [स]च (for तौ) M3 तु दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तौ) G1 महाबाहू (for °भागौ) M2 reads from महा up to 3[b] in marg sec m —[b]) Ś1 D1-3 वनस्थौ, Dg1 Dm1 D4.6 T2.3 G2 M1.2 Cv g वनस्थ (for वनस्थं) —For 2[cd], Ś1 D1.2 subst

231* मेनाते राक्षस गृध्र तदा वैराग्यधारवाम् ।
सुवाणा को भवानेव तिष्ठ तिष्ठ निशाचर ।

[(l 1) D1 मत्वा तौ, D3 मन्येत (for मेनाते) —(l 2) Ś1 इति, D2 अथ (for एव)]

3 M2 reads 3[ab] in marg sec m (cf v l 2) Ñ1 illeg up to प्रीय in [d] (see v l) —[a]) Ś1 D2 ततो, D3 स तु, D5 om तौ (subm) (for स तौ) Ñ2 V B D5.7 स राम श्लक्ष्णया वाचा —[b]) Ñ2 reads सौम्यया in marg Ś1 सान्त्वमानया, Ñ V B D1-3.6.7 प्रीय(Ñ1 illeg)माणया (for प्रीणयन्निव) —[c]) B2 बन्धु (for वत्स) M2 reads वत्स मा in marg sec m M1 वेत्थ (for विद्धि)

4 [a]) Dt1 सत D1 पितु (for पितृ) Ñ2 D5.7 ज्ञात्वा, V B Dt1 D6 मत्वा (for बुद्ध्वा) —[b]) Ś1 Ñ1 D1-3 पूजयित्वा सलक्ष्मण (Ś1 स राघव) L(ed.) पूजयित्वा च राघव —[c]) M1 चास्मै (for तस्य) Ñ1 D1 तस्मै स्वकुलमव्ययम्, D1.2 M3 तस्य कुशलमव्ययम् —[d]) Ñ1 D1-3 M1.2 आचचक्षे स्वनाम च (D1 तु नामत) M1 अथापृच्छ स्वनाम च ॐ Cv स तस्य कुलमव्ययमथ पप्रच्छेति समस्त पाठ ॐ —For 4[cd] Ś1 Ñ2 V B D5.7 subst , while D3 ins after 4

232* कुशलनामय चैवमपृच्छद्विनयान्वित ।
आत्मन समन्ततो भगाति कुलमेव च ।
कथयेत्यथ स प्राह राम कौतूहलान्वित ।

[(l 1) Ś1 B3.4 (m also as above) [ए]वम् D7 [ए]व (for [ए]नम्) D3 पप्रच्छ प्रतिपूजयन् (for the post half) —Ś1 om (hapl) l 2-3 —(l 2) V1 प्रभव (for समन्त) D3 सपूर्वनमपृच्छच्च कुलसमिमव —(l 3) D3 गत कौतूहलाच्च तदा गीर्मेत्रिणा सह]

5 [a]) Ñ B1-3 D1.3 तु वच , V D5 च वच (for वचन) D1 T1.2 transp [b] and [d] —[b]) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 स्वकुल(D6 कुशल, D7 स कुल) जन्म चात्मन —[c]) Ś1 Ñ2 V B1-3 D1.2 द्विजश्रेष्ठो, B4 स्वयूतान्त (for द्विजस्तस्मै) —[d]) G1 -समुद्भव Ś1 Ñ2 V B D5.7 यथावत्परिपृच्छते(Ś1 Ñ2 V2 B3.4 °त) D1 सर्वं श्रुत यथाश्रुत, D6 सर्वंसुत्तमभिश्रुत, D3 सर्वे तु श्रुतमद्भुत ॐ Cr सर्वभूतसमुद्भव, आचचक्षे इति शेष । आत्मान आत्मना चेत्यर्थ । ॐ Ck रामस्य वचन श्रुत्वेति । वचन नाम प्रश्नविषयक वचनमित्यर्थं । सर्वभूतसमुद्भवमाचचक्षे इति प्रसङ्गादिति शेष । आत्मान आत्मनाम चेत्यर्थ ॐ

6 [a]) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 आदिकाले —Ñ2 reads 6[b] in marg —[b]) D7 येभवन्महाराज सुता —[c]) Ñ2 B1 D1.2 तन् (for तान्), B3(sup lin also as in text) सर्वम् (for सर्वान्) —[d]) Ś1 श्वादित (for आदित)

7 [a]) B1 राम (for तेषा) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 (m also विकृतस्) B1.3.4 D1-3.5 G1.3 M विक्रीतस्, B2 विक्रीडस, Dm1 विक्रीदस्, D6.7 विक्रातस्, G2 विक्रीतस् (for विकृतस्) Ñ2 Dg1 D5-7 T1.2 G1 M2 अनन्तर (for तदनन्तरम्) —[c]) Ś1 सुव्रतश्चैव, Ñ V B D1.3.5.7 सु(B3 स)व्रतश्चैव, Dm1 D6 G2 M1.2 सुश्रवाश्चैव, D5 बहुपुत्रस्तु (for संश्रयश्चैव) —[d]) D5 सुव्रतश्चैव, D6 वसुपुत्रश्च, G1 बहुपुत्रस्य (for बहुपुत्रश्च) M1 बहुपुत्र प्रतापवान्

3 20 8 स्थाणुर्मरीचिरत्रिश्च क्रतुश्चैव महाबलः ।
3 14 8 पुलस्त्यश्चाङ्गिराश्चैव प्रचेताः पुलहस्तथा ॥ ८
3 19 8 दक्षो विवस्वानपरोऽरिष्टनेमिश्च राघव ।
कश्यपश्च महातेजास्तेषामासीच्च पश्चिमः ॥ ९
प्रजापतेस्तु दक्षस्य बभूवुरिति नः श्रुतम् ।
षष्टिर्दुहितरो राम यशस्विन्यो महायशः ॥ १०
कश्यपः प्रतिजग्राह तासामष्टौ सुमध्यमाः ।
अदितिं च दितिं चैव दनुमपि च कालकाम् ॥ ११
ताम्रां क्रोधवशां चैव मनुं चाप्यनलामपि ।
तास्तु कन्यास्ततः प्रीतः कश्यपः पुनरब्रवीत् ॥ १२

8 D5 om (hapl.) 8 —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D7 पुलहश् (for चाङ्गिराश्) Ñ1 D1-3 सत्यश्रवा (Ñ1 °श्रत) पुलस्त्यश्च D7 पुल-+-हश्चैव (om hapl) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D7 चैव वीर्यवान् (for पुलहस्तथा)

9 ᵃ) V1 B2-3 (m also as in text) 4 Dm1 D7 8 G3 मनरो (for अपरो) —ᵇ) Ś1 च वीर्यवान्, B1 G2 तथैव च (for च राघव) —ᶜ) Dg2 S Cv1 काश्यपस्, Cm g कश्यपश् (as in text) D3 G1 2 तु (for च) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D6 8 9 महाभागस्, B2 D1 3 °भाग (for °तेजास्) —ᵈ) Ś1 D1-3 तु Ñ1 illeg (for च) Ñ1 पचम (for पश्चिम) Ñ2 V B D5 7 आसीदपश्चिम

10 ᵃ) Ñ1 illeg for प्रजापतेस्तु Ś1 Ñ2 V2 B1 D5 7 च (for तु) —ᵇ) Dt1 D8 T3 विश्रुता, D6 T1 2 विश्रुत G2 स श्रुत (for न श्रुतम्) —ᶜ) Ś1 तस्य G1 नाम (for राम) —ᵈ) Ñ1 V B M3 यशस्विन, V2 D5 महाव्रता B3 (also) D5 मनस्विन, T2 3 M1 3 महायशा (for महायशः) Ś1 D3 तपस्विन्यो यशस्विन D7 यशस्विनो महाव्रत (sic) —After 10 V1 D1-3 ins while Ś1 Ñ V2 B Dm1 D5 7 8 G1 2 M2 3 ins l 3 only after 11ᵃᵇ

233* ताभ्यो धर्माय पश्चर्षे ददौ दश सुमध्यमा ।
त्रयोदश सुता वीर मारीचेस्तु परिग्रह ।
अङ्गिराश्चापरा राम कन्या प्रत्यङ्गिराह्वया ।
देवा धर्मश्च सोमश्च तथैवान्ये महर्षय ।
विंशतिश्चापरा सप्त दक्ष सोमाय वै ददौ ।
कन्या ऋषिभ्य प्रददौ दश कन्या सुतेजस ।
धर्मस्त्वजनयत्पुत्रान्साध्याया द्वादशाच्युतान् ।
साध्यान्देवान्प्रथितान्देवेभ्योऽपि परान्दिवि ।
वसवोऽष्टौ वसोर्धर्माज्जातास्त्रैलोक्यपूजिता ।
धार्यंत यैर्जगत्सर्वं सस्थावरजङ्गमम् ।
विश्वाया जज्ञिरे विश्वे दक्षक्रतुमुखा दश ।
मरुत्वत्या मरुत्वन्तो भानवो भानुना स्मृता ।
स्वापुत्र स्मृतो घोष सकल्पाया सनामक ।
मुहूर्ताया स्मृताश्चिरन्मुहूर्ता लोकपूजिता ।
साम्या वीथ्या स्मृता पुत्राश्च पन्थान एव च ।
पृथिवीविषय सर्वं मरुन्धत्या व्यजायत ।
कन्या सोमस्य या प्रादाद्दक्ष प्राचेतस प्रभु ।
सया नक्षत्रयोगिन्यस्तासा पुत्रास्तु दीप्तय ।

[(l 1) D3 पश्चर्षं (for पश्चर्षे) —V1 D1 2 om l 3 and 4 —(l 3) Dm1 D5 8 M2 3 आंगिरास्तु, G3 2 अगिरस्तु (for अङ्गिराश्च) D3 M2 [अ]पर (sic) (for [अ]परा) Ñ1 D3 तासा (for कन्या) Dm1 D6 G3 4 M2 3 कन्या प्रत्यभिरेषृता (for the post half) —(l 5) D3 विंशति D2 सोमाय प्रददौ सदा (for the post half) —(l 6) D1 सुचेतस (for सुतेजस) —(l 7) D2 च (for तु) V1 [अ]सुतान्, D3 [अ]च्युत (for [अ]च्युतान्) —(l 8) D1 देवेभ्योऽप्यधिकांस्त्विवि, D3 देवेभ्योऽपि उत परान् (for the post half) —(l 9) D1 च धर्माश्च, D3 च धर्मजास् (for धर्माज्जात) D3 तथैते लोकपूजिता (for the post half) —(l 10) D2 वै (for यैर्) V1 सदम्य् (hypm) D3 सद् (for सस्) —(l 11) V1 राम (for विश्वे) V1 देवा क्रतुमया दश (for the post half) —(l 12) D1 transp मानवो and भानुना —(l 13) V1 स्वापुत्रा स्मृता घोरा (for the prior half) D1 सकल्पाया (for सकल्पाया) V1 मनायक D3 सनातन (for सनामक) —(l 14) V1 त्रयम् (for स्मृताश्च) V1 विश्रुता (for पूजिता) —(l 15) D1 नाम्या (for साम्या) V2 याम्या दिश्य, D2 याम्यायाश्च (for साम्या वीथ्या) —(l 16) D2 पृथिव्या विषय सर्वं (for the prior half) D1 2 मरुत्वत्या (for मरुन्धत्या) D3 अजायत —(l 18) D1 सा (for सया) D1 तु (for तु)] —After 10 M2 ins

234* ददौ स दश धर्माय काश्यपाय त्रयोदश ।
सप्तविंशति सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने ।
द्वे चैव बहुपुत्राय द्वे चैवाङ्गिरसे तथा ।
द्वे कृशाश्वाय विदुषे दत्ता दक्षस्य कन्यका ।

11 For subst in V1 D1-3 cf 1 I 12 Dg1 reads 11ᵃᵇ in marg —ᵃ) Dt1 Dm1 D4 6 T1 3 G M काश्यप B2 (after corr) प्रीति (for प्रति) —ᵇ) Ñ2 D5 7 सप्त (for अष्टौ) Ñ1 illeg for सु Ś1 V2 च पञ्च च (for सुमध्यमा) —After 11ᵃᵇ Ś1 N V2 B Dm1 D5-8 G3 3 M2 3 ins l 3 of 233* —ᶜ) Ś1 अदितिश्च दितिश्चैव —ᵈ) D6 दनुम् Dm1 D8 G3 [अ]थ (for च) Dg1 Dm1 D4 5 T1 3 G M1 कालिका Ś1 Ñ2 V B1-3 D6 7 कालका दनुश्चे (Ś1 °रे)व च Ñ1 दनू चैवाथ कालिका, B4 कालका च दनू तथा

12 ᵃ) L(ed) क्रौञ्चवशा (for क्रोधवशा) —Ñ1 illeg for 12ᵇ —ᵇ) M3 दनु (for मनु) M3 [अ]मलाम् (for [अ]नलाम्) Ś1 Ñ2 V B D5 7 अनलामतिबलामपि (Ś1 °ला तथा) —For 11-12ᵇ, D1-3 subst while V1 subst l 1 only for 11ᵃᵇ

पुत्रांस्त्रिलोक्यभर्तॄन्वै जनयिष्यथ मत्समान् ।
अदितिस्तन्मना राम दितिश्च दनुरेव च ॥ १३

कालका च महाबाहो शेषास्त्वमनसोऽभवन् ।
अदित्यां जज्ञिरे देवास्त्रयस्त्रिंशदरिंदम ॥ १४

आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च परंतप ।
दितिस्त्वजनयत्पुत्रान्दैत्यांस्तात यशस्विनः ॥ १५

तेषामियं वसुमती पुरासीत्सवनार्णवा ।
दनुस्त्वजनयत्पुत्रमश्वग्रीवमरिंदम ॥ १६ G 3 20 B 3 14 L 3 19

235* या कन्या प्रतिजग्राह कश्यपो भगवान्प्रभुः ।
नामानि तासां सर्वाणि शृणु राम महामते ।
अदितिर्दितिर्दनुः प्रीता अदितिसुरसारमा ।
सुरभिर्विनता कद्रूस्तास्रा मोघवशा इरा ।
मातामुखा महाभागा धर्मविद्या सुतावका ।

[(1 2) D2 इत्येतो D3 तदान्त (for °नते) —(l 3) Prior half hypm D2 चैव (for प्रीता) D3 ताम्रा क्रोधवशा इरा (for the post half) D3 अदिति र्दिति दनु प्राधानीका सुरभी मुनि —(l 4) D1 तथा (before corr मदा) मामुनिः कद्रु सुरभिर्विनता सुसा D3 सुरभि विनता कद्रू तास्रा क्रोधवशामिर —D3 s om l 5]

—c) N1 illeg for तास्तु Ś1 पत्न्यो (for कन्यास्) Ś1 N2 V B D4 5 7 मुदा N1 D3 तदा D2 सप (sic) (for तत) D1 सदा, V2 प्रीता (for प्रीत) —d) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S काश्यप Ś1 N2 V B D3 5 7 कश्यपम्, D2 G1 M2 पतिर् (for पुनर्) N1 illeg for प पुनर

13 a) D1 M1 -कर्तॄन्, G2 मोक्तॄन् (for भर्तॄन्) Ś1 मे, G1 च (for वै) D1 पुत्रास्त्रिलोकभर्तॄंश्च —b) N1 सुस्थि रान् D2 दुर्धरान् (for मत्समान्) Ś1 N2 V B1-2 D5 7 मत्त (B1 दत्त L(ed) सत) सनयिष्यथ B4 मत्तश्च सनन विष्यथ (hypm) D1 जनयिष्यत सुस्थिरान् —After 13ab, Ś1 V2 B4(m) ins

236* इति भर्त्रा पर तासां प्रादात्तु प्रीतमानसः ।
[V2 B4 शुभीनसानः (for तु प्री°)]

—c) D2 तत्परा (for तन्मना) B2 D3 राघव (for राम) —d) Ś1 N2 V B Dg1 D1-3 5 7 T2 G1 2 मनुर्नवम N1 मनुरेव च (for दनुरेव च)

14 a) Dg1 Dm1 D4 8 T1 2 G M1 2 Cg कालिका (for कालका) G1 महाभाग (for °बाहो) Ś1 N V B D1 5 5 7 दनुश्च (N1 illeg after दनुश up to b) कालका(Ś1 °कम्) चैव D3 दनुश्चैव महाभागो —b) Ś1 N2 V B D1-3 5 7 M2 शेषा विमनसो (for शेषास्त्वमनसो) —d) Dm1 अरिंदम

15 b) T2 M2 इश्विनो (for अश्विनौ) —c) Dm1 हि (for तु) —For 14c–15 Ś1 N V B D1-3 5 7 subst while G1 subst l 1–2 for 14c–15b

237* अदितिर्जनयामास त्रयस्त्रिंशत्सुरात्सुतान् ।
आदित्यांश्च वसूंश्चैव रुद्रांश्चैवाश्विनावपि ।
दितिस्तु जनयामास दैत्यांश्चैव यशस्विनः ।

[G1 transp l 1 and 2 —(l 1) N1 D1-3 G1 कश्यपान् V D2 4 पुत्रान्नाम् (by transp) D2 °पुत्रान् G(ed) पुत्रान्नाम् (for सुरान्सुतान्) Ś1 अदितिन्न च पुत्रान्, D1 अदितिर्जनयामास D3 आदित्यानि दुरान् D2 अदित्या स्थान् G1 त्रयस्त्रिंशत्तुरान्सुतान् (for the post half) —D1 3 om l 2 —(l 2) V1 रुद्रांश्च (for वसूंश्च) Ś1 N2 रुद्राः (for अपि) N1 D3 G1 आदित्यान्वसवो रुद्रानश्विनौ चैव भास्कर —(l 3) Ś1 N1 B1 4 च (for तु) V2 D3 पुत्रांश्च (for दैत्यांश्च) N V B1 2 D3 5 7 तात D1 3 मरु (for च) N2 V1 D5 7 तपस्विन B2 यशस्विनी D3 5 मरुतौ (for यशस्विन)]

16 a) Ś1 N1 V B D1 3 येषाम् —b) Ś1 N V B D5 7 पुरा (N1 illeg after रा, B1 °रा) मेदिनी (Ś1 N2 B2 °स्तु) महार्णवा D1 3 पुरा सवनकानना G2 पुरासीत्तनार्णवा —B1 transp 16cd and 17ab —c) T2 मनुम् Ś1 N2 V1 B1 4 D5 7 च (for तु) D1 2 पुत्रान् (for पुत्रम्) —d) Ś1 अश्विग्रीवम् (for अश्व°) B1 मनुसम D5 7 महिंदम (for अरिंदम) D1,2 विप्रचित्ति (D1 °त्रि) मुखान्पुत्रान् cf Cv दैत्यानिति । दानवौ नरककालकौ कालका, दनुरश्वग्रीवमेक पुत्र मनुरन्यत्सुरौ मनुष्यान् अन्यास्तु नयस्त्रस्थिरान् जनयामासु । इयन्तौ इत्यनेन गृध्राश्च व्याघ्राश्च मुनेन्द्र । एतावीदृशी तु इमाश्च कन्दमाश्च सर्वेश इति पाठक्रम (as in text) —After 16 D1 3 ins while V1 ins after 17ab

238* समापुत्रौ स्मृतौ रौद्रौ सम्यग्दर्शनानलौ ।
दारुणावपि कालस्य निकामात तु दारुणौ ।
दिव्यौ विकृतौ भास्वौ सर्वसत्त्वभयंकरौ ।
महाबलौ महासत्त्वावन्तकानलसुप्रभौ ।
महाबलसमावासौ नव चैव बलीयसौ ।
तयोः पुत्राश्च राघव बहवो रात्रिचारिणः ।
अनायुष स्मृता पुत्रा बलवृत्रादयो गता ।
महाकाया महाभागाः बलेनातिबलस्य भयंकरा ।
मुने पुत्रास्तु बहवो गन्धर्वाप्सरसां गणाः ।
अन्याश्चाप्सरसो दृष्टा यज्ञे देवसमस्त्रयाः ।
प्रजापतेस्तु कन्यया जज्ञिरे बोधनोत्तमा ।
कामक्रोधवशाः सर्वे जज्ञिरे दानवादयः ।
अनेकशतसाहस्रा बलवन्तस्तरस्विनः ।

[(l 1) D1 समापुत्रो D2 सहा° —(l 2) D2 च (for हि) D1 च (for तु) —(l 4) D1 महाद्युते (for महाप्र°) —(l 6) D1 2 पैतृश्च (for राघव) —(l 7) D1 2 कन्यका (D2 कन्यका) द्वे शुभे (for the post half) —(l 8) D1 महावीर्या (for °भागा) D2 महानादा नरवराः (by transp)]

G 3 20 17 B 3 14 17 L 3 19 18

नरकं कालकं चैव कालकापि व्यजायत ।
क्रौञ्चीं भासीं तथा श्येनीं धृतराष्ट्रीं तथा शुकीम् ॥ १७
ताम्रापि सुषुवे कन्याः पञ्चैता लोकविश्रुताः ।
उलूकाञ्जनयत्क्रौञ्ची भासी भासान्व्यजायत ॥ १८

श्येनी श्येनांश्च गृध्रांश्च व्यजायत सुतेजसः ।
धृतराष्ट्री तु हंसांश्च कलहंसांश्च सर्वशः ॥ १९
चक्रवाकांश्च भद्रं ते विजज्ञे सापि भामिनी ।
शुकी नतां विजज्ञे तु नतायां विनता सुता ॥ २०

(for the prior half) D3 त्रैलोक्यस्य —(l 9) D1 सुबहुशो D2 सुबहुशो (for तु बहुशो) —(l 10) D1 [s]रिशा D2 शिशा (for दृश) V2 यद्देव (for यथे देव) —(l 11) D1 2 प्राजापत्यानि (for प्रजापत्य तु) D1 गायनोत्तमा D[illegible] गायनक्षमा (for फोषनोत्तमा) —(l 12) D1 2 राम क्रोधवशापत्य (for the prior half) D1 वानरादय, D2 वनचारिण (for रावणादय) —(l 13) D1 2 तरस्विन (for तपस्विन)]

17 B1 transp 16[cd] and 17[ab] D1 2 om 17[ab] —[a]) Dm1 D3 T2 M1 कालिक, D3 G2 कालिका G3 कालका (for कालक) Ś1 कालंजाश्च, Ñ1 कालका कन्या, Ñ2 कालकंचैव, V1 कालप्रजाश्च, V2 M2 कालकेयाश्च, D5 7 कालकान च (for कालकं चैव) —[b]) Ñ1 मानव सा, Dg1 कालिकापि, Dm1 D4 6 T1 2 G M1 2 कालिकापि, D2 दानव सा (for कालकापि) M2 व्यजीजनत् Ś1 कालनेमिमजीजनत्, Ñ2 V B D5 7 कालका समजीजनत् —After 17[ab], V2 ins 238*, while D3 ins

239* ताम्रा तु सुषुवे कन्या पञ्च राम निबोध मे ।

V1 D1 2 transp 17[cd]-20 and 21[ab]-28 (including star passages) Ś1 repeats 17[c]-18[b] after 254* —[cd]) D5 7 क्रौञ्चीं श्येनीं तथा भासीं (by transp) (for [c]) G3 धार्तराष्ट्रीं (for धृत[c]) Ś1 (both times) V1 B2-4 क्रौञ्ची भासी (B2 4 [c]षी) तथा श्येनी धृतराष्ट्री तथा शुकी (V1 भासी भासानजायते)

18 Ś1 repeats 18[ab] (cf v l 17) For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 —[a]) Ś1 (both times) Ñ1 D1 2 ताश्चापि, Dt1 D6 T1 3 ताम्रा तु, D3 ताम्रेव (for ताम्रापि) Ś1 Ñ1 D2 सुषुवु (for [c]वे) —[c]) Ś1 V2 B2-4 D5 7 क्रौञ्चीन् जनयत्, Ñ2 B1 क्रौञ्चाश्चाजनयत् —[d]) G2 हासी हासान् (for भासी भासान्) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 D5 अजायत, B1 D5 व्यजीजनत् —For 18[cd], D1-3 subst, while Ś1 ins after 18[ab] (r)

240* भासीपुत्रा स्मृता भासा मयूरा काकुक्कुटा ।
उलूकाश्च कपोताश्च तित्तिरा लावकास्तथा ।

[(l 1) Ś1 D3 तथा (for स्मृता) D1 भवा (for भासा) D1 चककुक्कुरा —D3 om l 2 —(l 2) Ś1 लावकाम् (for लावकाः)]

whereas V1 subst for 18

241* मयूरान्कुक्कुटान्गृध्रानुलूकांस्तित्तिरानपि ।
कपोतानपि संजज्ञे बलाकांश्च तथैव च ।

19 For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 —[a]) Dg1 श्येनी श्येनान् —[b]) Ś1 Ñ1 V2 B D5 7 तथोलूकाजनायत, Ñ2 D2 जलज(D3 [c]यज)मितौजस, V1 D2 सुप्रजज्ञे मितौजस, D1 सजज्ञे अमितौजस (with hiatus) —[cd]) Ñ1 D1 6 T2 M3 च (for तु) Ñ1 D1-3 भामिनी (for सर्वश) V1 सुजज्ञे जलचारिण (for [d]) Ś1 Ñ2 V2 B D5 7 धृतराष्ट्री स्व(Ñ2 D5 7 चा)जनयद्धंसान्जलविहा(B2-4 [c]चा)रिण

20 For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 —[a]) B3 भद्रा तु D3 om ते (subm) (for भद्र ते) —[b]) Dm1 D6 च, T3 सु (for [अ]पि) Ś1 Ñ2 V B D5 7 सारसांश्चैव सर्वश, Ñ1 प्रजज्ञे वापि सर्वश, D1-3 प्रजज्ञे च (D2 चौ, D3 [with hiatus] औ)दकान्द्विजान् —[c]) Dm1 D6 G3 विजज्ञे सा, G1 च जज्ञे तु M1 2 व्य(M2 वि)जनयत् (for विजज्ञे तु) —[d]) Dg1 D6 T नतायाः D6 विनती (for विनता) —For 20[cd] Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 (l 1 only) subst

242* शुकी शुकानजनयत्तनयान्विनयान्वितान् ।
कल्याणगुणसंपन्नान्सर्वलक्षणपूजितान् ।

[(l 1) Ñ1 D1 2 विजज्ञे च, D3 विजनयत् (for अजनयत्) D1 om (hapl) for विनया Ś1 D5 तनयान्विनता तथा Ñ2 D5 7 तनयान्विनतास्तथा V B3 4 D2 तनयाविनता (D4 [c]ता) तथा (D2 सुतान्) (for the post half) —(l 2) V1 repeats l 2 after l 2 of 243* D1 संयुतान्, D3 पूजिता (for [c]पूजितान्)]

—Thereafter V1 D1 2 cont, Ś1 cont after 240*

243* एते वै सुमहावेगास्त्वारदाम्पक्षगामिन ।
क्रौञ्ची वाग्मिणसा[illegible] सुरसान्सारसानकान् ।
स्थलजाश्चैव भद्रं ते पक्षिणो जलजानपि ।
कालकाया दनायाश्च कालकेयगणो महान् ।
महारौद्रो महाभीम सर्वसत्त्वभयंकर । [5]
दक्षो दैवतविद्वेषी महाद्भुतपराक्रम ।
एव विश्वस्य जगतो श्राद्धायिन्यो हि मातर ।

[Ś1 om l 1 —(l 1) V1 सुमहाभागा D1 [c]वेगा (for [c]वेगान्) D1 (after corr) महता (for महान्) V1 महत्पक्षप्रसारिन (for the post half) —(l 2) V1 वाग्मिनसं जनं V1 तथा (for बकान्) —After l 2, V1 repeats l 2 of 242* D1 om l 3-4 —(l 3) Ś1 जन्मान् (for सञ्जान्) Ś1 प्रजज्ञे चौदकान्द्विजान् (for the post half) —(l 4) Ś1 कालकायास्तनोद्भूत (metri causa) V1 कालकायनय(D2 त)यात्कालकेयास्तथा * * —(l 6) Ś1 दक्ष —(l 7) V1 हि सर्व (for विश्वस्य) Ś1 नागायत्यो]

दश क्रोधवशा राम विजज्ञेऽप्यात्मसंभवाः ।
मृगीं च मृगमन्दां च हरीं भद्रमदामपि ॥ २१
मातङ्गीमथ शार्दूलीं श्वेतां च सुरभीं तथा ।
सर्वलक्षणसंपन्नां सुरसां कद्रुकामपि ॥ २२
अपत्यं तु मृगाः सर्वे मृग्या नरवरोत्तम ।
ऋक्षाश्च मृगमन्दायाः सृमराश्चमरास्तथा ॥ २३
ततस्त्विरावतीं नाम जज्ञे भद्रमदा सुताम् ।
तस्यास्त्वैरावतः पुत्रो लोकनाथो महागजः ॥ २४
हर्याश्च हरयोऽपत्यं वानराश्च तपस्विनः ।
गोलाङ्गूलांश्च शार्दूली व्याघ्रांश्चाजनयत्सुतान् ॥ २५

G 3 20 26
B 3 14 25
L 3 19 28

21 For sequence in V1 D1.2, cf v l 17 —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1.3.5.7 तथा, D2 अथ, M3 Cvp तत, M2 नव (for दश) Ñ1 B1.3 D3.7 G1.2 नाम, V1 पापा (for राम) D1.2 दश क्रोधवशापत्य —^{b}) D4 T1.2 G1.2 हि, M च (for ऽपि) Dm1 D8 G2 M [आ]त्मसंभवान् Ś1 Ñ V2 B D3.5.7 जज्ञे सा या(Ś1 शारसा)त्मसंभवान्, V1 D1.2 दश कन्याः कुरूद्वह —V1 om 21^{cd} —^{c}) Ñ1 D4 मृगी च, D2 मृगा च —^{d}) Dg1 हारिं, Dm1 D8 G1.3 M1 हरिं (for हरीं) Dg1 भद्रमथामपि, T2 भद्रमथापि च —For 21^{cd}, Ś1 D1.2 subst

244* मृगी च मृगमन्दा च हरिभद्रा मतङ्गिका ।

[D2 मृगबुद्धिश्च (for °मन्दा च) D2 दरा (for हरि) D1 हरीभद्रा मता तथा, D2 हरिभद्रामथापि (for the post half)] while Ñ2 V2 B D5.7 subst

245* मृगीं मृगवतीं चैव शार्दूलीं क्रोष्टुकीं तथा ।

[B1.2 मृगी मृगवती Ñ2 V2 B1-3 D5 शार्दूली क्रोष्टुरी(B2 °हिरी, D5 °हुर्री)]

22 For sequence in V1 D1.2 cf v l 17 —^{a}) Dg1 मतङ्गीम् D4 T1.2 G2 ह्यपि (for अथ) —^{b}) Dg1 सारभीं, Dm1 D4.6.8 G2 M2.3 सुरभिं —For 22^{ab}, Ñ V B D5.7 subst

246* मातङ्गी सिंहिका चैव श्वेता सुरभिरेव च ।

[D5 मातङ्गः D6.7 सिंहिकां (for सिंहिका) Ñ1 V1 D5 मातङ्गी इ(V1 °गीर, D5 °गीश)श शार्दूली(Ñ1 °ली) (for the prior half) Ñ V D3.5.7 श्वेता Ñ D5.6.7 सुरभिः (for °भिर्)] —^{c}) B1-3 D3.7 सपक्षा —^{d}) V2 B1-3 D5 M3 सुरसा (for सुरसां) Ñ2 V2 B1 D3.7 च यशस्विनीं, B1-3 च यशस्विनी, D2 च तपस्विनी (for कद्रुकामपि) —For 22, Ś1 D1.2 subst, while V1 subst for 22^{cd}

247* सूता च कपिशा दंष्ट्रा श्वेता च सरमा तथा ।
सुरसा चैव ताम्यो हि जज्ञिरे विपुला प्रजा ।

[(l 1) V1 कपिला (for °शा) Ś1 सरसा, V1 सुरसा, D1 सुरसा (for सरमा) —(l 2) V1 ह्यवायाः (for सुरसा) Ś1 चापि (for चैव) Ś1 [ऽ]पि (for हि) V1 D1 बहुला (for विपुला)]

23 For sequence in V1 D1.2 cf v l 17 —^{a}) Ñ1 D3 च (for तु) —^{b}) Ñ1 D3 नराणां स्मृत —^{c}) Ñ1 D3 ऋक्षास्तु, V1 ऋक्षा, L(ed) गवया (for ऋक्षाश्च) D6 मृगमेन्द्राया (for मृगमन्दायाः) —^{d}) Dg1 सृमरास्, D6.8 सु° (for सृमराश्) —For 23 Ś1 D1(l 1 only).2 subst, V1 subst l 1 for 23^{ab} and ins l 2 after 23

248* मृगापत्य मृगा सर्वे हरिण्यां शशास्तथा ।
वराहा महिषा खड्गा वृषा गौरमुखास्तथा ।

[(l 1) V1 D1.2 मृगापत्य V1 हरिणेषा (for °ण्यां) Ś1 हरिण्यन्यशशास्तथा (for the post half) —(l 2) V1 वराहगजमहिषा (for the prior half) V1 वृष]

while Ñ2 V2 B D5.7 subst

249* मृग्या पुत्रा मृगा सर्वे तत्र ताता परंतप ।
मृगमन्दास्त्वथर्क्षाश्च सृमराश्च तथा विभो ।

[(l 1) B2 मृगा (for मृग्या) B1 ग्ना (for पुत्रा) V2 मृग्या पत्य(sic) B1 तामा भद्रा (for तत्र ताता) —(l 2) B3 मृगवत्सा V2 B तथर्क्षाश्च (for त्वथ°) V2 मृगराश्च (for सृमराश्च) B2 प्रभो (for विभो)]

24 For sequence in V2 D1.2 cf v l 17 According to Cg the sequence of st 24-26 is 25^{ab}, 24, 26^{ab}, 25^{cd}, 26^{cd} —^{a}) Dg1 [इ]रावतिं Dm1 D8 G1 [इ]रावतीं, M1 [अ]रा° (for [इ]रावतीं) —^{b}) T2 भद्रमदा Dg1 जज्ञे भद्रमथात्मजा —^{c}) Dg1 ततस्त्वैरावत —For 24 Ś1 Ñ1 V1 D1.2 subst (Ś1 V1 D1.2 read after 252*)

250* ततस्त्वैरावणं नाम नागं भद्रा व्यजायत ।
स तु सर्वगुणोपेतो गजेन्द्रः शक्रवाहनः ।

[(l 1) Ś1 D2 तथा (for ततस्) Ś1(with hiatus) एरावणं, D1 ऐरावणं D2 वैश्रवणं (for त्वैरावणं) Ñ1 हरिभद्रा, D2 नारी भद्रा, D5 हरिभद्रा (for नागं भद्रा) —(l 2) Ñ1 महागणोपेतो (for सर्वगुणो°)]

while Ñ2 V2(l 1 only) B D5.7 subst for 24

251* मतङ्गैरावतं नाम मातङ्ग्यजनयत्सुतम् ।
ऐरावणा पुनर्नागा मृगमन्दादयो मता ।

[(l 1) B4 नागम् (for मतङ्) B ऐ(B2 चै)रावण (for °वत) B3 चैव (for नाम) B4 D5.7 मातङ्गी जनयत्सुतम् (for the post half)]

25 For sequence in V1 D1.2 cf v l 17 for Cg, cf v l 24 —^{a}) Ś1 V1 D2.3 G2 तु (for च) —^{b}) Ñ1 Dm1 D2.6.8 M2 तरस्विन (for तप°) Ś1 V1 D1.2 गोलाङ्गूलांस्तु ऋक्षस (D1 °क्ष रिक्षय, D2 °ऋक्षच) Ñ2 V2 B D5.7 वानरा

G 3 20 26
B 3 14 26
L 3 19 29

मातङ्ग्यास्त्वथ मातङ्गा अपत्यं मनुजर्षभ ।
दिशागजं तु श्वेताक्षं श्वेता व्यजनयत्सुतम् ॥ २६
ततो दुहितरौ राम सुरभिर्द्व्यजायत ।
रोहिणीं नाम भद्रं ते गन्धर्वीं च यशस्विनीम् ॥ २७
रोहिण्यजनयद्गा वै गन्धर्वी वाजिनः सुतान् ।
सुरसाजनयन्नागान्राम कद्रूश्च पन्नगान् ॥ २८
मनुर्मनुष्याञ्जनयत्कश्यपस्य महात्मनः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्च मनुजर्षभ ॥ २९
मुखतो ब्राह्मणा जाता उरसः क्षत्रियास्तथा ।
ऊरुभ्यां जज्ञिरे वैश्याः पद्भ्यां शूद्रा इति श्रुतिः ॥ ३०
सर्वान्पुण्यफलान्वृक्षाननलापि व्यजायत ।
विनता च शुकीपौत्री कद्रूश्च सुरसास्वसा ॥ ३१

श्रुति विश्रुता —ᶜ) N B1 3 4 Dt1 D6 3 गोलाङ्गूलांश्च —ᵈ) N2 V2 B D5 7 व्याघ्रान्व्यजनयत् Dg1 marg D6 सुत (for सुतान्) —For 25ᶜᵈ Ś1 V1 D1 2 subst

252* सिंहा व्याघ्रा जम्बुकाश्च द्विपिनो नकुलास्तथा ।
सर्पा मूषकमार्जारा दर्दुराश्च महाबला ।
अथ चैव महाकाय वारण दैत्यदारणम् ।

[(l 1) V1 सिंहव्याघ्राश्च जम्बुका (for the prior half) V1 सदा D1 सदा (for तथा) —(l 2) V1 च सर्प, D2 मूषिक (for मूषक) V1 D1 महाभुजा —(l 3) V1 D1 भववाहन D2 दैत्यवारण]

—Thereafter Ś1 V1 D1 2 read 250*

26 For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 For sequence in Cg cf v l 24 —ᵃ) D1 मातङ्ग्याम् (for मातङ्ग्यास्) Ś1 D2 सर्वं, D1 तथा, G1 M2 त्वपि (for त्वथ) D1 7 मातङ्गौ N1 मातङ्गास्त्वथ मातङ्गी V1 मातङ्ग्याश्च यथापत्य, Dm1 D4 6 8 T2 G2 M3 मातङ्गास्त्वथ मातङ्ग्या (by transp) G (ed) मातङ्गादिं च मातङ्गान् —ᵇ) Ś1 D2 जज्ञिरे, V1 मातङ्गा, D3 7 M2 ह्यपत्य (to avoid hiatus) (for अपत्य) Ś1 N V D1 3 D5-3 5 7 पुरुषर्षभ G2 मनुजेश्वर (for मनुजर्षभ) —ᶜᵈ) Ś1 V1 Dm1 D4 6 दिशा गज, Dg1 दिशो गजान्, D4 T दिशागजान् (for दिशागजं) Ś1 V1 श्वेतास्य, N1 श्वेताक्ष, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G2 काकुत्स्थ (for श्वेताक्षं) D6 धूम्रा (for श्वेता) Dg1 Dm1 T1 G2 [अ] व्यजनयद्, D1 2 स्वत°, D3 चात° D4 T सुतान् (for सुतम्) V1 श्वेतानुजनय सुतान् (for ᵈ) N2 V2 B D5 7 दिग्गजं चैव श्वेताख्य श्वेता वै समजायत —After 26 Ś1 V1 D1 2 ins a passage relegated to App I (No 4)

27 For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 —ᵃ) Ś1 N1 V1 D2 3 तथा, D1 उभे (for ततो) Ś1 N1 V1 D1 3 D1 M2 दुहितरौ D2 पेदुरौ (sic) (for दुहितरौ) —ᵇ) Ś1 शुभ्र सुरभी वने, N1 V1 D1-3 सुरभी सुषुवे पुरा (V1 प्रजा, D1 वन, D2 3 वरे) N2 D5 7 सुरभिस्तु व्यजायत, V2 B सुरभिर्व्यजायत, G M सुरभी (G2 M2 °भिर्) द्वे व्यजायत —ᶜ) Ś1 N1 V1 B1 रोहिणीं D2 रौहिणीं, D6 रोहणीं, D7 रोहणीं N2 V2 B D5 7 चैव (for नाम) V1 चतुश्च G (ed) भद्रं च (for भद्रं ते) —ᵈ) Ś1 B1 D2 गन्धर्वीं, V1 B2 D1 सौ, V2 सौं) धर्वीं Dt1 D4 6 सैन्धवीं Ś1 V1 D1 D1 3 4 यशस्विनीं

28 For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 Ś1 om (hapl) 28ᵃᵇ —ᵃ) Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 G1 3 M1 3 Cr 1 गावो, D1 यज्ञा, D2 गाश्च Cgp as in text (for गा वै) N V1 B D5 7 रोहिण्या (V1 D1 °ण्या) जज्ञिरे गावो (N1 °श्च). —ᵇ) N1 V1 Dt1 D1 4 गवर्वी, B D5 7 गन्धर्व्यां (for गन्धर्वी) N2 V1 D2 (before corr) 3 सुता, N2 V2 B D5 7 तथा (for सुतान्) —ᶜ) M2 नाग M3 damaged (for नागान्) —ᵈ) B2-4 Dg1 M2 3 कद्रुश् Dg1 Dm1 D4 6 T G1 3 M तु (for च) —For 28ᶜᵈ, Ś1 V1 D1 2 subst

253* कद्रूश्च नागा सहस्रे शेषवासुकितक्षकान् ।
कर्कोटकमहापद्मौ कुम्भुण्यास्तथा परान् ।
पञ्च कन्याश्च ताम्राया जाता रघुकुलोद्वह ।

[(l 1) V1 कद्रुश् Ś1 शेषतक्षकवासुकीन् (for the post half) —(l 2) D1 -महापद्म (for °पद्मौ) —(l 3) Ś1 ता राजन् V1 श्वेता (for ताम्राया) Ś1 ख्याता (for जाता)], while N1 D5 subst for 28ᶜᵈ

254* नागानां सुरसा जज्ञे सहस्र भीमकर्मणा ।
कद्रूश्च पन्नगाञ्श्रेष्ठ बहूञ्छ्रान महाबला ।

—After 254* Ś1 repeats 17ᶜ–18ᵈ

29 ᵃᵇ) Ś1 N2 D1-3 असृजद् (for जनयद्) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T2 G1 3 M1 3 काश्यपस्य Ś1 N1 V1 D1-4 T1 2 G1 M2 राम (D4 6 T1 2 G1 °म) पुत्रान् (M2 °त्र) यशस्विन (for ᵇ) N2 V2 B D5 7 मनुर्मनुष्यांश्च तथा जनयामास राघव —ᵈ) B पुरुषर्षभ D3 शूद्रांश्चैव द्विजर्षभ

30 D4 T1 G1 2 om 30 —ᵃ) Ś1 N1 V B Dg1 D3 5 7 T3 शिरसो, D1 2 शिरसो (for मुखतो) —ᵇ) Ś1 V1 Dm1 D2 3 4 Cgp बाहुभ्या (D2 °त) B2 4 D1 उरस, G3 भुजाभ्या (for उरस) N2 V2 B3 4 D5 7 पुनि, V1 D2 स्मृता (for तथा) Ś1 क्षत्रियस्तथा, B2 4 क्षत्रियो मुनि —ᵈ) Dm1 G3 विनिश्रुत, D6 विनिश्रुता, T3 M1 इति श्रुतं, M2 3 इति स्मृता —For 30ᶜᵈ Ś1 N V B D1-3 5 7 subst

255* ऊरुभ्याम्प्यूरुतो वैश्या शूद्राणां राम पादत ।

[Ś1 वैश्यास्तथैवाथ N1 वैश्यानूरुकात्, D1 ऊर्वोश्च वैश्या संभूता, D2 3 वैश्य अथरूभ्या रुत्था (for the prior half)]

31 Ś1 D1 2 om 31ᵃ–32ᵇ —ᵃ) Dm1 D4 T1 M2 Cgp_ चित्र 3 T3 पीत (for पुण्य) N2 V2 B D5 7 सह

कद्रूर्नागसहस्रं तु विजज्ञे धरणीधरम् ।
द्वौ पुत्रौ विनतायास्तु गरुडोऽरुण एव च ॥ ३२
तस्माज्जातोऽहमरुणात्संपातिश्च ममाग्रजः ।
जटायुरिति मां विद्धि श्येनीपुत्रमरिंदम ॥ ३३
सोऽहं वाससहायस्ते भविष्यामि यदीच्छसि ।
सीतां च तात रक्षिष्ये त्वयि याते सलक्ष्मणे ॥ ३४

जटायुषं तु प्रतिपूज्य राघवो
मुदा परिष्वज्य च संनतोऽभवत् ।
पितुर्हि शुश्राव सखित्वमात्मवा-
ञ्जटायुषा संकथितं पुनः पुनः ॥ ३५
स तत्र सीतां परिदाय मैथिलीं
सहैव तेनातिबलेन पक्षिणा ।
जगाम तां पञ्चवटीं सलक्ष्मणो
रिपून्दिधक्षञ्शलभानिवानलः ॥ ३६

C 3 20 37
B 3 14 36
L 3 19 61

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

विडफलान् (B1 °फुलान्) वृक्षान्, V1 पुष्पान्संफलान्वृक्षान् —[b]) Ñ2 B1 (also as in text) D5 7 इरा च, V2 दत्ता, B1 धाता च (for कला) —After 31[ab] Dm1 D6 G2 M3 ins

256* जज्ञे राम महाबाहो ताश्च सर्वान्महीरुहान् ।

—Ñ2 D3 om 31[c]-32[b] Ñ2 V B D5 7 transp 31[cd] and 32[ab] —[a]) Ñ2 V B D5 7 G2 M3 तु G1 (अ)पि (for च) G(ed) श्येनी (for पुत्री) Ñ2 V B D5 7 जज्ञे (for नौदी) —[d]) B2 M3 कद्रुश, B3 4 कद्रु च Dm1 सरसा, G2 सुरस (for सुरसा) M3 (before corr यदा) सुता, Ct सुत (for स्वसा) Ñ2 V B D5 7 सुरसा (B2 4 °सा) सुता (B1 तथा) G(ed) अन्यं सह सुतैः सुता

32 Ś1 Ñ1 D1-3 om 32[ab] (cf v l 31) Ñ2 V B D5 7 transp 31[cd] and 32[ab] —[a]) V1 रद्रुनाग, M3 कद्रुनाग B3 G1 2 -सहस्र च, M3 °सास्तु (for -सहस्रं तु) Dm1 D6 8 T1 2 Cg कद्रुनाग सहस्रस्य —[b]) M1 2 जज्ञे सा (for विजज्ञे) Dt1 D6 धरणीधरान्, Cg as in text (for °धरम्) Ñ2 V B D5 7 जनयामास भूध(B1 °च)र —[c]) Ś1 Ñ1 D2 3 च, D1 यौ (for तु) Ñ2 V B D5 7 विनतायाः सुतौ राम —[d]) Ś1 Ñ V B D1-3 4 7 जज्ञात (Ś1 D1 2 कथितौ) गरुडारुणौ

33 [a]) Ñ2 V B D5 7 (ऽ)स्मि गरुडात् (for ऽहमरुणात्) —[b]) Ś1 D1 सपाती च, Dg1 T3 °ति स, D2 साम्पाती च, G2 °तिस्तु Ñ2 V1 भ्राता मम (by transp) V2 B D5 7 सपाता भ्राता मम —After 33[ab], Dg1 reads 34[cd] —[c]) Ś1 Ñ2 V B D1 2, 4 7 जटायुष तु (Ś1 V B2 3 D1 च) (for जटायुरिति) M1 2 मामाहु (for मां विद्धि) —[d]) Ñ2 D5 7 मुनिपुत्रम् (for श्येनी°)

34 [a]) V2 सोय, L(ed) योह (for सोऽहं) Ś1 D1-3 M2 राम, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 वत्स, B2 बंधु (for वास) G1 मया सह वसेह त्व —[b]) G1 सहाय ते (for भविष्यामि) V1 यदृच्छया, Dg1 G2 यच्छिद्रे —After 34[ab], Dm1 D1 8 T1 2 G3 ins

257* इदं दुर्गं हि कान्तार मृगराक्षससेवितम् ।

—Dg1 reads 34[cd] after 33[ab] —[c]) Ñ2 V2 B2-4 D5 7 तथा B1 कथं, Dg1 तु तात (for च तात) —[d]) Ñ2 D5 7 सुखे, B शून्ये (for याते) V2 सलक्ष्मण —After 34 Ś1 Ñ1 D1-3 ins

258* तव पिता महाबाहो सखा मे लक्ष्मणाग्रज ।
भवान्सर्वेषु पुत्रो मे मम भवति प्रीतिमानहम् ।
स तु तं परिष्वज्य धूर्यित्वा पुन पुन ।
उवाच रामो धर्मात्मा यथा त्व तात मन्यसे ।

[(l 1) V1 इति च (for सखा) Ś1 D2 (ऽ)सकृद् V2 सत्कृत (for लक्ष्मण) —(l 2) V1 ममाप्यतिपुत्रलोक (for the prior half) Ś1 D3 गतिरि (for भवति) —(l 3) V1 सस्नेहात (for पुन पुन)]

35 [a]) M3 स (for तु) Ś1 Ñ1 D2 3 तथेति (Ś1 °थैव) व चै (Ñ1 D3 स) परिगृह्य राघवो, Ñ2 V1 B D5 7 तथेति च तु (Ñ2 D5 7 तत्र B1 कृत्वा) प्रतिगृह्य राघवो —[b]) D1 तदा (for मुदा) D3 om च Ś1 तथैव तोषयन्, Ñ2 V B D5 7 च प्रणोदय D3 च समतोभवत् (for च संनतो ऽभवत्) —[c]) M3 2 च (for हि) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 M1 आत्मन —[d]) D5 जटायुना V1 संकथनात्, Dm1 D1 संकथित (for संकथितं) Dt1 om (hapl) one पुन —After 35 V1 erroneously reads from सलक्ष्मणो in l 2 up to हितेषु in l 4 of 259*

36 [a]) Dm1 G2 राम, D8 राम (sic) (for सीतां) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 5 T1, 3 G1 3 Ctp परिधाय, V B4 °धार्य B2 T1 °हाय, B1 °गृह्य (for °दाय) G2 स तत्र सीतामभिवीक्ष्य राघव —[c]) Ś1 Ñ1 D1-3 जगाम पञ्चा(D3 °च)वटिमु

१४

G 3 21 1 B 3 15 1 L 3 20 1 ततः पञ्चवटीं गत्वा नानाव्यालमृगायुताम् ।
उवाच भ्रातरं रामो लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥ १
आगताः स्म यथोद्दिष्टममुं देशं महर्षिणा ।
अयं पञ्चवटीदेशः सौम्य पुष्पितकाननः ॥ २
सर्वतश्चार्यतां दृष्टिः कानने निपुणो ह्यसि ।
आश्रमः कतरस्मिन्नो देशे भवति संमतः ॥ ३
रमते यत्र वैदेही त्वमहं चैव लक्ष्मण ।
तादृशो दृश्यतां देशः संनिकृष्टजलाशयः ॥ ४
वनरामण्यकं यत्र जलरामण्यकं तथा ।
संनिकृष्टं च यत्र स्यात्समित्पुष्पकुशोदकम् ॥ ५

प्रसेविता N̄2 V B D5 7 जगाम पचावटमाश्रम ततो —d) Dg1 T2 हरीन्द्रियक्षु (T3 °क्षन्) Ś1 D2 3 इव स त्रिलोचन, N1 D1 इव सानिलोनल N̄2 V B D5 7 जटायुषा तेन ससेत्य वीर्यवान् —After 36 N̄2 V B D5 7 ins

259* ततोऽविदूरे वनसयसकरे
सलक्ष्मणो राघवयशवर्धन ।
निवेश पञ्चावटमुप्रसेवित
रिपून्दिधक्षु शलभानिवान्यसुक्ष ।

[(l 3) N̄2 D5 7 आश्रम ततो (for उप्रसेवित) V1 विवेश पचावटिमुग्रमेवित V2 विवेश त पञ्चवटीवमाश्रम —(l 4) V1 D3 रिपु दिधक्षु शलभानि° ॐ Cvp रिपून् दिधक्षञ्शलभानिवानल इति पाठ ॐ]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 भूतोत्पत्ति, N̄1 जटायुदर्शन, N2 जटायुसमागम, V B जटायुष समागम (V1 °ष) D1 रामजटायुसमागम, D3 जटायुजन्मकथन, D5 जटायुसमागमो नाम वश D7 जटायु राम —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 D2 om N2 V2 B3 D1 5 7 20 V1 19 B2 4 21 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 8 T G M1 14 D3 23 M2 3 15 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

14

D1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 a) Ś1 N̄1 D1-3 स ता N̄2 V B D5 7 M2 3 स तु (for तत) —b) M1 द्विज (for व्याल) Ś1 N̄1 D1-3 नानाशकुनिनादिता N2 V B D5 7 नानाव्याल(V1 °ड, B1 3 [marg also] °पक्षि)निषेविता —cd) Dm1 D8 G3 श्रीमान्, M3 दास (for रामो) Dg1 उवाच राम सौमित्रि (for c) Dg1 भ्रातर, Dm1 D4 8 T1 2 G M Cg सौमित्रिं (for लक्ष्मण) B3 Dt1 D8 T3 transp भ्रातर and लक्ष्मणं Ś1 N̄1 D1 3 शुभलक्षण, B4 °चेतस (for दीप्ततेजसम्) —After 1, B3 ins

260* पश्य लक्ष्मण स्थान च दिव्यरूप विभाति मे ।

2 a) Ś1 N̄ V2 B2 3(before corr as in text) D1-3 5 7 आगता स्मो, G1 आजगाम, G3 आगतोस्मि —b) Ś1 N̄2 V B Dt1 D1-3 5-7 M1 इम N1 M2 इद (for अमु) N̄1 तेन (for देश) Dm1 D4 8 T1 2 Cr m g k t य देश मुनिरब्रवीत् —After 2ab N2 V B D5 7 ins while Ś1 N̄1 D1-3 subst for 5ab

261* रमणीय वन यत्र यत्र मूलफल स्थिरम् ।

[D5 (m) क्षेत्र (for first यत्र) N̄2 V B2 D7 पत्र, G(ed)पुष्प (for second यत्र) B3 मूल (for मूल) V1 फल शित, V2 °फलद्रुम Ś1 N̄1 D1-3 यत्र चापो (N̄1 °आपो हि) गुणान्विता (for the post half)]

—c) Ś1 N̄ V B1 4(marg also) D1 5 6 पञ्च(N̄1 B1 D2 8 °चा)वटीय(D5 °टी च) सौमित्रे, B2 4 D7 पचावटीय सौमित्रे —d) Ś1 N̄ V B D1-3 5 7 देश, M2 3 सौम्य (for सौम्य) Ś1 मानस, Dm1 D1-4 8 G3 M °पादप (for °कानन)

3 B1 om 3ab —a) D5 7 कार्यता (for चा°) Ś1 D2 4 दृष्टि V2 चक्षुर् (for दृष्टि) —b) Ś1 D2 निपुणा, N̄ B2 D3 5 7 निपुणा V B2 4 निपुण, G(ed) विपुल (for कानने) V2 पुण्यतो (for निपुणो) D1 निर्गुण निगुणो ह्यसि (sic) —c) N1 वै, N̄2 B1 D1 3 5 7 तु, B2 4 च, D4 यो (for नो) V1 कतमस्त्वया (sic), V2 कतमस्तस्मिन्, M1 कतरस्मिस्तो Ś1 D2 आश्रम कुरु य(D3 त)स्मिस्तु —d) Ś1 D3(after corr , as in text) G3 M2 देशो (for देशे) N̄2 V B D1 5 6 7 भवतु, G(ed) च तव (for भवति) M2 शोभन (for संमत)

4 a) B D2 3 रमेत (for रमते) D1 वैदेही रमते यत्र —b) M2 सह त्व (for त्वमह) Dm1 D8 G1 3 (अ)पि (for [चै]व) —After 4ab, N̄2 V(V2 l 1 and 2) B D5 7 read 263* —c) Ś1 दृश्यते, B4 गृह्यता (for दृश्यता) —d) B2 फलाशय —After 4 V2 reads l 3 of 263*

5 ab) Dg1 वन (for वन) T2 तत्र (for यत्र) Dg1 स्थल (for जल) M3 वनमारण्यक यत्र जलारण्यक तथा —For 5ab, Ś1 N1 D1-3 subst 261* —After 5ab M2 ins

262* समे तीर्थे शिवे चैव बहुपुष्पफलोदके ।
वन रम्यस्थल रम्य जलरम्य च यद्भवेत् ।

—c) Ś1 N1 D1-3 यतश्च स्यात्, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G3 M3 च यस्मिस्तु G1 च यस्मिश्च, G2 तु यस्मिश्च, M1 च यस्मिन्स्यात्, M3 तु यस्मिस्तु (for च यत्र स्यात्) —d) Ś1 N1 D1-3 इध्मपुष्पकुशार्जन(N1 illeg for कुशार्जन) —For

एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः संयताञ्जलिः ।
सीतासमक्षं काकुत्स्थमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६
परवानस्मि काकुत्स्थ त्वयि वर्षशतं स्थिते ।
स्वयं तु रुचिरे देशे क्रियतामिति मां वद ॥ ७
सुप्रीतस्तेन वाक्येन लक्ष्मणस्य महाद्युतिः ।
विमृशन्रोचयामास देशं सर्वगुणान्वितम् ॥ ८
स तं रुचिरमाक्रम्य देशमाश्रमकर्मणि ।
हस्ते गृहीत्वा हस्तेन रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ ९
अयं देशः समः श्रीमान् पुष्पितैस्तरुभिर्वृतः ।
इहाश्रमपदं सौम्य यथावत्कर्तुमर्हसि ॥ १०
इयमादित्यसंकाशैः पद्मैः सुरभिगन्धिभिः ।
अदूरे दृश्यते रम्या पद्मिनी पद्मशोभिता ॥ ११
यथाख्यातमगस्त्येन मुनिना भावितात्मना ।
इयं गोदावरी रम्या पुष्पितैस्तरुभिर्वृता ॥ १२
हंसकारण्डवाकीर्णा चक्रवाकोपशोभिता ।
नातिदूरे न चासन्ने मृगयूथनिपीडिता ॥ १३
मयूरनादिता रम्याः प्रांशवो बहुकन्दराः ।
दृश्यन्ते गिरयः सौम्य फुल्लैस्तरुभिरावृताः ॥ १४ G 3. 11. 13 B 3. 15. 14 L 3. 20. 14

5 Ñ2 V B D5-7 subst and read after 4ab (V1 alone reads l 3 after 4)

263* सन्निकृष्टं च यत्र स्यात्समिदंप फलोदकम्।
वन रम्यं च सौमित्रे स्थलीरम्य च यद्भवेत्।
सन्निकृष्टं च यत्र स्याद्दिव्यपुष्पफलागमम्।

[B3 reads in marg l 1 after l 3 —(l 1) D6 सन्निकृष्टश्च V1 B3 (marg also as above) रम्यपुष्प, V3 इध्ममेव (for समिदेध) —(l 2) V D5 स्थल (for स्थली) B3 धन्य (for रम्य) —(l 3) V B2-4 D7 सन्निकृष्टश्च, D5 सन्निकृष्टस्त Ñ2 V B D6-7 इध्म (B4 दिव्य) पुष्पफलागम (for the post half)]

6 a) Ñ1 स (for तु) —b) Ś1 सहिता°, Ñ V B D1-3.5.7 M3 सहता°, T3 संयुता° (for संयताञ्जलि) —c) B1 ससीतं तत्र काकुत्स्थम्

7 D2 om (hapl) 7-9 —a) Ś1 V3 B D1-3 धर्मज्ञ (for काकुत्स्थ) —b) D3 वर्षायुत (for °शत) —D1 om 7c-8 —c) M3 रुचिरे (for °रुचिर) —For 7cd, Ś1 Ñ V B D3.5.7 subst

264* स्वयमेव रुचिरे देशे क्रियतां यत्र रोचते।

[Ñ2 D5.7 शुभे (for रुचिरे) Ś1 देशो D6 यदि (for यत्र)]

8 D1.4 om 8 (cf v l 7) —a) Ñ2 V1 B3 (after corr as in text) 4 D5.7 स प्रीतस्तु —b) G1 M3 महात्मन (for °द्युति) —c) Ñ2 V B D5.7 विमृश्य (for विमृशन्) —d) B2 गुणाधिक (for °न्वितम्) —After 8 V3 B3 (m) ins

265* स च देशं समाक्रम्य देशभाग विदाम्वर।
देवतानां यथाभाग विभज्य स्थानमात्मवान्।
सत सौमित्रिसहित सीतया च स राघव ।
गोदावरीं पुरस्कृत्य निवासमकरोत्पुन ।

9 D6 om 9 (cf v l 7) —a) Ñ2 V B D5.7 स त रुचिरपालीय —b) T1 कर्मणे (for °णि) —c) D1.2 T2.3 Cg हस्तौ Dm1 M1 हस्त, Cr Ct as in text (for हस्ते) Ś1 Ñ V B D1.2.5.7 प्रगृह्य हस्त हस्तेन —d) Ñ2 V B लक्ष्मणम्, D6.7 वचनम् (for सौमित्रिम्)

10 a) Ñ2 V3 B D5.7 शुभ, V2 शुचि (for सम) —b) B3 युत (for वृत) —c) Ñ2 Dt1 D1.4 T3 रम्य (for सौम्य) —After 10 G1 reads 13

11 b) D3 पुष्पै (for पद्मै) M2 सु शुभ (for सुरभि) —c) Ś1 अदूर Ñ2 D5.7 शोभते (for दृश्यते) V1 M2 पुण्या (for रम्या) —d) Ś1 Ñ2 D1.2 पद्मिनी हंससेविता, Ñ2 V B D5.7 पुण्या (V1 रम्या) गोदावरी नदी (B1 सरित्) Dm1 D3 T G1.2 M1.2 Cv m पद्मिनी पद्मसेविता

12 Ñ2 B D5.7 om 12 —a) D1 यथाख्याता स्वगस्त्येन —V om 12cd —c) D1 पुण्या (for रम्या) —d) Ś1 D1-3 नदी पक्षिगण (D1 °गु) णार्वृता, Ñ2 पुण्या नदीर्गोगान्विता

13 G1 reads 13 after 10 —b) Ñ2 -सहिता V1 B1.4 (marg also as in text) D1 -कूजिता Dm1 D6 सेविता, (for शोभिता) —Ñ1 om (hapl ?) 13cd —c) M1 transp न and च Ś1 D1-3 च सौमित्रे (for न चासन्ने) Ñ2 V B D5.7 न च V1 B2.3 हि) दूरे न चाभ्यासे (D7 °शे), Cg cites नातिदूरेण चासन्ने —d) B1 मृगयूथैर् (for °यूथ) Ś1 D1.2 [उ]पशोभिता Ñ2 B D5.7 विलोडिता V1 विलोलिता Dg1 M1.2 [अ]पपीडिता D3 [उ]पसेविता, D1.2 Cm निपीडिता, G2 [अ]भिपीडिता, M2 [अ]भिलोडिते

14 D3 om 14-16b —ab) Ś1 Ñ1 D1.2 मयूरनादिता रम्या दृश्यते बहुकन्दरा Ñ2 V B D5.7 M2 मयूराभिरुतो रम्य (M2 °से रम्ये) प्रांशु (B1.2 D5 M2 °शु) कन्दरवान्गिरि —c) Ñ1 illeg for गिरय Ś1 Ñ1 D1.2 चेमे, Dt1 D6 सौम्या (for सौम्य) Ñ2 V B D5.7 M2 नानावर्णि (V1 B2 °प्र) तानाढ्य —d) Ñ1 illeg T3 व्यवैस् (for फुल्लैस्) Ñ1 D1 बहुभिर् (for तरुभिर्) M2 आवृत Ś1 शोभिता सकुत्रै कुटै, Ñ2 V B D5.7 M2 पुष्पितैस्तरुभिर्वृत (M2 °ता) —After 14 Ñ2 V2 B D5.7 read 16ab

पर्णशालां सुविपुलां तत्र संघातमृत्तिकाम् ।
सुस्तम्भां मस्करैर्दीर्घैः कृतवंशां सुशोभनाम् ॥ २१
स गत्वा लक्ष्मणः श्रीमान्नदीं गोदावरीं तदा ।
स्नात्वा पद्मानि चादाय सफलः पुनरागतः ॥ २२
ततः पुष्पबलिं कृत्वा शान्तिं च स यथाविधि ।
दर्शयामास रामाय तदाश्रमपदं कृतम् ॥ २३
स तं दृष्ट्वा कृतं सौम्यमाश्रमं सह सीतया ।
राघवः पर्णशालायां हर्षमाहारयत्परम् ॥ २४
सुसंहृष्टः परिष्वज्य बाहुभ्यां लक्ष्मणं तदा ।
अतिस्निग्धं च गाढं च वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २५
प्रीतोऽस्मि ते महत्कर्म त्वया कृतमिदं प्रभो ।
प्रदेयो यन्निमित्तं ते परिष्वङ्गो मया कृतः ॥ २६
भावज्ञेन कृतज्ञेन धर्मज्ञेन च लक्ष्मण ।
त्वया पुत्रेण धर्मात्मा न संवृत्तः पिता मम ॥ २७

G. 3 21 29
B. 3 15 29
L. 3 10 27

भ्रातुरः) —d) Ś1 स महाबल, Ñ2 V B D5-7 सुमनोहर (for सुमहाबल)

21. b) G3 [अ]सघात, Cm g सराात (for सघात) M3 समसस्थानमृत्तिका —c) Dg1 G2 अस्तम्भा (for सु°) —d) Dg1 Dm1 सुशोभिता (for °भनाम्) Cv cites this st as in text —For 21, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst while M3 ins after 22

268* पर्णशाला स मतिमांश्चकार विपुला तदा ।
मनोज्ञा राघवस्यार्थे प्रेक्षणीया मनोरमाम् ।

[(l 1) Ś1 V1 D3 तु, Ñ V2 D1 3 5 7 च M3 तु (for स) Ś1 D1 3 सु(D3 च)विपुला V1 सुग° (for स मतिमान्) V B3 4 विमला (for विपुला) Ś1 D1-3 चकार स(Ś1 °रासु D3 °(तु) नरोत्तम (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1 3 व्यासा (for मनोज्ञा) Ś1 Ñ1 D1-3 अनुत्तमा, B4(m also as above) °हरां (for मनोरमाम्)]

—After 21, D4 T1 2 3(om [hapl] up to l 3 of 270*) G2 M1 ins

269* निवास राघवस्यार्थ चकार रघुविक्रम ।

—Thereafter D4 T1 2 3(om [hapl] up to l 3) M1 cont while Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 G1 2 M2 ins after 21

270* शमीशाखाभिरास्तीर्य दृढपाशावपाशिताम् ।
कुशकाशशरैः पर्णैः सुपरिच्छादितां तथा ।
समीकृततलां रम्यां चकार सुमहाबल ।
निवास राघवस्यार्थे प्रेक्षणीयमनुत्तमम् ।

[Dg1 reads l 1 in marg —(l 1) M1 2 शुम्भैरेव (M2 नर्मैरेवं) समास्तीर्य (for the prior half) —G1 om l 2-3 —(l 2) M1 2 च्छदैः (for शरैः) —Dg1 reads in marg from पर्णै up to तथा M1 तदा (for तथा) T1 सुपरिच्छादितान्तरां, M2 आपत्र शोभितां तथा (for the post half) —Dg1 om l 3 —(l 3) M1 रघुविक्रम (for सुमहाबल) M2 समीकृतशिलेनैव रमणीय मनोहर —For l 4 of 269* —(l 4) Dg1 G1 2 चकार रघुविक्रम, Dm1 D8 नराश्चतुर्विक्रम, M1 प्रेक्षणीयामनुत्तमा (sic) M2 चकार परवीरहा (for the post half)]

22 a) Ñ2 V B D5 7 स गत्वा तु, T3 सहसा (for स ग त्वा) —b) Ś1 Ñ V B1 4 Dg1 D1-3 5 7 G1 2 M1 3 तत, T2 G3 तथा T3 वत (for तदा) —c) Ñ2 V B D5 7 [उ]पादाय (for चादाय) Ś1 Ñ1 D1-3 स्नात्वा सलिलमादाय (D3 °हत्य) —d) G3 सफल, M3 जलं च (for सफल) Ś1 Ñ1 D1 3 ततः श्रीमानुपागमत्, Ñ2 V B D5 7 सु(V2 B स)श्रीश्च(V1 राघव) पुनरायया —After 22 M3 ins 268*

23 a) D1-3 तत्र (for ततः) Ś1 D2 दत्त्वा (for कृत्वा) —b) Dm1 तथाविधि (for यथा°) Ś1 Ñ1 D1-3 शान्तिकर्म च वीर्यवान् —For 23ab Ñ2 V B D5 7 subst

271* पुष्पोपहारं कृत्वाथ हुत्वाग्निं स विधानतः ।

[D5 तु (for [अ]थ) V1 हुत्वाग्निं तु V2 B1 हुत्वा चाग्निं, B4 हुत्वाग्निं च]

—c) Ś1 Ñ1 D1 3 रामस्य, D2 धर्मस्य (for रामाय)

24 a) M3 त दृष्ट्वा स (by transp) Ñ2 V B D5 7 स तु दृष्ट्वाश्रमं रम्यम्(B4 m also दिव्यम्) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आगत्य, B2 आगम्य (for आश्रम) Ś1 Ñ1 D1 2 3 T1 2 G3 सीतया सह (by transp) —c) Ñ2 V2 B3 4(marg also as in text) D5 7 G1 पर्णशाला च (for °शालायां) —d) B2 आरोहयत्, D5 अहृषभवत् (sic) D7 आनाहयत् (for आहारयत्) Ś1 Ñ1 D1-3 तदा, D4 T2 भृशं (for परम्)

25 a) Ś1 Ñ V1 B3 4 D3 5 7 G2 M3 सप्रहृष्ट (D3 °ष्ट) V2 B1 2 D2 G1 3 M1 2 स प्रहृष्ट, D1 सम्प्रविष्ट (for सुसंहृष्ट) —b) Dg1 G1 2 तथा (for तदा) —c) Ñ2 D5 7 अतिश्लक्ष्ण, B4(marg also as in text) अतिहृष्ट, G3 तत स्निग्ध (for अतिस्निग्ध) Ś1 Ñ1 D3 सुमधुर, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 मनोहारि, D1 2 समधुर (for च गाढ च) B3 अतिस्निग्ध मनोहारि —d) Ñ2 D5 7 स्निग्धम्, V B श्लक्ष्णम् (for चेदम्) Ś1 Ñ1 D1 3 लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत्

26 M3 om 26ab —a) Ś1 Ñ1 D1-3 सु (for ते) —b) Dt1 M2 अरिंदम (for इद प्रभो) Ś1 N2 D1 3 कृत क्षिप्रमिद(D1 °द) त्वया, Ñ2 V B D5 7 त्वया म(D7 स) त्कृतमीदृश —cd) Ś1 D1 प्रदेशो यत्, Ñ1 D2 प्रसादो यत्, D3 प्रीतिदाय (for प्रदेयो यत्) M1 Cv यन्निमित्तम् (for °त्तं) D3 स (for ते) Ñ2 V B D5 7 परिष्वजामिम, V B1 4 °म) तावत्प्रीतिदाय(B3 °न) गृहाण मे

27 a) Ñ2 V B D5 7 गुणज्ञेन (for भाव°) —b) D7 om (hapl) धर्मज्ञेन —cd) Cm p नाथेन (for पुत्रेण) Ś1

G 3 21 30
B 3 15 30
L 3 20 28

एवं लक्ष्मणमुक्त्वा तु राघवो लक्ष्मिवर्धनः ।
तस्मिन्देशे बहुफले न्यवसत्स सुखं वशी ॥ २८

कंचित्कालं स धर्मात्मा सीतया लक्ष्मणेन च ।
अन्वास्यमानो न्यवसत्स्वर्गलोके यथामरः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

N1 D1 3 नाथवान्(D1 °वत्) स (for न सवृत्त) N2 V B D6 7 सपुत्रण त्वया तात तारि(B1 पावि)ता पितरो मम

28 a) B4 च (for तु) N2 D5 7 एवमुक्त्वा लक्ष्मण स —After 28a B4 ins

272* रामो धर्मभृता वर ।
एव राघव उक्त्वा च

[After 1 1 28a and 1 1 are repeated in marg —1 2 is in marg]

—B4 reads 28b in marg —b) B4 लक्ष्मणं (for राघवो) N2 B1 2 4 G2 लक्ष्मिवर्धन V2 B3 प्रीतिवर्धन(B3 °न) (for लक्ष्मिवर्धन) —c) G3 अस्मिन् (for तस्मिन्) —d) Dg1 Dt1 T2 G1 M1 3 सुसुखे Dm1 D6 स सुखी G3 च सुख (for स सुख) Dt1 D4 T1 3 G1 3 M सुखी Dm2 D6 सुख (for वशी) N2 V B D5 7 बहुपुष्पोपशोभित —For 28 Ś1 N1 D1 3 subst

273* एवमुक्त्वा तु सौमित्रि धर्मात्मा भ्रातृवत्सल ।
बहुमूलफले देशे तस्मिन्सुखमुवास ह ।

[(1 1) Ś1 वत्स (for उक्त्वा) —(1 2) D3 फलोद्देशे D5 फले देशे (for फले देशे) N1 D1 3 स (for ह)]

29 a) Dg1 D1 T2 M1 3 किंचित् D6 च (for स) Ś1 N1 D1–3 वैदेह्या सह(N1 D3 च स D1 च [subm]) वै पद्मया Ñ2 V B1 D5 7 न्यव(D6 स्तोत्र)सत्सहितो वीर —b) Ś1 Ñ1 स भ्रात्रा D1–3 सुभ्रात्रा (for सीतया) —For 29cd, B1 subst while V2 ins after 29cd N2 B1 D5 7 subst for 29cd B3 4 subst for 29 V1 ins after 29

274* कंचित्कालं स धर्मात्मा स्वर्गे इन्द्र इवापर ।

—Thereafter V3 B3 cont while V1 ins after 29cd

275* तत्र तापससुरत्यानां चरतामाश्रमे तदा ।
बभूव महती प्रीतिर्दृष्ट्वा राम सलक्ष्मणम् ।
तस्मिन्देशे द्रुमैर्युक्ते रामलक्ष्मणसेविते ।
सम्यक्चरन्ति मुनय स्वर्गस्था इव निर्भया ।
नातिशीतो ववौ वायुर्नायु ण तपते रवि । [5]
वसतो राघवस्यात्र दया चक्र पुरंदर ।
वैदेह्या च सुपक्षया वै भ्रात्रा वै लक्ष्मणेन च ।

[(1 2) V1 परम (for महती) —(1 3) V अभैर् (for द्रुमैर्) V1 पालिते (for सेविते) —(1 5) V2 नातिशीत V1 om ववौ —(1 7) B2 सह (for च सु)]

—cd) B3 आश्वास्यमानो (for अन्वा°) D3 अन्वास्य न्यव सद्राम (for c) D2 M3 लोक G1 लोके (for लोके) Ś1 N1 B2 D1 3 यमवर V1 यथा सुरा V3 महेश्वर (for यथा मर) T3 अन्वावसत्पञ्चवट्या पूज्यमानो महर्षिभि —After 29 B3 ins

276* तत्रस्थाना च लोकानामानन्द च नय सुहृ ।

Colophon D1 3 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 N2 V B D5 पञ्चवट्याश्रमनिवास N1 आश्रम करण D3 पञ्चवटीनिवास D7 रामपञ्चवट्याश्रमनिवास —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ2 B2 om N2 V2 B3 D7 21 V1 20 B2 4 D5 22 Dg1 Dt1 Dm1 D2 4 6 T G M1 15 D3 24 M2 3 16 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

१५

वसतस्तस्य तु सुखं राघवस्य महात्मनः ।
शरद्व्यपाये हेमन्त ऋतुरिष्टः प्रवर्तते ॥ १
स कदाचित्प्रभातायां शर्वर्यां रघुनन्दनः ।
प्रययावभिषेकार्थं रम्यां गोदावरीं नदीम् ॥ २
प्रह्वः कलशहस्तस्तं सीतया सह वीर्यवान् ।
पृष्ठतोऽनुव्रजन्भ्राता सौमित्रिरिदमब्रवीत् ॥ ३
अयं स कालः संप्राप्तः प्रियो यस्ते प्रियंवद ।
अलंकृत इवाभाति येन संवत्सरः शुभः ॥ ४
नीहारपरुषो लोकः पृथिवी सस्यमालिनी ।
जलान्यनुपभोग्यानि सुभगो हव्यवाहनः ॥ ५
नवाग्रयणपूजाभिरभ्यर्च्य पितृदेवताः ।
कृताग्रयणकाः काले सन्तो विगतकल्मषाः ॥ ६
प्राज्यकामा जनपदाः सम्पन्नतरगोरसाः ।
विचरन्ति महीपाला यात्रार्थं विजिगीषवः ॥ ७
सेवमाने दृढं सूर्ये दिशमन्तकसेविताम् ।
विहीनतिलकेव स्त्री नोत्तरा दिक्प्रकाशते ॥ ८
प्रकृत्या हिमकोशाढ्यो दूरसूर्यश्च साम्प्रतम् ।
यथार्थनामा सुव्यक्तं हिमवान्हिमवान्गिरिः ॥ ९

C 3 22 9
D 3 16 9
L 3 21 9

15

D1 2 continue the previous Sarga D6 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1, Ś1 V D1-3 ins

277* पुन तस्य तदा याता शरदश्च यथोदश ।

[D1 जता (for याता) D1 2 शरत्भेर्षे (for शरदश्च) V यातो वत्सरोर्ध (for याता शरदश्च)]

1 a) V1 तत्र (for तस्य) Ñ1 स, V2 B3 च (for तु) D1 वसतोथ सुख तत्र —b) Ñ2 V B D5 7 तपोवने (for महात्मन) —c) D6 शारद्व्यपाये —d) Ś1 हेमम्, D1-3 हेमम्, L(ed) रविम् (for ऋतुर्) Ñ1 [s]भवत्तदा, Dt1 D6 G1 प्रवर्तत (for प्रवर्तते) N2 V B3 4 D5 7 प्रा(V1 प्र)वर्तत भृश प्रिय (Ñ2 V1 °य) B1 प्रादुर्भूतो भृश प्रिय

2 a) Ś1 प्रसूतायां (for प्रभातायां) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 रजन्यां (for शर्वर्यां) —D2 reads 2c-3 in marg —c) G2 अभिषेकार्थ (for °र्थं) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 M1 2 अभिषेकार्थमुपाय, M3 स्नानार्थं प्रययौ रम्या —d) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 M1 2 ययौ, M3 सतो (for रम्या)

3 D2 reads 3 in marg (cf v l 2) —a) T3 करशाढ्य Ś1 Ñ V2 B D5 7 च, V1 Dt1 D1-3 6 M3 तु, Dg1 G1 सन् (for स) —c) Ś1 [s]नुयनद्, B2 [s]नुययौ, D2 तु प्रजन् (for ऽनुव्रजन्) Dg1 D5 7 G1 भ्रातु, T1 2 भ्रातर (for भ्राता) —d) G1 सौमित्रिम् (for सौमित्रिर्) M2 रामम् (for इदम्)

4 a) Dg1 हि (for स) —b) Ś1 Ñ V B D1-3 7 प्रभो, D6 प्राप्तो (for प्रियो) Ś1 Ñ1 D2 3 6 सदा प्रिय, Ñ2 V B D1 7 प्रिय सदा (for प्रियवद्) —d) Ś1 Ñ1 D1-3 दिव, Ñ2 V B D6 7 गुणै, Dg1 शुचि (for शुभ)

5 a) V2 B3 नीहार, B1 नीरज (for नीहार) Ś1 D2 °परुषो, M3 वृष्टिमान्द् (for परुषो) Ñ2 V B D6 7 वायु (for लोक). ॐ Ck नीहार पौरुष इति नीहारेण पुरुषत्वया नित्यर्थ . ॐ —b) Ś1 N2 V1 Dg1 Dt1 D2 6 7 सस्यशालिनी (for °मालिनी) —c) B2 [अ]नुपगुह्यानि, D2 [अ]नुपभोग्यानि, D1 [अ]नुपभोगानि (for [अ]नुपभोग्यानि) —d) Ñ2 B1 2 Dg1 Dt1 सुभोगो, T3 सुभोग्यो (for सुभगो) Ś1 सुभोग्यो हि यथासुख

6 a) Ś1 B1 4 D2 3 नवाग्रा(D2 °ग्या)यण, D1 तथा प्रयण (for नवाग्रयण) —b) Dt1 D4 6 7 T G अभ्यर्थ (sic) D2 अर्घ्यैश्च (for अभ्यर्च्य) —c) Ś1 Ñ1 D1 कृताग्रा(Ñ1 D1 °ग्र)यणकाश्च, Ñ2 V B D1 7 कृताग्र(B1 4 °ग्रा)यणोकार, D2 3 कृताग्र्या(D3 °ग्र)यणकाश्च ॐ Cr काले आग्रयणकर्मानुष्ठानकाले कृताग्रयणिका कृताग्रयणकर्माण नवान्नदानार्थं यदाग्रयण तत्रा पूजा तथा ताभि पितृदेवता अभ्यर्च्य सन्त साधव विगतकल्मषा भवन्ति ॐ so also in Ck It cites नवेति —d) B1 4 (marg also) सर्व (for सन्तो)

7 a) Ś1 D2 राज्यकामा, Ñ2 B1 3 4 D1 6 7 ग्रामकामा, M2 °माला (for प्राज्यकामा)

☞ V2 illeg from जनपदा up to 3 16 13 Ś1 जनपदान् (for जनपदा) —b) Ś1 सम्पन्नतरगोरसान्, D2 3 सम्पन्नतरगोरसान्(D3 °सा) G(ed) सम्पन्नयवगोरसा —c) V1 B Dg1 D5 7 G2 विहरन्ति (for विचरन्ति) —d) Dg1 यात्रया, D1 T G M1 3 Cg यात्रास्था (for °र्थं) D1 या नद्य पुर्यश्च सप्तति (hypm), M2 तत्र तत्र जिगीषव .

8 D6 om 8-9b V1 om 8ab —a) T3 G2 सेव्यमाने (for सेव°) —For 8ab, Ś1 Ñ B D1-3 7 subst

278* अगस्त्यसेविताशाया सेवमाने दिवाकरे ।

[Ś1 D1 3 पुण्या (for आशा) B2 1 (before corr as above) 2 सेव्यमाने (for सेव°) Ś1 Ñ1 D1 3 दिवा रवौ (for दिवाकरे)]

—c) M3 गृहीत (for विहीन)

9 D1 om 9ab (cf v l 8) Ś1 om 9 —ab) B D7 हिमकोशा(B4 D7 °षा)ढ्या, Dt1 हेमकोशाढ्यो, D1 हिम

G 3 22 10 B 3 16 10 L 3 21 9 अत्यन्तसुखसंचारा मध्याह्ने स्पर्शतः सुखाः ।
दिवसाः सुभगादित्याश्छायासलिलदुर्भगाः ॥ १०
मृदुसूर्याः सनीहाराः पटुशीताः समारुताः ।
शून्यारण्या हिमध्वस्ता दिवसा भान्ति साम्प्रतम् ॥ ११
निवृत्ताकाशशयनाः पुष्यनीता हिमारुणाः ।
शीता वृद्धतरायामास्त्रियामा यान्ति साम्प्रतम् ॥ १२
रविसंक्रान्तसौभाग्यस्तुषारारुणमण्डलः ।
निःश्वासान्ध इवादर्शश्चन्द्रमा न प्रकाशते ॥ १३
ज्योत्स्ना तुषारमलिना पौर्णमास्यां न राजते ।
सीतेव चातपश्यामा लक्ष्यते न तु शोभते ॥ १४
प्रकृत्या शीतलस्पर्शो हिमविद्धश्च साम्प्रतम् ।
प्रवाति पश्चिमो वायुः काले द्विगुणशीतलः ॥ १५
बाष्पच्छन्नान्यरण्यानि यवगोधूमवन्ति च ।
शोभन्तेऽभ्युदिते सूर्ये नदद्भिः क्रौञ्चसारसैः ॥ १६
खर्जूरपुष्पाकृतिभिः शिरोभिः पूर्णतण्डुलैः ।
शोभन्ते किंचिदालम्बाः शालयः कनकप्रभाः ॥ १७

कौशाढ्यौ (sic) (for हिमकोशाढ्यो) B D7 नैव D3 दूर, D4-5 दूरे (for दूर) B2 कोपद्, D3 पुयंद् (for सूर्येद्) N B D1-3, 7 सप्रति (for साम्प्रतम्) V1 प्रकृत्या हि सरस्काद्य मद् सूर्यश्च सप्रति —ᶜ) Ñ1 यथार्हनाम्ना N2 V1 B यथार्थं (V1 °र्हं) कृतनामासौ D5, 7 यथार्थकृतनामासौ —ᵈ) Ñ1 D1-3 हिमेन Dg1 हि महान् (for first हिमवान्) D5, 7 G2 हिमवद् (for second हिमवान्) Dm1 reads गिरि in marg

10 ᵃ) Cr k t मध्याह्न (for अत्यन्त) Ś1 N1 D1, 3 पूर्वाह्ण दु खसचारा N2 B1 D5, 7 अत्यन्तदु खसचारा V2 आतपे दु ख°, B4 आयन्तदु ख°, G(ed) प्रभूये दु ख° —ᵇ) D6 पटुच (for स्पर्शत) Ś1 Ñ2 V1 B D5, 7 मध्याह्नसमये सुखा (B3 [marg also] शुभा) N1 मध्याह्न विषये सुखा, D1, 3 मध्याह्नविषये शुभा (D3 सुखा) —ᶜ) Ś1 Ñ2 B3, 4 D1, 3 सुभगा (B3 [sup lin also] °खदा) पुण्यास N1 V2 सुभगा स्वशास (V2 °नित्यास्) (for सुभगादित्यास्) —ᵈ) G3 सौभगा (for °दुर्भगा) Ś1 स्वरित विनिपातिना N B1, 3, 4 (marg also दिव्यास्तरितपातिन) D1-3, 7 स्वरित व्यतिपातिन V1 D5 त्वरिता (D5 °त) व्यतिपातिन G and L(ed) त्वरिता (L ed °त) व्यतिपातिन

11 ᵃ) Ś1 N1 D1, 3 मृदुवाया (for मृदुसूर्या) Ś1 स नीहारा N D11 D4 T3 सुनीहारा V1 मनोहरा (for सनीहारा) —ᵇ) M2 पटुसूर्या (for °शीता) Dt1 D4 M3 समाहिता G3 समावृता (for °रुता) Ś1 N1 D1, 3 पटुशीतोष्णमारुता N2 V1 B2, 3, 4 D1, 3 पटुशीतानिलान्वि (V1 °ह) ता B1 कटुशीता (sup lin also °ला) निला विमो —ᶜ) Ś1 N1 D1-3 तमोध्वस्ता B3, 4 °प्रभा (for हिमध्वस्ता) —ᵈ) N2 V1 B3, 4 D7 प्रसूपा (B3 °पे) B1 कलुपा D3 प्रसूया (for दिवसा) V1 सप्रति (for साम्प्रतम्)

12 G3 om (hapl) 12 —ᵃ) N2 समया (for °शयना) D7 निवृत्ताकाशायना —ᵇ) N2 B3, 4 (marg also पद्मनाला) D5, 7 पुष्पहीना V1 पुष्पयुक्ता B1 पुष्पलाला M3 पुष्पनीहा (for पुष्पनीता) Dg1 D4 T3 हि मारुता (for हिमारुणा) Ś1 D1, 3 पुष्यनक्षत्रयोगत N1 प्रवृद्धाश्विनयोगत —ᶜ) Ck शीतं (for शीता) Ś1 शीता द्राघतरायामाः N2 B Dt1 Dm1 D1, 3 G1 शीतवृद्धतरायामास्, Cm g as in text —ᵈ) Ś1 N1 B3, 4 D1, 3 भान्ति Dg1 reads in marg (for यान्ति)

13 ᵃ) Ñ1 रवि सौभाग्यसंभाग्यस् (sic) V1 D5, 6 G1 रवि स°, D4 G3 M1 रविसंक्रान्तिसौभाग्यस् —ᵇ) D7 तरुणारुण (for तुषारारुण) —ᶜ) Ś1 D3 नि (D5 नि) श्वासयान्, Ñ2 V1 B2, 3 Dg1 Dt1 Dm1 D4, 7 M Cr m k निश्वासाध, B1 सनिश्वास D1 निश्वासार्द्र D3 G2 नि श्वासात G(ed) सनि श्वास (for नि श्वासान्ध)

14 ᵃᵇ) Cg ज्योत्स्नी (for ज्योत्स्ना) G3 शोभते (for राजते) Ś1 Ñ V1 B D1-3, 6, 7 पौ (Ś1 D3 पू) र्णमास्यामपि (Ś1 D3 °प्रिय) ज्योत्स्ना तुषारकलुषीकृता —ᶜ) Ś1 Ñ2 V2 B3, 4 D1-3, 5, 7 तपसा क्षामा Ñ2 तरसा क्षामा B1 तपसा क्षीणा M3 तपसा श्यामा (for चातपश्यामा) B2 शीतवाता तप क्षामा —ᵈ) Ś1 N1 V1 B3, 4 D1, 3, 5, 7 दृश्यते B4 लक्ष्यते (for लक्ष्यते) N2 Dt1 Dm1 D6, 8 च (for तु) D1, 3 ननु (for न तु) B3 शोभने (for °ते)

15 ᵃ) Ś1 N2 V1 B D1, 3, 5, 7 शीतसंस्पर्शो, Ñ1 शीतसंस्पर्शो (for शीतलस्पर्शो) Cm प्रकृत्या स्वभावेनाशीतस्पर्श । अशीतिस्पर्श उपलक्षण । अनुष्णाशीत इत्यर्थ । तथा चानुष्णाशीतलस्पर्शो इत्यर्थ —ᵇ) Ś1 Ñ1 B1 D1, 3, 7 G1, 2 हिम- वृद्धश्च, B3 हिमवर्षश्च, T3 हिमध्वस्तश्च (for हिमविद्धश्च) N2 V1 B D5, 7 सप्रति (for साम्प्रतम्) —ᶜ) Ś1 प्रयाति (for प्रवाति) Ś1 D3 पश्चिमे (for °मो) —ᵈ) N1 नाल्प V1 B D1, 6, 7 कल्पे D3 कल्पे (for काले)

16 ᵃ) Ñ2 B D1, 7 हिमच्छन्नानि V1 हिमसंपूर्णानि (for बाष्पच्छन्नानि) —ᵇ) G3 यथा (for यव) —ᶜ) D1, 3 G2 युदिते (for ऽभ्युदिते) —ᵈ) Ś1 D3 नदंत, Ñ1 भवद्भि, Ñ2 D1, 7 चरद्भि T3 नगद्भि (for नदद्भि) Ś1 D3 क्रौंचसारसा (for °सारसै)

17 ᵃ) M3 खर्जूरपुष्पाकृतिभि —ᵇ) V1 B1, 3 शिरस्तै (for शिरोभि) Ś1 N B3, 4 D1, 7 पुष्पपूर्णि V1 D3 पुष्पतण्डुले B2, 3 पुष्पमदिते D1, 3 पुष्पपूर्णि (D3 °र्णि) तै (for पूर्णतण्डुलै) —ᶜ) Ś1 आलम्बा, N2 D1, 7 आनम्रा V1 B G1, 2 आलम्बै D4 T1, 2 G3 M1, 2 आनम्रा (for आलम्बा) — After 17 N2 V1 B D1, 7 ins

मयूखैरुपसर्पद्भिर्हिमनीहारसंवृतैः ।
दूरमभ्युदितः सूर्यः शशाङ्क इव लक्ष्यते ॥ १८
अग्राह्यवीर्यः पूर्वाह्णे मध्याह्ने स्पर्शतः सुखः ।
संरक्तः किंचिदापाण्डुरातपः शोभते क्षितौ ॥ १९
अवश्यायनिपातेन किंचित्प्रक्लिन्नशाद्वला ।
वनानां शोभते भूमिर्निविष्टतरुणातपा ॥ २०
अवश्यायतमोनद्धा नीहारतमसावृताः ।
प्रसुप्ता इव लक्ष्यन्ते विपुष्पा वनराजयः ॥ २१
बाष्पसंछन्नसलिला रुतविज्ञेयसारसाः ।
हिमार्द्रवालुकैस्तीरैः सरितो भान्ति साम्प्रतम् ॥ २२
तुषारपतनाच्चैव मृदुत्वाद्भास्करस्य च ।
शैत्यादगाग्रस्थमपि प्रायेण रसवज्जलम् ॥ २३
जराजर्जरितैः पर्णैः शीर्णकेसरकर्णिकैः ।
नालशेषा हिमध्वस्ता न भान्ति कमलाकराः ॥ २४
अस्मिंस्तु पुरुषव्याघ्र काले दुःखसमन्वितः ।
तपश्चरति धर्मात्मा त्वद्भक्त्या भरतः पुरे ॥ २५
त्यक्त्वा राज्यं च मानं च भोगांश्च विविधान्बहून् ।
तपस्वी नियताहारः शेते शीते महीतले ॥ २६ G 3 22 27 B 3 11 28 I 3 21 25

279* शाखिमृगकपरिश्रामात्किंचिदामीलितेक्षण ।
वृप विरति केशरे नि श्वासाकुलित वरम् ।

[(l 1) B1 परिश्राम (for परिश्रमात्) D5 om from वृप up to 18d Ñ2 आकुलितेक्षण (for आमीलिते°) —(l 2) V1 वय (for वरम्) Ñ2 B1·4 निश्वासाकुलित वय (for the post half)]

18 D5 om 18 (cf v l 17) —a) Ś1 Ñ1 D1 G2 मयूरैर् (for °खैर्) Ś1 Ñ1 इव सर्पद्भिर्, Ñ2 D1·3 अव सर्पद्भिर्, V1 अपसर्पंति, B2·3 अपसर्पद्भिर् (for उप°) —b) Ñ1 -सवृत, B2 -समृतैः (for संवृतैः) —c) Ñ1 चिरम्, G(ed) दूराद् (for दूरम्) Ś1 Ñ2 B2·4 Dt1 D1·2·4·7 अभ्युदित (for अभ्यु°) —d) G(ed) चन्द्रमा इव दृश्यते

19 a) Ś1 Ñ1 D1-3 अ(D1·3 अ)ग्राह्यरूप, Ñ2 T1 G M Ct आग्राह्य° V1 अग्राह्यवीर्यं, T2 °वीर्यं (for अग्राह्यवीर्यं) V1 पूर्वाह्णे (for °ह्णे) —b) B4 marg D7 om (for मध्याह्ने) Ñ2 D2·7 स्पर्शशीर्षगत्, D1 G2 °श सुख (for स्पर्शत सुख) —c) V1 Dt1 Dm1 D6·8 T2 M2 सरक्त D3 marg Cv सरक्त (for सरक्त) —d) Ś1 न सूर्य (for आतप) Ñ2 V2 B D5·7 अपराह्ण उपातप (B3 °पर)

20 a) Ñ1 यदा न, M2 अचिरं (for वनाना) Ś1 Ñ2 V1 B D1·3·4·7 दृश्यते (for शोभते) —d) B2 प्रविष्ट (for निविष्ट) Ś1 -तरुणा यथा Ñ1 तरुणा°दा (illeg) (for -तरुणातपा) —After 20 Dg1 Dt1 Dm1 D6·8 S ins

280* स्पृशंस्तु विमलं शीतमुदकं द्विरदः सुखम् ।
अत्यन्ततृषितो वन्यः प्रतिसंहरते करम् ।
एते हि समुपासीना विहगा जलचारिणः ।
नावगाहन्ति सलिलमप्रगल्भा इवाहवम् ।

[(l 1) Dm1 D8 G2 संस्पृशन्, M1 स्पर्शंस्तु M3 स्पृशन्ति (for स्पृशंस्तु) Dt1 D6 स्पृश उदितुर T2 पीनम् (for शीतम्) G1 विपुर, M2 सहिता (for द्विरदः) —(l 2) Dg1 Dm1 D8 G M2·3 अत्यर्थं (M2 °थ) Cvp अचान्त (for अत्यन्त) G2 वाय M2 वात (for वन्य) —(l 3) M2 Cm विहगा (for विहगा) —(l 4) Dm1 D8 G M विगाहन्ति (for [ना]वगाहन्ति)]

21 a) Ś1 Ñ1 D1-3 -तमोज्ज्वला Ñ2 V1 B D2·7 परिक्लिष्टा (for -तमोनद्धा) —b) V1 नीहारेण समावृता —c) Ś1 V2 B2 D2 दृश्यन्ते (for लक्ष्यन्ते) —d) Ś1 D2 प्रफुल्ला, Ñ2 V1 B D1·2 समन्तात्, G2 विपुला (for विपुष्पा)

22 a) B2·3 बाष्पसमच्छन्न (for °संछन्न) —b) Ś1 तेना विज्ञेयसारसा, V1 B2-4 रुतासिज्ञेयसारसा —c) D1·2 हिमाद्रि (for हिमार्द्र) Ś1 Ñ1 D1-3 मारुतैस्, Ñ2 Dt1 D6 G1 -वालुकाम् (for -वालुकैस्) —d) Dg1 यान्ति (for भान्ति)

23 a) Ś1 Ñ2 तुषारपवनस्याथ, B2 तुषारपातनाच्चैव, D1·2 तुषारपवनाच्चाथ —c) Ñ2 V1 B D2 G2 अपानस्थम्, Cm अगाधरथम्, Cmp as in text (for अगाग्रस्थम्) Ś1 D2 शैत्यादसह्यमपि च, Ñ1 D3 शैत्याद्गोत्रमपि च, D1 शैत्या च गोत्रचमपि (sic) —d) B4 प्रायश च सरित्जल

24 a) Dt1 Dm1 D6·8 T G2 जराज(D6 [marg] T1 G2 Cvg t °न)र्जरितै Ñ2 V1 B Dt1 D5-7 पत्रै, Dm1 D4·8 T1·2 G2·3 M1 Cvp g पत्रै Cmp as in text (for पर्णै) cf Cr जरया कालकृतया जर्जरितानि पत्राणि येषा ते ।, Ck जरया कालक्षितया पर्जरितानि पर्णानि येषा त तथा —b) Ś1 Ñ1 D1·2 तुषाराभिहतै पत्रै (Ñ1 °त्रै) D3 तुषाराभिहतै पत्रै M3 जरसा जर्जरितै पर्णै —b) Dm1 D8 G2 पांसुभि, G1·2 -कर्णिभि M1 पत्रिभि (for -कर्णिकै) Ś1 Ñ1 D1-3 शीर्णकर्णिककेसरै —c) D4 हिमध्वस्तैर् M2 हिमध्वस्ता Ś1 Ñ V1 B D1-3·5·7 नाल(B1 [marg also as in Ś1]°त्र)शेषा हिमदग्धा Dg1 Dm1 D8 T G M1·3 नालशेषै हिमध्वस्तैर् —d) Ś1 [अत]माति (for भान्ति)

25 a) Ñ V1 B D1-3·4·7 M2 स (for तु) Ś1 अस्मीं च (for अस्मिंस्तु) V1 B4 Dm1 D4·8 T2 G2·3 M पुरुषव्याघ्र —b) D3 काले (for काले) Ś1 दुःखमन्वस्थिति, Ñ1 D1·2 दुःखे तपस्विन, D3 दुःखान तपस्विनान्, M1 सुखसमन्वित (for दुःखसमन्वित) —c) Ś1 D2 दुःखानस् (for धर्मात्मा) —d) Dg1 सक्तो (for सक्त्या) V1 पुरुष (for भरत) Ś1 पुरा (for पुरे) V1 (also) सुमहायशा (for भरत पुरे)

26 Ñ1 om 26–31b —a) Ś1 D1·2 M2 मान च राज्य (by transp) Ñ2 D6·7 भोगश्च राज्य V2 B राज्य च

G 3 21 18 D 3 16 29 L 3 21 16 सोऽपि वेलामिमां नूनमभिषेकार्थमुद्यतः ।
वृतः प्रकृतिभिर्नित्यं प्रयाति सरयूं नदीम् ॥ २७
अत्यन्तसुखसंवृद्धः सुकुमारो हिमार्दितः ।
कथं त्वपररात्रेषु सरयूमवगाहते ॥ २८
पद्मपत्रेक्षणः श्यामः श्रीमान्निरुदरो महान् ।
धर्मज्ञः सत्यवादी च ह्रीनिषेधो जितेन्द्रियः ॥ २९
प्रियाभिभाषी मधुरो दीर्घबाहुररिंदमः ।
संत्यज्य विविधान्सौख्यानार्यं सर्वात्मनाश्रितः ॥ ३०
जितः स्वर्गस्तव भ्रात्रा भरतेन महात्मना ।
वनस्थमपि तापस्ये यस्त्वामनुविधीयते ॥ ३१
न पित्र्यमनुवर्तन्ते मातृकं द्विपदा इति ।
ख्यातो लोकप्रवादोऽयं भरतेनान्यथा कृतः ॥ ३२
भर्ता दशरथो यस्याः साधुश्च भरतः सुतः ।
कथं नु साम्बा कैकेयी तादृशी क्रूरदर्शिनी ॥ ३३
इत्येवं लक्ष्मणे वाक्यं स्नेहाद्ब्रुवति धार्मिके ।
परिवादं जनन्यास्तमसहन्राघवोऽब्रवीत् ॥ ३४
न तेऽम्बा मध्यमा तात गर्हितव्या कथंचन ।
तामेवेक्ष्वाकुनाथस्य भरतस्य कथां कुरु ॥ ३५

सोता V1 °भ)र (for राज्य च मान) —ᵈ) Ś1 D1-3 रचिरात् (for विविधान्) T1 • दलात्, G1 अपि (for यहून्) Ñ2 V1 B D2 7 विषयार्थेव स्वेत B1-3 °त) —B2 repeats 26ᶜᵈ after 38ᵃᵇ —ᵈ) Ś1 शीत शेते, Ñ2 B2 2.4 T1 शीते शेते (by transp) D2 स तु शेते (for शेते शीते) D7 शीते न ** हीयते

27 Ñ1 om. 27 (cf v l 26) —ᵃ) Ś1 D1-3 स हि (for सोऽपि) Ñ2 V1 B D2.7 नूनमिमां वेलाम् (by transp) —ᵇ) D1 3 उचित (for उद्यत) —ᶜ) B1 2 वृत (for वृत) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5.7 भक्त्या (for नित्य) —ᵈ) Dm1 G2 स याति (for प्रयाति) Dg1 D5 सरयूनदीं

28 Ñ1 om 28 (cf v l 26) —ᵃ) B1 भजन (for अत्यन्त) Ś1 दुःख (for सुख) —ᵇ) Dg1 सुखोचित (for हिमार्दित) —ᶜ) Ś1 Ñ2 B1 4 Dg1 Dm1 D1-3.5.7 1 G2 M1 1 C1 च V1 B2 3 वा, Cg नु (for तु) Cv पर (for [अ]पर)

29 Ñ1 om 29 (cf v l 26) Ś1 V1 B2 D1 2 om 29 30 —ᵃᵇ) B1 श्रीमान्, K(ed) वीर (for श्याम) Dm1 D4 1 T2 G1 1 M1 transp श्याम and श्रीमान् T1 निरामो (for °द्वरो) D1 शान्तिपुद्रोदरो महान (for ᵇ) —ᵈ) B1 2 4 ह्रीनिषेवी, D4 ह्रीमसेतो (for ह्रीनिषेधो)

30 Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-3 om 30 (for Ñ1 cf v l 26 and for the rest cf v l 29) —ᵃᵇ) Ñ2 D2 7 मित्र (for प्रिय) and जितेन्द्रिय (for अरिंदम) —ᶜᵈ) Dg1 Dm1 D4 1 T1 1 G2 भोगान्, Ct as in text (for सौख्यान्) Ś1 B4 D2 7 विविधं सौख्यम्, B1 (marg also as in Ñ2) विविध दुःखम् (for विविधान्सौख्यान्) T1 स्वाप (for आर्यं) Ñ2 D2 7 [आ]श्रित, G1 श्रुत Cg t श्रित (for [आ]श्रित) B1 सर्वं विविधसौख्यं च आर्यं सर्वं दलाश्रित

31 Ñ1 om 31ᵃᵇ (cf v l 26) —ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.5 M2 मम (for तव) —ᶜ) D1 प्रणयम्, M2 वनस्थेन (for वनस्थम्) Ñ1 स्थो परम (sic), D1 T1 सं पदये D1 तपस्याम् 1 G1 तापसे (for तापस्ये) —ᵈ) Ś1 D1 त्वा धीन मनुयाति च, V1 यत्नेनानुपालयन् (subm) D1 3 त्वा (D1 त्वा) यत्नेनानुयाति च —For 31ᶜᵈ, Ñ2 V1 B D2 7 subst

281* वनस्थं तापसधोऽपि भक्त्या त्वामनुयाति च ।

[G(ed) दि (for इते) B2 मान् (for स्थम्) G(ed) म (for च) Ñ1 मनुयाचीन (for °ति च)]

32 ᵃ) Ś1 D1 पित्र्यादेशात्तु गच्छन्ति Ñ1 पित्र्यं सर्वेनु गच्छति, Ñ2 V1 B D2 7 पित्र्य सतनुवर्तते, D1 पित्र्यपयात गच्छति, D1 पितृमन्वानुगच्छति (sic) —ᵇ) Dg1 द्विपदा अपि, D1 द्विपदा चर (for °दा इति) Ś1 Ñ1 D1-3 मातुलेय नरा इति, V1 V1 B D2 7 नरा मातुलमापवान् (B1 (marg also °चेष्टित) °वा) —ᶜ) Ñ2 V1 B D2 7 इति (for ख्यातो) V1 B1 लोक (for लोक) Ś1 D1-3 लोक (D1 2 °क) प्रवाद (Ś1 °दा) साधुवाद, Ñ1 लोकापवाद साधुवाद —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1 3 बहिष्कृत, D1 (अ)न्यश कृत, M2 (अ)न्यथा कृत (for (अ)न्यथा कृत)

33 ᵃ) Dt1 यस्या (for यस्या) —ᵇ) D1 सुत (for सुत) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B1 D2.3.5 M2 नु (for नु) B2 सापि, D1 (अ)नाथा (for साम्बा) —ᵈ) Ś1 तादृश M2 मध्यमा (for तादृशी) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.5.7 मन्युभाव (Ś1 D1 °र) Dg1 D1 T1 1 M2 मूलनाशिनी —After 33 Ś1 Ñ1 D1 3 ins

282* जनयामास धर्मज्ञमिक्ष्वाकुकुलभास्करम् ।

34 ᵃ) Ś1 [ए]व Ñ2 V1 B1.2.4 D2 7 (अ)पि, B1 (प्)तो (for [ए]व) Ś1 D1 D1 लक्ष्मणो (for °णे) Dg1 स्नेहात्, M2 वाक्ये (for वाक्य) D1 लक्ष्मणेनोक्त —ᵇ) Dg1 वाक्य M1 क्रिये (for स्नेहात्) Ś1 Ñ1 V1 D1 Dm1 D1-3.5 T1 M1 वदति D1 भवति (for ब्रुवति) Ś1 D1 राघव V1 2 3 (illeg) D1 1 M1 राघवे, D1 धार्मिकं (for धार्मिके) —ᶜ) Ś1 D1 च M2 तु (for तम्) Ñ2 V1 B D2 7 परिवादविहीनात्मा —ᵈ) Ś1 न सहन्, V1 V1 B1.2.4 D2 7 वचने D1 तमसौ G1 समद्द्, M2 समयन् (for असहन्) B2 राघवो वाक्यमब्रवीत्

35 ᵃ) V1 स मा B1 (marg as in text) त्वया B1

निश्चितापि हि मे बुद्धिर्वनवासे दृढव्रता ।
भरतस्नेहसंतप्ता बालिशीक्रियते पुनः ॥ ३६
इत्येवं विलपंस्तत्र प्राप्य गोदावरीं नदीम् ।
चक्रेऽभिषेकं काकुत्स्थः सानुजः सह सीतया ॥ ३७
तर्पयित्वाथ सलिलैस्ते पितॄन्दैवतानि च ।
स्तुवन्ति स्मोदितं सूर्यं देवताश्च समाहिताः ॥ ३८
कृताभिषेकः स रराज रामः
सीताद्वितीयः सह लक्ष्मणेन ।
कृताभिषेकस्त्वगराजपुत्र्या
रुद्रः सनन्दिर्भगवानिवेशः ॥ ३९   G 3 21 39 B 3 16 43 L 3 21 36

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

सेयं (for तेऽस्या) V1 B3 4 D1 T2 M3 Ck माता, G1 वत्स (for तात) ❀ Cv कश्चिदमध्यमेति पदच्छेदमिच्छन्ति।, Ck अमध्यमेति वा छेदः ❀ —b) Ñ2 V1 B D5 7 ममाग्रज, D1 कथं न च (for कथचन) —c) Ñ2 V1 B1–3 D5 7 दास्य, D4 मस्य (for दास्) —d) D3 reads भरतस्य in marg

36 a) Ś1 D2 5 [दृ]ढ, Ñ V1 B Dg1 Dt1 D7 8 7 [दृ]व, D3 [दृ]ध, Cg as in text (for [श्चि]) —b) D4 6 T1 2 G1 2 दृढव्रत (D1 °त) (for °ता) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 वनवासाय दृश्यम् —c) Ś1 D2 8 -संयुक्ता, D5 G1 सप्राप्ता (for संतप्ता) —d) V1 B1 Dg1 बालिशा क्रियते, D6 7 बालिशी(D5 °शो)यतते (sic) M2 विशालीक्रियते (for बालिशीक्रियते) D4 मति (for पुन) —After 36, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

283* सप्तरात्रस्य वाक्यानि प्रियाणि मधुराणि च ।
हृद्यान्यमृतकल्पानि मनः प्रह्लादनानि च ।
कदा ह्यहं समेष्यामि भरतेन महात्मना ।
शत्रुघ्नेन च वीरेण त्वया च रघुनन्दन ।

[(1 2) Dg1 मृदु (for [ध]रा) Dg1 (marg) पुन (for मन) D4 प्रह्लादकानि (for प्रह्लादनानि) —(1 3) D4 G3 M3 4 [अ]वद G3 [अ]प्यहं (for ह्यहं)]

37 a) Ś1 वर्णयत्नेव, Ñ1 D1–3 स्वयमेव (for विलप स्तत्र) Ñ2 V1 B D5 7 इत्यर्था प्रसदृशेव —b) Ś1 गोदावरीं —c) Ñ2 V1 B D5 7 कृताभिषेक (for चक्रेऽभिषेक) —d) G1 सीतया सह (by transp)

38 a) Ś1 Ñ1 D1–3 T3 G1 च, Ñ2 V1 B D5 7 G2 तु (for [अ]थ) Ñ2 V1 B D5 7 विधिवत् (for सलिलैस) —b) Ś1 D3 स्नात्, Ñ1 D1 2 तौ, Dg1 Dm1 D4 8 T G3 M3 ते, G1 स (for ते) Ś1 Dt1 D6 G1 दैवतानपि, Ñ1 D2 3 M3 दे(Ñ1 दे)वता अपि, D8 T2 G3 M1 देवतानि च, M2 देवतानुपीन् (for दैवतानि च) Ñ2 B2 3 D5 7 पितॄन्देवांश्च राघव, V1 B1 4 पितॄन्देवांश्च राघव —After 38ab B3 repeats 26cd —c) G1 स्तुवति Ś1 Ñ1 D1 2 वन्दते शुद्ध सूर्यं —d) Dt1 M2 स्वताश्च (for देवताश्च) Ś1 Ñ1 D1–3 समाहितौ, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G2 3 तथा (Dg1 G2 °ना)तथा, G1 समाहित (for समाहिता) —For 38cd Ñ2 V1 B D5 7 subst

284* उपास्य सानुजः सूर्यमुपास्त सह सीतया ।
[B2 उपास्ते (for °स्त)]

39 a) Ñ1 कृताभिषेक (for °कः) Ś1 V1 B1 4 श्च, Ñ2 न, Ñ2 B2 3 D3 5 7 तु, D2 3 सु (for स) V1 राघव (for राम) —b) B2 -सहाय (for द्वितीय) —c) T1 2 G2 गिरि (for त्वग) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 M3 सह(D5 स तु) शैलपुत्र्या (for त्वगराजपुत्र्या) D3 कृताभिषेको रामस्तु सीता सौमित्रि (sic) —d) Ś1 Ñ V1 B Dg1(marg also as in text) D2 3 5 7 T3 M3 4 सविष्णुर् (for सनन्दिर्) D1 गुहेन पुत्रो (for रुद्रः सनन्दिर्) M3 भगवानिवेशः ❀ Cg रुद्रः सविष्णुर्भगवानिवेश इति न क्वचिदपि कोशे दृश्यते । कश्चिद्दूरयत्र इत्याह तदा असूर्योपमेयेति युक्तमिति ज्ञेयम् ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 7 हेमन्तवर्णन (B1 4 °नम्, D3 5 °नं) Ñ1 हिमवर्णन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1 2 om Ñ2 B3 D7 22 V1 21 B2 4 23 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 16 D2 23 D3 12 M3 4 17 —After colophon G1 3 conclude with श्रीरामाय नमः

१६

G 3 23 1 B 3 17 1 L 3 22 1

कृताभिषेको रामस्तु सीता सौमित्रिरेव च ।
तस्माद्गोदावरीतीरात्ततो जग्मुः स्वमाश्रमम् ॥ १

आश्रमं तमुपागम्य राघवः सहलक्ष्मणः ।
कृत्वा पौर्वाह्णिकं कर्म पर्णशालामुपागमत् ॥ २

स रामः पर्णशालायामासीनः सह सीतया ।
विरराज महाबाहुश्चित्रया चन्द्रमा इव ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा चकार विविधाः कथाः ॥ ३

तदासीनस्य रामस्य कथासंसक्तचेतसः ।
तं देशं राक्षसी काचिदाजगाम यदृच्छया ॥ ४

16

D6 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नमः

1 V2 illeg for st 1-13 (cf v l 3 157) —[a]) Ñ1 सीता सौमित्रिणा सह —[d]) Ś1 Ñ1 D1 3 आजगाम Ñ2 V1 B D5 7 पुनरायान्, G2 उपा° (for ततो जग्मुः) Dg1 यथाश्रम, D2 स्वमाश्रय (for स्वमाश्रमम्) M2 अभिचक्राम चाश्रम

2 V2 illeg for 2 (cf v l 1) —Ś1 Ñ1 D1-3 om 2[ab] —[a]) D5 om (hapl) आश्रम N2 B1 D4 7 पुनरागम्य V1 B2-4 M2 समु(B3 स्वमु M3 सद्दु)पागम्य (for तमुपागम्य) —[b]) N2 V2 B D5 7 सह सीतया, G(ed) परवीरहा (for सहलक्ष्मण) —Ś1 N1 D1 3 read 2[cd] after 3[cd] —[c]) N2 B1 Dg1 D4 5 1 G1 पूर्वाह्णिक (for पौर्वा°) Ś1 N1 D1 3 8 G3 M2 3 सर्वं (for कर्म) —[d]) D1 स पर्णशाम् (sic) (for पर्णशालाम्) B3 उपागत Dm1 D8 G1 M2 °विशत् (for उपागमत्) D5 चकार विविधा कथा (- 3[f]) —After 2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

285* उवास सुखितस्तत्र पूज्यमानो महर्षिभिः ।

[D8 सुखित (sic) (for सुखितः)]

—After 2 D5 ins l 1 11 of 286*

3 V2 illeg for 3 (cf v l 1) —D5 om 3[ab] —M2 3 transp 3[ab] and 3[cd] T1 2 G2 transp 3[abcd] and 3[ef] Ñ2 V1 B repeat 3[ab] (V1 3[cd] also) after 286* —[a]) Ñ2 V1 B (all second time) रामस्तु (for स रामः) —[b]) Ś1 कौतया (for आसीनः) —Ñ2 B D7 transp 3[cd] and 3[ef] (followed by 286*) —[c]) Ś1 N2 V1 (first time) D1-3 महातेजो (for °बाहुः) —[d]) Ñ1 D1 1 रोहिण्या (for चित्रया) N1 D2 3 यथा (for इव) Ś1 V1 (first time) रोहिण्यादी(V1 °ण्या इ)व चंद्रमा, Ñ2 V1 (second time) B D4 7 चित्रये(V1 °या, B1 °वे, B3 °मे)व (Ñ2 च) निशाकर, D5 रोहिण्या सह चंद्रमा —After 3[cd], S1 V1 D1-3 read 2[cd] C[v] विरराजाथ पूर्वं स राम पर्णशालायामित्यर्धं द्रष्टव्यम् । व्यत्यासस्तु लेखकृत । C[r] स राम इत्यनन्तरं विरराजेत्यर्धं ॰ —D4 3 om 3[ef] —[e]) N2 V1 B D7 च(B1 [n]व D7 स) धर्मात्मा (for सह भ्राता) —After 3 N2 V1 B D7 (only) 1-11) ins while D5 ins l 1-11 only after 2

286* कथा कथयतस्तस्य सह भ्रात्रा महात्मनः ।
गृध्रराजः समागम्य राघवं वाक्यमब्रवीत् ।
महेष्वास महाबाहो महाबल महाभुज ।
आपृच्छे त्वां नरश्रेष्ठ गमिष्यामि स्वमालयम् ।
अप्रमादश्च कर्तव्यः सर्वभूतेषु राघव ।
कृतात्मा त्वामभिज्ञ गन्तुमिच्छामि राघव ।
दृष्ट्वाह सुहृदः सर्वानागमिष्यामि पुरुषर्षभ ।
आगमिष्यामि भद्रं ते तथ्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ।
तमुवाच ततो रामो लक्ष्मणश्च खगेश्वरम् ।
गम्यतां पतगश्रेष्ठ पुनः संदर्शनाय नः ।
गृध्रराजे गते तस्मिन्राघवः सह सीतया ।
पर्णशालामुपागम्य प्रविवेश सहलक्ष्मणः ।
लक्ष्मणोऽथ समुत्थाय चकार मनोरमम् ।
प्रविवेश महाबाहुः सिंहो गिरिगुहामिव ।

[(l 1) V1 कथां D5 स्वस्य (for तस्य) —(l 3) Ñ2 V1 D5 7 प(D7 *)राक्रम (for महाभुज) —(l 4) B3 (marg also) नरव्याघ्र (for °श्रेष्ठ) —B2 om (hapl) l 6 —(l 6) B3 (marg also) सुहृदपृच्छ् (for कृतात्मा त्वाम्) Ñ2 V1 D5 7 महात्म(D5 7 °कृत)सत्तमित(Ñ2 °शु) B1 कृतात्माहमभिज्ञ (for the prior half) B3 (marg also) कौशिक (for राघव) —(l 7) G(ed) तु (for (अ)हं) V1 B2 4 पुरुषोत्तम (V1 °म) (for °र्षभ) —(l 8) B1 तद्वै तत्र (for तथ्यमेतद्) —(l 9) V1 B2 3 खगोत्तम (for खगेश्वरम्) —(l 10) D7 पश्य (for गम्य) D7 संदर्शनाय (for °र्शनाय) B4 च (for न) —(l 11) B1 तत्र (for तस्मिन्) G(ed) त्रिदशेन्द्र (for सह सीतया) —(l 12) B3 reads शाला in पर्णशालाम् sup lin Ñ2 B1 उपविष्टः सलक्ष्मणः (for the post half) —(l 13) Ñ2 हि (for थ) B1 मनोहरं Ñ2 V1 चतु(V1 चतु)शालं मनोरमां (for the post half)]

—Thereafter V1 repeats 3[abcd] (var) N2 B re peat 3[ab] only

4 V1 illeg for 4 (cf v l 1) —Ñ2 V1 B D7 om 4[ab] —[a]) Ś1 Ñ2 D1 3 अथ Dg1 Dm1 D4 T1 2 G1 3 M तथा G2 om (for तदा) —[b]) D4 तथा (for कथा) Ñ1 कथायामसक्तचेतस

सा तु शूर्पणखा नाम दशग्रीवस्य रक्षसः ।
भगिनी राममासाद्य ददर्श त्रिदशोपमम् ॥ ५
सिंहोरस्कं महाबाहुं पद्मपत्रनिभेक्षणम् ।
सुकुमारं महासत्त्वं पार्थिवव्यञ्जनान्वितम् ॥ ६
राममिन्दीवरश्यामं कन्दर्पसदृशप्रभम् ।
बभूवेन्द्रोपमं दृष्ट्वा राक्षसी काममोहिता ॥ ७

सुमुखं दुर्मुखी रामं वृत्तमध्यं महोदरी ।
विशालाक्षं विरूपाक्षी सुकेशं ताम्रमूर्धजा ॥ ८
प्रियरूपं विरूपा सा सुस्वरं भैरवस्वना ।
तरुणं दारुणा वृद्धा दक्षिणं वामभाषिणी ॥ ९
न्यायवृत्तं सुदुर्वृत्ता प्रियमप्रियदर्शना ।
शरीरजसमाविष्टा राक्षसी राममब्रवीत् ॥ १०

C 3 23 18
B 3 17 12
L 3 21 10

5 V2 illeg for 5 (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 V1 B D5.7 घोरा (for सा तु) Ś1 Ñ1 D2.4 T G1.2 M2.3 शू(D4 सू)र्पण (Ś1 D4 T2 °न)खी, B1 Dg1 D1.3.5.7 सूर्पण(Dg1 D1 °न)खा, D8 M1 °नखा (for शूर्पणखा) Dg1 घोरा, T2 M1 राम (for नाम) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1.3.5.7 G2 आगम्य(Ñ °त्य) (for आसाद्य)

6 V2 illeg for 6 (cf v l 1) —^{a}) Ñ V1 B D1.3.5.7 सिंहस्कन्ध, Dt1 D8 दीर्घास्य च (for सिंहोरस्क) —^{b}) Dg1 Dt2 D4 पद्मपत्रायतेक्षण, D8 राम पद्मनिभे° —After 6^{ab}, Dm1 D4.8 T1.2 G3 ins while Dt1 D8 ins l 2 only after 6^{ab}

28/* आजानुबाहुं दीप्तास्यमतीव प्रियदर्शनम् ।
गजविक्रान्तगमनं जटामण्डलधारिणम् ।

—Ś1 Ñ1 B(om 7^{ab}) D1-3 read 7^{cd} after 6^{ab} —Ñ2 V1 B D5.7 read 6^{cd} after 10^{ab} —^{d}) D2 पार्थिव (for पार्थिव) —After 6 B2 ins 289*

7 V2 illeg for 7 (cf v l 1) —Ñ2 V1 B D5.7 om 7^{ab} —^{b}) Dm1 D4.8 G3 -सदृश(D4.8 °श) प्रभु (for सदृशप्रभम्) Ś1 Ñ1 D1-3 सरक्तकमले(Ñ1 °तपते)क्षण —Ś1 Ñ1 B D1.3 read 7^{cd} after 6^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3 G1 [द]द्रसम (for [इ]न्द्रोपम) Ñ2 V1 B D5.7 सा(B1 त) दृष्ट्वा देवसकाश —^{d}) Ñ2 V1 B D5.7 मदनार्दिता (for काममोहिता) —After 7, Ñ2 V1 B D5.7 ins

288* प्रकृत्या चैव दुर्वर्णा दुःशीला दुःखकारिणी ।
दुष्कुलीना दुरासेवा चपल स्त्रीति सा स्मृता ।

[(l 1) Ñ2 D5.7 दुःशीला (for दुर्वर्णा) Ñ2 D5.7 दुर्वृत्ता, V1 ननान्दा, B4 दुश्चीला (sic) (for दुःशीला) Ñ2 B1 D5.7 दुष्ट(B1 दुःख)चारिणी —(l 2) V1 दुरात्माना (sic) B2 °रोन्या, B4 (marg also as above) °चारा (for दुरासेवा) B1 स्त्रीभिदा (for स्त्रीति सा)]

8 V2 illeg for 8 (cf v l 1) —^{a}) D1 दुर्मुखा (for °खी) V1 B2.3 transp सुमुख and दुर्मुखी —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1.5.7 वृ(D1 द)त्तपार्श्वं, M2 तनुमध्य (for वृत्तमध्य) —D2 om 8^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3 सुरूपाक्ष (for विशालाक्ष) —^{d}) V1 lacuna for क्षरा ताम्रमूर्धजा

9 V2 illeg for 9 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 V1 B1.2 D1 अतिरूप, Ñ1 B3(sup lin also) प्रति°, Ñ2 B2.4 D2.5.6.7 अ(D2 स्व)प्रि°, Dg1 D4 T1.2 G M1.3 Cr m g k प्रीति°, M2 (after corr sec m as in text) प्रतिरूपा (for प्रियरूप) Ś1 सुरूप च, D2 विरूपी सा (for विरूपा सा) —^{c}) Ś1 Ñ1 B2.4 D1.5.7 T G3 M भैरवस्वरा —^{c}) Dm1 करुण (for तरुण) B4 D1.3 दारुणी (for °णा)

10 V2 illeg for 10 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 न्यायवृत्ति (for °वृत्त) M1 सुविर्वृत्ता (for सुदु°) Ñ V1 B D5.7 M2 तं न्याय(B1 तमार्य M2 before corr) °स्य)वृत्त दुर्वृत्ता —^{b}) Ñ1 *** प्रिय (for प्रियमप्रिय) —After 10^{ab}, Ñ2 V1 B D5.7 read 6^{cd} —B2 om 10^{c} —^{c}) D2 कशरीर, D1 शरीरेण, G(ed) कामभार (for शरीरज) —After 10^{c}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins while B2 ins after 6

289* दृष्ट्वा राममचिन्तयत् ।
अथ परमरूपाढ्यो युवा यौवनगर्वित ।
मन्यते देवगन्धर्वैस्तुल्यमात्मानमात्मना ।
अस्याहं श्लाघ्यरूपस्य रामस्याद्भुतकर्मण ।
काममुत्पादयिष्यामि रूपेणान्येन कामिनी ।
अस्य प्रकृतिकल्याणी भार्या सीतेति विश्रुता ।
रूपयौवनसम्पन्ना श्रीरिवामरवर्णिनी ।
तां विहाय यथा ह्येष मामिका रूपसम्पदम् ।
दृष्ट्वा मामेव भजते तथा कर्तुमहं यत ।
रूपयौवनसम्पन्ना स्त्री किल त्रिदिवौकसाम् ।
श्रीमयी रक्षसामेषा समतेति मतिर्मम ।
सा त्वहं श्रीरिवाकाशान्मायया पतिता भुवि ।
राममुन्मादयिष्यामि शर्मिष्ठा नाहुषं यथा ।
सामिगम्य महाबाहुं भूत्वा वै कामरूपिणी ।
स्त्रीस्वभावं पुरस्कृत्य

[B2 om l 1 —(l 1) V1 युवा (for दृष्ट्वा) —(l 2) D5 दर्पित (for गर्वित) —(l 3) D7 आत्मा ** स्मतान् —(l 4) B3 तस्याह (for अस्याह) B3 (marg also) -रूपिण (for -कर्मण) —(l 5) B2 [अ]न्येन (for [अ]न्येन) —(l 7) B2 [अ]वर (for [अ]मर) B3 (sup lin also) रूपिणी (for -वर्णिनी) —(l 8) B3 (sup lin also as in text) अह (hypm) (for तां) B4 कामिनीं, D5 मामेवं (for मामिका) —(l 10) V1 न किल (hypm) (for किल) —(l 11) B एषा (for एषा) —(l 12) Ñ2 V1 B4 मायेन, D5 मनसा (sic) (for मायया) —(l 13) Ñ2 D5.7 उत्पादयिष्यामि (for उन्माद°) V1 B2.4 (marg also as above)

G 3 23 26 B 3 17 12 L 3 22 11 जटी तापसरूपेण सभार्यः शरचापधृक् ।
आगतस्त्वमिमं देशं कथं राक्षससेवितम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु राक्षस्या शूर्पणख्या परंतपः ।
ऋजुबुद्धितया सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ १२
आसीद्दशरथो नाम राजा त्रिदशविक्रमः ।
तस्याहमग्रजः पुत्रो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥ १३
भ्रातायं लक्ष्मणो नाम यवीयान्मामनुव्रतः ।
इयं भार्या च वैदेही मम सीतेति विश्रुता ॥ १४
नियोगात्तु नरेन्द्रस्य पितुर्मातुश्च यन्त्रितः ।
धर्मार्थं धर्मकाङ्क्षी च वनं वस्तुमिहागतः ॥ १५
त्वां तु वेदितुमिच्छामि कथ्यतां कासि कस्य वा ।
इह वा किंनिमित्तं त्वमागता ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १६

कामसुखादनिष्कसि (for the prior half) V3 नुपुरे (sic) (for नादुः) —(l 14) V2 अभिगम्य (for साभि°)]

—d) Ñ2 V1 B D5 7 स स्मित वाक्यमब्रवीत्

11 V2 illeg for 11 (cf v l 1) B4 reads 11–12 in marg —a) Ñ1 Dt1 D6 वेषेण, Cg as in text (for रूपेण) Ñ2 V1 B D5 7 कस्त्वं तापसरूपेण —b) Ś1 Ñ1 B2 Dt1 D1 4 T शरचापभृत् (Ñ1 D5 °इक, Dt1 T °धृत्) Ñ2 M2 स च (M2 सह) चाप°, V1 कवचासि° (for शरचापधृक्) —c) D4 इद (for इम) Ñ2 V1 B D5 7 इम देशमनुप्राप्तो (Ñ2 B1 °प्ता) —d) Ñ2 V1 B D5 7 दुर्गं (for कथं) —After 11, Ñ2 V1 B D5 7 ins

290* नातिदूरमितः शूरा राक्षसा घोरविक्रमाः ।
दरसाद्यन्त्यपीन्सर्वाञ्जनस्थाने महाबलाः ।
वसन्ति क्रूरकर्माणस्ततस्त्वा वै ब्रवीम्यहम् ।
कथं त्वमारमुपयाति सदारस्त्वमिहागतः ।
इदं गोदावरीतीरमुपेत्य पावकोपमा । [5]
त्वद्वाद्बुबल्माश्रित्य तिष्ठन्तीति मतिर्मम ॥

[(l 1) B1 4 दूर इत V1 B2 4 घोररूपिण —(l 3) D7 वसत Ñ2 D5 7 तु (for वै) —(l 4) B3 wrongly repeats इदम —(l 5) V1 इम (for इद) B2 पावकप्रभा], —while D1 ins

291* राक्षसानामयं वासस्तापसैर्विजनवर्जितः ।

—D1 cont whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S ins after 11

292* किमागमनकृत्यं ते तत्त्वमाख्यातुमर्हसि ।

[Dm1 D1 8 G1 M1 आगमनतार्थं D1 चा° (for आगमनकृत्य) T2 समाख्यातुम् (for त्वमा°)]

12 V2 illeg for 12 (cf v l 1) —B4 reads 12 in marg (cf v l 11) —a) G3 स (for तु) —b) Ś1 B D1 4 T2 Cg, सू (D1 सु) र्पनख्या Ñ1 Dg1 Dm1 (before corr) सूर्पं° (for शूर्पणख्या) Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 8 स (D5 तु) राघव —c) D6 साधर्म (for सर्वम्) —d) Ñ2 व्याख्यातुम् (for माख्या°) —After 12, Dg1 Dm1 D4 8 T G1 3 M ins

293* अनृतं न हि रामस्य कदाचिदपि सम्मतम् ।
विशेषाद्ब्राह्मणस्य समीपे स्त्रीजनस्य च ।

[(l 1) M3 च (for हि) —(l 2) Dg1 D4 T विशेषेण (for विशेषात्)]

13 V2 illeg for 13 (cf v l 1) —ab) Dt1 wrongly repeats रथो नाम राजा त्रिदश after त्रिदश in a Ñ2 V1 B D5 7 राजा दशरथो नाम धर्मात्मा विश्रुतः क्षितौ —After 13ab B4 ins श्रीराम and श्रीहरि —c) T2 अग्रत (for अग्रज) —d) Ś1 D2 जनश्रुत (for जनैः श्रुतः) Ñ2 V1 B D5 7 राम इत्यभि (B4 [marg also] °र) विश्रुत

14 b) Ś1 Ñ1 D2 3 कनीयानिव (Ñ1 D3 °न्मम) सुव्रत, D1 कनीयान्समनुव्रत —c) Ñ1 D2 M2 च भार्या (by transp) D3 तु भार्या (for भार्या च) —For 14, Ñ2 V1 B D5 7 subst

294* सीतेयं मम भार्या च भ्रातायं लक्ष्मणस्तथा ।

[B4 (marg also) ममैव समनुव्रता (for the post half)]

15 V2 illeg up to पितु in b —a) Ñ1 illeg, Dg1 D4 G1 च (for तु) —b) D4 मम (for पितुर्) Ś1 Ñ1 D1–3 धर्मेण, Ñ2 V1 B D5 7 शासनात् (for यन्त्रित) —D7 om 15cd —c) Ś1 Ñ V2 B3 4 D1 6 धर्मार्थी, B1 °त्मा, D5 °र्थो, D3 °र्थो (sic) (for धर्मार्थं) Ś1 Ñ1 D2 3 धर्मदर्शी, Ñ2 V B D5 °कामश्च, D1 °रक्षी, M3 °कामी (for धर्मकाङ्क्षी) V2 तु (for च) —d) G(ed) वने (for वन) V1 B2 3 द्रष्टुम् (for वस्तुम्) Ñ2 स्वमागत, D5 समा° (for इहागत) Ś1 Ñ1 D1–3 वनवास समा (Ñ1 D1 3 °समिहा) गत —After 15 Ñ2 V B D5 ins while D7 ins l 2 only after 15ab

295* रूपयौवनसम्पन्ना साक्षाच्छ्रीरिव सुन्दरी ।
वने घोरतरे भीरु का त्वं चरसि दण्डके ।

[(l 1) B1 लक्षण (for यौवन) V1 B4 रूपिणी (for सुन्दरी) V2 श्रीरिव स्तनोवरा (sic) (for the post half) —(l 2) V2 illeg up to चरसि B1 घोरतमे, D7 घोरे (subm) (for घोरतरे) B3 वससि (for चरसि)]

16 a) Ś1 Ñ1 D1–3 तु विज्ञातुम्, Ñ2 V B D5 7 मद्य ज्ञातुम्, D4 च वे° (for तु वेदितुम्) —b) Ñ2 D5 7 कुतस्त्वं, Dt1 D4 Ct कस्य त्वं (for कथ्यतां) Ñ1 (also) V B1 D5 कस्य कासि (by transp), G1 कासि कस्य Ś1 Ñ1 D2 च (for वा) —After 16ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S ins

सावरीदवचनं श्रुत्वा राक्षसी मदनार्दिता ।
श्रूयतां राम वक्ष्यामि तत्त्वार्थं वचनं मम ॥ १७
अहं शूर्पणखा नाम राक्षसी कामरूपिणी ।
अरण्यं विचरामीदमेका सर्वभयंकरा ॥ १८
रावणो नाम मे भ्राता राक्षसो राक्षसेश्वरः ।
प्रवृद्धनिद्रश्च सदा कुम्भकर्णो महाबलः ॥ १९

विभीषणस्तु धर्मात्मा न तु राक्षसचेष्टितः ।
प्रख्यातवीर्यौ च रणे भ्रातरौ खरदूषणौ ॥ २०
तानहं समतिक्रान्ता राम त्वापूर्वदर्शनात् ।
समुपेतास्मि भावेन भर्तारं पुरुषोत्तमम् ।
चिराय भव भर्ता मे सीतया किं करिष्यसि ॥ २१ G 3 23 40 B 3 17 25 L 3 23 31

296* न हि तावन्मनोज्ञाङ्गी राक्षसी प्रतिभासि मे ।
[Dt1 D6 8 T3 स (for न) M3 तु (for हि) G3 मनोज्ञासि M3 मानुषी (for राक्षसी) —G3 om (hapl) from प्रतिभासि up to राक्षसी in 18^{b} D6 G3 प्रतिभाति (for °भासि) T2 G1 M1 3 मा (for मे)]

—^{c}) Ś1 D2 3 [श्र]ण, Dm1 D6 G3 [पु]र (for वा) —^{d}) Ñ1 ह्यागता Ś1 Ñ1 D1-3 कारण, M3 कथ्यता (sic) (for तत्त्वतः) Ñ2 V B D5 7 एका चरसि निर्भया —After 16 M3 ins

297* यक्षिणी राक्षसी वापि मामुताहो सुराङ्गना ।

17 G3 om 17 (cf v l 296*) —^{a}) M3 अब्रवीद्, M1 सा तु तद् (for साब्रवीद्) Ś1 D1 7 तु वच , Ñ V B D1-3 तद्वच (for वचन) —^{b}) B1 मदविह्वला, Dg1 °तुरा, D6 °र्दिता (for मदनार्दिता) —T1 damaged from वक्ष्यामि in 17^{c} up to राक्ष in 18^{b} —^{c}) Dt1 D6 तत्त्वार्थं (for वक्ष्यामि) —^{d}) Dt1 D6 वक्ष्यामि (for तत्त्वार्थं) Ś1 Ñ V B D1 3 5-7 सह(V1 °ह) भ्राता वचो मम —After 17, M3 ins

298* पुलस्त्यतनयस्याहं सुता राघव तस्य ह ।

18 G3 om up to राक्षसी in ^{b} (cf v l 296*) T1 damaged up to राक्ष in ^{b} (cf v l 17) —D1 om 18 —^{a}) Ś1 Dg1 Dm1 D2 4 8 T2 3 G1 3 M1 3 शू (Dg1 D2 सू)र्पण(Ś1 Dg1 D6 T3 M1 °न)खी, Ñ1 V1 D3 सूर्प° (for शूर्पणखा) —^{c}) Ñ2 V B M3 अरण्ये, D3 अर° (for अरण्यं) Ś1 Ñ2 V B D3 5 6 7 M2 [ए]का, Ñ1 [ए]षा, Dg1 [ए]व (for [इ]दम्) —^{d}) D2 घोरसत्त्व, M3 सर्वलोक (for एका सर्व) Ś1 Ñ V B D3 6 7 सर्वभूत(Ś1 घोररूप, Ñ1 घोर सत्त्व, D3 घोरा सत्त्व)भयङ्करी(V1 B3 °रा) —After 18 Ñ2 V B D6 7 ins

299* उत्सादयन्ती पुण्यानि तीर्थान्यायतनानि च ।

19 ^{a}) V1 भ्राता* (for मे भ्राता) —^{b}) T1 2 बलीयान्, G2 गरीयान् (for राक्षसो) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-6 8 G3 विश्रुतो (Dm1 D8 G3 राक्षसो) राक्षसाधिप , Dt1 D6 Ch t यदि ते श्रोत्रमागत —After 19^{ab}, Dm1 D1 6 8 T1 2 G2 3 M2 ins

300* वीरो विश्रवसः पुत्रो यदि ते श्रोत्रमागतः ।
[Dm1 G2 3 M1 सोव, D8 योध (for वीरो)]

—Ś1 Ñ V B Dg1 Dt1 D1-3 5-7 G1 M1 transp 19^{cd} and 20^{ab} —^{c}) D4 G2 3 M3 Ch प्रवृद्धनिद्रस्, Dm1 D1 G3 तु, T2 स (for च) Ñ V B D5 7 T3 तथा (for सदा) G1 वृद्धनिद्रश्च सतत —^{d}) D1 कुम्भकर्णो T3 सदा (for महा)

20 Ś1 Ñ V B Dg1 Dt1 D1-3 5-7 G1 M1 transp 19^{cd} and 20^{ab} —G2 om 20^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B D1-6 7 T1 2 M1 3 च (for तु) Ñ2 D5 7 मे भ्राता (for धर्मात्मा) —^{b}) D1 स (for न) Ś1 च, Ñ1 D2 3 स (for तु) D1 चेष्टित (for चेष्टितः) Ñ2 V B D5 7 राक्षसाचारवर्जित, D1 शिष्टराक्षसचेष्टित —^{c}) Ñ2 V B D5 7 बलवीर्यौ च, D3 वीर्यौ चारेण (sic) M3 वीर्यामर्षौ (for °वीर्यौ च रणे) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 राक्षसौ (for भ्रातरौ) —After 20, Ñ2 V B D5 7 M3 ins

301* महावीर्यौ महाकायौ निर्भयौ घोरदर्शनौ ।
[B3 महासत्त्वौ (for °कायौ) M3 transp महावीर्यौ and महाकायौ B1 राक्षसौ (for निर्भयौ)]

—Ñ2 B3 D5 7 cont

302* चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां घोररूपिणाम् ।
बलं भ्रातुर्मम सदा रुरक्ष सुमहात्मन ।
तेन सार्धं महारण्ये वसामि विगतज्वरा ।
भ्राता तेन च गुप्ताहं मन्यमाना मृषा नृप ।
[(l 1) B1 कामरूपिणा (for घोर°)]

21 ^{a}) G2 समतिक्रम्य (for °क्रान्ता) Ś1 Ñ1 D1 2 त्वा मह त्व(D2 त्व)भिरामा(L[ed] °म) च(D6 °माच) —^{b}) Ñ1 D1 2 त्व(D1 त्व)त्पूर्वं , T3 G2 M1 Ck त्वा पूर्वं , M2 (after corr sec m as in text) त्व पूर्णं , M3 त्वा पूर्णं (for त्वापूर्व) Ś1 प्रयाता पूर्वदर्शनात् , D6 राम त्वत्प्रिय काङ्क्षया ⊛ Cr त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनक्षणमारभ्य अपूर्वदर्शनादिति पदम्। Cm त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनादारभ्य। अपूर्वदर्शनादिति वा पाठः।, Cg त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनादारभ्य। अपूर्वदर्शनादिति वा छेदः।, Ck त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनक्षणमारभ्य। अपूर्वदर्शनादित्यपि पदम्।, Ct त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनक्षणमारभ्य। यद्वापूर्वदर्शनादित्यादि नत प्रागदृष्टदिव्यरूपदर्शनाद्धेतो ⊛ —Ś1 Ñ1 D1-3 om. 21^{cd} —^{c}) M3 स्म (for [अ]स्मि) —^{d}) Dg1 पुरुषर्षभ (for °षोत्तमम्). —After 21^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S ins

303* अहं प्रभावसम्पन्ना स्वच्छन्दबलगामिनी ।

G 3 23 41 B 3 17 26 L 3 22 22 विकृता च विरूपा च न सेयं सदृशी तव ।
अहमेवानुरूपा ते भार्यारूपेण पश्य माम् ॥ २२
इमां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
अनेन सह ते भ्रात्रा भक्षयिष्यामि मानुषीम् ॥ २३
ततः पर्वतशृङ्गाणि वनानि विविधानि च ।
पश्यन्सह मया कान्त दण्डकान्विचरिष्यसि ॥ २४
इत्येवमुक्तः काकुत्स्थः प्रहस्य मदिरेक्षणाम् ।
इदं वचनमारेभे वक्तुं वाक्यविशारदः ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

[D6 वरारोहा M3 °गामिनी (for वरवर्णिनी)]

—^{e}) D3 त्वं राम (for चिराय) Ś1 Dm1 D1 2 8 T2 3 G M2 3 transp भर्ता and मे —^{f}) Ś1 Ñ1 D1 3 तयानया (for करिष्यसि) —For 21 Ñ2 V B D5 7 subst while M2 cont after 303*

304* तदहं त्वद्दर्शनाद्राम कामवक्तव्यतां गता ।
भजस्व भजमानां मां सीतया किं तयानया ॥

[(l 1) V1 lacuna B2 काम (for राम) D6 7 वैक्लव्यतां (for वक्तव्यतां) —(l 2) M2 भज मां भजमानां त्वं (for the prior half) and मानुष्या (for सीतया)]

22 ^{a}) V1 विरक्ता (for विकृता) Ñ2 V B D5 7 [इ]यं, D4 न (for first च) —T1 damaged from second च up to 22^{c} Ś1 विरूपा विकृता चेयं —^{b}) Ś1 हि वा, Ñ1 [इ]यं च, Ñ2 V B Dg1 Dm1 D1 3 7 8 G2 3 M1 2 चे(B4 ते)यं, D2 [इ]यं भवत् D3 [इ]यं हि, M3 [ए]षेयं (for सेयं) —^{c}) Ś1 D3 [अ]नुरागाच् (for [अ]नुरूपा) Ś1 B1 D2 3 च, D6 वै (for ते) —^{d}) Dm1 G3 जाया, D6 भार्यां (for भार्या) Dm1 पश्य तां, T3 राघव (for पश्य माम्) Ñ2 V B D5 7 M2 भार्या रूपगुणान्विता —After 22, Ñ2 V B D5 7 ins

305* पश्य मां दिव्यरूपां त्वं दिव्याभरणभूषिताम् ।
कान्तोत्पलवनां कान्तां पीनश्रोणिपयोधराम् ॥

[(l 2) B1 पीनोन्नत (for पीनश्रोणि)]

23 ^{a}) Ś1 V1 D6 अरूपाम्, Ñ2 कुरूपाम्, M3 करालाम् (for विरूपाम्) —^{b}) Dt1 Dm1 D3 T3 करालीं, M2 विरूपां (for करालां) Dg1 Dm1 T2 Ck निर्नतोदरीं G1 निर्मितो°, M2 3 निर्गतो° (for निर्णतोदरीम्) Ś1 Ñ1 V D1-3 5 7 भक्षयिष्यामि मानुषीं(Ś1 मानवीं) (= 23^{d}) Ñ1 B द्वितीयेन गतायुषा —^{c}) Ñ1 च सह, Ñ2 D5 7 तव किं, B Dm1 D4 T2 M3 ते सह(by transp) D6 च सह, M1 सह वो (for सह ते) —^{d}) M2 मानुषी (for मानुषीम्) Ś1 Ñ1 V D1-3 6 7 द्वितीयेन गतायुषा

24 ^{b}) Ñ2 V B D5 7 रुचिराणि (for विविधानि) Ś1 Ñ1 D1 3 विविधानि वनानि(D3 च यानि) (by transp) —^{c}) Ś1 D3 G3 काम Ñ1 Dg1 Dt1 D4 6 T2 G1 2 M1 3 कामी (for कान्त) —^{d}) V1 B2 4 दण्डक (for दण्डकान्) —After 24 Ñ2 V B D5 7 ins while M2 ins l 2 only after 25^{ab}

306* एतत्तु वचनं श्रुत्वा राक्षस्या हृतिदारुणम् ।
ईक्षांचक्रे तदा सीता लक्ष्मणं च महाभुजः ॥

[(l 1) B2 अति (for हृति) —(l 2) B1-3 तत (for तदा) M2 सीतां वीक्ष्य लक्ष्मणं (for the prior half) B1 M2 महाभुज]

25 ^{a}) Ś1 Ñ2 D1-3 उक्तस्तु काकुत्स्थ M2 एवमुक्तस्तु काकुत्स्थ —^{b}) D1 प्रसह्य (for प्रहस्य) Ś1 Ñ1 D1 2 मदिरेक्षणां, Dm1 T3 G2 3 M1 °क्षण G1 [अ]मितरोषण (for मदिरेक्षणाम्) —For 25^{ab}, Ñ2 V B D5 7 subst, Ś1 Ñ1 D1-3 cont after 308* whereas T2 M2 (preceded by 306*) ins after 25^{ab}

307* सप्रहासनिमित्तं तु रामं शूर्पणखा तत ।

[Ñ1 स प्रहासं D5(marg also as above) सप्रसादं, T2 सप्रहारं (for सप्रहासं) Ñ1 D1-3 ता (for तु) Ś1 स प्रहासनिमित्ता ता (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 शू(Ñ1 D1 सू)र्पनखा V B1 3 सूर्प°, D2 3 M2 सू(M3 शू)र्पणखी, T3 शूर्पनखी (for शूर्पणखा) Ñ1 पुन, D3 तदा (for तत)]

—After 25^{ab}, Ś1 Ñ1 D1 3 ins

308* देवी सलक्ष्मणा सीता बभूवावस्थिता पुर ।

[D1 3 देवी सलक्ष्मणा सीता (for the prior half) D2 पुरा, D3 पुन (for पुर)]

—T1 damaged for 25^{c} —^{c}) T3 वक्तु G3 इयं (for इदं) —^{d}) D4 T1 वाक्य (for वक्तुं) Ś1 Ñ1 D1 3 वक्तुं वचनकोविद, T2 वाक्यज्ञो वाक्यकोविद —After 25 Ś1 D1 3 ins

309* दृष्ट्वा लक्ष्मणमागत्य स्थितामग्रे स राक्षसीम् ।
[D1 3 आभाष्य D2 °सत्य (for गागत्य)]

Colophon D1 2 om (Sarga cont) —*Kanda name* Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D6 7 T G M1 2 आरण्यकाण्डे, Ñ1 B2 आरण्यकाण्डे, Ñ2 V B1 D3 8 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D5 7 शू(Ñ1 V B2 सू)र्पण(Ś1 °न)खादर्शनं, D5 सूर्पणखीदर्शनं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V2 B1 om Ñ2 B3 D7 23 V1 22 B2 4 24 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T G M1 17 D3 26 D5 13 M2 3 18 G concludes with श्रीरामाय नमः

१७

तां तु शूर्पणखां रामः कामपाशावपाशिताम् ।
स्वेच्छया श्लक्ष्णया वाचा स्मितपूर्वमथाब्रवीत् ॥ १
कृतदारोऽस्मि भवति भार्येयं दयिता मम ।
त्वद्विधानां तु नारीणां सुदुःखा ससपत्नता ॥ २
अनुजस्त्वेष मे भ्राता शीलवान्प्रियदर्शनः ।
श्रीमानकृतदारश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ॥ ३
अपूर्वी भार्यया चार्थी तरुणः प्रियदर्शनः ।
अनुरूपश्च ते भर्ता रूपस्यास्य भविष्यति ॥ ४
एनं भज विशालाक्षि भर्तारं भ्रातरं मम ।
असपत्ना वरारोहे मेरुमर्कप्रभा यथा ॥ ५
इति रामेण सा प्रोक्ता राक्षसी काममोहिता ।
विसृज्य रामं सहसा ततो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ६
अस्य रूपस्य ते युक्ता भार्याहं वरवर्णिनी ।
मया सह सुखं सर्वान्दण्डकान्विचरिष्यसि ॥ ७
एवमुक्तस्तु सौमित्री राक्षस्या वाक्यकोविदः ।
ततः शूर्पणखीं स्मित्वा लक्ष्मणो युक्तमब्रवीत् ॥ ८   G 3 24 8 / B 3 18 8 / L 3 23 8

17

D1.2 continue the previous Sarga D3 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) D3 reads तु in marg Ś1 ता च, Dg1 D1.4 T1.2 G3 Cg k तत (for तां तु) Ś1 D4 T3.4 शूर्पनखीं, Ñ1 Dm1 D3.5 सूर्पणखीं, V1 D6 शूर्पनखा Dg1 D1 सूर्पनखा, T1 G1.3 M शूर्पणखीं Ñ2 V B D5.7 दृष्ट्वा, D3 नाम (for राम) —[b]) Ś1 Ñ1 D1.2 M2 कामबाण(M2 °पाश)बलार्दिता, Ñ2 V B D5.7 राम कामबला(B1.3 °शरा)र्दिता G1 कामपाशवशं गता —[c]) Dg1 T1 G1 Cg स्वच्छया, D2 स इद, Cv mp as in text (for स्वेच्छया) Ś1 Ñ V B D2.3.5.7 श्लक्ष्णया युक्त(Ś1 Ñ1 D2.3 स्वच्छ, B3 शुद्ध)या वाचा, M2 हृद्यया व्यक्तया वाचा —[d]) Ñ2 V B D5.7 समाभषत (for मथाब्रवीत्) ※ Ct स्वेच्छया इति पाठे परिहासविनोदेनेत्यर्थः । अत एव स्मितपूर्वमिति नीर्थ । स्वच्छदा इति पाठे युग । स्वेच्छाचारिणीमित्यर्थ ※

2 [a]) T3 कृतकार्या (for °दारो) Ñ1 [ऽ]ह (sic) (for ऽस्मि) D1 भद्रे ते (for भवति) —[c]) Ś1 Ñ1 D1.2 च Dg1 D3 M3 हि (for तु) —[d]) M1.2 सुदुःख (for °खा) Dm1 D3 च सपत्नता G1.3 समपत्निता, G2 सा सपत्नता Ś1 Ñ1 D1-3 सु(Ś1 स्व)तु साय सपत्नता Dg1 T3 सुदु साहा सपत्नता —For 2[cd], Ñ2 V B D5.7 subst

310* त्वद्विधा न च वै नारी सपत्नीं मर्षयेदिमाम् ।

[V2 B1 transp न and च Ñ2 D5.7 वै न च V1 वै न च (by transp) B4 नापि वै G(ed) हि न वै (for न च वै) D5.7 इय](for इमाम्)]

3 [a]) D1 [ए]व (for [ए]ष) —Ś1 om 3[b]–4[c] —[b]) Ñ1 D1-3 गुणवान् (for शीलवान्) —D3 reads 3[c]–4[b] in marg —[c]) L(ed) चाकृत (for मकृत)

4 Ś1 om 4[abc], D3 reads 4[ab] in marg (for both cf v l 3) Ñ2 V B D5.7 transp [ab] and [cd] —[a]) Ñ2 V B D5.7 तरुणो, Dg1 D4.5 T G1.2 M3 Cmp अपूर्वं, Cr नपूर्वी Cm as in text (for अपूर्वी) V1 B3 हीनो (for चार्थी) Ñ2 D1.3 M2 अपूर्व(M2 °भूत)भार्यो भार्यार्थी —[d]) Ñ2 V B D5.7 रूपवान् (for तरुण) D1 प्रियदर्शने —After 4[ab] Ñ2 V B D2.3 M1 (after 4) ins

311* किं मया ते विरूपेण इतरेण राक्षसि ।

[B2 [अ]भिरूपेण, D2 न कार (subm) (for न वि°)]

—[c]) Ñ2 V B D5.7 रूपोगुरूपो भत्ता ते ※ Cr अभवति पदच्छेदेनान्तराशय ।, Cm ते भवति च्छेद ।, Cg अनुरूपश्च ते भर्तास्य अभवति छेदेनान्तराशय । Ck अनुरूपश्च ते भत्तायापि अभर्वेति पदच्छेदेनान्तराशय ※ —[d]) D4 T1 G2 च (for [अ]स्य)

5 [a]) Ś1 B2 एन Ñ2 V1 Dg1 Dm1 D2 T3 एव (for एन) Cg विशालाक्षी (for °क्षि) —[b]) Ś1 भ्रातर, D1 लक्ष्मण (for भ्रातर) Ñ1 om (hapl ?) भ्रातर —[c]) Ś1 Ñ1 D3 असपत्न Ñ2 V2 B4 D5.7 °त्नी (for °त्ना) D3 असपत्न विशालाक्षि

6 [a]) Ś1 Ñ1 D1-3 उक्ता (for प्रोक्ता) Ñ2 V B D5.7 इत्युक्ता साथ रामेण —[b]) Ś1 D1-3 M2 मदनार्दिता, Ñ1 मद दर्पिता, Ñ2 V B D5.7 कामरूपिणी (for काममोहिता) —[c]) D3 तस्मा G2 सा घोरा (for सहसा) Dm1 D3 सहसा राम (by transp) —[d]) M3 तस्या (for ततो)

7 M1 om (hapl) 7–8 D4 om 7 —[a]) D3 मे भवा (for ते युक्ता) —For 7[ab], Ñ2 V B D5.7 subst

312* तवानुरूपा रूपस्य भार्या सा भव मानद ।

[V1 [अ]नुरूप (for °पा) V2 मानव]

—[c]) Ś1 Ñ1 D1.2 सुखी सर्वान्, Ñ2 V B1.4 D5.7 सुखी रम्यान् B2.3 सुखी रम्यां D2 सुखी सार्धं M2 सुख कामी (for सुख सर्वान्) —[d]) B1.2 दण्डकं (for °कान्) M2 प्रचरिष्यसि —After 7 B1 ins

313* वशीभूतश्च मे सर्वे ये चान्ये वनचारिणः ।

8 M1 om 8 (cf v l 7) —[ab]) Ś1 Dg1 राक्षस्या सौमित्रिर् (by transp) —[c]) Dg1 अथ (for ततः) Dg1

G 3 24 9 B 3 18 9 I 3 23 9

कथं दासस्य मे दासी भार्या भवितुमिच्छसि ।
सोऽहमार्येण परवान्भ्रात्रा कमलवर्णिनी ॥ ९
समृद्धार्थस्य सिद्धार्था मुदितामलवर्णिनी ।
आर्यस्य त्वं विशालाक्षि भार्या भव यवीयसी ॥ १०
एतां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
भार्यां वृद्धां परित्यज्य त्वामेवैष भजिष्यति ॥ ११
को हि रूपमिदं श्रेष्ठं संत्यज्य वरवर्णिनि ।
मानुषीषु वरारोहे कुर्याद्भावं विचक्षणः ॥ १२
इति सा लक्ष्मणेनोक्ता कराला निर्णतोदरी ।
मन्यते तद्वचः सत्यं परिहासाविचक्षणा ॥ १३
सा रामं पर्णशालायामुपविष्टं परंतपम् ।
सीतया सह दुर्धर्षमब्रवीत्काममोहिता ॥ १४
इमां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
वृद्धां भार्यामवष्टभ्य न मां त्वं बहु मन्यसे ॥ १५

सूर्पनखीं D1 D4 6 T3 G3 Cg t शूर्पनखीं, D8 °नखा, G2 °णखा M2 वाक्य, M3 (before corr कृत्वा) स्मृत्वा (for स्मित्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 तत सूर्पणखीं (Ś1 N1 शूर्पनखीं, D1 °खा) वाक्य —d) Ś1 वाक्यम्, M पुनर् (for युक्तम्) —For 8cd Ñ2 V B D5 7 subst

314* वीक्ष्य शूर्पणखा वाक्य ततस्तामिदमब्रवीत् ।
[V सूर्पणखा B1 दृष्ट्वा (for ततस्)]

9 a) D6 मम (hypm) (for मे) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 M3 दासी त्व (for मे दासी) —b) Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3 5 7 8 G3 अर्हसि (for इच्छसि) —c) Ñ V B D1-3 6 7 योऽहम्, Ś1 एवमुक्तस्तु राक्षस्या (cf 8a) —d) D6 भ्राता (for भ्रात्रा) Dm1 D6 G2 3 M3 वर्णिनि (for °नी) Ś1 N1 D1 3 भ्रात्रा (Ś1 D1 °ता) कनकवर्णिनि (D2 °णी) N2 V B D5 7 भ्रात्रा ज्येष्ठेन भाविनी (V D5 7 °नि) ॐ Cg धकमलवर्णिनीत्यपि छेद ॐ —After 9 G3 ins

315* दासोऽहं राघवेन्द्रस्य ज्येष्ठस्य मम भामिनी ।

10 M3 om (hapl) 10ab Dg1 reads 10 in marg —a) B3 सिध्यर्था (for सिद्धा°) M2 सुखसिद्धासि सिद्धार्था —b) Dm1 D6 G1 2 वर (for [अ]मल) Ś1 Ñ1 D1 3 M1 2 शुचि (D1 3 °ति M1 2 मुदि) ता कामरूपिणी, Ñ2 V B D5 7 विद्युत् कामचारि (V2 °रूपि, B3 °तारि) णि —c) Ñ2 V B D5 7 [ए]व, D3 तु (for त्व) —d) Ś1 Ñ1 D1 3 भार्या भवितुमर्हसि

11 M1 om 11-12 —a) Dm1 D6 I1 2 G1 M2 3 Cg k पुना D3 एव, D2 वरा (for पुना) B1 अरूपम् (for रि°) D1 वृद्धा च (for असतीं) —b) Ś1 marg D5 8 करालीं (for °ला) Ś1 (sup lin also निम्नतो° as in D1) निर्दृतो°, V1 B3 निद्दृतो°, B1 (after corr as in text) D3 G1 2 निर्णितो D1 2 निम्नतो°, D5 7 विनतो°, M2 (after corr inf lin see m as in text) निर्मितो° (for निर्णतो°) ॐ Cr निर्णत विरतिशयनिम्नउदर यस्या सा ॐ —D3 reads from परित्यज्य n ° up to 15b in marg —c) D1 शीघ्र (for वृद्धा) G3 M1 transp भार्यां and वृद्धा —d) N2 V B D5 7 [अा]यां (for [ए]प) N8 D6 भविष्यति G3 भजे° (for भजि°)

12 M1 om D1 reads in marg 12 (for both cf v l 11) —a) N2 V B1 2 4 (marg also) D5 7 त्यक्त्वा, B3 4 Dm1 D6 G3 दृष्ट्वा (for श्रेष्ठ) —b) Dt1 T1 2 G M2 -वर्णिनी (for °नि) Ñ2 V B D5 7 दिव्य तव विलासिनि (B1 2 °नी) —c) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D6 मानुषेषु B1 °षीह, D7 °षीव (for °षीषु) —d) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 भाव कुर्याद् (by transp) D8 रति कुर्याद् (for कुर्याद्भाव)

13 D3 reads 13 in marg (cf. v l 11) —a) M1 इत्येव —b) Dt1 Dm1 D6 कराली Ś1 D3 निम्नतोदरी, Ñ2 D5 7 विनतो°, V1 B3 निद्दृतो°, D1 G1 2 निर्णितो°, D7 °तोदरा, M2 (after corr inf lin se m as in text) निर्मितो° (for निर्णतोदरी) —M1 om 13cd —c) Dg1 D6 8 T1 2 G1 2 M2 3 तथ्य Dm1 G3 पथ्य (for सत्य) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षसी तद्वच श्रुत्वा Ñ2 V B D5 7 मेने सा (V B2 3 च, B1 4 [ऽ]थ) सत्यमेवेति —d) Ś1 Ñ1 D1 3 परिहासविचक्षणा, Ñ2 V B D5 7 M2 परिहासगर्भिणी

14 D3 reads 14 in marg (cf v l 11) —a) Ś1 Ñ1 D1-3 राम तु (for सा रामं) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 महाबल (for परंतपम्) —For 14ab, Ñ2 V B D5 7 M3 subst

316* तत सा राघव भूय समुपेत्य महाद्युतिम् ।
[Ñ2 V B1-3 समुत्पत्य (for °पेत्य)]

—c) Ś1 Ñ1 D1 3 ससीत त (D1 सु) दुराधर्ष —d) Ś1 N1 D1-3 अवदत् (for अब्रवीत्) V2 अब्रवीत्पूर्वदर्शना B3 इद वचनमब्रवीत् —After 14 Ñ2 V B D5 7 ins

317* अहं त्वदभिकामा च राम त्वत्पूर्वदर्शना ।
चिराय भव मे भर्ता सीतया किं तवानया ।

[(l 1) B1 दर्शनात्, D5 -दर्शन (for दर्शना) —(l 2) V1 मे भव (by transp) B1 [अ]नया (for °नया)]

15 D3 reads 15ab in marg (cf v l 11) Ś1 om 15ab —a) D3 एता, I1(ed) Cm एना (for इमां) Dg1 अरूपाम्, M2 अनार्याम्, M3 करालाम् (for विरू°) —b) Dm1 D6 करालीं M3 विरूपा (for कराला) B3 3 (sup lin also as in text) निद्दृतो°, D1 3 निम्नतो°, D3 G1 2 निर्णितो°, D5 7 विनतो°, M2 (after corr as in text) निर्मितो G(ed) निम्नतो° (for निर्णतोदरीम्) 15ab - 11ab with v l इमां for एतां —c) Ś1 Ñ1 D1 2(m) 3 T3 G1 भार्यां वृद्धाम् (by transp) Ñ1 T3 परित्यज्य (for

अद्येमां भक्षयिष्यामि पश्यतस्तव मानुषीम् ।
त्वया सह चरिष्यामि निःसपत्ना यथासुखम् ॥ १६
इत्युक्त्वा मृगशावाक्षीमलातसदृशेक्षणा ।
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धा महोल्का रोहिणीमिव ॥ १७
तां मृत्युपाशप्रतिमामापतन्तीं महाबलः ।
निगृह्य रामः कुपितस्ततो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १८
क्रूरैरनार्यैः सौमित्रे परिहासः कथंचन ।
न कार्यः पश्य वैदेहीं कथंचित्सौम्य जीवतीम् ॥ १९
इमां विरूपामसतीमतिमत्तां महोदरीम् ।
राक्षसीं पुरुषव्याघ्र विरूपयितुमर्हसि ॥ २०
इत्युक्तो लक्ष्मणस्तस्याः क्रुद्धो रामस्य पश्यतः ।
उद्धृत्य खड्गं चिच्छेद कर्णनासं महाबलः ॥ २१
निकृत्तकर्णनासा तु विस्वरं सा विनद्य च ।
यथागतं प्रदुद्राव घोरा शूर्पणखा वनम् ॥ २२ G 3 24 23 B 3 18 22 L 3 23 22

अवष्टभ्य) —d) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1-3 6 G3 मा त्व न (by transp) Ñ2 V2 B D4 M त्व मा न (by transp) V1 त्व किं मा न (hypm) D5 T G1 मा न त्व (by transp) (for न मा त्व) D5 त्व मा बहु न मन्यसे

16 a) Ñ1 [अ]ह, M1 [ए]त (for [इ]मा) Ś1 D1-3 भक्षयिता(Ś1 °ष्ये)ह (for °ष्यामि) —b) Ś1 D2 प्रेक्षतस् (for पश्यतस्) Ñ1 D1 3 प्रेक्षतस्ते ह(D3 हि) मानुषीं, Ñ2 V B D5 7 पश्यतस्तेति(V (B1-3 °सि)मानिन (V1 °नत) —c) Ñ2 रमिष्यामि (for चरि°) Ñ2 V B D5 7 ततस्त्वया रमिष्येह(B1 °ष्यामि) —d) Ś1 Ñ2 D1 6 नि सपत्नो (for °त्ना)

17 a) Ñ1 [ज]नुजपत्राक्षीम् (for मृगशावा°) —b) B3 (m also) सालात (for अलात) —c) Dg1 Dt1 D1 T2 अभ्यगच्छत्, M2 °द्रवत् (for अभ्यधावत्) D4 सुसक्रुद्धा (for °क्रुद्धा) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 अभ्यधावत वैदेहीं (Ś1 D1 3 सक्रुद्धा) —d) V1 transp रोहिणीम् and इव

18 a) D6 om M2 sec स for ता —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महाबला, B2 अवेक्ष्य सा (sic) (for महाबल) —After 18ab, B3 (om l 1) ins while B4 ins after 18

318* सा मृत्युपाशप्रतिमामापतन्तीमवेक्ष्य सा ।
प्राकंपत भयात्सीता प्रवाते कदली यथा ।
ततस्तां विकृतां रामो हन्तुं सीतामुपागताम् ।

[For l 2, cf 3 2 14cd]

—c) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 निवार्य, D1 विगृह्य (for निगृह्य) Ñ1 परितस्, Ñ2 V B3 4 (m also as in text) D5 7 कुपिता, G1 सहसा (for कुपितस्) —For 18cd, B3 subst, while B4 cont after 318*

319* बलान्निगृह्य करयोर्लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् ।

—Then B4 cont

320* इमां पश्य महाबाहो राक्षसीं विकृताननाम् ।
सीतां हन्तुं व्यवसिता परिहासाविचक्षणाम् ।

19 a) Ñ2 V सहर्षे, B D5 7 प्र(B1 सु)हृष्टे (for अनार्यै) —b) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 सप्रहास, D2 सप्रमग (for परिहास) —c) Dg1 marg, D5 om for न Ś1 Ñ1 V B D2 3 जीवति (for °तीम्) —After 19 B2 ins

321* कृतपापापि न स्त्रीयाद्वधमर्हसि लक्ष्मण ।

20 a) Ś1 D2 विरूढा (for विरूपाम्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 M2 दुर्वृत्ताम् (for असतीम्) —b) Ñ V B D1 3 5 7 G1 अतिवृद्धा(Ñ1 °त्ता) D2 °मात्र, G2 M1 सुमध्या (for अतिमत्ता) Ś1 महोदरी भयानका —d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 निवर्तयितुम्, D2 नासाकर्णनम् (for विरूपयितुम्)

21 a) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 क्रुद्धस् (for तस्याः) —b) Ś1 Ñ V1 D1-3 ततो, V2 B D5 7 तस्य (for क्रुद्धो) D1 T2 Ck पार्थिव, T1 वाक्यत (for पश्यत) —c) Ś1 Ñ1 D1 3 विकृत्य, D3 नि कृत्य (for उद्धृत्य) —d) Ś1 Ñ1 Dt1 Dm1 D3 6 T1 Ck t कर्णनासे, D1 3 G1 M2 °सां, G2 3 M2 °सौ, Cm g as in text (for °स) —For 21cd, Ñ2 V B D5 7 subst

322* खड्गेन तस्याश्छित्त्वेव कर्णनासं निगृह्य ताम् ।

[B1 3 -नासा (for -नासं)]

—After 21, M2 ins

323* प्रगृह्य बलवत्पीड्य करेणाकृष्य पातयत् ।
पादेनाक्रम्याग्रनासा पश्चात्तत्स्वपाविता (sic) ।

22 a) V G2 विकृत्य, D6 निकृत्त, D8 निकृत, G1 विच्छिन्न (for निकृत्त) Ñ2 D6 हि, D7 [आ]द (for तु) Ś1 निकृत्त कर्णनासा तु, M2 निकृत्त * * * सास्या (lacuna) —b) D3 विस्वरे (for °र) Ñ1 M2 तु (for सा) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 वै (for च) Ñ2 V B D5 7 विस्वर प्रति(B1 3 °वि)नद्य सा —cd) Ś1 Ñ1 D2 विदुद्राव, Ñ2 V B D5 7 जगामाशु, D1 तु दुद्राव (for प्रदुद्राव) Ś1 T2 3 G1 M2 शूर्पण(Ś1 T2 °न)खी, Dg1 सूर्पनखी, Dm1 सूर्पनखी (marg also °णखी), D6 T2 शूर्पनखा Dg1 marg, D3 वने (for वनम्) Ñ1 V1 D1-3 घोर सूर्पणखी(V1 D2 °खा, D1 °नखा) वन (V1 तत) (for d) M2 मूर्योपि क्रोशमाना सा जगाम भ्रातर प्रति

G 3 24 25 B 3 18 23 L 3 23 23 सा निरूपा महाघोरा राक्षसी शोणितोक्षिता ।
ननाद विविधान्नादान्यथा प्रावृषि तोयदः ॥ २३
सा निक्षरन्ती रुधिरं बहुधा घोरदर्शना ।
प्रगृह्य बाहू गर्जन्ती प्रविवेश महावनम् ॥ २४
ततस्तु सा राक्षससंघसंवृतं
खरं जनस्थानगतं विरूपिता ।
उपेत्य तं भ्रातरमुग्रतेजसं
पपात भूमौ गगनाद्यथाशनिः ॥ २५
ततः सभार्यं भयमोहमूर्छिता
सलक्ष्मणं राघवमागतं वनम् ।
विरूपणं चात्मनि शोणितोक्षिता
शशंस सर्वं भगिनी खरस्य सा ॥ २६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

23 Dt_1 om 23^{ab} $\tilde{N}_2$ V B $D_{5\,7}$ transp 23^{ab} and 24^{ab} —^{a}) D_1 या (for सा) Dm_1 D_3 G_3 महानादा (for °घोरा) —^{b}) $\tilde{N}_1$ D_{1-3} बहुधा(D_3 बहशो) रुधिरोक्षिता, $\tilde{N}_2$ $D_{5\,7}$ राक्षसी भीमदर्शना, V B राक्षसी भीम(V_1 घोर)निस्वना —For 23^{ab} $\acute{S}_1$ subst while D_{1-3} ins after 23^{ab}

324* सा निरूपा प्रकृत्यैव वैरूप्य चागता परम् ।
[$\acute{S}_1$ गता (for [आ]गता)]

—^{c}) G_2 सुमहान् (for विविधान्) —^{d}) D_3 जलक्लिन्नेव दुंदुभि

24 M_2 om 24^{ab} $\tilde{N}_2$ V B $D_{5\,7}$ transp 23^{ab} and 24^{ab} —^{a}) $\tilde{N}_2$ V B_{2-4} $D_{6\,7}$ निक्षिपती, B_1 च क्षरती (for निक्षरन्ती) $\tilde{N}_1$ विविध (for रुधिर) $\acute{S}_1$ D_2 सासृक्क्षरती विविध —^{b}) $\acute{S}_1$ $\tilde{N}$ V_2 B $D_{1\,5\,6\,7}$ रुधिरोक्षिता, V_1 शोणितोक्षिता, Dg_1 °न (for घोरदर्शना) —^{c}) $\acute{S}_1$ V_1 D_1 बाहु $\acute{S}_1$ $D_{2.5}$ वर्जती (for गर्ज°) —^{d}) $\acute{S}_1$ Dg_1 D_3 M_2 सहद्वन (for महा°) —After 24 M_2 ins

325* नानातरुसमाकीर्णं लतागहनसंकुलम् ।

25 ^{a}) $\acute{S}_1$ D_3 च सा Dg_1 तु स, G_1 तदा M_2 तु तद् (for तु सा) $\acute{S}_1$ D_{1-3} सेविते वने, $\tilde{N}_1$ राजसेविते, N_2 V_2 $B_{2.4}$ $D_{5\,7}$ संघ(D_7 **)संकट, Dg_1 Dm_1 D_3 -संघवृत्त, Dt_1 -संवृत खर, G_1 °सेवित (for -संघसंवृत) —^{b}) $\acute{S}_1$ marg D_3 -गर्ते (for गत) $\acute{S}_1$ D_2 विरूपा (for °पिता) $\tilde{N}_1$ खर जगामाथ विरूपितासती —^{c}) B_1 उत्पत्य $\acute{S}_1$ $\tilde{N}$ V B $D_{1-3\,5\,7}$ चै (for तं) Dg_1 Dm_1 $D_{4\,6}$ T G $M_{1\,3}$ उग्र(M_3 अभ्र)दर्शन (for °तेजस) —^{d}) $\tilde{N}_2$ V B D_5 इव (for यथा)

26 B_3 reads 26 in marg —^{a}) D_3 सभार्या (for सभार्यं) $\acute{S}_1$ पीडित $\tilde{N}_1$ D_{1-3} पीडिता (for -मूर्छिता) —^{b}) D_3 वने (for वनम्) —^{c}) $\acute{S}_1$ विरूपणाम्, $\tilde{N}_2$ B_1 $D_{5\,6\,7}$ विरूपित, V_2 °पिणे, B_3 °पताम् (for °पण) $\acute{S}_1$ B_3 स्वात्मनि (for चात्मनि) —Dt_1 om 26^{d} —^{d}) B_3 पराय- (for खरस्य) D_5 om for सा

Colophon —*Sarga name* $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_2$ V_1 B_1 $D_{1\,2\,5}$ शूर्पणखा($\acute{S}_1$ °नखी, V_1 D_1 सूर्प°, D_3 सूर्पणखी)विरूपकरण, $\tilde{N}_1$ V_2 B_{2-4} शूर्पणखा($\tilde{N}_1$ सूर्पणखी, V_2 सूर्प°)विरूपण, D_6 सूर्पणखीविरूपकरण, D_7 सूर्पणखाविरूपीकरण —*Sarga no* (figures words or both) $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_1$ $B_{1\,4}$ D_2 om, $\tilde{N}_2$ V_2 B_3 D_7 24 V_1 23 B_2 25 Dg_1 Dt_1 Dm_1 $D_{4\,6}$ T G M_1 18 D_1 22 D_3 27 D_5 14, $M_{2\,3}$ 19 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

१८

तां तथा पतितां दृष्ट्वा विरूपां शोणितोक्षिताम् ।
भगिनीं क्रोधसंतप्तः खरः पप्रच्छ राक्षसः ॥ १
बलविक्रमसम्पन्ना कामगा कामरूपिणी ।
इमामवस्थां नीता त्वं केनान्तकसमा गता ॥ २
देवगन्धर्वभूतानामृषीणां च महात्मनाम् ।
कोऽयमेवं महावीर्यस्त्वां विरूपां चकार ह ॥ ३
न हि पश्याम्यहं लोके यः कुर्यान्मम विप्रियम् ।
अन्तरेण सहस्राक्षं महेन्द्रं पाकशासनम् ॥ ४
अद्याहं मार्गणैः प्राणानादास्ये जीवितान्तकैः ।
सलिले क्षीरमासक्तं निष्पिबन्निव सारसः ॥ ५
निहतस्य मया संख्ये शरसंकृत्तमर्मणः ।
सफेनं रुधिरं रक्तं मेदिनी कस्य पास्यति ॥ ६
कस्य पत्ररथाः कायान्मांसमुत्कृत्य संगताः ।
प्रहृष्टा भक्षयिष्यन्ति निहतस्य मया रणे ॥ ७ G 3 25 7 B 3 19 10 L 3 24 7

18

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) Ś1 दृष्ट्वा, Dg1 G M1 3 तदा (for तथा) Dg1 पतितां (for पतितां) Ś1 शक्रद् (for दृष्ट्वा) —ᶜ) Dg1 अंतिका (for भगिनीं) Ś1 क्रोधसपन्ना, Ñ1 D1 2 °सतप्ता, V B D6 7 M2 °ताम्राक्ष, D1 °सरक्ता, G1 °सदृप (for °सतप्त) —After 1, Dg1 Dt1 D4 6 T1 2 G M ins, while Dm1 D8 T3 ins l 1 and 6 after 1, and l 2–5 after 3ᵃᵇ

326* उत्तिष्ठ तावदाख्याहि प्रमोहं जहि सभ्रमम् ।
व्यक्तमाख्याहि केन त्वमेवरूपा विरूपिता ।
कः कृष्णसर्पमासीनमाशीविषमनागसम् ।
तुदत्यभिसमापन्नमङ्गुल्यग्रेण लीलया ।
कालपाशं समासज्य कण्ठे मोहान्न बुध्यते । [5]
यस्त्वामद्य समासाद्य पीतवान्विषमुत्तमम् ।

[(l 1) M3 मुहूर्तं (for प्रमोहं) —(l 2) Dm1 G1 एवं रूप (for एवरूपा) —(l 4) M3 तदाति (sic) (for तुदति) G1 3 M3 [अ]भिसमासीनम्, M1 2 [अ]भगमागतम् (for [अ]भिसमापन्नम्) —G2 om from the post half up to केन in 2ᵈ —(l 5) D4 आसज्य (subm) (for समासज्य) Dg1 T1 3 G1 2 M Cm g कः कालपाशमासज्य (for the prior half) M3 तु (for न) D6 कथने T3 G3 नागते Cmp जानते (for बुध्यते)]

2 G2 om up to केना in ᵈ (cf v l 326*) —ᵃ) D2 सपन्ना (for -सम्पन्ना) —ᵇ) D2 कामगा (for कामगा) Ñ2 V B D7 यथाकामविचा(B2 [marg also] °हा)रिणी —ᶜ) Ñ2 V B D6 7 [अ]सि (for त्व) —ᵈ) G3 M2 3 [अं]तिकसमा (for [अ]न्तकसमा) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 6 7 युधि, B1 भुवि, Dg1 मता, Cvp मता (for गता)

3 ᵃ) Ñ2 D6 7 सिद्धानां (for भूतानाम्) —ᵇ) Ñ2 V B D6 7 मुनीनां (for ऋषीणां) Ñ2 D5 7 भावितात्मना (for च महा°) —After 3ᵃᵈ, Dm1 D8 T3 ins l 2–5 of 326* —ᶜ) Dg1 D8 G2 एव (for एव) B2 महासत्त्वा, Dm1 D8 G2 मम त्वां(G3 त्व) हि, D4 T1 2 विरूपा त्वा (for महावीर्यस्) —ᵈ) B2 Dm1 D8 G3 विरूपा च(B2 हि) D4 T1 2 महावीर्येद् (for त्वा विरूपा) Ñ V B D1 5 7 च, D1 स (for ह)

4 Dg1 reads 4ᵃᵇ in marg —ᵃ) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 त (for [अ]हं) —ᵇ) Dg1 क (for य) Ś1 Ñ V B1–3 (marg also ईदृशा तव) 4 D1–3 5 7 अप्रिय मम (for मम विप्रियम्) —ᶜᵈ) Dg1 Dt1 Dm1 D8 T3 G3 M2 Cm अमरेषु Cmp as in text (for अन्तरेण) ※ Ct क्वचित्तु अंतरेण सहस्राक्षमित्येव पाठ ※ B2 पाकनाशन (for पाकशासनम्) M3 ऋते देवा सहस्राक्षान्महेंद्रात्पाकशासनात्

5 ᵃ) Ś1 Ñ1 V D1–3 तस्य Ñ2 B D6 7 कस्य (for अद्य) D7 प्राणं (for प्राणान्) —ᵇ) Ñ2 D5 7 नाशये, G2 आमास्ये (sic) (for आदास्ये) Ś1 जीवित शर्ैं, Dt1 D8 T1 2 G2 M2 3 Ct जीवितार्थं (for °न्तकै) —ᶜ) D2 सलिले —ᵈ) Ś1 D2 निष्पिबेत्, M1 निष्पबन् (for निष्पिबन्) Ś1 Ñ1 D1 3 सारसो यथा, G2 इव सागर (sic) (for इव सारस) —For 5ᶜᵈ Ñ2 V B D6 7 subst M2 cont after l 1 of 328*

327* सरस सलिल क्षीरमादित्सो रश्मिभिर्यथा ।
[Ñ2 D6 7 सरसः B2 सवरे (for सरस)]

6 ᵃ) D4 मया सज्ये (sic) D7 G2 M1 3 मया सख (sic) M2 महासखे (sic) (for मया सख्ये) —ᵇ) V2 B2 3 शरेणाकृत्त, D1 शरसमात, D4 शरसयुक्त (for शरसकृत्त) Ś1(also चर्मण) -शर्मण Ñ2 V2 B1 4 D1 2 5 7 M2 -चर्मण, V1 -कर्मणा (for मर्मण) —ᶜ) Ś1 सरोह, D2 अयोग्र (for सफेन) Ś1 Ñ1 D1–3 तप्त, Ñ2 V B D5 7 M2 भूरि, Dt1 D8 कस्य, M3 स्निग्ध (for रक्त) —ᵈ) Dt2 D6 पातुमिच्छति, D2 T3 तस्य पास्यति, D7 lacuna (for कस्य पास्यति) —After 6 M2 ins

328* कस्याद्य समरे जीवमासाद्य शरवृष्टिभि ।
क शिरस्यभिशापाय निश्चल स्वपते सुखम् ।
[After l 1 M2 cont 327*]

7 ᵃ) G1 गृध्रा (for कायान्) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1 2 मांसानि, D3 मासान् (for मासम्) V1 B1–4 Dg1 D4 T2 G1 M3

G 3 25 9
B 3 19 11
L 3 24 11

तं न देवा न गन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसाः ।
मयापकृष्टं कृपणं शक्तास्त्रातुं महाहवे ॥ ८
उपलभ्य शनैः संज्ञां तं मे शंसितुमर्हसि ।
येन त्वं दुर्विनीतेन वने विक्रम्य निर्जिता ॥ ९
इति भ्रातुर्वचः श्रुत्वा क्रुद्धस्य च विशेषतः ।
ततः शूर्पणखा वाक्यं सबाष्पमिदमब्रवीत् ॥ १०
तरुणौ रूपसम्पन्नौ सुकुमारौ महाबलौ ।
पुण्डरीकविशालाक्षौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ॥ ११
गन्धर्वराजप्रतिमौ पार्थिवव्यञ्जनान्वितौ ।
देवौ वा मानुषौ वा तौ न तर्कयितुमुत्सहे ॥ १२
तरुणी रूपसम्पन्ना सर्वाभरणभूषिता ।
दृष्टा तत्र मया नारी तयोर्मध्ये सुमध्यमा ॥ १३
ताभ्यामुभाभ्यां संभूय प्रमदामधिकृत्य ताम् ।
इमामवस्थां नीताहं यथानाथासती तथा ॥ १४

उद्धृत्य (for हत्कृत्य) Ś1 Ñ1 D1 3 सत्वरा, N2 V B D6 7 सगत, D8 सत्वर, G1 सगता (sic) (for सगता) —c) D4 प्रहृष्टे (sic) D5 प्रविष्ट (for प्रहृष्ट) D2 सप्रहृष्टा भविष्यति —d) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 युधि, D1 मृधे (for रणे)

8 a) Ś1 Ñ1 D2 तत्र, D7 तेन (for तं न) Dm1 न देवा न च गन्धर्वा —b) Ñ2 V B D6 7 दानवा (for राक्षसा) Dt1 D8 पिशाचा न च राक्षसा —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M2 [उ]पसृष्ट(Ś1 °ष्टे M2 °ष्ट) Dm1 D6 8 T2 [अ]प्रकृष्ट, D4 [अ]विकृष्ट (for [अ]पकृष्ट) —d) M3 शक्ता स्यातु (for शक्तास्त्रातु) Ś1 N2 V2 D2 3 महामृधे D1 अथा युधि, D4 5 आहवे (subm) D5 G1 3 इहाहवे (for महाहवे) Dg1 T अ(Dg1 न)शक्तास्त्रातुमाहवे, G2 शक्ता रक्षितुमाहवे

9 a) M1 B3 (also) Dm1 D8 G3 सत (for शनै) —b) M2 सम (for तं मे) —c) T3 एका, M2 क्षेम (for येन) —d) Ś1 Ñ1 D1–4 M2 रणे (for वने) D4 T1 2 G1 2 निष्क्रम्य, D5 निक्रम (for विक्रम्य) N2 V B D5 7 विरूप(N2 D5 7 °वर्ण)वदना कृता

10 a) Ś1 Ñ1 B2 4 D1 3 7 भ्रातु (for भ्रातुर्) —b) Ś1 D2 तु (for च) N2 V B D6 7 क्रुद्धस्य वदतस्तथा, M1 क्रोधयुक्त विशेषत —After 10ab Dg1 T1 ins

329* रावणस्य विनाशाय खरस्य च तथा सती ।
राक्षसानां विनाशाय कुलस्य स्वजनस्य च ।

—c) Ś1 Dm1 D2–4 T2 G1 शूर्पणखी (for °खा) —d) Ñ2 V B D6 7 बाष्पगद्गदमब्रवीत्

11 b) M2 महाभुजौ (for महाबलौ) —c) M1 पुण्डरीकपलाशाक्षौ ❀ Cv चीरकृष्णाजिनाम्बरावित्यत पर फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ । पुत्रौ दशरथस्यास्तां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ । इत्येष कोशेषु अंशितश्लोकश्च दृश्यते । अन्यथा व्यक्तमायावादि केन रूमेवरूपा विरूपितेत्यादि खरप्रश्नस्य उत्तरतो घटते ❀ —After 11 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 3 ins while M2 ins after 12

330* फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ ।
पुत्रौ दशरथस्यास्तां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) Dg1 Dm1 फलमूलाशिनौ (for °शनौ) and ब्रह्मचारिणौ (for धर्म°) —(l 2) M1 3 [इ]मौ (for [आ]स्तां) M2 धर्मचारिणौ (for रामलक्ष्मणौ) Cv alone supports this passage after st 11]

—G3 cont

331* शरण्यौ सर्वसत्त्वानां श्रेष्ठौ सर्वधनुष्मताम् ।

12 a) T3 G1 M3 दानवौ (for मानुषौ) Ñ1 तौ वा (by transp) Cr वा कौ (for वा तौ) N2 V2 B1 3 4 D6 7 देवौ वा तौ मनुष्यौ वा, V1 B2 देवौ तौ वा मनुष्यौ वा, Dt1 D4 देवौ वा दानवावेतौ —After 12 Ñ2 V B D6 7 ins

332* आश्रमसभासितौ वीरौ राजपुत्रौ मनस्विनौ ।
तापसौ च धनुष्पाणी सिंहविक्रान्तगामिनौ ।
त्वदीयं वनमाक्रम्य कृत्वा चाश्रममण्डलम् ।
तत्र तौ वल्कसम्पन्नौ वसतो रावणानुज ।

[(l 1) V आश्रमान भावितौ वीरौ B1 पुण्डरीकपलाशाक्षौ (for the prior half) V यशस्विनौ (for मनस्विनौ) —(l 2) B3 तौ (for च) B2 विक्रम (for विक्रान्त) —(l 3) B4 वासम् (for वनम्) V1 B4 आक्रिश्य (for आक्रम्य) Ñ2 D7 R, D5 च (for च) —(l 4) Ñ2 D6 7 ततस् (for तत्र) V वनसम्पन्नौ (for वल्कसम्पन्नौ) B2 वसतौ (for वसतो)]
—After 12 M2 ins 330* and then cont (followed by 335*)

333* तयोः समीपे युवती सर्वाभरणभूषिता ।

13 c) V1 B1–3 D6 7 दृष्ट्वा (for दृष्टा) —After 13 M2 ins

334* अथ ताभ्यां समागम्य वैरूप्यं कृतमीदृशम् ।

—Thereafter cont l 1 of 336*

14 For 14ab, N2 V B D6 7 subst M2 cont after 333*

335* ता च तौ चाहमारभ्य बलाद्रक्षयितुं वने ।

[M2 स्वयम् (for चाहम्) Ñ2 आलभ्य (for आरभ्य) D6 7 ता तदैवाहमारभ्य (for the prior half) M2 तदा (for वने)]
—D4 om (hapl) 14c–16d. —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 [अ]स्मि (for [अ]हं) —d) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 G2 यथानाथवती तथा, Dm G2 M1 3 यथानाथासती तथा —After 14 Ñ2 V B D6 7 ins while M2 cont l 1 after 334* and ins l 2 after 14

तस्याश्चानृजुवृत्तायास्तयोश्च हतयोरहम् ।
सफेनं पातुमिच्छामि रुधिरं रणमूर्धनि ॥ १५
एष मे प्रथमः कामः कृतस्तात त्वया भवेत् ।
तस्यास्तयोश्च रुधिरं पिबेयमहमाहवे ॥ १६
इति तस्यां ब्रुवाणायां चतुर्दश महाबलान् ।
व्यादिदेश खरः क्रुद्धो राक्षसानन्तकोपमान् ॥ १७
मानुषौ शस्त्रसम्पन्नौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ।
प्रविष्टौ दण्डकारण्यं घोरं प्रमदया सह ॥ १८
तौ हत्वा तां च दुर्वृत्तामुपावर्तितुमर्हथ ।
इयं च रुधिरं तेषां भगिनी मम पास्यति ॥ १९
मनोरथोऽयमिष्टोऽस्या भगिन्या मम राक्षसाः ।
शीघ्रं संपाद्यतां गत्वा तौ प्रमथ्य स्वतेजसा ॥ २०
इति प्रतिसमादिष्टा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
तत्र जग्मुस्तया सार्धं घना वातेरिता यथा ॥ २१ G 3 25 25 B 3 19 26 L 3 24 2

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

336* कोशन्त्या विस्फुरन्त्याश्च बलादाक्रम्य सयुगे ।
त्वया साधेन पश्येमा धर्षणा मम वै कृताम् ।

[Ñ2 B4 D5 7 आक्रम्य (for आक्रम्य) —(l 2) V1 त्वयि नाथे तु B1 त्वया स्थेन (sic) B1(marg also) त्वयि नाथेपि (for त्वया साथेन)]

—Thereafter M2 cont 337*

15 D4 om 15 (cf v l 14) —a) Ś1 तु (for च) Ñ1 तथाति (for तस्याश्च) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 त्वया Dm2 त्वह (for अहम्) D8 हतयोरस्यह (sic) —For 15ab Ñ2 V B D5 7 subst while M2 cont after l 2 of 336*

337* तत्प्रमादात्तयोश्चैव तस्याश्चैव निशाचर ।

—d) M3 हतयो (for रुधिर) Ñ1 **सविपु (for रणमूर्धनि)

16 D4 om 16 (cf v l 14) V3 illeg up to वीर in b —a) V1 मद (for एष) Ś1 D2 परम, Ñ2 V1 B D5 7 [s]भिम(B1 D5 °हि)त (for प्रथम) Dt1 om काम —b) Dg1 Dt1 Dm1 D8 3 T2 G2 तत्र (for तात) Ś1 D1 भवेत्त्वया (by transp) (for त्वया भवेत्) Ñ1 कृत देहयोस्त्वया (sic) Ñ2 B D5 7 त्वयाऽतीव कृ(D5 7 °या तात्कृ)तो भवेत्, V त्वया वीर(V3 illeg) कृतो भवेत्, D2 कृतदासा भवेत्त्वया, D3 कृतस्तावन्नयेत्त्वया —c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 M1 तयोस्तस्याश्च (by transp) —d) Ś1 Ñ1 D1-3 यत्पिबेय चमूमुखे, Ñ2 V B D5 7 यत्पिबेयमहं युधि

17 a) D4 इमामवस्था (hypm) (for इति तस्यां) Ñ2 V B D5 7 इत्युक्त्वा स तथा(Ñ2 D5 7 °दा) तत्र(V1 वीरस्तु) —b) Ñ2 V B D5 7 निशाचरान् (for महाबलान्) —c) B1 आदिदेश Ś1 Ñ1 D1-3 M1 ततः (for खर) —After 17 M2 ins

338* धूम्रः शूरो हरिः पतुर्मीपणोभ्रो दको दरि ।
मणिमैन्द्र शुभ्रमाली माल्या वशी चतुर्दश ।

18 a) Ś1 B1 D4 4 T2 M1 रूपसम्पन्नौ D2 सत्व° (for शस्त्र°) —b) Ñ1 ततश्चैव महाबलौ —c) D7 दण्ड *

—After 18 G2 ins

339* युष्माभिस्तौ निहन्तव्यौ तपसौ तापसाविमौ ।

19 a) V1 B1 ता (for तौ) V1 B1 तौ (for ता) V1 B1 दुर्वृत्ता (for दुर्वृत्ताम्) —b) Cm g अपावर्तितु (for उपा°) —c) Ñ2 B2 4 D5 7 M2 ममेय, V ममैषा B1 यतो मे (for इयं च) Ñ2 V B Dt2 Dm1 D5 6 M2 भगिनी (for रुधिरं) D3 इय तु रुधिर तेषा —d) Dt2 Dm1 D4 5 6 रुधिर (for भगिनी) Ñ2 V B D5 7 M2 पातुमिच्छति(B2 °सि) शोणित ※ Ct मम भगिनी तेषा रुधिर पास्यतीत्यन्वय । अत्र रुधिर मम पास्यतीति विपरीतार्थाभिव्यक्तिवाक्येन तेषा सन्निधानप्रयुक्तो बुद्धिमोह सूचित कविना ※ —After 19 M2 ins

340* चिप्र सपाद्यतामद्य तौ हत्वा रामलक्ष्मणौ ।

20 T2 om 20 —a) Ñ2 V B D5 7 तु (for ऽस्या) Ś1 मनोरथोयशिष्टोस्या —c) D4 सपद्यता K(ed) तौ च (for गत्वा) Ñ2 B2-4 D5 7 चिप्र सपाद्यतामद्य, V चिप्र सपा(V2 °प)द्यतामेव B1 चिप्र प्रगाध्यतामद्य —d) D3 त (for तौ) Ś1 प्रमाय्य (for प्रमथ्य) Ñ1 वध च मम तु तेनसा (sic) Ñ2 V B D5 7 प्रमथ्य(V °थ्या) स्वेन तेजसा —After 20 Ś1 Ñ V B Dt1 D1-3 5-7 G1 M ins

341* युष्माभिर्निहतौ दृष्ट्वा तावुभौ भ्रातरौ रणे ।
इय प्रीता च हृष्टा च युधि पास्यति शोणितम् ।

[(l 1) Dt2 om भ्रातरौ —(l 2) Ñ1 च हृष्टा प्रीता (for प्रीता च हृष्टा) D3 M2 इय प्रीता प्रहृष्टा च (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1 3 क्षतज युधि पास्यति (for the post half) Dt2 D6 G1 M1 3 इय प्रहृष्टा(G1 M3 प्रीता च) मदिना रुधिर युधि पास्यति]

21 b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 शूलपाणय (for ते चतुर्दश) —c) Ś1 Ñ V1 B2 3 4 D1-3 5 [अ]जग्मुस् (for जग्मुस्) G1 तथा (for तया) —d) Ñ2 B2-3 D5 7 Cm t मेघा Dt1 D6 घन (for घना) Ñ V B2 3 4 Dt1 D1 3 5-7 इव (for यथा) Ś1 D2 राघवौ यत्र तिष्ठत —After 21 Ñ2 V B D5 7 ins

१९

G 3 26 1 B 3 20 1 L 3 25 1 ततः शूर्पणखा घोरा राघवाश्रममागता ।
रक्षसामाचचक्षे तौ भ्रातरौ सह सीतया ॥ १
ते रामं पर्णशालायामुपविष्टं महाबलम् ।
ददृशुः सीतया सार्धं वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥ २
तान्दृष्ट्वा राघवः श्रीमानागतां तां च राक्षसीम् ।
अब्रवीद्भ्रातरं रामो लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥ ३
मुहूर्तं भव सौमित्रे सीतायाः प्रत्यनन्तरः ।
इमानस्या वधिष्यामि पदवीमागतानिह ॥ ४
वाक्यमेतत्ततः श्रुत्वा रामस्य विदितात्मनः ।
तथेति लक्ष्मणो वाक्यं रामस्य प्रत्यपूजयत् ॥ ५

342* ततो यद्युस्ते परममहारिण
प्रकम्पयन्त पृथिवीं सकाननाम् ।
खराशया रामरणावमर्दने
कृतोद्यमा दैत्यवरा इवाहवे ।

[(l 1) V प्रतस्थु (for यद्युस्ते) —(l 2) Ñ2 D5 7 सकम्पयन पृथिवीं ससागरा —(l 3) Ñ2 D5 7 रामबलाभिमर्दने B1 4 रामबलावमर्दने (for रामरणावमर्दने) —(l 4) Ñ2 D5 7 कृतश्रमा (for कृतोद्यमा)]
while D3 ins after 21

343* ते रामं पर्णशालायामुपविष्टं परंतपम् ।
ददृशुः सीतया सार्धं लक्ष्मणेन तथैव च ।
[Cf 3 19 2]

—D3 cont Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1 2 4 8 T1 2 G M1 2 3 ins after 21

344* ततस्तु ते तं समुदग्रतेजसं
तथा सुतीक्ष्णप्रदराश्च राक्षसाः ।
न शक्नुवन्सहसा प्रमर्दितुं
वने द्विपा दावमिवाभिमुच्छ्रितम् ।

[(l 1) Ś1 तत्र समेद्धतेजस Ñ1 G2 तत्र समग्रतेजसं Dm1 D5 G3 तानिद्धुमोज्ज्वल D1 2 तान समुदग्रेतत D4 तत्र समुद्धतेजस G1 तं समुदग्रचेतस (for ते समुदग्रतेजसं) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1 2 तथापि (Ñ1 D1 °था तु) तीक्ष्णाप्रमदा (Ś1 °दृशा) श्च राक्षसा Dg1 तथा ह तीक्ष्णप्रदरा निशाचरा D3 तथा सुतीक्ष्णप्रदराश्च राक्षसा (sic) D4 T1 2 G1 तथा (G1 °दा) सुतीक्ष्णप्रदरा (T1 G1 °वरा) निशाचरा G2 तथा हि तीक्ष्णप्रदरा हि राक्षसा A (ed) तथापि तीक्ष्णाग्र्या निशाचरा —(l 3) Ñ1 स्वीकर्तुं Dg1 प्रमादितुं D4 T1 2 दुराम° (D4 °नुम) भवितुं न शक्नुवन् (T2 शक्ता) —(l 4) Ś1 (marg also) यथा (for द्विपा) Dg1 D4 T1 2 वनद्विपा (for वने द्विपा) Dg1 उपम D4 उपस्थता (sic) T2 उत्तम (for उच्छ्रितम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 राक्षसप्रेषण (D2 °ण) Ñ2 D5 7 सैन्यप्रयाण (D5 °प्र)ण V खरप्रहितराक्षसप्रयाण B1 3 खरप्रहितराक्षसप्रयाण B2 खरप्रहितचतुर्दशराक्षसप्रयाण B4 खरप्रहितरक्षःप्रयाण D1 2 राक्षसप्रयाण (D2 °प्रवेश) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D5 6 om Ñ2 V2 D7 25 V1 24 B2 4 26 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 19 D1 23 D2 28 M2 3 20 —After colophon G conclude with श्रीरामाय नमः

19

D3 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ś1 Ñ1 D1–3 M2 सा तु (for ततः) Ś1 Ñ1 Dm1 D3–4 T3 M2 3 शू (D2 3 सू) र्पण (Ś1 D4 T3 °न) खी, Dg1 D1 3 सू (D3 शू) र्पनखा (for शूर्पणखा) —D5 om 1c–2 —c) Ñ1 B2 Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 3 7 राक्षसान् (for रक्षसाम्) Ñ2 V B D1 5 7 [s]थ (for तौ) Ś1 राक्षसानाचचक्षेथ D3 राक्षसानामाचचक्षे —d) Ś1 Ñ V B D1–3 7 M3 राघवौ (for भ्रातरौ) Dg1 रामलक्ष्मणौ (for सह सीतया)

2 D6 om 2 (cf v l 1) —a) D4 त (for ते) —b) V1 आसीनं च (for उपविष्टं) Ñ2 महावन (for °बलम्) —D1 om 2c–3c —c) Ś1 Ñ1 D2 3 आसीन (for वैदेह्या) Ñ2 V B D7 लक्ष्मणेन च धीमता Dt1 Dm1 D6 8 लक्ष्मणे चापि संस्थित M2 भ्रातर सहलक्ष्मण

3 D1 om 3abc (cf v l 2) —a) Dt1 तौ, D4 6 ता (for तान्) V B D3 क्रूरान् (for श्रीमान्) Ś1 Ñ1 D2 तान्दृष्ट्वा राक्षसान्घोरान् —b) Ś1 Ñ1 Dt1 D4 6 T1 आगतान्, Ñ2 B D5 7 राक्षसान् (for आगताम्) Ś1 Ñ1 B1 2 Dt1 D2 ताश्च M1 चापि (for तां च) Dt1 D6 राक्षसान् (for °सीम्) V1 राक्षसान्राक्षसीं च ताम् —c) G1 राघव (for भ्रातरं) —d) T1 damaged for दीप्ततेजसम्

4 a) B3 मुहूर्तमत्र सौमित्र —b) Ñ2 V B D5 7 वैदेह्या (V2 B4 ह्या) (for सीतायाः) B2 प्रत्यनतर (for °नन्तरः) Ś1 D1 3 सीतया प्रत्यनन्तर (D3 °र) —B2 reads 4c–5 in marg —cd) Ś1 Dg1 D1 3 T1 इमानद्य M2 यावद्दृष्टा (for इमानस्या) Ś1 Ñ1 Dm1 D1 2 3 सह (for इह) Ñ2 V B D5 7 यावद्विहन्मि रक्षांसि घोराणीमानि संयुगे

5 B1 reads 5 in marg (cf v l 4) —a) Ś1 Ñ1 D2 एव, D3 एव, D1 ए* (for एतत्) Ś1 Ñ1 तु तच्छ्रुत्वा, Ñ2 V B D5 7 उपश्रुत्य (B4 °त्वा) D1 तु संश्रुत्य (for ततः श्रुत्वा) —b) Ñ2 V B D5 7 [अ]मिततेजसः (for विदितात्मनः) —c) Ś1 D2 उत्थाय (for तथेति) —d) Dt1 D6 राघवस्य प्रपूजयत् —For 5cd Ñ2 V B D5 7 M3 subst

345* तथेत्युक्त्वा स वैदेह्या अभवत्प्रत्यनन्तरः ।

[M2 [अ]थ (for स) B4 चाभवत्, M2 सोभवत् (for अभवत्) B2 प्रत्यनतर]

राघवोऽपि महच्चापं चामीकरविभूषितम् ।
चकार सज्यं धर्मात्मा तानि रक्षांसि चाब्रवीत् ॥ ६
पुत्रौ दशरथस्यावां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रविष्टौ सीतया सार्धं दुश्चरं दण्डकावनम् ॥ ७
फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ ।
वसन्तौ दण्डकारण्ये किमर्थमुपहिंसथ ॥ ८
युष्मान्पापात्मकान्हन्तुं विप्रकारान्महावने ।
ऋषीणां तु नियोगेन प्राप्तोऽहं सशरासनः ॥ ९
तिष्ठतैवात्र संतुष्टा नोपसर्पितुमर्हथ ।
यदि प्राणैरिहार्थो वो निवर्तध्वं निशाचराः ॥ १०
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
ऊचुर्वाचं सुसंक्रुद्धा ब्रह्मघ्नाः शूलपाणयः ॥ ११
संरक्तनयना घोरा रामं रक्तान्तलोचनम् ।
परुषा मधुराभाषं हृष्टादृष्टपराक्रमम् ॥ १२
क्रोधमुत्पाद्य नो भर्तुः खरस्य सुमहात्मनः ।
त्वमेव हास्यसे प्राणानद्यास्माभिर्हतो युधि ॥ १३
का हि ते शक्तिरेकस्य बहूनां रणमूर्धनि ।
अस्माकमग्रतः स्थातुं किं पुनर्योद्धुमाहवे ॥ १४ G 3 16 14 B 3 0 14 L 3 15 14

6 a) N2 V B D5 7 रामोऽपि सु (for राघवोऽपि) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 कार्तस्वर (for चामीकर) —c) D1 2 4 T2 G2 सज्ज (for °ज्य) —d) T1 damaged from ब्रवीत् up to रा in 7b M2 सोऽब्रवीत् (for चा°)

7 T1 damaged up to रा in 7b (cf v l 6) —D6 reads 8cd in place of 7cd, repeating 8cd in its proper place —c) Dt1 om Dm1 प्रविष्ट (sic) (for °ष्टौ) G2 दण्डकारण्य (for सीतया सार्धं) —d) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-3 5 7 M3 दण्डक वन, G2 सीतया सह, M3 दण्डकानन (for दण्डकावनम्)

8 a) V1 B2 Dg1 D6 फलमूलाशिनौ Ñ1 युक्तौ (for दान्तौ) Ś1 D1 3 फलमूलाशने युक्तौ —b) Ś1 N1 D1-3 धर्मसहि(D1 3 °स्थि)तौ, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 °माश्रितौ Dm1 ब्रह्म° (for धर्मचारिणौ) —D6 reads 8cd in place of 7cd repeating it here —c) D4 दण्डकारण्य (for °ण्ये) Ś1 D2 3 प्रविष्टौ दण्डकारण्य(D3 °ण्ये) —d) Ś1 N1 D1-3 उपधावत, Ñ2 V B D1 7 मपि(B3 °ति)धावथ Dm1 D5 उपहिंसथ (for °हिंसथ)

9 a) Dm1 D6 G3 M3 पापात्मनो (for °त्मकान्) Ś1 Ñ1 D1-3 युष्मत्पापात्मसंभ्यो —b) Ś1 D1 3 महा(D3 °हद्)वन (for महावने) —c) Ś1 N V B D1 5 7 विनियोगेन (for तु नि°) —d) Dt1 Dm1 D4 6 G3 Cr k t सप्राप्त (for प्राप्तोऽहं) —T1 damaged from श up to वो in 10a Dg1 Dm1 D4 5 T2 3 G1 3 Cr k सशरायुध Ct as in text (for °सन) Ś1 D1-3 प्राप्तौ च(D1 स्व, D3 स्म) सशरासनौ Ñ2 M1 सप्राप्तौ सशरासनौ(M1 °युधौ) —For 9 Ñ2 V B D5 7 subst

346* युष्मद्विप्रकृते पूर्वमृषिभि शंसितव्रतै ।
नियुक्तावागतौ दुर्गमावां घोरमिदं वनम् ॥

[(l 1) V2 युष्माभिर्विकृते, B2 असद्विप्रकृते B1 4 संशितव्रतै —(l 2) V नियुक्तावागतौ]

10 T1 damaged for 10abc (cf v l 9) —a) Ś1 Ñ1 D3 [अ]त्रैव हि तुष्टा(Ñ1 तुष्ट नो, D2 तुष्टास्ता) Dm1 T2 3 M3 Cmp [प्]वात्र सतुष्टा, D1 M2 Cg k [अ]त्रैव सतुष्टा (for [ए]वात्र सतुष्टा) Ñ2 V B D5 7 इत एव(B4 °व) निवर्तध्व Ct as in text —b) D2 [अ]पसर्पितुम्, M1 निवर्तितुम्, M3(after corr sec m as in text) Cmp [उ]पा°, B(ed) K(ed) Cg k t [उ]पावर्ति°, Ctp as in text (for [उ]पसर्पितुम्) —c) Dg1 reads from रि up to d in marg Dg1 इवार्थो, D1 2 °र्थं (for इहार्थो) V1 B Dm1 T3 वा (for वो) M2 यदि प्राणैर्हि व इच्छ

11 a) Ñ2 V B D5 7 इति रामवच श्रुत्वा —b) Ś1 एव, Ñ V2 B D1 5 7 वच, V1 G1 M2 वाच, Dg1 T3 वाक्य (for वाच) Ś1 [अ]तिसरब्धा, Ñ V B D5 6 7 °रब्धा, D3 समसंक्रुद्धा (for सुसंक्रुद्धा) D1 क्रुद्धवंचनसरब्धा —d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 शूलपट्टिश(Ś1 Ñ1 D1 3 °मुद्गर)पाणय

12 K(ed) reads 12 in brackets —a) M3 सरब्ध (for °क्त) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 M1 2 क्रोधसरक्तनयना —b) Dg1 Dt1 D4 6 T G2 सरक्त (for रक्तान्त) —Dg1 D4 T G2 om 12cd —M2 reads 12cd inf lin sec m —c) Ś1 V1 पुरुषा, G1 °ष (for परुषा) Ś2 मधुराभाष, D1 °लाप (for मधुराभाष) —d) Ś1 दुष्टादुष्ट Ñ V B D1 2 5 7 दृ(B1 sup lin also इ)ष्टादृष्ट (D3 दृष्ट) Dm1 D5 G3 M3 हृष्टादृ(D6 °दु)ष्ट, D1 M2 हृष्टादृष्ट G1 दृष्टादृष्ट, M1 दृष्टादृष्ट (for हृष्टादृष्ट) Ct अदृष्टपराक्रममिति छेद

13 a) G3 कोपम् (for क्रोधम्) V2 से (for नो) —b) M3 क्रूरस्य (for खरस्य) M3 तु (for सु) —c) Ś1 Ñ1 D1-3 मोक्ष्यस Ñ2 V B D5 7 त्यक्ष्यसि Dg1 Gm °सि M3 °ते (for हास्यसे) —d) Dm1 D6 राम (for अद्य) D1 2 मृधे, D3 रणे (for युधि) Ś1 हतोऽस्माभिर्महामृधे, Ñ1 हतोऽस्माभिर्हतो मृधे, Ñ2 V B D5 7 M3 अस्माभि समरे हत (B3 °तान्) G1 अस्माभिर्निहतो युधि

14 b) Ś1 बहुना (for बहूनां) G3 रणमूर्धनि

G 3 20 15 B 3 20 15 L 3 25 15

एभिर्बाहुप्रयुक्तैर्नः परिघैः शूलपट्टिशैः ।
प्राणांस्त्यक्ष्यसि वीर्यं च धनुश्च करपीडितम् ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा संरब्धा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
उद्यतायुधनिस्त्रिंशा राममेवाभिदुद्रुवुः ।
चिक्षिपुस्तानि शूलानि राघवं प्रति दुर्जयम् ॥ १६
तानि शूलानि काकुत्स्थः समस्तानि चतुर्दश ।
तावद्भिरेव चिच्छेद शरैः काञ्चनभूषणैः ॥ १७
ततः पश्चान्महातेजा नाराचान्सूर्यसंनिभान् ।
जग्राह परमक्रुद्धश्चतुर्दश शिलाशितान् ॥ १८
गृहीत्वा धनुरायम्य लक्ष्यानुद्दिश्य राक्षसान् ।
मुमोच राघवो बाणान्वज्रानिव शतक्रतुः ॥ १९
रुक्मपुङ्खाश्च विशिखाः प्रदीप्ता हेमभूषणाः ।
अन्तरिक्षे महोल्कानां बभूवुस्तुल्यवर्चसः ॥ २०
ते भित्त्वा रक्षसां वेगाद्वक्षांसि रुधिराप्लुताः ।
विनिष्पेतुस्तदा भूमौ न्यमज्जन्ताशनिस्वनाः ॥ २१

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2 एष, Ñ2 V B1 • D3 अस्माद्, B2 तस्माद्, B3 D7 मत्साद् Dg1 T3 M3 एहि, D1 एका (sic) D2 एव (for एभिर्) Ś1 V2 प्रयत्नैर्, Ñ1 B1 2 Dg1 D2 3 4 7 प्रमुक्तैस्, Dm1 D5 G1 3 विमुक्तैर् (for -प्रयुक्तैर्) Ñ1 om Ñ2 V B D5 त्व, Dg1 Dt1 D6 च (for नः) —^{b}) Dg1 G M3 शूलपट्टिशैः (Dg1 G1 °शैः) D1 T °पट्टिशैः, M2 °मुद्गरैः (for शूलपट्टिशैः) Ś1 Ñ1 D1-3 परिघप्रासतोमरैः, Ñ• V1 D5 7 शूलमुद्गरपट्टिशैः, V2 B शूलपट्टिशमुद्गरैः, M3 शूलैः परिघपट्टिशैः —^{c}) D5 त्यक्ष्यति M2 त्यजसि (for त्यक्ष्यसि) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 (इ)द विचेतन (D7 °न) D2 T2 स (T2 स)र° (for करपीडितम्)

16 ^{a}) T1 2 G2 M3 सक्रुद्धा (for संरब्धा) Ñ2 V B D5 7 एवमुक्त्वा सु(V तु)संरब्धा —After 16^{ab} Dm1 D5 read 20^{cd} —Dg1 D6 T G1 2 M3 om 16^{cd} —M2 transp 16^{cd} and 16^{ef} —K(ed.) reads 16^{cd} in brackets —^{d}) Ś1 V B D1-3 6 7 समभिदुद्रुवु (for एवाभि°) M1 तावुभावभिदुद्रुवु M• सहसा राममाद्रवन् —After 16^{cd} M2 3 ins. only l. 1–2 of 347* —^{f}) M1 2 दुर्जया (for °यम्)

17 ^{b}) M2 रणाजिरे (for चतुर्दश) —^{d}) Dg1 Dt1 D6 G1 2 M3 काञ्चनभूषितैः

18 ^{a}) Dt1 Dm1 D6 8 पश्यन् (for पश्चात्) —For 16^{ef}–18 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst. while Dm1 D5 G3 ins. only l. 1–2 after 17 whereas M2 3 in l. 1–2 only after 16^{cd}

347* अभिपत्य ततो वेगाच्चिक्षिपुस्ते निशाचराः ।
परिघान्पट्टिशान्प्रासांश्चतुर्दश चतुर्दश ।
चतुर्दशभिरेकोऽपि राघवो निशितैः शरैः ।
शस्त्राण्यथैषां रक्षोभ्यश्चिच्छेद रणपण्डितः ।
ततोऽपरान्महाघोरांस्त्रयघ्नो रघुविक्रमः । [5]

[(l. 1) D3 वेगाच्च (for वेगाच्च) Ñ2 V B D5 7 M2 अभिद्रुत्य च(Ñ2 D5 7 तु) वेगेन (for the prior half) —Ñ1 om l. 2 —(l. 2) Dm1 D5 G3 शूलान् (for प्रासांश्) M2 निशिताहेमभूषितान् (for the post. half) Ñ• V B D5 7 M2 चतुर्दश सुसंरब्धा(M2 °ब्धाः) शूलपट्टिशमुद्गरान् (M2 °मुद्गर पश्यान्) —After l. 2, Ñ• V B D5 7 ins.

347(A)* तानि सर्वाणि चिक्षेपू राक्षसास्ते चतुर्दश ।,

while Dm1 D5 G3 ins.

347(B)* नाराचैस्तं चिच्छेद प्रकाण्डं कार्मुकात् ।
चतुर्दशभिरत्युग्रैः शरैः काञ्चनभूषितैः ।

(l. 1) D5 इन (for तान्) —(l. 2) G3 काञ्चनभूषितैः]

—(l. 3) Ñ1 D1 3 एकस्तु (D1 °स्तं) Ñ2 V B D5 7 एवाक्षी, D• एवास्य (for एकोऽपि) Ñ• V B D5 7 तान्यच्छिन्नद् सायकैः (for the post. half) —Ñ2 V B D5 7 om l. 4 —(l. 4) D1 तानि (for [अ]थैषां) Ñ1 D3 रक्षोभिस् (for °भ्यश्) D3 चिच्छिदे (for चिच्छेद) —(l. 5) Ñ V B D5 7 अ(V1 त)पराो, D1 महाघोरान् (for महाघोरान्)]

—^{c}) Ñ2 V B D5 7 समरे (for परम) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 शिलाशितान्, Ñ• V B D5 M1 शितान्मुखान्, T3 G1 शराञ्शितान्, Cr m g k t as in text (for शिलाशितान्)

19 ^{a}) M• सधाय (for गृहीत्वा) Ś1 Ñ1 D1 3 उद्यम्य (for आयम्य) Ñ2 D5 7 सधाय चापि चापे तान्, V B सधाय चापे(B2 °पि) तानाशु, D3 गृहीतधनुरायम्य —^{b}) Ñ• V• B D5 7 लक्ष्यम्, D1 3 लक्ष्याणि, G3 M लक्षान् (for लक्ष्यान्) —After 19^{ab} M2 ins.

348* कृत्वा मुष्टिं धनुर्मध्ये चतुर्दश शिलीमुखान् ।

—D5 reads 19^{cd} in marg —^{c}) M3 मुमोच कौसल्या रामो —^{d}) Ś1 Ñ2 D1-3 M1 3 वज्राणीव (for वज्रानिव) Ñ2 V B D5 7 M2 वज्राशनिसमस्वनान् —After 19 D1 3 read 349*

20 Dt1 D6 8 om 20^{ab} Ś1 Ñ1 read 20^{ab} after 349* —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 G1 M3 ते रुक्मपुङ्खा (for रुक्मपुङ्खाश्च) Ś1 Ñ1 D1-3 विशिखा (for विशिखा) —^{b}) Ś1 Ñ V B Dg1 D2 5 7 G1 2 M1 हेमभूषिता (for °षणा) T1 2 M3 दीप्ता हेमविभूषिता —Dm1 D5 read 20^{cd} after 16^{ab} —^{d}) Ś1 तुमुलस्वना, Ñ1 D3 °निस्वना, Dm1 D5 M3 °दर्शना, D1 °लक्षणा D2 °भूषणा, G1 °विक्रमा (for तुल्यवर्चस)

21 ^{ab}) D6 G1 राक्षसान् (for रक्षसां) Dt1 Dm1 D6 °रक्षुता (for °राप्लुता) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 G1 M3 ते

ते भिन्नहृदया भूमौ छिन्नमूला इव द्रुमाः ।
निपेतुः शोणितार्द्राङ्गा विकृता विगतासवः ॥ २२
तान्भूमौ पतितान्दृष्ट्वा राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
परित्रस्ता पुनस्तत्र व्यसृजद्भैरवं रवम् ॥ २३

सा नदन्ती महानादं जवाच्छूर्पणखा पुनः ।
उपगम्य खरं सा तु किंचित्संशुष्कशोणिता ।
पपात पुनरेवार्ता सनिर्यासेव सल्लकी ॥ २४ G 3 6 28 B 3 20 23 L 3 25 27

शरास्तानि रक्षांसि भित्त्वा बर्हिणवाससः (V3 D5 G1 °वाससः) D6 ते शरास्तानि रक्षांसि विभिद्युर्बहुलक्षणाः —c) T3 तथा (for तदा) —d) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T1 G3 Ct वल्मीकादिव (G3 °दि)व पन्नगाः —For 21cd Ś1 Ñ1 D1-3 (D1-3 read after 19) G1 subst

349* चतुर्दशसु निष्पेतुश्चतुर्दश शिलीमुखाः ।

[D1 रक्षःसु D3 निपेतुश् (for निष्पेतुश्) D3 G1 चतुर्दश विनिष्पेतुर् (for the prior half) G1 महाजवाः (for शिलीमुखाः)] while Ñ2 V B D4 7 subst

350* विनिष्क्रम्य बिभित्वा भूमिं वल्मीकमिव पन्नगाः ।
शोणितार्द्रा महाकाया विगतैरसुभिस्तत ।
चतुर्दश निपेतुस्ते शरभिन्ना निशाचराः ।

[(l 2) Ñ2 D5 7 ह्यसुभिस् (for असुभिस्) M2 निहताः सहितास्तत्र (for the post half) —(l 3) Ñ2 D4 7 शरैर्भिन्ना]

—After 21 (349*), Ś1 Ñ1 read 20ab

22 a) T3 G2 M1 तेद् (for ते) Dg1 Dt1 D6 तैर्भिन्नहृदया भूमौ —b) Dt1 D6 भिन्न (for छिन्न) —c) Ś1, D1 4 शोणितोद्गारा (D2 °र), Ñ1 °दिग्धाः Dg1 Dt1 D6 T3 G2 M3 शोणितस्नाताः, Dm1 D8 °क्लान्ताः G3 °क्लास्याः M1 शोणितादिग्धा (for शोणितार्द्राङ्गा) —d) Ś1 D1-3 विनिकृ (D2 °कृ)त्ता निशाचराः Ñ1 धरण्यां रजनीचराः —For 22cd, Ñ2 V B D5 7 M3 subst

351* प्रपेतू राक्षसाः सर्वे रणे रामेण निर्जिताः ।

[B2 प्रपेतू (sic) M2 शोणिताङ्गिताः (for राक्षसाः सर्वे) G(ed) रामेण युधि निर्जिताः (for the post half)]

—Thereafter cont

352* ते रक्तपुङ्खा विमला निशिता हेमभूषिताः ।
निहत्य तानि रक्षांसि स्वतूणं पुनरागमन् ।

[(l 1) M2 transp विमला and निशिता B4 विशिता (for विमला) B4 प्रदीप्ता (for निशिता) D3 M2 भूषणाः (for भूषिताः) —(l 2) V तूणं M2 स्वतूणीं (for स्वतूणं) B4 D5 M2 आविशन् (for आगमन्)]

23 D3 om 23 —a) Dm1 D6 G2 राक्षसान् (for तान्भूमौ) Dg1 D4 T1 2 M2 transp भूमौ and पतितान् Ñ1 तान्सर्वभूमिपतितान्दृष्ट्वा M3 भूमौ निपतितान्दृष्ट्वा —b) D4 T1 2 G1 क्रोधेनैव महाबलान् —Dt1 D4 om 23cd —c) Ś1 Ñ1 D3 घोरं, Ñ2 V B Dt1 D5 7 साथ, D1 घोरान् (for तत्र) —d) V1 D4 स्वनं (for रवम्) Dg1 Dm1 D6 8 T G M1 3 Cm भैरवस्वरान् (Dg1 Dm1 D8 G1 2 Cm °नान्) Ś1 Ñ1 D3 ररास सुमहास्वना (Ñ1 D2 °न) D2 मुमोच सुमहास्वनान् —After 23 Ś1 Ñ1 D3 ins while D2 ins l 2 only after 22

353* ते रामशरनिर्भिन्ना पेतुरुर्व्यां निशाचराः ।
वृहत्ताला महारण्ये दग्धा इव दवाग्निना ।

24 Dt1 D6 om 24ab —a) M2 नदित्वा (for नदन्ती) Ś1 B1 D1-3 G1 महानादान्, Ñ1 °नादा, D7 सिंहनादं (for महानादं) —b) Ñ2 D5 7 घोरा (for जवाच्च) Ś1 Dm1 D4 6 T G1 3 M2 3 शू (D5 सू)र्पण (Ś1 D4 °न)खी, Ñ2 B2 4 Dg1 सूर्पण (Dg1 °न)खा, D8 °नखा (for शूर्पणखा) Ś1 Ñ2 V B Dt1 D5-7 तत (for पुनः) Ñ1 * * * * * खी (illeg) पुन —After 24ab, Ś1 Ñ V B Dm1 D1-5 6 7 8 ins

354* जगाम यत्र वै भ्राता खरस्तस्या महाबलः ।

[Ś1 Ñ1 D1-3 भ्रातरं दृष्ट्वा Dm1 D8 तत्र सभ्राता (for यत्र वै भ्राता) G(ed) सुमहाबला (for खरस्तस्या) Ś1 Ñ1 D1 3 खरं सदूषणं (D3 °णे) V1 खरस्तस्योमहाबल* (corrupt) B1 Dm1 D8 खरो यत्र (B1 नाम) महाबल* (for the post half)]

—D2 reads 24c–f in marg —c) Ñ1 D1 3 अभिगम्य, Dg1 G2 उपा° (for उपगम्य) Ś1 D2 अभिगम्यानवीत्या तु —d) Ś1 D2 चै (for स) Dt1 शोपिता (for शोणिता) M2 किंचित्समभिक्रम्यासिरा, M3 राक्षसी शुष्कशोणिता —After 24cd B3 ins

355* क्रोधयुक्ता कम्पमाना आगत्य तत्र खेचरी ।

[Note hiatus between the two halves]

—e) Ś1 Ñ1 D1 3 पुनरावृत्ता M3 °रेवोर्व्यां (for पुनरेवार्ता) T3 गतच्छिन्नेव (for सनिर्यासेव) Ś1 मल्लकी Ñ V B D1 3 4 7 शल्लकी (V1 °री) D6 (after corr marg before corr as in text) वानरी M2 वल्लिकरी, M3 °की Cg सल्लकी (for सल्लकी) —After 24 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

356* भ्रातुः समीपे शोकार्ता ससर्ज निनदं महत् ।
भूमौ शयाना दुःखार्ता लब्धसंज्ञा चिरात्पुनः ।
सस्वरं मुमुचे बाष्पं विषण्णवदना तदा ।

[(l 1) Dg1 D4 6 T G1 2 M2 3 गुरु (for महत्) G1 M1 लब्धसंज्ञामवाप्नुरू (for the post half) —Dg1 Dt1 D4 8 T1 2 G3 om l 2 K(ed) reads l 2 in brackets —Dg1 reads l 3 in marg —(l 3) G3 सस्वरा D4 T1 G M विषण्ण (for विवर्णं) T1 तथा (for तदा)]

C 3 26 0
B 3 30 25
L 3 25 28

निपातितान्प्रेक्ष्य रणे तु राक्षसा-
न्प्रधाविता शूर्पणखा पुनस्ततः ।
वधं च तेषां निखिलेन रक्षसां
शशंस सर्वं भगिनी खरस्य सा ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९ ॥

२०

स पुनः पतितां दृष्ट्वा क्रोधाच्छूर्पणखां खरः ।
उवाच व्यक्तया वाचा तामनर्थार्थमागताम् ॥ १
मया त्विदानीं शूरास्ते राक्षसा रुधिराशनाः ।
त्वत्प्रियार्थं विनिर्दिष्टाः किमर्थं रुद्यते पुनः ॥ २
भक्ताश्चैवानुरक्ताश्च हिताश्च मम नित्यशः ।
घ्नन्तोऽपि न निहन्तव्या न न कुर्युर्वचो मम ॥ ३

25 ^{a}) Dg1 निपात्य तान् (sic) (for निपातितान्) G2 3 G1 k दृष्ट्य (for प्रेक्ष्य) D2 तु राक्षसाधिपान् (for रणे तु राक्षसान्) —^{b}) Dg1 D6 T3 शू(Dg1 सू)र्पनखा, Dm1 G1 °णखी, D6 T2 शू(T2 सू)र्पनखी (for शूर्पणखा) Dg1 ततः पुनः (by transp) Dm1 D6 पुनः पुनः (for पुनस्ततः) —For 25^{ab} Ś1 Ñ1 D1-3 subst

357* निपातितास्तान्बलिनस्तु राक्षसा
व्यशसत् सा शूर्पणखी पुनः पुनः ।

[D2 reads up to शूर्पणखी in l 2 in marg —(l 2) Ś1 शूर्पनखी D1 शूर्पनखा D2 3 शूर्प° (for शूर्पणखी)]
while Ñ2 V B D4 7 subst for 25^{ab}

358* निपातितान्सा बलिना तु सा तदा
निवेदयिष्यन्त्यथ राक्षसी मुहुः ।

[(l 1) D4 तु बल नि (sic) (for बलिना तु) B4 तथा (for तदा) —(l 2) B4 4 निवेदयती त्वथ Ñ2 राक्षसा (for °सी)]
—^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 तु(Ś1 D3 तु)थोर (for च तेषां) B1 4(marg also) त्रिशिरेण, G2 निखिल च (for निखिलेन) —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 6 7 भृशतीव चा(Ś1 D2 3 सा)र्ता, D1 भृशतीव ज्ञाताद् (for शशंस सर्वं) Ś1 B1 3 4 D1 3 तु, Ñ1 G1 om D3 वै D7 हि (for सा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 राक्षसवधः, N2 प्रहितचतुर्दशराक्षसवधः, V1 B1 खरप्रहितराक्षसचतुर्दशवधः, V2 D7 खरप्रहितचतुर्दशराक्षस(V2 °)वधः, B3 खरप्रहितराक्षसवधः, B4 4 खरप्रहितचतुर्दशरक्षोवधः, D1 सूर्पणखागमनम्, D3 6 चतुर्दशराक्षसवधः —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D3 om N2 B2 4 27 V1 25 V2 B3 D1 7 26 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T G M1 20 D2 29 D5 36, M2 3 21 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

20

D6 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1 M2 ins

359* तत्र शूर्पणखीं दृष्ट्वा राक्षसास्ताश्चतुर्दश ।
हतानेकेन रामेण शरैरशिशिखोपमैः ।
समीपं पुनरागम्य खरस्य निपपात ह ।
विक्रोशमाणा हस्ताभ्यामुरसि प्रतिनिघ्नती ।

1 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 G1 4 M2 3 ता (for स) M2 भूमौ (for दृष्ट्वा) ॐ Cv स पुनः पतितां दृष्ट्वेति पाठः ॐ —^{b}) Ś1 Dm1 D4-4 T G1 M2 3 शूर्पणखीं (for °खां) Dt1 D6 M1 पुनः (for खरः) —Ś1 om 1^{cd} —^{cd}) D5 T2 [अ]व्यक्तया (for व्यक्तया) D2 उवाच रोषताम्राक्षो भगिनीं पुनरागताम्

2 G3 om 2 Ś1 transp 2^{ab} and 3^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 M2 3 यदा, D3 यथा, G1 गतास् (for मया) Ñ2 V B1 2 4 D5 7 यदा शूराश्च दृष्टा(B1 3 हता)श्च, B3 ये च शूराश्च घोराश्च —^{b}) N2 V B Dg1 Dt1 Dm1 D4-6 पिशिताशना (for रुधिराशना) —Ś1 erroneously repeats 2^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 G1 M2 3 मयोक्त(G1 °यादि M3 °योदि)ष्टा (for विनिर्दिष्टा) —^{d}) Ś1 D1 2 G1 2 M3 इद (for किमर्थं) Dg1 तुद्यसे, D1 6 7 G2 M2 3 रुद्य(D5 7 °द्)से (for °ते) D1 [S]त्रुवा (for पुनः)

3 Ś1 transp 2^{ab} and 3^{ab} —^{a}) G1 [अ]पि (for [ए]व) Ś1 हि (for second च) —^{b}) B4 सततश्च, Dt1 om (for हिताश्च) Ś1 D2 सन्निभा, M2 राक्षसा (for नित्यशः) —^{c}) M2 lacuna for न G2 तु हन्तव्या (for नि°) Dg1 G1 2 M2 (also *inf lin*) घ्नन्यमाना अपि हि (Dg1 ह्रो) ते Dt1 Dm1 D4 6 Ct घ्नन्यमाना न हन्यते, D6 T

किमेतच्छ्रोतुमिच्छामि कारणं यत्कृते पुनः ।
हा नाथेति विनर्दन्ती सर्पवद्वेष्टसे क्षितौ ॥ ४
अनाथवद्विलपसि किं नु नाथे मयि स्थिते ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ मा भैषीर्वैक्लव्यं त्यज्यतामिह ॥ ५
इत्येवमुक्ता दुर्धर्षा खरेण परिसान्त्विता ।
विमृज्य नयने सास्रे खरं भ्रातरमब्रवीत् ॥ ६

प्रेषिताश्च त्वया शूरा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
निहन्तुं राघवं घोरा मत्प्रियार्थं सलक्ष्मणम् ॥ ७
ते तु रामेण सामर्षाः शूलपट्टिशपाणयः ।
समरे निहताः सर्वे सायकैर्मर्मभेदिभिः ॥ ८
तान्भूमौ पतितान्दृष्ट्वा क्षणेनैव महाबलान् ।
रामस्य च महत्कर्म महांस्त्रासोऽभवन्मम ॥ ९ G 3 27 8 B 3 21.10 I 3 26 10

प्रतोपि न जिहन्यते(T3 °हतव्या) —d) Dt1 Dm1 (before corr) M2 (before corr) न (for second न) T2 मम (sic) (for न न) —For 3cd Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 subst

360* न ते न कुर्युर्वचन जीवितापेक्षया मम ।

[V2 कि (for first न) Ś1 D1 2 ते च (for ते न) Ś1 वचन कुर्यु (by transp) D2 न ते चतुर्वचन (sic) (for the prior half) D1 3 पुन (for मम)]

4 b) D6 तत्कृते, M1 ब्रूहि मे (for यत्कृते) —For 4cd Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 M2 subst

361* उच्यता कारण भद्रे येन त्व पुनरागता ।

[Ś1 Ñ1 D1 3 किंचित्, D2 कि तु (for भद्र) D2 3 केन (for येन) Ś1 Ñ1 D1–3 पुनर्यस्यमिहा(Ś1 °मुपा)गता (for the post half)]

—d) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 चेष्टसे, M2 वेष्टते, K(ed) Cg लुण्ठसे (for वेष्टसे) —For 4cd Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 subst while M2 cont after 361*

362* किमर्थं त्व विलपसि बाष्पदूषितलोचना ।

[Ñ2 V B4 D6 7 त्व विलपसे, B1 विलपसि त्व (by transp) (for त्व विलपसि) Ś1 Ñ1 D1 3 हा नाथेति व(D2 रु)दती त्व (for the prior half) B4 D5 7 भूषित (for दूषित)]

5 a) Ś1 Ñ1 Dg1 D1–3 विलपसे, Ñ2 V1 B D6 7 इहा गम्य(B3 4 °त्य) (for विलपसि) —b) Ś1 N1 Dg1 D1–3 T3 M2 3 कि त्व, Ñ2 V B D6 7 म(V1 त्व)यि D8 कि तु (for कि नु) Ñ2 V1 B D6 7 व्यवस्थित, D3 मयि संस्थिते (hypm) (for मयि स्थिते) K(ed) नाथे तु मयि संस्थिते —c) M2 भद्र (for second [उ]त्तिष्ठ) Ś1 Ñ1 मा शोचेर्, Dt1 Dm1 D8 G1 3 M1 मा भैस्त्व, D1–3 मा शोच , D6 मासैव (sic) T3 G2 M2 3 मा मैव (for मा भैषीर्) Ñ2 V B D6 7 उत्तिष्ठ भद्रे मे(V1 से)व भूर्(B2 त्व, B3 तु) —d) Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 M1 2 इद, Dt1 Dm1 D6 8 इति Cg as in text (for इह) M2 त्यज्य सादरं (for त्यज्यतामिह) —After 5 M2 ins

363* नाशयिष्यामि दु ख ते तौ हत्वा पुरुषाधमौ ।

6 a) M2 3 मा स्वैरम् (for इत्येव°) Dg1 दुर्दशा (for दुर्धर्षा) Ś1 Ñ1 D1–3 सा स्वैरं तेन(Ñ1 चैव) दुर्धर्षा, Ñ2 V B D5 7 M2 से(M2 ए)व तेन सुदु ग्वार्ता —M1 om 6cd. —c) Ñ2 V Dg1 D1 6 विमृज्य (for विमृज्य) B1 साश्रु, M2 वाष्प (for सास्रे) —d) Ñ1 V B D5 7 वचनम् (for भ्रातरम्) —After 6 Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 3 T G M2 3 ins

364* अस्मीदानीमह प्राप्ता हतश्रवणनासिका ।
शोणितौघपरिक्लिन्ना त्वया च परिसान्त्विता ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1 3 ननु त्वाहमनुप्राप्ता(Ś1 °प्ता) (for the prior half) Ś1 D1 3 कृत्त-; Dt1 D6 G3 हत (for हत) —(l 2) Ñ1 शोणितेन (for शोणितौघ) Ś1 Ñ1 D1 3 त्वया च स्वागत कृत (for the post half)]

—Thereafter M2 cont 365*

7 a) D1 प्रेक्षिता (sic) Ñ1 ते (for च) D3 T1 2 G1 वीर (for शूरा) —b) M3 ये (for ते) —c) D6 राघवे (for राघव) Dg1 क्रुद्धा Dm1 D6 G3 घोर, D1 2 4 T G1 2 क्रोधात् (for घोरा) —d) D3 मे (for मत्) Dg1 प्रियार्थे (for °र्थं)

8 a) D1 सामर्षाच , G2 दुर्धर्षा (for सामर्षा) —b) D4 S शूलपट्टस (for °पट्टिश) G2 धारिण (for -पाणय) —c) Ś1 Ñ1 D1–3 उग्रेषुभी हता (for समरे निहता) —For 7 8 Ñ2 V B D5 7 subst while M2 cont after 364*

365* ये त्वया प्रेषिता सौम्य राक्षसा शूलपाणय ।
रामेणैकेन ते सर्वे निर्दग्धा सायकाग्निना ।

[(l 1) D2 3 (also राना [sup lin]) 4 शूरा (for सौम्य) —(l 2) Ñ2 D5 7 सैन्य (for सर्वे)]

9 a) Ś1 Ñ1 D1 3 क्षितौ, Dg1 D4 T1 2 दृष्ट्वा (for भूमौ) B1 निहतान् (for पतितान्) Dg1 D4 T1 2 भूमौ (for दृष्ट्वा) —b) Dt1 लक्ष्मणेन (for क्षणेनैव) Dt1 Dm1 D6 8 G1 2 म(Dt1 ^)हानघान् (for °बलान्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 त्रिश(Ś1 Ñ1 D1–3 इव)शूलानिव द्रुमान् —c) Ś1 राघवस्य (for रामस्य च) Ñ2 V B1 3 D5 7 चैव तत्कर्म, B4 [ए]व हि तत्कर्म —d) Ñ1 illeg from सोऽभवन् in d up to स in 10a M1 परित्रासो (for महांस्त्रासो) Ś1 D1–3 परित्रासोऽप(D1 म)मागत , Ñ2 V B D5 7 परित्रासो ममाप्यभूत्, G(ed) परित्रासो ममाभवत्

G 3. 27. 9 B 3. 21. 11 L. 3. 20. 11 सास्मि भीता समुद्विग्ना विषण्णा च निशाचर ।
शरणं त्वां पुनः प्राप्ता सर्वतो भयदर्शिनी ॥ १०

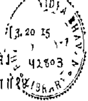
विषादनक्राध्युषिते परित्रासोर्मिमालिनि ।
किं मां न त्रायसे मग्नां विपुले शोकसागरे ॥ ११

10 Ñ1 illeg. up to स in 10^{a} (cf. v.l. 9). —^{a}) Ñ2 D6.7 साश्रुमुखा; D4 T1.2 G1 Cg अहमस्मि (for सास्मि भीता). Ñ2 V B D6.7 विषण्णा च; Dm1 D5 G3 भयोद्विग्ना (for समुद्विग्ना). —^{b}) Ñ2 V B D6.7 समुद्विग्ना च राक्षस (V1 °सा, V2 °सी). —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.7 अनु- (for पुनः). —^{d}) Ś1 D1.2 सर्वशो (D2 °षा) (for °तो). Ñ2 D6.7 दर्शि(Ñ2 °र्श)का; Dm1 दर्शनी (for °र्शिनी).

11 B1 om. 11^{ab}. —^{a}) Ñ2 V B2-4 D6.7 सकीर्णे (Ñ2 B3 °र्ण-) (for -[क्र]ध्युषिते). —^{b}) Ñ2 V B2-4 D6.7 -संकुले (for मालिनि). —^{c}) Ñ1 पश्यसे (for त्रायसे). D1 त्रासि पतितां (sic) (for त्रायसे मग्नां). —^{d}) Ñ2 V1 B D6.7 सुप्लवे, V2 अपारे (for विपुले).

☞ In Ñ2 V B D6.7 M2.3, the sequence of stanzas 12–18 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is mostly ignored in the Critical Apparatus.

Ñ2 V	B1.4	B2.3	D6.7	M2	M3
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}		
14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)		
13^{ab}	13^{ab}		13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
12^{ab}	12^{ab}		12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
366* (12^{cd})	366* (12^{cd})		366* (12^{cd})		12^{cd}
		371*			
					13^{cd}
13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}
				13^{ef} (r.)	
				13^{cd}	
				14	14
				12^{cd}	
				367*	
				12^{cd} (r.)	
368*	368*	368*	368*		368*
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}
				17^{ab} (r.)	
373*	373*	373*	373*	373* (l. 1)	
18	18	18	18	18	18
				373* (l. 2)	
				375*–376*	
				18^{ef} (r.)	
15–16	15–16	15–16	15–16	15–16	15–16
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd} (r. twice)	13^{cd} (r.)
	14^{cd}				
13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)
14 (r.)	14^{ab} (r.)	14 (r.)	14 (r.)		
370*	370*	370*	370*		

एते च निहता भूमौ रामेण निशितैः शरैः ।
ये च मे पदवीं प्राप्ता राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ १२
मयि ते यद्यनुक्रोशो यदि रक्षःसु तेषु च ।
रामेण यदि शक्तिस्ते तेजो वास्ति निशाचर ।
दण्डकारण्यनिलयं जहि राक्षसकण्टकम् ॥ १३

यदि रामं ममामित्रमद्य त्वं न वधिष्यसि ।
तव चैवाग्रतः प्राणांस्त्यक्ष्यामि निरपत्रपा ॥ १४
बुद्ध्याहमनुपश्यामि न त्वं रामस्य संयुगे ।
स्थातुं प्रतिमुखे शक्तः सचापस्य महारणे ॥ १५ G 3 27 18 B 3 21 17 L 3 16 19

12 In Cv the sequence of st 12– 3 is as in text Ś1 Ñ1 D1 3 transp 12^{ab} and 13^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V B1 4 Dm1 D1 3 5 7 8 T M2 ये ते (for एते) Ś1 Ñ V B1 4 Dm1 D3 5 6 7 8 T G3 M3 विनिहता, Dt1 D1 च (D3 वि) निहिता, G1 हि निहता (for च निहता) —^{b}) T3 नियताश्च, M3 निहतैश्च (for निशितैः) —^{c}) Dg1 D4 ये विमे, Dm1 D2 T G2 3 M येपि मे (M2 ते) Ck ये चेमे (for ये च मे) —^{d}) M2 तेपि रामेण हिंसिता —For 12^{cd} Ś1 Ñ V B1 4 D1–3 5 7 subst

365* तेषामानृण्यमागच्छ यदि तेजोऽस्ति तेऽधुना ।

[D3 (ऽ)स्तु (for ऽस्ति)]

—After 12 M2 ins

367* यदि ता चैव सौमित्रिं त्वमद्य न हनिष्यसि ।

13 Ś1 Ñ1 D1–3 transp 12^{ab} and 13^{ab} —^{a}) Ś1 मयि तेस्ति ह्यनुक्रोशो, Dm1 D2 G2 M2 यदि ते सत्यनुक्रोशो —^{b}) T3 यदि, G2 M2 तेषु (for यदि) G2 ते न च, M3 वा निभो (for तेषु च) —M1 om 13^{cd} —^{c}) Ñ2 B D5 7 राम त (B4 तु) V रामस्तु, M2 त हतु (for रामेण) B2 शक्ति*, B3 4 Dg1 Dm1 D2 T1 2 G M1 Cv r k t ते शक्तिस् (by transp) (for शक्तिस्त) D4 रामेण तेनसा शक्ति, M3 (first time) त हतु यदि त शक्तिस् —T1 2 repeat 13^{ef} after 16 —^{f}) V1 जह (sic) D1 न हि (for जहि) Ś1 घातक (for कण्टकम्) T1 2 (both second time) M2 जहि त्व कुरुपासन —After 13^{ef} (first time) Ñ2 V B D5 7 ins while Ś1 Ñ1 D1–3 G1 M3 ins after 14

368* यापि ते पदवी दत्ता हता रामेण सापि ते ।

[Ñ1 अपि ते V1 यदि ते, G1 M3 येपि मे (for यापि ते) B3 हता (for दत्ता) Ś1 D1 3 अपि ने पदवीप्राप्ता D7 यापि ते उपरता मे G1 M3 येपि मे पदवीं प्राप्ता (for the prior half) Ñ2 हतो G1 M3 तेपि (for हता) Ś1 वीरेण (for रामेण) Ś1 D1 3 राक्षसा, Ñ1 सापि तु Ñ2 सोपि ते V1 तेपि ते, B2 **ने, G1 M3 हिंसिता (for सापि ते)]

14 ^{a}) Ś1 Ñ1 अमित्र त Ñ2 V B1 2 4 D5 7 (all second time) अमित्र मे, Dg1 Dt1 D6 T3 G2 3 M1 Cm अमित्रघ्नि, D1–3 अमित्र त्वं (for ममामित्रम्) Ñ2 V B D5 7 (all first time) यदि त्व (B तु) वै (V3 चेम) ममामित्र —^{b}) Ś1 D1 3 मम त्व, Ñ1 मम त Ñ2 सदाद्य (first time) V B (all first time) M3 त्वमद्य (by transp) (for अद्य त्वं) Ñ2 V B D5 7 (all second time) M3 सयुगे न हनिष्यसि, D5 7 (both first time) न चाद्य निहनिष्यसि, T3 न त्वमार्य वधिष्यसि —^{c}) Ñ2 D5 7 (all second time) सा तवैव V B2 3 (all second time) तवैवा हि D4 T1 2 तवैव च (for तव चैव) Ś1 Ñ1 D1–3 मनिधौ ते परित्यक्ष्ये, Dm1 D6 G3 तवाहमग्रत प्राणान् —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 जीवित, Ñ2 V B2 3 D5 7 (all second time) त्यजामि (for त्यक्ष्यामि) Ś1 Ñ V B D5 7 M2 (Ñ2 V B2 3 D5 7 second time) निरपत्रप (for °त्रपा) —For 14^{cd}, Ñ2 V B2 3 D5 7 subst (first time)

369* सन्निधौ ते त्यजाम्येषा जीवितं राक्षसेश्वर ।

[B4 सज्यनाम्येषा (corrupt) (for ते त्यजाम्येषा)]

—Ś1 Ñ1 D1 3 G1 M3 ins 365* after 14

—After 14 (r) Ñ2 V B (B1 4 after 14^{ab} [r]) D5 7 ins

370* शूरस्त्वं किल मानी च राक्षसैस्त्विह कीर्तित ।
लङ्कायां राक्षसेन्द्रेण रावणेन महात्मना ।
स ते प्रतापश्च मनस्विता च
स्वाक च धैर्यं च पराक्रमश्च ।
दर्पश्च युद्धे रिपुभिश्च वैरं [5]
यशश्च मुख्य क्व गतानि तानि ।

[(l 1) V1 राक्षसैः, B2 3 °सैस्तु (for °सैस्त्विह) —(l 3) V1 न (for स) B2 3 प्रमादश्च (for प्रतापश्च) —(l 4) V2 B1 D5 7 सत्त्व B2 3 रूप (for स्वाक) V3 धर्मश्च (for धैर्यं)]

—Thereafter B read an addl colophon

[*Sarga name* B ख (B2 3)रोद्दीपन —*Sarga no* (figures words or both) B1 2 om B4 28]

—B2 3 cont after 369*

371* मयि ते यद्यनुक्रोशो यदि तेषु हतेषु च ।
ये ये विनिहता भूमौ रामेण निशितैः शरैः ।
तेषामानृण्यमागच्छ यदि तेजोऽस्ति तेऽधुना ।

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 बुद्ध्या यथा तु (Ś1 Ñ1 तु) पश्यामि, Ñ2 V B D5 7 पूर्व (D1 °क) त्वहं (V1 त्व हि [sic]) प्रपश्यामि —^{b}) M3 न त्वा (for न त्व) Ñ2 V B D5 7 राक्षस (for संयुगे) —^{cd}) Ś1 Ñ1 D2 3 प्रमुखत (for प्रतिमुखे) D1 क्षम स्थातु प्रतिमुख (for ^{c}) Dt1 D6 Ck t सबलोपि, D4 T1 2 Cm सबलश्च (for सचापस्य) Cg सबल ससैन्य D4 T1 2 G1 महाहवे (for महारणे) Ñ2 V B D5 7 समर्थ संयुगे स्थातुं मुहूर्तमपि सायुध

G 3 21 19
B 3 21 17
L 3 26 20

शूरमानी न शूरस्त्वं मिथ्यारोपितविक्रमः ।
मानुषौ यन्न शक्नोषि हन्तुं तौ रामलक्ष्मणौ ॥ १६
अपयाहि जनस्थानात्त्वरितः सहबान्धवः ।
निःसत्त्वस्याल्पवीर्यस्य वासस्ते कीदृशस्त्विह ॥ १७

रामतेजोऽभिभूतो हि त्वं क्षिप्रं विनशिष्यसि ।
स हि तेजःसमायुक्तो रामो दशरथात्मजः ।
भ्राता चास्य महावीर्यो येन चास्मि विरूपिता ॥ १८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

16 ^{a}) Ñ1 [दु]व, D3 च (for न). Ñ2 V B D5·7 असुर शूरमानी त्व(V1 D5·7 च) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3·4·5 G1 M1·2 मिथ्यात्म्यापित (for मिथ्यारोपित) Ct transp 16^{cd} and 17^{ab} —^{c}) Dg1 Dm1 D6 T3 G2·3 मनुष्यौ (for मानुषौ) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-3·6 M3 Cm t तौ न, Ñ2 V1 B1·2 Dg2 D4·6·7 यो न, V3 B4 T G1·3 M1 यौ न (for यन्न) —^{d}) D7 om तौ (subm) Ś1 Ñ1 V B D1-3 निहंतु, V2 Dt1 D6 हन्तुं च, Dg1 D1 हन्तुं त्वं (for हन्तुं तौ) —After 16 Ś1 D1-3 ins

374* पदातिनौ धृत सैन्यै प्रभूतगजवाजिभिः ।

[D3 धृतद् (for धृत) D3 सैन्य (for °न्यै) D1·3 वाहने (for वाजिभि)

—After 16 D4 G3 erroneously repeat 13^{cd} T1·3 13^{ef}

17 T1·2 transp 17^{ab} and 17^{cd} —^{a}) Ñ1 अपि (for अप) Ś1 D1-3 यदुवि Ñ1 प्रविशु (sic) Dm1 D6 T3 G2·3 M1 वीर्यं (for त्वरित) Ñ2 V B D5·7 इतोऽपि त्वरितो याहि जनस्थानात्सबांधव —After 17^{ab} Ñ2 V B D5·7 ins while M3 ins l 1 after 17^{ab}(r) and l 2 after 18

373* उत्पन्नं हि भयं घोरं तव रामसमुद्भवम् ।
प्रमादं मन्दवीर्येण हीनसत्त्वपराक्रम ।

[(l 1) M3 गान (sic) (for भयम्) M3 नत्का (sic) (for समुद्भवम्) —(l 2) V1 मन्दवीर्य D7 वीर्यवान्सम M3 धन्यर्य (for मन्दवीर्य)]

while Dt1 D4·6 G2·3 ins after 17^{ab}

374* अद्य त्वं समरं गत्वा तु दुर्मतेन ।

[D4 G1·2·3 read 13^{c} (for the prior half) D6 G3·3 k(ed) (for वधं तु)] —^{c}) Ś1 Ñ1 D1·3 अनय (for वीर्यस्य) —^{d}) Ñ1 वासस्त B1 दासस्व (for वासस्ते) D6 कीदृशोऽपिह (for °स्त्विह) < Cf. मृत्योर्निकेतनाशं । दुर्योधनस्य यौवनेन हरि संशयः >

18 ^{a}) V1 तज (for राम) Ñ2 V1 B1 D5·7 [ऽ]भिभूतश्च, V3 B2·3 [ऽ]भिभूतस्त्व, B1 [ऽ]भिभूतस्य, Dm1 D6 G1 M1·2 °तोऽसि (for °तो हि) —^{b}) G1 मां, M2·3 मा (for त्वं) M3 क्षिप्र त्व (by transp) (for त्वं क्षिप्रं) Ś1 Ñ2 V B D1-3·5·7 क्षिप्रं हि(Ś1 Ñ1 D1-3 त्वं) न भविष्यसि (B3 °ति [sic]) —^{c}) D4 न (for स) Ñ2 V B D5·7 M3 तेजो(D7 °ज)वीर्य, D1 सहसेन (for स हि तेज) —^{e}) D3 G1 M3 च(D5 त)स्य (for चास्य) Ñ2 V B D5·7 M3 भ्राता चैवास्य वै(M3 द्वै)मात्रो —^{f}) Ś1 Ñ1 D1·3 M3·4 [अ]स्म्येवं (for चास्मि) Ñ2 V B D5·7 लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् —After 18 Dg1 Dt1 Dm1 D3·4·6 S (M3 after l 2 of 373*) ins

375* एवं विलप्य बहुशो राक्षसी सदरोदरी ।
कराभ्यामुदरं हत्वा रुरोद भृशातुरिता ।

[(l 1) G2 M2 बहुधा (for °शो) Dg1 G2·3 Cg विलापार्ती, Dm1 D4·6 T G3 सत्ता°, M1·2 सा ततो° M3 भृशदुःखिता Cm बलिनो° Ct as above (for स°) °) —After l 1 Dt1 Dm1 D4·6 T3 G2·3 ins

375(A)* अथ दुःखेन रोदनं सहसा बहु च ।

D4 T1 दुःखार्ता (for रोदनं) Dm1 D4·6 G2·3 मा (for च)]

—(l 2) M3 विशा (for हत्वा) M3 रुदन्विस्मितं तथा (for the post half)

—M3 cont

376* दुर्मोहबुना भगिनी ससहस्र सा
खर स पापाशुपोऽनेकरूपेषु चना ।
रुरोद भूमौ पतिता निशाचरी
निरुपमवागोमुखी सुदुःखिता ।

Colophon —D3·4 cont the Sarga —*Sarga name* V1 खरोद्धर्षण, V3 खरधर्षणं, Ñ1 V B D5·7 शूर्पणखावाक्यं D5 शूर्पणखावाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 D1-3 om Ñ2 V1 D7 27 V3 26 B1 28 Dg1 Dt1 Dm1 D4·6 T G M1 21 D3 30 D5 27 M2·3 22. —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G with श्रीरामाय नमः

२१

एवमाधर्षितः शूरः शूर्पणख्या खरस्तदा ।
उवाच रक्षसां मध्ये खरः खरतरं वचः ॥ १
तवापमानप्रभवः क्रोधोऽयमतुलो मम ।
न शक्यते धारयितुं लवणाम्भ इवोत्थितम् ॥ २
न रामं गणये वीर्यान्मानुषं क्षीणजीवितम् ।
आत्मदुश्चरितैः प्राणान्हतो योऽद्य विमोक्ष्यति ॥ ३
बाष्पः संह्रियतामेष संभ्रमश्च विमुच्यताम् ।
अहं रामं सह भ्रात्रा नयामि यमसादनम् ॥ ४
परश्वधहतस्याद्य मन्दप्राणस्य भूतले ।
रामस्य रुधिरं रक्तमुष्णं पास्यसि राक्षसि ॥ ५
सा प्रहृष्टा वचः श्रुत्वा खरस्य वदनाच्च्युतम् ।
प्रशशंस पुनर्मौर्ख्याद्भ्रातरं रक्षसां वरम् ॥ ६ G 3 28 8 B 3 21 6 L 3 27 6

21

D1 3 continue the previous Sarga D5 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 d) B2 Dg1 D1 तथा, Dt1 D6 T2 G2 तत (for तदा) —After 1ab, M2 ins.

377* रोषसंरम्भताम्राक्षो महाबलपराक्रम ।

—D6 reads 1c-2 in marg —d) M3 शूर (for खर)

2 D4 reads 2 in marg (cf v l 1) —a) Ñ1 उवाच मानप्रभव, Dg1 Dm1 D1 3 4 G M1-2 तवाभिमान प्रभव, M1 तवापमाना दृष्ट्वेव —b) Ś1 M3 कोपो (for क्रोधो) T2 अपरो (for अतुलो) Ś1 Ñ1 Dg1 D1 3 T2 G3 महान्, Ñ2 V B D5 7 मया (for मम) —c) B1-2 D2 T2 वारयितु (for धारयितु) —d) M2 लवणाधिम् (for लवणाम्भ) Dt1 Dm1 D4 8 Cm t [इ]त्यर्णं, G3 M3 [इ]वत, Cg as in text Cmp (also as in text) [इ]दित (for [इ]वोत्थितम्) Ś1 Ñ3 D1-3 लवणोर्मिरिवोद्ध(Ś1 °र्मि) त Ñ2 V B D5 7 वेलेव लवणाम्भस (V B2 °सा, B1 °सा)

3 a) Ś1 Ñ1 D1-3 वीर्यं (for वीर्यान्) —b) Ś1 क्षण (for क्षीण) —For 3ab, Ñ2 V B D5 7 M2 subst

378* मानुषं हीनवीर्यं च रामं न गणयाम्यहम् ।

[Ñ2 D5 7 M2 त (for च) V1 न रामं (by transp)]

—d) Ś1 B4 निहतोऽद्य, Ñ1 D1 (also as in text) 2 3 हतोऽद्य स, Ñ2 D5 7 हतो युद्धे (for हतो योऽद्य) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G Cr k t विमोक्ष्यते, Cg as in text

4 a) Ś1 बाष्प (for बाष्प) Ś1 Ñ1 D1-3 सगृह्यताम्, Ñ2 B4 सन्नियताम्, Dt1 D6 संधार्यताम् (for संह्रियताम्) Ñ1 V1 एव (for एष) D5 सशायो ह्रियतामेव —b) D2 (sup lin also) संभ्रम (for संभ्रमश्च) V2 परिमुच्यता —c) Ś1 Ñ V D1-3 5 7 अथ (for अहं) Dm1 सम (for सह)

5 a) Ñ2 V B2 3 4 D5 7 शस्त्राभिहतस्य, B1 शस्त्राभि हतस्य, T G M1 Ch परश्वधहतस्य (for परश्वधहतस्य) G3 [श]स्त्र (for [श]स्त) —b) Ś1 Ñ2 V B D5 7 गतप्राणस्य, D1 तस्य च, D4 T1 2 M3 सयुगे, Cm as in text (for भूतले) —c) D1 मयेन (for रामस्य) Ñ1 त्वरा, Ñ2 V B D1 5 7 8 T1 3 (after corr) स्वयम्, Dm1 धानुम्, D1 3 भूरि (for रक्तम्) —d) Ñ2 V B D5 मया, D1 क्रोधा, D3 स्वयं (for उष्णं) V पास्यसि, B3 पास्यामि (for पास्यसि) B3 (marg also) फेनिल, Dm1 D6 G3 M1 काङ्क्षित (for राक्षसि) —After 5, Ñ2 V B D5 7 ins

379* मम बाणैर्निकृत्तानि तस्याङ्गानि पृथक्पृथक् ।
भक्षयिष्यसि संहृष्टा त्वमानीय वनान्तर ।
भूरि सस्रादितान्यातु शिरांसि च मृदूनि च ।
हते रामे सह भ्रात्रा सीतामांसानि भक्षये ।

[(l 1) B2 D5 बाण (for बाणैः) D5 निकृत्तानि D7 om (hapl) second पृथक् —(l 2) Ñ2 V2 B1 भक्षयिष्यसि (sic) V सहानीय, B1 त्वयानीय, B4 तनाय (for त्वमानीय) B2 वनम् (for वनम्) —(l 3) V2 illeg up to मृदू Ñ2 D7 भुं, B3 (marg also as above) भुक्त्वे D5 भुक्त्वा (for मृदे) Ñ2 D7 सताम्भांसि (for सता°) —(l 4) Ñ2 B1 D5 7 मांसे, B3 (marg also as above) भक्षय (for भक्षये)]

6 a) V1 सा च दृष्टा, Dg1 Dt1 D6 T1 3 अप्रहृष्टा, G(ed) साथ हृष्टा (for सा प्रहृष्टा) Dm1 D6 G3 M1 प्रहृष्टा वचनं श्रुत्वा —b) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1-3 5 7 हृदयगम (for वदनाच्च्युतम्) —c) V2 illeg from स पुन up to विट्ठ in l 2 of 380* D5 प्रशशंस त (for प्रशशंस) Ś1 Ñ1 D1 3 भूरा, Ñ2 V1 B D5 7 हृष्टा, T2 मौख्यात्, G1 मोहात्, M1 मुख्य (for मौर्ख्याद्) —d) D3 राक्षस (for भ्रातर) Ś1 Ñ1 D1-3 दीप्ततेजस, V1 G1 M1 2 राक्षसाधिप, G2 राक्षसेश्वर (for रक्षसां वरम्) —After 6, Ñ2 V B D5 7 ins

380* दिष्ट्या ते धीर विक्रान्ता शत्रुनिबर्हणी ।
सप्रामसुभगा बुद्धिर्विरूढा राक्षसेश्वर ।
स्थित मन दानवे दिष्ट्या वीर मुनिविनिन्दितम् ।
रावणस्यापि सदृश शौर्येण च बलेन च ।
त्वया गुप्ता महाबाहो राक्षसा भीमविक्रमा ।
विचरन्ति जनस्थाने विहरन्तो यथासुखम् ।
त्वया त्रलोक्यविजये दैत्यदानवपन्नगा ।
रावणेन सह भ्राता सुराश्च युधि निर्जिता ।
तव दृष्ट्वा जनस्थान रागो राक्षसाधिप ।
रक्षाया सुखित शेते समुद्रस्य इवार्णव ।

G 3 28 17 / B 3 22 7 / L 3 27 7 तया परूषितः पूर्वं पुनरेव प्रशंसितः ।
अब्रवीद्दूषणं नाम खरः सेनापतिं तदा ॥ ७
चतुर्दश सहस्राणि मम चित्तानुवर्तिनाम् ।
रक्षसां भीमवेगानां समरेष्वनिवर्तिनाम् ॥ ८
नीलजीमूतवर्णानां घोराणां क्रूरकर्मणाम् ।
लोकहिंसाविहाराणां बलिनामुग्रतेजसाम् ॥ ९
तेषां शार्दूलदर्पाणां महास्यानां महौजसाम् ।
सर्वोद्योगमुदीर्णानां रक्षसां सौम्य कारय ॥ १०
उपस्थापय मे क्षिप्रं रथं सौम्य धनूंषि च ।
शरांश्च चित्रान्खड्गांश्च शक्तीश्च विविधाः शिताः ॥ ११

तव सजातक्रोधस्य मुख दृष्ट्वा रणाजिरे ।
विद्रवन्ति भयत्रस्ता सर्वभूता दिशो दश ।
एक एव स पर्याप्तो भवांस्तस्य गतायुष ।
किं पुन सवृतो घोरै राक्षसैर्भीमविक्रमै ।
तच्छीघ्रमभिनिर्याहि बाधयास्य दुरात्मन ।
पातुमिच्छामि रुधिर रामस्य रणमूर्धनि ।

[V2 illeg up to विद्र in l 2 —(l 1) D2 7 दृष्ट्वा (for दिष्ट्या) D6 से (for ते) —(l 2) V1 B1 2 सग्रामे (for सग्राम) D5 वृद्धिर् (for वुद्धिर्) B2 विद्रुत्य, D7 विक्षता (for विद्रुता) —V2 illeg from l 4 up to यथा in l 6 —(l 4) D7 [अ]पि (for [अ]रि) —(l 5) Ñ2 मुद्राबाहो (sic) (for महा°) Ñ2 राक्षसी (sic) (for राक्षस्) D5 मम (for भीम) —(l 6) B4 D5 जनस्थान (for जनस्थाने) V1 निर्भयारते, B1 विहरते B2 विहरति (for विहरन्तो) —(l 8) V2 illeg from सुराश्च up to l 10 B2 पुरा युधि विनिर्जिता (for the post half) —(l 9) B2 कृत्वा (for दत्त्वा) B2 बाधते (for रावणो) V1 B2 राक्षसेश्वर —(l 10) B1 सुखत (for सुजित) V1 गण, B2 स (subm) (for सह) —(l 11) V2 रोषस्य (for क्रोधस्य) —(l 12) V B2 सर्वे भूता B3 योधा सर्वा (for सर्वभूता) V1 om दश —V2 illeg for l 13 14 —(l 13) B2 3 तु (for स) V1 एकस्तावद्रणे शक्तो (for the prior half) —(l 14) V1 सयुगे D5 सवृतेर् (for सवृतो) —(l 15) B1 तत (hypm) (for तच) V अभिनिर्यात (for °निर्याहि) —After l 15 B2 ins

380(A)* येनासौ निहता मध्य भगिनी कामरूपिणी ।

—(l 16) V2 तस्याह (for रुधिर) V1 B2 तस्याज्ञ V2 रुधिर (for रामस्य) V2 बलमूर्धनि]

—After 6 M3 ins 381*

7 V2 illeg for 7^{c}–8^{b} M2 reads 7^{a}–9^{c} *inf lin sec m* —^{a}) G3 तथा (for तया) Dm1 प्रधर्षित (for परुषित) M3 तथैव रुषित पूर्वं —For 7^{ab} Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 subst M3 ins after 6

381* तत शूर्पणखावाक्य श्रुत्वा श्रुतिमनोहरम् ।

[Ś1 Ñ1 D2 3 M3 शूर्पणखी (for °णखा) Ś1 D2 3 श्रोत्र V1 प्रति (for श्रुति)]

—^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 M3 सेनापतिमुप(V1 °मवा) स्थित

8 V2 illeg for 8^{ab} M3 reads 8 *inf lin sec m* (for both cf v l 7) —^{b}) D3 जनस्थाननिवासिनां —^{c}) G2 भीमघोराणा Dg1 घोराणा हि महात्माना —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 घोराणा चण्डकर्मणा, D3 घोराणा चानुवर्तिना

9 M3 reads 9^{abc} *inf lin sec m* (cf v l 7) V2 illeg for 9^{bcd} Dg1 Dt1 D6 T3 om 9^{b} —^{ab}) G2 घोषाणा (for घोराणा) Ś1 Ñ1 D1 2 अञ्जनाचलवर्चसा, Dm1 D6 G3 M2 घोराणा कामरूपिणा (for ^{b}) D5 यन्त्रप्रतिमवेगानां नीलजीमूतवर्चसा —Dm1 D6 G3 transp 9^{cd} and 10^{ab} —^{c}) M3 damaged for काहिंसाविहा Ś1 Ñ1 D1 2 मास (for लोक) Dg1 Dt1 D6 T3 विहारिणा, Dm1 विकाराणा (for विहा°) ⊛ Ck लोकस्य त्रैलोक्यप्राणिन पीडारूपो विकारो यैस्तेषा साधारण्येन से तथा ⊛ —Dg1 Dt1 D6 T3 om 9^{d}–10^{b} G(ed) transp 9^{d} and the post half of l 2 of 382* —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 7 कामरूपिणा, Ñ1 illeg (for उग्रतेजसाम्) D3 घोराणा कामरूपिणा —After 9 B3(marg) 4 G(ed) ins

382* वज्रतुल्यप्रतापाना जनस्थाननिवासिनाम् ।
युधि हिंसाविहाराणामनेकायुधधारिणाम् ।

[(l 1) G(ed) यन्त्रप्रतिमवेगाना (for the prior half) —(l 2) B3 युधिहिंसानुरक्तानाम् (for the prior half)]

10 Dg1 Dt1 D6 T3 G3 om 10^{ab} (for all except G2 cf v l 9) Dm1 D6 G3 transp 9^{cd} and 10^{ab} —^{a}) M3 damaged for तेषा शा Ś1 D2 वीर्याणा, G1 M2 3 सत्त्वाना (for दर्पाणा) —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 असह्याना, V2 समस्ताना M2 3 महता च (for महास्याना) Dm1 D6 महासत्त्वा (for महौजसाम्) —^{c}) B1 समुद्योगम् Ś1 Ñ1 D1 2 सर्वोद्योगसमर्थाना D6 7 सर्वोद्योगमुदीर्णाना —^{d}) Ñ1 अभ्यहारय, D1 3 सौम्य ह्वारय (for सौम्य कारय)

11 ^{a}) V1 B4 D1 5 च (for मे) D3 शीघ्र (for क्षिप्र) Ñ2 B3 5 उपस्थापयत क्षिप्र —^{b}) V B D5 मम, D1 भ्रातर् (for सौम्य) V2 illeg from धनूंषि च up to l 2 of 384* D7 सशर तूणं धनूंषि च —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 शक्तीश् (for खड्गांश्) D1 2 शरांश्च विविधास्तीक्ष्णान्(D2 °धांश्चित्रान्) D4 T1 2 शरांश्चित्रांश्च खड्गांश्च —^{d}) D3 T2 M1 2 विमला (for विविधा) Ś1 Ñ1 D1 2 खड्गांश्च विमलाञ्छितान् —For 11^{cd} Ñ2 V1 2 (illeg) B D5 7 subst

383* शक्तिं च विमला दिव्या खड्ग चाकाशवर्चसम् ।

[B1 विपुला (for विमला) Ñ1 D5 7 शूल (for खड्ग) B4 ध्वनिम (for वर्चसम्)]

अग्रे निर्यातुमिच्छामि पौलस्त्यानां महात्मनाम् ।
वधार्थं दुर्विनीतस्य रामस्य रणकोविदः ॥ १२
इति तस्य ब्रुवाणस्य सूर्यवर्णं महारथम् ।
सदश्वैः शबलैर्युक्तमाचचक्षेऽथ दूषणः ॥ १३
तं मेरुशिखराकारं तप्तकाञ्चनभूषणम् ।
हेमचक्रमसंबाधं वैदूर्यमयकूबरम् ॥ १४
मत्स्यैः पुष्पैर्द्रुमैः शैलैश्चन्द्रसूर्यैश्च काञ्चनैः ।
माङ्गल्यैः पक्षिसंघैश्च ताराभिश्च समावृतम् ॥ १५
ध्वजनिस्त्रिंशसंपन्नं किङ्किणीवरभूषितम् ।
सदश्वयुक्तं सोऽमर्षादारुरोह रथं खरः ॥ १६ G 3 28 32 D 3 22 15 L 3 27 16

—Thereafter cont

384* आयसीश्च गदा दिव्या शतघ्नीश्च महास्वनाः ।
परश्वधान्सुतीक्ष्णांश्च नाराचांश्चोग्रदर्शनान् ।
भिन्दिपालान्सुतीक्ष्णाग्रान्पाशांश्च महोपमान् ।
प्रासान्पाशांस्तथा पट्टान्कुन्तांश्च क्षुरपांस्तथा ।
त्रिकण्टकान्भुशुण्डींश्च मुसलान्यायसानि च । [5]
परिघांस्तोमरांश्चैव मुद्गरान् कूटमुद्गरान् ।
तनुत्राणि विचित्राणि कवचा जालिकास्तथा ।
यानि चान्यानि दिव्यानि आयुधानि महान्ति च ।
तान्यस्मिन्स्यन्दने क्षिप्रं न्यस्यन्ताम् अविचारणात् ।

[V₂ illeg for l 1 and 2 —(l 1) B₁ आयसी च गदां दिव्यां (for the prior half) Ñ₂ B₂ D₅ महाघना, V₁ B₃ (also) महाबला, D₇ om (for महास्वना) —(l 2) D₇ *** धान् B₂.₄ परश्वधा सुतीक्ष्णाश्च नाराचाश्चोग्रदर्शना —(l 3) V सतीक्ष्णांश्च, D₅ सुतीक्ष्णाग्रान् (for सुतीक्ष्णाग्रान्) G (ed) महोपमान् B₂₋₄ भिन्दिपाला सुतीक्ष्णाग्रा पाशाश्च महोपमा —(l 4) Ñ₂ D₅ पाशान् प्रासान् V₁ पाशप्रासांस् (by transp) V₂ प्रासा प्राशाश्, B₂.₃ प्रासा पाशाश् B₃ D₇ पाशा प्रासाम् (for प्रासापाशांस्) Ñ₂ D₇ पट्टकुन्ताश् V₁ पट्टान्प्राशश् V₃ B₄ पट्टकुन्ताश्, B₂.₃ पट्टकुन्ता (subm) D₅ पट्टं कुन्तास् (for पट्टान्कुन्तांश्) Ñ₂ क्षुरपान् B₁ क्षुरपास्, B₂.₃ क्षुरपास्, B₃ D₅.₇ क्षुरपास् (for क्षुरपान्) V₂ illeg from पांस्तथा up to l 7 —(l 5) V₁ B₁ D₅.₇ त्रिकण्टका Ñ₂ B₁ भुशुण्ड्यश् D₅.₇ भुशुण्ड्यश् (for भुशुण्डीश्) —(l 6) B₄ मुद्गराश् (for तोमराश्) V₁ B₁ परिघास्तोमरा (B₁ °स्तामरा) श्चैव मुद्गरा कूटमुद्गरान् —D₇ reads l 7 after l 4 —(l 7) Ñ₂ B₄ D₇ तनुत्राणि विचित्राणि (for the prior half) V₁ कवचाश्चापि करास्तथा (for the post half) —(l 8) Note hiatus between the two halves V₁ (to avoid hiatus) सायुधानि —(l 9) Ñ₂ B₂ D₅.₇ अस्मिन् (for तान्य°) V₂ illeg from ने क्षिप्र up to st 12 B₄ अविचारित]

12 V₂ illeg for 12 (cf v l 384*) —ᵃ) V₁ अग्रे नियातु मिच्छामि, D₂ अग्रतो यातुमिच्छामि —ᵇ) Ś₁ Ñ₁ D₁.₂ सत्स्यामि महारथ (D₁.₂ °ह) —ᶜ) Ś₁ Ñ₁ D₁.₂ G₁ अविनीतस्य (for दुर्वि°) —ᵈ) Ñ₁ वनवासिन, Ñ₂ V₁ B D₅.₇ रणकाङ्क्षिण, Dg₁ D₁₂ D₄ G₂ M₃ °कोविद, Dm₁ D₃ G₃ °मूर्धनि Cg as in text (for रणकोविद)

13 ᵃ) Ñ₂ V B D₅.₇ वच श्रुत्वा (for ब्रुवाणस्य) —ᵇ) Ś₁ Ñ₁ D₂ स्वर्णवर्णं, Ñ₂ V B D₅.₇ च (V₁ स) चिरेण, D₁ सुवर्णस्य (for सूर्यवर्णं) Ñ₁ महाबल, V₁ महारथ (for महारथम्) —ᶜ) Ś₁ सुवर्णैर्, Ñ₁ B₄ Dg₁ D₁.₃.₄ M₂ सवर्णैर्, V₁ सस्कैर्, D₂ तु वर्णैर्, G₂ त्रिपुरैर्, M₁ च वर्णैर् (for शबलैर्) —ᵈ) Ś₁ Ñ B₄ D₅.₇ (s)स्य, V₁ D₁.₃ स, V₂ B₃ D₂ च (for sya) B₁ आचचक्षे स्वयं तदा

14 V₂ illeg from 14ᵃ up to सूर्यैः in 15ᵇ —ᵃ) B₁ तमेव (for तं मेरु) —ᵇ) T₃ G₁ भूषित (for भूषणम्) —T₃ om (hapl) 14ᶜ–16ᵇ —ᶜ) Ś₁ D₁.₂ चित्रम् (for °चक्रम्) Ñ₁ महेन्द्रायुधनाभं च B₁ हेमचामरसंबाध —ᵈ) Ś₁ Dg₁ D₂₋₄.₆ G₂.₃ M₁.₃ Cr m k वैदूर्यं Ñ₂ V₁ B D₇ G₁ M₁ (before corr) वैदू (G₁ M₁ °ह) र्यमणिकूबर —After 14, Ñ₂ V₁ B D₅.₇ ins

385* नानारत्नसमाकीर्णं कामगं नगरोपमम् ।
[B₁ नगरोपम (for नगरो°)]

15 V₂ illeg up to सूर्यैः in ᵇ T₃ om 15 (for both cf v l 14) D₅ om from मै in 15ᵃ up to सदश्वयु in 16ᶜ —ᵃ) V₁ पत्रैर्, B₂ मत्स्यै T₂ मैत्रै (for मत्स्यै) Ś₁ B₄ D₁.₂ शैलैर्, Ñ₁ illeg Ñ₂ D₅.₇ पुष्प V₁ मत्स्यैर् (for पुष्पैर्) Ś₁ D₂ पुष्पैश्, Ñ₁ V₁ B₁ D₁ पुष्पैश्, D₂ पैत्र (for शैलैश्) —ᵇ) Ś₁ Ñ₁ D₁.₂ चन्द्रादित्यैश्, B₁ चन्द्र सूर्यैश्, D₁₁ D₆ V₁ चन्द्रभास्करैश् (for चन्द्रसूर्यैश्) Ñ₂ कानने —ᶜ) Ñ₁ D₂.₄ M₂.₃ मङ्गल्यैः Ñ₂ V B D₇ रात्रैः, Dg₁ Dm₁ D₆.₈ T₂ Cr m g k मङ्गलैः, Ct as in text (for माङ्गल्यैः) —V₂ illeg from च up to 17ᶜ V₁ पक्षिसंघातैस्, B₂ D₃ परिमर्यैश्, D₃ परिमिश्रैश् (for पक्षिसंघैश्) G₁.₂ M₁ पक्षिसंघैश्च मानवैस् (G₂ मानवैस्, M₂ मानवैस्) —ᵈ) D₃ सूर्यैश्चापि, M₂ तारकाभिर्, M₃ नानाभेदैर् (for ताराभिश्) Ś₁ D₂ समन्वित Ñ₂ V₁ B D₇ M₂ चित्रित, D₁.₂ समाचित (for समावृतम्) V₁ ताराभि समलङ्कृत, D₄ T₁.₂ G₁.₂ ताराभिरभिसंवृत (T₂ °त)

16 T₃ om 16ᵃᵇ (cf v l 14) V₂ illeg for 16 D₅ om up to सदश्वयु in ᶜ (for both, cf v l 15) —ᵃ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₃.₇ ध्वजनिस्त्रिं शा (B₂ श, B₄ चा) संपन्न (B₂ °पूर्ण) —ᵇ) Ñ₂ V₁ D₇ किंकिणीशतशोभित, B D₁ किंकिणी शतभूषित, Dg₁ D₃ किंकिणीवरभूषित, D₁₂ D₆ किंकिणीरत्न भूषित Dm₁ G₃ किंकिणीभिर्विभूषित D₃ सानुकर्षं महास्वन, M₂ किंकिणीजालभूषित, K (ed) किंकिणीकविराजित, G (ed) किंकिणीशतमण्डित —ᶜ) Ñ₁ दशाश्वयुक्त Ś₁ V₁ D₁.₂ सामर्षं (Ñ₂ °र्षं)स्, Ñ₂ V₁ B₂.₄ D₅.₇ सामर्षम्, B₃ Dg₁ Dm₁ D₆.₈ T₁.₂ सामर्षाद् (for सोऽमर्षाद्) D₃ सर्वायुधयुत श्रीमान् —ᵈ) Ś₁ Ñ₁ D₂ समारोहद्, D₁ समारोहद् (for

G 3 28 33 / B 3 21 16 / L 3 27 0

निशाम्य तं रथगतं राक्षसा भीमविक्रमाः ।
तस्थुः संपरिवार्यैनं दूषणं च महाबलम् ॥ १७

खरस्तु तान्महेष्वासान्घोरचर्मायुधध्वजान् ।
निर्यातेत्यब्रवीद्दृष्ट्वा रथस्थः सर्वराक्षसान् ॥ १८

ततस्तद्राक्षसं सैन्यं घोरचर्मायुधध्वजम् ।
निर्जगाम जनस्थानान्महानादं महाजवम् ॥ १९

मुद्गरैः पट्टिशैः शूलैः सुतीक्ष्णैश्च परश्वधैः ।
खड्गैश्चक्रैश्च हस्तस्थैर्भ्राजमानैश्च तोमरैः ॥ २०

शक्तिभिः परिघैर्घोरैरतिमात्रैश्च कार्मुकैः ।
गदासिमुसलैर्वज्रैर्गृहीतैर्भीमदर्शनैः ॥ २१

राक्षसानां सुघोराणां सहस्राणि चतुर्दश ।
निर्यातानि जनस्थानात्खरचित्तानुवर्तिनाम् ॥ २२

तांस्त्वभिद्रवतो दृष्ट्वा राक्षसान्भीमविक्रमान् ।
खरस्यापि रथः किंचिज्जगाम तदनन्तरम् ॥ २३

मारोह) Dt1 D4 6 T1 2 G2 खरस्तदा, T3 विभूषण, K(ed) G(ed) खरो रथ (by transp) (for रथ खर)

17 V2 illeg up to 17^c (cf v l 15) Ś1 Dt1 D5 om 17 —^a) V1 B Dg1 D2 3 5 7 T3 निशाम्य Ñ1 Dg1 Dm1 D1-8 8 T G M1 3 तु(D1 च)रथस्थं त(G1 तु) (for तं रथगत) ‡ Cm रथस्थ खर निशाम्य दृष्ट्वा ‡ —^b) T1 G2 3 राक्षस (for राक्षसा) V1 भीमपराक्रमा (hypm) B1 T1 भीमविक्रम —^c) Dg1 Dm1 D8 T2 G3 M1 ते परिवार्यं, G1 स परि° (for संपरि°) —^d) Ñ1 B2-4 D1-3 5 7 दूषणश्च (for °णं) Ñ V1 B4 D1-3 5 7 महाबल, B1-3 महाबला, M2 3 °रथ (for °बलम्)

18 ^a) Ś1 Ñ1 B3 Dt1 D1 2 6 7 M Ct तन्महत्सैन्य, Ñ2 V B1 2 4 D5 तन्म(B1 4 त म)हासैन्य(V2 illeg from सैन्य up to 19^b) Dg1 T3 तान्महाप्राज्ञा(T3 °स()न्), D8 दृष्ट्वा तत्सैन्य (for तान्महेष्वासान्) —^b) Dg1 Dm1 D1-4 T G M1 2 वर्मा (for चर्मा) Ś1 Ñ1 D1-3 M1 2 ध्वज (for ध्वजान्) Ñ2 V1 B D6 7 दृष्ट्वा नानायुधध्वज(B4 °धान्वित) Dt1 D4 रथचर्मायुधध्वज, M3 घोरकर्मायुधध्वज —T1 reads 18^c-19^b twice —^c) M2 निर्यातु (for निर्यात) Ś1 Ñ V1 B1 Dm1 D2 3 5 7 8 G3 M [अ]ब्रवीत्(D3 8 °ह्)घो, Dg1 °त्क्रुद्धो, Dt1 D8 T1(second time) °संक्षुब्ध, D1 °दृष्टो (for [अ]ब्रवीद्दृष्ट्वा) —^d) Dt1 D4 T1(second time) Ct दूषण (for रथस्थ) D1 सर्वराक्षसा (for °राक्षसान्) ‡ Ck खरस्तु तद् महासैन्य घोरचर्मायुधध्वजमिति पाठः । सर्वराक्षसानिति । सेनाप्रधानानिति शेष । अथ सेनापतिप्रेषण । ततस्तु तन्महदित्यादि । रथचर्मायुधध्वज, निर्यातेत्यब्रवीत् प्रेक्ष्य दूषण सर्वराक्षसानिति पाठः ‡

19 V2 illeg for 19^ab T3 repeats 19^ab (for both cf v l 18) —^ab) Ck अतस् (for ततस्) D1 स (for तद्) Dm1 D8 G3 M1 राक्षसा (for राक्षस) D4 T1 2 ततस्तन्महत्सैन्य, M2 ततो राक्षससैन्य तत् —^b) Dg1 Dm1 D1-4 8 T3 G M1 3 -वर्म, M2 -कर्म (for चर्म) Ñ2 V1 B D5 7 G(ed) ततो राक्षससैन्य तच्छूलशक्ति(G(ed) °च्छूलनिशूल (by transp))गदाधर —^c) Ñ1 जगाम (for निर्जगाम) D3 जनस्थाने (for °नात्) —^d) D3 निजस्थानात् (for महानाद) Ś1 Ñ V1 B D2 3 5 7 महोदधिनिभस्वन, Dm1 D8 G3 खरचित्तानुवर्तिना, T3 महावेगं महास्वने

20 The sequence of st from 20-24 (D5 up to 25) in Ś1 Ñ1 D1-3 is 23 24 25 (only D5), 22 20 and 21 —^a) Ś1 Ñ1 D1-3 मायसैः, Cv पट्टिसैः, Cr mp k पट्टसैः, Cg k(also) as in text (for पट्टिशैः) —^b) G1 2 तीक्ष्णैश्चैव (for सुतीक्ष्णैश्च) —^c) D1 हस्तैश्च, M3 पाशैश्च (for हस्तस्थैः) Ñ1 Dt1 D8 खड्गैश्चक्रैः रथस्थैश्च, M2 शूलानि चोद्धृतस्ते —^d) Dg1 भ्राजमान, D8 भ्राजमान (for भ्राजमानैश्) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 तु (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 3 निर्ययुर्नैऋतर्षभा(D1 °भौ) —For 20 Ñ2 V B D6 7 subst

386* मुद्गरान्शक्तिखड्गांश्च सुतीक्ष्णांश्च परश्वधान् ।
सर्वे शूलानि चादाय निर्ययू राक्षसर्षभा ।

[(l 1) B1 मुद्गर (for °रान्) Ñ2 तोमरांश्, V2 सुतीक्ष्णैश् (for सुतीक्ष्णांश्) —V2 illeg from l 2 up to st 21 —(l 2) V1 खरस्य रथमास्थाय, B2-4 शूलानि चादाय तदा(B4 °था) (for the prior half)]

21 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-3 cf v l 20 V2 illeg for 21 (cf v l 386*) —^a) Ñ2 V1 B D6 7 पट्टिशैः (for परिघैः) Ñ2 B1-3 चाग्न्यैस्, V1 B4 D6 7 चान्यैः (for घोरैः) Ś1 Ñ1 D1 3 निशिता(D3 °मा)रैश्च निशितैः —^b) Ñ2 V1 B D6 7 तथासिभिः (for अतिमात्रैश्च) —^c) Ś1 Ñ V1 B Dm1 D1-3 6 7 M3 गदासिभिः (for गदासि) Ś1 Ñ1 D1 3 खड्गैः, Ñ2 D1 3 7 शूलैः, V1 B चक्रैः (for वज्रैः) —^d) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 6 7 उग्रदर्शना B1 व्य(marg also उ)ग्रदर्शना, T3 घोर°, G1 2 M उग्र° (for भीमदर्शनैः) —After 21 D3 repeats 25

22 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-3 cf v l 20 —^a) Ś1 Ñ1 B3 D1 3 M3 सहस्राणि(B3 °णां) Ñ2 V1 D6 7 T2 तु (V1 च)घोराणां (for सुघोराणां) —^b) Ś1 Ñ1 B3 D1 M1 सुघोराणि(Ñ1 M1 °णां) B4 सहस्राणां, D1 घोराणां च (for सहस्राणि) —^d) Ñ2 V B D6 7 खरस्य वशवर्तिना —After 22 D3 ins

387* सर्वे ते चागता दूरात्खरचित्तानुसारिणः ।

23 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-3 cf v l 20 T3 om 23 D8 om 23^cd and wrongly reads 24^ab in its place —^a) Ś1 Ñ1 D1 2 M3 तांस्तु(D3 °स्त्व) निर्यातितान्दृष्ट्वा, Ñ2 V B D6 7 निर्गच्छतस्तु(B1 °तै तु) तान्द(B3 तौ द)ष्ट्वा,

ततस्ताञ्शबलानश्वांस्तप्तकाञ्चनभूषितान् ।
खरस्य मतमाज्ञाय सारथिः समचोदयत् ॥ २४
स चोदितो रथः शीघ्रं खरस्य रिपुघातिनः ।
शब्देनापूरयामास दिशश्च प्रदिशस्तथा ॥ २५
प्रवृद्धमन्युस्तु खरः खरस्वनो
रिपोर्वधार्थं त्वरितो यथान्तकः ।
अचूचुदत्सारथिमुन्नदन्पुनर्-
महाबलो मेघ इवाश्मवर्षवान् ॥ २६ G 3 28 42 B 3 22 24 L 3 27 25

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

Dt1 Dm1 D6 8 G3 M3 तास्तु निर्धावतो रष्ट्वा —^{b}) Dt1 Dm2 D6 8 G2 M1 2 भीमदर्शनान् (for °विक्रमान्) —^{cd}) Dt2 D6 [क]र Ck t as in text (for [ब]पि) D3 रासस मतमाज्ञाय (-24^c) Ñ2 V B D1 7 ततोपि(Ñ2 D5 7 °रोष, B1 °रथ) स्व(Ñ2 तु)श्येनाशु विधयौ बलदर्पित

24 For sequence in Ś1 Ñ1 D1 3 cf v.l 20 —^{a}) V1 तत्र (for ततस्) M3 तु (for तांश्) B1 बस्वान्, D1 प्रबलान्, M1 च बलान्, M3 बलमान् (for शबलान्) —^{b}) Ś1 Ñ B3 Dg1 Dm1 D1-3 6 7 8 T3 M भूषणान् (for भूषितान्) —D5 om 24^{cd} —^{c}) Ce मतिं (for मतम्) V1 D2 T1 2 G1 मास्थाय (for आज्ञाय) B1 च तमादाय (for मतमाज्ञाय) —^{d}) Ś1 D1 2 प्रसचो(D1 °चो)दयत्, Ñ1 स्त्रु विक्रम, V2 समदेशयत्, Dt1 D6 पर्यचोदयत् (for समचोदयत्) B1 सारथिं समदेशयत्, D3 विधयू राक्षसंभा

25 V2 illeg for 25^{abc} D3 repeats 25 after 21 —^{a}) Dg1 Dt1 D6 T3 स्तचोदितो, D1 स नोदितो, D3 प्रचोदितो (for स चोदितो) Ś1 Ñ1 D1 2 श्रीमान् (for शीघ्रं) Ñ2 V1 B D5 7 निर्गच्छतो(V1 B °स्त) रथस्तु(B1 °स्त, D6 7 °रथ)स्य —^{b}) Ñ2 D5 7 सस्पन्द्य (for खरस्य) G3 खरस्या ध्वरघातिन —^{c}) Ś1 Ñ B D1-3 6 7 T2 G3 पूरयामास (for [आ]पूरयामास) —^{d}) D1 2 8 स दिशा (for दिशश्च) Ś1 Ñ1 B3 च निर्दिशस्, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 M3 चोपदिशस्, Dt1 D6 T1 समदिशस्, D3 T3 प्रतिदिशस् (for च प्रदिशस्)

K(ed) तदा (for तथा) ※ Cf मचोदित इत्यादि श्लोकद्वय कतकसम्प्रदायीत्या प्रक्षिप्त ※

26 ^{a}) Ś1 D3 प्रवृद्धमन्युम्, Ñ2 V B D5 7 विवृद्धमन्यु Ñ2 V B D1 2 7 M3 स, D1 च (for तु) Ñ2 om खर: Ś1 समस्वनो, Ñ1 Dt1 D6 M3 °स्वरो (for खरस्वनो) —^{b}) V2 वधार्थं (for वधार्थं) Ś1 Ñ1 D1-3 विनिर्ययौ (for यथान्तक) Ñ2 V B D5 7 कुपिता(Ñ2 B2 D7 °तो)न्तकोपम (for त्वरितो यथान्तक) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 3 प्रा(D2 3 प्र)चोदयत्, D1 प्रनोदयत् D4 G1 M प्रचोदयत् (for अचूचुदत्) Ś1 Ñ1 Dg1 D1 4 T1 2 G1 2 M3 मृत्त, K(ed) Cm g पत्न (for पुनर्) Ñ2 V2 B2-4 D5 7 प्रचोदयामास भृश समारथिं, V1 B1 प्रचोदयामास रथ स(B1 च)सारथिं —V2 illeg G3 damaged for^d —^{d}) Ś1 D3 महाधनो, D1 मनोरथो, Cg as in text Cgp महानिलो (for महाबलो) Ñ1 [अ]श्मवान्यथा (for [अ]श्मवर्षवान्) Ñ2 V1 B D5 7 महाबलस्तु(B1 2 तु)णैवरवर्नलय

Colophon —*Sarga name* Ś1 खरमैन्यनिर्याण, Ñ V1 B D1 2 7 खरनिर्याण, V1 रथप्रयाण, D3 खरनिर्याण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B2 3 D1 3 om Ñ2 V2 D7 28, V1 27 B2 4 29 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 22 D3 31, D2 18 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः

२२

G 3 9 1
B 3 23 1
L 3 28 1

तत्प्रयातं बलं घोरमशिवं शोणितोदकम् ।
अभ्यवर्षन्महामेघस्तुमुलो गर्दभारुणः ॥ १
निपेतुस्तुरगास्तस्य रथयुक्ता महाजवाः ।
समे पुष्पचिते देशे राजमार्गे यदृच्छया ॥ २
श्यामं रुधिरपर्यन्तं बभूव परिवेषणम् ।
अलातचक्रप्रतिमं प्रतिगृह्य दिवाकरम् ॥ ३
ततो ध्वजमुपागम्य हेमदण्डं समुच्छ्रितम् ।
समाक्रम्य महाकायस्तस्थौ गृध्रः सुदारुणः ॥ ४
जनस्थानसमीपे च समाक्रम्य खरस्वनाः ।
विस्वरान्विविधांश्चक्रुर्मांसादा मृगपक्षिणः ॥ ५
व्याजह्रुश्च प्रदीप्तायां दिशि वै भैरवस्वनम् ।
अशिवा यातुधानानां शिवा घोरा महास्वनाः ॥ ६
प्रभिन्नगिरिसंकाशास्तोयशोणितधारिणः ।
आकाशं तदनाकाशं चक्रुर्भीमा बलाहकाः ॥ ७

22

D1 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 a) Ś1 B1 D1 2 त प्रयात Ñ V B2-4 D3-6 7 T1 2 M1-3 त प्रयात, Dg1 T3 G तस्मिन्याते, D8 तत्प्रयात, Cmp 13 in text (for तत्प्रयात) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 जय(D4 °न)प्रेप्सुम्, Dg1 बले घोरे, D4 T G जनस्थानाद्, M2 3 खर घोरम् (for बल घोरम्) ॐ Cg तस्मिन्यात इत्यादि ।, Ck तस्मिन्नित्यादि ॐ — b) Dt1 अशिव (for °व) Ś1 अशुभ शोणितोदक, Ñ1 D1-3 M2 3 अशुभा (M2 3 °शिवा) शोणितोदका G3 illeg for 1c-2b — c) V1 B1 D5 7 अश्मवर्षं, V2 B2-4 अश्मवर्षी (for अभ्यवर्षन्) Ñ1 D1-3 M2 3 महामेघास् Dt1 D6 °घोरस् (for °मेघस्) ॐ Ct अभ्यवर्षन्मेघ इति शेष ॐ — d) T2 तुमुल (for °लो) Ś1 लोमहर्षण (for गर्दभारुण) Ñ1 D1 3 तुमुला(D1 °ल) लोमहर्षणा (D1 °ण) Ñ2 V B D5 7 सहसैव वरर्षं ह M2 3 तुमुला गर्दभारुणा ॐ Cr गर्दभारुणा धूसरवर्णा ।, Ck अभ्यवर्षमिति पद। गर्दभारुणा धूसरवर्णा ॐ

2 G3 illeg for 2ab (cf v l 1) — a) Ñ2 D5 7 स्खलितास् (for तुरगास्) M2 3 चास्य (for तस्य) — b) Ñ2 V B D4 7 जवनैस्तुरगा(V B स्खलिता) भृशं, G2 रथे युक्ता मनोजवा —For 2ab Ś1 Ñ1 D1-3 subst

388* पपात तुरगश्चास्य स्खलितो हेमभूषण ।
[Ś1 Ñ1 वल्गितो (for स्खलितो)]

—G3 damaged from समे up to मा in d — c) M2 3 सम्यक (for समे) Ś1 तु प्रथिते, N1 पुष्प°, Ñ2 V B D5 7 [अ]पि च सदा(D1 °था) D1 सुप्रथिते, D2 सुप्र°, D3 परि° (for पुष्प°) — d) V B4 मार्गं (for मार्गे) Ñ2 D4 7 तथा मुहु, V B1 2 4 गता मुहु, D6 यथेच्छया (for यदृच्छया)

3 Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 transp 3 and 4 — a) Ś1 D3 श्यात्र (for °म) Ñ1 V B D5 7 च रक्त (for रुधिर) Ñ1 श्यात्रो रुधिरपर्यंतो (sic) — b) Ñ2 D5 7 परिवेषक, B1 °शनं, B3 4 °शर्ण (for °वेषणम्) — d) Ś1 प्रतिगृह्णन्, B3 Dg1 D1 4 6 7 T3 3 G3 Cg परिगृह्य (for प्रति°)

4 Ś1 N V B D1-3 5 7 transp 3 and 4 — a) D3 समाक्रम्य (for उपागम्य) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 M2 ततो (Ñ2 D5 7 तथा, V अथो, B अथा)स्य ध्वजमाक्रम्य(V M2 °गम्य) M2 ततोस्य तु ध्वजस्याग्र — b) D2 दड (for °दण्ड) Ñ2 D1 समुच्छ्रित D3 5 6 हेमदण्डसमुच्छ्रित — c) Ś1 Ñ1 D1-3 सहसैव, N2 V B D5 7 तस्थौ गृध्रो, D8 समाकृष्य (for समाक्रम्य) — d) Dg1 स दारुण (for °रुण) Ñ2 V B D5 7 वक्त्राच्छोणितमुद्गरन्(B2-4 °द्गिरन्)

5 a) Ñ2 V B D5 7 समीप (for °पे) D1 4 T1 2 G1 M2 तु (for च) — b) Ś1 Ñ2 D1-4 T2 G1 2 M समागम्य (for °क्रम्य) D4 M1 खरस्वरा (for °ना) Ñ2 V B D5 7 समुत्पत्य(Ñ2 B1 3[m] °पेत्य) महास्वना — c) G3 damaged from श्च up to प्रदी in 6a Dt1 D6 नादान् (for चक्रुर्) Ñ2 V B D5 7 विस्वर(D5 °न) बहुधा नेदुर् — d) Dt1 om मांसादा V2 गृध्र (for मृग)

6 G3 damaged up to प्रदी (cf 5 1 5) — a) Dg1 M2 3 अपि दीप्तायां, Dt1 D6 T3 Ct अभिदी°, T2 M1 चाभि (M1 अपि) दीप्तस्या (for च प्रदी°) — b) G1 M3 भैरव (for °व) G2 स्वना M2 3 स्वर (for स्वनम्) M1 दीप्तायां दिशि भैरव —For 6ab Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 subst

389* व्याजहार च दीप्तायां याम्यायां दिशि भैरवम् ।

[Ś1 Ñ1 D1-3 दीप्तस्यां (for °यां) Ś1 Ñ1 D1-3 दीप्तायां (for याम्यायां) Ñ1 अशिवा शिव (sic) D3 (m) दिशि भैरवा (for दिशि भैरवम्)]

— c) Ñ1 तथैव, Dg1 Dt1 D1 T1 M2(before corr) अशिव, D2 अशुभ (for अशिवा) — d) Dm1 D6 घोर (for °रा) G3 स्वरा (for °ना) Ś1 शकुनी चैव संस्थिता, Ñ1 शकुनी दैवताश्रिता D1 2 शकुनी देवसज्ञिता, D3 शृगाली दैवनिर्मिता —For 6cd Ñ2 V B D5 7 subst

390* एव शिवा महाघोरा वमन्ती पावक मुखात् ।
[B1 वमत (for °न्ती)]

7 a) Ś1 D5 ते भिन्ना, Ñ1 D3 ते भिन्न , D1 विभिन्न (for प्र°) Dt1 D6 G Ctp (also as in text) गज

बभूव तिमिरं घोरमुद्धतं रोमहर्षणम् ।
दिशो वा विदिशो वापि सुव्यक्तं न चकाशिरे ॥ ८
क्षतजार्द्रसवर्णाभा संध्या कालं विना बभौ ।
खरस्याभिमुखं नेदुस्तदा घोरा मृगाः खगाः ॥ ९
नित्याशिवकरा युद्धे शिवा घोरनिदर्शनाः ।
नेदुर्बलस्याभिमुखं ज्वालोद्गारिभिराननैः ॥ १०
कबन्धः परिघाभासो दृश्यते भास्करान्तिके ।
जग्राह सूर्यं स्वर्भानुरपर्वणि महाग्रहः ॥ ११
प्रवाति मारुतः शीघ्रं निष्प्रभोऽभूद्दिवाकरः ।
उत्पेतुश्च विना रात्रिं ताराः खद्योतसप्रभाः ॥ १२   G 3 29 10 B 3 23 23 L 3 26 22

(for गिरि) ‡‡ Cr k प्रभिन्नो मत्त ‡‡ —For 7ᶜᵈ, Ñ2 V B D1-7 subst

391* भिन्नमेरिस्वनाश्चैव मांसशोणितवर्षिण ।

[D7 भिन्ना (for भिन्न) B1 2 -स्वराश् (for -स्वनाश्)]

—D3 reads 7ᶜ in marg —ᵈ) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1 2 4 7 T2 भीम (for भीमा) Dt1 D8 चक्रुर्मांसास्रवाहका

8 ᵇ) T3 उत्थित, M2 उद्धृत (for उद्धत) Ñ1 लोम (for रोम) D4 -हर्षिण Ś1 D2 सुमहल्लोमहर्षण, D1 3 उद्धत लोमᵒ —ᶜ) D5 [ऽ]थ (for the first वा) Dg1 (marg also [अ]विदिशो) Dt1 D6 T3 प्रदिशो (for विᵒ) D3 च (for the second वा) —ᵈ) T1 2 न च व्यक्त (for सुव्यक्तं न) Dg1 T3 प्रकाशिरे Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 6 G1 2 M1 3 न स्वर्थ (Ñ1 सार्थं) प्र(Dm1 D8 G3 M1 स)चकाशिरे, D4 G2 M2 न च व्यक्त (M3 न व्यक्त स) प्रकाशते (D4 ᵒशिरे) —For 8 Ñ2 V B D5 7 subst

392* तमसा चैव घोरेण समुद्भूतेन सर्वेश ।
प्रच्छादितं वनस्थानं न चकाशे समन्ततः ।

[(l 1) B3 गुहूर्तेन च(m also as above) (for समुद्भूतेन)]

9 ᵃ) G1 3 [अ]द्रि (for [आ]र्द्र) Ś1 D2 सवर्णाढ्या Ñ1 ᵒणासु D1 ᵒणा तु D2 ᵒणांशुस्, G3 सुवर्णाभा (for सᵒ) Ñ2 V B D5 7 नानाश्च रुधिराभास —ᵇ) Ś1 D1 3 तस्मिन्काले रवि(D2 विनि)र्बभौ, Ñ1 तस्मिन्काल विनिर्ययौ —ᶜ) Dm1 D1 3 T G1 3 M1 [अ]भिमुखा G2 ᵒमुखे (for ᵒमुख) Ś1 N V B1 3 4 Dg1 Dt1 D1-3 6-7 M3 3 खर स्याभिमुखा(Ñ2 ᵒखी B3 Dt1 D6 ᵒखे) नेदु, B2 खराश्च विमुखा नेदु —ᵈ) Dm1 Cg घोर (for ᵒरा) Ś1 खरस्या खरतरस्वरा, Ñ1 खराणां भयवित्स्वना, Ñ2 V B D1-3 5 7 G1 M2 3 खगा (V1 D2 ᵒगा) भयदा खरस्वना (D5 3 M3 3 ᵒरा) Dg1 मृगा घोरस्वना मृगा —After 9 Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T G2 3 M ins while G1 ins after 10

393* कङ्कगोमायुगृध्राश्च चुक्रुशुर्भयशंसिन ।

[M1 कंका (for कङ्क) G2 गृध्राश् (for -गृध्राश्)]

10 Ś1 Ñ1 D1 (after 12ᵃᵇ) 2 3 M3 3 (both preceded by 398*) read 10(ᵃᵇ and ᶜᵈ transp) after 12 —ᵃ) Dg1 Cm g [अ]शुभकरा G2 ᵒशिवतरा (for [अ]शिवकरा) D1 दीप्ता भयकरा युद्धे —ᵇ) D1 पाप (for घोर) Dm1 G3 M3 3 [अ]भिदर्शना, M1 निद्** (damaged) (for निदर्शना) —ᶜ) Dm1 T2 G1 M1 [अ]भिमुखा (for ᵒमुख) Ś1 D2 सर्वेश(D3 मध्यत)स्तस्थिरे भूमौ Ñ1 D3 सखराश्च(D3 शब्दाश्च च)क्रिरे भूमौ D1 M3 3 सखराश्रुखशुभासा —For 10 Ñ2 V B D5 7 subst and read after 397*

394* रुरुदु भयदा घोरा पावकोद्गारिभिर्मुखैः ।
ज्वलिता दिशि दीप्ताया शिवास्तत्र भयावहा ।

[V2 mostly illeg for l 1 and 2 —(l 1) B1 रुरु (for ᵒदु) B1 सहसा (for भयदा) —(l 2) D7 क्वचित् (for ᵒशिवा)]

—After 10 G1 ins 393*

11 D1 om 11 —ᵃ) Dg1 Dm1 D4 T1 2 G2 कबन्धा T3 परिघाभासा G3 ᵒकाशो (for ᵒभासो) Cm g t कबन्ध परिघाभास (as in text) —ᵇ) Dg1 Dm1 D1 4 T1 2 G1 दृश्यते —For 11ᵃᵇ Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 subst

395* सवन्धं सपरिघं भ्रसानुश्च निशाकरम् ।

[Ś1 Ñ1 D2 3 मारुतं सौप्रोत्तम (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 Ñ1 कालपर्यासम्(Ñ1 ᵒयंतम्) Ñ2 B1 D5 7 कालपर्यन्तम् V B2-4 D2 3 चाल्पपर्यंतम् (for सूर्यं स्वर्भानुर्) —ᵈ) Ñ2 V B D2 5 6 7 त्वपर्वणि G1 M2 3 पर्वणि (for अपᵒ) D3 तथा (for महा)

12 ᵃ) Ñ2 V B D1 5 7 प्रययौ Ñ2 V B D5 7 चण्डो, M2 रूक्ष (for शीघ्र) Ś1 Ñ1 D2 3 न वाति(Ś1 चापि Ñ1 रात्रि) पवन शीतो. —After 12ᵃ Ś1 D2 3 ins

396* न शशी सोमदर्शनं ।
उदपातन्नितो दृश्ये

—ᵇ) Ś1 Ñ1 D2 3 च (for ऽभूद्) —After 12ᵃᵇ, D1 reads 10 and om 12ᶜ-13ᵈ Dg1 reads 12ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ś1 सदा नक्त, Ñ1 विना घट् (sic) D2 3 M2 विना (M2 दिना) चर्ते (for ᵒरात्रिं) —ᵈ) Ñ1 विमला (sic) Dm1 D3 4 6 T1 G सन्निभा (for सप्रभा) M3 ताराश्च विगतप्रभा —For 12ᶜᵈ Ñ2 V B D5 7 subst (followed by 394*)

397* उद्भासयंस्तं चन्द्रस्तारागणसमन्वित ।

[V D5 7 उद्भासद् (for उᵒ) Ñ2 D5 7 -समावृत Ñ1 निर्वृत (for समन्वित)]

—After 12 Ś1 Ñ1 D2 3 read 10 while M2 3 ins

398* चक्रिरे विद्धलान्घोरान्नामाद्य वनगोचरा ।

G 3 29 12
B 3 29 13
L 3 8 13

संलीनमीनविहगा नलिन्यः शुष्कपङ्कजाः ।
तस्मिन्क्षणे बभूवुश्च विना पुष्पफलैर्द्रुमाः ॥ १३
उद्धूतश्च विना वातं रेणुर्जलधरारुणः ।
वीचीकूचीति वाश्यन्तो बभूवुस्तत्र सारिकाः ॥ १४
उल्काश्चापि सनिर्घोषा निपेतुर्घोरदर्शनाः ।
प्रचचाल मही चापि सशैलवनकानना ॥ १५
खरस्य च रथस्थस्य नर्दमानस्य धीमतः ।
प्राकम्पत भुजः सव्यः स्वरश्चास्यावसज्जत ॥ १६
सास्रा संपद्यते दृष्टिः पश्यमानस्य सर्वतः ।
ललाटे च रुजा जाता न च मोहान्न्यवर्तत ॥ १७
तान्समीक्ष्य महोत्पातानुत्थितान्रोमहर्षणान् ।
अब्रवीद्राक्षसान्सर्वान्प्रहसन्स खरस्तदा ॥ १८
महोत्पातानिमान्सर्वानुत्थितान्घोरदर्शनान् ।
न चिन्तयाम्यहं वीर्याद्बलवान्दुर्बलानिव ॥ १९

[M3 विस्वरान् (for विह्वलान्) M3 नादान् (for घोरान्)]

—Thereafter M2 3 read 10

13 D1 om 13 (cf v l 12) V3 illeg for 13^{ab} —After 13^{ab}, G3 reads 15^{cd} repeating it in its proper place —^{cd}) M3 damaged for तस्मिन् Dm1 D4 8 T1 G3 पुष्पै (for पुष्प) M1 -फला द्रुमा (for -फलैर्द्रुमाः) Ś1 Ñ1 D2 3 तस्मिन्मुहूर्ते न बभु पुष्पाणि च फलानि च —For 13^{cd}, Ñ2 V B D6 7 subst

399* पत्रपुष्पविहीनाश्च तरवो न चकाशिरे ।

[V B फल (for पत्र)]

14 ^{a}) B3 4 D2 उद्धूतश्च, Dm1 D8 उत्पेतुश्च, D1 उद्भूत, D3 उद्धृताश्च, D6 उद्धूतश्च (for उद्धू°) D5 द्विवा (for विना) —^{b}) Ñ2 D6 7 रेणुश्चालिकराकुण, D1 °जाल खराकण —After 14^{ab} V1 reads 17^{cd} D1 transp 14^{cd} and 15^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 Dt1 Dm1 D1-3 5 8 T G1 वीचीं (for वीची) Ś1 Ñ1 D2 3 वाशन्तो, Dt1 तेश्यतो (sic) D5 वाश्रितो (sic) Cm g वाश्यतो (for वाश्यन्तो) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 बभ्रमुश्चैव, D1 बभ्रमुस्तत्र (for बभूवुस्तत्र) D4 8 T G2 3 M शारिका (for सा°) —For 14^{cd} Ñ2 V B D6 7 subst

400* पिपेतुरुच्चैः सुमृशं पक्षिणः स्वरविस्वरा ।

[V1 च (for सु) V1 दक्षिणे (for पक्षिण)]

15 D1 transp 14^{cd} and 15^{ab} —^{a}) S1 Ñ V B Dm1 D1 5 7 8 S(M2 after corr *sec m*) सनिर्घाता (for °घोषा) —^{b}) V1 B M3 विस्वना (for दर्श°) G3 repeats 15^{cd} here (cf v l 13) —^{c}) V1 D4 T1 2 सर्वा, M2 3 सद्य (for चापि) —^{d}) D4 -कानती (sic) (for °ना)

16 ^{a}) Dg1 तु D4 marg (for च) V B3 (*sup lin* also as in G2) खरस्तस्य, G1 M3 रथस्तस्य (for °स्थस्य) —^{b}) Dg1 वर्धमानस्य (for नर्द°) Ñ1 D2 3 दुर्मते (for धीमत) Ś1 नर्दमानस्य दुर्मते, Ñ2 V B D6 7 नर्दतो जय गर्धिन (B1 3 °गृध्नि) D1 नर्दतस्तस्य दुर्मते —After 16^{ab}, B4 erroneously reads 18^{cd} up to वाहिनी (cf v l 18) in brackets repeating it in its proper place —^{c}) D3 भुज्र (for °ज) B3 राम, G3 सव्य (for °व्य) —^{d}) Dm1 D4 8 T1 [अ]वसज्यत, T3 °ज्जित (for °ज्जत) Ś1 D2 स्वरश्चैवोपहन्यत, Ñ1 D3 °श्चैव व्यहन्यत, Ñ2 V B1-3 D6 7 °श्चापि व्यमिचत, B4 °श्च न्यवमिचत, Dg1 शरश्चापावसर्जित, D1 °श्चाप्यवहन्यत, G1 M2 3 सव्य नेत्रमकपत

17 ^{ab}) D2 3 साश्रु, T1 Cm*p* सास्त्रं (for °स्रा) Ñ1 सास्रा तस्य च वै दृष्टि, D1 सास्रा बभूव दृष्टिस्तु (for ^{a}) D1 पश्यतस्तस्य (for °मानस्य) G2 M3 सर्वश (for °त) Ñ2 V B D6 7 सास्रा (B1 °स्रा) दृष्टिरभूदीना मुख चैव व्यशुष्यत —V1 reads 17^{cd} after 14^{ab} —^{c}) Dt1 च रुवो (sic) D6 T1 3 च रुजो, T2 शिरुजो, G2 तु रुजा (for च रुजा) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 जज्ञे (for जाता) D1 बभूव रुग्ललाटस्य —^{d}) B4 D2 T2 M2 3 मोहो (for मोहान्) M2 [S]न्यवर्तत

18 Ñ1 D2 3 repeat 18^{ab} after 405* —^{a}) Ñ1 D2 3 (all second time) उत्थितांस्तान्, Ñ2 V B D6 7 तानुत्थितान् (for °समीक्ष्य) D1 महाघोरान् (for महोत्पातान्) —^{b}) Dg1 Dt1 D6 उदितान्, D1 उत्पातान् (for उत्थि°) Ś1 D2 (first time) घोरदर्शनान्, D1 3 (first time) लोमहर्षणान् (for रोम°) Ñ1 (first time) अतीव भृशदारुणान्, Ñ V2 B D2 3 5 7 (Ñ1 D2 3 second time) निशाम्य (D6 7 °हृत्य) भृशदारुणान्, V1 निशम्य भृशमुत्थितान् —After 18^{ab}, Ñ1 D2 3 read 27^{cd} for the first time repeating it in its proper place Ś1 om (hapl) 18^{c}-19^{b} B4 reads erroneously 18^{cd} for the first time in brackets after 16^{ab} repeating it here G2 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{c}) D1 घोरान् (for सर्वान्) —^{d}) D2 प्रसहन् (meta) (for प्रहसन्) Ñ V B (B4 both times) Dm1 D1 2 5 7 8 G2 3 M वाहिनीपति (for स खरस्तदा)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) G2 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{a}) Ñ1 D2 3 घोरान् (for सर्वान्) Dt1 D6 उदितान्, D1 उत्पन्नान् (for उत्थि°) D1 8 घोरदर्शनान्, D6 °दर्शितान्, T2 रोमहर्षणान्, G2 रोमदर्शनान् (sic) (for घोरदर्शनान्) —M2 reads (var) 19^{cd} twice —^{c}) Ñ2 V B D6 7 धैर्येण (for °र्याद्) —^{d}) Ñ1 D2 3 transp दुर्बलान् and इव Ś1 बलवानिव दुर्बल, Ñ2 V B D6 7 M2 (first time) भार्थिवस्य स्व (M1 °स्यास्य) बलेन्द्रव

सा भीमवेगा समराभिकामा
सुदारुणा राक्षसवीरसेना ।
तौ राजपुत्रौ सहसाभ्युपेता
माला ग्रहाणामिव चन्द्रसूर्यौ ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

२३

ाश्रमं प्रति याते तु खरे खरपराक्रमे ।
ानेवौत्पातिकान्रामः सह भ्रात्रा ददर्श ह ॥ १
ानुत्पातान्महाघोरानुत्थितान्रोमहर्षणान् ।
ज्ञानमहितान्दृष्ट्वा वाक्यं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ २
इमान्पश्य महाबाहो सर्वभूतापहारिणः ।
समुत्थितान्महोत्पातान्संहर्तुं सर्वराक्षसान् ॥ ३
अमी रुधिरधारास्तु विसृजन्तः खरस्वनान् ।
व्योम्नि मेघा निवर्तन्ते परुषा गर्दभारुणाः ॥ ४ G, 3 30 4 B 3 24 4 L 3 29 4

408* तरकार्मुकाभरणैश्च
तैर्वर्मभिश्चाग्निसमानवर्णैः ।
बभूव रूप रुधिराशनाना
सूर्योदये रक्त इवाभ्रराशि ।

[(l 1) D1 आभरण (for °णैः) D2 द्विजैश्च (sic) (for वर्मैश्च)]

while B2 ins after 33

409* त्वरमाणाश्च ते सर्वे वायुकम्पितमा जवे ।

34 a) Ś1 [अ]भिकामुका, Ñ1 D1 2 °गामिनी, Dt1 D6 कारिणी (for °कामा) —b) D4 T1 2 G1 2 महाबला (for सुदारुणा) Ñ2 V2 B2 D7 G2 भीम (for वीर) —c) Ś1 V1 D1 2 [उ]पतस्थे (D2 °स्थौ) Ñ2 D5 7 [अ]भ्युपेयाच, V B °पायात् (for [अ]भ्युपेता) —d) D6 सम (for इव) D2 सूर्यौविव (for चन्द्रसूर्यौ) Ñ2 V B D5 7 M1 छायेव रौद्रं (M1 कृष्णा दि)वि चंद्रसूर्यौ

Colophon —Sarga name Ś1 खरोत्पातदर्शनं, Ñ1 उत्पातदर्शनं, Ñ2 D2 5 6 खरनिर्याणं (D5 °णं) V B खरनिर्याणो उत्पातदर्शनं, D1 खरोत्पातः, D7 खरनिर्याणे दुःशकुनानि —Sarga no (figures words or both) Ś1 N1 D1 3 D2 om Ñ2 V2 D5 7 29 V1 28 B2 4 30 Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 T G M1 23 D1 26 D2 32 M2 3 24 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

23

D6 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ñ2 V B D1 5 7 समनुप्राप्ते, M2 त्वभिसम्प्राप्ते, M3 वनमभिप्राप्ते (for प्रति याते तु) Ś1 Ñ1 D2 3 तमाश्रममनु प्राप्ते —b) Dg1 reads खरे in marg, M3 भीम (for खर) —c) Ś1 Ñ1 D2 (उ)त्पातकान्, D3 (उ)त्पातुकान् (sic), D6 M2 3 (उ)त्पातिकान् (for [औ]त्पातिकान्) Ñ1 V B D5 7 वायुरुपातान्ततो राम, D1 घोरोत्पातिक राम

2 a) Ñ2 V B D5 7 दृष्ट्वा च (B2 तु) तान् (for तानुत्पातान्) —b) D3 रोम° (for रोम°) Ñ2 V B D5 7 उत्पातांस्तो (B1 D2 °तो)महर्षणान्, Dt1 Dm1 D6 8 रामो दृष्ट्वा मर्षणं Cvp as in text for ab ∗ Cr k t cite श्रम (Ct अश्रम)र्षण अ(Ct अल्प)मस्यचित्त ∗ —Ś1 om 2c–3b —d) G2 3 M2 रामो (for वाक्य) Dm2 D8 लक्ष्मण वाक्यम् (by transp) —For 2cd, Ñ V B D1 5 6 7 subst

410* द्विपतामहितान्सर्वान्रामो वचनमब्रवीत् ।

[D7 om (hapl) for तान्दृ Ñ1 D2 दृष्ट्वा (for सर्वान्) D1 द्विपतामहितान् ज्ञात्वा, D2 द्विपत सह तान्दृष्ट्वा (for the prior half) Ñ1 D1–3 लक्ष्मण (for वचनम्)]

3 Ś1 om 3ab (cf v l 2) —a) V1 उत्पातान्पश्य सौमित्रे —b) Ñ2 B1 4 D5 7 सर्वभूताहिताय वै, V1 B2 3 °भूताहिताय वै, D1 °भूतनिपातिन, D3 °भूतोपहारिण, D6 °भूताधहारिण, M3 °भूतापहारको —c) V B महाघोरान् (for महोत्पातान्) Ñ2 D5 7 उत्थितान्सुमहाघोरान्, D1 उत्पातानशिवान्घोरान् —d) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 संहर्तुमिव मानुषान् (D3 sup lin also राक्षसान्) D1 युगान्ते सुर सरान्, M2 संहर्तुमिह राक्षसान्, M3 संहर्तुं सर्वराक्षसान्

4 a) Ś1 Ñ V B D1 2 3 7 इमे (for अमी) Ñ2 V B D5 7 धाराभिर्, M1 धारा वै (for धारास्तु) D1 समास्त रुधिरा धारा —b) Dg1 विसृजन्ति, Dt1 D6 विसृजन्त, D3 (with hiatus) उत्सृजन्त (for विसृजन्तः) Dm1 D6 G1 खरस्वरा, G3 खरस्वरान् Ś1 Ñ1 V1 D2 3 सृजन्त (V1 वर्षंत) खरनिस्वनाः, Ñ2 V2 B D5 7 वर्षन्तोऽति (D5 7 °नि) खरस्वना —c) Ñ2 D5 7 मेघा व्योम्नि (by transp) Ś1 N1 D2 3 7 विवर्तंत, B2 D1 निवर्तंते, Dg1 [अ]भिवर्तंत, Dm1 विवर्तंति, D8 G3 M3 विवर्तंत, M1 प्रदृश्यंत, M2 प्रवर्तंत (for निवर्तन्ते) —d) Ś1 D3 दारुणा, Ñ V B1 (after corr) Dg1 Dm1 D1 पुरुषा (for परुषा) Ś1 भीमदर्शना, D1 शैलवर्चस (for गर्दभारुणा)

G 3 30 5
B 3 24 5
L 3 29 5

सधूमाश्च शराः सर्वे मम युद्धाभिनन्दिनः ।
रुक्मपृष्ठानि चापानि विवेष्टन्ते च लक्ष्मण ॥ ५
यादृशा इह कूजन्ति पक्षिणो वनचारिणः ।
अग्रतो नो भयं प्राप्तं संशयो जीवितस्य च ॥ ६
संप्रहारस्तु सुमहान्भविष्यति न संशयः ।
अयमाख्याति मे बाहुः स्फुरमाणो मुहुर्मुहुः ॥ ७
संनिकर्षे तु नः शूर जयं शत्रोः पराजयम् ।
सुप्रभं च प्रसन्नं च तव वक्त्रं हि लक्ष्यते ॥ ८
उद्यतानां हि युद्धार्थं येषां भवति लक्ष्मण ।
निष्प्रभं वदनं तेषां भवत्यायुःपरिक्षयः ॥ ९
अनागतविधानं तु कर्तव्यं शुभमिच्छता ।
आपदं शङ्कमानेन पुरुषेण विपश्चिता ॥ १०
तस्माद्गृहीत्वा वैदेहीं शरपाणिर्धनुर्धरः ।
गुहामाश्रय शैलस्य दुर्गां पादपसंकुलाम् ॥ ११

5 ᵃ) Ś1 D8 सधूम्र(D8 °म्राः)श्वसना सर्वे, Ñ2 V B D6 7 सधूमा इषवश्चेमे, D1 सधूमा धूसरा सर्वे —ᵇ) Ñ2 V B D6 7 महा (for मम) Ś1 Ñ1 D1 3 [म]भिकाङ्क्षिण, Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 Cm [म]भिनन्दिता (for [म]भिनन्दिन) —After 5ᵃᵇ T3 ins

411* रक्ष-पापमृगा सर्वे नदन्ति विकृतस्वरै ।

—ᶜᵈ) D8 जातानि (for चापानि) Dg1 Dt1 D2 3 5 T1 G2 M3 Ct विचेष्टन्ते, Dm1 D8 G2 चे(G3 वे)ष्टेपि, D1 प्रसर्पन्ति (for विवेष्टन्ते) M1 चेष्टते चापि लक्ष्मण (for ᵈ) Ñ2 V B D6 7 रुक्मपृष्ठमिदं चापि चाप विस्फुरतीव मे —After 5 D1 3 ins Ñ2 V B1 4(marg) D6 7 ins after 9

412* निमित्तानि च पश्यामि शरीरे पार्थिवात्मज ।
आत्मनो यानि तान्याहुर्घोर प्राणिनिबर्हणम् ।

[(l 1) D1 प्रपश्यामि D3 च पश्याय (for च पश्यामि) —(l 2) B4 प्राण (for प्राणि) D3 घोरा प्राणिनिबर्हण (for the post half) D1 आत्मन पानित्वा पापा घोरा प्राणनिबर्हणम्]

6 ᵃ) G2 मम, M2 इव (for इह) Ś1 Ñ1 D1-3 5 यादृशा हि(Ñ1 यथा च) विकूजन्ति, Ñ2 V B D6 7 यथा च नि(V2 B वि)नदन्ती मे —ᶜ) D8 भृशं, Cm [अ]भय (for भय) Cv प्राप्त (for प्राप्तं) Ñ2 V1 B D6 7 M3 अत्युग्र(B2 सयत्न) नो(M3 हि) भय घोर(Ñ2 M2 प्राप्त) —ᵈ) V1 B3 मे, G1 तु (for च)

7 Ñ3 om 7 Dg1 reads 7ᵃᵇ in marg —ᵃ) Ś1 Ñ1 D3 च (for तु) Ñ2 V1 B D6 7 सुतुमुल, D1 G1 तु महान् (subm) (for तु सुमहान्) Dm1 D8 G3 M1 स(M3 सु) सप्रहार तु(M3 °रस्तु)महान्, T2 सुमहास्त्रं भविष्यन् —ᵇ) Ñ2 V1 B D6 7 भवितेह (for भविष्यति) Ñ1 सदारुण, D8 सुदारुण (for न संशय) —ᶜᵈ) Ś1 आख्याति दक्षिणो बाहु, D1 भयं सस्फुरतु मे बाहु (for ᶜ) G3 न संशय (for मुहुर्मुहु) Ñ2 V1 B D6 7 यथा स्फुरत्ययं बाहुर्दक्षिणो मम लक्ष्मण

8 ᵃ) M3 सनिकृष्टश्च (for संनिकर्षे) Dg1 च न शूर, D3 च नो वीर, D8 यत्ने वीर, M1 तु नो वीर (for तु न शूर) D3 दंशते संनिकर्ष त, M3 संनिकर्षस्तु नो वीर —ᵇ) Dg1 D8 M2 3 जय शत्रो (D8 °त्रु) पराजय —For 8ᵃᵇ, Ś1 Ñ V B D6 7 subst

413* संनिकृष्टश्च नो वीर जय शत्रो पराजय ।

[Ś1 Ñ3 संनिकर्षे B4 ते वीर Ś1 Ñ1 शत्रु (for शत्रो)]

—ᶜ) Ś1 सुप्रभाव, V सुप्रभ सु, Dg1 D1 T2 Cm g k सप्रभ च, D3 प्रसभ च (for सुप्रभं च) —ᵈ) Ñ2 च लक्ष्ये, D4 M1 च लक्ष्यते, T2 हि लक्ष्मण (for हि लक्ष्यते) Ñ2 V B D6 7 यथेद वदन तव(V2 B1 3 मम) D1 3 वदनं तव लक्ष्यते

9 ᵃ) Ś1 उद्धतानां, N2 D6 7 तद्धतानां V उद्यताना (for उद्यतानां) Ñ1 तु, B2 M3 च (for हि) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 युद्धाय T2 युद्धार्थमुद्यतानां हि —Ñ1 om 9ᵃᵇ —ᵇ) Ś1 तेषा, Dg1 T2 G2 एषा (for येषा) D7 लक्ष्मण (for लक्ष्मण) —ᶜ) M2 (after corr sec m as in text) निष्प्रभच्छादन (for निष्प्रभं वदन) Ś1 D4 दीन (for तेषा) —ᵈ) V1 Dg1 Dm1 D4 8 T2 3 M2 3 (after corr sec m) परिक्षये Ś1 Ñ1 D2 3 ते(Ñ1 ये)षा विद्यात्पराजय —After 9 Ñ2 V B3 4(m) D6 7 ins 412* —After 9 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

414* रक्षसा नर्दता घोर श्रूयते हि महाध्वनि ।
आहताना च भेरीणा राक्षसै क्रूरकर्मभि ।

[(l 1) Dg1 नदता Dt1 D8 घोष, G2 घोर (for घोर) Dg1 Dt1 D8 (s)य D4 T G2 च (for हि) M3 महाध्वनि —(l 2) T2 om च (subm)]

10 ᵃ) Ś1 Ñ1 D2 3 च (for तु) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D3 शुभ लक्षण, Ñ2 V B D6 7 इह(V1 °ति) लक्षण, D8 शुभदर्शन, T1 3 G1 2 M2 जयमिच्छता Dg1 reads 10ᶜᵈ in marg —ᶜ) Dg1 शसमानेन, D1 3 तर्तुकामेन (for शङ्कमानेन) Ś1 Ñ1 D2 आपत्(Ñ1 उप, D2 अप)दश सदा वीर, B1 आपदा शकमानेन —ᵈ) D1 विजानता

11 ᵃ) Ś1 Ñ1 D2 3 त्व गृहीत्वा तु वैदेहीं, Ñ2 V B D6 7 तस्मात्सीता गृहीत्वा त्व, D1 त्वं सीतां गृह्य वैदेहीं —ᵇ) B1 Dg1 शरपाणि (for °पाणिर्) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 3 आविश, B1 3 (before corr as in text) (for आश्रय) M1 अद्रे स (for शैलस्य) —ᵈ) D6 7 दुर्ग (for दुर्गां) Ś1 Ñ V B2 3 D2-4 7 M3 सवृता B4 D1 सकटा (for संकुलाम्) —For 11ᶜᵈ, T2 subst

415* गुहामाश्रय सौमित्रे शीघ्रेण वचनान्मम ।
शैलराजस्य महती दुर्गां पादपसंकुलाम् ।

प्रतिकूलितुमिच्छामि न हि वाक्यमिदं त्वया ।
शापितो मम पादाभ्यां गम्यतां वत्स माचिरम् ॥ १२
एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः सह सीतया ।
शरानादाय चापं च गुहां दुर्गां समाश्रयत् ॥ १३
तस्मिन्प्रविष्टे तु गुहां लक्ष्मणे सह सीतया ।
हन्त निर्युक्तमित्युक्त्वा रामः कवचमाविशत् ॥ १४
स तेनाग्निनिकाशेन कवचेन विभूषितः ।
बभूव रामस्तिमिरे विधूमोऽग्निरिवोत्थितः ॥ १५
स चापमुद्यम्य महच्छरानादाय वीर्यवान् ।
बभूवावस्थितस्तत्र ज्यास्वनैः पूरयन्दिशः ॥ १६
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च सह चारणैः ।
ऊचुः परमसंत्रस्ता गुह्यकाश्च परस्परम् ॥ १७

G 3 30 20
B 3 24 22
L 3 29 19

—After 11, Ñ2 V2 B D5 7 ins

416* अत्र त्वं शस्त्रसंपन्नो वैदेह्या सह लक्ष्मण ।
उत्पाताना भय घोर नैव द्रक्ष्यसि च स्वयम् ।
भवत्स्वावहितश्चात्र ज्यास्वनैः पूरयन्दिशः ।

[B3 om (hapl) l 1–2 B2 4 read l 3 before l 1 —(l 1) V2 B1 2 4 तत्र (for अत्र) G(ed) सह सवम (for सह लक्ष्मण) —(l 2) B3 उत्पातांश्च, G(ed) आगन्ताना (for उत्पाताना) B1 3 4 [प]श्यद् (for [प]श्य) —B3 om l 3]

12 a) D3 4 Cm p प्रतिकूलितम् Ñ2 D5 7 प्रतिकूलयता वाक्य, V B1 2 प्रतिकूलयितुमिच्छ्य, B3 4 प्रतिकूलितमैच्छ्य, G(ed) प्रतिकूल तु दृष्ट्य —b) Ś1 Ñ1 D2 3 न तु, Ñ2 V B D5 7 नैव (for न हि) D7 वाच्यम् (for वाक्यम्) Ś1 Ñ1 D3 अह, D1 इह (for इद) —c) Ś1 Ñ1 D2 3 शा(Ś1 त्वा)पित एतदासि मया, V B D5 7 शापितो ह्यसि पद्भ्या(B °त्वया) मे, D1 शपथैर्मम पद्भया तु, M2 शापितो मम पद्भ्यां तु, M3 शापितोसि मम प्राणैर् —d) Ś1 Ñ1 V B3–4 D2 5 6 7 वीर, B1 धीर, Dm1 D6 G तत्र (for वत्स) B2 नो चिर, —After 12 V B2 4 ins

417* उत्तर न च वक्तव्य वीर्यज्ञोऽसि ममानघ ।

[G(ed) च न (by transp) B4 कर्तव्य (for वक्तव्य) V ममानघ, G(ed) त्वयानघ]

while Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 6 8 S ins after 12

418* त्वं हि शूरश्च बलवान्हन्या ह्येताव संशय ।
स्वयं तु हन्तुमिच्छामि सर्वानेव निशाचरान् ।

[(l 1) M2 शक्तश् (for शूरश्) D1 M2 दान्तश्च M3 शक्तश्च (for बलवान्) Dg1 Dt1 D1 6 T2 एतान् (for ह्येतान्) —(l 2) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T2 G2 स्वय मि, M1 तानह, M3 अह तु (for स्वयं तु) G2 M2 3 एतान् (for एव)]

13 a) Dm1 D6 स (for तु) —b) Ś1 Ñ1 D2 3 सीता मादाय लक्ष्मण —c) N2 V1 D5 7 शरम् (for शरान्) Ś1 Ñ1 D2 3 सशर धनुरादाय —d) Ś1 V1 गुहादुर्गं Ñ2 B D5 7 उपाश्रयत्, V1 अपाश्रयत्, G1 समाश्रित (for समाश्रयत्)

14 a) D1 च (for तु) N2 V B D5 7 गुहां प्रविष्टे तु (by transp) —b) Dg1 सीतया सह (by transp) —cd) Ś1 D3 हृष्टेतद्युक्तम्, D1 3 इव निर्जितम्, D1 T2 इत नियोक्तम्, Cv r m g k t as in text (for हन्त निर्युक्तम्) Ś1 आदधे, Ñ1 D2 3 आदद, D1 आक्षिपत् (for आविशत्) Ñ2 V B D5 7 राघव कृतमित्युक्त्वा बबन्ध (V1 स्वय) कवच दृढं

15 a) D1 [अ]र्के (for [अ]ग्नि) Ś1 D1–3 अर्ककाशेन, Ñ2 विकाशेन (for निकाशेन) —b) Ñ1 समावृत (for विभूषित) —cd) Ś1 D3 M3 रामस्तिमिर, D2 तिमिर सर्वं, G2 तिमिरे रामो (by transp) (for रामस्तिमिरे) Ñ2 V1 B D5 7 स्नान रामस्तिमिर, D1 विधूय तिमिर घोर (for c) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T2 3 M1 3 महातिमिर् D1 बभूवार्के (for विधूमोऽग्निर्) Ś1 Ñ2 V B D2 5 6 7 M3 विधूयार्क (B1–3 °मार्क, D2 °यार्कम्, M2 °याग्निर्) इवोदित (for d) Ñ1 घनान्धकारतिमिरे वभावर्क इवोदित

16 a) D1 T1 महान्स (for महच्) D3 समुद्यम्य महच्चाप —b) Ś1 चापम् (sic) (for शरान्) Ñ1 D2 3 चादाय (for आदाय) N2 V B D5 7 M3 शरास्त्रा(B1 °रास्त्रा)दरिविनिघ्नन्‍मान् —c) Ñ2 V B D5 7 रामो (for तत्र) Ś1 Dt1 D2 3 Ct सबभूव(D3 ततो वीर)स्थितस्तत्र —After 16 Ś1 N1 B2 4 D2 3 ins

419* सधूमशिखराश्चास्य तूणस्था जज्वलु शरा ।
पर्वतानामिवोपेत्य सूर्येऽस्त समुपागते ।
द्विगुण पौरुष चास्य तत्रश्च प्रत्यपद्यत ।
ऊर्मय सागरस्येव यथा पर्वणि पर्वणि ।

[(l 1) Ñ1 B3–4 स(Ñ1 नि)धूमा सशिखा(Ñ1 °शिखा, B4 सशिरा)श्चास्य D3 विधूमाश्चाशिशिराश्च (for the prior half) —B3 repeats l 2–4 after l 2 of 423* —(l 2) B2 3 पर्वतस्था (for पर्वतानाम्) B2 (second time) पर्वताह्हिवे ह ह, B4 पर्वतस्था इव शॅापथ्य (for the prior half) B2 3 (first time) सूर्येऽस्ते (for °ऽस्त) Ñ1 सूर्ये चास्तमुपागते (for the post half) —(l 3) B2 3 (both times) 4 तेन (for चास्य) B2 तेजसश्चाप्यवर्धत, B3 (first time) तेजश्चास्य वर्धत (subm), B3 (second time) 4 तेजश्चास्याभ्यवर्धत D3 तेजश्च प्रतिपद्यत, D2 तेजसा समपद्यत (for the post half) —(l 4) N1 D3 उदय, B2 3 (both times) सागरस्य (for ऊर्मय) B2 3 (first time) पर्वणि सुदिने रवौ (B3 दिवौ), B3 (second time) 4 पर्वण्यभ्युदिते रवौ (for the post half)]

17 a) Ś1 N V B D2 5 6 7 ह्यपि (B3 °चाश्च) गन्धर्वा —b) Dm1 D6 M2 3 परमर्षय (for सह चारणैः) —After 17ab Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 8 S ins

G 3 30 21
B 3 24 23
L 3 29 20

चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् । एकश्च रामो धर्मात्मा कथं युद्धं भविष्यति ॥ १८

420* समेयुश्च महात्मानो युद्धदर्शनकाङ्क्षया ।
ऋषयश्च महात्मानो लोके ब्रह्मर्षिसत्तमाः ।
समेत्य चोचुः सहितास्तेऽन्योन्यं पुण्यकर्मणः ।
स्वस्ति गोब्राह्मणेभ्योऽस्तु लोकानां ये हि संमताः ।
जयतां राघवो युद्धे पौलस्त्यान्रजनीचरान् ।
चक्रहस्तो यथा युद्धे सर्वानसुरपुंगवान् ।

[For this, cf 3 22 26-28 —(l 1) Dg1 समीयुश्च, G1 समेताश्च (for समेयुश्च) Dm1 D8 चारणेशाश्च (for च महात्मानो) Dg1 om (hapl.) from the post half of l 1 to the prior half of l 2 D4 T G1,2 काङ्क्षिण (for °काङ्क्षया) —G3 M1 om l 2-6 —(l 3) D4 T2 G1 अन्यो च (for तेऽन्योन्य) D4 पुण्यकर्मिण —(l 4) Dt1 D4,6 T1,3 G1 M2 Cm p k t स्वस्ति गोब्राह्मणानां च D8 M4 स्वस्ति गोब्राह्मणेभ्यस्तु, Cm as above (for the prior half) Dg1 T3 Cr m g k t येभि-, Dt1 D4 G1 M2 येषि T2 ये च (for ये हि) Dt1 D4 संस्थिता (for संमता) M2 लोकास्तिष्ठन्तु शाश्वता (for the post half) —(l 6) G1 सु तु हस्तो (sic) (for चक्र°)]

—Thereafter Dm1 D8 G2 cont

421* एतच्चान्यच्च बहवो ब्रुवाणा परस्परम् ।
जातकौतूहलास्तत्र विमानस्थाश्च देवता ।
ददृशुर्वाहिनीं तथा राक्षसानां गतायुषाम् ।
[(l 1) = 3 22 29ab
—(l 2) = 406*
—(l 3) = 3 22 29cd]

—c) Ś1 N1 Dm1 D8,2 G2,3 M2 सतता (for सजस्वा) —For 17cd, Dg1 Dt1 D4,6 T G1 subst while Dm1 D8 G1 ins after 17

422* एवमुक्त्वा पुन श्रोत्रराग्लोक्य च परस्परम् ।

[Dg1 T3 श्रागेत्य (for आगेत्य) Dm1 D8 G2 रामनालोक्य चाश्रे (for the post half)]

18 c) N1 D4,5 राक्षसा भीमविक्रमा —d) V1 करिष्यति (for भविष्यति) —After 18 Ś1 V V B D2,3,5,7 M3 (l 1-2 only) ins, while M3 ins after l 6 of 424*

423* रामो नो विदितो योऽद्य यथा च वसुधा गत ।
स तु वै च तु रावणाय काकुत्स्थस्थापित मन ।
नेदृक्तत्र पश्यन्ति रक्षसा कामरूपिणाम् ।
नानाविकृतवक्त्राणां रामायनमुपागमन् ।
तिष्ठ राम हतो सर्वे कोपान्वहन् समन्ततः ।
अभियन्तु सुसंरब्धा राक्षसा बहुदारुणा ।
नानाप्रहरणा घोरा आयुधप्रावृत रणं ।
अभिगम्य सुसंरब्धा सर्वत पर्यवारयन् ।
विकीर्णां तु तां दृष्ट्वा राक्षसानां महाचमूम् ।
कालमात्रावलम्बुध्या च स ददर्श सन्यवर्तयत् ।
सन्निवृत्त तु तत्सैन्यमकरोदभयप्रदः ।
स्थिते मधुकैटभौ यथा पूर्वे द्विषादिनाम् ।

[M3 om l 1-2 —(l 1) V2 B4 (sup.) वि, B1 न (for नो) Ś1 N1 D2,3 राम नो विदितो B2 रामो विदितो M3 राम हि विदितो (for रामो नो विदितो) V2 युद्ध (for योऽद्य) V2 युद्धार्थं, B3 तथा च (for यथा च) V1 D3 वसुधा (for वसुधां) —(l 2) G(ed) मनुष्यात्र V1 B4 च (for तु) M3 नो मत्वा (for मत्वात्म) M3 वात्सल्याद् (for काकुत्स्थाद्) V1 M3 ध्यायते मन Ś1 D2 मानुषीं हि तनुं कृत्वा सहात्मा विष्णु मन, N1 D2 मानुषेति (D5 °षोति) तन (D3 भवि) कृत्वा महात्मपुरुष मन —After l 2, Ś1 D2,3 ins

423(A)* इति चिन्तयता तेषां रामे च युधि संस्थिते ।,

while B2 repeats l 2-4 of 419* and then cont

423(B)* तत्रस्तु सिद्धा रक्षा सहाप्सरा
युद्धं मे च स******* ।
क्रोधोऽस्तु रामस्य रणे महात्मनो
भजन्तु नाशं रिपवश्च संयुगे ।

—Thereafter N1 B3,4 D3 read an addl colophon [*Sarga name* N1 प्रस्थानिक, B3 युद्धप्रवेश, B4 सीता गुहाप्रवेश, D3 रामाश्रमगमन —*Sarga no* (figures, words or both) N1 B3 om B4 31 D3 33]

—(l 3) Ś1 नर्दती हि N1 नदन्तो तु, V2 गृह्णन्तीव V2 नर्दन्ति च, D2 नर्दन्ति, D3 नर्दन्तीव M3 नदन्त च L(ed) नदन्ते हि (for नर्दन्तीव) N1 तत्र (for पश्य) Ś1 D2,3 भीमकर्माणं, N1 पीनवक्षसा M3 क्रूरकर्मेण (for कामरूपिणाम्) —(l 4) D3 राम अथ (for °मथम्) Ś1 N1 D3 उपाद्रवत, B4 उपागमत् B1 रावण अभ्यागमत् M3 समन्ताना तदविना (for the post half) —After l 4 V2 ins (mostly illeg)

423(C)* ********* समापतु ।

—M3 om l 5 —(l 5) D3 स्थिते (for तिष्ठ) V1 हे राम तिष्ठ रामेति (for the prior half) Ś1 V1 D2,3 द्रुतं विहृतं दर्शयन् (for the post half) —(l 6) M3 मुसलाश्च (for °(यो)) Ś1 V1 D3 सिन (D3 °न) मनस्वा वसुधां दूरे (V1 °न) विक्षिपतमाना, D3 विनदमाना वसुधां दूरे विक्षिपन्ति —After l 6 B1 ins.

423(D)* कः राम कः च लक्ष्मणः तत्र दशयुद्धतारयन् । (sic)

—B1 om l 7-8 —(l 7) B2,3 आद्रुत (for °द्रुतम्) Ś1 V1 V2 D2,3 ततस्ते राजन्य (Ś1 धावन्त V2 राघवं) मेने, M3 आहवेषु नृपात्मज L(ed) ततस्ते राघवाश्चर (for the post half) —V1 om l 8 —(l 8) D1 अभिगम्य तु (for अभिगम्य तु) Ś1 V1 D2,3 अभिजग्मुरथि (D2 °रि) क्रुद्धा सहसा परिवद्ध वै (D2 ते) —(l 9) M3 वसुधा राघवी चमू (for the post half) Ś1 V1 V2 D2,3 विकीर्णां (V1 V2 °र्णा) तु तां दृष्ट्वा तु (V1 स) वसुधामागमन —(l 10) Ś1 D2 मायाद, V1 नीलार्द्द, V1 करार्द्द M3 मैत्राद् (for सस्मार) Ś1 संयुक्त, V1 कृपया तु, D2 सुमुख, L(ed) सुमुखं (for कृपया च) V2 om स (subm) V2 B1 M3 संन्यवर्तत, D3 संनिवर्तयत् (for

ततो गम्भीरनिर्ह्रादं घोरवर्मायुधध्वजम् ।
अनीकं यातुधानानां समन्तात्प्रत्यदृश्यत ॥ १९
सिंहनादं विसृजतामन्योन्यमभिगर्जताम् ।
चापानि विस्फारयतां जृम्भतां चाप्यभीक्ष्णशः ॥ २०
विप्रघुष्टस्वनानां च दुन्दुभींश्चापि निघ्नताम् ।
तेषां सुतुमुलः शब्दः पूरयामास तद्वनम् ॥ २१
तेन शब्देन वित्रस्ताः श्वापदा वनचारिणः ।
दुद्रुवुर्यत्र निःशब्दं पृष्ठतो नावलोकयन् ॥ २२ G 3 30 30- D 3 24 31 L 3 29. 30-

सत्यपर्वेषु) N2 D4.7 रहः मैत्य यतर्षेयत् (for the post half) —(l 11) Ś1 तुनिवाथ V1 च (for तु) —(l 12) Ñ1 पीडित (for पिण्डित) Ś1 D1.2 समवर्मा M2 चामवच्चौम (for मेघसवर्ण) Ś1 Ñ1 D1.3 M2 यथा पूर्वो(Ñ2 D3 M3 °थ, D3 °थाद्)विशालिना (for the post half)]

while Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.6.8 S (M3 after 423*) ins after 18

424* इति रात्रयेत सिद्धा सगणाश्च द्विजर्षभाः ।
जातकौतूहलास्तस्थुर्विमानस्थाश्च देवताः ।
आविष्टं तेजसा राम संग्रामशिरसि स्थितम् ।
दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि भयाद्विव्यथिरे तदा ।
रूपमप्रतिमं तस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः । [5]
बभूव रूपं क्रुद्धस्य रुद्रस्येव पिनाकिनः ।
इति संभाष्यमाणे तु देवगन्धर्वचारणैः ।

[(l 1) G2 M सर्वे (for सिद्धा) T2 सगताश्च (for सगणाश्च) M2.3 द्विजातय (for द्विजर्षभाः) T3 इति देवगणाः सर्वे सिद्धाश्च द्विजपुंगवाः —(l 2) = 406* M1 क्रान्त (for जात) G2 M1 तत्र (for तस्थु°) —D1 ins l 3-4 after 19 D4 T2 G1 M3 read l 3-4 here for the first time repeating them after 27 —(l 3) D4 T1 M3 (second time) प्राप्त (for आ°) —(l 4) Dm1 तं दृष्ट्वा सर्वभूतानि (for the prior half) D1.4 T1 G1 M3 (all except D1 second time) भयार्तानि (D4 °नि)प्रदुद्रुवु (D1 °विव्यथु) (for the post half) —D1 om l 5-7 —(l 5) T2 M1 रूपमप्रतिरूपस्य (M1 °पं च) (for the prior half) —(l 6) G2 M रुद्रस्य क्रुद्धस्य (by transp) Dg1 Dt1 D6 T2 M Cmp महात्मन (for पिनाकिन) —After l 6 M2 ins 423* —G1.2 M om l 7 Dg1 reads l 7 in marg —(l 7) Dm1 D1 स भाषमाणे D4 T1.2 संभाषमाण (for संभाष्य°)]

19 Dg1 transp 19[ab] and 19[cd] D1 reads 19 (followed by l 3, 4 of 424*) after 27 —[a]) Ś1 N1 V B तं तु N2 D4.5.7 तत्र (for ततो) N2 D3 निर्घोष (for निर्ह्राद) D1 ततस्तु भीमनिर्ह्राद D3 स गम्भीरविनिर्ह्राद —[b]) D3 वर (for घोर) N1 B1.3.4 Dt1 D2.6-8 T1 चम, V D3 कर्म (for वर्मा) —[d]) V2 समदृश्यत B1.2 पर्यदृश्यत, Dt1 D3.6 प्रत्य(D3 °ति)पद्यत (for प्रत्यदृश्यत) —After 19 B1-4 ins while M2 ins after 24[ab]

425* मेघजालमिवाक्रान्तं सविद्युत्पाण्डुवर्मिणम् ।
दीप्तमातरितमिव रक्षः सैन्यमदृश्यत ।

[(l 1) B3 M2 सुत्रिम (for वर्मिणम्) —(l 2) B3 दीप्त]

20 D1 om 20-24 —[a]) Ś1 N1 V1 B1 D2.3 M3 वीरनादान् (D2 M1 °नाद)दान्, V3 B2-4 वीरस्वन(B1 °नान्) Dg1 सिंहनादान्, Dt1 D6 वीरालापान्, Dm1 D6 T2 G1.3 विरावास्तान् (for सिंहनाद) Ñ2 D5.7 वीरस्वनानुत्सृजतां —[b]) Ś1 Ñ1 D2.3 अभिधावतां, Dt1 D5 T2 G2 °नच्छतां (for °गर्जताम्) Ñ2 V B D5.7 गर्जता(B2.3 °र्जित) चाप्य भीक्ष्णश —[c]) G1 चापांश्च (for चापानि) D4.5.7 चा(D4 *) स्फारयतां (for विस्फार°) —[d]) Dg1 जृम्भतां, Dm1 D6 G2 गर्जतां (for जृम्भतां) M2.3 अपि (for चापि) N2 V B1-3 D5.7 मुहुर्मुहु, B4 Ck tp पुनः पुनः (for [च]प्यभीक्ष्णशः) G2 गर्जतां च भीक्ष्णश (sic)

21 D1 om 21 (cf v l 20) —[a]) Dg1 Dm1 D6 T2 G1 विप्रवृष्ट (Dg1 °वृ) M3 Cl (also as in text) °कृष्ट (for विप्रघुष्ट) M2 विकृष्ट इमतां चैव —[b]) Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.8 T1.2 M1 दुन्दुभी(D1.5.8 °भि T1.2 M1 °भीं) श्चापि (Dg1 Dt1 D6 °पि) T2 घोरदुन्दुभि, G2 M2.3 दुन्दुभींस्तां च (for °भींश्चापि) —For 21[ab] Ś1 N1 D2.3 subst

426* प्रघुष्टं हसमानानां गर्जतां चाभिधावताम् ।

[D2 प्रहृष्टमहसानानां (for the prior half) Ś1 नदतां (for गर्जतां) N1 D2 चाभिगाजत]

while Ñ2 V B D5.7 subst for 21[ab]

427* विहृत्य सम्प्रहृष्टानामन्योन्यमभिगर्जताम् ।

[V1 B2.3 विहृत्य V2 विक्रोशतां B1.4 विकृष्याना (for विहृत्य)]

—[c]) Ś1 N1 V2 स तुमुल, B1 अतुलस्तेषां, Dg1 T2 G2 M3 स विपुल, Dt1 Dm1 D4.8 G2 M2 सुविपुल D3 तु तुमुल, G3 तु विपुल M2 सुविपुल (for सुतुमुल) N2 V B D5.7 M2.3 नाद (for शब्द)

22 D1 om 22 (cf v l 20) —[a]) N2 V2 B D5.7 नादेन (for शब्देन) G1 संत्रस्ता (for वित्रस्ता) —[b]) Ś1 N1 D2.3 तापसा Dt1 D6 त्रासिता (for श्वापदा) Ś1 वन चारिण (sic) (for वन°) —After 22[ab] B2 reads 24[cd] for the first time repeating it in its proper place —[c]) Dm1 D4.5.8 T G M2 नि शब्दा (for नि शब्द) N2 V2 B D5.8 बहुधा बहवो यात (V2 नष्टु) V2 बहुधा बहु धावत —[d]) Ś1 V1 B4 T3 G2 M2 पृष्ठतो न व्य(V1 नाव)लोकयन् D3 तापसान् व्यलोकयन् —After 22 Ś1 Ñ V B D2.5.7 ins while M3 cont after 429*

428* अभवद्विस्मयः सुमहान्धर्षणं च सुरासुर ।
मारुतश्च प्रतिकूलश्च राक्षसानां वधे तदा ।

G 3 30 32 B 3 24 31 L 3 29 32 तच्चानीकं महावेगं रामं समुपसर्पत ।
धृतनानाप्रहरणं गम्भीरं सागरोपमम् ॥ २३
रामोऽपि चारयंश्चक्षुः सर्वतो रणपण्डितः ।
ददर्श खरसैन्यं तद्युद्धाभिमुखमुद्यतम् ॥ २४
वितत्य च धनुर्भीमं तूण्याश्चोद्धृत्य सायकान् ।
क्रोधमाहारयत्तीव्रं वधार्थं सर्वरक्षसाम् ॥ २५
दुष्प्रेक्ष्यः सोऽभवत्क्रुद्धो युगान्ताग्निरिव ज्वलन् ।
तं दृष्ट्वा तेजसाविष्टं प्राव्यथन्वनदेवताः ॥ २६
तस्य क्रुद्धस्य रूपं तु रामस्य ददृशे तदा ।
दक्षस्येव क्रतुं हन्तुमुद्यतस्य पिनाकिनः ॥ २७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

[(l 1) Ś1 Ñ1 D2 3 सभाहत, B3 सुसंहत, M2 [अ]भिसंहत, G(ed) [ए]व संहत (for च संहत). —(l 2) Ś1 Ñ1 D2 3 अभूत (for बभौ)]

23 D1 om 23 (cf v l 20) —a) Ñ2 V B D5 7 G2 M1 2 तद्(V1 °द्रा)नीकं, Dt1 Dm1 D6 8 तद्घानीकं (for तच्चानीकं) Ñ1 महाबाहु, Dg1 °घोर (for °वेगं) —b) Ś1 Ñ1 D2 3 राम(Ś1 °मे) समुपचक्रमे, Ñ2 V B D5 7 उपासर्पत राघव, Dt1 Dm1 D6 8 राम समनुवर्तत, G1 2 M1 राघव समसर्पत, Cg as in text —D1 om 23c-24b —c) Ś1 D2 वृत नानाप्रहरणैर् —d) Ś1 Ñ B D2 3 5 7 M2 वर्धमानार्णवोपम —After 23 M2 ins

429* तिष्ठ राम हतोऽसीति क्रोशमाना समन्ततः ।
अभिपत्य सुसंक्रुद्धा सर्वतः परिवारयन् ।
तत्तु सागरसंकाशं घोराणां पिशिताशिनाम् ।
राममाह्वयतां रणे सेनानीकमधिष्ठितः ।
सिंहनाद विसृजतां तिष्ठ तिष्ठेति भाषताम् ।
चापानि विस्फारयतां क्ष्वेलतां हसतामपि ।
असिशूलान्भ्रमयतां गर्जतां क्रोशतामपि ।
तथा शब्दः स सुमहान्पूरयामास तद्वनम् ।
उत्पेतुश्चैव नादेन श्वापदाश्च वयांसि च ।
श्व्यादानि च घोराणि ज्ञात्वा तं रासुराधमम् ।

—Thereafter M2 cont 428* and then further cont

430* तऽह्रीनवचा गृह्य रामभेक निघासव ।
नानायुधधरा सर्वे वर्धमानार्णवोपमा ।

24 D1 om 24 (cf v l 20) D8 om 24ab (cf v l 23) —a) Ñ1 D8 विहरन्, Dg1 Dm1 D8 चालयन् (for चारयन्) Ś1 D2 रामो हि(D3 °पि) विहरंश्चक्षु, G3 रामो विचारयंश्चक्षु —B1 repeats here 24cd (cf v l 22) —c) Dg1 M2 स (for तद्) —d) D1 उद्यतं, Cg उद्यिवम् (for उद्यतम्) Ś1 Ñ1 D2 3 समताद्युद्धकाङ्क्षिण, Dg2 G3 M1 त(G3 य)द्युद्धाभिमुखोद्यत(Dg1 °मे) Dt1 D8 T1 G3 युद्धायाभिमुखो गत (T1 G3 °गत). —For 24, Ñ2 V B D5 7 M2 subst

431* ततो ददर्श काकुत्स्थो रक्षःसैन्यमुपागतम् ।
सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्युद्धाभिमुखमात्मन ।

[(l 1) M2 तद्ददर्श ततो राम (for the prior half) V1 B1 M2 खर (for रक्ष) —(l 2) M2 युद्धायाभिमुखात्मन (for the post half)]

25 a) D3 विकृष्य, G1 विनाम्य (for वितत्य) Ś1 Ñ1 D2 3 विनाम्य च(Ś1 विनाम्यैव, D2 विनम्य च, D3 सुधन्यानो) धनुर्घोर, Ñ2 V B D5 7 G(ed) विगृह्य(V1 विसृज्य, B1-3 विसृज्य, G(ed) निगृह्य) पाणिना चाप, M2 वितत्य तु धनुर्दिव्य —b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 M2 तूणाद्(D1 °चो)द्धृत्य, Dg1 Dm1 G3 Cg तूण्योश्चो°, T1 तूण्या चो°, T2 तूण्यामुद्धृत्य (for तूण्याश्चोद्धृत्य) Ñ2 D3 M2 सायकं (for सायकान्) —c) M2 चापि (for तीव्र) —For 25cd, Ñ2 V B D5 7 subst

432* बभूवावस्थितो योद्धु ज्यास्वनैः पूरयन्दिशः ।
द्रष्टुमिव स्थितः श्रीमान्पुरस्तात्सर्वरक्षसाम् ।

[(l 1) B3 रामो (for योद्धु) V1 स्वनैरा (for ज्यास्वनै) —(l 2) V B1 3 एव (for इव) D5 [आ]स्थित (for स्थित) V1 एव (for सर्व)]

26 D1 om 26 —a) Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 8 च (for सो) Ś1 D2 3 क्रोधात्, Ś1 दीप्तया (for क्रुद्धो) Ñ2 V B D5 7 पुनश्च रोषदुष्प्रेक्ष्यो —b) G2 3 [उ]ज्ज्वलन्, M2 [उ]त्थित (for ज्वलन्) D1 रामो ह्यग्निरिवोज्ज्वलन् —c) Ñ2 V B D5 7 युक्त, Dg1 विद्ध (for [आ]विष्ट) D3 त दृष्ट्वा सहसोद्विग्ना —d) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 M2 3 विव्यथुर्, Dg1 Dm1 D4 6 T G1 2 M1 Ck प्राद्रवन्, Ct as in text (for प्राव्यथन्) Ś1 Ñ1 D2 3 नैऋतपुंगवा (for वनदेवता)

27 Ś1 Ñ1 D2 3 om 27ab Ñ2 V B D5 7 transp 27ab and 27cd —ab) Ñ2 V B D5 7 तस्य रुषस्य, D1 तथा क्रुद्धस्य M2 क्रुद्धस्य तस्य (by transp) (for तस्य क्रुद्धस्य) Ñ2 V B D5 7 तु सुरा, Dg1 D1 रूप तद्, G1 रूप च (for रूप तु) M2 रामस्य रूप तु (by transp) Ñ2 V1 B D5 7 T G1 ददृशुस्, D6 दृश्यते (for ददृशे). G(ed)

२४

अवष्टब्धधनुं रामं क्रुद्धं च रिपुघातिनम् ।
ददर्शाश्रममागम्य खरः सह पुरःसरैः ॥ १
तं दृष्ट्वा सगुणं चापमुद्यम्य खरनिःस्वनम् ।
रामस्याभिमुखं सूतं चोद्यतामित्यचोदयत् ॥ २
स खरस्याज्ञया सूतस्तुरगान्समचोदयत् ।
यत्र रामो महाबाहुरेको धुन्वन्धनुः स्थितः ॥ ३
तं तु निष्पतितं दृष्ट्वा सर्वे ते रजनीचराः ।
नर्दमाना महानादं सचिवाः पर्यवारयन् ॥ ४ G 3 31 4 B 3 25 4 L 3 30 4

वथा (for वक्त्र) —After 27^{ab}, Ñ2 V B1.4 D5.7 ins a passage relegated to App I (No 5) while B2.3 ins it after 27 —^{c}) D1 च (for [इ]व) —^{d}) Dm1 D4 G3 M1 क्रुद्धस्येव (for उद्यतस्य) D1 कपर्दिन (for पिनाकिन) Ñ1 V B D5.7 उद्यताद्य पिनाकिन ❀ Cv दृक्षस्येत्यादौ प्रथम एवकारो द्रष्टव्य । दृक्षस्येव क्रतु हन्तु मुद्यतस्य पिनाकिन इति च पाठ ❀ —After 27 D1 reads 19 followed by l 3–4 of 424* —After 27, Ś1 Ñ1 D2.3 M2 ins a passage relagated to App I (No 6) D4 T1 G1 M3 repeat l 3–4 of 424* after 27 —Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.6.8 T G M1.3 ins. after 27 while M2 ins after App I (No 6)

433* खड्गैर्मुकाभरणैश्च वैवर्णैर्मिश्राग्निमभानर्षं ।
बभूव सैन्य पिहितश्चाननाना सूर्यादयं नीलमिवाभ्रजालम् ।

[(l 1) G3 आभरण (for °रणैः) Dt1 D8 रथैः T3 °वर्स्तैः (sic) (for वर्णैः) —(l 2) Dt1 D8 तद् (for तैः) Dm1 D8 G2 वाजिभिः (for तनाभैः) T3 वर्णैश्च सूर्योगिरेथ वर्माभि —(l 3) M3 वर्णे (for सैन्य) D1 वना तु येव सुधि तैस्र ताना —(l 4) D1 नक्तम् (for नालम्) Dm1 [अ]भ्रराजि, D4 T1 G1.2 M3 °पुञ्ज, D6 °राशि (for [अ]भ्रजाल) T3 नील वनाभ्रराशि]

Colophon D2 om —*Sarga name* Ś1 खरसैन्यस्तम्भ, Ñ1 सैन्यभंग, Ñ2 सैन्यनियाण, [V B खरसैन्यदर्शन, D1 राक्षसाभ्युपगम, D2 रामाभ्युपगमन, D5.7 खरसैन्यनियाण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 om Ñ2 D5.7 30 V1 29 V2 30 B2 31 B4 32 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1 24 D1 27 D3 34 M2.3 25 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

24

D2 cont the previous Sarga D4 begins with ॐ, T3 M1 begin with श्रीरामाय नम

1 For 1–4, D1 subst 438* —^{a}) Dt1 M2 (after corr *sec m* as in text) अवष्टभ्य Ñ1 D5 ततो (D2 तु स) दृष्ट्वा (for धनु राम) Ś1 D2 भवित्रस्त (D2 अत स्तब्धं) भु व दृष्ट्वा, Ñ1 D2 अवष्टभ्य ततो (D3 तु त) दृष्ट्वा —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3 राघव, D6 क्रुद्ध व (for क्रुद्ध च) ❀ Cv अवष्टब्धधनुरिति । धनु शब्दमुकारान्त लिङ्गानुशासनेन साधु मन्यते ।, Cm धनु शब्द उकारान्तोप्यस्ति ।, Cg धन्यत इति धनु । धन धान्ये इत्यस्माद्धातो भृमृशीतॄचरित्सरितनिधनिमस्जिभ्य उ इत्यौणादिकसूत्रेण उ प्रत्यय । धनुश्च च धनुं विदु, धनुर्विवानामि नक इति काव्यप्रयोगाच्च ।, Ck उकारान्तोप्यस्ति धनु शब्द इत्यादावेवोक्त ।, Ct उकारान्तोपि धनुशब्दो धनुर्वाचक ❀ —For 1^{ab}, Ñ2 V B D5.7 subst

434* अवष्टभ्य महेन्द्रभूताना राममक्लिष्टकारणम् ।
[B2 सैन्धाना (for भूताना)]

—^{c}) V1 आगत्य (for °म्य) —^{d}) Ñ2 सह (sic) (for सह) Ś1 D2.3 G M2 पुर सर Ñ2 V B D7 निशाचरै, D5 निशाचर (for पुर सरै) —After 1, Ñ2 V B1 D5.7 ins

435* स दृष्ट्वा राममव्यक्त रा रस कोपमूर्छित ।

2 For 1–4 D1 subst 438* V om 2^{cd} —^{a}) D1 महार (for सगुण) —^{b}) Dm1 D8 G2 नि (Dm1 नि)स्वन (for °नम्) —For 2^{ab} Ś1 Ñ B D2.3.5.7 G2 M subst

436* स दृष्ट्वा द्विगुण क्रुद्धश्चापमुद्यम्य राक्षस ।
[Ś1 D2 M1 मख (M1 °ख)र Ñ2 D3 G2 M2.3 महान B2 सहरन् (for मक्खर)]

—^{c}) Ñ2 V B D5.7 राघव (for रामस्य) Ś1 B1 D2 सूत (for °त) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.3 चोदयस्व युवाच ह, Ñ2 V1 B D5.7 M2.3 यत्राहि याह्या (M2.3 चोदयस्व)त्यचोदयत्, V1 याहि याहीति चानयीत्, G1 चोदयामास राक्षस

3 For 1–4 D1 subst 438* T3 om (hapl) 3^{ab} —^{a}) Ñ2 V B D7 नु तस्य (for खरस्य) D5 स तु तस्या रया सूत (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3 तानचोदयत्, Ñ2 समनोदयत् (for समचो°) —^{d}) Dg1 D4 T1.2 G1.2 M3 स्थितो धनु (by transp) Ś1 Ñ1 प्रकरतु धनत धनु, D3 एकस्तूनुन धनु, D2 करस्थ धन्वते धनु, T3 धुन्वन्को धनु स्थित, M2 युद्धायावस्थितोभवत् —For 3^{cd}, Ñ2 V B D5.7 subst

437* तं ययु शीघ्रगास्तूर्णं यत्र दाशरथि स्थित ।

4 ^{a}) B1.3 निष्पात (B2 °त)त, D2 निपतत (for निष्पतित) Ś1 स तु निष्कान्तमालक्ष्य —^{b}) Dg1 Dt1 D4 T2 सर्वतो, T3 सर्वे च (for सर्वे त) Ś1 Ñ2 D2.3 राघव रिपुघातिन —^{c}) Dt1 Dm1 D4.8 सुघसना, D2 नर्दमान

G 3 31 9 B 3 45 9 L 9 30 9 स तेषां यातुधानानां मध्ये रथगतः खरः ।
बभूव मध्ये ताराणां लोहिताङ्ग इवोदितः ॥ ५
ततस्तं भीमधन्वानं क्रुद्धाः सर्वे निशाचराः ।
रामं नानाविधैः शस्त्रैरभ्यवर्षन्त दुर्जयम् ॥ ६
मुद्गरैरायसैः शूलैः प्रासैः खड्गैः परश्वधैः ।
राक्षसाः समरे रामं निजघ्नू रोषतत्पराः ॥ ७
ते बलाहकसंकाशा महानादा महाबलाः ।
अभ्यधावन्त काकुत्स्थं रामं युद्धे जिघांसवः ॥ ८
ते रामे शरवर्षाणि व्यसृजन्रक्षसां गणाः ।
शैलेन्द्रमिव धाराभिर्वर्षमाणा महाघनाः ॥ ९
स तैः परिवृतो घोरै राघवो रक्षसां गणैः ।
तिथिष्विव महादेवो वृतः पारिषदां गणैः ॥ १०
तानि मुक्तानि शस्त्राणि यातुधानैः स राघवः ।
प्रतिजग्राह विशिखैर्नद्योघानिव सागरः ॥ ११

(for गर्जमाना) Ñ1 V1 B1.2 D3.8 नादान् (for -नाद्) Ś1 नर्दमाना महानादा —T2 om (hapl) from 4[d] up to महानाद् in the prior half of 1 2 of 439* —[d]) D3 खजित्व, M3 सहिता (for सचिरा) —For 1-4 D1 subst

438* ततस्तद्राक्षसं सैन्यं महानादं महास्वनम् ।
ददर्श राम समरे खर घोरतमतेजसम् ।
(3 27 11) { त रथस्थ धनुष्पाणि पौरुषे पर्यवस्थितम् ।
ददृशु सर्वभूतानि पाशहस्तमिवान्तकम् ॥

5 T2 om 5 (cf v l 4) —[b]) D3 मध्य (for मध्ये) —Dg1 reads 5[d] in marg —[d]) Ś1 N V B D1.3.6.7 ग्रह, Dg1 T1 [उ]धित, Dt1 [उ]त्थित, Dm1 D4.8 G3 M2.3 [उ]त्थित D6 [उ]द्धृत (for [उ]दित) —After 5 Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T1.3 G M ins

439* तत शरसहस्रेण राममप्रतिमौजसम् ।
अर्दयित्वा महानाद् ननाद समरे खर ॥

[(1 1) G3 राम प्रति महौजस (for the post half) —(1 2) D4.6 G2.3 M अप(D8 आर्, M3 अर्थ)यित्वा]

6 [a]) Ñ2 V B D5.7 भीमकर्माण, G1 अभिक्रुध्यन्तं (for भीमध-वान) Ś1 Ñ1 D1-3 ततस्त क्रूर(D1 भीम)कर्माण —[b]) Ñ2 V1 B2-4 D5.7 क्रुद्ध D1 क्रुद्धा (for क्रुद्धा) —[c]) Ñ2 V B D5.7 नाना(Ñ2 D5.7 सर्वे)र्नानाविधास्त्रैर् —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1.3.7 अभ्यवर्षन् (for °र्षन्त) Ś1 सुदुर्जय, Ñ2 V B D5.7 सुदुर्जया, D1 महाबल (for दुर्जयम्)

7 [a]) D4 T1 पट्टिसै, T3 आयुधैर् (for आयसै) D1 तब्बेरायसै प्रासै (corrupt) —[b]) Ñ2 V B D5.7 प्रासखड्ग(Ñ2 °ड्गै) D1 खड्गै शूलै, G1 खड्गै प्रासै (by transp) (for प्रासै खड्गै) —[c]) Dt1 D6 शूर, M3 राजन् (for राम) —[d]) D1 विव्यधु (for निजघ्नू) Ñ1 द्रोह (for रोष) Ś1 D3 तीव्रविक्रम Ñ2 V B D5.7 M2.3 क्रोधमूर्छिता, D3 तीक्ष्णविक्रमा (for रोषतत्परा)

8 [a]) D1 वारिधार (for बलाहक) —[b]) B2 Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T2.3 G3 महाकाया (for °नादा) Ñ2 V B D5.7 T1 G1.2 M महौजस, D1 महारथा (for महाबला) —[c]) Ś1 Ñ1 D1-3 अभ्यवर्षंत (for °धावन्त) —After 8[c] Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

440* रथैर्नानाविधैरेव च ।
गजै पर्वतकूटाभै
[(1 1) M2 आह्वे (for एव च)]

—[d]) Ś1 N V B D1-3.6.7 M2.3 यातुधाना, M1 राम युधि (for राम युद्धे) D1 वरैषिण, M2 युद्ध सत्र (for जिघांसव)

9 [a]) Ś1 D3 राम, D1 इद (for रामे) G2 दृश (sic) G3 M2 शस्त्र (for शर) —[b]) Ś1 ससृज्य, Ñ1 वमृष्ठ (sic) D2.3.6.7 ससृजु(D3.7 °जु) (for व्यसृजन्) Ñ2 V2 B2.4 ससृजु सुमहावरा, V1 B1 D1 विसृजन्तो(D1 °सा [sic]) महाबला —[cd]) B1 देवेंद्रम्, B4 शैलेंद्र (for शैलेन्द्रम्) D4 T1 बलाहका (for महाघना) Ñ2 V B D5.7 प्रवर्षंत पयोधरा (for [d]) D1 राममेवाभ्यवर्षन्त सूर्यमभ्रघना इव

10 T1 om 10 V1 repeats 10[ab] after 441* —[a]) Dt1 Dm1 D4.6.8 G2.3 M1 सर्वै (for स तै) Dt1 Dm1 D6.8 T2 G2.3 M1 रामो (for घोरै) D1 राम स तै परिवृत —[b]) Ś1 Ñ1 V1(second time) D2.3 काकुत्स्थो, Ñ2 V1 (first time) 2 B1.3.4 D5.7 राक्षसैर् (for राघवो) Ñ2 V1 (first time) 2 B1.3.4 D5.7 नृशंसात्मज (for रक्षसा गणै) B2 भिन्नगात्रो न विव्यथे, Dt1 Dm1 D6.8 राक्षसै क्रूरदर्शनै, T2 G2.3 M1 राक्षसैर्घोरदर्शनै ✽ Cg स तैरित्याद्यर्धमेकान्वयम् ✽ —After 10[ab], V1 ins

441* आकाश इव घनान्ते वर्षी नीलाभ्रसंवृत ।

—Dg1 D1 T1 om (hapl) 10[cd] —[cd]) Ś1 D3 नदीभिरिव, Dm1 D6 G3 घोरकोरै, D8 तिरश्चिन T3 गणैरिव (for तिथिष्विव) Ś1 M2.3 परिषद्भ (for पारि°) Ñ1 D3 G3 सवृत पा(Ñ1 प)र्षदा गणै (for [d]) D1 महार्णवैर्युतैरेवै महादेव इवेश्वर ✽ Ct पारिषदा गुडभाय क्षार्षं ✽ —For 10[cd] N2 V B D5.7 subst

442* महादेव पितृवने गणे पार्षदैरिव ।

11 [a]) Ñ2 V B D5.7 तेषा (for तानि) Ś1 D3 युक्तानि (for मु°) M3 शस्त्राणि मुक्तानि (by transp) (for मुक्तानि शस्त्राणि) —[b]) N2 V B D5.7 राक्षसानां (for यातुधानै) D1 समतत, M2.3 सहसा (for स राघव) Ś1 N1 D2.3 समततस्त्रिनिशाचरै —[c]) Ś1 Ñ1 D2.3 M3 काकुत्स्थो, D1 धर्मात्मा, M1 तोयौघ (for विशिखैर्) Ñ2 V B D5.7 स्रोतांसि प्रतिजग्राह —[d]) Ñ2 V B D5.7 M1 नदीनामिव (for नद्योघानिव) Ś1 Ñ1 D2.3 नदीवेगानिवोदधि

स तैः प्रहरणैर्घोरैर्भिन्नगात्रो न विव्यथे ।
रामः प्रदीप्तैर्बहुभिर्वज्रैरिव महाचलः ॥ १२
स विद्धः क्षतजादिग्धः सर्वगात्रेषु राघवः ।
बभूव रामः संध्याभ्रैर्दिवाकर इवावृतः ॥ १३
विषेदुर्देवगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
एकं सहस्रैर्बहुभिस्तदा दृष्ट्वा समावृतम् ॥ १४
ततो रामः सुसंक्रुद्धो मण्डलीकृतकार्मुकः ।
ससर्ज निशितान्बाणाञ्शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १५
दुरावारान्दुर्विषहान्कालपाशोपमान्रणे ।
मुमोच लीलया रामः कङ्कपत्रानजिह्मगान् ॥ १६
ते शराः शत्रुसैन्येषु मुक्ता रामेण लीलया ।
आददू रक्षसां प्राणान्पाशाः कालकृता इव ॥ १७
भित्त्वा राक्षसदेहांस्तांस्ते शरा रुधिराप्लुताः ।
अन्तरिक्षगता रेजुर्दीप्ताग्निसमतेजसः ॥ १८
असंख्येयास्तु रामस्य सायकाश्चापमण्डलात् ।
विनिष्पेतुरतीवोग्रा रक्षःप्राणापहारिणः ॥ १९

G. 3. 31. 19
B. 3. 25. 22
L. 3. 30. 16

12 ^{a}) B2 परिघैर्घोरैः; D1 घोरैः प्रहरणैर् (by transp.) (for प्रहरणैर्घोरैर्). — ^{b}) Ś1 भिन्नगात्रैर्. — ^{c}) Ñ1 स तैः (for रामः). V1 प्रभूतैर् (for प्रदीप्तैर्). M3 संप्रदीप्तैर्बहुविधैर्. — ^{d}) Ś1 Ñ1 D2.3 महीधरः; Ñ2 V1 B4 Dm1 D1.7 महाचलः; V2 यथाचलः (for महाचलः).

13 ^{ab}) D2 क्षतजादिग्धः M1 क्षतजैर्दिग्धः (for °आदिग्धः). D1 असंदेशपरिच्छदः (for ^{b}). Ñ2 V B D1.7 स दिग्धः सर्वतो रामः शोणितेन व्यराजत. — ^{cd}) M1 [उ]दितः (for [आ]वृतः). D1 प्रबभौ राघवः श्रीमानशोक इव पुष्पितः. —For 13^{cd}, Ś1 Ñ V B D1.3.5.7 subst.:

443* दिवाकर इवाकाशे संध्याभ्रैर्बहुभिर्वृतः ।

—After 13, M1 ins.:

444* रामः सुतीक्ष्णैर्बहुभिर्नानाप्रहरणैः शितैः ।
निशाचरैरर्दितोऽपि न चकम्पे न विव्यथे ।
स शोणितपरीताङ्गो गिरिर्गैरिकधातुमान् ।

14 ^{ab}) Dg1 निषेदुर् (for वि°). Ś1 Ñ V B2-4 D2.3.5.7 सह चारणैः; B1 स * * * * (for परमर्षयः). D1 विषेदुः सर्वभूतानि दृष्ट्वा रामं महौजसं. — ^{c}) V2 B2 पूर्वं (for एकं). D2 सप्तभैर् (for सहस्रैर्). — ^{d}) V2 युद्धे; B1 M2.3 तथा (for तदा). Ś1 Ñ1 D2.3 दृष्ट्वा रामं; D1 क्रुद्धैः क्रूरैः (for तदा दृष्ट्वा).

15 ^{ab}) D1 G1 M1 तु (for सु-). Ś1 Ñ1 V B D2.3.5.7 M2.3 ततो (Ś1 D2.3 अथ) रामो महातेजाः (for ^{a}). Ñ1 अथ रामो महातेजाः शतशोऽथ सहस्रशः; D1 ततः शक्रायुधाकारं तद्विकृष्य महद्धनुः. — ^{c}) Ñ2 V B D1.7 मुमोच (for ससर्ज). Ś1 D2 G1.3 विशिखान्; Dg1 D1 G2 M1.3 विशितान् (for निशितान्). M2 घोरान् (for बाणान्). D1 विसृजद्विशिखान्रामः. — ^{d}) Ñ1 तेषु रक्षःस्वशेषतः; Ñ2 V B D1.7 वज्राणीव शतक्रतुः.

16 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5-8 M2 दुराधर्षान् (Ñ2 D2 °धर्षान्; B2 D1 °धरान्; D8 °हारान्; D5 °चारान्; M3 °धरान्); T2 दूरगतान् (for दुरावारान्). M3 दुष्प्रसहान् (for दुर्विषहान्). — ^{b}) Dg1 Lm3 D4.8 T G1.3 M1 °इव कालदंडोप. T1 °दंड)मान् (for कालपाशो°). — ^{c}) Dt1 D2 वक्र- (for रामः). Ś1 Ñ1 D2.3 द्विधा Ñ1 पर मायकान् (D2 °कान्); Ñ2 V B D1.7 बहुधा रामः; D1 रामो नाराचान् (for लीलया रामः). — ^{d}) M3 -पत्राणि (after corr. sec. m. as in text). Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 M2.3 शर (D2 शिला)-स्वक्क (Ś1 Ñ1 D1-3 M3 कांचन)भूषणान् (B2.3 °षितान्). Dt1 D8 -पत्रान्कांचनभूषणान्.

17 ^{a}) Ś1 स्वर- (for शत्रु-). D1 -सैन्यानां (for °सैन्येषु). — ^{b}) D2 संयुगे (for लीलया). Ñ2 V B1 D1.7 वि (B1 नि)-सृष्टाः कंकपत्रिणः. — ^{c}) Ś1 Ñ1 D2.3 आददुः (Ś1 °दुः) समरे प्राणान् (Ś1 सद्यः); D1 आददुर्निशिताग्राणान्. —D1 om. 17^{d}-19^{b}. — ^{d}) G1 काले (for काल-). Ś1 Ñ1 D2.3 कालपाश इवोद्यताः; Ñ2 V B D1.7 शाखा इव तपस्विनां; D1 गरुडः पन्नगानिव. —After 17, D1 ins.:

445* शरा विमुक्ता रामेण विधूमा हेमभूषणाः ।
विविशुर्ज्वलिता घोरा महोल्का इव खे तदा ।

18 D1 om. 18-19; D4 om. 18 (cf. v.l. 17). — ^{a}) Ś1 Ñ V B D2.3.7 ते (for तांस्). — ^{b}) Ś1 Ñ V B D2.3.7 शरा रुधिर (V1 कनक)मु(B1.2.4 D2 स्र)षिताः. — ^{c}) V1 B D7 अंतरिक्ष- (for °रिक्ष-). — ^{d}) Ñ1 B2 D2.3.5 दीप्ता (D3 काला)ग्नि- (for दीप्ताग्नि-). M2 दीप्ता इव हुताशनाः. —After 18, Ñ2 V B D1.7 ins.:

446* ततः शरसहस्राणि मुमोच रघुनन्दनः ।
सुदर्शनशिखाकाशान्समन्ताद्रजनीचरान् ।

[(l. 2) Ñ2 D1.7 गिरि-; V B1 अद्रि- (for अग्नि-).]

19 D1 om. 19; D4 om. 19^{ab} (cf. v.l. 18 and 17 respy.). — ^{a}) D2 असंख्येया(sic) (for °यास्). Ś1 D2 T1 च, B D1.7 हि (for तु). — ^{c}) Ś1 Ñ B D2.3.7 महावेगा (for अतीवोग्रा). — ^{d}) Ś1 Ñ1 रक्षसां प्राणहारिणः; Ñ2 B1-3 राक्षसानां प्रहारिणः. —V D5 subst. l. 1 for 19^{cd} and then cont., while Ñ2 B D7 ins. after 19:

447* विनिष्पेतुरसंख्याः केचित्तत्र शिलीमुखाः ।
विभिद्य राक्षसान्भीमान्विविशुस्त रसातलम् ।
कश्चिद्गात्राणि कृत्तानि शिरांसि द्विषतां रणे ।
स्फुरन्त्याकृत्तितो ताणि गां गतानि सहस्रशः ।
रामचापविनिर्मुक्तैः सायकैः रुधिराशनैः ।   [5]
निकृत्ता राक्षसाः पेतुर्दंदशोऽथ सहस्रशः ।

G 3 31 23
B 3 25 21
L 3 30 20

तैर्धनूंषि ध्वजाग्राणि वर्माणि च शिरांसि च ।
बाहून्सहस्ताभरणानूरून्करिकरोपमान् ।
चिच्छेद रामः समरे शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २०

ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
भीममार्तस्वरं चक्रुर्भिद्यमाना निशाचराः ॥ २१
तत्सैन्यं निशितैर्बाणैरर्दितं मर्मभेदिभिः ।
रामेण न सुखं लेभे शुष्कं वनमिवाग्निना ॥ २२

राक्षसा भिन्नमर्माङ्गा राघवेण महात्मना ।
मुमुचुः सहिता प्राणान्गच्छन्तस्ते परां गतिम् ।

[D7 om l 1 —(l 1) Ñ2 V D5 आवृद्धा, B1 °वद्धा (for °वृद्धा) —(l 2) Ñ2 D5 7 सर्वान् (for °मान्) Ñ2 D5 7 प्रविशत B2 3 प्रविशतो (for अविशन्त) —(l 3) B3 वेन्नेव (for ब°) B2 केशान्विद्राणकुत्तानि (for the prior half) —(l 5) V B2 विमुक्तेषु (V2 °श्च) (for विनिर्मुक्ते) —(l 6) V B रक्षन्ते (for राक्षसा) Ñ2 D5 7 रामतो (for वह्नो) —(l 7) Ñ2 D5 7 मर्त्योगा, B1 2 मर्मार्ति B3 मर्माङ्गा (for मर्माङ्गा)]

—After 19 D4 T1 ins G1 ins after 20ab, M2 3 ins after l 3 of 452* while D1 subst for 20cd and reads after 20ef

448* ते रणे राक्षसान्बाहून्सहस्ताभरणान्भुजान् ।

[G1 सुहस्त (for स°) D1 तथा, M3 शुभान् (for भुजान्)]

—Thereafter G1 reads l 3 of 453* while D1 cont

449* छित्त्वा छित्त्वा विनिष्पेतु शरा रामस्य रक्षसाम् ।

20 a) D1 बाणैर्धनूंष्, D4 T1 धनूंषि च (for तैर्धनूंषि) Ñ2 V B D5 7 तेषां ध्वजाग्राणि समं ॐ Cg तैरित्यावर्ध मेकं वाक्यं ॐ —b) Ñ2 V B D5 7 धनूंषि (for वर्माणि) Ñ2 D5 7 हस्तिराणि, V B कवचानि, D4 च शिलानि (sic) (for च शिरांसि) Ś1 Ñ1 Dt1 D2 3 4 8 M2 Ck t वर्माणि कवचानि च, Dm1 वर्माणि कवचानि च —After 20ab D4 T1 G3 ins l 3 of 452* G1 ins 448* —Ś1 Ñ1 D2 3 om 20cd —c) D4 बहून् (for बा°) —For 20cd, Ñ2 V B D5 7 subst

450* बाहूंश्चैव महाबाहुश्चिच्छेद बहुधा शरैः ।

[Ñ2 D5 7 बहुशि (for बहुधा)]

while D1 subst 448* for 20cd and reads it after 20ef —Ñ2 V B D5 7 om 20ef —e) Ś1 Ñ1 D2 राम सहसा, M3 समरे राम (by transp) (for राम समरे) M3 reads 20ef twice —After 20, Ś1 Ñ1 D2 3 ins

451* राक्षसानां तथा बाहून्सहस्ताभरणान्बहून् ।
उद्यतान्सायुधान्युद्धे चिच्छिदुः रामसायकाः ।

[(l 2) Ñ1 रामश्चिच्छेद सायकैः (for the post half)] while Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 ins after 20 M3 ins after 20ab

452* हयान्काञ्चनसंनाहान्ध्वजयुक्तान्ससारथीन् ।
गजांश्च सगजारोहान्सहयान्सादिनस्तदा ।

चिच्छिदुर्बिभिदुश्चैव रामबाणा गुणच्युताः ।
पदातीन्समरे हत्वा ह्यनयद्यमसादनम् ।

[(l 1) D4 सपत्नान् (for सुनाहान्) —(l 2) Dt1 सहायान् (for सहयान्) Dg1 S तथा (for तदा) Dt1 (also) समरे शतशो ह्यान् (for the post half) —M1 om l 3 D4 T1 G3 read l 3 after 20ab —M3 transp l 3 and 4 —(l 3) D4 T2 G3 [अ]पि (for [ए]व) D4 T1 M3 चाप (for बाण) —After l 3, M2 3 ins 448* —(l 4) Note hiatus between the two halves Dm1 D4 S ह्यनयत् (to avoid hiatus)]

21 a) M1 तथा (for ततो) —b) G3 तीक्ष्णैश्चैव (for तीक्ष्णाग्रैश्च) V1 तीक्ष्णाग्रैस्त्वविकर्णकैः —c) D1 रामेण (for भीमम्) D2 स्वन (for स्वर) —d) Ñ2 V B Dt1 Dm1 D5–7 छिद्यमाना (for भिद्यमाना) —After 21, Ñ2 V B D5 7 ins

453* केचिद्बाणमवेगैस्तु निर्भिन्नकवचा रणे ।
उच्चैर्गगनमाश्रित्य ततोऽप्यच्छन्महीतलम् ।
महाद्रिशिखराकारानञ्जनाचलसंनिभान् ।
खेचरान्पातयामास राक्षसान्धरणीतले ।
रामचापविनिर्मुक्ता सायका राक्षसेश्वरान् । [5]
भित्त्वा भित्त्वाथ वेगेन प्राविशन्धरणीतलम् ।

[(l 1) Ñ2 B1 D7 विभिन्न, D5 विच्छिन्न (for निर्भिन्न) —(l 2) V उच्चैर्गगनमाश्रित्य, B1 अन्ये गगनमाविश्य (for the prior half) —G1 reads l 3 after 448* —(l 3) B1 शृङ्गानचल (for अञ्जना°) —(l 4) B1 खचरान् (for खे°) Ñ2 D7 पातयामासु (for °मास) —(l 6) B2 3 च (for [अ]थ) V1 धरणीतले]

☞ B3 is a fragmentary MS breaking off from st 22

22 a) D2 सर्वं (for सैन्य) Dt1 D6 T1 विविधैर् (for निशितैर्) —b) G3 मर्दित (for म°) D1 वज्र (for मर्म) Ś1 वेदिभि, D1 नि स्वनै (for भेदिभि) —c) Dt1 Dm1 D6 8 न रामेण (by transp) —d) Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 M3 दह्यमानम्, D2 भुक्त वनम्, D3 दग्ध वनम्, D4 शुष्क°, G3 M1 महावनम् (for शुष्कं वनम्) —After 22, Ñ2 V B1 2 4 D1 5 7 ins

454* ततो निहतभूयिष्ठं ध्वस्तराक्षससूदितम् ।
तद्बलं राक्षसेन्द्रस्य राघवेण शितैः शरैः ।
राक्षसा बलसंपन्ना बहुधा बहवो रणे ।
महानिद्रावशं नीता लीलया राघवेण तु ।

केचिद्भीमबलाः शूराः शूलान्खड्गान्परश्वधान् ।
चिक्षिपुः परमक्रुद्धा रामाय रजनीचराः ॥ २३
तानि बाणैर्महाबाहुः शस्त्राण्यावार्य राघवः ।
जहार समरे प्राणांश्चिच्छेद च शिरोधरान् ॥ २४
अवशिष्टाश्च ये तत्र विषण्णाश्च निशाचराः ।
खरमेवाभ्यधावन्त शरणार्थं शरार्दिताः ॥ २५

3.32.31
3.25.20
3.31.2

[(l 1) B2 शिरि, B3 [s]शिरः (for शिरः) —(l 3) V2 बहवो बभुवुः (by transp) —(l 4) V1 ते (for तु)]

23 D1 om 23 Ñ2 V B1.3.4 D2.7 read 23 after 27 —a) Ś1 Ñ1 D2.3 ते शूलशक्ति(Ñ1 शक्तिशूल (by transp))परिघान्; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 M3.4 ते गृहीत्वा शिलान्शूलान् —b) Ś1 B1 Dt1 D2.3.4 T2 G1 M2.3 प्रासान्, Ñ1 V B3 D5.7 प्रास (V1 कुन्त) (for शूलान्) Ñ V B1.3 D2.5.7 खर, Dg1 Dm1 D3 T3 G2.3 M1 चैव, Dt1 D6 शूलान (for खड्गान्) —For 23cd, Dg1 Dm1 D3 T G M1 subst

455* राम्स्याभिमुखं गत्वा चिक्षिपुः परमायुधान् ।
[Dm1 D3 G3 M1 स्थित्वा (for गत्वा)]

—After 23 D3 M1(l 1–2 only) ins, while Ś1 Ñ1 D2 subst for 24–25

456* अच्छिद्यन्त सुमहद्भिर्मुक्तं रजनीचरैः ।
असम्भ्रान्तो रणे रामः प्रतिजग्राह वीर्यवान् ।
प्रतिगृह्य च तद्रूपं निमीलित इवाभवत् ।
तेषां बाणैः सुनिशितैराददे रघुनन्दनः ।
शिरांसि बाहून्सार्मीश्च विमलांश्च परश्वधान् ।
कुन्डान्सहस्त्राभरणान्धनूंषि कवचानि च ।
समग्रदर्हेषिद्वैर्निशाचरैः
शिरोभिरुद्भासिकिरीटकुण्डलैः ।
भुजैर्भुजङ्गप्रतिमैश्च साङ्गदैः
विचित्रघोराम्बरकैश्च भूरभौः ।
ततस्तु रामस्य शरास्तजीविता
निशाचरा सम्प्रनिपेतुरर्दिताः ।
विसृज्य शस्त्राण्यपरे विदुद्रुवुः
समीक्ष्य रामस्य पराक्रमं रणे ।

[(l 2) Ñ1 वने (for रणे) Ñ1 परिजग्राह (for प्रति°) —(l 3) D2 तु (for च) D2 सर्वे (for वर्षे) —Ñ1 om l 7–10 —(l 10) Ś1 D2 विच्छिन्ना तथ रणे बभूव भू (Ś1 बभूवु) —(l 11) Ñ1 शरानु जीवनी, D2 शरच्छेदीडिता D2 शराग्जीविता (for शरास्तजीविता) —(l 12) D2 निशाचरा सम्प्रति ते भृशार्दिता —(l 13) D2 विसृज्यशस्त्राणु (for विसृज्य शस्त्राणि) —(l 14) D2 महत (for रणे)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D2.3 read a colophon [—*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2.3 खरसैन्यभङ्ग —*Sarga no* Ś1 Ñ1 D2 om, D3 35]

24 For subst in Ś1 Ñ1 D2 cf v l 456* D3 om 24 —a) Dt1 D1.6 G1 M2.3 तथा (for तानि) G1 युधि (for बाणैः) M1 महातेजा (for महाबाहु) —b) D2 प्राणान् (for शस्त्राणि) Dt1 (सर्वा)णा (for [आ,]वार्य) Dt1 D6 वीर्यवान् (for राघव) —For 24cd, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

457* तेषां नानायुधान्याशु बाणैश्चिच्छेद तु खण्डशः ।
[V1 B1 नानि (for नाना) V2 [अ]थ (for तु)]

—c) M2 रामस्य (for प्राणांश्) —d) Ñ2 V B1.4 D5.7 रक्षसां राघव वरे (B1 °ने) B3 राघवो रक्षसां वरे —After 24 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

458* श्रीवत्सवित महाबाहुश्चराश्चरमण्डले ।
चकर्त तरसा वीरो बाहूंश्चैव शिरांसि च ।
ततो हलहलाशब्दः पुनः कलकलो महान् ।
महाप्रश्नसनादस्तु पुनस्तुमुलो महान् ।
आयुधानां च निर्घोषो रथानां च महारवः ।
सिंहनादश्च बाणानां पूरयन्ती नभस्तलम् ।
वर्धते दिक्षु सर्वासु प्रविष्टश्च रसातलम् ।
ततस्तद्राक्षसं सैन्यं खरदूषणसंश्रयम् ।
अभ्यधावत्पुनस्तत्र राघवं रघुनन्दनम् ।

[(l 3) B1 च कल्हो (for कलकलो) —B3 om (hapl) l 4 —B4 transp l 4 and 5 —(l 5) B1.3.4 निर्घोषो (for निर्घोषो) —(l 6) Ñ2 D5.7 द्रुमानां, B4 शूराणां (for बाणानां) B2.3 च (for वे)]

—Then B3.4 read 28ab, while Dg1 Dt1 Dm1 D1.3.4.6 S ins after 24

459* ते छिन्नशिरसः पेतुश्छिन्नवर्मशरासनाः ।
सुपर्णवातविक्षिप्ता जगत्या पादपा यथा ।

[(l 1) Dt1 M2 नत D3 T2.3 तेषु (for ते) M2 शिरसा (sic) (for °सः) D4 रम T1 नर्मे (for वर्म) G2 शिरोधरा (for शरासना) —(l 2) Dm1 D3 G2 -नाश D1 -नाशु (for -वात) D2 निहिता (for वि°) T2 धरण्या (for जगत्या) Dt1 D1 [अ]युधा D1.3 M2 इव (for यथा)]

25 a) Ñ2 B1.3.4 D1.7 तु (for च) M2 ते (for ये) Ñ2 V B3.4 D5.7 ऽत्र (D5 हि)विद्रु (for तत्र) —b) Ñ2 V B1.3.4 Dm1 D1.3.5–7 M2.3 त (for च) —c) V2 B1.3.4 [अ]भ्यपद्यत, Dm1 D3 [अ]भ्यधावत, D1 M1.3 [अ]भ्यवर्तन्त (for °धावन्त) —G2 om (hapl) 25d–27c —d) Dt1 D1.6 शराहता, D4 च शरान्विता (hypm) (for °र्दिता) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 शरार्ता सशोणिताः —For 24–25 Ś1 Ñ1 D2 subst 456* —After 25, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

460* हतत्र राक्षसं सैन्यं खरदूषणमाश्रितम् ।
बभूव पिण्डितं तत्र यथा यूथं द्विपायिनाम् ।
स तु दृष्ट्वा खरः सैन्यं रामसायकपीडितम् ।

C 3 31 35 B 3 23 31 L 3 31 2 तान्सर्वान्पुनरादाय समाश्वास्य च दूषणः ।
अभ्यधावत काकुत्स्थं क्रुद्धो रुद्रमिवान्तकः ॥ २६
निवृत्तास्तु पुनः सर्वे दूषणाश्रयनिर्भयाः ।
राममेवाभ्यधावन्त सालतालशिलायुधाः ॥ २७
तद्बभूवाद्भुतं युद्धं तुमुलं रोमहर्षणम् ।
रामस्यास्य महाघोरं पुनस्तेषां च रक्षसाम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

उवाच शौर्यसंपन्न दूषण भीमविक्रमम् ।
आश्वास्यता बल वीर उद्योग क्रियता च वै । [5]
अहं दाशरथि राम नयामि यमसादनम् ।

[(l 1) B4 तथा (for तत) B4 स्थित (for स्थितम्) —(l 2) V1 B1 3 विशाणिनां (for द्विपाविनाम्) —(l 4) B1 वीर (sic) (for वीम) —(l 5) Note hiatus between the two halves —(l 6) V1 अथ, B1 3 इम (for अह)]

26 G3 om 26 (cf v l 25) —a) Dt1 Dm1 D1 5 3 T1 3 G1 धनुरादाय, D1 समुपादाय, M2 पुनराभाष्य (for पुनरादाय) V4 एता-सर्वान्समादाय —b) Ñ3 V B1 3 4 D1 7 दूषणो दुरतिक्रम (V B1 3 °मान्) —After 26ab Ñ3 V B1 3 4 D1 7 ins

461* वधुविस्तारसयुक्तमाश्वासयत राक्षसान् ।
तेजयित्वा च तत्सैन्य समाश्वास्य च दूषण ।

[(l 1) B4 विस्तारसयुक्तान् (for विस्तरसयुतम्) —(l 2) D1 योजयित्वा (for तेज°) V3 B1 4 तु (for च) Ñ3 B1 दूषण]

—c) D1 अभ्यवतत (for अभ्यधावत) Dt1 D6 अभ्यधावत्सु (D6 °स)सयुद्ध —d) N1 M1 क्रुध (for क्रुद्धो) Ś1 D1 6 T3 क्रुद्ध (T3 रुद्र) क्रुद्धमिवान्तक Ñ3 V B1 3 4 D5 7 नमुचि वासव यथा, Dg1 T3 M2 क्रूरकर्मा निशाचर, D1 राम क्रुद्ध इवान्तक, G1 क्रुद्ध क्रूर इवान्तक ꣸ C1 क्रुद्ध राम क्रुद्धोऽन्तक इवाभ्यधावत् ꣸

27 G3 om up to 27c (cf v l 25) —a) Ñ3 V B1 3 4 D5 7 राक्षसास्त (for निवृत्तास्तु) Ś1 Ñ1 D1 5 अथ ते राक्षसा भूयो, D1 ते विशीर्णायुधा सर्वे —b) D1 [आ]श्रय (for °श्रय) Dm1 D6 -सश्रया, T3 G1 सहिता (for निर्भया) —c) Ñ1 D1 T1 [अ]भ्यवर्तत Dm1 D5 6 [अ]भ्य(D3 [आ तु])धावत (for [अ]भ्यधावन्त) —d) Ñ3 V B1 3 4 D1 7 नानाप्रहरणा रण —After 27 Ñ3 V B1 3 4 D5 7 read 23 —After 27 Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 S (M1 after 28) ins

462* शूलमुद्गरहस्ताश्च पाशहस्ता महाबला ।
सृजन्त शस्त्रवर्षाणि शरवर्षाणि सयुगे ।
द्रुमवर्षाणि मुञ्चन्त शिलावर्षाणि राक्षसा ।

[(l 1) Dg1 D4 T G3 M1 चाप (for पाश) —(l 2) M1 दृष्ट (sic) (for दृश) D4 damaged for शस्त्रवर्षाणि]

28 B3 4 read 28ab after 458* —a) D1 तद्रुत (for तद्बभूव) Ś1 Ñ3 D1 3 तद्भुतमभूद्युद्ध —b) V B1 3 4 D1 3 6 7 लोम (for रोम) —After 28ab Ñ3 V B1 3 4 D5 7 ins.

463* अवतत महाघोर निशाचरविनाशनम् ।
ततो रामो महाबाहु सधायास्त्र महाबलम् ।
गान्धर्वं नाम विख्यात मुमोचायतलोचन ।
ततस्ते राक्षसास्तत्र गान्धर्वास्त्रेण मोहिता ।
अथ रामस्त्वय राम इति कालेन चोदिता । [5]
अन्योन्य समरे जघ्नुरुपेत्य परमायुधै ।
त विनिर्भिन्ननयना विनिवृत्तशिरोधरा ।
अपतन्राक्षसास्तत्र निकृत्ता इव पादपा ।
ततोऽवशेष तु तथैव राघव
शरावशेष क्षयदुर्बल बली । [10]
जघान राम स्थिरधर्मपौरुषो
रिपोर्बल दुष्प्रतिवारणे शरै ।

[(l 1) V निषूदन (for विनाशनम्) —(l 3) Ñ3 V1 गधर्व (for गान्धर्व) —(l 4) V B1 गधव (for गान्धव) —(l 5) V3 B1 मोहिता (for चोदिता) —(l 6) B3 उपेत्य (for उपेत्य) —(l 7) Ñ3 B1 विनभग्न (for °भिन्न) Ñ3 V3 B4 D3 विनिकृत्त, V1 B3(also) विनिर्भिन्न (for विनिवृत्त) —(l 8) D7 निकृत्ता (sic) (for निकृत्ता) —(l 10) Ñ3 D5 7 बलै V1 बली (for बली) —(l 11) B1 3 स्थित (for स्थिर) Ñ3 D5 7 -धृतिपौरुषै (for धर्मपौरुषो) —(l 12) V3 B3 रिपो (for रिपो) Ñ3 D5 7 अथ च नेम्यनुनिमथर्षभ]

—Ñ3 V B1 3 4 D5 7 om 28cd —c) D1 4 T1 G1 3 M1 3 च, M3 तु (for [अ]स्य) Ś1 Ñ1 D1 8 रामस्य च महाबाहो —After 28 M3 ins 462* and thereafter cont while Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 T G M1 3 ins after 28 a passage relegated to App I (No 7)

Colophon —Ś1 Ñ1 D1 3 8 cont the Sarga —*Sarga name* Ñ3 V B1 3 4 D1 7 खरसैन्यविध्वसन, D1 तुमुल युद्ध —*Sarga no* (figures words or both) B1 3 om Ñ3 V3 D1 7 31 V1 30 B1 33 Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 T G M1 25 D1 27 M2 3 26 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

☞ After Sarga 24 D1 ins. a passage (a different version of 24) given in App I (No 8)

२५

तद्द्रुमाणां शिलानां च वर्षं प्राणहरं महत् ।
प्रतिजग्राह धर्मात्मा राघवस्तीक्ष्णसायकैः ॥ १
प्रतिगृह्य च तद्वर्षं निमीलित इवर्षभः ।
रामः क्रोधं परं भेजे वधार्थं सर्वरक्षसाम् ॥ २
ततः क्रोधसमाविष्टः प्रदीप्त इव तेजसा ।
शरैरभ्यकिरत्सैन्यं सर्वतः सहदूषणम् ॥ ३ G 3 31 10 B 3 26 6 L 3 31 6

25

* Ś1 D2,3 continue the previous sarga D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम Before 1, Ñ2 V B1,2,3 D5,7 ins

464* रक्षसामवशेषं तु खरदूषणसंश्रयम् ।
दुर्बलं बलिन राममाहवे पुनरुत्थितम् ।
तथामल्पावशेषाणां समर्थमुपसर्पताम् ।
स्थिरं स्थिरमतिर्वीरो गर्वितानामगर्वित ।

[(l 4) V1 स्थिर, B3 (marg also as above) तत (for स्थिर) D7 om गर्वितानाम],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4,5,6 S ins

465* दूषणस्तु स्वक सैन्य हन्यमान निरीक्ष्य च ।
संदिदेश महाबाहुर्भीमवेगान्दुरासदान् ।
राक्षसान्पञ्चसाहस्रान्समरेष्वनिवर्तिन ।
ते शूलै पट्टिशै खड्गै शिलावर्षैर्द्रुमैरपि ।
शरवर्षैरविच्छिन्न ववर्षुस्त समन्तत ।

[(l 1) M3 स्वय (for स्वक) Dt1 Dm1 D6 निरीक्ष्य (for निरीक्ष्य) D4 T1 न, G1 तद् (for च) —(l 2) D5 सुरासदान् (for दुरा°) —Dg1 reads l 3 in marg —(l 4) M2,3 तै (for ते) Dg1 (before corr as above) D4 S शूलै Dt1 नरै (for खड्गै) —(l 5) D4 रव छिन्न, G1 अविच्छिन्नैर् (for अविच्छिन्न) D4 ववर्षुस्, K(ed) ववृषु (for ववर्षुस्) G1,2 M3 ते (for त)]

1 D5 om 1-3 —ab) Dg1 T G1,2 M1,2 Cm g तु, Dm1 त, D4 म (for तद्) Ś1 D3 नगानां, Ñ1 शराणां (for शिलानां) G1 महता (for प्राणहर) Ñ2 V B1,2,4 D5,7 तेषां शस्त्रमय वर्षं भीषण रो(P1 रो)महर्षणं —cd) G2 धर्मज्ञो (for धर्मात्मा) Ś1 Ñ1 D2,3 राघवो मोघसायकै (Ñ1 D3 °क) (for d) Ñ2 V B1,2,4 D5,7 महद्ध (B3 °ह) प्रतिजग्राह राघवो निशितै शरै

2 D1 om 2 (cf v l 1) —a) Ś1 D2,3 G1 तु (for च) M1,2 तरं (for वर्षं) —b) Dg1 समीलित (for निमीलित) Ś1 Ñ1 D2,3 सुमहत्पर्वतोपम (Ñ1 °म) —cd) Dg1 Dt1 Dm1 D4,5,6 G2 M2 लेभे (for भेजे) Ś1 Ñ1 D2,3 दुर्नोव राघवस्तेषां वधे चैव मनो दधे —For 2, Ñ2 V B1,2,4 D5,7 subst

466* प्रतिगृह्य तु तद्वर्षं घोरं शत्रुनिषूदन ।
शारदं स्थूलवृषतं ऋजुशृङ्गो गो वृषो यथा ।
ततः क्रोधसमाविष्टः कालान्तकयमोपम ।
दिव्यं समाददे सोऽस्त्रं वधार्थं सर्वरक्षसाम् ।

[(l 1) Ñ2 V2 D5,7 तु (for तद्) V1 शत्रुनिषूदन —(l 2) B1 शारदस्थूलवर्षं तु (for the prior half) B3 वृषभो (for गोवृषो) —(l 4) V B4 समादधे]

—Thereafter all cont

467* उद्यत तु खरो दृष्ट्वा ह्यस्त्रं राक्षसनाशनम् ।
ततो मायामय दिव्यमस्त्रं चिक्षेप राघवे ।
राघवस्तु ततो दृष्ट्वा तदस्त्रं दीप्तमोजसा ।
मायास्त्रेणैव हत्वा तु तदस्त्रं पुनराददे ।
हत्वा च राक्षसश्रेष्ठान्खरदूषणसंश्रितान् ।
अवशेष बल सर्वं निहन्तुमुपचक्रमे ।
प्रत्यासन्नास्ततो रामं राक्षसा बलदर्पिता ।
सायकै प्रत्ययुध्यन्त राघव शत्रुसूदनम् ।

[(l 1) V1 D7 उद्यन्. —(l 3) V B1 दीप्ततेजसा —(l 4) V च (for [तु]व) V2 तव, B3 च (for तु) —(l 5) V2 स हत्वा (for हत्वा च) Ñ2 B4 D7 राक्षसान् (for राक्षस) Ñ2 D5,7 संश्रयान् (for संश्रितान्) —(l 6) V1 अवशेषबल सर्वं (for the prior half) B4 अवशेष बल हन्तु सर्वं समुपचक्रमे —(l 7) V B1,2 D5 अल्पत्वमनसा (for प्रत्यासन्नास्ततो) Ñ2 D5,7 राघव (for राक्षसा) V1 रणदर्पिता, V2 रणगर्विता D5 बलगर्विता (for बलदर्पिता)]

3 D1 om 3 (cf v l 1) Ñ2 B4 D5,7 read 3 twice. —a) Ś1 Ñ2 B4 D2,3,5,7 (Ñ2 B4 D5,7 second time) स तु (for तत) —b) Ñ2 V B1,2,4 D5,7 M1 (Ñ2 B4 D5,7 first time) पावक (for तेजसा) Ś1 Ñ B4 D2,3,5,7 (Ñ2 B4 D5,7 second time) शत्रु(D3 °त्रु)मर्मणि(Ś1 °णि)कृन्तनै —c) Ś1 Dm1 D2,3,6 G3 अभ्यहनत्, M1 चाभ्यहनत्, B1,2 (also) D4 T1,2 अवाकिरत् (for अभ्यकिरत्) Dm1 D6 G3 तूर्णं (for सैन्यं) —d) Ñ2 V B1,4 D5,7 (all except V B1 first time) सर्वं सखरदूषण, Ñ2 B2,4 D5,7 (all except B3 second time) सर्वत खरदूषण —After 3 Ś1 Ñ V1 B2,4 D2,3,5,7 ins D1 (om st 1-3) ins before 4, M3 ins l 6 16 only after 470*

468* विमुखीकृत्य रक्षांसि दूषणं च महाबलम् ।
तस्थौ सख्ये चरश्राम प्रदीप्तानलसंनिभ ।
राक्षसास्तत्र रणे भग्नान्दृष्ट्वा रामेण भीषिता ।
रथस्थो दूषणो राम शरवर्षैरवाकिरत् ।
सोऽतिविद्ध शरैस्तेन सर्वगात्रेषु राघव ।
क्रोधमाहारयत्तीव्रं दूषणं प्रति वीर्यवान् ।

G 3 31 11
D 3 16 6
L 3 32 25

ततः सेनापतिः क्रुद्धो दूषणः शत्रुदूषणः ।
जग्राह गिरिशृङ्गाभं परिघं रोमहर्षणम् ॥ ४
वेष्टितं काञ्चनैः पट्टैर्देवसैन्याभिमर्दनम् ।
आयसैः शङ्कुभिस्तीक्ष्णैः कीर्णं परवसोक्षितम् ॥ ५
वज्राशनिसमस्पर्शं परगोपुरदारणम् ।
तं महोरगसंकाशं प्रगृह्य परिघं रणे ।
दूषणोऽभ्यपतद्रामं क्रूरकर्मा निशाचरः ॥ ६

स चापमादाय रणे दूषणाभिमुख स्थित ।
मुमोच निशितान्बाणान्वज्रानिव शतक्रतु ।
ततोऽस्य ध्वजमेकेन चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
त्रिभिस्त्रिवेणु धर्मात्मा द्वाभ्या तु रथसारथिम् ।
न्यकृन्तद्राघव क्रुद्ध शरैरग्निशिखोपमै ।
आयुधानि च सर्वाणि चिच्छेद रघुहस्तवत् ।
स हताश्वो हतरथो भूमौ तिष्ठन्निशाचर ।
गदा चिक्षेप रामाय प्रदीप्तामशनीमिव ।
तामापतन्तीं चिच्छेद राघवो निशितै शरै ।
दूषण चाप्टभिर्बाणैर्विव्याध लघुहस्तवत् ।

[D1 om] 1–2 —(l 1) Ñ2 B4 D5 7 महारथ (for महात्मन्) —(l 2) Ś1 तथा चासभमो, Ñ1 D2,3 तस्यासत्तमो, V1 तस्यापमक्रमाद B3 4 तयौ चापक्रमाद (for तयौ सख्ये चरन्) Ś1 -म्प्रम D2 -सनिभ (for -सनिभ) —(l 3) Ñ2 B1 4 D5 7 सयुगे (for भीमना) —(l 5) D1 सवगात्रम —(l 6) Ñ2 B4 D2 1 अभ्याहरत (for आहारयत्) Ñ2 B3 4 D5 7 रा(Ñ2 र)घुस प्रति D1 प्रति सयुगे M3 प्रति राक्षम (for प्रति वीर्यवान्) —(l 7) Ñ1 आलम्ब, Ñ2 B1 4 D5 7 M3 अवम्य, D2 3 आवम्य (for आदाय) V1 स चापरा दूरा द्ष्ट्वा D1 स चाप मण्डलीकृत्य (for the prior half) Ñ2 V1 D5 7 दूषणोऽभि (for दूषणाभि) D2 -[अ]भिमुख स्थित —(l 8) Ñ1 V1 D2 2 M3 वज्राणीव B4 शतानि च (for शतक्रतु) —After l 8 D1 ins

468(A)* दूषणोऽपि शरास्तीक्ष्णाश्चलिता भुजगानिव ।
रामवभिमुखा गृह्य क्षिप्रशतसहस्रश ।
अथ रामो महाबाहुस्तूर्णमुद्धृत्य सायकान् ।
मध्यन्नेपमासीद्दृढमन्सधाय धनुषि क्षुरान् ।

—After l 9 D1 ins.

468(B)* पतन तु शिर कायाद्यानयामास सारथे ।

—(l 10) Ñ2 D5 7 च तथा B4 च तदा, D2 वल्वान् (for धर्मात्मा) B3 त्रिभिस्तु रथ च तदा (for the prior half) Ñ2 B3 4 D5 6 7 M3 च (for तु). V1 द्वाभ्यामथ रुमारथि D1 द्वाभ्या मध्ये महारथ (for the post half) —(l 11) Ś1 निकृत्य V1 न्यकृन्तन् B3 निकृत्य, D2 निकृन्तद्, M3 न्यहनद् (for न्यकृन्तद्) —For l 11 D1 subst l 1 and then cont l 2

468(C)* दण्डेन तु बाणेन धनुश्चिच्छेद राघव ।
रक्षसस्तु सुसंक्रुद्धो बाणै रघुशार्दूलोपमै ।

—(l 12) M3 चित्राणि (for सर्वाणि) Ñ2 B1 4 D5 7 M3 लघुविक्रम (for °हस्तवत्) D1 चिक्षेप गदशनीमिव (for the post half) —D1 om l 13–14 —(l 14) D2 reads गदा in marg M3 रामाय चिक्षेप (by transp) Ñ2 B2 4 D5 7 गदामादाय चिक्षेप रामबाणमुखामिव —(l 16) Ś1 वहुभिर् (for चाष्टभिर्) Ñ2 पञ्चभिश्च B3 4 D5 7 पञ्चभिश्चे , M3 लघुविक्रम (for °हस्तवत्) V1 बाणैश्चतुर्भिर्विव्याध दूषण रघुनन्दन]

—while M3 ins after 3

469* तान्दृष्ट्वा निहतान्सख्ये राक्षसान्परमातुरान ।
ननाद विविधान्नादान्राम परपुरंजय ।

4 [b]) Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 शत्रुसूदन, D3 शत्रुदूषण, G(ed) भीमविक्रम (for शत्रुदूषण) —After 4[ab] Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins M3 ins l 1–2 only after 4[ab]

470* शरैरशनिकल्पैस्त राघव समवाकिरत् ।
ततो राम सुसंक्रुद्ध क्षुरेणास्य महद्धनु ।
चिच्छेद समरे वीरश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
हत्वा चाश्वाञ्शरैस्तीक्ष्णैरर्धचन्द्रेण सारथे ।
शिरो जहार तद्रक्षस्त्रिभिर्विव्याध वक्षसि ।
स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथि ।

[(l 1) Dt1 D4 तु, G1 2 M2 3 च (for त) —(l 2) Dt1 D4 स सक्रुद्ध M1 ततो रामेण महद्द (for the prior half) M3 क्षुरप्रेणास्य तद्धनु (for the post half) —(l 3) G1 M3 समरे रामश्, G2 चतुरो रामस् (for समरे वीरश्) —(l 4) M1 [अ]श्व (for [अ]श्वान्) —D4 om (hapl) from श्व in l 4 up to st 5[c] —(l 6) T1 M3 भग्नधन्वा]

—Thereafter M3 cont l 6–16 of 468*

—[cd]) Ñ1 V B1 3 4 D2 7 घोरदर्शन, Dt1 रोमहर्षण (for रोम°) Ś1 Ñ1 D1 3 जग्राह परिघ(Ś1 परम) घोरमायस वज्रसंनिभ(D1 सुवर्णस) M3 दूषणोऽथ समादाय परिघ भास्करप्रभ —After 4 D1 ins.

471* यमदण्डप्रतीकाश भीम शत्रुनिबर्हणम् ।

—After 4 G2 ins 472*

5 D4 om 5[abc] (cf v l 4,0[a]) For 5–6[b], M3 subst. 472* —[a]) V1 वेष्टितै D3 त्रिशिख (for वेष्टित) Ś1 D2 पट्टैर् (for पट्टैर्) —[b]) Dg1 देवसेना (for देवसैन्य) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 4 M3 वज्रानलवज्रोपम , D1 आमयवज्रौ यथा, M1 देवसैन्यविमर्दन, K(ed) देवसैन्यप्रमर्दन —[c]) Ñ1 आयुधै (for आयसै) Ś1 Ñ1 D2 3 दीप्तै , Dg1 कीर्णं (for तीक्ष्णै) —[d]) Dg1 तीक्ष्णै (for कीर्णं) Ś1 Ñ1 D1 2 सयुत(D1 सकीर्ण) शोणितोक्षित, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सर्वत परिवारित(B3 °चरित) M3 संयुक्त रुधिरोक्षित

6 [a]) M3 इन्द्राशनि —[b]) Ś1 D2 परिघ परदार(D2 °र) ण, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शत्रुदेवनिदारण Dg1 Dt1 D3 4 6 8 T2 G1 2 M1 पु(Dt1 D8 G2 प)रगोपुरदार(Dg1 D8 G3 M1

तस्याभिपतमानस्य दूषणस्य स राघवः ।
द्वाभ्यां शराभ्यां चिच्छेद सहस्ताभरणौ भुजौ ॥ ७

भ्रष्टस्तस्य महाकायः पपात रणमूर्धनि ।
परिघश्छिन्नहस्तस्य शक्रध्वज इवाग्रतः ॥ ८

G 3 32 19
B 3 26 24
L 3 31 27

°र)ण, D1 स्याश्च गतासून् ॐ C1 शत्रुणा सार्व इन्द्रियाणि तथा पुर शरीर तस्य द्वारेण विद्रावणम्। यद्वा पुरद्वारविद्रावणम् ॐ —M3 subst for 5–6^b Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.5.7 G2 M1.2 ins after 6^ab G2 ins after 4

472* त्रासनं सर्वभूतानां काञ्चनाङ्गदभूषणम् ।

[Ś1 Ñ1 D2.3 धारिणं (for भूषणम्) D1 गिरिभारमिव इव (for the post half)]

Ñ2 V B1.3.4 D5.7 cont

473* यमदण्डोपमं घोरं तीक्ष्णं परमशोभितम् ।

[V1 तूर्णं (for तीक्ष्णं) V1 B4 D5.7 परमशोभन]

—^c) Ś1 महाकायः (for महोरगं) —^d) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 सहसा, D1 मृधे (for रणे) —^e) Ś1 Ñ1 D2 [ऽ]भ्य(D3 [ऽ]भि)पतत्तूर्णं, Ñ2 B1 Dg1 D1.5.7 T1 [ऽ]भ्यद्रवद्रामं, V1 न्यपतद्रामं, B1 [ऽ]भ्येत्य तद्रामं, D3 [ऽ]भ्यहनत्तूर्णं —^f) Ś1 D2.3 हतोऽसीति वदन्रणे, Ñ1 दूषणाभ्यवदद्रणे (sic), Ñ2 B1.3.4 D5.7 वृत्रं शक्र इवासुरं, V वृत्रं वज्रमिवासुरं (V1 °हरेत्) D1 M3 पतङ्ग इव पावकं M3 कृतकर्मा निशाचर. —After 6 D1 reads (preceded by 475* and 476*) 11–15 (including star passages) —After 6 Ś1 D2 ins D1 cont after 486*

474* आरोपयामास सकृद्वक्षिन् विस्फार्य कार्मुकम् ।
रे रे रक्षोऽधम शूर वृथा तव पराक्रम ।
प्रतियुध्यस्व समरे मया सार्धं निशाचर ।
ये त्वया भक्षिता पूर्वं दण्डकारण्यवासिन ।
द्रक्ष्यन्ति त्वा मृतं तेऽद्य मुनयः संशितव्रताः ।
राघवेणैवमुक्तस्तु दूषण परुषं वच ।
प्रत्युवाच तदा राम क्रोधविस्फारितेक्षण ।
प्राकृतांस्त्रीश्च सान्हत्वा शूरोऽहमिति मन्यसे ।
परिघस्य प्रहारं तु सहस्व मम संयुगे ।
एवमुक्त्वा ततो रक्षो राम रक्तान्तलोचनम् ।
उद्यम्य परिघं घोरं राघवाभिमुखो ययौ ।

[(l 1) D2 स्फार्य च (for विस्फार्य) —(l. 2) D1.2 नाम (for तव) —(l 3) D1 यदि युध्यस्व (for प्रति°) —(l 6) D2 एवमुक्तस्तु रामेण (for the prior half) —(l 10) D1.2 एवमुक्त्वा (for °मुक्त्वा) —(l 11) L(ed) नुद्यमान रक्षरेप (for the prior half)]

—After 6, D1 M2 ins

475* तं कालदण्डप्रतिमं भ्रामयन्तं दूषणं ।

—D1 cont

476* अभिदुद्राव काकुत्स्थ हतोऽसीति वदन्रणे ।

—After 475*, M2 cont

477* पराक्रमेण युद्धे परिघं राक्षसोत्तम ।
दूषणं परमक्रुद्धो हतोऽसीति वदन्रणे ।,

whereas Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins after 6.

478* तस्याभिपततस्तूर्णं दूषणस्य स राघव ।
शरैरायुधवज्राभं परिघं क्रोधमूर्छित ।
स धारा राघवोत्सृष्टा आपात्य परिघं शिता ।
कुण्ठधारा क्षितिं जग्मु यावदीर्घा इवोरगा ।
ततो दूषणमाक्रान्तं दृष्ट्वा परिघधारिणम् ।
वधेप्सु त रोषदीप्तं दण्डहस्तमिवान्तकम् ।

[(l 1) V B2.3.4 गत्वा (for तूर्णं) —(l 2) B1 om from प up to त D7 क्रोधमूर्छित —(l 4) G(ed) नयदीर्घा —(l 6) Ñ2 B1 D5.7 रोषदीप्तं त (by transp) V1 रोषसंदीप्तं, V2 क्रोधदीप्तं त (for त रोषदीप्तं)]

7 D3 reads from 7^a up to l 1 of 480* in marg —^a) Ś1 Ñ V B1.2 तस्याभिपततः सङ्ख्ये, B1 तस्य चापततः सङ्ख्ये —^b) G2 M2.3 च (for स) —^c) Ñ2 B4 D7 क्षुराभ्यां (for शराभ्यां) —^d) Ñ2 सहसा, D5.7 सहस्व (for सहस्त), B1 प्रशस्ताभरणौ भुजौ —For 7, D1 subst and reads after 474*

479* सलोहतौ भुजौ द्वाभ्यां क्षुराभ्यां रघुनन्दन ।
अकृन्तत महाबाहु स्कन्धदेशान्महाबल ।
छित्वा तस्य भुजौ रामः प्रहृष्टोऽभूत्सत्वरं वै ।
परिघं च महाघोरं निपतन्तं ददर्श ह ।

—After 7, Ś1 Ñ1 D2.3 ins M2 ins l 1 and 4, while V1 ins l 3 only after 9

480* तस्य छित्वा भुजौ राम प्रहृष्टो रघुनन्दन ।
व्याघ्रानतलशब्देन रक्षसा भयमादधे ।
भूयश्च स च घोषेण सर्वतोऽप्यनुनादयन् ।
परिघं च महाघोरं पातयामास पद्मवत् ।

[(l 1) D1 तत छित्वा, M1 छित्वा तस्य (for तस्य छित्वा) D3 राघवो रणे (for रघुनन्दन) —(l 2) Ñ1 व्याघोषतलघ्घन, V1 व्याघ्रस्यन्तलघोषेण, D3 व्याघोषतलघ्घन (for the prior half) Ñ1 V1 D2.3 आददत् (for आदधे) —(l 3) Ś1 भूयिष्ठ (for भूयश्च) Ñ1 घोषेन V1 वेगेन (for घोषेण) Ñ1 V1 [ऽ]प्यनुनादयन् —(l 4) M2 त (for च) D3 यथा (for महा) M2 पतमान ददर्श ह (for the post half)]

8 ^a) Ś1 ततस्, B1 हतस्, D2 सोऽस्तस्, D3 G1 स्रस्तस् (for भ्रष्टस्) Dg1 भ्रष्टहस्तो, D1 पृष्ठतश्च (for भ्रष्टस्तस्य) Ñ1 D4 T1 महाकायात्, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 महाघोर, D1 महाकाय, D3 महारस (for महाकाय). —^b) D1 धरणीतले (for रणमूर्धनि) —After 8^ab, B3 ins

481* पतितं च तदा हस्ते रक्षसो व्याकुलोऽभवत् ।

G. 3 32. 10 B 3 26. 15 L. 3 31 23 स कराभ्यां विशीर्णाभ्यां पपात भुवि दूषणः ।
विषाणाभ्यां विशीर्णाभ्यां मनस्वीव महागजः ॥ ९
दृष्ट्वा तं पतितं भूमौ दूषणं निहतं रणे ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सर्वभूतान्यपूजयन् ॥ १०
एतस्मिन्नन्तरे क्रुद्धास्त्रयः सेनाग्रयायिनः ।
संहत्याभ्यद्रवन्रामं मृत्युपाशावपाशिताः ।
महाकपालः स्थूलाक्षः प्रमाथी च महाबलः ॥ ११
महाकपालो विपुलं शूलमुद्यम्य राक्षसः ।
स्थूलाक्षः पट्टिशं गृह्य प्रमाथी च परश्वधम् ॥ १२
दृष्ट्वैवापततस्तांस्तु राघवः सायकैः शितैः ।
तीक्ष्णाग्रैः प्रतिजग्राह संप्राप्तानतिथीनिव ॥ १३
महाकपालस्य शिरश्चिच्छेद रघुनन्दनः ।
असंख्येयैस्तु बाणौघैः प्रममाथ प्रमाथिनम् ॥ १४

—°) D3 पात्य (for परिघः) Dg1 तस्य विच्छिन्नहस्तस्य, D1 परिघच्छिन्नहस्तस्य —d) Ñ2 शतुध्वज (for शक्र°) Ñ1 इवोच्छ्रित, D4 T1 इवोच्छ्रित, M3 इवापर (for इवाग्रत) —After 8, Dt1 ins रामचन्द्राय नम

9 a) Dt1 D1 कराभ्यां च (for स कराभ्यां) Ś1 Ñ1 Dg1 D1 4 T3 G2 M3 विशीर्णाभ्यां, D1 M3 निकृत्ताभ्यां, D2 विदीर्णाभ्यां (for विशीर्णाभ्यां) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 स भुजाभ्यां निकृत्ताभ्यां —b) D3 रणमूर्धनि (for भुवि दूषण) ❀ Ct विशीर्णाभ्यां विक्षिप्ताभ्यां भुजाभ्यामुपलक्षितो दूषणश्च पपात विगतासुरिति शेष ❀ —c) Ś1 Ñ1 D1–3 M3 निकृत्ताभ्यां, B2 विशीर्णाभ्यां, D4 T3 विकीर्णाभ्यां (for विशीर्णाभ्यां) —d) Ś1 Ñ V1 B1 4 D1–3 6 7 M2 विशृण्ण(D1 अरण्य, M3 विपन्न) इव कुञ्जर, V1 B1 यथा हैमवतो गज —After 9, V1 ins l 1–3 of 480*

10 a) Ñ1 G2 तं दृष्ट्वा (by transp), Dt1 om (for दृष्ट्वा तं) V1 परिघ, G2 M3 निहत (for पतित) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 5 6 7 M3 सपरिघ (for तं पतितं) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 तत्र (for भूमौ) —b) Ś1 पातित, M3 पतित (for दूषण) Ś1 तेन यद्, N V B1 3 4 D1–3 5 7 पतित, M3 दूषण (for निहत) Ñ2 V B2 3 4 D6 7 भुवि (for रणे) —c) Ś1 V2 Dg1 D3 2 T3 M3 भूतानि (for काकुत्स्थ) —d) Ś1 Ñ2 D2 3 M3 राघव प्रख्य(M3 सर्व)पूजयन्, Dg1 T3 काकुत्स्थं समपूजयन्, D5 सर्वलोकान्यपूजयन् ❀ Cg साध्विति । अपूजयन् अस्तुवन् ❀ —After 10, Ñ2 B1 3 4 D6 7 ins V ins after 16

482* यत्र यत्र च वाशेत राघवो राक्षसान्तक ।
तत्रैव निहतास्तेन न शत्रुरभिवर्तितुम् ।

[(l 1) V पतदैव, D3 च विशेत (for च वीक्षेत) —(l 2) V D6 अभिवर्तितु]

11 For sequence of st 11–17 in D1 cf v 1 6 —a) Ś1 D1 दशाम् (for क्रुद्धाः) —b) D4 ढ (for त्रय) M2 3 सेनाप्रणायका Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 5 6 7 विक्रान्ता राक्षसोत्तमा —Ś1 V1 V1 D3 3 transp d and e/ —e) Ś1 V1 V1 D2 3 M3 सहसा V2 B1 3 4 D6 7 सहेन (for सहत्य) Dg1 G1 [अ भिद्रवन्, D5 7 अद्रवन्, G3 [अ भ्यपतन् (for [अ भ्यद्रवन्) —d) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 5 6 7 मृत्युपाशवशं गता, V1 मृत्युपाशनिरा गता, M2 पतंगा इव पावक ❀ Ct संहत्य मिलित्वा । मृत्युपाशेनावपाशिता बद्धा ❀ —For 11abcd, D1 subst

483* दूषणं निहतं दृष्ट्वा हताश्च खरसैनिक ।
सचिवा दूषणस्यैव राघवं पर्यवारयन् ।

—Ñ2 V2 B1 3 4 D6 7 om (hapl) 11e/. —e) M1 महाकराल (meta) (for °कपाल) D6 सालाक्ष (for स्थूलाक्ष) —f) D1 रक्षसां वर (for च महाबल) —After 11, D1 ins

484* राघव ते त्रयो रक्षा भद्रैयत्समरे स्थिता ।

12 For sequence of st 11–17 in D1 cf v 1 6 —a) Ś1 D2 3 विमल, N1 दुरा ना (for विपुल) —b) D1 राक्षस, M3 चायस (for राक्षस) ❀ Cv प्रमाथी च महाबल इत्यत्र पर महाकपालो विपुल शूलमुद्यम्य राक्षस इत्येतदन्त कोष्ठेषु लेखक प्रमादात् पातित ❀ —c) Dg1 D4 S पट्टस, D5 परिघ (for पट्टिश) —d) N2 महाबल (for परश्वधम्)

13 For sequence of st 11–15 in D1, cf v 1 6 —a) Ñ2 B1 3 4 D6 2 च (for [दृ]ष्ट्वा) Ñ(ed)तूर्णं (for तांस्तु) Ś1 N1 V D2 3 [आ]पततमानांस्तान्, N2 B1 3 4 D1 6 7 [आ]पततानानि, G(ed) धावमानांस्तान् (for [आ]पततस्तांस्तु) —b) Ś1 N1 V1 D2 3 त्रिभि (for शितै) N2 B1 3 D1 6 7 तानि रक्षांसि राघव, V2 रक्षमाणाघव शरै, B2 रक्षांसि तानि राघव —c) V2 B1 3 4 D6 7 क्षुरप्रै, D1 सुतीक्ष्णै, D2 क्षीणाग्रैर् (for तीक्ष्णाग्रै) Ś1 D2 प्रतिजग्राह, N1 चापि जग्राह D5 च निजग्राह (for प्रतिजग्राह) —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 सत्कारद् (for संप्राप्तान्) N1 यथा (for इव)

14 For sequence of st 11–15 in D1 cf v 1 6 —a) M1 महाकपालस्य —b) Ś1 V2 V B1 3 4 D2 3 5 7 [पृ]थक्तूर्णं (V2 V1 B1 3 4 D6 7 °पा च) स, D1 [पृ]थक्पुणा सह D4 T1 2 G1 2 M2 3 रघुनन्दन (T2 G1 °णा) (for रघुनन्दन) N1 विच्छेदाशाय कार्मुक —c) Ś1 V V B1 D1 2 3 6 7 बाणैश्च बहुभि(V1 विविधै)स्तीक्ष्णै (D3 °क्ष्णै), B2 3 बाणवृष्टि निपेतस्त्रत्र, D1 बाणैश्च दशभिस्तीक्ष्णै.

स्थूलाक्षस्याक्षिणी तीक्ष्णैः पूरयामास सायकैः ।
स पपात हतो भूमौ विटपीव महाद्रुमः ॥ १५
ततः पावकसंकाशैर्हेमवज्रविभूषितैः ।
जघान शेषं तेजस्वी तस्य सैन्यस्य सायकैः ॥ १६
ते रुक्मपुङ्खा विशिखाः सधूमा इव पावकाः ।
निजघ्नुस्तानि रक्षांसि वज्रा इव महाद्रुमान् ॥ १७
रक्षसां तु शतं रामः शतेनैकेन कर्णिना ।
सहस्रं च सहस्रेण जघान रणमूर्धनि ॥ १८
तैर्भिन्नवर्माभरणाश्छिन्नभिन्नशरासनाः ।
निपेतुः शोणितादिग्धा धरण्यां रजनीचराः ॥ १९

G 3 31 30
B 3 36 3
L 3 31 30

15 For sequence of st 11–15 in D1 cf v l 6 —a) Ñ B1.3.4 D1.7 च चक्षुषि, V2 तु चक्षुषि, Dg1 [अ]क्षिणोर्स्तीयै (sic) Dt1 D6 [अ]क्षिणी स्थूल (for [अ]क्षिणी तीक्ष्णै) —b) Ñ V2 B1.3.4 D3.7 मार्गणै (for सायकैः) —c) V2 D1 ते निपेतु Dg1 निपपात (for स पपात) Ś1 N1 V1 D2.3 छिन्नो छिन्नो (V1 °न्ना) Ñ2 B1.3.4 D1.7 छिन्नो क्षितौ, V2 परिच्छिन्ना Dg1 हतो भूमौ, D1 क्षण छिन्ना, G1 महान्भूमौ (for हतो भूमौ) —d) Ś1 V1 D2.3 विनिकृत्तो यथा द्रुम, N1 भूमौ रामशराहत, N2 V2 B1.3.4 D1.7 हतो (V2 illeg) रामस्य सायकै, D1 भूमौ रामस्य सायकै —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 S ins

485* दूषणस्यानुगान्पञ्चसाहस्रान्कुपित क्षणात् ।
हत्वा तु पञ्चसाहस्रैरनयद्यमसादनम् ।
दूषण निहत दृष्ट्वा तस्य चैव पदानुगान् ।
व्यादिदेश खर क्रुद्ध सेनाध्यक्षान्महाबलान् ।
अय विनिहत सख्ये दूषण सपदानुग ।
महत्या सेनया सार्धं युद्ध्वा राम कुमानुषम् ।
शस्त्रैर्नानाविधाकारैर्हनध्व सर्वराक्षसा ।
एवमुक्त्वा खर क्रुद्धो राममेवाभिदुद्रुव ।
श्येनगामी पृथुग्रीवो यज्ञशत्रुर्विहंगम ।
दुर्जय करवीराक्ष परुष कालकार्मुक ।
हेममाली महामाली सर्पास्यो रुधिराशन ।
द्वादशैते महावीर्या बलाध्यक्षा ससैनिका ।
रामसेनाभ्यधावन्त विसृजन्त शरोत्तमान् ।

[(l 2) Dg1 हत्वा तान् D1 T1.2 G1.3 मार्गणै T3 हत्वा त (for हत्वा तु) Dm1 D6 G1 पञ्चसाहस्रान्, M3 पञ्चसाहस्रम् Dt1 D6 तावद्वद् (for अनयद्) —(l 3) G1 च हत (for निहत) Dt1 D6 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) Dg1 तस्यैव च (by transp) (for तस्य चैव) G1 बलानुगान् —(l 4) M1.2 तत (for खर) —(l 5) Dt1 विनिर्हित (sic) (for विनिहत) Dm1 D6 G2.3 सेते (for सख्ये) —(l 6) M1 युध्यमान (for युद्ध्वा राम) —(l 7) G1 नानाविधैर्घोरैर् —(l 9) G2 वज्रग्रीवो (for पृथु°) —(l 10) D6 G2 पुरुष (sic) (for परुष) —(l 11) D6 G M मेघमाली (for हेममाली) —(l 12) D6 सर्वे वध्या (for ससैनिका) —(l 13) Dg1 D6 T G1.2 M1.2 [अ]भ्यवर्तंत (for [अ]भ्यधावन्त)]

—After 15 D1 ins

486* अथ राक्षसान्दृष्ट्वा पतितान्रणमूर्धनि ।
राघवास्त्रविनिर्दग्धान्पतङ्गानिव पावके ।
दृष्ट्वैव दूषण क्रुद्धो सन्निपातविहन्यात्मन ।
पादप भ्रामयामास कालदण्डमिवोर्ध्व रवम् ।
त दृष्ट्वा राघवो रक्ष पादपायतपाणिकम् ।

—Then cont 474*

16 N2 D3.7 om 16 —a) Ś1 तथा (for तत) —b) Ś1 Ñ1 V B1.3.4 D1–3 शरैर्हेमविभूषितै (B1.3.4 D1 °पुङ्खै) —c) V1 सर्व (for शेष) D1 जघान बलिनस्तस्य —d) Ś1 Ñ1 V B1.3.4 D2.3 राक्षस (B1.3.4 D1 रक्षसा) सैन्यमाहवे, D1 तत्र सैन्यस्य राघव —After 16 V ins 482*

17 a) Ñ1 निशिता (for विशिखा) —b) G(ed) खे यद्वा (for पावका) Ś1 Ñ1 D2.3 रामकार्मुकनि सृता, Ñ2 V B1.3.4 D1.6.7 सधूमा हेमभूषणा (D1 °षिता) —d) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.6.7 G2 M1.2 वज्रापात, D1 यथा वज्रो, (for वज्रा इव) Ś1 D2.3 महीधरान्, Dm1 D6 G3 महासुरान्, M1 महाचलान् (for महाद्रुमान्)

18 a) D1.3 M1.2 राक्षसाना (for रक्षसा तु) Ś1 शतान्, G2 शर (sic) (for शत) —b) Dg1 Dm1 D6 G3 M2 शरेण, D6 शितेन, T2 शरेण (for शतेन) Ś1 D2.3 पत्रिणा (D3 °णा) (for कर्णिना) D1 पुङ्खेन विकर्णिना —For 18ab, Ñ2 V B1.3.4 D1.7 subst Ñ1 subst l 2 only for 18ab

487* राक्षसाना शत हत्वा अध्वना राघव पुन ।
एकैकेन वधायैक शरेण युधि राक्षसम् ।

[(l 1) D3 ऐक्षाना (for अध्वना) —(l 2) Ñ1 एककेन B1.4 एकैनैव (for एकैकेन) B1 वधाकृत (for वधायैक) V2 शरेण (for शरेण) Ñ1 राक्षसान् (for राक्षसम्)]

—c) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T2 G2.3 M1.2 तु (for च) —d) Ñ V B1.3.4 D3.7 शराणा निजघान स (Ñ1 ह) D1 अयुतानुवरा सज

19 a) Ś1 Ñ B1.3.4 D2.3.6.7 G1.2 M2 त (for तैर्) Ś1 Ñ1 V B1 D2.3 छिन्न (for भिन्न) B1 मर्म (for वर्म) Ñ2 V2 B1.3.4 D1.7 G2 [आ]वरणाश्च (for -[आ]भर°) —b) Ś1 D2 छिन्नभिन्नशिरोरुहा, Ñ2 D1.7 छिन्ना भिन्ना शरा हता, V छिन्नभिन्नशराहता, B1.3.4 छिन्नभिन्ना शराहता, D3 छिन्नभिन्नशिरोधरा, T2 छिन्ना भिन्नशरासना —D2 reads 19c–21 in marg —c) V1 B4 D1–3 शोणितैर्दिग्धा, B1.3 शोणितैर्दिग्धैर् (for °तादिग्धा) —d) G(ed) पृथिव्या (for धरण्या) —For 19 D1 subst and reads after 20ab

G 3 32 31 B 3 20 33 L 3 31 39 तैर्मुक्तकेशैः समरे पतितैः शोणितोक्षितैः ।
आस्तीर्णा वसुधा कृत्स्ना महावेदिः कुशैरिव ॥ २०
क्षणेन तु महाघोरं वनं निहतराक्षसम् ।
बभूव निरयप्रख्यं मांसशोणितकर्दमम् ॥ २१
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण मानुषेण पदातिना ॥ २२
तस्य सैन्यस्य सर्वस्य खरः शेषो महारथः ।
राक्षसस्त्रिशिराश्चैव रामश्च रिपुसूदनः ॥ २३
ततस्तु तद्भीमबलं महाहवे
समीक्ष्य रामेण हतं बलीयसा ।
रथेन रामं महता खरस्ततः
समाससादेन्द्र इवोद्यताशनिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

488* बभूव गिरिमकाशैरावृत धरणीतलम् ।
वर्भिवैर्गिरिसकाशै पतितैर्वारणोपमै ।

20 D3 reads 20 in marg (cf v l 19) —ab) D1 तैश्छिन्नहृदयै सख्ये (for a) Ñ V B1 3 4 D5 7 पतित समरे (by transp) (for समरे पतितै) —After 20ab D1 reads 488* —c) D11 D4 Ct विस्तीर्णा (for आस्तीर्णा) Ś2 D2 3 स्तरन वसुधाकीर्णा, Ñ V B1 3 4 D5 7 स्थानानिवसुधा कीर्णा (Ñ1 V1 B1 °र्णा), D1 बभूव वसुधाकीर्णा —d) Ś1 B1 D3 सखवद्री, Ñ1 Ñ2 B3 4 D5 6 7 मखे यदा, Ñ2 मख वेदि, Ñ1 यज्ञे वद्री (sic), Dg1 D8 महावद्रा, D4 महाद्वै (sic) (for महावेदि) D1 कुशैर्वेदिरिवाध्वरे

21 D3 reads 21 in marg (cf v l 19) —a) Ś1 Ñ1 D2 3 M1 क्षणन तत्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तत्क्षणेन, Ñ2 Dg1 D11 Dm1 D6 T1 तत्क्षण तु (for क्षणेन तु) Ś1 Ñ1 बल सर्व D3 M1 बल घोर, D3 वन घोर (for महाघोर) D1 नि शब्दमिति तत्सर्व —b) Ñ1 D2 3 M1 तदा, D1 द्रुम (for वन) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 निहतकण्टक (for निहतराक्षसम्) L(ed) तदासी हतराक्षस —For 21ab, G(ed) subst l 4 of 490* —c) Ś1 निरपेक्ष च (for निरयप्रख्य) —After 21 Ś1 D2 3 ins

489* वर्भिवर्गिरिसकाशै पातितैर्वारणोपमै ।
नि शब्दमभवत्सर्व दान निहतराक्षसम् ।

[cf 488* —(l 2) D3 दान सर्व (by transp)]
while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

490* कथान्ये पेतुर्भूमौ गताडा गतजीविता ।
कृत्तस्त्वन्ये भ्रमन्त्यन्ये मधा इव शरार्दिता ।
तद्दानमहाघोर विप्रद्रुतनिशाचरम् ।
शून्यमासीद्वन सर्व रामबाणाग्निना हतम् ।

[(l 1) Ñ2 गतपरासिव —(l 2) B3 वनस्त्वे, D5 सं क्षि (sic) (for भ्रमन्त्वन्ये) V1 B3 शराहता (for शरार्दिता) B1 G(ed) om. l 3 —(l 3) Ñ2 तत्र तत्र तु (sic), B4 त दानं V महाघोर (for महाघोर) Ñ2 D5 7 विद्रविन (for विद्रुत) —G(ed) reads l 4 for 21cd —(l 4) G(ed) सादोपन (for आसो°)]

22 Ñ1 om 22-23 —b) M1 कुरकर्मणा (for भीम°) —d) D1 दूषणश्च निपातित

23 Ñ1 om 23 (cf v l 22) —a) D1 स तु (for तस्य) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G2 M1 सर्वस्य सैन्यस्य (by transp) —b) Ś1 D2 शिशोनतपरित्रात्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G1 2 M शेषो महाबल, D1 शेषो महाबल, D3 शेषोऽतिपरित्रात् —d) G1 तु (for च) Ñ2 B1 3 4 D5 7 हतशेषा निशाचरा, V हतशेषा महाबला, D2 राम तु रिपुसूदन —After 23 Dg1 D11 Dm1 D4 5 8 S ins

491* शेषा हता महावीर्या राक्षसा रणमूर्धनि ।
घोरा दुर्विषहा सर्व लक्ष्मणस्याग्रजेन त ।

[(l 1) D4 T1 2 G1 2 M3 4 महाभाग (for महावीर्या) G1 2 M3 4 रणमूर्धनि (for रणमूर्धनि)]

24 a) Dg1 D2 T1 G M1 त (for तद्) Ś1 D1 2 भीम बलो (for भीमबल) Ś1 D1 2 बल रणे, D3 महारण, M1 दुरासद (for महाहवे) —b) Dg1 T1 समीक्ष्य (for समीक्ष्य) D1 बले (sic) (for हत) Ś1 D2 च लीलया (for बलीयसा) —For 24ab, Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

492* स दूषण प्रेक्ष्य रणे निपातित
निशाचराश्चाप्रतिमप्रतापिनम् ।

[(l 1) B1 निपातित रणे (by transp) —(l 2) B4 बलोत्कटान् (for °प्रतापिनम्)]

—c) Ś1 D1 रथेन (for रथेन) Ś1 स खर, D4 महत (sic) (for महता) Ś1 D1 स्वयं, Ñ V B1 3 4 D5 7 T1 G1 तदा, D4 तथा (for तत) D1 स्वय खर (for खरस्तत) D1 खरो रथेन महाबलस्तदा —d) D1 (ए.तम् (for (इ.न्द्र) Ś1 D2 3 समाससादेन्द्र (D1 °द्र)मिवाभुरेभा, Ñ1 M1 °इन्द्रमिव उद्यताशनि, Ñ2 V B1 3 4 D2 3 समभ्यधावत्सुरवियथा हरिं, M1 °यतायुध, M2 सदा सदोत इवोद्यत शनि.

२६

खरं तु रामाभिमुखं प्रयान्तं वाहिनीपतिः ।
राक्षसस्त्रिशिरा नाम संनिपत्येदमब्रवीत् ॥ १
मां नियोजय विक्रान्त संनिवर्तस्व साहसात् ।
पश्य रामं महाबाहुं संयुगे विनिपातितम् ॥ २
प्रतिजानामि ते सत्यमायुधं चाहमालभे ।
यथा रामं वधिष्यामि वधार्हं सर्वरक्षसाम् ॥ ३
अहं वास्य रणे मृत्युरेष वा समरे मम ।
विनिवर्त्य रणोत्साहं मुहूर्तं प्राश्निको भव ॥ ४
प्रहृष्टो वा हते रामे जनस्थानं प्रयास्यसि ।
मयि वा निहते रामं संयुगायोपयास्यसि ॥ ५
खरस्त्रिशिरसा तेन मृत्युलोभात्प्रसादितः ।
गच्छ युध्येत्यनुज्ञातो राघवाभिमुखो ययौ ॥ ६   G 3 33 7 B 3 27 6 L 3 32 8

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.2.3 दूषणवध, Ñ1 दूषणो नाम, G1 सैन्यविध्वंसन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om Ñ2 V2 D7 32 V1 D5 31 B3 33 B4 34 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1 26 D1 30, D3 36 M2.3 27, L(ed) 31 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

26

D3 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम. —Before 1, Ś1 D1.2 ins

493* त दृष्ट्वा राक्षस सैन्यमनिमाद्य महाबलम् ।
हतमेकेन रामेण दूषण च निपातितम् ।

[Cf 3 27 2 —(l 1) Ś1 तद् (for त) D1 अनिरम (for अनिवार्य)],
while Dg1 ins

494* त्रिशिर शिरसा छेद दृष्ट्वा तत्र सुसेविनाम् ।
दु सत्रयनिहन्तार लक्ष्मणाग्रजमाश्रयें ।

1 Dg1 reads 1ab in marg —a) Ś1 D1.2 च (for तु) Ñ2 D4.7 तस्याभिमुख (for रामा°) —b) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 Dm1 D1.2.5.7.8 M2 न्वीं (for नदि) —c) D4 राम, G2 तत्र (for नाम) —d) Dt1 om (hapl ?) सनि पत्येदम Ś1 स निवक्ष्य, Ñ1 समुपेत्य, Ñ2 V B1.2.4 D3.7 समुपेत्य, D1-4 G2 सनिवर्त्य, M3 विनिवर्त्य (for सनिपत्य)

2 a) Ś1 Ñ V Dt1 D1-3.5-7 G1 M1.2 विक्रान्त (D1 °स) Dg1 T2 विश्रान्त, Dm1 D8 G3 सग्रामे (for विक्रान्त) —b) V2 Dt1 D8 M1 त्व (for स) D1 निवर्तस्व महाहवात् —c) Ś1 Ñ2 D5-7 महावीर्यं, V1 महावीर, V2 महावीर, B1.2.4 मया वीर (B4 °र), D1-3 मया वीयाद् (for महाबाहु) V1 मामिन रावण पश्य —d) Ñ1 समरे (for संयुगे)

3 a) B1 प्रतिजानीहि ते, Dm1 (before corr as in text) प्रतिजानामि म Ś1 D2 वीर्यात्, Ñ V B1.2.4 D5.7 वीर, Dg1 T2 M1.2 सर्वम्, M2 वीर (for सत्यम्) —b) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.5.7 M2 सत्ये (V स ते) नायुधमालभे —c) Ś1 D2.3 हनिष्यामि, Ñ V B1.2.4 D5.7 रण पाप (for वधिष्यामि) —d) Ś1 D1.2 रिपु त्व, Cm यथार्थं (for वधार्हं) Ñ V B1.2.4 D5.7 पातयिष्यामि सायकै, D1 समरे मान मवाग

4 a) Ś1 Ñ1 B2.4 D1.2 च (for वा) Ctp समरे (for (अ)स्य रणे) —b) V1 एष वै समरो मम, D1 एष वा मम संयुगे —c) Ñ1 D4 T G1.2 M3 विनिवृत्य, B3 विनिवृत्य (for °वर्त्य) Dg1 Dm1 D8 T G M2 Ctp रणोत्साहात्, D1 रणे सोऽह Cm महोत्साहात् (for °ह) —d) Ś1 B3 D1-3 प्रेक्षको, V2 धार्मिको (for प्राश्निको) D2.3 [ऽ]भवत् (for भव)

5 a) Dm1 (after corr as in text) Cg प्रहृष्ट, G1 प्रविष्टो (for प्रहृष्टो) Ñ1 V1 B1.2.4 D5.7 ऽप्यथ (for वा) V1 गते (for हते) D8 निहतो, T2 निहत (for वा हते) D1 रामम् (for रामे) —b) D1 जनस्थाने (for °न) Ś1 Ñ2 D1-3.5.7 गमिष्यसि, D8 M3 प्रयास्यति (for प्रयास्यसि) —d) M2 (after corr as in text) [उ]पयास्यति Ñ V B1.2 D5.7 संयुगे पातयिष्यसि, B4 संयुगे विनिपत्स्यसि, Dt1 Dm1 D1.6.8 संयुगाय प्रयास्यसि, D3 युगायोपयास्यसि

6 a) Ś1 D1-3 खर, Ñ2 V B2.3 D7 त्वत्र, B4 D5 स] प्येत्र (for तेन) —b) Ś1 D2.3 मृत्युकाम, D1 मृत्युलोकन् (for मृत्युलोभात्) Ñ1 प्रभावित, B2.4 (m also) प्रचोदित, D1 निवर्तित (for प्रसादित) —After 6ab Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-3.5.7 M2 ins

495* एवमस्त्विति यद्वाक्य प्रहृष्टो राक्षसोऽब्रवीत् ।
तत प्रहृष्टस्त्रिशिरा धावमुखस्य वार्यतान् ।

[(l 1) Ś1 म (for [इ]ष्ट) Ñ B1.2.4 D5.7 प्रत्य (B2 सन)त्यन, V पार्श्वकोमतर, M2 ममपूजयन् (for राक्षसाऽब्रवीत्) —(l 2) D1 महृष्टस्त (for तत प्रहृष्ट) —D2 reads from the post half up to 6cd in marg Ñ1 नकार Ñ2 D5.7 भास्वर, V1 वेगवान् V2 B1.2.4 M2 यु(V2 B4 M2 यु)त्सन (for वीरवान्)]

—Thereafter M2 (*inf lin sec m*) cont.

496* खरेण मानितो वीरो युद्धाय त्रिशिरास्तदा ।

—M2 om 6c-8 G2 illeg for 6cd —c) Ś1 Dg1 D1 युद्ध (for युध्य) Ś1 D1 [ऽ]न्यनुज्ञातो, Dg1 त्वनुज्ञातो, D8 (इ)त्यभिज्ञातो (for [इ]त्यनुज्ञातो) M1 स च सेनान्यनुज्ञातो —d) Ñ2 B2.4 D5.7 G2 -[अ]भिमुख (for °खो) —After 6, Ś1 D1-3 ins 497*.

G. 3 33 8 D 3 27 7 L 3. 32 20

त्रिशिराश्च रथेनैव वाजियुक्तेन भास्वता ।
अभ्यद्रवद्रणे रामं त्रिशृङ्ग इव पर्वतः ॥ ७

शरधारासमूहान्स महामेघ इवोत्सृजन् ।
व्यसृजत्सदृशं नादं जलार्द्रस्येव दुन्दुभेः ॥ ८

आगच्छन्तं त्रिशिरसं राक्षसं प्रेक्ष्य राघवः ।
धनुषा प्रतिजग्राह विधुन्वन्सायकाञ्शितान् ॥ ९

स संप्रहारस्तुमुलो रामत्रिशिरसोर्महान् ।
बभूवातीवबलिनोः सिंहकुञ्जरयोरिव ॥ १०

7 M3 om 7 (cf v.l. 6). —a) Dt1 D6 T1.2 तु (for च). D4 Cm त्रिशिरापि (metri causa). ✠ Cm: त्रिशिरापीत्यत्राकारलोपश्छांदसः ✠ —c) Ś1 D2.3 अन्वधावत् (for °द्रवद्). Ś1 अथो; D1.3 रथी (for रणे). —d) D1.3 त्रिशीर्ष(D3 °र्षं). T1 सशृग (for त्रिशृङ्ग). Ś1 D1-3 M3 शैलराट् (for पर्वत°) —For 7, Ñ V B1.3.4 D6.7 subst., while Ś1 D1-3 ins. after 6, M3 ins. after 7:

497* एतस्मिन्नन्तरे सैन्यमपरं रक्षसां महत् ।
अभ्येत्य ते त्रिशिरस हतशेषं न्यवर्तत ।

[(l. 1) Ñ1 सौम्यम् (for सै°न्यम्) Ś1 D2 समरे, B2 रक्षसां (for अपर). B3 समर, D1 राक्षस (for रक्षसां). Ñ2 V2 D6.7 transp. अपर and रक्षसा. Ñ1 अपरे राक्षसास्तदा (for the post half). —(l. 2) Ś1 Ñ1 D2.3 अन्वे(Ś1 °न्ये)व त, V1 अन्वधावत्; V2 illeg; B1.3 अन्वेषन्त; B4 अन्वेतु त, D1 अन्वेय त, M3 अन्व-पतत् (for अभ्येत्य त). Ś1 हनमेन्य (for °शेष). Ñ1 हतशेषा समागमन्; M3 खरशिष्टस्य वर्तत (sic) (for the post. half).]

8 M3 om 8 (cf v l 6) V2 illeg up to महामेघ in b —a) Ś1 D2.3 -सहस्राणि; Dg1 समूह सः D1 समू-हान्हि; G2 om second स; G3 समूहः सन् (for समूहान्स). Ñ1 शरधारा सुविपुल, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 स तदा (B4 शतधा) तत्सु (Ñ2 हि सु; V1 च [subm], D6.7 तं सु) विपुल, M2 सर्वे-र्न्तबल घोर —b) Ś1 D2 इवासृजत्, Ñ1 महास्वनै, Ñ2 V2 B3.4 (D6.7 M3 -समस्वर (B3.4 M3 °नं), V1 B1 निभस्वनं (for इवोत्सृजन्). —c) Dg1 D2 T1 विसृजन्; T2 विसृज्य (for व्यसृजत्). Ś1 B1 D2 सुभृशं; Dm1 D6 G1.3 भैरव (for सदृशं) —d) Ś1 Ñ V B1.3.4 D3.5.6.7 M3 जलक्लिन्नस्य (for जलार्द्रस्येव). ✠ Cv व्यसृजत् सदृशं नादं जलार्द्रस्येव दुन्दुभेरिति पाठः (as in text) ✠ —After 8, Ñ (Ñ1 l. 1-2 only) V B1.3.4 D2.3.6.7 M3 (l. 1-2 only) ins.

498* तानापतत एवाशु संरब्धान्युद्धदुर्मदान् ।
राक्षसान्प्रतिजग्राह रामः सत्यपराक्रमः ।
सुसंप्रहारस्तुमुलः कटुकः शोणितोदकः ।
समपद्यत बीभत्सस्तयोः समरमूर्धनि ।
बाणवृष्टिभिराकीर्णः सहस्रांशुर्दिवाकरः ।
न प्रकाशत संक्रुद्धो यथौ न च सदागतिः ।
वितते व्योम सर्वत्र शरजालेन भास्वता ।

[(l. 1) Ñ1 D6.7 संनद्धान् (for संरब्धान्) —(l. 2) Ñ1 प्रतिजग्राह राक्षसान्; M3 इदं तु रोषसंप्राप्तो (for the prior half). —After l. 2, Ñ1 ins. (followed by l. 5-25 of 504*):

498(A)* तेषां बाणान्महाबाहुः शरैः छिद्य राघवः ।

—(l. 3) B1 D6.7 स (for सु) B3 सर्वप्रहारस् —(l. 4) B1.3.4 बीभत्स (for °त्स). —(l. 6) B3 प्रकाशत. B1.3 सक्रुद्धो (for संक्रुद्धो). B4 न प्रकाशति संक्रुद्धो (for the prior half). G(ed.) च न (by transp.). —(l. 7) Ñ2 वित्त (for वितते). —D3 om. from र्व in सर्वत्र up to भास्वता.]

9 Ñ2 V (V2 om. 10) B1.3.4 D6.7 read 9-10 (preceded by 504*) after 12cd. G2 illeg. for 9-10a M3 repeats (var.) 9 and 10 after 504*. —a) Ś1 Ñ V B1.3.4 D3.5.6.7 M3 (second time) आपतत; D1 अधावंत (for आगच्छन्तं). —b) Ś1 D2 रणे सं- (for राक्षस). D3 दृश्य (archaic) (for प्रेक्ष्य). —cd) Ś1 D2.3 चक्षुषा (for धनुषा). Ś1 चातिजग्राह (for प्रति°). D4 G1.2 M (M3 first time) Cg विधून्वन्; T1 विसृजन् (for विधुन्वन्). Dm1 निशान्; D1 बहून् (for शितान्). Ś1 D2 समरे शरान्; D3 सशर धनुः (for सायकाञ्शितान्). Ñ V B1.3.4 D6.7 M3 (second time) प्रतिजग्राह सशरं धनुरुद्यम्य वीर्यवान्.

10 Ñ2 V2 B1.3.4 D6.7 read 9-10 after 12cd, G2 illeg. for 10abc, M3 repeats (var.) 9-10 after 504* (for all, cf. v l 9). V1 om. 10 —a) M3 (second time) तु महान् (for तुमुलो). G1 सप्रहारस्तु तुमुलो. —b) Ś1 D1-3 तयो, Ñ V2 B1.3.4 D6.7 M3 (second time) अभूत्; Dt1 D4 तदा (for महान्). —c) Ś1 D2.3 बभूव हृदयत्रासी, Ñ V2 B1.3.4 D6.7 M3 (second time) यस्यावितयोर्भीमः (Ñ1 illeg for भीम°), Dt2 Dm1 D6.8 G1 सबभूवातिबलिनोः; D1 बभूवातिमहाश्चर्य.—After 10, D6 ins., while D7 subst. for 11

499* ततस्त्रिशिरसं वीक्ष्य राघवो रिपुमर्दनः ।
अब्रवीत्परमक्रुद्धो वाक्यं राक्षसपुंगवम् ।

—D6.7 cont., Ñ1 M3 ins. after l. 4 of 504*, V2 B1.3.4 ins. after 10:

500* एष त्वां सायकैस्तीक्ष्णैर्नयामि यमसादनम् ।
[Ñ1 illeg. for तीक्ष्ण°.]

—D6.7 further cont.:

501* शरान्प्रविगृह्णाणमान्मसापि त्वं धनुष्मताम् ।

—After 10, M3 ins. (followed by l. 5-7, 15, 11, 19-25 of 504*).

502* मुमोच निशितान्बाणाञ्शतशस्तत्र रजनीचराः ।
तेषां बाणान्महाबाहुः शरैः संछिद्य राघवः ।

ततस्त्रिशिरसा बाणैर्ललाटे ताडितस्त्रिभिः ।
अमर्षी कुपितो रामः संरब्धमिदमब्रवीत् ॥ ११

अहो विक्रमशूरस्य राक्षसस्येदृशं बलम् ।
पुष्पैरिव शरैर्यस्य ललाटेऽस्मि परिक्षतः ।
ममापि प्रतिगृह्णीष्व शरांश्चापगुणच्युतान् ॥ १२

G 3 33 30
B 3 27 13
L 3 32 16

11 [a]) G2 M3 त्रिशिरसो (for °सा) —[b]) M2 पीडितस्य (for ता°) —[c]) Ñ2 B1 Dm1 D5 M1 अ(D5 आ)मर्षाद्, Dg1 अमर्ष (for अमर्षी) Ś1 D2 रोषाद् (for राम) —[d]) Ñ1 illeg Dg1 Dt1 Dm1 D1.4 T2 G महद् (for संर ब्धम्) Ś1 D2 रामो वचनमब्रवीत्, Ñ2 V B1.4 D6 इदं वचनम°, D3 रोषाद्वचनम° —For 11 D7 subst 499*

12 [a]) G1 राक्षस G2 विक्रान्त (for विक्रम) Ñ1 M2 युद्धस्य (for शूरस्य) Ś1 D1.3 अहो संग्रामशौर्यस्य —[b]) Ś1 Ñ1 D2.3 राक्षसो बलमीदृशं (by transp) Ñ2 V2 B1.4 D6.7 नायकस्य महात्मन V1 राक्षसस्य महात्मन —After 12[cd] Ñ2 V B1.4 D6.7 ins

503* रक्षसां सहस्रं युद्धे नक्षत्रिमसाधनम् ।
महाधनुर्विनि मुक्ते सयुगे रोपनि मुक्ते ।

[(l 1) B1 सुभद्र (for सहस्र) Ñ2 V2 D6.7 युद्ध (for युद्ध) B1.4 बल (for बल) V1 B4 -सादन (for -साधनम्) —(l 2) V1 रामनिर्मुक्ते (for रोपनि मुक्ते)]

—[c]) Ś1 D2 अस्मैर्, Ñ1 येन, Dt1 Dm1 D5.6 योह, D3 T2 अस्य (for यस्य) —[d]) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 विभूषित, Dg1 D3 T3 M3 परिक्षित, D3 परिक्षत (for °क्षत) Ñ1 चास्मि रिक्षत (s c) —After 12[cd] Ñ2 V B1.3.4 D6.7 ins while M1 ins l 1-4 (followed by 500*) after 12[cd] and l 5 25 after 498(A)* whereas M2 ins l 2 4 (followed by 500*) after 12 and l 5 7 15 11 and 19-25 after 502* Ś1 D1.2 ins l 1 only after 12[cd]

504* मया प्रतिगृहीतास्ते शराश्चापगुणच्युताः ।
प्रीतोऽस्मि ते महाबाहो राघवेन्द्र निशाचर ।
न त्वया यज्ञा कर्तव्या स्थिरापि सुदुर्बलैः ।
वञ्चितोऽहमज्ञानात्तिष्ठेदानीं ममाग्रतः ।
इत्युक्त्वा राघवोऽतिष्य समरे मोदयन्बली ।
शार्दूलानथ समुद्रापिण्डितान्वीक्ष्य राघव ।
जहार समरे प्राणांश्छित्त्वा तथा शिरांसि च ।
ते छिन्नशिरस पेतुश्छिन्नवर्मायुधध्वजाः ।
सुपर्णवातविक्षिप्ता जगत्याः पादपा इव ।
हतशेषास्तु ये तत्र राक्षसा भयविह्वलाः ।
त्रातेवाभ्यधावन्त शरणार्थं शरार्दिताः ।
तदभूदद्भुतं युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।
रामस्य च महाबाहो पुनस्तथा च रक्षसाम् ।
संरब्धात्राक्षसाश्चामस्तस्य प्राणात्प्रवर्तिर ।
आदत्स्वादित्य बाणौघं सोऽनयद्यमसादनम् ।
सबलस्य तस्य सैन्यस्य शर द्रापी महाबल ।
राक्षसस्त्रिशिराश्चैव रामश्च रिपुसूदन ।
दृष्ट्वा तु निहतं सैन्यं रक्षसां विशिखाशिनाम् ।
त्रिशिरा परमक्रुद्धश्चोदयामास सारथिम् ।
भर्तुं पिण्डस्य निवसा कर्तुमिच्छामि सारथिम् ।
प्रत्यग्रमस्य वीरस्य परस्य सुमहात्मन ।
प्रतिजानामि त सूत सत्येनायुधमालभे ।
यथा राम हनिष्यामि रामो वा मा हनिष्यति ।
एवं सचोदितः सूतश्चोदयामास वाजिन ।
तत प्रत्यविध्यत रामस्यद्रथपङ्क्ण ।

[(l 1) D1 प्रतिगृहीता हि D2 परिगृहीतास्ते V1 चापि (for चाप) Ś1 मुक्तास्त्र Ñ2 D6.7 गुणाश्च D2.3 -मुक्त (for -च्युत) V2 शरश्चापगुणान्विता D3 शराद्ये धनुषच्युता (for the post half) —(l 2) Ñ2 D6.7 सुमहाबाहो (for ते म°) —(l 3) Ñ1 हि दुर्बले, M2 (after corr sec m) सुदुर्भे (for सुदुर्बले) —(l 4) V1 अवित्रो (for वञ्चितो) Ñ1 वञ्चितस्तु व्यानात्, M2 सवञ्चितोऽप्यज्ञानात् (for the prior half) —(l 5) V2 इत्युक्तो B4 हेर्ष (for श्विष्य) Ñ1 वि या * * * * (illeg) राम M2 विव्याध राक्षसग्राम (for the prior half) —(l 6) V1 अपि (for अथ) D6 M2 पीडितान् (for पिण्डि°) Ñ1 M2 दृश्य (for वीक्ष्य) —l 7 11 3 24 24[cd] 461* 25 —(l 7) B1.4 M2 नवृह (for जहार) M2 हित्वा (for छित्त्वा) D6.7 तेषां (for तेष्वा) Ñ1 V1 B4 D6.7 स (for च) —(l 8) V1 स (for ते) B4 om वर्मा —(l 9) Ñ1 सुपर्णपक्ष- V1 °पाद (for °वात) B1 निक्षिप्त (for वि°) B1 transp पादपा and इव —(l 10) V2 illeg after हतशे (तु Ñ2 V1 D1.7 ते (V1 ये) तत्र B1 ते * * P4 ते तत्र (for ये तत्र) G(ed) हतशेषास्तु सर्वे (for the prior half) Ñ2 भयाकुला B1 °मोहिता (for °विह्वला) —(l 11) Ñ2 D6.7 शरणार्थं (D6 °र्थी) (for °र्थ) G(ed) भ्रष्टास्तु निशाचरा भ्रामा युद्धस्थाः इव —After l 11 M2 ins

504(A)* ततस्तान्यथावस्तान् निरस्ताभाइत्वे
त्वरा जित राक्षसमुख्यान् बलम् ।
जघान रामः स्थिरसत्वसंस्थिते
धनुश्च्युतैर्नुग्रशरैः शिलीमुखैः ।

—V2 partially illeg for l 12 —(l 12) B4 तदद्भुताद्भुत (for तदभूदद्भुत) Ñ2 तदद्भुतश्चायुद्ध (for the prior half) V1 तुमुल (for तुमुल) —G(ed) om l 14 and 15 —(l 14) Ñ1 संरब्धा (for °ब्धात्) —(l 15) V2 illeg for बाणौघं सोऽनयद्, B4 बाणौघैर् (for बाणौघं) Ñ1 B4 अनयद्यम सादन M2 अनयत्प्रतस, (for the post half) —After l 15 Ñ1 ins

G 3 33 31 B 3 27 13 L 3 32 27 एवमुक्त्वा तु संरब्धः शरानाशीविषोपमान् ।
त्रिशिरोवक्षसि क्रुद्धो निजघान चतुर्दश ॥ १३
चतुर्भिस्तुरगानस्य शरैः संनतपर्वभिः ।
न्यपातयत तेजस्वी चतुरस्तस्य वाजिनः ॥ १४
अष्टभिः सायकैः सूतं रथोपस्थे न्यपातयत् ।
रामश्चिच्छेद बाणेन ध्वजं चास्य समुच्छ्रितम् ॥ १५
ततो हतरथात्तस्मादुत्पतन्तं निशाचरम् ।
बिभेद रामस्तं बाणैर्हृदये सोऽभवज्जडः ॥ १६

504(B)* तमस्य **महाहवे तदा
रिपवा पि**राक्षसमुख्य बलम् ।
न्यहन राम स्थिरधर्मपौरुषो
मनु**** * पौरुष ।
Colophon

while V2 (illeg for l 1 and 2) B1 ins

504(C)* ततोऽभ्यधावत्पुनरस्त्रशस्त्र
दुरासदं राक्षसपुंगवं रणे ।
जघान राम त्रिशिरोऽग्रतो महान्
शितैः शरैर्दुष्प्रतिवीर्यपौरुष ।
Colophon

[*Sarga name* Ñ1 त्रिशिरवधः V2 खरयुद्ध B1 खरसैन्य युद्ध —*Sarga no* V2 33]

—(l 16) V2 B4 transp सवस्य and तस्य Ñ1 om (hapl ?) सैन्यस्य B4 खरयोधो Ñ1 निशाचर (for महाबल) —(l 17) G(ed) सरथ (for राक्षस) —(l 18) B1 3 त्रिशिरास्तत्र —(l 19) N2 परम क्रुद्धम् B3 महाभिक्रम्य (for परमक°) N1 V B1 3 4 M2 सारथिं मम (G(ed) प्रत्य)चोदयत् —(l 20) M1 मनःपिण्डस्य N3 निर्देश (for निर्देश) —N1 om l 21–24 —(l 21) N3 D5 7 याम्य (for अस्य) D5 7 तु (for तु) N2 खरस्य तु महात्मन (for the post half) —(l 22) V1 M2 वीर (for सूत) —(l 23) Ñ2 B2 D5 7 अथ (for यथा) M2 transp यथा and राम V2 मा (for मा) —(l 24) M1 हया हृष्टो महाबल (for the post half) —(l 25) Ñ1 प्रवलिता तेन (for °तास्तत)]

—After 504* N2 V(V1 om 10) B1 3 4 D5 7 read 9 10 while M2 repeats (var) 9 and 10

—V1 om 12c–13b —cd) T2 प्रत्यगृह्णीष्व (sic) (for प्रति°) N2 प्रतिगृहाण विशिखान् (for c) D6 चापि (for चाप) Dt1 D4 6 T2 M1 -गुणाच्च्युतान् Ś1 D2 3 सायकान्प्रहरामि ते Ñ1 ममापि त्व गुणाच्युतान्, D1 सायकास्समरे तत (for d) Ñ2 V2 B1 3 4 शरान्प्रतिगृहाणाम्ममापि त्व धनुश्च्युतान्, D5 7 मया प्रतिगृहीतास्ते शराश्चापगुणाच्च्युता

13 V1 om 13ab (cf v l 12) —a) Ś1 Dt1 Dm1 D4 8 उक्त्वा (for °क्त्वा) Ś1 Dm1 D2 3 5 सु(D5 सु)स क्रुद्ध, G2(ब)ाजिसक्रुद्ध (for तु संरब्ध) N V2 B1 3 4 D5 7 M2 इत्युक्त्वा राघव क्रुद्ध —Dg1 reads 13cd in marg —c) Ś1 D2 त्रिशीर्षोरसि सक्रुद्ध, N V B1 3 4 D5 7 नि(B4 वि)चखान त्रिशिरसो, D1 राक्षसस्योरसि क्रुद्धो, D3 त्रिशीर्षापरि सक्रुद्धो —d) Ś1 D1 3 4 T1 2 G1 3 M1 निचखान, Ñ1 लीलयाथ N2 V रक्षस्यथ, B1 3(after corr *sup lin* as in N2) 4 D5 7 वक्षस्यथ (for निजघान)

14 a) B1 4 चतुरश्च (for चतुर्भिस्तु) Ś1 N2 V B1 4 D2 5 7 च चतुर्भिश्च Ñ1 चतुरश्चास्य B3 चतुरस्येव, M2 चतुरो ह्याशु (for तुरगानस्य) D1 स चतुर्भिश्चतुर्भिश्च —b) Ś1 D2 3 तुरगांस्तस्य मार्गणै, Ñ1 M2 तुरगानथ मार्गणैः, N2 V B1 3 4 D5 7 तुरगानस्य मार्गणै (B4 सायकैः) —c) B1 3 न्यपातयत स (hypm) D3 G3 निपात° (for न्यपातयत्) —d) Ś1 D3 8 रथ (for तस्य) Ś1 D3 योजितान् (for वाजिन) N V B1 3 4 D5 7 M2 रथ चि(D5 नि)च्छेद सप्तभि (N1 illeg for सप्त) —For 14 D2 subst

505* चतुर्भिर्मार्गणैरेव निपात्य चतुरो हयान् ।

15 a) B1 Dg1 Dt1 D1 7 T1 2 अष्टाभि Ñ1 V B1 3 4 M2 चान्यैः, N2 D5 7 तीक्ष्णै (for सूत) Ś1 G2 M1 सायकैश्चाष्टभि सूत, D2 सायकै साष्टभि सूत, D3 सायकै पञ्चभि सूत —b) V B1 3 4 सूतमस्य Dm1 D4 8 T1 G3 °स्थान् (for रथोपस्थे) Dg1 निपातयत् (for न्य°) Ś1 D1 2 रथोपस्थाद्(D1 °द)पातयत्, Ñ D5 7 सूतमन्यैरपातयत्, M2 सूतमप्यस्य पातयत् —c) Ñ1 M1 चिच्छेद चैकबाणेन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बाणेनै(V1 रामेणै [sic])क्षेन चिच्छेद —d) Ñ1 तस्य, V B1 3 4 D5 7 M2 अस्य (for चास्य) D1 समुत्थित (for समुच्छ्रितम्) Ś1 D2 3 ध्वज चामितविक्रम —After 15 Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 ins

505* तद्दृष्ट्वा कर्म रामस्य मनसा प्रतिपूजयन् ।
असिमुद्यम्य वेगेन सहसा तमुपाद्रवत् ।

[(l 1) D7 त (for तत्) N1 M2 transp दृष्ट्वा and कर्म N1 प्रत्यपूजयन् —(l 2) N1 असी बुद्ध(sic) (for असिमुद्यम्य) V B1 3 M2 स(V2 B3 त)मभिद्रवत् (for तमुपा°) N1 राम प्रति महाहवे (for the post half)]

16 a) Ś1 हतो हत, N V B1 3 4 D5 7 M2 अवप्लुत्य, G(ed) अवप्लुत (for ततो हत) G3 हयात् (for रथात्) —b) Ś1 D2 3 आपतन्त, D1 अपावृत्त (for उत्पतन्त) Ñ1 V B1 3 4 वेगेन महताथ(N1 °ता च) स N2 D5 7 M2 वेगेन स महारथ —After 16ab M2 ins

507* तान्दृष्ट्वा त्वरित यान्त राक्षसं पर्वतोपमम् ।

—c) Dt1 Dm1 D3 4 5 8 चिच्छेद M2 मुमोच (for बिभेद) Ś1 तरसा रामो, Ñ V B1 3 4 D1 5 7 M2 रामस्तद्वक्षो, D2 3 रामस्तरसा, T2 बाणसंघातैर् (for रामस्त बाणैर्) ⊗ Cvp बिभेद रामस्त बाणैरिति सम्यक् (as in text) ⊗ —d) Ś1 N V B1 3 4 D1 3 5 7 M2 दशभि शरै (for सोऽभवज्जड).

सायकैश्चाप्रमेयात्मा सामर्षस्तस्य रक्षसः ।
शिरांस्यपातयत्त्रीणि वेगवद्भिस्त्रिभिः शितैः ॥ १७
स भूमौ शोणितोद्गारी रामबाणाभिपीडितः ।
न्यपतत्पतितैः पूर्वं स्वशिरोभिर्निशाचरः ॥ १८
हतशेषास्ततो भग्ना राक्षसाः खरसंश्रयाः ।
द्रवन्ति स्म न तिष्ठन्ति व्याघ्रत्रस्ता मृगा इव ॥ १९
तान्खरो द्रवतो दृष्ट्वा निवर्त्य रुषितः स्वयम् ।
राममेवाभिदुद्राव राहुश्चन्द्रमसं यथा ॥ २०   G 3 33 41 B 3 27 40 L 3 32 2

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

---

17 a) D3 सायकैरप्रमेयात्मा —b) Dt1 Dm1 D4 5 सामर्षात्, D3 रामस्तस्य (for सामर्षस्) D1 6 G2 M3 (after corr as in text) राक्षस (for रक्षस) —c) D1 कायात्, D2 T1 G1 रामो (for त्रीणि) —d) D1 त्रीणि रामस (for वेग वद्भिस्) M3 शितैस् (for त्रिभि) Dg1 Dt1 Dm1 D1 5 6 T1 2 G M3 शरै, T3 तथा, M1 भृश, Cv वक्ष (for शितै) M2 रामो राजीवलोचन —For 17 Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 4 7 subst while M2 ins l 2 only after 17

508* शिरांसि चास्य सङ्क्रुद्धो रामो राजीवलोचन ।
त्रिभिस्त्रिभि शरैस्तीक्ष्णैर्न्यकृन्तज्ज्वलनप्रभै ।

[(l 1) Ś1 D2 3 [ए]व, Ñ1 [अ]पि (for [अ]स्य) —(l 2) Ś1 D2 3 त्रीणि त्रिभि सुसङ्क्रुद्धो (for the prior half) V1 अकृन्तत् (for न्य°)]

18 a) Dt1 D5 सधूम, D1 भूमौ च (for स भूमौ) Dg1 शोणितोद्गारि, D4 6 T1 2 रुधिरोद्गारी —b) Ś1 D2 रामबाणेन (for °बाणाभि) V2 जीवित, D6 -ताडित (for -पीडित) Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 रामबाणाच्च (Ñ V2 °ञ्च, B1 3 °त) जीवित —c) B4 D1 अपतत् (for न्य°) B1 3 4 D2 3 पातितै (for पू°) —d) Dt1 D1 6 समरश्लाघी (for स्वशिरोभिर्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 4 7 M2 शूलमिव महागिरि ※ Cvp स्वशिरोभिर्निशाचर इति पाठ । त्रिभि शरैरिति वा पाठ ※

19 D1 om 19 —a) Ś1 D2 तथा (for ततो) V2 B1 3 4 सुव, G2 भिन्ना (for भग्ना) —c) D1 द्रवतो (for द्रवन्ति) Ś1 D2 3 नैव (for स्म न) Ñ1 भ्रमन्द्रवन्दिशस्त्रस्ता, B1 3 4 व्यद्रवन्त दिशस्त्रस्ता —d) Ś1 व्याघ्रभ्रस्ता, Ñ1 B2 4 व्याघ्रा क्षुद्र, B3 व्याघ्रभिया, D4 व्याघ्रेणत्रस्ता (for व्याघ्रत्रस्ता) —For 19 Ñ2 V1 D2 3 subst while V2 B1 3 4 ins after 19

509* ततो हतशिरस्तस्य कबन्ध रणमूर्धनि ।
पतित ह्यचलेन्द्राभ प्राकम्पयत मेदिनीम् ।
तं खर पातित दृष्ट्वा वीर त्रिशिरस रणे ।
रोषसंरक्तहृदयो युद्धायाभिरतो गत ।
हत त्रिशिरस दृष्ट्वा दूषण च निपातितम् । [5]
चतुर्दशसहस्राणि राक्षसानां हतानि च ।

[(l 1) V2 B1 कृत (for हत) —(l 2) V1 ह्यचलेन्द्रस्य (for °द्राभ) V1 प्रकम्पत, V2 B1 3 4 अकम्पत (for प्रा°) —(l 3) D4 वीरम् (for र) —(l 4) V B2 4 ययौ (for गत) —(l 6) B2 राक्षसानि हतानि च (for the post half)]

—After 19 Ś1 Ñ1 D2 3 M2 ins

510* अनुयाताभिमित्त ये जनस्थानान्मुपागता ।
दृष्ट्वा विपन्न तन्सैन्यमन्वशु क्षयुविक्रमम् ।

[(l 1) D3 दृष्ट्वा ते (for अनुयाता) Ñ1 M2 निमग्न (for °त्त) D2 तत्र (for ये) Ñ1 जनस्थानम् (for °नात्) —(l 2) D2 3 ल्युविक्रम (for °मन्) Ñ1 राक्षसा विद्रुता दिश (for the post half) M2 हतशिरस्त्रास त्यक्त्वा सर्वा विप्रद्रुता दिश]

20 a) D1 ता, D1 7 तत् (for तान्) V1 पुन, B1 खलान् (for खरो) Ś1 Ñ1 D2 3 द्राविताम्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समरे, D1 निहत, M2 रुषितो (for द्रवतो) —b) Ñ1 निवृत्य, D1 निवर्त्य (for निवर्त्य) Ś1 D2 च तत, Ñ1 M2 द्रुतत°, T2 रुषित (for रुषित) Dt1 D6 त्वरन्, D1 त्वय (for स्वयम्) Ñ2 D5 7 राक्षस निहत बल, V1 B1 रामबाणहतान्बली, B3 4 राक्षस निहतान्बली —c) Ñ2 V B1 3 4 D1 7 राघव सोऽभि दुद्राव —d) D1 तथा (for यथा) —After 20 Ñ1 M2 ins

511* निशाम्य च रामशरैरनपातित
निशाचर भीमपराक्रम खर ।
रथेन राम समर ह्यभिद्रव
न्महागज सिंह इवाभिपातुर ।

[(l 2) Ñ2 M2 निशाचरान् (for निशाचर) —(l 3) M2 न्मादवन् (for ह्यभि°) —(l 4) M2 महागज सिंहमिवाभिपातुर]

—After 20, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 3 27 1 (preceded by 516*) while D1 ins

512* स तानि रक्षांसि समीक्ष्य गर्वी
छित्त्वा पतन्तावतभुज च दूषणम् ।
रथेन दाहानलतुल्यवचसा
खर प्रसह्याभिससार राघवम् ।

[(l 1) D1 हतानि (for स तानि) D2 सुगन्ध (for गर्वी) —(l 4) D1 सर (for खर) D2 प्रदुद्राभिससार]

२७

G 3 33 43
B 3 28 1
I 3 33 1

निहतं दूषणं दृष्ट्वा रणे त्रिशिरसा सह ।
खरस्याप्यभवत्त्रासो दृष्ट्वा रामस्य विक्रमम् ॥ १
स दृष्ट्वा राक्षसं सैन्यमविषह्यं महाबलम् ।
हतमेकेन रामेण दूषणस्त्रिशिरा अपि ॥ २
तद्बलं हतभूयिष्ठं विमनाः प्रेक्ष्य राक्षसः ।
आससाद खरो रामं नमुचिर्वासवं यथा ॥ ३
विकृष्य बलवच्चापं नाराचान्रक्तभोजनान् ।
खरश्चिक्षेप रामाय क्रुद्धानाशीविषानिव ॥ ४
ज्यां विधुन्वन्सुबहुशः शिक्षयास्त्राणि दर्शयन् ।
चचार समरे मार्गाञ्शरै रथगतः खरः ॥ ५

Colophon D6 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 N V B1 3 4 D5 7 त्रिशिरोवधः (V1 °धं) D1 3 त्रिशिरावध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om Ñ2 D5 7 33 V1 32 V2 B3 34 B4 35 Dg1 Dt1 Dm1 D4 3 T G M1 27 D1 31 D2 37 M2 3 28 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

27

D6 continues the previous Sarga D5 begins with ॐ T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

Before 1 Ś1 D2 ins while D3 ins after 1ab

513* हतं सैन्यं तदालक्ष्य प्रधानाञ्जनीचरान् ।
[Ś1 समालोक्य D2 समा° (for तदालक्ष्य)]

1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 1 (including star passage thereafter) preceded by 516* after 3 26 20 —ab) Ś1 D1-3 हते तु (D3 च) Ñ1 हतस्तु (sic) (for निहतं) T2 transp निहतं and दूषणं Ś1 रणे त्रिशिरसं तदा, Ñ1 खरं त्रिशिरसं तथा D1 3 तथा त्रिशिरसं च (D3 तु) तं (for b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 चित्रपक्षस्य तत्कर्म राघवस्य महात्मनः —After 1ab D3 ins 513* —c) V खरश्चापि, Dm1 D2 °स्यास D3 G3 खरस्य तु (G3 च) (for खरस्यापि) V त्रस्तो, M3 (after corr *sec m* as in text) त्रापः (for त्रासो) —d) Ś1 D1-3 राघव (for रामस्य) Ñ1 दृष्ट्वा * पराक्रम —After 1 Ñ2 B4 D5 7 ins

514* विलोक्य संग्राममहीं स्थितं
समन्ततः सायकदुस्तरं खरः ।
प्रतापितो राघववाडवोष्मणा
स कान्दिशीकत्वमुपागमत्क्षणम् ।

[(l 2) B4 om for समन्ततः —(l 4) D5 अथागमत् (for उपा°)] while M3 ins

515* चतुर्दशसहस्राणि रक्षसां क्रूरकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण मानुषेण पदातिना ।

2 a) Ś1 Dm1 D2 G3 दृष्ट्वा स (by transp) Ñ1 D2 3 दृष्ट्वा च (D3 तु) D1 तद्दृष्ट्वा (for स दृष्ट्वा) Ñ2 तन्महा (for राक्षसं) —b) D1 दुरासदं, D3 4 T2 G3 °बलं, M2 महद्बलं (for महाबलम्) V1 बलं (illeg) भीमविक्रम —d) Dt1 om for दूषणस् Dm1 D1 त्रिशिरो (for °रा) Ś1 D2 3 मानुषेण पदातिना V1 खरोऽप्यासीत्सुसंभ्रम, Dg1 D4 S Cm g त्रिशिरोदूषणावपि, D1 दूषणं च निबर्हितं —For 2 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst and read before 1

516* ह्यमृशाच्च पुनः किंचिद्विहतं प्रेक्ष्य तद्बलम् ।
कथमेकेन रामेण तौ च वीरौ निपातितौ ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 विमृश्य च V B4 व्यसृयन B1 ॰मृश (sic) V1 दुर्बलं (for तद्बलम्) —(l 2) B2 (marg also) हतमेकेन बाणेन (for the prior half)]

3 D1 om 3ab —a) Ñ1 D2 3 M2 बलं च (M1 *), G1 तत्सैन्यं (for तद्बलं) Ś1 बलं तत्रैव भूयिष्ठं —b) G2 विमुखः (for °मनाः) Ñ1 दृश्य (for प्रेक्ष्य) M3 (after corr *sec m* as in text) राक्षसा (for राक्षसः) —For 3ab Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

517* अथ धैर्यं समास्थाय पुनः स रजनीचरः ।
ततो व्यवस्थितो युद्धे खरः खरपराक्रमः ।
चोदयामास सूतं स राघवाभिमुखं व्रज ।

[(l 1) B1 4 समाधाय धीरः (for समास्थाय पुनः) —(l 2) B1 4 पुनर् (for ततो) —(l 3) B4 मत्यावप्य V1 B1 व (B1 रथ) यन B2 तत्र (for सूतं स)]

—c) M3 नाम (for रामं) —d) Ś1 D2 3 वज्रिणं (for वासवं) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 यथा वृत्रं पुरंदरः

4 D6 om 4 —a) T2 निष्कृष्य Ñ1 सुमहच्च (for बलवच्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 4 7 स (B1 सु) विकृष्य महच्चापं —b) V2 नाराचास्तान् (sic) Ś1 D1 3 भग्नि (D1 उग्र)तेजस, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तिग्म (B4 तीक्ष्ण)तेजस (for रक्तभोजनान्) —c) Ś1 D2 3 घोरांस्तु D1 शरांस्तु (for खरश्) —d) Ś1 क्रुद्धानाशीविषोपमान् Ñ2 D6 7 M3 क्रुद्धा आ (M3 दीप्ता) शीविषोपमान्, D2 शतशोथ सहस्रशः

5 a) Ñ1 B1 विकृषन्, V1 D5 6 G M Cg विधुन्वन् (for विधुन्वन्) Ñ2 B1 2 4 D5 7 च, V1 D2 4 स (for सु) —b) Ś1 शिक्षामलेषु, B1 महास्त्राणि च, G1 शिशिरा° (for शिक्षयास्त्राणि) V1 महास्त्राणि चतुर्दश, D2 शिक्षास्त्रैस्त्वदर्शयन् —c) Ś1 Dg1 D3 4 T2 3 G2 3 M Cr g k चकार Ś1 D2 3

स सर्वाश्च दिशो बाणैः प्रदिशश्च महारथः ।
पूरयामास तं दृष्ट्वा रामोऽपि सुमहद्धनुः ॥ ६
स सायकैर्दुर्विषहैः सस्फुलिङ्गैरिवाग्निभिः ।
नभश्चकाराविवरं पर्जन्य इव वृष्टिभिः ॥ ७
तद्बभूव शितैर्बाणैः खररामविसर्जितैः ।
पर्याकाशमनाकाशं सर्वतः शरसंकुलम् ॥ ८
शरजालावृतः सूर्यो न तदा स्म प्रकाशते ।
अन्योन्यवधसंरम्भादुभयोः संप्रयुध्यतोः ॥ ९
ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
आजघान रणे रामं तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ १०
तं रथस्थं धनुष्पाणिं राक्षसं पर्यवस्थितम् ।
ददृशुः सर्वभूतानि पाशहस्तमिवान्तकम् ॥ ११
तं सिंहमिव विक्रान्तं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
दृष्ट्वा नोद्विजते रामः सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ॥ १२ G 3 31 12 B 3 28 13 L 3 33 9

विनिपात् (for समरे) —[d]) N1 V1 B1.4 D2.3.5.7 बाणैः, V2 रुषा, D1 विप्रान (for शरैः) Ś1 शरैरवगत स्वर, Ñ1 विराच्छन्नमहद्वना

6 V1 om 6–7[ab] Dg1 reads 6[ab] in marg —[a]) B1.2 सर्वाश्च Dg1 [श्च]द्दशो (for दिशो) D1 रोषाद् (for बाणै) —[b]) N B1 D2.7 M1.2 महारथ (for °रथः) Ś1 B2 D1–3 विदिशश्च महाबल (B2 °रथ) —[c]) Ñ2 V2 B1.2.4 D2.7 बलवान्, D3 रामोपि (for तं दृष्ट्वा) —[d]) D2 विकृष्य (for रामोऽपि) D2 G3 स (for सु) M3 (after corr sec m as in text) सुमहाद्धनु N2 V3 B1.2.4 D2.7 दृढाग्रीव इवाहव

7 V3 om 7[ab] (cf v l 6) —[a]) Ñ2 V3 B1.3.4 D2.7 अपापसैर्दुर्विष(B1.4 D5 °स)है —[b]) Ñ1 B4 Dt1 D6 वि(B4 *)स्फुलिङ्गैर् D1 [श्च]तमिव (for [श्च]रिभि) —Dt om (hapl ?) 7[cd] —[c]) Ñ1 Dg1 G2 M1.2(after corr sec m as in text) 2 रामद् (for नभद्) N1 illeg D6 T2.3 M1.3(after corr sec m as in text) 3 विवर, G2 स गव (for [श्च]विवर) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D2.3.5.7 रामश्चक्र विशिखैः (Ś1 D2.3 °कार विशिखै)

8 Ñ1 illeg up to राम 10 9[c] —[a]) Ś1 तद्बभूव तु घोरैश्च बाणै, Ñ2 D6.7 तत्र बभूव निशितै —[b]) N1 D1 विनिःसृतै, G1 विकारजै (for विसर्जितैः) Ñ2 नभो बाणैर्द्वयोराप —After 6[ab] N2 V B1.3.4 D2.7 ins

518* शरवृष्टिनिपाताभिः सर्वरित नभस्थलम् ।
सायकच्छन्नश्च रामस्य गच्छन्नित्य खरस्य वै ।

[(l 1) B1 -कुनार* (for -निपाताभिः) —G(ed) om l 2 —(l 2) B1 om (hapl) रामस्य गच्छन्नित्य B1.2 च (for वै)]

—[c]) T2 बाणाकाशम् (for पर्या°) Ś1 D2.3 अनाकाशमनाकाश, N1 तदनाकाशमभवत् , N2 V B1.3.4 D2.7 आकाशमभवत्तत्र, D1 अनाकाशमिवाकाश —[d]) G(ed) सर्वत्र (for सर्वत) Ś1 -सङ्कल, N1 illeg (for -संकुलम्)

9 [a]) Dm1 -जालवृत, D2 -जालैर्वृत —[b]) Ś1 N1 D1–4 तत्र नातिप्रकाशत(N1 °विराजत) N2 V1 B1 न च दिवु प्र°, B3 न च दिविप्रकाशते (subm), B4 Dm1 D6 G2 न तदा स (B4 वि)प्र° D6.7 न तत्र दिवप्र°, G(ed) न च गाहवप्र° —[cd]) Ś1 D1–3 अन्योन्यवधसंरम्भा(D1 °रंभा द्, N1 अन्योन्यवध°, M3 °वधसंरम्भाद् (for °) D6 संभयो (sic) (for उभयो) Ś1 D1 संप्रयुद्धया , N1 * * (illeg)मानयो , D1 °युद्धिर (sic) D2 °विद्धयो , M2 (after corr sec m as in text) °युद्धयो (for संप्रयुध्यतो) N2 V B1.3.4 D2.7 अन्योन्याभ्यागमेषात (N B1 °बाणे , V1 [also] °काशै) पूर्वमाशे मनस्वा

10 [a]) Ñ1 illeg T1 G M °नालिक- (for ततो नालीक) —[b]) D2 बाह्याग्रैश्च D2 विकीर्णाभि , G2 °र्णिके (for विकर्णिभि) —Ñ1 illeg for 10[cd] —[c]) D1 निजघान (for आजघान) D1 T2 रथे (for रणे) Dg1 D1 T2 रामम् (for राम) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 ह्यथ राक्षस रामम् —[d]) D2.3.4 महाद्विप —After 10 D1 ins 519*

11 D1 om 11 —[a]) D2.3 धनुष्पाणि (for धनुष्पाणिं) —[b]) Ñ2 V B1.3.4 M2.3 समवस्थित, D2.3 समुद्र° (for पर्यवस्थितम्) —[d]) G(ed.) वज्रहस्तम् (for पाश°) G2 [अं]तक (for [अ न्तकम्) —After 11 Dg1 Dt1 Dm1 D1(after 10 owing to om) 4.5.6 S ins

519* हन्तार सर्वसैन्यस्य पौरुषे पर्यवस्थितम् ।
परिधान्त महायान्त्र मन राम खरस्तदा ।

[(l 1) Dg1 Dm1 D1.5 T1 G1 M1 तत्र (for सर्व) G1 पश्चा सर्वभूतानि (for the prior half) Dt1 दृष्ट्वैव —(l 2) T1 तथा]

12 [a]) D7 reads त in marg Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3.5.7 M1 सक्रुद्ध, M2 °क्रान्त (for विक्रान्त) —[b]) B1.2 विक्रम (for विक्रान्त) D1 -गामिन (for -गामिनम्) Ś1 D2.3 सिंहस्कन्ध(Ś1 °न्ध [sic])महाबल, Ñ1 सिंह * * (illeg) महाबलं —After 12[ab] Ś1 D1–3 ins.

520* अद्भुतास्तुलमस्यैव रजन्यायाथ खरो रणे ।
[D1 3 सन्धान्त्वस्य रणे (for the post. half)]
while Ñ1 ins.

521* घ्रन्धै सहसा * (illeg)मनसस्य मा *** (illeg) खरान् ।
Ś1 Ñ2 D1–3 om. 12[cd] —[c]) Ñ2 V B1.3.4 D2.7 विस्मय (for [न]द्विजत) —[d]) Ñ2 V B1.3.4 D2.7 सिंहमिवारुः.

G 3 34 11 B 3 20 14 L 3 33 13 ततः सूर्यनिकाशेन रथेन महता खरः ।
आससाद रणे रामं पतङ्ग इव पावकम् ॥ १३
ततोऽस्य सशरं चापं मुष्टिदेशे महात्मनः ।
खरश्चिच्छेद रामस्य दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ १४
स पुनस्त्वपरान्सप्त शरानादाय मर्मणि ।
निजघान रणे क्रुद्धः शक्राशनिसमप्रभान् ॥ १५

ततस्तत्प्रहतं बाणैः खरमुक्तैः सुपर्वभिः ।
पपात कवचं भूमौ रामस्यादित्यवर्चसः ॥ १६
स शरैरर्पितः क्रुद्धः सर्वगात्रेषु राघवः ।
रराज समरे रामो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् ॥ १७
ततो गम्भीरनिर्ह्रादं रामः शत्रुनिबर्हणः ।
चकारान्ताय स रिपोः सज्यमन्यन्महद्धनुः ॥ १८

13 ^{a}) Ś1 N1 D1.3 स तेनाग्नि (for तत सूर्य) N2 V B1.3.4 D4.7 प्रकाशन (for नि°) D2 स तेनाग्निरिवाकाशे —^{b}) D1 महताग्नित —^{c}) Dg1 T1 G M1 तदा, Dt1 D4 [अ]थ त (for रणे) Ñ2 राममासादयामास

14 ^{a}) G2 सशर चाप (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3 M2 महाबल, D1 परंतप (for महात्मन) —^{d}) Dt1 D1.3.4 हस्त, Cg as in text (for पाणि) Ñ2 दर्शयामास लाघव —For subst see below

15 D1 om 15 —^{ab}) Ś1 D2.3 ततस् (for पुनस्) G1 त्वरया, G2 त्वस्यन् (for त्वपरान्) Dm1 D4.8 T1.2 G1.3 M2.3 Ct मर्माणि, T3 पत्रिणि, M1 (after corr *inf lin pr m* as in Dm1) कर्मणि, Cm g as in text (for मर्मणि) Ñ1 कथाञ्चित्परस्य सप्त शरानाशीविषोपमान् —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.3 T1.2 G3 M1 निच(Ś1 °ख)खान, L(ed) विचखान (for निजघान) Ś1 D2.3 तत, Dg1 D6 S रथ (for रणे) —^{d}) Ś1 D2.3 °स्वनान् (for प्रभान्) Ñ2 रामस्य ** (illeg) मुखत —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.8 T1 G M ins while T2.3 ins after 16

522* तत शरसहस्रेण राममप्रतिमौजसम् ।
अर्दयित्वा महानाद ननाद समरे खर ।

[(l 1) M2 (after corr *sec m* as above) शर शत (for तत श्र) G2 महस्राणि (for °स्रेण) D1 चाप्रतिम (for अप्रतिम) G2 राम प्रति महौजसं (for the post half) —(l 2) D1 त्वर्दयित्वा D1 G M Ck अव° (for अर्दयित्वा)]
—For subst see below

16 ^{a}) Ś1 तत्प्रहतर्, Dg1 नु प्रहत, D1 च प्रवर, D2 M2 प्रत् (M2 lacuna) प्रहित, D4 च सपुर, G1.2 Ck °हत, M3 °हितैर् (for तत्प्रहत) Ñ1 ततो विशरितो बाणै —^{b}) Ś1 D1 सुपत्रिणै, D2 पतत्रिभि (for सुपर्वभि) —^{c}) Ñ1 Dt1 D1-3.4 T1 °वर्चस —For 14–16, Ñ1 V B1.3.4 D5.7 subst.

523* ततो विमुक्तो बाणास्त्यस्याद्भुतकर्मण ।
चकर्त कवचश्चक्ष शतधोऽथ सहस्रधा ।
तत पाससङ्क्रुद्धो राघव परमगुणा ।
खरस्य यतमानस्य चकर्त समरे धनु ।
ततोऽन्यदनुरादाय प्रदहन्निव मन्युना ।
मुमोच विविधान्बाणान्पन्नगानिव विग्रमान् ।
तै समं मलितो रामो निश्वसन्निव कुञ्जर ।
नोपलेभ महाबाहु प्राणधारणमात्मन ।
तस्य बाणपरीतस्य शतधा विश्रुत महत् ।
(16^{cd}) पपात कवच भूमौ रामस्यादित्यसंनिभम् ।
राम विकवच रक्ष प्रहसन्निव सायकै ।
विद्धा विद्धा नदन्नादान्महामेघ इवोन्नत ।

[(l 1) Ñ2 D5.7 विसर्जितान् (for विसृजतो) B4 °कारिण (for °कर्मण) —(l 4) N2 D5.7 यतमानस्य V1 जयमानस्य (sic) (for यत°) V1 परम (for सङ्गर) —(l 7) N2 B4 D5.7 स स, B1 शरैर् (for समं) V1 D5 नि श्वसन् (for नि°) B1 विश्वसन्निव कुञ्जरान् (for the post half) —(l 9) V विभुन B1 °यत D5.7 °द्रुत (for विश्रुत) —(l 12) Ñ2 D5.7 छिद्धा च विनदन्नादान् B4 °नाथ नाथ नद° (for the prior half) N2 इवार्पित (sic) B3.4 °धन D5.7 °द्रुत, G(ed) °स्थित (for इवोन्नत)]

—After 16 T1.2 ins 522* ❀ Ck cites ततस्तत् प्रहत कवचमित्यन्वय एव पाठ । शरसहस्रेणार्दयित्वेति ❀

17 D1 om 17 —^{a}) Ñ2 B1.4 Dg1 Dt1 D1.3.4 अर्दित, D1 रक्षित, M2 आर्पित (for अर्पित) G2 M1 शरैर्विनिहत क्रुद्ध —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D1.4.7 स(V स्त्रा)रिणा (D1 तार्क्ष्यैर्)शिखिशिखोपमै —For 17^{ab} Ś1 Ñ1 D2.3 subst, while M2 ins after 17

524* स शरै पातित रक्षा कवच पावकोपमम् ।

[Ś1 पावकोत्तम Ñ1 पावको** (illeg) M1 पावनप्रभ (for पावकोपमम्)]
—Then Ñ1 M2 cont

525* समग्रमन्महाबाहुर्युद्धायैव मनो दधे ।

[Ñ1 युद्धायत्न*** (illeg) (for the post half)]
—Thereafter Ñ1 further cont

526* **** (illeg) पि सङ्क्रुद्ध प्रदीप्ताग्निसमप्रभ ।

—^{c}) D1 बभूव (for रराज) Ś1 Ñ1 D2.3 बभूव राम समरे —^{d}) V B1.3.4 D1 M3 विधूमाग्निर्, D2 द्विपत्नो° (for विधूमोऽग्निर्) V1 [ज्व]लन् (for ज्वलन्) —After 17 M2 ins 524*

18 ^{a}) Dg1 गभीर —^{d}) M2.3 रिपव (for स रिपो) —For 18 Ś1 Ñ1 D1-3 subst.

527* ततोऽन्यान्निस्तमयं धनु शत्रुनिबर्हणम् ।
चकारान्तकरं घोरं राघवस्तु महारथ ।

सुमहद्वैष्णवं यत्तदतिसृष्टं महर्षिणा ।
वरं तद्धनुरुद्यम्य खरं समभिधावत ॥ १९
ततः कनकपुङ्खैस्तु शरैः संनतपर्वभिः ।
चिच्छेद रामः संक्रुद्धः खरस्य समरे ध्वजम् ॥ २०
स दर्शनीयो बहुधा विच्छिन्नः काञ्चनो ध्वजः ।
जगाम धरणीं सूर्यो देवतानामिवाज्ञया ॥ २१
तं चतुर्भिः खरः क्रुद्धो रामं गात्रेषु मार्गणैः ।
विव्याध हृदि मर्मज्ञो मातङ्गमिव तोमरैः ॥ २२
स रामो बहुभिर्बाणैः खरकार्मुकनिःसृतैः ।
विद्धो रुधिरसिक्ताङ्गो बभूव रुषितो भृशम् ॥ २३
स धनुर्धन्विनां श्रेष्ठः प्रगृह्य परमाहवे ।
मुमोच परमेष्वासः षट्शरानभिलक्षितान् ॥ २४

G 3 34.2
B 3 28 2
L 3 33 2

[(l. 1) Ñ2 अ[illegible] (illeg) (for ततोऽपार) D1 °भक्षरपदं (for °प्रस्य) Ś1 तथा D2 तदा (for धनु) —(l. 2) Ś1 समर Ñ1 [अ]तु° D2 सशर (for [अ]नतर) Ñ1 मत्र (for शर) Ś1 D2 मत्रम् V1 शरम् (for मन्त्रम्) N1 अ[illegible] (for आशु) D1 मत्रमाशुस°मन्त्र (sic) (for the post half)]

—For subst in Ñ2 V B1 3 4 D5 7 see below

19 Ś1 om 19–22 —ᵃ) D4 G3 M3 स (for सु) —Ñ1 illeg from 19ᵇ 20ᵃ —ᵇ) M3 पूर्वोत्सृष्ट (for अति°) —ᶜ) D3 सशर, M1 परम (for वरं तद्) Dm1 D1 धनुरायम्य, D1 °मासृत्य (sic) (for धनुरुद्यम्य) —ᵈ) D1 3 समरे चाभ्यधावत (D2 °भिधावत), D3 समरेमभिधावित, M3 खरं त समधावत —For 18 19 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

528* तस्य वै यतमानस्य राघवस्य खरस्तदा ।
धनुश्चिच्छेद बाणेन प्रहसन्निव राक्षस ।
ततोऽन्यद्धनुरादाय वैष्णवं परमा तत ।
अगस्त्यमुनिना दत्तं चक्रे तस्य स राघव ।
आकर्णात्पूरयित्वा तु सधाय स शिलीमुखान् । [5]
अभ्यधावत काकुत्स्थ खर राक्षसमाहवे ।

[(l. 2) B1 रामेण (sic) (for बाणेन) —(l. 3) B1 3 (marg also) वरं (for second तत) —(l. 5) B1 D5 7 आकर्णं B3 तद (for तु) Ñ2 D5 7 च शिलीमुख (for स शिलीमुखान्) V1 तलधाय शिलीमुख (for the post half) —(l. 6) B1 काकुत्स्थ (sic) (for °त्स्थ)]

20 Ś1 om 20 Ñ1 illeg for 20ᵃᵇ (for both cf v l 19) —ᵃ) Ñ2 D1 3 7 स Dg1 Dm1 D6 G1 च (for तु) D1–3 G2 तत काचनपुरोस्तु (D2 °खन, D3 °पुंखै) —ᵇ) D2 शरैर्णोद्धतपर्वणा —ᶜ) D1 4 S बिभज (for चिच्छेद) N1 समरे राम, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 [अ]नेकधा राम, D1 3 बहुधा राम (for राम संक्रुद्ध) —ᵈ) Ñ1 खरस्य ध्वजमुच्छ्रित, B1 खर दशरथात्मज

21 Ś1 B1 3 om 21 (for Ś1 cf v l 19) —ᵃ) Ñ1 V B4 D5 7 दर्शनीय स (by transp) G1 दर्शनीयोथ (for स दर्शनीयो) N1 सहसा (for बहुधा) D6 दर्शनीयो बहु विधो —ᵇ) Ñ2 V2 B4 D5 7 T1 2 G1 M3 विशीर्ण, V1 D2 3 G3 M1 2 °शीर्ण Dg1 D1 4 T3 °स्तीर्ण (for विच्छिन्न) D1 4 G3 M1 काचन (for °नो) Ñ1 विनिकृत्तो वक्रे तस (sic) —Ñ1 om 21ᶜᵈ —ᶜ) L(ed) स्वपुरीं (for धरणीं) —ᵈ) Dm1 देवतानाम् —For 21ᶜᵈ, Ñ1 subst

529* पपात पत्रनिमुक्त सशब्द * वोच्छ्रित ।

while Ñ2 (marg.) V2 B4 D5 7 subst

530* जगाम वसुधा शिघ्र शक्रस्येव महाध्वज ।
[D7 शक्रेव (sic) (for °स्येव)]

—Then Ñ2 B4 D7 cont while V1 ins after 21ᵃᵇ (owing to om)

531* अथैन दशभिर्बाणै प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ।
यतमान महाबाहु खर दशरथात्मज ।
[(l. 2) Ñ2 D7 महाबाहु].

whereas D1 subst for 21ᶜᵈ

532* सुदर्शनस्तदर्शन जगाम धरणीतल ।

22 Ś1 om 22 (cf v l 19) D1 om 22 25 —ᵃ) D2 3 खर G1 खरश्चतुर्भि क्रुद्धोथ —ᵇ) D1 2 रामो, M1 राम D2 विव्याध (for गात्रेषु) —Ñ1 illeg from हृदि in ᶜ up to तोमरै in ᵈ —ᶜ) Dg1 Dm1 D1 T G M1 युधि, D4 च सु (for हृदि) D2 धर्मज्ञो (for मर्मज्ञो) M3 3 विव्याध रण दुर्धर्षो (M3 °धर्मज्ञो) —ᵈ) D11 D6 तोमरै Cg as in text (for तोमरै) D1 3 G2 मातंग इव कोपित (G3 तोमरै)
—For 22 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

533* तत परमसक्रुद्ध खर समभिरायस्य ।
विव्याधोरसि धर्मेण राघव शत्रुतापनम् ।

[(l. 1) V1 न्यभिर् (for समभिर्) Ñ2 D5 7 आशु —(l. 2) Ñ2 मर्म (for धर्मे)]

23 D1 om 23 (cf v l 22) —ᵃ) Ś1 Ñ1 Dg1 D2 3 T3 रामोपि Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बहुधा (for °भिर्) —ᵇ) G2 M2 (after corr see m as in text) निर्मुक्तै (for निःसृतै) —Ñ1 illeg from रुधिर in ᶜ up to भृशम् in ᵈ —ᶜ) Dm1 D1 3 G2 M2 दग्धाङ्गो (for सिक्ताङ्गो) —ᵈ) M2 [ऽ]भवत् (for भृशम्) Ś1 D2 3 बभूव कुपित स्वय (D3 °तो भृशं) —For 23ᶜᵈ Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

534* क्षतजोक्षितसर्वाङ्गो धर्मो दीप्त इवानल ।

24 D1 om 24 (cf v l 22) —ᵇ) Dg1 D11 D6 T1 सगृह्य (for प्र°) Ś1 D2 3 पुरुषोत्तम (for परमाहवे) —For 24ᵃᵇ Ñ1 subst

G 3 31 30
B 3 29 27
L 3 33 25

शिरस्येकेन बाणेन द्वाभ्यां बाह्वोरथार्पयत् ।
त्रिभिश्चन्द्रार्धवक्त्रैश्च वक्षस्यभिजघान ह ॥ २५

ततः पश्चान्महातेजा नाराचान्भास्करोपमान् ।
जिघांसू राक्षसं क्रुद्धस्त्रयोदश शिलाशितान् ॥ २६

ततोऽस्य युगमेकेन चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
षष्ठेन च शिरः संख्ये चिच्छेद खरसारथेः ॥ २७

त्रिभिस्त्रिवेणु बलवान्द्वाभ्यामक्षं महाबलः ।
द्वादशेन तु बाणेन खरस्य सशरं धनुः ।
छित्त्वा वज्रनिकाशेन राघवः प्रहसन्निव ।
त्रयोदशेनेन्द्रसमो बिभेद समरे खरम् ॥ २८

प्रभग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
गदापाणिरवप्लुत्य तस्थौ भूमौ खरस्तदा ॥ २९

535* ततो रामो महाबाहुर्विकृष्य बलवद्धनुः ।,
while Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

536* ततः शक्रधनुःप्रख्यं विस्फार्य सुमहद्धनुः ।
[Ñ2 विरवीय (for विस्फार्य)]

—c) Ś1 पत्रमेष्वासात् —d) Ś1 शरानमितक्षिशितान्, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नृपत्का (B3 marg also सायका)नेकविंशतिं, M2.3 परशरानविद्वारणान् (M3 °भिवधितान्) ॐ Cr. पट-शरानभिलाषितान् इति । अभिलापविषयाणीत्यर्थः ॐ

25 D1 om 25 (cf v l 22) For 25 28 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst 537* —a) Ś1 Ñ1 D2.3 त्रिच्याध (for बाणेन) —b) Dn.1 अताडयत् (for अथार्पयत्) Ś1 D2.3 द्वाभ्यां च द्वौ भुजौ प्रभुः, Ñ1 भुजयोश्च महाभुज, M2 भुजौ द्वाभ्यां महाभुज —cd) T1.2 त (for च) T3 च G2 ह (for ह) Ś1 D2.3 शरीरं तस्य रक्षसः (for d) N1 अर्धचन्द्रैस्त्रिभिश्चैव शरीरं राक्षसस्य * (illeg)

26 D13 om 26 For subst in Ñ2 V B1.3.4 D5.7 cf v l 25 and 28 —a) N1 पर*(illeg)सक्रुद्धो, Dg1 (ऽ)स्य सुम° (for पश्चान्महातेजा) —b) Ś1 D2.3 भास्करप्रभान्, D1 सूर्यसन्निभान् D4 राक्षसोपरि (for भास्करोपमान्) —D6 reads 26c–28 in marg —c) N1 D6 जघान (for जिघांसुः) G1 राक्षस (sic) (for °सं) Ś1 D2.3 खराय (D1.3 °स्य) रामश्चिक्षेप D1 जघान समरे क्रुद्धः —d) Ś1 D2.3 शिलीमुखान्, Dg1 शिता शरान् (sic) D6 शिला शरान्, T1 शितान्शरान्, G2.3 Cg.p शरांश्छितान्, M1 शिता-न्छितान्, M3 (after corr sec m inf lin as in text) °धिपान्, K (ed) Cg समाददे (for शिलाशितान्) ॐ Cv ततः पश्चात्रयोदश मुमोचेति पूर्वत्र क्रिया । Cm नाराचान् अत्र प्रमुमोचेति क्रियाऽध्याहार्या । Cg अंतिमपादे त्रयोदशशरान् शिताविति पाठे मुमोचेति क्रियाध्याहार्या ॐ

27 D6 reads 27 in marg (cf v l 26) For subst in Ñ2 V B1.3.4 D5.7 cf v l 25 and 28 —a) N1 तथास्य, Dg1 D13 D6 T2 G1 रथस्य, D1 अथास्य (for ततोऽस्य) D3 ततोऽस्य ध्वज*ञ्च —b) Dg1 D13 Dm1 D4.5 T2 G2.3 M2.3 स(Dm1 ह, T3 च)हतान् ; M1 चपलान् (for चतुरो) —c) D5 T1.2 G1.2 M1.2 तु (for च) D1 शिरस (sic) (for च शिरः) —d) T3 खरस्येह (corrupt) Ś1 N1 Dg1 D13 Dm1 D1.4.5 T2.3 G M खरस्य (Ś1 D1.3 शरेण) रथसारथेः

28 D6 reads 28 in marg (cf v l 26) —a) M2 (after corr inf lin sec m as in text) त्रिभिस् (for त्रिभिस्) D13 D6 त्रिवेणून्, Cm.p त्रिवेणुत् (for °णुं) Ś1 D2 प्रमथत्, Ñ1 **(illeg)वान्, M1 शिरश्चैव (for बलवान्) D3 त्रिभिरतु वेणु ध्वाधमत् —b) Dg1 marg D2 अक्षी (sic) (for अक्षं) N1 महाभुज —Ñ1 om 28cd —c) Ś1 च (for तु) —d) D13 D6 सकर (for सशरं) —ef) M2 (after corr sec m as in text) सित्वा (for छित्त्वा) D2 निकाशेण (sic) (for °शेन) Ñ1 चिच्छेद राघव सख्ये किंचिदुत्स्येरवथ्चलिव (sic) —f) D1 [ए]व सम (for [इ]न्द्रसमो) —h) D3 शरेण (unmetrical) (for समरे) D2 बिभेद समरेश्वर —For 25-28, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

537* वक्ष एकेन विव्याध भुजौ द्वाभ्यामरिंदम ।
चतुर्भिरर्धचन्द्रैश्च जघान चतुरो हयान् ।
द्वाभ्यां च सूत सक्रुद्धस्त्वनयद्यमसादनम् ।
चिच्छेद सशरं चास्य धनुः षड्भिर्महाबलः ।
चकर्त युगमाराध्य भल्लेनैकेन राघवः । [5]
वराहकर्णैस्त्वपरैः पताकां पञ्च पञ्चभि ।

[(l 1) Ñ2 V B3.4 D5 रक्षः (for वक्ष) —(l 3) V1 D5.7 सूतं तु (D7 *) V1 सूतं च (by transp) —(l 4) Ñ2 D5.7 समरे (for सशरं) —B3 om l 6 —(l 6) V1 पताकं (for °कां) D5 पञ्चभि शरैः (for पञ्च पञ्चभि)]

29 a) Ś1 D3 स निर्विशेष, Ñ2 V B1.3.4 D1.3.6.7 M2.3 स(D3 M1.3 स) छिन्न° Dm1 D6 G2.3 M1 स भग्न° (for प्रभग्नधन्वा) —c) D1 खमुत्पत्य D3 अभिद्रुत्य, G (ed) °प्लुत्य (for वप्लुत्य) —d) N1 निशाचर (for खरस्तदा) —After 29 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

538* ततः कलकलो मिश्रो देवदुन्दुभिनिःस्वनः ।
देवतानां विमानेषु बभूवे स्वर्गनि स्वन ।
रामस्य विजयं चोद्घुष्य भूतभावना ।
भस्तुवन्युद्धमार्धेच राक्षसं विरथं कृतं ।

[(l 1) Ñ2 V B1 D7 मिश्रम् —(l 2) Ñ2 D5.7 दानां च (for देवतानां) Ñ2 D5.7 तुम, V1 मुस; B4 रज (for ख) Ñ2 V B1.3.4 D7 मिश्रम —(l 4) B4 नैम (for चैव)]

तत्कर्म रामस्य महारथस्य
समेत्य देवाश्च महर्षयश्च ।
अपूजयन्प्राञ्जलयः प्रहृष्टा-
स्तदा विमानाग्रगताः समेताः ॥ ३० G. 3. 34. 36 B. 3. 28. 33 L. 3. 31. 31

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७

२८

खरं तु विरथं रामो गदापाणिमवस्थितम् ।
मृदुपूर्वं महातेजाः परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
गजाश्वरथसंबाधे बले महति तिष्ठता ।
कृतं सुदारुणं कर्म सर्वलोकजुगुप्सितम् ॥ २
उद्वेजनीयो भूतानां नृशंसः पापकर्मकृत् ।
त्रयाणामपि लोकानामीश्वरोऽपि न तिष्ठति ॥ ३
कर्म लोकविरुद्धं तु कुर्वाणं क्षणदाचर ।
तीक्ष्णं सर्वजनो हन्ति सर्पं दुष्टमिवागतम् ॥ ४
लोभात्पापानि कुर्वाणः कामाद्वा यो न बुध्यते ।
भ्रष्टः पश्यति तस्यान्तं ब्राह्मणी करकादिव ॥ ५

30 a) Ś1 D2.3 महाबलस्य (for °रथस्य). — b) Ś1 D2.3 समीक्ष्य — c) M2 अपूजयन् Dg1 marg , D3 प्राञ्जलीभि (for °लय) — d) Dg1 तथा, D1 सतो (for तदा) Ñ2 V B1.2.4 D4.7 महात्मने देवगणा यथं(B1.4 महे)न्द्र.

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.3.6.7 खरविरथी(D1 °थ)करण(D1-3 °ण) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.2 D2 om Ñ2 D4.7 34, V1 33 V2 35 B4 36 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.1 T G M1 28 D1 32 D3 38, M2.3 29 —After colophon T2 concludes with रामाय नम G with श्रीरामाय नम

28

D6 begins with ॐ, M2 with श्रीरामाय नम

1 a) V1 Dg1(before corr) T2 विरथो (for विरथ). — b) B4 व्यवस्थित, Dm1 (after corr as in text) इव स्थित; D1 मनस्विन — cd) D1 मृदुपूर्वं महाप्राज्ञमसुपाचारि मर्दन

2 a) D1 ईश्वरेण प्रमथता — b) V2 D2 वने (for बले) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D2.3.6.7 तिष्ठति (for °ता) —D2 om (hapl) 2c-3 — c) Ś1 D3 इदं ते, Ñ1 क कुर्याद् , Ñ2 V B1.2.4 D4.7 न कार्यं; Dg1 Dt1 D6 कृतं त, D1 किं कृत Ck as in text (for कृत सु) M2 यथा सदारिदा कर्म. — d) Ś1 D2 M2 कृत्; Dg1 reads in marg (for सर्व) Ś1 लोक (for लोक) Ñ V2 B1.2.4 D2.4.6.7 क्रूरं(D6 सर्वं) लोकनिर्गर्हितं, V1 क्रूरकर्मविगर्हित & Ct बले तिष्ठता चत्रियस्वामित्वेन तिष्ठता इदंतेन यद्दारुणं कर्म कृतं भवति तत्सर्वं लोकनिन्द्यं भवति &

3 D1.2 om 3 (for D2 cf v l 2) — a) Ñ1 उद्वेजनीय — b) G2 पापकर्मभि (for °कृत्) — d) Ś1 D3 नावतिष्ठति, V B1.3.4 खलु तिष्ठते (for ऽपि न तिष्ठति) Ñ1 ऐश्वर्यं प्राप्य निन्दित, Ñ2 D4.7 ईशाश्च खलु नश्यति

4 a) Ś1 लोके (for लोक) Ñ2 V B1.2 D4.7 च, B4 D1 हि, Dg1 T3 तत् (for तु) — b) Ś1 Dm1 D2.3 G2.3 कुर्वाण Ñ1 खर दारुण, B3 रजनीचर; D3 क्षणदाचर (for क्षणदा°) — c) B4 सर्वं, D2 सर्वो (for सर्वं) B1 जनं (for जनो) Ś1 तीक्ष्ण सत्यजनो हति — d) Ś1 सर्प इदम् , Ñ V B1.3.4 D4.7 दुष्टसर्पं, B2 दुष्ट सर्पम् (by transp) D1 सर्पं गृहम् G2 इह (for इव)

5 a) G2 M2(both after corr as in text) लोकात् (for °भात्) — b) Ñ1 illeg from द्वा up to ध्यते Ś1 D1-3 पापात्मा, B3 D4 मोहाद्वा (for कामाद्वा) D2 तु (for न) V1 इन्यते, G3 बुध्यति (for बुध्यते) — c) Ś1 B3 D1.2.4 G1 Ct क्रुष्ट , N1 मूढ , B1 D3 दुष्ट; Ck हृष्टा (for भ्रष्ट) D1 पतति, G1 पश्यसि (sic) Ck पश्यति (for पश्यति) Ś1 D1-3 तस्यान्ते, Ñ V B1.3.4 D4.7 दु ख स (for तस्यान्त) — d) Ñ1 D1.2 ब्राह्मण (for °णी) Ś1 D3 ब्राह्मण कारकादिव, Ñ2 V B1.2 D4.7 ब्राह्मण पतवानिव, B4(m also as in Ñ1) ब्राह्मण कनकादिव —After 5 Ñ V B1.3.4 D4.7 ins while M3 ins after 10

539* एव हि व्यसन प्राप्य न विहाय विमुच्यते ।
यथा रजनाच दुर्बुद्धे यथा हतबलान्वय ।

[(l 1) Ñ1 M2 स एव (for एव हि) V1 B4 परितप्यसे (for °प्यते) Ñ1 रस*द्वि*शिष्यति (illeg) (for the post half) —(l 2) B4 मति (for यथ) Ñ D4.7 दुर्बुद्धे V B1 M3 बलान्वित, D4 बलानुग (for °बलान्वय)]

G 3 35 7 B 3 9 6 L 3 31 6 वसतो दण्डकारण्ये तापसान्धर्मचारिणः ।
किं नु हत्वा महाभागान्फलं प्राप्स्यसि राक्षस ॥ ६
न चिरं पापकर्माणः क्रूरा लोकजुगुप्सिताः ।
ऐश्वर्यं प्राप्य तिष्ठन्ति शीर्णमूला इव द्रुमाः ॥ ७
अवश्यं लभते कर्ता फलं पापस्य कर्मणः ।
घोरं पर्यागते काले द्रुमः पुष्पमिवार्तवम् ॥ ८
नचिरात्प्राप्यते लोके पापानां कर्मणां फलम् ।
सविषाणामिवान्नानां भुक्तानां क्षणदाचर ॥ ९
पापमाचरतां घोरं लोकस्याप्रियमिच्छताम् ।
अहमासादितो राजा प्राणान्हन्तुं निशाचर ॥ १०
अद्य हि त्वां मया मुक्ताः शराः काञ्चनभूषणाः ।
विदार्य निपतिष्यन्ति वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ ११
ये त्वया दण्डकारण्ये भक्षिता धर्मचारिणः ।
तानद्य निहतः संख्ये ससैन्योऽनुगमिष्यसि ॥ १२
अद्य त्वां निहतं बाणैः पश्यन्तु परमर्षयः ।
निरयस्थं विमानस्था ये त्वया हिंसिताः पुरा ॥ १३

6 ᵃ) M₃ वसतो —ᵇ) D₁ M₃ तापसा, D₄ ब्राह्मणान् (for तापसान्) Ñ₁ V₂ B₁ ₃ ₄ तापसान्धर्ममाश्रि(V₁ °समि)तान्, Ñ₂ D₆ ₇ तापसान्धर्ममाश्रितान्, D₂ तापसान्ब्रह्मचारिण —D₂ om (hapl ?) 6ᶜ–8ᵇ —ᶜ) V D₂ ₃ नु, D₄ T₃ न, M₂ च (for नु) S₁ महाभाग, M₂ महाभागा (sic) —ᵈ) Ś₁ D₂ ₃ प्राप्त(D₂ °प्ता [sic ?]) हि Ñ₂ पश्यति (sic) B₄ D₆ ₇ पश्यसि (for प्राप्स्यसि)

7 D₁ om 7 (cf v l 6) —ᵃ) Ñ₂ B₃ ₄ D₆ ₇ चिरात् Ñ₁ illeg for पापकर्माण —ᵇ) D₄ क्रूर, T₃ क्रूर (for क्रूरा) B₁ M₃ लोके (for लोक) V₁ विगर्हिता (for जुगुप्सिता) —ᵈ) Ś₁ V₁ D₂ ₃ क्षीणा Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₆ ₇ छिन्ना (for शीर्ण) D₂ द्विजा (for द्रुमा)

8 D₂ om 8ᵃᵇ (cf v l 6) —ᵃ) K(ed) Cg जन्तु (for कर्ता) —ᶜ) Ś₁ D₂ ₃ क्षय V₁ पुन, Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₆ ₇ युग D₁₁ घोर Dm₁ D₄ घोर M₂ घोर Ś₁ परिगते (for पर्या°) —ᵈ) Ś₁ D₄ T₁ ₂ द्रुमा S₁ V₂ V B₁ ₃ ₄ D₆ ₇ फलम् (for पुष्पम्) Ś₁ B₁ ₄(m also orig as in text) D₁ (orig) इवावृतौ (D₁ (m also) °वर्तौ) D₃ इवाक्रतौ (sic) (for °र्तवम्) V₁ द्रुम फलमिवागमति (sic) D₄ द्रुम पुष्पफलं यथा

9 B₁ om 9 D₄ om 9ᵃᵇ —ᵃ) V₂ D₃ ₆ ₇ अचिरात् G₃ M₂ ₃ प्राप्स्यत(M₂ °स) (for प्राप्यते) V₂ reads in marg B₃ (sup lin after corr as in text) लोके, G(ed) काले (for लोके) ✲ Cm g नचिरादित्येक पदं ✲

10 ᵃ) Ś₁ V₁ B₁ ₄ D₁ ₃ ₆ ₇ M₂ आचरता (for °तां) B₁ चरता दण्डक घोर (sup lin पापमा मध्वता घोर) —ᵇ) Ś₁ V₂ B₁ ₃ ₄ D₁–₃ ₆ ₇ M₂ इच्छता (for °ताम्) —ᶜ) Dg₁ D₁₁ Dm₁ D₄ T₃ Cm g k tp शासा (for राजा) —ᵈ) Ś₁ Ñ V B₁ ₃ ₄ D₁–₃ ₆ ₇ M₂ प्राणान् शक्त D₁ °नामीश)रस्त्वया (V₁ illeg) —After 10 M₂ ins 539*

11 ᵃ) Dg₁ reads हि in marg V₁ D₁₁ Dm₁(before corr हि त्वा [as in G₁]) T₂ G₂ Cr m k t मित्या, Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₆ ₇ त्वां हि (by transp) D₄ भीमा, G₁ M₂ हि त्वा (for हि त्वां) V₁ मुक्ता (for मुक्ता) —ᵈ) D₂ विदीर्य (for विदार्य) Ś₁ Ñ₁ D₁₁ D₆ T₂ M₂ Ct [ब]वि, D₁ ₃ M₂ [अ]भि (for नि) D₅ विद्राष्यर्यां निपतति(sic), G₃ विदार्यंत पतिष्यति —ᵈ) B₄ वल्मीकमिव

12 ᵃ) Ś₁ त (for ये) B₄ भक्षितारण्ये (for दण्डका°) —ᵇ) B₄ दण्डक (for भक्षिता) Ś₁ D₂ ₃ परमर्षय (for धर्मचारिण) —After 12ᵃᵇ, B₃ ins l 4 of 540* and reads 12ᶜ–13 (including l 1–3 of 540*) after 16 —ᶜ) D₂ तनाद्य (sic) —ᵈ) Ś₁ D₂ ₃ [ऽ]भि (for ऽनु) Ñ V B₁ ₃ ₄ D₆ ₇ समेत्यापि (Ñ₁ B₁ °भि, D₇ °त्य) (for ससैन्योऽनु) D₁ स्मरिष्यसि, D₂ M₂ Cm गमिष्यति

13 For sequence in B₃ cf v l 12 —ᵃ) Ñ₁ त्वामद्य (by transp) D₁ मयाद्य, G₁ ₂ अद्य त्वा Ñ₂ V₂ निहतैर् (sic) B₁ निशितैर् (for निहत) —ᵇ) G₃ पश्यति (for °न्तु) D₁ G₃ त्वा(G₃ च) महर्षय —ᶜ) M₂ ₃ नरकस्थ (for निरय°) —D₆ om from विमानस्था up to भीम in l 10 of App I (No 9) —ᵈ) N V₁ D₁₁ Dm₁ D₄ ₅ निहता, G₁(before corr as in text) [अ]भिहता (for हिंसिता) —After 13 Ś₁ Ñ V B₁ ₄ D₁–₃ ₇ M₂ ins B₃ ins l 1–3 after 16 and l 4 after 12ᵃᵇ

540* राक्षसं सह दृष्ट्वा मन्युनीन्द्रिंसितवानसि ।
यत्पुरा दण्डकारण्ये सदा परिपतन्निश ।
कर्मणस्तस्य पापस्य फलं घोरमवाप्नुहि ।
अनुपापेन दत्तस्य दुरात्मस्येव कर्मण ।

[(l 1) V₁ illeg from राक्षसे up to °ह Ś₁ D₁–₃ तान्दस्य (for दृष्ट्वा नम्) Ś₁ मुन D₂ ₃ M₂ मुनीन् (for मुनीन्) D₁ यान् + यापेनवानुरा (for the post half) —(l 2) Ś₁ यत्तदा, D₂ ₃ वसतो D₃ यं तदा, M₂ तरमन् (for यत्पुरा) Ś₁ D₄ पर्यचरत्, B₃ D₇ परितपत् M °गतो, L(ed) °चरन् (for °पतन्) D₂ ₃ मुनीनेव तपोधनान् (for the post half) —(l 3) Ś₁ D₁ ₃ पापस्य V₁ पाप हि (for पापस्य) V₂ फलमाप्स्यसि (for फल घोरम्) Ś₁ D₁–₃ M₂ फल पश्य(Ś₁ भुङ्क्ष्व, D₃ भुङ्क्ष्व)ह राक्षस (for the post half) —B₁ om from l 4 up to 15ᵃᵇ —(l 4) V₁ V₂ B₃ ₄ D₇ अनुपापन, M₂ अनुतापन (for अनुपापेन) V₁ B₄ दुरितस्य, V₂ V₁ स्य(V₁ स्य)

प्रहर त्वं यथाकामं कुरु यत्नं कुलाधम ।
अद्य ते पातयिष्यामि शिरस्तालफलं यथा ॥ १४
एवमुक्तस्तु रामेण क्रुद्धः संरक्तलोचनः ।
प्रत्युवाच ततो रामं प्रहसन्क्रोधमूर्छितः ॥ १५
प्राकृतान्राक्षसान्हत्वा युद्धे दशरथात्मज ।
आत्मना कथमात्मानमप्रशस्यं प्रशंससि ॥ १६
विक्रान्ता बलवन्तो वा ये भवन्ति नरर्षभाः ।
कथयन्ति न ते किंचित्तेजसा स्वेन गर्विताः ॥ १७
प्राकृतास्त्वकृतात्मानो लोके क्षत्रियपांसनाः ।
निरर्थकं विकत्थन्ते यथा राम विकत्थसे ॥ १८
कुलं व्यपदिशन्वीरः समरे कोऽभिधास्यति ।
मृत्युकाले हि संप्राप्ते स्वयमप्रस्तवे स्तवम् ॥ १९
सर्वथा तु लघुत्वं ते कत्थनेन निदर्शितम् ।
सुवर्णप्रतिरूपेण तप्तेनेव कुशाग्निना ॥ २०

G 3 35 23
B 3 29 20
L 3 34 22

रिष्टस्य D1 दरिद्रस्य (for दुरिष्टस्य) Ś1 [ष]त्र (for [ह]त्र) V1 अनयेन प्रमत्तस्य आरिष्टस्येव कर्मण (with hiatus) G(ed) राक्षसेश्वर दुष्टात्मन्स्थिरो भव समाश्रय]
—D8 cont

541* न श्रुतं पूर्वमीशानो रामो दाशरथिः स्वयम् ।
कर्मणां फलदाता च तव प्राभुर्हि तत्फलम् ।
सत्रिराणामिनाचानामीक्ष्य वशपरायणम् ।
याचितोऽपि न रक्षिष्ये नितान्तं कुपितोऽद्य न ।

14 B1 D6 om 14 (cf v l 13) —[a]) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D2.3.6 प्रहरस्व, Cg cites प्रहरेति Ñ2 V B3.4 D7 प्रयतस्व (V °स्व) यथाशक्त्या (V2 °भक्त्या, B2.4 °शक्ति) —[b]) Ś1 Ñ1 D2.3 महाबल, Ñ2 V B2.4 D7 निशाचर (for कुलाधम) D1 कुरु कर्म यथाबल —[c]) B4 D1 T3 अथ, Dg1 अधम् (for अद्य) Ś1 Ñ V B3.4 D2-5.7 प्र(Ś1 Ñ1 च)मथि ष्यामि (for पातयि°) —[d]) D1 तालफलं Ñ V B2.4 D7 शिरो बाणेन राक्षस

15 D6 om 15 (cf v l 13) B1 om 15[ab] (cf v l 13) —[a]) B4 स (for तु) V1 बाणेन (for रामेण) —[b]) Ñ2 V B3.4 D7 M2 खर, D4 क्रुद्ध (for क्रुद्धः) —[cd]) Ś1 D2.3 रणे, Ñ1 रणे (for ततो) Ñ1 कुरु यत्नं महाबल, M3 प्रहसन्परुषं वच (for [d]) D1 उवाच राघवं वाक्यं प्रहस त्राक्षसेश्वर —After 15 Ñ1 ins

542* अद्य त प्रमथिष्यामि समरे गदया शिर ।

16 D6 om 16 (cf v l 13) —[ab]) Ś1 D2.3 रणे, Ñ1 वने (for युद्धे) D1 transp हत्वा and युद्धे —[c]) T3 कृतम् (for कथम्) —[d]) V1 B1 Dg1 Dm1 D4 G2 अप्रशस्य (for °शस्यं) Ñ2 D7 प्रशस्यसि, Dg1 Dt1 T3 प्रशासते (Dt1 °ति) M3 प्रशस्यपि (for प्रशंससि) —After 16 B3 reads 12[c]–13 (including l 1–3 of 540*)

17 D6 om 17 (cf v l 13) —[a]) Ś1 विक्रान्त Ś1 D2 °रे, Ñ V1 B3.4 D7 [ऽ]पि, Dg1 D4 T3 ये, G2 M1.3 हि (for वा) —[b]) N2 ये भवति, Dg1 D4 भवति हि (Dg1 च) D7 ये भवतो, T3 भवतीह (for ये भवन्ति) Ś1 D2.3 नरा धिपा M3 नराधिपा —[c]) D3 विकथति (for कथयन्ति) —[d]) Dt1 D1 K(ed) चाति (for स्वेन) G2 विस्मिता (for गर्विता) —For 17[cd], Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.7 subst

543* न त स्वगुणमाहात्म्य कथयन्ति स्वयं युधि ।
[Ś1 D2.3 गुणतः, Ñ1 च गुण (for स्वगुण) Ś1 Ñ1 D2 स्वयं युधि V B4 D7 महात्ते (for स्वयं युधि)]
—Thereafter V2 cont B1.3.4 ins after 18[ab]

544* आयासभाषितो राम प्रकृत्या क्षुद्रगामिना ।
विस्मय तन ते राम कर्म कृत्वा सुदारुणम् ।
[B1.4 transp l 1 and 2 —(l 1) D1.3 क्षुद्रगामिन]

18 D5 om 18 (cf v l 13) —[a]) V2 लघुत्वात् (for प्राकृ°) V2 B1.4 D7 स(B1 स्त्र)कृतात्मानो, D3 G1 स्वत्कृ(G1 त्रिकृ)तात्मानो —[b]) Ś1 Ñ1 V3 B1.3.4 D2.7 [ऽ]स्मिन्कुल पांसना (Ñ1 °मा मन) V2 V3 [ऽ]स्मिन्कुलपांसुला, Dg1 D4 क्षत्रियपांसन (Dg1 [before corr as in text] °सुना (sic)) —After 18[ab] B1.3.4 ins 544* —[c]) Ś1 D2 निरर्थका V1 विकत्थति (sic) Dg1 G1 °थ्यते, D1 विकृत्यत (sic) (for विकत्थन्ते) —[d]) Dg1 विकथ्यसे (for °त्थसे) D1 यथा त्वं राम कत्थसे

19 D5 om 19 (cf v l 13) Ñ1 om 19–20 D2 om 19 —[a]) Ś1 नरं (for कुलं) Ñ2 V B1.4 D7 श्लाघ्य T1.3 M1.3 धीर (for वीरः) —[b]) M2 रणेऽन्य (for समरे) Ś1 [ऽ]भिधावति, B1 भविष्यति, B4 Dg1 D1 T1.3 विधा स्यति —[c]) Ś1 D2 प्राणकाले Ś1 Ñ2 V B1.4 D1.2.3 G2 M1.3 [ऽ]पि, B1 Dg1 Dt1 Dm1 D2.3 T3 तु, T1.3 [ऽ]पि (for हि) —[d]) D1 Cv अप्रस्तुत (for °स्तवे) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D2.7 स्वयमात्मस्तवे (Ś1 D2 °व, V1 °न) कथं (V2 B4 कथा, B3 यथा)

20 Ñ1 D6 om 20 (cf v l 19 and 13 respy) —[a]) Dg1 Dm1 D4 T1.3 Cg t [ए]व, D1 [अ]त्र, D2 त्व (for तु) D3 लघुसत्त्व (for तु लघुत्व) —[b]) Ś1 कथित नु, B4 Dg1 Dt1 G1 कथनन, D1.3 कथितन, D3 कथ्यते न (for कत्थनेन) V1 B1.4 D1 T1 निदर्शितः, B3 (also) निदर्शित, D7 विदर्शित, M1 °दर्शित —[d]) D1.3 तप्यते च (for तप्तेनेव) V1 [धा]तुमतापिना, T2 कुलाग्निना, M3 [अ]ग्नि नाशनना, Cv r m [अ]प्यत्रा°, Cvp rp mp l. t as in text Ctp तुषा° (for कुशाग्निना) Ś1 D2 तपस्य (D2 °प्यसे) वै क्षिप्ता (D2 तुषा)ग्निना, T1 G3 M3 तप्यते नाशनाग्निना —For 20[cd], Ñ2 V2 B1.3.4 D7 subst

G 3 33 24 B 3 29 26 L 3 74 23 न तु मामिह तिष्ठन्तं पश्यसि त्वं गदाधरम् ।
धराधरमिवाकम्प्यं पर्वतं धातुभिश्चितम् ॥ २१
पर्याप्तोऽहं गदापाणिर्हन्तुं प्राणान्रणे तव ।
त्रयाणामपि लोकानां पाशहस्त इवान्तकः ॥ २२
कामं बह्वपि वक्तव्यं त्वयि वक्ष्यामि न त्वहम् ।
अस्तं गच्छेद्धि सविता युद्धविघ्नस्ततो भवेत् ॥ २३
चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां हतानि ते ।
त्वद्विनाशात्करोम्यद्य तेषामश्रुप्रमार्जनम् ॥ २४
इत्युक्त्वा परमक्रुद्धस्तां गदां परमाङ्गदाम् ।
खरश्चिक्षेप रामाय प्रदीप्तामशनिं यथा ॥ २५

545* मर्त्यं पौरुषमेतत्ते नाशयाम्यहमद्य च ।

[Ñ1 B4 नाहमद्यन सन B3 नाहं गर्हेत्त नव (sic) (for the post half)]

21 D5 om 21 (cf v l 13) —a) B1 D6 T3 G2 M1-3 ननु, Dg1 नून (for न तु) G1 अव (for इह) D1 वचनाद्दितातव —b) D1 पश्य तिष्ठ (for °सि त्व) —c) M3 गदाधरम् (for धरा°) Ś1 Ñ V B2-4 D1 2-7 M3 [अ]क्षोभ्यम् (for [अ]कम्प्य) —d) D1 धातुभिर्वृत, D4 धातुभिर्वृत (for °भिश्चितम्) Ś1 D2-3 M2 शृङ्ग(D3 सह)शृङ्ग(Ś1 चक्र)मिवाचल N1 एक* ** — ** (illeg) Ñ2 V B1-4 D1 एकशृङ्ग(Ñ2 V °ग) महाच(D7 °च)ल

22 D5-6 om 22 (for D6 cf v l 13) —b) Ś1 D1 M1 प्राणान्हन्तु (by transp) D2-3 प्राणान्हन्तुं, M3 हन्तुं प्राणान् —c) Lacuna for त्रयाणा in M3 filled sec m M3 इव (for अपि) Ñ V B2-4 D7 या मत्ये (for लोकाना) —d) D1 यथातक M3 (after corr sec m as in text) इवातक (for इवान्तक) Ñ V B1-4 D7 लोकानामवशो यथा(Ñ1 illeg for वशो यथा) D2 पाश हस्तमिवान्तक

23 D5 om 23 (cf v l 13) —a) B1 वाम (for काम) Ś1 D2-3 न बहु वक्तव्य, M3 बहु विवक्तव्य —b) Dg1 त्वया D6-7 G1 मत्ति M3 तव (for त्वयि) G1 वक्ष्ये न च (for वक्ष्यामि न) Ś1 D2 त्वया मध्यमत स्थित, D3 त्वयि वक्ष्येमत स्थित, M3 तव वक्ष्याम्यह त्वयि — B4 reads in marg 23cd —c) Dt1 D6 प्राप्नोति, D1-3 गच्छतु (for गच्छेद्धि) —d) Ś1 V B1-3 D1-3 युद्धविघ्न (for °घ्न) Ś1 D2 तदा (for ततो) — After 23 Ś1 D1 2 ins a colophon

[*Sarga name* Ś1 रामखरसवाद , D1 खरवचन , D3 खरसवाद —*Sarga n* (figures words or both) Ś1 D3 om D1 33 K(ed) 34]

—Then Ś1 D2 ins, Ñ V B1-4 (marg) D2-7 M1-3 K(ed) (within brackets) ins after 23

546* भ्रमतस्त्वां स्थितं दृष्ट्वा वक्तव्ये नास्ति मे स्पृहा ।
त्वं यत्र च रक्षामि मुहूर्तं न स जीवति ।
मम हस्तगतं राम दुर्लभं तव जीवितम् ।
लोपयर्यामि पराजयै श्लोकस्य पिपासया ।

[(l 1) Ś1 D2-3 M1-3 K(ed) ते (for त्वां) Ñ स्पृहा मम (for [अ]स्ति न स्पृहा) Ś1 Ñ1 D2-3 सुप्य(Ñ1 illeg for सुप्य, D1 स्प्य)हां न मम M1-3 स्पृहा न मे मे मुख K(ed) त्वा मत्तो स्पृहा मम (for the post half) —(l 2) D2-3 M1-3 तु (for च) B1 damaged from न स up to l 3 B1 स न (by transp) (for न स) Ś1 D2-3 स मुहूर्त न जीवति (for the post half) —(l 4) B1 M3 [आ]त्मने (for [अ]पये) Ś1 B3 D2-3 M3 वातकस्य (for श्लोक°) Ś1 D2 [इ]व चाम(Ś1 °श)न V B1 प्रयात्नम B2 प्रयात्नतः, D3 विनाशन M3 प्रवाहद (for पिपा°) M3 K(ed) लोपयिष्येव (K[ed]°च वि)नाशन (for the post half)]

24 D1 5 om 24 (for D6 cf v l 13) —b) D6 गतानि (for हता°) D6 G1 मे M3 वै (for ते) —c) Dt1 तद् (for त्वद्) D1 G2-3 करोम्येव(G2 °य), T1 2 G1 M1-3 करिष्यामि (for करोम्यद्य) —d) Dg1 D6 T1 मम, T2 G M Cv K अस्य (for अश्रु) ‡ Cg त त्वया एव इत्यन्वय धानेनोक्ति तथा वदन्यूनामित्यथ । यद्वा वद्वधप्रतिक्रिया कार ध्यामीत्यत्र हृदयम् । Ck हतानि त इति । त्वयाति यावत् यानि हतानि तथा स्त्रीपुरुषबन्धूना आत्ममार्जन अश्रुधारा परमार्जनं करिष्यामि । Ct यानि त त्वया हतानि तथा त्वत्सबन्धिपुरुषा दीनामश्रुप्रमार्जन करिष्यामि । त्वद्विनाशात्कथमत्यात् ‡—For 24 Ś1 Ñ V B1 2 4 D2-3(marg) 2 subst

547* यानि त्वया राक्षसाना सहस्राणि चतुर्दश ।
हतानि तथा हत्वा त्वा करिष्येऽश्रुप्रमार्जनम् ।

[(l 2) B2 वा (for त्वा) D2 करिष्ये (for क°) N1 D7 करिष्याम्यश्रुमार्जन (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ V B1-4 D2-3 cont (Ś1 Ñ1 D2-3 l 1-4 only) a passage relegated to App I (No 9) Dm1 D1 G3 M3 K(ed) [within brackets] ins l 3 4 of the above passage after 24 whereas M2 ins l 1-4 of that passage after 24

25 Before 25 D5 ins a passage relegated to App I (No 9) —a) D5 इत्युक्त B1 Dm1 D1 2-3 T2-3 परम (for परम) —b) Dt1 D6 T1 स (for ता) Ś1 D2-3 हमभूषिता, Ñ1 V B1 2 4 D1 M1-3 कन(Ñ1 illeg)कान्वा(D2 M3 °द) N2 D1-7 कनकाङ्गदा, N1 कनकप्रभा, Dg1 D6 T G1 Cm g परमाङ्गद , Dm1 D1 G2 कनकाङ्गदा, G3 परमां गदा , M3 परमाद्य (for परमाङ्गदाम्) ‡ Cg परमाङ्गद महाप्रहारसामर्थ्यपरिपूर्णम् इत्यथ , Ck परमाङ्गदामिति पाठ । परमाङ्गद कनकवलया यस्य स तथा ‡ Ct परमा अङ्गदा कनकवलयानि यस्यास्ता प्रसिद्धां हस्तस्था गदां चिक्षेप ‡ —d) B4 मशनिद् (sic) Ś1 Ñ V B2 3 4 D1 2-4 7 M1-3 मृत्यु कालानलमिव (metri causa) D3 प्रदीप्तामिवपावकम्

खरबाहुप्रमुक्ता सा प्रदीप्ता महती गदा ।
भस्म वृक्षांश्च गुल्मांश्च कृत्वागात्तत्समीपतः ॥ २६
तामापतन्तीं ज्वलितां मृत्युपाशोपमां गदाम् ।
अन्तरिक्षगतां रामश्चिच्छेद बहुधा शरैः ॥ २७
सा विशीर्णा शरैर्भिन्ना पपात धरणीतले ।
गदा मन्त्रौषधिबलैर्व्यालीव विनिपातिता ॥ २८ G 3 35 B 3 29 2 L 3 35

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८

26 a) D3 प्रयुक्ता (for प्रमुक्ता) Ś1 D2.3 सा द्विधा तत्र वेगेन N V B1.3.4 D1.5.7 सा खरस्य महा(B3.4 गदा) घोरा(N1 V °वेगा) —b) D1 सुदारुणा (for प्र°) B2.4 D1.2 वज्रा (for गदा) —After 26ab N2 V B1.2.4 D5.7 ins

548* प्रज्वलन्ती महोल्केव राघवाभिमुखी ययौ ।
[V1 B4 [अ]भिमुखा]

—c) D3 T2 भस्मात् (for भस्म) N V B1.3.4 D5.7 G2 गुल्मांश्च वृक्षांश्च(V1 °क्षा(+) (by transp) —d) Ś1 N1 D1-3 प्रचक्रा(D1 °चा)र समीपगान्(N1 illeg for मान् D1 °गा D2.3 °गात्) N2 V B1.2.4 D5.7 सा चकार (V1 चकारे च)समीपगान् —After 26 N2 V B1.2.4 D5.7 ins

549* सा हि दिव्या गदा तस्य महता तपसार्जिता ।
प्रसन्नेन पुरा दत्ता कुबेरेण महात्मना ।
आपतन्तीं च तां दृष्ट्वा कालदण्डोपमां गदाम् ।
चिन्तयामास रामेन्द्रः स व्याकुलितचेतनः ।
नैषा वज्रगदा शक्या प्रसभं मार्गणैः शरैः ।
धनाय यत्नाद् वारयितुं दिव्येव राक्षसी गदा ।
अयमस्या विघाताय समाप्तं दिव्यमुत्तमम् ।
प्रयास्ये महावेगमस्त्रमस्या विनाशने ।
ततस्तस्या वधप्रेप्सुर्गदाया राघवस्तदा ।
आग्नेयमस्त्रमादाय शरमाशीविषोपमम् ।
मुमोच राघवः श्रीमांस्तं पावकसमप्रभम् ।
तेनाग्निसमकल्पेन आग्नेयेन महागदा ।

[D5 om l 1-2 —(l 2) B1.4 प्रयत्न (for प्रसन्न) —(l 3) N2 D5 तु तां D7 तां (for च तां) —(l 4) V2 मानव्याकुल° B3 मान्व्याकुल° (for स व्याकुल°) —(l 6) Hypm V1 भावर्जयता वारयितुं (for the prior half) —(l 7) V1 B3(sup lin अयम्) अयम् V2 अहम् G(ed) इदम् (for अयम्) V1 अस्य (for अस्या) —(l 8) V2 अस्य (for अस्या) V1 विघातने (for विनाशने) —(l 9) V2 वधं प्रेप्सुः B1 वध प्रप्सुः —(l 11) B4 D5 तत्पावकोपम —(l 12) Note hiatus between the two halves V1 सम (for सम) V1 आग्नेय]

—Thereafter V B4 D5.7 cont 550*

27 a) D3 D6 महतीं(D3 °तीं) G1.2 सहसा (for ज्वलितां) —b) G2 कालेपमां (for पाशो°) V B4 D5.7 अथ D1 मृत्यु M3 रणे (for गदाम्) —For 27ab N2 B1 subst while V B4 D5.7 cont after 549*

550* आपतन्त्यम्बरे रुद्रा भविता च पुनः पुनः ।
[V B4 त्रासिता B3 भासिता (for भविता)]

—cd) D3 D1 Dm1 अंतरिक्षे (for °क्ष°) D1.2 अंतरिक्ष गता(D2 गता)रामस्तु(for °) Ś1 बहुभार्गैः N1 D1 बहुभिः शरैः D2 निशितैः शरैः G1 रामश्चिच्छेद बहुधा शरैः काञ्चनभूषणैः —For 27cd N2 V B1.2.4 D5.7 subst

551* तत्क्षणे महातेजाः स राघव

and then cont

552* रामश्चिच्छेद विक्रम्य तस्यै गगने गताम् ।
ततो हुताशनो घोरः प्रादुरासीत् समन्ततः ।
ततो ज्वालासहस्रैस्तु अन्तरीक्षं समाचितम् ।

[(l 3) Note hiatus between the two halves N2 D5.7 च (for तु) N2 समाहृत (for चितम्) D5.7 अतरिक्ष समाहित (for the post half)]

28 a) Ś1 N1 D2.3 T2 G1 विशीर्णा (for विशीर्णा) Ś1 N1 D2.3 छिन्ना D3 D4 T2 भग्ना Dm1 D1.6 G M1.2 दग्धा M3 विद्धा (for भिन्ना) —b) D2 पपात भुवि निष्फला —For 28cd N2 V B1.2.4 D5.7 subst

553* गदा च निहता घोरा विशीर्णा न्यपतद्भुवि ।

and then cont (V1 cont l 1-6 after 553* and ins l 7-8 before 3 29 1)

554* प्रजाक्षय चन्द्रमसो विनाश विमलामन ।
रौद्रीं घोरां समासाद्य ज्वलितानल कल्पिता ।
दग्धा सा पतिता भूमौ विशीर्णाङ्गदभूषणा ।
हुताशनप्रदग्धेव राक्षसानुचरा यथा ।
तां भस्मभूतां कौबेरीं दृष्ट्वा नारायणेन नाशिताम् ।
दृष्ट्वा दाशरथिस्तुष्टो मेने चात्मवशं खरम् ।
राक्षसोऽपि हतां घोरां भस्मभूतां महतीं गदाम् ।
दृष्ट्वैवाभ्यगच्छत् स आत्मानं रणमूर्धनि ।
गदां तु तां तस्य निपातितां रणे
महेन्द्रवज्राशनितुल्यगौरवाम् ।
भयाद् गतो राक्षसपुंगवस्तदा
प्रविव्यथेऽसौ सुभृशं खरो रणे ।

२९

G 3 35 56 B 3 30 1 L 3 35 11 भित्त्वा तु तां गदां बाणै राघवो धर्मवत्सलः ।
स्मयमानः खरं वाक्यं संरब्धमिदमब्रवीत् ॥ १

एतत्ते बलसर्वस्वं दर्शितं राक्षसाधम ।
शक्तिहीनतरो मत्तो वृथा त्वमुपगर्जसि ॥ २

(1 1) B1 (m also) निशाक्ष (for प्रजा°) V1 निबाणै (sic) G(ed) बिनाशे (for 1नाशै) —B1 reads in marg 1 2-7 —(1 2) N1 D5 7 गदा (for तैदा) —(1 3) V1 भूषण (for -भूषणा) V2 ददाह पतिता भूमौ विशीर्णाद भूषणा —(1 4) N2 प्रताक्ष (for प्रजाक्ष) V B4 D7 हुताशेन प्रदग्धन D5 हुताशनेन दाहन (for the prior half) N2 तदा, B1 तथा (for यथा) N1 राक्षसानुचरस्तदा B2.4 राक्षसी निहता (B3 निहिता G(ed) निच्युता) गदा (B3 तदा) (for the post half) —(1 5) D7 वानिता (for नादिताम्) —(1 6) D5.7 आत्मवत् (with hiatus) (for नात्म°) —(1 7) B3 क्षिप्ता (for हता) V B1 मायम्, B3 दिव्याम् (for घोराम्) Ñ2 B2 मवद (sic) N1 B4 (m also as above) अमेय (for °म) —(1 8) Ñ1 [अ]-गच्छत् —V om 1 9-12 —(1 9) D om ना —(1 10) B2 महेंद्रवज्ञाशनि (sic) —(1 11) Ñ2 D5 भवाहूतो B4 भवार्दितो, D3 तथाकृतौ (sic) (for भवाहतो) —(1 12) B4 तुषा (for भूता) D6 रण (for रणे)]

—Ñ2 N2 B1.3.4 D5.7 om 28cd —c) Ś1 Ñ1 D1 [औ] पधेर्धारैर्, Dg1 [औ] पधिर°, Dm1 D4.6 T G1.3 M1 [औ] षधय°, G2 [औ]षधवशाद् (for [औ]षधिबलैर्) N1 यथा महौषधंधारैर् —d) Ñ1 व्यालीमिव निपातिता (sic) D1 कृत्वा प्रतिहता यथा —After 28 Ś1 N1 (mostly illeg) N2 D2.3 ins

555* तां निकृत्तां गदां दृष्ट्वा रणे रामेण नूतल ।
न विस्मय खर सख्ये धराधर इवाचल ।
न विषादोऽभवत्तस्य न चोत्साह व्यमुञ्चत ।

[(1 2) N1 धरा३ (for धराधर) —(1 3) N1 D2 नास्य (for तस्य) N1 दिग्न (for चोत्साह) D3 विमुक्त (sic) (for व्यमुञ्चत) Ś1 न चोत्साहस्तथा (for the post half)] while M3 ins

556* दृष्ट्वा ता पातिता मत्या चकम्पे च व्यास्तदा ।

Colophon Ś1 D1-3 om (cont the Sarga) —*Sarga name* N N1 शक्तिप्रयुद्ध, N2 B1.3.4 D5 गदाच्छेद, N1 D7 खरगदाच्छेद —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1.3 om N2 D5.7 35 N1 34 N2 36 B4 37 Dg1 D13 Dm1 D4.6 T G M1 29 M2.3 30 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

29

Ś1 D1-3 cont the previous Sarga D1 begins with ॐ. T1 with रामाय नमः, M3 with श्रीरामाय नमः —Before 1 N1 ins 1 7-8 of 554*

1 D1 om 1-16ab —a) D4 स्तुवमान D13 D2 इद (for खर) —b) G3 सत्व्य प्रणामिति खरविशेषणम् —d) Dg1 सरत्यमतरम् (for °मिदम्) —For 1, Ś1 Ñ1 D2.3 M3 subst

557* छित्वा तु ता गदा रामो रणे राजीवलोचन ।
स्मितपूर्वं खर वाक्यमिद दाशरथोऽब्रवीत् ।

[(1 1) Ś1 M3 transp तु and ता M3 रणे (for रणे) —(1 2) D3 M3 transp खर and इद Ñ1 illeg for दाशर M3 पुनस्या (for दाश°)]

while Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst for 1

558* तत परमतेजस्वी राघव परवीरहा ।
खर परुषया वाचा वाक्यमुत्तममब्रवीत् ।

[(1 1) B3 समर (for परम) —(1 2) B1.3.4 D5 उग्रम् (for °मम्) G(ed) वाक्य बहुतर नवीद् (metri causa) (for the post half)]

—Then N2 V B1.3.4 D5.7 read 561*

2 D1 om 2 (cf v l 1) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 read 2ab after 3 —a) Ñ1 एत तु (for एतत्ते) Ś1 खलु (for बल) —b) Ś1 M3 मया भुवि निपातित; Ñ1 D2.3 मया तु (N2 वै) विनि(D3 भुवि)पातित —After 2ab, Ñ2 B1.3.4 D5.7 ins, while V ins after 5ab

559* नीचस्य क्षुद्रशीलस्य असत्यपरिभाषिण ।
न त जीवितमिच्छामि यतत्वाय पर रणे ।

[Note hiatus between the two halves. V transp. l 1 and 2 —(1 1) V दुष्टवृत्तस्य, B1 क्षुद्रशीलस्य (for क्षुद्र°) V मद्दारीभाग् G(ed) °तारि)त (for the post half) —(1 2) B1.4 जीवतुम् (for तम्) N2 B3 दर रण, B1 पराक्रम (for पर रणे) V B4 दशस्य च(N2 B4 [m also] °ध)त (B4 त) रण(N2 रण° B4 रण) (for the post half)]

—d) D3.3 उपगच्छसि, Dm1 T1.2 G1.3 M1.2 अवगर्जसि, D2 अप°, T2 अनुगच्छसि, G2 अवगर्जसि (for उप°) —For 2cd Ś1 N1 D1.3 M3 subst

560* हीनशक्तिवानत्य वृथैव प्रतिगर्जसि ।

[Ñ1 दम्भवाग M3 अदनिग्म (for °न्तस्य) Ś1 [ए]व, N1 स (for [ए]व) M3 न विगर्जसे (for प्रति°)]

while N2 V B1.3.4 D5.7 subst for 2cd and read after 558*

561* परुषया श्लक्ष्णया वाक्यमुक्त्वा मद्वधकाङ्क्षया ।
रुधिर ते प्रपास्यति राक्षसास्तव सम्मुखा ।

[(1 1) V D5 अन्यथा (for °क्ष्णया) N2 B3 वाक्य (for °क्षया)]

एषा बाणैर्निर्भिन्ना गदा भूमितलं गता ।
अभिधानप्रगल्भस्य तव प्रत्ययघातिनी ॥ ३
यत्त्वयोक्तं विनष्टानामिदमश्रुप्रमार्जनम् ।
राक्षसानां करोमीति मिथ्या तदपि ते वचः ॥ ४
नीचस्य क्षुद्रशीलस्य मिथ्यावृत्तस्य रक्षसः ।
प्राणानपहरिष्यामि गरुत्मानमृतं यथा ॥ ५
अद्य ते भिन्नकण्ठस्य फेनबुद्बुदभूषितम् ।
विदारितस्य मद्बाणैर्मही पास्यति शोणितम् ॥ ६
पांसुरूषितसर्वाङ्गः स्रस्तन्यस्तभुजद्वयः ।
स्वप्स्यसे गां समाश्लिष्य दुर्लभां प्रमदामिव ॥ ७
प्रवृद्धनिद्रे शयिते त्वयि राक्षसपांसने ।
भविष्यन्त्यशरण्यानां शरण्या दण्डका इमे ॥ ८
जनस्थाने हतस्थाने तव राक्षस मच्छरैः ।
निर्भया विचरिष्यन्ति सर्वतो मुनयो वने ॥ ९ G 3 35 66 B 3 30 9 L 3 35 19

3 D1 om 3 (cf v l 1) Dg1 transp 3 and 4 —a) T2 बाणैर् (for बाण) Ś1 Ñ1 D2 3 इय बाणशर्व (D2 °रि)भि(Ñ1 भि)ना —b) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 गता न पातिता मया —For 3cd Ñ2 V B1 3 4 D6 7 subst

562* यथा त बाणविदग्धा भस्मीभूता महागदा ।
किंशुका पतिता भूमौ गतप्रस्पप्रीतिता ।

[(l 1) B1 गदा (for नद्वा) —(l 2) G(ed) शान नैव शीतला (for the post half)]

—c) Ś1 D2 अभिमान D5 °मान (for ° धान) V B4 भविष्यदम्भस्य तथा —d) D1 T1 2 G1 3 M1 Cg प्रत्यरि (for °य) Ś1 D2 -नाशिनी Ñ1 D1 -नाशनी Cm p k as in text (for घातिनी) & Ct अनया तव यो भवत्यगल्भस्य य प्रत्ययो विश्वासस्तस्य ध्वंसकारिका & M2 घातिवासत्कृता यथा —After 3 Ñ2 V B1 3 4 D6 7 read 3ab

4 Ñ2 B1 4 D1 6 7 om 4 (for D1 cf v l 1) Dg1 transp 3 and 4 —a) Ś1 त्वयोक्तं च (for यत्त्वयोक्तं) —b) Ś1 Ñ1 B3 D3 अयमश्रु V प्रयां° Dg1 T2 इदमस्र D2 नयनाश्रु D4 T1 2 G M1 3 बहु(M1 इद)मास्र M2 बहु° (for इद°) V1 विलोकर्य (for -प्रमार्ज°) —d) M2 मृषैतद् (for मिथ्या तद्)

5 D1 om 5 (cf v l 1) —a) Ś1 D2 3 क्षुद्रवृत्तस्य Ñ1 *****स्य (illeg) Ñ2 B1 3 4 D6 7 दुष्टवृत्तस्य (for °शीलस्य) —b) G1 दौलस्य (for -वृत्तस्य) Dm1 D4 8 G3 M3 राक्षस (for रक्षस) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 5 7 यद्वृत्त (D5 °वि)परिप्लविन (Ś1 Ñ2 D5 °भाषिन B1 4 [m also] °भाषिन B3 °भाषिण) V त(V3 [with hiatus] अ) सत्य परिभाषिण —After 5ab V ins 550* —c) Ś1 Ñ2 V3 परि Dm1 D3 4 T2 अपि (for अप) —d) V1 गरुडा (for अमृत) B1 मदहंनामृ(m also °मृ)त यथा

6 D1 om 6 (cf v l 1) —a) Ś1 कण्ठनिगूढ Ñ1 **नियात (illeg) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 कण्ठमार्गं D2 3 कण्ठनिगार्णं K(ed) छिन्न (for भिन्नकण्ठस्य) Ñ2 अद्य कण्ठ विनिर्भिन्न —b) Dm1 D1 G3 4 भूषित T1 2 शोभित (for भू°) —c) Ś1 D2 निकृन्तास्यस्य D3 विवृत्ता स्य (for विदारितस्य) I(ed) तद् (for मद्)

7 D1 om 7 (cf v l 1) —a) Ñ V B1 3 4 Dg1 D2 3 5 7 पांसु Ś1 Ñ1 D2 3 G1 भूषित (for रू°) Ñ1 T2 सर्वांग (for °ङ्ग) —b) Ś1 सुसनद्ध Ñ1 D2 3 सु(D3 भू) स्यस्त Ñ2 B4 D6 7 स्वास(B1 °श)न्यस्त B3 त्र सम न्यस्त (hypm) (for स्रस्त°) M3 भुज शिरो (for भुजद्वय) V1 मन्नसभुजद्वय B1 तत्र सन्यस्तभुजद्वय —c) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 स्वप्स्यसि इमां (for से गां) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 T1 Cg समाश्रित्य (for श्लिष्य) —d) M3 वल्लभां (for दुर्ल°) G3 damaged for प्रम Ś1 Ñ V B1 3 4 D 3 5 7 प्रमदा(Ś1 सुन्दरीं) वल्लभा(Ñ1 °भो प्रम(Ñ1 यथा) —After 7 Ñ2 V B1 3 4 D6 ins

563* हत्वा वासव निहत मुनय पिशिताशनम् ।
[Ñ2 विनिवारित]

—Then B1 cont

564* प्रहृष्टा विचरिष्यन्ति काननेषु समन्ततः ।

—After 563* V3 reads 9cd for the first time repeating it in its proper place

8 D1 om 8 (cf v l 1) —a) T2 G1 3 M1 3 Cm p k प्रबद्ध G2 प्रबुद्ध (for प्रवृ°) Ś1 निद्र Ñ1 V1 B1 D2 3 5 निद्रा Ñ2 B4 D7 निद्रा B3 निद्रा (for निद्रे) V1 निहत B3 गमित (for शयित) —b) Dg1 -पासन D4 T2 -पांसन M3 -कण्टक (for °न) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 स्वभवा(V3 निहत) सुनकण्टक —c) Ñ1 भवन्त्य (for भविष्यन्ति) Ś1 D3 [अ]च शरणा Ñ2 D1 Dm1 D4 T2 Cm t शरण्यानां D2 [अ]रण्यारण्या Cv r g as in text (for [अ]श°) —d) Ś1 D2 3 चिर D6 [अ]पि म (for इमे) Ñ1 शरण्यमिद ग्दक Ñ2 V B1 3 4 D6 7 M3 शरण्या इव दण्डका (Ñ1 B4 क)

9 D1 om 9 (cf v l 1) —a) Ñ2 जन स्थान D3 जनस्थान (for °ने) Ñ2 D7 हत स्थान Ñ1 सहस्थान B3 (m also) हत मूढ D6 हत (for हत) Dg1 T2 हतस्थान जनस्थान (by transp) —b) V B1 4 D7 तथि (for तव) Ñ2 D6 7 सन्निहित B1 (m also) मत्पर (for मच्छरै) —Dg1 om (hapl) 9d 10a V3 reads 9cd after 563* repeating it here —c) Ñ2 सर्वे त V3 (first time) सर्वत (for सर्वतो) Ś1 Ñ1 V(V3 both times) B1 3 4 D2 3 5 7 वन Ñ2 D6 7 मुनयस्त्र निरापदा G2 सर्वता मुनपुंगवा

G 3 35 67 / B 3 40 10 / L 3 35 21

अद्य विप्रसरिष्यन्ति राक्षस्यो हतबान्धवाः ।
बाष्पार्द्रवदना दीना भयादन्यभयावहाः ॥ १०
अद्य शोकरसज्ञास्ता भविष्यन्ति निशाचर ।
अनुरूपकुलाः पत्न्यो यासां त्वं पतिरीदृशः ॥ ११
नृशंसशील क्षुद्रात्मन्नित्यं ब्राह्मणकण्टक ।
त्वत्कृते शङ्कितैरग्नौ मुनिभिः पात्यते हविः ॥ १२
तमेवमभिसंरब्धं ब्रुवाणं राघवं रणे ।
खरो निर्भर्त्सयामास रोषात्खरतरस्वनः ॥ १३
दृढं खल्ववलिप्तोऽसि भयेष्वपि च निर्भयः ।
वाच्यावाच्यं ततो हि त्वं मृत्युवश्यो न बुध्यसे ॥ १४

10 D1 om 10 (cf v l 1) D4 om 10ᵃᵇ (cf v l 9) Ś1 Ñ1 V D2.3.5.7 M2 transp 10 (including star) and 11 —ᵃ) Ś1 Ñ1 D2 विप्रलहिष्यति (Ś1 °ते) V रक्षो भविष्यति, D5.7 विप्रसमे°, M2.3 विप्रधारे°, Cr विप्रचरि° (for विप्रसरि°) —ᵇ) Ś1 D2 - राक्षसा (for °स्यो) —ᶜ) T2 बाष्पार्द्रनयना दीन —ᵈ) G1 अन्या, M2 भया (for °न्य) Ñ1 भयान्मम भयानका ॐ C1 भयादन्यभयावहादिति पाठ ॐ —For 10ᶜᵈ, Ś1 V D2.3 subst

565* सबाष्पदीनवदना भयान्मम महावनात् ।

[V भर्ता स (for महाव) V महावनाद D3 °वने (for °वनात्)]

—Then V cont, while Ñ2 B1.3.4 subst. for 10 whereas D5.7 subst for 10ᶜᵈ and both the groups read after 11

566* अद्य शोकमहं घोररूपीणां भयसंभवम् ।
त्वन्मूलमर्पयिष्यामि सर्वब्राह्मणकण्टकम् ।
अद्य विनाशमेष्यन्ति राक्षसा हतबान्धवा ।

[(l 1) V1 शोकभय (for शोकमह) V2 महाभरत् (for अर्पयिष्ये) —(l 2) V त्वन्मूलम्, B1 तन्मू° (for त्वन्मू°) Ñ2 -कण्टक (for °कम्) —V1 B1 D5.7 om l 3]

11 D1 om 11 (cf v l 1). Ś1 Ñ1 V D2.3.5.7 M2 transp 10 and 11 —ᵃ) V2 V1 (sic) ते (for ता) —ᵇ) Ñ1 निशाचरा, D1 C1 निरर्थिका, D2 T1 G Cr m g k निरर्थिका, D3 °चरे (for °चर) —ᶜ) D5 रामा (for पत्न्यो) Ś1 D2.4 अनुरूप (D3 °कूल) गुणा (D4 तरा) पत्न्यो —ᵈ) Ś1 सर्वानिह (for त्वं पतिर्) B1 ईश्वर, T1 भारत (for ईदृश) —After 11 V1 B1.3.4 D5.7 read 566*

12 D1 om 12 (cf v l 1) —ᵃ) T1 G1 G2 नीच (for शील) Ś1 D2 दुष्टात्मन् (for क्षुद्रा°) B1 T2 नृशंस क्षुद्रशीलात्मन्, Dg1 D4 T2 °शील क्षुद्रात्मा, D1 °मार्जार दुष्टात्मन् —ᵇ) Dg1 Dt1 D4 T2 -कण्टक (for °क) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 न सर्पत्वान्निमोक्ष्यसे (V1 °सर्प, B1 °स्यसि) —ᶜ) Ñ V B1.3.4 Dg1 Dm1 D2-4 T2 G2.3 M1 C1 c m g यत् (for त्वत्) D4 कृत (for °ते) V2 मुनिभिर् (for शङ्कितैर्) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.5.7 हव्य (for अग्नौ) —ᵈ) T2 मार्प्यते (for पात्यते) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.5.7 मुनिभिर् (V2 शङ्कितैर्) हूयतेऽग्नौ G2 ऋषिभिर्हूयते हविः ॥ Cv यत्कृते हव्यं यस्य त्वं हतो शङ्कितैर्मुनिभिः स्तूयते ॥ —After 12, Ś1 D2.3 ins

567* विध्वस्तान्यन्नविध्वस्तो मुनीनां भावितात्मनाम् ।

[Ś1 भविष्यत्त (for °त्मा)]

—Then Ś1 D2.3 cont while Ñ V B1.3.4 D5.7 M2 ins. after 12

568* त इमेऽद्य हता दिव्या मया तापसकण्टका ।
अधर्मस्य फलं सद्य प्राप्तं तैरिह संयुगे ।
कृता मन्ये ब्रह्मविद्विष्ट त्यक्तधर्म सुपापकृत् ।
त्वं सद्यः कर्मणा पापं फलं पापमवाप्स्यसि ।

[Ś1 D2.3 read l 3 before l 1 —(l 1) Ñ2 D5.7 इह न, V2 इत्यार्थे (sic), B1 इमे ते, D5 येन ते (for त इमे) Ś1 हृता (for दिव्या) D3 तव (for मया) —(l 2) M2 तस्य (for मम) Ś1 D2.3 ये मह, M2 येरिव (for तैरिह) —(l 3) Ñ1 B1 M2 दुरात्मन् (for कृता°) Ñ2 B1.3 स (for सु) Ś1 D2.3 कारात्मा महरक्षोऽभिधैस्त पापाभिवर्तसे —Ś1 D2.3 om l 4 —(l 4) Ñ2 D5.7 M2 त्व(M2 न)त्य, B1 त्व मय्य, B3 त्व मस्य, G(ed) स्य पाप (for त्व सद्य) G(ed) कर्मण (for °णा) M2 क्रूर (for पाप) V1 मूलम् (for पापम्) Ñ2 फल शेषमवाप्नुहि, B3 फलमवाप्स्यसि (for the post half)]

13 D1 om 13 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 अति (V2 B1.3 °मि) संक्रुद्ध T2 M2 अतिसरब्ध (for अभि°) G2 तमेव राम सहसा, G(ed) तमेवं प्रतिसंक्रुद्धं —ᵇ) B2 Dt1 D4 वने (for रणे) Ñ1 ब्रुवाणं राघवो वच —ᶜ) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 वाचा (for खरो) Ś1 D2.3 नि(D2.3 नि)र्दर्शयामास (for निर्भर्त्स°) Ñ1 निर्भर्त्सयामास तदा. —ᵈ) Dt1 D3 T2 M2 -स्वर (for °न) Ś1 D2.3 क्रोधात्खरतर वच, Ñ1 राम खरतर स्वर, Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 कुपित खरया स्वर, V1 खरया कुपित स्वर, D4 रोषात्खरतर स्वर.

14 D1 om 14 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ2 D5.7 खलम् (for खल्व) V1 विलिप्तोऽसि (for अवलिप्तो°) —ᵇ) M2 निर्भय (for °य) Ś1 D2 भयेषु न निर्भयोऽसि च, V1 B1.3.4 D5.7 M2 भये सति मु(Ñ1 न सति, B3 मनुजि)निर्भय, (B1 [in also as above] दुर्भय) D3 भयेषु च मानवा च (sic) —ᶜ) G2 damaged for वाच्या T2 [स,]वाच्य (for °च्य) Ś1 Ñ V B1.3.4 D5.7 यथा, D2 G1 तथा (for ततो) D5 वाचावाच्य यथा हि त्वं —ᵈ) Dt1 D4 मृत्योर्वशो, D3 मृत्युवशं (for मृत्युवश्यो)

कालपाशपरिक्षिप्ता भवन्ति पुरुषा हि ये ।
कार्याकार्यं न जानन्ति ते निरस्तषडिन्द्रियाः ॥ १५
एवमुक्त्वा ततो रामं संरुध्य भ्रुकुटिं ततः ।
स ददर्श महासालमविदूरे निशाचरः ॥ १६
रणे प्रहरणस्यार्थे सर्वतो ह्यवलोकयन् ।
स तमुत्पाटयामास संदश्य दशनच्छदम् ॥ १७

तं समुत्क्षिप्य बाहुभ्यां विनर्दित्वा महाबलः ।
राममुद्दिश्य चिक्षेप हतस्त्वमिति चाब्रवीत् ॥ १८
तमापतन्तं बाणौघैश्छित्त्वा रामः प्रतापवान् ।
रोषमाहारयत्तीव्रं निहन्तुं समरे खरम् ॥ १९
जातस्वेदस्ततो रामो रोषाद्रक्तान्तलोचनः ।
निर्बिभेद सहस्रेण बाणानां समरे खरम् ॥ २० G 3 35 6 B 3 30 2 L 3 29 26

15 D1 om 15 (cf v l 1) —ᵃ) G1 ग्रह काल°, G2 मृत्युपाश (for काल°) Ś1 D3 5 परिक्षिप्तो —ᵇ) D1 transp भवन्ति and पुरुषा हि B1 4 (sup lin) ह्यमी, G2 च ये (for हि ये) Ś1 D5 7 भवत (D5 °न्त) पुरुषो यदा —Ś1 om 15ᶜᵈ —ᶜᵈ) M1 3 वाच्यावाच्य (for कार्याकार्यं) M3 ये (for ते) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 न ब्य (V2 D5 7 जा) नीताथ (B1 3 4 °न्त) विरक्ता (V1 B1 4 °र्शना, B3 दर्शका) V3 स्वनीतार्थस्य दर्शका (for ᵈ) D3 3 वाच्यावाच्य न जानाति (L [ed] °नीत) प्राकृतोऽसि भवत्तथा —After 15 Ñ3 V B1 3 4 D5 7 ins

569* यच्च मा मन्यसे राम निरस्त इति बालिश ।
नन्विद कानन सर्वं स्थान्ममायुधसञ्ज्ञितम् ।
महावृक्षोपलसंघात सम्यग्भूगसङ्कुलम् ।
शैलमुत्पाट्य वेगेन त्वद्वधाय स गम्यहम् ।

[(l 1) V1 त्व, B3 पे (for मा) Ñ3 D5 7 विह्वलम्, G (ed) विस्तम् (for °स्त) B3 वालिश —(l 2) B3 यस्मात् (for सर्व) D7 मया युधि (for ममायुध) D5 -युधि B3 तस्मै हि मह्यायुध (for the post half) —(l 4) Ñ3 D5 7 त्वद्वध V1 तद् (for त्वद्)]

16 D1 om 16ᵃᵇ (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 उक्त्वा (for उक्त्वा) N1 illeg from तो up to ध्य in ᵇ Ś1 D3 तु सरुध्य Ñ3 V B1 3 4 सुसक्रुद्ध, D3 तु सरब्ध (sic) D6 7 तु सक्रुद्ध (for ततो राम) —ᵇ) D2 सनिरुध्य (hypm) T3 सहत्य (for सरुध्य) Dg3 Dt1 Dm1 D6 G1 भृकुटीं D2 G3 Cr g L भ्रुकुटीं Cm भ्रुकुटिं Ct as in text (for °टि) Ś1 N3 V B1 3 4 D3 5 7 G2 M सहृत्य (Ś1 °हत्य D2 °रभ्य G3 °हृत्य) भृ (V3 भ्रू) कुटीं तत (B1 °नु) D3 सरभादूकुटि तदा —Ś1 N V B1 3 4 D1 3 5 7 M3 transp 16ᶜᵈ and 17ᵃᵇ —ᶜ) N V B1 3 Dg3 Dm (before corr as in text) D3 3 5 महाशालम्, D1 °शाल (for °सालम्) —ᵈ) D1 शालवृक्षमदूरत

17 Ś1 N V B1 3 4 D1-3 5 7 M3 transp 16ᶜᵈ and 17ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 रणे, D6 रण (for रणे) Ś1 D3 3 प्रहरणा धाय D1 यदा प्रतिहतः दृष्ट्वा —ᵇ) N V B1 3 4 D5 7 M3 समताद् (for सर्वतो हि) Ś1 D3 5 ह्यवलोकयत्, D1 4 G3 [S] °यच्च°, D3 G3 M3 व्यवलोकयन् (for ह्यव°) —D1 om 17ᶜᵈ —ᶜ) T3 सालम् (for स तम्) —ᵈ) Dt1 D6 Ct सदृश (for °श्य) Ś1 D3 3 सद (D3 °ह) ष्टेष्ठपुटो (Ś1 °ट) क्षु (Ś1 °घु) —For 17ᶜᵈ Ñ V B1 3 4 D5 7 M3 subst

570* समुत्पाट्य ततो रौद्रो सन्दष्टदशनच्छदः ।

[Ñ1 D5 7 समुत्पाट्य V1 समुत्पाट्य (for तमु°) N1 illeg after ह M3 रौ (for वृ)]

18 ᵃ) G1 तत् (for तं) D1 समुत्क्षिप्य T3 उत्पाट्य च G3 M3 समुत्पाट्य (for °त्क्षिप्य) Ś1 D3 5 समुत्क्षिप्य महावृक्षम्, Dg3 M3 स समुत्पाट्य बाहुभ्यां —ᵇ) Ś1 D3 5 अभ्यधावत्, M3 विनद्रित्वा (for °र्दित्वा) D1 सदृशं नदन्च्छ —For 18ᵃᵇ Ñ V B1 3 4 D5 7 M3 subst

571* अभिद्रुत्य स वेगेन विनद्य सुमहाबल ।

[Ñ1 illeg for वेगेन विनद्य सु M3 च्य राम (for स वेगेन) V विनिश्चय B3 M3 विनद्य त्र (for विनद्य स) M3 महाबल (for -महाबल)]

19 ᵃ) D1 शिरिभिंद्य (for बाणौघैः) —ᵇ) T3 M3 भित्त्वा (for छित्त्वा) Ś1 D3 5 चिच्छेद रघुनन्दन —D1 om 19ᶜ-20ᵇ —ᶜ) Ñ3 क्रोधम् (for रोषम्) G3 तूर्णं (for तीव्रं) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D3 5 मृधे (for समरे) —After 19 Ñ3 V B3 3 4 D5 7 ins

572* य य वृक्ष समादत्त त त स रिपुसूदन ।
चिच्छेद निशितो राम शरै सन्नतपर्वभि ।
युध्यमानस्य रामस्य नैपुण्यमभि मज्जय ।
लाघवेन हि बभाप दृत्त पेण्यमद्भुतम् ।
छित्त्वा छित्त्वा द रावत्तन शिलावृक्षाश्च राघव । [5]
रीढितत्र महाबाहुच्छिद्यतः तत्तन शरैः ।

[(l 1) V म वृक्षमं (for य त्र वृक्ष°) Ñ3 D5 7 स रिपुघ्न V B1 श (B3 रिपु) सूदन (for स रिपु°) —(l 2) Ñ3 D5 7 सनतं (for निशित) —B3 3 read l 4 in marg —(l 4) V3 illeg for न हि स्यात् N3 V1 D5 7 च (for हि) V1 transp वाप and दृ V3 अद्भुत (for अद्भुतम्) —(l 5) B1 3 4 शरैस्तात् (for छित्त्वा छित्त्वा) V पुन (for पिता) V1 B1 रा न (sic) B1 7 ज्ञा (for राघ)]

20 Ś1 om (hapl) ᵃ D1 om 20ᵃᵇ (cf v l 19) —ᵃᵇ) T1 2 G1 2 M1 3 तदा M3 तथा (for ततो) Dg3 Dt1 D6 T3 रोष (for रोषात्) Ñ V B1 3 4 D3 5 7 transp रामो and रोषाद् N3 D5 7 राजन, M3 मरक्त (for रक्तान्त) —ᶜ) D1 T1 G1 2 M1 3 च निर्भिद्य (for निर्बि°) —D1 reads in marg after सहस्रे up to सहस्र in 21ᵈ (cf var) D6 सहस्राणि (for बाण) —ᵈ) D1 शराणां समरे खरम्

C 3 35 84 B 3 30 21 L 3 35 33 तस्य बाणान्तराद्रक्तं बहु सुस्राव फेनिलम् ।
गिरेः प्रस्रवणस्येव तोयधारापरिस्रवः ॥ २१
विह्वलः स कृतो बाणैः खरो रामेण संयुगे ।
मत्तो रुधिरगन्धेन तमेवाभ्यद्रवद्द्रुतम् ॥ २२
तमापतन्तं संरब्धं कृतास्त्रो रुधिराप्लुतम् ।
अपासर्पत्प्रतिपदं किंचित्त्वरितविक्रमः ॥ २३

ततः पावकसंकाशं वधाय समरे शरम् ।
खरस्य रामो जग्राह ब्रह्मदण्डमिवापरम् ॥ २४
स तद्दत्तं मघवता सुरराजेन धीमता ।
संदधे च स धर्मात्मा मुमोच च खरं प्रति ॥ २५
स विमुक्तो महाबाणो निर्घातसमनिःस्वनः ।
रामेण धनुरुद्यम्य खरस्योरसि चापतत् ॥ २६

21 D reads 21 mostly in marg (cf v l 20) D1 om 21 —ab) M1 तस्मिन्, M2 3 तत्र (for तस्य) Ś1 illeg from बा up to स्रा in b Ś1 1 अ]तर, D4 4 1 G2 3 M °तरे (for °राद्) Ś2 V B1 3 4 D5 7 तस्य बाणांतरेभ्यस्तु (for a) D6 [after corr sec m before corr as in text] सुस्राव (for सुस्राव) Dg1 transp बहु and सुस्राव Ś1 तस्य, Ñ V B1 3 4 D5 7 शोणित D3 °र तत्र, G2 त फल (sic) G1 फेनिर (sic) M3 (inf lin sec m also) फेनित (for °लम्) D3 रक्त च बहु सुस्राव बाणभिन्न सुराक्षस —c) Ś1 प्रस्रवणात्तस्य Ñ1 °णाद्य V2 V B1 3 4 D5 7 प्रस्रावि (B1 °स्रव ण इव, D3 प्रस्रवमाणस्य, D6 °तो यद्वत् (for °णस्येव) —d) G2 पधि (for परि) Ś1 D4 3 तोयधारा इवाव्रवत् (D5 इवास्रवन्) Ñ V B1 3 4 D5 7 T3 M2 °रा महस्रश (T1 प्रसुस्रवा)

22 ab) Dt1 D4 5 C1 विह्वल (for विह्व) Ś1 D2 च, D2 तु (for स) D1 क्षतो (for कृतो) D3 transp कृतो and सतो T2 विस्ताध (for रामेण) Ś1 D3 3 धीमता (for संयुगे) —d) Ñ2 V B4 Dm1 D3 7 1 G1 [अ]भ्यपतद् (for °द्रवद्)

23 D1 om 23 Ñ1 om (hapl) 23ab —a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वमन, Dt1 D4 4 4 मत्क्रुद्ध, Dm1 D6 G2 संप्रेक्ष्य (for °रब्ध) Ś1 D2 तमेवाभ्य (D3 °मि) द्रवत्क्रुद्ध —b) G2 हतास्त्रो, M2 शीघ्रास्त्र (for °स्त्रो) Ś1 D2 3 कृतः (D2 कृता D3 कृता) स रुधिरोक्षित, Ñ1 V B1 3 4 D5 7 शीघ्रास्त्र रुधिर प्लुत, D4 रुधिरौघपरिप्लुत —) Ś1 D4 अपसर्पत (D3 °त्) T2 अपासृपत् (for °सर्पत्) Dt1 D4 C1 द्विःत्रिपद (for प्रति°) Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 अद (B4 4 °दा) मुख (M3 अपासर्पत्) तत स्था (Ñ1 °त्व - - illeg)नात् ❀ C1 अपासर्पदिति पाठ । तमभिद्रुत्य अन्ये पुनर्वचं व्याचख्युः । तमापतन्त वञ्चयित्वा अमयत् आगच्छन् प्रतिपद प्रतिस्थानम्। मार्गेणैव मार्गण पृष्ठतो गच्छदित्यर्थ इति ❀ —d) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 ह्रस्व (for किंचित्) Ñ1 त्वरया (for त्वरित) Ñ1 Ñ2 B3 4 D5 7 G1 विक्रम Ś1 किंचिद्विप परिक्रमत्

24 a) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 दृष्ट्वा (for तत) Ś1 ज्वरकास —Ñ1 illeg for 24d —b) Dg1 M2 शर (for श°) Ś1 शरजलदिव तेजसा Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रस्वलन (B3 निश्चलत) मिषोरग (B3 before corr °वासन) —Ś1 om 24cd—26 Ñ1 om 24cd, Ñ2 V B1 3 4 (B3 4 marg) D5 7 read 24cd after l 3 of 574* —c) Ñ1 illeg from जग्राह up to 25a —d) D1 °[अ]जित, D4 5 T2 M1 [अ]जत (for [अ] परम्)

25 Ś1 om 25 Ñ1 illeg for 25ab (for both, cf v l 24) —a) Dg1 Dm1 D4 5 T2 G3 तु, D1 T1 2 M2 3 त (for तद्) D1 3 भगवता (for मघवता) ❀ Cl मघवता दत्त इति ❀ D1 उग्रमस्त्र महद्दत्त —After 25a D2 ins

573* मुनिना दारुतेजसम् ।
उग्रमस्त्र महद्दत्त

—b) D1 मुनिना दारुतेजसा —Ñ1 mostly illeg for 25c —c) D4 तैव, T1 G1 चापि, M1 स च (by transp) (for च स) D1 सधाय कार्मुके वीरो, D3 3 संधाय रामो धर्मात्मा, M2 संदधे चापमुद्यम्य —d) D2 3 [आ]शु (for च) —For 25 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

574* निशित पन्नगप्राण पन्नगप्रमजिह्मगम् ।
स्वयं दत्त मघवता सहस्राक्षेण वज्रिणा ।
रक्षणार्थमित्रस्य पुरा रामस्य धीमत ।
तमिन्द्राशनिसंकाश संधाय स तत शरम् ।
चिक्षेप समरे रामो वधार्थं तस्य रक्षस । [5]

[(l 1) V3 अदम् (for पन्न°) —(l 2) V भगवता (for मघ°) —After l 3, Ñ2 V2 B3 4 D5 7 read 24cd. —(l 4) V1 स च (for तत्) V1 त सधाय (for संधाय स) B4 पर (for शरम्) —V2 illeg from l 5 up to 35 —(l 5) B3 राक्षस (sic) (for र°)]

26 Ś1 om 26 (cf v l 24) Ñ1 illeg for 26 (cf v l 25) —a) M2 निर्मुक्तो (for वि°) D2 3 स चै (D2 हि) मुक्तो महाबाणो —b) Dg1 निर्घोष (for निर्घात) Dt1 -समर (by pm) (for -सम) Dt1 Dm1 D4 5 T G1 2 M निस्वन D1 सधूम पावकोपम —cd) Ñ Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 T1 2 G M1 Cm, k t आयम्य, Ñ1 M3 आनम्य (for उद्यम्य) —Ś1 illeg for 26d G1 [उ रसि (for [उ रसि] Dg1 [अ]ताडयत्, D1 T2 3 G1 2 M1 Cm [अ]पातयत्, T1 [अ]पातनत् (for पात°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नि (Ñ1 स) पपात खरोरसि D4 3 खरस्योपरि पातित, M2 3 खरोरसि पपात ह (for d) ❀ Cl खरस्योरसि पातयामासेति पाठ ❀ D2 तामस्त्रो सितसूर्याभ जघान समरे खर —After 26, Ñ (Ñ1 only l 4) V1 B1 3 4 D5 7 ins

स पपात खरो भूमौ दह्यमानः शराग्निना ।
रुद्रेणेव विनिर्दग्धः श्वेतारण्ये यथान्धकः ॥ २७
स वृत्र इव वज्रेण फेनेन नमुचिर्यथा ।
बलो वेन्द्राशनिहतो निपपात हतः खरः ॥ २८
ततो राजर्षयः सर्वे संगताः परमर्षयः ।
सभाज्य मुदिता राममिदं वचनमब्रुवन् ॥ २९
एतदर्थं महातेजा महेन्द्रः पाकशासनः ।
शरभङ्गाश्रमं पुण्यमाजगाम पुरंदरः ॥ ३०
आनीतस्त्वमिमं देशमुपायेन महर्षिभिः ।
एषां वधार्थं क्रूराणां रक्षसां पापकर्मणाम् ॥ ३१

G 3 35 10
B 3 30 3
L 3 35 44

575* सुपर्णानिलवेगेन तनाभिपतता खर ।
सहसमाक्षिप्तयाजो भिव क्रौञ्च इवाचल ।
पपात वज्रसंकाश प्रज्वलन्निव सायक ।
शक्रेणेव विनिर्मुक्तो वज्रस्तस्करोपरि ।

[(l 1) V1 [अ]द्भुतला B1 2 4 °भिपातता (B1 °त) (for °तता) —(l 2) V1 B2 4 वर्मे B3 (sup lin also) वर्मे (for भर्वे) B1 3 भिव (for भिव) —(l 3) V1 B4 म ज्वलन् (for प्रज्व°) B1 4 (m also) पावक B3 रक्षन (for सायक) —(l 4) V1 D5 [इ]व (for [ए]व) V1 विनिर्मुक्त (for °क्तो) N1 वज्र D7 [उ]रपि (metr) (for [उ]परि)] while D2 3 ins after 26

576* तत पावकसंकाश प्रज्वलन्निव तेजसा ।

[D5 शर (for तत)]

27 V2 illeg for 27 (cf v l 25) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 इव (for खर) V2 D5 7 दग्ध शाल दवाग्निना —ᶜ) D6 7 वज्रेण (for रुद्रेण) Dg1 D7 M3 [ए]व (for [इ]व) N1 illeg from दग्ध up to 27ᵈ V1 पुरा दग्ध, D1 यथा न्धक (for विनिर्दग्ध) D1 रुद्रस्य शरनिर्दग्ध, M3 रुद्रकोपाग्नि निर्दग्ध —ᵈ) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 पुरांधक, D4 4 T2 G M Cg t यथान्तक, Ck as in text (for °न्धक) Ś1 D1 3 श्वतस्यार्थे यथान्तक

28 V3 illeg for 28 (cf v l 25) V1 om 28 G1 om 28ᵃᵇ —ᵃ) B4 वृत्रस्य (for वृत्र°) —ᵇ) V3 शक्रेण, D1 इन्द्रस्य (for फेनेन) —ᶜᵈ) V1 B1 राघवेन्द्र Dm1 D6 G2 बलो यथा D6 चक्रधरेण, G1 Ck बलो यथा (for बलो वेन्द्र) N2 D5 7 बाणवेग स (D7 स राघवेण) निहतो, D1 वाणकृष्टा भिहतो, M3 बलो यथाश्मशनिना G(ed) राघवास्त्रेण निहतो (for ᶜ) G2 पपात च (for निपपात) N2 V1 B1 3 4 D5 7 खरक्षाता D1 हतस्तदा, G1 हत क्षितौ (for हत खर) Ś1 D2 3 बलवेन्द्राशनिभिन्न पपात निहत खर —After 28 Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 ins

577* तत कलकरोभिश्चो दुन्दुभिनिस्वन ।
साधु साध्विति शब्दश्च अन्तरीक्षेऽभ्यवर्तत ।
रामस्योपरि पुष्पवृष्टी पपात ह ।
इव बहुदुरात्मानि युद्धे शिग्र निस्वन ।

[(l 2) Note hiatus between the two halves D5 शब्द (for शब्दश्च) —(l 3) D7 [आ]नन्द B3 रामस्य मूर्ध्नि पतिता (for the prior half) —(l 4) B3 निस्वन]

while Dt1 D4 ins 581* after 28

29 V2 illeg for 29 (cf v l 25) —ᵃ) Ś1 D2 3 देवर्षय (for राज°) —ᵇ) Ś1 D2 3 गन्धर्वाश्च महर्षय Ñ1 B1 2 4 Dg1 Dm1 D1 6 T2 G2 समागम्य (Dg1 °ता स) महर्षय, Ñ2 V1 D5 7 सहताश्च सहस्रश —After 29ᵃᵇ Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

578* दानवाश्च सहिता दृष्ट्वा वह्नयिभि सह ।
अवतीर्य महीं सर्वे प्रज्वलन्तो यथायय ।

[(l 1) Ñ2 D1 1 सहत्र (for सहिता) V1 दृश्य (for दृष्ट्वा)] —ᶜ) Ñ1 सम्प्राप्य Dg1 T2 सपूज्य, D1 सभार्यं T1 समेत्य T2 समेत्य (for सभाज्य) Ś1 मुदित (for °ता) N2 V1 B1 3 4 D5 7 समाजयित्वा मुदिता, D1 सहस्र मुदिता सव —ᵈ) N2 V1 B1 3 4 D6 7 रामं (for इदं) D2 3 अब्रवीद् (sic) (for अब्रुवन्) Dt1 D6 T1 तावत्तस्थाइदमब्रुवन्, D1 प्रस्थिता प्राञ्जलयोऽब्रुवन् (hypm) —After 29 N2 V1 B1 2 4 D5 7 ins

579* धर्मज्ञ वत्स दिष्ट्या क्षत्रधर्मेण राघव ।
दिष्ट्या तवपय सर्वं स्वस्तिकर्मसु तपता ।
दिष्ट्या हतोऽयं पापात्मा यथा ब्राह्मणकण्टक ।
स्वधर्मानुदरण्येषु विचरिष्यन्ति तापसा ।
दिष्ट्यासि सहितस्तात लक्ष्मणेन महात्मना । [5]
सीतया चानया राम तापसैश्च महामते ।

[(l 1) V1 B1 धर्मे (for वत्स°) B1 3 धर्मे प्रवर्तते दिष्ट्या (for the prior half) —(l 2) V1 महत्त्व B1 त्व°, B2 ते कार्य (for तव°) B4 प्राय (for सर्वं) V1 कर्माणि (for °सु) —(l 3) Ñ2 V1 D5 [इ]मं (for °यं) —(l 6) Ñ2 D5 7 महर्षिभि (for महामते)]

30 V2 illeg for 30 (cf v l 25) —ᵃ) N2 V1 B1 3 4 D5 7 इत्यर्थं हि (for एतदर्थं) G(ed) महाराज (for °तेजा) —ᵈ) G2 आगतोऽभूत् (for आजगाम) Ś1 D2 3 महीतल, N1 सुरवर L(ed) महीतलं (for पुरंदर)

31 V2 illeg for 31 (cf v l 25) —ᵃ) Ñ2 illeg for आनीतस्त्व Dm1 T3 इदं (for इमं) —ᶜ) L(ed) एव (for °षां) B3 घोराणां Dt1 D6 G2 क्रूराणां Dm1 D2–4 क्रू° (for क्रूराणां) Ś1 Dg1 T2 तपां (Ś1 मद्रू) वधार्थं क्रूराणां —ᵈ) Ś1 B1 D2 3 G2 दुष्कर्मणां, V1 पापकर्मिणां (for °कर्मणाम्) —After 31, Ś1 ins 580*

C 3 32 104 B 3 30 36 L 3 5 41 तदिदं नः कृतं कार्यं त्वया दशरथात्मज ।
सुखं धर्मं चरिष्यन्ति दण्डकेषु महर्षयः ॥ ३२

एतस्मिन्नन्तरे वीरो लक्ष्मणः सह सीतया ।
गिरिदुर्गाद्विनिष्क्रम्य संविवेशाश्रमं सुखी ॥ ३३

ततो रामस्तु विजयी पूज्यमानो महर्षिभिः ।
प्रविवेशाश्रमं वीरो लक्ष्मणेनाभिवादितः ॥ ३४

तं दृष्ट्वा शत्रुहन्तारं महर्षीणां सुखावहम् ।
बभूव हृष्टा वैदेही भर्तारं परिषस्वजे ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

---

32 V3 illeg for 32 (cf v l 25) Ś1 om 32—ab) Dm1 तदर (for तदिद) V1 हि (for न) D2 3 स कृत M3 नस्त्वया (for न कृत) D3 राष्ट्र (for कार्य) Ñ V1 B1 3 4 D2 . 7 transp कृत and त्वया —c) Dt1 D6 T3 G2 स्व (D6 स) धर्म प्रचरिष्यन्ति —d) V2 V1 B1 3 4 D2 7 मुनयो दण्डके वने —After 32 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 ins while Ś1 ins after 31 M3 ins l 1 6 after l 5 and l 7–8 after l 9 of 580*

580* एते देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
जयाशीर्भिः स्तुवन्ति त्वां विस्मिताः पश्य राघव ।
इदं दृष्ट्वा सुयुद्धं ते ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।
देवैः परिवृतः सर्वैर्विस्मितस्त्वां सभाजयन् ।
प्रीतश्चैव महादेवः सर्वैः पारिषदैर्वृतः । [5]
नयन् त्वां विमानस्थः सभाजयति राघव ।
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा मुनिभिर्यौवनस्थितैः ।
नमश्चक्रे विमानस्थान्दृष्ट्वा दूराद्दिवौकसः ।
रामस्योपरि सहसा ववृषुर्विस्मितास्तदा ।
अर्धाधिकमुहूर्तेन रामेण निशितैः शरैः ।
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां कामरूपिणाम् ।
खरदूषणमुख्यानां निहतानि महामृधे ।
अहो बत महत्कर्म रामस्य विस्मिताः सन ।
अहो वीर्यमहो दाक्ष्यं विष्णोरिव हि दृश्यते ।
इत्येवमुक्त्वा ते सर्वे ययुर्देवा यथागतम् ।

[(l 2) V2 B1 4 D2 7 स्तुवन्ति (for °न्ति) V1 वा स्तुवन्तो जयाशीर्भिः (for the prior half) Ñ D5 1 विष्ठिता V1 विगिता B1 3 पश्चिमा B4 वेष्टिता (for विस्मिता) D2 पार्थिव (for राघव) —M1 om (hapl) l 3 6 —(l 3) Ś1 पूर्वजाद्यो Ñ V1 D2 7 तु युद्धे ते (for सुयुद्ध ते) D2 तं युद्धे तु ते दृष्ट्वा (for the prior half) —Ś1 om from ब्रह्मा in l 3 up to सभाजयन् in l 8 D3 युद्ध (for ब्रह्मा) —(l 4) B1 3 D2 परिवृत (for °वृत) V2 D5 विस्मितस्त्वं, D2 वेष्टितस्त्वं, D3 विस्मितस्त्वं D3 विस्मितस्त्वं (sic) (for त्वसित°) D2 सभाजयन् V1 विस्मितस्त्वामभिनन्दति (for the post half) —B2 reads l 5 8 in marg —(l 5) V2 V1 पार्षदैः M3 पार्षदैः (subm) (for पारि°) D2 सह (for वृत) D2 सर्वैश्च पार्षदैः सह (for the post half) —(l 6) D2 जयेति त्वा L(ed) जयेत्यां च (for नयेत त्वा) —(l 7) V2 D3 7 च (for तु) B2 महात्मा (hypm) (for धर्मा°) V1 D2 3 M2 भाषितात्मभिः (for यौवनस्थितैः) —(l 8) M2 नमस्तु (meta) (for नमश्च) G(ed) दूरे (for दूरात्)]
while Dg1 Dm1 D4 8 S ins after 32 whereas Dt1 D1 ins after 28

581* एतस्मिन्नन्तरे देवाश्चारणैः सह संगताः ।
दुन्दुभीश्चाभिनिघ्नन्तः पुष्पवर्षं समन्ततः ।

[(l 1) M3 वीरास्त (for °शा) —(l 2) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T2 M दुदुवीरु (for °भाश) D4 T3 [अ]ति (for °भि) —(l 3) Dg1 M2 3 ववृषुः T2 बभूवुः (for ववृषुः) —(l 4) G2 अर्धाधिक (for °धिके) —(l 5) K(ed) नीलकर्मणा (for कामरूपि°) —(l 6) Dg1 T1 महाहवे G2° रण (for °मृध) —(l 8) Dt1 D6 T1 M1 त्वष्टुः D4 धैर्य (for °स्य) —After l 8 M2 ins l 1 6 of 580* —(l 9) T2 G1 यथासुखं (for °गतम्) —After l 9 M4 ins l 7 8 of 580*]

33 V2 illeg for 33 (cf v l 25) —a) M1 दूरात् (for वीरो) —b) M1 transp सह and सीतया —c) V1 D1 3 विनि क्रम्य V2 V1 B1 D5 7 विनिसृत्य B1 °शैल T2 च निष्क्रम्य (for °ष्क्रम्य) —d) Dt1 D6 [आ]श्रमे (for °म) Dm1 D1 सुख (for °खी) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 पुनरायात्स्वमाश्रमम् ❀ Cv दण्डकेषु महर्षय इत्यत्र परं एतस्मिन्नन्तरे लक्ष्मणः सह सीतया इत्येष पाठक्रमः प्रायेण कोशेषु लेखकप्रमादपतितः । Ck दाक्ष्य सामर्थ्यम् । एतस्मिन्नन्तरे इति । तत्रनिगमनसमय इत्यर्थः । स्तुवन्ति तोषादा पौनःपुन्यम लकार इत्यादाविवोक्त ❀

34 V2 illeg for 34 (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M3 राघवोऽपि (D3 ततो राम) खरं हत्वा —c) D2 आजगाम (for प्रविवेश) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 M2 [आ]श्रमपदं (for °मं वीरो) —d) N2 D1 7 [अ]भिवन्दित Dt1 D6 T1 G1 °पूजित (for °वादित)

35 V2 illeg for 35 (cf v l 25) —a) D1 खरं (for शत्रु) Ś1 N V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 दृष्ट्वा विजयिनं रामं —b) D1 तपस्विभयनाशनं —d) D1 चाभिषस्वाज (for परि°) —For 35cd Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 subst

582* सीता परमसंहृष्टा परिष्वज्येदमब्रवीत् ।

३०

ततः शूर्पणखा दृष्ट्वा सहस्राणि चतुर्दश ।
हतान्येकेन रामेण रक्षसां भीमकर्मणाम् ॥ १
दूषणं च खरं चैव हतं त्रिशिरसं रणे ।
दृष्ट्वा पुनर्महानादं ननाद जलदोपमा ॥ २
सा दृष्ट्वा कर्म रामस्य कृतमन्यैः सुदुष्करम् ।
जगाम परमोद्विग्ना लङ्कां रावणपालिताम् ॥ ३ G. 3. 36. 3 B. 3. 32. 3 L. 3. 36. 3

[D3 परिपूज्य (for °ष्वज्य). D2 [प]क्ष्म (for [इ]दम्).]

—Then all the above MSS. cont :

583* दिष्ट्यार्यपुत्र सत्या ते प्रतिज्ञा सफला कृता ।
मुनीनां सतत शत्रु हत्वा तं राक्षस खरम् ।
सुखं धर्मं चरिष्यन्ति मुनयो हतकण्टकाः ।
स्नद्राहुबलमाश्रित्य वनेऽस्मिन्नियतेन्द्रियाः ।
ततः समाश्वास्य महाधनुर्धरः
समाहितोऽभ्यर्च्य मुनीन्समागतान् ।
महाहवे शत्रुबलाभिमर्दनो
द्वितीय शक्रः स रराज राघवः ।
ततः स रामो मुदितः सलक्ष्मण
आश्वास्य सीतां मृगचारुलोचनाम्
उवास तस्मिन्मुदितस्तदाश्रमे
सभाज्यमानो मुनिभि समागतैः ।

[(l. 1) B4 सत्व (for °त्या). B3,4 D7 सफली —(l. 2) V1 सतत, M2 सवत (for स्ततं) Ś1 Ñ1 D2 [र]न, D3 [इ]म (for त). —N1 partly illeg —(l. 4) B4 त्वद् (for त्वद्) Ś1 D2 वसितानियमस्तैर्देद्रिया (for the post. half). —Ś1 D2 3 M3 om. l. 5–8. —(l. 6) B4 समाहितान् (for °गतान्). —(l. 7) G(ed.) महारणे (for °हवे) V1 B3 -[अ]वमर्दनो (B3 °मर्णो) (for -[अ]भि°). —(l. 8) V1 D7 सुराज (for स रराज). —M2 ins l. 9–12 after 584* —(l. 9) Ñ2 D1 7 स लक्ष्मण, M2 °णाम् (for °ण). —(l 10) Ś1 Ñ1 ह्याश्वास्य; V1 प्रशास्य, B1.3 4 प्रशस्य, M3 lacuna, G(ed.) प्राश्वास्य (for आ°). D5 मृदु- (for मृग-). Ñ1 illeg for चारुलोचना D2 प्रशस्यमानो मृगलोचनायुत, D3 प्रशस्य तामायतचारुलोचना. —(l. 11) D2 निवेश (for उवास). Ś1 D2 3 स्वमा(Ś1 °का)श्रमे; Ñ1 illeg (for तदाश्रमे). —(l. 12) B1 मुदित (for मुनिभि).]:

while Dg1 Dt1 Dm1 D1.6 7.8 S (M2 after l. 4 of 583*) ins after 35.

584* मुदा परमया युक्ता दृष्ट्वा रक्षोगणान्हतान् ।
राम चैवाव्ययं दृष्ट्वा तुतोष जनकात्मजा ।
ततस्तु त राक्षससंघमर्दनम् ।
सभाज्यमानं मुदितैर्महर्षिभिः ।
पुन परिष्वज्य शशिप्रभानना ।
बभूव हृष्टा जनकात्मजा तदा ।

[D1 M3 om. l. 1–2. —(l. 1) T1 युक्त. D5 [अ]रण्ये (for रक्षो-). —(l. 2) T1 2 G1.2 M3(inf. lin. sec. m. also) [अ]व्यय (for °य) —(l. 3) D1 तद्- (for त) D1 -सैन्य (for -संघ) —(l 4) Dt1 D6 संपूज्यमान; D1 सभाष्यमाण, M2 सभाज्यमानो (for सभाज्य°) Dt1 D6 महात्मभि (for महर्षि°) —(l. 5) G1 -[आ]नन. Dt1 D1 4 8 T1 G2 मुदान्विता(D1 °शुभा)नना, M2 मुदान्वित पति (for शशिप्रभानना). —(l 6) M2 (before corr. sec. m.) जनकेश्वरात्मजा (for °कात्मजा तदा)]

—Then M2 ins l 9–12 of 583*.

Colophon. —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3,5,7 खरवध°. —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.2 D2 om., Ñ2 D5,7 36, V1 35, V2 37, B4 38, Dg1 Dt1 Dm1 D4,6,8 T G M1 30, D1 34, D3 39, M2 3 31. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

30

Before Sarga 30, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8,9 S ins an addl Sarga (Akampana episode) which is relegated to App. 1 (No. 10). T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नम .

1 [a]) Ś1 Ñ V B1.3 4 D2.3 5 7 M2 तानि (for ततः) —After शूर्पणखा, G2 ins. राम. G1 घोरा (for दृष्ट्वा). B2 दृष्ट्वा शूर्पणखा (by transp).

☞ V2 illeg. from 1[cd] for the whole Sarga. —[c]) Ś1 D2 रामेणैकेन (by transp.). —[d]) G2 क्रूरकर्माणां (for भीम°) Ś1 Ñ V1 B1.3 4 D2 3 5 7 मानुषेण पदातिना.

2 [ab]) Dm1 D8 G2 हत (for हतं). D4 G1 तथा (for रणे). Dg1 Dm1 D8 T G2 3 M1 2 हत(Dg1 T2,3 हतौ, Dm1 D8 G2 हत) त्रिशिरसा सह (for [b]). Ś1 D2 जिताहवान्महासर्पान्दुर्धर्षांन्सुमहाबलान्; Ñ V1 B1 3 4 D2.5 7 M2 खर त्रिशिरस चैव दूषणं च(Ñ1 त्रि) निपातित(D3 महाबलं). D1 दूषण निहत दृष्ट्वा खर च विनिपातित. —Ñ2 V1 B4 D5.7 om , B1.2 read 2[cd] in marg. —[c]) Ś1 B1 3 D2 3 हतान्; Ñ1 -सा (illeg) (for पुनर्). Ś1 B1.3 Dt1 D6 G महानादान्; Cg,k as in text (for °द). D1 संत्रस्ता सुमहानादं; M3 दृष्ट्वानुजान्महारौद्रान्. —[d]) Ś1 Dg1 D1–4 T1 जलदोपमं; B1.2 जलदोपमान्; T1 G1.2 M2.3 जलदो यथा.

3 [a]) Ś1 D1–3 तद् (for सा). Ś1 Ñ V1 B3 4 D1–3 5 7 M2 3 रामेण (for रामस्य). —[b]) Ś1 सैन्यैः (for मन्यैः). Dg1 D2.8 सुदु.करं. V1 B1 D1 कृतमन्येन दु.क(B1 °ष्क)रं. —[c]) G1 जयान (for जगाम). Ś1 Ñ V1 B1.3 4 D2 3 5 7 आजगाम समुद्विग्ना(D5,7 सुसंविग्ना).

G 3 36 3 / B 3 32 4 / L 3 36 4

सा ददर्श विमानाग्रे रावणं दीप्ततेजसम् ।
उपोपविष्टं सचिवैर्मरुद्भिरिव वासवम् ॥ ४
आसीनं सूर्यसंकाशे काञ्चने परमासने ।
रुक्मवेदिगतं प्राज्यं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥ ५
देवगन्धर्वभूतानामृषीणां च महात्मनाम् ।
अजेयं समरे शूरं व्यात्ताननमिवान्तकम् ॥ ६
देवासुरविमर्देषु वज्राशनिकृतव्रणम् ।
ऐरावतविषाणाग्रैरुत्कृष्टकिणवक्षसम् ॥ ७
विंशद्भुजं दशग्रीवं दर्शनीयपरिच्छदम् ।
विशालवक्षसं वीरं राजलक्षणलक्षितम् ॥ ८
स्निग्धवैदूर्यसंकाशं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् ।
सुभुजं शुक्लदशनं महास्यं पर्वतोपमम् ॥ ९
विष्णुचक्रनिपातैश्च शतशो देवसंयुगे ।
आहताङ्गं समस्तैश्च देवप्रहरणैस्तथा ॥ १०
अक्षोभ्याणां समुद्राणां क्षोभणं क्षिप्रकारिणम् ।
क्षेप्तारं पर्वताग्राणां सुराणां च प्रमर्दनम् ॥ ११
उच्छेत्तारं च धर्माणां परदाराभिमर्शनम् ।
सर्वदिव्यास्त्रयोक्तारं यज्ञविघ्नकरं सदा ॥ १२

4 b) M3 भ्रातर (for रावण) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 त्रैलोक्य रावण (for दीप्ततेजसम्) —c) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 सहोपविष्ट, T3 उपोपविष्टै

5 a) Ś1 B3 4 D1–4 M3 सूर्यसंकाश —Ś1 om 5cd —c) Ñ1 B1 3 4 Dg1 D2 3 M3 रुक्मवेदीगतं, Ñ2 D5 7 °वेदीस्थित, M3 °वेदीकृत N1 M3 पूज्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 देव, D1 3 दिव्य, D2 राज्य, T3 प्राप्य (for प्राज्य) —After 5 Ś1 N V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 8 and 9

6 Ś1 om 6ab —a) G(ed) दानव (for गन्धर्व) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 M3 यक्षाणाम्, T2 -नागानाम् (for भूतानाम्) —b) D4 भावितात्मनां (for च महात्मनाम्) —c) D4 T3 M1 अनच्य, Dt1 D6 T1 3 घोर, D1 शत्रु (for शूर) V1 अजेय सर्वभूताना —d) Ś1 D2 8 स्थित व्यात्तम् (for व्यात्ताननम्)

7 b) Ś1 Dg1 D3 T3 शकाशनि, Ñ1 बहुषु सु (for वज्राशनि) D6 कृतव्रणं —After 7ab, D6 ins

585* कृतागस विमलैश्च देवप्रहरणै रणे ।

—c) Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D1 3 5 7 ऐरावण (for °वत) Ñ2 B3 D5 7 विषाणैश्च (for °णाग्रैर्) —d) K(ed) Cg उद्घृष्ट, Cmp as in text (for उत्कृष्ट) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 बहु(D1 शत)श कृतलक्षण

8 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 8 and 9 after 5 —a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 दशास्य विंशतिभुज —b) D1 दर्शनीयमरिंदम —c) Ś1 D2 3 रौद्र (for वीर) Ñ1 सविशालाक्षताम्राक्षं, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ताम्राक्ष विपुलोरस्क, D4 विशालाक्ष सुताम्राक्ष —d) Dm1 D1 4 6 T3 G M -शोभित (for -लक्षितम्)

9 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 8 and 9 after 5 —a) Dt1 D6 Ct नद्द, Ctp as in text (for स्निग्ध) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D3 5 7 -जीमूत, D6.3 G M Cr m g k वैडूर्य (for वैदूर्य) G(ed) सदृश (for संकाश) —b) Ś1 D2.3 -हाटक (for -काञ्चन) Ś1 B3 D2 G1 भूषित, Ñ2 V1 B1 4 Dt1 D1 3 5 7 भूषण (for कुण्डलम्) —c) Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 श्वेत, M3 शुष्क- (sic) (for शुक्ल) B3 (m also) Dg1 T3 G1 -वसन (for दशन) —d) D1 पर्वतोपमं M3 दीप्तलोचन (for पर्वतोपमम्)

10 a) B1 देव, B3 विभोश् (for विष्णु) Ś1 D2 वसूना शस्त्रपातैश्च —After 10a, D2 ins

586* बहुशो व्रणित रणे ।
वसूना शस्त्रसपातट्

—b) Ś1 B1 3 4 D2 3 6 M3 बहुशो (for शतशो) Dg1 दिवि (for देव) Ñ1 बहुशो ** * * * (illeg) Ñ2 D7 बहुशो व्रणित रणे, D1 महायुद्धेषु ताडित After 10ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

587* अन्यै शस्त्रप्रहारैश्च महायुद्धेषु ताडितम् ।
[Dm1 D8 शत्रु G1 शस्त्रै (for अस्त्र)]

—c) Ś1 D8 M3 अहताग, Ñ1 विक्षताग, Dt1 अहतागै, D1 अकिताग, D2 3 आहतास D6 अहताग (for आहताङ्ग) Dg1 T3 तैर्, Dm1 D8 G3 तु (for च) Ñ2 D7 क्षताग(D7 °त)सुविमन्यैश्च, V1 B1 3 4 D5 विक्ष(V1 °क्, D5 °क्षि)ताग समग्रैश्च —d) Ś1 Ñ1 D2 3 M3 3 अपि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रणे Dt1 T3 तदा (for तथा).

11 ab) D1 सहस्राणा D4 सुरेन्द्राणा (for समुद्राणा) Ś1 क्षोभजे, T1 G1 3 °क, M3 °भिण (for क्षोभण) D6 ससुद्रा* *ण Ś1 क्षिप्रकारण, V1 क्षुद्रकारिण (for क्षिप्रकारिणम्) —c) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 भेत्तार (for क्षेप्तार) D4 T1 2 G1 2 पर्वतेन्द्राणा M3 °ताम्राश (for °ताग्राणा) —M3 om (hapl ?) from 11c up to the prior half of 1 1 in 588* —d) Dg1 स (for च) V1 D1 महाबल, D4 G1 विमर्दन (for प्रमर्दनम्) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 5 7 शु(B1 3 शू)राणा(D2 3 °णा) च महाबलं, D6 G3 परेषा पुरमर्दन(G3 °दर्शन)

12 a) D1 वर्णाना (for धर्माणा) —b) Ś1 D2 [अ]भिमर्षण, N2 B3 D5 °मर्शिन, V1 B1 4 °मर्दन, Dg1 D6 7 °भर्षण, Dm1 G2 °दर्शन, Ck °मर्शक (for °मर्शनम्) Ñ1 ब्रह्मविद्राणा महाबल —c) Dg1 T3 योद्धार, G1 -योक्तार (for

पुरीं भोगवतीं गत्वा पराजित्य च वासुकिम् ।
तक्षकस्य प्रियां भार्यां पराजित्य जहार यः ॥ १३
कैलासं पर्वतं गत्वा विजित्य नरवाहनम् ।
विमानं पुष्पकं तस्य कामगं वै जहार यः ॥ १४
वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनीं नन्दनं वनम् ।
विनाशयति यः क्रोधाद्देवोद्यानानि वीर्यवान् ॥ १५
चन्द्रसूर्यौ महाभागौ तिष्ठन्तौ परंतपौ ।
निवारयति बाहुभ्यां यः शैलशिखरोपमः ॥ १६
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पुरा स्वयंभुवे धीरः शिरांस्युपजहार यः ॥ १७ G 3 36 20 B 3.31 18 L 3 35 20

-योकार) T3 मयविद्यामयोकार —ᵈ) M3 मय (for यत्र) G3 तथा (for यथा) —For 12ᶜᵈ Ś1 Ñ1 V1 D1 3 M3 subst Ñ2 B1 3 4 D4 7 subst l 2-3 only for 12ᶜᵈ

588* दुन्दुभिं च महर्षीणां प्रजानां च विद्रुपकम् ।
दैत्यानां राक्षसानां च गन्धर्वाणां च सपुरे ।
भक्ष्यार्थं मानुषाणां च प्रयोकार महारथम् ।

[(l 1) M3 om up to the prior half of l 1 (cf v l 1*) D3 सहस्राणां (for महर्षीणां) D1 महर्षीणां च अवार (for the prior half) —After the prior half, D3 erroneously repeats 12ᵇ and the prior half D3 भूतानां (for प्रजानां) Ś1 D1 4 M3 चैव(D1 M3 चापि) द्रुषण (for च विद्रुपकम्) —(l 2) Ś1 D4 पि मानां Ñ1 D3 4 दैवानां (for दैत्यानां) Ñ2 D4 7 दानवानां D1 सर्पाणां (for राक्षसानां) —(l 3) D1 च सनरााणां L(ed) मनुष्याणां च (for मानुषाणां च) V1 B1 3 4 D4 7 दवार(V1 दानार)मथ चाक्ताणां(B4 राक्षणां) (for the prior half) Ś1 D2 3 महावल (for महारथम्)]

13 Ñ1 om 13 M3 reads 13 inf lin sec m —ᵃ) Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 यन (for पुरीं) V1 हुत्वा, D1 3 भित्वा, K(ed) प्राप्य (for गत्वा) —ᵇ) V1 प्रविजित्य (for परा°) —ᶜ) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 प्रिया भार्या —ᵈ) D3 M3 परिजित्य (for परा°) Ś1 D3 सुदर्शनमजगाम(D3 °हार) य, Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 विक्रमणा(V1 B3 3 °ण)हृत्वा पुरा(V1 पुरा हृत्वा [by transp]) —After 13 Ś1 N V1 B1 3 4 D1-3 5 7 M3 ins.(Ñ1 V1 D1 subst for 14ᶜᵈ)

589* येन वैश्रवणो राजा पराक्रम्य रणे जित ।

[B4 रणाजित (for रणे जित) Ś1 D2 3 बलाद्विक्रम्य निर्जित, Ñ1 B1 D1 M3 रणे विक्रम्य निर्जित (for the post half)]

14 ᵃ) Dg1 D4 T G1 कैलास Ś1 N V1 B1 3 4 D1-3 6 7 पर्वतश्रेष्ठ (for पर्वत गत्वा) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1 3 ब्र (D1 यो)प्यास्त नरवाहन, Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 कथ्यासाद्यो महाबल —Ñ1 V1 D1 subst. 589* for 14ᶜᵈ —ᶜ) B1 D1 विमान (for °न) Ś1 D2 3 चैव M3 दिव्य (for तस्य) D3 जलस (for कामग) Ñ2 B1 3 D4 7 च, B4 तु (for वै) Ñ2 B1 4 D4 7 च, D3 ह (for य) —After 14 Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1 3 6 7 M3 ins.

590* प्रासादद्रुमचित्राढ्य नानालतासुपावृतम् ।

[G(ed) प्रसाद Ś1 द्रुमवत द, D4 °चित द, D3 चित्रौचित (for द्रुमचित्राढ्य) Ś1 D2 3 -कृताग्र- D3 नागपुर (for नानाल°) M3 नानापुष्पावृत (for the post half)]

15 ᵃ) D4 T1 रम्य (for दिव्य) —ᵇ) Ś1 B1 D2 3 4 7 T1 2 M3 नाळनी, V1 नाकिना B4 नादनीं D4 T3 नन्दिनीं (for नळिनीं) M1 रन, M3 यथा (for वनम्) D1 नळिनीं अद्भुत दिव —ᶜ) D4 यत् (for य) D4 क्रुद्धो (for क्रोध द्) Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 यो विनाशितवान्क्रोधाद् —ᵈ) T3 दिव्यो द्यानानि

16 ᵃ) Ś1 D3 महावगा१, D4 °तजा (for °भागौ) Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 सूर्याचन्द्रमसौ दुवा —ᵇ) Ś1 Ñ3 V1 B1 3 4 D2 3 4 7 G3 M3 परस्तप, V1 महाबळ (for परंतपौ) —ᶜ) Ñ2 विधारयति (for निवा°) —ᵈ) Ś1 D2 3 शिखरे स्थित, Ñ2 D6 7 °शोपमे (sic)

17 ᵃ) D1 3 वन, T3 सतस् (for तपस्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 3 7 तप्त (for तप्त्वा) B1 महामना (for °वने, —After 17ᵃᵇ, Ś1 N V1 B1 3 4 D1-5 7 M3 ins

591* ऊर्ध्वपादन गोकर्णे वने पावकमध्यग ।
महात्मा योऽस्यनुजातो निमपान्रक्षाराभ्राम् ।
कामरूपधरेत्र च प्रतिपेद महाल्य ।
बाल्याद्वैनिमद्दस्यान भास्करानानि वीर्यवान् ।

[(l 1) D1 3 पद्मासन (for ऊर्ध्व°) —After l 1, D1 3 ins

591(A)* हुतानि स्वांगुलीनि विमानतापरत ।
परितुष्ट भगवान्नत्र गोस्थितन ।
वर दत्तो यथाकाम परितुष्टोऽमरश्च ।

[(l 2) D3 स (for च) —(l 3) D1 दश (for वग) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1 2 सनुनाग D3 M3 मनुजाने(M3 also °भाते) (for योऽस्यनुजातो) D1 3 विनिपातर Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 3 M3 -नारित(V1 °त B1 3 °य) —(l 3) Ś1 D2 3 प (for च) Ñ2 B3(m also)महात्म्य D3 M3 °वर (for °ह्य) D4 कामरूप महाकाय भास्कर मराय च (sic) —Ñ1 D1 om from l 4 up to 17ᵈ —(l 4) Ś1 वर्षिसहस्राणि च (for the post. half)]

—Ñ1 D1 om 17ᶜᵈ —ᶜ) T3 2 G3 वार (for धीर) Ś1 D2 3 स्वयंभुवं चैव पुरा, Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 स्वयंभुवं यन्महसा M3 स्वयं हराय च पुरा —ᵈ) M3 [ब] निजहार (for [उ] प°) Ñ2 V1 B3 4 D4 7 च, B1 ह (for य)

G 3 37 21
B 3.33 20
L 3.37 21

नयनाभ्यां प्रसुप्तोऽपि जागर्ति नयचक्षुषा।
व्यक्तक्रोधप्रसादश्च स राजा पूज्यते जनैः॥ २०
त्वं तु रावण दुर्बुद्धिर्गुणैरेतैर्विवर्जितः।
यस्य तेऽविदितश्चारै रक्षसां सुमहान्वधः॥ २१
परावमन्ता विषयेषु संगतो
न देशकालप्रविभागतत्त्ववित्।
अयुक्तबुद्धिर्गुणदोषनिश्चये
विपन्नराज्यो न चिराद्विपत्स्यते॥ २२
इति स्वदोषान्परिकीर्तितांस्तया
समीक्ष्य बुद्ध्या क्षणदाचरेश्वरः।
धनेन दर्पेण बलेन चान्वितो
विचिन्तयामास चिरं स रावणः॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः॥ ३१॥

पुरीं भोगवतीं गत्वा पराजित्य च वासुकिम् ।
तक्षकस्य प्रियां भार्यां पराजित्य जहार यः ॥ १३
कैलासं पर्वतं गत्वा विजित्य नरवाहनम् ।
विमानं पुष्पकं तस्य कामगं वै जहार यः ॥ १४
वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनीं नन्दनं वनम् ।
विनाशयति यः क्रोधाद्देवोद्यानानि वीर्यवान् ॥ १५
चन्द्रसूर्यौ महाभागावुत्तिष्ठन्तौ परंतपौ ।
निवारयति बाहुभ्यां यः शैलशिखरोपमः ॥ १६
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पुरा स्वयंभुवे धीरः शिरांस्युपजहार यः ॥ १७ G. 3. 36. 20 B 3. 35. 16 L 3. 36. 20

°योत्तार) T2 सर्वविद्यामयोत्तार —ᵈ) M3 सर्वे (for यस्य) G3 यथा (for यस्य) —For 12ᶜᵈ Ś1 Ñ1 V1 D1-3 M2 subst Ñ2 B1-3.4 D5.7 subst l 2-3 only for 12ᶜᵈ

589* इन्द्रादि च महर्षीणां भवानां च विदूषकम् ।
दैत्यानां राक्षसानां च गन्धर्वाणां च संयुगे ।
यक्षाणां मानुषाणां च प्रयोक्तारं महाहवम् ।

[(l 1) M3 om up to the prior half of l 1 (cf v l 11) D3 सहस्राणां (for महर्षीणां) D1 महर्षीणां च भेत्तारं (for the prior half) —After the prior half, D3 erroneously repeats 12ᵈ and the prior half D3 भूतानां (for भवानां) Ś1 D1-3 M2 चैव (D2 M2 चापि) दूषण (for च विदूषकम्) —(l 2) Ś1 D5 G1 मानां, N1 D1.2 दवानां (for दैत्यानां) Ñ1 D5.7 दानवानां, D5 सपत्नानां (for राक्षसानां) —(l 3) D1 च समग्राणां, L(ed) मनुष्याणां च (for मानुषाणां च) V1 B1.3.4 D5.7 हन्तार(V2 हत्तार)मथ चाग्राणां(B4 राक्षसाणां) (for the prior half) Ś1 D2.3 महाबल (for महाहवम्)]

13 Ñ1 om 13 M3 reads 13 *ab* *sec* *m* —ᵃ) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 येन (for पुरीं) V1 हत्वा, D1.3 भित्त्वा, K(ed) प्राप्य (for गत्वा) —ᵇ) V1 प्रविजित्य (for परा°) —ᶜ) N2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रिया भार्या —ᵈ) D3 M2 परिक्षिप्य (for परा°) Ś1 D5 सुन्दरीमाजगाम(D5 °हार) य, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 विक्रमेणा(V1 B1.3 °ण)हृता पुरा(V1 पुरा हृता [by transp]) —After 13 Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.6.7 M3 ins (N1 V1 D1 subst for 14ᶜᵈ)

589* येन वैश्रवणो राजा पराक्रम्य रणे जित ।

[B4 पराजित (for रणे जित) Ś1 D2.3 बलाक्रिम्य निर्जित, N1 B1 D1 M3 रणे विक्रम्य निर्जित (for the post half)]

14 ᵃ) Dg1 D5 T G1 कैलास Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.6.7 पर्वतश्रेष्ठ (for पर्वत गत्वा) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-3 भ(D1 यो)भ्यासद्य नरवाहन, N2 V1 B1.3.4 D5.7 अभ्यासीनो महाबल —N1 V1 D1 subst 589* for 14ᶜᵈ —ᶜ) B1 D6 विमान (for °न) Ś1 D2.3 चैत्र, M3 दिव्य (for तस्य) D3 तरसा (for कामग) N2 B1.3 D6.7 च, B4 तु (for वै) Ñ2 B1.4 D6.7 च, D4 ह (for य) —After 14 Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1.2.6.7 M3 ins

590* प्रासादद्रुमविशाढ्य नानाखगसमाकुलम् ।

[G(ed) प्रकार Ś1 द्रुमवन य, D2 °विस त, D3 शिखरैश्च (for दृमविशाढ्य) Ś1 D1.3 °मृगवन B4 °मृगखग (for °खगमृग) M3 नानाद्रुमखगाकुल (for the post half)]

15 ᵃ) D1 T1 सर्वं (for दिव्य) —ᵇ) Ś1 B1 D1.3.4.7 T1.2 M3 नलिनी, V1 नालिनीं, B4 नन्दिनीं, D2 1 नलिनं (for नलिनीं) M1 वनेः M3 यथा (for वनम्) D1 नलिनीं भेदन विन —ᶜ) D3 यम् (for य) D4 क्रुद्धो (for क्रोध द्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यो विनाशितवान्क्रोधात् —ᵈ) T3 दिव्यो यानानि

16 ᵃ) Ś1 D3 महाभागान्, D3 °तता (for °भागाव्) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 सूर्याचन्द्रमसौ देवाव्, —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.6.7 G1 M3 परंतप, N2 महारण (for परंतपौ) —ᶜ) Ñ2 विचारयति (for निवा°) —ᵈ) Ś1 D2.3 शिखरे स्थित, N2 D5.7 °शेपमै (sic)

17 ᵃ) D1.3 वन, T2 वत्स (for तपस्) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 तप्तं (for तप्त्वा) B1 महामना (for °वने) —After 17ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 M3 ins

591* ऊर्ध्वपादेन गोकर्णे येन पावकमध्यगे ।
ब्रह्मणा योऽभ्यनुज्ञातो निमपानाप्रवारितम् ।
कामरूपधरत्वं च प्रतिपेदे महाबल ।
शालन्तुविनिवद्धाणि भास्कराभानि वीर्यवान् ।

[(l 1) D1.3 एकपादेन (for ऊर्ध्व°) —After l 1, D1.3 ins

591(A)* कृतानि स्वशिरांसीति विशामहमनोपमम् ।
परितुष्टश्च भगवान्ब्रह्मा लोकपितामह ।
वरं ददौ यथाकाम परितुष्टेऽभवत्तदा ।

[(l 2) D1 स (for च) —(l 3) D1 तथा (for तदा) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1.3 समनुज्ञात, D3 M3 समनुज्ञातो(M3 also °प्राप्तो) (for योऽभ्यनुज्ञातो) D1.7 निर्भिणार Ś1 N1 V1 B1.3 D1.3 M3 °वारित(V1 °त, B1.3 °ता) —(l 3) Ś1 D1.3 च (for च) N1 B3(m also)महारण, D1 M3 °चर (for °धर) D1 कामरूप महाकाय परस्य महाब च (sic) —Ñ1 D1 om from l 4 up to 17ᵈ —(l 4) Ś1 नविनिद्धाल्यपि च (for the post half)]

—Ñ1 D1 om 17ᶜᵈ —ᶜ) T1.2 G2 वीर (for धीर) Ś1 D2.3 स्वयंभुवं चैव पुरा, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 स्वयंभुवे महात्मा M3 स्वयं ह्याय च पुरा —ᵈ) M3 [भ]भिजहार (for [उ]प°) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 च, B1 ह (for य)

G 3 36 3
B 3 32 4
L 3 36 4

सा ददर्श विमानाग्रे रावणं दीप्ततेजसम् ।
उपोपविष्टं सचिवैर्मरुद्भिरिव वासवम् ॥ ४
आसीनं सूर्यसंकाशे काञ्चने परमासने ।
रुक्मवेदिगतं प्राज्यं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥ ५
देवगन्धर्वभूतानामृषीणां च महात्मनाम् ।
अजेयं समरे शूरं व्यात्ताननमिवान्तकम् ॥ ६
देवासुरविमर्देषु वज्राशनिकृतव्रणम् ।
ऐरावतविषाणाग्रैरुत्कृष्टकिणवक्षसम् ॥ ७
विंशद्भुजं दशग्रीवं दर्शनीयपरिच्छदम् ।
विशालवक्षसं वीरं राजलक्षणलक्षितम् ॥ ८
स्निग्धवैदूर्यसंकाशं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् ।
सुभुजं शुक्लदशनं महास्यं पर्वतोपमम् ॥ ९
विष्णुचक्रनिपातैश्च शतशो देवसंयुगे ।
आहताङ्गं समस्तैश्च देवप्रहरणैस्तथा ॥ १०
अक्षोभ्याणां समुद्राणां क्षोभणं क्षिप्रकारिणम् ।
क्षेप्तारं पर्वताग्राणां सुराणां च प्रमर्दनम् ॥ ११
उच्छेत्तारं च धर्माणां परदाराभिमर्शनम् ।
सर्वदिव्यास्त्रयोक्तारं यज्ञविघ्नकरं सदा ॥ १२

4 ᵃ) M₃ भ्रातर (for रावण) Ñ₂ V₁ B₃ ₃ ₄ D₆ रावणं (for रावणं) ᵇ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₂ ₃ ₅ ₇ सहोपविष्ट, T₃ उपोपविष्टे

5 ᵃ) Ś₁ B₁ ₄ D₁ ₄ M₃ सूर्यसंकाश —Ś₁ om 5ᶜᵈ —ᶜ) Ñ₁ B₁ ₃ ₄ Dg₁ D₃ ₄ M₂ रुक्मवेदिगत, Ñ₂ D₅ ₇ °वेदीस्थित, M₃ °वेदीकृत Ñ₁ M₃ पूज्य, Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ देव, D₁ ₃ दिव्य, D₁ प्राज्य, T₃ प्राप्य (for प्राज्य) —After 5 Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁₋₃ ₅ ₇ read 8 and 9

6 Ś₁ om 6ᵃᵇ —ᵃ) G(ed) -दानव (for -गन्धर्व) Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ M₂ यक्षाणाम्, T₃ -नागानाम् (for भूतानाम्) —ᵇ) D₅ भावितात्मना (for च महात्मनाम्) —ᶜ) D₄ T₂ M₃ कान्त्य, Dt₁ D₃ T₁ ₂ घोर, D₁ शत्रु (for शूर) V₁ अजेय सर्वभूताना —ᵈ) Ś₁ D₂ ₃ स्थित व्यक्तम् (for व्यात्ताननम्)

7 ᵃ) Ś₁ Dg₁ D₄ T₁ शक्राशनि, Ñ₁ बहुषु सु (for वज्राशनि) D₄ कृतायण —After 7ᵃᵇ, D₃ ins

585* कृतागस निमत्तैश्च दवप्रहरणै रणे ।

—ᶜ) Ś₁ M₂ V₁ B₁ ₄ D₁ ₃ ₄ ₇ ऐरावण (for °वत) Ñ₂ B₂ D₄ ₇ विषाणैश्च (for °णाग्रैर्) —ᵈ) K(ed) Cg उद्धृष्ट, Cmp as in text (for उत्कृष्ट) Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁₋₃ ₅ ₇ बहु (D₁ शत) °रा कृतलक्षण

8 Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁₋₃ ₅ ₇ read 8 and 9 after 5 —ᵃ) Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁₋₃ ₅ ₇ दशास्य विंशतिभुज —ᵇ) D₁ दर्शनीयमांशदम —ᶜ) Ś₁ D₂ ₃ शौर्यं (for वीरं) Ñ₁ सविशालाक्षवाक्पाक्षे, Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ ताम्राक्षं विपुलोरस्कं, D₁ विशालाक्षं सुवक्षसं —ᵈ) Dm₁ D₁ ₄ ₆ T₂ G M -शोभित (for -लक्षितम्)

9 Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁₋₃ ₅ ₇ read 8 and 9 after 5 —ᵃ) Dt₁ D₄ Ct रूढ, Ctp as in text (for स्निग्ध) Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₂ ₃ ₅ ₇ जीमूत, D₄ ₅ G M Cr m g k वैडूर्य (for -वैदूर्य) G(ed) -सदृशं (for संकाश) —ᵇ) Ś₁ D₂ ₃ -हाटक (for -काञ्चन) Ś₁ B₁ D₂ G₁ -भूषितं, Ñ₁ V₁ B₁ ₄ Dt₁ D₂ ₃ ₅ ₇ भूषणं (for -कुण्डलम्) —ᶜ) Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁₋₃ ₅ ₇ बेत, M₃ शुभ्र (sic) (for शुक्ल) B₂ (m also) Dg₁ T₃ G₂ -वसन (for -दशन) —ᵈ) D₁ पर्वतोपम, M₃ दीप्तलोचन (for पर्वतोपमम्)

10 ᵃ) B₃ देव, B₃ त्रिभोज (for विष्णु) Ś₁ D₂ बहुना शस्त्रपातैश्च —After 10ᵃ, D₂ ins

586* बहुशो वणित रणे ।
पतितं शस्त्रपतैर् ।

—ᵇ) Ś₁ B₃ ₄ D₄ ₅ ₆ M₂ बहुशो (for शतशो) Dg₁ दिवि (for देव) Ñ₁ बहुशो ***** (illeg), Ñ₂ D₇ बहुशो वणित रणे, D₁ महायुद्धेषु ताडित After 10ᵃᵇ, Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₃ ₆ ₈ S ins

587* धन्यैः शस्त्रप्रहारैश्च महायुद्धेषु ताडितम् ।
[Dm₁ D₈ शत्रु, G₁ शस्त्रै (for शस्त्र)]

—ᶜ) Ś₁ D₈ M₃ भहृताग, Ñ₁ विक्षताग, Dt₁ अहृताभै, D₁ अक्षिताग, D₂ ₃ आहृतास, D₄ महताभै (for आहताङ्ग) Dg₁ T₃ तैर्, Dm₁ D₆ G₃ तु (for च) Ñ₂ D₇ कृताग (D₇ °त) सविमन्यैश्च, V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ विक्ष (V₁ °कृ, D₅ °मि) ताग समग्रैश्च —ᵈ) Ś₁ Ñ₁ D₂ ₃ M₂ ₃ अपि, Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ रणे; Dt₁ T₃ सदा (for तथा).

11 ᵃᵇ) D₃ सहस्राणा, D₄ सुरेन्द्राणा (for समुद्राणां) Ś₁ क्षोभणे, T₃ G₁ ₃ °क, M₃ °भिय (for क्षोभण) D₁ समुद्रा***णं Ś₁ क्षिप्रकारिण, V₁ क्षुद्रकारिण (for क्षिप्रकारिणम्) —ᶜ) Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁₋₃ ₅ ₇ भेत्तार (for क्षेप्तार) D₄ T₁ ₂ G₁ ₃ पर्वतद्राणा, M₃ °ताग्राश्च (for °ताग्राणां) —M₂ om (hapl ?) from 11ᵈ up to the prior half of l 1 in 588* —ᵈ) Dg₁ स (for च) V₁ D₁ महाबल, D₆ G₁ विमर्दन (for प्रमर्दनम्) Ś₁ Ñ B₁ ₃ ₄ D₂ ₃ ₄ ₇ सु (B₃ ₃ सू) राणा (D₂ ₃ °ण) च महाबलं, D₆ G₃ परेषा सुरमर्दन (G₃ °दर्शन).

12 ᵃ) D₁ वणानां (for धर्माणां) —ᵇ) Ś₁ D₂ -(च)-भिमर्षण, Ñ₁ B₁ D₁ °मर्दिनं, V₁ B₁ ₄ °मर्दन, Dg₁ D₄ ₅ °मर्षणं, Dm₁ G₁ °दर्शन, Ch °मर्शक (for °मर्शनम्), M₂ धर्मिणाणा महाबलं —ᶜ) Dg₁ T₃ -योद्धारः G₁ -योसारं (for

पुरीं भोगवतीं गत्वा पराजित्य च वासुकिम् ।
तक्षकस्य प्रियां भार्यां पराजित्य जहार यः ॥ १३
कैलासं पर्वतं गत्वा विजित्य नरवाहनम् ।
विमानं पुष्पकं तस्य कामगं वै जहार यः ॥ १४
वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनीं नन्दनं वनम् ।
विनाशयति यः क्रोधाद्देवोद्यानानि वीर्यवान् ॥ १५
चन्द्रसूर्यौ महाभागावुत्तिष्ठन्तौ परंतपौ ।
निवारयति बाहुभ्यां यः शैलशिखरोपमः ॥ १६
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पुरा स्वयंभुवे धीरः शिरांस्युपजहार यः ॥ १७ G 3.36 20 B 3.32 18 L 3.36 20

°योकार) T2 मर्यं विद्याप्रयोकार —ᵈ) M3 सर्व (for यत्र) G3 तथा (for सदा) —For 12ᶜᵈ, Ś1 Ñ1 V1 D1–3 M2 subst , Ñ2 B1.3.4 D5.7 subst l 2–3 only for 12ᶜᵈ

588* इन्द्रार च महर्षीणां यवाना च विदूपकम् ।
देवाना राक्षसाना च गन्धर्वाणा च सयुगे ।
यक्षाणा मानुषाणा च प्रयोकार महारथम् ।

[(l 1) M2 om up to the prior half of l 1 (cf v l 12) D2 सद्यानां (for महर्षीणा). D1 महर्षीणां च मवार (for the prior half) —After the prior half, D2 erroneously repeats 12ᵈ and the prior half D2 भूताना (for यवानां) Ś1 D1–3 M2 चैव (D1 M2 चापि) दूषण (for च विदूषकम्) —(l 2) Ś1 D2 दि वाना, Ñ1 D1.3 देवानां (for देवाना) Ñ2 D5.7 दानवाना, D1 सपक्षाणां (for राक्षसानां) —(l 3) D1 च सत्त्वाना, L(ed) मनुष्याणा च (for मानुषाणां च) V1 B1.3.4 D5.7 हतार (V1 दातार) श्च चारणा (B4 राष्ट्राणां) (for the prior half) Ś1 D2.3 महाव (for महारथम्)]

13 Ñ1 om 13 M2 reads 13 *inf lin sec in* —ᵃ) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 येन (for पुरीं) V1 हुत्वा, D1.3 भित्त्वा, K(ed)प्राप्य (for गत्वा) —ᵇ) V1 प्रविजित्य (for परा°) —ᶜ) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रिया भार्या —ᵈ) D2 M2 पाराजित्य (for परा°) Ś1 D2 सुन्दरीमाजगाम (D2 °हार) य , Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 विक्रमेणा (V1 B1.3 °ण) हृता पुरा (V1 पुरा हृता [by transp]) —After 13, Ś1 N V1 B1.3.4 D1.3.5.7 M2 ins (N1 V1 D1 subst for 14ᶜᵈ)

589* येन वैश्रवणो राजा पराक्रम्य रणे जित ।

[B4 पराजित (for रणे जित) Ś1 D2.3 बलाद्विक्रम्य निर्जित, N1 B1 D1 M2 रणे विक्रम्य निर्जित (for the post half)]

14 ᵃ) Dg1 D6 T G1 कैलास Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 पर्वतश्रेष्ठ (for पर्वत गत्वा) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1–3 स (D1 यो) ध्यास्य नरवाहन , Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अध्यासीनो महाबल —Ñ1 V1 D1 subst 589* for 14ᶜᵈ —ᶜ) B1 D4 विमान (for °न) Ś1 D2.3 चैव, M2 दिव्य (for तस्य) D5 तरसा (for कामग) Ñ2 B1.3 D5.7 च, B4 तु (for वै). Ñ2 B1.4 D5.7 च, D4 हृ (for य) —After 14 Ś1 Ñ2 B1.3.4 D2.3.5.7 M2 ins

590* प्रासादद्रुमचित्राढ्यं नानारत्नमृगाकुलम् ।

[G(ed.) प्रसाद Ś1 द्रुमलत, D5 °चित्र व, D2 °चित्रैर्विचि

(for -द्रुमचित्राढ्य) Ś1 D2.3 -मृगाना B4 -रत्नमृग (for -मृगाकुल) M2 नानामृगरतायुत (for the post half)]

15 ᵃ) D1 T1 रम्य (for दिव्य) —ᵇ) Ś1 B1 D2.3.5.7 T1.3 M3 नलिनी , V1 नालिनीं, B4 नदिनीं, D4 T3 नलिन (for नलिनीं) M1 वने, M3 यथा (for वनम्) D1 नलिनीं मेदन शिव —ᶜ) D3 यद् (for य) D6 क्रुद्धो (for क्रोधाद्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यो विनाशितवान्क्रोधाद् —ᵈ) T2 दिव्यो द्यानानि

16 ᵃ) Ś1 D2 महावणार्, D3 °तजा (for °भागाव्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 पुराचन्द्रमसौ देवाव् , —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.3.6.7 G2 M1 परतप , N2 महारज (for परतपौ) —ᶜ) Ñ2 विवारयति (for निवा°) —ᵈ) Ś1 D2.3 शिखरे स्थित , Ñ2 D5.7 °रोपमं (sic)

17 ᵇ) D1.3 येन, T2 तत्र (for तपस्) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 तप्त (for तप्त्वा) B1 महामना (for °वने , —After 17ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 M2 ins

591* कर्णपादन गोकर्णे येन पापकर्मचये ।
ब्रह्मणा योऽभ्यनुज्ञातो निर्भयत्वं प्रयाचितवान् ।
कामरूपधरत्वं च प्रविवेश महाबल ।
बालेन्दुविमद्द्वाणि भास्करामानि वीर्यवान् ।

[(l 1) D1.3 कर्णपादन (for कर्ण°) —After l 1, D1.3 ins

591(A)* इतानि सर्वाणि विमानस्थानदम् ।
परितुष्टश्च भगवान्ब्रह्मा लोकपितामह ।
वरं ददौ दशग्रीव परितुष्टो महायशा ।

[(l 2) D1 स (for च) —(l 3) D1 वरा (for वरा) —(l 2) Ś1 Ñ1 D2.3 सनुज्ञात, D2 M2 समनुज्ञात (M2 also °ज्ञातो) (for योऽभ्यनुज्ञातो) D7 निर्भयत्वं Ś1 Ñ1 V1 B1 D1.3 M2 -चारित्र (V1 °त, B1.3 °त्र) —(l 3) Ś1 D2.3 च (for च) Ñ1 B4(m also)महाबल , D2 M2 °वर (for °धर) D1 कामरूप महाबल कामरूप महाबल च (sic) —Ñ1 D1 om. from l 4 up to 17ᶜ —(l 4) Ś1 बहिर्ज्ञानन्दगणि च (for the post. half)]

—Ñ1 D1 om. 17ᶜᵈ —ᶜ) T1.2 G3 वीर. (for धीर). Ś1 D2.3 स्वयंभुवं चैव पुरा, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 स्वयंभुवं यथासत्त्वा, M3 स्वयं दशास्य च पुरा. —ᵈ) M1 [व]विजहार (for [व]प°) Ñ2 V2 B3.4 D5.7 च, B1 तु (for य.)

G 3.36 24 B 3 32 18 L 3 36 24 देवदानवगन्धर्वपिशाचपतगोरगैः ।
अभयं यस्य सङ्ग्रामे मृत्युतो मानुषादृते ॥ १८

मन्त्रैरभिष्टुतं पुण्यमध्वरेषु द्विजातिभिः ।
हविर्धानेषु यः सोममुपहन्ति महाबलः ॥ १९

आप्तयज्ञहरं क्रूरं ब्रह्मघ्नं दुष्टचारिणम् ।
कर्कशं निरनुक्रोशं प्रजानामहिते रतम् ।
रावणं सर्वभूतानां सर्वलोकभयावहम् ॥ २०

राक्षसी भ्रातरं क्रूरं सा ददर्श महाबलम् ।
तं दिव्यवस्त्राभरणं दिव्यमाल्योपशोभितम् ।
राक्षसेन्द्रं महाभागं पौलस्त्यकुलनन्दनम् ॥ २१

18 Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1-3.5.7 M3 read 18 after 20^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D3.5.7 -यक्षाणां; D1 T3 गंधर्वं (for -गन्धर्वं) D4 देवगंधर्वसंकाश —^{b}) Ś1 D2.3 गंधर्वोरगराक्षसाः, Ñ V1 B1.2.4 D5.7 पिशाचोरगराक्षसाः —^{d}) B1 D6.7 G3 मृत्युना (for °त्युतो) —For 18^{cd} Ś1 Ñ1 D1-3 M3 subst

592* अवध्यं समरे घोरं वध्यं मानुषवानरैः ।

[Ś1 D2.3 राक्षसे (for समरे) Ś1 D2 सर्वैः, D1 चापि D3 शत्रु (for घोरं) Ś1 D1.3 समरे न तु मानुषैः (for the post half)]

19 ^{a}) Ś1 V1 D2 अभिष्टुत, B1.2 अभिष्टुत, B1 (m also), 4 अभिहुत, D3 M3 अपि हुत, D5.7 अभिद्रुत (for अभिष्टुत) Ś1 D2.3 सात्यम्, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 पूर्वम्, D1 पूतम् (for पुण्यम्) —^{b}) D1 अत्र पृथक् (for अध्वरेषु) —^{c}) B1 हविर्धाने च, B4 हविर्दानेषु, D1 हविर्धानुषु (sic) —^{d}) Ś1 D2 T3 अपहृति, D1 अभिनघ्न (for उपहन्ति) D2 यथा चल Ñ V1 B1.2.4 D5.7 धर्षयामास नैकश —After 19 Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1-3.5.7 M3 ins

593* उपर्युपरि यस्यैति सगृहीताश्चुरश्चुमान् ।
पुर्यां राक्षसराजस्य भीतभीतो दिवाकरः ।

[(l 1) Ś1 D2.3 M3 यस्यैव M3 सगृह्यांशु तुर्गिभि (for the post half) —(l 2) Ś1 D2.3 पुरीं L(ed) पुरा (for पुर्यां) M3 पुरमुपरि गच्छेय (sic) (for the prior half) V1 भीतिभीतो Ś1 ददृश इ D2.3 [ऽ]ति (D3 भि) दवैते (for दिवाकर)]

20 ^{a}) Ñ2 Dt1 Dm1 D6.8 Cm1 प्राप्तयज्ञहरं, Cv mp g k as in text (for आप्त°) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T1 G3 M1 दुष्ट (for क्रूर) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D2.3.5.7 M3 पुण्ययज्ञहरं (V1 M3 °र) क्रूर (V1 क्रुद्ध) D1 तपो यज्ञार क्रूर च ※ Cr दक्षिणाकाले प्राप्तान् यज्ञान् (यज्ञान्) हरति तथा ※ —^{b}) Dg1 Dt1 D6 T3 M1 क्रूरका (M1 °चा) रिणे —^{c}) D1 प्रजानां भयद तथा —After 20^{cd} Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1-3.5.7 M3 read 18 —B4 reads 20^{ef} in marg —^{e}) Ś1 Ñ V1 B1 Dm1 D3.5.6.7 G1 M1 सर्वलोकानां B2.4 °सत्त्वानां (for °भूतानां) —^{f}) Ñ1 Dm1 D6 T1 G भूत, Ñ2 D5.7 -सत्त्व- D3 देव (for -लोक) Ś1 निवारण, Ñ V1 B1.2.4 D5.7 भयकर, D1-3 विरावण (for भयावहम्) —After 20, M3 ins

594* नीलजीमूतसंकाशं मर्यादानामतिक्रमम् ।
पापिषु क्रूरकर्माणं राक्षसानां सुखावहम् ।

21 Ñ1 om 21^{ab} D1 transp 21^{ab} and 21^{cd} —^{a}) Ñ2 V1 B1.2.4 Dg1 D4.5.7 राक्षस (for °सी) Ś1 D2 क्रुद्धा, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 दृष्ट्वा, D1 भीम, D2 M3 क्रुद्धा, T1 G1 शूर (for क्रूर) —^{b}) Ś1 D1.3 त, Dm1 D6 स, D2 om (subm) (for सा) D3 महाबला Ñ2 B1.2.4 D5.7 क्रुद्धा समभिसृत्य (B1.2 °मुपसृत्य, B4 °मुपपद्य) च, V1 क्रुद्धा सा समुपेत्य च —Ñ2 B1.2.4 D5.7 om 21^{cdef} —^{c}) Ś1 V1 D2.3 माल्या (Ś1 °ल्य) भरण (for -वस्त्रा°) D1 रक्तचन्दनदिग्धांग —^{d}) Ś1 V1 D2.3 वस्त्रोप (for माल्योप) V1 दिव्यवस्त्रविभूषित —After 21^{cd} Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1.2 (M3 after 597*) ins

595* आसने सूपविष्टं तं कालकालमिवोद्यतम् ।

[Dg1 D4 G3 M2.3 आसनेषु (for °ने सु) K(ed) च (for तं) Dt1 Dm1 D4.6.8 G1.2 काले (D4 °ल) (for काल-)]

—^{e}) Ś1 D6 अजेय च (for राक्षसेन्द्रं) Ñ1 illeg from महाभाग up to नन्दनम् in^f Ś1 V1 D1-3 M3 महाभाग (for महाभागं) —After 21, Dg1 Dt1 D4.6.8 T G M1.2 (after 595*), K(ed) ins

596* अभिगम्याब्रवीद्वाक्यं राक्षसी भयविह्वला ।
रावणं शत्रुहन्तारं मन्त्रिभिः परिवारितम् ।

[K(ed) transp l 1 and 2 —(l 1) Dt1 उपगम्य M3 reads राक्षसी inf lin sec m ※ Cv त दिव्येत्यादौ प्रथमश्लोकस्य पूर्वेण ददर्शेत्यनेन सम्बन्धः । द्वितीयेऽभिगम्येत्यनेन ※ —T1 om l 2],

while M3 ins after 21

597* रौद्रं च रौद्रकर्माणं रुद्रप्रतिमसाहस ।

Thereafter cont 595*, 596* and then cont

598* राक्षसानां वनस्थानेऽब्रवीद्राममपराजितम् ।

तमब्रवीद्दीप्तविशाललोचनं
प्रदर्शयित्वा भयमोहमूर्छिता ।
सुदारुणं वाक्यमभीतचारिणी
महात्मना शूर्पणखा विरूपिता ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

३१

ततः शूर्पणखा दीना रावणं लोकरावणम् ।
अमात्यमध्ये संक्रुद्धा परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
प्रमत्तः कामभोगेषु स्वैरवृत्तो निरङ्कुशः ।
समुत्पन्नं भयं घोरं बोद्धव्यं नावबुध्यसे ॥ २
सक्तं ग्राम्येषु भोगेषु कामवृत्तं महीपतिम् ।
लुब्धं न बहु मन्यन्ते श्मशानाग्निमिव प्रजाः ॥ ३
स्वयं कार्याणि यः काले नानुतिष्ठति पार्थिवः ।
स तु वै सह राज्येन तैश्च कार्यैर्विनश्यति ॥ ४
अयुक्तचारं दुर्दर्शमस्वाधीनं नराधिपम् ।
वर्जयन्ति नरा दूरान्नदीपङ्कमिव द्विपाः ॥ ५   G 3. 36. 26 B 3. 33. 5 L 3. 37. 5

22 ^{a}) Ś1 V1 D2.3 अथाब्रवीद् (for तम°) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 लोचना (for °न) —^{b}) Ñ V1 B1.3.4 D6.7 M2 विपण्णरूपा, D3 प्रधर्षयित्वा (for प्रदर्शयित्वा) Ś1 D1.3 स्वयमेव मूर्छिता, Dg1 Dm1 D6 T2 G1 M1.3 भयशोकमोहिता, Dt1 D5 Ct °लोभमोहिता, T1 °शोकविह्वला, M2 °शोकमूर्छिता (for भयमोहमूर्छिता) —^{c}) Ś1 Ñ1 अदानभूषण, Ñ2 V1 B1.3.4 D2.5 M2 अदीनभाषिणा (B2 °णा, D° °ण) D1 अवाच दारुणा, D3.7 अदीनभाषिणी (for अभीतचारिणी) —^{d}) Ś1 D1.3 महाभुजे, G(ed) महाबल (for महात्मना) Ñ1 illeg from शूर्प up to पिता D6 विरूपा (for °पिता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 शूर्पणखीवर्जन, Ñ2 शूर्पणखीरावणसमागम, Ñ2 V1 D4.7 रावणवर्णन, B1.4 रावणवर्णना, B2 D3 रावणदर्शन, D1 रावणप्रशासन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.2 D3 om Ñ2 D5.7 37 V1 36 B4 39 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T G M1 32, D1 35 D5 40 M2.3 33 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

31

D6 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M2 with श्रीरामाय नमः Cv does not comment on Sarga 31

1 ^{a}) Ś1 Ñ1 Dm1 D2.5 T1.3 G2.3 M2.3 शूर्पणखी Ñ2 वाक्य, Dt1 D6 दीप्ता, D3 नाम (for दीना) —^{b}) D7 lacuna for लोकरावणम् —D6 om 1^c —^{c}) B1.4 (marg also as in text) आगत्य मध्ये (for अमात्यमध्ये°) Ś1 सक्रुद्ध (for °द्धा) Ñ1 अमात्य * * योक *

2 Ś1 om (hapl ?) 2. —^{a}) D1.3 G3 प्रसक्त, D2.4 M2 प्रवृत्त (for प्रमत्त) —G2 om (hapl) 2^d–3^a —^{c}) D4 इमं, M1.3 इदं (for भयं) Dt1 घोरे —^{d}) B3 बोध्यता (for बोद्धव्य) B1 D3 नानुबुध्यसे, D6 नावबोध्यसे

3 G2 om 3^a (cf v l 2) —^{a}) M1 स च (for सक्त) Dg1 T2 काम्येषु, D6 ग्रामेषु (for ग्राम्येषु) G1 धर्मेषु (for भोगेषु) Ś1 D1.2 प्रमत्त कामभोगेषु, Ñ2 D5.7 सतत ग्राम्यधर्मेषु —^{b}) Ś1 Ñ2 D1.5.7 स्वैरवृत्त (Ś1 D2.3 °त्ति) T1 कामवृत्त (for कामवृत्त) V1 स्वैरवृत्त निरङ्कुश —^{c}) Ś1 लोका न, V1 न च च (sic) B1 तु च नो, D2 लोकं न, D4 M2 (after corr as in text) 3 लब्ध न (for लुब्ध न) —G1 om (hapl) from प्रजा in 3^d up to मिव in 5^d. —^{d}) M2 इम (for इव) V2 D3 द्विजा (for प्रजा) Ñ1 कामरागवशानुग

4 G1 om 4 (cf v l 3) —^{a}) D1 क्षिप्र (for स्वय) —^{b}) Ñ1 illeg for तिष्ठति Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D2.3.5.7 भूमिप, V1 भूपति, Dg1 मानव (for पार्थिव) D1 तस्यार्थे नानुतिष्ठति —^{c}) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3.5.7 तस्माच्च (for स तु वै) Ś1 D2.3 कायेण (for राज्येन) —^{d}) Ñ2 B1.3.4 D5.7 सह (for तैश्च) Dg1 T2 कार्मैर् (for कार्यैर्) Ś1 D2.3 तेनैवाशु (D3 °व स) (for तैश्च कार्यैर्) V सह कायेन नश्यति

5 G1 om up to मिव in 5^d (cf v l 3) —^{a}) D1 अयुक्ताकार (for °क्तचार) Ś1 D3 दुर्धर्षम् (for दुर्दर्शम्) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 प्र (B3 दु) शाचारमधर्मज्ञम्, G2 अयुक्तचारा दुर्दर्शाम् (sic), G3 अयुक्तचारस्वाधीनम् —Ś1 om (hapl ?) from नराधिपम् up to अस्वाधीना in 6^b —^{b}) T2 अन्याधीनं (for अस्वा°) Ñ2 D5.7 महीपतिं (for नराधिपम्) —^{c}) V1 B3.4 D5.7 प्रजा, D2 नर, D3 नृप (for नरा) T2 दूर. —^{d}) Ñ1 नदीकूलम् (for °पङ्कम्) B1 द्विप.

G 3, 37 28 B. 3 33 28 L. 3 37 21

नयनाभ्यां प्रसुप्तोऽपि जागर्ति नयचक्षुषा ।
व्यक्तक्रोधप्रसादश्च स राजा पूज्यते जनैः ॥ २०
त्वं तु रावण दुर्बुद्धिर्गुणैरेतैर्विवर्जितः ।
यस्य तेऽविदितश्चारै रक्षसां सुमहान्वधः ॥ २१
परावमन्ता विषयेषु संगतो
न देशकालप्रविभागतत्त्ववित् ।
अयुक्तबुद्धिर्गुणदोषनिश्चये
विपन्नराज्यो न चिराद्विपत्स्यते ॥ २२
इति स्वदोषान्परिकीर्तितांस्तया
समीक्ष्य बुद्ध्या क्षणदाचरेश्वरः ।
धनेन दर्पेण बलेन चान्वितो
विचिन्तयामास चिरं स रावणः ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ।
धर्षितं च जनस्थानं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १२
त्वं तु लुब्धः प्रमत्तश्च पराधीनश्च रावण ।
विषये स्वे समुत्पन्नं भयं यो नावबुध्यसे ॥ १३
तीक्ष्णमल्पप्रदातारं प्रमत्तं गर्वितं शठम् ।
व्यसने सर्वभूतानि नाभिधावन्ति पार्थिवम् ॥ १४
अतिमानिनमग्राह्यमात्मसंभावितं नरम् ।
क्रोधनं व्यसने हन्ति स्वजनोऽपि नराधिपम् ॥ १५
नानुतिष्ठति कार्याणि भयेषु न बिभेति च ।
क्षिप्रं राज्याच्च्युतो दीनस्तृणैस्तुल्यो भविष्यति ॥ १६
शुष्ककाष्ठैर्भवेत्कार्यं लोष्टैरपि च पांसुभिः ।
न तु स्थानात्परिभ्रष्टैः कार्यं स्याद्वसुधाधिपैः ॥ १७
उपभुक्तं यथा वासः स्रजो वा मृदिता यथा ।
एवं राज्यात्परिभ्रष्टः समर्थोऽपि निरर्थकः ॥ १८
अप्रमत्तश्च यो राजा सर्वज्ञो विजितेन्द्रियः ।
कृतज्ञो धर्मशीलश्च स राजा तिष्ठते चिरम् ॥ १९   D 3 37 / 3 32 / L 3 37

12 D6 G2 om 12 (cf v l 11) —[b]) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 कृत (for कृत) M3 मानया (for दण्डका) —Ñ1 illeg from [c] up to रामेण in [d] V2 illeg from त in [c] up to [अ]क्लिष्ट in [d] T1 damaged from जनस्थान in [c] up to पत्र in 13[b] —[c]) Ś1 (marg) त (for च) —[d]) D11 [अ]क्लिष्टकारिणा, D1 रजनीचर (for [अ]क्लिष्टकर्मणा) —After 12, V (V2 illeg except कथं) ins

602* कथंचिद्देका मुक्ताह कारुण्यात्स्त्रीति च प्रभो ।

13 T1 damaged up to पत्र in 13[b] (cf v l 12) —[a]) V1 च, D1 नु (for तु) T1 क्रुद्धे (for लुब्ध) Ś1 D2.3 च मत्त (for प्र°) —[c]) B1.3 विषयेषु (for °ये स्वे) Ś1 D2.3 भयमुत्पन्न, Ñ2 D3.7 ते स° (for स्वे समुत्पन्न) —[d]) Ś1 D2.3 बोद्धव्य; D11 D6 यद्भय (for भय यो) D5 नानु बुध्यसे, Ñ V B1.3.4 D5.7 T1 G2 M1.2 भय घोर न बुध्यसे

14 T2 reads 14 after 10 —[a]) Ñ V B1.3.4 D5.7 सूक्ष्मदातार (for अल्पप्र°) —[b]) B4 om प्रमत्त Ñ2 V1 D5.7 बहुदर्पित, V2 B1.3.4 चलगर्वित, D2 गर्वित शठ, G(ed) मद्दर्पित (for गर्वित शठम्) —[cd]) Ś1 D1.4 T2 नाभिमद्यति, Ñ1 नानुरज्यति, Cr m g k t as in text (for नाभिधावन्ति). Dm1 D6 G2 transp सर्वभूतानि and नाभिधावन्ति Ś1 Ñ1 B1 D1-3 भूमिप (for पार्थिवम्) —For 14[cd], Ñ2 V B3.4 D5.7 subst, while B1 (marg) ins after 14

603* व्यसने नानुकम्पन्ते सर्वभूतानि भूमिपम् ।

[B1 (marg also) व्यसन (for व्यसने) V2 illeg for सर्वभूता]

—After 14, Dg1 reads 11

15 [a]) Ś1 Ñ V1 B1.3 (marg also).4 Dm1 D1.3.5.7.8 T1 G1 अतिमानिनम् Ñ V B1.3.4 D5.7 उद्धतम् (for अग्राह्यम्).—[b]) D7 T2 G1.2 M आत्मसंभावित (for °त) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 शठं, D1 (marg also शठं) रत (for नरम्).—[c]) Dg1 D1 T2 G1 M Cm g क्रोधिन —T1 damaged for 15[d]–16[b] —[d]) Dg1 D1.4 T2 G2.3 M1 महीपति (for नराधिपम्) —For 15[cd], Ś1 Ñ V B1.3.4 D5.7 subst

604* क्रोधन चैव नृपति व्यसने घ्नन्ति मानवा ।

[D2 क्रोधिन B4 [अ]पि (for [प]व) G(ed) वैरिण (for मानवा)]

16 T1 damaged for 16[ab] (cf v l 15) —[a]) Ś1 Ñ V2 B3.4 D1.3.5 नानुतिष्ठसि —V2 illeg from कार्याणि up to बिभे in [b] B3.4 कल्याण (for कार्याणि) —[b]) D1 भयेभ्यो, M1 भये यो (for भयेषु) Ś1 Ñ V2 D2.4 D1.3.5.7 बिभे (V2 illeg) षि (for बिभेति) —V2 illeg from राज्याच् in [c] up to भवेत् in 17[a] —[c]) Dm2 शीघ्र (for क्षिप्र) Ñ V1 B1.3.4 D1.5.7 M2 राज्यच्युतो Ś1 D1.3 वीर, D2 धीर, D6 दीसस, G2 M1 हीनस् (for दीनस्) —[d]) Ñ1 D1.3 M2 भविष्यसि, D11 D6 भवेदिह (for भविष्यति) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D5.7 तृणतुल्यो भविष्यसि ❀ Cf नानुतिष्ठति यस्यामात्याश्च स्वजनोऽपीश्वरस्य स राज्याच्च्युतो भवेदित्यन्वय ❀

17 V2 illeg up to भवेत् in 17[a] (cf v l 16) —[a]) Ś1 D2.3 शुष्कैस्तृणैर्, Ñ2 B1.3.4 D1.5.7 शुष्कै काष्ठैर् —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 D1.3 अथ (Ñ2 V2 B3 °पि) वा लोष्ट पांसुभि, Ñ2 D5.7 अथ वा काष्ठलोष्टकै, V1 अपि वा पांसु लोष्टभि —Ñ1 illeg from स्थानात् in [c] up to [d] —[c]) D1.3 (before corr) नतु, M2.3 न हि (for न तु) Ś1 Ñ2 V B1.3 D5.7 राज्य, D2 स्थानाद् (for स्थानात्) V1 परिभ्रष्ट B4 न राज्यपरिभ्रष्टश्च —[d]) D2.3 वसुधाधिप (D2 °प) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 किं (Ñ2 क) चित्कार्यं नराधिपैः

18 [a]) D6 M2 उपयुक्तं (for उपभुक्त) Ś1 D2.3 यस्त (for वास) —[b]) Ś1 [स्] ति, Ñ1 हि, T2 च (for वा) B1 D5-.8.7 M2 विमृदिता (for वा मृदिता) —T1 damaged for 18[cd] —[c]) Ñ1 V2 B1.3.4 राजा, Ñ2 D1.7 तथा (for एव) Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D5.7 राज्य, D2 राजा (for राज्यात्) V1 तथा पदे पदे भ्रष्ट —[d]) B1 समर्थो, D1 सर्वथा (for समर्थ) V1 स समर्थो (for समर्थोऽपि) —V2 illeg from निरर्थक up to 19[b]

19 V2 illeg for 19[ab] (cf v l 18) —[a]) Ñ B1.4 D1-3.5.7 तु (for च) —[b]) Ś1 धर्मज्ञो, V1 D2.4 T2 समर्थो, Dg1 G2 सर्वज्ञो D2 धर्मवीर (for सर्वज्ञो) M2 विजितेन्द्रिय (for विजि°), D1 च रुक्षुर्जितेन्द्रिय —[c]) D5 कार्यज्ञो (for

G 3 37 6 B 3 35 6 L 3 37 6 ये न रक्षन्ति विषयमस्वाधीना नराधिपाः ।
ते न वृध्द्या प्रकाशन्ते गिरयः सागरे यथा ॥ ६
आत्मवद्भिर्विगृह्य त्वं देवगन्धर्वदानवैः ।
अयुक्तचारश्चपलः कथं राजा भविष्यसि ॥ ७
येषां चारश्च कोशश्च नयश्च जयता वर ।
अस्वाधीना नरेन्द्राणां प्राकृतैस्ते जनैः समाः ॥ ८

यस्मात्पश्यन्ति दूरस्थान्सर्वानर्थान्नराधिपाः ।
चारेण तस्मादुच्यन्ते राजानो दीर्घचक्षुषः ॥ ९
अयुक्तचारं मन्ये त्वां प्राकृतैः सचिवैर्वृतम् ।
स्वजनं च जनस्थानं हतं यो नावबुध्यसे ॥ १०
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण खरश्च सहदूषणः ॥ ११

6 Ś1 om up to अस्वाधीना in 6^{b} (cf v l 5) N1 om (hapl ?) 6^{ab} B1 transp 6^{ab} and 6^{cd} —^{a}) L(ed) तु नेच्छति (for न रक्षन्ति) —^{b}) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 M3 पराधीना V3 पराधीन, Dt1 D6 G2 M1 Ct अस्वाधीन, G3 स्वाधीन त (for अस्वाधीना) —V3 om (hapl) 6^{c}-9^{b} T1 damaged from शन्ते in 6^{c} up to देवगन्धर्वै in 7^{b} —^{c}) D2 न त (by transp) Ś1 D2 न मग्ना, Ñ1 B1 मग्ना न, B4 Dg1 न वुध्या, D1 न वृद्धा, D3 निमग्ना (for न वृद्ध्या) T2 प्रकाशति —^{d}) M3 सागर (for °रे) Ś1 Ñ V1 B3.4 D2.5.7 गिरय (Ś1 निचय) सागरे ष्विव, Dm1 D3 सागरे गिरयो यथा

7 V3 om 7, T1 damaged up to देवगन्धर्वै in ^{b} (for both cf v l 6) —^{a}) G2 आत्मवद्भिर् D2 न गृह्यस्य, M3 निगृह्यस्त्व (for विगृह्य त्व) Ś1 आत्मवद्भिश्चगो हस्त्व (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 देवदानवराक्षसै, D3 °मानवै —D2 om (hapl) 7^{c}-9 —^{c}) N1 अयुक्ताचारकुशल —^{d}) T3 भविष्यति —For 7 Ñ2 V2 B1.3.4 D4.7 subst

599* निगृह्यमाणा गन्धर्वैरात्मवद्भिश्च दानवै ।
अयुक्तचारा राजानो भविष्यन्ति कथं नु ते ।

[(l 1) V1 B3.4 विगृह्यमाणा V2 B1 आत्मविद्भिस् (for °वद्भिस्) —(l 2) D4.7 तु (for नु)]

—After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T2.3 G M ins

600* त्वं तु बालस्वभावश्च बुद्धिहीनश्च राक्षस ।
ज्ञातव्यं तु न जानीषे कथं राजा भविष्यसि ।

[(l 1) G1 बालस्वभावश् (for °स्वभावश्) —(l 2) Dg1 त्व, Dt1 D6 तत्, Dm1 D8 G3 च (for तु)]

8 V3 D1 om 8 (cf v l 6 and 7 respy) —^{a}) Dt1 D6 T1 चाराश् (for चारश्) D1 मनश् (for कोशश्) Ñ2 D4.7 येषां मानश्च क्रोधश्च, V1 येषां चार्थश्च कामश्च, B3 येषां कामश्च क्रोधश्च B4 येषां क्रोधश्च मानश्च —^{b}) B1 (marg also as in text) समश्च, Dg1 reads in marg T2 G1 जनश्च (for नयश्च) Ś1 B1.3.4 नयता (for जयता) D1 यश्च कोशो नयस्तथा —^{c}) B4 G1.2 अस्वाधीना, D4.7 M2.3 अस्वाधीनै Ś1 B1 D5 नराश्च ये (for नरेन्द्राणां) —^{d}) D4.7 प्राकृतास् (for °तैस्) B1 तु, D1.6 G1 तेद् (for ते) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.5.6.7 M2 नरै (for जनै) G1 समा जनै (by transp)

9 V3 om 9^{ab} (cf v l 6) D3 om 9 (cf v l 7) —^{a}) Ś1 V1 B1.3 D1.2 दूरस्था (for °स्थान्) Ñ1 दूरस्थान्पश्यन्त (by transp) —T1 damaged from दुच्यन्ते in 9^{c} up to सचिवै in 10^{b} —^{c}) D1 तु तद् (for तस्माद्) B1.3 बुध्यते (for उच्यन्ते) —^{d}) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dg1 D1.5.6.7 चार(Dg1 D5 °र)चक्षुष, D4 दीर्घदर्शिना (for दीर्घचक्षुष)

10 T1 damaged up to सचिवै in 10^{b} (cf v l 9) —^{a}) D2.3.6 G1.2 अयुक्तचार —^{b}) D2 प्राकृत (for °तै) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 युत, D2 वृत (for वृतम्) —^{cd}) M3 सजन (for स्व°) D1 त, D5 T1.2 तु (for च) Dm1 D1.4 T1.2 G जनस्थाने Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.5.8 M3 जनस्थान हत(N1 V2 D7 हत, M2 गत)स्थान (for °) Ś1 Ñ2 V1 B3.4 D2.5.7 यन्मौर्ख्यान्, Ñ1 V2 B1 यो मौर्ख्यान्, Dt1 D6 निहत, D1 यो हत (by transp), M3 योध स्व (for हत यो) Dt1 नावबुध्यते D3 जनस्थानं हत यत्त्वमौर्ख्येणैवावबुध्यसे —After 10 Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.2.5.7 M3 ins D1 subst for 11

601* खर त्रिशिरस सख्ये दूषणं च निपातितम् ।
न बुध्यसे जनस्थाने शयानौ शरपीडितौ ।

[(l 1) Ś1 D2.3 M3 त्रिशिरस चैव, D1 च दूषण चैव (for त्रिशिरस सख्ये) Ñ1 महाबल, M3 निशाचर (for निपातितम्) D1 तथा त्रिशिरसं रणे (for the post half) —(l 2) Ñ1 D2 महाबल(D1 °वान्) (for जनस्थाने) D7 सखो (for शयानौ) Ś1 D2.3 शयानान्(D2 °न) शरपीडितान्(D3 °त), Ñ1 निहतान्सवराक्षसान्, D1 निहतास्ते पदानुगान्, M3 शरक्षपाचरीनरं (for the post half)]

—After 10, T2 reads 14

11 Dg1 reads 11 after 14 —^{b}) B1 (marg also as in text) 3.4 दाप्ततेजसा, Dm1 D8 बलदर्पिणा, L(ed) शूर° (for भीमकर्मणाम्) —D4 G2 om 11^{c}-12 —^{d}) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.5 M3 मातुले(Ś1 Ñ2 °ले)न पातितः —For 11, D1 subst 601*

ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ।
धर्षितं च जनस्थानं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १२
त्वं तु लुब्धः प्रमत्तश्च पराधीनश्च रावण ।
विषये स्वे समुत्पन्नं भयं यो नावबुध्यसे ॥ १३
तीक्ष्णमल्पप्रदातारं प्रमत्तं गर्वितं शठम् ।
व्यसने सर्वभूतानि नाभिधावन्ति पार्थिवम् ॥ १४
अतिमानिनमग्राह्यमात्मसंभावितं नरम् ।
क्रोधनं व्यसने हन्ति स्वजनोऽपि नराधिपम् ॥ १५
नानुतिष्ठति कार्याणि भयेषु न बिभेति च ।
क्षिप्रं राज्याच्च्युतो दीनस्तृणैस्तुल्यो भविष्यति ॥ १६
शुष्ककाष्ठैर्भवेत्कार्यं लोष्टैरपि च पांसुभिः ।
न तु स्थानात्परिभ्रष्टैः कार्यं स्याद्वसुधाधिपैः ॥ १७
उपभुक्तं यथा वासः स्रजो वा मृदिता यथा ।
एवं राज्यात्परिभ्रष्टः समर्थोऽपि निरर्थकः ॥ १८
अप्रमत्तश्च यो राजा सर्वज्ञो विजितेन्द्रियः ।
कृतज्ञो धर्मशीलश्च स राजा तिष्ठते चिरम् ॥ १९ B 3 37.2 / 3 37.4 / L 3 37.3

12 D6 G2 om 12 (cf v l 11) —b) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.6.7 कृता (for कृत) M3 मानवा (for दण्डका) —Ñ1 illeg from c up to रामेण in d V2 illeg from च in c up to (अ)क्लिष्ट in d T1 damaged from जनस्थान in c up to प्रम in 13b —c) Ś1 (marg) त (for च) —d) Dt1 (अ)क्लिष्टकारिणा, D2 रजनीचर (for (अ)क्लिष्टकर्मणा) —After 12 V (V2 illeg except cd) ins

602* कथंचिदेका मुक्ताद्य कारुण्यात्स्त्रीति च प्रभो ।

13 T1 damaged up to प्रम in 13b (cf v l 12) —a) V1 च, D1 त्तु (for तु) T2 क्षुद्रे (for लुब्ध) Ś1 D2.3 च मत्तश् (for प्र°) —c) B1.3 विषयेषु (for °ये स्वे) Ś1 D3.7 भयमुत्पन्नं, Ñ2 D6.7 ते स° (for स्वे समुत्पन्नं) —d) Ś1 D2.3 बोद्धव्य, Dt1 D8 शङ्क्य (for भयं यो) D5 नानुबुध्यसे Ñ V B1.3.4 D6.7 T2 G2 M1.2 भयं घोरं न बुध्यसे

14 T2 reads 14 after 10 —a) Ñ V B1.3.4 D6.7 स्वल्पदातारं (for अल्पप्र°) —b) B1 om प्रमत्त Ñ2 V1 D6.7 मत्तदर्पित, V2 B1.3.4 मत्तगर्वित, D8 गर्वित शठ, G(ed) मदगर्वित (for गर्वितं शठम्) —cd) Ś1 D1.4 T2 नाभिनन्दति, Ñ1 नानुरज्यन्ति Cr m g k t as in text (for नाभिधावन्ति) Dm1 D4 G2 transp सर्वभूतानि and नाभिधावन्ति Ś1 N1 B2 D1-3 भूमिप (for पार्थिवम्) —For 14cd, Ñ2 V B3.4 D6.7 subst while B1 (marg) ins after 14

603* व्यसने नानुकम्पन्ते सर्वभूतानि भूमिपम् ।

[B2 (marg also) शासन (for व्यसने) V2 illeg for सर्वभूता]

—After 14 Dg1 reads 11

15 a) Ś1 Ñ V1 B1.3 (marg also).4 Dm1 D2.3.6.7.8 T1 G2 अभिमानिनम् Ñ V B1.3.4 D6.7 उद्धतम् (for अग्राह्यम्) —b) D7 T2 G1.2 M आत्मसंभाविनं (for °तं) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 शठ, D1 (marg also शठ) खर (for नरम्) —c) Dg1 D2 T2 G1 M (m g) क्रोधिनं —T1 damaged for 15b-16b —d) Dg1 D1.4 T2 G1.2 M1 महीपतिं (for नराधिपम्) —For 15cd, Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.6.7 subst

604* क्रोधन चैव नृपतिं व्यसने घ्नन्ति मानवाः ।

[D2 क्रोधिन B4 (अ)पि (for (च)व) G(ed) वैरिण (for मानवा)]

16 T1 damaged for 16ab (cf v l 15) —a) Ś1 Ñ V2 B3.4 D1.3.6 नानुतिष्ठसि —V2 illeg from कार्याणि up to बिभे in b B1.4 कल्याण (for कार्याणि) —b) D1 भयेभ्यो, M1 भये यो (for भयेषु) Ś1 Ñ V2 D2.4 D1.3.6.7 बिभे(V2 illeg)षि (for बिभेति) —V2 illeg from राज्यात् in c up to भवेत् in 17a —c) Dm1 शीघ्र (for क्षिप्र) Ñ V1 B1.3.4 D1.6.7 M2 राज्यच्युतो Ś1 D1.2 वीर D3 धीर D8 दीनश्च, G2 M1 हीनस्त (for दीनस्त) —d) Ñ1 D1.3 M2 भविष्यसि, Dt1 D8 भवेदिह (for भविष्यति) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D6.7 तृणतुल्यो भविष्यसि ※ Ct नानुतिष्ठति यस्तामात्यादि स्वजनोऽपीत्याकृष्य स राज्याच्च्युतो भवेदित्यन्वय ※

17 V2 illeg up to भवेत् in 17a (cf v l 16) —a) Ś1 D2.3 शुष्कैस्तृणैर्, Ñ2 B1.3.4 D1.6.7 शुष्कैः काष्ठैर् —b) Ś1 N1 V2 B1.3.4 D1.3 अथ(Ñ1 V2 B3 °पि) वा लोष्ट पांसुभि, Ñ2 D6.7 अथ वा काष्ठलोष्ठकै, V1 अपि वा पांसु लोष्टभि —Ñ1 illeg from स्थानात् in c up to d —c) D1.3 (before corr) ननु, M2.3 न हि (for न तु) Ś1 Ñ2 V B1.3 D2.6.7 राज्य, D3 राज्यात् (for स्थानात्) V1 परिभ्रष्ट B4 न राज्यपरिभ्रष्टश्च —d) D2.3 वसुधाधिप(D3 °प) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 किं(N2 क)चित्कार्यं नराधिपै

18 a) D8 M2 उपयुक्तं (for उपभुक्तं) Ś1 D2.3 वस्त्रं (for वास) —b) Ś1 [ऽ]पि, Ñ1 हि, T2 च (for वा) B1 D2-6.7 M3 निर्मृदिता (for वा मृदिता) —T1 damaged for 18cd) —c) N1 V2 B1.3.4 राज्ञा, Ñ2 D6.7 तथा (for एव) Ś1 N V2 B1.3.4 D6.7 राज्य, D1 राजा (for राज्यात्) V1 तथा पद पदे भ्रष्ट —d) B1 सर्वथो, D2 सर्वथा (for समर्थो) V2 स समर्थो (for समर्थोऽपि) —V2 illeg from निरर्थक up to 19b

19 V2 illeg for 19ab (cf v l 18) —a) Ñ B1.4 D1-3.6.7 तु (for च) —b) Ś1 धर्मज्ञो, V1 D2.4 T2 समर्थो, Dg1 G2 सर्वज्ञो, D8 धर्मशील (for सर्वज्ञो) M2 निर्जितेन्द्रिय (for विजि°) D1 च स्वबुद्धिर्जितेन्द्रिय —c) D2 कार्यज्ञो (for

G 3.37 21
B 3.33 21
L 3.37 21

नयनाभ्यां प्रसुप्तोऽपि जागर्ति नयचक्षुषा ।
व्यक्तक्रोधप्रसादश्च स राजा पूज्यते जनैः ॥ २०

त्वं तु रावण दुर्बुद्धिर्गुणैरेतैर्विवर्जितः ।
यस्य तेऽविदितश्चारै रक्षसां सुमहान्वधः ॥ २१

परावमन्ता विषयेषु संगतो
न देशकालप्रविभागतत्त्ववित् ।
अयुक्तबुद्धिर्गुणदोषनिश्चये
विपन्नराज्यो न चिराद्विपत्स्यते ॥ २२

इति स्वदोषान्परिकीर्तितांस्तया
समीक्ष्य बुद्ध्या क्षणदाचरेश्वरः ।
धनेन दर्पेण बलेन चान्वितो
विचिन्तयामास चिरं स रावणः ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

कृतज्ञो) —[d]) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.6.7 राज्ये (for राजा) D1 चिरं भोगानुयायुत ※ Cg चिरं स्वइष्ट इत्यत्र आर्षमात्मने पद। Ck. तिष्ठते चिरमिति। अकर्मकात्वात्मनेपद् ※

20 [a]) Ñ V B1.3.4 D2.3 नयनयं (for नयनाभ्यां) Ś1 D1-3 G2 यो, D13 D4 C1 वा (for ऽपि) —[b]) B1 न च चक्षुषा —D6 om 20[c]–21 Dg1 reads from प्रसाद up to [d] in marg —[c]) V1 B1 D1 स्वप्नक्रोध (V1 °ध) Dg1 व्यक्तक्रोध M3 प्रहासश्च (for प्रसादश्च) Ś1 Ñ2 V B3.4 D2.3.4.7 स्वसक्रोध(Ś1 D2.3 °धो)प्रसाद(B3 [marg also] °साद)श्च —[d]) Ś1 D2 यो न यस्य स पार्थिव (sic) N1 शास्वमित्य स पार्थिव (sic) V2 V B1.3.4 D2.7 शास्वत (V2 illeg. after श up to इ in 21[d] [cf. V1 var.]) स महीपति, D1 यस्तु राजा स पार्थिव D2 य स राजा स पार्थिव

21 V3 illeg. up to इ in [d] D6 om 21 (for both cf. v.l. 20) —[a]) Ś1 V1 B1 D2.3 दुर्बुद्ध (for °दिर्) —T1 damaged from रैर् in [d] up to [d] D6 reads 21[b]–22[b] after 23[d] —[b]) V1 D5.7 पुनिर् (for ग्तैर्) G3 निसर्जित (for विव°) —[c]) Ś1 D1-3 [S,]विदित V2 V1 B1.3.4 D5.7 [S]य न विदितो (for ऽविदितश्चारै) ※ Ck यस्य त अविदित इति। अविदितबुद्धीत्यादिना वाचानात् च। यस्य च वतमान इति पश्चे येन स्वयं न ज्ञात इत्यर्थ ※ —[d]) V1 V B1.3.4 D5.7 वध ईदृश, Dg1 स महाम्वध, D1 G1 सुमहावध (G1 °ध) (for सुमहान्वध) Ś1 D2.3 राक्षसानां महत्भय, V1 राक्षसानां वध इदृश (hypm), M2.3 सुमहाराक्षसां वध

22 D6 reads 21[b]–22[b] after 23[a-b] —[a]) Ś1 परानिमर्शी, D1 सदावमर्शी D2.3 परामर्शी(D2 °र्शी) (for °वमन्ता) Ñ1 D1 समेतः V2 V B2.3 Dg1 D13 Dm1 D4-6 T1.2 G M1 मगवान्, B3 [म]मगवान्, D6 मभगवान्, T3 समवान्। M2.3 सम्पवान् (for संगतो) —[b]) Ś1 D2 प्रातभाग (D2 °ग), T2 प्रातभाग, L(ed) प्रविभाग, Cm प्रविभज्य (for प्रविभाग) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 °कोविद (for °तत्त्ववित्) N1 न देशकालं प्रविभज्य सेवसे ※ Cm नदेशकालप्रविभक्ततत्त्ववित्दिति नगनैकादिवत्समास। Cg न देशकालप्रविभागतत्त्ववित्दित्येकं पदम्। नगनैकादिवत्समास। देशकालभेदावगतइत्यर्थं ※ —[c]) D3 अतस्य, D4 अविक (for अयुक्त) N V B1.3.4 D5.7 °दर्शन (for निश्चये) —[d]) D1.3 विनङ्क्ष्यस (D2 °ति) D1 विनेङ्क्ष्यस, D6 T2.3 M3 Cm g t विपत्स्यसे,) for विपत्स्यते) Ś1 चिराय वीक्ष्यसे (for चिराद्विपत्स्यते) N V2 B1.3.4 D5.7 कथं नु (N1 न, D5 तु) राजा भवितासि राक्षस (V1 °त्त दशानन)

23 V1 om 23 V2 illeg. up to क्ष in [b] —[a]) Ñ2 D2 इतीव दोषान्, D7 इति स्व दोषान् (for इति स्वदोषान्) N1 Dg1 Dm1 D6 G2 परिकीर्तितवस् D1 तथा, M2 वदा (for तथा) Ś1 इतीव दोषा परिकीर्तिता मया, D3 इतीव दोषान्परिकीर्तितान्मया —[b]) Ś1 N B1.3.4 D2.3.5.7 विमृष्य (for समीक्ष्य) D1 प्रहृष्टरूप (for समीक्ष्य बुद्ध्या) Ś1 D2 क्षणदाचरधिप —After 23[b] D6 reads 21[b]–22[b] —T1 damaged for 23[cd] —[c]) D1 निशम्य, M1 धन्येन (for धनेन) G1 गर्वेण (for दर्पेण) V2 D5.7 गर्वितो, D1.2 चान्वित (for चान्वितो) —[d]) V2 B1.3.4 D2 व्यचिन्तयामास B1 चिर च, Dm1 D6 G2.3 M1 चिरेण (for चिर स) Ś1 प्राप्तवस्याथ द्विवार रावण, D2 मचिन्तयस्याथ हितं हि रावण

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2.3 रावणतर्जन (Ś1 °नं) V1 D1 शूर्पणखावाक्य, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 रावणोद्दीपन —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 V1 B3 D3 om Ñ2 D5.7 38 V2 37 V3 39 B4 40, D1 36, D2 41 Dg1 D13 Dm1 D4.5.6 T G M1 33 M2.3 34 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

३२

ततः शूर्पणखां क्रुद्धां ब्रुवतीं परुषं वचः ।
अमात्यमध्ये संक्रुद्धः परिपप्रच्छ रावणः ॥ १
कश्च रामः कथंवीर्यः किंरूपः किंपराक्रमः ।
किमर्थं दण्डकारण्यं प्रविष्टश्च सुदुश्चरम् ॥ २
आयुधं किं च रामस्य निहता येन राक्षसाः ।
खरश्च निहतः संख्ये दूषणस्त्रिशिरास्तथा ॥ ३
इत्युक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
ततो रामं यथान्यायमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ४
दीर्घबाहुर्विशालाक्षश्चीरकृष्णाजिनाम्बरः ।
कन्दर्पसमरूपश्च रामो दशरथात्मजः ॥ ५
शक्रचापनिभं चापं विकृष्य कनकाङ्गदम् ।
दीप्तान्क्षिपति नाराचान्सर्पानिव महाविषान् ॥ ६
नाददानं शरान्घोरान्न मुञ्चन्तं महाबलम् ।
न कार्मुकं विकर्षन्तं रामं पश्यामि संयुगे ॥ ७
हन्यमानं तु तत्सैन्यं पश्यामि शरवृष्टिभिः ।
इन्द्रेणेवोत्तमं सस्यमाहतं त्वश्मवृष्टिभिः ॥ ८ G 3 38 8 B 3 34 8 L 3 38 8

32

D5 begins with ॐ in marg, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 a) Ś1 Ñ1 Dm1 D2.4 T2 G1.2 M Ck शू(D3.4 सू) र्पण(Ś1 D2 °न)खीं, Dg1 सूर्पनखा, D1 सूर्प°, D5 T2 °नखा (for शूर्पणखा) Ś1 V2 D2.4 दीना, Dt1 D6 T2 दृष्ट्वा, Dm1 D5 G3 घोर(G3 °रा) G1 क्रुद्धया (for क्रुद्धा) — b) Ñ1 V Dg1 Dm1 D1.5.6 T G1.2 M1.2 ब्रुवतीं, D2-4 वदतीं, G3 damaged (for ब्रुवतीं) D1 रावण (for परुष) Ś1 वदतीं पुरुषर्षभ — c) Ñ2 मध्य (for मध्ये) Ś1 अमात्यैः सह संक्रुद्ध — d) T3 पर्यपृच्छत (for परिपप्रच्छ) Dm1 D1 राक्षस (for रावण)

2 V1 om 2ab — a) Ś1 V2 B1.3.4 D2.3 कस्य, Ñ D1.5.7 क(D7 *) स, D4 कर्थ (for कश्च) Ś1 Ñ V2 B1.3 D2.3.5.7 कुतो(Ñ1 कथ) राम (for कथंवीर्य) — b) Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D2.5.7 किंवीर्य (for किंरूप) — T1 damaged for 2cd — c) Ś1 D2.3 कथ स(D2.3 च) (for किमर्थं) D2.4 दैवकारण्ये — d) Ñ2 D5.7 तु (for च) Ñ V B1.4 D5.7 सुदुर्गम, B2 Dt1 D1.6 सुदुस्तर, D1 सुदारुण (for सुदुश्चरम्) Ś1 D2.3 प्रविष्टो दुश्चर वन(D5 घोरदर्शन) K(ed) प्रविष्ट स दुरासदे

3 V3 illeg for 3a — b) B1 D5.7 येन ते राक्षसा हता — c) D4 त्रिशिर (sic) (for निहत) Ś1 Ñ1 D1-3 येन (for संख्ये) —After 3, Dt1 Dm1 D5.6 ins

605* तस्य बुद्धिमनोज्ञाद्धि येन स्व च निरूपिता ।

4 a) Ś1 B1 D2.4 T3 G2 इत्युक्त्वा (sic) (for °क्ता) Ś1 D2.3 राक्षसेशेन(D3 [before corr] °नेन), G3 राक्षसण (damaged) (for °सन्द्रेण) — c) N B1.3.4 D1.5.7 T1.2 M2 यथातत्त्वम्, V1 महाबाहुम् (for यथा न्यायम्) Ś1 D2.3 राम तस्मै यथातत्त्वम्. — d) Ñ2 D5.7 व्याख्यातुम्, D3 भाषितुम् (for आख्यातुम्) —After 4, M2 ins

606* इक्ष्वाकूणां कुले जातो रामो दशरथात्मज ।

5 T1 damaged for 5ab from बाहु

6 a) Dt1 D1.4 चक्र (for शक्र) Ñ1 illeg from निभ up to विकृष्य in 6b — b) Ś1 D2.3 उत्क्रिष्य (for विकृष्य) Dm1 D5 कनकाङ्कित, D1.3 G1 M2.3 °गद् (for °ङ्गदम्) — c) M2 तीक्ष्णान् (for दीप्तान्) D1 विक्षेप (for क्षिपति) — d) Ñ2 म**पान् (illeg) V2 विषोपमान्, G3 महा**न् (damaged) (for महाविषान्) B2.4 सदानन विषोपमान्.

7 a) Ñ1 B4 आददान (for नाददान) B3 शरान्घोरा न्विमुञ्चत — b) Ñ V2 B1.4 D3 मुञ्चत च(V2 वा) V1 नामुञ्चत, B2 शायत च, Dt1 D6 विमुञ्चतं, D1 असु° (for न मुञ्चन्त) T1 शिलीमुखान् (for महाबलम्) — c) Ś1 कार्मुकं न(by transp) Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 T3 कार्मुकं च(V B1.3 T2 वा) (for न कार्मुकं) Ś1 Ñ B4 D2.3.5.7 T2 [आ]-पि(B1 [आ]व) कर्षन्त, G3 विकृष्य त (sic) (for विकर्षन्त) — d) B4 lacuna for संयुगे

8 Ś1 om 8 —T1 damaged up to इन्द्रेणेवो in 8d — ab) Ñ2 V B1.3 D5.7 हतमेव(B1 °च) तु, B4 om D3 °मान तु (for हन्यमान तु) B4 om D2.4 रामेण (for पश्यामि) D1 transp तत्सैन्य and पश्यामि. —Ñ2 om. (hapl) 8cd —Dg1 T3 transp 8cd and 9cd — c) Ñ2 V B1.3.4 D1.7 राघवेण, Dg1 D2.3 T3 G2.3 इन्द्रेणैव (G3 °ण च) (for इन्द्रेणेव) B1 D6 सस्यम् (for सस्यम्) — d) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 इन्द्रेणेव, Dg1 आहत च, D3 राघवेण (for आहत तु) Dm1 D5 [अ]ति (for [अ]श्म) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 इन्द्रेणेवाश्म(B3 °वाश [sic])वृष्टिभि, D2 राघवेण शरवृष्टिभि —For 8cd, D1 subst

607* राघवेणोत्तमास्त्रेण इन्द्रेणेवाश्मवृष्टिभि ।

[Note hiatus between the two halves]

G 3 38 9 B 3 34 9 L 3 35 9

रक्षसां भीमवीर्याणां सहस्राणि चतुर्दश ।
निहतानि शरैस्तीक्ष्णैस्तेनैकेन पदातिना ॥ ९
अर्धाधिकमुहूर्तेन खरश्च सहदूषणः ।
ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ॥ १०
एका कथंचिन्मुक्तास्मि परिभूय महात्मना ।
स्त्रीवधं शङ्कमानेन रामेण विदितात्मना ॥ ११
भ्राता चास्य महातेजा गुणतस्तुल्यविक्रमः ।
अनुरक्तश्च भक्तश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ॥ १२
अमर्षी दुर्जयो जेता विक्रान्तो बुद्धिमान्बली ।
रामस्य दक्षिणो बाहुर्नित्यं प्राणो बहिश्चरः ॥ १३
रामस्य तु विशालाक्षी धर्मपत्नी यशस्विनी ।
सीता नाम वरारोहा वैदेही तनुमध्यमा ॥ १४
नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किंनरी ।
तथारूपा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ॥ १५

---

9 ^{a}) Ś1 D3 कामवीर्याणां D1 वरानां D2 G1 °कार्याणां M(ed) रूपाणां (for भीमवीर्याणां) — For 9^{ab} N (N1 reads after 9) V B1.2.4 D5.7 subst

608* चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।

N1 तेनैकेन धनुष्मता (for the post half)]

Dg1 T1 transp 9^{cd} and 9^{cd} — ^{c}) D2 तैस् (subm) (for शरैस्) V3 B3 D1 बाणैस् B1 दिव्यैस् (for तीक्ष्णैस्) — ^{d}) Ś1 D3 महात्मना N2 V B1.2.4 D5.7 धनुष्मता (for पदातिना) N1 रक्षसां भीमकर्मणां — After 9 N1 reads 608*

10 Ś1 om (hapl) 10–11^{b} D1 om 10 D3 reads 10^{ab} in marg — ^{ab}) N V B1.2.4 D5.6.7 खरश्च निहतः संख्ये दूषणस्त्रिशिरास्तथा (= 3^{cd}) — N1 D1.3 om 10^{cd} T1 damaged from ष in 10^{c} up to 11^{b} — ^{c}) N2 B2.3.4 कृता (for कृत)

11 Ś1 om 11^{ab} (cf v l 10) D1 transp 11^{ab} and 11^{cd} D3 reads 11^{ab} in marg — ^{ab}) M4 एषा (for एका) N2 V B1.2.4 D5.7 transp एका and कथंचित् D4 हृ (for [स्म]ह) — G3 damaged from ^{b} up to स्त्रीवधं in ^{c} D2 परिभूता (for °भूय) N2 V B1.2.4 D5.7 कारुण्यात्स्त्रीति च प्रभो (for ^{b}) N1 एका ****** ****** (illeg) D1 न हताहं ततो भूरता भाषाढा पुष्करेक्षण — For 11^{cd} Ś1 N1 D3.5 (m) subst

609* रामेणात्यविर्यायेण स्त्रीवधं दोषदर्शिना ।

[N1 हत (for [श]रति) N1 कृतम्***** (illeg) (for the post half)]

while N2 V B1.2.4 D5.7 subst

610* त्यक्ताहं तत्कृते तेन भ्रात्रा परिभूय च ।

[D1 त्यक्तेह G(ed) °य (for त्यक्त)]

12 ^{a}) L4 (also) भ्रात्रा (for भ्राता) N1 B1.2.4 D5.6.7 तस्य (for चास्य) D1 महाकाय (for °तेजा) — N1 reads 12^{cd} after 13^{a} — ^{b}) Ś1 N2 V B1.2.4 D5.7 G1.3 M1.2.3 गुणवान् (for तुल्य) N1 V1 B1.2.4 D5.7 G1.3 M1.2.3 °क्रम (N2 D5 °क्रम)न (for विक्रम) N2 D5.7 गुणवान्भ्राता वत्सल D1 गुणतस्तुल्यलक्षण — Dg1 reads 12^{c} in marg — ^{c}) D1 सुरक्त (for भक्त) N1 शूरश्च चानुरक्तश्च

13 ^{a}) Ś1 अमर्षाद् Dt1 प्रमर्षी D1 अमर्ष D8 अमर्षो (for अमर्षी) — After 13^{a} N1 reads 12^{cd} — ^{b}) T1 damaged from वली up to शा in 14^{a} N2 V1 B1.2.4 D5.7 विशालो वक्षसा सुखी — ^{d}) M3 नित्य (for नित्यं) G1 damaged from णो up to तु in 14^{a}

14 T1 damaged up to शा and G3 up to तु in 14^{a} (cf v l 13) — ^{a}) N2 B1.2.4 D5.6.7 च (for तु) — ^{b}) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S पूर्णेन्दुसदृशानना — After 14^{ab} Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

611* धर्मपत्नी प्रिया नित्यं भर्तुः प्रियहिते रता ।
सा सुकेशी सुनासोरुः सुरूपा च यशस्विनी ।
देवतेव वनस्यास्य राजते श्रीरिवापरा ।
तप्तकाञ्चनवर्णाभा रक्ततुङ्गनखी शुभा ।

[D1 om l 1 — (l 1) Dg1 प्रिया (for प्रिय) M3 पत्नी भर्तुर्नित्यं (for the prior half) T1 transp नित्यं and भर्तु — (l 2) T1 M3 सुकेशा (for °शी) D1 सुमुखी सुकेशी च (for the prior half) D1 सुनासा T1 स्व° (for सुरूपा) M3 सुमुखी कुलिङ्गानना (for the post half) — (l 3) Dg1 वनस्यास्य D1 वने तस्मिन् M3 वन° (for वनस्यास्य) D1 शोभते (for राजते) — (l 4) M3 (after corr sec m as in text) °नखा (for °नखी) Dg1 D8 T3 °नखा (for °नखी)]

— T1 damaged from 14^{c} up to देवी न in 15^{a} — ^{d}) D1 च मु (for तनु) Ś1 N V B1.2.4 D5.6.7 M3 चारु(V B4 M3 दि)व्यतिमध्यमा

15 T1 damaged up to देवी न in 15^{a} (cf v l 14) — ^{a}) G1 damaged for देवी न गन्धर्वी D5.7 देवी (for देवी) D1 न देवी न च गन्धर्वा (sic) — ^{b}) Ś1 N1 D4.8 नासुरी D1 नाप्सरा (for न यक्षी) Ś1 N1 (also) V1 B1.2.4 D5.7 नागकन्या Dt किंनरा M3 पक्षी (for किंनरी) Dg1 T2 न च यक्षी न मानुषी T3 (किंनरी) — ^{c}) Dg1 तथारूपा T1 G, नैव (for तथारूपा) M3 यथा (for मया) — ^{d}) B3 न दृष्ट (for महा°)

यस्य सीता भवेद्भार्या यं च हृष्टा परिष्वजेत् ।
अतिजीवेत्स सर्वेषु लोकेष्वपि पुरंदरात् ॥ १६
सा सुशीला वपुःश्लाघ्या रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
तवानुरूपा भार्या सा त्वं च तस्यास्तथा पतिः ॥ १७
तां तु विस्तीर्णजघनां पीनोत्तुङ्गपयोधराम् ।
भार्यार्थे तु तवानेतुमुद्यताहं वराननाम् ॥ १८
तां तु दृष्ट्वाद्य वैदेहीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
मन्मथस्य शराणां च त्वं विधेयो भविष्यसि ॥ १९
यदि तस्यामभिप्रायो भार्यार्थे तव जायते ।
शीघ्रमुद्ध्रियतां पादो जयार्थमिह दक्षिणः ॥ २०
कुरु प्रियं तथा तेषां रक्षसां राक्षसेश्वर ।
वधात्तस्य नृशंसस्य रामस्याश्रमवासिनः ॥ २१ G 3 35 23 B 3 34 23 L 3 35 20

16 a) Ñ2 B1 D5 transp सीता and भार्या —b) Ś1 ये (sic) Ñ1 यस्य, D7 यां (sic) T2 यत्र (for य) Ñ1 सीता, D1 सीता, D4 दृष्ट्वा (for हृष्टा) Ś1 परिस्वजेत् (sic) (for °ष्वजेत्) —c) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.7 अपि, D11 D6 T2 Ch1 अपि, D1 प्रति, D4 अथि (for अति) Ñ2 V B1.4 D5.7 लोकेषु B3 लोकस्मिन् (for सर्वेषु) —d) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dm1 D2-5.6.7.8 T2 G1.3 M2.3 देवे(Ś1 Ñ1 V1 D1.8 T1 M1.2 लोक)ष्विव पुरंदर

17 a) D4 या सुशीला, M2 साधु° (for सा सुशीला) Ś1 D2.3 सा तु सर्वगुण(D2 °णा)श्लाघ्या, Ñ1 सा तु सती महाराज (sic) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 एष सीता महाराज, D1 M3 सा तु सीता कुलश्लाघ्या(D1 सुकुमारा) —b) Dm1 D6 T2 G M1 [अ]प्रतिदृशी(G1 °र्शि)ना (for [अ]प्रतिमा भुवि) D1 पूर्णचन्द्रनिभानना —c) D2.3 [अ]नुरूपा (for °रूपा) —T1 damaged from भार्या up to जघनां in 18a Ñ2 D5.7 वै, Dg1 D4 G1 M2 स्यात्, Dm1 [इ]ष, D1 मा (sic) (for सा) —d) Ñ V B1.3.4 Dg1 D3.5.7 T2 पतिस्तथा (by transp) D11 D6 पतिश्चेह (for तथा पति)

18 T1 damaged up to जघनां in 18a (cf v l 17) —a) G2 damaged for °जघनां —b) Dg1 T2 पीनोन्नत°, Dm1 D6.8 T2.3 G M पीनश्रोणिं (for पीनोत्तुङ्ग°) —c) Dg1 भार्यार्थं K(ed) Ch1 च (for तु) D4 G1.3 M2.3 तवा°नेतुम् (for तु तवा°) —d) Dg1 D4 T2.3 G3 M उद्युक्ता, D11 उद्यता (sic) (for उद्यता) Dg1 M2.3 वराननां —For 18 Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.5.7 subst

612* सा हि विस्तीर्णजघना पद्मरक्तान्तलोचना ।
हृदयमाना प्रयत्नेन ममाप्याक्षिपते मनः ॥

[(l 1) D1 तु (for हि) and मुख (for पद्म) V1 D5 पद्मांत (for °रक्तान्त) —(l 2) D5 मया (for मन) Ś1 B3 D1 [आ]क्षिप्यते, Ñ1 B1 हरते, D3 [आ]क्रमते (for [आ]क्षिपते)]

—After 18, Dg1 D11 Dm1 D4.8 S ins

613* विरूपितास्मि क्रूरेण लक्ष्मणेन महाभुज ।

[T1 G2 हि (for [अ]स्मि) T2 शूरेण M2 * रेण (for क्रूरेण) Dm1 D6 T1 M2.3 महात्मना, G2 °भुजा (for °भुज)]

19 D1 om 19 —a) B2 तव च, D1 G3 ता अ (for तां तु) B4 T2 च Dm1 तु (for [अ]द्य) Ś1 Ñ1 V B1.3 D2.3.5 त्वया दृष्ट्वा(V °ष्ट्वा च, D7 °ष्ट्वाय) वैदेही (V2 °हीं) G1 तां दृष्ट्वा ह्यद्य वैदेहीं —b) Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D5.7 निभानना (for °नाम्) —Dg1 reads 19cd in marg —c) Ś1 D2.3 तत्, T1 वै (for च) —d) Ś1 D2.3 स(D1 तु)विधेयो, Ñ2 V1 D5 विधेयस्त्वं (by transp) V2 B1.3.4 D7 विधेयार्थे (for त्वं विधेयो) V1 भवद्रत, V2 त्वमागत, B1.4 भवि°, B3 D7 भवात्म(D7 °त्म)व (for भविष्यसि) —After 19, Ś1 D2.3 ins

614* रूपानुरूपायास्त्वस्या मा कथा मधुराक्षरा ।
सकालमपि काम सा श्रुत्वैव नरानयेत् ।

[(l 1) Ś1 रूपानुरूपया (sic) (for °पायाः) —(l 2) D2.3 अकामम् (for °लम) D3 काम स्यात्, D2 कामस्य (for काम सा)]

while Ñ V B1.3.4 D5.7 M1 ins after 19

615* तस्यास्तन्नतिरूपाया वदनं मधुराक्षरम् ।
अकामोऽपि नरा कामी दर्शनादेव कामयेत् ।

[(l 1) Ñ1 D7 तस्यास्तु B1.3 तस्यास्तव, B4 D5 त(D5 य)स्यास्त्व (sic) (for तस्यास्तु) V1 * * * * मुदितः (illeg) (for the post half) M2 तस्या रूपानुरूपाया वक्त्र मधुराक्षर —After l 1, B2 ins

615(A)* य दृष्ट्वति नहि लोकेऽस्मिन् स पुण्यकृतां नु न ।

—(l 2) V1 M1 कामी, G(ed) काम (for कामी) M2 ... जायते (for the post half) L(ed) अकामानपि कामं सा कुर्वीत नरान्नेव]

20 T1 damaged for 20ab —b) Ñ V B1.3.4 D1.5.7 भार्यार्थं, D11 D6 T1 °र्थे (for भार्यार्थे) D1 रावण (for जायते) —c) G2 damaged for शीघ्रमु D1 उद्धियता (for उद्ध्रियतां) D1 क्षिप्र पादो जयार्थाय —d) D1 त्वस्यनाम्, D2 सीतार्थम्, M2 जयार्थी(after corr sec m as in text) (for जयार्थम्) L(ed) अपि (for इह) Ś1 सीतार्थमपलक्षण (sic) D2 सीतानुद्धियं दक्षिण —After 20, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

616* वैरं प्रतिकुरुष्वेह तस्मिन्नाश्रमपुंगव ।
यत्त भ्रातृवधात्काले रामे वैरं सलक्ष्मण ।

[(l 1) Ñ2 V1 D5.7 [ए]नद् (for [इ]ह) B1 वैर प्रतिकुर्वेह (sic) (for the prior half)]

21 D11 D6 om 21–22 D1 om 21 D5 om 21ab —a) D2 हर (for कुरु) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D2 प्रतिक्रिया,

G 3 38 24
B 3 34 23
L 3 35 11

तं शरैर्निशितैर्हत्वा लक्ष्मणं च महारथम् ।
हतनाथां सुखं सीतां यथावदुपभोक्ष्यसे ॥ २२
रोचते यदि ते वाक्यं ममैतद्राक्षसेश्वर ।
क्रियतां निर्विशङ्केन वचनं मम रावण ॥ २३

निशम्य रामेण शरैरजिह्मगै-
र्हताञ्जनस्थानगतान्निशाचरान् ।
खरं च बुद्ध्वा निहतं च दूषणं
त्वमद्य कृत्यं प्रतिपत्तुमर्हसि ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

N₁ प्रतिप्रिय, V प्रतिकूला, D₃ प्रतिकथा, T₃ प्रिय यथा (for प्रिय तथा) —ᶜ) T₂,₃ वधं (for यथात्) —ᵈ) D₅ M₁ वनवासिन (for [आ]श्रम°)

22 Dt₁ D₄ om 22 (cf v l 21) —ᵃ) D₄ भित्वा (for हत्वा) Ś₁ D₂,₃ त शरैर्निहत दृष्ट्वा, D₁ हत्वा राम शितैर्बाणै —ᵇ) T₂,₃ त (for च) Ś₁ N₁ B₃ D₁₋₄ G₂ M₁ महाबल —ᵈ) D₂ अनुभोक्ष्यसे, G₁,₂ °भोक्ष्यसि (for उपभोक्ष्यसे) T₁ damaged from यदुपभोक्ष्यसे up to 23ᵇ —For 22, Ś₁ D₂,₃ subst

617* हतनाथा सुदु खार्ता त्वामुपस्थास्यते हि सा ।

[D₃ हतनाथा स्दु खार्ता (for the prior half) and उपस्था स्यति (unmetrical) (for °स्यते)]

23 T₁ damaged for 23ᵃᵇ (cf v l 22), —ᵃᵇ) T₃ रोचये (sic) (for °ते) N₂ V B₁,₂,₄ D₆,₇ transp रोचते and यदि ते Ś₁ Ñ₁ D₂,₃ यदि रोचयसे वाक्य (for ᵃ) Ś₁ Ñ V B₁,₂,₄ D₂,₃,₅,₇ [इ]दं (for [ए]तद्) D₄ विज्ञाय वाक्यं [illegible] —After 23ᵃᵇ, V₂ wrongly repeats 21ᶜ —ᵈ) Ś₁ D₂,₃ ह्रियता चाबला बलात्, Ñ₁ जयता च यथाबल, N₂ V B₁,₄ D₆,₇ ते (V₁ *) हृता प्राप्स्यसे (B₄ °सि) प्रिय, B₁ नेदृशीं प्राप्स्यसे प्रिया —After 23, Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄,₆,₈ S ins

618* विज्ञायैषामशक्ति च क्रियतां च महाबल ।
सीता तवानवद्याङ्गी भार्यात्वे राक्षसेश्वर ।

[(l 1) Dg₁ Dm₁ D₄,₈ T₁,₂ G M₁ Cvp g [इ]दा (Dg₁ [before corr]°वा Dm₁ D₈ °सा) अशक्ति च, T₃ M₂,₃ [ए]षा तु शक्ति च (T₃ च शक्तिश्च [sic]) (for [ए]षामशक्ति च) Dg₁ Dm₁ D₄,₈ T G M₁ L(ed) Cvp g हियतामनवद्याङ्गी (for the post half) —M om l 2 —(l 2) G₃ तथा, K(ed) Ckp तव (for तव) Dg₁ Dm₁ D₄,₈ T₂,₃ G भार्यार्थे (for °त्वे) Dg₁ T₃ G₃ राक्षसाधिप (G₂ °प), G₃ रक्षसा वर (for राक्षसेश्वर)]

24 ᵃ) Ś₁ D₂,₃ समीक्ष्य (for निशम्य) D₁ विजिह्मगै शरैर् (for शरैरजिह्मगैर्) —ᵇ) N₂ V₃ B₁,₃ D₆,₇ च राक्षसान् (for निशाचरान्) —ᶜ) Ñ₂ V₃ B₃,₃ D₆,₇ सह (D₇ °*) च, Dt₁ D₄ च दृष्ट्वा, D₂ च श्रुत्वा (for च बुद्ध्वा) Ñ₁ खर च दूषित निहत रावणदूषण (unmetrical) —T₁ damaged from दूषण up to इति श्रीरामाय in colophon —ᵈ) Ñ V₃ B₁,₂ D₆,₇ ततो यथावत्, D₁ त्वमस्तकृत्य, D₂,₃ आत्मकार्यं, K(ed) अत्र कृत्य (for अद्य कृत्य) N₁ B₁,₂ D₁,₃,₅,₇ M₃ प्रतिकर्तुम्, G₂ M₃ °वक्तुम् (for प्रतिपत्तुम्) Ś₁ त्वमात्मकार्यं न निहन्तुमर्हसि —After 24, Ñ₂ V₂ B₁,₃ D₆,₇ ins, while V₁ B₄ subst first 4 lines for 24 and then B₄ alone cont further lines

619* विधास्व रामस्य वधं दुरात्मन
सलक्ष्मणस्यास्य दुर्मदस्य च ।
समाहित वा मयदायण रणे
समीक्ष्य सम्यक्क्रियया मनोरथ ।
तथा हि तद्राक्षसबलनाशन
तथा प्रयुक्त वचन स रावण ।
मुदा च सङ्कल्प नरेन्द्रतापन
चकार बुद्धिं स्वकुलस्य नाशिनीम् ।

[(l 2) B₁ [अ]पि च (for [अ]स्य) Ñ₂ B₁ D₆,₇ om B₃ तत् (for च) V₁ -मुख्यदर्पिन, D₆ -कुमेद्रस्य (for -दुर्मदस्य च) —(l 3) B₄(inf lin marg also as in text) परायण (for परायण) —(l 5) B₄ च (for हि) —(l 7) Ñ₂ सकृत्य, V₃ B₁ सहस, B₃ सबुध्य, D₆ सहृत्य (for सदय). —(l 8) V₃ B₁ स कुलस्य नाशनं]

Colophon —*Sarga name* Ś₁ D₂ शूर्पणखीप्रतिवाक्य, Ñ₁ सूर्पणखाकार्यनिवेदन, N₂ V B₁,₂,₄ D₁,₃,₆,₇ शू (V₁ D₁,₃ सू) र्पणखा (D₃ °नखी) वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś₁ N₁ B₁,₃ D₁ om N₂ D₁,₇ 39, V₁ 38, V₂ 40 B₄ 41, Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄,₈ T G M₁ 34, D₃ 37, D₅ 42, M₂,₃ 35 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३३

ततः शूर्पणखावाक्यं तच्छ्रुत्वा रोमहर्षणम् ।
सचिवानभ्यनुज्ञाय कार्यं बुद्ध्वा जगाम ह ॥ १
तत्कार्यमनुगम्याथ यथावदुपलभ्य च ।
दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ॥ २
इति कर्तव्यमित्येव कृत्वा निश्चयमात्मनः ।
स्थिरबुद्धिस्ततो रम्यां यानशालां जगाम ह ॥ ३
यानशालां ततो गत्वा प्रच्छन्नं राक्षसाधिपः ।
सूतं संचोदयामास रथः संयुज्यतामिति ॥ ४
एवमुक्तः क्षणेनैव सारथिर्लघुविक्रमः ।
रथं संयोजयामास तस्याभिमतमुत्तमम् ॥ ५
काञ्चनं रथमास्थाय कामगं रत्नभूषितम् ।
पिशाचवदनैर्युक्तं खरैः कनकभूषणैः ॥ ६
मेघप्रतिमनादेन स तेन धनदानुजः ।
राक्षसाधिपतिः श्रीमान्ययौ नदनदीपतिम् ॥ ७
स श्वेतवालव्यजनः श्वेतच्छत्रो दशाननः ।
स्निग्धवैदूर्यसंकाशस्तप्तकाञ्चनभूषणः ॥ ८

G 3 39 10
B 3 35 8
I 3 39 8

33

D1 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ^{b}) Ś1 ज्ञात्वा तद्, Ñ2 V B1.3.4 D2.3.5.7 श्रुत्वा तद् (by transp) (for तच्छ्रुत्वा) Ñ V B1.3.4 D1.5.7 रोमहर्षण, M2 कामवर्धन (for रोमहर्षणम्) ॐ Ct शूर्पणखीवाक्य श्रुत्वा शूर्पं शोणितभाजनम् । नख विदूषण इति धातु शूर्पेण सत्कारादि सत्क्रिया नखयति विदूषयतीति शूर्पणखी । Cm शूर्पणखावाक्यमिति शूर्पं शोणितभाजनं शूर्पेण शोणितभाजनेन यत्र सत्क्रिया नखयति विदूषयति शूर्पणखा । नखविदूषणे इति धातु । यद्वा शूर्पाकाराणि नखानि यस्याः सा । Ct शूर्पं शोणितभाजनं 'नख विदूषणे' इति धातु । शूर्पेण शोणितभाजनेन यज्ञादिसत्क्रिया नखयति विदूषयतीति तथा । शूर्पाकार नखवत्तात्पर्यं संज्ञाया शूर्पणखा अन्यत्र शूर्पणखीति परे ॐ — ^{d}) N3 B1.3.4 D1.3 T G2 M1.3 बुद्धया (for बुद्ध्वा) N3 तद्, B1 तं, G2.3 ह्य (for ह) Ś1 D2.3 ययाम सः (D2.3 सः) निवेशनं, D2 कार्यं बुद्ध्वा यथागमं, M2 कार्यं बुद्ध्या व्यचिन्तयत्

2 G1 om (hapl) 2–3 — ^{a}) D1 अनुमत्वा च, D2 T1 Ct अनुगम्याशु, T2 G3 M3 उपगम्याथ (T2 °पि) (for अनुगम्याथ) Ś1 D2 तत्कार्यार्थं विदित्वा च, Ñ1 V1 B1.3.4 विमृश्य च स तत्कार्यं, N2 V2 D5.7 विमृश्य च तत कार्यं, D1 तत्कार्यमसकौ भूत्वा, M2 स विमृश्य तत कार्यं — ^{b}) D2 उपलभ्य (for °लभ्य) — ^{d}) M2 समाधार्यं (for संप्रधार्य)

3 G2 om 3 (cf v l 2) T1 missing 3^{abc} on a damaged fol — ^{a}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 च D1 [ए]वत्, D3.4 G2.3 M1 [ए]व (for [ए]व) Ś1 D2 इति कर्म विचार्यैव, Ñ1 partly illeg — ^{b}) Ś1 D2 मत्वा, D3 बुद्ध्या (for कृत्वा) — V1 illeg from 3^c–11 D1 om 3^{cd} — ^{d}) Ś1 यानशालां, Ñ2 D1.7 यानभूमिं (for यानशालां) N2 जगाम च, B1.3 D5.7 G2 M1.3 जगाम स, Dm1 D5 उपागमत्.

4 V2 illeg for 4 (cf v l 3) — ^{a}) Ś1 यानशाला (for यान°) — ^{b}) N2 प्रच्छन्न रथ (hypm) K(ed) Cg प्रच्छन्नो (for प्रच्छन्नं) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.6.7 M1.2 राक्षसेश्वर, D1 अभिनिर्ययौ (for राक्षसाधिप) — ^{c}) V1 सचोदयामास, M2 प्रचोदयामास (for संचोद°) D1 तु सूतं चोदयामास — ^{d}) Ś1 D1 T2.3 रथ (for रथः) Ś1 N V2 B1.3.4 D2.3.5.7 मे, D1 दे (for स) — After 4 D1 ins

620* आयुधानि च सर्वाणि रथोपकरणानि च ।

5 V2 illeg for 5 (cf v l 3) — ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.6.7 क्षणे तस्मिन् (for क्षणेनैव) — ^{b}) Ś1 स्वच्छ (for लघु) — ^{c}) T3 M3 (after corr *sup lin sec m* as in text) सचोदयामास (for संयोज°) — T1 missing from मत in 5^d up to 6^b on a damaged fol — ^{d}) Ś1 B3 D2.3 तस्यातिरुचिरं शुभम् D3 रुद्र) N2 तस्यामैरुदविक्रमैः, N1 V1 B1.4 D5.7 तस्याभिरुचिरं शुभम् — After 5 N2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

621* सर्वोपकरणैर्युक्तं पताकाभिरलंकृतम् ।

6 V2 illeg for 6 T1 missing up to 6^b (cf v l 3 and 5 respy) — ^{a}) Ñ1 रथं काञ्चनम् (by transp) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 स तु काञ्चनम् (for काञ्चनं रथम्) D2 काञ्चनं स समास्थाय — ^{b}) Ś1 D1.3 मणिभूषित (D1 °षण) Ñ1 B1.3.4 D5.6.7 हेमभूषित, V1 हेमभूषण, G2 (*sup lin* also) °भूषण (for रत्नभूषितम्) — ^{d}) B3 हयैः (for खरैः) Ś1 N2 Dm1 D5.7.8 T3 G1 काञ्चनसूत्रकैः D4 T2 कनकभूषितैः, G1 काञ्चनभूषितैः

7 V2 illeg for 7 (cf v l 3) — ^{a}) Ñ1 सिंह, T3 येन (for मेघ) Ś1 D1.3 तेन मेघनिनादेन — ^{b}) Ś1 Dg1 (marg) D1–3 T3 M1 ययौ (for स तेन)

8 V2 illeg for 8 (cf v l 3) — ^{d}) D4 धवलच्छत्रोपशोभित — After 8^{ab}, N2 V1 B1.3.4 ins while D5.7 subst for 8^{cd}

622* दान्तमनुलिप्ताङ्गो दिव्यकाञ्चनभूषणः ।
[D5 [आ]दीप्तो (for [आ]दिग्धो)]

G 3 39 9
B 3 35 9
L 3 39 9

दशास्यो विंशतिभुजो दर्शनीयपरिच्छदः ।
त्रिदशारिर्मुनीन्द्रघ्नो दशशीर्ष इवाद्रिराट् ॥ ९
कामगं रथमास्थाय शुशुभे राक्षसाधिपः ।
विद्युन्मण्डलवान्मेघः सबलाक इवाम्बरे ॥ १०
सशैलं सागरानूपं वीर्यवानवलोकयन् ।
नानापुष्पफलैर्वृक्षैरनुकीर्णं सहस्रशः ॥ ११
शीतमङ्गलतोयाभिः पद्मिनीभिः समन्ततः ।
विशालैराश्रमपदैर्वेदिमद्भिः समावृतम् ॥ १२
कदल्याढकिसंबाधं नालिकेरोपशोभितम् ।
सालैस्तालैस्तमालैश्च तरुभिश्च सुपुष्पितैः ॥ १३
अत्यन्तनियताहारैः शोभितं परमर्षिभिः ।
नागैः सुपर्णैर्गन्धर्वैः किंनरैश्च सहस्रशः ॥ १४

—Before 8cd Ñ2 V1 B1.3.4 read 10 —c) Ś1 D1.3 G M वैदूर्य (for वैदूर्य) —d) Dg1 T3 G2 कुडल G1 भूषित (for भूषण) —After 8, Ñ2 V1 B1.3.4 ins, while D2 subst for 10cd

623* घमान्ते मारुतोद्धूत सविद्युदिव तोयद ।

9 V2 illeg for 9 (cf v l 3) D5 om 9–10b Ñ V1 B1.3.4 D7 om 9 T1 missing 9ab on a damaged fol —a) Dt1 D8.4 दशग्रीवो (hypm) (for दशास्यो) D4 T2 M1 विंशद्भुजो दशग्रीवो, G1 दशग्रीवो विंशभुजो —c) Ś1 D1.3 मुनिघ्नश्च, D1 सुरघ्नश्च (for मुनीन्द्रघ्नो) —d) Dm D3 G M दशाद्रुम (for °शीर्ष)

10 V2 illeg for 10 D5 om 10ab (cf v l 3 and 9 resp) Ñ2 V1 B1.3.4 read 10 before 8cd —a) Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D1-3.3 T2 कामग (for कामग) Ś1 Ñ1 D1.3 आरुह्य (for आस्थाय) —b) Ś1 Ñ2 D1.4.7 T1 G1 M3 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —For 10cd D5 subst 62* and read after 8 (owing to om) —d) D2 इवाम्बर, D3 इवातुर (for इवाम्बरे)

11 V2 illeg for 11 (cf v l 3) —ab) B1.3.4 Dt1 D8 सशैल M1 सलिलैस् (for सशैल) Ś1 Ñ1 D3 सशैला त्सागरानूपो, V2 D1 M2 सशैलान्सागरानूपान्, V1 D2 स शैल(D2 °लान्) सागरानूपे, D4 स शैलान् सागरानूप, Cv,p सशैल सागरानूप (as in text) (for a) D1 विस्तीर्णंद्रुमं * * * दान° ◎ Ck cites शैल सहितसागरानूप तथा। Ct शैलसहित सागरानूपं । तत् कूल ◎ —After 11ab Ñ2 V1 B1.3.4 D7 ins.

624* रमणीय तदा पश्यन्गच्छंश्चैव सागरम् ।
सर्वैर्बहुविधैर्व्याप्त विचित्र क्वचित्समम् ।

(l 1) G(ed) तदा (for तदा) V1 B1 D8.3 [अ]पश्यद् (for पश्यन्) V2 D5.7 पश्यन्स सागर B1(pr also) गच्छंश्चैव सागर (for the post half) —(l 2) Ñ2 D1.7 च विविधैर् (for बहु°) V2 D5.7 विद्र B4 पुष्प (for चित्र) } —Before 11cd N1 V1 (om 13cd) B1.3.4 D8.7 read 13 T1 missing from वृक्षैर् in 11d up to 12b on a damaged fol —c) N1 D1 नानावर्ण, D1.3 नानाद्रुम (for °पुष्प) Ñ2 D8.7 अन्यैश्च बहुभिर्वृक्षै V1 B1.4 अन्यैश्च वृक्षैर्बहुभिर् B3 नानाबहुविधैर्वृक्षै —d) Ś1 D1-3 अनुकीर्णान्, Ñ2 V1 B1.4 D8.7 समाकीर्ण B1 Dg1 T2 अवकीर्ण (for अनुकीर्णं) Ś1 Ñ2 D1-3.3.7 समतत (for सहस्रश) —After 11 T2 reads 14cd–15

12 T1 missing up to 12b (cf v l 11) T2 om (hapl) 12–14 D1 om 12ab Ñ2 V B1.3.4 D8.7 transp 12ab and 12cd D2 reads from 12a up to 625* in marg —a) Ś1 Ñ V B1.3.4 D3.5.7 M2 विमल (for मङ्गल) —b) D2 समन्वित (for °न्तत) Ñ1 सपद्माभि सहस्रश, V2 V (V2 illeg up to समा) B1.3.4 D8.7 नदीभिश्च समाकुल —After 12ab, Ś1 V1 D7(marg) 2 ins

625* सागर च स्रवन्तीभि पश्यमान समन्तत ।
[Ñ1 नदीभि परिवारित, L(cd) पश्यमान स सवन (for the post half)]

—c) Ñ2 V1 B1.3.4 D8.7 चाश्रमपदैर् (for आ°) —Ñ1 om 12d —d) Dg1 Dt1 D8 अलङ्कृत, Dm1 D5 विराजित (for समावृतम्) Ś1 D1-3 नरनारीसमावृत(D1.2 °वृतै (D2 °कुलं), N2 V B1.3.4 D8.7 शोभित च महर्षिभि

13 T2 om 13 (cf v l 12) V1 om 13cd V2 illeg for 13–14 N1 om from सबाध up to शोभि in 13ab N2 V1 (only 13cd) B1.3.4 D8.7 read 13 before 11cd —a) N1 T2 कदलीवन, Dg1 कदल्यादिक, D4.6 कदल्याढक, G2 कदल्याक्ति, Ck कदलवदवि (for कदल्याढकि) Ś1 D1.3 कदलीवन(D2 °दल)सबाधं, V2 B1.3.4 D8.7 वन कदम्बसबाधं ◎ Ct कदल्यटवि कदलीवन तत्र शोभा वत् ◎ —b) Ñ1 शोभितै (for °शोभितम्) Ś1 Ñ2 B1.3 नारिकेलोपशोभित, B4 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T2 नारिकेलोपशोभित, D1 नारिकेरोपशोभिभि, D2 नारिकेरैश्च शोभित, D3 नारिकेलोपशोभितै M om (hapl) 13c–15b. T2 om 13cd —cd) V1 Dg1 D1.2.6.7 सालैस् B1 च हिन्तालैस् (for तमालैश्च) D4 सालैस्तमालैस्तालैश्च (for c) Ś1 Ñ1 D1-3 पुन्नागैस् (for तरुभिश्) D1 सुशोभितै, D5 [स]पशोभित (for सुपुष्पितै) N2 D8.7 हिन्तालैश्चम्पकै(D7 °क)कै, B1 तमालैरर्जुनैर्वे, B3.4 हिन्तालैरर्जुनैर्धवै, Dm1 D5 G2 पुष्पितैस्तरुभिर्वृत (for d) V1 शालैस्तमालैर्हिन्तालैरहेमै प्रियकैर्वकै

14 T1 om 14 (cf v l 12) V2 illeg M om 14 (for both cf v l 13) Ñ2 V1 B1.3.4 D8.7 om 14ab D2.3 repeat (var) 14ab after 15 —a) Ś1 D2 (second

जितकामैश्च सिद्धैश्च चारणैश्चोपशोभितम् ।
आजैश्चानसमांशैश्च वालखिल्यैर्मरीचिपैः ॥ १५
दिव्याभरणमाल्याभिर्दिव्यरूपाभिरावृतम् ।
क्रीडाविविधचित्राभिरप्सरोभिः सहस्रशः ॥ १६
सेवितं देवपत्नीभिः श्रीमतीभिः श्रिया वृतम् ।
देवदानवसंघैश्च चरितं त्वमृताशिभिः ॥ १७
हंसक्रौञ्चसमाकीर्णं सारसैः संप्रणादितम् ।
वैदूर्यप्रस्तरं रम्यं स्निग्धं सागरतेजसा ॥ १८
पाण्डराणि विशालानि दिव्यमाल्ययुतानि च ।
तूर्यगीताभिजुष्टानि विमानानि समन्ततः ॥ १९
तपसा जितलोकानां कामगान्यभिसंपतन् ।
गन्धर्वाप्सरसश्चैव ददर्श धनदानुजः ॥ २० G 3.39.20 B 3.35.20 L 3.39.17

time) व्रयत, D1 मन्यत्र (for मयन्त) —ᵈ) D1 सवित (for शोभित) —After 14ᵃᵇ, T3 reads for the first time 19-20 repeating them in their proper place Ñ1 illeg for 14ᶜ T1 missing from पर्णै in 14ᶜ up to सहस्रश in ᵈ on a damaged fol T2 reads 14ᵉ-15 after 11

15 M om 15ᵃᵇ (cf v l 13) T1 which is damaged for ᶜᵈ up to वालि transp 15ᵃᵇ and 15ᶜᵈ —ᵃ) Ś1 D1-3 विद्याधरैर् (for जितकामैश्च) D6 सिद्धैश्च (for सिद्धैश्च) —ᵇ) Ñ3 ऋषिभिश् (for चारणैश्) D4 [प]व (for [उ]प) Ñ2 V B1 D6 7 कृतपुण्यैश्च शोभित, B1 4 कृतपुण्यैरशोभित, Dm1 D8 G3 चारणैरुपशोभित —After 15ᵃᵇ, Ś1 Ñ1 D1-3 read 19-20 (D1 om 20ᶜᵈ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 19ᵃᵇ (along with 627* except V1) —D1 om 15ᶜ-17ᵇ Ñ2 V B1 3 4 D6 7 om 15ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D2 द्विजैर्, Dg1 Dm1 D4 8 G1 3 M1 2 Cg k अजैर्, D2 भार्गैर्, Cn t as in text (for आनैर्) Ś1 D2 वैर, D3 सिद्धैर्, G2 सूर्यैर् (for सांशैर्) Ñ1 सूयाशच* स्वतरेर् (sic) —ᵈ) G1 मरीचिभि (for °पै) —After 15 D3 5 repeat (var) 14ᵃᵇ G1 3 M1 2 read 19 20

16 D1 om 16 (cf v l 15) Ñ1 om 16-17 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 transp 16ᵃᵇ and 16ᶜᵈ —ᵃ) Ś1 D3 -भुषाभिर् D3 भूषाभिर्, D6 7 माल्याभिर् (for माल्याभिर्) —After 16ᵃᵇ, Ñ2 V B1 3 4 D6 7 ins

626* उत्तराश्च कुरून्पश्यन्पद्मश्चैव नगोत्तमान् ।

[Ñ3 D6 7 स उत्तरान्, V1 चतुरश्च (for उत्तराश्च) V1 om (hapl ?) पश्य]

—V2 illeg for 16ᶜᵈ —ᶜ) Dt1 D6 -रत (for रति) Ś1 D2 3 विहाराभिर् (for विविधाभिर्) Dg1 Dm1 D4 8 T3 G3 क्रीडाविविधैर् (Dg1 T3 °रसविधि [by transp])ताभिर् —ᵈ) Ś1 D2 3 समावृत V1 B1 3 4 M2 3 समवत (for सहस्रश) Ñ2 D6 7 स्त्रीभिश्चाप्य समवत

17 Ñ1 om 17 (cf v l 16) Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 om 17ᵃᵇ (for D1 cf v l 15) —ᵃ) D3 दिव्यपत्नीभि, T2 देवकन्याभि (for देवपत्नीभि) —ᵇ) Ś1 Dg1 D4 T2 3 G1 3 M1 समावृत, Dt1 D6 उपासित, D2 3 M2 3 समवत (for श्रिया वृतम्) —ᶜ) B3 D1 गन्धर्वै (for संघैश्च) T3 missing for 17ᵈ-18ᵇ on a damaged fol —ᵈ) V2 सवित (for चरित) Ś1 D2 3 सेवित चामृताशिभि, Ñ3 V1 B3 4 D6 7 सेवित ह्यमृताशिभि, B1 सवित ह्यमृताशिभि, D1 शोभित परमर्षिभि —After 17 Ś1 reads 21ᵃᵇ

18 T1 missing 18ᵃᵇ (cf v l 17) V2 illeg D2 om 18 —ᵃᵇ) Ś1 हंसोत्कृष्ट (for हंसक्रौञ्च) D4 T1 M1 समाकीर्णं (for समाकीर्णं) D1 हंसकृष्णसमाकीर्ण, D3 हंसोत्कृष्ट समाकीर्णा Dt1 D6 सम्प्रणादित, D1 सम्प्रणादितं, D3 सम्प्रणादित (for °णादितम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 हंसवत (Ñ1 illeg)स्तम्भैश्च समन्तादनुनादितं —Ñ2 V1 B1 4 D6 7 om 18ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Dg1 Dm1 D4 8 G1 2 M Cn g k वैडूर्य (for वैदूर्यं) Ś1 D2-3 (D3 [का य]स्तर) भूमि, Ñ1 प्रस्तरा स्निग्धा, Dt1 प्रस्तर स्निग्ध, Dm1 D1 प्रस्तर स्निग्ध, D1 प्रस्तरा भूमि, D6 प्रस्तर स्निग्ध (for प्रस्तर रम्य) G3 वैडूर्यास्तरण दिव्य —ᵈ) Ś1 Ñ1 D3 स्निग्धा, Dt1 D6 T3 स्पष्ट (for स्निग्ध) ⁂ Ck1 सागरतेजसा सागरोपमेश्वमन स्निग्ध सान्द्र नीलवर्ण ⁂

19 Ś1 Ñ1 D1 3 read 19-20 (D1 om 20ᶜᵈ) Ñ2 V B1 3 4 D2 7 read 19ᵃᵇ after 15ᵃᵇ T3 reads for the first time 19-20 after 14ᵃᵇ, repeating it here G1 3 M2 3 read 19-20 after 13 —ᵃ) V1 B1 3 4 Dm1 (after corr as in text) D5 7 8 T1 G M पाण्डराणि (for पाण्डुराणि) B3 विचित्राणि (for विशालानि) —ᵇ) Ś1 D2 दिव्यमाल्य, D1 दिव्यमाल्य, D4 T1 G1 M1 दिव्यमाल्या (for °माल्य) Ñ2 दिव्यमालास्तृणानि च, V1 दिव्यान्याभरणानि च, B3 दिव्यमाल्यास्तरणानि च, D6 7 दिव्य माल्यान्वितानि च —After 19ᵃᵇ Ñ2 V2 B1 3 4 D6 7 ins

627* क्रीडागृहाण्यप्सरोभिर्नूपुरानावलोकयन् ।

[D3 क्रीडागृहोप्सरोभिश्च (sic) (for the prior half)]

☞ V2 illeg from 19ᶜ-34ᵇ —ᶜ) V1 B3 4 D5 7 विघुष्टानि, B1 प्रघुष्टानि, D1 3 -[ज]नु(D1 °ष्टु)ष्टानि, D6 -[ज]भिघुष्टानि, M2 3 [ज]भिजुष्टानि (for [अ भि]जुष्टानि) Ś1 तूर्यघोषानुघुष्टानि, Ñ1 तूर्यगीतस्वघोषाणि, Dg1 तूर्यगीतानि घुष्टानि, G1 तूर्यगीतानि घुष्टानि —D6 om (hapl ?) 19ᵈ-21ᶜ —ᵈ) Ñ1 च खेचर, G3 सहस्रश (for समन्तत)

20 V2 illeg D6 om 20 (for both, cf v l 19) Ś1 Ñ1 D1-3 read 19-20 (D1 om 20ᶜᵈ) after 15ᵃᵇ T3 reads for the first time 19-20 after 14ᵃᵇ repeating it here G1 3 M2 3 read 19-20 after 13 —ᵃ) Ś1 D1-3

G 3 39 0 B 3 35 21 L 3 39 21

निर्यासरसमूलाना चन्दनानां सहस्रशः ।
वनानि पश्यन्सौम्यानि घ्राणतृप्तिकराणि च ॥ २१
अगरूणां च मुख्याना वनान्युपवनानि च ।
तक्कोलाना च जात्यानां फलानां च सुगन्धिनाम् ॥ २२
पुष्पाणि च तमालस्य गुल्मानि मरिचस्य च ।
मुक्तानां च समूहानि शुष्यमाणानि तीरतः ॥ २३
शङ्खानां प्रस्तरं चैव प्रवालनिचयं तथा ।
काञ्चनानि च शैलानि राजतानि च सर्वशः ॥ २४
प्रस्रवाणि मनोज्ञानि प्रसन्नानि ह्रदानि च ।
धनधान्योपपन्नानि स्त्रीरत्नैरावृतानि च ॥ २५

[आ]जितलोकाना, B2 जितकामानाम् (for जितलोकाना) B1 दिव्याभरणमाल्यानाम् —ᵈ) D1 [अ]भिसृत, D3 [अ]भिसर्पता, G2 [अ]वलोकयन्, Ck [अ]पि सपतन् (for [अ]भिसपतन्) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 M2 3 इतश्चतश्च धावता (Ñ1 M2 3 गच्छता) —D1 om 20ᶜᵈ —ᶜ) Ñ V1 B1 4 D5 3 T2 [अ]प्सरसा (for [अ]प्सरसा) —T1 missing from धन up to पश्यन् in 21ᶜ on a damaged fol —ᵈ) Ñ1 जगाम (for ददर्श) ⁂ Cv पाण्डराणीत्यादि श्लोकद्वय विहाय सागरतीरसंस्थानान्तर द्रष्टव्यम्। पुस्तकेषु तु लेखकै प्रमादात् मधुन केषुचित् कोशेषु ⁂

21 V3 illeg for 21 D1 om up to 21ᶜ (for both cf v l 19) T1 missing up to पश्यन् in 21ᶜ (cf v l 20) Ś1 reads 21ᵃᵇ after 17 —ᵃ) Ś1 D1-3 तिर्यक्स स्थान, Ñ1 निर्यासस्थान (for निर्यासरस) D3 भूताना, T3 मत्ताना (for मूलाना) —D3 reads in marg from 21ᵇ up to तक्कोलानां च in 22ᶜ —ᵇ) T2 दृढकाना (for चन्दनाना) —D1 om 21ᶜ-23ᵇ —ᶜ) Dg1 T3 रम्याणि (for सौम्यानि) —ᵈ) Ś1 D2 3 घ्राणसंतर्पणानि च, N1 * x – ति(illeg) जगाम ह —For 21-24 Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 subst 631*

22 V3 illeg D1 om 22 (cf v l 19 and 21) D3 reads in marg up to तक्कोलानां च in 22ᶜ (cf v l 21) For subst in Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 21 and 24 —ᵃᵇ) Dg1 Dt1 Dm1 D2-4 8 अगुरूणां Ś1 D2 सुरभीनि वनानि च, D3 समुद्राणि शुष्यमाणानि च (hypm) (for ᵇ) N1 चन्दनागुरुपुष्पाढ्य वन चोपवन तथा —After 22ᵃᵇ, Ñ1 (partly illeg) ins

628* द्रव्या*…पुण्या पश्यता* ययौ तथा ।
वनानि नागपुष्पाणा********।

—ᶜ) Ś1 Ñ2 कक्कोलकाना, Dg1 कक्कोलाना च, Dm1 D2 कंकोलानां च, D3 चकोलाना च (for तक्कोलानां च) Dm1 D2 4 G3 मुख्यानां (for जात्यानां) D3 वनानि च कंकोलाना —ᵈ) Ś1 D2 रुचि(D3 °च)स्पृश, Ñ1 illeg Dm1 पनसानां, D3 रसायन, D4 G2 पनसाना (for फलाना च) Ś1 Ñ1 सुगधिन (for °नाम्) G3 सुगन्धीनि फलानि च

23 V3 illeg for 23 (cf v l 19) D1 om 23ᵃᵇ (cf v l 21) —For subst in Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 21 and 24 —ᵃ) Ś1 D3 वृक्षाणि च, Ñ1 **णि(illeg) च, D3 वृक्षाणां च, M3 पुष्पाणां च (for पुष्पाणि च) —ᵇ) Ś1 D3 गुल्मान्वै, N1 गुल्मांश्च (for गुल्मानि) M3 मरुतस्य (for मरिचस्य) —Ñ1 illeg for 23ᶜ —ᶜ) Ś1 चैव सघानि, D2 च ससंघानि, D3 च समुद्राणि (for च समूहानि) —ᵈ) Ś1 D2 पुष्यमाणानि, Dm1 D1 पुष्पमालानि —T1 missing from तीरत up to च in 24ᶜ on a damaged folio G2 तीरशा (for तीरत) Ñ1 शुष्यमाण समंतत,

24 V3 illeg for 24 (cf v l 19) T1 missing up to च in 24ᶜ (cf v l 23) —ᵃ) Dt1 D6 Ct शैलानि (for शङ्खाना) Ś1 Ñ1 Dg1 D1-3 (D3 [before corr] as in text) T2 Cm प्रस्तरान्, Dt1 D6 प्रवरान्, D3 प्रकर (for प्रस्तर) —ᵇ) Ś1 D2 3 प्रवराण्यपि चान्यत, Ñ1 प्रवाल निकरांस्तथा, Dt1 D6 प्रवालनिचयांस्तथा D1 प्रवालरयांपि चान्यत, G1 प्रवालनिलय तथा —After 24ᵃᵇ, Ś1 N1 D1 3 ins

629* उद्धृतानि यथाकाल तरङ्गैः सलिलवेदिभि ।

[D1 तीक्ष्णै (for तरङ्गैः) D1 3 जीविभि (for वेदिभि) Ñ1 illeg for the post half]

—ᶜ) Dt1 D6 च शृङ्गाणि, G2 M2 3 विशालानि (for च शैलानि) —ᵈ) D1 रंजितानि (for राज°) Dt1 D6 तथैव च (for च सर्वशः) ⁂ Cm शैलानीत्यादिषु लिंगव्यत्ययः आर्षः ⁂ —For 24ᶜᵈ Ś1 D1-3 subst

630* काञ्चनाश्चैव शैलाश्च राजताश्चैव सर्वशः ।

[D3 शैलांश्च (for शैलाश्च) D1 [अ]पि (for [च]व) Ś1 सर्वत (for °शः)]

—For 21-24, Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 subst

631* वैडूर्यशङ्खमुक्ताना प्रवालानां च संचयान् ।
मन्येषां चैव रत्नानां कृताग्रोपजीविभि ।
वनानि च सुरम्याणि कक्कोलाना तथैव तथा ।
अगुरूणां तमालस्य गुल्मांश्च मरिचस्य च ।
काञ्चनान्पर्वतांश्चैव राजतांश्च सहस्रशः । [5]

[(l 1) D5 वैडूर्य —(l 2) Ñ1 अ वै*****(illeg) —(l 3) B1 वनस्य च, B4 द्रुमस्य च (for रत्नस्तथा) V1 कक्कोलानां फलस्य च (for the post half) —(l 4) Ñ1 V1 अगुरूणां D5 आगरूणं —(l 5) V1 राजतोदैर (hypm) (for °ताश्च)]

25 V3 illeg for 25 (cf v l 19) —ᵃᵇ) Dm1 D5 G1 [अ]द्भुतानि (for ह्रदानि) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3, 5 7 ह्रदान्विमल(Ś1 D1 3 °विमल)तोयश्च नैलमध्यगतानि च —ᶜ)

हस्त्यश्वरथगाढानि नगराण्यवलोकयन् ।
तं समं सर्वतः स्निग्धं मृदुसंस्पर्शमारुतम् ॥ २६
अनूपं सिन्धुराजस्य ददर्श त्रिदिवोपमम् ।
तत्रापश्यत्स मेघाभं न्यग्रोधमृषिभिर्वृतम् ॥ २७
समन्ताद्यस्य ताः शाखाः शतयोजनमायताः ।
यस्य हस्तिनमादाय महाकायं च कच्छपम् ।
भक्षार्थं गरुडः शाखामाजगाम महाबलः ॥ २८
तस्य तां सहसा शाखां भारेण पतगोत्तमः ।
सुपर्णः पर्णबहुलां बभञ्जाथ महाबलः ॥ २९
तत्र वैखानसा माषा वालखिल्या मरीचिपाः ।
अजा बभूवुर्धूम्राश्च संगताः परमर्षयः ॥ ३०
तेषां दयार्थं गरुडस्तां शाखां शतयोजनाम् ।
जगामादाय वेगेन तौ चोभौ गजकच्छपौ ॥ ३१ G 3 39 32 B 3 35 32 L 3 39 33

B4 -वृंदैर् (for -रथैर्) N1 सेवितानि, T1 2 शोभितानि (for आवृतानि)

26 V3 illeg for 26 (cf v l 19) —^{a}) Ś1 रूढानि, Ñ V1 B1 3 4 D4 7 पूर्णानि, D1-3 गूढानि, G2 -बाढानि (for गाढानि) —^{b}) B4 D11 D6 विलोकयन्, D1 व्यलोकयन् —^{c}) D1 3 तत् (for तं) D2 सर्वं (for समं) Ś1 हरित, D4 हरितं, D2 च हितं, D5 पर्वत (for सर्वतः) Ñ1 वाग्समा न्सर्वत स्निग्धान् —^{d}) D1 दृष्ट (for मृदु) Dg1 सुस्पर्शं (for संस्पर्शं) Ś1 मृदुस्पर्शपतावळ, Ñ1 °मारुतान् —For subst in N2 V1 B1 3 4 D4 7 cf v l 27

27 V3 illeg for 27 (cf v l 19) Dg1 om 27^{ab} T1 missing from सिन्धु in 27^{a} up to न्य in 27^{d} on a damaged fol —^{a}) Ś1 स्वरूपं; Ñ1 अनूपान्, D11 D6 T2 अनूपे (for अनूपं) —^{b}) Ś1 D2 3 धनदस्तुप, Ñ1 D1 M1 त्रिदशोपम, D6 M2 त्रिदशोपमं, M3 त्रिदिवोपमं —For 26^{c} 27^{b} N2 V1 B1 3 4 D4 7 subst

632* पश्यन्नथ स सम्राज आश्रमे पुण्यकर्मण ।
सिन्धुराजस्य तु मुनेर्नानामण्डकधारिण ।
समालकम्य पथेन रावणो गगनेचरः ।
तदनन्तरमेवासौ पश्यति स्म महाद्रुमम् ।

[(l 1) V1 सम धाम (for न सम्राज) G(ed) स पश्यन्थ संम्राज (by transp) (for the prior half) —(l 2) D4 7 च (for तु) V1 स सिन्धुराजस्य मुनेर् (for the prior half) —(l 4) D4 7 अन्तर (for अन न्तरम्) B4 [आ]तु (for [अ]सौ)]

—After 27^{ab}, M2 ins

633* रम्यान्पद्मान्विविधान्नदीश्च सुमहद्रका ।

—^{c}) Ś1 D2 3 ततो ददर्श; Ñ1 स ददर्श + (illeg) G2 M1 °द्यश्यत्, M3 स ददर्शं च (for तत्रापश्यत्स) N2 V1 B1 3 4 D1 4 7 नील(D1 नव)जीमूतसंकाशं —^{d}) D11 Dm1 D6 मुनिभिर् (for ऋषिभिर्) Ś1 सदा D2 स्तुत (for वृतम्) D1 वृक्षं पक्षिगणैर्वृत

28 V3 illeg for 28 (cf v l 19) —^{a}) D2 यद्गता (for यस्य ता) D1 सर्वकाम्युतता शाखा —^{b}) G2 आवृता (for आयता) Ś1 D2 सर्वतो योजनायता । N2 V1 B1 3 4 D4 7 G(ed) शि(V1 श)द्वृता शतयोजना (G(ed) °न) D3 सवाश्च शतयोजना —^{c}) Ś1 D2 3 यस्या, D1 यस्ते (for यस्य) —^{d}) Ś1 D1 2 स (for च) —^{e}) Ś1 Ñ2 D4 7 भक्षार्थी, Ñ1 V1 B1 3 4 D1-3 भक्षार्थी (for भक्षार्थं) —^{f}) M1 आनहार (for °गाम) D1 महाजव (for °बल)

29 V3 illeg for 29 (cf v l 19) —^{ab}) Ñ2 V1 B4 D4 7 G1 यस्य, B1 3 पश्य (for तस्य) N V1 B1 3 4 D4 7 महतीं, D4 स महा (for सहसा) Ś1 D2 3 स ता सुमहतीं शाखां (for ^{a}) M2 पतगेश्वर (for °गोत्तम) D1 बाह्या तस्य शाखा तु भक्षार्थं गरुडस्तथा —^{c}) Dm1 D6 सुवर्ण, D1 वमन (for सुपर्ण) Ñ1 सुपूर्णपत्रबहुला —^{d}) Ś1 D2 3 सुमहाबल, N2 V1 B1 3 4 D4 7 तरसा बली, G2 च महा° (for [अ]थ महाबल) D1 वालखिल्यैरधिष्ठिता

30 D1 om 30–34 —^{a}) Ñ B1 3 4 D4 7 यत्र, G2 वने (for तत्र) Ś1 D2 3 नाम, Ñ V1 B1 3 4 D4 7 सिद्धा (for माषा) —^{b}) N1 V1 B1 3 4 D2 3 वालि(V1 °ख)खिल्या —^{c}) Ś1 D2 अप्सन्, D6 आना (for अजा) Ś1 D2 मेध्याश्च, M2 (sup lin also) धूम्राश्च (for धूम्राश्च) D3 अजाश्च कृष्णयो धूम्रा —^{d}) Ś1 D2 सत्क्या (for संगता) G2 परमर्षभ (sic) (for °य) —For 30^{cd} N2 V1 B1 3 4 D4 7 subst while Ñ1 ins 1 2 3 after 30^{ab}

634* कम्पमानास्तपोग्लाना शाखाया परमर्षय ।
बभूवुर्बहुसाहस्रा यत्र त च महर्षय ।
अजाश्च वालिसेधाश्च संगता ऊर्ध्वरेतस ।

[(l 1) V1 -रूमा D1 क्षीणा (for ग्लाना) —(l 2) Ñ1 समता (for यत्र ते) Ñ1 V1 परमर्ष (for च मह°) —(l 3) D1 स्तुताश्च (for अजाश्च) N1 वारिपेथाश्च, D1 वालिमेधाश्च (for वालिसेधाश्च) V1 सहता (for संगता) Ñ1 B1 4 पूर्व (for ऊर्ध्व)]

—After 30 D1 ins

635* मध्ये बभूवु सूक्ष्माश्च संगता परमर्षय ।

31 V3 illeg D1 om 31 (cf v l 29 and 30 respy) —^{a}) N2 V1 B1 3 4 D4 7 M2 यदा (for तेषां) Ś1 दयार्थी, N1 दयावान्, D6 तदर्थं, M2 भयार्ता (for दयार्थं) D1 शक्ताश्च (for गरुडस्) —^{b}) Ś1 D2 योजनायतां D2 योजनायुतां G2 शतयोजन —Ś1 om 31^{c}–32^{b} —^{c}) Dg1

G 3 39 33
B 3 35 32
L 3 39 34

एकपादेन धर्मात्मा भक्षयित्वा तदामिषम् ।
निषादविषयं हत्वा शाखया पतगोत्तमः ।
प्रहर्षमतुलं लेभे मोक्षयित्वा महामुनीन् ॥ ३२
स तेनैव प्रहर्षेण द्विगुणीकृतविक्रमः ।
अमृतानयनार्थं वै चकार मतिमान्मतिम् ॥ ३३
अयोजालानि निर्मथ्य भित्त्वा रत्नगृहं वरम् ।
महेन्द्रभवनाद्गुप्तमाजहारामृतं ततः ॥ ३४
तं महर्षिगणैर्जुष्टं सुपर्णकृतलक्षणम् ।
नाम्ना सुभद्रं न्यग्रोधं ददर्श धनदानुजः ॥ ३५
तं तु गत्वा परं पारं समुद्रस्य नदीपतेः ।
ददर्शाश्रममेकान्ते पुण्ये रम्ये वनान्तरे ॥ ३६

Dt₁ D₆ T₃ भक्षामादाय (for जगा°) —ᵈ) M₃ ताबुभौ (for तौ चोभौ)

32 V₂ illeg D₁ om 32 (cf v l 19 and 30 respy) Ś₁ om 32ᵃᵇ (cf v l 31) —ᵃ) Ñ₁ D₂₃ स निषादेषु Ñ₂ V₁ B₁₃₄ D₅₇ यो निषादेषु (for एकपादेन) —After 32ᵃᵇ Ñ B₁₄ D₅₆₇ M₃ ins Ś₁ subst for 32ᶜᵈ

636* निषादविषय कृत्स्न शाखया विचचार ह ।
[Ś₁ N₁ D₃ M₃ [अ]भिक्षयान]

while D₃ ins after 32ᶜᵈ

637* जघान विषय सर्वं नषाद शाखया तदा ।

—ᶜ) D₃ नैषाद (for निषाद) Ś₁ D₄₈ T G₂ M₁₂ गत्वा, G₁ भित्वा Cr m g k t as in text (for हत्वा) —ᵈ) B₁₄ D₃₇ G₂ शालाया (for शाखया) D₄ G₁ पतगाधिप, G₃ पतगोत्तमा, L(ed) विहगोत्तम —D₅ om 32ᵉᶠ —ᶠ) Ś₁ तपस्विन, D₃ महर्षय (for महामुनीन्) Ñ B₁₃₄ D₅₇ महर्षींश्च विमुच्य तान्

33 V₂ illeg D₁ om 33 (cf v l 19 and 30 respy) —ᵃ) Ñ₂ V₁ B₁₃₄ D₅₇ तेनैव तु, Dg₁ Dt₁ D₆ T₃ स तु तेन (for स तेनैव) Ñ₁ तु हर्षेण, Ñ₂ B₂ स हृषण, B₃₄ D₅₇ सहृषण(sic) M₃ प्रभ श्रेण (for प्रहर्षण) —ᵇ) Ñ₂ V₁ B₁₃₄ D₅₇ द्विगुणाकृत (for °णीकृत) Ś₁ विग्रह (for विक्रम) —ᶜ) Ñ₁ [आ]नयनार्थे (for °र्थं) Ñ V₁ B₁₄ D₅₇ च (for वै) —ᵈ) Ś₁ मतिमानमति (for °न्मतिम्)

34 V₂ illeg for 34ᵃᵇ D₁ om 34 (cf v l 19 and 30 respy) D₃ om 34ᵃᵈ —ᵃᵃ) Ñ₁ सछिद्य (for निर्मथ्य) D₄ G₁ अयोजाल विनिर्मथ्य (for ᵃ) Dg₁ G₂₃ M₁ पर, Dm₁ D₄ वन (for वरम्) T₁₃ C, भित्वा रत्नमय गृह (for ᵇ) Ś₁ D₃ अग्निज्वालासमाकीर्णं तद्भवेत समोत्तम —For 34ᶜᵈ, Ñ₂ V₁ B₁₃₄ D₅₇ subst

638* अयोजाल च तच्छित्त्वा गृह भित्वा च काञ्चनम् ।
[V₁ अयोज्ञन (for °जाल) D₅₇ न (for तच) B₁ छित्त्वा (for भित्वा)]

—ᶜ) Ś₁ D₂₃ भवन गत्वा, M₃ भवनाच्चस्मार् (for भवनाद्गुप्तम्) —ᵈ) Ñ V B₁₃₄ D₅₇ ततोऽहृत (by transp.), M₃ [अ]मृत स्वग (for [अ]मृत तत) Ś₁ D₃ जमाहैवामृत स्थु, D₂ सवाहारामृत व्यु —After 34, Ñ V B₁₃₄ D₅₇ M₃ ins

639* प्रकाश्य च स्वक तेजस्तानृषीन्विप्रमुच्य च ।
कृतकृत्यमिवात्मान स मेने पक्षिणा वर ।
[Ñ₁ M₃ transp l 1 and 2 —(l 1) V₁ B₁ [अ]पि B₃₄ [इ]ति (for च) Ñ₁ M₃ प्रकाशयित्वा स्व तेजो (for the prior half) Ñ₁ महर्षीन् (for तानृषीन्) M₃ तान विश्राय चापम (for the post half) —(l 2) Ñ₁ अत (for इव) —V₃ illeg from the post half up to 35ᵇ V₃ om स (subm) Ñ₁ मेनेसौ (for स मेने)]

—After 34, D₃ ins

640* मातर मोक्षयामास दास्याद्दमितविक्रम ।

35 V₂ illeg for 35ᵃᵇ (cf v l 34) —ᵃ) D₄₈ स (for त) D₄ गुणैर् (for गणैर्) Ś₁ स(L[ed] स)महाहिगणैर्जुष्ट —ᵇ) D₃ सिद्धचारणसेवित —ᶜ) Ś₁ Ñ B₁₃ D₇ T₃ सुचद्र, V D₁₃.₅ सुचद्र, B₄ सुपर्ण, D₃ च चद्रे (for सुभद्र) —After 35ᶜ D₃ ins

641* रोहण पक्षिनिर्वृतम् ।
वट सुरम्य तत्रस्थ

—ᵈ) D₃ वात्पीत्य (sic) (for ददर्श) —Ñ₂ reads in marg from धनदानुज up to ददर्श in 37ᶜ —After 35 Ś₁ D₁ ins

642* शाखाविटपसकीर्णं शुभगन्धमनोहरम् ।
[D₁ सुरूप सु L(ed) °गध (for शुभगध)]

36 Ñ₂ reads in marg 36 (cf v l 35) —ᵃ) Ś₁ Ñ₂ V B₁₃₄ D₂₃₄₅₇ स (for त) Ñ₂ V B₁₃₄ D₇ गत्वा तु (by transp) D₅ गत्वा च (for तु गत्वा) M₁ गत्वैव परम पार —ᵇ) Ś₁ D₂₃ सागरस्य (for समुद्रस्य) G₂ महीपते (sic) (for नदी°) —For 36ᵃᵇ, D₁ subst while Ñ₁ ins after 36ᵃᵇ

643* ततस्तस्मिन्शुभे देशे तीरे नदनदीपते ।
[Ñ₁ पुण्ये तीर्थे (for देशे तीरे)]

—B₂ om 36ᶜ–38ᵇ Dg₁ reads in marg 36ᶜᵈ —ᶜ) D₁ चालक्ष्य (for एकान्ते) —ᵈ) Ś₁ पुण्य (for पुण्ये) T₁₃ transp पुण्ये and रम्ये D₁ पुण्य रम्य वनात्तर

तत्र कृष्णाजिनधरं जटावल्कलधारिणम् ।
ददर्श नियताहारं मारीचं नाम राक्षसम् ॥ ३७

स रावणः समागम्य विधिवत्तेन रक्षसा ।
ततः पश्चादिदं वाक्यमब्रवीद्वाक्यकोविदः ॥ ३८ G 3 39 4 B 3 35 4 L 3 39 4

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

---

37 Ñ1 reads in marg up to ददर्श in 37c (cf v l 35) B4 om 37 (cf v l 36) —a) Ś1 Ñ2 V B1 2 D1 2 4 7 M3 तत्र (for तत्र) —V3 illeg from वल्कल in a up to d —b) Ś1 Ñ V1 B1 3 Dt2 Dm1 D4 5 6 मकुट (for वल्कल)

38 B4 om 38ab (cf v l 36) —a) Ś1 रावणस्तु, D1-3 M3 स रावण, T1 2 रावणस्त्व (for स रावण) Ñ1 स रावण दुरात्मा, N2 D5 7 रावणस्तेन समस्य, V1 स रावण सद्भागम्य —b) Ś1 D2 3 स्वेन (for तेन) Ś1 D1 3 रक्षसा, Ñ V B1 3 D1 4 6 पूजित (for रक्षसा) —After 38ab, Ś1 D3 2 ins

644* कुशल परिपप्रच्छ यथावत्तेन पूजित ।

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S (M3 reads l 1-2 after 38ab and l 4-6 after 38cd) ins

645* मारीचेनार्चितो राजा सर्वकामैरमानुषैः ।
त स्वयं पूजयित्वा तु भोजनेनोदकेन च ।
अथापि हितया वाचा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
कच्चित् सुकुशलं राजँल्लङ्कायां राक्षसेश्वर ।
केनार्थेन पुनस्त्वं वै तूर्णमेवमिहागत ।
एवमुक्तो महातेजा मारीचेन स रावण ।

[(l 1) D4 सवकामैर् (for °मर्). —(l 2) Dg1 G3 भोजयित्वा (for पू°) Dt1 D4 6 T1 च (for तु) M3 (with hiatus) आसनेन (for भोज°) D4 [आ]सनेन (for [उ]दकेन) —(l 4) Dg1 Dt1 D6 T3 ते G3 स (for सु) —(l 5) Dg1 T3 हि (for वै) Dm1 D6 स्तेन चार्थे (D6 चार्थे)नागत, G3 M1 2 केन चार्थेनागत G1 केनैवार्थेन च पुनस् (for the prior half) Dt1 Dm1 D4 8 G1 एव G2 M1 पुनर् (for एवम्) Dm1 D4 G2 समागत (for इहा°)]

—Thereafter M3 cont

646* प्रतिगृह्य च ता पूजा मारीच वाक्यमब्रवीत् ।

—a) Ñ1 D1 अथ, T1 2 च तु (for तत) N2 V B1 3 4 D5 7 transp तत and पश्चादिदं —After 38 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

647* अचलचलमतिप्रकाशधैर्या
अचलबलाश्रयमाश्रयो बलानाम् ।
अचलरक्षसं कथान्तरे च
वचनमिदं स जगाद देववशत्रु ।

[(l 1) N2 V3 D5 -चलमति, B3 om चलम्(for चलमति) Ñ2 B1 D5 7 -वीर्यो (for -धैर्यो) —(l 2) N2 D5 7 प्रबल (for अचल-) B1 4 आश्रयं, B3 आश्रय (for आश्रयो) —(l 3) N2 D5 7 (अ)भी, V3 om (for अत) —(l 4) V3 partly illeg B1 3 4 D5 om स, V1 तिजगाद (for स जगाद) B3 om देव]

Colophon Ś1 D1 3 om (cont. the Sarga) —*Sarga name* Ñ1 सामानुप्रवर्णन, Ñ2 आश्रमदर्शन, V B1 3 4 मारीचाश्रमगमन, D3 मारीचदर्शन, D5 7 मारीचाश्रमदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 3 om Ñ2 D5 7 40 V1 39 V3 41 B4 42 Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 8 T G M1 35 D2 43 M2 3 36 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

३४

G 3 49 1
B 3 36 1
L 3 39 43

मारीच श्रूयतां तात वचनं मम भाषतः ।
आर्तोऽस्मि मम चार्तस्य भवान्हि परमा गतिः ॥ १
जानीषे त्वं जनस्थानं भ्राता यत्र खरो मम ।
दूषणश्च महाबाहुः स्वसा शूर्पणखा च मे ॥ २
त्रिशिराश्च महातेजा राक्षसः पिशिताशनः ।
अन्ये च बहवः शूरा लब्धलक्षा निशाचराः ॥ ३
वसन्ति मन्नियोगेन अधिवासं च राक्षसाः ।
बाधमाना महारण्ये मुनीन्ये धर्मचारिणः ॥ ४
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
शूराणां लब्धलक्षाणां खरचित्तानुवर्तिनाम् ॥ ५
ते त्विदानीं जनस्थाने वसमाना महाबलाः ।
संगताः परमायत्ता रामेण सह संयुगे ॥ ६

34

Ś1 D1.3 continue the previous Sarga D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ś1 Ñ1 B1.3.4 Dg1 D1.4.7 T3 G1 M2.3 तावद् (for तात) —b) Ñ2 B1.3.4 D5.7 जल्पत (D5 °त) V भन्मत, G3 M2.3 भाषित (for भाषत) —c) T3 ततो (for आर्तो) T2 हि (for ऽस्मि) Dg1 आगतोऽस्मि ममार्तस्य —d) Ñ V B1.3.4 D4.5.7 अद्य (D4 इह) परा (for हि परमा) Ś1 D2.3 त्वत्तो नान्या (Ś1 °न्य) परा गति, D1 साहाय्यं मम साम्प्रत —After 1 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

648* नैर्ऋतानां सहस्रेषु सगतेषु बहुष्वपि ।
न तवास्ति रणे वीर सहायः सदृशः क्वचित् ।
मत्तद्विपसहस्रस्य यद्बलं बलशालिनः ।
सकुद्धस्य च मारीच तद्बलं त्वयि तिष्ठति ।
बलं तेऽतिबलं तात येनाहं परितोषितः ।
संयुगे शत्रुसैन्यस्थो यदा क्रोधं नियच्छसि ।
त्वं हि योग्यः सहायत्वे त्वं हि योग्यः पराक्रमे ।
त्वद्विधं हि न पश्यामि लङ्कायां बलशालिनम् ।
न च प्रणयभङ्गो मे कर्तव्यो भवता त्विह ।
अर्थी त्वामर्थयाम्यद्य कुरुष्व वचनं मम ।

[(l 1) V2 illeg up to सग Ñ2 D5.7 समवेषु (for संग°) V1 बलेष्वपि (for बहु°) —(l 2) B2.3 वीरः (for वीर) —(l 4) V B1.4 हि (for च) V2 illeg from त्वयि up to परितोषि in l 5 —(l 6) Ñ2 illeg for शत्रुसैन्यस्थो D7 यथा (for यदा) —(l 7) V1 पराक्रमैः —(l 8) Ñ2 D5.7 तु न, B1 न च (for हि न) V1 बलशालिनो (for °नम्) —(l 9) V2 illeg from णयभङ्गो up to भ in l 10 —(l 10) Ñ2 B1 अर्थी त्वाम (B1 त्वद्) र्थयाम्यद्य B3 (marg also अर्थी त्वां प्रार्थयाम्यद्य) अर्थः त्वामनुयाम्यद्य (for the prior half) Ñ2 illeg for कुरुष्व]

2 a) Ś1 Ñ1 B1 Dm1 D1-3.6 G1 जनस्थानं —b) Ś1 D1-3 यत्र भ्राता (by transp) K(ed) यथा भ्राता. —c) Ś1 महावीर, Ñ1 V B1.4 D1.3.5.7 महावीर्य, B1 Dg1 T3 महातेजा (for °बाहु) —d) Ś1 Ñ1 D2 T2.3 G1 शूर्पणखी

3 V1 om 3ab —a) Ñ2 D5.7 महावीर्यो (Ñ2 °र्यो) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 महाबाहु (for °तेजा) —b) V2 illeg from ताशन up to लब्ध in d Ñ2 D5.7 राक्षसाः पिशिताशिनः, D3 G2 राक्षसाः पिशिताशनाः —c) M3 अथैव (for अन्ये च) Ś1 क्रूरा (for शूरा) —d) D2 T3 लब्धलक्ष्या Ś1 D1-3 राक्षसा क्षतजक्षणा, Ñ1 राक्षसा वै महाबला

4 a) V1 D3 सन्नियोगेन Note hiatus between a and b —b) Ñ1 B3 वनवासाश्च, Ñ2 V B1.3 D5.7 G1.3 कृतवासाश्च (V1 °सौश्च) Dg1 Cg K(ed) निर (Cg K(ed) °त्य) वास, Dm1 T M3 Cm, gp tp रतिवास, D3 कृतवासाश्च (for अधिवासं) Ś1 D1.2 बलिनो दृढविक्रमाः, D3 राक्षसा पिशिताशनाः, G2 ह्यधिवासं महाबला, M1 कृतवासा महाबला, M2 कृतवासास्तु राक्षसाः ‖ Ct अधिवास उपद्रव इति कतक ‖ —c) B3 बध्यमाना (for बाध°) —d) Dg1 Dm1 D6 T2.3 G2.3 M वै, D4 तान् (for ये) Ñ1 महर्षीन्, G1 मुनींस्तान् (for मुनीन्ये) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.4.7 धर्मपरायणान् (for ये धर्मचारिण)

5 b) M2 घोरकर्मणां (for भीम°) —D1 om (hapl) 5c–8b V1 om 5cd —c) Ś1 Ñ V2 B1.4 D2.3.6.7 बहुशो, D4 G1 M2.3 क्रूराणां (for शूराणां) V2 illeg from लब्ध up to व in वर्ता° in d (cf v 1 in d) Ñ2 illeg from णां in लक्षाणां up to ति in d Dt1 T3 लब्धलक्ष्याणां —d) Ś1 V2 B1.3.4 D2.3.7 M3 खरस्य व (V2 illeg up to व) शवर्तिनां Ñ1 खर* *वर्तिनां (illeg)

6 D1 om 6 (cf v l 5) —a) V1 B4 यदानीं (for त्वि°) L(ed) जनस्थान (for °ने) —b) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 निवसतो (B3 °ति) M2.3 वसमाना (for वसमाना) Dg1 T3 निशाचरा (for महाबला) —c) D4 सयता, D5 सहता, M1 (after corr, sec m as in text) निहता (for संगता) Ś1 Ñ B1.3.4 D2.3.7 M3 (after corr sec m as in text) परमायस्ता (for °यत्ता) V1 समवाश्च हता सर्वे —d) Ñ V B1.3.4 D2.3.5 स्थिता (for सह) —After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G1.3 M ins

तेन संजातरोषेण रामेण रणमूर्धनि ।
अनुक्त्वा परुषं किंचिच्छरैर्व्यापारितं धनुः ॥ ७
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसामुग्रतेजसाम् ।
निहतानि शरैस्तीक्ष्णैर्मानुषेण पदातिना ॥ ८
खरश्च निहतः संख्ये दूषणश्च निपातितः ।
हत्वा त्रिशिरसं चापि निर्भया दण्डकाः कृताः ॥ ९
पित्रा निरस्तः क्रुद्धेन सभार्यः क्षीणजीवितः ।
स हन्ता तस्य सैन्यस्य रामः क्षत्रियपांसनः ॥ १०
अशीलः कर्कशस्तीक्ष्णो मूर्खो लुब्धोऽजितेन्द्रियः ।
त्यक्तधर्मस्त्वधर्मात्मा भूतानामहिते रतः ॥ ११
येन वैरं विनारण्ये सत्त्वमाश्रित्य केवलम् ।
कर्णनासापहारेण भगिनी मे विरूपिता ॥ १२
तस्य भार्यां जनस्थानात्सीतां सुरसुतोपमाम् ।
आनयिष्यामि विक्रम्य सहायस्तत्र मे भव ॥ १३
त्वया ह्यहं सहायेन पार्श्वस्थेन महाबल ।
भ्रातृभिश्च सुरान्युद्धे समग्रान्नाभिचिन्तये ॥ १४

C 3 40 21
B 3 36 15
L 3 39 57

649* नानाप्रहरणोपेता खरप्रमुखराक्षसा ।
[Dt1 D6 नानाशस्त्रप्रहरणा (for the prior half)],

while D3 ins

650* जनस्थान वसन्ती च स्वसा मे भीमविक्रमा ।
पराजिताथ रामेण स्वसा मम विरूपिता ।
कर्णनासापहृता च शूर्पणख्या स्वसुर्मम ।

7 D1 om 7 (cf v l. 5) —^{a}) Ñ1 तव (for तेन) —^{b}) B4 (marg also as in text) सर्वे ते (for रामेण) —Dg1 reads 7^{cd} in marg —^{c}) B1 नानुक्त्वा, Dg1 Dt1 Dm1 D5 अनुक्ता (sic) (for अनुक्त्वा) Ś1 D4 8 विप्रिय, G3 पौरुष, L(ed) विषय (for परुष) —^{d}) T2 व्यापारिता (sic) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 4 5 7 M3 घोरराशीविषोपमैः, Ñ3 स ✱✱✱✱ षमैः (illeg)

8 D1 om 8^{ab} (cf v l 5) —^{a}) Ś1 D3 8 ततस्तेन, Ñ1 तानि रक्ष , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ततस्तानि (for चतुर्दश) D3 जनस्थाने (for सहस्राणि) —Ñ1 om 8^{bc} —^{b}) B1 D3 च चतुर्दश, M1 2 क्रूर(M3 भीम)कर्मणा (for उग्रतेजसाम्) Ś1 Ñ3 V B1 3 D6 7 राक्षसानां चतुर्दश, D2 सहस्राणि चतुर्दश —^{c}) Dt1 Dm1 D6 8 G1 M3 दीप्तैर् (for तीक्ष्णैर्), Ñ2 V B3 4 D5 7 M2 जनस्थाने (for शरैस्तीक्ष्णैर्)

9 ^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 M3 त्रिशिरास्तथा (for च निपातित) —^{c}) Dm1 D5 G1 (ए)व (for (अ)पि) K(ed) हतश्च त्रिशिराश्चापि —For 9^{cd}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 4 7 M3 subst

651* ऋषीणामभयं दत्त कृता क्षेमाश्च दण्डका ।

[cf 3 32 10^{cd} Ñ1 illeg for ऋषीणामभय Ñ3 illeg for the post half M3 कृतक्षेमाद्]

—V3 B1 3 4 cont

652* दुर्गमास्तत्र यो ऽस्मिं सुभगाकार्यकारिणा ।

10 ^{a}) V3 नियुक्त (for निरस्त) B4 Dg1 नोधेन (for क्रुद्धेन) —^{b}) Ñ3 V B1 3 4 D5 7 सहलक्ष्मण, D3 त्यक्तजीवित, D2 तीक्ष्णजीवित, T3 क्षणजीवित (for क्षीणजीवित) —^{c}) Dg1 T3 सहर्ता, Dm1 आहृता (for स हन्ता) Ñ1 M3 खर (for तस्य) —^{d}) Ñ2 V पांस(V1 °शु)क (for पांसन)

11 Dg1 reads from ब्धो in^{a} up to रत in^{d} in marg —^{ab}) D1 T1 2 दु शील (for अशील) G1 क्षत्रियस् (for कर्कशस्) Ñ1 लुब्धो मूर्खस्तीक्ष्णो, V B1 3 4 मूर्खो लुब्धस्तीक्ष्णो (both by transp) (for तीक्ष्णो मूर्खो लुब्धो) —Ñ3 partly illeg for^{ab} —^{c}) Ñ2 Dt2 D1 5 6 7 त्यक्त धर्मा (for °धर्मस्) Ś1 V1 D3 4 8 M3 ह्यधर्मज्ञो, V B1 3 4 D2 त्वधर्मज्ञो, D2 ह्यधर्मात्मा (for त्वधर्मात्मा) T1 2 G2 3 M1 2 सत्त्वा(T2 कृत्वा) धर्ममधर्मात्मा —After 11, V3 B1 3 ins

653* तपस्वी चीरधारी च सभार्यः सधनुर्धरः ।

12 Ñ3 illeg for विनारण्ये सत्त्वमा —^{a}) Dg1 T3 तेन (for येन), D2 (अ)रण्य (for °ण्ये) —^{b}) Ñ3 Dt1 D आस्थाय (for आश्रित्य) ✿ Ct सत्त्व बलमेव केवलमाश्रित्य न तु धर्मं ✿ —^{c}) Dg1 D2 T G M1 2 (अ)पहरणाद्, D1 प्रहारेण (for (अ)पहारेण) D2 कर्णनासापहरणाद्; D3 कर्मणा सापराधेन

13 ^{a}) Dt1 D6 अस्य (for तस्य) D1 जनस्थाने (for °नात्) —^{b}) D1 वैदेहीं जनकात्मजा —For 13^{ab}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 4 6 7 subst M3 ins l 2-3 only after 13^{ab}

654* तस्य भार्या विशालाक्षी नाम्ना सीतेति विश्रुता ।
रूपयौवनसंपन्ना श्रीरपद्मेव शोभना ।
अद्य गत्वा जनस्थानात्तामहं लोकसुन्दरीम् ।

[(l 1) V2 अस्य (for तस्य) Ś1 D2 3 जनस्थाने (for विशालाक्षी) —(l 2) M3 संपन्ना (for °न्ना) Ñ3 illeg for श्रीरपद्मे Ś1 D2 श्री पद्मेव भूषिता V1 नव या श्रियेवापरा, V2 श्रीरिवैव शोभना, D3 श्री मा यद्वे विभूषिता (sic), M3 यौवनसंपन्ना विभूषिता (for the post half) —(l 3) Ś1 D2 3 भार्या तस्य M3 तस्य भार्या (for अद्य गत्वा) V1 जनस्थान (for °नात्) V1 तस्य भार्यां जनस्थाने (for the prior half)] —^{c}) D1 आनयामि च मारीच, G2 आनयिष्यामि विक्रम्य —^{d}) Ś1 त्वं तु, M3 चात्र (for तत्र)

14 G2 om 14-15 D1 om 14 —^{a}) Dm1 तु (for

G 3.40.22 B 3.36.15 L 3.39.58 तत्महाय्यो भव त्वं मे समर्थो ह्यसि राक्षस ।
वीर्ये युद्धे च दर्पे च न ह्यस्ति सदृशस्तव ॥ १५
एतदर्थमहं प्राप्तस्त्वत्समीपं निशाचर ।
शृणु तत्कर्म साहाय्ये यत्कार्यं वचनान्मम ॥ १६
सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
आश्रमे तस्य रामस्य सीतायाः प्रमुखे चर ॥ १७
त्वां तु निःसंशयं सीता दृष्ट्वा तु मृगरूपिणम् ।
गृह्यतामिति भर्तारं लक्ष्मणं चाभिधास्यति ॥ १८
ततस्तयोरपाये तु शून्ये सीतां यथासुखम् ।
निराबाधो हरिष्यामि राहुश्चन्द्रप्रभामिव ॥ १९

हि) Dg1 सनाथेन (for सहायेन) —^{b}) Ś1 D2.3 निशाचर (for महाबल) —^{c}) M2 सैंद्रानपि (for भ्रातृभिश्च) Dg1 Dt1 D6 T3 सर्वान् (for युद्धे) —^{d}) D4 G1 समास (sic) (for समग्रान्) Dg1 [अ]तिचिंतये, Cm g as in text (for [अ]भिचिन्तये) Dt1 D6 नाहमप्यानुचिंतये —For 14^{cd} Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.5.7 subst

653* सन्द्रानपि सुरान्युद्धे समेतान्न विचिन्तये ।

[Ñ1 illeg for से द्रानपि Ś1 D2.3 सस्ये, V सर्वान् (for युद्ध) V3 B1.3 समतान्, B4 समस्तान् (for समेतान्) Ś1 D2.3 न चित[Ś1 (s)नुवच]चितुमुत्सहे, Ñ1 समनस्मानभिचिंतये V1 युद्धे न चिंतयो गम(sic) B3 मानावन चिंतये (for the post half)]

15 G3 om 15 (cf v l 14) Ś1 om 15^{ab} —^{b}) N2 V B1.4 D5.7 [s]सि हि (by transp) (for ह्यसि) —^{c}) D4 T3 वीर्ये (for वीय) D1 युद्धौ (for युद्धे) Ś1 D2.3 युद्धौ च धर्मे, N2 V B1.3.4 D5.7 शौर्य च युद्धौ (B1.3 युद्धे) M2.3 दर्पे च युद्धे (by transp) (for युद्धे च दर्प) N1 युद्धा वीर्येण दर्पेण —^{d}) Ś1 नेद्यास्ति, Ñ1 न चास्ति, N2 V B1.3.4 D5.7 नेत्रास्ति (for न ह्यस्ति) V1 Dg1 सदृश (for °शस्) —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T G1.3 M ins

656* उपायज्ञो महाशूर सर्वमायाविशारद ।

[Dt1 D6 उपायज्ञ (for °ज्ञो) Dm1 D4.6 T1.2 G1 महाशूर, M1.2 महाशूर (for महाशूर) Dt1 महामाया (for सर्वमाया)]

16 ^{a}) N2 अनुप्राप्तस् (for अहं प्राप्तस्) —^{b}) Dm1 D6 त्वत्सकाश (for त्वत्समीप) N V B1.3.4 D5.7 त्वत्सकाशम् रिंदम —After 16^{ab} N2 V B1.3.4 D5.7 ins.

657* यत्तन्मम प्रियं तात मारीच कुरु नान्यथा ।
तपोबलस्थ नियत जानामि त्वां महाबलम् ।
अधर्मात्तपसोवेन ततस्त्वां प्रब्रवीम्यहम् ।
यद्यपि भवता कार्यं तत्र यातेन मे प्रियम् ।

[(l 1) D5.7 मम (for प्रिय) Ñ1.2 त्वत्स (for प्रिय तात) Ñ2 D5 कुरु नान्यथा —(l 2) V3 illeg from स्थ up to l 3 B1.3 तपोवन्त्र (for °बलस्थ) —(l 3) V3 °तस्त तु, B1.3 सर्व निश्चयात(B3 °श्चयः) B4 °श्चयं D5.7 °श्चयात् G(ed) भवतस्त्वन्मया (for the prior half) —(l 4) V3 illeg for तत्र यां Ñ2 D5.7 मर्त्य(D5 °र्त्य) (for मे प्रियम्)] —^{c}) Dg1 साहाय्ये, D2 कर्म च (for तत्कर्म) D6 साचिव्ये (for साहाय्ये) Ñ1 V1 D1 शृणु कर्म च साह्य तत् Cm तदिति भिन्न पदम् ।, Cg शृणु तत्कर्मेत्यत्र तदिति भिन्नपदम् इति —^{d}) Ś1 D2.3 भवता, Ñ1 वदतो, M2.3 वचन (for वचनात्) —For 16^{cd} Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

658* तच्छृणु त्वं महाबाहो महावीर्य वचो मम ।

[Ñ2 D5.7 तच्छ्रुत्वा, D1 तस्मात्त्वं (for तच्छृणु त्वं) D1 साहाय्यं कुरु सुव्रत (for the post half)]

17 D1 om 17-20 —^{b}) Ś1 चित्रो (for चित्रो) —^{c}) Ś1 आश्रमस्थस्य (for आश्रमे तस्य) —^{d}) Ś1 प्रमुख, B1.3 समुखे (for प्रमुखे)

18 D1 om 18 (cf v l 17) —^{a}) Ś1 D2.3 दृष्ट्वा च, Ñ V B1.3.4 D5.7 T3 G M2 त्वां हि, M1 सा त्वां (for त्वां तु) Ñ2 V B1.4 Dm1 D5.7.8 G3 दृष्ट्वा (for सीता) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1.4 D2 निशाम्य, Ñ2 V3 D5.7 निध्यात्य, B3 D3 निशाम्य, Dm1 D6 G3 सीता च, T2 दृष्ट्वा च, G1 दृष्ट्वा सा (for दृष्ट्वा तु) —^{d}) Dg1 D6 चाभ्यधास्यति, D5 चाभिधा स्यति

19 D1 om 19 (cf v l 17) —^{a}) Ś1 D2.3 M2 ततस्ताभ्यां प्रयाताभ्यां, N1 अपयाति तयोस्तत्र, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 रामे सलक्ष्मणे यात —D6 reads from शून्ये up to निराबाधो in 19^{c} in marg —^{b}) Ñ2 V3 B1.3.4 D5.7 सीतां शून्ये (by transp) V1 शून्ये जाते (for शून्ये सीतां) —^{c}) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 निरालम्बो, D4.6 G1 M1 °बाध (for °बाधो) —Ś1 om (hapl) 19^{c}-20^{c} —^{d}) M1 damaged for °हरिष्यामि D3.4 यथा (for इव) —After 19 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

659* भयपानेऽपि च भवान्समर्थो रघुविक्रम ।
कार्यस्य गौरवे चापि विक्रमेऽपि भवान्बली ।
जनस्थाने हता ये तु राक्षसा भीमविक्रमा ।
खरो दूषणत्रिशिरा भगार्थे कोऽपि तत्समम ।
स्वन्मार्गमन्वितं तस्मिन्नाथेन तु सल्दमण । [5]
हृतायां चापि वैदेह्या कृते शूर्पणखाप्रिये ।

[(l 1) D7 अवधाने (for °ने) V1 हि (for च) —(l 2) V1 B3.4 विक्रमे च, G(ed) विक्रमे (for विक्रमेऽपि) B1 वरं, B3 त्वं (for वशा) —(l 3) B1.3 च (for तु) Ñ2 reads विक्रमा in marg —(l 4) V1 दूषणे त्रिशिरा, B4 °दूषणत्रिशिरसा (both hypm) (for the prior half) V3 B3 न (for अपि) V3 उपायज्ञो न त्वत्सम, B4 न कोऽपि त्वत्सम, G(ed) तेषां नैको न च मम (for the post half) —(l 5) V3 त्वमि मार्ग (hypm) B3

ततः पश्चात्सुखं रामे भार्याहरणकर्शिते ।
निस्त्रब्धं प्रहरिष्यामि कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ २०

तस्य रामकथां श्रुत्वा मारीचस्य महात्मनः ।
शुष्कं समभवद्वक्त्रं परित्रस्तो बभूव च ॥ २१

स रावणं त्रस्तविषण्णचेता
महावने रामपराक्रमज्ञः ।
कृताञ्जलिस्तत्त्वमुवाच वाक्यं
हितं च तस्मै हितमात्मनश्च ॥ २२ G 3. 40. 34 H 3. 36. 34 L 3. 39. 05

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

तन्मयम् (for दृश्या°) Ñ2 हि, B2 च, D5.7 (ऽ)पि (for तु). G(ed) रावणे मत्तलक्ष्मणे (for the post half). —(l. 6) Ñ2 D7 चैव, V1 च (subm), D5 om (for चापि)]

20 D1 om 20 (cf v. l. 17) Ś1 om 20^{abc} (cf v. l. 19) —^{a}) Ñ V B1.3.4 D5.7 हतानाहि (for तत पश्चात्) Dg1 T3 राम (for रामे) —^{b}) D3 व्यसन (for °हरण) Ñ3 B1.4 दूषित, Ñ2 V D5.7 दु:खित, Dg1 Dt1 T3 कलित (for °कर्शिते) —^{c}) Ñ1 Dm1 D2.3 T1.3 G M1.2 Cg विस्रब्ध (for निस्त्रब्धं) V2 निहनिष्यामि, G(ed) निहनिष्यामि (for प्रहरिष्यामि) —^{d}) D1 प्रहृष्टेन (for कृतार्थेन) D6 राहुश्चन्द्रमभामिव (= 19^d) —After 20 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

660* कृतप्रिय मे कुरु याच्यमानो
न मे सहायोऽसि भवद्विधिष्ट ।
कार्यं च काल च समीक्ष्य बुद्ध्या
सखानुपायान्विदधासि नित्यम् ।

[(l. 1) Ñ2 D5.7 एव (for यतत्). —(l. 2) V नान्य (for न मे). Ñ2 (ऽ)पि (for ऽसि) V भवान् (for भवद्). —(l. 3) V1 अकार्यंकर्तु च (sic) (for कार्यं च काल च) —(l. 4) Ñ2 V3 B4 D5.7 सदाभ्युपायान्, B1 सर्वानुपाय च (for सखानुपायान्)]

21 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 om 21. —^{a}) Ñ1 G3 तस्माद् (for तस्य) —^{b}) Ś1 D2.3 मारीचस्यागमद्भय, Ñ1 मारीचश्च रावण. —^{c}) D4 परिभवद् (for सम°) Ś1 Ñ1 D2.3 शुष्क मासीच्च त्व (Ñ1 °सीत्स्य)द्वक्त्र, Dt परिशुष्क मुख चासीद् —^{d}) Ś1 D2.3 त्र, Ñ1 Dm1 D6 T3 G1.2 M हृ, T1 G3 ह्र (for च) D1 वह्नयश्च मुहुर्मुहु —After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D2.3.6 S ins

661* ओष्ठौ परिलिहञ्शुष्कौ नेत्रैरनिमिषैरिव ।
मृतभूत इवार्तस्तु रावणं समुदैक्षत ।

[(l. 1) G1 damaged for ज्शुष्कौ नेत्रैर् ... G2 नेत्रै नेत्रयाराथे अन्यथा बहुवचन न घटते ...]

while D1 ins

662* पर्यन महता तस्यां मूर्छा धावतं भूयसी ।
मुहूर्तं लब्धसंज्ञश्च रावणं वाक्यमब्रवीत् ।
रकारादीनि नामानि रामत्रस्तस्य रावण ।
रत्नानि च रथाश्चैव त्रास संजनयन्ति मे ।
[For l. 3 and 4 cf 3. 37. 18]

22 ^{a}) Dt1 राक्षस, Dm1 D6 G1 M3 रावणस् (G2 M2 °स) (for रावण) Ś1 Dt1 D2-4.6 G M तत्र (for त्रस्त) D1 त्रासविषण्णचेता. —^{b}) D1 महातपा (for °वने) —^{c}) Ś1 D1.2 वाक्यं, D3 शोकं (for वाक्य) —^{d}) D6 भर्तुर्, D2 कर्तुं (for तस्मै) Ś1 भर्तुश्च तथात्मनश्च, D1 तस्यात्महितं तथैव (for तस्मै हितमात्मनश्च) —For 22 Ñ V B1.3.4 D5.7 subst

663* स रामवीर्यं ज्ञतया विचेतनो
महाहवे रावणवाक्यचोदितः ।
कृताञ्जलिर्वाक्यमुवाच रावण
हित च युक्त परमार्थतो वच ।

[(l. 1) B1 वीर्यप्रभाव, B3 वीर्यकृतया Ñ1 विचिन्तयन् (for विचेतनो) —(l. 2) Ñ1 महावने, D5 °नो (for °हवे), B3.4 रामश्रुति पुर (for रावणवाक्यचोदित) —(l. 3) Ñ1 तत्त्वम् (for वेदम्) —(l. 4) Ñ1 परं च तद्, V2 B3 परमात्मनो B1 च परात्मनो, B4 (marg also च परात्मनो) च आत्मनो (for परमार्थतो)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.6.7 रावणवाक्य, Ñ1 मारीचसमागम, D1 रावणपवार्द. —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om, Ñ2 D5.7 41 V1 40 V2 42, B4 43, Dg1 Dt1 Dm1 D1.3.4 T G M2 36, D1 38, D2 44, M1.3 37. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

G. 3.40.22 B. 3.36.15 L. 3.39.58

तत्सहायो भव त्वं मे समर्थो ह्यसि राक्षस ।
वीर्ये युद्धे च दर्पे च न ह्यस्ति सदृशस्तव ॥ १५
एतदर्थमहं प्राप्तस्त्वत्समीपं निशाचर ।
शृणु तत्कर्म साहाय्ये यत्कार्यं वचनान्मम ॥ १६
सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
आश्रमे तस्य रामस्य सीतायाः प्रमुखे चर ॥ १७
त्वां तु निःसंशयं सीता दृष्ट्वा तु मृगरूपिणम् ।
गृह्यतामिति भर्तारं लक्ष्मणं चाभिधास्यति ॥ १८
ततस्तयोरपाये तु शून्ये सीतां यथासुखम् ।
निराबाधो हरिष्यामि राहुश्चन्द्रप्रभामिव ॥ १९

हि] Dg1 समाधेन (for सहायेन) —b) Ś1 D3 3 निशाचर (for महाबल) —c) M3 सैंद्रानपि (for भ्रातृभिश्च). Dg1 Dt1 D6 T2 सर्वान् (for युद्धे). —d) D4 G1 समाम (sic) (for समग्रान्) Dg1 [अ]तिचिंतये, Cm g as in text (for [अ]भिचिन्तये). Dt1 D6 नाहमत्रानुचिंतये. —For 14cd, Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.7 subst.

655* संख्यानपि सुरान्युद्धे समेताच विचिन्तये ।

[Ñ1 illeg. for संख्यानपि. Ś1 D2.2 सख्ये, V सर्वान् (for युद्ध) V2 B1.3 समन्तान्, B4 रामस्थान् (for समेतान्). Ś1 D2.3 न चित्[Ś1 [s]नुवच]पितुमुत्सहे, Ñ1 सुगनातामिचिंतये, V1 युद्धे न चिंतये मम(sic), B3 समनाथेव चिंतये (for the post half).]

15 G2 om. 15 (cf. v.l. 14). Ś1 om. 15ab —b) N2 V B1.4 D3.7 [s]सि हि (by transp.) (for ह्यसि) —c) D4 T2 वीर्य॰ (for वीर्ये) D1 युद्धौ (for युद्धे) Ś1 D2.3 युद्धे च धर्मे, Ñ2 V B1.3.4 D3.7 वीर्ये च युद्धे (B1.3 युद्धे), M2.3 दर्पे च युद्धे (by transp.) (for युद्धे च दर्पे) Ñ2 युद्धा वीर्येण दर्पेण —d) Ś1 नेहास्ति Ñ1 न चास्ति, Ñ2 V B1.3.4 D3.7 नैवास्ति (for न ह्यस्ति) V1 Dg1 सदृश (for °शस्) —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.1 T G1.2 M ins.

656* उपायज्ञो महाशूर: सर्वमायाविशारद ।

[Dt1 D6 उपायज्ञो (for °ज्ञः) Dm1 D4.6 T1.2 G1 महाशूर, M2.3 महाशूर (for महाशूर) Dt1 सर्वाशास्त्र (for सर्वमाया-)]

16 a) Ñ2 अनुप्राप्तस्त (for अहं प्राप्तस्) —b) Dm1 D6 त्वत्सकाशं (for त्वत्समीपं) Ñ V B1.2.4 D3.7 त्वत्सकाशमरिंदम. —After 16ab, Ñ2 V B1.2.4 D3.7 ins

657* एतन्मम प्रियं तात मारीच कुरु नान्यथा ।
तपोबलस्थं विपुलं जानामि त्वां महाबलम् ।
अर्थगौरवयुक्तेन ततस्त्वां प्रब्रवीम्यहम् ।
यथापि भवता कार्यं तत्र यत्नेन मे प्रियम् ।

[(l. 1) D3.7 मम (for प्रिय) Ñ2 ** [illegible] (for प्रिय तात) Ñ2 D7 कुरु मान्यथा —(l. 2) V2 illeg. from ** up to l. 3 B1.3 तपोवलस्थ (for °बलस्थं) —(l. 3) V1 °वस्त तु, B1.3 मर्त्यं [illegible] (B2 °वरेन) B4 °वेन, D2.7 °वदेन; G(ed.) °[illegible] (for the prior half). —(l. 4) V2 illeg. for [illegible]. Ñ2 D3.7 [illegible] (D3 °[illegible]) (for मे प्रियम्).] —c) Dg1 तत्कार्य; D1 कर्म च (for तत्कर्म) D4 साचिव्यं (for साहाय्ये) [illegible] Ñ1 D2 शृणु कर्म च साहाय्य [illegible] Cm

तदिति भिन्न पदम्।; Cg. शृणु तत्कर्मेत्यत्र तदिति भिन्नपदम्. —d) Ś1 D2.3 भवता; Ñ1 मद्गतो; M2.3 वचनं (for वचनान्). —For 16cd, Ñ2 V B1.2.4 D3.6.7 subst.

658* तच्छृणु त्वं महाबाहो महावीर्यं वचो मम ।

[Ñ2 D3.7 तच्छृणुष्व, D1 तस्मात्त्वं (for तच्छृणु त्वं). D7 साहाय्य कुरु सुव्रत (for the post. half).]

17 D1 om. 17–20 —b) Ś1 चित्रो (for चित्रो). —c) Ś1 आश्रमस्थस्य (for आश्रमे तस्य). —d) Ś1 प्रमुखं; B1.2 संमुखे (for प्रमुखे)

18 D1 om. 18 (cf. v.l. 17). —a) Ś1 D2.3 त्वां च; Ñ V B1.3.4 D3.7 T2 G M2 त्वां हि; M1 सा त्वां (for त्वां तु). Ñ2 V B1.4 Dm1 D2.7.8 G2 दृष्ट्वा (for सीता). —b) Ś1 Ñ1 V1 B1.4 D3 निशम्य; Ñ2 V2 D3.7 निरीक्ष्य; B2 D2 निशाम्य, Dm1 D8 G2 सीता च; T1 दृष्ट्वा च; G2 दृष्ट्वा सा (for दृष्ट्वा तु) —d) Dg1 D3 चाभ्यधास्यति; D2 साभिधास्यति.

19 D1 om. 19 (cf. v.l. 17). —a) Ś1 D2.3 M3 ततस्तयोः प्रयातयोः; Ñ1 अपयासि ययोस्ततः; Ñ2 V B1.2.4 D3.7 रामे सलक्ष्मणे याते —D6 reads from शून्ये up to निराबाधो in 19a in marg. —b) Ñ2 V2 B1.2.4 D3.7 सीतां शून्ये (by transp.), V1 शून्ये जाते (for शून्ये सीतां). —c) Ñ V1 B1.3.4 D3.7 निरालंबा, D2.4 G1 M1 °बाध (for °बाधो). —Ś1 om. (hapl.) 19d–20a. —d) M1 damaged for न्द्रप्रभामिव. D2.3 यथा (for इव). —After 19, Ñ2 V B1.2.4 D3.7 ins.

659* अपयानेऽपि च भवान्समर्थो लघुविक्रमः ।
कार्यस्य गौरवे चापि विक्रमेऽपि भवान्बली ।
जनस्थाने हता ये तु राक्षसा भीमविक्रमाः ।
खरो दूषणस्त्रिशिरा भवांश्चैकोऽपि तत्समः ।
त्वन्मार्गमन्विते तस्मिन्राघवे तु सलक्ष्मणे । [5]
हतायां चापि वैदेह्यां कृते शूर्पणखाप्रिये ।

[(l. 1) D7 अपयाने (for °ने). V1 हि (for च). —(l. 2) V3 B2.4 विक्रमे च, G(ed.) विक्रमेण (for विक्रमेऽपि). B1 बल, B3 बले (for बली). —(l. 3) B1.3 च (for तु). Ñ2 reads [illegible] in marg. —(l. 4) V2 दूषणैव सत्रिशिरा; B4 खरदूषणत्रिशिरसो (both hypm.) (for the prior half). V2 B4 न (for ऽपि). V2 [illegible] न तत्समः, B4 न [illegible] तत्समः, G(ed.) [illegible] न [illegible] (for the post. half). —(l. 5) V1 यदि [illegible] (hypm.), B3

ततः पश्चात्सुखं रामे भार्याहरणकर्शिते ।
विस्रब्धं प्रहरिष्यामि कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ २०

तस्य रामकथां श्रुत्वा मारीचस्य महात्मनः ।
शुष्कं समभवद्वक्त्रं परित्रस्तो बभूव च ॥ २१

स रावणं त्रस्तविषण्णचेता
महावने रामपराक्रमज्ञः ।
कृताञ्जलिस्तत्त्वमुवाच वाक्यं
हितं च तस्मै हितमात्मनश्च ॥ २२ G. 3.40.31 B. 3.36.24 L. 3.39.65

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

तन्मार्गेण् (for तन्मा°). Ñ2 हि; B1 नु; D5.7 [ऽ]पि (for तु). G(ed.) यत्ते सहलक्ष्मणे (for the post. half). —(l. 6) Ñ2 D7 चैव; V1 च (subm.); D5 om. (for चापि).]

20 D1 om. 20 (cf. v.l. 17). Ś1 om. 20^abc (cf. v.l. 19). —a) Ñ V B1.3.4 D5.7 हर्तास्मि (for ततः पश्चात्). Dg1 T3 रामे (for रामे). —b) D7 -व्यसन- (for -हरण-). Ñ1 B1.4 -दूषिते; Ñ2 V D5.7 -दुःखिते; Dg1 Dt1 T3 -कर्शितं (for -कर्शिते). —c) Ñ1 Dm1 D2.8 T1.2 G M3.2 Cg विस्रब्धः (for विस्रब्धं). V2 निहनिष्यामि; G(ed.) विहरिष्यामि (for प्रहरिष्यामि). —d) D1 प्रहृष्टेन (for कृतार्थेन). D6 राहुर्चन्द्रप्रभामिव (= 19^d). —After 20, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins.:

660* एतत्कार्यं मे कुरु याच्यमानो
न मे सहायोऽस्ति भवद्विशिष्टः ।
कार्यं च कालं च समीक्ष्य बुद्ध्या
सर्वानुपायान्विदधासि नित्यम् ।

[(l. 1) Ñ2 D5.7 एवं (for एतत्). —(l. 2) V नान्यः (for न मे). Ñ2 [ऽ]पि (for ऽस्ति). V महान् (for भवद्). —(l. 3) V1 अमर्दन्तो च (sic) (for कार्यं च कालं च). —(l. 4) Ñ2 V2 B3 D5.7 सर्वानुपायास्त्वं; B1 सर्वान्मया त्वं (for सर्वानुपायान्).]

21 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 om. 21. —a) Ñ1 G2 तस्माद् (for तस्य). —b) Ś1 D2.8 मारीचस्यागमत्वयं; Ñ1 मारीच** रक्षसः. —c) D6 परिमवद् (for समभ°). Ś1 Ñ1 D2.8 शुष्कमासीच्च (Ñ1 °सी**)द्वनं; D1 परिशुष्कं मुखं चासीद्. —d) Ś1 D2.8 स; Ñ1 Dm1 D6 T3 G1.2 M हि; T1 G3 ह्य (for च). D1 उद्विग्नश्च मुहुर्मुहुः. —After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins.:

661* ओष्ठौ परिलिहञ्शुष्कौ नेत्रैरनिमिषैरिव ।
मृतभूत इवार्तस्तु रावणं समुदैक्षत ।

[(l. 1) G2 damaged for शुष्कौ नेत्रैः. ※ Cv : नेत्रैः नेत्राकारैः अन्यथा बहुवचनं न घटते. ※],

while D1 ins.:

662* पंक्तेन महता तस्मिन् मूर्छां यातवते भूयसी ।
मुहूर्ताल्लब्धसंज्ञश्च रावणं वाक्यमब्रवीत् ।
रकारादीनि नामानि रामत्रस्तस्य रावण ।
रत्नानि च रथाश्चैव त्रासं संजनयन्त्यमी ।
[For l. 3 and 4, cf. 3.37.18.]

22 a) Dt1 राक्षसं; Dm1 D8 G2 M3 राक्षसस(G2 M3 °सं) (for रावणं). Ś1 Dt1 D2-4.8 G M त्रस्त (for त्रस्त-). D1 त्रासत्रिपन्नचेता. —b) D1 महावनं (for °वने). —c) Ś1 D1.2 काले; D3 श्लोके (for वाक्यं). —d) D2 भर्तुर्; D3 कर्तुं (for तस्मै). Ś1 भर्तुश्च तथात्मनश्च; D1 तस्यात्महितं वचोन (for तस्मै हितमात्मनश्च). —For 22, Ñ V B1.3.4 D5.7 subst.:

663* स रामवीर्यश्रवणाद्विचेतनो
महाद्युते रावणवाक्यचोदितः ।
कृताञ्जलिश्चेदमुवाच रावणं
हितं च युक्तं परमार्थतो वचः ।

[(l. 1) B1 -वीर्यगमाद्; B3 -वीर्यकृतया. Ñ1 विचिन्तयन् (for विचेतनो). —(l. 2) Ñ1 महावने; D5 °वने (for °द्युते). B3.4 रामपराजितः पुरा (for रावणवाक्यचोदितः). —(l. 3) Ñ1 तत्वम् (for चेदम्). —(l. 4) Ñ1 परं च वच; V2 B3 परमात्मनो; B1 च परात्मनो, B4 (marg. also च परात्मनो) च परात्मनो (for परमार्थतो).]

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D2.3.5.7 रावणवाक्यं; Ñ1 मारीचसमागमः; D1 रावणसंवादः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B1.3 D3 om.; Ñ2 D5.7 41; V1 40; V2 42; B4 43; Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1 36; D1 38; D2 44; M2.3 37. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

३५

G 3 41 1 B 3 37 1 L 3 40 1 तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रस्य वाक्यं वाक्यविशारदः ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो मारीचो राक्षसेश्वरम् ॥ १
सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः ।
अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ २
न नूनं बुध्यसे रामं महावीर्यं गुणोन्नतम् ।
अयुक्तचारश्चपलो महेन्द्रवरुणोपमम् ॥ ३
अपि स्वस्ति भवेत्तात सर्वेषां भुवि रक्षसाम् ।
अपि रामो न संक्रुद्धः कुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥ ४
अपि ते जीवितान्ताय नोत्पन्ना जनकात्मजा ।
अपि सीतानिमित्तं च न भवेद्व्यसनं महत् ॥ ५

35

D3 begins with ॐ. T2 with इति श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः.

1 G(ed.) om. 1. —ᵇ) Dt1 D4.6 महातेजा (for °प्राज्ञो). —ᵈ) D4 राक्षसेश्वर. —For 1, Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 subst.:

664* एवमुक्तस्तु मारीचो दशग्रीवेण रक्षसा ।
उद्भ्रान्तनयनः स्तब्धः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।

[(L. 1) D1 उक्तस्तु. Ś1 राक्षस (for रक्षसा). D5 रावणं राक्षसेश्वर (for the post. half). —(L. 2) Ñ1 युक्तः, Ñ2 V B1.3.4 D2.7 प्रहृ°, D3 प्रस्त° (for स्तब्ध). Ś1 D4.5 प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् (for the post. half). D3 पुनरेव वचो वाच मुखेन परिशुष्यता.]

2 = (Vulg.) 6.16.21; Mbh. (var.) 5.37.14. —ᵃ) Ś1 D4.5 वै महाराज, T2 पुरुषा लोके, (for पुरुषा राजन्). —ᵇ) Ś1 L1 पुरुषा, D5 मनुष्याः, G3 सततं (for सततं). D2 प्रियदर्शना. —ᶜ) Ś1 तु, Ñ2 V3 B3 D1.3.4.7 T2 G M C. तु (for च). D3 [अ] पथ्यस्य (sic) (for पथ्यस्य). ‡ Cr. h. t. अपि तु अप्रियस्यापि तत्कालअप्रियतया प्रतायमान-स्यापि कालान्तरे पथ्यस्य. —ᵈ) D6 Ct श्रोता (for श्रोता). Ñ2 D1 [अ]पि, V3 B3 सु (for च). —After 2, V2 B3 ins.:

665* यद्धु सचिन्त्य तपसा राघवाधम चोदित ।
यत्र दु सुपचक्राम कारणं नैकेन्दरम् ।

[(L. 1) V2 मनसा (for तपसा). V2 (illeg.) (for the post. half).]

3 ᵃ) Ś1 Ñ V B1.2.4 D4.5.6.7 G3 M2.3 नूनं न (by transp.). M3 नभु च (for न नूनं). D1 प्रत्यक्ष, D6 बध्यस (for बुध्यसे). M3 राजन् (for रामं). —ᵇ) D6.1 Dt1 D4.5 T2 महावीर्यं, T1 G3 °वार्य (for °वीर्यं). D6.1 Ct. गुणान्वित, D3 महाबलः T2 वरः M3 गुणाकर (for गुणोन्नतम्). Ś1 Ñ V1 B1.4 D1.2.4.5 यथा वीर्ये (Ñ2 रामे) यथा बल. V2 यथा वापीमहाबलं, B3 महावीर्यं यथा बल, L(ed.) यथा रामो महाबल. —ᶜ) Ś1 D1-3 अयुक्तचार, D6.1 अयुक्त°चार (for °क्तचारश्च). V1 च बले (for चपलो). V1 अयुक्ताचारकृतात्मो —ᵈ) Ś1 B1 D3 वरुणोपम (for °पमम्). —After 3, Ñ1 V B1.3.4 D2.7 ins.:

666* रामेण यद्राक्षसेन्द्र वर्धते तव विग्रहः ।
सर्वं राक्षसलोकं हि तिष्ठन्तं विद्धि सत्वरे ।

[(L. 1) V B3 यद् (for यद्). B1 यद्राक्षसेन्द्र रामेण (for the prior half). —(L. 2) V1 D1 मन (for सर्वं). B3 °सैन्य D1 लोके (for °लोकं). B3 तिष्ठ विद्धि तेन ते (for the post. half).]

4 ᵇ) Dt1 Dm1 D6.1 Ct अपि (for भुवि). B3 D2 G3 सर्वेषां रक्षसां भुवि. ‡ Cg. रक्षसां सपरिवाराणां स्वस्ति भव इति भार्या षष्ठी. ‡ V3 repeats 4ᶜᵈ after 5ᵃᵇ. —ᶜ) V1 [अ]थ, M3 (before corr.) स (for न). Ś1 D1 रावण (for रामो न). V2 भवत्क्रुद्ध (both times) (for न संक्रुद्ध). —ᵈ) D6.1 Dt1 D1 T3 G3 लोकानराक्षसान्, Ct लोकमराक्षस (as in text). —After 4, Ñ1 M2 ins.:

667* पौरुषेण विहीनस्त्वमासादयितुमिच्छसि ।
[M3 नाम्पादयितुम्.]

while Ñ2 V B1.3.4 D2.7 ins.:

668* अल्पवीर्यो महावीर्यं सुदुष्प्रधर्षमाम् ।
राम त समरे मोहाद्यस्त्वं योधितुमिच्छसि ।

[(L. 1) B1.3 अपि (for अल्प). —(L. 2) G(ed.) त्व (for त). V1 यत्न, D3 दास (for यत्र). B3 यस्त्वमिच्छन् दुनस, G(ed.) आसादयितुमिच्छसि (for the post. half).]

5 ᵃ) D1 अपि जीवितनाशाय. —ᵇ) M1 D3 (with hiatus) इत्यन्ना. V3 D6.1 चोत्पन्ना (for नोत्पन्ना). —After 5ᵃᵇ, V3 repeats 4ᶜᵈ. —ᶜ) Ś1 Ñ V Dm1 D6.1.7 T3 G M निमित्त तु, B1.3.4 D1 निमित्तं (B3.4 °त्त च) (for निमित्तं च). —ᵈ) Ś1 D4.1 न भाविता, Ñ1 भविता, D3 नो भवेद् (for न भवेद्). T1 मम (for महत्). —After 5, Ñ2 V B1.3.4 D2.7 ins.:

669* अपि ते स्वस्ति वदाय अपि स्वस्ति सुभाय ते ।
अपि त्वां विपुला लक्ष्मीर्न जह्यादनपायिनी ।

[(L. 1) Note hiatus between the two halves. V3 illeg. from first स्वस्ति up to सुभाय in the post. half. Ñ2 V1 B1 D2.7 सुभाय (for सुभाय). —(L. 2) V3 illeg. for न जह्या°.]

अपि स्वामीश्वरं प्राप्य कामवृत्तं निरङ्कुशम् ।
न विनश्येत्पुरी लङ्का त्वया सह सराक्षसा ॥ ६
त्वद्विधः कामवृत्तो हि दुःशीलः पापमन्त्रितः ।
आत्मानं स्वजनं राष्ट्रं स राजा हन्ति दुर्मतिः ॥ ७
न च पित्रा परित्यक्तो नामर्यादः कथंचन ।
न लुब्धो न च दुःशीलो न च क्षत्रियपांसनः ॥ ८
न च धर्मगुणैर्हीनः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
न च तीक्ष्णो हि भूतानां सर्वेषां च हिते रतः ॥ ९
वञ्चितं पितरं दृष्ट्वा कैकेय्या सत्यवादिनम् ।
करिष्यामीति धर्मात्मा ततः प्रव्रजितो वनम् ॥ १०
कैकेय्याः प्रियकामार्थं पितुर्दशरथस्य च ।
हित्वा राज्यं च भोगांश्च प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ ११
न रामः कर्कशस्तात नाविद्वान्नाजितेन्द्रियः ।
अनृतं न श्रुतं चैव नैव त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १२

G 3 41. 13
B 3 3 12
L 3 40 13

6 [a]) Ñ1 D1 M3 इदृश (for ईश्वर) —[b]) V3 असद्वृत्त (for कामवृत्त) —[c]) Ś1 मा विनश्येत्, D1 भविनेष (for न विनश्येत्) —[d]) D4 मारीचन (for त्वया सह) —After 6 Ś1 D1-3 ins

670* अपि स्वस्ति भवत्यार्त सर्वेषां न क्षपाचर ।
यथा त्व कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रिय ।

[Ś1 om l 1 —(l 1) L(cd) च (for न) D1 भवेद्भ्रष्टा (for the prior half)]

while Ñ2 V3 B1 2 4 D2 7 ins

671* त्व शठे पापनिर्वृत्तेर्दुष्टशीलैर्दुरात्मभि ।
मा मैव स्वजन राजन्स्वराष्ट्र हन्तुमर्हसि ।

[(l 1) B2 न गुठ (for त्व शठ) —(l 2) V3 B4 स्वराष्ट्र (for मं°)]

7 [ab]) Dt1 त्वद्विध, D1 त्वादृश (for त्वद्विध) D4 पापवृत्तो (for काम°) Ñ1 पापमन्त्रवित्, Dm1 D6 T2 G2 3 M1 °मन्त्रित, D4 काममन्त्रित (for पापमन्त्रित) Ś1 D2 3 पापवृत्तो हि दुःशील (Ś1 बहि शील) पापमन्त्री नराधिप, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 दुःशीलस्त्वद्विध पाप कामवृत्तोनितेन्द्रिय —Dm1 om 7[c]-8[b] —[c]) V1 सधन, V2 सजन (for स्वजन) Ś1 D2 3 हेति, Ñ V B1 2 4 D5 7 राजा (for राष्ट्र) —[d]) D4 om स (subm) D6 हसु (sic) Ś1 प्रजा हति सुदुर्मति, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 हति राष्ट्र च (V सु) दुर्मति, D5 7 प्रजा राष्ट्र सु (D5 च) दुर्मति —After 7 Ñ2 V B1 (l 1 only) 2 4 D5 7 ins

672* ये च पूर्वं त्वया प्रोक्ता गेषा रामस्य धीमत ।
दुःश्रुत तत्र तद्रक्ष स महात्मा महायशा ।

[(l 2) V3 illeg from श्रुत up to 8[cd]]

8 D1 om 8[cd] (cf v l 7) V3 illeg for 8[cd] (cf v l 672*) —[a]) Ś1 स (for न) Ś1 D2 3 हि, Ñ V1 B1 2 4 Dm1 D5 6 7 8 T1 3 G M1 स (for च) M1 om 8[ab] —[b]) D2 रामभात्र (for नामर्याद) V1 कदाचन Ś1 रामश्चात्र कथ भवत् —After 8[ab] Ñ2 V B1 2 4 D5 7 ins

673* प्रजा न विमनास्तस्य न तस्य विमुखा द्विजा ।
निर्मर्याद स नो धीरो न हीनो राजलक्षणै ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 विषये स्पृहा (for विमुखा द्विजा) —(l 2) B4 हनो (sic) (for स नो) Ñ2 B1 4 D5 7 वीरो (for धीरो)]

V3 illeg for 8[cd] —[c]) Ñ V1 B1 2 4 D5 7 पापो (for लुब्धो) Ś1 D2 3 नापि (D3 °पि) (for न च) —[d]) Ś1 D2 3 नापि (Ś1 °पि) (for न च) Ñ2 V1 Dg1 -पातक (V1 °गु)क, B -पावन (for -पांसन) —After 8 Ñ2 V B1 2 (followed by 6, 6*) 4 D5 7 read 12

9 Dg1 reads 9[ab] in marg —[a]) Ñ V2 B4 D5 7 न स, V1 न वा (for न च) Ś1 धर्मेद्, T2 मधुर् (for धर्म) D1 तथा धर्मगुणोपेत —[b]) Ñ B1 2 4 G M Cg -[आ]नन्दि (for [आ]नन्द) —[c]) V1 om (subm) B1 2 4 D5 7 न (for हि) Ś1 D2 स तीक्ष्णश्च न भूताना, Ñ1 Dm1 D6 8 T1 2 G M न (Ñ1 स) तीक्ष्णो न च भूताना D1 न तीक्ष्ण सर्वभूताना, D3 न स तीक्ष्णश्च भूताना —[d]) Dt1 D6 T1 सर्वभूत (for सर्वेषा च) D4 G1 2 M3 [अ]हित रत Ñ2 V B1 2 4 D5 7 सर्वेषामहित रत —After 9 Ñ2 B1 2 4 D5 7 ins

674* एत दोषा न रामस्य अनृत तत्र भाषितम् ।
दुःश्रुत च त्वया वीर रामो हि गुणवत्तर ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves —(l 2) B4 वन्नतर (for गुण°)]

10 [a]) T2 वांचित Ś1 D2 3 मत्वा, Ñ V1 B1 2 4 D5 7 M2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —[d]) B1 यत, Cg तात (for तत) B4 Dg1 Dm1 D4 T G प्रव्राजितो ॥ Cvp पितुराज्ञा पुरस्कृत्य तत प्रव्रजितो वनमिति च पाठ ॥ —After 10 Dg1 T3 ins

675* पितुराज्ञा पुरस्कृत्य तत प्रव्राजितो वनम् ।

11 Ś1 reads 11 in marg —[b]) Dt1 om च (subm) D4 T1 G1 M3 भोग (for भोगाश्च) —[d]) Ñ2 V3 B1 2 4 D1 4 5 7 M2 दण्डक वन

12 Ñ2 V B1 2 4 D5 7 read 12 after 8 V3 illeg for 12[ab] —[a]) Dg1 T3 तावत् (for तात) —[c]) Dm1 D4 T3 दुष्कृत, D3 दुःश्रव, T1 G2 M1 2 Cg k दुःश्रुत (for न श्रुत) Dt1 चैव, M1 2 वाक्य (for चैव) Ś1 Ñ V2 B1 2 4

G 3 41 18 / B 3 37 13 / L 3 40 14

रामो विग्रहवान्धर्मः साधुः सत्यपराक्रमः ।
राजा सर्वस्य लोकस्य देवानामिव वासवः ॥ १३
कथं त्वं तस्य वैदेहीं रक्षितां स्वेन तेजसा ।
इच्छसि प्रसभं हर्तुं प्रभामिव विवस्वतः ॥ १४
शरार्चिषमनाधृष्यं चापखड्गेन्धनं रणे ।
रामाग्निं सहसा दीप्तं न प्रवेष्टुं त्वमर्हसि ॥ १५
धनुर्व्यादितदीप्तास्यं शरार्चिषममर्षणम् ।
चापबाणधरं वीरं शत्रुसेनापहारिणम् ॥ १६
राज्यं सुखं च संत्यज्य जीवितं चेष्टमात्मनः ।
नात्यासादयितुं तात रामान्तकमिहार्हसि ॥ १७

D2 5 7 T2 मनूत तु श्रु(T2 °श्रु)त त्वेतद्(Ś1 Ñ1 D2 चापि, T3 चापि) D1 मनूत तु श्रुत वा ते —d) Ñ1 किमिद, Dt1 * * त्व (missing) D1 3 8 T3 G3 M1 Cr k t नैव त्व, G2 नेच्छेय (for नैव त्व) Dm1 कर्तुम् (for वक्तुम्) Ñ2 V1 B1 3 4 वचन त्वम्(B1 मम) राक्षस, D4 T2 नैव वक्तु त्वमर्हसि —After 12 Ś1 reads 16ab —After 12 B2 ins while V2 ins before 12cd

676* न दुर्भगश्च्युतश्चैव नातपस्वी धनुर्धर ।
[V3 illeg up to नातपस्वी]

13 Dt1 om 13 —a) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dm1 D2 5 7 8 T2 G M transp रामो and धर्म D1 धर्मो विग्रहवानेव M2 reads b in marg —b) Ñ1 तथा, D4 G1 M3 रणे (for साधु) Ś1 Ñ2 B1 D2 3 प्रतिश्रय, V B1 प्रतिश्रुत, B4 D5 7 परिश्रय (for -पराक्रम) —After 13ab, Ñ2 V B2 3 4 D1 7 ins

677* मधुर शीलसम्पन्नो मध्यस्थो न च गर्वित ।
गुणैरुपचित सर्वै सर्वदोषविवर्जित ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 मध्यस्थो(D6 °गो)न्वम पितु (for the post half) —(l 2) Ñ2 V उपचितै (for °त) V1 सर्वदोषैर्विवर्जित V2 illeg (for the post half)]

—c) B2 च सर्व (for सर्वस्य) Ś1 सर्वस्य लोकाना (sic) —d) T1 2 देवाना मघवानिव —After 13 Ś1 reads 15cd

14 a) Dg1 हि, Dt1 Dm1 D3 8 G1 2 तु, Ck च (for त्व) —b) G1 स्वह (for स्वेन) —c) Dg1 Dt1 D6 T5 इच्छसे D3 हतु, D3 भोक्तु, T2 कर्तु (for हर्तुं) Ñ V B1 3 4 D5 7 हर्तुमिच्छसि दुर्बुद्धे(Ñ1 दुष्टात्मन्) —d) Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 विभावसो (for विवस्वत) —After 14 Ñ V2 B1 3 4 D5 7 M2 ins

678* भार्यां रामस्य सदृशीं हृत्वा दशरथस्नुषाम् ।
न शक्या रक्षितुं प्राणा यद्यपि त्रिदशा यदि ।

[V1 illeg from भार्यां in l 1 up to खड्ग in 15b —(l 1) N1 हृत्वा त्व (for सदृशीं) N1 वैदेहीं (hypm) N3 ष्ट * (illeg) (for हृत्वा) —(l 2) B2 3 शक्य, D6 शक्येसि (hypm) (for शक्या) B3 यदि (for यद्यपि) Ñ1 यास्यसि यमसादन (for the post half)]

15 V2 illeg up to खड्गेन्ध in b (cf v l 678*) —b) Dg1 T2 Cm खड्गचापघन (by transp) Ś1 चापखड्गधर रणे, Ñ1 शरचापधर रणे, D3 चापहस्त तु स रणे, G(ed) घोरचापेंघन रणे ॥ Cv शरार्चिषमित्यादि । एकादशकम् ॥ Ś1 reads 15cd after 13 —c) D5 7 सुमहा (for सहसा) Dg1 दीप्ति, G2 क्षिप्र (for दीप्त) —After 15, Ñ1 reads 20cd, repeating it in its proper place while V1 ins l 3 6 of 681*

16 D1 om 16–20abcd V1 om 16 Ś1 reads 16ab after 12 —a) D3 -व्यायत (for व्यादित) —Ñ1 illeg for 16b —b) Ś1 D2 शरद्रुम, D2 5 G1 M2 शरजिह्वम् (for शरार्चिषम्) —c) Ñ1 Dm1 D3 G3 खड्ग(Ñ1 illeg) धनु, Dg1 T2 3 G2 M1 3 चापपाश, D5 M3 बाणचाप, D4 G1 खड्गपाश (for चापबाण) Dg1 Dt1 D6 T3 तीक्ष्ण (for वीर) Ś1 खड्गजिह्व दुराधर्षं —d) M2 3 शत्रुसैन्य (for °सेना) Ś1 D2 निबर्हण, G2 प्रहारिण (for (अ)पहारिणम्) T1 शत्रुसैन्यप्रहारिणम् —For 16cd D3 subst, while D2 ins after 16ab

679* आशीविषमिव क्रुद्ध न राम द्रष्टुमर्हसि ।
[D3 स्प्रष्टुम् (for द्रष्टुम्)]

—For 16, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 subst

680* कार्मुकव्यात्तदीप्तास्य शरजिह्वास्त्रकेसरम् ।
रामसिंह वने तात न धर्षयितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ2 V2 B1 3 D5 7 कार्मुकव्यात्त (for °व्यात्त) —(l 2) B4 वनात् (for वने) B4 धावतुम्(subm) (for धर्षयितुम्)]

—Thereafter all the above MSS cont while V1 ins l 3–6(owing to om) after 15

681* प्रज्ञाधातु शीलशृङ्ग रूपपुष्पितकाननम् ।
रामशैलमशीलस्त्व न कम्पयितुमर्हसि ।
बुद्धिवेलापरिक्षिप्तं धनुर्विस्फारितस्वनम् ।
रामसागरमक्षोभ्य न क्षोभ्यो तर्तुमर्हसि ।
खड्गश्रृण्डधनुष्पाश शरौघजठर प्रभुम् ।
रामकालमकालेन न कालयितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ2 प्रज्ञातुल (for °धातु) —(l 2) B4 अशीलागत् (for °स्त्व) —(l 4) V2 illeg from मक्षोभ्य up to l 6 —(l 5) D7 खड्गदट V1 B1 3 4 धनुष्पाणि (for °पाश) B1 3 धनु (sic) (for प्रभुम्) V1 शरौघजठरिभ्य (for the post half) —(l 6) D5 अकाली त्व (for °लेन)]

17 D1 om 17 (cf v l 16) —a) Ñ1 धर्मं च, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भोगांश्च, D2 सर्वं च (for संत्यज्य) —b)

अप्रमेयं हि तत्तेजो यस्य सा जनकात्मजा ।
न त्वं समर्थस्तां हर्तुं रामचापाश्रयां वने ॥ १८

प्राणेभ्योऽपि प्रियतरा भार्या नित्यमनुव्रता ।
दीप्तस्येव हुताशस्य शिखा सीता सुमध्यमा ॥ १९

किमुद्यमं व्यर्थमिमं कृत्वा ते राक्षसाधिप ।
दृष्टश्चेत्त्वं रणे तेन तदन्तं तव जीवितम् ।
जीवितं च सुखं चैव राज्यं चैव सुदुर्लभम् ॥ २०

स सर्वैः सचिवैः सार्धं विभीषणपुरस्कृतैः ।
मन्त्रयित्वा तु धर्मिष्ठैः कृत्वा निश्चयमात्मनः ॥ २१ G 3. 41. 32 B 3. 37. 22 L 3. 40. 23

Ñ2 V B1.3.4 D5.7 च यदीच्छसि (for चेदिच्छसि) —^{c}) Ś1 नैवापादयितुं, D2 M1 नाथा°, D3 नाशाक्लिशयितुं, M2 नाभ्या° (for नाल्पासादयितुं) —^{d}) T1 अथ (for इह) Ñ1 रामोत क इवापर —For 17^{cd}, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

682* नैवापादयितव्यो हि त्वया राम प्रतापवान् ।

[Ñ2 (s)पि (for हि) D1 निवापादयितव्यो (sic) हि (for the prior half) V2 illeg from प्रतापवान् up to 19^{ab}]

—After 17, Ñ1 reads 21^{ab}

18 D1 om 18 (cf v l 16) V2 illeg for 18 (cf v l 682*) —^{a}) Ñ2 D5.7 बल तत्तेजो (for हि तत्तेजो) —^{b}) D4 यत्र (for यस्य) —After 18^{ab}, M2 reads 21^{ab} for the first time repeating it in its proper place —Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 M2 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{c}) Ś1 M2 (before corr) इतु Ñ2 V1 B3.4 D5.7 स्प्रष्टुम् (for हर्तुं) —^{d}) T1 G2 M1 पादाश्रया (for °चापा°) Dm1 D4 वनात् (for वने) Ś1 B1 D2.3 M2 रामबाहु(M2 °चाप)बलाश्रयां, Ñ V1 B3.4 D5.7 अपि रामव्यपाश्रया(V1 °यात्)

—After 18 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

683* यस्य सा नरसिंहस्य सिंहोरस्कस्य भामिनी ।

[D6 यं (for सा) Dt1 om bapl सिंहस्य T3 भामिनीं]

19 D1 om 19 (cf v l 16) V2 illeg for 19^{ab} (cf v l 682*) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 M2 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{a}) Ñ1 illeg for 19^{a} Ś1 D2 प्रियेभ्यो (for प्राणेभ्यो) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रियतमा, D1 प्रिया भार्या, T3 प्रिया तात (for प्रियतरा) —^{b}) Ś1 D2.3 रामा राममनुव्र(Ś1 °वि)ता, D4 नित्यमेवमनुव्रता —After 19^{ab} Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

684* न सा धर्षयितुं शक्या मैथिल्योजस्विनः प्रिया ।

[M1 (ओ)जस्विनी Dt1 Dm1 D6 G2 मैथिली जनकात्मजा, M2 मैथिली राजवप्रिया (for the post half)]

—^{c}) हुताशनस्य (for °शस्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 शिखा दीप्ता सु(Ś1 सु)मध्यमां, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 शिखा सीता सुमध्यमा, D4 शिखा त्वं स्प्रष्टुमिच्छसि

20 D1 om 20^{abcd} (cf v l 16) —^{a}) Ñ V1 व्यर्थमिदं, D4 इमं कृत्वा, D3 व्यर्थममुं, T1 M2 इदं व्यर्थं, G1 M3 इमं व्यर्थं (by transp) (for व्यर्थमिमं) T2 G3 M1 किमु व्यर्थमिदं श्रुत्वा (G3 कृत्वा, M1 कर्तुं) —^{b}) D4 व्यर्थं ते, T2 M1 वीक्षसे, G3 व्रजयस (for कृत्वा ते) Ñ V B1 Dm1 D5.7.8 M3 राक्षसेश्वर (for °साधिप) B1 कृत्वास्य राक्षसेश्वर, B3 ते कृत्वा राक्षसेश्वर —^{c}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 दृष्टो चात्र, Dg1 Dm1 D1.8 T2 G1 M1 दृष्टश्चेत्तु, D1.4 दृष्ट्वा त्वं (for दृष्टश्चेत्त्वं) V2 illeg from त up to सशयित in (1 1) of 687* Ś1 D2 वने (for रणे) Ñ1 दृष्टमात्रो वने तेन, D3 दृष्टस्त्वंव वने तेन —^{d}) Ś1 D2 M1.3 जीवितं तव (by transp) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 जीवितं च नौ, Dt1 D6 उप° (for तव जीवितम्) M3 दुर्लभं जीवितं च ते ❀ Ct तेन धैर्यं रणे दृष्टश्चेत् तदन्तं तद्दर्शनात्प्रभृति तव जीवित मित्यर्थः ❀ —N1 repeats 20^{ef} here reading it for the first time after 15 —Ñ1 (first time) illeg after जीवित up to सुदु in ^{f} —^{e}) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D2.5.7 जीवितं चैव राज्यं च, Ñ1 (second time) जीवितं खलु भोगाश्च, V1 जीवितव्यं च राज्यं च, D2.3 जीवितं खलु राज्यं च —^{f}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.5.7 सुखं (for राज्यं) Ñ1 (second time) illeg for चैव सुदुर्लभम् D2 चेह (for चैव) ❀ Cm जीवितमित्यर्थं भिन्न वाक्यम् ❀ —After 20 Ś1 D2.3 ins, while M2 (*inf lin*) cont after 689*

685* श्रीरामेण सुखस्य राजभोगे रामेण सगत ।

[D2 सुखमे (for सुखसे) M2 गौरवत्यस्याप्यसमे राज्य (for the prior half)]

—After 20, Ñ1 ins

686* दुर्लभानि सदा राजञ्जीवल्लोकेषु * * * ।,

while Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

687* राघवेण विरुद्धस्य सर्वं संशयितं तव ।
गम्यतां स्वपुरीं त्यक्त्वा रोषं मध्यस्थतां व्रज ।

[(l 1) V2 illeg up to संशयितं —(l 2) B1 गच्छ त्वं स्वपुरीं त्वां (for the prior half)]

whereas Dg1 D6 T1 M1 ins

688* यदीच्छसि चिरं भोक्तुं मा कृथा रामविप्रियम् ।
[T1 M3 यदीच्छसि Dg1 सुखं (for चिरं)]

—Thereafter M2 cont

689* दाराभोगांश्च बन्धूंश्च लङ्कामात्मानमेव च ।

—M2 further cont 685*

—On the other hand D1 ins after 20

690* रामभार्यं च वीर महात्मपराक्रमम् ।

21 Ñ1 reads 21^{ab} after 17 M2 reads 21^{ab} for the first time after 18^{ab} repeating it here —^{a}) Dm1 D4 G2 सर्वैश्च, G2 तत्सर्वं (for स सर्वैः) T2

G 3 41 32
B 3 37 23
L 3 40 24

दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ।
आत्मनश्च बलं ज्ञात्वा राघवस्य च तत्त्वतः ।
हितं हि तव निश्चित्य क्षमं त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २२

अहं तु मन्ये तव न क्षमं रणे
समागमं कोसलराजसूनुना ।
इदं हि भूयः शृणु वाक्यमुत्तमं
क्षमं च युक्तं च निशाचराधिप ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

मन्त्रिभि (for सचिवै) —^{b}) Dg1 पुर सरै, T1 2 G2 M1 2 (second time) 3 C1 पुरोगमै (for पुरस्कृतै) Ś1 Ñ1 D2 M2 (second time) समन्त्रयितुमर्हसि, D1 त्व मन्त्रयितुमर्हसि, D3 स मन्त्रयितुमर्हसि Ñ1 illeg for 21^{c} Dg1 reads 21^{c} 22^{b} in marg —^{c}) N2 चिंतयित्वा Ś1 D2 3 च, Dt1 D4 8 स; T3 सु (for तु) Ś1 D2 3 धर्मज्ञे, B1 धर्मज्ञ, B3 4 Dg1 धर्मिष्ठ (Dg1 °ष्ठ) Dm1 D1 4 5 T2 G M1 3 धर्मिष्ठ, M2 धर्मार्थी (for धर्मिष्ठे) —^{d}) Ś1 D2 3 आहवे (for आत्मन) —For 21 Ñ2 V D5 7 subst, while B1 3 4 subst for 21^{cd}

691* गुरुलाघवसंयुक्त मन्त्रिभि सह मन्त्रय ।
तिष्ठन्तु मन्त्रिण सर्वे राक्षसेन्द्र विभीषणम् ।
सर्वभावेषु पृच्छ त्व स ते श्रेयोऽभिधास्यति ।

[(l 2) V2 illeg up to राक्षसेन्द्र वि V1 B1 D4 राक्षसेंद्र —(l 3) V B1 3 4 कार्येषु (for भावेषु)]

—Thereafter all the above MSS cont

692* महातपोधना सिद्धा सर्वदोषबहिष्कृताम् ।
त्रिजटा पृच्छ राजेन्द्र सा त श्रेयोऽभिधास्यति ।
दूषणस्य कृत यत्ते हृद्गत कोपकारणम् ।
खरस्य तु कृते यच्च रक्षस्त्रिशिरसस्तथा ।
कृते शूर्पणखायाश्च तथान्येषा च रक्षसाम् । [5]
न ते हृद्दृये धार्य राक्षसेन्द्र प्रसीद मे ।

[(l 2) B2 ज्ञाता (for सिद्धा) —(l 3) V2 illeg from हृद्ग up to त्रिशि in l 4 B1 4 धारण (for कारणम्) V1 हृदये रोषधारण, B3 कृत कोपस्य धारण (for the post half) —(l 4) V1 B1 च B3 om (subm) (for तु) V1 B4 ते (for च). —(l 6) V1 B1 3 4 कार्ये (for धार्ये)]

22 Dg1 reads 22^{ab} in marg (cf v l 21) —^{a}) Dg1 om first च (subm) —^{b}) Ś1 सत्यदिर्यं महाबल —^{c}) Ś1 D2 तथैव च, D3 बलाबल (for च तत्त्वत) Ñ V B1 3 4 D5 7 राम(B4 पर) हृद्य च पराक्रम —^{d}) Dg1 T1 2 G M3 हिताहित वि(Dg1 G2 च) निश्चित्य, M1 आयतिं च हि निश्चित्य, M2 3 5 * * विनिश्चित्य —^{f}) Dg1 G2 क्षेम कर्तुं त्वमर्हसि – For 22^{ef}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 7 (Ś1 Ñ1 D1-3 om l 1) subst

693* समस्तैर्मन्त्रिभि सार्धं मन्त्रयित्वा च रावण ।
आयतीहितमालोच्य ततस्त्व कर्तुमर्हसि ।

[(l 1) V2 illeg from स्तै up to यित्वा —(l 2) Ś1 Ñ1 D1-3 आयतिं त्व (D2 3 च) तदा (Ś1 D3 °था) लं च, V B1 आयतीं च समालोच्य (V1 °क्य) (for the prior half) V B1 3 4 तनस्त्वा हतुमर्हसि (B3 °मिच्छसि) (for the post half)]

23 ^{a}) B1 न तव (by transp) M2 क्षमो (for क्षम) —^{b}) M2 समागम —^{c}) Ñ B1 3 4 D5 6 7 M3 च, D1 तु (for हि) Ñ1 illeg for भूय Ś1 उत्तम (for उत्तम) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 हितं (for क्षम) Ñ1 निशाच*** T1 निशाचरेश्वर (for °राधिप)

Colophon *Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 4 7 मारीच (D3 °चि) वाक्यं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D3 42, V1 D4 41, V2 43, B4 44 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 37, D1 39. D5 45. M2 3 38 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३६

कदाचिदप्यहं वीर्यात्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ॥ १
नीलजीमूतसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
भयं लोकस्य जनयन्किरीटी परिघायुधः ।
व्यचरं दण्डकारण्यमृषिमांसानि भक्षयन् ॥ २
विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा मद्वित्रस्तो महामुनिः ।
स्वयं गत्वा दशरथं नरेन्द्रमिदमब्रवीत् ॥ ३
अयं रक्षतु मां रामः पर्वकाले समाहितः ।
मारीचान्मे भयं घोरं समुत्पन्नं नरेश्वर ॥ ४

G 3. 42. 13
B 3. 38. 5
L 3. 41. 5

36

D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 ins.

694* एवमुक्त्वा तु मारीचो रावणं राक्षसाधिपम् ।
पुनरेव महाप्राज्ञ इदं वचनमब्रवीत् ।
विदितं मम ते जन्म विदितं मम ते बलम् ।
विदितं मम तेजस्ते विदितो मम विक्रमः ।

[(l. 1) Ñ2 V3 D7 उक्तम् (for उक्त्वा) —(l. 2) B4 महाबाहुः (for °प्राज्ञ) —Ñ2 om. (hapl.) l. 3 —(l. 3) B4 तव मे (for second मम ते) —(l. 4) V1 तव (for second मम).]

1 ᵃ) Ś1 D1–3 पुरा चै(D1 कदाचित्) वीर्यमत्तोऽहं —ᵇ) M2 पर्यट (for पर्यटन्). For subst. see below.

2 ᵃ) T2 स्निग्धवैदूर्यस° —ᵇ) D1 T2 G2 M1.3 भूषण (G2 °णे) (for -कुण्डल) —For 1–2ᵃᵇ Ñ V B1.2.4 D5.7 subst.

695* शुद्धा भंघसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
व्यचरं दण्डकारण्ये मांसशोणितभोजनः ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ।

[(l. 2) V1 व्यचरन्, B1.3 अचरं (for व्य°) B4(sup. lin. also) मुनि (for मांस) V3 भक्षण (for भोजन).]

—ᶜ) Ś1 D2.3 सर्वस्य (for लोकस्य) —ᵈ) Dg1 D1 परमायुध (for परिघा°) —After 2ᶜᵈ, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 ins.

696* भीषणो राक्षसश्चीरः पुरुषादैः समावृतः ।

—Thereafter D5.7 cont. 697*.

—ᵉ) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 न्य(B1 स)वसं, D6 अचरं (for व्यचरं) Ś1 Ñ1 D2.3 अ(Ś1 भा)च (D2 चि)र दण्डकारण्ये —ᶠ) Ś1 D2.3 मुनिमांसानि, D1 ऋषिमांसादि (for ऋषिमांसानि) Ñ1 हिंसन्वन बहून्मुनीन्, D1 तापसान्स प्रधर्षयन् —After 2, Ñ2 V B1.3.4 ins. D5.7 cont. after 696*.

697* अथ काले तु कस्मिंश्चित्प्राप्तोऽहं तमाश्रमम् ।
यस्मिन्वसति धर्मात्मा विश्वामित्रो महामुनिः ।
तत्र सपरिवारोऽहमश्रमाद्राक्षसैः सह ।
दृष्ट्वा तापसैस्तत्र उद्विग्नाश्च तपोधनाः ।
यदा चाश्रयमाणेन ते यशोदिक्षा भवन्ति च ।
होमध्यानकृद्दया यदा ते राक्षसाधिप ।
राक्षसेन्द्र तदा तेषां करोमि कदनं महत् ।
ऋद्धिमन्तो यदा राजन्युवयो मुनिपुंगवाः ।
प्रदीप्तं दहनं कृत्वा दहेयुरिति मे मतिः ।
मन्यमाना प्राणिवधमूर्ध्वं पावकोपमाः ।
न ते क्रोधं विमुञ्चन्ति तपसस्तस्य नाशनम् ।

[(l. 1) Ñ1 B3 तत्र (sic) (for तम्) —(l. 4) Note hiatus between the two halves. V3 त (for second च) D1.7 समुद्विग्नाश्च (to avoid hiatus) (for उद्विग्नाश्च) —(l. 5) Ñ2 D5.7 वा (for च) —(l. 6) B4 मांस (for होम) B3 राक्षसेश्वर (for °माधिप) —(l. 11) B3 तु (for ते).]

3 ᵃ) Ñ1 तु, D2.3 [= हि, M2 हि (for तु) D1 विश्वामित्रोऽथधर्मात्मा —T2 reads in marg. from 3ᵇ–5ᵃ —ᵇ) Ñ1 M2 मम त्रस्तो, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 वित्रस्तोऽहो, D1 मम प्राणात् (for मद्वित्रस्तो) B4 om. महा Ś1 D2.3 सग्राम समुपागतः —ᶜ) Ñ1 अपि गत्वा, Ñ2 स हि गत्वा, Ñ2 V B1.2.4 D1.2.5.7 अभिगम्य (D3.4 °त्वा) D1 अभिगच्छ (sic) (for स्वयं गत्वा).

4 T2 reads 4 in marg. (cf. v. l. 3) —ᵃ) Ś1 D2.3 रावण, Dg1 Dm1 D1.4 T G1.3 M2.3 अत्र, D1 अपि, G2 M1 असौ (for अयं) Ñ V B1.2.4 D5.7 मां त्रायतां (V D7 °तु) (for रक्षतु मां) —ᵇ) Ś1 D2.3 सुपन्थिताः, Ñ2 D1–3 M1 समाहितः, B4 महानाम (for समाहितः) —ᶜ) Ś1 राक्षसान्मे (for मारीचान्मे) —ᵈ) Ś1 B4 D2.3 नराधिप (for नरेश्वर). —After 4, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 ins.

698* तस्मादिच्छामि धर्मज्ञ पर्वकाले उपस्थिते ।
मम चैतं समादिश्य एव राजकोत्तम ।
सग्राम सपरीवारो मारीचो राक्षसेश्वरः ।
एतदश्रमं प्राप्तो अपतत्तत्र सर्वशिम् ।
इच्छामि चाभयं दत्तं परित्राणं च रक्षणम् ।

[(l. 1) Note hiatus between पर्वकाले and उपस्थिते B1 पर्वकाले —(l. 2) V3 मम (for एव).—(l. 3) B3 वने वीर (for भयावहः) B1.3 राक्षसान् नः (for °रेश्वर) —Ñ1 om. ll. 4–5 —(l. 4) Ñ2 D5.7 सर्वशो (for °शिम्) —(l. 5) D7 om. दत्त, Ñ2 B3 परित्राणं (for परित्राण).]

G 3 41 32 B 3 37 23 L 3 40 24 दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ।
आत्मनश्च बलं ज्ञात्वा राघवस्य च तत्त्वतः ।
हितं हि तव निश्चित्य क्षमं त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २२

अहं तु मन्ये तव न क्षमं रणे
समागमं कोसलराजसूनुना ।
इदं हि भूयः शृणु वाक्यमुत्तमं
क्षमं च युक्तं च निशाचराधिप ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

सन्निधि (for सन्निधै) —[b]) Dg1 पुरःसरे T1 2 G3 M1 3 (second time) 4 Ct पुरोगम (for पुरस्कृते) Ś1 Ñ1 D2 M2 (second time) समत्रयितुमर्हसि, D3 च मत्रयितुमर्हसि, D3 स मत्रयितुमर्हसि N2 illeg for 21[c] Dg1 reads 21[c] 22[b] in marg —[c]) M2 चिंतयित्वा Ś1 D2 2 च D11 D8 3 तु T3 सु (for तु) Ś1 D2 3 धर्मज्ञ B1 धर्मज्ञ, B3 4 Dg1 धर्मिष्ठ (Dg1 °ष्ठ) Dm1 D1 4 4 T2 G M1 3 धर्मिष्ठ, M2 धर्मार्थी (for धर्मिष्ठे) —[d]) Ś1 D2 3 आहवे (for आगम) —For 21 N3 V D4 7 subst while B1 3 4 subst for 21[ab]

22 Dg1 reads 22[ab] in marg (cf v l 21) —[a]) Dg1 om first च (subm) —[b]) Ś1 सप्रधार्य महाबल —[c]) Ś1 D2 तथैव च, D3 बलाबल (for च तत्त्वत) N V B1 1 4 D1 राम (B4 पर) स्य च पराक्रम —[c]) Dg1 T1 2 G M3 हितार्थं चि (Dg1 G3 च) निश्चित्य, M2 भाग्यं च हि निश्चित्य M1 2 4 विनिश्चित्य —[f]) Dg1 G3 क्षेमं कर्तुं त्वमर्हसि For 22[ef] Ś1 N V B1 3 4 D1 3 7 (Ś1 N1 D1 3 om 1 1) subst

३६

ाचिदप्यहं वीर्यात्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ।
ं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ॥ १
लनीभूतसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
ं लोकस्य जनयन्किरीटी परिघायुधः ।
चरं दण्डकारण्यमृषिमांसानि भक्षयन् ॥ २

विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा मद्वित्रस्तो महामुनिः ।
स्वयं गत्वा दशरथं नरेन्द्रमिदमब्रवीत् ॥ ३
अयं रक्षतु मां रामः पर्वकाले समाहितः ।
मारीचान्मे भयं घोरं समुत्पन्नं नरेश्वर ॥ ४

G 3 42 13
B 3 38 5
L 3 41 5

36

Da begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 ...th श्रीरामाय नमः —Before 1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ...s

694* एवमुक्त्वा तु मारीचो रावणं राक्षसाधिपम् ।
पुनरेव महाप्राज्ञ इदं वचनमब्रवीत् ।
विदितं मम ते जन्म विदितं मम ते बलम् ।
विदितं मम तेजस्ते विदितो मम विक्रमः ।

[(l 1) Ñ2 V2 D7 उक्त्व (for उक्त्वा) —(l 2) B4 ...महाद्युः (for °प्राज्ञ) —Ñ2 om (hapl) l 3 —(l 3) ...तव मे (for second मम ते) —(l 4) V1 तव (for ...cond मम)]

1 a) Ś1 D1 3 पुरा वै (D1 कदाचिद्) वीर्यमत्तोह —b) ...s पर्यटे (for पर्यटन्) For subst see below

2 a) T3 स्निग्धवैदूर्य° —b) D3 T2 G2 M1 2 भूषण ...G2 °णी) (for कुण्डल) —For 1-2ab Ñ V B1 3 4 D5 7 ...bst

695* पुराहं मेघसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
व्यचरं दण्डकारण्ये मांसशोणितभोजनः ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ।

[(l 2) V1 व्यचरत्, B1 3 अचरं (for व्य°) B2 (sup ...r also) मुनि (for मांस) V1 भक्षण (for भोजन)]

—c) Ś1 D2 3 सर्वस्य (for लोकस्य) —d) Dg1 D1 परमा...यु (for परिघा°) —After 2cd Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

696* भीषणे राक्षसैर्घोरैः पुरुषादैः समावृते ।

—Thereafter D5 7 cont 697*

—e) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 व्य(B1 अ)चरं, D3 अचरं (for व्यचरं) Ś1 Ñ1 D1 3 अ(Ś1 आ)च (D2 चि)र ...दकारण्ये —f) Ś1 D2 3 मुनिमांसानि, D11 ऋषिमांसादि (for ऋषिमांसानि) Ñ1 हिंसमान बहून्मुनीन्, D1 तापसान्स ...र्धयन् —After 2 Ñ2 V B1 3 4 ins D5 7 cont ...fter 696*

697* अथ काले तु समाप्ते समासोन्द्रं तमाश्रमम् ।
यस्मिन्वसति धर्मात्मा विश्वामित्रो महामुनिः ।
तत्र सपरिवारोऽहमगच्छमाश्रमं गतः ।

इदं च तापसैस्तत्र उद्विग्नाश्च तपोधनाः ।
यदा चाग्रतस्ते वै यदोऽस्थिता भवन्ति च ।
होममभ्यासकृद्दया यदा तु राक्षसाधिप ।
राक्षसेन्द्र तदा तेषां करोमि कदनं महत् ।
अप्रमत्ता यदा राजन्सुव्रता मुनिपुंगवाः ।
प्रदीप्तं दहनं कृत्वा दहेयुरिति मे मतिः ।
मन्यमाना प्राणिवधमृषयः पावकोपमाः ।
न ते क्रोधं विमुञ्चन्ति तपसस्तस्य नाशनम् ।

[(l 1) V1 B3 तव (sic) (for तत्र) —(l 4) Note hiatus between the two halves V2 ते (for second च) D5 7 समुद्विग्न (to avoid hiatus) (for उद्विग्नाश्च) —(l 5) Ñ2 D1 3 चा (for च) —(l 6) B4 मोह (for होम) B2 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —(l 11) B2 तु (for ते)]

3 a) Ñ1 तु, D2 3 [S मि, M3 हि (for अथ) D1 विश्वामित्रपिधमात्मा —T3 reads in marg from 3b-5a —b) Ñ1 M3 मम त्रस्तो Ñ2 V B1 3 4 D5 7 जितक्रोधो, D1 मम त्रासात् (for मद्वित्रस्तो) B4 om महा Ś1 D2 3 सत्रास समुपागत —c) Ś1 अपि गत्वा Ñ1 स हि गत्वा, Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 अभिगम्य (D2 3 °त्वा) D1 अभिगच्छ (sic) (for स्वयं गत्वा)

4 T3 reads 4 in marg (cf v l 3) —a) Ś1 D2 3 रामम्, Dg1 Dm D1 8 T G1 2 M2 3 अद्य, D1 अपि, G2 M1 असौ (for अयं) Ñ V B1 3 4 D5 7 मां त्रायतां (V D7 °ते) (for रक्षतु मां) —b) Ś1 D2 3 समुपस्थितः, Ñ2 D1-2 M1 समाहित B4 महामते (for समाहित) —c) Ś1 राक्षसान्मे (for मारीचान्मे) —d) Ś1 B1 D2 3 नराधिप (for नरेश्वर) —After 4 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

698* तस्मादिच्छाम्यहं त्रातुं पर्वकाल उपस्थिते ।
मम चैतन्महावर्ष एव राजवरोत्तम ।
सपाहं सपरीवारो मारीचो राक्षसेश्वरः ।
एतद्दत्स प्राप्तो भयार्तस्तत्र संनिधिम् ।
इच्छामि चाभयं दत्तं परित्राणं च रक्षसः ।

[(l 1) Note hiatus between पर्वकाले and उपस्थिते B1 पर्वकालम् —(l 2) V2 मम (for एव) —(l 3) B4 परमो वीर (for सपरीवारो) B2 3 राक्षसश्च स (for °सेश्वर) —V1 om l 4 5 —(l 4) Ñ2 D5 7 सन्निधौ (for °धिम्) —(l 5) D7 om दत्त Ñ2 B4 परित्रातु (for परित्राण)]

G 3 41 32 B 3 37 23 L 3 40 24 दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ।
आत्मनश्च बलं ज्ञात्वा राघवस्य च तत्त्वतः ।
हितं हि तव निश्चित्य क्षमं त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २२

अहं तु मन्ये तव न क्षमं रणे
समागमं कोसलराजसूनुना ।
इदं हि भूयः शृणु वाक्यमुत्तमं
क्षमं च युक्तं च निशाचराधिप ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

मन्त्रिभि (for सचिवै) —ᵇ) Dg1 पुरःसरै , T1 2 G3 M1 2 (second time) 3 Ct पुरोगमै (for पुरस्कृतै) Ś1 Ñ1 D2 M2(second time) समन्त्रयितुमर्हसि, D1 त्वं मन्त्रयितुमर्हसि, D3 स मन्त्रयितुमर्हसि Ñ2 illeg for 21ᶜ Dg1 reads 21ᶜ 22ᵇ in marg —ᶜ) M2 चिंतयित्वा Ś1 D2 3 च, Dt1 D6 8 स, T2 सु (for तु) Ś1 D2 3 धर्मज्ञे , B1 धर्मज्ञ, B3 4 Dg1 धर्मिष्ठ (Dg1 °ष्ठ) Dm1 D1 4 8 T2 G M1 3 धर्मिष्ट, M2 धर्मार्थी (for धर्मिष्ठै) —ᵈ) Ś1 D2 3 आहूय (for आसन) —For 21, Ñ2 V D4 7 subst , while B1 3 4 subst for 21ᵃᵇ

691* गुरुलाघवसंयुक्त मन्त्रिभि सह मन्त्रय ।
तिष्ठन्तु मन्त्रिण सर्वे राक्षसेन्द्र विभीषणम् ।
सर्वमर्थेषु पृच्छ त्वं स ते श्रेयोऽभिधास्यति ।

[(1 2) V2 illeg up to राक्षसेन्द्र वि V1 B1 D5 राक्षसेंद —(1 3) V B1 3 4 नार्थेषु (for मार्थेषु)]

—Thereafter all the above MSS cont

692* महातपोधना सिद्धा सर्वदोषविवर्जिताम् ।
त्रिजटा पृच्छ राजेन्द्र सा त श्रेयोऽभिधास्यति ।
दूषणस्य कृते यच्च हृद्गतं कोपकारणम् ।
खरस्य तु कृते यच्च रक्षस्त्रिशिरसस्तथा ।
कृत शूर्पणखायाश्च तथान्येषां च रक्षसाम् । [5]
न ते तद्हृदये धार्य राक्षसेन्द्र प्रसीद मे ।

[(1 1) B3 शान्तां (for सिद्धां) —(1 3) V2 illeg from हृद्गत up to त्रिशि in 1 4 B1 4 धारण (for -कारणम्) V1 हृदये धारणं, B3 कृत कोपस्य धारण (for the post half) —(1 4) V1 B1 च, B3 om (subm) (for तु) V1 B4 वे (for च). —(1 6) V2 B1.3 4 कार्ये (for धार्ये)]

22 Dg1 reads 22ᵃᵇ in marg (cf v l 21) —ᵃ) Dg1 om first च (subm) —ᵇ) Ś1 सम्प्रदर्श्य महाबल —ᵈ) Ś1 D2 तथैव च, D3 बलाबल (for च तत्त्वत) Ñ V B1 3 4 D5 7 राम(B4 पर)स्य च पराक्रम —ᵉ) Dg1 T1 2 G M3 हिताहित त्रि(Dg1 G2 च)निश्चित्य, M1 आयतिं च हि निश्चित्य, M2 * * * विनिश्चित्य —ᶠ) Dg1 G3 क्षेमं कर्तुं त्वमर्हसि – For 22ᵉᶠ, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–4 7(Ś1 Ñ2 D1–3 om 1 1) subst

693* समस्तैर्मन्त्रिभि सार्धं मन्त्रयित्वा च रावण ।
आयतीहितमालोच्य ततस्त्व कर्तुमर्हसि ।

[(1 1) V2 illeg from स्तै up to यित्वा —(1 2) Ś1 Ñ1 D1–3 आयतिं त्व(D2 3 त्व) तथा(Ś1 D3 °था)स्य च, V B4 आयतीं च समालोच्य(V1 °च्य) (for the prior half) V B1 3 4 ततस्त्वं कर्तुमर्हसि(B3 °मिच्छसि) (for the post half)]

23 ᵃ) B4 न तव (by transp) M3 क्षमो (for क्षमं) —ᵇ) M2 समागम —ᶜ) Ñ B1 3 4 D5 6 7 M3 च, D2 तु (for हि) Ñ1 illeg for भूय Ś1 उत्तम (for उत्तमं) —ᵈ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 हितं (for क्षमं) Ñ1 निशाच* * * T1 निशाचरेश्वर (for °राधिप)

Colophon Sarga name Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 4 मारीच(D3 °चि)वाक्य —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 om Ñ2 D7 42, V1 D6 41; V2 43, B4 44, Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G M1 37, D1 39 D2 45 M2,3 38 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३६

कदाचिदप्यहं वीर्यात्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ॥ १

नीलजीमूतसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
भयं लोकस्य जनयन्किरीटी परिघायुधः ।
व्यचरं दण्डकारण्यमृषिमांसानि भक्षयन् ॥ २

विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा मद्वित्रस्तो महामुनिः ।
स्वयं गत्वा दशरथं नरेन्द्रमिदमब्रवीत् ॥ ३

अयं रक्षतु मां रामः पर्वकाले समाहितः ।
मारीचान्मे भयं घोरं समुत्पन्नं नरेश्वर ॥ ४

G 3 42 33
B 3 38 5
C 3 41 5

36

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ñ2 V B1.2.4 D6.7 ins

694* एवमुक्त्वा तु मारीचो रावणं राक्षसाधिपम् ।
पुनरेव महाप्राज्ञ इद वचनमब्रवीत् ।
विदितं मम ते जन्म विदितं मम ते बलम् ।
विदित मम तेजस्ते विदितो मम विक्रम ।

[(l 1) Ñ2 V2 D7 उक्त्वा (for उक्त्वा).—(l 2) B4 महाबाहुर् (for °प्राज्ञ).—Ñ2 om (hapl) l 3 —(l 3) B4 तव मे (for second मम ते] —(l 4) V1 तव (for second मम)]

1 a) Ś1 D1-3 पुरा वै (D1 कदाचिद्) वीर्यमत्तोऽहं —b) M2 पर्येट (for पर्यटन्). For subst see below

2 a) T1 स्निग्धरैर्वृषस° —b) D1 T2 G2 M1.3 भूषणो (G2 °णौ) (for -कुण्डल).—For 1-2ab Ñ V B1.2.4 D6.7 subst

695* पुराहं मेघसकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
व्यचरं दण्डकारण्ये मांसशोणितभोजन ।
बल नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपम ।

[(l 2) V1 व्यचरन्, B1.2 अचर (for व्य°) B2(sup lin, also) मुनि (for मांस). V1 भक्षण (for भोजन)]

—c) Ś1 D2.3 सर्वस्य (for लोकस्य) —d) Dg1 D1 परमा युध (for परिघा°) —After 2cd, Ñ2 V B1.2.4 D6.7 ins

696* भीषयंै राक्षसैर्घोरैः पुरुषादैः समावृत ।

—Thereafter D6.7 cont 697*.

—e) Ñ2 V1 B1.2.4 D6.7 व्य(B1 अ)चरं, D8 अचर (for व्यचरं) Ś1 Ñ1 D2.3 अ(Ś1 आ)च (D1 चि)र न्दण्डकारण्यं —f) Ś1 D2.3 मुनिमांसानि, D1 ऋषिमांसादि (for ऋषिमांसानि). Ñ1 हिंसकश्च बहून्मुनीन् , D1 तापसान्स प्रधर्षयन् .—After 2 Ñ2 V B1.2.4 ins , D6.7 cont after 696*

697* अथ कालं तु सर्वासं सत्रासोऽहं तमाश्रमम् ।
यस्मिन्वसति धर्मात्मा विश्वामित्रो महामुनि ।
तत सपरिवारोऽहमज्ञानाश्रम गत ।
दृष्टश्च तापसैस्तत्र उद्विग्नाश्च तपोधना ।
यदा चाप्रयतास्ते वै यदोच्छिष्टा भवन्ति च ।
होमव्यासक्तहृदया यदा ते राक्षसाधिप ।
राक्षसेन्द्र तदा तेषां करोमि कदनं महत् ।
अप्रमत्ता यदा राजन्मुखयो मुनिपुंगवा ।
प्रदीप्ता दहन क्रुद्धा दहेयुरिति मे मति ।
मन्यमाना प्राणिवधमपथ्य पावकोपमा ।
न ते क्रोध विमुञ्चन्ति तपसस्तस्य नाशनम् ।

[(l 1) V1 B2 तव (sic) (for तम्) —(l 4) Note hiatus between the two halves V2 ते (for second च) D6.7 मुद्विग्नास् (to avoid hiatus) (for उद्विग्नाश्च) —(l 5) Ñ2 D6.7 वा (for च) —(l 6) B4 मोह (for होम) B2 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —(l 11) B2 तु (for ते)]

3 a) Ñ1 तु, D2.3 (s) वि, M1 हि (for ऽथ) D1 विश्वामित्रर्षिधर्मात्मा —T2 reads in marg from 3b–5a —b) Ñ1 M2 मम त्रस्तो, Ñ2 V B1.2.4 D6.7 वित्रस्तोऽभूद्, D2 मम त्रासात् (for मद्वित्रस्तो) B4 om महा Ś1 D1.3 मत्रास समुपागत —c) Ś1 अपि गत्वा, Ñ1 स हि गत्वा, Ñ2 V B1.2.4 D2.3.6.7 अभिगम्य (D2.3 °त्वा) D1 अभिगच्छ (sic) (for स्वयं गत्वा)

4 T2 reads 4 in marg (cf v l 3) —a) Ś1 D2.3 रामम् , Dg1 Dm1 D4.5 T G1.3 M2.3 अद्य, D1 अभि , G2 M1 सर्वा (for अयं) Ñ V B1.2.4 D6.7 मा त्रायतां (V D7 °ते) (for रक्षतु मां) —b) Ś1 D1.3 तूपस्थिते, Ñ2 D4-7 M1 समाहित, B4 महामते (for समाहित) —c) S1 राक्षसान्मे (for मारीचान्मे) —d) Ś1 B4 D2.3 नराधिप (for नरेश्वर). —After 4 Ñ2 V B1.2.4 D6.7 ins

698* तस्मादहं त्विमिच्छामि पर्वकाले उपस्थित ।
मम चैतत्समारम्भ पर्व तात नरोत्तम ।
समाप्य सपरीवारो मारीचो राक्षसेश्वर ।
एतद् रेमह प्राप्तो भयार्तस्तव सन्निधिम् ।
इच्छामि चाभय दत्त परित्राण च रक्षस ।

[(l 1) Note hiatus between °काले and उपस्थित B1 पर्वकालम् —(l 2) V2 मम (for पर्व).—(l 3) B4 परस्तो भीरु (for सपरीवारो) B1.2 राक्षसश् च (for °श्वर) —V1 om l 4-5 —(l 4) Ñ2 D6.7 सन्निधौ (for °धिम्) —(l 5) D7 om. दत्त Ñ2 B2 परित्राणु (for परित्राण)]

G 3 42 16 B 3 38 5 L 3 41 5 इत्येवमुक्तो धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
प्रत्युवाच महाभागं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ ५

ऊनषोडशवर्षोऽयमकृतास्त्रश्च राघवः ।
कामं तु मम यत्सैन्यं मया सह गमिष्यति ।
वधिष्यामि मुनिश्रेष्ठ शत्रुं तव यथेप्सितम् ॥ ६

इत्येवमुक्तः स मुनी राजानं पुनरब्रवीत् ।
रामान्नान्यद्बलं लोके पर्याप्तं तस्य रक्षसः ॥ ७

बालोऽप्येष महातेजाः समर्थस्तस्य निग्रहे ।
गमिष्ये राममादाय स्वस्ति तेऽस्तु परंतप ॥ ८

---

5 F2 reads 5ᵃ in marg (cf v l 3) V1 om 5ᵃᵇ —ᵃ) Ñ2 V2 B1 3 4 D6 7 एवमुक्त स(V2 D6 °स्तु) धर्मात्मा —ᵈ) Ś1 तथा (for तदा) —ᶜ) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 M3 महात्मानं (for °भागं) —For 5ᶜᵈ Ś1 D2 3 subst

699* मुहूर्तमपि निश्चेष्टो भूत्वा वचनमाददे ।

[Ś1 इव (for अपि) D2 अब्रवीत् (for आददे)]

—After 6 Ñ2 V B1 3 4 D6 7 ins

700* न सेतव्य महाब्रह्मन्राक्षसाद्धोरदर्शनात् ।
ततो ददौ नृपस्तस्मै विश्वामित्राय धीमते ।
बलाध्यक्षसमायुक्तां वाहिनीं चतुरङ्गिणीम् ।
तां दृष्ट्वा नृपसहितां नाभ्यनन्दत स द्विज ।
ततो दशरथो राजा शक्रतुल्यपराक्रम ।
विस्तीर्णं बलमादाय प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा राजसिंह महाद्युतिम् ।
सान्त्वयित्वा महेन्द्राभमिदं वचनमब्रवीत् ।
कृतं मम नरव्याघ्र सह सैन्येन पार्थिव ।
किं च क्लेशेन भवतो राममेरु विसर्जय ।
एवमुक्तस्तु मुनिना राजा दशरथस्तदा ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञं तं मुनिं स पुनस्तदा ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 तथा (for महा) V B1 3 4 विक्रमात् (for °दर्शनात्) —(l 3) D7 वाहवीं (sic) (for वाहिनीं) —(l 6) V D7 विस्तीर्ण (for °र्णं) —(l 7) V3 D6 राजमिद (for °ह) —(l 9) B4 राघव (for पार्थिव) —(l 12) B1 3 4 महाप्राज्ञ (for °ज्ञं) D6 om तं]

6 For ᵃᵇ cf 1 19 2ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S Cv1 बालो (Dt1 D6 ऊन) द्वादशवर्षोऽयम्, Ctp ऊनषोडशवर्षोऽयम् (as in text) —ᵇ) Ś1 D2 3 रामो राजीवलोचन ॥ Cv बालो द्वादशवर्षमिति रावणविभीषिकार्थे वयोह्रास मूते मारीच परमार्थतस्तु तदानीमूनषोडशवर्ष ॥, Cr बालो द्वादशवर्षमिति रावणविभीषिकार्थे वयोह्रास मूत । तदानीमूनषोडशवय आसीत् ॥ Cm बालो द्वादशवर्षोऽकृतास्त्रश्चेति रावणविभीषयोक्तम् ॥ Cg द्वादशवर्ष द्वादशवर्षवयस्क । क्वचित्तु इद रावणविभीषयोक्तम् । वस्तुत ऊनषोडशवर्ष इत्युक्तमित्यूहु ॥, Ct पञ्चदशवर्षोऽपि तथा दशरथेनानुद्विग्नोऽप्यत्यन्तबालत्वद्योतनाय अतिबाल्यात्पीडितः कृत कर्मभुना नान्यमिति रावणस्यासन्नभयाय मारीचेन तथा दशरथेनोक्त इत्युक्तद्वादशवर्ष इत्युक्तम् । ऊनषोडशवर्षोऽयमिति पाठान्तरम् ॥ —After 6ᵃᵇ Ś1 Ñ1 D2 3 ins

701* न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राघवं ।

[1 19 2ᶜᵈ Ś1 युद्ध (for युद्ध) N1 अस्त्र (for अस्य)]

—Then Ñ1 cont

702* तवास्ते परमे युक्तो न च युद्धविशारद । (sic)
न चास्य रक्षसां योग्य कूटयुद्धा हि राक्षसा ।
[cf 1 19 7]

—ᶜ) D1 इदं (for कामं) Ś1 D2 यदस्तु (for तु मम) Dt1 D6 यत्सैन्यं, D8 मत्सैन्यं, T2 सैन्येन Cg as in text (for यत्सैन्य) —G1 mostly damaged for 6ᵈ —ᵈ) T1 G2 (in M script sec m also as in text) गमिष्यति (for °ष्यति) Ś1 Ñ1 D2 3 सर्वं तत्र प्रतिष्ठित, D1 तत्सर्वं प्रतिष्ठितम्, L(ed) सर्वं तत्र प्रतिष्ठित —After 6ᶜᵈ, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

703* बलेन चतुरङ्गेण स्वयमेत्य निशाचरम् ।

(Dm1 D4 T1 2 G1 2 M3 3 निशाचरान् (for °रम्)]

—Ś1 D1 3 om 6ᵉᶠ —ᵉ) Dm1 D8 विधमिष्ये (for वधिष्यामि) —ᶠ) Dm1 शत्रूस्त (for शत्रुं) D4 T1 2 G1 2 M3 3 शत्रूस्ते मनसेप्सितान् —For 6ᶜᵈᵉᶠ Ñ2 V B1 3 4 D6 7 subst while Ñ1 subst l 1 for 6ᵉᶠ

704* कथं शक्ष्यति तद्रक्ष एक प्रतिसमासितुम् ।
भयमध्यक निर्माणो बालो बालमृगेक्षण ।
न शक्ते राक्षसेन्द्रस्य प्रसीद भगवन्निति ।

7 ᵃ) Ñ2 D6 7 इत्युक्तवते नृपतिं, V B1 3 4 D3 एवमुक्तोऽथ नृपति (D3 मुनिराट्) Dt1 D6 एवमुक्त स तु मुनी —ᵇ) Ś1 N1 B2 D1-3 तं नृपं (B2 मुनिं), Ñ2 V B1 4 D6 7 स (B1 त) मुनि (for राजान) Dg1 Dt1 D4 6 T1 2 M3 3 इदम् (for पुनर्) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 [अ]न्यं, D3 [अ]न्य (for [अ]न्यद्) —After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

705* दवतानामपि भवान्समरेष्वभिपालक ।
आसीत्तव इव कर्म त्रिलोकविदितं नृप ।
काममस्तु महत्सैन्यं तिष्ठत्विह परंतप ।

[(l 1) Dm1 G1 M1 [अ]पि (for [अ]भि) T2 -पालित, G2 पावक (sic) (for पालक) —(l 2) K(ed) त्रिलोके (for त्रिलोक) —(l 3) Dt1 D4 T1 G1 अस्ति (for अस्तु) D6 महापन्य (for महत्सैन्य) Dm1 D4 G1 काममस्तु मम श्रीमान्सपत्ननिभक्षण]

8 ᵃ) Dg1 M3 बाल, D1 (s m) त्पर्य (for प्येष) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 महाबाहु (for °तेजा), —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 7 पर्याप्तस् (for समर्थस्) B2 तस्य विग्रहे B3 तुल्य

इत्येवमुक्त्वा स मुनिस्तमादाय नृपात्मजम् ।
जगाम परमप्रीतो विश्वामित्रः स्वमाश्रमम् ॥ ९
तं तदा दण्डकारण्ये यज्ञमुद्दिश्य दीक्षितम् ।
बभूवावस्थितो रामश्चित्रं विस्फारयन्धनुः ॥ १०
अजातव्यञ्जनः श्रीमान्बालः श्यामः शुभेक्षणः ।
एकवस्त्रधरो धन्वी शिखी कनकमालया ॥ ११
शोभयन्दण्डकारण्यं दीप्तेन स्वेन तेजसा ।
अदृश्यत तदा रामो बालचन्द्र इवोदितः ॥ १२
ततोऽहं मेघसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
बली दत्तवरो दर्पादाजगाम तदाश्रमम् ॥ १३
तेन दृष्टः प्रविष्टोऽहं सहसैवोद्यतायुधः ।
मां तु दृष्ट्वा धनुः सज्यमसंभ्रान्तश्चकार ह ॥ १४
अवजानन्नहं मोहाद्बालोऽयमिति राघवम् ।
विश्वामित्रस्य तां वेदिमभ्यधावं कृतत्वरः ॥ १५

G 3. 42. 39
B. 3. 38. 18
L. 3. 41. 16

विग्रह (for तस्य निग्रह) —c) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.6.7 यास्यामि (for गमिष्ये) —d) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नराधिप, D2 जनाधिप (for परंतप) —After 8 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

706* मया च गुह क शक्ये राम वीराध्वराधितुम् ।
तत सहर्षमादाय राजा राघवमब्रवीत् ।
गमिष्यसि सहानेन वन किल महर्षिणा ।
पितु स वचन श्रुत्वा बाढमित्यब्रवीद्वच ।
रामात्तु वचन श्रुत्वा विश्वामित्र मुनि तदा । [5]
विचार्य मनसा राजा गम्यतामित्यभाषत ।

[(l 1) Ñ2 D5.7 transp च and गुह —B3 reads l 2 after l 4 —(l 3) V गमिष्यामि (sic) (for °ष्यसि) —Ñ2 om (hapl) from the post half of l 4 up to the prior half of l 5 —(l 4) B1 transp पितु and स —After l 4 B3 reads l 2 —(l 5) V D6.7 तद्, B4 च (for तु) B3 महामुनि (for मुनि तदा) —(l 6) B2 (before corr as in text) [उ]वाच ह (for [अ]भाषत)]

9 a) Ś1 उक्त (for उक्त्वा) Ñ1 D2 T1.2 G1 M एव मुक्त्वा तु (Ñ1 *), Ñ2 V B1.3.4 D5.7 एवमुक्तस्तु —b) D3 T2 समादाय (for तमा°) D1 राममादाय मुक्त —d) Ñ2 V B1.4 D6.7 स्वद (B1 स्वत)मत, B3 महामुनि (for स्वमाश्रमम्)

10 a) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.6.7 स, D1 त (sic) (for त) Ś1 Dg1 Dt1 D3.4 तथा (for तदा) —b) Ś1 Ñ1 D1.2 यज्ञकाले तपस्विना (D1 °न), Ñ2 V B1.3.4 D5.7 विश्वामित्राश्रमे बली —After 10ab Ñ2 V B1.4 D5.7 ins

707* उपपातेषु विघ्नेषु यज्ञकाले ह्युपस्थिते ।
विश्वामित्रेण मुनिना दत्तसञ्ज्ञो नृपात्मज ।

[(l 2) D7 दृढ (for दत्त)]

—Dg1 om 10cd —c) Ś1 Dt1 D1–3.5 T1.2 Cm g t [उ]पस्थितो (for [अ]वस्थितो) —d) Dm1 D1 G2 सज्य (for चित्रं) Ś1 D2.3 चित्र विस्फार्य कार्मुक

11 a) D6 आयाम (for अजात) —b) B3 राम (for बाल) Ñ1 चैव (for श्याम) Ś1 D2.3 बाल एव शुभानन, D4 T1.2 G1.2 M2.3 पद्मपत्रनिभेक्षण —c) Ñ V B1.3.4 D5.7 G2 काकपक्ष, D1 गुरोर्वाक्य D3 एक वस्त्र, T1 एकमज्ञ (for एकवस्त्र) D2 गुरुवाक्यस्थो धन्वी —d) Ś1 D2 शिखी काकपक्षशवान् Ñ2 V B1.3.4 D5.7 राज(V2 °जा)न्कुण्डलमालया, D1.3 शिखी काकपक्षधरवान्

12 a) Ñ1 illeg for शोभयन्दण्ड D1 शोभयस्त महारण्य —b) Ś1 शुभेन T2 लिप्तेन (for दीप्तेन) G1 transp दीप्तेन and स्वेन D3 दीप्तेनेव स्वतेजसा —c) V1 ततो (for तदा) —d) Ñ2 D1 रामचन्द्र, V1 D2 बालश्चन्द्र D3 °सूर्य (for बालचन्द्र) ॐ Cg उदितचन्द्रोपमयेन विरोधिनिरसनोत्सुकत्व गम्यते । शत्रोरपि विग्रहवर्णनमाकर्षकतमा ॐ

13 B1 reads 13ab after l 1 of 709* —a) Ś1 D2.3 अथ (for ततो) —b) Ś1 Ñ1 D1.2 भूषण (for कुण्डल) —For 13ab Ñ2 V B1.3 D5.7 subst B4 ins before 13cd

708* कामरूपित्वमादाय महाद्रिशिखरोपम ।
उपस्थितोऽम्बरस्यान्ते सध्याभ्र इव शारद ।

[(l 1) V आश्रय (for आदाय) V1 महाभ्र (for महाद्रि) —(l 2) Ñ2 D5.7 [S]म्बरस्य B2 वनस्य (for म्बरस्य)]

—c) Ś1 लुब्धवरो Ñ1 illeg D5.7 लब्धवरो (for दत्त°) T2 धर्षाद् (for दर्पाद्) —d) Ñ1 Dg1 T1.2 G2 तमाश्रम, Dt1 D6 Ct [त्वा]श्रमांतर Ñ2 V B1.3.4 Dm1 D5.7.8 G1 भागतोऽस्मि तमा(V1 B2 °वा Dm1 D6 G2 °दा)श्रम

14 D1 om 14ab —a) Ś1 [अ]दृष्ट (for दृष्ट) D1 प्रहृष्टो (for प्रविष्टो) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 च (for ऽह) —b) Ś1 D2.3 तस्मिन्पुण्ये महावने, Ñ V B1.3.4 D5.7 सहसाह त (Ñ1 °पुण्य)माश्रम, D4 सहसैन्योद्यतायुध —c) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.7.1.2 च Ñ1 स (for तु) —d) Dg1 ससंभ्रान्त, D6 ससंभ्रान्त (for असंभ्रान्त) V1 चकर्ष (for चकार) Dm1 D1.4 G1.3 स (for ह) Ñ1 चकारामित्रकर्षण —After 14, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

709* राक्षसा ये च पार्श्वस्था मम तत्र महाबला ।
बाल दृष्ट्वा धनुष्पाणि चतुरस्था न तस्य ते ।

[After l 1 B4 reads 13ab —(l 2) B1 चास्य (for तस्य)]

15 a) Ñ1 illeg for नाजन्नहं D6 न समोहाद् (for अह मोहाद्) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1–3.5.7 M2.3 अव(M2 °वि)जाय

G 3 42 39 B 3 38 19 L 3 41 17 तेन मुक्तस्ततो बाणः शितः शत्रुनिबर्हणः ।
तेनाहं ताडितः क्षिप्तः समुद्रे शतयोजने ॥ १६

रामस्य शरवेगेन निरस्तो भ्रान्तचेतनः ।
पातितोऽहं तदा तेन गम्भीरे सागराम्भसि ।
प्राप्य संज्ञां चिरात्तात लङ्कां प्रति गतः पुरीम् ॥ १७

एवमस्मि तदा मुक्तः सहायास्ते निपातिताः ।
अकृतास्त्रेण रामेण बालेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ १८

तन्मया वार्यमाणस्त्वं यदि रामेण विग्रहम् ।
करिष्यस्यापदं घोरां क्षिप्रं प्राप्य नशिष्यसि ॥ १९

क्रीडारतिविधिज्ञानां समाजोत्सवशालिनाम् ।
रक्षसां चैव संतापमनर्थं चाहरिष्यसि ॥ २०

तु (V3 च) त (Ś1 D1-3 °स्वद, M2.3 °हृत) मोहाद्, Dm1 D5 G2 अवज्ञानादहं मोहाद् Cvp अवजानन्नहं मोहात् (as in text) ※ Ct प्रविष्टोऽहं तेन न दृष्ट इत्यन्वयः ※—V1 om from 15°–19 —°) Dg1 D1 वेदीम् (for वेदिम्) —ᵈ) D3 अभ्यवर्ष, D6 अपधाव (for °धाव) G2 कृतस्वर —For 15ᶜᵈ, Ś1 Ñ V3 B1.3.4 D1–4.5.7 subst

710* विश्वामित्र परामर्शुमभ्यधावत्स्वरान्वितः ।

[Ñ1 प्रति तदा, V3 B1 परामृश् (sic) D1 मुनिश्रेष्ठम्, D2 °शृह, D4 °श्रयम् (for °मर्शुम्) Ś1 D2.3 प्रद्रुतोऽपि यथासुखं Ñ1 (with hiatus) D1 अभ्यधाव त्वरान्वित (for the post half)]

16 V1 om 16 (cf v l 15) —ᵃ) Dm1 D5 G3 तदा, T2 G2 शितो (for ततो) —ᵇ) D4 G1 शीघ्र, T2 G2 तत (for शित) D2 शत्रुनिषूदन (for °बर्हण) —For 16ᵃᵇ, Ñ V3 B1.3.4 D3.7 subst

711* तेन मुक्त्वा महाबाणं वज्राशनिसमस्वनम् ।

[Ñ1 तेन मुक्तस्तु बाणो मे (for the prior half) Ñ1 -स्वन B1 प्रभ (for -स्वनम्)]

—ᶜ) D4 T1 G2 ताडित, T1 दाहित (for ताडित) Ś1 D2 ग्रस्त, Ñ1 D3.8 वज्र (for क्षिप्त) N2 V2 B1.3.4 D5.7 हृदये ताडितस्तत्र (B4 °श्चैव) —ᵈ) Ś1 D2.3 समुद्र प (D1 पा) तित पुरा (D1 तदा) V3 समुद्रपतितस्तदा, Ñ2 B1.3.4 D5.7 हृ (V2 B1 कृ) तश्चास्मि (B2 च्युतश्चैव, B4 हृतश्चैव) नगस्तदा ※ Cm तेन बाणेन आहतोऽहं शतयोजनपर्यन्तं समुद्रे क्षिप्तः ※ —After 16 N2 V2 B1.3.4 D5.7 ins

712* ततो बाणसहस्राणि मुमोचायतलोचन ।
भ्रामयन्त्वायथैव देहं मम सहस्रशः ।
पक्षिवद्भ्रमितश्चाहं गगने वा निराकुलम् ।

[(l 2) V2 D5.7 सहस्रधा (for °श)],

while Dg1 D1 Dm1 D4.5.6 ins after 16

713* गच्छता तात मां हन्तुं तदा वारिंश रक्षित ।

[T2 तत (for तत) G1 रक्षित (for रक्षित)]

17 V1 om 17 (cf v l 15) —ᵃ) D1 lacuna for रा D5 बाण (for शर) —ᵇ) Ś1 Dg1 Dm1 D4.5 S (.S) हमचेतन, V1 D3 (S इ) विचेतन, D2.3 हतचेतन (D5 °स [sic]) (for भ्रान्त°) ※ Cm निरस्त सन् अचेतनोऽस्मि । Cg अचेतन निश्चेष्ट मूर्छितो वा ※—Ś1 Ñ1 D1–3 om 17ᶜᵈ —ᶜ) Dg1 ताडितो (for पातितो) —For 17ᵃᵇᶜᵈ, Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 subst

714* वेगेन पातयामास परे पारे महोदधे ।
मूर्च्छश्च शरवेगेन निरस्तोऽहं विचेतन ।

—ᵉ) Ś1 D1 पुनस्, D1 बलात् (for चिरात्), Ñ1 प्रासस्त्रिशालकाम्, N2 V2 B1.3.4 D5.7 अवाप्य संज्ञां कृच्छ्रेण —ᶠ) Ñ1 उपाविश पुरीं तव —After 17, Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 ins

715* राक्षसा ये च पार्श्वस्था मम तत्र महाबलाः ।
ते तु रामेण तत्रैव क्षणेन विनिपातिताः ।

[(l 1)=l 1 of 709* —(l 2) V2 B3 तेन (for ते तु) B4 (with hiatus) पतनेव निपातिता (for the post half)]

18 V1 om 18 (cf v l 15) —ᵃ) D4 अस्ति, T2 भग्नोऽस्मि, M2 यद्य (for अस्मि) Dm1 D5 युक्त (for मुक्त) —ᵇ) D4 T1.2 G1.2 M1.2 तु (for ते) D1 सहायाश्च Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D2.3.7 V3 कथंचित्तेन संयुतो (B4 शहसत [sic]), Dm1 D5 G1 सनाभिस्तु निपातित —ᶜᵈ) Ś1 D2.3 बाणेन, Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 बालेन (for रामेण) V1 Dg1 D1 T2.3 G2 transp रामेण and बालेन Ñ2 V2 B1.4 D5.7 नीत कष्टा (V2 B4 °ष्टं गता) दशा पुरा, B3 नीत एकादशीं दशा —After 18, Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 ins

716* किं पुन स कृतास्त्रोऽद्य राम सत्यपराक्रम ।

19 V1 om 19 (cf v l 15) —ᵃ) Ñ2 illeg for वाणस्त्वं Dm1 D5 तु (for त्वं) Ś1 D2.3 मया तु वार्यमाणो वै —ᵇ) M1 transp यदि and रामेण —ᶜ) D1 [भा]पदा (for [आ]पदं) Ś1 D2 करिष्यास्या (D2 °स्या [sic]) पदा घोरा —ᵈ) D1 प्राप Ś1 Ñ V3 B1.4 D1–3.4.7 T1 क्षिप्रं प्रा (Ś1 D2.3 °प्राप्य) स्यसि (D1 यास्यसि) दुस्तरा (T1 रावण)

20 ᵃ) Dg1 D4 T1 रण (for रति) V1 विधेज्ञानं (for विधिज्ञानां) D4 G1 क्रीडाविधिरसज्ञानां —ᵇ) D1 सकान (for समाज) Ñ1 -शालिनां, Dt1 D4 -शीलिनां (for शालिनाम्), D1 समवायाद्युशालिना —ᶜ) D1 चापि (for

हर्म्यप्रासादसंबाधां नानारत्नविभूषिताम् ।
द्रक्ष्यसि त्वं पुरीं लङ्कां विनष्टां मैथिलीकृते ॥ २१
अकुर्वन्तोऽपि पापानि शुचयः पापसंश्रयात् ।
परपापैर्विनश्यन्ति मत्स्या नागह्रदे यथा ॥ २२
दिव्यचन्दनदिग्धाङ्गान्दिव्याभरणभूषितान् ।
द्रक्ष्यस्यभिहतान्भूमौ तव दोषात्तु राक्षसान् ॥ २३
हृतदारान्सदारांश्च दश विद्रवतो दिशः ।
हतशेषानशरणान्द्रक्ष्यसि त्वं निशाचरान् ॥ २४
शरजालपरिक्षिप्तामग्निज्वालासमावृताम् ।
प्रदग्धभवनां लङ्कां द्रक्ष्यसि त्वमसंशयम् ॥ २५
प्रमदानां सहस्राणि तव राजन्परिग्रहः ।
भव स्वदारनिरतः स्वकुलं रक्ष राक्षस ॥ २६
मानं वृद्धिं च राज्यं च जीवितं चेष्टमात्मनः ।
यदीच्छसि चिरं भोक्तुं मा कृथा रामविप्रियम् ॥ २७ G 3 42 58 B 3 38 31 L 3 41.29

चैन) —[d]) T2 करिष्यसि (for [आ]हरिष्यसि) D1 धर्मं चापि न पश्यसि —For 20[cd] Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.5.7 subst.

717* राक्षसानां च मत्तापमनर्थं चोपलप्स्यसे ।

[D3 रक्षसां च (for राक्ष°) Ś1 D2.3 भय घोरम् (for च मत्ताप°) V1 नाशनार्थ (for अनर्थं) Ś1 B1 [अ]पि लप्स्यसे Ñ1 अनर्थं चोपपत्स्यसि (for the post. half)]

21 [b]) Ś1 V1 B1.4 D2.3 -भ्रष्ट (for रत्न) Ñ1 विभूषिता (for विभूषिताम्) Ñ1 D1 नानामाल्यो (D1 °पुष्पो) पशोभिता —Ñ1 illeg for 21[c] —[c]) Ś1 D2.3 द्रक्ष्यसे —[d]) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D3.4.7 श्री (B1 स)कृता, Ñ1 illeg (for विनष्टां)

22 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D5.7 ins the lines of 22 after 3 39 12 V1 B4 D5.7 transp 22 and 23 —[a]) D2 अकुर्वंतोऽपि, D4 °र्वंतो हि, D5 M1 (after corr sec m) a °र्वंतोऽपि (for अकुर्वन्तोऽपि) —[b]) V1 -समाश्रयात् (for -संश्रयात्) —[c]) D1.2 परमेश्वर (for °पापैर्) —After 22 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

718* राक्षसानां महाशोके द्विपदां च प्रिय प्रभो ।
आत्मनश्चैव संदेहं मा कृथास्त्वं कुलस्य च ।

[(l 1) Ñ2 D5.7 महत्त्वाक (for महा°)]

23 V1 B4 D5.7 transp 22 and 23 —[a]) Dg1 Dm1 D6 T2 G1.3 M1 दिग्धाङ्गान्, D4 -सदिग्धाङ्गान् (for दिग्धाङ्गान्) —[cd]) D6 द्रक्ष्यसे Ñ1 G2 त्व, D1 नि, T2 [अ]पि (for [अ]भि) G1 सर्वान् (for भूमौ) Dm1 द्रक्ष्यसि हतान्भूमौ, D4 द्रक्ष्यस्यविहतान्सर्वांस् (for [c]) Ś1 Ñ1 D1-3 रण रामेण राक्षसान् (for [d]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 राक्षसानिहतान्भूमौ रामेण द्रक्ष्यसे रणे

24 V1 om 24[ab] —[a]) Ñ2 B1.4 हृत, G1 हत (for हृत) Ś1 D2.3 हतबन्धून् (for सदारांश्च) —[b]) Ś1 (अ) भिद्रवतो, Ñ2 विद्रविभो (sic), B1 विद्राविता (for विद्रवतो) D1.3 transp दश and दिश —[c]) D1 तत्र (for हत) Ñ2 D5.7 सर्वेशास्त्रात्, V1 राक्षसागान् (sic) (for अशरणान्) T2 हतशेषासुरारान्

25 [a]) M3 शरजालपरि (for °जालपरि) D2 [क्षि]प्ताम् (for क्षिप्ताम्) D1 शरजालं परिक्षिप्तान् —[b]) D1 -समावृतान्, D5.7 °चिता (for °वृताम्) —[cd]) D2 द्रक्ष्यसि (for °सि) Ś1 D2.3 निशाचर, B1.3 Dg1 D6 T2.3 G1 M1 न संशय, Dm1 D6 G2.3 असंशय, M3 दशानन (for असंशयम्) D1 लङ्का द्रक्ष्यसि दुर्बुद्धे मदसाशप्रकाशिन —After 25 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins

719* परदाराभिमर्शात्तु नान्यत्पापतरं महत्

[D6 पापतरं (for पापकं)]

26 [a]) V2 illeg from नां up to ग्रह in [b] D1 भार्याणा स (for प्रमदानां) —[b]) B4 राजन्स्तव (by transp) T2 तव राज (for तव राजन्) Dt1 D6 परिग्रहे, D1 °ग्रहात्, Cm g as in text (for परिग्रह) —[d]) Dt1 D6 राक्षसान्, Dm1 D6 G2 रक्षणः (for राक्षस) —For 26[cd], Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.6.7 subst M2.3 ins l 1 after 26[ab] and l 2-3 after 26 while Dm1 D4.6 G1 ins after 27[ab]

720* सीताहेतो समस्ताणि विद्रविष्यन्ति रावण ।
आत्मनश्च दशग्रीव पुरस्यान्तःपुरस्य च ।
राक्षसानां च नाशाय वैदेहीमानयिष्यसि ।

[D4 om l 1 —(l 1) Ś1 Ñ2 V D1-3 सुखानि (for समस्ताणि) M2 विनङ्क्ष्यन्ति (for विद्र°) Dm1 D6 G3 नीलवत् (for रावण) —(l 2) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 च महाराज (for च दशग्रीव) Dm1 कुलस्य (for पुरस्य) —(l 3) Ñ1 राक्षसीनां, Dm1 D4.6 G1 M2.3 रक्षसां च (for राक्षसानां) Ś1 Ñ Dm1 D1-5.7.8 G2 M2.3 विनाशाय (for च नाशाय) Ś1 Dt1 D2.3.6 G3 मैथिलीम् (for वैदेहीम्)]

—Thereafter Dm1 D6 G3 cont

721* मा नाशय स्व राज्यं च जीवितं चेष्टमात्मनः ।

[Post half - 27[b]]

27 [a]) Ś1 D2.3 सुख V1 Dg1 मानं (for मानं) Ñ1 D7 T1 ऋद्धिं (for वृद्धिं) D1 मानं सौख्यं च वृद्धिं च —After 27[ab], Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 ins while V1 D1 subst for 27[cd]

G 3 47 59
B 3 58 33
L 3 41 30

निवार्यमाणः सुहृदा मया भृशं
प्रसह्य सीतां यदि धर्षयिष्यसि ।
गमिष्यसि क्षीणबलः सबान्धवो
यमक्षयं रामशरात्तजीवितः ॥ २८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

एवमस्मि तदा मुक्तः कथंचित्तेन संयुगे ।
इदानीमपि यद्वृत्तं तच्छृणुष्व यदुत्तरम् ॥ १

राक्षसाभ्यामहं द्वाभ्यामनिर्विण्णस्तथाकृतः ।
सहितो मृगरूपाभ्यां प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ २

722* दाराश्च शक्ष्यसि क्षिप्र रणे रामेण संगत ।
मया सुरगणा सर्वे निर्जिता बहुशस्त्विति ।
यस्त त्वया महाराज स ते रामो हरिष्यति ।
सुखसमृद्धिं च राज्यं च जीवितं चेप्सता मम ।

[(l 1) D1 दौरात्म्याद् (for दाराश्च) Ñ1 illeg for श्च स B1 ₃ ₄ D3 ₆ द्रक्ष्यसि (sic) (for स°) D1 lacuna for र in रणे —Ñ1 D1 om l 2–4 B4 reads l 2 4 in marg —(l 2) V3 B4 जिताश्च (for निर्जिता) —B3 om l 3–4 —(l 4) Cf 27[ab] B1 मुखवृद्धिं D6 मुख वृद्धिं (for सुखसमृद्धिं)] —After 27[ab] Dg1 Dt1 D6 T G1 ₃ M ins Dm1 D5 G2 cont after 721* while D1 cont after 720*

723* कलत्राणि च सौम्यानि मित्रवर्गं तथैव च ।

—B4 reads 27[c] in marg —[c]) V1 Dg1 यद् (for यदि) D7 [इ]क्षसि (for [इ]च्छसि) V2 B4 चिराद्, D3 पर (for चिर) —[d]) Ś1 D3 राममप्रिय D3 विग्रह (for °विप्रियम्)

28 [a]) Ś1 च D2 स्व L(ed) तु (for भृश) —[b]) D1 प्रयुद्ध (for प्रसह्य) Ñ1 हारयिष्यसि Ñ2 V B1 ₃ ₄ D6 7 ह्वयमिच्छसि (for धर्षयिष्यसि) —[c]) N V B1 ₃ ₄ D6 7 नानुग (for बल) Ś1 N V B1 ₃,₄ D2,₃,₅ 7 (समाद्वये (for सबान्धवो) D1 °तनुर्द्दुरासवान् —[d]) Ñ B4 D1 G1 M2 ₃ शरात्त, B1 D1 T2 ञ्शरान्न, Dt1 D6 G3 Ct शरास्त, Cg as in text (for शरात्त)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 ₃ ₄ D1–₃ ₅ मारीचवाक्य (Ñ1 °वेये [sic]) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 ₃ D3 om Ñ2 D3 7 43 V1 42 V2 44; B4 45 Dg1 Dt1 Dm1 D2 ₃ T G M1 38 D1 4 40 D6 46 M2 ₃ 39 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

37

D1 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1 Ñ2 V B1 ₃,₄ D6 7 ins

724* एवमुक्त्वा तदा तत्र रावणं राक्षसाधिपम् ।
हितं सत्यं च पथ्यं च मारीचः पुनरब्रवीत् ।
विदितं ते महाराज यथा मे देवसंयुगे ।
शक्रवज्रनिपातैस्तु शरीरं विक्षतं भृशम् ।
विष्णुचक्रावलीढाङ्ग शरवृष्टिपरिक्षत ।
दैत्यदानवसंघानां नानाप्रहरणैश्चित ।
तथाहं वरदानस्य दर्पोत्सेकेन दर्पित ।
पदातिना मनुष्येण रामेणैकेन रावण ।
अकृतास्त्रेण बालेन काकपक्षधरेण च ।
शरेण हृदये विद्धो बाणैः क्षिप्तोऽस्मि सागरे ।

[(l 2) V1 transp सत्य and पथ्य B3 ₄ मारीच (for पथ्य च) B3 ₄ पुनर्वचनमब्रवीत् (for the post half) —(l 4) V1 B3 ₄ च (for तु) B3 विक्षिन भृश D6 भृशपीडित (for विक्षत भृशम्) —(l 5) V1 विलीढांग (for [अ]वलीढाङ्ग) B3 परिक्षित —(l 6) V1 युत (for चित) —(l 7) Ñ2 D3 ₅ यथाहं —V2 mostly illeg for l 8 —(l 8) V1 मानुषेण (for मनुष्येण) —(l 10) B3 ₄ हृदय (for °ये) N2 B1 ₃ ₄ विरुध्वा (for °द्धो) V1 illeg from the post half up to कथंचि in 1[b]]

1 V1 illeg up to कथंचि in [b] Dm1 om 1[ab] —[ab]) G1 damaged for मुक्त क Ś1 M1 पुरा मुक्त, D3 ₄ पुरा युक्त (for तदा मुक्त) V1 एवमुक्तस्तदा तत्र (for [a]) —[c]) V2 illeg after इदा up to 10 D3 यदानीम् D1 प्राप्त (for वृत्त) —[d]) V1 दशानन Dg1 यदुत्तर, M1 Cmp निरुत्तर, Cr gp Lt as in text (for यदुत्तरम्) Ś1 V B1 ₃,₄ D3 ₃ ₅ 7 तन्मे शृणु दशानन (Ñ1 निशाचर) D1 राम प्रति महाबलं, D2 G1 ₂ M2 ₃ तच्छृणु त्व (G3 M3 Cg °शृणुष्व) निरुत्तर —After 1 D1 ins

725* अप्रशान्तेन दुष्टेन तद्विरोधं निशाचर ।

2 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) V1 अहं ताभ्याम्; Dm1 D5 G2 ससैता°, D4 om (hapl) (for मह द्वा[1]) —[b]) B1 त्वनिर्विण्णस्त (for मनि°) V1 तथाहत, D3 समागत, D4 तथागत, D6 T1 तदा कृत (for तथाकृत) Ś1 V1 D1 ₃ ₅ मृगरूपधरो वन (Ñ1 महान्; D1 °न, D6 °...) —[c]) Ñ2 V2 B1 ₂,₄ D3 7 रूपेण (for रूपाभ्या) —[d]) Ñ1 V1 B1 ₃ ₄ D3 ₃ दण्डक (for °का) —For 2[cd], Ś1 Ñ1 D1–₃ ₅ subst

दीप्तजिह्वो महाकायस्तीक्ष्णशृङ्गो महाबलः ।
व्यचरन्दण्डकारण्यं मांसभक्षो महामृगः ॥ ३
अग्निहोत्रेषु तीर्थेषु चैत्यवृक्षेषु रावण ।
अत्यन्तघोरो व्यचरंस्तापसांस्तान्प्रधर्षयन् ॥ ४
निहत्य दण्डकारण्ये तापसान्धर्मचारिणः ।
रुधिराणि पिबंस्तेषां तथा मांसानि भक्षयन् ॥ ५
ऋषिमांसाशनः क्रूरस्त्रासयन्वनगोचरान् ।
तदा रुधिरमत्तोऽहं व्यचरं दण्डकाननम् ॥ ६
तदाहं दण्डकारण्ये विचरन्धर्मदूषकः ।
आसादयं तदा रामं तापसं धर्ममाश्रितम् ॥ ७
वैदेहीं च महाभागां लक्ष्मणं च महारथम् ।
तापसं नियताहारं सर्वभूतहिते रतम् ॥ ८
सोऽहं वनगतं रामं परिभूय महाबलम् ।
तापसोऽयमिति ज्ञात्वा पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ ९ G 3 43 14 B 3 39 9 L 3 41 7

726* प्रविष्टो दण्डकारण्यं पुण्यं मुनिजनायुतम् ।

[D1 दण्डकारण्ये Ś1 घोर (for पुण्य) D3 मुनिवरैर् (for °न) Ñ1 * * (illeg) भक्षो महामृग , D1 (with hiatus) अति विंध्यस्तथाकृति (for the post half)]

3 V3 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 D3 5 दार्वजिह्वो, D1 दीप्तवर्णो (for °जिह्वो) B3 महातेजास् Dg1 Dt1 Dm1 D5 8 T3 G3 °वपुस् (for °कायस्) —b) Ś1 D2 5 T3 दंष्ट्रो (for शृङ्गो) D1 महारव , D5 °बल (for °बल) —c) G3 damaged up to न्द Ś1 V1 B1 3 4 D2 3 विचरन् , D1 अचरन् Ś1 Ñ2 D5 7 दण्डकारण्ये —d) Dg2 मांसभक्ष्यो Ś1 D2 महाशन , D1 मृगाकृति , D3 महाबल (for °मृग) Ñ V1 B1 3 4 Dm1 D5 7 8 G3 ऋषि(Ñ B4 D5 7 मुनि)मांसानि भक्षयन्

4 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 B1 D2 3 वेदेषु, Ñ2 B4 D2 वृक्षेषु, V1 सूक्तेषु, D7 om (hapl) (for तीर्थेषु) B3 अग्निहोत्र मृग वृक्ष —b) Ñ2 शृङ्गेषु (for -वृक्षेपु) Ś1 D2 वा पतन्(D2 °स) D1 चासकृत् , D5 येवतन् , L(ed) चाबस (for °रण) —c) Dt1 Dm1 D6 T1 G1 व्यचर, M2 विचरस् (for व्यचर°), Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 अत्यन्तनियताहा(B1 °चा)राद् —d) Dt1 om तान् Ś1 N B1 3 4 D2 3 5 7 तानभक्षय(B1 3 4 °यन्) V2 ता-भक्षयन् (subm) D1 अभिधर्ष°, T1 समधर्षं° (for तान्प्र°) —After 4 Ñ1 ins l 2 of 727*

5 V2 illeg (cl v l 1) D1 om 5 Ñ2 D5 7 om 5^{ab} N1 reads 5-6 (transposing 5^{ab} and 6^{ab}) after 735* —b) Ś1 धर्मसंश्रितान् , Ñ1 V1 B1 3 4 D1 °संश्रितान् , D5 °माश्रितान् (for °चारिण) —c) D5 [अ]पिबं (for पिबंस्) —d) G3 damaged from भक्षयन् up to ऋषिमांसा in 6^{a} D5 [अ]भक्षय (for भक्षयन्) N V1 B1 3 4 D5 7 भूमौ च विनिपातयन् (B1 °तितान्) Dt1 D8 तन्मांसानि च भक्षयन्

6 V2 illeg (cf v l 1) For sequence in N1 cf v l 5 G3 damaged for ऋषिमांसा (cf v l 5) D1 om 6^{ab} —a) Ś1 D2 3 मुनि (for ऋषि) Ś1 M1 [अ]शन , G3 [अ]शिन D1 ऋषिघ्रेशस्त्रपोभूतास् —b) D2 वनगोचर , T3 °चारिण (for °रान्) —For 6^{cd} Ñ2 V1 B1 3 4 D5 subst while Ñ1 ins l 2 only after 4

727* निहन्मि दण्डकारण्ये मुनीन्धर्मपरायणान् ।
गवभी रक्षसा श्रेष्ठ मुनीनां धर्मदूषक ।

[D6 om (hapl) from post half of l 1 up to 7^{a} —(l 2) Ñ1 B1 राक्षस (for रक्षसा)]

—c) Ś1 D2 यदा , Ñ V1 B1 3 4 D5 चाहं , Dg1 T2 G3 M2 3 तथा (for °दा) Ś1 D2 सिक्तो, D5 रक्तो (for मत्तो) D7 चरन्रुधिरमत्तोऽहं —d) T1 G3 om (hapl) from दण्डका up to विचरन् in 7^{b} Dg1 Dt1 Dm1 D1 8 G3 -वने (for -वनम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 विश्वस्तो दण्डके वने, Ñ1 D1 विश्वस्तो(D1 व्यचर) दण्डक वने —After 6 Ñ1 ins

728* रामकार्मुकनिर्मुक्त शरसंस्पर्शकोविद ।
समीपं नोपगच्छेयं कथंचित्प्राप्य जीवितम् ।

7 V2 illeg (cf v l 1) D3 om 7^{a} T1 G3 om up to विचरन् in 7^{b} (for both cf v l 6) D1 om 7–8 Ñ1 om 7^{ab} —a) Ś1 प्रविश्य, Ñ2 V1 B4 Dm1 D3 5 7 8 G1 3 M तथाहं B1 वनेऽहं, D3 अथा° (for तदाहं) —b) Dm1 D5 6 8 T2 G1 3 M3 व्यचरन् (for वि°) Ś1 D2 रामसभ्ययौ(D2 °या) N2 V1 B1 3 4 D5 7 च सदूषण (B3 °क) D1 धर्मदूषण (for °दूषक) —Ś1 D2 3 om 7^{c}-9^{b} —c) Ñ2 reads in marg after आसादय up to 9^{b} Ñ2 वन, V1 B4 वने, Dm1 D3 G3 यथा (for °दा) Ñ1 B1 3 D5 7 G1 आससाद(B1 3 °सादयन्) वन(G3 यदा) रामं —d) N B1 3 4 D5 7 T1 धर्मचारिणं, V1 महाचारिणं Dm1 D8 G3 °संश्रित, Ct as in text (for °माश्रितम्)

8 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D1 3 om 8 Ñ2 reads 8 in marg (for both cf v l 7) —b) Ñ2 B3 Dm1 D8 T2 G3 M महाबल (for °रथम्) —c) G3 damaged after य up to र in 8^{d} —d) N2 V1 B1 3 4 D5 7 चीरकृष्णाजिनाम्बर

9 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D2 3 om 9^{ab} (cf v l 7) Ñ2 Dg1 read 9^{ab} in marg (for Ñ2 cf v l 7) —a) G3 घोर (for सोऽहं) Ñ1 जातो (for गत) —b) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [अ]मितौजसं, D1 [अ]सिततेजसा (for महाबलम्) —c) D1 इत्यु (for इति) —d) Ś1 D2 3 पुरा (for पूर्व) —After 9 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

G 3 43 17 / B 3 39 10 / L 3 42 6

अभ्यधावं सुसंक्रुद्धस्तीक्ष्णशृङ्गो मृगाकृतिः ।
जिघांसुरकृतप्रज्ञस्तं प्रहारमनुस्मरन् ॥ १०
तेन मुक्तास्त्रयो बाणाः शिताः शत्रुनिबर्हणाः ।
विकृष्य बलवच्चापं सुपर्णानिलतुल्यगाः ॥ ११
ते बाणा वज्रसंकाशाः सुघोरा रक्तभोजनाः ।
आजग्मुः सहिताः सर्वे त्रयः संनतपर्वणः ॥ १२
पराक्रमज्ञो रामस्य शठो दृष्टभयः पुरा ।
समुत्क्रान्तस्ततो मुक्तस्तावुभौ राक्षसौ हतौ ॥ १३
शरेण मुक्तो रामस्य कथंचित्प्राप्य जीवितम् ।
इह प्रव्राजितो युक्तस्तापसोऽहं समाहितः ॥ १४

729* ततो मोहाद् रोषाच्च रयमानेन तत्पत्ता ।
अशोच राक्षसौ तौ च भक्ष्योऽस्य नो महानिति ।
राक्षसाभ्यां धृतस्ताभ्यां ततो हन्तु महाबलम् ।
लुब्धो मानुषमांसस्य क्रव्यादगणसेवितः ।

[(l 1) B3 transp मोहाच्च and रोषाच्च —(l 2) V1 B3.4 तु (for च) V2 D5.7 °क्ष्ये (for °क्ष्यो) V1 स्त (sic) (for ऽस्य) V1 om B4 मे (for नो) B3 महामन् (sic) (for नो महान्) —(l 3) V2 D5.7 (२ हत (for हन्तु) —(l 4) B1.3.4 लुब्धा B1 मांसेन (for °मांसस्य) V1 B1 क्रव्याद° (for क्र°) D7 °सेवन् (sic) (for °सेवितः)]

10 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D2 om (l ?pl) 10 —a) T2 G3 अभ्यधावन् T3 °वत् Ñ V1 B3.4 D5.7 अतिक्रुद्धस्, Ñ (ed) हि स° (for सुस°) B3 अभ्यधावमहं क्रुद्धस्, D1.2 अत्यर्थं क्रोधसंरब्धस् (D2 °ब्धः) M3 अभ्यधावामि सक्रुद्धस् —b) D4 G1 महाकृति T3 मृगाकृत (sic) (for °ति) Ñ1 भासस्कन्धसमिवानल —c) Ñ2 V1 B1.4 D5.7 जिघांसुरप्र (D5 °राग)तस्ततस् —d) V1 B3.4 तद् (for तं) V1 सप्रहारं च राक्षस, Ñ2 D1.2.6.7 तत्प्रहारमचिंतयन्, G2 प्रहारं समनुस्मरन् —After 10 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

730* आपतन्तं च मां दृष्ट्वा नीलवर्णं विसीयगम् ।
अपावृतमुखाभ्यां च राक्षसाभ्यां समन्वितम् ।
तेन लीलायमानेन सुविश्रान्तमविस्मितम् ।

[(l 1) D7 om च मां B4 नीलवर्णं (for °वर्ण) G (ed) च मीषण (for विसी°) V1 B1.3 नीलवर्णं विं (V1 °वराय) तैजा (for the post half) —(l 2) V1 अपावृतन् D4 अपावृत्त (for °वृत) V1 अपाभ्या (for °मुखा°) V1 समावृत (for समन्वि°) —(l 3) V1 (with hiatus) अविश्र तम् B3 (with hiatus) अविश्रा° D7 सुविश्रा° (for °सुविश्रान्तम्) D5 तुर्विन्तन विस्मित (for the post half)]

11 Ñ2 V1 B1.2.3 D5.7 transp 11ab (along with 731*) and 11cd —a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मुक्तास्त्व (B1.3 °स्त्र) D1.2 D6 तत्र सायकास् (for तेन मु°) M1 ततो (for त्रयो) —b) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सायकास्, G2 निशि++ (damaged) (for °ह्या) —After 11ab Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins 731* V1 illeg for cd —c) Ñ2 D5.7 च महत् V1 B1.3.4 D1.2 D6 T3 सुमहत् (for बलवच्च) —d) Ś1 Dm D1.4.6 T1.3 G M1.2 नि (Ś1 D3 नि) स्वना (for °तुल्यगा) V1 इंद्राग्निसदृश (illeg) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राघवस्य महात्मना D1 महेंद्राशनिसंनिभं —After 11 Ś1 Ñ1 D1.2 M3.4 ins, while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins, after 11ab

731* सततं पञ्चवाणं सुपर्णानिलरंहस ।
तैर्बाणैर्दण्डकारण्य मुक्तास्तीक्ष्णाग्रिगोचरैः ।
कृतं निर्विमिर सर्वं रामेणाक्लिष्टकर्मणा । .

[Ś1 Ñ1 D1.3 M1.3 om l 1 —(l 1) V2 illeg after पञ्चवाणं up to l 3 —(l 2) Ś1 Ñ1 M1.3 °दण्डकारण्ये Ś1 निशाग्नि V1 सुवेगः D2 निमुक्त D3 विमुक्त (for मुक्ता°)]

12 D1 om 12 —a) D2 रक्त (for वज्र) —b) T1 सुयुक्ता M2 सुमुक्त (for सुघोरा) V1 घोरतरम्, V1 रक्तशोचना (for °भोजना) —c) Ś1 D2 आजग्मुः V2 illeg from ता up to l 1 of 732* Ś1 V1 B1.3 D2.3.5.7 M3 विहिता, B1 विहिता (for स°) —d) Ś1 V1 B1.3.4 D2.3.5.7 त्रयाणां (Ś1 D3 °पर्वणां D2 °पर्व) सुसमाहिता (Ś1 °तान्)

13 V2 illeg for 13a —l 1 of 732* (cf v l 12) —b) Ś1 D2.3 राजन्, V1 सोऽहं V2 B4 D1.7 रणे, V1 दुष्टो, B1 D1 तथा B3 तदा, Dg1 T3 शराद्, T1.3 M1 शठो (for शठो) —After 13ab Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

732* आपतन्तं शरं दृष्ट्वा मेघगम्भीरनिस्वनम् ।
ततोऽहं वेगवांस्तत्र वातरंहा निमेषतः ।
अपक्रान्तं परं पारं निवृत्तः सागराद्धरं ।

[(l 3) V1 om पर D7 त (for शर°)]

—Ś1 om 13cd —c) Dm D1.2 T G M1.3 Gr g h समुत्क्रान्तस्, M3 (after corr inf lin sec m) °क्रान्तस्, Ct as in text (for °क्रान्त) Ñ1 उत्क्रान्तस्तत्र मुक्तोऽहं D1 उत्क्रान्तोऽहं तदा मुक्तः D2.3 उत्क्रान्तस्तत्र मुक्तोऽहं —For 13cd Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

733* यौ तौ मया सह गतौ राक्षसौ दण्डकं वनम् ।
निहतौ तौ शरास्या च पततौ योऽगतोऽपि तौ ।

[V2 illeg from l 1 up to हतौ in l 2 —(l 1) V1 °दण्डक (for °कं) —(l 2) B1.4 तु (for च)]

14 D2.3 transp ab and cd —a) G2 शरान्मुक्तोऽहं रामस्य —After 14ab Ś1 ins l 2 only of 736* while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

734* भयेन महता ग्रस्तो दृष्ट्वा प्राप्य समाश्रयम् ।
विश्वामित्राश्रमे यस्य प्रहारो ह्यत्र पातितः ।
राघवेण महाबाहो रुक्मा सायाति तस्य मे ।
जीवितान्तकरीं प्राप्य मानुषापरणां तथा ।
कृष्णाश्च परमाघातं निर्देशे मंऽभवत्तदा । [5]
ततो कष्टो गृहं दारान्वालकस्मानजं मया ।

वृक्षे वृक्षे हि पश्यामि चीरकृष्णाजिनाम्बरम् ।
गृहीतधनुषं रामं पाशहस्तमिवान्तकम् ॥ १५

अपि रामसहस्राणि भीतः पश्यामि रावण ।
रामभूतमिदं सर्वमरण्यं प्रतिभाति मे ॥ १६

राममेव हि पश्यामि रहिते राक्षसेश्वर ।
दृष्ट्वा स्वप्नगतं राममुद्भ्रमामि विचेतनः ॥ १७

रकारादीनि नामानि रामत्रस्तस्य रावण ।
रत्नानि च रथाश्चैव त्रासं संजनयन्ति मे ॥ १८

अहं तस्य प्रभावज्ञो न युद्धं तेन ते क्षमम् ।
रणे रामेण युध्यस्व क्षमां वा कुरु राक्षस ।
न ते रामकथा कार्या यदि मां द्रष्टुमिच्छसि ॥ १९

G 3.43.36
B 3.39.20
L 3.42.16

कामभोगांश्च विपुलान्परित्यज्य सुदुर्लभान् ।
उपेनागत्य राजेन्द्र प्राप्येनं सुमहद्वनम् ।

[(l. 1) V1 मयेन तु समाच्छन्नो (for the prior half). V2 मया ** (illeg.); B4 °श्रमम् (for °रान्).—V2 illeg. for l. 2–3.—(l. 3) B1 स्नाम् (for °ना). B1.3 अथ (with hiatus) (for मास). V1 दृष्टने (for तस्य मे).—(l. 4) V1 -[अं]गकर; G(ed.) °वरां (for °वरी). V1 धर्षेण (for °णा).—(l. 5) B3 कृच्छ्र, B4 कृत्स्ना (for कृच्छ्रान्). V1 परमदथाश्च; B1.3 °शार्दूलं, D5 °था नान (sic) (for °भाजन).—V1 om. l. 6–7.—(l. 6) V2 कराग्रहान् (for लड्डु गृह). V2 illeg. after दा up to l. 7. B2 राजन् (for दारान्). B1 बान्धव, B3 स्वबधून्; B4 बान्धवान्, G(ed.) गद्धमान् (for बाल-कान्). B1 स्वजन (for °नास).—(l. 7) B4 वागतान् (for वास-).—V2 om. l. 8.—(l. 8) B1.3 [आ]गम्य (for °त्य). V1 वल (for वनम्).]

—Ś1 om. 14^{cd}.—^{c}) T1 M2 प्रव्रजितो, Dm1 D4.5 गुरुतस् (for गु°). Ñ2 D1-3 इह (D2.3 ततः) प्रव्र (D2 °व्रा) जितस्तात (D1 °भीरुस्; D3 °सीवस्) (for °). M1 तपस्वे (for तापसो). D2.3 समागतः (for °हितः). Ñ1 चीरकृष्णाजिनाम्बरः; D1 M2 निर्वेदादस्मि तापसः (for ^{d}). Ñ2 V B1.3.4 D6.7 अहं प्रव-जितस्तस्मान्निर्वेदादस्मि रावण.—After 14, Ñ1 ins.:

735* वत्र वाञ्चियतादारांस्तापसानभयान्वने ।

—Then Ñ1 reads 5–6 (transposing 5^{ab} and 6^{ab}), —while Ś1 (line 2 only after 14^{ab} due to om.) Ñ2 V2 B1.3.4 D1-3 (D2.3 only l. 2).6.7 M2 (after 15) ins. after 14:

736* कथं तस्य प्रभावज्ञः शरसस्पर्शकोविदः ।
समीपमुपगच्छेयं द्रष्टुं नेश्वरस्य वै ।

[(l. 1) D1 मह (for तथ).—V2 mostly illeg. for l. 2.—(l. 2) Ś1 D3 यदि (for उप-). D1.2 समीपगो (D2 °पेवि) न गच्छेय (for the prior half). B3 न (for वै). Ś1 D3 ददन जीवितं च मे; D1 M2 कथंचित्प्राप्य जीवित, D3 तदिद मम जीवितं (for the post. half).]

15 Ñ2 V (V1 om. [hapl.] 16^{ab}) B1.3.4 D6.7 transp. 15 and 16. Ñ1 reads 15^{ab} after 16.—^{a}) D1 om. (hapl.) for वृक्षे. Ñ1 V1 B1.3.4 D2.6.7 च; V1 प्र; M1 (after corr. *inf. lin. sec. m.* as in text) मि- (for हि).—^{c}) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.6.7 शरचापधरं रामं (Ñ2 °शुक [illeg.] राम; D3 वीर).—^{d}) Ñ1 पाशहस्त इवान्तकः.—After 15, B3 ins 737* in marg. reading it twice, while M2 ins 736*

16 Ñ2 V (V1 omitting [hapl.] 16^{ab}) B1.3.4 D6.7 transp 15 and 16.—^{b}) D1 नित्य (for भीतः) D6 रावण.—^{c}) Ś1 इदारण्ये (for इदं सर्वम्).—^{d}) Ś1 सर्वं च (for अरण्य) D1 G1 मा (for मे).—After 16, Ñ1 reads 15^{ab}.

17 V2 illeg for $17–18^{ab}$ B3 reads 17 twice.—^{a}) Ñ V1 B1.3.4 D6.7 [अ]नु-; T2 [अ]पि- (for हि).—^{b}) G1 damaged for रहि. D1 रहिते सदा, T G M1 राक्षसाधिप (for °सेश्वर). Ñ B1.3.4 D6.7 रहितेष्वाकुलेषु च; V1 वहिष्वाकुकुलेषु च (sic), Dg1 उद्दीन भूतलं न हि; Dm1 रहितो राक्षसेश्वरः.—Ś1 om. 17^{cd}.—^{c}) V1 दृष्टं. B1.3 G3 स्वप्नगतो; D2 स्वप्नातरे; D5 स्वप्ने स्थितं, D3 स्वप्नेपि स (for °गत).—^{d}) D1-3 उद्विजामि (for उद्भ्रमामि). Ñ2 B1.4 Dt1 Dm1 Ct [इ]व चेतनः; Dg1 सुषे°; D6 स्वचे° (for विचे°). Ñ1 उद्भ्रमत्व मे मनः (illeg.).—After 17, Ñ2 B3 (after 15, twice in marg.).4 D6.7 ins.:

737* पुष्पाणि सर्वपत्राणि नानातुमकुसुमानहे ।

[B3 (both times) [प]त्र (for [अ]पि). B3 (both times) नानाद्रुमकुसुमानहे (subm.) (for the post. half).]

18 V2 illeg. for 18^{ab} (cf. v.l. 17) D1 om 18.—^{a}) D2.3 राकारादीनि; M2 रेफान्वितानि (for रका°) V1 B1.3.4 D2.3.6.7 वाक्यानि (for नामानि).—^{b}) Ñ2 D6.7 रामाद्भीतस्य; V1 रामसुदिश्य; B1 °हस्तस्य (sic), Dg1 T1 रामात्रस्तस्य (T2 °श्र) (for °त्रस्तस्य).—^{c}) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 रसभ्यश्च (for रथाश्चैव) Ś1 V2 D2.3 रत्नानि चैव रामा (V2 °म)श्च (D2 °मस्य).—^{d}) V3 च (for मे). Ñ2 D6.7 T3 M3 सत्रास जनयति मे; B1.3 Dg1 Dt1 Dm1 D4 निगाम जन°.

19 Ś1 D2.3 om 19^{ab}.—^{a}) B3 तु तस् (for तस्य).—^{b}) Dg1 युद्धे (for °द्धं). Ñ2 V2 B1.3.4 D6.7 युद्ध (B4 °द्धस्) तेन न ते क्षमं (Ñ2 तेनस)—After 19^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.6 S ins.:

738* यदि वा नमुचि वापि हन्याद्धि रघुनन्दनः ।

Ñ V B1.3.4 D1.6.7 om. 19^{cd}.—^{c}) Ś1 D3 ते युद्धं; D3 M युद्धं ते; T2 सयोद्धुं; G2 युध्यस्व; G3 युद्धस्व (for युध्यस्व).—^{d}) Dt1 D4 T3 क्षमा (sic). D4 M3 क्षमं (for °मां). Dt1 D4 रावण (for राक्षस). Ś1 D3 न क्षमे वीर्यशालिनः; D3 न क्षमं

G 3 43 43 D 3 37 25 L 3 4 37

इदं वचो मन्युहितार्थिना मया
यथोच्यमानं यदि नाभिपत्स्यसे।
भवान्बधस्त्यक्ष्यसि जीवितं रणे
हतोऽद्य रामेण शरैरजिह्मगैः ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

धीःय रारा, D5 T2 G3 न क्षम युधि (D5 तव) रासः G2 कु * * (damaged) स, M2 3 कु (M3 न) क्षम राक्षसाधिप (M3 °सेधर) ⊕ C1 क्षम वा कुविधि। अन्यद् क्षम सीताहरणादिक वा कुरु क्षमामित सम्यक ∞—(1) B3 ते न (for न त) —(2) Ś1 V3 D2 3 T3 ना प्रभुम् V4 B1 न धोतुम् (for ना द्रष्टुम्) D2 4 T3 G1 M2 3 न चन (G1 चेना, M2 चैंद्र) द्रष्टुमहसि —After 9 V-1 B2 3 4 D2 7 m :

739* धनार्थं कामधर्मौ च कामार्थौ चापि कवरो।
नियमेते प्रवर्तन्त समिपातश्च दृश्यते।
इच्छया चारते काम इच्छयार्थो विवर्धत।
श्रद्धया वर्धत धर्मस्तत्र फलमिद त्रिधा।
तव नान्यज्जरयामि किंचिद्वीर्यस्य सशयम्।
स्ते रामनिपातात्तु समितस्य रावण।
कनेनमुपदिष्टं त मुमुद्रासमरावृतम्।
प्राप्येह दिनद्वयम वय सब च राक्षसा।
यत् त्वया दैवगणा समग्रा
रणे जिता वज्रधरेण सार्धम्।
यम कुबेरो वरुणश्चापि
नराचं शक्तो युधि राघवस्य।
स्थानाद्यमीन्द्रं कुपित प्रकर्षे
ग्रन समेयाद्रस्य नियच्छेत्।
कालस्य कालश्च भवेत्स राम
सक्षिप्य लोकाश्च सृजद्यथान्यान्।

(V3 illeg for l 1 2 —(l 1) V1 कामनाशौ, B2 3 °वृद्वे B4 धर्मकामौ (by transp) (for धर्मौ) D2 7 श्चे (for चापि) V3 चानधिचा त्वि केन (for the post half) —(l 2) V1 चा (for स्त) B3 न (for म) V2 marg V1 lacuna for the post half —(l 3) V1 स्तत्र च D5 दृश्या (for second इच्छया) —(l 4) D5 इच्छया (for श्रद्धया) B4 तत्र (for तत्र) —(l 5) V1 नत्र V1 नष्ट B4 D2 7 नत्र (for तव) V3 illeg from नत्र up to l 7 V1 B2 4 उमय (for नान्य°) —(l 6) V1 °निपात B1 4 -निहतस्य (for °तु) B2 3 समरं नरवरान (for the post half) —(l 7) B1 तव इम (for इ) B1 अत्र (for अत्र°) —(l 8) V1 B1 3 समरेन (for समाप्येह) V2 न चन्य क्लिन्न (subst) (for the prior half) V1 om च —(l 9) B2 3 4 (for दै°) G(ed) मनसा (for °मा) —V1 lacuna for l 11-14 —(l 11) B2 3 नापि वा —(l 13) V1 B1 3 स्थाने (for स्था°) —(l 14) V1 D2 7 कुवेरः (for कुबेरः) —(l 16) V3 V1 संक्षि (for °क्ष) V1 लोकान्यान् (for सृज°))

While V3 D5 D6 D7 D1 2 3 S ins. after 19

740* बहव साधवो लोके युक्ता धर्ममनुष्ठिता।
परेषामपराधेन विनष्टा सपरिच्छदा।
सोऽह तवापराधेन विनश्येय निशाचर।
कुरु यत्ते क्षम तत्त्वमहं त्वां नानुयामि ह।
रामश्च हि महातेजा महासत्त्वो महाबल।
अपि राक्षसलोकस्य भवेदन्तकरो हि स।
यदि शूर्पणखाहेतोर्जनस्थानगतः खर।
अतिवृत्तो हत पूर्वं रामेणाक्लिष्टकर्मणा।
अत्र ब्रूहि यथातत्त्वं को रामस्य व्यतिक्रम।

((l 1) D1 D2 M1 युक्ता, D1 युक्त (for युक्ता) D2 अविष्ठिता (for अनु°) —(l 2) V1 अस्मान्तु (for °धेन) —After l 2 V1 (partly illeg) ins.

740(A)* धर्मज्ञ पर (illeg) निशाहि।
अस्माद्वे त्वा (illeg) ।
(illeg) ।
(illeg) पक्षि।
नो निशाचरमत्वा जानन पर।
हतो राम राम (illeg) ।

—V1 D1 om l 3-9. —(l 3) D1 D6 C1 पर (for तव) D1 D6 विनश्येय (for °श्येय) —(l 4) G2 तत्त्वम्, M1 तत्र (for तत्त्वम्) T1 त्वा (for त्वां) M1 अनुयामि (for नानु°) D1 D6 है T1 हि (for ह) D11 D5 G2 3 M2 3 अह त्वा (G3 M2 3 ना) नुयाम ह (G3 ह, M3 च) (for the post. half) ⊕ Ck कुरु यते क्षम तत्त्वम् नाहं नानुयामि ह इति पाठः ॥ —D1 om l 5-8 —(l 5) G2 transp महातेजा and महासत्त्वो —(l 6) D1 D5 (S रि° h(ed) (S रे क्ष (for हि स) D1 D11 D6 T1 G3 न भवेच्च (G3 °** (damaged)) को हि स (for the post half) ⊕ C1 रामश्च इन्द्रसेनो हि हरत्व परन्तप: । Cr m यस्य हि स—रो अत्यन्तसारा: , Cg रामस्य हानि: हि प्रसिद्ध: । ... यावत .... अपि समाहस्त्यतु, समाप्तं शुद्ध । यथाकुर्वतो ... च इति शेष । हि चोदितस्य अपराध: , Ct ... रक्षा ... अ ... रामः ... ; —(l 7) D2 T1 च हि (for हि) D1 D6 च (D6 चु) ... D11 T1 G1 3 M2 3 ... T2 3 °क्ष्मा (for °क्ष्म) M3 (after corr inf as sec m as above) इत्र (for गत) —(l 9) T1 नत्र (for अत्र) M3 ब्रूहि (for ब्रूहि))

—Then D1 cont

741* कथ कथमप्युद्धत ते बन्धुर सानुबन्धक।

20 V1 illeg for 20ab—(d) D1 T1 हितं वचो D5 पूर्व भवान्, M3 युष्मा, sec m) वचो (for हि

३८

मारीचेन तु तद्वाक्यं क्षमं युक्तं च रावणः ।
उक्तो न प्रतिजग्राह मर्तुकाम इवौषधम् ॥ १
तं पथ्यहितवक्तारं मारीचं राक्षसाधिपः ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यमयुक्तं कालचोदितः ॥ २
यत्किलैतदयुक्तार्थं मारीच मयि कथ्यते ।
वाक्यं निष्फलमत्यर्थं बीजमुप्तमिवोषरे ॥ ३
त्वद्वाक्यैर्न तु मां शक्यं भेत्तुं रामस्य संयुगे ।
पापशीलस्य मूर्खस्य मानुषस्य विशेषतः ॥ ४
यस्त्यक्त्वा सुहृदो राज्यं मातरं पितरं तथा ।
स्त्रीवाक्यं प्राकृतं श्रुत्वा वनमेकपदे गतः ॥ ५
अवश्यं तु मया तस्य संयुगे खरघातिनः ।
प्राणैः प्रियतरा सीता हर्तव्या तव संनिधौ ॥ ६
एवं मे निश्चिता बुद्धिर्हृदि मारीच वर्तते ।
न व्यावर्तयितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ ७ G 3 41 7 B 3 40 7 L 3 43 7

वचो) Ś2 Ñ V1 B1.4 D2.3.5.7 ममार्थसिद्धये (for हितार्थिना मया) D6 हिता मनोमामकृतोपमाः गिर —b) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 मया, T2 यद्रा (for यथा) Ś1 Ñ1 D3.5 प्रद्विष्यसि, Ñ2 B1.4 D5.7 [न]नुपश्यसि, G2 °भिपत्स्यसे (for °से) D1 समीक्ष्यमाणो यदि न प्रपश्यसि —c) Ś1 D2.3 हित तवस्, Ñ1 असमाय, Ñ2 V B1.3.4 D1.3.7 तवोचिताद् (for सवान्धवस्) M3 स्यक्ष्यति (sic) (for °सि) Ś2 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 प्रिय (for रणे) —d) D6 क्तो, G1 हितो (sic) (for हतो) G3 कनि-* (for °हतो) Ñ1 D1 हतो रण(D1 रणे हतो) रामशरैरजिह्मगै

Colophon D6 om (cont the Sarga) Ñ1 illeg —*Sarga name* Ś1 रामपौरुषवर्णन, Ñ2 V2 B1.3 D5.7 मारीचवाक्यं, V1 मारीचवचन, B4 मारीचवध, D1 रावणोपालंभ, D2 रामपौरुषाख्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1.3 D6 om, Ñ2 D7 44, V1 43 V2 45 B4 46 Dg1 Dt1 Dm1 D1.5.8 T G M1.2 39 D1 41 D3 47 M3 40 L(ed) 42 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

38

D6 continues the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 D6 om from 1 up to वक्ता in 2a —a) Dt1 D6 Ct मारीचस्य (for °चेन) B4 च तद्, D1 हितं (for तु तद्) Ñ1 illeg from वाक्य up to नि in b (cf b var) —b) Dg1 D6 T1.2 क्षम (sic) D2 G2 क्षेम, M1 क्षमा (for क्षम) L(ed) पथ्ययुक्तं Ś1 Ñ1 Dg1 D3 T1.2 नि(Ñ1 illeg)-शाचर (for च रावण) Ñ2 V B1.3.4 D7 हितमुक्तो दशानन, D5 हितमुक्त दशानन ❋ Ck युक्त कालोचितमेव वाक्यमुक्त एवमुचितमभोक्त उपदिष्टो निशाचरो रावणो मुमूर्षुरौषधमिव वमुक्त न प्रतिजग्राह ❋ —c) Ś1 D3 हित न, Ñ1 क्षम न, Ñ2 V B1.3.4 D7 भारत, D1 न च तत् (for उक्तो न) —d) D6 मृत्युकाम (for मर्तु°) M3 यथा (for इव).

2 D6 om up to वक्ता in a (cf v l 1) —a) D6 न (for तं) Ñ2 D7 तथा, D1 यथा, D4 पद्य, G2 पथ्य (for पथ्य) B1 न पथ्यमभिवक्ता —b) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 राक्षसेश्वर (V2 D2 °र) (for राक्षसाधिप) —d) D6 अयुक्त (for °क्तं) V1 कालवशित, D2 कालनोदित, G2 कालचोदित (for °चोदित) M3 युक्तं कालप्रचोदित.

3 a) Ś1 D2.3 कि किमेतद्, Ñ1 कि त्वमतद्, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तत्किमेतद्, Dt1 D6 Ct दुष्कृतैतद्, D1 मा किमेतद्, T2 यत्किंचैतद्, G2 नकम तद् (for यत्किलैतद्) T2 अयुक्त तद् (for अयुक्तार्थं) —b) Ś1 Ñ1 मयि कथ्यसे, G2 त्व विकथ्यसे, M1 मम पठ्यते (for मयि कथ्यते) —c) D3 इत्यर्थं —d) D3 (before corr जीवमुप्तम्) जीवमुप्तम्, T1 G1 उप्त बीजम् (by transp) (for बीजमुप्तम्) G2 M1 इवौषरे

4 B1 om 4ab —a) B2 T1 G1 M1.3 Ct तद्, Ck as in text (for त्वद्) D3 वाक्येन (for वाक्यैर्न) Ñ V B2.4 D1-5.7 T2.3 M Cm मया, G1 त्वया (for तु मा) Ś1 त्व द्वाक्य न मया माह्य —b) D6 गोप्तु (for भेत्तुं) Ñ2 V B4 D5.7 रामपादन्तु (V2 °जनु) माहवे, B3 रामस्याहितु संयुगे (sic) ❋ Ckp तद्वाक्यैर्न तु मा शक्यमिति पाठः ❋ —c) Ś1 Ñ2 B1 D2.3.5.7 धर्महीनस्य, V B1.3 धर्मद्वेषिस्य (for पापशीलस्य) Dt1 D6 मूर्खस्य पापशीलस्य —d) Ś1 D2 साधु जस्य (for मानुषस्य)

5 a) Dg1 Dm1 त्यक्त (for त्यक्त्वा) T2 सहृदो, M3 [अ]हृदयो (for सुहृदो) Ś1 D3 रामो, B2 (marg also) वाक्य (for राज्य) ❋ Cg मूर्खत्वमुपपादयति । यदिति ❋ —b) M1 भ्रातर (for मातर) —c) Ś1 पितर, Ñ1 V1 B4 D2 G1 माकृत (for प्राकृत) —d) Ś1 D1.3 वनवासमुपागत (D1 °गत)

6 b) Ś1 रामस्य (for संयुगे) —c) Ś1 D2.3 तुल्या धनात्, Ñ V B1.3.4 D5.7 तुल्या बले, G2 प्रियतमा (for प्रियतरा) —d) Ñ1 D3 संनिधौ तव (by transp) D2 सयुगेन वा (for तव संनिधौ)

7 Ñ1 illeg from श्च in a up to सेन्द्रै in d —a) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 M3 एषा (for एवं) D2 निहिता (for निश्चिता) —b) Ś1 V Dm1 D3.4 transp हृदि and

G 3 44 8 B 3 40 8 L 3 43 8 दोषं गुणं वा संपृष्टस्त्वमेवं वक्तुमर्हसि ।
अपायं वाप्युपायं वा कार्यस्यास्य विनिश्चये ॥ ८

संपृष्टेन तु वक्तव्यं सचिवेन विपश्चिता ।
उद्यताञ्जलिना राज्ञो य इच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ९

वाक्यमप्रतिकूलं तु मृदुपूर्वं शुभं हितम् ।
उपचारेण युक्तं च वक्तव्यो वसुधाधिपः ॥ १०

सावमर्दं तु यद्वाक्यं मारीच हितमुच्यते ।
नाभिनन्दति तद्राजा मानार्हो मानवर्जितम् ॥ ११

पञ्च रूपाणि राजानो धारयन्त्यमितौजसः ।
अग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य यमस्य वरुणस्य च ।
औष्ण्यं तथा विक्रमं च सौम्यं दण्डं प्रसन्नताम् ॥ १२

तस्मात्सर्वास्ववस्थासु मान्याः पूज्याश्च पार्थिवाः ।
त्वं तु धर्ममविज्ञाय केवलं मोहमास्थितः ॥ १३

अभ्यागतं मां दौरात्म्यात्परुषं वदसीदृशम् ।
गुणदोषौ न पृच्छामि क्षमं चात्मनि राक्षस ।
अस्मिंस्तु स भवान्कृत्ये साहाय्यं कर्तुमर्हति ॥ १४

मारीच D1 D6 विद्यते, D3 तिष्ठति (for वर्तते) —ᶠ) D6 स (for न) V B1 3 4 D5 7 M2 निरतयिषु (for व्या°)

8 ᵃᵇ) Ś1 D2 दोषान्गुणान् (for दोष गुण) D1 T2 पृष्टस्तु (T2 °स्त्व) (for संपृष्टस्) Ś1 D2 न मे त्व D1 मया चेद्, T2 मम मा (for त्वमेव) Ś1 कर्तुम् (for वक्तुम्) D2 न मे वक्तुं त्वमर्हसि (for ᵇ) Ñ1 दोषाणां च गुणानां च पृष्टस्य वक्तुमर्हसि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गुणदोष तथा (V1 B3 °षो) पाय मन्यद्वा हेतुमद्वच —ᶜ) Ś1 D2 3 अपायमप्युपाय वा, Ñ1 Dg1 T3 उपाय वा (Dg1 चा) प्यपाय वा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 उ(V अ) पायमप्युपाय वा, D11 D4 अपाय वा उपाय वा (with hiatus) D6 G1 अपाय वाप्युपाय वा —ᵈ) D6 [अ]स्य G(ed) च (for [अ]स्य) V1 D5 विनिश्चय, D1 विनिर्णये (for °श्चये) Ś1 D2 कार्यं वा सविनिश्चयं, Dg1 कार्याकार्यस्य निश्चये D3 वाक्यं वाक्यमेव च T3 कार्याकार्यविनिश्चये

9 ᵃ) Ñ1 च, D1 हि (for तु) Ś1 सुहृत्तानेन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सम्यक्पृष्टेन Dg1 संपृष्टेन तु D2 सुहृदा तेन, D6 सुहृदा तेन (for संपृष्टेन तु) B1 3 4 D5 वक्तव्य, D6 योक्तव्य (for वक्तव्य) —ᵇ) Ś1 D4 प्रश्रितेन, D2 प्रयतेन (for सचिवेन) Ñ1 विचक्षता, Ñ2 V2 B4 D5 7 कृतात्मना, B1 D1 विचक्षण, D6 M2 विनिश्चिता (sic) (for विपश्चिता) B3 मन्त्रिणा कृतकर्मणा —ᶜ) Ś1 D2 प्रय(D2 °बृ)द्धाञ्जलिना, T2 उद्धृताञ्जलिना (for उद्यताञ्जलिना) Ñ2 D1 6 7 T2 राज्ञा V B1 3 4 Dg1 राजा Dm1 D5 8 T1 G2 राज्ञे (for राज्ञो) —ᵈ) Ś1 Dg1 D2 यद् (for य) Ś1 इच्छेद्भूतिम्, Dm1 इच्छेद्भूतिम् D2 इच्छेद्भूतिम् (for इच्छेद्भूतिम्)

10 ᵃ) V2 illeg from क in ᵃ up to हितम् in ᵇ Ś1 D2 वाक्यप्रतिकूल Ñ1 G2 अप्रतिरूपं (for अप्रतिकूलं) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 6 7 हि, Ñ1 च (for तु) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-4 G1 M transp शुभ and हित —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B1 3 D5 6 7 T2 संयुक्त D2 संयुक्तो (for युक्त च) —ᵈ) Ś1 D2 3 वक्तव्यं साधु पार्थिवे

11 V2 illeg for 11–12 —ᵃ) Ś1 D2 3 G1 M2 3 सावमानं V1 B2 3 सोपमानं, B4 सोपमर्दं Dg1 Dm1 D3 G1 M1 सोपमर्दं, D5 7 सोपमर्दं, G1 m g k t as in text (for सावमर्दं) V1 V3 च (for तु) V1 यद् (for यद्) D1 हित वाक्य (for तु यद्वाक्य) —ᵇ) N2 D11 D4 Ct अथवा, V1 उच्यते B1 3 4 D5 अयती, Dm1 D5 मया वा D3 T2 G1 M3 मायया, D3 आयता, G2 त्वया वा, M2 मा यथा (for मारीच) Ś1 D2 3 त्यायतो हीनमुच्यते, Ñ1 आयतोहीन *त्वग, Dg1 T3 मानहीन त्वयोच्यते, D1 आयता हितमप्युत —ᶜ) D11 Dm1 D5 8 Ct [अ]भिनन्देत (for [अ]भिनन्दति) —ᵈ) Ś1 D2 मानहो, D11 D6 मानार्थी (for मानार्हो) V1 G1 मानवर्जित (for °तम्)

12 V2 illeg (cf v l 11) —ᵃ) D6 राजा नो (sic) (for राजानो) —ᵇ) Ś1 D2 3 महौजस (for [अ]मितौजस) —ᵈ) N2 V1 B1 3 4 D1 धनदस्य (for वरुणस्य) K(ed) वरुणस्य यमस्य (by transp) D2 G2 वा (for च) —ᵉ) D11 औदरय (sic) Dm1 औष्ठय (sic) (for औष्ण्य) —ᶠ) Dg1 प्रशस्यता (for प्रसन्नताम्) —For 12ᵉᶠ, Ś1 N V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst while M2 cont after 743*

742* प्रसादं चानुकुर्वन्ति वैरा क्रोध च पार्थिवाः ।

[M2 प्रमानाद् (for प्रसा°) Ś1 D1-3 [अ]रि कुर्वन्ति, N2 [द]व कुर्वन्ति V1 B1 वैरा (for वैरा), Ñ1 om च (subm) D1 मर्दा (for पार्थिवा) Ś1 D2 वाक्यार्थ (D2 °र्थेन) तथैव च D3 नेव क्रोध तथैव च (for the post half)]

—After 12 Dg1 D11 Dm1 D4 6 8 S ins

743* धारयन्ति महात्मानो राजान क्षणदाचर ।

—Thereafter M2 cont 742*

13 V1 om (hapl) 13ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D2 पूज्यमानास्तु D3 पूज्या मान्यास्तु (by transp) (for मान्या पूज्यास्तु) B3 D11 D6 च निराद्य, D4 नराधिपा (for च पार्थिवा) —ᶜ) B3 अनुज्ञाय, D6 अज्ञाय (for अविज्ञाय) —ᵈ) Ñ2 आश्रित, D11 D4 6 आश्रित (for आस्थित)

14 ᵃ) Ñ1 स, D11 तु, D6 हि (for मा) —ᵇ) Dg1 D1 पौरुष (for परुष) Ś1 V1 D2 3 T3 वक्तुमर्हसि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बहु भाषसे, D1 नाम जल्पसि, T2 वक्तुमिच्छसि (for वदसीदृशम्) —T3 repeats 14ᶜᵈ after 14ᵈ —ᶜ) D1 G1 गुणदोषान् T2 M1 गुणदोषं (for °दोषौ) T3 पश्यामि

सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
प्रलोभयित्वा वैदेहीं यथेष्टं गन्तुमर्हसि ॥ १५

तां तु मायामृगं दृष्ट्वा काञ्चनं जातविस्मया ।
आनयैनमिति क्षिप्रं रामं वक्ष्यति मैथिली ॥ १६

अपक्रान्ते च काकुत्स्थे लक्ष्मणे च यथासुखम् ।
आनयिष्यामि वैदेहीं सहस्राक्षः शचीमिव ॥ १७

एवं कृत्वा त्विदं कार्यं यथेष्टं गच्छ राक्षस ।
राज्यस्यार्धं प्रदास्यामि मारीच तव सुव्रत ॥ १८

G 3 44 22
B 3 40 23
L 3 43 21

(for पृच्छामि) —^{d}) D4 क्षम, G1 क्षय, G3 क्षेम (for क्षम) Ś1 D3.4 क्षम वा यदि वाश्रम, Ñ1 क्षय वा यदिहाश्रम, Ñ2 V B1 D5.7 क्षेम वा (B1 क्षमस्य) यदिहाश्रम (Ñ2 °दि राक्षस) B3.4 क्षम वा यदिहा (B4 °दि वा)श्रम, D2 क्षेम वा हित मात्मन, G2 कामसामसि राक्षस, G(ed) क्षेम वा परमात्मन —After 14^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T1.3 G3 3 ins, T2 ins after 14^{cd} (r)

744* मयोक्तमपि चावश्यं प्रत्यमितविक्रम ।

[G3 reads twice T2 यथा (for मया) Dm1 D8 त्वमि D4 T1.3 G2.3 तव (for अपि) Dg1 T2 मयोक्तं तु यथावत्तव (for the prior half) Dg1 T1 सवति (for त्वं प्रति) D8 T2 विक्रम (for विक्रम)]

—Thereafter T2 cont 746*

—V3 illeg for 14^{ef} —^{e}) B1.4 च, D4 T3 त्व (for तु) T2 मे, G1 त्वं, M1 हि (for त्व) Ś1 Ñ1 D1.3 तावत्कृत्यो (D1-3 °त्ये) मे, Ñ2 V1 B3.4 D5.7 तात कृत्ये मे, D2 तावत्कृत्ये मे, Dm1 D8 तद्वत्कृत्ये, D4 तु हि मत्कृत्ये, T1 त्वं भवत्कृत्ये, T3 त्व भवे कृत्य G3 तद्वत्कार्य (for स भवान्कृत्ये) M3 अस्मिन्नत्यसहायाकृत्ये, Ct as in text —^{f}) Ś1 D2 दातुम् (for कर्तुम्) All except Dm1 G मर्हसि (for °सि) ‖ Cv त्व भवत् कृत्य इति पाठ ‖ —After 14, Ś1 D2 (marg) 3 ins, while D1 T2 cont after 747*

745* त्वं काञ्चनाभ्यां पत्राभ्यां मृगरूपधरो भव ।

[D1 श्याम्या, D2.3 T2 यामाभ्यां (for पत्राभ्यां) D2 वने (for भव)]

—After 14, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T1.3 G M ins, T2 cont after 744*

746* शृणु तत्कर्म साहाय्ये यत्कार्यं वचनान्मम ।

[Dg1 T2 साहाय्य (for °य्ये) ‖ Cm साहाय्ये मम वचनात् यत्करणार्यं तच्छृणिति सेवन्त ‖]

15 D4 om (hapl) 15 D2 reads 15 in marg —^{a}) Ś1 D2 रत्नशृङ्गो, D2 रत्नशृङ्गैर् (for सौवर्णस्त्व) —^{b}) Ś1 D2.3 रत्नचित्रतनूरुह, Ñ1 ह रिटुपरश्वरन् —After 15^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T2.3 G M ins T1 subst for 15^{cd}

747* आश्रमे तस्य रामस्य सीतायाः प्रमुखे चर ।

[D2 सीतया (for सीतायाः) Dg1 Dt1 चर T2 चर (sic) (for चर)]

—Thereafter D1 T2 cont 745* and then T2 alone cont

748* रत्नशृङ्गशतश्च हि रत्नचित्रतनूरुह ।

—Ś1 transp 15^{cd} and 16^{ab} —^{c}) Ś1 D2.3 प्रलोभयानो, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 प्रलोभ्य चैव, Dg1 T2 लोभयित्वा तु (for प्रलोभयित्वा) —^{d}) B1 कर्तुम् (for गन्तुम्)

16 Ś1 transp. 15^{cd} and 16^{ab} —^{a}) Ñ V B1.3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D2.6-8 T2.3 M1.3 हि (for तु) Ś1 Ñ V1 B1 Dg1 Dt1 D1.3.6 T1 मायामय (for °मृग) —^{b}) M1 जातरूपं (for काञ्चन) D8 विस्मय, T2 M2 विविस्मया (for विस्मया) Ś1 D1.3 चित्रवर्णं मनोहर —^{c}) Dm1 D8 (ए)वम् (for (ए)नम्) Ś1 D1-3 आनीयतामेव इति —^{d}) D4 G1 जानकी (for मैथिली) —After 16 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins.

749* अपक्रान्ते च काकुत्स्थे दूरं गत्वाप्युदाहर ।
हा सीते लक्ष्मणेत्येवं रामवाक्यानुरूपकम् ।
तच्छ्रुत्वा रामपदवीं सीतया च प्रचोदितः ।
अनुगच्छति संभ्रान्तः सौमित्रिरपि सौहृदात् ।

[(l 1) Prior half = 17^{a}. M3 अतिक्रान्ते (for अप°) K(ed) तु (for च) Dg1 D4 T G1.3 M1.2 कान्ता (for गत्वा) Dm1 D8 G2.3 [अ]भ्युदाहर (for [अ]प्युद°) —Dg1 reads l 2 in marg —(l 2) Dm1 D8 लक्ष्मण इति (with hiatus), D8 लक्ष्मणेत्युक्ते (for °त्येव) —(l 3) Dg1 [अ]भिप्रचोदित, Dm1 D8 प्रतिचोदित G3 [अ]भिप्रचोदित (for च प्रचोदित)]

17 ^{a}) Ñ2 D1.5.7 T2.3 G2.3 M2.3 तु (for च) —^{b}) T2 G3 लक्ष्मणेन (sic) (for लक्ष्मणे च) —^{c}) Dt1 D8 आहरिष्यामि (for आनयि°) —V3 illeg from 17^{d} up to 18^{b} —^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सुपर्णः पन्नगीमिव

18 V3 illeg for 18^{ab} (cf v l 17) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 M3 (before corr) कृतमिदं (for कृत्वा त्विदं) G1 lacuna for कार्यं —^{b}) Ś1 D2.3 निराबाधं भवि(D3 करि)ष्यति Ñ1 सनाथेन भविष्यति, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अनपायं भविष्यति (D5 °सि) D2 सुखोपायं भविष्यति —Ñ1 om 18^{cd} Ś1 D2.3 read 18^{cd} after 752* Ñ2 V B1.3.4 D5.7 read 18^{cd} (followed by 750*) after 754* D1 transp 18^{cd} and 19 —^{c}) B1.3.4 D5.7 राज्याद् (for राज्यस्य) Ś1 Dm1 D8 प्रयच्छामि (for प्रदास्यामि) —^{d}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 कृतार्थेनान्तरात्मना —After 18 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

750* यथा प्राप्स्यामि वैदेहीं तथा तात करिष्यसि ।
तथा व्यवसितं कार्यमेतद्वक्तुं त्वदाश्रयात् ।
तस्मात्त्वामभियाचे त्वं धैर्यं चानुवर्तय वै ।
कथं रामाद्विहीनाथ ताम् पश्यामि दारुणम् ।
]

G 3 44 19 B 3 40 24 L 3 43 19 गच्छ सौम्य शिवं मार्गं कार्यस्यास्य विवृद्धये ।
प्राप्य सीतामयुद्धेन वञ्चयित्वा तु राघवम् ।
लङ्कां प्रति गमिष्यामि कृतकार्यः सह त्वया ॥ १९
एतत्कार्यमवश्यं मे बलादपि करिष्यसि ।
राज्ञो हि प्रतिकूलस्थो न जातु सुखमेधते ॥ २०
आसाद्य तं जीवितसंशयस्ते
मृत्युर्ध्रुवो ह्यद्य मया विरुध्य ।
एतद्यथावत्परिगृह्य बुद्ध्या
यदत्र पथ्यं कुरु तत्तथा त्वम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

अगतिस्तत्र रामस्य कस्यचिन्नानुपस्य वा ।
आदाय मैथिलीं यत्र गमिष्यामि विहायसा ।
त्वं च मायापरस्तस्मादाश्रमादपनीय तौ ।
मोहयित्वा वने वीरौ क्षिप्रमेवागमिष्यसि ।
अपारस्याग्र्यवीर्यस्य पर मारुतमाश्रित ।
किं करिष्यति काकुत्स्थो यतमान सलक्ष्मण ।
शक्रं च समरे दृष्ट्वा रावण निर्जित मया ।
धनाध्यक्षयमौ चापि कस्माद्रामाद्विभीदपि ।
त्रिलोकशत्रीं च रुदतीं वेपमानामितस्ततः ।
सीतां द्रक्ष्यन्ति भूतानि ह्रियमाणां मया बलात् ।
आपतन्तमनाधारे पथि सिद्धनिषेविते ।
अनुयान्तु न पश्यन्तो गरुडो वायुना सह ।

[(l 1) V1 प्राप्स्यसि (for प्राप्स्यामि) V3 illeg for the post half V1 B4 त्वं च (for तथा) B4 करिष्यसे (for करिष्यसि) —(l 2) V1 यथा (for तथा) V1 सेत्स्यते मद् (for मनदरणद्) —V3 illeg from च up to वान (see var) in l 3 B4 अपाश्रयात् —(l 3) B4 सौल्यम् (for सौम्यम्) Ñ2 B4 चानुवेक्ष्य वै, V1 चापि मे महत्, V3 B1 वान (V3 illeg) वेक्ष्य वै, B3 चानुरक्ष्य च D3 7 चा उपेक्ष्य वै, G(ed) वीक्ष्य गामक (for चानुवेक्ष्य वै) —V3 illeg from हि in l 4 up to अवार in l 7 —(l 5) V1 क्वचित् (for कस्यचित्) —(l 8) B3 च तौ (for वने) V3 वीरौ (for वीरा) B4 D7 गमिष्यति (for [आ]गमिष्यसि) —(l 9) B1 2 अवारस्य (sic) (for अपा°) V1 B3 मवाश्रिते, B1 °श्रय G(ed) उपाश्रिते (for °श्रित) —V3 illeg from काकुत्स्थो in l 10 up to l 11 —B3 om l 11 —(l 11) B1 विहन (for निर्जित) —(l 12) B1 3 D4 वा (for च) —V3 illeg from l 13-15 —(l 13) Ñ2 D1 7 रुदती च (for च रुदती) V1 क्रोशन्तीं च रुदतीं च (for the prior half) V3 पदमानान् (for वेपमानाम्) Ñ1 D1 7 ततः (for स्तत) —(l 14) V3 द्रक्ष्यसि (for °न्ति) B1 4 भियमा° (for ह्रिय°) —(l 15) D4 आपतन्, Ñ1 D1 7 अपाराधे, B4 अनाधारे (for अनाधारे) B1 3 सिद्ध (sic) (for सिद्ध) —(l 16) V1 B4 अनुयान्तु, V3 B1 2 °यान्तु (for °यान्तु) D1 तु (for न) B1 यथा (for सह)]

19 V3 illeg for 19ab D1 transp 18cd and 19 —a) T3 सौम्य (for सौम्य) D4 G1 M1 सूर्ये (for शिवं) ⊕ Ct शिवं मार्गं गच्छ सौम्यो भूत्वा प्रतिपन्नो यथे स्पर्धे ⊕ —b) D2 कारणस्य (for कार्यस्य) Ś1 Ñ1 V1 B4 D1-3 [न]र्थसिद्धये, B3 [अ]भिसिद्धये, Dm1 D8 च सिद्धये, T2 विनिश्चये, G3 विवृद्धये (for विवृद्धये) Ñ2 कार्यस्यास्य सिद्धये, B1 कार्यार्थस्यास्य सिद्धये, D5 7 कार्यस्यास्य सिद्धये —After 19ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

751* अहं त्वानुगमिष्यामि रथेनो दण्डकावनम् ।

[Dm1 D3 T3 च (for तु)]

—d) Ś1 B1 3 4 D3-5 7 G1 च, Ñ2 [अ]थ (for तु) Ś1 Ñ V1 B2 Dm1 D2 5 7 8 G2 3 राघवौ (for °वम्) —e) Ś1 D2 3 अभिपतिष्यामि, Ñ V B1 3 4 D5 7 अभिग°, Dg1 T1 प्रस्थान°, G3 प्रीतो ग° (for प्रति गमिष्यामि) —f) Ñ V B1 3 4 D5 7 कृतकृत्यस् (for °कार्य) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 5 6 7 transp सह and त्वया —After 19 Ś1 D5 7 (all followed by 18cd) ins

752* पूर्व कृतेऽस्मिन्कार्ये तु त्वत्सहायेन राक्षस ।

[Ś1 त्वत्सहायेन]

While Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 G M1 2 ins after 19 M3 ins after 20

753* न चेत्करोषि मारीच हन्मि त्वामहमद्य वै ।

[Dt1 D6 Ct नो (for न)]

20 a) V1 एतत् (for एतद्) Ñ1 M2 कृत्यम् (for कार्यम्) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 तव (for मे) —b) N1 पुन (for अपि) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 कारयिष्ये बलादपि, M3 न करिष्यसि चेद्बलात् —c) V B1 3 4 Dg1 D5 7 T1 राज्ञः, M3 राज्ञा Dg1 T3 तु (for हि) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 6 7 8 हि (B1 च, D7 अ) प्रतिकूलो यो, G3 [ऽ]भिप्रति°, M3 विप्रति° (for हि प्रतिकूलस्थो) —d) G1 मृधते (for °ते) —After 20, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

754* अस्मिन्कार्ये तु संसिद्धे मारीच भवतोऽप्यहम् ।

[B3 तस्मिन् (for अ°) V B1 3 4, D6 तु (for तु) Ñ1 B3 D5 7 भवते (for भवतो)]

—Thereafter all the above MSS read 18cd (followed by 750*) while M3 ins 753* after 20

21 a) Ś1 सहय, Ñ2 °ये (for सहयस्ते) Ñ1 illeg, Ñ1 B1 D5 7 हि, V B1 3 4 वा (for ते) D1 प्रश्नोत्थया सहयती व्रजते, D3 प्रश्नोत्थयाः सहयते पपदते (sic). —b) Ś1 त्वया Ñ1 V B1 3 4 D5 7 त्वया D1-3 नेता (for ह्यद्य) Ś1 D1

३९

आज्ञप्तो राजवद्वाक्यं प्रतिकूलं निशाचरः ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं मारीचो राक्षसाधिपम् ॥ १

केनायमुपदिष्टस्ते विनाशः पापकर्मणा ।
सपुत्रस्य सराष्ट्रस्य सामात्यस्य निशाचर ॥ २

कस्त्वया सुखिना राजन्नाभिनन्दति पापकृत् ।
केनेदमुपदिष्टं ते मृत्युद्वारमुपायतः ॥ ३

शत्रवस्तव सुव्यक्तं हीनवीर्या निशाचर ।
इच्छन्ति त्वां विनश्यन्तमुपरुद्धं बलीयसा ॥ ४

केनेदमुपदिष्टं ते क्षुद्रेणाहितवादिना ।
यस्त्वामिच्छति नश्यन्तं स्वकृतेन निशाचर ॥ ५

वध्याः खलु न हन्यन्ते सचिवास्तव रावण ।
ये त्वामुत्पथमारूढं न निगृह्णन्ति सर्वशः ॥ ६ G 3.45.6 B 3.41.6 L 3.44.6

विरोध, B1 विरुद्ध, B3 विरुध्य, Dt1 D1 3 6 विरुध्यत (for विरुध्य) Ñ1 मृत्युर्ध्रुवो वापि समागमन्य —^{c}) Ñ2 V B1 4 D5 7 एव (for एतद्) D4 यथा च (for यथावत्) M1 Dg1 परिगम्य, Ñ3 D5 7 तु (D6 त्व) विमुच्य, V B1 3 4 विगणय्य, Dt1 D6 परिगणय्य, D4 प्रतिगृह्य, T3 व्यविमृश्य (for परिगृह्य) Ś1 एव पुन विमृश्य यत्ततीत, D1 3 पुन यत विनय यत्सुमुख त (D3 यत्सुनीत), T2 एतद्धि पावदप्रतिगृह्य बुद्ध्या —^{d}) Dg1 तत्र, D3 कार्यं, T1 M3 कृत्य, T2 यज्ञ (for पथ्य) Ś1 D1 3 साचिव्य तत्र (D3 च त्व) कुरु यन्मत (D5 °क्षम) ते (D3 मे) Ñ1 यथोचते तत्कुरु मा विशङ्कियाः, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 यद्रोचते तत्कुरु यच्च पथ्य, D8 यद्वत्र पथ्य गदित मयेहि

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V D2 3 रावणवाक्य, Ñ2 D5 7 सीताहरणनिश्चय, B1 4 सीता (B4 सीताहरण) ध्यवसाये रावणवाक्य, B3 मारीचरावणसंवाद, D1 मारीचानुनय —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om Ñ2 D5 7 45 V1 44, V2 46 B1 47 D$_{g}$1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 40 D1 4 42 D3 48, M2 3 41 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

39

V2 illeg from Sarga 39 up to st 21^{a} of Sarga 45 D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः । M1 with श्रीरामाय नमः

1 ^{ab}) Dt1 आदत्तो, G (cd) आक्षिप्तो (for आज्ञप्तो) Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D5-7 रावणनाथ (Dt1 D6 °नेन्द्र), D4 T2 M2 °राजेन, K (cd) [S] राज° (for राजवद्वाक्य) Ś1 D8 3 आज्ञप्तं दारुणं वाक्ये (for °) and प्रतिकूल, G2 °कूलो (for °कूल) Dt1 D6 च रावणः, D3 °चर (for निशाचर) D1 एवमुक्तस्तु मारीचो रावणेन दुरात्मना ॥ Cv r राजवत् राजार्हं रावणेन वाक्य वाक्यानुष्ठान प्रतिकूलमाज्ञप्तोऽपि निशाचर ।, Cm राजवत् राजार्हं वाक्य वाक्यानुष्ठान ।, Cg राजवत् । यद्वा रामप्रातिकूल्ये प्रवृत्तत्वेन रावणस्य गत इति सुतरामेव । यद्वा राजवत् राजार्हं " तद्वदं " इत्यहार्थ वति ।, Ck राजवदिति प्रकृत्यर्थे वति तद्न्तमव्यय येह राज्ञा रावणेन अज्ञप्त कृतसप्रत्ययावनियोग ।, Ct राजवत् राजयोग्य रावणेनाज्ञप्त । ॐ —^{d}) Dt1 D6 Ct निशाचरो, D1 सक्रुद्ध (sic) (for मारीचो) Ś1 D8 3 नैऋताधिप, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसेश्वर (V1 °र) G2 °धिप (for राक्षसाधिपम्)

2 D1 om 2 —^{b}) V1 B1 D2 पापकर्मणा —After 2^{ab}, V1 reads 6–7^{b} —^{c}) Ś1 B1 3 4 Dm1 D3 6 7 8 G M सपुत्रस्य (for सपुत्रस्य) Ñ2 B3 Dt1 D6 सराष्ट्रस्य, D4 [स] पुत्र सा° (for सराष्ट्रस्य) —^{d}) Ś1 D2 3 क्षणदाचर (for °निशा)

3 T2 om 3^{ab} D1 transp ^{ab} and ^{cd} —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 न (D3 मा) नदति (Ś1 नदति न [unmetrical]) कृतसकृत्, Ñ2 V1 B1 D5 7 न ह्य (Ñ2 कु [sic]) ध्यति न न (B1 नि) दति, B3 4 न नदति न हृष्यति, Dm1 D8 नाभिनंदति न (D8 नि) दित —^{c}) V1 उपदिष्टम् (sic) (for °दिष्ट) T1 M1 केनायमुपदिष्टस्ते (M1 °ष्ट ते [sic]) —^{d}) Ś1 Ñ B3 D1-3 5 7 T3 म (Ñ2 B3 D1 3 T3 उ) पागत, V1 M3 °गत, B1 °गत, B4 उपस्थित (for उपायत)

4 ^{a}) D1 चैव, D4 तस्य (for तव) —^{b}) Ś1 D2 दशानन, Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dm1 D1 4 5 7 8 T2 3 G M °चर (for निशाचर) D3 हीनवीर्यं दशानन —^{c}) Ś1 नाशयितु (for विनश्यन्तम्) —^{d}) Ś1 ह्युपरुद्ध, Ñ1 अनि° Ñ2 D5 7 अव°, V1 अपराद्ध, B1 अपरोद्धु, B3 D2 3 अव°, M2 °रुध्य (for उपरुद्ध)

5 Ś1 om 5 M2 3 om 5^{ab} —^{a}) Ñ V1 B3 4 D5 7 तेनेदम् (for केनेदम्) G1 उपलब्ध (for उपदिष्ट त) B1 ते नूनमुपदिशयति, T2 केनायमुपदिष्टस्ते —^{b}) Dt1 D6 (अ) हितबुद्धिना, D1-3 (अ) निष्ट (D2 3 क्षुद्र) कर्मणा, D1 (अ) नृत° (for (अ) हितवादिना) N V1 B1 3 4 D5 7 विनाशमु (Ñ B1 °सु) पागतम —D2 om 5^{cd} —^{c}) G1 कश्च (for यस्) D1 वध तु (for नश्यन्त) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 7 M3 ये त्वामिच्छति नश्यत —^{d}) V1 B1 D5 7 तु (for स्व) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 6 7 (दु) ष्ट कर्मणा, T2 °चरा (for निशाचर)

6 M2 om (hapl) 6–8 V1 reads 6–7^{b} after 2^{ab} (cf v l 2) —^{a}) V1 न खलु (by transp) Ñ V1 B2 3 Dt1 Dm1 D6-8 Ct वध्यन्त (for हन्यन्ते) Ś1 D2 3 वृद्धत्वा (D3 वृद्धा) खलु न बुध्यत, T3 हन्या खलु न पात्यते —^{b}) V1 वत्र (for तव) B3 (marg also) मानित, D1 राक्षसा (for रावण) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 अत्यर्थम्, Dm1 अपथम् (for उत्प

G 3 45 7 B 3 41 7 L 3 44 7

अमात्यैः कामवृत्तो हि राजा कापथमाश्रितः ।
निग्राह्यः सर्वथा सद्भिर्न निग्राह्यो निगृह्यसे ॥ ७

धर्ममर्थं च कामं च यशश्च जयतां वर ।
स्वामिप्रसादात्सचिवाः प्राप्नुवन्ति निशाचर ॥ ८

विपर्यये तु तत्सर्वं व्यर्थं भवति रावण ।
व्यसनं स्वामिवैगुण्यात्प्राप्नुवन्तीतरे जनाः ॥ ९

राजमूलो हि धर्मश्च जयश्च जयतां वर ।
तस्मात्सर्वास्ववस्थासु रक्षितव्यो नराधिपः ॥ १०

राज्यं पालयितुं शक्यं न तीक्ष्णेन निशाचर ।
न चापि प्रतिकूलेन नाविनीतेन राक्षस ॥ ११

ये तीक्ष्णमन्त्राः सचिवा भज्यन्ते सह तेन वै ।
विषमेषु रथाः शीघ्रं मन्दसारथयो यथा ॥ १२

बहवः साधवो लोके युक्तधर्ममनुष्ठिताः ।
परेषामपराधेन विनष्टाः सपरिच्छदाः ॥ १३

स्वामिना प्रतिकूलेन प्रजास्तीक्ष्णेन रावण ।
रक्ष्यमाणा न वर्धन्ते मेषा गोमायुना यथा ॥ १४

धम्) Ś1 Dg3 D1 3 T3 आसन, D1 आयातम् (for आरूढ) —d) Dg3 Dt1 D1 4 नति (Dt1 ॰नि, D6 ॰*) गच्छति (for न नि॰) V1 [अ गच्छ, Ś2 शाश्वत, D1 भराय, D4 निशाचर (hypm)] (for सर्वदा) Ś1 D4 विनयति न (D2 विनयि च्छति (sic)) शाश्वता, Ś2 V1 B1 3 4 D1 3 7 न विपश्यति (V2 निगृह्णति न, D4 नियच्छति न) शाश्वत —After 6 M3 reads 10ab for the first time repeating it in its proper place

7 M3 om 7 (cf v l 6) D1 om (hapl cf D4 var) 7–8 —a) D2 वृत्तो (for वृत्तो) —b) Ś1 D1 3 विपथ (D1 ॰म म्), Ś V1 B1 3 D3 7 वि॰, B1 विपथम्, Dt1 Dm1 D3 G M1 कु॰ (for कापथम्) Ś1 आतुर, D1 3 M2 आश्रित (for आश्रित) —c) T2 M1 निगृह्य (for निग्राह्य) D2 सर्वदा D1 7 सहसा (for सर्वथा) Ś1 D1 3 स च (for सद्भिर्) —d) Ś1 Ś2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 M3 निग्राह्यो न (by transp) Dt1 D4 न निग्राह्यो (for न निग्राह्यो) Dt1 D1 4 T1 न गृह्यसे, B(ed) न गृह्यते (for निगृह्यसे) V1 इत्यादिविस्मा * (illeg) D1 चातिनिर्विपुल (sic) यत्र ° Cm न निगृह्यसे न निवार्यसे ॐ

8 D4 M3 om 8 (cf v l 7 and 6 respy) —a) B1 D1 चार्थं (for अर्थं) —b) T2 यश (for यशश्) Ś1 V1 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 विपुल युति (for जयतां वर) D1 सुगति त्रिविधानि च —c) B1 प्रसादा (for प्रसादात्) V1 अचिरात् (for सचिवा) —d) V1 ॰चरा D1 दिने रता, D6 ॰चर (sic) (for निशाचर)

9 T1 reads 9 10 in marg —ab) Ś1 विपर्यये, D1 विपर्ययेन (sic) (for विपर्यये तु) D1 एव हि (for भवति) V1 व्यसनं जनराज्ञा (for d) Ś1 D1 3 विपर्यये हि निहतो भविता जनराज्ञा —Ś1 om 9cd —c) L(ed) वृत्तिं (for व्यसनं) D1 स्व निजि प्राप्त, D1 ॰वैगुण्ये (for स्वामिवैगुण्यात्) —d) Ś2 D1 7 सबान्धवाः (for इतरे जनाः) D1 राक्षस च नराधिप —For 9 Ś2 V1 B1 3 4 D1 3 subst

755* विपरीत व्यसनं स्वामिनो सचिवाः पुनः ।
वैगुण्यात् महाराज लभन्ते सह बान्धवैः ।

10 T1 reads 10 in marg (cf v l 9) M3 repeats 10ab here (cf v l 6) —a) Ś1 D1 3 विनयो, V1 विनयो, M3 (both times before corr) धर्मश्च (for धर्मश्च) —b) V2 V1 B1 3 4 Dg3 Dt1 Dm1 D1 4 8 T1 2 3 G M1 3 (both times) यशश्च, M3 (after corr inf lin sec m as in text) यशः स (for जयश्च) —d) Dt1 D4 T G1 2 M2 3 रक्षितव्या नराधिपाः

11 V V1 B1 3 4 D1 3 5 7 transp ab and cd —a) V1 illeg for राज्यं पालयितुं —b) Ś2 V1 B1 3 4 D3 7 राज्ञा शासनं च पुनः, D1 अशक्यं नराधिप —Ś1 om (hapl ?) 11c–14b —c) V2 Dt1 Dm1 D1 5 न चापि, D1 चापि (for चापि) —d) D1 [अ विना]तेन, M3 [अ]प्रतीतेन (for अविनीतेन) V2 V1 B1 3 4 D1 5 7 G M2 3 रावण (for राक्षस)

12 Ś1 om 12 (cf v l 11) —a) Ś2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 ये नाशमनुवर्तन्ते —b) V2 B1 4 D1 भज्यन्ते, V1 भज्यते, B1 (marg also भज्यन्ते) दृश्यन्ते, Dt1 Dm1 (after corr sec m as in text) D1 4 T2 Ct नश्यन्ते, D1 नश्यते, T1 नश्यन्त (for भज्यन्ते) Ś V1 B1 3 4 D1 3 7 G1 2 M1 तु (for वै) D1 नश्यन्ते तेन तु सह, T2 भज्यन्ते सह तेन च —c) V2 V1 B1 3 4 Dg3 D1 3 5 7 विषमे (Dg3 ॰षै), Dm1 D1 4 T1 2 G M ॰मेषु (for विषमेषु) Dg3 रथा (for रथाः) V2 B1 4 D3 7 शीघ्रा D1 शान्ते (for शीघ्रं) Ś2 विषमे तु यथा शीघ्रा ° Cm विषम निम्नोन्नतदेश ॐ —d) V1 मन्द (sic), D1 T2 इव, D1 अन्धा (for मन्द) V1 B1 4 D1 3 7 मन्द (D1 रथ) सारथिना (for ॰सारथयो) T1 रथा (sic) (for यथा) —After 12 Ś2 V1 B1 3 4 D1 3 ins the lines of 3 36 22

13 Ś1 Ś1 om 13 (for Ś1 cf v l 11) —b) V1 V1 B1 Dg3 D1 3 7 T1 2 M1 3 (after corr sec m as in text) V2 Cm g युक्ता, B1 3 युक्ता, Ct as in text (for युक्त) Ś2 V1 B1 3 4 D3 7 अनुरक्ता —c) D1 अपरेषां च (for परेषाम्) —d) D1 विनिष्टा (for विनष्टा)

14 Ś1 om 14ab (cf v l 11) —ab) B1 Dg3 प्रजा (for प्रजास्) D1 3 यदि स्यात्तादृश प्रजा निर्ये दुरात्मना

अवश्यं विनशिष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ १५
तदिदं काकतालीयं घोरमासादितं त्वया ।
अत्र किं शोभनं यत्त्वं ससैन्यो विनशिष्यसि ॥ १६
मां निहत्य तु रामोऽसौ नचिरात्त्वां वधिष्यति ।
अनेन कृतकृत्योऽस्मि म्रिये यदरिणा हतः ॥ १७
दर्शनादेव रामस्य हतं मामुपधारय ।
आत्मानं च हतं विद्धि हृत्वा सीतां सबान्धवम् ॥ १८
आनयिष्यसि चेत्सीतामाश्रमात्सहितो मया ।
नैव त्वमसि नैवाहं नैव लङ्का न राक्षसाः ॥ १९
निवार्यमाणस्तु मया हितैषिणा
न मृष्यसे वाक्यमिदं निशाचर ।
परेतकल्पा हि गतायुषो नरा
हितं न गृह्णन्ति सुहृद्भिरीरितम् ॥ २० G 3. 45. 22 B 3. 41. 20 L 3. 41. 17

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

—c) V1 Dg1 D1-3.5.6 T3 रक्षमाणा V2 न +.. (illeg.), D1.3 T3 विनश्यति (T3 °न्ति) (for न चरिन्त). —d) D11 D4.6 T3 M2.3 Ct मृगा (for मया). ⊕ Cm: शोभयुना मृगाचारकसगेण ⊕

15 ab) Ñ1 V1 D1 G2 हि (D1 न) विनश्यति, V2 B3.4 D5.7 हे (B3.4 D7 हि) विनश्यति, B1 विनश्यन्ति (subm.). D4 विन° (for विनशिष्यन्ति). Ś1 D2 ति मत्य विनश्यति राजन्सह निशाचरा

16 c) G3 M3 (after corr.; orig. sec. m. as in text) यद्विद (for तदिदं). —b) Ñ2 V1 B2.3.4 D5.7 वैरम् (for घोरम्). Ś1 Dg1 D11 Dm1 D1.6.8 T1.3 G M3 Cm.g.k.t. मया (for त्वया). ⊕ Cv: अचिन्तितोपस्थित काकतालीय इत्यस्ति । काकतालीयं नाम यदृच्छाकृतमिति स्मृतम् । तथा च श्वेतकालीयमनुरूपमनागतमिति भागुरि ⊕ —c) B2 तत्र. Ñ2 V1 B3.4 D5.7 शोभनं (B3.4 °ना) दत्त्व, B1 Dg1 Dm1 D1.8 T G1.3 M Ct.t.m. शोचनीयस्त्व, G2 शोचनीय स (for शोभनं यत्त्वं). D11 D6 Ct अत्र त्वं शोच नीयोऽसि, K (ed.) Cg.k. अतस्त्वं शोचनायस्त्व (Ck °नायोऽसि). —d) Ś1 (?) हि विनश्यसि, D2 [?] हि वधिष्यसि (for विनशिष्यसि). B3.4 D5.7 सहदेन्यो (D5.7 सैन्येन) विनश्यसि

17 V1 B1 om. 17ab. —a) D3 निहत्वा (for निहत्य). Ñ2 B4 D5.7 [?] D1.3 च (for तु). Ñ2 B3.4 D5.7 काकुत्स्थो, Dg1 D6 T1 राम स, Dm1 रामण (sic), D1 T3 G1.3 M रामश्च (for रामोऽसौ). Ñ1 मां च निहत्य काकुत्स्थो. —b) D11 D1.6 T2.3 G2 M (D1 T2 G2 M [with hiatus]) Ck.t. अचिरात्, Cr.m.g. as in text (for नचिरात्). Ś1 N1 D1.3 हनिष्यति. —After 17ab, N B1 D2.5 ins.:

756* गतस्य दीर्घवीर्योऽस्मि प्रत्यानि चाहर सुरम् ।
शैलोत्रतविजयी यदा न द्रष्टासुखपक्षः ।
हन्तुमिच्छामि रामस्य मायया सहिता प्रियाम् ।

[(l. 1) D2 प्रेषामि (for प्रत्यानि). V1 पुन नचिर*.. (illeg.) (for the post. half). —V1 om. l. 2, 3. —(l. 2) D2 -दोष (for °हत).]

—c) Ś1 D2.3 तस्य (for अनेन). Ś1 (?) कृत (for कृत). —d) Dg1 T3 M3 म्रियेयम्, D11 D1 T1.2 G2.3 M1.3 म्रिये चापि, Dm1 D4.6 सूच स्तु (D4 चापि). Cr.m.g.t. as in text (for म्रिये यद). Ś1 D2.3 त्रियेह (Ś1 °त) हित्वा सह, Ñ2 D1 मत्पत्नाद् (D1 पति) वेत्य स्थिता सह. ⊕ Cr: अरिणा रावणेन हतो मृतः । अनेन हनुना कृतकृत्योऽस्मि ⊕ —For 17cd, Ñ2 V1 B2.3.4 D5.7 subst. (V2 B3 D5.7 read before 17ab):

757* अनेन कृतकृत्योऽस्मि यत्ता न पुरतस्तव ।
दिष्टाद्धि मद्वचनो मृत्यु वशं यास्यति ।

[(l. 1) V1 त्वम मा पुरतस्तव (for the post. half).]

—Then all the above MSS. cont.:

758* त्वं तु मोहेन गृहीत वचनं मम रावण ।
कालपाशपरीतोऽसि मुमूर्षुरसि सांप्रतम् ।

[(l. 1) B1 च (for तु).]

18 a) Ś1 M3 सुत (for हत). Ñ2 V B1.3.4 D1.2 D5.7 T1 अवधारय (for उप°). D1 न चाहं च हतप्रभो. —D1 om. 18cd. —c) Ś1 D2 निहत (for च हतं). —d) T2 गूढ सीता, G2 हत्वा यान्तीं (for हृत्वा सीतां). Ś1 D2.3 च जानकीं, V1 च मैथिलीं (for सबान्धवम्).

19 a) D2 आनयिष्यामि (sic) (for °ष्यसि). —c) V1 नैव (for नैव). D11 D6 अपि (for असि). Dg1 D11 Dm1 D1.5.8 T G M नाहं न (D11 D6 T1 G1 वै, T2 G2 M च) D7 om. (for नैवाहं). V2 नैवाहं नैव नरा न. —d) V2 om. V1 नापि (for नैव). D1 न लङ्का न च राक्षसाः. —After 19, Ñ B1.3.4 D5.7 ins.:

759* सकाशात्तव नशिष्यन्ति दुरात्मन रावण ।

[V1 नरा न रक्ष (l. 3 pm.) (for सका °ति).]

—Then V1 (partly illeg.) cont.:

760* ... ... रक्ष **पापनिरात्मा न राक्षसा ।

20 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 M3 निशा (D3 रक्षा न) मानद (for °चर). —d) Ś1 D2.3 सुधीर न गृह्णाति हितं (D2

४०

G 3 48 1 B 3 42 1 L 3 47 1 एवमुक्त्वा तु परुषं मारीचो रावणं ततः ।
गच्छावेत्यब्रवीद्दीनो भयाद्रात्रिंचरप्रभोः ॥ १
दृष्टश्चाहं पुनस्तेन शरचापासिधारिणा ।
मद्वधोद्यतशस्त्रेण विनष्टं जीवितं च मे ॥ २
किं तु कर्तुं मया शक्यमेवं त्वयि दुरात्मनि ।
एष गच्छाम्यहं तात स्वस्ति तेऽस्तु निशाचर ॥ ३
प्रहृष्टस्त्वभवत्तेन वचनेन स राक्षसः ।
परिष्वज्य सुसंश्लिष्टमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ४

शुभ) दशानन, Ñ V1 B1.3.4 D1.6.7 न रोचते त(V1 चे, B3 *)त्वच निशाचर(D5.7 दशानन) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1.3 परीत कारा (for परित्यक्त्वा) B4 G1 M2.3 वसा (for वसा) —ᵈ) Ñ2 D6.7 वचो (for हित) D1 ईडित, D3 ईप्सित (for ईरितम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 रावणगर्हण, Ñ B1.3 D1.3.6.7 मारीचवाक्य, V1 मारीचवचन, B4 मारीचवच —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om Ñ2 D6.7 46 V1 45 B4 48 Dg1 Dt1 Dm1 D5.8 T G M1 41, D1 43 D3 49 D4 40 M2.3 42 L(ed) 44 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

40

☞ Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D5.6.7 ins a passage before Sarga 40 while M2 ins l 5-49 before 3 40 1 and l 50-93 before 761* and it is relagated to App I (No 11) V2 missing for Sarga 40 (cf v l 39) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) G2 पुरुष, K(ed)वचन (for परुष) D2 एवमुक्त्वासि(sic) परुष —ᵇ) M2 lacuna for मारीचो रा Dm1 D1.8 G2 तदा (for तत) —For 1ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D5.6.7 subst while M2 ins after 3

761* आत्मनो मरणं ज्ञात्वा स्वस्य परम तत ।
अकामो भयसंविग्नो नि श्वस्य बहुशस्तदा ।
निश्चितं रावणं दृष्ट्वा मारीचो भयविह्वल ।

[(l 1) Ś1 D2 म त्वात्मा , M2 सोत्मनो (sic) (for आत्मनो) Ñ2 B1 D6.7 मरणम् स, B1 मरणं मत्वा (for मरणं ज्ञात्वा) —(l 2) D7 अकामो, M2 अकाम (for अकामो) D2 सुपत्नो (for संविग्नो) D6.7 M2 निश्वस्य Ś1 D2 च मुहुस्तदा, Ñ D1.3 च मुहुर्मुहु (for बहुशस्तदा) —(l 3) Ñ1 illeg after रावण B1 विह्वल (for विह्वल)]

—M2 reads 1ᶜᵈ second time after 761* reading it for the first time in its proper place.—ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 Dg1 D1-3 T2 गच्छामि (for गच्छाव) D6 भयात् (for [अ] ब्रवीद्) Ś1 D2 भयाद्राक्षसमीश्वर, Ñ1 D1 M2(second time) भयाद्रात्रिं(M2 °त्रि)चरेश्वर, D2 भयाद्भुक्तशासनप्रभ , M2 (first time) भयाद्रात्रिंचरेश्वरात्, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 गच्छामीत्यब्रवीद्भीतो दीनो(N2 °न) रक्षोगणेश्वर ⊗ Cm भयाद्रावणाद्दुर्वत्त हानिर्भविष्यतीति रामाद्गच्छामीत्यब्रवीत् ⊗ —After 1, B1 reads 4ᵃᵇ —After 1, D1.3 ins while Ś1 D2 ins after l 91 of App I(No 11) Ñ ins after l 7 of 774*

762* रामादपि च मर्तव्यं मर्तव्यं रावणादपि ।
उभयोरपि मर्तव्ये वरं रामो न रावण ।

[(l 1) D1.3 हि (for च) Ñ1 रामादपि च मर्तव्य (for the prior half) —(l 2) Ś1 D2 उभाभ्यामपि, Ñ1 उभयादपि (for उभयोरपि) Ñ1 वर रामो ... (illeg), Ñ2 वर राम न रावणात् (for the post half)]

2 Ñ V1 B1.2.4 Dg1 Dm1 D4.6.7 T2 G1.3 M1 om 2-3 —D8 *reads from* 2ᵃ *up to* l 1 *of* 763* in marg —ᵃ) T2 पुरस्त्वाह (for दृष्टश्चाह) Ś1 D2 तु रामेण (for पुनस्तेन) —ᵇ) Ś1 D1-3 M2 (अ)सि(D3 (श)रा)-पाणिना (for [अ]सिधारिणा) —ᵈ) Dt1 D8 Ct निहत (for विनष्ट) D5 सम (for च मे) —*After* 2, Dt1 D5.8 T1.2 G2 M2.3 ins

763* न हि राम पराक्रम्य जीवन्प्रतिनिवर्तते ।
वर्तते प्रतिरूपोऽसौ यमदण्डहतस्य ते ।

[D8 reads l 1 in marg —(l 1) T2 M2.3 न प्रतिवर्तते (for प्रतिनिवर्तते) —(l 2) M2 Lacuna for वर्तते T2 प्रतिरूपेषु M2.3 प्रतिकूल तु (for °रूपोऽसौ) T2 नरस्य (sic) (for हतस्य)]

3 Ñ V1 B1.2.4 Dg1 Dm1 D4.6.7 T2 G1.3 M1 om 3 (cf v l 2) Ś1 D2 om 3ᵃᵇ —ᵃ) T1 Ct किं नु, M2 स न, M3 किं न (for किं तु) D5.8 T1 G2 M2.3 transp कर्तुं and शक्यम् T2 किं निशक्य मया कर्तुम् —ᶜ) L(ed) हे (for [अ]ह) Ś1 D2 गच्छामि ते (for °म्यह) —After 3, M2 reads lines 50 93 of App I (No 11) followed by 761* with 1ᶜᵈ second time

4 B1 reads 4ᵃᵇ after 1 —ᵃ) Dm1 D1 प्रहृष्टश्चा(D1 °श्च)भव(D1 °वे)त्तेन —ᵇ) Dg1 च D4 om (subst) (for स) Ś1 D2.3 दशानन , D1 G2 निशाचर , T1 G1 स रावण (for स राक्षस) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 M2 वचसा राक्षसेश्वर —ᶜ) Ś1 D1.2 च सुश्लिष्टम् , B1 सुसहृष्टम् , G1 °श्लिष्टम् (for सुसंश्लिष्टम्) D8 परिष्वज्याथ सुप्रीतस् —ᵈ) D8 विद (for इदं).

एतच्छौण्डीर्ययुक्तं ते मच्छन्दादिव भाषितम् ।
इदानीमसि मारीचः पूर्वमन्यो निशाचरः ॥ ५
आरुह्यतामयं शीघ्रं रथो रत्नविभूषितः ।
मया सह रथो युक्तः पिशाचवदनैः खरैः ॥ ६
ततो रावणमारीचौ विमानमिव तं रथम् ।
आरुह्य ययतुः शीघ्रं तस्मादाश्रममण्डलात् ॥ ७
तथैव तत्र पश्यन्तौ पत्तनानि वनानि च ।
गिरींश्च सरितः सर्वा राष्ट्राणि नगराणि च ॥ ८
समेत्य दण्डकारण्यं राघवस्याश्रमं ततः ।
ददर्श सहमारीचो रावणो राक्षसाधिपः ॥ ९
अवतीर्य रथात्तस्मात्ततः काञ्चनभूषणात् ।
हस्ते गृहीत्वा मारीचं रावणो वाक्यमब्रवीत् ॥ १०
एतद्रामाश्रमपदं दृश्यते कदलीवृतम् ।
क्रियतां तत्सखे शीघ्रं यदर्थं वयमागताः ॥ ११
स रावणवचः श्रुत्वा मारीचो राक्षसस्तदा ।
मृगो भूत्वाश्रमद्वारि रामस्य विचचार ह ॥ १२ G 3 48 13 B 3 42 15 L 3 47 13

5 ᵃ) Ś1 तु वीर्यं, B1.2.4 D7 शौटीर, D5 शौद्गीर्य, Ct शौटीर्य (for शौण्डीर्य) V1 युक्तेन Dm1 D1.4.8 G2.3 M1.3 शौण्डीर्य (D1 शौडीर) युक्त त, D2 तु वीर्ययुक्त स —ᵇ) B1.3 (m as in text) स्वच्छन्दाद्, B4 सच्छन्दाद् (for मच्छन्दाद्) D2 भाषत, D8 भूषित (for भाषितम्) Dt1 D4.6 T3 M2 Ct मच्छन्दवशवर्तिन, Cv (orig as in text) ✽ Chp एतच्छौण्डीर्ययुक्तं ते मच्छन्दवशवर्तिना इति प्राचीन पाठः ✽ —ᶜ) Ś1 Ñ V1 D1.3.5.7 M2 अपि (for असि) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 Dg1 D1.3.5.7 M3 (before corr as in text after corr see m) मारीच (for मारीचः) —ᵈ) Dt1 Dm1 D6.8 Ct हि राक्षस (for निशाचर) Ś1 D1.3 मन्यसे मा निशाचर, Ñ V1 B1.2.4 D5.7 प्रकृतिं स्वामुपागत —After 5 B3 ins

764* साधु मारीच दुर्वृत्त रणशौण्ड मम प्रिय ।

6 ᵃ) Ñ1 illeg after आरुह्य up to ᵇ —ᵇ) D1 G2.3 रथो Ct as in text (for रथो) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 कामगो रत्नभूषित (Ñ2 °त) Dg1 T2 अस्मादाश्रममण्डलात् —For 6ᵃᵇ, Ś1 D1-3 subst

765* आरोह त्वमिमं दिव्यं कामगं रत्नभूषितम् ।

[D8 आरुह त्वम् D3 आरोहेममिदं दिव्य (for the prior half)]

—After 6ᵃᵇ B3 ins

766* रथो व्योमचरो दिव्यो वरस्तथो ह्यनुत्तम ।

—ᶜ) Ś1 D1-3 रथ युक्त, B2 युक्त युक्त, D5 रथो युक्त, K(ed) Cg तथा युक्त (for रथो युक्त) —After 6 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

767* प्रलोभयित्वा वैदेहीं यथेष्टं गन्तुमर्हसि ।
तां शून्ये प्रसभं सीतामानयिष्यामि मैथिलीम् ।

[(1 1) M1 म ✱ ✱ र्हसि (damaged) —(1 2) T2 तत्र (for शून्ये) M2 प्रसभ (metr) D4 T3 G1 नायरी (for मैथिलीम्)]

Thereafter, Dt1 D4 cont

768* ततस्तथेत्युवाचैनं रावणं ताटकासुतः ।

7 ᵇ) M3 विमानमिव रथ —ᶜ) Ś1 Ñ1 Dt1 D4 T1.3 (M1) ययतु, Ñ2 V1 B3 D5.7 जग्मतु (for ययतु) —ᵈ) M3 damaged after श्रम up to 8ᵃ Ś1 D1 रामाश्रम पद प्रति

8 M3 damaged for ᵃ (cf v l 7) —ᵃ) Ś1 D1.3 तत्रैव पश्यमानौ तौ, T1 तत्र तत्र च पश्यतौ —ᵇ) Dg1 T1 G1 पट्टनानि, D3 सततानि (for पत्तनानि) D3 M2 repeat वनानि M3 वना ✱ (damaged) (for वनानि च) —ᶜᵈ) Ś1 Dm1 D1.3.8 G3 M1 सततं चैव, T1 °ह सदा (for सर्वा सदा) Ś1 D1-3 सरांसि (for राष्ट्राणि) V1 सर्वत्र सरितो रम्या निर्मलानि सरांसि च —For 8 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 subst

769* पश्यन्तावथ रम्याणि पत्तनानि सरांसि च ।
पर्वतान्सरितश्चैव राष्ट्राणि विविधानि च ।

9 ᵃ) Ś1 D1-3 समासाद्य Ñ V1 B1.2.4 D5.7 आगत्य (Ñ2 °तो) (for समेत्य) —ᵇ) Ś1 D1-3 प्रति, V1 तदा (for ततः) —ᵈ) Ñ2 illeg for रावणो रा Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.3.5 राक्षसेश्वर (for °साधिप) D7 आश्रम राक्षसेश्वर

10 Ñ1 partially illeg for 10ᵇ —ᵇ) Ś1 Dg1 D1.3 तस्, Dm1 D8 G3 तथा, D4 रथात्, G1 रसात् (for ततः) G3 कनक (for काञ्चन) Ñ1 कामगा ✱ ✱ ✱ ✱ ✱ (illeg) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 कामगा (B4 om) द्रव्यभूषितात् —ᶜ) B4 सगृह्य (for गृहीत्वा)

11 ᵃ) D4 G1 एतत्त (D4 °न्) द्राश्रम Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 एष रामाश्रमो दूरात् (V1 °मस्तावत्) —ᵇ) G1 दृश्यते Ñ2 V1 B1.2.4 D7 वृत (for वृतम्) —After 11ᵃᵇ D1-3 ins

770* नानापक्षिगणैश्चित्रैर्मृगैश्चाभिसमावृतम् ।
मनोहरैस्तरुगणैः पुष्पवद्भिरलंकृतम् ।

[(1 1) D2 दृश्यतामिदम् —(1 2) D3 च तरो° (for तरुगण) D2.3 विभूषित (for अलंकृतम्)]

—ᶜ) Ñ2 illeg for तत्सखे शीघ्र Ś1 तत्सर्वं त्वरिता शीघ्र

12 ᵃ) Dm1 D8 G3 M1 रावणस्य (for स रावण) —ᵇ) Ś1 D2 राक्षसाधिप, Dg1 M2.3 राक्षसस्तथा, D1 °सोत्तम, D3 °सत्तम (for °सस्तदा) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 मारीचस्त्वरयान्वित —ᶜ) Ś1 D1.3 पद, Dg1 Dm1 D4.8 T G M1.2 द्वारे (for द्वारि) ✽ Cv एतच्च पूर्वोक्तवाक्यम् ।

मृगो भूत्वाश्रमद्वारे रामस्य विचचार हेत्वेप वक्ष्यमाणस्य सग्रह । अस्याश्चोपरिष्टात् रूप्यबिन्दुशतैश्चित्र इत्यादेरध्यस्ताद्ध मध्ये ग्रन्थ प्रायेण कोशेषु पातितो ध्यात्वलक्ष । तदपमत्र यथादृष्ट पठ्यत ॐ —After 12 Ś1 D1 3 ins Ñ B ins l 3 only after l 1 of 774* V1 ins after l 1 of 774* while M2 ins l 3 5 after 13

771* विटपे रोमनीयश्च काञ्चनक्षारकुसुम ।
रूप्यबिन्दुशतैश्चित्र प्रवालमणिभूषित ।
मुक्ताजालपरिच्छन्न स बभूव मनोहर ।
सुसारगर्भकिर्णैश्चित्रै पार्श्व शुभानन ।
जातरूपमय शृङ्गैश्चतुर्भिर्मणिभूषितै ।

[D3 om l 1 —(l 1) Ś1 विपणी D1 विग्पी (for विटपे) D1 चारुप्रभ D3 धारुप्रभ (sic) V3 तत्पणाद्वाराख्य रूप लब्ध्वा हेमोभवन्मृग —(l 2) D3 रूप्य (for रुक्म) D1 १वत (for बिन्दु) G(ed) राप्यबिंदुशतचित्र (for the prior half) —G(ed) om the post half of l 2 and prior half of l 3 —(l 3) N2 परिच्छन्न V1 M2 रत्नजाल (M2 °के) प्रतिच्छन्न (for the prior half) N2 V1 B4 D1 3 सम्भूत M2 सवस्त्र (for स बभूव) V1 मनोरम (for मनोहर) —(l 4) D1 M2 -गर्भाक (D1 °च) (for गर्भार्क) V1 कुमार रत्नाक- D3 M3 पत्र (for पार्श्व) V1 पत्ररत्नक्षम —(l 5) D2 चतुर्मणिविभूषितै (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1 3 cont 774* while D3 cont

772* स राम पर्णशालायामुपविष्ट महायशम् ।
जगाम मन्द सौवर्ण सर्वगात्राणि दर्शयन् ।

Whereas N3 V1 B1 3 4 D5 7 ins after 12

773* तदाश्रमपद प्राप्य लङ्काधिपतिचोदित ।
प्रमुखेऽलोभयत्सीता काञ्चनश्चित्रभूषित ।

[(l 2) Ñ2 प्रमुखे B3 सीतभीरु B4 विपदे (for प्रमुख) N3 illeg for लोभयत्सीता V1 चचार लोभयन् सीता (for the prior half) Ñ1 D5 7 कुसुम V1 सन्निभ B1 भूषण (for भूषित)]

Ś1 D1 3 cont after 773* N V1 (V1 reads l 1 after 773* and l 2-19 after 771*) B1 3 4 D5 7 subst for 13 32 and read after 773* N1 subst for 18c-32 and reads after 778* while M2 ins after 31

774* पार्श्वयोरथ चन्द्राभ्या रुक्मधातुविचित्रित ।
ततोऽस्य बुद्धिरभवत्तस्मिन्काले गतायुष ।
तस्याश्रमपदस्याग्र परिवर्तितुमोजसा ।
कार्यं वाप्यथवाकार्यं कर्तव्य नात्र सशय ।
भर्तुर्हितार्थिना शीघ्र स्वर्गं वाप्यभिकाङ्क्षता ।
रामस्य रणवीर्यं च भर्तुराज्ञा च दारुणम् ।
भयो मे भर्तृवचन न जीवितमिहास्ति ।
एता बुद्धि समाधित्य कृत्वा निश्चयमात्मन ।
मृत्युं चात्मनि सचिन्त्य मारीच प्रचचार ह ।
मारीचस्तु विदित्वाथो सहसा मृत्युचोदित ।
समीपे तस्य रामस्य सीतायाश्च मनो हरन् ।
अथासनाद्राभिनवोपपन्न
स रौक्म उग्र नरदेवपुत्रम् ।
राम प्रतिज्ञानियत वनस्थ
त्यक्त्वा सुख धर्मपथ निविष्टम् ।
तस्माविदूरान्महिषीसनिन्द्या
प्रभामिवापावरतस्य भानो ।
सुन्दस्य पुत्र स ददर्श सीता
सीता च त पृथुतर ददर्श ।

Colophon

[M3 om l 1 —(l 1) Ś1 D3 ^ मरतश्चाथ (D3 °ए) रदेश (for the prior half) N2 V1 B1 3 रूप्य B4 रौप्य D5 7 रूप (for रुक्म) Ś1 विचित्रिते N1 विराजिते (sic) D5 7 [अ]विचित्रित (for विचित्रित) —After l 1 N2 B4 read l 3 of 771* —(l 2) B3 तदेव (for ततोऽस्य) N1 कालेनायुष —(l 3) Ñ2 illeg for the prior half Ś1 D3 अस्य (for तस्य) M2 पराग्धाशे (for पर्यस्ताग्र) M2 अजसा (for ओजसा) —N1 illeg for l 4 —(l 4) G(ed) यदि वा (for [अ]थवा) Ś1 D1 3 अकार्यं यदि वा कार्यं V1 अकार्यं वापि कार्यं वा (for the prior half) Ś1 कुर्याद (for कर्तव्य) —(l 5) Ś1 D1 3 भर्तुराज्ञार्थिना (for °हितार्थिना) Ñ2 V1 B4 D5 6 7 च (for वा) B1 काङ्क्षया (for -काङ्क्षता) Ñ1 पर वाप्यभिकाङ्क्षता M2 स्वर्गं वाप्यथ काङ्क्षत (for the post half) —(l 6) B1 om (hapl ?) भर्तुराज्ञा च N2 V1 दारुण B4 °णा (for °णम्) N1 क्रूरात्मा M2 ज्ञात्वा भर्तुश्च दारुण (for the post half) —(l 7) Ś1 D3 ^ श्रेयो मम रणे मरण (for the prior half) Ñ2 D3 जीवितुम् (for °वितम्) N1 श्रेयो मे शरण * * नव जीवितमात्मन —After l 7 N ins 762* and N1 om l 8 11 M2 om (hapl) l 8 —(l 8) N2 B3 4 D5 7 आत्मना (for °न) —(l 9) V1 मृत्युम् (for मृत्यु) M2 निश्चित्य (for सचिन्त्य) D1 प्रचचाल (for प्रचचार) —B1 om l 10 —(l 10) B3 4 प्र (B3 प्र) क्रीडय M2 प्रक्रीडत (for प्रक्रीडित) Ś1 स विश्रब्धो N2 D5 7 प्राक्रीडच्च (N2 °श्च) सविभ्रम V1 प्रकृष्ट च सुविशुद्ध (for the prior half) V1 महर्षिन् (for सहसा) N2 D3 6 रुचित B4 -रक्षस (for चोदित) Ś1 रत्नरचित मृगवदे पदे D3 रत्नवर्णो मृत्युलक्षित M2 हरिणो दासमनस्य (for the post half) D1 प्रक्रीडति स्म विरूप स्वरसौ मृत्युनाग्नि (sic) —(l 11) D1 2 M2 मनोहर (for मनो हरन्) —(l 12) Ś1 D1 2 स मामपश्य (for अथासनाद्) M2 प्रपन्न (for [उ]पपन्न) N1 एव प्रभाग्निति जानोस्य (sic) —(l 13) D2 M2 उग्रो (for उग्र) N2 V1 D5 7 -पुत्र (for पुत्रम्) B4 तारा ह्य नरदेवपुत्र —(l 14) Ś1 D2 [अ]भिरत V1 B1 निरत D1 निरर (metu) (for नियत) Ś1 गतस्थित —(l 15) Ś1 D1 2 अद्भुत त Ñ1 शक्रोपम N2 D5 7 त्यक्त्वा सर्व V1 त्यक्त्वा कामवान् M2 त्यक्त्वा वामान (for त्यक्त्वा सुख) B4 पदे (for पथ) —(l 16) D1 तस्माविदूरे Ś1 D2 तस्मावि[D2 °वि]दूरेऽभिगतामनिन्द्या N1 तस्माविदूरे महिषी त्वनिन्द्या —(l 17) N2 V1 B3 4 D5 7 प्रभामिवाशोप° Ś1 प्रभामिवांशेस्य विनोभमानां

मणिप्रवरशृङ्गाग्रः सितासितमुखाकृतिः ।
रक्तपद्मोत्पलमुख इन्द्रनीलोत्पलश्रवाः ॥ १३
किंचिदभ्युन्नतग्रीव इन्द्रनीलनिभोदरः ।
मधूकनिभपार्श्वश्च कञ्जकिञ्जल्कसंनिभः ॥ १४
वैडूर्यसंकाशखुरस्तनुजङ्घः सुसंहतः ।
इन्द्रायुधसवर्णेन पुच्छेनोर्ध्वं विराजितः ॥ १५
मनोहरस्निग्धवर्णो रत्नैर्नानाविधैर्वृतः ।
क्षणेन राक्षसो जातो मृगः परमशोभनः ॥ १६
वनं प्रज्वलयन्रम्यं रामाश्रमपदं च तत् ।
मनोहरं दर्शनीयं रूपं कृत्वा स राक्षसः ॥ १७
प्रलोभनार्थं वैदेह्या नानाधातुविचित्रितम् ।
विचरन्गच्छते सम्यक्शाद्वलानि समन्ततः ॥ १८ G 3 43 0 B 3 42 25 L 3 47 0

N1 समाहित्य स्थित्वा राज्यस्थो, D2 2 पञ्चाश्वत्थादि (D3 °भि) गुरुत्ताय माता, M3 प्रभाभिताभे श्वेतिन प्रदरा —(l 18) V1 सहस्य (for कुन्दस्य) Ś1 D1 2 स गुरुषुश्रेष (D1 °ष्ठ स D2 °श्र म) दस्य सीता, Ñ1 M3 म (M° मा) त्रस्य उप्र (Ñ1 * मा) स .... सीता —(l, 19) Ś1 सम्पक्व B1 पूर्णतर (for पूर्वतर)

Colophon *Sarga name* Ś1 D1 मारवध (D1 °ध) नाम, Ñ1 मायाचरवधः N1 D3 7 कृष्णमेष्ठ V1 B2 4 मायामृगस्वमेष्ठ B1 मायामृगस्य मायामृगप्रवेशः, D1 मारावञ्चन —*Sarga no* Ñ1 D7 48 V1 47 B1 49 D1 44]

—After 12 Ñ1 ins a line which is illeg

—Thereafter, Ñ1 cont while Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T1 3 G1 3 M1 ins after 12 while D4 T2 G2 M2 3 ins after 19^{ab}

775* स तु रूपं समास्थाय महदद्भुतदर्शनम् ।

[Ñ1 illeg from the post half up to र in 13^{a}]

—After 12, D4 T2 G2 M2 3 read 19^{ab}

13 D3 om from 13 up to the end of the Sarga For subst in N2 V1 B1, 2 4 D5 7 cf v l 774* —Ñ1 illeg up to र in 13^{a} —^{a}) D1 शृङ्गाग्र, D2 °ग्र (for °ग्र) —^{b}) Ś1 सीतसित D3 सीत सित (for सितासित) T2 महाद्रुत (for मुखा°) —Ś1 D1 2 om 13^{cd} —Dg1 reads 13^{c}–14^{b} in marg —^{c}) T2 रव (for रक्त) —^{d}) N1 तवो (for इन्द्र) G1 V3 नीलोत्पल (for °त्पल) N1 प्रभ (for श्रवा) —After 13 M2 ins l 3 5 of 771*

14 D1 om 14 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 774* —Dg1 reads 14^{ab} in marg (cf v l 13) —^{a}) Ś1 D2 M3 अभ्यागत, Ñ1 Dt1 D6 Cv अयुवत, D1 M2 अभ्यानत (for अभ्युन्नत) —^{b}) G1 चन्द्रकान्त (for इन्द्रनील) Ś1 D1 2 शिरोरुह, Dg1 निभा धर, Dm1 निभो धर, G1 वरोदर, M1 वलोदर K(ed) Cg दलाधर (for निभोदर) N1 इन्द्रनीलोदरे सत (sic) M2 3 इन्द्रनीलोत्प (M2 °प) लोदर —After 14^{ab} Dg1 D6 8 T G2 M2 3 ins

776* कुन्देन्दुवज्रसंकाशमुदरं चास्य भास्वरम् ।

[Dg1 निभ (sic) (for वज्र) T1 समाशा (for °शम्) Dg1 मध्यम (for उदर) T2 मध्य चास्य भास्वर, M2 3 मुख चास्य प्रभास्वर (for the post half)]

—^{c}) Cv मयूर (for मधूक-) D3 पार्श्व, D6 पार्श्वस्य, G3 पार्श्वाय, G2 पार्श्व च (for पार्श्वश्च) T2 वैडूर्यमयपार्श्व, M3 (before corr) 3 मयूचनिभ° (sic) —^{d}) Dm1 D6 8 T1 2 G3 पद्म (for कञ्ज) —For 14^{cd} Ś1 Ñ2 D1 2 subst

777* कुन्देन्दुहस्त्यदन्तोर्धेन विराजित ।
हेमराजतचित्राभ्यां पार्श्वाभ्यामतिशोभित ॥

[(l 1) N1 कुन्दकुन्दाभसमुदर चास्य भास्वर —(l 2) Ñ1 हेमराजकसदा शा, D1 हेमराजतचित्र भ्या, D2 हेमराजविचित्राभ्या (for the prior half) N1 D1 अवशोभित (Ñ1 °त)]

15 D3 om 15 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 774* —^{a}) Ś1 Dg1 Dm1 Dt 2 4 6 8 G M Cv वैडूर्य Ś1 सदृश (for संकाश) —^{b}) Ś1 यात्र जानु, D1 2 तनुजानु (for तनुजङ्घ) —^{c}) D2 8 सुवर्णेन (for स°) —Ñ2 illeg partially for 15^{d} —^{d}) Ś1 D1 पुच्छेनादि (Ś1 °भि) Cv पुच्छेन च (for °नोर्ध्वं) Dm1 D4 T1 2 G1 2 M2 3 Cv विराजता, T2 विराजता, G3 स्वराजत (for विराजित) D2 पुच्छेनाविविराजता

16 D3 om 16 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 774* Ś1 D1 2 om 16–20 N1 om (hapl) 16–17^{b} G3 damaged for 16^{abc} —^{a}) Dg1 मनोहर (for °हर)

17 Ś1 D1-3 om 17 (for D3 cf v l 13 and for the rest 16) N1 om 17^{ab} (cf v l 16) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 774* —^{a}) D4 G Cv.r प्रज्वालयन् (for प्रज्वलयन्) —M2 3 om 17^{c}–18 —^{cd}) G2 र * * – * प (damaged) V1 वक (for कृत्वा) T2 रूपमास्थाय भास्वर

18 Ś1 D1-3 M2 3 om 18 (for D3 cf v l 13 for M2 3 17 and for the rest 16) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 774* —^{a}) T2 प्रलोभार्थं च (for प्रलोभनार्थं) G3 illeg from 18^{b} up to रामाश्र in 21^{a} —After 18^{ab} N1 ins.

778* सुसंभ्रष्ट सुरम्यं च सीतायाः हृदयं हरन् ।
चकार राक्षसो रूपं सर्व स * मनोहरम् ॥

—Thereafter Ñ2 subst 774* for 18^{cd}–32 —^{c}) G1 स चरन् (for विचरन्) Dt1 D4 गम्य, T2 तस्मात्, G1 स स्म

G 3.48.0 B 3.42.22 L 3.47.0 रूप्यबिन्दुशतैश्चित्रो भूत्वा च प्रियदर्शनः ।
विटपीनां किसलयान्भङ्क्त्वादन्विचचार ह ॥ १९
कदलीगृहकं गत्वा कर्णिकारानितस्ततः ।
समाश्रयन्मन्दगतिः सीतासंदर्शनं तदा ॥ २०
राजीवचित्रपृष्ठः स विरराज महामृगः ।
रामाश्रमपदाभ्याशे विचचार यथासुखम् ॥ २१
पुनर्गत्वा निवृत्तश्च विचचार मृगोत्तमः ।
गत्वा मुहूर्तं त्वरया पुनः प्रतिनिवर्तते ॥ २२
विक्रीडंश्च पुनर्भूमौ पुनरेव निषीदति ।
आश्रमद्वारमागम्य मृगयूथानि गच्छति ॥ २३
मृगयूथैरनुगतः पुनरेव निवर्तते ।
सीतादर्शनमाकाङ्क्षन्राक्षसो मृगतां गतः ॥ २४
परिभ्रमति चित्राणि मण्डलानि विनिष्पतन् ।
समुद्वीक्ष्य च सर्वे तं मृगा येऽन्ये वनेचराः ॥ २५
उपगम्य समाघ्राय विद्रवन्ति दिशो दश ।
राक्षसः सोऽपि तान्वन्यान्मृगान्मृगवधे रतः ॥ २६

(for सम्यक) T2 विचरश्च वन सर्वं —ᵈ) D4 G1.2 शाड्वलानि (for शाड्वलानि) T3 वने चर (for समन्तत)

19 Ś1 D1-3 om 19 (for D3 cf v l 13 and for the rest 16) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* D4 T3 G3 M1.2 read 19ᵃᵇ (followed by 775*) after 12 G3 illeg for 19 (cf v l 18) —ᵃ) Dt1 Dm1 D2.8 G2 रौप्यैर्, D4 T2.3 M3 रूप्यैर् (for रूप्य) Dg1 T1 चित्रैर्, Dt1 D6 T1 चित्र (for चित्रो) —ᵇ) T1 स, G2 तु (for च) Dt1 D6 प्रियनदन (for °दर्शन) —ᶜ) D4 G2 M3.1 किसलय (for °यान्) ※ Cg विटपीनामिति दीर्घश्छान्दस Ct विटपीनामिति दीर्घ आर्षश्छन्दोऽनुरोधात् ※ —ᵈ) Dt1 D4 भक्षयन्, M3 Ck t.p भक्त्वावृत् (for भङ्क्त्वादन्) ※ Ck भक्त्वेति । 'जान्तनशां विभाषेति" अनुनासिकलोप ॥ Ct भक्त्वादन् इति पाठ आर्षोऽनु नासिकलोप ※

20 Ś1 D1-3 om 20 (for D3 cf v l 13 and for the rest 16) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* G3 illeg (cf v l 18) —ᵃ) Cm -वाटिका (for -गृहक) —ᵇ) M3 कर्णिकाराद् (for °कारान्) G1 समतत (for इतस्तत) —ᶜ) Dt1 D6 तमाश्रम, D4 समाश्रम Ck t as in text (for समाश्रयन्) Dt1 Ck t मदगति ※ Cv समाश्रयद्विति पदच्छेद । Cr समाश्रयदिति पद ॥ Cm कदलीवाटिका समाश्रयदिति छेद । Cg समाश्रयत् ※ —ᵈ) Dg1 T2.3 G1.2 M2.3 Cg तथा, Dt1 D6 तत (for तदा) D1 सीतासदर्शने रत

21 D3 om 21 (cf v l 13) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —G3 illeg up to रामाश्र m° (cf v l 18) —Dg1 T3 G1 M1 om 21 —Dm1 D8 transp ᵃᵇ and ᶜᵈ —ᵃ) Dm1 D8 पृष्ठश्च (for पृष्ठ स) —ᵇ) T3 M3 विचचार (for विरराज) —For 21ᵃᵇ Ś1 D1.3 subst

779* विचित्रपुष्पराजिश्च शङ्कुकर्णो महाहनु ।

[D4 पुष्पराजश्च D3 विचित्रपुष्टि रानि स (for the prior half)]

—ᶜ) G3 **-म (for रामाश्रम) Ś1 D1.3 -पदद्वारि Dm1 D8 पदाभ्यासे (for पदाभ्याशे) —After 21 G1 ins a line which is mostly illeg

22 D3 om 22 (cf v l 13) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —Ś1 D1.3 om 22-32 —G3 mostly illeg for 22ᵃᵇ —After 22ᵃ, G1 repeats 21ᵈ and 22ᵃ —ᵇ) Dm1 विरराज (for विचचार)

23 Ś1 D1.3 om 23 (for D3, cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —ᵃ) D3 om D4 पुनर्भूमेर्, D6 in marg K(ed.) कचिद्भूमौ (for पुनर्भूमौ) —ᵇ) M3 ** रेव (damaged) M2 विपीदति —ᵈ) M3 (after corr inf lin sec m as in text) मृगयूथ न, M4 °यूथेन (for °यानि)

24 Ś1 D1-3 om 24 (for D3 cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7, cf v l 774* —ᵈ) D4 परिभ्रमति मदल

25 Ś1 D1.3 om 25 (for D3 cf v l 13 and for the rest 22) For subst. in Ñ V1 B1.3.4 D5.7, cf v.l 774* —ᵇ) T1 Ck [अ]भिनिष्पतन् (for विनिष्पतन्) —After 25ᵃᵇ, Dm1 D8 G3 ins

780* समीपे मृगयूथस्य विक्लिशानि विशेषत ।

[G3 विक्लानि (for विक्लिशानि)]

—ᶜ) G3 तमुद्वीक्ष्य (for समुद्वीक्ष्य) Dg1 Dm1 T1 G2.3 M1 च त सर्वे (by transp) D8 तन सर्वे, T3 च सर्वे तु G1 तु मारीच, M3 च ते सर्वे (for च सर्वे त) —ᵈ) Dg1 Dm1 D8 T G1.3 M मृगा ह्यन्ये (M3 °न्या) D4 G2 मृगाश्चान्ये (for मृगा येऽन्ये)

26 Ś1 D1.3 om 26 (for D3 cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —ᵃ) D4 उपागम्य (for उप°) —ᶜ) G3 अन्यान् (for व°) Dg1 T3 राक्षसोपि च धान्वर्वान् —ᵈ) Dg1 T3 वन्यान् (for मृगान्) G2 नत (for रत)

प्रच्छादनार्थं भावस्य न भक्षयति संस्पृशन् ।
तस्मिन्नेव ततः काले वैदेही शुभलोचना ॥ २७
कुसुमापचये व्यग्रा पादपानत्यवर्तत ।
कर्णिकारानशोकांश्च चूतांश्च मदिरेक्षणा ॥ २८
कुसुमान्यपचिन्वन्ती चचार रुचिरानना ।
अनर्हारण्यवासस्य सा तं रत्नमयं मृगम् ।
मुक्तामणिविचित्राङ्गं ददर्श परमाङ्गना ॥ २९

तं वै रुचिरदन्तोष्ठं रूप्यधातुतनूरुहम् ।
विस्मयोत्फुल्लनयना सस्नेहं समुदैक्षत ॥ ३०
स च तां रामदयितां पश्यन्मायामयो मृगः ।
विचचार ततस्तत्र दीपयन्निव तद्वनम् ॥ ३१
अदृष्टपूर्वं दृष्ट्वा तं नानारत्नमयं मृगम् ।
विस्मयं परमं सीता जगाम जनकात्मजा ॥ ३२

G. 3.42 0
B 3 42 33
L 3 47 0

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥४०॥

27 Ś1 D1-3 om 27 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7, cf v l 774* —c) G3 अस्मिन् (for तस्मिन्) Dg1 T3 ततस्तस्मिंश्च काले हि (T3 वै) —d) M1 दर्शना (for -लोचना)

28 Ś1 D1-3 om 28 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —a) Dg1 D4 T1.2 G1.2 M2.3 [अ]पचय; M1 [अ]पचित (for [अ]पचये) —b) Dg1 Dm1 D6 G2.3 अभिवर्तते, D11 अत्य वर्तते, D6 T G1 M Cg अत्यवर्तत (for अत्यवर्तत) —d) D11 om (hapl ?) चूतांश्च

29 For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —Ś1 D1-3 om 29 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) —a) G3 विचिन्वती, M3 [अ]पचिन्वती (for [अ]पचिन्वन्ती) —c) D11 D4 T3 Ct वनवासस्य (for [अ]रण्य°) —d) D4 ह ते (for सा त) M3 रत्नमयी (for °मय) —f) T1 च वरानना

30 Ś1 D1-3 om 30 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —a) Dg1 T2.3 G3 M1 त सा, Dm1 D4.8 T1 G1.2 M2.3 सा त (for त वै) G3 रुधिर (for रुचिर) Dg1 Dm1 D4.8 T2.3 G M Cg दन्तोष्ठी (for °ष्ठ) —b) T1 M2.3 चारुनेत्र (for रूप्यधातु) —c) G2 -वदना (for -नयना)

31 Ś1 D1-3 om 31 (for D5 cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7, cf v l 774* —a) M3 स ता रामस्य दयिता —b) M3 अपश्यन्मायया मृग —c) Dm1 D6 पद तत्र, T1 पुनश्चित्र, T3 मृगस्तत्र, G3 पुनस्तत्र, M2.3 पुनस्तस्या (for ततस्तत्र) —After 31, M3 ins 774*

32 Ś1 D1-3 om 32 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —a) T2 M1 त दृष्ट्वा (by transp) T3 दृष्ट्वा तु, G3 दृष्ट्वा * (for दृष्ट्वा त)

Colophon Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 om —Sarga no (figures, words or both) Dg1 D11 Dm1 D6.8 T G M1 42 D4 44 M2.3 43 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

४१

G 3.48.1 B 3.43.1 L 3.45.1 सा तं संप्रेक्ष्य सुश्रोणी कुसुमानि विचिन्वती ।
हेमराजतवर्णाभ्यां पार्श्वाभ्यामुपशोभितम् ॥ १
प्रहृष्टा चानवद्याङ्गी मृष्टहाटकवर्णिनी ।
भर्तारमपि चाक्रन्दल्लक्ष्मणं चैव सायुधम् ॥ २
तयाहूतौ नरव्याघ्रौ वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
वीक्षमाणौ तु तं देशं तदा ददृशतुर्मृगम् ॥ ३
शङ्कमानस्तु तं दृष्ट्वा लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
तमेवैनमहं मन्ये मारीचं राक्षसं मृगम् ॥ ४
चरन्तो मृगयां हृष्टाः पापेनोपाधिना वने ।
अनेन निहता राम राजानः कामरूपिणा ॥ ५
अस्य मायाविदो मायामृगरूपमिदं कृतम् ।
भानुमत्पुरुषव्याघ्र गन्धर्वपुरसंनिभम् ॥ ६
मृगो ह्येवंविधो रत्नविचित्रो नास्ति राघव ।
जगत्यां जगतीनाथ मायैषा हि न संशयः ॥ ७
एवं ब्रुवाणं काकुत्स्थं प्रतिवार्य शुचिस्मिता ।
उवाच सीता संहृष्टा छद्मना हृतचेतना ॥ ८
आर्यपुत्राभिरामोऽसौ मृगो हरति मे मनः ।
आनयैनं महाबाहो क्रीडार्थं नो भविष्यति ॥ ९
इहाश्रमपदेऽस्माकं बहवः पुण्यदर्शनाः ।
मृगाश्चरन्ति सहिताश्चमराः सृमरास्तथा ॥ १०
ऋक्षाः पृषतसंघाश्च वानराः किंनरास्तथा ।
विचरन्ति महाबाहो रूपश्रेष्ठा महाबलाः ॥ ११
न चास्य सदृशो राजन्दृष्टपूर्वो मृगः पुरा ।
तेजसा क्षमया दीप्त्या यथायं मृगसत्तमः ॥ १२
नानावर्णविचित्राङ्गो रत्नबिन्दुसमाचितः ।
द्योतयन्वनमव्यग्रं शोभते शशिसंनिभः ॥ १३

41

☞ V3 illeg. for Sarga 41 (cf. v.l. 3.39.1). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 continue the previous Sarga. For Sarga 41, Ś1 D1.2, Ñ V(V3 illeg.) B1.3.4 D3.7 and D5 have different versions which are given at the end of this Sarga. D5 begins with ॐ; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नमः.

1 [a]) Dg1 सुप्रेक्ष्य; M1.2 समीक्ष्य (for संप्रेक्ष्य). —[b]) M3 [अ]वचिन्वती; K(ed.) [अ]पचिन्वती (for विचिन्वती). —T2 reads 1[cd] twice. —[c]) Dm1 D4.6 T1 G1.3 M1.2 हैम- (for हेम-). —[d]) Dt1 lacuna for पार्श्वाभ्याम्. M2 lacuna for भ्यामुपशो.

2 [a]) Dg1 प्रहृष्टा सा; G2 सुप्रहृष्टा (for प्रहृष्टा च). —[c]) Dt1 D6 अपि चक्रन्द; T2 अपि चाक्रन्द; G1 अथ चक्रन्द; G3 अपि चक्राम; K(ed.) Cg अभिचक्रन्द (for अपि चाक्रन्दल्). ※ Cr kt चचंद्र. ※ —[d]) Dg1 T3 M2.3 [अ]पि (for [ए]व). —After 2, Dt1 D6 ins.:

781* आहूयाहूय च पुनस्तं मृगं चाभिवीक्षते ।
आगच्छागच्छ शीघ्रं वै आर्यपुत्र सहानुज ।

[(l. 1) Dt1 [अ]भिवीक्ष्यते. —(l. 2) Note hiatus between the two halves. K(ed.) सहानुग.]

3 [a]) Dt1 D6 T1 G1.2 M1 Ct तथा (T1 तदा) हूतौ (for तयाहूतौ). Dg1 T2 नरश्रेष्ठौ (for °व्याघ्रौ). —[c]) Dg1 Dt1 M1 (after corr. sec. m. as in text) वीक्षमाणो (Dt1 °णं) (for वीक्षमाणौ).

4 [a]) T2 संकाशान (for °नस्). —[b]) Dt1 D6 वाक्यम् (for रामम्).

5 [b]) D6 पापिना बाधते वने. —[c]) M2.3 हिंसिता (for निहता). Dm1 D4 T1.3 G3 M राजन्; G3 सत्ये (for राम). —[d]) D4 G1.3 कामरूपिण; D6 पापरूपिणा.

6 [a]) T1.2 गन्धेः; M2 अत्र (for अस्य). D4 T1.2 G1.3 M1.3 Ck मायाविनो (T2 °नां; M2 °दा) (for °दो). —[c]) Dg1 T2 भानुमान् (for °मत्). —[d]) Dg1 T2 -संनिभ- (for °भम्).

7 [b]) Dg1 [उ]पि (for हि).

8 [a]) T2 G2 सौमित्रिं (for काकुत्स्थं). Dm1 D6 G3 परिवार्य (for प्रति°). —[c]) Dm1 तं दृष्ट्वा (for संहृष्टा). —[d]) Dg1 T M2.3 Cg चर्मणा; Dm1 G1.3 मृगेण (for छद्मना). D4.6 G2 मृगेणाहृतचेतना, M1 मृगेणाकृष्ट°.

9 [b]) Dm1 D6 G3 मन्मनः (for मे मनः). —[c]) G3 M2 महाभाग (for °बाहो).

10 [d]) M1 सृमराश्चमरास्तथा (by transp.).

11 M1 om. (hapl.) 11[ab]. —[c]) Dt1 D6 विहरति (for विचरन्ति). —[d]) T1.2 मनोहरा; G2 महात्मनः; M2.3 महाबल (for महाबलाः).

12 [a]) Dt1 D6 G3 Ct चान्य; D4 यस्य (for चास्य). —[b]) G1 damaged for मृगः पु. Cm पुरः (for पुरा). Dt1 D6 दृष्ट- पूर्वो मृगो मया.

13 [b]) Dg1 (before corr. as in text) G2 -समन्वितः (for -समाचितः). Dt1 D6 रत्नभूतो मनाग्रतः. —[c]) T3

अहो रूपमहो लक्ष्मीः स्वरसम्पच्च शोभना ।
मृगोऽद्भुतो विचित्रोऽसौ हृदयं हरतीव मे ॥ १४
यदि ग्रहणमभ्येति जीवन्नेव मृगस्तव ।
आश्चर्यभूतं भवति विस्मयं जनयिष्यति ॥ १५
समाप्तवनवासानां राज्यस्थानां च नः पुनः ।
अन्तःपुरविभूषार्थो मृग एष भविष्यति ॥ १६
भरतस्यार्यपुत्रस्य श्वश्रूणां मम च प्रभो ।
मृगरूपमिदं दिव्यं विस्मयं जनयिष्यति ॥ १७
जीवन्न यदि तेऽभ्येति ग्रहणं मृगसत्तमः ।
अजिनं नरशार्दूल रुचिरं मे भविष्यति ॥ १८
निहतस्यास्य सत्त्वस्य जाम्बूनदमयत्वचि ।
शष्पबृस्यां विनीतायामिच्छाम्यहमुपासितुम् ॥ १९
कामवृत्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मतम् ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम ॥ २०
तेन काञ्चनरोम्णा तु मणिप्रवरशृङ्गिणा ।
तरुणादित्यवर्णेन नक्षत्रपथवर्चसा ।
बभूव राघवस्यापि मनो विस्मयमागतम् ॥ २१
एवं सीतावचः श्रुत्वा दृष्ट्वा च मृगमद्भुतम् ।
उवाच राघवो हृष्टो भ्रातरं लक्ष्मणं वचः ॥ २२
पश्य लक्ष्मण वैदेह्याः स्पृहां मृगगतामिमाम् ।
रूपश्रेष्ठतया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ॥ २३
न वने नन्दनोद्देशे न चैत्ररथसंश्रये ।
कुतः पृथिव्यां सौमित्रे योऽस्य कश्चित्समो मृगः ॥ २४
प्रतिलोमानुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः ।
शोभन्ते मृगमाश्रित्य चित्राः कनकबिन्दुभिः ॥ २५
पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तामग्निशिखोपमाम् ।
जिह्वां मुखान्निःसरन्तीं मेघादिव शतह्रदाम् ॥ २६ G. 3. 48. 34 B 3. 43. 28 L. 3. 48. 27

शोभयन् (for शोत°). Dg1 (after corr. as in text) Dm1 D3 T3 G2.3 M1 अस्य प्र.; M3 अ (before corr. इ) त्युग्रं (for अत्यग्रं). —^{d}) Dg1 Dt1 D4.6 शोवते (for शोभते).

14 ^{b}) Dg1 स्वरैः T3 स्वर- (for स्वर-). D8 -सपच- (for -सम्पच्च) G1 सोद्भना (for शोभना). —^{c}) Dg1 स्वभूतो, Dt1 D4 T1 M1 विचित्रांगो (for विचित्रोऽसौ).

15 ^{b}) M2.3 एव (for एव). —^{c}) T1 आश्चर्यभूतो. —^{d}) D4 M3 समाश्चर्यविभूषणं.

16 ^{b}) D6 पुनः (for च नः). —^{c}) Dt1 अंत पुरेपि भूषार्थो, D4 T1 अंत.पुरे वि°. —^{d}) Dt1 एव (for एष).

17 ^{b}) D4 च मम (by transp.). —^{c}) Dm1 D8 T1 G M रूपक (for दिव्य). —After 17, D4 ins.:

782* तमन्तःपुरमाकीर्णं गजवाजिनरस्थम् ।
शोभयिष्यति ते राज्ये मृगश्चन्द्रमिवाम्बरम् ।

18 ^{a}) G1 यदिलोभ्येति (for यदि तेऽभ्येति). —^{d}) Dt1 D4 तु (for मे).

19 ^{b}) Dg1 D4 G2.3 M जांबूनदमये (Dg1 M3 °यि) स्त्वचि. —^{c}) Dg1 शस्य वृश्यां, D3 शोष्ये वृश्यां M3 श्लक्ष्ण-वृस्यां (for शष्प°). G3 शोष्य वृस्यासि नीतायाम् (sic).

20 ^{a}) Dm1 reads in marg. Cr.k घोरं (for रौद्रं). —^{b}) Cr अनुचित (for असदृश). —^{c}) D4 यस्य (for त्वस्य). T2 मृगस्य वपुषा स्वस्य. —^{d}) T3 reads जनितो मम in marg.

21 ^{a}) Dg1 -योनिः; Cm.Ap -रूपेण (for -रोम्णा तु). —Dg1 reads in marg; Dm1 D4.8 G2 M read 21^{ef} (followed by 783*) after 22^{ab}. —After 21, Dg1 Dm1 D4.8 T3 G M ins., Dt1 D6 T1.2 ins. after 22^{ab}

783* लोभितस्तेन रूपेण सीतया च प्रचोदितः ।

[Dg1 T3 (अ)पि (for च).]

22 Dg1 T3 G2.3 om. 22^{ab}. —^{a}) Dt1 D6 इति (for एवं). —^{b}) T2 तु; M2.3 तं (for च) T1 तं दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च). T2 मृगसत्तमं (for °मद्भुतम्). —After 22^{ab}, Dm1 D4.8 G2 M read 21^{ef} (followed by 783*), while Dt1 D6 T1.2 ins. 783*. —^{d}) T3 तत्र (for वच).

23 M3 om. (hapl.) 23-25. G3 repeats 23^{ab} after 24. —^{b}) Dt1 D4 बद्धलिताम् (for मृगगताम्). —^{c}) T3 (अ)पि (स्य); M2 Cr (पृ)ते (for (ष्ठ)प). —^{d}) T2 M2 (ऽ)न्यो (for ऽद्य).

24 M3 om. 24 (cf. v.l. 23). —^{a}) M2 नन्दने खलि (for °नोद्देशे). —^{b}) M3 नापि चैत्ररथे वने. —^{c}) G2 पृथिव्याः (for °व्यां). —^{d}) Dg1 (ऽ)न्यः (for ऽस्य). —After 24, G3 repeats 23^{ab}

25 M3 om. 25 (cf. v.l. 23). T1 om. 25-26. —^{b}) T2 हृदयंत (for रुचिरा). —^{d}) D4 काचन; M1 रजत; Cr नक्षत्र- (for कनक-). G3 M2 C8 चित्रः (for बिन्दुभिः).

26 T1 om. 26 (cf. v.l. 25). —^{a}) T2 तस्यास्य (for पश्यास्य). —^{b}) D5 G3 शिखोपम (G3 °मो (sic)) (for °माम्). —^{c}) M2 मुखे (for मुखान्). T2 निर्गतां च, M1 निस्वरतां (sic), M2.3 निश्चरन्ति (M3 °रि)ता (for निःसरन्तीं). Dg1 T2 जिह्वां मुखांतश्चरितां (T3 °रतीं), D4 G1 मुखाद्विनिश्चरतीं जिह्वां.

G 3 48 36 B. 3 43 29 L. 3 48 18 मसारगल्वर्कमुखः शङ्खमुक्तानिभोदरः ।
कस्य नामानिरूप्योऽसौ न मनो लोभयेन्मृगः ॥ २७
कस्य रूपमिदं दृष्ट्वा जाम्बूनदमयप्रभम् ।
नानारत्नमयं दिव्यं न मनो विस्मयं व्रजेत् ॥ २८
मांसहेतोरपि मृगान्विहारार्थं च धन्विनः ।
घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां महावने ॥ २९
धनानि व्यवसायेन विचीयन्ते महावने ।
धातवो विविधाश्चापि मणिरत्नसुवर्णिनः ॥ ३०
तत्सारमखिलं नृणां धनं निचयवर्धनम् ।
मनसा चिन्तितं सर्वं यथा शुक्रस्य लक्ष्मण ॥ ३१
अर्थी येनार्थकृत्येन संव्रजत्यविचारयन् ।
तमर्थमर्थशास्त्रज्ञाः प्राहुरर्थ्याश्च लक्ष्मण ॥ ३२
एतस्य मृगरत्नस्य परार्ध्ये काञ्चनत्वचि ।
उपवेक्ष्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ॥ ३३
न कादली न प्रियकी न प्रवेणी न चाविकी ।
भवेदेतस्य सदृशी स्पर्शनेनेति मे मतिः ॥ ३४
एष चैव मृगः श्रीमान्यश्च दिव्यो नभश्चरः ।
उभावेतौ मृगौ दिव्यौ तारामृगमहीमृगौ ॥ ३५
यदि वायं तथा यन्मां भवेद्वदसि लक्ष्मण ।
मायैषा राक्षसस्येति कर्तव्योऽस्य वधो मया ॥ ३६
एतेन हि नृशंसेन मारीचेनाकृतात्मना ।
वने विचरता पूर्वं हिंसिता मुनिपुंगवाः ॥ ३७
उत्थाय बहवो येन मृगयायां जनाधिपाः ।
निहताः परमेष्वासास्तस्माद्वध्यस्त्वयं मृगः ॥ ३८
पुरस्तादिह वातापिः परिभूय तपस्विनः ।
उदरस्थो द्विजान्हन्ति स्वगर्भोऽश्वतरीमिव ॥ ३९

27 a) Dt1 ससार (for मसार) Dg1 Dm1 D3 T G3 Cr m g -गल्लर्क (for -गल्वर्क) D4 5 M2.3 महद्दा(M2.3 °हान्वा)रार्कमयश (D4 °विभाव, D5 °सदृश) —b) D6 मुख शंखनिभोदर —After 27ab, M3 ins.

784* विभाजमान शृङ्गैश्च हिमवान्विवरैरिव ।
वज्रहेमनिभैः ह्रस्य पादैः विद्रुमचित्रितैः ।
पार्श्वयोश्चान्तरे चापि चन्द्रस्यारादिवो यथा ।
[For this, cf l 59–61 of 790*]

—c) Dg1 D4 T G1 2 M Cg नामापि(T °पि)रूपोऽसौ, G2 पुंसोऽपिरूपोऽसौ; Cm कस्य नामानिरूप्योऽसौ (as in text) ※ Ctp मसारगल्वर्कमुख शङ्खमुक्तानिभोदर इति पाठे मसार इन्द्रनीलस्तस्य गल्वर्कश्चषक तदाकारस्य सेपुट इत्यर्थ इति वाथ । अनिरूप्य इदमित्थमिति निरूपयितुमशक्य । पाठान्तरे यस्येत्यादि ※ —After 27, M3 ins

785* मनो हरति मेऽत्यर्थं दर्शनीयतर मह ।
[Cf l 67 of 790*]

28 b) L(ed) मय प्रभो (for मयप्रभम्) —c) D4 T1 G M रम्य (for दिव्य) —After 28, T2 ins

786* किं पुनर्मैथिली सीता बाला नारी न विस्मयेत् ।,

while M3 ins

787* पदयश्चाकुले दिव्य नर को नाकुलो भवेत् ।
[Cf l 66 of 790*]

29 b) Dg1 T1 C1 r m g विनोदार्थं (for विहारार्थं).

30 a) M2 पृथिव्यां यानि रत्नानि —b) Dg1 व्यचीयते, T1 विजय्ते, G2 विविच्यन्ते (for विचीयन्ते) —c) M3 धातवो (sic) (for धातवो) M3 त्रिविधाद (for °धाश्च) T3 चैव (for चापि) —d) Dg1 M3 रत्न (for -रत्न) M1 -सुवर्णका, M3 सुवर्णक (for सुवर्णिन)

31 Dg1 reads from वं in c up to d in marg —d) Dg1 D3 G2 M1 2 यथा शुक्रस्य (Dg1 D2 °गत) तथा (D1 धन)

32 b) Dg1 G1 सु(G2 स)व्रजति (for सं°) G3 समुत्स विचारयन् —d) Dt1 D4 G2 2 तु लक्ष्मण, D3 सुलक्षण, T2 कथयन (for च लक्ष्मण)

33 a) D4 मृगरूपस्य (for °रत्नस्य) —b) D4 5 परार्थे (for °र्ध्ये) G2 M3 काचने (for काञ्चन)

34 Dg1 reads प्रियकी न in marg —a) M3 कदली न प्रियकी —b) D4 G1 च नाविकी (by transp) G3 M1 2 न चाविक (for न चाविकी) —c) G1 2 M सदृश(G1 °शा) (for °शी) —d) Dt1 D3 स्पर्शनेन, D5 स्पर्शनेनः T2 वृषणेन (sic), T3 दर्शनेन (for स्पर्शनेन)

35 a) T2 पुत्र (for एतौ).

36 a) Dm1 D1 चाय, G1 वा हार्द (for वाय) T2 यदा (for तथा) Dt1 D1 G2.3 M1 मा (for मां) —b) T1 G2 M2.3 भवान् (for भवेद्) T2 M3 वदति (for वदसि) —c) D5 [इ]व (for [ए ष]ा)

37 a) T2 अनेन (for एतेन) T2 च (for हि) —b) Dg1 T2 G2 मारीचेन दुरा(G2 कृता)त्मना ※ Cv मुनिपुंगवा इति सम्यक ※

38 a) Dt1 D4 5 T2 G2 M [ऽ]नेन (for येन). Dm1 D2 नराधिपाः (for जना°) —c) G2 हिंसिता (for निहता) —d) T1 मया, G1 त्वया (for त्वय)

39 a) M3 इव (for इह) —c) G1 मति (for हन्ति).

स कदाचिच्चिराल्लोके आससाद महामुनिम् ।
अगस्त्यं तेजसा युक्तं भक्ष्यस्तस्य बभूव ह ॥ ४०
समुत्थाने च तद्रूपं कर्तुकामं समीक्ष्य तम् ।
उत्स्मयित्वा तु भगवान्वातापिमिदमब्रवीत् ॥ ४१
त्वयाविगण्य वातापे परिभूताश्च तेजसा ।
जीवलोके द्विजश्रेष्ठास्तस्मादसि जरां गतः ॥ ४२
एवं तन्न भवेद्रक्षो वातापिरिव लक्ष्मण ।
मद्विधं योऽतिमन्येत धर्मनित्यं जितेन्द्रियम् ॥ ४३
भवेद्धतोऽयं वातापिरगस्त्येनेव मा गतः ।
इह त्वं भव संनद्धो यन्त्रितो रक्ष मैथिलीम् ॥ ४४
अस्यामायत्तमस्माकं यत्कृत्यं रघुनन्दन ।
अहमेनं वधिष्यामि ग्रहीष्याम्यथवा मृगम् ॥ ४५
यावद्गच्छामि सौमित्रे मृगमानयितुं द्रुतम् ।
पश्य लक्ष्मण वैदेहीं मृगत्वचि गतस्पृहाम् ॥ ४६
त्वचा प्रधानया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्यमाश्रमस्थेन सीतया ॥ ४७
यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ।
हत्वैतच्चर्म आदाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ॥ ४८

प्रदक्षिणेनातिबलेन पक्षिणा
जटायुषा बुद्धिमता च लक्ष्मण ।
भवाप्रमत्तः प्रतिगृह्य मैथिलीं
प्रतिक्षणं सर्वत एव शङ्कितः ॥ ४९

G 3.48.0
B 3.43.52
L 3.48.27

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

---

40 Note hiatus between *a* and *b* —*a*) T3 G2.3 चरन् (for चिराल्) Dm1 D4.8 T1 G1.3 लोभात्, G3 लोकम्, M3 लोक (for लोके) —*c*) T2 G M1 Cg भक्षस् (for भक्ष्यस्) Dg1 Dm3 D5 T2.3 G1.3 M स, G3 हा (for ह)

41 *c*) T3 च, G1 om (subm) (for तु)

42 *a*) T3 त्वयागणय्य M3 पापेन (for वातापे) —*b*) Ck स्म (for च) D4 M2.3 द्विजाः (for तेजसा) T1 परिभूता स्वतेजसा —*d*) G1 जर (for जरां)

43 *a*) Dm1 D5 तु (for तन्) K(ed) तदेतन् (for एवं तन्) D11 D5 Ct तद्रक्षो (D11 तद्रक्षोऽपि [hypm]) न भवेद्र —*b*) M2.3 इह (for इव) —*c*) G1 [ऽ]वमन्येत (for ऽति°) —*d*) D12 G1.3 नित्येन्द्रियं ❀ Cv एवं तन्नद्रक्ष नित्यनपुंसकत्वात् मारीचशब्दस्य नित्यपुंलिङ्गत्वाच्च नन्विति प य इति उभाभ्यां लिङ्गाभ्यां निर्देश: । Cg ... । ... शब्दः मिश्रायण नपुंसक वन् ❀

44 *b*) T G Cr k अगस्त्येनेव (for °नव) Dm1 D5 G3 M Cr g मां (for मा) —*d*) Dg1 T1 Cm यत्नतो (for यन्त्रितो)

45 *a*) G1 तव्याम् (for अस्याम्) —*c*) Dg1 एव (for एनं) Dg1 T2 G1.3 M2.3 हनिष्यामि (for वधि°) —*d*) Dg1 Dm1 D4.8 T2.3 G3 M [ग्र,]हि वा (for [ग्र°]थवा). G3 पुन (for मृगम्)

46 *b*) Dg1 आनयितु द्रुतं, M3 आनेतुमुद्यतं (for आनयितुं द्रुतम्) —*c*) D11 D5 G3 M2.3 वैदेह्याः Cvp m as in text (for वैदेहीं) —*d*) D11 D5 G3 M2.3 गतां, D1 G1 कृत, Cvp m g as in text (for गत)

47 *b*) M2.3 [ऽ]स्मिन् (for ऽद्य)

48 *c*) M3 हत्वैन (for हत्वैतच्) D4 G M3 चादाय (for आदाय) ❀ Cm चर्म आदायेत्यत्र सन्ध्यभाव आर्षः ❀ —After 48 M3 ins

788* T... ... ।
राक्षसा दुष्टभावा हि विघ्नं प्रयतन्ति च ।

[Cf. I. 10-2 of 790*]

49 *a*) M3 सहैव तेन (for प्रदक्षिणेन) —*c*) Dg1 Dm1 T2.3 G2.3 M1.2 Cg परिगृह्य (for प्रति°) —*d*) Dm1 Cm प्रदक्षिण (for प्रतिक्षणं) M3 निहन्म्यहं यावदिमं मृगोत्तमम् —For Sarga 41, Ś1 D4.8 subst

789* स राम पर्णशालायामुपविष्टं महारथम् ।
जगाम मन्दं सौरभ्य सर्वगात्राणि दर्शयन् ।
(4) हनुमानस्तु तं दृष्ट्वा लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
तमेनं मन्ये मारीचं नाम राक्षसम् ।
(5) चरन्ति मृगया दृष्टाः सभयं हि महावने ।
बहुशो हिंसिता राजन्नापसाः कामरूपिणा ।
व्यक्तं मायाविनानेन मृगरूपमिदं कृतम् ।
(1ab) तत्र सीता मृगं दृष्ट्वा कुसुमानि विचिन्वती ।
(2) प्रहृष्टा चारुसर्वाङ्गी विस्मिता च वरानना ।
भर्तारमभिचक्राम लक्ष्मणं च महाबलम् ।
(3) व्याहृतौ तौ नरव्याघ्रौ वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
वीक्षमाणौ सा ताभ्यां दर्शयामास तं मृगम् ।
बभूव हृष्टा वैदेही मुहुर्मुहुरुदीक्षती ।
तं मृगं काञ्चनं दृष्ट्वा विस्मयं सुमहत्तरे ।
उवाच राघवं सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
इमं मणिविचित्राङ्गं पश्य हेममयं मृगम् ।
आश्चर्यभूतं काकुत्स्थ कामात्स्वयमिवागतम् ।
इतो दण्डकारण्ये यदि हेममयो मृगः ।
न मिथ्या खलु काकुत्स्थ लोकवादमिदं वचः ।
(19) आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदमयीं त्वचम् ।
शष्पवृक्षोपरि वृता त्वयेच्छामि सहासितुम् ।
(20) कामवृत्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मतम् ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम ।
(22) तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः सीताया पुरुषर्षभ ।
उवाच सहृष्टमना सौमित्रिमथ राघवः ।
(23ab) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगरत्नमिमं स्पृहाम् ।
(24) न वने नन्दने दृष्टो नापि चैत्ररथे वने ।
कुत पृथिव्यां सौमित्रे योऽस्य कश्चित्समोऽभवत् ।
(25) प्रतिलोमानुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः ।
शोभयन्ति मृगं रम्यं दर्शनीयं सुसंस्थितम् ।
वैदूर्यसंकाशखुरस्तनुग्रीवः सुमहत ।
(26) पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तामग्निशिखोपमाम् ।
जिह्वां मुखान्निःसरन्तीं मेघादिव विद्युतम् ।
(27ab) मसारगल्वर्कमय शङ्खमुक्तानिभोदर ।
विभ्राजमान शुभ्रश्च हिमवानिव गौरव ।
शुद्धदन्तमयो ह्यस्य पार्श्वे शुभ्रसमप्रभे ।
पार्श्वतो भ्राजते चास्य चन्द्रतारामनन्वित ।
नानाविधप्रभारचित शङ्खमुक्तानिभोदर ।
(27cd) कस्य नामाभिरूपोऽयं न मतो लोभयन्मृग ।
(28) चारुरूपमिदं दृष्ट्वा जाम्बूनदविभूषितम् ।
सर्वरत्नयुते चित्र न चित्तं नाभि लप्स्यते ।
(29) मांसहेतोरपि मृगं विहारार्थं च धन्विनः ।
प्रघ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां महावने ।
(30) धनानि व्यवसायेन विचीयन्ते महावने ।
धातवो विविधाश्चापि मणिरत्नसुवर्णिन ।
(31) कामाभिलषितं सर्वं धनं विगतकल्मषम् ।
मनसा चिन्तितं सर्वं यथा शुक्रस्य लक्ष्मण ।
अर्थमनुपपन्नं मे मृगरत्नस्य दर्शनम् ।
राजाहानि च रत्नानि रत्नभाजो वयं ध्रुवम् ।
अर्थी यस्तत्त्वयुक्तानि प्रकरोति विचारयन् ।
तमर्थमर्थशास्त्रज्ञा प्राहुरर्थ्यं च लक्ष्मण ।
(33) एतस्य मृगमुख्यस्य परार्ध्ये काञ्चनाजिनम् ।
तत्रोपवेक्ष्यते सीता मया सह सुमध्यमा ।
(34) न काम्बलो न प्रियकः प्रवासो नाधिकः शुभम् ।
भवेन्नेनेन सदृशः स्पर्शनेति मतिर्मम ।
(35) एष चापि मृगः श्रीमान्यश्च मन्ये नभश्चरम् ।
उभावेतौ यदि समौ तारामृगमहामृगौ ।
(47) सत्यमार्ततया ह्येष मृगोऽयं न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्यं राजपुत्र्याः कृपाशन ।
(48) यत्नात्पुष्पसंधेन बाणेनापि विहन्म्यहम् ।
हत्वैनं चर्म चादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
(45cd) सहसैव हनिष्यामि मृगरत्नं न संशयः ।
(44cd) इह त्वं भव संनद्धः शरवासाश्च मैथिलीम् ।
(46ab) यावद्गच्छामि सौमित्रे मृगमानयितुं वनात् ।
न गन्तव्यमितोऽन्यत्र यावदाहमितो गतः ।
राक्षसा दुष्टभावश्च विकुर्वन्ति प्रभवन्ति हि ।
अद्य प्राविश्यति शुभा मैथिली मृगचर्मणा ।
अजिनप्रच्छदं पूर्वमपोह्यासनामिवासने ।
(49) प्रदक्षिणेनानुमतेन पक्षिणा
जटायुषा बुद्धिमता महात्मना ।
अथाप्रमत्तः प्रतिगृह्य मैथिलीं
प्रतिक्षणं सर्वत एव शङ्कितः ।
एवं समादिश्य रघुप्रवीरः
सुलक्षणं लक्ष्मणमुग्रतेजाः ।
पुनः पुनश्चैव समादिदेश
यत्तस्त्वया वीर न चेतितव्यम् ।

[(Di महारथ (for °थम्) —D1 om l. 3-7 —(l. 12) D3 वैदेह्या °र —(l. 13) D1 [illegible] (D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 15) D1 उवाच चैव काकुत्स्थ वचनं [illegible] —(l. 17) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 18) D1 [illegible] (for [illegible]) and हेममयो मृगः (for हेममयो मृग) —(l. 19) Ś1 [illegible] (for [illegible]) —Ś1 om (hapl ?) from [illegible] in l. 20 up to [illegible] in l. 23 —(l. 21) L (ed.) [illegible] [illegible] (for the prior half) —(l. 22) D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible], L (ed.) [illegible] (for [illegible]) —(l. 23) D1 [illegible] (for the prior half) D1 om [illegible] —(l. 26) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 27) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 28) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 30) D1 [illegible] (for the post half) —Ś1 D1 om l. 31 —(l. 32) Ś1 [illegible] (for the post half) —D1 om l. 34 —(l. 34) D1 [illegible] (for the prior half) —(l. 36) D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 39) D1 [illegible] (for [illegible]). —(l. 40) D1 [illegible] (for

चाह). D2 इव (for इद). D2 3 -रूपक (for विभूषितम्). —(l. 41) D1 -रत्नाढ्य (for °युक्त). D1 नास लोमशे, D2 मातुलेभ्य (for नारी कस्य). —(l. 42) D2 मृग (for मृगान्). —(l. 43) D1 2 वने (for वन). —Ś2 D2 om. l. 44-58. —(l. 60) Ś1 D2 मारीचेन (for कामेनाय) —(l. 61) Ś1 D2 हर्तुम वन आशाय (for the prior half). —(l. 62) D1 वयम् (for अहम्). D1 2 मन (for मम) D2 गमिष्यामि (for हनिष्यामि) —(l. 65) L(ed.) सर्वेऽद्य (for मन्ये ऽद्य). D1 2 दृष्ट्वा त्वं (for दृष्टो वा) L(ed.) ससत्वापनि पश्य (for the post half). —(l. 66) D2 हि वर्तुं समर्थानि हि (for the post. half). —(l. 68) D1 अभिवक्तारत्नात्पुरुषमेध्यायानिद्रासने —(l. 69) Ś1 रक्षिता (for रक्षिता). —(l. 70) D1 बुद्धिमता मनस्विना (for बुद्धिमता मानिना). —(l. 71) D1 मत्वाऽत्र्यत्र, D1 2 परिवृतः (for प्रतिगृह्य) —Ś1 D1 om. l. 73-76.]

—For Sarga 41, Ñ V1 B1 2 4 D1 2 subst

790* स राम पर्णशालायामुपविष्ट महाबलम् ।
जगाम तूर्णं सौवर्ण सर्वगात्राणि दर्शयन् ।
(1) त तु सीता मृग दृष्ट्वा वने काञ्चनसप्रभम् ।
हेमराजतचित्राभ्या पार्श्वाभ्या समलङ्कृतम् ।
शृङ्गाभ्या हेमवर्णाभ्या कान्तिमद्भ्या विभूषितम् ।
वैदूर्यमणिवर्णाभ्या कर्णाभ्या चारुदर्शनम् ।
प्रभया प्रतिरा नन्त सूक्ष्मरोमतनुत्वचम् ।
नानारत्नविचित्राङ्ग सा व्यस्मयत भामिनी ।
तेन काञ्चनरोम्णा तु मणिप्रवरशृङ्गिणा ।
लोहितादित्यबिम्बेन नक्षत्रपथवर्चसा ।
(2) सा विस्मितानवद्याङ्गी मृगेण जनकात्मजा ।
उवाच राघव सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
इम मणिविचित्राङ्ग पश्य हेममय मृगम् ।
आश्चर्यभूत काकुत्स्थ आश्रमस्यास्य आगतम् ।
दृष्टा दण्डकारण्ये यदि हेममया मृगा ।
अस्मिन्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिद वनम् ।
अस्मिन्स्वर्णे संयुक्त मृग हास्यभूषणम् ।
स्पृहा मे जायतेऽत्यर्थ बुद्धिरभ्यनुवर्तते ।
(19) आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदनिभा त्वचम् ।
स्वकृष्णया परिस्तीर्य सुखमिच्छेयमासितुम् ।
(20) कामवृत्तमिद रौद्रं स्त्रीणामसदृश मया ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य शोभेनापहृत मन ।
(22) तच्छ्रुत्वा वचन तस्या सीताया पुरुषर्षभ ।
तथापि परिसंहृष्ट सौमित्रिं राघवोऽब्रवीत् ।
(23^ab) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगत्वचि गता स्पृहाम् ।
(47) स्वत्प्रधानतया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्य राजपुत्र्या नृपात्मज ।
(48) यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ।
हत्वैव चर्म चादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
तावत परिरक्ष्य ते यावत्रागमिहागत ।
अथ भाविष्यते सीता चारुणा मृगचर्मणा ।
रङ्कवास्तरणे पूर्वमपोष्य परिभासने ।
तथाविनिर्मित चाप गृह्य हस्तविभूषितम् ।
तथा चैपुङ्खाग्रौ तौ तथापि हेमभूषितम् ।
आक्षिप्य कवच चैव अप्रमत्तोऽप्रपराक्रम ।
(4^ab) शङ्कमानस्तु त दृष्ट्वा ताराभूमप्रभम् ।
विचार्य बहुधा बुद्ध्वा लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
यथा न कश्चित् पूर्वमृषिभि पार्थिवोपमं ।
(4^cd) अयं मायाधरो वीर मारीचो नाम राक्षस ।
(5) चरन्तो मृगया दृष्ट्वा रथिनो धन्विनो वने ।
अनेन मृगरूपेण राजानो बहवो हता ।
अस्य रूपमिद दृष्ट्वा नानारत्नविभूषितम् ।
अवगन्तु त्वया युक्त बुद्ध्या बुद्धिमता वर ।
मृगो हेममयो नैव हेमकस्य मृगस्य च ।
कुतो लोके नरव्याघ्र सयोग साधु चिन्त्यताम् ।
प्रवालमणिशृङ्गोऽयं न मृगो रघुनन्दन ।
एत मायामय मन्ये राम कामरूपिणम् ।
अथ रत्नविचित्रेण राक्षसेन दुरात्मना ।
लोभितो राघव श्रीमानिद वचनमब्रवीत् ।
मृगोऽयमद्य सौमित्रे यदि मायामयो भवेत् ।
सर्वथेद वधिष्यामि लोभनीयो हि मे दृढम् ।
(24) न वने नन्दने तस्मिन्नापि चैत्ररथे वने ।
कुत पृथिव्या सौमित्रे योऽस्य रूपसमो भवेत् ।
(25) अनुलोमा सुलोमाश्च रचिता शैलराजय ।
शोभन्तेऽस्याद्भुता कायं विसृष्टं चरतो वने ।
(26) पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तवह्निशिखोपमाम् ।
जिह्वा मुखान्निःसरन्तीमुल्का प्रज्वलितामिव ।
(27^ab) मुक्तारत्नशरीरं वैदूर्यमणिचित्रितं ।
विभ्राजमान शृङ्गैश्च हिमवच्छिखरैरिव ।
वज्रहेमनिभो ह्येष पार्श्वे विद्रुमसंनिभ ।
पार्श्वयोर्भाजते चास्य चन्द्रस्यारम्भमन्वित ।
अतिस्निग्धवपुश्चैव शङ्खमुक्तानिभानन ।
(27^cd) कस्य नामाभिरूपोऽयं यो न शोभयते मृग ।
(28^ab) अस्य रूपमिद दृष्ट्वा जाम्बूनदमयप्रभम् ।
(28^cd) नानारत्नविचित्राङ्गमतीव च मनोहरम् ।
पश्यप्रकाकुल चित्तं नर को नाकुलो भवेत् ।
मांसहेतोरपि मृगान्विहारार्थं च धन्विन ।
(29) घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयाया वनेऽधिकम् ।
नामाहतोरभिगता विहारार्थं च धन्विन ।
(30) पृथिव्या यानि रत्नानि विचरन्ति महावने ।
धातवो विविधाश्चैव मणिरत्नसुवर्णजा ।
(31) तत्सारमखिल सर्वं वर्णराशिर्विवर्धनम् ।
मनसा चिन्तितं द्रव्यं यथा शक्रस्य लक्ष्मण ।
तथेदमुपपन्न मे मृगरूपस्य दर्शनम् ।
रत्नाहारिण च रत्नानि रत्नभाजो नृपा ध्रुवम् ।
अर्थार्थी ह्यर्थकृच्छ्राणि मनुष्योऽपि विचारयन् ।
तमर्थमाहुरर्थज्ञा अनुजानीहि लक्ष्मण ।
(33) एतस्य मृगरत्नस्य परार्ध्ये काञ्चनाजिने ।
उपवेक्ष्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ।
(34) न पारोर्णं न कौशेयं न प्रवेणी न चाविकम् ।
भवेदेतस्य सदृश स्पर्शेनेति मे मति ।

(35) श्रीमान्वनमृगश्चाय दिव्यश्चान्यो नभश्चर ।
उभावेतौ मृगौ दिव्यौ तारामृगमहीमृगौ ।
तमेवैतमहं मन्ये मारीचं मृगरूपिणम् ।
मृगयामागता येन धन्विनो निहता वने ।
निहता राजपुत्राश्च राजानो बलिनस्तथा ।
वने मायाविना येन चरता मृगरूपिणा ।
(38) यस्मान्न बहवोऽनेन पार्थिवा मृगया गता ।
निहता परमेष्वासास्तस्माद्वध्यो भवेन्मम ।
(39) वातापिर्दीक्षितान्सर्वान्द्विजान्हन्ति स्म लक्ष्मण ।
उदरस्थ समुत्थाने स्वगर्भोऽश्वतरीमिव ।
(40) स कदाचिच्चिरात्कालादाससाद महामुनिम् ।
अगस्त्य तेजसा दीप्तं भक्षितश्च महामना ।
(41) समुत्थाने च तद्रूपं कर्तुकामं समीक्ष्य तम् ।
उत्स्मित्य भगवान्वाक्यमिदं वातापिमब्रवीत् ।
(42) त्वयाभिपत्य वातापे ब्राह्मणस्योदरं यथा ।
भवत्यवज्ञा दुष्टात्मंस्तस्माज्जीर्णो भवेह मे ।
(43[cd]) मद्विधं योऽवमन्येत धर्मनित्यं जितेन्द्रियम् ।
एवमासादयेन्मृत्युं यथा त्वं प्राप्य मामिह ।
एषोऽपि मामनुप्राप्य मन्यमानो मृगोत्तम ।
सौमित्रे लप्स्यते मृत्युमगस्त्यादिव राक्षस ।
(45[cd]) अहमेनं वधिष्यामि मृगराजं न संशय ।
(44[cd]) इहाप्रमत्तस्त्वं वीर परिपालय मैथिलीम् ।
तावन्न चलितव्यं ते यावन्नाहमिहागत ।
राक्षसा दुष्टमात्रा हि यतन्ते विक्रिया वने ।
(49) अतश्च तेनातिबलेन पक्षिणा
जटायुषा बुद्धिमता समन्वित ।
त्वमप्रमत्त प्रतिगृह्य मैथिलीं
प्रतीक्ष्यमाणस्त्वमिहाथ मा भृशम् ।
एवं समादिश्य रघुप्रवीर ।
सुलक्षणं लक्ष्मणमुग्रतेजा ।
पुन पुनश्चैव समादिदेश
यतस्त्वया वीर न खेदितव्यम् ।

(Ś V1 B1 om l 1-2 —(l 1) B3 राम (for राम) and महाबल (for महाबलम्) —(l 2) D5.7 हतु (for तूर्णं) —(l 3) V1 transp सीता and दृष्ट्वा B1 रत्नकोचनसुमध्य (for the post half) —(l 4) B1 हेमराजिविचित्राभ्यां (for the prior half) —After l 4, Ś1 ins.

790(A)* **** मृगसीता विस्मिता स्मितभाषिणी ।
******** लक्ष्मणं च महारथम् ।
आगम्य तौ नरव्याघ्रौ वैदेही तनुलक्षणौ ।

—Ś1 om l 5-8 —(l 5) B1 लम्बाभ्यां (for कान्तिमद्भ्यां) Ś2 D4.7 विराजित (for विभूषितम्) —(l 6) G(ed) वर्णाभ्यां (for °रतनाभ्यां) V1 om (hapl) कर्णाभ्यां —(l 7) G(ed) परिरक्त Ś2 D5.7 °रोम (for °रोम) —(l 8) B3 om (hapl) from स up to the prior half of l 13 —Ś1 transp l 9 (followed by 790[B]*) and l 10 and read after l 43 —(l 9) Ś1 मुखेन, Ś2 D4.7 °रोम्णा च (for °रोम्णा तु). D5 शोभिता (for शुभिता) Ś1 मणिभिश्च शोभिना (for the post half) —After l 9 Ś1 ins.

790(B)* विद्युद्दामविचित्रेण दीप्तनक्षत्रचारुणा ।
शोभे**************लोचन ।

—(l 10) Ś1 तरुणादित्यवर्णेन नक्षत्रपतिवर्चसा —Ś1 om l 11 —(l 11) Ś2 D5.7 विस्मिता सा (by transp) —(l 12) Ś1 उवाच च ततो राम ******** (illeg) —(l 14) V1 om (hapl) from कामाद् up to कौतुकं in l 16 Ś1 इहागत, Ś2 D7 उपागत, D5 उपस्थित (for इहागतम्) —(l 16) Ś1 V1 न विस्मिता, B2 रक्षस्या (for अस्मिता) —B3 om from the post half up to the prior half of l 17 —(l 17) Ś1 न दृष्ट्वा मैथिली दृष्ट्या (for the prior half) Ś1 V1 भूषित (for °भूषणम्) —(l 18) Ś2 B1 चापि (for अपि) Ś1 आह राघवमर्थं च मैथिली हृतचेतना —After l 19 Ś1 ins

790(C)* इच्छाम्यावसितुमेतस्मिन्मृगेऽपराजिते ।

—(l 20) Ś1 दृष्ट्वा, Ś2 D5 शय्यां कृत्वा, V1 B1 शय्यायां, B3 पर्णकुट्यां, D7 शय्या दृष्ट्वा (for स्वशय्यायां) B2 आसीन —(l 21) Ś2 D5.7 कामवृत्त्वन्, B2.3 कामयुक्तान् Ś1 भद्र (for रौद्र) Ś1 वच (for मया) —(l 22) Ś1 om (hapl ?) सत्त्वस्य Ś2 [अ]पकृत (for °हत) —(l 23) G(ed) प्रीतया (for सीताया) B1 च अर्थेन (for पुरुषर्षभ) —(l 24) Ś2 D5.7 परितुष्ट B1 तथा (for तदा) —Ś1 V1 om l 25 —(l 25) G(ed) प्रति (for क्वचि) Ś1 गत (for गता) —Ś1 om l 26 —(l 27) G(ed) अप्रमादेन —(l 28) Ś1 मृगोत्तम (for निहन्म्यहम्) —(l 29) Ś1 हतेन, V1 हत्वेन (for हत्वैव) Ś1 त्वचमादाय, Ś2 B1.3 चर्ममादाय (for चर्म चादाय) —(l 30) V1 चलितव्यम् (for चलितव्य) —(l 31) B3 दृष्टेन (for पावकेन) —Ś1 illeg for l 32 —V1 B1 om l 33-35 —(l 33) B3 तत्र (for गृह्य) Ś1 तत्रविचित्र रत्नमाद्रकेन विभूषित —B3 om (hapl) l 34 —(l 34) Ś1 तथैव च कल्याणौ तौ (for the prior half) —(l 36) B1.3 शङ्कमान (for शङ्कमानम्) V1 B4 दृष्ट न (by transp.) (for न दृष्ट) Ś1 राजो लक्ष्मणमब्रवीत् (for the post half) —V1 om l 37-38 —(l 37) B1.2 तत्र (for गुहा) —(l 38) B1.2 कथितं (B2 °त) B1 om (for कथित) —(l 39) Ś2 D5.7 मायामयो (for मायाधरो) B4 वीरो (for वीर) Ś1 तमेवैनमहं मन्ये मारीचं मृगरूपिण —Ś1 partly illeg for l 40-41 —(l 40) Ś2 D5.7 चरतो V1 B4 हता, B2 दीप्ता (for दृष्टा) —(l 41) Ś1 कामरूपिणा (for बहवो हता) —(l 42) B4 तस्य (for अस्य) Ś1 अस्य मायाविविज्ञाय मृगरूपधरस्य च —(l 43) Ś1 उ (for युक्त) Ś1 ** उद्धृतं *** गर्वाम्भिताने —Ś1 om l 44-49 —(l 44) B1 [प]त्र (for [प]र) Ś2 D5.7 देहेऽपि च, V1 B4 देहस्य च, B3 नैव चर्म (for देहकस्य) —(l 45) Ś2 D5.7 समय (for सकेन) —(l 47) D7 एव (for एत) B1.3 मायामृग (for मायामय) V1 कामचारिणं, G(ed) मृगरूपिण (for कामरूपिणम्) —After l 47, G(ed.) reads the lines of st 8-19 (om. 11, 13, 14 and 17) and 22[ab] and om l 48 —(l 49) G(ed.)

मोहितो राघव श्रीमानिदं लक्ष्मणमब्रवीत् —(l 50) V1 यदि सौमित्रे अथ (for अथ सौ°) Ñ1 ****** चैव मृगोय न भविष्यति —Ñ1 om l 51 —(l 51) Ñ2 D5·7 हनिष्यामि (for वधिष्यामि) B4 शोभनीयो (for लोभनीयो) —Ñ1 illeg for the prior half of l 52 —V1 om l 53 —(l 53) Ñ1 कश्चित् (for रूप) —(l 54) Ñ1 रंजितो (for रुचिरा) —(l 55) Ñ2 वाखिता Ñ1 D5·7 [s]त्य श्रिया (for °ता) B2 वाभे (for काये) —(l 56) Ñ1 B2 पश्यामि (for पश्यास्य) V2 [अ]नुभमाणस्य Ñ1 दीप्तासि, Ñ2 D5·7 दीप्तां मणि B2 दीप्तां वहि (for दीप्तवद्धि) —(l 57) Ñ1 V1 जिह्वां मुखाग्नि सदृशी मेघादिव शतह्रदा —Ñ1 om l 58-102 —(l 58) Ñ1 B1 D5·7 मसारगल्लर्कमयैः (for the prior half) —(l 59) Ñ2 D5·7 विभ्राजमान —(l 60) Ñ2 D5·7 हेममयो (for हेमनिभो) Ñ2 D5·7 [अ]स्य (for [ए]व) —(l 61) Ñ2 D5·7 हि (for च) G(ed) पाश्वयोश्चाप चहाम्यौ हर्म्यताराविचित्रिन —(l 62) B2 दृशो (for अपुद) Ñ1 D5·7 चय (for मय) —(l 63) D5 कन्दर्पाकाभिरूपोय (for the prior half) G(ed) कस्य नानाविरूपोय न मनो रोमये मृग —(l 64) Ñ2 कस्य (for मय) Ñ2 D5·7 संजाति (for सम्भवम्) —(l 65) V1 मणिरत्न (for नानारत्न) B1 सुमनोहर (for च मनो°) —B1 om l 66 —(l 66) G(ed) नानुलोभयेत् (for नाकुल्यं भवेत्) —V1 illeg for l 67-68 —(l 69) B1 अधिगता B2 अभिरतो D5 अभिरता, D7 अभिरता (for अभिगता) Ñ2 V1 D5·7 विहारार्थे (for विहारार्थे) —(l 70) B2 भूतानि (for रत्नानि) —(l 71) B3 पातारो (for पातको) —(l 72) B1 पन वीज, B2 मनवीर्य (for नखवीर्ये) —(l 73) V1 [अ]थिशि (for चिभित) B1·3 सर्वे (for द्रव्य) Ñ2 V1 शुक्रस्य B1·2 शक्रस्य (for शक्रस्य) —(l 74) B1 पश्य (for दर्शनम्) —B1·2 om l 76-77 —(l 76) V1 संसृशोति (for संस्पृशोति) —(l 77) V1 तदर्थम् (for तमर्थम्) Ñ2 illeg from first ज्ञा up to तु B4 अपवर्ग (sic), D5·7 अल्पवर्गा (for अनुग्रह) —(l 80) Ñ2 D5·7 च नाविक (for न चाविकम्) —(l 81) V1 सस्पर्शेनेति B4 स्पर्शनेनेति, G(ed.) संस्पर्श इति (for सस्पर्शमिति) —(l 84) G(ed) यदि चाथ तथा यान्ती भवेद्दासि लक्ष्मण —(l 85) B4 मृगयायां गता (for मृगयामागता) —(l 86) B3 राजपुत्रस्य (for °श्च) —(l 87) B3 च (for न) —(l 88) Ñ2 B1·2 वदतो येन V1 भिक्षुनेन (for वदतोऽन्येन) —(l 89) V1 निशता (for निहता) G(ed) बध्यो (for वध्यो) —(l 90) V1 दीक्षिता मन्यान्याकाणि (by transp) (for the prior half) B2 विशन् (for द्विजान्) —(l 91) Ñ2 D5·7 समुत्थेन (for समुत्थाने) Ñ2 D5·7 स्वगम कान्तीमिव, V1 सुवर्णं भवनानिव D5 सुवर्णभवनदी यथा (for the post half) —(l 92) V1 नासपाद (for आमपाद) —(l 93) B2 D5·7 चरासा (for तेजसा) Ñ2 शुक्र (for दीप्त) —(l 94) D5·7 न (for च) V1 समीक्षते G(ed) समुपित (for समीक्ष्य हन्) —(l 96) Ñ2 तनाभिषव, B1·2·4 न (B2 मां) चाभिषव (B4 °त्स) (for तवाभिषव) B1·2 [उ]द्वे (for [उ]द्दे) —(l 97) Ñ2 illeg for the prior half —(l 98) V1 सविर्य (for मदिर्य) —(l 100) B1 यशो हि मानुषं मान्य (for the prior half) Ñ2 D5·7 हन्यमानो (for मध्यमानो) —(l 102) Ñ2 स्व (for यत्र) B2 संयुतेषु (for दोजय) —(l 103) Ñ1 तु *********** मैथिली (illeg) —After l 103, Ñ1 ins

790(D)* यावद्गच्छामि सौमित्रे मृगमानयितुं स्वयम् ।

—Ñ1 om B1 reads l 104-105 after l 27 —(l 105) Ñ2 D5·7 विकियान्तु न B4 विकियानिन (for विकिर्ण वने) —G(ed) om l 106-109 —(l 106) B1·2·4 अनुयत्तेन (for अवश तेन) Ñ1 (अ)भिक्तेन Ñ2 प्रत्युक्तेना *** च पक्षिणा (illeg) —(l 107) V1 न दश (for समन्वित°) —V1 om l 108-111 —(l 108) Ñ1 भवाप्रवन B3 D5 परिगृह्य (for प्रतिगृह्य) —(l 109) Ñ2 D7 प्रतीक्षमाणस्य Ñ2 D5·7 तदिहास्य B4 परिलभ्य (for नभिहाय) Ñ1 प्रतीक्ष्य मां शक्तिम यत्न मत्त —Ñ1 om l 110-113 —(l 111) Ñ2 स्थ (for तु) —(l 113) B1·2 मनसा (for पनसं)]

—For Sarga 41 D3 subst

791* स राम पर्णशालायामुपविष्ट महारथम् ।
जगाम मन्दं सौवर्ण सर्वगात्राणि दर्शयन् ।
त मृग काञ्चन दृष्ट्वा दिव्य मृगमिवाम्बरे ।
[l 15 (789*)] उवाच राघव सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
इम मणिविचित्राङ्ग पश्य हेममय मृगम् ।
आश्चर्यभूत काकुत्स्थ कामं स्वयमिहागतम् ।
ईदृशा दण्डकारण्ये यदि हेममया मृगा ।
अभिध्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिदं वनम् ।
(19) { आयुप्र मृगस्यास्य जाम्बूनदमयीत्वचा । शष्पवृष्यो परिष्वग्ना सुखमिच्छेयमासितुम् । }
(20) { कामवृत्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मया । वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम । }
(22) { तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः सीतायाः पवर वच । उवाच सहृष्टमनाः सौमित्रिमथ राघव । }
(23ab) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगत्वचि गता स्पृहाम् ।
(47) { तत्प्रधानतया ह्यप मृगोऽद्य न भविष्यति । लक्ष्मसत्व ते भाव्य राजपुत्र्यां नृपात्मज । }
(48) { यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् । हत्वैव चर्मादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण । }
न गन्तव्यमितोऽन्यत्र यावदाहमिहागत ।
अद्य भ्राजिष्यति शुभा मैथिली मृगचर्मणा ।
अजिनप्रस्तरे पूर्वमयोध्यायामिवासने ।

Colophon D3 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D3 मृगदर्शन (D3 °न) Ñ2 D5·7 लक्ष्मणादृत, V1 मृगानुसरणलक्ष्मणसमादन, B1·3 लक्ष्मणसमादन, B4 कनकमृगानुसरणे लक्ष्मणसमादन, D1 रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1·3 D1 om Ñ2 D5·7 49 V1 48 B4 50 Dg1 Dt1 Dm1 Dt3 T G M1 43 D1·4 45 M1·3 44 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

42

☞ In Ś1 Ñ2 V1 B1-4 D1-3.5-7 the sequence of stanzas in this Sarga (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in two tabular forms for the guidance of the reader. It is ignored in the Critical Apparatus.

Tabular conspectus of the sequences in Ś1 D1-3 and Ñ2 V1 B1-4 D5-7

Ś1	D1	D2	D3	Ñ2 D5	V1 B2 D7	B1	B4
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}		1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}
2	2	2	2	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
			l. 1 2 of 796*	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
			3	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})
4	4	4		793* (2^{cd})	793* (2^{cd})	793* (2^{cd})	793* (2^{cd})
796*	796*	796*		794* (3^{ab})	794* (3^{ab} V1 l. 2 3 only)	794* (3^{ab})	794* (3^{ab})
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}					4^{cd} (first time; m.)
802* (7^{cd})	802* (7^{cd})	802* (7^{cd})	802* (7^{cd})				796* (m.)
7^{ab}	800* (6^{c}-7^{b})	7^{ab}		3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd} (m.)
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	795*	795*	795*	795*
803*	803*	803*					802* (7^{cd}, first time)
l. 2 of 808*	l. 2 of 808*	l. 2 of 808*	l. 2 of 808*				7^{ab} (first time m.)
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd} (second time)
810*	810*	810*		797*	797*	797*	797*
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}		8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
12	12	12		5^{ab}	5	5^{ab}	5^{ab}
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	798*	798*	798*	798*
815*	815*	815*	815*	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd} (second time)
			15	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})
13^{abcd}	13^{abcd}	13^{abcd}	13^{abcd}	6	6	6	6
l. 1 of 819*	l. 1 of 819*	l. 1 of 819*		7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab} (second time)
819 (A)*	819 (A)* (14^{cd})	819 (A)* (14^{cd})		801*	801*	801*	801*

Ś1	D1	D2	D3	Ñ2 D5	V1 B3 D7	B1	B4
818* (18^{ab})	818* (18^{ab})	818*(18^{ab})		8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
l. 2-4 of 819*	l. 2-4 of 819*	l. 2-4 of 819*		9	9	9	9
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}		808* (10)	808*(10)	808*(10)	808*(10)
813*	813*	813*		809*	809*	809*	809*
16	16	16				11^{cd}	810*
13^{e}						810*	11^{ab}(first time)
							12^{ab}
Post. half of l. 1 of 811*							
14^{cd}							
15^{c}	15^{c}	15^{c}		11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}(second time)
15^{d}		15^{d}		11^{cd}	11^{cd}		11^{cd}
15^{ef}		15^{ef}		12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}
17^{a}		17^{a}	17^{a}			15^{ab}	15^{ab}
17^{bc}	17^{bc}	17^{bc}	17^{bc}			815*	815*
19^{d}	19^{d}	19^{d}	19^{d}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
			13^{e}		16^{ab}		16^{ab}(first time)
			Post. half of l. 1 of 811*		16^{cd}		16^{cd}
			l. 2 of 811*	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
			14			819*	
			15^{cdef}			812*(14^{ab})	
						813*	
20	20	20	20			16	
820* (20)	820*(21)	820*(21)	820* (21)	13^{e}	13^{e}	13^{e}	13^{e}(first time)
				13^{f}	13^{f}	13^{f}	13^{f}
				814*(14^{cd})	814*(14^{cd})	814*(14^{cd}, first time)	814*(14^{cd}, first time)
						14^{cd} (second time)	
				818*(18^{ab})	818*(18^{ab})		818*(18^{ab})
				819*	819*		819*
				812*(14^{ab})	812*(14^{ab})		812*(14^{ab})
				813*	813*		813*
							16^{ab}(second time) 13^{e}(second time) Post. half of l. 1 of 811* 14^{cd} (second time) } marg.
				15^{cdef}	15^{cdef}	15^{cdef}	15^{cdef}
				16 (D5 om.)			
				17^{abc}	17^{abc}	17^{abc}	17^{abc}
				19^{d}	19^{d}	19^{d}	19^{d}
				821*(20-21)	821*(20-21)	821*(20-21)	821*(20-21)

४२

G 3 50 1
B 3 44 1
L 3 49 1

तथा तु तं समादिश्य भ्रातरं रघुनन्दनः ।
बबन्धासिं महातेजा जाम्बूनदमयत्सरुम् ॥ १
ततस्त्रिविनतं चापमादायात्मविभूषणम् ।
आबध्य च कलापौ द्वौ जगामोदग्रविक्रमः ॥ २
तं वञ्चयानो राजेन्द्रमापतन्तं निरीक्ष्य वै ।
बभूवान्तर्हितस्त्रासात्पुनः संदर्शनेऽभवत् ॥ ३
बद्धासिर्धनुरादाय प्रदुद्राव यतो मृगः ।
तं स पश्यति रूपेण द्योतमानमिवाग्रतः ॥ ४

V3 illeg for Sarga 42 (cf v l 3 39 1) D6 begins with ॐ T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः M1 with श्रीरामाय नमः

1 D5 om 1 —^{a}) D4 तदा (for तथा) Ñ1 B1 4 स (for तं) V2 स तथा तु (for तथा तु तं) Dt1 D4 समुद्दिश्य (for समादिश्य) —^{b}) Ñ2 V1 B2 3 4 D6 7 लक्ष्मण (for भ्रातरं) Ś1 Ñ1 D1 2 4 G1 स (Ñ1 त) पुनः पुनः (for रघुनन्दनः) —After 1^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 read 4^{ab} —N1 om 1^c–3 Ś1 D1 2 om 1^{cd} —^{c}) Dt1 D6 दधार (for बबन्ध) —For 1^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 subst and read after 2^{ab}

792* बद्ध्वा महेषुधी चापि तथासिं हेमत्सरुम् ।

[V1 B3 चैव (for चापि) Ñ2 V1 हेमसत्सरु, D6 7 °त्सरुद (sic)]

2 Ñ1 om 2 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 ततस्तु, Ñ2 V1 B1 3 D6 7 गृहीत्वा, B4 आदाय (for ततस्त्रि) Ś1 D2 त्रिवृत, Dg1 D4 T1 2 G3 M1 2 Cm g [अ]त्रिनत (for त्रिनत) D1 4 चापि, G(ed) चैव (for चापम्) M3 तथैवावनत चापम् —^{b}) M विभूषित (for विभूषणम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 शर (Ś1 D1–3 तप, B1 4 चाप) हाटकभूषित (B3 °षण) —After 2^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 read 792* —^{c}) Ś1 D1–3 आक्षिप्य (for °बध्य) Ś1 D1 3 M2 कलापे (D1 °पाङ्के [meta]) द्वे, G3 कपालौ द्वौ (meta) (for कलापौ द्वौ) —^{d}) D4 G1 वसु (for [उ]दग्र) —For 2^{cd} Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 subst

793* आबध्य कवचं चैव प्रदुद्राव वने मृगम् ।

[B1 आविध्य (for °बध्य) V1 B1 4 मृग वने (by transp) B3 मृग वन]

—After 2 D5 ins l 1 and 2 of 796*

3 Ñ1 Dt1 om 3 (for Ñ1 cf v l 1) Ś1 D1 2 om 3^{ab} —^{a}) M3 reads चयानो राजद्र … … Dm1 D4 त वचयान, D3 भक्ष्यमाणो, D5 M3 Cl^{P} t त वन्यराजो, T3 त पश्यमानो, G3 * चयानो (damaged) Cv त वचयानो राजानमिति पाठ —^{b}) Dm1 D4 5 T2 G M … , D3 … (for आपतन्त) D1 ह (for वै) —For 3^{ab} Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 subst

794* मनोसारत्वेनैव मारीच प्राद्रवद्वने ।
नातिदूरेण च रामो गच्छन्तमनुगच्छति ।
स च रामभयोद्विग्नो मारीचो दण्डके वने ।

[V1 om l 1 —(l 1) B1 3 वेगेन (for वेगात्) —(l 2) N2 नातिदूरे तु]

—Ś1 B1 (in marg) D1 2 read 3^{cd} after 796* —^{c}) Ś1 B4 D1–3 तस्मात्, Ñ2 V1 B1 3 D6 7 तत्र (for त्रासात्) —^{d}) D1 T3 G1 सदर्शनो, G3 °र्शितो (for °र्शने) Ñ2 V1 B1 3 D6 7 क्षणात्पुनरदृश्यत —After 3 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

795* क्वचिद्दृष्ट क्वचिद्दृष्ट क्वचित्रासास्य विद्रुत ।
क्वचित्स्थित क्वचिद्वीन क्वचिद्वेगेन निःसृत ।
भयेन महता ग्रस्तो मारीचो याति कानने ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 क्वचिच्छन्न (for °दृष्ट) D6 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 3 Ñ2 D7 त्रासा, V1 B4 तु (B4 च) त्रास (for त्रासात्) —(l 2) Ñ2 विद्रुत B4 नि सृते]

4 D3 om 4–7^b Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 read 4^{ab} after 1^{ab} —^{a}) Dg1 आबध्य (for °द्धासि) Ś1 D1 2 असिं च बद्ध्वा (Ś1 बबन्ध) धन्वी स, Ñ1 असिं बद्ध्वा सधनुष, Ñ2 B1 3 असिं कृत्वा बध्वे तस्य, V1 B4 D6 7 बद्धासिश्चैव धन्वी च —^{b}) T3 प्रादुद्राव (for प्रदु°) Ś1 D1 2 तत्तु (D1 °द्दो) न्मुख, Ñ1 B1 ततो (B3 यथा) मृग —^{c}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 T1 2 M1 2 Cm त स, M3 तदा (for त स) Ś1 B4 (first time) D1 2 स त सदृश रू (B4 सादृश्यरू) पेण, Ñ1 स ददर्श मृग** (illeg) Ñ2 V1 B1 3 4 (second time) D6 7 तमपश्यत्ततो रामो, G3 त पश्यति स्म रूपेण —^{d}) N2 V1 D6 7 मृग यान्तम्, B3 [ऽ]न्यत्र यान्तम्, B4 (second time) इन्द्रजालमृ Dg1 Dt1 Dm1 D5 6 T3 M1 2 Ct द्योतयन्तम्, Cr m g k as in text (for द्योतमानम्) B3 भयातुरमिवागत, G1 द्योतयानमिवाश्रित —After 4 Ś1 D1 2 ins, B4 ins in marg after the first occurrence of 4^{cd}, while D5 ins l 1–2 only after 2

796* मृग वै रघुशार्दूल प्राद्रवत्कुपितेन्द्रिय ।
मृगस्यमिव क्रुद्धो यज्ञ दक्षस्य शूलभृत् ।
तमाकृष्य स दूरं वै प्राद्रवन्त निरीक्ष्य च ।

[(l 1) D1 त मृग (for मृगं वै) —(l 2) D2 स्पर्श (for रूपमिव) B4 D5 2 शूलभृत् (for °भृत्) —(l 3) Ś1 सुदूर, D2 दूर (subm) (for स दूर) B4 तमुग्रासो राजदं (for the prior half) D1 त मृगो राजतेन्द्रमायतन विरीक्ष च],

whereas Ñ2 V1 B1 3 D6 7 ins after 4^{ab}, B4 ins after the second occurrence of 4^{cd}

अवेक्ष्यावेक्ष्य धावन्तं धनुष्पाणिर्महावने ।
अतिवृत्तमिषोः पाताल्लोभयानं कदाचन ॥ ५
शङ्कितं तु समुद्भ्रान्तमुत्पतन्तमिवाम्बरे ।
दृश्यमानमदृश्यं च वनोद्देशेषु केषुचित् ॥ ६
छिन्नाभ्रैरिव संवीतं शारदं चन्द्रमण्डलम् ।
मुहूर्तादेव ददृशे मुहुर्दूरात्प्रकाशते ॥ ७
दर्शनादर्शनेनैव सोऽपाकर्षत राघवम् ।
आसीत्क्रुद्धस्तु काकुत्स्थो विवशस्तेन मोहितः ॥ ८
अथावतस्थे सुश्रान्तश्छायामाश्रित्य शाद्वले ।
मृगैः परिवृतो वन्यैरदूरात्प्रत्यदृश्यत ॥ ९ G. 3. 50. 15 B. 3. 44. 10 L. 3. 49. 0

797* तारामृगं प्राद्रवन्तं धनुरादाय वीर्यवान् ।
भगघ्नार्थी कुपितो रुद्रो यथा दक्षक्रतौ पुरा ।
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य राघवं धन्विनं मृगः ।
अन्तर्हितो मुहुर्भूत्वा मुहुः संदर्शयत्यपि ।
ददृशे मुहुरासन्नो मुहुर्दूरादृश्यत । [5]

[(l. 1) B1.3.4 प्रद्रवत, V1 धावन्त; B2.3.4 आदाय (for आदाय). —(l. 4) B1.3 (reads in marg.) भूत्वा (for भूत्वा). Ñ2 D5.7 पुन°; B2 marg. (for second मुहु°). —(l. 5) Ñ2 V1 D5.7 ददृशे. V1 B3.4 आसन्नो; B2 आसन्नो (for आसन्ने). Ñ2 D7 ददृशे त (for अदृश्यत).]

5 D2 om. 5 (cf. v.l. 4). Ś1 D2 om. 5–6. D1 om. 5–6^b. —^{a}) Dt1 om. (hapl.) second [अ]वेक्ष्य. Ñ1 समवेक्ष्य प्रधावंतं. —^{b}) Ñ2 V1 B3 Dg1 D5–6 Cr.m.g धनुष्पाणि. —After 5^{ab}, Ñ2 V1 B2.3.4 D5.7 ins.

798* एषोऽयमयमेतीति वेगात्राघवो ययौ ।
[D5 om. (hapl.) second अयम्.]

—Ñ1 om. 5^{cd}. —^{c}) G2 इषोरपाताल् (for इषोः पाताल्). —^{d}) Dg1 लोभयतं; G2 लोभ**नं (damaged); M2 °यंतं (for लोभयानं). —For 5^{cd}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

799* अतिपत्य इषुपातमाल्लोभयन्स रघूत्तमम् ।
[V1 प्रपतीव; B1.3.4 अति(B4 °ति)पत्य (for °पत्य).]

6 Ś1 D2.3 om. 6 (for Ś1 D2, cf. v.l. 5 and for D3, cf. v.l. 4). D1 om. 6^{ab} (cf. v.l. 5). —^{ab}) Dm1 सु- (for तु). Ñ2 D5.7 तत्र विभ्रांतम् (for तु समुद्भ्रान्तम्). Ñ1 B1.3.4 शंकितस्तत्र विभ्रांतम् (Ñ1 उद्भ्रांतम्; B1 [sup. lin.] विभ्रांतम्) (for ^{a}). Ñ1 उत्पपातः B1 उत्पतं तम् (for उत्पतन्तम्). Ñ2 B1.3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D4–7 T M1 [अं]बरे. V1 शंकितो याति विभ्रांत उत्पतन्निव चांबरे. —^{d}) V1 G1 केषु च; Dm1 D6 G1 कुत्रचित् (for केषुचित्).

7 D3 om. 7^{ab} (cf. v.l. 4). —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 (first time) D2 छिन्न(D2 °न्न)ैर्; Ñ2 D5.7 भिन्नाभ्रैर् (for छिन्नाभ्रैर्). Ś1 B4 (first time) D2 संवीतः. B4 छिन्ना भैरपसवीत (sic). —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 (first time) D2 शारदा (B4 शारद्)श्चैनिशाकरः (Ñ1 °रं); Ñ2 V1 B1.3.4 (second time) D5.7 शारदींदुमंडलं. —For 6^c–7^b, D1 subst.:

800* यथा संचरमाणश्च वृष्टिकाले सुशोभने ।
दृश्यादृश्योऽभवत्तूर्णमभ्रच्छन्नो निशाकरः ।

—After 7^{ab}, Ñ2 V1 B1.3 D5.7 ins., while B4 ins. after the second occurrence of 7^{ab}:

801* इतो गतोऽसौ दृष्टश्च पुनरन्तर्हितो मृगः ।
इति तांस्तान्वनोद्देशान्काकुत्स्थः पर्यधावत ।

—^{c}) Ñ1 illeg. from ददृशे up to शते in ^{d}. —^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 (second time) D5.7 मुहूर्तान्न(B4 °र्दं न) (for मुहुर्दूरात्). —For 7^{cd}, Ś1 B4 (first time) D1–3 subst.:

802* मुहूर्ताद्दृश्यते दूरान्मुहूर्तान्तर्हितोऽभवत् ।
[B4 मुहूर्तं and मुहूर्ते (for मुहूर्ताद् and मुहूर्ते- respy.).]

8 ^{a}) V1 B3 [द]र्शनम् (for [द]र्श). T1 M2 Cg [अ]-दर्शनादेव (Cg °र्शं), Ct as in text (for °नेनैव). Ś1 तथा सदर्शनेनैव; Ñ2 B1 D5.7 दर्शनादर्शने चैवम्; D2 दर्शने दर्शने चैव. —^{b}) Ś1 चोपकर्षत; Ñ1 ..पाकर्षत (illeg.). Ñ2 V1 B1.3 D5.7 अपाकर्षत; B4 समाकर्षत; Dm1 D4.6 G1 M2 (after corr. sec. m. as in text) 3 सोपकर्षत (G2 °ति). —After 8^{ab}, Ś1 D1.2 ins.:

803* कुद्रुद्धमायासकर्कं नष्टं मोक्षपथादिव ।
[D1 कुद्रुद्धमायासक; D2 कुद्ध च दारसंक्त (for the prior half).];

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G ins.:

804* स दूरमाश्रमस्यास्य मारीचो मृगतां गतः ।
[Dg1 सुदूराद् (for स दूरम्). G3 सुदूर**नस्य (damaged).]

—D3 om. 8^c–11^{ab}. Ś1 D1.2 om. 8^c–10. —^{c}) Ñ1 illeg. for आसीत्क्रु. G1 च (for तु). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राघवस्तु ततः क्रुद्धो. —^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मुहूर्तं (for विवशस्).

9 ^{a}) Ś1 D1–3 om. 9 (cf. v.l. 8). Ñ1 ततोऽवतस्थे Dg1 T2 मध्योपतस्थे, Dg1 T1 सुश्रांतः; Dm1 D6 सुश्रांतः T1 M2 तु(T2 स) श्रांतः (for सुश्रान्तश्). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अतिश्रम घने तस्मिन्. —^{b}) Dg1 Dm1 D6 G M1.2 (before corr. as in text; after corr. sup. lin. sec. m.) 3 (before corr. राघवः) शाद्वले. —After 9^{ab}, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins.:

805* स तमुन्मादयामास मृगरूपो निशाचरः ।
[D6 उन्मादयामास. Ñ1 *****राघव (illeg.) (for the post. half).]

—^{c}) D5 परिवृतैस्. Ñ2 V1 B4 D5.7 चासाद्; B1 चासीद्; B3 श्रीमान्; Dt1 D6 [ऽ]पान्यैर्; D1 वान्यैर्; T2 धान्यैर्;

G 3 50 16
B 3 44 12
L 3 49 0

दृष्ट्वा रामो महातेजास्तं हन्तुं कृतनिश्चयः ।
संधाय सुदृढे चापे विकृष्य बलवद्बली ॥ १०

तमेव मृगमुद्दिश्य ज्वलन्तमिव पन्नगम् ।
मुमोच ज्वलितं दीप्तमस्त्रं ब्रह्मविनिर्मितम् ॥ ११

स भृशं मृगरूपस्य विनिर्भिद्य शरोत्तमः ।
मारीचस्यैव हृदयं बिभेदाशनिसंनिभः ॥ १२

तालमात्रमथोत्पत्य न्यपतत्स शरातुरः ।
व्यनदद्भैरवं नादं धरण्यामल्पजीवितः ।
म्रियमाणस्तु मारीचो जहौ तां कृत्रिमां तनुम् ॥ १३

G2 [s रुध्ये (with hiatus) (for वध्येद्) —[d]) B3 नदूरात् (for भद्र°) Ñ1 सुदूरात्समदृश्यत —After 9 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

806* महीतु राम दृष्ट्वैव पुनरेवास्यधावत ।
तत्क्षणादेव संत्रासा पुनरन्तर्हितोऽभवत् ।
पुनरेव ततो दूराद्वृक्षषण्डाद्विनि सृत ।

[(l 1) M1 अतीतु रामो Dt1 D6 त D4 T2 G2 च T1 [द]न (for [ए]व) —D4 om l 2 —(l 2) M2 स त्रासाद् (for संत्रा°) G2 न्तर्हितो (for °हितो) —(l 3) Dt1 T G1 वृक्षखण्डाद् Dg1 Dt1 D6 T1 2 G1 3 M1 2 विनि सृत]

10 Ś1 D1-3 om 10 (cf v l 8) Ñ1 om 10[ab] —[b]) After स्त, Dt1 wrongly reads the post half of l 2 of 807* —After 10[ab] Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins; while Ñ1 ins after 9

807* भूयस्तु शरमुद्धृत्य कुपितस्तत्र राघव ।
सूर्यरश्मिप्रतीकाशं ज्वलन्तमरिमर्दनम् ।

[(l 1) Dm1 D6 G2 कद्रुध्य (for उद्धृत्य) D4 G1 transp रामुद्धत्य and कुपितस्तत्र Ñ1 भूयश्च कुपितो राम समुद्धृत्य च वीर्यवान् —(l 2) Ñ1 विकृष्य रश्मिसदृश (for the half prior) D6 om (hapl) from the post half up to 11[a] Ñ1 ज्वलद्दीप्तं, G1 M1 अरिंदम]

—[c]) Ñ1 Dt1 T3 स दृढ(T3 द) D4 सुदृढ, G2 सुदृढ D4 चाप (for °पे) —[d]) Ñ1 च पुनर्दृष्ट्वा, M2 3 बलवत्तर (for बलवद्बली) —For 10 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 subst Ś1 D1 3 cont l 2 only after 803* while D3 ins l 2 only after 8[ab]

808* अवस्थितं समीपस्थमारात्पुरुषोत्तमे ।
स गत्वा दूरमध्वानं रामो मृगजिघांसया ।
विकृष्य बलवच्चापं संधाय च शरोत्तमम् ।

[(l 1) Ñ2 D2 3 अवस्थित (for °स्थितं) —(l 2) Ś1 D1-3 रामस्तत्र (D3 °द [sic]) नैष्यत (for the post half) —(l 3) B1 ... and म (for बलवत् and च resp) Ñ2 D2 3 ... (for शरो°)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 cont while Ñ2 ins after 10

809* स बाणान्मुमुचे तीव्र व्यवधिन्न मुष्टिना ।
[Ñ1 विमुच्य च ... (for the prior half)]

11 D3 om 11[ab] (cf v l 8) D1 om 11[a] (cf v l 807*) —[a]) Ñ2 V1 B3 4 (second time) D2 3 तदसौ T1 समेव (for °मेव) —[b]) T1 श्वसतम् (for ज्वलन्तम्) Ś1 B1 4 (first time) D1 2 द्वाव(B1 द्रवि, D2 °रि)पिक्षेप मुष्टिना, Ñ2 V1 B3 4 (second time) D2 3 त दा(D2 तस्य) राघव शिर —Ñ1 om 11[c]-14[b] —[c]) M2 निशित (for (for ज्वलित) —[d]) Ś1 शस्त्र (for अस्त्र) Ñ2 विष्णु (for ब्रह्म) M1 (after corr inf lin as in text) विनिसृत (for विनिर्मितम्) D1 तदास्त्र महानिशात —After 11 Ś1 B1 D1 3 ins while B4 cont after 809*

810* सूर्याग्निसदृश घोरं ज्वलन्त मर्मकृन्तनम् ।
[Ś1 पवन यथा (for मर्मकृन्तनम्)]

12 Ñ1 D3 om 12 (for Ñ1 cf v l 11) Ñ2 V1 B1 3 D2 3 om 12[ab] —[a]) Dg1 T3 G2 3 Cg शरीर, Dm1 D6 T1 M2 3 Cv r mp सहसा (for स भृश) Ś1 B1 D1 3 स रक्षो मृगरूपस्य (Ś1 °प त, L[ed] °परस) —[b]) Ś1 D2 सु(D2 स)निभिद्य, M2 निशित्य तु ... Ś1 D1 3 ... (for शरोत्तम) —[c]) G2 damaged from चस्यैव up to मथो in 13[a] Ś1 B4 D1 3 मारीचस्याशु(B1 D1 °स्य स) Ñ2 V1 B1 3 D2 3 स मारीचस्य (for मारीचस्यैव) —[d]) Ś1 B1 D1 3 नि (D1 3 नि)स्वन (for संनिभ) Ñ2 B1 4 D2 3 बिभेदाशनिवर्हणं , V1 स बिभेदाशनिप्रभ

13 Ñ2 om 13 (cf v l 11) G2 damaged for तालमात्रमथो (cf v l 12) —[a]) B1 तालमात्रम्, D3 तालपत्रम् (sic) Dg1 Dt1 D6 T1 Ct [उ]त्प्लुत्य (for [उ]त्पत्य) M2 तालप्रमाणमुत्पत्य —[b]) Ś1 D1 व्यपतद्धृत्वा Ñ2 B1 3 4 (m) D1 2 3 स शराहत Dt1 D4 T1 स भृशा° (for स शरातुर) D2 न्यपत्त शराहत —[c]) Ś1 D2 विनदन्, B1 विनदन्, Dg1 D4 T2 M1 व्यनदद्, D2 विपतन, T1 G1 2 विनदत्, G2 damaged M2 विनदन् (for व्यनदद्) —[d]) Ś1 B1 D1-3 धरण्यां शरपीडित , Ñ2 V1 B3 4 D2 3 मारीच शरपीडित —D1 3 om 13[ef] —[e]) B4 (second time) म्रियमाणं, Dm1 D4 (after corr as in text) म्रियमाणस्तु (sic) Ñ2 V1 D2 3 च (for तु) —Ś1 B4 (second time) D2 G1 3 M om from 13[f] up to the prior half of l 1 of 811* —[f]) Ñ1 V1 B1 3 4 D2 3 विप्रकम्प्यामिव श्रिय —After 13 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G1 ins, Ś1 B4 (second time) D2 G1 3 M ins after 13[f] (owing to om) Ñ2 ins l 2 only before 14[cd]

संग्रामकालमाज्ञाय चकार च ततः स्वरम् ।
सदृशं राघवस्यैव हा सीते लक्ष्मणेति च ॥ १४

तेन मर्मणि निर्विद्धः शरेणानुपमेन हि ।
मृगरूपं तु तत्त्यक्त्वा राक्षसं रूपमात्मनः ।
चक्रे स सुमहाकायो मारीचो जीवितं त्यजन् ॥ १५

ततो विचित्रकेयूरः सर्वाभरणभूषितः ।
हेममाली महादंष्ट्रो राक्षसोऽभूच्छराहतः ॥ १६
तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ राक्षसं घोरदर्शनम् ।
जगाम मनसा सीतां लक्ष्मणस्य वचः स्मरन् ॥ १७
हा सीते लक्ष्मणेत्येनमाक्रुश्य तु महास्वरम् ।
ममार राक्षसः सोऽयं श्रुत्वा सीता कथं भवेत् ॥ १८   G 3 50 9 B 3 42.21 L 3 49 6

811* स्मृत्वा तद्वचनं रक्षो दध्यौ केन तु लक्ष्मणम् ।
इह प्रस्थापयेत्सीता तां शून्ये रावणो हरेत् ।

[Ś1 B3 (second time) D5 G1.2 M om. the prior half of] 1 —(l. 1) D6 (also as above) स्मृ॰, T2 कृत्वा (for स्मृत्वा). Dg1 D6 T2.3 तु (Dg1 T3 तत्) च मति (for तद्वचन). Dm1 G2 च. D3 [अ]त्र, M1.2 (after corr. *sec. m.* as above) तु स (for तु). Ś1 प्रदध्यौ चैव, B4 प्रदध्यौ चापि (for दध्यौ केन तु). T2 लक्ष्मण (sic). —Ś1 B4 om. l. 2. —(l. 2) Ñ1 लक्ष्मण प्रेषयेत्सीता (for the prior half). Dg1 T2 शून्य तां (by transp.). G1 तां शून्या, M1.2 तां सीतां (for तां शून्ये)]

14 Ñ1 om. 14^{ab} (cf. v. l. 11). —^{a}) Dt1 D5.6 T1 G1.2 M3 Cg स (for स). Dm1 D3 स (D6 प्र) तद्वचनम् (for संग्रामकालम्). D3 प्राप्तकालमथ ज्ञात्वा ॥ Ct प्राप्तकालमाज्ञाय. So also Cg ॥ —^{b}) Dm1 D3 G2 M1 [आ]शु (for च). T1 व्यत्यत् (for च तत). Dt1 D5 स्वनं (for स्वरम्). Ś1 D2.3 स चकार स्वरं तदा, D3 चक्रे च सुमहास्वनं, M3 प्रचक्रन्महास्वरं. —For 14^{cd} Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 subst.

812* पूर्वमर्धमिव मनसा च चकार स्वरं तदा ।

[B4 तथा (for तदा)]

—All the above MSS. cont. while Ś1 D1.2 ins. after 14^{ab}

813* रावणस्य प्रियं कुर्वन्नन्तकाले निशाचर ।

[V1 च राक्षस (for निशाचर)]

—^{d}) Ñ1 Dm1 D4.5 G2 [इ]त्र, B1.4 (both second time) D7 [अ]थ (for [ए] च). Dt1 राघव॰. Ś1 सदृशं लक्ष्मणस्याथ. —^{d}) G2 लक्ष्मण॰ ॰ (damaged). —For 14^{cd}, Ñ2 V1 B3.4 (B1.4 both first time) D1.7 subst.

814* रामस्य सदृशं व्यक्तं स्वरमाणश्च पापकृत् ।

[B1 वाक्यं (for व्यक्तं). V1 D6.7 स्वरमाणस्य (for स्वरमाणश्च). B1 स्वरमाण वचश्च ह (for the post. half)]

while D1.2 subst. 819(A)*

15 Ñ V1 B3 D6.7 om. 15^{ab} —^{a}) Dt1 निविद्ध, D1 स विद्ध, D3 निर्भिद्य —^{b}) Dg1 Ś2 G2 स, Dm1 D6 M1 ह, G2 च (for हि). Ś1 B1.4 D1-3 [अ]प्रतिमेन स (Ś1 D2 च). —After 15^{ab} Ś1 B1.4 D1-3 ins.

815* लक्ष्मणेति विक्रुश्योच्चैर्जहौ रूपं मृगस्य तत् ।

[B1.4 च विक्रुश्य (B1 ॰श्य), D2.3 च स (D2 विवि) क्रोशन् (for विक्रुश्य). D3 च (for तत्)]

—^{c}) Ś1 B3 Dg1 D3.4 T1 G2.3 तु स, Ñ2 D6.7 च तत्, V1 B4 च स, B1 D3 तुभ्यं, T2 M1 ततस् (for तु तत्). Ñ2 illeg. for त्यक्त्वा. —D6 om. (hapl.) 15^{d}–17^{a}. D1 om. (hapl.) 15^{def} and 17^{e}. —^{d}) Ñ1 B4 Dt1 D4 T2 G M Ct आस्थित, Dg1 T3 आश्रित (T3 ॰त) (for ॰त्मन). —Dg1 G1.3 M om. 15^{ef}. D4 transp. 15^{ef} and 16. —^{e}) B3.4 चुक्रोश, D6 om. स (subm.). T2 चक्रे च (for चक्रे स). B4 स (for सु). Ś1 सचक्रे च महाकाय, Ñ1 B1 D2 स चक्रे सुमहत्काय (D2 ॰हाकाय). D3 कृतवान्स महाकाय. —^{f}) Ś1 N1 D1.2 जीवितं राक्षसस्त्यजन् (D2 ॰सोऽत्यजत्). T3 मारीच जीवित त्यजेद् (sic)

16 D6.7 om. 16 (for D6 cf. v. l. 15). D4 transp. 15^{ef} and 16. —^{a}) B3 विस्तृत (for विचित्र). B1.3 Dg1 M3 केयूर. —^{b}) Ś1 B1.4 (second time) D1.2 दिव्य (for सर्व)

17 D1.6 om. 17^{a} (cf. v. l. 15). —^{a}) D6 तादृश (for पतितं). D3 इमाम (for भूमौ). —^{b}) Ñ V1 B1.3.4 Dt1 D1.2.3 T1.2 भीम (for घोर). B4 विक्रम (for दर्शनम्). —After 17^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 S ins.

816* रामो रुधिरसिक्ताङ्गं चेष्टमानं महीतले ।

[Dt1 सिक्ताङ्गं, M2 (before corr.; after corr. *inf. lin. sec. m.* as above) 3 दिग्धाङ्गं. Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 T2 G1.2 चष्टमान (for चेष्ट॰)]

—Ñ1 partially illeg. for 17^{c}. —Ñ1 B1 D3 om. 17^{d}–19^{a}. Ś1 N2 V1 B3.4 D1.2.3 om. 17^{d} —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 S ins.

817* मारीचस्य तु मायैषा पूर्वोक्ता लक्ष्मणेन तु ।
तत्तथा ह्यभवच्चाद्य मारीचोऽयं मया हतः ।

[(l. 1) T1 [इ]ति, G1 च, Cg I2 (ed.) [य]त् (for तु). Dg1 T3 G2 पूर्वोक्त (for ॰क्ता). —(l. 2) Dg1 तदा, G1 यथा (for तथा)]

18 Ñ1 B1 D3 om. 18 (cf. v. l. 17). —^{b}) Dg1 T2 आत्मवस् (for आक्रुश्य). Dm1 T2 G1 M1.2 च (for तु)

G 3 50 0 B 3 42 24 L 3 19 0 लक्ष्मणश्च महाबाहुः कामवस्थां गमिष्यति ।
इति संचिन्त्य धर्मात्मा रामो हृष्टतनूरुहः ॥ १९
तत्र रामं भयं तीव्रमाविवेश विषादजम् ।
राक्षसं मृगरूपं तं हत्वा श्रुत्वा च तत्स्वरम् ॥ २०
निहत्य पृषतं चान्यं मांसमादाय राघवः ।
त्वरमाणो जनस्थानं ससाराभिमुखस्तदा ॥ २१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

Dt1 Dm1 De 2 T1 महास्वन, D4 G1 M3 महत्स्वर (for °स्वरम्) M1 आक्रुश्येव तु मत्स्वर —For 18cd, Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 2 6 7 subst

818* हा लक्ष्मणेति चुक्रोश त्रायस्वेति महावने ।

[D1 शहीति च, D7 त्रायस्व मां (for त्रायस्वेति) Ś1 D2 त्राहीति महता वने, L (ed) त्राहीति च इतो वने (for the post half)]

—Ñ2 V1 B2 4 D6 7 cont Ś1 D1 2 ins l 1 after 13cd and cont l 2–4 after 818*, while B1 ins. after 13cd

819* अन्तकालेऽपि सम्प्राप्ते तस्य बुद्धिरभूदियम् ।
स्वरसेन यदि श्रुत्वा लक्ष्मण प्रेषयेदिह ।
सीता शून्येन मनसा भर्तृस्नेहवशं गता ।
ततो लक्ष्मणहीना वा रावणो वै हरेदिति ।

[(l 1) D1 reads बुद्धि in marg —After l 1, Ś1 ins, while D1 2 subst for 14cd

819(A)* सदृश स्वरमालम्ब्य रामस्य विदितात्मन ।

—(l 2) V1 B2 D6 स्वरमेत, B2 4 °मेतद् (for स्वरमेन) Ś1 B1 4 D1 2 तु संश्रुत्य (for यदि श्रुत्वा) Ś1 B1 D1 2 प्रगमिष्यति, V1 B2 प्रेषयेदिह (for प्रेरयेदिह) —(l 3) V1 transp सीता and शून्येन D6 7 भर्तुं (for भर्तृ) Ś1 समाकुला, V1 -समन्विता (for वशंगता) —(l 4) Ś1 B1 D1 2 लक्ष्मणेन विहीनां तां मैथिलीं रावणो (B1 transp मैथिलीं and रावणो) हरेत्]

—Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 2 6 7 om 18c–19c —d) M2 3 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा)

19 Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1–4 6 7 om. 19abc (cf v l 17 and 18) —a) Dg1 T2 तु (for च) —Ñ1 illeg for 19cd —d) T2 भयहृष्ट (with hiatus) (for रामो हृष्ट)

20 Ñ1 om 20–21 For subst in Ñ2 V1 B2 3 4 D6 7, see 821* below —a) Ś1 D1 रामो D1 2 T2 3 रामो (sic) (for राम) —b) T2 आससाद (for आविवेश) —c) D2 च, T2 तु (for त) —d) Ś1 Dm1 D1–3 2 T2 3 G2 3 M1 2 त स्वर, Dt1 D4 तत्स्वन

21 Ñ1 om 21 (cf v l. 20) —b) G2 समादाय स राघव —d) D4 जगाम (for ससार) D6 M1 Ch.t [स]-भिमुखे —For 21 Ś1 D1–3 subst

820* निजघान मृगानन्यान्मांसकृत्येन राघव ।
गमने त्वरितस्त्वेव आश्रमाभिमुख स्थित ।

[(l 1) Ś1 D2 3 न बवान —(l 2) Note hiatus between the two halves. D1 3 जगाम (for गमने) Ś1 तेन, D3 तेनम् (to avoid hiatus) (for त्वेव) D1 -मुखाश्रित, D2 -मुखस्थित , D3 -मुख तत]

On the other hand, Ñ2 V1 B2 3 4 D6 7 subst for 20–21

821* स तस्य रौद्रस्य हतस्य रूप
तद्राक्षस घोरमवेक्षमाण ।
राम प्रतस्थे पृषत गृहीत्वा
तेनैव तनैव यथा निवृत्त ।

[(l 2) V1 B4 D6 अवेक्षमाणः —(l 3) D6 ययौ (for प्रतस्थे) V1 पृषती गृहीत्वा, G (ed) गृविषण्णचेता —(l 4) D6 जवेन (for first तेनैव) B3 reads marg B4 om (hapl.) (for second तेनैव) D6 यथा (for यथा) V1 निवृत्त्य (for निवृत्त)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B2 3 4 D1–3 6 7 मारीच (D3 °रि) वध (V1 °ध) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B2 4 D3 om , Ñ2 D2 6 7 50, V1 49, B4 51, Dg1 Dt1 Dm1 D6 T G M1 45 D4 46, M2 3 45 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

४३

आर्तस्वरं तु तं भर्तुर्विज्ञाय सदृशं वने ।
उवाच लक्ष्मणं सीता गच्छ जानीहि राघवम् ॥ १
न हि मे जीवितं स्थाने हृदयं वावतिष्ठते ।
क्रोशतः परमार्तस्य श्रुतः शब्दो मया भृशम् ॥ २
आक्रन्दमानं तु वने भ्रातरं त्रातुमर्हसि ।
तं क्षिप्रमभिधाव त्वं भ्रातरं शरणैषिणम् ॥ ३
रक्षसां वशमापन्नं सिंहानामिव गोवृषम् ।
न जगाम तथोक्तस्तु भ्रातुराज्ञाय शासनम् ॥ ४
तमुवाच ततस्तत्र कुपिता जनकात्मजा ।
सौमित्रे मित्ररूपेण भ्रातुस्त्वमसि शत्रुवत् ॥ ५
यस्त्वमस्यामवस्थायां भ्रातरं नाभिपद्यसे ।
इच्छसि त्वं विनश्यन्तं रामं लक्ष्मण मत्कृते ॥ ६
व्यसनं ते प्रियं मन्ये स्नेहो भ्रातरि नास्ति ते ।
तेन तिष्ठसि विस्रब्धस्तमपश्यन्महाद्युतिम् ॥ ७ G 3. 51. 10 B 3. 45. 8 L 3. 50. 7

43

V3 illeg. for Sarga 43 (cf. v.l. 3. 39. 1). D6 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M3 with श्रीरामाय नमः.

1 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 तु विज्ञाय, D1 तदा भर्तुर्, T2 तु तद्भर्तुर्, M1 च तं भर्तुर् (for तु तं भर्तुर्). — b) N2 V1 B1.3.4 D6.7 वा(B4 *,भर्तुं (V1 °र्तुं) D1 * ज्ञाय (for विज्ञाय). Ñ1 तद्वा, Dm1 D1 G3 वच (for वने).

2 ab) Ñ2 V1 B1.3.4 Dt1 D6.7 हृदये (for °यं). Dg1 Dm1 D1-4.5 T G M1.3 transp. जीवितं and हृदयं. N2 V1 B1 (after corr. sup. lin. as in text) 4 Dg1 D6.7.8 T1 चावतिष्ठते, D1.2 तात तिष्ठति, D3.4 G1 M3 वा न(D8 °च) तिष्ठति (for वावतिष्ठते). Ś1 Ñ1 न हि मे हृदयस्थं तज्जीवितं तत्र(Ñ1 चापि) तिष्ठति. — c) T2 क्रोशत (sic). D2 परमार्तश्च (for °स्य). — d) T2 कृत (for श्रुत). Ś1 D1.2 महाञ्शब्द: श्रुतो मया, D3 महाशब्द: श्रुतो भृश. — After 2, Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-2.6.7 ins.:

822* सहायं भ्रातरं ज्येष्ठं सहपन्थानमागतम् ।

[Ś1 D1-3 सहाय. D1 यत् (for ज्येष्ठ). Ś1 मम. D1.2 राम, D3 सम (for सह).]

3 Ñ1 om. 3ab. — a) G1 आक्रोशमान (for आक्रन्द°). Ś1 D1-3 आक्रन्दन्तं च सौमित्रे, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 क्रन्दमानं (D1 °कं) सौमित्रे. — b) T2 M3 त्रातुम् (for त्रा°). Ś1 N2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 परित्रातुं त्वमर्हसि. — c) Ś1 तत्; D3 स (for तं). Ñ1 इह धाव त्वं, V1 B1.3.4 D3 °वस्व (for अभिधाव त्वं). Dg1 त्वं शीघ्रमभिधावस्व.

4 Ñ1 illeg. from b up to न जगाम in c. — b) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1(before corr.)-3.6.7 गोपतिं, (for गोवृषम्). — After 4ab, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ins.:

823* तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स्त्रीस्वभावप्रदूषितम् ।
उवाच लक्ष्मणः सीतां त्रासाद्गुल्ललोचनाम् ।
न स शक्यस्त्रिभिर्लोकैः सन्द्रैरपि सुरासुरैः ।
भ्राता धर्षयितुं वाढमित्युवाच स जानकीम् ।
कनिष्ठिकाप्यतुल्या भ्रातुर्मेऽस्य स राक्षसः । (5)
तु स कर्तुमपवादो देवि कस्मादिह पीडसि ।

[(l. 3) V1 न शक्यस, B1 शक्यश्च. G(ed.) मे शक्यस् (for स शक्यस्). — (l. 4) Ñ2 वीरम्. B4 वाक्यम्. D6.7 वाचम् (for वाढम्). — (l. 5) V1 B1 कनिष्ठायाप्यतुल्यस् (unmetrical). B3 कनिष्ठिकायामतुल्यो, B4 कनिष्ठाश्च सचातुल्यो (sic). D6 कनिष्ठिकाप्यतुल्या (for the prior half).]

— c) Ñ1 * * * म (illeg.) (for न जगाम). Ñ2 तथा, D1 यथा (for तथा). Ś1 [S]पि (for तु). — d) M3 रामस्य (for भ्रातुर्). Ś1 D1.2 विज्ञाय (for आज्ञाय).

5 a) Ś1 D1-3 अथ (for तम्). Ś1 Ñ B1.3.4 Dg1 D1-3.6.7 T2 सीता (for तत्र). V1 तत: सीता तमुवाच. — b) Dt1 D2.3 Ct क्षुभिता. M3 (after corr. sec. m. as in text) रुषिता (for कुपिता). — c) Ś1 D1-3 अमित्र, Ñ V1 B1.3.4 D6.7 अमित्रो (for सौमित्र). — d) Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.6.7 लक्ष्मण (for शत्रुवत्).

6 b) Ñ1 [अ]नुधावसि, Dg1 (before corr.) T2 °ते, Dm1 D3 T1 G3 M1 °पद्यस, D2 [अ]व° (for [अ]भिपद्यसे). — Ś1 Ñ1 D1-3 om. 6cd. Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 transp. 6cd (including 824*) and 7. — After 6, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ins.:

824* न मे शुश्रूषसे वाक्यं यस्मान्निर्दिष्टं मया ।
वर्जयेय न रामेण मुहूर्तमपि वञ्चिता ।
कुरु मे वचनं वीर भ्रातरं याहि माचिरम् ।

[D6 om. l. 1. — (l. 1) B1.3 वै (for मे). — (l. 2) B1 वर्जयेत्. — (l. 3) V1 D6 याहि (for याहि).]

while Dg1 Dt1 Dm1 D2.4.5 S ins.:

825* सौभ्रात्रमं कृतं नूनं नानुगच्छसि राघवम् ।

[Dg1 Dt1 D1 T1.2 तु (Dg1 T2 च) मत्कृते, D2 मम भवे (for मम कृते).]

7 Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 transp. 6cd (including 824*) and 7. — a) Ñ1 हि, Ñ2 न (for ते). — b) Ñ2

G 3 51 13
B 3 45 8
L 3 50 8

किं हि संशयमापन्ने तस्मिन्निह मया भवेत् ।
कर्तव्यमिह तिष्ठन्त्या यत्प्रधानस्त्वमागतः ॥ ८
इति ब्रुवाणा वैदेही बाष्पशोकपरिप्लुताम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणस्त्रस्तां सीता मृगवधूमिव ॥ ९
देवि देवमनुष्येषु गन्धर्वेषु पतत्रिषु ।
राक्षसेषु पिशाचेषु किंनरेषु मृगेषु च ॥ १०
दानवेषु च घोरेषु न स विद्येत शोभने ।
यो रामं प्रतियुध्येत समरे वासवोपमम् ॥ ११
अवध्यः समरे रामो नैवं त्वं वक्तुमर्हसि ।
न त्वामस्मिन्वने हातुमुत्सहे राघवं विना ॥ १२
अनिवार्यं बलं तस्य बलैर्बलवतामपि ।
त्रिभिर्लोकैः समुद्युक्तैः सेश्वरैः सामरैरपि ॥ १३

V1 B1 3 4 D5.7 येन Ñ1 प * * (illeg after प up to इय in ᵈ) Ñ2 B3 T1 M4 after corr (inf lin sec m as in text) तिष्ठति (for °सि) Ñ2 B3 Dt1 Ct त्रिर (Dt1 °श्र)ब्ध, V1 Dg1 D1-3 6 विश्रब्धस्, Ctp as in text (for विस्रब्धस्) —ᵈ) Ñ2 D1 5 7 महामति, Dt1 °युत त (sic) (for °द्युतिम्)

8 Ñ1 illeg from मा in ᵃ up to हिम in ᵇ —ᵃ) Ñ2 illeg for कि हि सदा D1 3 को, T2 न (for किं) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1-3 6 7 मया त्व, Ñ1 महात्मने (for मया भवेत्) —ᶜ) M1 अपि (for इह) —For 8ᶜᵈ Ś1 D1 3 subst

826* अथ स्यादिह जीवन्त्या य प्रधान क्रिया पति ।
[D1 यप्रधान (for य प्रधान)]

while Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst

827* मुहूर्तमपि जीवन्त्या यत्वान्निष्यसि राघवम् ।

[G(ed) (अ)जीवन्त्या (for जीवन्त्या) Ñ2 B4 D5.7 य (B4)न्नान्वेषि च, B1 3 °न्वेषति (sic) (for यत्वान्निष्यसि) Ñ1 प्रणयादि रवमागत (for the post half)]

9 ᵃ) Dt1 D6 एव (for इति) —ᵇ) V1 -कोश (meta) (for शोक) Dt1 D6 -समन्विता —ᶜ) Ś1 सीता (for त्रस्ता) Ñ2 D5 7 उवाच लक्ष्मणो वाक्य —ᵈ) Ś1 Ñ2 D5.7 त्रस्ता, Dt1 om (for सीता) Ñ1 नाग (for मृग) —After 9 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 1 S ins.

828* पन्नगासुरगन्धर्वदेवमानुषराक्षसैः ।
अशक्यस्तव वैदेहि भर्ता जेतु न सशय ॥

[(l 1) Dg1 D5 -मानव, Dt1 D6 -दानव (for -मानुष)]

10 D1 om 10ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 भुवि, V1 Dg1 D1 दिवि (for देवि) T2 देवासुरमनुष्येषु —Ś1 om. (hapl. ?) 10ᵈ-11ᵃ —ᵇ) Dt1 om, D5 तपस्विषु (for पतत्रिषु) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 गन्धर्वपतगेषु च —ᵈ) Dg1 D4 पन्नगेषु (for किंनरेषु) Ñ1 D4 सुरेषु, Ñ2 रमेषु (sic) V1 B1 3 4 D5.7 [उ]रगेषु, D1 नरेषु, D3 [अ]सुरेषु (for मृगेषु)

11 Ś1 om 11ᵃ (cf v l 10) —ᵃ) D1-3 पन्नगेषु (for दानवेषु) D2 reads च in marg Ñ1 illeg, M3 च सर्वेषु (for च घोरेषु) —ᵇ) G2 विनद्धे स (sic) (for स विद्येत) Dm1 नु शोभने (hypm) (for शोभने) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 6 7 विद्यते न च(Ś1 Ñ1 B4 D2 स, D1 सु) शोभने, D3 विद्यते च शोभने(subm) —Ñ1 illeg for ᶜ —ᵈ) Ñ1 2 3 इति समुद्रे, Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 महेन्द्रमिव मानुष —After 11 Dm1 D6 read 13ᵈ

12 ᵇ) Ñ1 B4 T2 3 [ए]न (for [ए]व) Ñ1 नैव वक्तुमिहार्हसि —Ñ1 reads 12ᶜᵈ after 14 —ᶜ) M3 एवम् (for न त्वाम्) —For 12ᶜᵈ, Ś1 D1-3 subst

829* न त्वामेका वने त्यक्त्वा परिहातुमिहोत्सहे ।

[D1 3 परित्यक्तुम् (for °हातुम्) Ś1 परित्यक्तुमुत्सहे (for the post half)]

while Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 subst

830* नोत्सहे त्वां विरहितु शून्येऽस्मिन् राघव विना ।
[D4 मध्ये (for शून्ये)]

13 Ñ1 om 13 Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 read 13 15 after 18 (including star passages) —ᵃ) D1 3 अनिवार्य, D2 °वार्य, T2 °नार्य (for अनिवार्यं) —ᵇ) Ś1 बल (for बलैर्) D1-3 राघवस्य महात्मन —Dm1 D6 read 13ᶜᵈ after 11 —ᶜ) Dt1 D6 समुदितै, D1 सुसंयुक्तै, M3 (before corr) °युक्त (for समुद्युक्तै) —ᵈ) Dt1 D5.6 1 स(D1 6 सा)सुरै (for सेश्वरै) Dg1 सासुरैरपि, D1 4 T1 G1 2 M अपि सामरै (by transp) (for सामरै°) Ś1 transp सेश्वरै and सामरै T2 सेश्वरैः सुरासुरै —For 13, Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 subst while Ś1 D1 3 ins after 18

831* अप्रमेय हि तत्तेज यस्य तुलयितु न वै ।
अविचार्य बल तस्य नैव त्व वक्तुमर्हसि ।

[(l 1) B1 3 नरै B4 न हि (for न वै) V1 इत्य व तु मे केनचित् (for the post half) —After l 1 D5(marg) ins

831 (1)* कि त्व मनुष्यया बुद्ध्या केवल मानुष वृतम् ।
मन्यते रामसंस्तुत्र विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।

—(l 2) Ś1 सविचार्य, D1 3 विचार्य Ś1 D1 3 न चिन्तयितुमर्हसि (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1 3 cont 832*

हृदयं निर्वृतं तेऽस्तु संतापस्त्यज्यतामयम् ।
आगमिष्यति ते भर्ता शीघ्रं हत्वा मृगोत्तमम् ॥ १४
न स तस्य स्वरो व्यक्तं न कश्चिदपि दैवतः ।
गन्धर्वनगरप्रख्या माया सा तस्य रक्षसः ॥ १५
न्यासभूतासि वैदेहि न्यस्ता मयि महात्मना ।
रामेण त्वं वरारोहे न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ १६
कृतवैराश्च कल्याणि वयमेतैर्निशाचरैः ।
खरस्य निधने देवि जनस्थानवधं प्रति ॥ १७

राक्षसा विविधा वाचो विसृजन्ति महावने ।
हिंसाविहारा वैदेहि न चिन्तयितुमर्हसि ॥ १८
लक्ष्मणेनैवमुक्ता तु क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं लक्ष्मणं सत्यवादिनम् ॥ १९
अनार्य करुणारम्भ नृशंस कुलपांसन ।
अहं तव प्रियं मन्ये तेनैतानि प्रभाषसे ॥ २०
नैतच्चित्रं सपत्नेषु पापं लक्ष्मण यद्भवेत् ।
त्वद्विधेषु नृशंसेषु नित्यं प्रच्छन्नचारिषु ॥ २१

G 3 51 26
B 3 45 23
L 3 50 23

14 ᵃ) G3 निसृत (for निर्वृत) D5 wrongly repeats from ते up to स्था in l 2 of 832* B2 हृदयं च निर्वृतं त —ᵇ) B4 इति Dg3 T2 G1 2 M2 3 त्वया, Dt5 Dm1 D4 6 T2 G3 Ct तव (for अयम्) V1 सतापस्त्यज्यतां मैथिलि (sic) —ᶜ) N2 B1 3 4 D2 (both times) tran p ते and भर्ता —ᵈ) Ś1 D1 3 वायमाराय पुष्कल — After 14 N1 reads 12ᶜᵈ

15 N1 om 15 —ᵃᵇ) Dg1 G2 Cg च (for न) Dg1 Dm1 D1 3 T G M1 3 Cg मायया कस्यचित्कृतः M2 न किंचि दपि दैवत Ckpt as in text (for ᵇ) Ś1 D1 3 नैव व्यक्त स्वरं मन्ये दर्शने (D3 सदृश) किंचिदत्र तु —ᶜ) D3 प्रख्या (sic) (for प्रख्या) —ᵈ) D1 यथा G3 मायया (sic) (for माया) Dt1 D3 तस्य च Cr m g as in text (for सा तस्य) Ś1 D1 3 मायेषा रक्षसां (D3 रा.क्षसे) कृता ॐ Cv न स तस्य स्वरो व्यक्तं मायया कस्यचित्कृतः । गन्धर्वनगरप्रख्या माया सा तस्य रक्षस इति पाठ ॐ — For 15 N2 V2 B1 3 4 D2 7 subst while Ś1 D1 3 cont after 831*

832* न तस्यार्थे स्वरः त्वयि विस्वरोऽत्र त्वया श्रुत ।
कथायामन्यरक्षार्थं न रामो गर्हितं वदेत् ।

[(l 1) Ś1 D1 2 न V2 तु (for [अ]त्र) B2 पुरा (for स्वरः) N2 D2 7 स्वरोत्र च(for विस्वरोत्र) D2 श्रुत त्वया (for त्वया श्रुत) Ś1 D3 किमर्थं वि(D1 व)स्वरस्तथा (for the post half) — D2 wrongly repeats from ते in 14ᵃ up to स्था in l 2]

then Ś1 D1 3 further cont

833* लक्ष्मणश्चिन्तयामास सीता प्राह महावने ।
कतव्यं किं मया तस्य नेति बुद्ध्या विचारयन् ।

[(l 2) D1 मन्तव्य (for कर्तव्य)]

16 ᵃ) Ś1 D1 2 4 T1 M1 हि (for [अ]सि) Dg1 D2 G1 वैदेही (sic) —ᶜ) Ś1 N1 D1 3 रावणेन (for रामेण त्व) N2 V3 B1 2 4 D2 3 रामेण सत्यसंधेन —ᵈ) D3 [अ]द्य (for त्वां) D1 3 हातुम् (for त्यक्तुम्) N1 * स्वां * मुत्सहे (illeg)

17 ᵃ) T1 M1 वैदेहि (for कल्याणि) —ᵇ) D4 गति (sic) (for एतैर्) Ś1 D1 3 न मयाय (for निशाचरैः) N1 राक्षसानां न मयाय —ᶜ) M1 निधनाद्र (for ने) Ś1 N1 D1 3 रात्रौ सह यद्र न N2 V1 L1 3 4 D2 7 B(N2 B4 म)कूरे (V1 संकुर) सह भद्र न Dg1 Dm1 T G M2 3 Cv r m g k खरस्य निधनादृत —ᵈ) Ś1 N1 D1 3 निवा सिनि (for -वध प्रति) — After 1 B1 (marg) ins

834* महाबलापराक्रान्ता दुष्टचारिणि शानक ।
ताटकासुत भयाद्याण कामरूपाणि चैव ह ।

18 ᵃ) N2 B1 4 D1 रजनि (for राक्षसा) Ś1 (भा कारा G(ed) (भा)षारा (for वाचो) —ᵇ) Dt1 D6 Ct व्याहरन्तः Cr m g k as in text (for विसृजन्ति) —ᶜ) V1 महाविभाषा B1 marg B1 ([marg also] महाविभावान्)°विहरन्, Dg1 D4 विचा(D4 °हा)रे D3 सिंहप्रहारा G(ed) °विहारे (for हिंसाविहारा) Dg1 D4 G1 वैदेहा (sic) (for °हि) —ᵈ) Ś1 D1 2 प्रपत्तितुम् (for चिन्त°) — After 18 N2 V1 B1 3 4 D2 7 read 13 15 (including star passages) while Ś1 D1 3 ins 831*

19 ᵃ) T1 G3 स (for तु) Ś1 N V1 B1 3 4 D1 3 5 7 एवमुक्ता तु वैदेही —ᵇ) Ś1 D1 3 रक्ताक्ष (for संरक्त) —ᶜ) Ś1 भाववाक्य N1 वा° (illeg) N2 Ś1 ... G1 3 M2 श्रव्य° V1 B1 3 4 D2 7 पथ्य° (for सत्य°)

20 Ś1 N1 D1 3 om 20 —ᵃ) N2 B1 3(marg also) 4 D2 7 दारुणा B1 3 Dg1 D2 7 Cg [अ कह(B4 °र) णारम्भ T2 नृप° Ckp as in text (for करुणारम्भ) Dm1 D6 T2 Cmp अकार्यकरणारम्भ —ᵇ) N2 V1 पांसुल B1 4 Dg1 पातन —ᶜ) N2 V1 B4 D2 7 प्रिया (for प्रियं) V1 मन (sic) (for मन्ये) — After 20ᵃ Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

835* रामस्य व्यसन महत् ।
रामस्य व्यसन दृष्ट्वा

—ᵈ) N2 V1 L1 3 4 D2 7 यन्मेव च D4 वर्ते° (for तेनैतानि) G3 यभाषस (sic) (for प्रभा°)

21 ᵃ) B1 2 Dt1 D6 Ct [ए]व (for [इ]दं) —ᶜ) N2 V1 B1 3 4 D2 7 मनुष्येषु (for नृशंसेषु) —ᵈ) M3 चरिषु (sic) (for चारिषु)]

G 3 51 27
B 3 45 24
L 3 50 24

सुदुष्टस्त्वं वने राममेकमेकोऽनुगच्छसि ।
मम हेतोः प्रतिच्छन्नः प्रयुक्तो भरतेन वा ॥ २२
कथमिन्दीवरश्यामं रामं पद्मनिभेक्षणम् ।
उपसंश्रित्य भर्तारं कामयेयं पृथग्जनम् ॥ २३
समक्षं तव सौमित्रे प्राणांस्त्यक्ष्ये न संशयः ।
रामं विना क्षणमपि न हि जीवामि भूतले ॥ २४
इत्युक्तः परुषं वाक्यं सीतया रोमहर्षणम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणः सीतां प्राञ्जलिर्विजितेन्द्रियः ॥ २५
उत्तरं नोत्सहे वक्तुं दैवतं भवती मम ।
वाक्यमप्रतिरूपं तु न चित्रं स्त्रीषु मैथिलि ॥ २६
स्वभावस्त्वेष नारीणामेषु लोकेषु दृश्यते ।
विमुक्तधर्माश्चपलास्तीक्ष्णा भेदकराः स्त्रियः ॥ २७
उपशृण्वन्तु मे सर्वे साक्षिभूता वनेचराः ।
न्यायवादी यथा वाक्यमुक्तोऽहं परुषं त्वया ॥ २८

---

22 ^{a}) Ś1 Ñ B4 D2.5.7 M1.2 स्व(Ś1 Ñ1 B4 स) दुष्टस्, V1 B1 D4 स(B1 सु)दुष्ट (for सुदुष्टस्) Ś1 D1.2 पाप, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 नूनं (for रामम्) —D1 om (hapl ?) 22^{b}–23^{a} —^{b}) Ś1 D2 रामं नैव, Ñ1 कार्यहेतोर्, V1 D3 राममेव(V1 °च) Dg1 D4 T2 °मेव (for एकमेको) Ñ1 नु गच्छसि, V2 न धावसि, L4 °धावसि (for ऽनुगच्छसि) Ñ2 B1.3 D5.7 राममेकोऽनुधावसि —^{c}) D3 प्रति*न्न, D6 प्र*छन्न —^{d}) D3 वै, D4 om (subm) (for वा) —After 22 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1.2 ins

836* तत्र लिप्स्यति सौमित्रे त्वयापि भरतस्य वा ।

[Dg1 वा (for [भ]पि) D4 G1 M2.3 च (for वा)]

23 D1 om 23^{a} (cf v l 22) —^{b}) Dg1 Dm1 T1 पद्मपत्र (for राम पद्म) Ś1 D1–3 दलेक्षणं (for निभे°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राम (B4 [marg] राम) स्वजानु(Ñ2 D5.7 कमल, V1 B4 °जात)लोचन —^{c}) Ś1 उपसंगम्य, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 °मृज्य, D1–3 °पद्य, T1 °श्रुत्य (sic) T2 °सृत्य, G3 °श्रुत्य (for उपसंश्रित्य) —^{d}) Dm1 D4 G3 कामयेय V1 पृथग्जने (for °नम्) D4 G1 M2 कामये प्राकृतं जनं

24 Ñ1 om 24 —^{b}) Dt1 D4 प्राणांस्त्यक्ष्याम्यसंशयं —^{d}) Dt1 D4 नैव (for न हि) M2 न जीवामीह भूतले —For 24 Ś1 D1–3 subst

837* अश्रुपूर्णमुखी सीता तथोक्त्वा पुनरब्रवीत् ।
अहं तावत्प्रवेक्ष्यामि हुतो रामो महात्मवान् ।

[(l 1) D1.2 [त]त्र (for [त]था) D3 तथाप्यहम् (for तथोक्त्वा पुनर्) —(l 2) D2 वा तत्र (for तावत्) D3 अहं वन प्रवक्ष्यामि (for the prior half) D1 दुरात्मना (for महात्मवान्)]

while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

838* अपि चाहं मरेक्ष्यामि प्रदीप्तं हव्यवाहनम् ।
न चापि राघवादन्यं पादेनापि तु संस्पृशे ।

[(l 2) Ñ2 B4 च संस्पृशे, B3 नर स्पृशे (for तु सं°)]

—Thereafter all the above MSS read 35 (var) repeating it in its proper place

25 G2 om 25–26 —^{a}) B2.4 G3 इत्युक्त (for °क्त) D6 पुरुष (for प°) —^{b}) D3 सीतया V1 P1.3 D5.7 लोमहर्षण, B1 लोकमर्षण —^{c}) V1 वाक्य (for सीता) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D5.7 बलि(D7 °)तं(B1 [marg also] नियतं)शिव, Dt1 Dm1 D1.2.6 G2 M1.2 च(Dt1 D6 स) जितेन्द्रिय

26 G2 om 26 (cf v l 25) —^{b}) M1 देवता (for दैवत) —^{c}) Dn1 D4 T3 M1.3 अ(Dg1 हि)प्रतिकूल, D5 प्रकृति° (for अप्रतिरूप) Ñ1 ते, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 हि (for तु) —^{d}) Dg1 मो, Dm1 वि (for न). Ś1 B1 (marg also as in text) D1–3 युक्तं तव (for चित्र स्त्रीषु) B1 (marg also) मौरव्येषु (sic) D1.2 G1 मैथिली (sic)

27 ^{a}) Ñ1 समचर (for स्वभावस्) Ś1 D1–3 एव, Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 चैव, M1 स्त्रीषु (sic) (for त्वेष) —^{b}) Ñ1 T1.2 एव(Ñ1 °च), B1.3.4 D5.7 एव (for एषु) B2 दिव्यते, G3 गण्यते (for दृश्यते) Ś1 D1–3 त्रिषु लोकेषु कथ्यते —^{c}) Ñ2 वि..क्त, Dg1 (before corr as in text) T2 वियुक्त, M3 विहीन (for विमुक्त) Ñ1 धर्मे (for धर्माश्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.5.6.7 भ्रातृ (B1 [marg also] भर्तृ), Dt1 D6 तीक्ष्ण, D1 भ्रातृ (for तीक्ष्णा) —After 27 B3.4 ins.

839* धिक्त्वामस्तु प्रणश्ये त्वा सीते परिञ्चतमानिनि ।

[B4 transp प्रणश्ये and त्वा],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

840* न सहे हीदृशं वाक्यं वैदेहि जनकात्मजे ।
श्रोत्रयोरुभयोर्मध्ये तप्तनाराचसंनिभम् ।

[(l 1) Dg1 तादृश (for हीदृश) M3 इदृश न सहे वाक्य (for the prior half) Dg1 Dt1 G2 वैदेही (sic) —(l 2) Dm1 D6 G M मेध (for मध्ये)]

28 ^{a}) D1.2 उपशृण्वति D3 G2 ते, M3 वै (for मे) —^{b}) Dt1 D4.6 साक्षिणो हि (for °भूता) —^{c}) Ñ1 वेदस्य, Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 D2.3 T1.2 न्यायम्, Cm g [अ]न्याय (for वाक्यम्)

विक्लवामथ प्रणश्य त्वं यन्मामेवं विशङ्कसे ।
स्त्रीत्वाद्दुष्टस्वभावेन गुरुवाक्ये व्यवस्थितम् ॥ २९
गमिष्ये यत्र काकुत्स्थः स्वस्ति तेऽस्तु वरानने ।
रक्षन्तु त्वां विशालाक्षि समग्रा वनदेवताः ॥ ३०
निमित्तानि हि घोराणि यानि प्रादुर्भवन्ति मे ।
अपि त्वां सह रामेण पश्येयं पुनरागतः ॥ ३१
लक्ष्मणेनैवमुक्ता तु रुदती जनकात्मजा ।
प्रत्युवाच ततो वाक्यं तीव्रं बाष्पपरिप्लुता ॥ ३२
गोदावरीं प्रवेक्ष्यामि विना रामेण लक्ष्मण ।
आबन्धिष्येऽथवा त्यक्ष्ये विषमे देहमात्मनः ॥ ३३
पिबामि वा विषं तीक्ष्णं प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ।
न त्वहं राघवादन्यं पदापि पुरुषं स्पृशे ॥ ३४
इति लक्ष्मणमाक्रुश्य सीता दुःखसमन्विता ।
पाणिभ्यां रुदती दुःखादुदरं प्रजघान ह ॥ ३५ G 3 51 42 B 3 45. 38 L 3 50 ..

29 ᵃ) Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 भवतु M3 एव (for अद्य) Ñ3 B1. 4 D6. 7 विनश्य त्वं, V1 प्रणष्य त्वं, B1 °श्यतु Dt1 D6 विनश्यतीं (for प्रणश्य त्वं) Ś1 विक्लवं धर्मसक्तं च, Ñ1 विक्लवामाशु प्रणश्यतीं, D1 विग्रामस्तु प्रणश्यत, D6 विक्लव तु प्रणश्यंते —Dm1 D4 G1. 2 M om 29ᵃᵈ —ᶜ) Dg1 T G1 स्त्रीच (for स्त्रीत्वाद्) Ś1 Ñ V1 B1. 3. 4 D1-6. 7 स्त्रीस्वभावेन दुष्टेन —ᵈ) N1 D1 गुरुवाक्येष्वव(Ñ1 °क्यवशे)स्थित —After 29 Ñ1 ins

841* तव वक्तु न पश्यामि कदाचिदपि शोभने ।

while Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 ins

842* उक्त्वेति परुषं वाक्यं पश्चात्तापसमन्वितः ।
साश्रुपूर्णं तदा सीता वक्तुमारब्धवानिदम् ।

[(l. 1) D6. 7 अब्रवीत् (for अवोचत्) —(l. 2) V1 B1. 4 पुन (for तत)]

30 ᵃ) Ś1 D1. 5 यास्यामि, Ñ2 V1 B1. 3. 4 Dt1 D6-7 Ct गच्छामि, Ckp as in text (for गमिष्ये) —ᶜ) Dm1 त्वा (for त्वा) —ᵈ) Ś1 समये, D3 वनस्था, D4 समग्र (for समग्रा)

31 ᵃ) Ś1 B3 Dg1 D1. 5 T2 च, Ñ2 V1 D3 तु, B4 D6. 7 G M3. 5 [तु]तु, T3 M1 सु (for हि) —ᵇ) D3 हि (for मे) —ᶜ) N1 illeg for त्वां —After 31 Dg1 K(ed) (within brackets) ins

843* नैवेति नैव जानामि वैदेहि जनकात्मजे ।

[K(ed) न वेद्मि च जानामि (for the prior half)]

32 ᵃ) Ñ1 V1 B1. 3. 4 Dm1 D6 T1 M3 सा (for तु) —T3 om 32ᵇᶜ —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1. 3. 4 D1. 5. 6. 7 वैदेही, Ñ1 मैथिली, Dg1 Dt1 Dm1 D4. 5 T2 G1. 2 M1. 3 रुद्र(D6 °*)ती (for रुदती) —D3 om 32ᶜ-33ᵇ —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1. 3. 4 D1. 4. 5. 7 सीता, Dt1 D4. 5 T2 तीव्र (for तीव्रं) Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 सा(B4 चा)श्रु (for बाष्प)

33 D1 om 33ᵃᵈ (cf v. l. 32) —ᵇ) Ñ V1 B1. 3. 4 Dt1 D6-8 हीना (for विना) —B1 om 33ᶜᵈ —ᶜ) Ñ2 तद्बन्धिष्ये, V1 B3. 4 D6. 7 बद्ध°, G(ed.) उद्बन्धिष्ये (for आबन्धिष्ये) V1 (ऽ)थ (for ऽथवा) Ś1 D1-5 बद्ध्वा (Ś1 °त्वाद्) वा विमोक्ष्यामि, N1 बद्धध्यपि * * * *(illeg) T2 M1. 3 आरभ्य च(M1 वा) शिरो कंठे —ᵈ) Ś1 विविन, Ñ1 तथा वै, Ñ2 D6. 7 निरर्थे, D3 वृक्षाग्राद्, D6 विषम (sic) (for विषमे)

34 ᵃ) G1 हि, G3 सा, M3 (तु)तु, K(ed) [च]तु (for वा) Ś1 D1-5 अथवाहं ज्वलितं दीप्तं, Ñ V1 B1. 3. 4 D6. 7 अपि वाहं भूशं दीप्तं, D6 पीतामिव विष तास्रं (sic) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1. 3. 4 D1. 6. 7 प्र(D7 *)विशाम, D3 प्रविश्येह (for प्रवेक्ष्यामि) D3 प्रविश्ये जातवेदसं —ᶜ) N1 * *पि (illeg), Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 स्पृशेयं (for न त्वहं) —ᵈ) N1 स्पृशत्वं, V1 Dt1 D4 कदापि, B3 पदा तु, Dg1 पादेन, T3 पार्श्वं (for पदापि) Ñ1 पदा, Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 न तु, G(ed) न हि (for स्पृशे) —For 34, Ś1 D1-5 subst

844* विषं वा भक्षयिष्यामि विना रामेण लक्ष्मण ।
रामेण हि विनाभूता न त्वहं स्यातुमुत्सहे ।

[D1. 5 om l. 1 —(l. 2) D3 reads हि in marg D1. 5 राघवेण (for रामेण हि) D3 गेहे (for -भूता) D3 [अ]हं जीवितुम् (for त्वहं स्यातुम्)]

35 Ś1 D1-5 om 35. Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 read 35 (var) for the first time after 838* —ᵃ) Ñ1 पुराणम् (sic) (for लक्ष्मणम्) N1 Dt1 D6 Ct आश्रुत्य, Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 (all second time) उक्त्वा सा(D6 तु) Dm1 D4 उद्दिश्य, G3 आ*श्य (for आक्रुश्य) —ᵇ) V1 भीता (for सीता) Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 (all first time) सुरसुतोपमा, Dt1 D6 शोकसमन्विता (for दुःखसमन्विता) —ᶜ) T2 तुदन्ती N1 illeg Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 (all first time) सा, Dg1 रुदन्ती (with hiatus) (for दुःखाद्) Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6. 7 (all second time) भृशं रुदती पाणिभ्याम्, T3 रुरोद दुःखशोकाभ्याम् —ᵈ) D3 प्रजहार (for °घान) T2 च, G3 सा (for ह) G1 * * प्रतिजघान ह (illeg), Ñ2 V1 B1. 3. 4 D6 (both times) उर पयो(V1 first time) शिरः, D6 (first time) शिर स्थितं सा(B1 second time) तु D6 (first time) वा)

G 3 51 43
B 3 45 30
L 3 50 37

तामार्तरूपां विमना रुदन्तीं
सौमित्रिरालोक्य विशालनेत्राम् ।
आश्वासयामास न चैव भर्तुं
स्तं भ्रातरं किंचिदुवाच सीता ॥ ३६

ततस्तु सीतामभिवाद्य लक्ष्मणः
कृताञ्जलिः किंचिदभिप्रणम्य ।
अन्वीक्षमाणो बहुशश्च मैथिलीं
जगाम रामस्य समीपमात्मवान् ॥ ३७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४३ ॥

४४

तया परुषमुक्तस्तु कुपितो राघवानुजः ।
स विकाङ्क्षन्भृशं रामं प्रतस्थे नचिरादिव ॥ १

तदासाद्य दशग्रीवः क्षिप्रमन्तरमास्थितः ।
अभिचक्राम वैदेहीं परिव्राजकरूपधृक् ॥ २

36 [a]) Ś1 N V1 B1.3.4 D1.3.6.7 रुदतीं (for विमना) Ś1 D1-3 भिन्न(D2.3 °श्रा)स्या, Ñ1 सबाष्पा, Ñ2 D6.7 सुदीना, V1 स सीता, B1.3.4 वदन्तीं (for रुदन्तीं) —[b]) D4 G1 आरक्ष्य M3 आवेक्ष्य (for आलोक्य) —[c]) Ś1 स (for न) —[d]) Ñ1 illeg up to किंचि M3 (after corr *sup lin sec m* as in text) उवाच (for °च)

37 [a]) Ñ1 स तां (for ततस्) Ñ2 D6.7 च (for तु) —[b]) Ñ1 Dg1 D2.3.6 G M3 प्रणम्य च (for प्रणम्य) —[c]) N1 समीक्ष्यमाणो, B4 D1.3.5.7 अवेक्ष्य°, Dg1 Dm1 D5 T3 अन्वीक्ष्य°, Cm g अन्वीक्ष° (for अवेक्ष°) Ñ2 B1.3.4 D6.7 च पुन (for बहुशश्) B1.4 Dt1 Dm1 D6.8 तु (for च) Dg1 D4 T3 G1.3 जानकीं (for मैथिलीं) V1 अवेक्षमाण पुनरेव मैथिलीं —[d]) Ś1 D2.3 सकाशम् (for समीपम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1.4 D1.3.6.7 लक्ष्मणप्रयाण(D3 °ण) N1 D2 लक्ष्मणवाक्य B3 सीता लक्ष्मणसंवाद —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om N2 D3.7 51 V1 50 B4 D5 52 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1 45 D1.6 47, M2.3 46 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

44

V3 illeg for Sarga 44 D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) B1.3.4 D2.5.7 G1 तथा (for तया) B1 च (for तु) —[b]) Ś1 D1.3 कुपितो, N2 D6.7 दीनया Dg1 विकांक्षन् (for कुपितो) B4 राघवात्मज (for °नुज) —After 1[ab] N2 V1 B1.3.4 D6.7 ins

845* जगाम यत्र रामोऽसौ सीता स्वस्था महावने ।
मारीचेनापकृष्टे तु राघवे सहलक्ष्मणे ।
कृतकृत्यमिवात्मानं रावणः समपद्यत ।

[(1 2) Ñ2 [अ]पकृष्टे तु V1 [उ]पकृष्टे तु D6.7 [अ]पकृष्टेन (D7 °ष्टे तु) (for [अ]पकृष्टे तु) —(1 3) N2 D6.7 प्रत्यपद्यत B1.3(*sup lin* also as above) रावण स्व (for °पद्यत)]
—Thereafter G(ed) cont

846* लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा भयेन महताकुल ।

—[c]) Dg1 T3 समीक्षितुं, G2 स हि काङ्क्षन् (for स वि°) Ś1 D1-3 अवेक्ष्य(D2 °क्ष्य)माणो(Ś1 °नो) बहुश , Ñ1 स विकाङ्क्षो भृश बाहु (*sic*) N2 V1 B1.3.4 अ(V1 स)काम इव विक्षेप्य

2 Ñ1 mostly illeg for [a] —[b]) Dm1 D5 G3 तस्मिन् (for क्षिप्रम्) T3 M3 आत्मन (for आस्थित) —For 2[ab], Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.6.7 subst

847* एतद्-तरमासाद्य दशग्रीव प्रतापवान् ।

—Ś1 D1.3 om 2[c]–3[d] —[d]) T1.3 Cg धृत् (for धृक्) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 परिव्राजकरूपता वद्य(Ñ2 D6.7 °व) ॐ Cm "अभिचक्राम वैदेहीं, वैदेहीमभ्यपद्यत, वामामासादयितकं, उपसृत्य स वैदेहीं, अभ्यागच्छत वैदेहीं" इत्येता क्रिया मत्या सक्तिविशेषविवक्षया पुन पुन प्रयुज्यन्ते ॐ

श्लक्ष्णकाषायसंवीतः शिखी छत्री उपानही ।
वामे चांसेऽवसज्याथ शुभे यष्टिकमण्डलू ।
परिव्राजकरूपेण वैदेहीं समुपागमत् ॥ ३

तामाससादातिबलो भ्रातृभ्यां रहितां वने ।
रहितां सूर्यचन्द्राभ्यां संध्यामिव महत्तमः ॥ ४

तामपश्यत्ततो बालां राजपुत्रीं यशस्विनीम् ।
रोहिणीं शशिना हीनां ग्रहवद्भृशदारुणः ॥ ५

तमुग्रं पापकर्माणं जनस्थानरुहा द्रुमाः ।
समीक्ष्य न प्रकम्पन्ते न प्रवाति च मारुतः ॥ ६

शीघ्रस्रोताश्च तं दृष्ट्वा वीक्षन्तं रक्तलोचनम् ।
स्तिमितं गन्तुमारेभे भयाद्गोदावरी नदी ॥ ७

रामस्य त्वन्तरं प्रेप्सुर्दशग्रीवस्तदन्तरे ।
उपतस्थे च वैदेहीं भिक्षुरूपेण रावणः ॥ ८ G 3.52.14 B 3.46.9 L 3.51.7

---

3 Ś1 D1-3 om. 3^abcd (cf v l 2) N1 om 3 —^b) T2 छत्रोपानद्ध्वान्शिखी —^e) Ś1 D2 लिङ्गेन (for रूपेण) D3 परिव्राजिकलिङ्गेन —^f) Dg1 समुपागत, Dt1 D6 अन्ववदत, D4 T1 G1 M1 Cm अन्वपद्यत, T2 G2 M3 °विशत् (for समुपागमत्) —For 3, Ñ2 V1 B1-4 D5.7 subst and read after 849*

848* उपतस्थे तदा सीता भिक्षुरूपेण रावण ।
सूक्ष्मकाषायसंवीत शिखी छत्री सपादुक ।
स्कन्धासक्तभारश्च सत्रिदण्डकमण्डलु ।

[(l 2) B1 -तैरेव (for -काषाय) Ñ2 D5.7 शिर छत्र, B1 शिखी चीरा (for शिखी छत्री) D5 शिखी (sup lin also छत्री) सुदुपादुक (for the post half) —(l 3) V1 स्कन्धासक्त, B1.3 स्कन्ध° (for स्कन्धासक्त)]

4 ^a) Dm1 D5 G2 तद्वने (for [अ]तिबलो) Ś1 रावणश्चाप्रतिबलो, Ñ1 आससाद [illegible] (illeg), Ñ2 V1 B1-4 D5.7 तामपश्यत्ततो बाला (- 5^a) —^b) B1 lacuna for भ्रातृभ्या —^c) Ś1 Ñ2 V1 B1-4 D1-3.5.7 अर्कचन्द्राभ्या, Dt1 सूर्यचन्द्राभ्या (for चन्द्रसूर्याभ्या) —^d) D3 महाउग्र (for महत्तम)

5 Ñ1 om 5 —^ab) Dg1 तदा (for ततो) T2 रामपत्नीं (for राजपुत्रीं) Ś1 D1-3 विहीना रामचन्द्रेण पतिता (D1 °ना) कमलेक्षणा —^cd) Ś1 D1-3 क्षितिं घोर इव ग्रह —For 5 Ñ2 V1 B1-4 D5.7 subst

849* स दृष्ट्वा दिव्यरूपा ता रहिते राक्षसेश्वर ।
तदन्तरं दशग्रीवश्चिन्तयामास दुर्मति ।
इय विरहिता भ्रात्रा सौमित्रिणापि च ।
कालो मम भवत्यद्यभ्युपैतु वरानना ।
चिन्तयित्वा दशग्रीव क्षिप्रमन्तरमात्मन । [5]

[(l 1) B1-4 [अ]प्रतिरूपा (for दिव्य°) —(l 3) Ñ2 D5.7 तद्, V1 [अ]पि वा (for [अ]पि च) —(l 4) Ñ2 पुनस्, D5 तनय (for भवत्य) D5 वरांगना (for वरानना)]

6 ^a) T1 M1 तमुग्र (for °ग्र) Ñ1 उग्र, D5 घोर, G2 क्रूर (for पाप) Ś1 Ñ2 V1 B1-4 Dm1 D1-3.5.7.8 T1 G1.3 M1.2 तमुग्रतेन रूपेण —^b) B1 रुहद्रुमा, Dg1 T2 महाद्रु°, Dt1 Dm1 D6.8 गता द्रुमा, G2 महीरुहा (for रुहा द्रुमा) Ś1 D1-3 जनस्थानमुपागत —After 6^ab, Ñ2 V1 B1-4 D5.7 ins

850* सर्वत्र विविधा गुल्मा सत्त्वानि सह पक्षिभि ।

[V1 [आ]द्य, B1 [आ]वना, B3 [आ]द्य, B4 L(ed) वृक्षा (for गुल्मा)]

—^c) Dt1 D6 सदृश्य (for समीक्ष्य) Ñ1 [illegible] (illeg), Ñ2 B1-4 D5.7 न (Ñ2 B1-4 च) प्रकम्पते (Ñ2 °ते), M2 च प्रकम्पते (for न प्रकम्पन्ते) Ś1 D1-3 दृष्ट्वैव वृक्षा कम्पन्ते, V1 त समीक्ष्य व्यकम्पत —^d) Ś1 Ñ2 V1 B1-4 D1-3.5.7 प्रववौ न (for न प्रवाति) G1 स (for च)

7 ^a) Ñ1 illeg from स्रोता up to त in ^b Ś1 शीघ्र सीता (for शीघ्रस्रोताश्) D2 यथा दृष्ट (for च तं दृष्ट्वा) —^b) Ś1 Dg1 D1-3 T3 वीक्ष्य (Dg1 T3 क्रुद्ध) सत्त्वलोचन. —For 7^ab, Ñ2 V1 B1-4 D5.7 subst

851* शीघ्रवेगागत दृष्ट्वा विविध राक्षसेश्वरम् ।

[Ñ2 D5.7 शीघ्रवेग च त, V1 B1 °गाच त (for शीघ्रवेगागत)]

—^d) Ñ2 V1 B1-4 D5.7 तदा, Ck यावद् (for भयाद्) D2 मन्दाकिनी (for गोदावरी) Ś1 B1 D2.4 G2 यावद् (P3 तदा. D4 G2 भयाद्) गोदावरी नदी —After 7 Ñ2 V1 B1-4 D5.7 ins

852* जनस्थानसमीपे तु पञ्चवट्या तपोवने ।
पक्षिणो ये मृगाश्चैव भयात्ता समदुद्रुवु ।

[(l 1) V1 B1-4 च (for तु) B1 पञ्चवट्या (for °वट्या) V1 तपोवने (for तपोवने) —(l 2) V1 B1.3 भयात्त्रस्ता (B1 °त्ता) प्रदुद्रुवु (for the post half)]

8 ^a) Ś1 D2 त्वन्तरं, Ñ2 D1 सौंदर, Dm1 D5.6 T1 G3 M Cg स्वतर, D4 त्वन्तरे (for °र). D2 प्रेक्ष्य (for प्रेप्सुर्) —^b) Ñ1 यदन्तर Ś1 D1-3 रावणस्तदनन्तर —^c) Dg1 Cm स (for च) Dg1 reads from वैदेहीं up to ^d in marg Ś1 प्राप्योपाय (L(ed) °पायं) यदा सीता, D1-3 प्राप्योपायं तदा सीता —^d) Ś1 D2 राक्षस (for रावण) ⊕ Cv भिक्षुरूपेण रावण इत्यत्र पर व्याख्या ... शोचयीः अभ्यवतत , शनैः अत , स पाश्चे , इमावुत , कल्पितम् .. यथासिन्नी इत्येव पाठक्रम (as in text) ⊕ —For 8, Ñ2 V1 B1-4 D5.7 subst

G 3 52 14
B 3 49 9
L 3 51 8

अभव्यो भव्यरूपेण भर्तारमनुशोचतीम् ।
अभ्यवर्तत वैदेहीं चित्रामिव शनैश्चरः ॥ ९

स पापो भव्यरूपेण तृणैः कूप इवावृतः ।
अतिष्ठत्प्रेक्ष्य वैदेहीं रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥ १०

शुभां रुचिरदन्तोष्ठीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
आसीनां पर्णशालायां बाष्पशोकाभिपीडिताम् ॥ ११

स तां पद्मपलाशाक्षीं पीतकौशेयवासिनीम् ।
अभ्यगच्छत वैदेहीं दुष्टचेता निशाचरः ॥ १२

स मन्मथशराविष्टो ब्रह्मघोषमुदीरयन् ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं रहिते राक्षसाधिपः ॥ १३

तामुत्तमां त्रिलोकानां पद्महीनामिव श्रियम् ।
विभ्राजमानां वपुषा रावणः प्रशशंस ह ॥ १४

853* स रामस्यान्तरप्रेक्षी रावणस्तदनन्तरम् ।
आससाद तदा सीतां भिक्षुरूपेण संवृत ।

[(l 2) B1.3.4 तदा (for तत॰)]

9 M3 om 9 10 Ñ2 *reads* 9–10^{ab} *in marg* B2 reads 9–10^{a} in marg D6 T2 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) B1 स भव्यो (for अ॰) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 भव्यरूपा सा, D12 भवरूपेण (for भव्य॰) —D2 om (hapl) 9^{b}–10^{a} —^{b}) Ś1 D1 (erroneously repeats after 10^{a}) भर्तारं समनुव्रता —^{c}) Ś1 D1.2 अभ्यगच्छत (D1 ॰त्स) B4 सोऽभ्यवर्तत, D4 T2 अतिष्ठत्प्रेक्ष्य (for अभ्यवर्तत) —^{d}) D1 रोहिणीमिव भास्करि

10 M3 om 10 D2 om 10^{a} (for both cf v l 9) Ñ2 and B2 read 10^{ab} and 10^{a} respy in marg (cf v l 9) D6 T2 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) D12 D6 T1.2 सहसा, T3 स पापी (for स पापो) Ś1 D1.2 साधुरूपेण, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 तेन रूपेण, Dg1 भिक्षु॰, D3 पाप॰, T3 मृत्यु॰ —^{b}) T2 कूपमिवावृत —^{c}) Ś1 D1.2 अभितः (for अतिष्ठत्) G2 प्रेक्ष (for प्रेक्ष्य) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 रामस्य (for वैदेहीं) M1 * 2 * * . * सीता (illeg) D4 T2 अभ्यवर्तत वैदेहीं —^{d}) D4 तपस्विनीं (for यश॰) Ś1 K1 D1.2 पत्नीं रामस्य रावण, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 पत्नीं सीता तु रावण —After 10 D12 D1.4 T2 G1 ins.

854* तिष्ठन्संप्रेक्ष्य च तदा पत्नीं रामस्य रावण ।

[D4 T2 अतिष्ठत्प्रेक्ष्य च तदा (D4 ॰वैदेहीं) (for the prior half)]

11 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.7 स ता, D3 सीता, D3 ता स (*for* शुभां) G2 रुधिर (*for* रुचिर) Ś1 Ñ V1 D5.7 ॰दन्तौष्ठीं (*for* ॰दन्तोष्ठीं) —^{b}) B4 (also) भर्तारमनुशोचतीं (=9^{a}) —^{d}) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 परिप्लुता (for [अ]भिपीडिताम्) —After 11 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

855* रामलक्ष्मणहीनां वा चिन्ताशोकपरायणाम् ।
रक्षसा महता ग्रस्तां यथाम्बुचन्द्रां रजनीमिव ।
ददर्श पद्मवैदेह्या गात्रं चक्षुर्मनोहरम् ।
न शशाक ततो द्रष्टुं देवः मत्तामिवासन ।

[(l 1) B1 (*sup lin* also as above) सचिन्ता (for परायणाम्) —(l 2) B3 तमसा (for रक्षसा) B1.3 (*sup lin* also) सचन्द्रा, B3 सचन्द्रां (for अचन्द्रा) —(l 3) V1 (for second यद्) —(l 4) V1 B1.3.4 मृग (for द्रष्टुं) V1 [अ]श्रम॰, B1.3 (*sup lin* also as above) [अ]मृत (for [अ]वशा॰)]

12 ^{a}) Ñ2 मदविद्, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 फुल्लपद्म, D G1.3 M3 (before corr as in text) सीता पद्म (for स तां पद्म) D4 T2 विशालाक्षीं (for पलाशाक्षीं) Ś1 Dg1 D1 T3 पद्मपत्रविशालाक्षीं —^{b}) Ś1 Ñ1 ॰वाससं (for ॰वासिनीम्) —^{c}) M1 G1 अभ्यवर्तत, B1 M3 अभ्यागच्छत, B3.4 D4 अभ्यगच्छत्स (for अभ्यगच्छत) —^{d}) Ñ B4 D12 D2.4 हृष्टचेता, Dm1 D3 G2 दुष्टचित्तो (for दुष्टचेता) M2 अदुष्ट दुष्टचेतन

13 ^{a}) G (ed) स (for स) D12 D1.4 दृष्ट्वा काम (for स मन्मथ) Ñ1 D12 D6 शराविद्धो, V1 ॰शरैर्भिन्न (for शराविष्टो) —^{b}) M3 ब्रह्मघोषान् (for ॰षम्) M उदीरयन् (for उदीरयन्) —Ñ1 illeg from अब्रवीत् in ^{c} up to रहिते in ^{d} —^{c}) V1 B1 Dg1 D1.2 प्रसृतं, D3 प्रश्रितं (for प्रश्रितं) Ś1 अब्रवीत्सुधि (L [ed] ॰भि) तैर्वाक्यैर् D3 अथ वा प्रसूतैर्वाक्यैर् —^{d}) Ś1 अभितो, D2 अभवद् (for रहिते) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D5.7 राक्षसेश्वर (for ॰साधिप) —After 13 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

856* स तामुवाच कामार्तो रावणो राक्षसेश्वर ।
विभ्राजमानां वपुषा काञ्चनीं प्रतिमामिव ।

[V1 B1.3 D5 om (hapl) l 1 —(l 2) D5.7 विराजमाना (for विभ्राज॰)]

14 ^{a}) G (ed) अनुत्तमां (for तामु॰) Ñ2 D1 त्रिलोकस्य, V1 स्त्रीलोकस्य, D4 त्रिलोकेषु, D5.7 सम लोकेषु (for त्रिलोकानां) Ś1 B3 D1.2 उत्तमां सर्व (B3 D1 त्रिषु) लोकेषु N1 D1 G2 M2.3 तामुत्तमस्त्रियं लोके, B4 तामुत्तमस्त्रीं लोकस्य —Ñ1 illeg for ^{a} —^{cd}) Ñ2 D5.7 विराजमाना, B4 रम्यमाना (for विभ्राज॰) B3 (m also) काया श्रिया भ्राजमानां (for ^{c}) D2 तादृश (for रावण) G2 हा (for ह) M1 भगवो * * * वाक्यमुपगम्य दशानन (illeg). —After 14, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–2.4.7 T2 M2 read 18^{c}–20 (including star passages).

का त्वं काञ्चनवर्णाभे पीतकौशेयवासिनि ।
कमलानां शुभां मालां पद्मिनीव च बिभ्रती ॥ १५
ह्रीः श्रीः कीर्तिः शुभा लक्ष्मीरप्सरा वा शुभानने ।
भूतिर्वा त्वं वरारोहे रतिर्वा स्वैरचारिणी ॥ १६
समाः शिखरिणः स्निग्धाः पाण्डुरा दशनास्तव ।
विशाले विमले नेत्रे रक्तान्ते कृष्णतारके ॥ १७
विशालं जघनं पीनमूरू करिकरोपमौ ।
एतावुपचितौ वृत्तौ सहितौ संप्रगल्भितौ ॥ १८
पीनोन्नतमुखौ कान्तौ स्निग्धतालफलोपमौ ।
मणिप्रवेकाभरणौ रुचिरौ ते पयोधरौ ॥ १९

G 3 52 24
B 3 40 20
L 3 51 24

15 ^{a}) D1 D5 Ct शंप्य, M2 सा च (for का त्व) V1 B1.4 D1-3 -नाभासे (for -र्णाभे) Ś1 काञ्चनाभोगभासा, N2 B2 D2 3 का त्व कमलाभा(B2 °पद्मा)भ —^{b}) B1.4 -कौषेय (for °शेय) Dg1 Dt1 Dm1 D2.4.5 G1.4 M1.2 -वासिनी (for °नि) —Ś1 D1.3 om 15^{cd} —^{c}) T2 प्रमा जाए (for शुभां मालां) —^{d}) D4 G2 M1.2 हि (for च) Dt1 D4.5 बिभ्रति Dg1 [स]बिभ्रति T2 G1.4 पद्मिनीमिव बिभ्रती (G1 °ती) —For 15^{cd} N V1 B1.2.4 D2.3 subst

857* माला पद्मोत्पलयुता बिभ्रता प्रियदर्शना ।

[N2 illeg V1 प्रत्या (for युता) Ñ2 D6 प्रियदर्शने B2 चारुदर्शना (for प्रियदर्शना)]

16 ^{a}) M2 om श्री.. Ś1 कान्तिश्च, V1 B1.3.4 कीर्ति श्री (by transp) Dg1 च कीर्तिश्च, T2 त्व कीर्ता (for श्री कीर्ति) N2 Dg1 D5.7 T2 तथा D1 शुभा (for शुभा) —^{b}) V1 यासी च त्व (for अप्सरा वा) Ś1 N B1.2.4 D1.2.3.7 भामा(B1 m also का वा) का(Ś1 D1.3 अथवा) त्व वरानने, Dm1 D4 G3 M2.3 अप्सरा वा वरानने —^{c}) Ś1 D1 भूतिरासि V1 विभूतिस्त्व Dg1 Dm1 T2.3 G M1.2 भूमिस्त्व °त्व D2 °भासि, D2 °वापि (for °वा त्व) —^{d}) N2 वाद्दद्, G2 सरित्, (for रतिद्) —After 16 N2 Dg1 read 16^{ab} (N2 including 859*) —After 16 N2 V1 B1.2.4 D2.7 ins

858* मुखस्थित च कान्त च भ्रुवौ वदनभूषण ।
सुपक्षी सुकुमारी च स्वनुरूपी च संहितौ ।
सुपीना दर्शनीयौ च सहतौ च वरानन ।
अनुरूपौ च वक्त्रस्य कपोलौ तव सुन्दरि ।
तप्तकाञ्चनसवर्णा स्वभावा सहतौ शुभौ ।
श्रवणौ त विशालाक्षि प्रमाणेन समुच्छितौ ।
स्तनौ पीनोन्नतौ वृत्तौ सुरूपौ च वरानन ।
करौ च तव सुश्रोणि पद्मपत्रास्यौ शुभौ ।
अनुरूप च त मध्य दुर्बल चारुहासिनि ।
रोमराज्या विभक्त च द्विधेव तव सुन्दरि ।

[(l 1) N2 स्वस्थ स्थिते (for मुख°) N2 D2 भ्रुवौ (for °वे) —(l 2) B4 सुपक्षौ (for सुपक्ष्मौ) B1.4 (with hiatus) अनुरूपौ (for स्व°) B4 तु (for च) V1 सुरूप च सुविस्तिते (for the post half) —B1 om l 3-6 —(l 3) V1 om the second च (subra) —(l 4) B2 तु ते (for °रि) —(l 5) N2 D2.7 तप्त (for तप्त) V1 D2 सहता (for सहतौ) B2 स्वभावा कुचौ शुभा B4 शुभकाञ्चनता शुभा (for the post half) —D2 om (hapl) l 6-8 —(l 6) V1 om from the post half up to the prior half of l 7 B2 समुच्छ्रितौ (for °स्थितौ) —(l 7) V1 सुविस्तितौ (for सुरूपौ च) —(l 9) V1 चारु भाषिणि (for °हासिनि) —(l 10) B2 (before corr as above) रोमराजी (for °राज्या) V1 त्रिविध B1.2 द्विधाव (for द्विधेव) B1.4 सुन्दरि]

17 V1 B1.4 om 17^{ab} M1 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) G2 सौम्या (for समा) —^{b}) N1 B1 Dg1 T2 G M1.2 पाण्डरा (for पाण्डुरा) —Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 transp 17^{cd} and 18^{ab} (followed by 860*) —^{c}) N1 B1 विशाल (for °ले) Ś1 D1.3 विपुल (for विमले) —^{d}) G1 शुक्ल (for रक्त) V1 नीलमध्यम, B1.2.4 D2.7 नील तारके D2 कृष्णतारक (for °तारके)

18 N2 Dg1 read 18^{ab} after 16 Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 transp 17^{cd} and 18^{ab} (followed by 860*) —^{ab}) V1 D1 विशाले (for °लं) D1.3 (with hiatus) चैव (with hiatus) (for पीनम्) Ñ2 N2 V1 B1.2.4 D1.2.3.7 Cv चरण (for करि) ⊕ Cv ऊरू मत्तकरोपमौ इत्यत्र पद एतावुपचितौ वृत्तौ इत्याद्यधर्श्लोकद्वय बृहन्ना पूर्वत्र तु प्रमाद्यादिरेवम्। According to Cr k the sequence of st is as follows Cr वक्षयोग मणिप्रवेक नद्यादूर श्री Ck प्रस्तम, एतावित्यादि मणिप्रवेक नद्य करूढ़ ह्री ⊕ —After 18^{ab} N1 ins

859* मध्यमस्य स्तना पीनौ शर्वकणा शशोदरी ।

while N2 V1 B1.2.4 D2.7 ins after 18^{ab}

860* सुकुमाराङ्गुल दिव्यौ सुकुमारतरौ शुभौ ।
चरणौ महतावतौ परस्परविभूषणौ ।
सचारस्पर्श च शुभौ पद्मोदरसमप्रभौ ।

[(l 1) N2 V1 B2 -अौ (for °लौ) —(l 2) N2 V1 विभूषणौ (for °भूषणौ)]

—T2 M2 read 18^c–20 after 14 —^{c}) G1 विशाल (for एताव) —^{d}) Dg1 Dt1 D5 T2 G1 Cg संहतौ (for सहितौ) Dg1 T2 सप्रपवितौ D2 °वर्तितौ T2 M Cg tp °वलितौ, Ct also as in text (for °गल्भितौ)

19 For sequence in T2 M2 cf v l 18 —^{a}) T1 damaged G2 पीनौ मनूनुमौ (for पीनोन्नत°) —^{b}) Dg1 T G2 M2 स्निग्धौ Dm1 D6 G3 श्रष्ठौ (for स्निग्ध) —For

G 3 51 23 B 3 56 21 L 3 51 15 चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ।
मनो हरसि मे रामे नदी कूलमिवाम्भसा ॥ २०
करान्तमितमध्यासि सुकेशी संहतस्तनी ।
नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किंनरी ।
नैवंरूपा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ॥ २१
रूपमग्र्यं च लोकेषु सौकुमार्यं वयश्च ते ।
इह वासश्च कान्तारे चित्तमुन्माथयन्ति मे ॥ २२
सा प्रतिक्राम भद्रं ते न त्वं वस्तुमिहार्हसि ।
राक्षसानामयं वासो घोराणां कामरूपिणाम् ॥ २३
प्रासादाग्र्याणि रम्याणि नगरोपवनानि च ।
सम्पन्नानि सुगन्धीनि युक्तान्याचरितुं त्वया ॥ २४
वरं माल्यं वरं पानं वरं वस्त्रं च शोभने ।
भर्तारं च वरं मन्ये त्वद्युक्तमसितेक्षणे ॥ २५

18c–19d, Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3 (Ś1 D1–3 only l. 1) 5.7 subst. and read after 19cd:

861* मुक्ताहेमचितौ पीनौ रक्तयुक्तौ मनोहरौ ।
तुल्यावुपचितौ वृत्तौ संहतौ ते विराजतः ।

[(l. 1) Ñ2 D5.7 रम्ययुतौ (for °चितौ). D7 om. पीनौ. Ś1 D1–2 सर्वौ निरन्तरौ पीनौ. Ñ1 मुक्ताहेमणिकावलौ (sic) (for the prior half). Ś1 कुचौ नर. Ñ1 कुचौ रक्त (by transp.). V1 **पुष्टौ, B4 रक्तहस्तौ. D1–2 कुचौ नर (for रक्तयुक्तौ). D1 मनोरमौ (for °हरौ). —(l. 2) B1 तौ (for ते). V1 विरेजतु (for विराजतः). M1 सो*तो मदि *ता*र *व*तावि (illeg.).]

—For sequence in Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 cf. v.l. 14. —c) D4 मणिप्रवेश, T3.4 °प्रवाल (for °प्रवेक). —d) B3 Dt1 D5 तौ (for ते).

20 For sequence in Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 T2 M3 cf. v.l. 14 and 18. —a) Ś1 Ñ1 D1.3.6 चारुदति, V1 B3 D5.7 °मुखि, B4 °मुखे, D6 °गात्रि (for °दति). —b) D3 T2.4 चारुनेत्र (for °त्रे). Dg1 Dm1 D4 G विलासिनी, D2 M1 विशालिनी (for °सिनि). Ś1 चारुविस्तृतलोचने. —c) Ś1 Ñ1 D1.3 M1.2 भीरु. D6 T1 कान्त (for रामे). —d) G2 यथा (for इव). Ś1 नदीवेगमिव प्लव, M2 चाहणा प्रक्षितन च, D1.3 नदीवेग(D3 °रोध) इवोष्णतो, D2 नदीवेग इव प्लव. —For 20cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

862* मनस्र आनने भीरु वनराजीव पुष्पिता ।
[Ñ2 D5.7 वानने (for आ°).]

21 a) Ñ2 V1 B1 D5.7 ‹सवृत›, B3.4 D1–3 समित (for ‹[अ]न्तमित›). G2 ‹मध्यस्था› (for °ध्यासि). Ś1 करमितसुमध्यासि, M2 कान्तांगी कान्तमध्यासि. —b) V1 D6 सुकन्द्री (for °शी). Ś1 D1.3 कम्बिनस्तनी, Ñ2 V1 D6 संहतस्तनि, G2 सत्त्वत°, M2 सगत° (for संहत°). —c) Dg1 न वै (for नैव). —d) Ś1 D1–3 नासुरी (for न यक्षी). Dg1 T2 पन्नगी (for किंनरी). —Ñ1 om. 21c–26. —e) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 T2 एवंरूपा, T1 damaged. G1 नैवरूपी (for नैवरूपा). —f) Ś1 D1 दृष्टरूपा (for °पूर्वा).

22 Ñ1 om. 22 (cf. v.l. 21). —a) D3 तु (for च). Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 ते लोक (for लोकेषु). —b) Ś1 D2 यशस्विनि, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 च शाश्वत, Dg1 Dm1 D6 च वश ते, D1 वशश्च ते, D3 च सुमते (for वयश्च ते). —c) V1 ते भीरु (for कान्तारे). —d) Dg1 Dm1 D1.3.4 G M Cm g उन्मादयति, T3 °थतीव. Cr k °दयति (for °थयन्ति). Ś1 D2 किमर्थं से वरानने, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 चित्तमुत्पादयति मे.

23 Ñ1 om. 23 (cf. v.l. 21). —a) Ś1 Dg1 D2.3 सम्प्रतिक्राम, Ñ2 B1.3.4 सम्प्रतीक्ष्य सु, V1 सम्प्रकामन्व. D1 प्रतक्रमामि. D5.7 सम्प्रतीक्षस्व. T2 सम्प्रतिक्रामे, G1 प्रतिक्रामति. G2 सा प्रतिश्रस (sic). G3 साप्रत काम (sic). G(ed.) सम्प्रतीक्ष्य च (for सा प्रतिक्राम). —b) D1 G2.3 वस्तुम् (for वस्तुम्). —c) D1–3 रक्षसामयमावासो. —T3 om. (hapl.?) from 23d 27c. —d) B2 कामचारिणा, D3 कामा° (for कामरूपिणाम्).

24 Ñ1 T3 om. 24 (cf. v.l. 21 and 23 resp.). —a) Ś1 D2 प्रासादाग्र्याणि दिव्यानि, Ñ2 V1 B4 Dg1 Dt1 Dm1 D3.5–8 T1.2 G3 M2 °ग्र्याणि रम्याणि, G2 °ग्र्याणि हर्म्याणि. —c) Ś1 D2.3 सपद्मानि, D1 सुपुष्पाणि, M1 सयधानि (for सम्पन्नानि). Ś1 Dt1 D6 सुगधानि. —d) Ś1 D1.3 [आ]सेवितु (for [आ]चरितु). —For 24cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

863* सपद्मानि च तोयानि देवोद्यानानि चैव हि ।
नन्दनादीनि दिव्यानि युक्तान्यासेवितुं त्वया ।
[(l. 1) B1.3 देवोद्यानानि —(l. 2) B1 रम्याणि (for दिव्यानि).]

25 Ñ1 T3 om. 25 (cf. v.l. 21 and 23 resp.). —a) M1 वर (for first वर). Ś1 D1.3 M1 वस्त्रं, Dg1 Dm1 D6 T1 G1.2 M2 भोज्यं, Dt1 D6 T2 गन्धं, G(ed.) रत्नं (for पानं). V1 एवं माल्यावर पानं, D2 वरमाल्यं च वस्त्रं च. —b) M1 भोज्य (for वस्त्रं). Dg1 सु (for च). Ś1 D1.3 वराण्या भरणानि च. —c) G2 damaged for भर्तारं. —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ते युक्तम् (for त्वद्युक्तम्). G2 damaged for मसितेक्षणे. Ś1 D1–3 तव युक्त वरानन. —After 25, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins.:

864* भूमितल्पापरिक्लिष्टा वने गुल्मसमावृता ।
वस्तुं नार्हसि कल्याणि सुबाहा सुखवर्जिता ।

का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा शुचिस्मिते ।
वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥ २६
नेह गच्छन्ति गन्धर्वा न देवा न च किंनराः ।
राक्षसानामयं वासः कथं नु त्वमिहागता ॥ २७
इह शाखामृगाः सिंहा द्वीपिव्याघ्रमृगास्तथा ।
ऋक्षास्तरक्षवः कङ्काः कथं तेभ्यो न बिभ्यसे ॥ २८
मदान्वितानां घोराणां कुञ्जराणां तरस्विनाम् ।
कथमेका महारण्ये न बिभेषि वरानने ॥ २९
कासि कस्य कुतश्च त्वं किंनिमित्तं च दण्डकान् ।
एका चरसि कल्याणि घोरान्राक्षससेवितान् ॥ ३०
इति प्रशस्ता वैदेही रावणेन दुरात्मना ।
द्विजातिवेषेण हि तं दृष्ट्वा रावणमागतम् ।
सर्वैरतिथिसत्कारैः पूजयामास मैथिली ॥ ३१
उपानीयासनं पूर्वं पाद्येनाभिनिमन्त्र्य च ।
अब्रवीत्सिद्धमित्येव तदा तं सौम्यदर्शनम् ॥ ३२

G 3. 52. 51
B 3. 46. 34
L 3. 51. 30

[(l. 1) D3 भूमिसुप्या (for °प्या) B1 परिहता (for °ता) Ñ2 D5. 7 वय (for वने) —(l. 2) V1 सुवर्चिते, B2 सुवर्चिता (for सुव°)]

26 Ñ1 T2 om. 26 (cf. v. l. 21 and 23 respy.) —ᵃ) G3 damaged for का त्व भव V1 चरसि (for भवसि) —ᵇ) T1 G2 M2 वरानने (for शुचिस्मिते) —ᶜ) Ś1 D1. 2 G1 का वसूना, V1 B1 वसूना च (for वसूनां वा) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B2. 4 D5. 7 दयानां (for देवता) T2 G2. 3 प्रतिभाति (for °सि) G2 मा (for मे) —After 26, Ñ2 V1 B2. 3. 4 D5. 7 ins.

865* यक्षाणां दैवतानां च का त्व भवसि शोभने ।
गन्धर्वी वा महाभागे अप्सरा वा सुमध्यमे ।

[(l. 1) Ñ2 B2 D5. 7 तु (for च) —(l. 2) Note hiatus between the two halves]

27 T2 om. 27ᵃᵇ (cf. v. l. 23) —ᵃᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B1. 3. 4 Dm1 D1-5. 7. 8 T1 G (all) गच्छति (for गच्छ°) G3 damaged for र्वा न देवा Ś1 Ñ2 V1 B2. 3. 4 D5. 6. 7 मानुषा (for किंनरा) D1 न च दैत्या न मानुषा, D8 न देवासुरमानुषा, D4 देवकिन्नरदानवा (for ᵇ) —ᶜ) B4 राक्षसीनाम् (for °सानाम्) Dm1 D8 G3 इम वासं (for अयं वासः) Ś1 D1-3 राक्षसानामयमावासः —ᵈ) Ś1 B1 D2 च, Ñ2 D6. 7 स्विद्, V1 B2 Dt1 D4. 8 T2 तु, T1 सा (for नु) D1 कथं कर्तुम्, T1 कथय त्वम् (for कथं नु त्वम्) M1 सुश्रोणि त * * * सं (illeg.) D8 घोराणां कामरूपिणा (=23ᵈ)

28 G3 damaged from 28ᵃ up to बि in 28ᵈ —ᵃ) Ñ2 V1 B1. 3. 4 D5. 7 इमे (for इह) Ś1 D1. 2 व्याला, D3 व्याघ्रा (for शाखा) Ñ1 द्विपा (for सिंहा) —ᵇ) B1 व्याघ्रद्विप, T1 M2 द्वीपि(M2 द्विपा)व्याघ्रा, T2 द्विपा व्याघ्र (for द्वीपिव्याघ्र) Dg1 T2 वृकास्तथा, Dt1 D6 मृगा वृका (for मृगास्तथा) Ś1 D1. 2 व्याघ्राश्च पृषत(D1 °ती, D2 °ता) स्तथा, N1 व्याघ्रा सिंहमृगादय, Ñ2 B2. 3 D5. 7 व्याघ्रा द्वीपि मृगा(B1. 3 °मृगा)स्तथा, V1 द्वीपिद्विपमृगादय, D3 व्याघ्राश्च मृगास्तथा —ᶜ) Ś1 D1. 2 येन्ये, V1 B1. 3. 4 चोका, D3 यान्ये, D4 T2 G1 M1. 2 काका (for कङ्का) Ñ1 हिंसका राक्षसाश्च, Ñ2 D5. 7 ऋक्षास्तु शरमा कोका (D7 °का), —ᵈ) M3 वैभ्यो (for तेभ्यो) Ñ2 V1 B2 D5. 7 न ते भय, B1. 3 भय न ते, Dg1 T1. 2 न विस्यसि (for न बिभ्यसे) Ś1 D1. 2 तेभ्यस्त्व न बिभेषि किं

29 ᵃ) Ñ1 श्वापदानां च, M2 मदगविताना (for मदान्विताना) Ś1 D1-3 घोराणां गिरिकल्पानां, Ñ2 V1 B1. 3. 4 D5. 7 महता(B3 °ताना) गिरिकल्पानां —ᵇ) G3 damaged from स्विना up to वरानने in ᵈ M2 तथैव च (for तरस्विनाम्) —ᶜ) Ś1 D1. 2 अस्मिन्, G1 om. (for एका) N1 अरण्ये कथमेका त्व —ᵈ) Ñ2 V1 B1. 3. 4 D5. 7 शुचिस्मिते (for वरानने)

30 ᵃ) D3 T2 सुता (for कुतश्) Ś1 D1. 2 वासि, Ñ1 त्व हि, Dg1 T2 त्व च (by transp.) D1 वापि (for च त्व) K(ed.) कुतश्चित्त्व —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1. 3. 4 D2. 5. 7 च दण्डक, D1 दण्डक, G(ed.) च दण्डक (for च दण्डकान्) —ᶜ) M3 चरति (for °सि) N2 V1 B1. 3. 4 D5. 7 एकाकिनी प्रतिष्ठसि, D1 घोराणि घोररूपाणि —ᵈ) T2 घोर, G(ed.) घोरे (for घोरान्) Ś1 N V1 B1. 3. 4 D1. 2. 6. 7 घोर(Ś1 N2 B2 °र) राक्षससेवित(B1 °ते)

31 Ñ1 D1 om. 31-32 Ś1 D2. 3 om. 31ᵃᵇ —ᵇ) G3 रा * * * (damaged) (for रावणेन) Dt1 D6 महात्मना (for दुरा°) —For 31ᵃᵇ N2 V1 B1. 2. 4 D5. 7 subst.

866* इत्यसौ रावणेनोक्ता दृष्टवा जनकात्मजा ।
अविश्वासभयात्तस्य शङ्किता पर्यतप्यत ।
विश्वास पुनरागत्य ब्राह्मणोऽयमिति सुमध्यमा ।
प्रत्युवाचानवद्याङ्गी रावणं भिक्षुरूपिणम् ।

[(l. 2) V1 अविश्वासतया D5. 7 शङ्की (for शङ्किता)]

—ᶜ) Ś1 वर्जन हि त, Ñ2 V1 B2. 3 D5. 7 रूपेण सा(B4 वा)थ, M2 वपेषु च तं, G(ed.) दर्शन साथ (for वेषेण हि तं) —ᵈ) G(ed.) राक्षसम् (for रावणम्)

32 Ñ1 D1 om. 32 (cf. v. l. 31) —ᵃ) B2 Dt1 Dm1 T1 G2 उपनीय G1 (आ)सने, G(ed.) (उ)दक (for (आ)सनं) B2 तत्र (for पूर्वं) Ś1 D2. 3 उ(Ś1 त)पनीया सन भर्त्रा, Ñ1 उपासीना सम पूर्व —ᵇ) Ś1 (उ)पनिवेश्य, D1. 2 (उ)पनिमन्त्र्य (for (अ)भिनिमन्त्र्य) Ñ2 V1 B1. 3. 4 D5. 7 व

[3 5 0 / 1 3 46 35 / J 3 51 38]

द्विजातिवेषेण समीक्ष्य मैथिलीं
तमागतं पात्रकुसुम्भधारिणम् ।
अशक्यमुद्द्रष्टुमुपायदर्शना-
न्न्यमन्त्रयद्ब्राह्मणवद्यथागतम् ॥ ३३

इयं बृसी ब्राह्मण काममास्यता-
मिदं च पाद्यं प्रतिगृह्यतामिति ।
इदं च सिद्धं वनजातमुत्तमं
त्वदर्थमव्यग्रमिहोपभुज्यताम् ॥ ३४

निमन्त्र्यमाणः प्रतिपूर्णभाषिणीं
नरेन्द्रपत्नीं प्रसमीक्ष्य मैथिलीम् ।
प्रसह्य तस्या हरणे धृतं मनः
समर्पयामास वधाय रावणः ॥ ३५

ततः सुवेषं मृगयागतं पतिं
प्रतीक्षमाणा सहलक्ष्मणं तदा ।
निरीक्षमाणा हरितं ददर्श त-
न्महद्वनं नैव तु रामलक्ष्मणौ ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

(V2 ल)न्येनोपनिमन्त्र्य च(V3 D2 7 वै) —c) N2 V1 B1 3 4 D3 5 7 G2 3 [पु]रं, Dm1 D6 [प]रम् (for [पु]त्र) —d) Ś2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 त पाप (for तदा त) T1 M1 3 °दर्शना (for दर्शनम्) Ś1 त पाप सौम्यदर्शना

33 D2 3 om 33 —a) Ñ1 G1 च वीक्ष्य, D6 M3 हि वीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ś1 D1 द्विजातिरूप(D1 °वे)ण हि वाक्ष्य रावण —b) Dg1 Dt1 D4 T Cg समागत (for तमा°) D4 -कुडुम D5 1 -कुभुव, G1 कुडुव (for °म्भ) Ś1 दाक्ष कुसावधारिन V1 पात्रकु – * * ण (illeg) D1 द्वकुसा कुधारिण G3 पा * * भ° (damaged) M3 पात्रकमण्डलुधार (for पात्रकुसुम्भधारिणम्) —c) D6 अवश्यम् (for अश क्यम्) V1 -वनुम् (for उद्द्रष्टुम्) Ś1 Dm1 D2 3 T2 3 G M उ(T3 M3 C1 r m g ल)पायदर्शने, Dt1 °दर्शिनी, D1 T3 वदारदर्शन Crp as in text (for उपायदर्शनात्) —d) Dg1 Dm1 D3 T3 G1 तमागता Dt1 D1 Cr k t यथागत, D1 M3 तदागता T3 G2 तथागता T2 तदागते, G3 M1 2 तमा(M1 °था)गत (for यथागतम्) Ś1 V1 D1 न्यमन्त्रयद्ब्राह्मणवद् यथागता ⓚ Cr भत्तस्यमुद्द्रष्टुमुपायदर्शना न्यमन्त्रयद्ब्राह्मणवद् यथागतमिति पाठः । Ct तथागत ब्राह्मणवेषमागत रावण माप्तवत्यकं न्यमन्त्रयत् । पागन्तर स्वमास्पक्वान्वित ⓚ

34 a) V3 D1 वृशी, D2 3 वृषी (for °सी) V1 साधिर ह्यास्यतां (for काममा°) —b) D1 व्रत (for प्रति) Ś1 Ñ1 D3 4 स्वयं (for इति) —c) Ś1 V1 D1-3 वनजावम् (for वनजातम्) —d) Ś1 भव यद्, D2 3 अर्थ तद् (for अव्यग्रम्) D1-3 ह ह्युपस्यतां D1 °भुज्यतां (for [इ]ह पभुज्यताम्) —I or 33-34 V3 V1 B1 3 4 D5 7 subst

565* अथ पद्मस्य मनसाधिज्ञि
निमन्त्र्य वाचन च भोजनम् ।
यथायद्ये कुलायतन पुण्य
तथैव अनु महिषा वनौ मृगान् ।

(L 3) L 3 वात (for अथ) V2 V1 D3 1 °ज, L1 °त (for वत) —(L 2) V2 पादेन (for वाचन) D5 हत्र (unmetrical) (for च) V1 D1 भोजनेन च —(L 3) B2 4 तत्र (for तथा) B4 वदा (for पुण्य)]

35 D6 om 35ab —a) Ś1 Ñ2 B2 D5-7 निमन्त्र(V2 B3 °न्य)माणा पाद, V1 V2 B4 °माणा पाद, B1 निमन्त्रपंदो पाद, D4 M3 न्यमन्त्र(M3 °न्य)माणा प्रति (for निमन्त्र्यमाण प्रति) D4 G3 पूर्व (for पूर्ण) —b) V2 V3 पुत्रीं (for पत्नीं) Ś1 D2 समवेक्ष्य, D3 प्रतिपूज्य (for प्रसमीक्ष्य) Ś1 Ñ B1 3 4 D1 3 7 रावण (for मैथिलीम्) V1 प्रसमीक्ष्यमाण (for °माक्ष्य मैथिलीम्) —c) Ś1 D1 2 हृतमन, V1 B1 3 4 D5 7 धृतमन, V1 कृतमन, Dg1 कृत मन, Dt1 D1 Ct कृत मन, T2 धृत मन, Cg as in text (for धृत मन) T1 प्रसह्य तस्या हरणोद्यत मन —d) Dg1 Dm1 (after corr as in text) D1 T G2 M3 समर्पयि ग्राम (M3 °तु) G1 °पद्यतान, G3 °याम, M1 2 °याम, C0 I1(ed) समर्पयामास (for °यामास) Dg1 T1 M राक्षस (for रावण) Cg Cv समर्पयत् निश्चितवान् ⓚ Ś1 D1-3 गुणान्वता वा(D1 °ना सा) न तथाप्यकन्यत(D1 °नद्यत्) Ñ1 सकाममात्मानमवेक्ष्य राक्षस, V2 V1 B1 2 4 D5 7 सकाममात्मानमसाधमन्य(V1 °नस्य)त

36 a) V1 सु ता (for सुवे) D4 मृगया (for °या) —b) Dg1 G3 M3 प्रतीक्ष्यमाणा, Dm1 D6 समीक्षमाणा —c) Dg1 Dm1 D3 निरीक्ष्यमाणा, G1 सा चाथ, G1 समीक्ष्य°, M1 3 C1 r g विलोक° (for निरीक्ष°) Dg1 हरित (for हरित) D4 महद्वन (for ददर्श तद्) V2 समीक्ष्यमाणा चाथ तदा भृश —d) D4 ददर्श त, T1 महावन (for महद्वन) V1 न * * (illeg) पान सहसा नव वद्रा (s c) —I or 36, Ś1 D1 2 subst

565* सा तु यदा मृगयागत वदा
निरीक्ष्यमाणा सहलक्ष्मण पतिम् ।
भत्र तदा सा दहरा समन्ततो
महद्वनं नैव ददर्श ह ।

४५

रावणेन तु वैदेही तदा पृष्टा जिहीर्षुणा ।
परिव्राजकरूपेण शशंसात्मानमात्मना ॥ १
ब्राह्मणश्चातिथिश्चैष अनुक्तो हि शपेत माम् ।
इति ध्यात्वा मुहूर्तं तु सीता वचनमब्रवीत् ॥ २
दुहिता जनकस्याहं मैथिलस्य महात्मनः ।
सीता नाम्नास्मि भद्रं ते रामभार्या द्विजोत्तम ॥ ३
संवत्सरं चाध्युषिता राघवस्य निवेशने ।
भुञ्जाना मानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥ ४ G 3.53.3 B. 3.47.4 L. 3.32.4

[(l 1) D2 स ता वनान (for सा त वनेषु) —(l 3) D1 2 अजानमाना (for अजानती सा) D2 निरीक्ष्यमाणा रहित समन्ततो —(l 4) D3 बभूव स (for बदर्श ह)],

while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst for 36

869* स ता वरोरु मृगयागत पतिं
प्रतीक्षमाणा सह लक्ष्मणेन ।
निरीक्षमाणो रहिते समन्ततो
महावने भीतमना बभूव ह ।

[(l 1) D5 वरोरो (for °रु). D5 7 मृगया (for °या) —(l 2) V1 B1 3 4 प्रतीक्षमाणा G(ed) सह लक्ष्मणेन च —(l 3) V1 D5 निरीक्षमाणो]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 रावणदर्शनं, Ñ1 सीतादर्शनं, Ñ3 D5 7 भिक्षुरूपधा(D5 °ध)रणं, V1 B1 रावणागमनं, D2 रावणवाक्यं, D6 सीताहरणं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D3 om, Ñ2 D5 6 7 52, V1 51, B4 53, Dg1 Dt1 Dm1 D8 9 T G M1 2 46, D1 49, D2 48, M3 47 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

45

V2 illeg up to 12a (cf v l 3 39 1). D6 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M2 with श्रीरामाय नमः.

1 G(ed) om 1c-2b. —a) B2 [तु]त (for तु) —b) Ś1 Dg1 D1-4 G1 M2 तथा पृष्टा, Ñ2 B1 3 4 D5 7 पृष्टैव सा, V1 ततो रता (corrupt), T2 यदा हृता, G1 यथा पृष्टा (sic) (for तदा पृष्टा). Ś1 D1-4 शुचिस्मिता, Ñ1 विचक्षणा, Dg1 Dm1 D8 T2 G M1 Cg k जिहीर्षता(Dm1 D8 °षा), D6 M3 निरीक्ष्य तं, T1 2 जिहीर्षिता, Ct as in text (for °र्षुणा). —c) V1 B1 3 4 वेषेण, Dg1 D6 T1 2 G3 M हिंगेन (for रूपेण) —d) Dg1 Dm1 D1 2 T2 G2 3 M अंगना, Ct as in text (for आत्मना)

2 V2 illeg for 2 (cf v l 1) G(ed) and L(ed) om 2ab (for G[ed], cf. v l. 1) —Note hiatus between a and b. —a) D1 द्य (for first च) Ñ1 Dm1 D1 T1 G1 M2 [ए]व, Dg1 D6 T1 G2 3 [ए]वं, M3 [अ]प, Ct as in text (for [ए]ष) —b) Dm1 D1 ह्यनुक्तो (to avoid hiatus) G2 अनुज्ञे (for अनुक्तो) ॐ Ck एष अनुक्त इति छान्दस सधि । Ct also as in Ck ॐ Ñ1 न, T1 [ऽ]पि (for हि) —c) Dg1 मुहूर्तं (for °र्तं) —d) Ñ1 वचो रावणम् (for सीता वचनम्) —For 2, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 subst, while D2 subst l 2 only for 2cd

870* तदुक्त मधुर वाक्य रावणेन वराङ्गना ।
अचिन्तयित्वा वैदेही ततो रावणमब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 D1 2 वरानना, B1 च मुनेः (for वराङ्गना) —(l 2) Ś1 अचिन्तयित्वा तु, D2 विचिन्तयित्वा (for अचिन्तयित्वा) Ś1 D1-3 तमुवाच द्विजश्रेष्ठ(D2 वरानना) (for the post half)]

—Thereafter D2 cont

871* तूष्णीमस्तेति कृत्वा परुष भाषणे ।
न्यायतो धर्मशीला सा वक्तु समुपचक्रमे ।

3 V2 illeg for 3 (cf v l 1) —a) Ś1 D2 सीता ब्राह्मण, B2 Dg1 D5 7 G2 M1 2 सीता नामास्मि, D1 2 सीता नामेति, M3 नाम्ना सीतेति (for सीता नाम्नास्मि) —d) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 भार्या(Ś1 Ñ1 D1 2 पत्नी) रामस्य धीमत, Dt1 D6 T1 रामस्य महिषी प्रिया(T1 द्विज).

4 V2 illeg for 4 (cf v l 1) Ś1 repeats 4ab after 10 —a) B1 3 [अ]प्युषिता, B4 [अ]भ्यु° (for [अ]ध्यु°) Ś1(both times) D1-3 उषित्वा द्वादशैवाहं, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D8 9 T G2 3 M Cg उषित्वा द्वादश समा, G1 उष्य द्वादश वर्षाणि —b) Ñ1 इक्ष्वाकोश्च, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 S Cg इक्ष्वाकूणा (for राघवस्य). Ś1(both times) D1-3 समा भर्तुर्वेश्मनि ॐ Ct k सर्वकामसमृद्धिनि निवेशन इत्यन्वय ।, Cg मानुषान् भोगान् रतिक्रीडा । अमान्यत्वाय मानुषानित्युक्तम् । वस्तुत स्वय दिव्यभोगपरतया मानुषानित्यवदनुक्तवती । यद्वा मानुषान् मनुष्यत्वेनावतीर्णरामकृतान् भोगान् । अमानुषानिति वा छेद । मनुष्यदुर्लभानित्यर्थः । सर्वकामसमृद्धिनि इति समस्यन्तपाठे सर्वकामसमृद्धिनि इक्ष्वाकूणा इक्ष्वाकुवंश्यस्य रामस्य । पूजाया बहुवचनम् । सीतया भर्तुर्नामाग्रहणम् । निवेशने गृहे । द्वादश समा द्वादश वत्सरान् । अत्यन्तसंयोगे द्वितीया । अमानुषान्भोगान्भुञ्जाना अनुभवन्ती सती उषिता अधिवसितास्मि । व्यत्ययेन क्त्वा प्रत्यय ॐ

G 3 53 4 B 3 47 5 L 3 52 5 ततः संवत्सरादूर्ध्वं सममन्यत मे पतिम् ।
अभिषेचयितुं रामं समेतो राजमन्त्रिभिः ॥ ५
तस्मिन्संभ्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ।
कैकेयी नाम भर्तारं ममार्या याचते वरम् ॥ ६
प्रतिगृह्य तु कैकेयी श्वशुरं सुकृतेन मे ।
मम प्रव्राजनं भर्तुर्भरतस्याभिषेचनम् ।
द्वावयाचत भर्तारं सत्यसंधं नृपोत्तमम् ॥ ७
नाद्य भोक्ष्ये न च स्वप्स्ये न पास्येऽहं कदाचन ।
एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ॥ ८
इति ब्रुवाणां कैकेयीं श्वशुरो मे स मानदः ।
अयाचतार्थैरन्वर्थैर्न च याच्ञां चकार सा ॥ ९
मम भर्ता महातेजा वयसा पञ्चविंशकः ।
रामेति प्रथितो लोके गुणवान्सत्यवाक्शुचिः ।
विशालाक्षो महाबाहुः सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

5 V2 illeg for 5 (cf v l 1) —a) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D2.4.6.8 T1.3 G1.2 M1 तत्र, Cg as in text (for तत) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-4.6.8 S त्रयोदशे वर्ष (for संवत्सरादूर्ध्वं) —b) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-4.6.8 S Cg राजा (for सम) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S Cg [अ]मन्यत प्रभु Ñ1 *-*-** पति (illeg) —c) Ś1 D1-3 राज्ये, M1 illeg Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राजा, M2 वीर (for राम) —d) Ś1 समेतो भवि(?)रानभि, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 समन्त्रि सचिवैः सह

6 V2 illeg for 6 (cf v l 1). —a) Ś1 D1.3 तत (for तस्मिन्) Ś1 सध्रियमाणे, V1 समन्त्यमाणे, B1 संक्रियमाणे (for संभ्रियमाणे) D1 च (for तु) —Ñ1 om 6cd —d) Dg1 T1 Cg आर्या सा D4 T2.3 M1.3 अनार्या, Cr k t as in text (for ममार्या) ※ Ct अनार्येति क्वचित्पाठ ※ Ś1 D1.2 आर्या वरमयाचत, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अनार्या श्वशुर मम

7 V2 illeg for 7 (cf v l 1) Ś1 om 7-9 —a) Ñ1 D5.7 सत्रपृह्य, Dt1 D8 T2 Ct परि°, M3 सा प्र°, Cv r g as in text (for प्रति°) N2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रणयिनी D3 च कैकयी (for तु कैकयी) —b) Ñ2 V1 B3.4 D6 प्रथम (for श्वशुर) T2 सुव्रत च (for सुकृतेन) Ñ2 V1 B3.4 Dg1 Dm1 D6.8 G3 वै, G2 ह, Cm g t as in text (for मे) N1 D3 प्रथम सुहृत्तं नृप, B1 प्रथम प्रहृतेन वै, D1.2 प्रथम सुहृते पति, D7 प्रथम सुहृते वने —d) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 द्वौ वरमयाचत, D1.3 वर परमयाचत Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 om 7(?)

8 V2 illeg for 8 (cf v l 1) Ś1 om 8 (cf v l 7) —a) G1 नात्र (for नाद्य) D8 G2 वा (for च) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 न शयिष्ये न पास्यामि —b) N2 B1.3.4 D5.7 च भोक्ष्ये, Dg1 Dt1 D4 T1.3 G1 M2 पास्ये च, Dm1 D2 च पास्ये, D3.8 च पास्ये, D4 G3 पास्ये न (for पास्येऽहं) ※ Cg पास्य इत्यात्मनेपदमार्षम् ※ Ñ2 Dg1 D1-3 T3 कथचन (for कदाचन) —d) N1 Dt1 D6 G यद्यभिषिच्यते —After 8 N2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

872* यस्त्वया मे वरो दत्तः पुरा देवासुरे रणे ।
तं सत्यं कुरु राजन्त्र प्रतिज्ञापारगो भव ।
वनेनैवाभिषेकेण भरतो मेऽभिषिच्यताम् ।

[(l 2) N2 B3 D7 त, D5 तं (for तत्) —(l 3) = 2 10 27cd Ñ2 B1 D5.7 मम पुत्रश्च भरतो वनेनैवाभिषिच्यताम्] —Ñ2 V1 B1.3.4 cont

873* रामश्च वनं घोरमद्यैव प्रतिपद्यताम् ।
चतुर्दश हि वर्षाणि चीरकृष्णाजिनाम्बर ।
रामश्च प्रेष्यतां शीघ्रं भरतश्चाभिषिच्यताम् ।

[(l 3) B4 erroneously repeats the prior half after 10ab B3.4 स (for first च)]

9 V2 illeg for 9 (cf v l 1) Ś1 om 9 (cf v l 7) Ñ1 om 9-10 —a) D4 G1 एव (for इति) —b) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मे महाराज, Dt1 D6 मे स पार्थिव, D1.3 मे समन्यस्य, T2 मम मानद (for मे स मानद) —c) D1.2 उवाच वाक्यैर् (for अयाचतार्थैर्) T2 अन्यैर् (for अन्वर्थैर्) Ñ2 V1 D5.7 वाक्यैस्तथा कान्त(?) (V1 °न्त)र्थैर्, B1 राज्य ययाचे धर्मेण, B3 वचसैवेयाचि ता धर्मैर्, B4 उवाचैव यतो धर्मे —d) Ñ2 D1.3 न च वाक्य B1 मान्या याच्ञा, B4 न तदाज्ञा (for न च याच्ञा) D1 प्रत्याचष्टे (for चकार सा) D2 वर नान्यमयाचत

10 V2 illeg for 10 (cf v l 1) Ñ1 om 10 (cf v l 9) —a) Ś1 D1.3 तदा मम, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 महावीर्य (for महातेजा) —b) Ś1 D1.3 सप्तविंशक, M2 पञ्चविंशति (for पञ्चविंशक) ※ Cv r पञ्चविंशक पञ्चविंशतिवर्ष इति व्यपदेष्टुं शक्यते । नातिपरिणत इत्यर्थ ।, Cm वनप्रवासमये मम भर्ता वयसा पञ्चविंशक । पञ्चविंश इव । क इवार्थे । पञ्चविंशतिवार्षिक इति व्यपदेष्टुं शक्यते । नातिपरिणत इत्यर्थ ।, Ct वयसा पञ्चविंशक । वननिर्गमनकाल इति शेष । नन्विदमयुक्तम् । 'ऊनषोडशवर्षोऽयम्' इति विश्वामित्र प्रति दशरथोक्त । उषित्वा द्वादश समा ' इत्यग्रोक्तेश्चेति चेन्न । कल्पान्तरत्वात् । अतिवक्ष्यमाणस्यापि राज्य लक्ष्मणाद्विलक्ष्य तात्पर्येणास्यापर्यवसानात्(?) तथोक्ते । यद्वाभिनान्तपञ्चविंशक इत्यर्थ ※ —After 10ab, D1 repeats the prior half of l 3 of 873*, while Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 (after the repetition) Dg1 Dt1 Dm1 D1.3 S ins

874* अष्टादश हि वर्षाणि मम जन्मनि गण्यते ।

[Ś1 [ज]ति V1 B4 D1.3 M3 तु, Dg1 T2 G3 M1.3 Cl

अभिषेकाय तु पितुः समीपं राममागतम् ।
कैकेयी मम भर्तारमित्युवाच द्रुतं वचः ॥ ११

तव पित्रा समाज्ञप्तं ममेदं शृणु राघव ।
भरताय प्रदातव्यमिदं राज्यमकण्टकम् ॥ १२

त्वया तु खलु वस्तव्यं नव वर्षाणि पञ्च च ।
वने प्रव्रज काकुत्स्थ पितरं मोचयानृतात् ॥ १३

तथेत्युवाच तां रामः कैकेयीमकुतोभयः ।
चकार तद्वचस्तस्या मम भर्ता दृढव्रतः ॥ १४

दद्यान्न प्रतिगृह्णीयात्सत्यं ब्रूयान्न चानृतम् ।
एतद्ब्राह्मण रामस्य व्रतं ध्रुवमनुत्तमम् ॥ १५

तस्य भ्राता तु वैमात्रो लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ।
रामस्य पुरुषव्याघ्रः सहायः समरेऽरिहा ॥ १६ G 3. 53. 19 B 3. 47. 19 L 3. 52. 18

च G1 [प]व, G2 om (subm) (for हि) N2 (marg) अथाष दश वर्षाणि D5 ? नवाष्टौ च वर्षाणि (for the prior half) Ś1 D1-3 [अ]प्यायुविंगत्वाद Ñ2 B1 Dg1 D5 7 नगमि गते B3 4 D4 5 जन्म विगम्यते (for जन्मनि गम्यते) G2 गम्यते मम जन्मनि (for the post half) ⊕ Cm मम जन्मनि तदानीं वर्षाणि अष्टादश गम्यन्ते गच्छन्ते । वनवासकाल आरभ्य वर्षाणि दशेति गणयन इति वा ।, Ch मम जन्म चतिं । जन्मारभ्येति यावत् । अत्र काचित् वाक्यान्तरपाठाः रामवयोविषयविषयस्ति । सा नात्रेष्यते । द्वा विंशाम । द्वादशे तु मुने सम्… सीतया चानया सह । पुरेऽवसदिति वाम पञ्चविंशे वनागम । मुन्याश्रमेष्वथ दश पञ्चवत्सर ततस्तथ । अथोम चत्वारिंशे तु सीताप्रवसेष्य विति । ततश्च पञ्चविंशतिवर्षक इति ।, Ct मम जन्मनो वनवासमयसेऽधीनानीत्यर्थे गच्छन इत्याद्यर्थकत्वम् । मम पञ्च दश भाववयमहामृत्पञ्चद्वियाद्यवायुद्धिमनोरूपाण्यष्टादश वर्षाणि पर्वाणि जन्मनि मार्ये गच्छन्ति इति तं मूलीभूता प्रकृतिरितिमिति सूचितम्, ⊕]
—ᶜ) Ś1 D1-3 एषेऽक राम इति स्यातो —ᵈ) Dt1 D6 T3 सत्यवान् (for गुणा°) Ś1 D1-3 सत्यविक्रम, V1 B3 4 Dg1 D4 5 T1 G1 2 सत्यवान्शुचि, Dt1 D6 T3 M2 श्रीलवाञ्शुचि —V2 om 10ᶜᵈ —ᵉ) Ś1 महाबुद्धि (for °बाहु) —After 10 Ś1 repeats 4ᵃᵈ —After 10 Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 T1 2 G M ins

875* कामार्तश्च महात्मना पित्रा दशरथ स्वयम् ।

[Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न तु (B1 च) राजा D6 कामार्त तु T1 कामार्तस्तु (for कामार्तश्च) Dg1 D4 T3 G1 M2 महाबाहु Dt1 D6 °राज (for °त्मना) D1-3 पित्रा तस्य महात्मन (for the post half)]
—All the above MSS cont while Ś1 ins after 4ᵃᵇ (I.) :

876* कैकेय्या प्रियकामार्थं स रामं नाभ्यषेचयत् ।

[T2 रामं स (by transp) Ś1 D1-3 तत्र नाभिषिक्तवान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रामं नैवाभ्यषेचयत् (for the post half)]

11 V2 illeg for 11 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ1 illeg for अभिषे V1 D4 च (for तु) Ś1 तदाभिषेकाय पितु, B1 2 D1-3 अ(B3 D1 2 त)थाभिषेकाय पितु —ᵇ) D6 सर्गीपे (for °पं) —ᶜ) B2 नाम (for मम) —ᵈ) D1 प्रत्युवाच (for द्रु°) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 T1 स्ववश, Dg1 Dm1 D3 G1 2 इदं वच, D4 G1 M Cg पूर्वं वच, T2 (अ)द्रुत वच —B2 repeats erroneously 12ᵃ after 13

12 V2 illeg up to 12ᵃ (cf v l 1) —ᵃ) Ñ2 V1 B1 3 4 D1,7 [अ]भ्यनुज्ञात (B1 °तो, B3 °तु) (for °ज्ञप्त) —ᵇ) V1 तव (for मम) Ś1 D1 2 रघुनन्दन (for शृणु राघव) —ᶜ) Ñ2 V B1 4 D5 7 प्रदास्यामि (for °तव्यम्) —ᵈ) Ś1 D1 2 स्थितं, Ñ2 V B1 4 D5 7 पितृ (for इदं)

13 ᵃ) Ś1 B3 4 D5 च, T1 हि (for तु) —ᶜ) Ñ2 V2 B1 3 4 D1 5 7 T2 वन V2 त्व वन व्रज (for वने प्रव्रज) —ᵈ) D1 मोक्षय (for मोचय) —After 13 B1 repeats erroneously 12ᵃ

14 ᵃ) B1 ततो हि (for तथेति) Ś1 B2 Dm1 D1-3 5 G1 M2 3 [उ]क्त्वा च (B3 स, G1 तु) (for [उ]वाच) —ᵇ) Ñ1 illeg G2 मध्यमाम् (for कैकेयीम्) Ś1 D1 2 अकुतोभया (D2 °यात्) N1 च दृढव्रत, Ñ2 V B3 4 D5 7 पितृव्रत (for अकुतोभय) —ᶜ) N1 अकरोत् (for चकार) Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D1 3 7 8 वचन, G1 च वचस् (for तद्वचस्) Ś1 D2 स चकार वचनं Dt1 D6 श्रुत्वा (for तस्या) —ᵈ) Dg1 Dt1 D4 6 T2 3 G2 M2 transp मम and भर्ता

15 ᵃ) Ś1 Dt1 D6 दद्या न प्रतिगृह्णीया —ᵇ) D1 गिर, D2 नत्त (for सत्य) Ś1 Dt1 D6 ब्रूया न (for ब्रूयान्न) D4 वा (for च) Dg1 transp न and च D1 [अ]नृता Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न ब्रूयादनृता गिर —ᶜᵈ) Ś1 D2 इति (for एतद्) Dg1 वृत्त (for व्रत) Ś1 B2 Dg1 D4 5 धर्मम्, N2 चैतम्, Dt1 D6 T3 एतम् (for ध्रुवम्) V1 D3 5 अनुव्रतं (D5 °त) (for अनुत्तमम्) D2 इति ब्राह्मणयो दत्त चानीत राघवमत (sic)

16 ᵃ) V1 M2 च (for तु) Dg1 Dm1 D3 4 5 T1 2 G1 3 M Cm g k द्वै (M1 also वै inf lin sec m)मात्रो, D1 रघुनो, Ct as in text (for वैमात्रो) ⊕ Cm द्वैमात्र द्वयोर्मात्रोरपत्यं सापत्नमातुः पुत्र इत्यर्थ ।, Cg द्वयोर्मात्रो रपत्यं पुमान् द्वैमात्र । अण् प्रत्यय । "मातुरुत्संख्या " इत्युदा दशाभाव आर्ष । पूर्वोक्तरं च छान्दसम् ।, Ck वैमात्र इति । विभिन्नाया मातुरपत्यं वैमात्र । मातृशब्दस्य स्वस्रादित्वेन स्त्री प्रत्ययाभावात् ङ्प् । असङ्ख्यादिपूर्वत्वाच्चापि मातुरित्युदित् । अत्र केवल अपत्योऽर्थ । भिन्नोदरभ्रातत्यर्थ ।, Ct वैमात्र । शुभ्रा दिषु मातृशब्दपाठेऽप्यपरोऽर्थ । असहोदरो भ्रातत्यर्थ । विभिन्ना या मातुरपत्यं वैमात्र ⊕ G2 भ्राता तु तस्य वैमात्रो —D1 om 16ᶜ-17ᵇ —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 समपद्यत (for समरेऽरिहा) —After 16 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

G 3.57.21 B 3.47.19 L 3.51.18 स भ्राता लक्ष्मणो नाम धर्मचारी दृढव्रतः ।
अन्वगच्छद्धनुष्पाणिः प्रव्रजन्तं मया सह ॥ १७
ते वयं प्रच्युता राज्यात्कैकेय्यास्तु कृते त्रयः ।
विचराम द्विजश्रेष्ठ वनं गम्भीरमोजसा ॥ १८
समाश्वस मुहूर्तं तु शक्यं वस्तुमिह त्वया ।
आगमिष्यति मे भर्ता वन्यमादाय पुष्कलम् ॥ १९
स त्वं नाम च गोत्रं च कुलमाचक्ष्व तत्त्वतः ।
एकश्च दण्डकारण्ये किमर्थं चरसि द्विज ॥ २०
एवं ब्रुवत्यां सीतायां रामपत्न्यां महाबलः ।
प्रत्युवाचोत्तरं तीव्रं रावणो राक्षसाधिपः ॥ २१
येन वित्रासिता लोकाः सदेवासुरपन्नगाः ।
अहं स रावणो नाम सीते रक्षोगणेश्वरः ॥ २२

877* ततोऽभ्यसमस्ततस्त्वा रावणो हनुमद्वच ।
लक्ष्मणं प्रत्युवाचेद सत्ये मे स्थित मन ।

17 V1 D1 om. 17ab (for D1 cf. v.l. 16). V1 om. 17–18b. —a) Ś2 V2 भ्राता तु, B1.2.4 स भ्राता, D4 तद्भ्राता, G2 मद्भ्राता (for स भ्राता). Ś2 V2 B1.2.4 धीमान्, Dg1 T2 नित्य (for नाम). D2.7 भ्राता लक्ष्मण धीमान् —b) Dt1 D4 ब्रह्मचारी (for धर्म°). V2 V3 B1.2.4 D2.7 महात्म, Dg1 Dm1 D5 T3 G M1.3 महायश, M2 महाव्रत (for दृढव्रत). —For 17cd, Ś1 D1 a subst.

878* स भ्रातर महाबाहु भक्त्या परमया सदा ।

[Ś1 महाबाहु. D1 सन्न (for °मया). Ś1 सन्नतवान्].
—D1 reads 17cd in marg —c) Ś2 B2 D4 अनु(D4 °न्व)गच्छद्. Ś1 महाबाहुः, D1–3 महावीर्य (D3 °र्यं) (for धनुष्पाणि) —V1 illeg. for 17d —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D2.7(m) a T G M1.3 ins.

879* स वीरो तापसरूपेण तया सह महानुज ।
प्रविष्टो दण्डकारण्य धर्मनित्यो दृढव्रत ।

[(l. 1) D1 त्वा. T1 नाथ (for सह). D4 मनुज: (for महा°). —(l. 2) K(ed.) नियतो (for दृढव्रत)]

18 V1 om. 18ab (cf. v.l. 17). —a) V1 Dg1 D1.3 T2 च (T2 सु) कृता, Ś2 B1.2.4 D2.7 वचनात् (for तु कृते). V2 कैकेयीवचनात्रय —c) Ś1 V V B1.2.4 D1.3.7 G M1.3 विचरामो. T1 इह रामो (sic) (for विचराम). —After 18, Ś2 V B1.2.4 D2.7 ins.

880* अलिन्द्यात्कमृगाकीर्ण वन प्रतिवसामहे ।

[G(ed.) नलिन्द्. V1 B1 महदीर्णे (for मृगा°)]

19 a) Ś1 T3 समाश्वस्य D3 समाश्वसन् (for °श्वस) D1 मुहूर्त (for °र्तं). V1 D1–3 च (for तु). Ś2 V B1.2.4 D2.7 सभामस्मिन्हि तावत्र —b) B1 मया वस्तुं, B2 वस्तु वाक्यम् (by transp.). Cg as in text (for शक्यं वस्तुम्). V1 शक्यमस्मिन्तु (i.e.) तथा. V2 D2.7 मया वस्तुमिह त्वया —d) D2.7 आहृत्य (for आदाय). V2 पुष्कल: B1 पुष्कल (for पुष्कलम्). —After 19, Dg1 (in marg.) Dt1 Dm1 D2.4 T G1 ins.

881* लक्ष्मणोऽपि महाबाहु हत्वा दाश्चापि बहु ।
T1 [ग, महानबहु (for °श्च बहु)]

20 a) V1 त्वं हि (for स त्वं). Cm स त्वमिति । कुलशब्देन मातृकुलम्, गोत्रशब्देन पितृकुलमुच्यते । Ct कुल प्रसिद्धवंशकुलम् । यद्वा गोत्रं पितृकुलम् । कुलं मातुः । —b) Ś1 V V1 B1.2.4 Dm1 D1.2.4 T1 M2 धा(D2 वा)चक्ष्व (for आचक्ष्व) —c) Ś1 D1.3 एकस्त्वं, V1 किमर्थं (for एकश्च). V2 Dm1 D1.2.5 G2 दण्डकारण्य —d) Ś2 एकश्च (for किमर्थं). —After 20, V1 ins.

882* सीतया सोऽथ सपृष्ट प्रहसन्नाभ्यभाषत ।
विदर्शयन्द्विजश्चुक्लान्समान्क्रूरविरोध्य च ।

while V2 V B1.2.4 D2.7 ins.

883* रामो न सदयो नास्ति यथा त्वा संकसप्यात ।
नतपश्च प्रियास्तस्य नर्तुं प्रियवयस्य मे ।

[(l. 1) V2 B2 नम. V2 B1 [5 नि. V2 तु (for मे)]. —(l. 2) V B1.2.4 नर्ता (for भर्तु). V1 प्रियस्तथ, V2 B1 प्रियवयम, B2.4 प्रियश्च च (for °वयस्य)]

21 V1 om. 21. —a) Ś1 D1.3 ब्रुवत्या: Dg1 Dt1 T1 G ब्रुवत्या, M1 वदन्त्या (for ब्रुवत्या) Ś1 D1–3 सीताया (for °या) —b) Ś1 D1–3 रामपत्न्या (for °त्न्या). Ś2 D2.7 स रावण (for महाबल:) —cd) Ś1 D1.3 वचनं (for [उ]त्तर). D3 राक्षसेश्वर. V2 V B1.2.4 D2.7 क्रान्तवाक्याद्वस्त्र राक्षसश्चिदमब्रवीत् —After 21, Ś2 V B1.2.4 D2.7 ins.

884* शृणु यत्र यतश्चाह श्रुत्वा मां प्रतिभाषय ।
अनेन वचसा भद्रे स्वयं त्वा प्रश्नुनार्हति ।

[(l. 1) B2 प्रत्यन्तस्व (for °मानय). B1 reads from l. 2 up to 22 in marg.]

22 B1 reads 22 in marg. (cf. v.l. 884*) —a) V2 V B1.2.4 D2.7 विद्राविता (for वित्रासिता). M3 दृप्ता (for लोका) —b) Dt1 मानवा, D1 मानुषा (for °पन्नगा) Ś1 D1.3 मानवा: सवासवा, V1 सदेवा मानुषा (corrupt). V2 V B2.4 D2.7 मानवा (V सनार D3 lacuna) मानवाधिपा, B1 मानवा मनकल्मषा. —c) T2.3 तु (for स) —d) Ś1 D1–3 नाम राक्षसपुंगव, V1 ** इन्द्र. V2 D2.7 सर्वलोकस्य दारुण, V1 सर्वलोकभयंकर, V B1.2.4 सर्वलोकभयावह (V2 °भयान्) —After 22, V V B1.2.4 D2.7 ins.

885* यस्यादन्यास्य मुधोऽपि सर्वो रक्षति दानवम् ।
भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्नो वरवर्णिनि ।

त्वां तु काञ्चनवर्णाभां दृष्ट्वा कौशेयवासिनीम् ।
रतिं स्वकेषु दारेषु नाधिगच्छाम्यनिन्दिते ॥ २३
बह्वीनामुत्तमस्त्रीणामाहृतानामितस्ततः ।
सर्वासामेव भद्रं ते ममाग्रमहिषी भव ॥ २४
लङ्का नाम समुद्रस्य मध्ये मम महापुरी ।
सागरेण परिक्षिप्ता निविष्टा गिरिमूर्धनि ॥ २५
तत्र सीते मया सार्धं वनेषु विचरिष्यसि ।
न चास्यारण्यवासस्य स्पृहयिष्यसि भामिनि ॥ २६
पञ्च दास्यः सहस्राणि सर्वाभरणभूषिताः ।
सीते परिचरिष्यन्ति भार्या भवसि मे यदि ॥ २७
रावणेनैवमुक्ता तु कुपिता जनकात्मजा ।
प्रत्युवाचानवद्याङ्गी तमनादृत्य राक्षसम् ॥ २८
महागिरिमिवाकम्प्यं महेन्द्रसदृशं पतिम् ।
महोदधिमिवाक्षोभ्यमहं राममनुव्रता ॥ २९ G 3 53 44 B 3 47 33 L 3 52 31

पुरो विश्रवस पुत्र पौलस्त्योऽहं महात्मन ।
पुलस्त्यो ब्रह्मण पुत्र पौत्रस्तस्याहमङ्गन ।
स्वयंभुवा दत्तवर कामरूपी मनोगति ।
दशग्रीव इति ख्यातो लोके ख्यातपराक्रम ।
विश्रुत कर्मेन नाम रावणोऽस्मि शुचिस्मिते ।

[Ñ2 om l 1 —(l 1) V3 (for न) —Ñ1 transp l 2 and l 3 —(l 2) Ñ2 V मायातो (for °वचे) —(l 3) B1 महाबल (for °रतन) Ñ1 साक्षाद्विश्रवस पुत्र पौलस्त्यकुलनन्दन —Ñ1 om l 4 7 —After l 6, V3 B1 3 4 ins

885(A)* वरुण मयम मंद्र विश्व वासयो जगत् ।

[V3 वरुण ममेंद्र (subm) (for the prior half) V3 B1 मम (for जगत्)]

—(l 7) V1 शुचिवते (for °स्मिते)]

23 a) Ñ2 B1 D4 6 7 च (for तु) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 -नामाभा, Dg1 T2 -वर्णांगीं (for -वर्णाभां) —b) V2 V B1 3 4 D5 7 पीत (for दृष्ट्वा) V1 B1 -वाससीं (Ñ1 °स) (for -वासिनीम्) —c) Ś1 D1 3 नाहं, D4 रत (for रतिं) V1 च दरषु (for स्वकेषु) —d) Ś1 D1 3 तु (Ś1 प्री)ति निद्रामि (D1 वद्मामि) (for नाधिगच्छामि) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 चिवयन् (for [अ]निन्दिते)

24 b) Ś1 V V B1 3 4 D1 3 5 7 भार्याणां मम सर्वशः (V3 चैव हि) —c) Ñ V B1 3 4 D5 7 तासां त्वं, Dg1 T2 मे भद्र, T2 भद्रे त्व (for भद्रं ते) Ś1 D1-3 सर्वासां त्वं वरारोह —d) Ñ1 transp मम and भव Ś1 सारस्था भविष्यसि, D1 3 तासामग्र्य (D1 °ग्रि D5 [with hiatus]) अग्र मम) भविष्यसि

25 b) T1 2 G3 M1 मम मध्ये (by transp) (for मध्ये मम) Ś1 D1 3 द्वीपे श्रीमति सा पुरी, V3 पारे पारे पुरी मम, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 द्वीपे श्रेष्ठा पुरी मम —c) T3 विनिक्षिप्ता (for परि°) —d) V1 Dg1 T1 नग (for गिरि) —After 25 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

886* तत्रहममयै शुभ्रैर्हर्म्यैरभ्यलंकृता ।
प्राकारैस्तोरणैर्दिव्यैः प्रासादाट्टालसंचया ।
विश्रुता त्रिषु लोकेषु यथेन्द्रस्यामरावती ।

[Ñ2 V3 D5 7 om l 1 —(l 2) B1 3 ग्याम (for प्राक) V3 संचिता (for °चया) V3 B1 3 प्रासादाट्टालसि (V3 °स)का, B1 प्रसादाट्टालशिरा (for the post half)]

—Ñ2 V B1 3 4 D5 7 cont Ś1 D1 3 ins after 25

887* नीलजीमूतवर्णाना राक्षसानां महापुरी ।
विश्वकर्मकृता दिव्या त्रिशद्योजनमायता ।

[(l 1) D1 -वर्णाभा (for °ना) Ñ2 महात्मना (for °पुरी) —(l 2) After the prior half V1 ins

887(A)* नानारत्नविभूषिता ।
शतयोजनविस्तीर्णा

{ B2 4 त्रिंशद्योजनविस्तृता (for the post half) }]

26 b) Ś1 Dg1 G M2 3 विहरिष्यसि —c) Ñ1 B2 (स)च (for च) V2 D1 Dm1 D4 8 G2 वन (for [अ]रण्य) —d) D3 विस्मरिष्यसि (for स्पृहयि°) Ñ1 शोभने, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मानिनि —After 26 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

888* मम मूर्धाभिषिक्तस्य राक्षसानां महात्मनाम् ।
सुरूपा रहतो भार्यास्तास्त्वं प्रथमा भव ।

[(l 1) V2 D5 7 मूर्धाभिषिक्तानां (for °क्तस्य)]

27 a) B2 सा श्र (for पञ्च) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dm1 D1 3 5 7 8 T2 G3 M3 नासी, G2 दास (for दास्य) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 शतानि त्वां, Ñ1 -सहस्रस्य (for सहस्राणि) —b) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D1 3 भूषिता (for °ता) —c) Ñ1 सीत त्वोपचरिष्यति —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 भार्या मे भव शोभन (D2 °मिता) —After 27 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

889* सप्तसप्तकवाटाढ्यमष्टाष्टकविभूषितं ।
पद्मपद्मकतत्त्वनो रावणोऽहं भजस्व माम् ।

[(l 1) B1 3 -विभूषा (for °षित) D1 महाह***-* (lacuna) (for the post half)]

28 a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 सा (for तु) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रुषिता (for कुपिता) —c) Ś1 D1 3 तमुवाच (for प्रत्यु°) —d) Ś1 D1 3 मनादृत्य तु (with hiatus) (for तमनादृत्य) —After 28, Ñ1 ins while V3 cont after 892*

890* किं त्वं वेधवध चैव सपद्मवनमलंकृतम् ।
आदर कथयन्मूढ त्वं पाप कं गमिष्यसि ।

29 a) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 महाचलम्; Ñ2 V B1 D1 3 5 7

G 3 53 29 B 3 47 35 L 3 52 32 महाबाहुं महोरस्कं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
नृसिंहं सिंहसंकाशमहं राममनुव्रता ॥ ३०
पूर्णचन्द्राननं वीरं राजवत्सं जितेन्द्रियम् ।
पृथुकीर्तिं महाबाहुमहं राममनुव्रता ॥ ३१
त्वं पुनर्जम्बुकः सिंहीं मामिहेच्छसि दुर्लभाम् ।
नाहं शक्या त्वया स्प्रष्टुमादित्यस्य प्रभा यथा ॥ ३२
पादपान्काञ्चनान्नूनं बहून्पश्यसि मन्दभाक् ।
राघवस्य प्रिया भार्या यस्त्वमिच्छसि रावण ॥ ३३

°च्छकम् (for °मिनम्) Ś1 G2 इद्वाकप्य(Ś1 °प), Ñ D5 7 इवाकप, D8 महाकाय (for इवाकम्प्य) —^{b}) Ś1 D1-3 नागेंद्र (for महेन्द्र) Dm1 D8 T1 G3 सदृशद्युति (for °श पतिम्) —After 29 Ś1 reads 31^{ab} while Dg1 Dt1 Dm2 D4 6 T1 3 G1 3 M ins

891* सर्वलक्षणसम्पन्नं न्यग्रोधपरिमण्डलम् ।
सत्यसंधं महाभागमहं राममनुव्रता ।

[(l 2) T1 महाबाहुम् (for °भागम्) D4 G1 M3 transp महाभागम् and अहं रामम् ❀ Cg न्यग्रोधपरिमण्डलं वटवृक्षमिव महापरिणाहम् । यद्वा न्यग्रोधवद्बहुशाखं बहुलोम तद्वत् सर्वसमाश्रयणीयमिति वा । यद्वा कूपोदकं वटच्छाया युवतीनां स्तनद्वयम् । शीतकाले भवत्युष्णमुष्णकाले च शीतलम् । इत्युक्तरीत्या सर्वकालेऽपि सर्वजनानुकूलमित्यर्थः ❀

30 Ñ1 T2 om (hapl) 30 Ñ2 V B1 3,4 D2 5 7 transp 30 and 31 —^{a}) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 महाबल (for °बाहु) —^{c}) ❀ Ct नृसिंहमित्यस्य हिरण्यकशिपुहन्तृत्वम् व्यङ्ग्यम् ❀ Dm1 D8 G3 विक्रान्तम् (for सकाशम्) Ś1 D1 3 सिंहं सिंहीव दुर्धर्षम्, Ñ2 V B1 2,4 D5 7 सिंहं सिंहीव विक्रान्तम् —After 30 Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins V2 ins after 28

892* जनकस्य सुता राज्ञः स्नुषा दशरथस्य च ।
रामस्य दयिता भार्या विद्धि मां पतिदेवताम् ।
पितुर्निदेशाद्वीरं वनवासकृतक्षणम् ।
अनुव्रता चानुगता विद्धि मां व्रतचारिणीम् ।
तमिन्द्रसमकर्माणं सर्वलोकसुखावहम् । [5]
मां विद्धि संश्रितां नित्यं शचीमिव पुरंदरम् ।
महात्मनि महाभागे रामे शस्त्रभृतां वरे ।
भक्तां भर्तरि मां विद्धि वसिष्ठेऽरुन्धतीमिव ।
अनाधृष्ये सपत्नानां खड्गबाणधनुर्धरे ।
भर्तर्यनन्यां मां विद्धि स्वाहामिव हुताशने । [10]
संश्रित्य सुखमेधन्ते यं प्रजा दासवत्सलम् ।
तस्मिन्भर्तारं मां विद्धि विष्णौ श्रियमिवाचलाम् ।
मद्भावानुरक्तां मां शस्यैतां वशवर्तिनीम् ।
सम्यक् प्रसुप्तां रामे विद्धि छायामिव ध्रुव ।

[(l 1) B1 विद्धि (for राज्ञः) —(l 2) V2 पत्नी (for भार्या) —(l 3) B3 निर्योगाद् (for निदेशाद्) V2 कृत D1,3 कृत (for धृत) —(l 4) B1 3 ब्रह्मचारिणी (for व्रत°) —(l 5) B4 तमिन्द्र विक्रमाणं (for the prior half). V2 लोके (for लोक-) —D4 om l 6 —(l 6) V2 राम, B1 स्थितां (for श्रितां) —(l 7) B1 3 धर्मभृतां (for शस्त्र°) V2 गजधर्मभृतां वरे (for the post half) —(l 8) V1 B1 3 नित्यां (V2 °त्य) (for भक्तां) —V2 illeg for the post half —Ñ2 D5 7 om l 9 —(l 9) V1 B2 अप्रधर्षे, B4 अप्रधार्ये (for अनाधृष्ये) V2 रामे खड्गधनुर्धरे B1 4 चापखड्गधरेऽपि (for the post half) —V2 illeg from स्वाहाम् in l 10 up to l 14 B3 om l 11–12 —(l 11) B3 प्रभा (for प्रजा) —(l 13) B1 3 4 तस्यैव (for तस्यैनां) —(l 14) B1 3 ध्रुवा (for ध्रुवे)]

—Thereafter V2 cont 890*

—After 30 (transp) V1 reads 37^{cdef}, 35^{ab} and 32^{ab}

31 D1 3 G2 om (D1 G2 hapl) 31 Ś1 reads 31^{ab} after 29 Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 transp 30 and 31 —^{a}) Ś1 Ñ V B1 3,4 D2 5 7 पद्मनिभ (for चन्द्रानन) Ś1 D13 Dm1 D6 8 G3 राम, Ñ2 V B1 3 4 D7 शूर (for वीर) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 7 M1 राजपुत्र, D3 रामभद्र (for राजवत्स) Ñ2 V1 D7 यशस्विन (for जितेन्द्रियम्) Dg1 T3 राजलक्ष(T2 °म लक्ष्म)णसंयुतं ❀ Ct राजा चासौ वत्सश्रेष्ठरामस्त, यद्वा दशरथपुत्रम्, ❀ —Ś1 om and V2 illeg for 31^{cd} —^{c}) B3 पृथुकीर्ति, Dg1 T2 ध्रुवकीर्ति (for पृथुकीर्ति) Ñ B1 3 D5 7 T2 महावीर्यम्, V1 °धैर्य, B4 °कीर्तिम्, Dg1 T3 °सत्त्वम्, D4 T1 G1 3 M1 °रमानस, M3 °भागम् (for महाबाहुम्) —^{d}) V1 महाबाहुम् (for अहं रामम्)

32 V1 reads 32^{ab} after 35^{ab} (cf v l 30) —^{ab}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 व्याघ्रीं (for सिंहीं) Ñ V B1 3 4 D5 7 T1 मामिच्छसि सुदुर्लभाम् (for ^{b}) Ś1 D1 3 जम्बुकस्त्वं नर(D3 पुनर्)व्याघ्रीं मामुपासितुमिच्छसि —V2 om 32^{cd} —^{c}) Ś1 D2 च (for [अ]हं) V1 प्राप्तुं D1 3 T2 द्रष्टुम् (for स्प्रष्टुम्) —^{d}) Ñ1 भास्करस्य (for आदित्यस्य) Ś1 Ñ1 B1 Dg1 T3 प्रभा (for प्रभा) Ñ1 B1 इव (for यथा) B4 D1 यथा प्रभा (by transp) (for प्रभा यथा) —After 32 Ś1 D1 3 read 36^{ab}

33 Ś1 D3 om 33–35^b D1 om V2 illeg for 33 —^{b}) M3 द्रक्ष्यसि (for पश्यसि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दुर्मते (for मन्दभाक्) ❀ Cg पादपानिति । आसन्नमरणा वृक्षान्स्वर्णमयान्पश्यन्तीति प्रसिद्धिः । मन्दभाक् मन्दभाग्य । यद्वा मन्दं क्षीणमायुरादिकं भजतीति मन्दभाक् । मद्भिलाषपुरस्सरं सद्यो मरिष्यसीति भावः ❀ —^{c}) G1 स त्वम् (for यस्त्वम्) Dt1 lacuna D4 6 राक्षस (for रावण) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि, Dm1 D8 G3 भवितुं त्वमिच्छसि D7 बलात्त्वं हर्तुमिच्छसि —After 33 Ñ2 ins

क्षुधितस्य च सिंहस्य मृगशत्रोस्तरस्विनः ।
आशीविषस्य वदनाद्दंष्ट्रामादातुमिच्छसि ॥ ३४
मन्दरं पर्वतश्रेष्ठं पाणिना हर्तुमिच्छसि ।
कालकूटं विषं पीत्वा स्वस्तिमान्गन्तुमिच्छसि ॥ ३५
अक्षि सूच्या प्रमृजसि जिह्वया लेढि च क्षुरम् ।
राघवस्य प्रियां भार्यामधिगन्तुं त्वमिच्छसि ॥ ३६

G 3 53 50
B 3 47 42
L 3 52 35

893* यो रामस्य प्रियां भार्यां स्वरूपं नेतुमिच्छसि ।

—Thereafter Ñ2 reads 37^{cdef} —After 33 B1 reads 35^{ab} (including star passages) while D1 reads 38^{ab} —After 33 D5 reads 37^{ef} twice (second time as in Ñ1)

34 Ś1 D2 om 34 (cf v l 33) D1 3 transp ^{ab} (followed by 894*) and ^{cd} and D1 reads 34 after 35 —^{a}) Dg1 [ह]व, D1 3 4 T1 G2 3 M [ए]व (for च) ⁂ Cg क्षुधितस्य तरस्विन इति चाशीविषस्यापि विशेषणम् ⁂ V2 B1 3 4 कोपितस्ये(B4 °स्यै)व बलिनो —^{c}) D1 2 कुद्धस्य, T1 च मुखाद् (for वदनाद्) —^{d}) M1 आहर्तुम् (for आदातुम्) D1 3 पुरतः स्थातुमिच्छसि, G2 हर्तानादातुमिच्छसि —For 34^{cd}, Ñ1 subst, D1 3 ins after 34^{ab}

894* आमिषं खादतो मोहाद्ग्रासादाहर्तुमिच्छसि ।

[Ñ1 आमिषान्यस्तो घोरान् (for the prior half) D1 आदातुम् (for आहर्तुम्)]

—For 34, Ñ2 V1 D5(Ñ2 reads after 37, D5 after 37^{ef} [r.]) 2 subst V2 B1 3 4 ins after 34^{ab}

895* सिंहस्य खादतो मांसं मुखादादातुमिच्छसि ।

[V2 illeg after सिंहस्य]

—Ñ2 V1 B3 D5 cont

896* यो रामस्य प्रियां भार्यां बलाद्धर्तुमिहेच्छसि ।

[Ñ2 त्वमाहर्तुमिहेच्छसि, V1 दर्पो नेतुमिहेच्छसि, D5 त्वं मा हर्तुमिहेच्छसि (for the post half)]

—After 34 M3 reads 39^{ab}, 38^{ab}, 36 and 39^{cd} (r.) (including star passages)

35 For sequence in Ñ1, cf v l 30 Ś1 D1 2 G1 M3 om 35^{ab} (for Ś1 D2 cf v l 33) D4 om (hapl) 35 and 36 Ñ1 Ñ2 om (hapl) 35 B2 reads 35^{ab} (including star passages) after 33 D3 transp ^{ab} and ^{cd} —^{b}) T1 हर्तुम् (for हर्तुम्) —After 35^{ab}, Ñ2 B1 3 4 ins

897* यो रामस्य प्रियां भार्यां मामितो नेतुमिच्छसि ।

[D3 स्वपुरीं (for मामितो) B1 बलात्त्वं हर्तुमिच्छसि (for the post half)]

—B2 cont D4 ins after 35^{ab}

898* यो रामस्य प्रियां भार्यां पापबुद्ध्या निरीक्षसे ।

[D5 निरीक्षसे]

—Thereafter B3 (further) D5 cont 902*

—After 35^{ab} T1 ins the line of 35^{cd} —D3 om (hapl) 35^{c}–37^{d} T2 om (hapl) 35^{cd} —^{c}) V1 Dg1 Dt1 D1–4 T3 G1 3 M कालकूट (for $^{\circ}$टं) —After 35, V1 B1 ins

899* यो रामस्य प्रियां भार्यां स्वपुरीं नेतुमिच्छसि ।

[V3 पुरीं नेतुं त्वमिच्छसि (for the post half)]

—After 35 B3 reads 36^{cdef} while D2 reads 34 (^{ab} and ^{cd} transp) whereas T1 reads for the first time 38^{cd} repeating it in its proper place

36 For sequence in M3 cf v l 34 D4 1 om 36, cf v l 35) G1 om (hapl) 36–37^{b} M3 reads 37, 38^{ab} and 36 after 39 V2 illeg for 36^{ab} —^{a}) G2 अक्ष्णी (for अक्षि) Ś1 D2–3 G2 विमृजसि (for प्रमृजसि) Ñ1 अक्षिणी हाजसे सूच्या —^{b}) Ś1 लिखसि, Ñ1 लिहसे, D1–2 लिहसि, M1 लेढि च (for लेढि च) —For 36^{ab} Ñ2 V1 B1 2,4 D7 subst

900* त्वं क्षुरं जिह्वया लेक्षि सूच्या स्पृशसि लोचने ।

[V1 त्वं क्षुरकधारां लेक्षि (subm) (for the prior half) V1 B1 लोचन (for $^{\circ}$ने)]

—After 36^{ab} Ñ1 reads 39^{cd} 908* 39^{ab} and 38 —After 36^{ab} M1 ins while Ñ1 after 37^{ab}, G1 after 38 and M2 ins after 38^{ab}

901* दृष्ट्वा विषं महाघोरमयूरस्था तृदसे नराम् ।

[Ñ1 मुख (for मुसल्)]

—D1 2 om 36^{c}–37^{d} D2 om 36^{cd} —^{c}) Ś1 श्रीरामस्य, Ñ2 V2 B2 3,4 D7 G2 M1 यो रामस्य (for राघवस्य) —^{d}) Ś1 अपहर्तुं M2 अभिमर्षं (for अधिगन्तुं) Ñ1 योऽभिहर्तुमिहेच्छसि, Ñ2 V1 B1 2 4 D7 पापबुद्ध्या निरीक्षसे (B1 $^{\circ}$क्ष)से —After 36 Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D M2 ins B3 D5 cont after 898* D1–3 ins after 37

902* व्याघ्रबालस्य दुष्प्राप्यं प्रज्ञानाद्धर्तुमिच्छसि ।

[D1 पुत्रम् (for प्रज्ञम्) M2 दन्तानि (for दन्तानि)]

—Ś1 D1 2 cont

903* सिंहं सुप्तं वने दुर्गे मोल्याद्बोधयसे तदा ।

[D1 om (hapl) from दुर्गे up to 40^{a}. D2 दुर्ग]

—Ñ2 V1 B1,2,4 D7 cont.

904* यो रामस्य प्रियां भार्यां निर्धर्षयितुमिच्छसि ।

G 3 53 52
B 3 47 42
L 3 52 0

अवसज्य शिलां कण्ठे समुद्रं तर्तुमिच्छसि ।
सूर्याचन्द्रमसौ चाभौ पाणिभ्यां हर्तुमिच्छसि ।
यो रामस्य प्रियां भार्यां प्रधर्षयितुमिच्छसि ॥ ३७

अग्निं प्रज्वलितं दृष्ट्वा वस्त्रेणाहर्तुमिच्छसि ।
कल्याणवृत्तां रामस्य यो भार्यां हर्तुमिच्छसि ॥ ३८

अयोमुखानां शूलानामग्रे चरितुमिच्छसि ।
रामस्य सदृशीं भार्यां योऽधिगन्तुं त्वमिच्छसि ॥ ३९

यदन्तरं सिंहशृगालयोर्वने
यदन्तरं स्यन्दनिकासमुद्रयोः ।
सुराग्र्यसौवीरकयोर्यदन्तरं
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४०

यदन्तरं काञ्चनसीसलोहयो
र्यदन्तरं चन्दनवारिपङ्कयोः ।
यदन्तरं हस्तिबिडालयोर्वने
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४१

37 For sequence in V1 M2 cf v l 30 and 36 D1 3 5 om 37^{abcd} G1 om 37^{ab} (for D5 cf v l 35 and for D1 2 G1 36) Ś1 M3 om (M3 hapl) V2 illeg for 37 N1 D2 transp 37^{ab} and 37^{cd} Dg1 T3 repeat 37^{ab} after 37 —^{a}) N2 B1 अवसज्य V2 आसज्य च D3 मवदध्य (for अवसज्य) —^{b}) N2 सागरे N2 V1 B1 3 4 D3 7 सागर (for समुद्र) —After 37^{ab} N1 ins 901* while T3 (second time) ins the line of 39^{cd} —After 37^{ab} N2 B1 3 4 ins

905* रामस्य दयिता भार्यां यस्त्व हर्तुमिहेच्छसि ।

[D3 धर्षयितुम् (for यस्त्व हर्तुम्)]

—D7 om (hapl) 37^{cd} N2 reads 37^{cdef} after 893* while B3 reads 37^{cde} after 35 —^{c}) N V1 B1 3 4 D5 द्यौ (for चोभौ) —^{d}) N2 B1 3 4 Dm1 D3 8 G2 3 पाणिना (for °भ्याम्) N N2 B1 3 4 D5 स्प्रष्टुम् (for हर्तुम्) —D3 reads 37^{ef} twice (second time as in N2) after 33 —^{e}) D7 G1 रामस्य दयिता (G1 सदृशीं) भार्यां —^{f}) N2 N1 B1 3 4 वशाच्च हर्तुमिच्छसि Dg1 T3 G3 अधिगन्तु त्वमिच्छसि D1 2 अपहर्तुं समद्य (D2 मिच्छ)सि D3 अपहर्तुमिहेच्छसि D3 7 यस्त्व हर्तुमिहेच्छसि G1 यस्त्व धर्षयितुमिच्छसि M3 प्रसभर्षयितुमिच्छसि —After 37 N2 reads 895* Dg1 T3 repeat 37^{ab} while D3 reads 895* after 37^{ef} (r) —After 37 Dm1 reads 39^{ab} while D1 3 ins 902*

38 For sequence in N1 M2 3 cf v l 34 and 36 N1 T3 om (hapl) 38 D1 G1 om (hapl) 38^{ab} Ś1 D1 2 read 38^{ab} after 32 N2 B1 3 4 D5 7 transp 38 and 39 D3 reads 38^{ab} after 33 D3 reads 39^{ab} after 39^{ab} —^{a}) N2 V2 B1 3 4 D1 7 दृष्ट्वा T3 दृष्ट्वा G3 कृत्वा M3 दात (for दृष्ट्वा) N2 V2 B1 3 4 D1 7 वस्त्रात नेतुम् (for वस्त्रेणाहर्तुम्) Ś1 D1 2 पावकस्य समिद्धस्य शिखां त्वं स्प्रष्टुमिच्छसि —After 38^{ab} M3 ins 901* —T3 repeats 38^{cd} here (cf v l 35) Ś1 om 38^{c}–40 D1 om 38^{c}–40^{a} D4 3 om (hapl) 38^{c}–39 M3 om (hapl) 38^{c}–39^{b} —^{c}) Dt1 D6 T3 यो भार्यां (for रामस्य) —^{d}) V1 D1 2 भार्यां यो (by transp) Dt1 D6 T2 रामस्याहर्तुमिच्छसि —After 38 N1 ins

906* *** ** ** त्वमभिकाङ्क्षसे ।

while N2 B1 3 4 D5 7 ins V1 ins after 39

907* कृष्णसर्पमतिक्रुद्धं श्वसन्तं च महाविषम् ।
स्प्रष्टुमिच्छसि हस्तेन यस्मात् त्वमनुकाङ्क्षसे ।

[(l 1) N2 D5,7 तु B2 om (for त्व) N1 श्वसन्तं तु G(ed) निश्वसन्त (for श्वसन्तं त्व) —(l 2) V1 B1 3 4 अभिकाङ्क्षसि (B4 °से) (for अनुकाङ्क्षसे)]

—After 38 G1 ins 901*

39 For sequence in N1 M2 3 cf v l 34 and 36 Ś1 D1 3 om 39 M3 om 39^{ab} (for all cf v l 38) N2 illeg for 39 41 N2 B1 3 4 D5 transp 38 and 39 Dg1 transp ^{ab} and ^{cd} and repeats 39^{cd} in its proper place Dm1 reads 39^{ab} after 37 —^{a}) Dt1 D6 T2 मध्ये (for अग्रे) B1 भक्षितुम् Dg1 पतितुम् (for चरितुम्) N1 अग्रेषु परिक्रमसे —After 39^{ab} D5 reads 38^{ab} —G1 om (hapl) 39^{cd} —^{c}) T3 G2 M3 दयिता (for सदृशीं) —^{d}) Dm1 D6 G3 [5 भिगन्तु (for ऽधि°) N1 योऽधिहर्तुमिहेच्छसि N2 N1 B4 D5 7 यदि त्व नेतुमिच्छसि B1 यादृशो नेतुमिच्छसि B3 पापबुद्ध्या निरीक्षसे —After 39 N1 ins

908* *** पुत्रपुत्राया प्रसभाद्धर्तुमिच्छसि ।

while V1 ins 907* after 39

40 Ś1 om 40 D1 om 40^{a} (cf v l 38) N2 illeg for 40 (cf v l 39) —^{b}) ⊛ Cr m g स्यन्दिनिका क्षुद्रनदी etc —B1 4 om 40^{cd} Dg1 reads 40^{c} 41^{b} in marg —^{c}) N1 D1 3 सुराष्ट्र N2 सुवृष्टि N2 B1 D4 M3 सुराम G3 सुराग्र Cr m g k t as in text (for सुराग्र्य) —D3 4 om (D3 hapl) 40^{d}–41^{b} —^{d}) T3 तथा (for तव) N1 तदन्तर रावण राघवस्य ते N2 D7 तदन्तर त रघुनंदनस्य च B1 Dm1 D1 3 3 T3 G2 3 M तदन्तरं वै तव राघवस्य च (D1 T1 —) D3 तदन्तर तुभ्य च राघवस्य च

41 N2 illeg for 41 (cf v l 39) D4 5 om 41^{ab} Dg1 reads 41^{ab} in m (for all cf v l 40) T3 o ..

यदन्तरं वायसवैनतेययो-
　　र्यदन्तरं मद्गुमयूरयोरपि ।
यदन्तरं सारसगृध्रयोर्वने
　　तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४२
तस्मिन्सहस्राक्षसमप्रभावे
　　रामे स्थिते कार्मुकबाणपाणौ ।
हृतापि तेऽहं न जरां गमिष्ये
　　वज्रं यथा मक्षिकयावगीर्णम् ॥ ४३

इतीव तद्वाक्यमदुष्टभावा
　　सुदृष्टमुक्त्वा रजनीचरं तम् ।
गात्रप्रकम्पाद्व्यथिता बभूव
　　वातोद्धता सा कदलीव तन्वी ॥ ४४
तां वेपमानामुपलक्ष्य सीतां
　　स रावणो मृत्युसमप्रभावः ।
कुलं बलं नाम च कर्म चात्मनः
　　समाचचक्षे भयकारणार्थम् ॥ ४५　　G 3.53.61 B 3.47.35 L 3.52.42

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

(hapl.) 41. B3 reads 41 in marg. —b) Ñ1 D2 -कृष्ण, Ñ2 V1 B1.2.4 D7 -नील (for -शीत) D2 G1 -शीलयोर्द्वयोर् (for शीतलोद्वयोर्) —c) V1 यदन्तरं स्फटिककाचमुक्तयो (=40b) —D4 om. (hapl.) 41c. Ñ1 transp. c and d —c) D6 तद् (for यद्) V1 चिराख्ययोर्, G2.3 M1.3 शि(M2.3 वि)शालयोर् (for विशालयोर्) Ñ2 V1 B1.2 D2.7 भवेत् (for वने) —d) D4 यद् (for तद्) Dt1 D2 G1 यथा (for तव) Ś1 D1 तदन्तरं वै तव राघवस्य च, Ñ1 तदन्तरं रावण राघवस्य च, Ñ2 B1.3.4 D4.7 तदन्तरं स्यात्तव राघवस्य च, V1 तदन्तरं त रघुनन्दनस्य च —After 41, Ñ (Ñ2 after 42b) ins. D1.2 ins. after 42:

909*　यदन्तरं ब्राह्मणशूद्रयोः क्षितौ
　　　　यदन्तरं भास्करतारयोर्दिवि ।
　　यदन्तरं श्येनसुपर्णयो रणे
　　　　तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ।

[Ñ1 transp. l. 1–2 and 3–4 —(l. 1) D1 क्षत्रियवार् (for शूद्रयोः क्षितौ) —(l. 2) Ñ1 illeg. for भास्कर —D1 om. l. 3–4 —(l. 3) D1 यन्तरं वै तव रावणस्य तु D2 यदन्तरं सारसगृध्रयोर्वने (= 42c) —(l. 4) Ñ1 D2 तदन्तरं तुभ्य च राघवस्य च]

42 D4 om. (hapl.) 42. N2 om. (hapl.) 42ab. Ś1 om. (hapl.) 42a —a) Ś1 D1-3 यदन्तरं काकमयूरयोर्वन, Ñ2 यदन्तरं वहिणकवरीटयो (sic) V1 B1 यदन्तरं वहिणकाक (B1 °पार)योर्भवेत्, B3 D1.3 यदन्तरं वर्हिणिला(B3 °ना)वयो भवेत्, B4 यदन्तरं बर्हिण्टरयोर्वने —After 42a Ñ1 ins. 909* —c) Ñ2 तद् (for यद्) Dt1 D6 हंसक (for सारस) Ñ1 कौकयोर् (for -गृध्रयोर्) Ñ2 V B1.3.4 D1.6.7 भवेत् (for वने) —V2 illeg. for c —d) Dt1 D6 G1 यथा (for तव) Ñ1 illeg. for चैव च Ś1 D1 तदन्तरं वै तव राघवस्य च, Ñ2 V1 B1.4 D4.7 तदन्तरं तं रघुनन्दनस्य च (B1 तु), B3 तदन्तरं स्यात्तव राघवस्य च, D2.3 तदन्तरं तुभ्य च राघवस्य च —After 42, D1.2 ins. 909*.

43 a) Ñ1 illeg. up to स्र. V1 B3 यस्मिन् (for तस्मिन्) V1 -समप्रभावे (for °प्रभावे) —b) Ś1 D1-3 रण(D3 °णे)स्थिते राक्षस चक्रपाणौ (D1 चक्रवैरिणि) —d) Ś1 D2 वज्रो, B1 Dt1 D2.3 Ct आज्यं Cv r m g k as in text (for वज्रं) ❀ Cv वज्रं रत्नविशेषशकलम्, Cr m वज्रं रत्नविशेष । अवगीर्णं ग्रस्तं तण्डुलत्वच्छकलं मक्षिकया ग्रस्यते । यद्वा वज्रमाज्यं वज्रो वा आज्यमिति श्रुतेः । Cg वज्रं हीरकं मक्षिकया तण्डुलखण्डभ्रान्त्या ग्रस्तं हीरकशकलं यथा न जीर्णं भवति । यद्वा मक्षिकया मद्यावगीर्णं भुक्तं वज्रमाज्यम् । "वज्रो वा आज्यम्" इति श्रुतेः । यथा न जीर्णं भवतीत्यर्थः । तथा अहं त्वया हृतापि ते जीर्णतां न गमिष्ये न गमिष्यामि । प्रत्युत तवैव मरणं प्रापयिष्यामीत्यर्थः ❀ Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.3.4.7 निगीर्णं (Ś1 °र्ण) Dg1 D1 विगीर्णं D2 निकीर्णं, G2 M2.3 [अ]पकीर्णं, Cv [अ]वगीर्णं (for [अ]वगीर्णम्) —After 43 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.6.7 ins.

910*　शक्या शची वज्रधरस्य हर्तुं
　　　　शिवापि वा शूलधरस्य वह्न ।
　　स्थाणोरुमा वा जगदीश्वरस्य
　　　　नाहं त्वया राघव रावणस्य ।

[(l. 2) B4 स्वाहापि (for शिवापि) —(l. 4) V1 न हि (for नाहं)]

44 a) Ś1 V1 इत्येव तद्, B1 इत्थं च तं B3 इत्थमित (for इतीव तद्) —b) Ś1 D2 सुदृष्टम्, V1 प्रदुष्टम्, D1 सुरुष्टम् (for सुदृष्टम्) V1 B1 Dm1 D2.4.7 उक्ता T2 उक्त, Cg as in text (for उक्त्वा) Ś1 D2.3 रजनीचरस्य, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 °चरेश, G2 °चरन्द्र, M3 °चरेन्द्र (for रजनीचरं तम्) —c) Ś1 D1.3 गात्रप्रकम्पै, D2.4 G1 M1.3 °प्रकम्प (for °प्रकम्पाद्) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 प्र(B1 इ)त्युच्य(B3 °रूच्य) सीता व्यथिता चकम्पे —d) Ś1 सुहृष्टमुक्त्वा, Ñ1 वात प्रयुक्ता, Ñ2 V3 B1.2.4 D5.7 निवात मुक्ता, V1 ह्यष्य मुक्ता, Dg1 T1 वातोद्धता सा, D1-3 स्पृष्ट्वा (D3 °ष्ट्व) मुक्ता (for वातोद्धता सा) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-4.6.7 गजेन (for [क]दलीव तन्वी)

45 a) Ñ1 भयधार्य, Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 समभिवीक्ष्य, V1

४६

G 3 54 1 B 3 48 1 L 3 53 0

एवं ब्रुवत्यां सीतायां संरब्धः परुषाक्षरम् ।
ललाटे भ्रुकुटीं कृत्वा रावणः प्रत्युवाच ह ॥ १
भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्न्यो वरवर्णिनि ।
रावणो नाम भद्रं ते दशग्रीवः प्रतापवान् ॥ २
यस्य देवाः सगन्धर्वाः पिशाचपतगोरगाः ।
विद्रवन्ति भयाद्भीता मृत्योरिव सदा प्रजाः ॥ ३
येन वैश्रवणो भ्राता वैमात्रः कारणान्तरे ।
द्वन्द्वमासादितः क्रोधाद्रणे विक्रम्य निर्जितः ॥ ४
मद्भयार्तः परित्यज्य स्वमधिष्ठानमृद्धिमत् ।
कैलासं पर्वतश्रेष्ठमध्यास्ते नरवाहनः ॥ ५
यस्य तत्पुष्पकं नाम विमानं कामगं शुभम् ।
वीर्यादावर्जितं भद्रे येन यामि विहायसम् ॥ ६

अवलोक्य, D1 3 T2 M1 उपलभ्य, D3 उपधार्य (for उपलक्ष्य) —ᵇ) Ś1 D1 2 मृत्युरिवोग्रतेजा (D2 °तेजसा) Ñ1 illeg after त्यु, D3 मृत्युरिवोग्ररूप (for °समप्रभाव) —ᶜ) G2 बले कुल (by transp) K(ed) च स्वं (for चात्मन) Ñ1 * * स्व चैव (illeg) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तथैव वीर्यं (for च कर्म चात्मन) Ś1 D2 कुल बल वीर्यमथापि चात्मन, D1 3 कुल बल वीर्यमथापि नाम —ᵈ) B1 D1 3 स्वम्, T2 M1 तदा (for सम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 रावणभर्त्सने, Ñ1 D3 सीतावाक्य, B2 सीतारावणसंवाद, D1 रावणनिर्भर्त्सन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 om Ñ2 D3 5 7 53 V1 52 V2 55 B4 54 Dg1 Dt1 Dm1 D1 T G1 2 M1 2 47 D1 4 49 D3 46 G1 37, M3 4ᴮ —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

46

D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 Ś1 Ñ1 D1-3 om 1 —ᵃ) B4 इति, G2 तथा (for एवं) Dg1 Dt1 D5 6 T1 2 G M1 Ck ब्रुवन्त्या (for ब्रुवत्यां) —ᵇ) D5 7 सरब्ध, G1 सक्रुद्ध, Cg t as in text (for संरब्ध) Dt1 D4 6 T1 M2 Ct परुष वच, G2 पुरुषाक्षर, M1 परुषाक्षर —ᶜ) Ñ2 V1 Dt1 Dm1 D4 6 T G1 भ्रुकुटिं Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बद्ध्वा (for कृत्वा) —ᵈ) Dg1 तो (for ह)

2 ᵇ) Ś1 Ñ2 V B2 Dg1 Dm1 D5 7 G2 M1 (before corr as in text) Ct सापत्नो, Ñ1 रावणा, Dt1 D6 सापत्न्ये, D3 सपत्नो (for सापत्न्यो) ⁂ Ct 'सापत्न' इति पाठे मातृसपत्नीपुत्राय प्रसिद्ध इत्यर्थ । भ्रातृत्वस्य च सापत्न्याद् इति वदा पाठ । एतेन कुबेरापत्यमुक्तम् ⁂ Dg1 Dt1 D1 G1 2 M2 वरवर्णिनी

3 D1 om 3 —ᵃ) Dg1 य (for स) —ᵇ) Ś1 Dm1 D1 3 4 5 T2 G2 3 M3 पिशाचा पतग (Dm1 D2 पन्नग) रोरगा, Ñ1 पिशाचोरगदानवा 1 Ñ2 B1 3 D1 3 सपिशाचा सपन्नगा (B1 [*sup lin* also] सकिंनरा) V पिशाचाश्च सपन्नगा, B4 पिशाचा सपन्नगा (subm) —ᶜ) Dt1 D6 सदा, Dm1 D3 भया, Cg as in text (for भयाद्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भय (for भीता) —ᵈ) Ś1 सह, Ñ1 यथा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मम, G(ed) सुरात् (for सदा)

4 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D1 5 7 8 T1 G2 M1 2 राजा (for भ्राता) —ᵇ) Ś1 Dg1 Dm1 D1-4 6 T1 2 G M(M1 *inf lin sec m* also as in text) Cv g k द्वैमात्र (M3 °त्र) Ct as in text (for वैमात्र) ⁂ Cv द्वैमात्र तापत्न । Cg द्वयोर्मात्रोरपत्य द्वैमात्र सपत्नीपुत्र इत्यर्थ । Ck द्वैमात्र इति । द्वितीया माता द्विमाता तस्यापत्य द्वैमात्र । मातुरुत्संख्येत्युत्व न भवति । द्विशब्दस्येह संख्याप्राधान्याविवक्षणात् । Ct वैमात्र प्राग्वत् । 'द्वैमात्र' इति पाठे द्वितीया माता द्विमाता । तदपत्यमित्यर्थे 'मातुरुत्' इत्युत्वाभाव आर्ष । अस्य द्विशब्दस्य द्वित्वगुणवाचकत्वेऽपि संख्यार्थत्वाभावान्नोत्वमित्यन्ये ⁂ D1 कारणात्तर —ᶜᵈ) D3 आसाद्य च (for °दित) M1 कोपाद् (for क्रोधाद्) Ñ1 द्वन्द्वयुद्धस्य क्रोधात्, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 कुद्धेन द्वन्द्वमासाद्य (for ᶜ) Ñ1 ततो, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 मया (for रणे) D2 स बाणु विनिपातित (for ᵈ) Ś1 D1 2 द्वंद्वमासाद्य युद्धेन बलवान् विनिर्जि(Ś1 मया जि)त, V1 क्रुद्धेन युद्धमासाद्य मयाक्रम्य विनिर्जित

5 ᵃ) Ś1 Ñ1 D1 3 मद्भयाच्च, Ñ2 V B1 3 (*sup lin* also) 4 D5 7 म(B1 3 [orig] य)द्भयात्स, Dm1 मद्भयातंं (for मद्भयार्त) —ᵇ) D3 ऋद्धिमान् —ᶜ) Ś1 कैलास पर्वत श्रेष्ठम्

6 ᵃ) Ś1 B1 तस्य (for यस्य) Ñ1 यत्, B1 [ए,तद्] M2 स (for तत्) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 महत्, Ñ1 मया (for शुभम्) —ᶜ) Ñ1 T1 वर्याजितं, B1 इव वित्तं, B1 (after corr *sec m* as in text) G2 M1 अरक्षित D1 D4 T1 2 M2 उपार्जित, Dm1 D1 भावार्जितं G1 M3 भयहृत, Ct as in text (for आवर्जितं) D2 भद्रे Ś1 D1-3 वार्येण विजित (D3 विजित्य, D2 विहितं) भद्र —ᵈ) L(ed) तन (for येन) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D1-3 5 7 M1 विहायसा (for °सम्)

मम संजातरोषस्य मुखं दृष्ट्वैव मैथिलि ।
विद्रवन्ति परित्रस्ताः सुराः शक्रपुरोगमाः ॥ ७
यत्र तिष्ठाम्यहं तत्र मारुतो वाति शङ्कितः ।
तीव्रांशुः शिशिरांशुश्च भयात्संपद्यते रविः ॥ ८
निष्कम्पपत्रास्तरवो नद्यश्च स्तिमितोदकाः ।
भवन्ति यत्र यत्राहं तिष्ठामि च चरामि च ॥ ९
मम पारे समुद्रस्य लङ्का नाम पुरी शुभा ।
संपूर्णा राक्षसैर्घोरैर्यथेन्द्रस्यामरावती ॥ १०
प्राकारेण परिक्षिप्ता पाण्डुरेण विराजिता ।
हेमकक्ष्या पुरी रम्या वैदूर्यमयतोरणा ॥ ११
हस्त्यश्वरथसंबाधा तूर्यनादविनादिता ।
सर्वकामफलैर्वृक्षैः संकुलोद्यानशोभिता ॥ १२
तत्र त्वं वसती सीते राजपुत्रि मया सह ।
न स्मरिष्यसि नारीणां मानुषीणां मनस्विनि ॥ १३

G 3 54.27
B 3 48 13
L 3 53 12

7 Ga missing from रोषस्य up to थि in [a] on a damaged fol. —[a]) B1 D1 G1.3 M2 मैथिली —[c]) Ñ2 D1 विद्रवते, D2 प्रपतंति (for विद्रवन्ति) Ś1 D1.2 प्रपतंति परिभ्रष्टा, Ñ2 विद्रवंति दिश सदा —[d]) M2 पुर सदा (for पुरोगमा) Ś1 Ñ1 D1-3 सर्व(Ñ1 D1 °र्वे)भूता दिशो दश, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 सर्वे(V1 °र्व) लोका दिशो दश —After 7, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 ins

911* मया शक्रोऽपि विक्रम्य सगौरवणगर्वित ।
वृत सुरगणै सर्वै समरे निर्जित पुरा ।
पाशहस्तो विपाशस्तु रणे वरुण एव च ।
भग्न प्रयात सहसा मया सीत कृपा पति ।
कालमुद्गरहस्तश्च मृत्युप्रहरणो रणे ।
यमो यात्मया दृप्तं नीतो भद्रयात्र विचेष्टत ।
इमे च लोकपाला वै समर्थैर्वसवे सह ।
मानुषाधर्मान्ति गच्छन्त शङ्किता सर्वतो दिश ।

[(l 1) B2 वृत्त (for -गर्वित)

☞ V2 illeg from the post half of l 2 up to 3 51.4[b] —(l 3) V1 च (for तु) Ñ2 D5.7 तु (for च) —(l 4) B4 सीतेत्यपो (for सीते कृपा) V3 गति (for पति) —(l 5) B2.4 कालो (for काल-) —(l 7) V2 व इमे, B1 त इमे, B4 इमे ते (for इमे च) Ñ2 D5.7 समस्तेर् (for समर्थैर्) —(l 8) B2.4 मान(B2 मया)षे यान्ति (for मानुषायान्ति) B1 सङ्किता (for शङ्किता)]

8 [a]) Ñ2 भद्र (for तत्र) —[b]) M2 transp मारुतो and शङ्कित Ñ1 वायुर्वाति विशङ्कित —[c]) Ś1 D1.2 दीप्त, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 तीक्ष्ण (for तीव्र) Ś1 म, Ñ2 V1 B1.2.4 D1-3.5.7 स्य (for च) T1 G1 k, असूताशुश्च, M2 शिशिरांशुश्च Cg t as in text (for शिशिरांशुश्च) —[d]) G2 missing from पद्यत up to निष्कम् in 9[a] on a damaged fol D4 सवप्यत (for संपद्यत) Dt1 D6 दिवि, G1 रव, M1 (after corr *sup lin sec m* as in text) गति, Cg k as in text (for रवि)

9 G2 missing up to निष्कम् in 9[a] (cf v l 8) —[a]) V1 निकम्प Ñ1 V1 B1.4 D5.7 पत्राद्, T2 -शाखास् (for -पत्रास्) —[b]) D2 (श्च)स्तिमितोदका —[c]) V2 तत्र (for यत्र) V1 B4 M2 यत्र (for तत्र) B1 D1.2.3 G1 M2 transp यत्र and तत्र Dg1 T1 यत्र यत्र(T2 °त्रं)ति यत्राह —[d]) Ś1 D1.2 वत्सर्गिष्ठि, V2 B1.2 तिष्ठामि च, D5.7 च रमामि च (for च चरामि च)

10 [a]) D2 (अ)पुरे (sic) G1 (अ)पारे (for पारे) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1.2.3 महापुरी, G2 पुरीमित्र (corrupt) (for पुरी शुभा) —[c]) B1 सपत्ना (for संपूर्णा) T1 क्रूरैर् (for घोरैर्) —[d]) Ś1 Ñ V1 B1.2 D1-3.5.7 इंद्रस्येव, B4 इंद्रस्यैव (for यथेन्द्रस्य)

11 Ñ2 om (hapl) from प in [a] up to रेण in [b] —[a]) Ś1 B1.2.4 D1-3.5.7 प्रवृद्धेन, Ñ1 सुवर्णेन, V1 समृद्धेन (for परिक्षिप्ता) —[b]) B1.2.4 Dg1 D5.7 T2.3 G M पादपेण Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 समावृता, T1 G2 M1.2 °ज्वला (for विराजिता) Ñ1 काञ्चनेन समन्तत —[c]) Ñ2 V1 B1.2.4 Dg1 Dt1 D1.2.5.7.8 हेमकक्षा, Cg t cite as in text (for °कक्ष्या) Ś1 D1-3 (अ)वरा, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 हृष्टि (for पुरी) —[d]) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 G M वैडूर्य Ś1 V2 B1.2.4 D1-3.5.7 वैडू(Ñ2 B1.2.4 D7 °दू)र्यमणि, V1 वैडूर्यमाल —After 11 G2 ins. while Dm1 D6 G1 K(ed within brackets) ins after 12[ab]

912* सर्व(G2 दश)योजनविस्तीर्णा त्रिंशद्योजनमायता ।

12 [a]) Ś1 -सपूर्णा (for -संबाधा) —[b]) Ś1 D1-4 नाना तूर्य (for तूर्यनाद) Ś1 B1.2.4 D5.7 निनादिता (for विनादिता) Ñ1 तूर्यसंनादनादिता —After 12[ab], Dm1 D6 G1 K(ed within brackets) ins 912* —[cd]) Dg1 T1 Cg -काल (for -काम) G2 damaged for वृक्षै स Dt1 D6 भूषिता, Cg as in text (for -शोभिता) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.2.5.7 उद्यानरम्य(V1 B1 °श्चैत्र, B2.4 °श्चोप)शोभिता (for [d])

13 [a]) Dt1 D6 वस ह, Cm g as in text (for वसती) Ś1 D1-3 तत्र सीते वसती त्व(D1 °त्व), V1 अस्यासि त्व तत्र सात, V2 V1 B1.2.4 D5.7 तस्मिन्वसवा त्व सीते, T2 तत्रैव वस सीते त्व ❁ Cg वसन्ता वसन्त्या । अनित्यसमागमवत्ता सनमिति तुनभाव ❁ —[b]) B1.2 Dg1 Dm1(after corr *sec m* as in text) D1.2 G1 M2(after corr *pr m* as in text) पुत्री (for -पुत्रि) —Ś1 D2 om (hapl)

G 3 51 18
B 3 48 14
L 3 53 18

भुञ्जाना मानुषान्भोगान्दिव्यांश्च वरवर्णिनि ।
न स्मरिष्यसि रामस्य मानुषस्य गतायुषः ॥ १४
स्थापयित्वा प्रियं पुत्रं राज्ञा दशरथेन यः ।
मन्दवीर्यः सुतो ज्येष्ठस्ततः प्रस्थापितो वनम् ॥ १५
तेन किं भ्रष्टराज्येन रामेण गतचेतसा ।
करिष्यसि विशालाक्षि तापसेन तपस्विना ॥ १६
सर्वराक्षसभर्तारं कामात्स्वयमिहागतम् ।
न मन्मथशराविष्टं प्रत्याख्यातुं त्वमर्हसि ॥ १७
प्रत्याख्याय हि मां भीरु परितापं गमिष्यसि ।
चरणेनाभिहत्येव पुरूरवसमुर्वशी ॥ १८
एवमुक्ता तु वैदेही क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं रहिते राक्षसाधिपम् ॥ १९
कथं वैश्रवणं देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
भ्रातरं व्यपदिश्य त्वमशुभं कर्तुमिच्छसि ॥ २०
अवश्यं विनशिष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ २१
अपहृत्य शचीं भार्यां शक्यमिन्द्रस्य जीवितुम् ।
न तु रामस्य भार्यां मामपनीयास्ति जीवितम् ॥ २२

13c–14b —c) D4 तद् (for न) N1 वधूना (for नारीणा) —d) D7 om (hapl ?) मानुषीणा Dg1 यशस्विनि D1 3 वर्णिनिते D4 5 G1 M1 Cg मनस्विनी

14 Ś1 D3 om 14ab (cf v l 13) —b) G1 2 M1 वरवर्णिनी —c) D1 स्मरिष्यति —d) Ś1 मानुष्यस्य N1 लक्ष्मणस्य (for मानुषस्य)

15 G2 mis og for 15d on a damaged fol —b) Ś1 V V1 B2 3 4 Dt1 D1 3 4–7 Ct राज्ये(D4 °ज्य) दशरथो नृप (Ś1 D1 3 °थेन वै) —c) Dt1 Dm1 D4 4 T2 G2 M2 ततो T1 स तु T2 तथा (for सुतो) Ś1 D1 3 मन्दवीर्यतर पुत्रो V1 सर्ववीर्यवतो पुत्रो N1 V1 B1 3 4 D1 7 मन्दवीर्ये ततो (B1 तथा) ज्यष्ठ —d) Ś1 दृष्ट V1 ज्येष्ठ Dg1 पुत्र Dt1 D4 5 T2 3 G2 M2 3 सुत D1 3 दुष्ट (for तत) Dg1 G2 M1 प्रवासितो (for प्रस्थापितो) K(ed) क्षयम् Cm t as in text (for वनम्) N2 V1 B1 2 4 D3 पुत्र प्र(D1 4 D7 प्रा)स्थापयद्वन ❀ Cm य मन्दवीर्य तमप्रियमपि पुत्र भरतमनवद्यामिश्ररतिन राज्ञा स्थापयित्वा राज्य इति शेष ❀

16 a) Dg1 विशह Ct as in text (for किं भ्रष्ट) —b) B4 भ्रात (for गत) —c) T2 कारिष्यसि Dt1 G1 विशालाक्षी V1 किं करिष्यसि वैदेहि —d) D7 om (hapl) सेन तप Ś1 D2 3 कृपणन D1 क्षपणन (for तापसेन) V1 मनस्विनि B2 तपस्विनि (for तपस्विना)

17 a) D4 5 T1 2 G1 2 M1 2 यक्ष (for सर्व) —b) V1 illeg for कामात्स्वयम् N2 D4 7 उपागत (for इहा°) Ś1 Dt1 D1 3 4 रावण(Dt1 कामद D3 धाम) स्वयमागत —d) V1 समर्हसि (for त्वमर्°)

18 a) D2 प्रत्याख्या हि (for °ख्याय) Ś1 D1 3 G1 च Dm1 D1 G3 तु (for हि) —d) Dt1 D6 Ct t पश्चात्तापं G2 damaged Cm 6 K as in text (for परिताप) —c) Dm1 D1 M3 (अ पहृत्य G3 (अ भिहृत्येव Cm g t (अ) भिहृत्येव) as in text) Ś1 D1 3 पद्भ्या(D1 3 पद्भ्या)मि(D1 मि)हायन पुरा V पया हि हित्वा पुरा(V1 पुरा) V1 B1 D1 2 तात्येत्येव(V1 °इ) पादन(D1 2 भतार) B4(with hiatus lic pen) ताडयित्वा इव पादन —After 18 Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 T G M1 2 3 ins

913* अङ्गुल्या न समो रामो मम युद्ध स मानुष ।
तव भाग्येन सम्प्राप्त भजस्व वरवर्णिनि ।

[(1 2) Dg1 D4 G1 2 M1 वरवर्णिनी]

19 a) D1 4 5 उक्त्वा (sic) (for उक्ता) —b) Ś1 D1 3 रक्ताक्षि (for संरक्त) —Dg1 reads 19cd partially in marg —c) Dg1 D6 G2 पुरुष (for परुष) —d) Ś1 D3 रावण D1 सा तदा (for रहिते) N V1 B1 3 4 D1 7 राक्षसेश्वर G2 damaged for धिप (for °साधिपम्)

20 V1 om 20 —b) V2 V1 B4 D1 7 -स्कर Dg1 Dt1 D6 T1 G1 कृत D1 -श्रेष्ठ (for भूत) T2 हित त्व (for -नमस्कृतम्) —c) V2 B1 3 4 D1 7 त्व व्यपदिशन् V1 त्व व्यपदिश्य (by transp) (for व्यपदिश्य त्वम्) —d) Dg1 D1 G3 अर्हसि (for इच्छसि) Ś1 B1 3 4 D1 3 पाप कर्तुम्(D3 °र्त)इह इच्छसि N2 V1 न न्याय्य(V1 पाप त्व) कर्तुमर्हसि D3 7 न न्याय्य कर्तुमिच्छसि —After 20 T3 ins

914* नरान्स्तादृश वदा समु पन्नोऽस्मि दुर्मत ।

21 a) V1 सुयत्न (for अवश्य) Ś1 D1 3 तु(D1 त) विनश्यति V1 B1 3 4 D3 7 हि(V1 च) विनश्यति V1 हि नश्यति (for विनशिष्यन्ति) —b) D4 रावण (for रावण)

22 V1 om 22 —a) Ś1 V1 V1 B1 3 4 D1 3 5 अपनीय (for °हृत्य) Dt1 D7 शची (for शची) —b) G1 जीवित (for तुम्) — B1 2 om (hapl) 22cd —cd) Dt1 D1 हि K(ed) च (for तु) Ś1 D1 3 वै भ या मम् Dg1 T2 मां भार्याम् (by transp) (for भार्यां माम्) Ś1 D3 4 अपनीयाप्यस्(D2 °स्त) D6 3 अपनीयापास्तु ❀ Cg अपनीय स्थितस्य भवति शेष ❀ Ś1 Dg1 D1 4 T1 जीवतु G2 damaged for तम् (for जीवितम्) Dt1 D6 आनेतुं शक्तिमान्भवेत् (for d) V2 V1 B1 D4 5 न तु मामनवाप्य शक्यं रामस्य जीवितु(D7 °त)

जीवेच्चिरं वज्रधरस्य हस्ता-
च्छचीं प्रधृष्याप्रतिरूपरूपाम् ।
न मादृशीं राक्षस धर्षयित्वा
पीतामृतस्यापि तवास्ति मोक्षः ॥ २३   G 3 54 27 B 3 48 25 L 3 51 27

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

23 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 पाप, D11 D1.8 पश्चात्, G(ed.) पर्णी (for हस्तात्). —b) D3 प्रमथ्य, D8 प्रहृत्य (for प्रधृष्य). Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 शची प्रहृ(Ñ2 °कृ)त्यापि निशाचरेश(D3.7 °र). —c) Ś1 D2 रावण (for राक्षस). Ñ1 धर्षयित्वा, D1 दर्पयित्वा, T1 दूषयित्वा (for धर्षयित्वा). Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 न क्षेत्र रामस्य निबाध पाप. —After 23c D8 ins., while Ś1 subst. for 23d:

915* जीवदि लोकान्तरगोऽप्यमर्त्यं ।
[D2 [ऽ]पि मर्त्ये]

—Thereafter Ś1 cont., while Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.8.7 M3 ins. after 23:

916* त्र्यम्बिद्द त्रिपुरा विहाय रौद्रीं
द्विजगणरिद्रुगणाद्विमध्य सद्य ।
यम् विषयमितो गमिष्यसि त्व
द्रुत द्रुत रावणसायकैं प्रदग्धे ।

[(l. 1) Ś1 D1.3 अपि, B1 द्व, B4(after corr. as in text) अपि, D3 इति (for इह). V1 विषाद (for विहाय). Ś1 Ñ2 D1.3.8.7 रौद्र, D8 रौद्र, M3 रम्या (for रौद्रीं). —(l. 2) Ñ2 विनय B4 विहाय (for विमथ्य). Ś1 V1 D1.2 द्विजगण(Ś1 D3 °नृप D1 °नर)विद्व(Ś1 D1.2 दव)र्गाणि(Ś1 °गण)मथ्य संख्ये, D3 सुरनुमनच विनाश पापद्रे. M3 गुणगणद्रुहप्रथम्य संख्ये. —(l. 3) D3 यतो (for इतो). M3 त्रिभुविविक्रम (for यमविषयमितो). —(l. 4) B1 D3.7 द्रुह (for द्रुत). D7 om. रावण. Ś1 D1-3 M3 धुरमद(M3 दव द्व) °प्तत (for द्रुत द्रुत रावण). D1 कुधौ (for प्रदग्धे).]

—d) Dm1(m. also) पितामहस्य (for पीतामृतस्य). D3 [पृ]र (for [स्त]पि). D1 न चापि, D3 T1 तवापि (for तवास्ति). Ñ1 नीता न सुग्रीवस्य कालिक प्राप्ति, Ñ2 V1 B1.3.4 D2.3.7 प्राप्तश्चिर(Ñ2 प्राप्ता पर, D3.7 प्राप्य पर) जीवितुमन्तकोपि ※ Ct.: अत्र मणि रावणोक्ती — "समस्तकनकोऽहमघाष्टकोऽपि भूषित । पञ्चनवकन्नमनो रावणोऽहं भजस्व माम् ।" इति श्लोक क्वचित्पठ्यते । तस्य व्याख्यान — समस्तक पञ्चसहस्र षट्शोपवदनहितचतुर्दशविद्यारूप, नवदृष्टा । अष्टादकविभूषितमनु पञ्चितलाविभूषित । पञ्चनवकनमनः पञ्चाशदशतिदाह पञ्च विंशतितत्त्वस्वरूपका । निरवलिन्यस्तुतिरकथानिति यावत् इति । स कलावायथाध्यायवाल्मीकि इति भाषत । आचार्य दृष्ट्वापकृतिरपि । परपादवालोचनया वृत्तायणादोऽध्यात्मवन दृष्टो कर्मणि प्रवृत्तिष्प्ययनुचितानभाव ※

Colophon. —Sarga name: Ś1 D1.3 सीतानाक्य, Ñ2 रावणाभिनिवेदन, Ñ2 B1.3.4 D3.7 सीतारावणसंवाद (D1.4 °द), V1 सीताग्रहणसंवाद, D3 सीतप्रलोभन. —Sarga no. (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B1.2 D2 om.; Ñ2 D3.5.7 54, V1 53, B4 55, D5.1 D11 Dm1 D1.8 T G M1.2 48, D1.6 50, M3 49. —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः.

४७

G 3.51.1 H 3.49.1 L 3.54.1

सीताया वचनं श्रुत्वा दशग्रीवः प्रतापवान् ।
हस्ते हस्तं समाहत्य चकार सुमहद्वपुः ॥ १
स मैथिलीं पुनर्वाक्यं बभाषे च ततो भृशम् ।
नोन्मत्तया श्रुतौ मन्ये मम वीर्यपराक्रमौ ॥ २
उद्वहेयं भुजाभ्यां तु मेदिनीमम्बरे स्थितः ।
आपिबेयं समुद्रं च मृत्युं हन्यां रणे स्थितः ॥ ३
अर्कं रुन्ध्यां शरैस्तीक्ष्णैर्विभिन्द्यां हि महीतलम् ।
कामरूपिणमुन्मत्ते पश्य मां कामदं पतिम् ॥ ४
एवमुक्तवतस्तस्य रावणस्य शिखिप्रभे ।
क्रुद्धस्य हरिपर्यन्ते रक्ते नेत्रे बभूवतुः ॥ ५
सद्यः सौम्यं परित्यज्य भिक्षुरूपं स रावणः ।
स्वं रूपं कालरूपाभं भेजे वैश्रवणानुजः ॥ ६

47

V2 illeg for Sarga 47 (cf v l 3 46 7) —D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ñ2 B4 D5.7 तद्वच, V1 B1.3 T2 तु (V1 च) वच (for वचनं) —b) Ś1 D1.2 महाबल —c) Ś1 Ñ1 V2 B1.3.4 D1 विनिक्षिप्य, Ñ2 D5.7 निनि पी (Ñ2 °प्पी) ड्य, Dg1 °हत्य, Dt1 Ct °हन्य, D2.3 विनिकृष्य (D3 °क्षिप्य), Cr g k as in text (for समाहत्य) L (ed) हस्तेन हस्त निष्पिष्य —d) D1 स्व, D8 तु, M2 स (for सु) —After 1, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 8 and 6

2 B2.3 om 2ab B4 reads 2–3 in marg —a) V1 मैथिलीं च (for स मैथिलीं) —b) Ś1 D1–3 कुपितो भृशं, Dt1 Dm1 D6.8 वाक्यकोविद, M3 [ऽ]थ ततो भृशं, Cv g as in text (for च ततो भृशम्) ॐ Cv ततो भृश (श ?) मिति सम्यक् ॐ Ñ V1 B4 D5.7 उवाच कुपि (Ñ2 क्रुपि) तो भृशं —c) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.5.7 उन्मत्तेन श्रुत (D2 भृश) Ñ1 ननु त्वया श्रुत, Dg1 T2 न त्वया तु श्रुतौ, D1 उन्मादेन श्रुत, D3 न च पूर्वं श्रुत, T3 M1 °या श्रुत (for नोन्मत्तया श्रुतौ) —d) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 वीर्यं त्वयाद्य (V1 च) छ (for वीर्यपराक्रमौ)

3 B4 reads 3 in marg (cf v l 2) —a) Ñ1 तद्वहय, Ñ2 D5.7 उत्क्रामये, B4 उद्धरेय, D1 उद्वहेह (for उद्वहेयं) Ś1 D1.3 हि (Ś1 च) बाहुभ्यां, Ñ1 D1 क्षितौ (D3 महीं) दोर्भ्यां, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 °भ्यां हि (for भुजाभ्यां तु) —b) I3 मेदिनी Ñ1 असुरे, B1 उद्धरे T3 मदरे (for अम्बरे) B3 D1 स्थिता, D3 [ऽ]पि च (for स्थितः) Ś1 मेदिनीं सावरामपि Ñ1 D2 पिबेय (D3 कम्पये) मद्र यथा, L (ed) मेदिनीमम्बरोपरि —c) Ś1 V1 D2 प्र (V1 प्रा) पिबेय, Ct as in text (for आपि°) M2 समुद्रस्य (for °द्रं च) Ñ2 D5.7 पिबेय च (D7 वा) समुद्र हि —d) T1 M2 transp मृत्यु and हन्या D5.7 वशे (for रणे) Ś1 Ñ1 B1 D2.3.7 M2 स्थित (B2 °र) (for स्थितः)

4 Ñ1 mostly illeg for 4ab —a) B1 अह (for अर्कं) B4 Dg1 T3 हन्या, Dt1 D6 तुदा (for रुन्ध्यां) Ś1 D2 अर्कं रुन्ध्यां शरैस्तीक्ष्णैर् —b) Ś1 D1–3 भिन्द्यामपि, Dm1 D8 G2 M1 विनिर्भिद्या, T1.2 M2 निर्भिद्या हि (for विभिन्द्या हि) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 नि (B4 वि) र्भि (Ñ2 B3 °र्भि) द्या मेदिनीतल —c) Ñ1 Dt1 D6 Ct रूपेण (with hiatus) Cm g as in text (for रूपिणम्) Ś1 D1.2 उन्मत्त, G1 उन्मुखे (for उन्मत्ते) —d) Ś1 Dt1 D1.3.8 कामरूपिण, V1 Dg1 T2.3 कामग पतिं, D2 कामचारिण, Cm as in text (for कामदं पतिम्)

5 a) Ś1 N1 V2 D1–3.5 उक्तवा तु वैदेहीं, Ñ2 B1.3.4 D7 उक्त्वा तु वैदेही (for उक्तवतस्तस्य) —b) T1.2 M2 सूर्य कल्पे, G (ed) रावणेन (for रावणस्य) Ś1 शिखिप्रभा, Ñ1 यदैव हि, M3 शशि° (for शिखिप्रभे) —cd) Ś1 Ñ1 D1.3 पर्यस्यन्ते (Ś1 °न्ताद्) D3 रक्त°, D4 हि विपद्यते, T3 हरि° (for हरिपर्यन्ते) D1 रक्त (for रक्ते) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 ददर्श रक्तपर्यन्ते नेत्र क्रुद्धस्य रक्षसः ॐ Cm मुत्तमिति। अस्मिन्श्लोके पूर्वश्लोकस्थमुन्मत्त इति पदमाकृष्य श्लोको योजनीय। तथा सत्येव योजना। एवमुक्तवतो रावणस्य क्रुद्धस्य उन्मत्त हरिपर्यन्ते हरि पिङ्गलवर्णे पर्यन्तयोः प्रान्तयोर्ययोस्ते। शिखिप्रभे अग्निसदृशे नेत्रे बभूवतु ॐ

6 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 6 after 8 —a) Ś1 D1.3 तत्र, Ñ1 यथा, B1 तत (for सद्य) D2 रूप, Cv t as in text (for सौम्य) —b) Ñ1 Dt1 D6 Ct तीक्ष्ण (for भिक्षु) Ś1 D1–3 स (D3 च) राक्षस, Ñ1 परतप, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 निशाचर, T1 च समत (for स रावण) —V1 om 6cd —c) Ś1 Dg1 Dm1 D2.3.4.5.7.8 T2 G M2 स्व, D6 स, Cg as in text (for स्वं) Dm1 D8 रूपकामो (for रूपाभं) —d) Ñ1 तत्राय धनदानुज —After 6, Ñ2 V1 (after 6ab owing to om) B1.3.4 D5.7 ins.

917* महाखकायो रक्ताक्षो व्यूढोरस्को महाभुज ।
सिंहदंष्ट्रो बृहत्स्कन्धश्चित्राङ्गो दीप्तमूर्धज ।
कृष्ण सहस्रोमाङ्ग कृष्णाञ्जनगिरिप्रभ ।
रक्ताम्बरधरो घोरस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
सीमासितकेशाभ्या विप्रनष्टविशेषकाम् ।
रुचिराभरणोपेता प्रयुवाच निशाचर ।
यदि मा स्वेन रूपेण भर्तार न त्वमिच्छसि ।
वशे त्वा हि करिष्यामि स्वयमेवाद्य बलात् ।
कत्यसे य च वीर्येण राम त्व गतचेतसम् ।

संरक्तनयनः श्रीमांस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
दशास्यः कार्मुकी बाणी बभूव क्षणदाचरः ॥ ७

स परिव्राजकच्छद्म महाकायो विहाय तत् ।
प्रतिपेदे स्वकं रूपं रावणो राक्षसाधिपः ॥ ८

संरक्तनयनः क्रोधाज्जीमूतनिचयप्रभः ।
रक्ताम्बरधरस्तस्थौ स्त्रीरत्नं प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥ ९

स तामसितकेशान्तां भास्करस्य प्रभामिव ।
वसनाभरणोपेतां मैथिलीं रावणोऽब्रवीत् ॥ १०

त्रिषु लोकेषु विख्यातं यदि भर्तारमिच्छसि ।
मामाश्रय वरारोहे तवाहं सदृशः पतिः ॥ ११

मा भजस्व चिराय त्वमहं श्लाघ्यस्तव प्रियः ।
नैव चाहं क्वचिद्भद्रे करिष्ये तव विप्रियम् ।
त्यज्यतां मानुषो भावो मयि भावः प्रणीयताम् ॥ १२ G 3.55.17 B 3.49.13 L 3.54.15

[(l. 1) V1 भूदाक्षो D7 नृप ** (for भूपालकौ) —(l. 2) V3 B1 पुरस्तपद्, B3 महात्म° (for बृहन्मध्य) B1 विचाण (for चित्राङ्ग) —(l. 3) V1 नर B3 हृत (for कृप) V3 भ्र (for र्त) B3 °रोमाव° (for °भ्रू) V3 B1 °सनव (for भिरि°) —(l. 5) B1 3 म तान् (for सीतान्) D7 विप्रष्ट (for °नष्ट) —(l. 6) B1 -[आ]भरणेन (for °तां) —(l. 7) Ñ2 D7 सह (for स्तेन) —(l. 8) N2 V2 B1 सा (for ता) B3 [अ]ह (for हि) —(l. 9) V1 यद (for य च) V3 दुष्टन, D6 7 त्वहम (for त्व मत)]
—Thereafter Ñ2 D6 7 cont.

918* स मे नार्हति वैदेहि कलामपि च षोडशीम् ।

7 N1 om. 7–8. —[a]) Ś1 स (for स) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 स च सरक्तनयनस्. —[d]) Dt1 D4 भूषण (for -कुण्डल). —After 7[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 S ins.

919* क्रोधेन महताविष्टो नीलजीमूतसंनिभः ।

—[c]) Dt1 D6 विंशद्भुजो (for कार्मुकी बाणी)

8 Ñ1 om. 8 (cf. v.l. 7). Ñ2 V2 B1 3 4 D6 7 read 8 after 1. —[a]) V2 B1 3 4 D1 6 7 T1 च्छद्म T2 -च्छाय (for -च्छद्म). —[b]) D4 G1 महाकायो; G3 कृत्व रूपं (for महाकायो) D3 त (sic) (for तत्). —[c]) Dg1 Dm1 T1 3 G2 3 M1 2 Cv प्रतिपद्य (for °पेदे). —[d]) Ñ2 V2 D6 7 राक्षसेश्वर. —After 8, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 read 6.

9 Ś1 om. 9 to Dt1 D4 5 T2 G2 3 M1 om. 9[ab]. —[a]) V2 क्रोधे, N2 V1 B1 3 4 D6 7 पापं, D7 कोपी, M1 क्रुद्धो (for क्रोधाद्). —[b]) D1 सदृश (for निचय) N V2 B1 3 4 D6 7 का(Ñ1 अ)ञ्जजीमूतनिभस (V D6 7 °संनिभ). —[d]) B4 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य)

10 Ś1 om. 10 (cf. v.l. 9). —[a]) Dg1 Dm1 T1 G2 3 M1 सी(Dm1 भी)ताम् (for स ताम्). —[b]) Ñ1 भी *** (illeg.) D1 °रोत्था D4 °राके, L (ed.) भास्करोल्का (for भास्करस्य) D1 दिव्यरूपां यशस्विनीं Cg वक्ताम्र पङ्क्ति दुर्लक्षणाम्। भास्करस्य प्रभामिव भव दुष्पाक चमुच्यत। Ct भास्करस्य प्रभामिव कृत्वा भयि पयन्त श्यामरूपत्वायाद्दशन्तीव उक्ति Ct. —[c]) V1 स सर्वाभरणोपेतो. —[d]) V2 illeg. for मैथिलीं रावणो D1 राक्षसो (for रावणो) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 रावणः प्राह (V1 प्रेक्ष्य) मैथिलीं, D1 2 प्राह (D2 वाक्य) वाचाथ रावण, M2 रावणो राक्षसमब्रवीत्. —After 10, N2 V1 B1 3 4 D6 7 ins.

920* कथं राम च वैदेहि चीरवल्कलवाससम् ।
याचन्तमल्पया बुद्ध्या दुर्बुद्धिमनुवर्त्यसे ।

[After l. 1, B3 wrongly reads माय बालवृद्ध प्राप्तो न च विप्रिय. —(l. 2) V3 अन्य° (for °ल्प) V3 दुर्बुद्धिमनुवर्तसे (for the post. half).]

11 Ñ1 om. 11. —[a]) V2 नगर (for विख्यातं). —[b]) D7 न मा (for यदि) V3 विख्यात यदि वाञ्छसि Dm1 D1 G2 3 भर्तारं त्वं (D6 तु) यद्यिच्छसि. —V1 om. 11[c]–12[b]. Ñ2 B1 3 4 D6 7 om. 11[cd].

12 V1 om. 12[ab] (cf. v.l. 11). Ś1 D1 2 read 12 after 14. —[a]) Ś1 D1 2 [अ]ब च (for त्वम्) D1 चिराय या (sic) (for °य त्वम्). —[b]) V2 तुभ्य तव V2 B1 3 4 D6 7 यथाश्रय, Dg1 Dt1 D4 Cm पालय, T1 3 प्रियस्तव (for तव प्रिय). Ś1 D1 2 श्लाघ्योऽहं तव भद्र, D1 (with hiatus) अहं श्लाघ्यस्तवाश्रय. —V2 om. 12[c–f] G1 om. 12[cd]. —[c]) Ś1 V1 B1 3 4 D5 6 7 नैवायास (D5 °स) Dm1 D1 नैवाहं तु D1 नैव राज्य (for नैव चाहं). —[d]) Ś1 करिष्यसे त्व विना प्रिय, V2 V1 B1 3 4 D6 7 प्राप्स्यसे न च विप्रिय, D1 द्रक्ष्यसि त्व वनप्रिय (sic) D3 नाशस त्व प्रिय विना, D3 करिष्यसि त्व तथा प्रियं. —[e]) B1 D1 5 7 Cm मानुष, Cr Cg Ct as in text (for °षो) D7 प्रीतिं (for भावो). —[f]) Ś1 D1 2 स्नेहो B1 transp. मयि and भाव. Ś1 V2 V1 B1 D1 1 2 विधीयताम्, B3 4 विधी° (for प्रणीयताम्). —After 12, N2 V1 B1 3 4 D6 7 ins.

921* राक्षसपति समुद्रग न पश्यसि नरेश्वरि ।
अहं तव वशे भीरु भविष्यामि न संशयः ।
सर्व स्वर्गं तत्र गत्वा न त्वां वक्ष्यामि विप्रियम् ।
यावद्रामस्य निर्विघ्नं वै विचरागतम् ।

[(l. 1) V2 त्व तु मा दृष्ट्वा (for the post. half) —(l. 2) V1 * * (for वशे) —(l. 4) V1 तव विदे मनाग (for the post. half)]

while D1 ins.

922* यदि मां त्व इह भावेन भर्तारं मोऽन्तरमर्हसि ।
न कुर्वीं प्राप्स्यसे भीरु भो रक्षन्ति स्पृशसे बहून् ।

G 3 55 20 B 3 49 13 L 3 54 12 राज्याच्च्युतमसिद्धार्थं रामं परिमितायुषम् ।
कैर्गुणैरनुरक्तासि मूढे पण्डितमानिनि ॥ १३
यः स्त्रिया वचनाद्राज्यं विहाय ससुहृज्जनम् ।
अस्मिन्व्यालानुचरिते वने वसति दुर्मतिः ॥ १४
इत्युक्त्वा मैथिलीं वाक्यं प्रियार्हां प्रियवादिनीम् ।
जग्राह रावणः सीतां बुधः खे रोहिणीमिव ॥ १५
वामेन सीतां पद्माक्षीं मूर्धजेषु करेण सः ।
ऊर्वोस्तु दक्षिणेनैव परिजग्राह पाणिना ॥ १६
तं दृष्ट्वा गिरिशृङ्गाभं तीक्ष्णदंष्ट्रं महाभुजम् ।
प्राद्रवन्मृत्युसंकाशं भयार्ता वनदेवताः ॥ १७
स च मायामयो दिव्यः खरयुक्तः खरस्वनः ।
प्रत्यदृश्यत हेमाङ्गो रावणस्य महारथः ॥ १८
ततस्तां परुषैर्वाक्यैरभितर्ज्य महास्वनः ।
अङ्केनादाय वैदेहीं रथमारोपयत्तदा ॥ १९
सा गृहीतातिचुक्रोश रावणेन यशस्विनी ।
रामेति सीता दुःखार्ता रामं दूरगतं वने ॥ २०

13 ^{a}) B1.3.4 D2.6.7 राज्यच्युतम् —Ñ1 illeg from सि in ^{a} up to राम प in ^{b} —D4 om from 13^{d} up to सु in 923* —^{d}) D1 मूले (for मूढे) G1.2 मानिनी

14 D4 om 14 (cf v l 13) —^{a}) Ś1 Ñ Dt1 Dm1 D6 य स्त्रियो, M2 स पितुर्, Cm as in text (for य स्त्रिया) —^{b}) Ñ2 V1 B4 D5.7 च सुहृज्जन (V1 °द्रुत), D2 °जुण (for ससुहृज्जनम्) —^{c}) D3 तस्मिन्, M1 इति (for अस्मिन्) D2 व्याड, D3 व्याघ्र (for व्याल) —After 14 Ś1 D1.3 read 12

15 D4 om up to अभिगम्य सु in 923* (cf v l 13) —^{b}) Ñ1 प्रिय त्वप्रिय Ñ2 D1.7 राक्षस प्रिय, D2 मत्प्रिय प्रिय M3 प्रियाभा प्रिय (for प्रियार्हां प्रिय) G(ed) दुष्टा सा काममोहित —After 15^{ab} Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 S ins

923* अभिगम्य सुदुष्टा सा राक्षस काममोहित ।

[Dg1 G1 M2.3 स (for सु) Dm1 D8 G3 रावण (for राक्षस)]

—Ś1 om 15^{cd} —^{d}) Ñ1 D1 M1 ग्रह खे, Ñ2 V1 B1 D2 खे बुधो (by transp) B3.4 खेचरो, D3 क्रोड खे, D7 खे ग्रहो (for बुध खे) —After 15, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

924* प्रत्युवाच तत सीता क्रुद्धा साध्वपरिप्लुता ।
हतश्च तेजसा पाप राघवस्य महात्मन ।
मातुलस्त्यक्ष्यसि प्राणान्दुर्बुद्धे राक्षसाधम ।
युक्तस्य वैदेह्या रावणस्य दुरात्मन ।
भूस जीमूतवर्णानि वदनानि चकाशिरे ।
अग्निज्वालाप्रसन्नैर्भूजिह्वे सुविभीषणे ।
वैदेहीं रावण क्रुद्धो निर्दहन्निव राक्षस ।

[(l 1) B3.4 transp सीता and क्रुद्धा —(l 3) B1.3 मगत्स (for सनुगत) —(l 4) V1 उक्तस्तु (for °स्य) —(l 6) Ñ2 V1 निर्भैद् (for प्रभैद्) V1 *ऐर् (for नैरै्) V1 सुविभूषणे.]

16 ^{a}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सव्येन (for वामेन) Ñ2 [अ]हित (for सीता) —^{b}) D1 मूर्धजन Ñ1 च (for स) —^{c}) Ñ1 [अ]थ, Ñ2 V1 B1.3.4 [ए]वास्, D5.7 [ए]वास् (for [ए]व) —^{d}) T2 प्रतिजग्राह (for परि°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 जग्राहैश्वाणिना शुभा —After 16 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

925* सा गृहीता विचुक्रोश राक्षसेन बलीयसा ।
हार्यपुत्र न मा पासि वीर हा लक्ष्मणेति च ।

[(l 1) For the prior half cf 20^{a} —(l 2) V1 B3 आर्यपुत्र (for हार्य°) and पश्य (for पासि) V1 वी (for हा)]

17 ^{a}) Ś1 Dm1 D1.3.8 G2 गिरिसंकाश, Ñ1 B1 मृत्युसंकाश (for गिरिशृङ्गाभ) —^{b}) B4 महा (for तीक्ष्ण) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 Dg1 D1-5.6.7 T3 G1 महाबल —^{c}) Ś1 D1-3 जातसंत्रासा, Ñ1 सहसा सर्वा, T1 गिरि° (for मृत्युसंकाश) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 व्यद्र(Ñ2 प्राद्र)वन्त सुसंत्रस्ता (V1 °त्राता) —After 17 V1 B1.3.4 D5.7 read 21 while Ñ2 reads 21^{ab}

18 B1.3.4 read 18^{ab} after 928* —^{a}) Ś1 B1 D1.3 तु (for च) T2 शुक्ल (for दिव्य) —^{b}) D1 om second खर Ñ1 हययुक्तो महारथ —^{c}) M3 हेमाभो (for °ङ्गो) —^{d}) Ñ1 महास्वन (for °रथ)

19 ^{a}) Ś1 तत् (for स्ता) D8 (before corr as in text after corr *sec m*) पुरुषैर् (for परुषैर्) —^{b}) Ñ2 V1 B1.3.4 D7 अभि(B3 °ति)गर्ज्य, Dg1 D1 T2 अभिग (T3 °त)र्जन्, Dm1 D8 G3 वर्जयित्वा Cm K(ed) भर्त्सयन्स (for अभितर्ज्य) Ñ1 महाबल, Dg1 °मना, G(ed) °स्वर (for महास्वन) Ś1 D1-3 अभिसंजस्त्रासक —After 19^{ab}, Ñ2 reads 927* and 928* —^{c}) M1 [आ]रोप्य, Dm1 D1.8 G M [उ]त्क्षप्य (for [आ]दाय) —^{d}) Ñ1 Dm1 D1.8 T1 आरोहयत्, Cm as in text (for आरोपयत्) —After 19 Ñ2 B1.3.4 D5.7 ins

926* अर्धरात्रेऽर्धदिवसे अर्धचन्द्रेऽर्धभास्करे ।
रक्षो जग्राह वैदेहीं ग्रहो नक्षत्रमिव ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves B1 भास्करेन्दुकरे B3 (with hiatus) अर्धचन्द्रार्धभास्करे (for the post half)]

20 ^{a}) Ś1 Dg1 Dm1 D1-4 T2 G M हि, Ñ2 V1 B1.3.4

तामकामां स कामार्तः पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
विवेष्टमानामादाय उत्पपाताथ रावणः ॥ २१

ततः सा राक्षसेन्द्रेण ह्रियमाणा विहायसा ।
भृशं चुक्रोश मत्तेव भ्रान्तचित्ता यथातुरा ॥ २२

हा लक्ष्मण महाबाहो गुरुचित्तप्रसादक ।
ह्रियमाणां न जानीषे रक्षसा कामरूपिणा ॥ २३

जीवितं सुखमर्थांश्च धर्महेतोः परित्यजन् ।
ह्रियमाणामधर्मेण मां राघव न पश्यसि ॥ २४

ननु नामाविनीतानां विनेतासि परंतप ।
कथमेवंविधं पापं न त्वं शाधि हि रावणम् ॥ २५

ननु सद्योऽविनीतस्य दृश्यते कर्मणः फलम् ।
कालोऽप्यङ्गीभवत्यत्र सस्यानामिव पक्तये ॥ २६ G 3.55.0 B 3.49.27 L 3.54.10

D1·7 स, Dt1 तु, D6 हि (for [अ]हि). —^{b}) Ñ2 V1 B1·3·4 D4·6 राक्षसेन, D2 रावणस्य (for रावणेन) Ś1 Ñ2 B1·3·4 D5·6·7 G1 मनस्विनी, D1·3 तप° (for यशस्विनी) —^{c}) Ñ2 V1 B1·3·4 D1·7 हा (B3 आ) पंपुत्रवित् सावां —^{d}) Ñ2 V1 B1·3·4 D2·7 पार्श्वे, D2 रामो, D6 °मे (for राम) V1 वन (for वने) Ñ V1 B4 Dt2 D4·6 G1 दूर गत, G(ed) दूरचर Ś1 दूरे वन गत, D1 दूरतो वने, D3 दूरतो वन

21 V1 B1·3·4 D1·7 read 21 after 17 Ñ2 reads 21^{cd} after 17 —^{a}) Ñ2 B1·3·4 D1·7 G3·3 M2 रामकामा, V1 कामकाता (for तामकामा) Ś1 स तु स्रावां, Dg1 च का°, D1-3 सुदु स्रावां (for स कामार्त) —^{b}) D1 T2 G1 M -सुताम् (for वधूम्) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{cd}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 G1 Ct विचेष्टमानाम्, Cg as in text (for विवे°). Ñ1 विचेष्टमाना रुदती प्रगृह्य बलात्तदा —For 21^{cd}, Ś1 Ñ2 (reads after 19^{ab}) V1 B1·3·4 D1-3·5·7 subst

927* चेष्टमाना परिष्वज्य उत्पपात ततो नभ ।

[Note hiatus between the two halves Ś1 चेष्टमाना G(ed) परिगृह्य (for °ष्वज्य) Ś1 D2·3 उत्पपात (D3 °पा)त रावण, D1 रावणश्चोत्पपात ह (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1·3·4 D1·7 cont.

928* गृहीत्वा तां तु बाहुभ्यामुत्पपात महाबल ।
गरुड क्षीप्रमादाय पन्नगेन्द्रवधूमिव ।

—After 928*, B1·3·4 read 18^{ab}

22 ^{b}) B1·3·4 ध्रियमाणा (for ह्रिय°) D1 विहायसि, D5·7 वसी°, T2 विहायस (for विहायसा) —^{cd}) V1 सा स्नेहमिव होमाव (sic) Ñ2 V1 B1·3·4 D5·7 T2 मत्तेव सह प्रोवाच (for °) Ñ2 D1·7 च कातरा, V1 B1·3·4 [इ]व च्या° (for यथातुरा) Ś1 D1-3 मंदं मदमथोवाच हिताचित्तेव (D2 °न) चातुरा [Ct प्रमत्तास्तु प्रमत्तान्मत्तेव । तथा भ्रान्त चित्ता तुरा शोकातुरा यथा क्रोशति तथा चुक्रोश । अत्रवचनाभ्याम् सत्यचेष्टता नास्तीत्व सूचितम्]

23 ^{a}) D1 हा लक्ष्मण हा महाबाहो (hyperm) —^{b}) V1 प्रसादक , Dg1 Dt1 D2 °रक (for प्रसादक) —^{c}) Ś1 D1·3 जानासि (for जानीषे) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1·2 पापकर्मणा, Ñ2 V1 B4 D2 मां दुरात्मना, Dg1 D4 T G1 M Cg नाम (Dg1 °ह)रूपिणा G3 काल° (for कामरूपिणा) B1 D5·6 राक्षसेन दुरात्मना (D2 विहायसा)

24 V1 om 24 Ñ2 B1·3·4 D5·7 om 24^{ab} —^{a}) D2 जीवितु (sic) Ś1 B1 Dg1 Dt1 Dm1 D4·6 T2 G1·2 अर्थं, Cg as in text (for अर्थांश्च) —^{b}) Dg1 T2 मम (for धर्म) D1-3 परित्यजन् (for °जन्) —Ñ2 B1·3·4 D5·7 transp 24^{cd} and 25^{ab} —^{c}) B1·3 भ्रियमाणाम् (for ह्रिय°) Ñ2 B1·3·4 D1·7 अनाथा मा (for अधर्मेण) —^{d}) Ñ1 मा पश्यसि न राघव , Ñ2 B1·3·4 D1·7 राक्षसेन न पश्यसि, Dg1 T2 मा न पश्यसि राघव, D1-3 G2 न मा (D1 °मां) राघव पश्यसि —After 24, Ñ2 B1·3·4 D5·7 ins.

929* राक्षसाविनीतानां विनेतासि परंतप ।

[B1 (marg also) कुरुष्व शासनं (for the post half)]

25 Ñ2 B1·3·4 D1·7 transp. 24^{cd} and 25^{ab} —^{a}) D5·6 न नु Ś1 Ñ2 V1 B1·3 D5·7 राम, D2 मान (for नाम) Ś1 D2 [अ]विनीतस्य (D3 मा) (for °नीतानां) —^{b}) Ñ1 त्व (for [अ]सि) —After 25^{ab} Ñ2 B1·3·4 D5·7 ins

930* धर्मशील महाबाहो सत्यव्रत महायश ।

—^{c}) Ś1 D2 चैवविध (for एवंविध) Ñ1 तत्तम् (for पाप) —^{d}) Ñ1 ननु , D4 त्वं न (by transp) (for न त्वं) Ñ1 शास्यसि, Ñ2 B1·3 Cg शास्सि च, V1 B4 G3 शास्ती (G3 °स्ति) ह, D4 T1 G1 M1 शासि हि D5·7 पश्यसि, Ct as in text (for शाधि हि) Ś1 D2·3 नानुशासासि राक्षस D1 नानुशास्त्वाद् राक्षस

26 ^{a}) V1 B4 D2·6 T2·3 G M1·2 Ct न तु Cg as in text (for ननु) Ś1 ननेऽ (for सद्यो), Ś1 Ñ1 V1 B1·4 D1·3 M2 [ऽ] पनीतस्य (for ऽविनी°) Ñ2 समस्यपापचित्तस्य, B1 तस्यथमापनीतस्य, D5·7 न कथ पापचित्तस्य —^{b}) M2 कर्मणा (for °ण) —Ñ2 V1 B1·3 D5·7 om 26^{c}–37^{b} —^{c}) Dg1 T2·3 ग्रामी , D2 (ऽ ग्रामी (for ऽप्यङ्गी) Dg1 T2 G3 M3 भवत्यत्र, G1 °त्यस्य (for °भवत्यत्र) Ś1 काले न सस्य दृश्यते, V1 कालोऽपिना गतस्य B1 कालाद्धगोभवत्यत्र, D1·2 काल एतो भवत्य (D2 °चय)त्र —^{d}) Ś1 D1·3 पक्तय (D1 °य) (for पक्तये) B1 शस्यानामिव पक्षये. —After 26, B1 ins.

931* विमना मुमुचाथा तु राक्षस पुनरमर्षित् ।

C 3 55 9 B 3 49 28 L 3 51 27 स कर्म कृतवानेतत्कालोपहतचेतनः ।
जीवितान्तकरं घोरं रामाद्व्यसनमाप्नुहि ॥ २७
हन्तेदानीं सकामा तु कैकेयी बान्धवैः सह ।
ह्रियेयं धर्मकामस्य धर्मपत्नी यशस्विनः ॥ २८
आमन्त्रये जनस्थानं कर्णिकारांश्च पुष्पितान् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ २९
माल्यवन्तं शिखरिणं वन्दे प्रस्रवणं गिरिम् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ ३०
हंससारससंघुष्टां वन्दे गोदावरीं नदीम् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ ३१
दैवतानि च यान्यस्मिन्वने विविधपादपे ।
नमस्करोम्यहं तेभ्यो भर्तुः शंसत मां हृताम् ॥ ३२
यानि कानिचिदप्यत्र सत्त्वानि निवसन्त्युत ।
सर्वाणि शरणं यामि मृगपक्षिगणानपि ॥ ३३
ह्रियमाणां प्रियां भर्तुः प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ।
विवशापहृता सीता रावणेनेति शंसत ॥ ३४

27 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 27^{ab} (for all except B1 cf v l 26) Ñ1 om 27 —^{a}) Dt1 Dm1 D8 स्व, D2 वि (for स) Ś1 D2.3 एष (for एतत्) —^{c}) Ñ2 D6 जीवितात (for °न्त) D1 रामाद् (for घोर) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 फल नून (for करं घोर) —^{d}) D2.3 आप्स्यसि (for आप्नुहि) Ś1 रामाद्य मनसाप्स्यसि Ñ2 V1 B1.3 D5.7 रावण समवाप्स्यसि, B4 रावण स्वमवाप्स्यसि, D1 व्यसन समवाप्स्यसि

28 ^{a}) Ñ1 तु तदानीं (for हन्तेदानीं) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 D1.3.5.7 T1 Ck [अ]स्तु, Ñ1 स्व (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 transp बान्धवैः and सह —^{c}) Ś1 ह्रियेव, Ñ B1.4 D2.3 M1 ह्रियेह (D8 °*) V1 हरेय, D7 ह्रितेह (sic) K(ed) ह्रियेयम् (for ह्रियेयं) G3 नित्यस्य (for कामस्य) ※ Cr k ह्रियेयमिति यत तत्र सका मास्विषति योजना ※ —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 चिराय वै (V1 B1 यत्, B1.3 तत्) G3 M1 यशस्विनी (for °स्विन) Ñ1 पत्नी रामस्य धीमत —After 28 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

932* भवस्वय प्रहृष्टा सा कैकयी दुष्टचारिणी ।
यया प्रस्थापितो रामः सभार्यो निर्जनं वनम् ।

[(l 1) V1 भरतेन (for भवस्वय) B3 प्रकृष्टा (for °हृष्टा) V1 या (for सा) —(l 2) V1 मया D5 यथा (for यया) Ñ2 D5.7 विजन (for निर्जन)]

29 ^{a}) Dg1 D4.8 S Cg स्थाने (for -स्थान) —^{b}) Ñ1 B1 वने (B1 वने) कुसुम (for कर्णिकारांश्च) Ñ2 D1.4.5.7 T2 G2 तु, G1.3 M तु (for च) —^{c}) D8 प्रसस्व, T3 शास त्व (for °ध्वं) V1 स त्व रामाय शास त्व (sic) ※ Ck हरतीति शंसध्वमिति योजना । अत्र माल्यवन्तमित्यादि श्लोकद्वय प्रक्षिपति । न तत्प्राचीनपाठेऽस्ति ※

30 Ś1 V1 D1 T1 om (hapl) 30-31 Dt1 D1.3.4.5 G2 om (hapl) 30 —^{a}) Ñ2 *वत (illeg), Ñ2 B1.3.4 D5.7 वन्दे, D1 देवावर्त (for माल्यवन्त) —Ñ1 om 30^{cd} —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D5.7 प्रसेधा, Dm1 D5 शसस्व, G1.3 M शंस त्व (for शसध्वं) —After 30 Ñ2 B1.3.4 D1 (after 32) 5.7 ins

933* कुसुमगन्धाश्च वन्देऽहं वनराजी सुपुष्पिता ।
क्षिप्र रामाय शसध्व सीता हरति रावण ।

[(l 1) G(ed) सुख (for कुसु) Ñ2 D5.7 आवन्दे सुगधाश्च B4 कुसुमीश्वावन्देह (for the prior half) —(l 2) D1 शम त्व (for शसध्व)]

31 Ś1 V1 D3 T1 om 31 (cf v l 30) —D1 transp 31 and 32 —^{a}) Ñ1 illeg Dg1 T3 -संयुक्ता (for संघुष्टा) B3 (marg also as in text) हंसकारण्डवाकीर्णां G3 माल्यवत शिखरिण (=30^a) ※ Cg हंससारससंघुष्टामिति पाठे संघुष्टा हंसा सारसाश्च यस्या सा हंससारससंघुष्टा। कर्तरि क्त । हंसकारण्डवाकीर्णामिति शुद्ध पाठ ※ —^{c}) Ñ1 Dg1 D1.6 T2 G1.2 M शस त्व, Dt1 Dm1 D8 शसस्व, D1 वै शस (for शसध्व).

32 D1 transp 31 and 32 —^{a}) Ñ2 D5.7 [अ]त्र, B4 [अ]त्र (for [अ]स्मिन्) —^{b}) B4 वसति (sic) (for विविध) —N1 transp 32^{cd} and 33^{ab} —^{d}) B4 भर्त्रे (for भर्तुः) Ñ2 D5.7 शसत, B4 शसथ (for शसत) D1.6 मा (for मां) —After 32 D1 ins 933*

33 B4 om 33^{ab} N1 transp 32^{cd} and 33^{ab} —^{ab}) Ś1 Ñ2 V1 B1 D1-3.5.7 अप्यस्मिन्, B1 अन्यानि (for अप्यत्र) Ñ1 अन्ये ये केपि वाप्यत्र (for ^{a}) Ś1 D1.3 निवसति हि Dt1 D3.4 T2 M2 विविधानि च (for निवसन्त्युत) N V1 B1.3 D6.7 निवसति महावने —^{c}) N1 सर्वेषा (for सर्वाणि) M3 यावन् (for यामि) —^{d}) Dg1 Dt1 D1.4 T2 गणानि (for गणान्) N1 नपीन्, Dt1 D4 वै (for अपि) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 हरतानि विविधान्यह —After 33 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

934* यावान्पक्षिगण कश्चिद्द्विगश्च महाबला ।
तिष्ठन्तीह महारण्ये तानह शरण गता ।
असान्निध्यात्तु रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमत ।
रावणनाथकृष्टास्मि रामायेच्छामि शंसितुम् ।

[(l 3) V1 B4 च (for तु) B1.3 लक्ष्मणेन (for °णस्य) —(l 4) Ñ2 V1 B3.4 [अ]प(Ñ2 °र)हृत्य B1 [अ]प° (for [अ]कृष्य) B4 राम न (for रामाय)]

34 ^{a}) Ś1 D1-3 भार्यां (for भर्तुः) Ñ1 सीता रामस्य

विदित्वा मां महाबाहुरमुत्रापि महाबलः।
आनेष्यति पराक्रम्य वैवस्वतहृतामपि ॥ ३५

रामाय तु यथातत्त्वं जटायो हरणं मम।
लक्ष्मणाय च तत्सर्वमाख्यातव्यमशेषतः ॥ ३६

G. 3. 55. 0
B. 3. 60. 40
L. 3. 54. 34

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

भार्यां —^{c}) Dt1 D6 ते हृता, D3 विहृता, T3 [म]पि हृता (for [म]पहृता) Ś1 D1.4 विवशा मां पत्नी (D1 हृता) सीता, Ñ1 विवशा ह्रियते सा तु —^{d}) Ś1 D3 शसय, D5 राम ता (for शसत) D1 रावणेन विशमय —For 34^{cd}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

935* विवशा रक्षसानेन हसाघ्र रावणाय माम्।

[B4 विरमा (for विवशां)]

35 ^{a}) Ś1 [ज]पि, Ñ1 स, Dt1 D3.4 मु, Cg1 as in text (for मा) D1 transp विदित्वा and मा —^{b}) Ñ1 रामोऽन्वेव, Ñ2 V1 B4 D5.7 सा(V1 प्र) हंतवि, B1 हंतवि सः B2 कृतावित्रि (sic), D1 आर्यपुत्रो, D2 अमुत्रेदि (for अमुत्रापि) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 D2.3.5.7 महासना (B4 °ह्नन). —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.4.7 आनयिष्यति विक्रम्य. —^{d}) Ś1 D1-3 -गृहाद्, Ñ1 मताम् (for हृताम्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यमस्य विषया(Ñ2 D4.7 सदना)दपि —After 35, B1.4 ins

936* कथयत तव वर विचाय तूर्णं
हरणमिदं मम हन्त रावणेन।
यदुदितमसमञ्जस मया ते
फलमिदमद्य मयाधुनैव लब्धम्।

[(l 1) B1 कथयत तवर विचाय (sic) —(l 2) B2 om हन्त],

while Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.6 S ins

937* सा तथा करुणा वाचो विलपन्ती सुदुःखिता।
वनस्पतिगतं गृध्रं ददर्शायतलोचना।
सा तमुद्दीक्ष्य सुश्रोणी रावणस्य वशं गता।
समाक्रन्दद्भयपरा दुःखोपहतया गिरा।
जटायो पश्य मामार्य ह्रियमाणामनाथवत्।
अनेन राक्षसेन्द्रेण करुणं पापकर्मणा।
नैष वारयितुं शक्यस्त्वया क्रूरो निशाचरः।
सत्त्ववाञ्जितकाशी च सायुधश्चैव दुर्मतिः।

[(l 1) Dg1 Dt1 D1 T2.3 तदा (for तथा) Dg1 वाचा (for वाचो) —(l. 3) D6 वद्विक्ष्य (for उद्वीक्ष्य) Dm1 D1 वशानुगा —(l 4) Dg1 T2 भयार्ता(T3 °र्तार्) T1 °गता (for भयपरा) Dg1 Dm1 T2 G M1.2(after corr see m as above) दुःखो(Dg1 G2 दुःखे, T1 मुह्ये)पहतया, D1 T1 M3 दुःखोप°, Cv दुःखायहतया, Cg as above (for दुःखोपहतया) —(l 5) Dt1 [मा]ह्रियमाणाम् (for ह्रिय°). —(l. 6) T2 G2 करुणं —(l 7) Dm1 D1 नेव (for नैष) M3 damaged for वारयितुं Dg1 D1 T G1 M1.2 शुभ्र ज्ञय (D1 °ध्व) (for शक्यस्त्वया) ब्रूहि ... सुबन्धि पार्थ तवन्ध्रे भार्ये तद् Dm1 D1 G2 क्षुद्र (for क्रूरो)]

36 Ñ V1 B1.3.4 D5.7 om 36 —^{a}) Ś1 D1-3 हृत (D1 °द्) मम, Dg1 T1 रावणाय (for रामाय तु) Dm1 तथा तत्त्व —^{b}) D1 जटायुर् (for °यो). Ś1 D1.3 स्वयं, D1 तथा (for मम) —^{c}) Dt1 तु (for च) Ś1 D1-3 रामलक्ष्मणयोः क्षिप्रम् —^{d}) M1 त्रिशेषतः —After 36, Ś1 D1-3 ins.

938* रावणो नाम दुर्बुद्धी राक्षसो धनदानुजः।
सीतां हरति दुष्टात्मा तव मर्तिविरोधिनाम्।

Colophon —*Sarga name* Ś1 सीताहरणप्रलापः, Ñ1 V1 B1.3.4 D1.2.3.7 सीताहरणं, D3 सीताप्रलापे सीताप्रलापः —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om, Ñ2 D3.7 55, V1 54, B4 56, Dg1 Dt1 Dm1 D1.4 S 49, D1 92, D5 50, D6 99 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

४८

G 3 56.2 D 3 50 1 L 3 55 0

तं शब्दमवसुप्तस्तु जटायुरथ शुश्रुवे ।
निरैक्षद्रावणं क्षिप्रं वैदेहीं च ददर्श सः ॥ १
ततः पर्वतकूटाभस्तीक्ष्णतुण्डः खगोत्तमः ।
वनस्पतिगतः श्रीमान्व्याजहार शुभां गिरम् ॥ २
दशग्रीव स्थितो धर्मे पुराणे सत्यसंश्रयः ।
जटायुर्नाम नाम्नाहं गृध्रराजो महाबलः ॥ ३
राजा सर्वस्य लोकस्य महेन्द्रवरुणोपमः ।
लोकानां च हिते युक्तो रामो दशरथात्मजः ॥ ४
तस्यैषा लोकनाथस्य धर्मपत्नी यशस्विनी ।
सीता नाम वरारोहा यां त्वं हर्तुमिहेच्छसि ॥ ५
कथं राजा स्थितो धर्मे परदारान्परामृशेत् ।
रक्षणीया विशेषेण राजदारा महाबल ।
निवर्तय मतिं नीचां परदाराभिमर्शनात् ॥ ६

48

V2 illeg for Sarga 48 (cf v l 3 46 7) D6 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः

1 Ś1 Ñ1 D1-3 om 1 —a) Ñ2 तद् (for तं) D11 अपि; M2 3 अथ, Cr g k t as in text (for अव) —b) T1 M1 अपि, G1 इति (for अथ) Dg1 T1 शुश्रुवान्, Cg t as in text (for शुश्रुवे) —c) Dg1 D4 T3 Cg निरीक्ष्य (for निरैक्षद्) M1 राक्षस (for रावण) Dg1 दीप्त (for क्षिप्र) —d) Dm1 D3 G3 यशस्विनीं Cg as in text (for ददर्श सः) —For 1 Ñ2 V3 B1 3 4 D6 7 subst

939* अथ रम्ये गिरिप्रस्थे कानने विविधाश्रये ।
पक्षिराजो महात्मा महाबलपराक्रमः ।
प्रसुप्तः पृष्ठतः कृत्वा दीप्यमानं दिवाकरम् ।
तं शब्दं शुश्रुवे चैव स्वप्ने वाक्यमिवाहृतम् ।
तेन वाक्येन पक्षीन्द्रः प्रविष्टेन श्रुते पथम् ।
वज्रस्येव निपातेन ताडितो हृदये भृशम् ।
प्रतिबुद्धस्तु वेगेन स्नेहाद्दशरथस्य च ।
रथशब्दं स शुश्राव मेघगर्जितनिःस्वनम् ।
स निरीक्ष्य दिशः सर्वा जटायुः प्रसभो नभः ।
अपश्यद्रावणं सोऽथ क्रन्दन्तीं तां च जानकीम् ।

[(l 1) B1 4 [आ]श्रमे (for [आ]श्रये) —(l 4) V1 शब्दं च (for तं शब्दं) N2 [अ]क्षा, V2 B3(sup lin also) [उ]दितं (for [आ]हृतम्) —(l 5) Ñ2 D6 7 शब्देन (for वाक्येन) V2 B4 पक्षी तु (for पक्षीन्द्र) B4 पथा —(l 7) B1 3 च (for तु), V1 तु (for च) —(l 8) Ñ2 च (for स) B1 4 -गम्भीर (for -गर्जित) Ñ2 V1 D7 निःस्वन —(l 10) B1 तत्र (for सोऽथ) D6 जनकात्मजां (for तां च जानकीम्)]

2 G(ed) om from 2a up to l 1 of 940* —a) Dg1 Dm1 D6 T2 G3 M1 सकाशस् (for -कूटाभस्) —b) D1-तुङ्ग, D5 6 7 शृङ्ग, D4 शृंग (for -तुण्ड) Ñ1 illeg Dm1 D3 G1 3 खगेश्वर (for खगोत्तम) —After 2ab Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

940* अपश्यद्रावणं तत्र हरन्तं जनकात्मजाम् ।
ह्रियमाणां तु तां दृष्ट्वा स्नुषामथ स पक्षिराट् ।
क्रोधेन महताविष्टो वेगेनोत्पतितो नभः ।
समुत्पत्य च पक्षी तु स बली तस्य रक्षसः ।
रथमार्गमवष्टभ्य स्थितः क्रोधादिव ज्वलन् ।
स रुद्ध्वा रथमार्गं तु पक्षवानिव पर्वतः ।

[G(ed) om l 1 —(l 1) B3 सोऽथ (for तत्र) B1 तां च जानकीं (for जनकात्मजाम्) —(l 3) V1 क्रोधेन (for वेगेन) —(l 4) V1 च (for तु) —(l 6) Ñ1 B3 D6 7 सरुध्य (for स रुद्ध्वा) B1 पक्षिराडिव (for पक्षवानिव)]

—c) Ś1 D3 वनं प्रति (for वनस्पति) —d) V1 आजुहाव (for व्याजहार) V1 B3(m also) प्रियां गिरं) शुभां गिरं

3 M1 transp ab and cd —a) D4 [आ]स्थितो (for स्थितो) D2 धर्मी (for धर्मे) —b) D1 पुराणो (for पुराणे) Ś1 सत्त्वव, Ñ1 सुस्थिर, B1 3 Dt1 D1-3 4 G2 Ck t -सश्रव, B4 -श्रये, M3 -सागर, Cr m g as in text (for संश्रय) —After 3ab Dt1 D1 ins

941* भ्रातस्त्वं निन्दितं कर्म कर्तुं नार्हसि सांप्रतम् ।

—d) M3 महाबल

4 After 4ab, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

942* त्वं च राक्षसवंशस्य प्रवरः सुमहाबलः ।
विबुधाश्च त्वया राजन्बहुशो निर्जिता रणे ।
मम वृद्धस्य पौलस्त्य बलहीनस्य पक्षिणः ।
विक्रमं द्रक्ष्यसे युद्धे जीवन्नैव न यास्यसि ।

[(l 1) Ñ2 स (for च) —(l 3) V1 गृध्रस्य (for वृद्धस्य)]

—After 4 D3 reads 23ab

5 a) D3 तस्यैव (for °षा) —Dg1 reads 5d in marg —d) M3 त्वं या (for या त्वं) Dg1 सहर्तुम् (for हर्तुमिह) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 [उ]द्यत (for [इ]च्छसि)

6 a) T2 तथा (for कथं) Ś1 स्थिते (for स्थितो) —b) Ñ2 D6 7 प्रधर्षयेत्, D3 परामृशद् (for °मृशेत्)

न तत्समाचरेद्धीरो यत्परोऽस्य विगर्हयेत् ।
यथात्मनस्तथान्येषां दारा रक्ष्या विमर्शनात् ॥ ७
अर्थं वा यदि वा कामं शिष्टाः शास्त्रेष्वनागतम् ।
व्यवस्यन्त्यनु राजानं धर्मं पौलस्त्यनन्दन ॥ ८
राजा धर्मश्च कामश्च द्रव्याणां चोत्तमो निधिः ।
धर्मः शुभं वा पापं वा राजमूलं प्रवर्तते ॥ ९

G 3.56.19
B 3.52.10
L 3.55.11

—c) D2 प्रयत्नेन (for विशेषेण) —d) Ś1 D1 पर, G3 राम (for रात्र) G2 damaged from द्वात्र up to नीचा in f Ś1 D1.2 महायशा, Ñ1 D2 महात्मना, Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 महीं (D3 °हां) भुजा (Ñ1 B1.3 °जां), G(ed) मही भूता —After 6cd, D1 (MS states that this is a Kṣepaka) ins

943* कुले वा शौर्ये वा श्रुत *— समयेनापि वा
न भूतरथतुल्यो क्षितितलतले वीर सुभग ।
अहो धिग्मोहस्त विरम विरमैतस्य वनिता
न वीराणां पन्था दशवदन येनापि पतितव ।

—e) G1 गति, M2 रति, Cg as in text (for मति) V1 B1.3.4 नीच (for नीचां) —f) Ś1 D1.2 [अ]भिमर्षिणी, Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 [अ]भिमर्षणात् —After 6 Ś1 D2 ins

944* मया सार्धं प्रोच्यमानो यदि सीता न दास्यसि ।

—After 6, Ś1 Ñ V1 B4 D1.2.5.7 read 27ab (Ś1 D2 preceded by 944*)

7 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 समाचरेच्च तत् (by transp.), D3 न तत्समाश्रयेद् (for न तत्समाचरेद्) Ś1 V1 Dg1 Dm1 D1-3.6 T1.2 G3 M धीरो (Ś1 D2 °र) Cg as in text (for धीरो) —b) Ś1 D1-3 तु (for ऽस्य) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यत्परेषां (V1 परेषां यद् [by transp.]) विगर्हित, D1.3 G2.3 यत्परेण विगर्हित, M3 यत्पौरस्तु विगर्हित —c) D3 [आ]त्मनि (for °नस्) —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5-7 T1 G1.2 रक्ष्या दारा (by transp.) Ś1 D1.2 M3 विशेषत:, Ñ1 हि नित्यशः, Ñ2 V1 B1.4 D5.6.7 विमृश्यतः, B1 Dg1 Cg विपश्चिता, D1 T1.2 G1.2 विमर्शना, M2 विदर्शना, Cm Ct as in text (for विमर्शनात्) —After 7, Ś1 D1-3 ins

945* आत्मानमुपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ।,

while Dg1 (m) ins.

946* धीरो हि धीमानकार्यं मनसा न समाचरेत् ।

—After 7 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3 (Ś1 D2 after 945*) 6.7 T2 G2.3 (missing partially for 11ab) M2.3 read 11

8 a) Ñ1 D3 अथ, T2 अर्थां, Ct as in text (for अर्थं) T1 काम (for °मं) Dg1 Dm1 D1 T1.2 Cmp धर्ममर्थं च कामं च —G3 damaged from शिष्टा in b up to व्यव in c —b) Ś1 B1.3.4 D2.3.5.7 नष्ट, Ñ2 दृष्ट, D1 दृष्ट, T1 शिष्ट, G(ed) नष्ट (for शिष्टा), B4 Dg1 या गत, D1.4 [अ]नागत, T2 [अ]नागमं, Cm g t as in text (for [अ]नागतम्) V1 नष्ट शास्त्रेषु गत (subm) —c) Dg1 व्यवस्यति न, T2 निवसन्त्यनु (for व्यवस्यन्त्यनु) Ś1 व्यवस्यति वाराजानो, Ñ1 D2.3 व्यवस्यन्ति न (D2 °स्यति च) राजानो, Ñ1 D5.7 न व्यवस्येयुर पाप, V1 B1.3.4 व्यवस्येयुर नर पाप (B1 °प) Dm1 D1 T2 G2 Cmp g t न व्य (G3 damaged for न व्य) वस्यति राजानो; D1 G1 व्यवस्यत्यनु (G1 °ति न) राजानो —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 धर्मा (Ñ1 B1 °र्मात्) त्, Dm1 D1.3.4 G1 M1.3 धर्म्यं, T2 Cmp धर्मं, Cg t as in text (for धर्मं) Ś1 D2 धर्मेण (for नन्दन) T1.2 पौलस्त्यकुलनन्दन ※ Cm : धर्ममर्थं च कामं चेति । शास्त्रेष्वनागतमनवगत रहस्यरूपतया शास्त्रपर्यालोचनेऽपि असूक्ष्मदृष्टीना दुर्बोधमित्यर्थः । धर्ममर्थं च कामं च शिष्टा राज्ञोऽन्ये जना राजानमनु राजानमनुसृत्य व्यवस्यन्ति कुर्वन्ति । राज्ञ मोक्षधर्मादिज्ञानसंपत्त्या तादृशं राजानमनुसृत्य भूपोपदिष्टधर्मादिकं शास्त्रे सम्यगस्फुटमपि प्रजा आचरन्तीति भावः । तस्मादुभयोपदेशपरस्य राज्ञस्त्वधर्मप्रवृत्तिरनुचितेति तात्पर्यम् । उपसंहरति धर्मं हरति । हे पौलस्त्यनन्दन तस्माद्धर्मं समाश्रयणीय इत्यर्थं क्षिप्तपदाध्याहारेण योजना । "धर्ममर्थं च कामं च शिष्टा शास्त्रेष्वनागतम् । व्यवस्यन्त्यनु राजानं धर्मं पौलस्त्यनन्दन ॥" इति पाठ । "धर्ममर्थं च कामं च शिष्टा शास्त्रेष्वनागतम् । न व्यवस्यन्ति राजानो धर्मं पौलस्त्यनन्दन ।" इति पाठे त्वयमर्थः—शिष्टा सद्वृत्तयो राजानः शास्त्रेष्वनागतमप्रतिपादितमित्यर्थः । न व्यवस्यन्ति नेच्छन्तीत्यर्थः । तस्माद्धर्मं समाश्रय णोप इति योजना ॥ Ct : 'न व्यवस्यन्ति राजानः' इति पाठे शास्त्रेष्वनागत तत्राप्रतिपादितं धर्मं राजानो न व्यवस्यन्ति नेच्छन्तीत्यर्थं ※

9 a) G1 लोकस्य (for कामश्च) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 Dg1 D1-3.5.7 T2 M2 Cm राजा (Ñ1 °ज) धर्मस्य कामस्य ※ Cm : "राजा धर्मश्च कामश्च" इति पाठे अयमर्थः—राजैव द्रव्याणामर्थरूपपुरुषार्थस्य निधिः स्थान एव अत राजा धर्मश्च कामश्च भवति । कुत धर्म इति । धर्मादिकं हि राजमूलं प्रवर्तते अतो राजा धर्मश्च कामश्च भवतीति योजना ।, Ct : "तथा धर्मश्च कामश्च" इति पाठे प्रजानामिति राजति च शेष । द्रव्याणामिति प्राग्वदेव । यतो धनादिकं राजमूलं अतो राजा प्रजाना धर्मादिरूप इत्यर्थः ※ —b) D2 धनाणां (for द्रव्याणां) Ñ1 Dm1 D1 G3 उत्तमो (for चो°) Ñ2 V1 M1 विधि (for निधि) —c) Ś1 D2 G2 M1 धर्मं, Ñ2 लोक, D1 धर्मे, G3 damaged Cm as in text (for धर्म) Dm1 D1 कामो, G2 काम (for पाप) B1 धर्मं शुभं वाप्य शुभ —G1 missing from ह्य in 9b up to कथ in 10b on a damaged fol —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.5.7 T1.2 G1 M मूलाद् (for मूल) ।

G 3. 6. 20 B. 3. 50 22 L. 3 55 19

पापस्वभावश्चपलः कथं त्वं रक्षसां वर ।
ऐश्वर्यमभिसंप्राप्तो विमानमिव दुष्कृती ॥ १०
कामस्वभावो यो यस्य न स शक्यः प्रमार्जितुम् ।
न हि दुष्टात्मनामार्य मा वसत्यालये चिरम् ॥ ११
विषये वा पुरे वा ते यदा रामो महाबलः ।
नापराध्यति धर्मात्मा कथं तस्यापराध्यसि ॥ १२
यदि शूर्पणखाहेतोर्जनस्थानगतः खरः ।
अतिवृत्तो हतः पूर्वं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १३
अत्र ब्रूहि यथासत्यं को रामस्य व्यतिक्रमः ।
यस्य त्वं लोकनाथस्य हृत्वा भार्यां गमिष्यसि ॥ १४
क्षिप्रं विसृज वैदेहीं मा त्वा घोरेण चक्षुषा ।
दहेद्दहनभूतेन वृत्रमिन्द्राशनिर्यथा ॥ १५
सर्पमाशीविषं बद्ध्वा वस्त्रान्ते नावबुध्यसे ।
ग्रीवायां प्रतिमुक्तं च कालपाशं न पश्यसि ॥ १६
स भारः सौम्य भर्तव्यो यो नरं नावसादयेत् ।
तदन्नमुपभोक्तव्यं जीर्यते यदनामयम् ॥ १७

---

10 G3 missing up to कथ in 10ᵇ (cf v l 9) —ᵃ) T3 रामश्च भावद्र (sic) (for पापस्वभा°) —ᵇ) V1 om त्वं (subm) Ś1 V1 B1.3.4 राक्षसाधम (V3 °म), Ñ D1.7 राक्षसाधिप, Dg1 D3 G2 रक्षसां वर —ᶜᵈ) B1.3.4 D4.7 T3 मपि, T1 वृद्ध (for भमि) V3 -सप्राप्ते —G3 missing from व in 10ᵈ up to 11ᵇ on a damaged fol V1 दु कृती, Dg1 T3 G2 M3 Cm g दुष्कृति, Cv t as in text (for दुष्कृती) Ś1 D1.3 वक्तुमार्हसि सप्राप्तुमिमां सीता यशस्विनीं ॐ Cv काम स्वभाव इत्यादिश्लोको विमानमिव दुष्कृती इत्यत पर द्रष्टव्य । पूर्वत्र तु प्रमादाल्लिखित ॐ —After 10 M1(inf lin sec m) ins

947* कथं दुष्टात्मनस्तेऽद्य निवसन्त्यालये जना ।

11 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-7 (Ś1 D1-3 after 945*) T3 G2.3 (missing partially for 11ᵃᵇ) M3.4 read 11 after 7 —ᵃ) Ś1 Ñ3 V1 B1.3.4 Dg1 D1.3.7 G1 M1 Cv g काम, Cm t as in text (for काम) Dt1 D4.5 य (Dt1 om subm) सोसौ (for यो यस्य) —ᵇ) V1 om स (subm) Dg1 स न शक्य (by transp) Dt1 D1 Ch t न शक्यस्त्व (D4 °श्च) (for न स शक्य) Dm1 D1 न शक्य परिमार्जितु Dr T3.4 Cm न शक्य परिमा (T1 °प) र्जितु —ᶜ) Ś1 Ñ B1.3.4 D1-3.6.7 T3 G1 M3 भाया, Ct भार्य, (for भार्य) T3 न हि दुष्टात्मना कोपात् —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 M4 निवस (Ñ1 V1 B4 D1 °स) ति, T3 भावसति (for मा वसति) M1 [भा]लय भूय

12 G3 missing from विषये up to य in ᵇ on a damaged fol —ᵃ) D1 सुपुरे (hyp m) (for पुरे) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.6.7 [भ]पि (for त) —ᵇ) Ś1 D1.3 तदा V1 यथा Dg1 D3 T2.3 G1.2 M Cv यदि Ch t as in text (for यदा) Ñ V1 B1.3.4 D1.7 बला (B1.3 °ल) न्वय (for महाबल°) —ᵈ) D4.5 त्वम् (for तस्य) B1 [भ]परा ध्यसि

13 G3 missing from हेतु in ᵃ up to हृत in ᵈ on a damaged fol —ᵇ) D3 जनस्थाने —ᶜ) Ś1 अतिवृत्तो, D1 मद्वृत्तो D3 अतिवृत्ति (for अतिवृत्तो) Ñ2 V1 D4 पार B1.3.4 D3 पाप (for पूर्वं) —ᵈ) M1 [भ]क्लिष्ट (for [अ]क्लिष्ट) N3 V1 B1.3.4 D1.7 को दोषो राघवस्य तु —After 13 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 ins

948* चतुर्दश सहस्राणि राक्षसाना यदा ययु ।
रामलक्ष्मणघाताय राघवेण च ते हता ।

[(1 2) B1 -नाशाय (for -घाताय) Ñ1 D4.5 तु (for च)]

14 ᵃ) B1.3 अनु, Dm1 D1 G2 तत्र (for अत्र) B1 -सत्वं, Dt1 D4 T1.3 तत्व (for -सत्य) —G3 damaged from रा in ᵇ up to ह in ᵈ —ᵇ) Ś1 नामास्य (for रामस्य) —ᵈ) T1.3 transp हृत्वा and भार्यां Ś1 Ñ1 D1-3 भार्यां हर्तुमिहेच्छसि, Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 भार्यां हर्तुमिहोद्यत

15 ᵇ) Ś1 Ñ3 V1 B1.3.4 D2.3.6.7 Cm मा (B4 मा D3 मा) त्वा, Dg1 Dm1 (after corr sec m मा त्वा) G1 मा त्वा, D1 महा, D4 T3 मत्वा, Cr Ct as in text (for मा त्वा) G3 damaged for ण चक्षुषा —ᶜ) Dg1 दहे दहन (sic) G1 दहदाहन (for दहदहन) Dt1 भूतन, Dm1 D4 T3 M2.3 -कल्पेन, Cm as in text (for भूतेन) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1-3 वृत्रम् (for वृत्रम्)

16 ᵃ) Ñ1 कथम्, T3 स त्वम् (for सर्पम्) Ś1 D3 बद्ध (for बद्ध्वा) —Ñ1 om 16ᶜᵈ G3 partially damaged for 16ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D1 -संयुक्त D1.3 -सक्त T1.3 -सक्त च (for मुक्त च) Ñ2 B1.3.4 D1.7 ग्रीवायां च समास (B1.4 °यु) क्त, V1 ग्रीवाया च यथा बद्धं —ᵈ) V1 B1.3.4 D1.7 बुद्ध्यसे (for पश्यसि)

17 ᵃ) Ñ1 V1 B1.3.4 D1.7 स (D1.3 स) भारो (B1.3.4 °रो) मूढ (V1 यदि) हत्यो —G3 partially damaged for 17ᵇᶜᵈ —ᵇ) Ñ1 नावपीडयन् (for °सादयेत्) —For 17ᵃᵇ Ś1 D1-3 subst

949* भार सम्यक्स वोढव्यो यो नारो न विषादयेत्।

[Ś1 सम्यक्स, D1 सम्यक्, D3 स सम्यक् (by transp) (for सम्यक्स) Ś1 D3 वोढव्यो (for वोढव्यो) Ś1 नारो वो (by transp)]

—After 17ᵃᵇ, Ñ3 V1 B1.3.4 D1.7 ins.

950* न त्वं प्रतिबोद्धव्यं मन्ये क्षयमाप्यद्य।

यत्कृत्वा न भवेद्धर्मो न कीर्तिर्न यशो भुवि ।
शरीरस्य भवेत्खेदः कस्तत्कर्म समाचरेत् ॥ १८
षष्टिवर्षसहस्राणि मम जातस्य रावण ।
पितृपैतामहं राज्यं यथावदनुतिष्ठतः ॥ १९
वृद्धोऽहं त्वं युवा धन्वी सरथः कवची शरी ।
तथाप्यादाय वैदेहीं कुशली न गमिष्यसि ॥ २०
न शक्तस्त्वं बलाद्धर्तुं वैदेहीं मम पश्यतः ।
हेतुभिर्न्यायसंयुक्तैर्ध्रुवां वेदश्रुतीमिव ॥ २१
युध्यस्व यदि शूरोऽसि मुहूर्तं तिष्ठ रावण ।
शयिष्यसे हतो भूमौ यथा पूर्वं खरस्तथा ॥ २२
असकृत्संयुगे येन निहता दैत्यदानवाः ।
नचिराच्चीरवासास्त्वां रामो युधि वधिष्यति ॥ २३
किं नु शक्यं मया कर्तुं गतौ दूरं नृपात्मजौ ।
क्षिप्रं त्वं नश्यसे नीच तयोर्भीतो न संशयः ॥ २४ G 3.56.0 B 3.50.25 L 3.55.25

[Ñ3 D4 न च तद् B4 तद्वत् (for न त्व) B1.3 यदर्थं (for यत्न) B4 जयम् (for यशम्) B4 मावरेत् (for मावहेत्)]

—b) D3 Dm1 D7.8 T G1 M अपि, Dg1 भवेत् (for इव) —d) V1 B4 जीवत (for जीवित)

18 a) Ñ1 न नून हि (for यत्कृत्वा न) B4 भवेद् (for भवेद्) —b) Dt1 D6 भुवं (for भुवि) Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 यत्कृत्वा न भवेद्यशः —G3 damaged for 18cd —c) Ś1 D5 शरीरस्तो भवेद्धर्म (L[ed.]°कर्म) Ñ1 शरीरसादश्च भवत्, Ñ2 V1 B1.3.4 D1.2.3.7 शरीरदोष (D3.7 °शोक)श्च भवत् —d) V1 B1.3.4 D2.7 न (for कस्) D5 प्राज्ञ (for कर्म) Ś1 D1.4 कथं प्राज्ञ स (Ś1 °ज्ञस्त)त्मा (L[ed]°त्मवान्) चरेत्

19 a) Ś1 Ñ2 V1 D3.4 षष्टि (sic), Dm1 D6-8 T1.2 G1 M1.2.3 Cm षष्टिर्; Ct as in text (for षष्टि) —b) Dt1 Dm1 D6 जातस्य मम (by transp) M3 तव जातस्य (for मम जातस्य) —Ñ1 om 19cd —c) Ś1 पितृपैतामहे राज्ये —G1 missing from यथा in d up to युवा in 20a on a damaged fol. —d) Ñ2 V1 B1.4 D2.7 शासत, B3 शासयाद (sic) Cg as in text (for तिष्ठत) Dg1 T2 दृढकारण्यमत्र न —After 19 Ś1 D1-4 ins

951* न श्रुत न च मे दृष्ट परदाराभिमर्शनम् ।

[D1 नश्च (for न चे)]

20 G3 missing up to युवा in a (cf v l 19) —b) V1 B4 वारी, D3.4 D2.7 पार (for धन्वी) —b) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.2.3.7 रथस्थ, T1 G3 सतार (for सरथ) T1 G3 रथी (for शरी) —c) Ñ2 Dt1 D4.6 T2 G1.3 M Ct न चापि, V1 B1.2.4 D2.7 न चाश (B3 °मि), Dg1 न च हि (for तथापि) Ś1 D1-4 च (D2 ना)सत्यस्येद्, Ñ1 नैवाशय च Dt1 D6 Ct कुशला, M1 न दृष्टिं (for वैदेहीं) —G3 missing from मिष्यसि in d up to वै in 21b on a damaged fol. —d) B1 कुशल, Dt1 D6 Ct वैदेही M1 कुशलो (for कुशली) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1-3.4.7 °या Dg1 Dt1 D4.6 T2 G1.2 M Ct मे, Dm1 D6 (after corr as in text) G3 मा (for न) Ś1 D3 न यास्यसि (for गमिष्यसि)

21 G3 missing up to वै in b (cf v l 20) —a) Dg1 G3 Cr शक्यम्, Cg as in text (for शक्तस्) Ñ1 न शक्या त्व बलाद्धर्तु —b) Ñ1 वैदेह्या, D1-4 मैथिलीं (for वैदेहीं) V1 lacuna for पश्यत —c) B1.3 नय (for न्याय) Ñ2 B1.2.4 D2.7 °मवदे, V1 D1 M3 Cr g k °समिदं, Cm t as in text (for संयुक्तैर्) Ñ1 हेतुभिर्न्यायसमिदैर् —d) Ś1 मृडो, Ñ1 ध्रुवं, Ñ2 V1 B1.2.4 D1.2.3.7 ध्रुवा, D3 ध्रुवे (for ध्रुवां) G1 वेदश्रुति यथा ; Cr तपं भावं ।, Cm ध्रुवमितीत्र वाक्यमन्वय ।, Cg यद् ध्रुवामिव यद् श्रुतिमिव । शब्दं भाव ।, Ck t वेदश्रुतिम् । छान्दसो गत —After 21 Ñ2 V1 ins, while T2 ins after 27

952* इत्युक्तस्य यथान्याय रावणस्य जटायुषा ।
क्रुद्धस्याग्निनिभा घोरा रेजुर्विंशतिदृष्टयः ।

[(1 2) T2 गते (for यथा) T2 ह्युर्विंशतिदृष्टय (for the post half)]

22 Ñ2 V1 B1 D2.7 om (hapl) 22-27b B1.3 om 22-27 Ñ1 reads 22 after 27cd —a) Ś1 Ñ1 D1-4 चासेति (for शूर°) —b) Ñ1 युद्धे त्व मया सह —G3 damaged from सौ up to तथा in d —c) Dg1 Dm1 D1-8 G3 शयिष्यसि (D3 °त) Cr g k शयिष्यसे (as in text) —d) Ś1 D1.2.4 आत्मा, Ñ1 वानं (for पूर्वं) Ś1 D3 तव (for तथा)

23 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 om 23 (cf v l 22) Ñ1 om 23 D1 reads 23ab after 4 —b) M1 दृष्ट (for दैत्य) —c) D3 M1.2 वचिरान् (for नचिरात्) —G3 missing from युधि in 23d up to न in 24a on a damaged fol. —d) Ś1 यदि, Dg1 युद्ध (for युधि) M1 transp रामो and युधि

24 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 om 24 (cf v.l. 22) G3 missing up to न in a (cf v.l 23) —a) Ś1 D1.3 नु (for नु) M1 कृपा (for मया) T1.2 (अ) दृष्टुं (for कर्तुं) D5 transp शक्य and कर्तुं —b) D1 दूरीं (for दूर) —c) Ñ1 D3 G1 च नश्यस, D1 न पश्यस (for त्व नश्यसे) D1 क्षिप्र नश्यसि नाचल्य —d) Ś1 D1.4 आशेद (for भीतो)

G 3.56.0 B 3.50.26 L 3.55.26 न हि मे जीवमानस्य नयिष्यसि शुभामिमाम् ।
सीता कमलपत्राक्षीं रामस्य महिषीं प्रियाम् ॥ २५
अवश्यं तु मया कार्यं प्रियं तस्य महात्मनः ।
जीवितेनापि रामस्य तथा दशरथस्य च ॥ २६

तिष्ठ तिष्ठ दशग्रीव मुहूर्तं पश्य रावण ।
युद्धातिथ्यं प्रदास्यामि यथाप्राणं निशाचर ।
वृन्तादिव फलं त्वां तु पातयेयं रथोत्तमात् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

25 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 om. 25 (cf. v. l. 22). Ñ1 om. 25–26. —ᵃ) Dm1 D6 G3 न त्वं (for हि मे). —ᵇ) Ś1 D1–3 निशाचर. G2 शुभानना (for शुभामिमाम्). —After 25, M3 ins.:

953* युद्धे मत्तश्च धाईं वदण्वस्य च रावण।

26 Ñ V1 B1.2.4 D5.7 om. 26 (cf. v. l. 22 and 25). —ᵃ) G2 प्रियं तस्य (for मया कार्यं). —ᵇ) G2 करिष्यामि (for प्रियं तस्य). —ᶜ) D2 [म]स्य (for [म]पि).

27 Ñ2 V1 B4 D5.7 om. 27ᵃᵇ. B1.2 om. 27 (for all cf. v. l. 22). —ᵇ) Dg1 निष्ठ (for पश्य). Ś1 D1–4 स दृष्टो, Ñ1 चैव मा (for रावण). —D6.7 D11 Dm2 D4.5 T1 G1 G2 transp. ᶜᵈ and ᵉᶠ. —ᶜ) Ñ1 यद्य प्रिये (for युद्धा°). —ᵈ) D2 वक्ष (for प्राणं). G1 M1 न मताप (for निशाचर). Ñ1 तव दे राक्षसाधम. —After 27ᶜᵈ, Ś1 D1–4 ins.:

954* मा ते महावविष्यामि शिरो भर मुदुमत।

—After 27ᶜᵈ Ñ1 reads 22, while M2 (*cf. his sec. 11*) ins.:

955* मम तीक्ष्णन तुण्डेन प्रीदास्त शिरसा दस।

—Ś1 Ñ V1 B1 D1–5.7 read 27ᵉᶠ (Ś1 D2 preceded by 954*) after 6. —ᵉ) Ś1 D1.2 पक्व. Ñ2 मा त्वां D2 मास्ते (sic) (for त्वां तु). Ñ2 B4 D5.7 मा त्वां वृन्तादिव पक्वं. Ñ1 न त्वां वृन्तादिव फलं. —ᶠ) Ś1 D1.2 पातयामि. Ñ V1 B4 D5.7 विपेये (for °येयं). Ñ1 D2 नभस्तलात् (for रथोत्तमात्). —After 27, T2 ins. 952*.

Colophon. Ñ2 V1 B1.4 D5.7 om. —*Sarga name*: Ñ1 V1 D1 जटायुगमनम्. D1 गृध्रवाक्यं. D2 महाजटायु वाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 V1 B3 D5 om. Dg1 D11 Dm1 D4.1 T G M1.2 50. D5.6 52. D2 56. M3 51. L(ed.) 55. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

४९

इत्युक्तस्य यथान्यायं रावणस्य जटायुषा ।
क्रुद्धस्याग्निनिभाः सर्वा रेजुर्विंशतिदृष्टयः ॥ १
संरक्तनयनः कोपात्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
राक्षसेन्द्रोऽभिदुद्राव पतगेन्द्रममर्षणः ॥ २
स संप्रहारस्तुमुलस्तयोस्तस्मिन्महावने ।
बभूव वातोद्धतयोर्मेघयोर्गगने यथा ॥ ३
तद्बभूवाद्भुतं युद्धं गृध्रराक्षसयोस्तदा ।
सपक्षयोर्माल्यवतोर्महापर्वतयोरिव ॥ ४
ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
अभ्यवर्षन्महाघोरैर्गृध्रराजं महाबलः ॥ ५
स तानि शरजालानि गृध्रः पत्ररथेश्वरः ।
जटायुः प्रतिजग्राह रावणास्त्राणि संयुगे ॥ ६
तस्य तीक्ष्णनखाभ्यां तु चरणाभ्यां महाबलः ।
चकार बहुधा गात्रे व्रणान्पतगसत्तमः ॥ ७
अथ क्रोधाद्दशग्रीवो जग्राह दश मार्गणान् ।
मृत्युदण्डनिभान्घोराञ्शत्रुमर्दनकाङ्क्षया ॥ ८ G 3 56 9 B 3 51 7 L 3 56 8

49

V3 illeg for Sarga 49 (cf v l 3 46 7) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नमः

1 Ñ2 V1 Dg1 D4 T M om 1 —a) D2 इत्युक्तस्य (for इत्युक्तस्य) —b) D2 जटायुष (for जटायुषा) —c) Ś1 Ñ1 D1–3 G2 3 सर्वेः, B1 3 4 D6 7 घोराः, D2 G3 सर्व (for सर्वा) —d) D1 द्विर्दश (for विंशति) Ś1 D2 विरेजुश्चारदृष्टय, N1 D2 विरेजुर्दश दृष्टय, B1 3 4 D6 7 विरेजुर्विंशति दृश (B4 °शः)

2 Ś1 om 2ab. —a) Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 भीमाक्ष, Dm1 D8 G2 3 रोषात् (for कोपात्) Dg1 Dt1 D4 T M इत्युक्त्वा क्रोधताम्राक्षस्,—b) D1–4 भूषण (for -कुण्डल) —c) V1 D2 निदुद्राव, B1 G3 [ऽ]पि दुद्राव (for ऽभिदुद्राव) —d) Ś1 Dm1 D1 2 ममर्षणे, G1 M1 2 ममर्षित, Cg as in text (for ममर्षण)

3 a) Dt1 सत्य प्रहारस् (for स सं°) —b) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D8 1 T3 G1 M3 महामृधे, Ñ2 D5 7 महाहवे, V1 B2 °बले, B1 °रणे (for महावने) —c) Ñ B1 3 4 Dt2 D1 2 4 G Ct वातोद्धुतयोर्, Cg as in text (for वातोद्धतयोर्) D8 यभूवाशो युद्ध तयोर् —d) G3 घोरयोर् (for मेघयोर्) Ñ2 V2 B1 3 4 D2 3 5 G1 2 गगने मेघयोरिव (D5 G1 2 °योश्च) —After 3 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

956* तुण्डपक्षप्रहरणो जटायुश्चरणायुधः ।
रावणश्च महावीर्यौ युयुधाते परस्परम् ।

[(l 1) B1 4 -प्रहारेण (for प्रहरणो) B3 चरणायुध]

4 a) Ñ2 D1 7 महद्युद्ध (for [अ]द्भुत युद्ध) —b) Ñ1 तयो, Ñ2 D6 7 अथ, V1 B1 3 4 महद्, Dm1 तथा, D1–3 मृधे, G3 वने (for तदा) D1 om (hapl) from क्षसयोस्तदा in 4b up to गृध्रराज in 5d M2 गृध्रराक्षसराजयो —cd) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 मृगस तत्र (for माल्यवतोर्) V1 B1 3 4 मेघ (for महा) G(ed) शब्दस्तयोर्भूत्त तत्र गगने मेघयोरिव

5 D6 om up to गृध्रराज in d (cf v l 4) —a) Ñ2 नारीक, V1 नालीक (for नालीक-) —b) B1 गृध्राकर्ण B4 D6 7 तीक्ष्णैश्चापि (for तीक्ष्णाग्रैश्च) —c) V1 अभिवर्षन् (for अभ्य°) Ñ2 D6 7 महाघोरैर्, G3 महाघोरे (for महाघोरैर्) —d) Ś1 Dm1 D2 3 महाबले, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 शरोर्मिभिः (for महाबलः) Dt1 गृध्रराजमहाबल

6 a) Ś1 शितानि, Ñ1 Dg1 G2 शातानि, Dm1 सुतानि (for स तानि) —b) Ñ2 D7 गृध्र (for गृध्रः) —d) Cr g k t रावणास्त्राणि (as in text) D2 रावणस्यापि संयुगे ❀ Ct 'रावणास्त्राणि' इति पाठस्तु सुगम एव ❀ —After 6 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

957* तत स क्रोधसंरब्धो विकीर्ण इव पर्वत ।
पृष्ठस्थ न्यपतद्गृध्रो नखैश्च विचकर्त स ।

[(l 1) Ñ2 B1 4 क्रोधसंरब्धो, B3 °संबद्धो (for °संरब्ध) —(l 2) Ñ2 B1 D7 गृध्रे, D6 गृध्रौ (for गृध्र) Ñ2 D7 विचकर्त त (for विचकर्त स) D6 नखैश्चापि चचार न]

7 a) Ñ1 -नखाभ्यां, T1 2 M3 -नखैर्धीरैस् (for नखाभ्यां तु) Dg1 M2 तस्य तीक्ष्णैर्नखैरुग्रैश्च —b) D1 रावणस्य, M3 तुण्डाभ्यां च (for चरणाभ्यां) —c) Ñ1 बहुशो (for बहुधा) Ñ2 D6 7 चक्र सरुधिर गात्र, V1 B1 3 4 चक्र सरुधिरान्गात्र —d) Ś1 पतगनायक, Dm1 D4 G2 विहगनायक, T2 °पुंगव (for पतगसत्तम) Ñ2 V1 B2 4 D6 7 क्षणात्प (V1 B2 4 व्रणान्प) तत्रपत, B1 व्रणाश्च पतगेश्वर, D1 व्रणानि खगसत्तम —After 7 V1 ins 962* (due to omission), B4 reads 959* for the first time after 7 and repeats it after 958*

8 V1 om 8–10 B1 4 om 8 The sequence of St. from 8–14 including star passages in B1 is 10cd, l 1–2 of 965*, 9cd, l 3–4 of 958* (8 subst), 959* (1), 10ab, l 3–4 of 965*, 13 14, 962*, 11, 12 and 958* —a) Ñ1 क्रुद्धो (for क्रोधाद्).—c) Ś1

G 3 56 15 D 3 51 8 L 3 56 9 स तैर्बाणैर्महावीर्यः पूर्णमुक्तैरजिह्मगैः ।
विभेद निशितैस्तीक्ष्णैर्गृध्रं घोरैः शिलीमुखैः ॥ ९
स राक्षसरथे पश्यञ्जानकीं बाष्पलोचनाम् ।
अचिन्तयित्वा बाणांस्तान्राक्षसं समभिद्रवत् ॥ १०
ततोऽस्य सशरं चापं मुक्तामणिविभूषितम् ।
चरणाभ्यां महातेजा बभञ्ज पतगेश्वरः ॥ ११
तच्चाग्निसदृशं दीप्तं रावणस्य शरावरम् ।
पक्षाभ्यां च महातेजा व्यधुनोत्पतगेश्वरः ॥ १२

D2.2 -दण्डसमान्, D1 दण्डोपमान् (for -दण्डनिभान्) —d) Ś1 D1-2 शत्रुमर्माणि (D2.3 °मा॰ D4 °र्भेत्रि) भविन V1 शत्रुदर्पविनाशनान्, Dt1 Dm1 D6.8 शत्रोर्निधनकाङ्क्षया —For 8 V2 D5.7 subst, while B1 subst 1 3 4 only for 8 and reads after 9cd

958* ततः स रावणः क्रुद्धस्त्रिभिर्बाणैरजिह्मगैः ।
विभेद समरे घोरैर्गृध्रराजमनाकुलैः ।
अथापरानविह्वांस्तमाह रथमास्थितान् ।
मृत्युदण्डोपमानघोरानभ्दितान्दर्पप्रणाशनान् ।

[(l 3) B1 दशग्रीवो (for अजिह्मगैः) B1 ना व्यदत् ताम्यतः (for the post half) —(l 4) B1 बाणाञ्जलि भान्त्यतः (for the post. half)]

9 V1 om 9 (cf v l 8) For sequence in B1 cf v l 8 —a) V2 सितैः, Dg1 Dt1 D2 शरैः, D3 सर्वैः (for तैः) Dg1 महावीरः, D5 °वीर्यैः, T2 °वीर्ये (for महावीर्यः) —b) Ś1 D1-2 रुक्मपुङ्खैः, V1 स्वर्णपुङ्खैः, T1 पूर्णपुङ्खैः (for पूर्णमुक्तैः) T2 अजिह्मकैः (for अजिह्मगैः) V2 स्वर्णपुङ्खमहाराज —c) V1 जघान (for विभेद) V2 समरे (for निशितैः) Ś1 V Di 2 घोरैः M3 मार्गणैः (for तीक्ष्णैः) B4 बाणैर्विभेद तीक्ष्णाग्रैः —d) Ś1 D1 2 गृध्रं तीक्ष्णैः शिलाशितैः V1 गृध्रराज महाबल V2 गृध्रराज ** पुनः B1 D3 गृध्रराज शिलाशितैः —For 9 B1 2 D4.7 subst V1 ins. l 2 after 9cd B1 ins first time after 7 and reads second time after 958* as subst for 9cd only

959* स तैर्बाणनिभकाशैः स्वर्णपुङ्खैरजिह्मगैः ।
निबिभेद गृध्रपतिमतिक्रुद्धो दशानन ।

[(l 1) D4.7 स तैस्तु स्तैः सुवर्णैश्च (for the prior half) B1 (second time) तद्भ- (for स्वर्ण) D4.7 महाघन (for अजिह्मैः) —(l 2) V2 D4.1 शुशान्दे (for गृध्रपतिम्) V2 D4.7 शरान्नस्य पक्षिणः (for the post half)]

—B1 2.1 (after first occurrence of 959*) cont while V1 D4.7 ins. (followed by 963*) after 12

960* स वर्णविमुक्तास्तु शराम्बै पतगेश्वर ।

—Thereafter B1 reads 10cd, while M3 ins. after 9

961* स शेषमकरोद्रूपो रावणेन शराहत ।

10 Ś1 V1 D1-2 om. 10 (for V1 cf v l 8) For sequence in B1 cf v l 8 V2 B1.2 D4.7 om 10ab —a) B1 राक्षस (for राक्षस) V1 पथ (for रथे) —b) V1 B1 पतगेश्वर (for बाष्पलोचनाम्) —c) V1 अचिन्तयित्वा तु (for अचिन्तयित्वा) V D5.1 D4.4.7 T G2 M तान् बाणान् (by transp) B1 2.4 अचिन्त्यचाहमस्त्राणि —d) V B1 2.4 D5.7 रावण (for राक्षस) V B1.2.4 समुपाद्रवत् (for समभि°) —After 10 V2 B1.3 D4.7 ins while V1 ins after 7 (due to omission) and B4 ins after 14cd

962* उपेत्य स महाबाहुः पक्षाभ्यामस्य मूर्धनि ।
पक्षाभ्यामतिसंरब्धस्ताडयामास रावणम् ।

[(l 1) B1 2.4 उपेत्य च (for उपेत्य स) V2 D4.7 अवस्थितस्थितैः (for the prior half) —(l 2) V2 B4 आत्मसंरब्ध (for अति°)]

11 For sequence in B1 cf v l 8 —a) G(ed.) मणिमुक्ता (by transp) (for मुक्तामणि) —Ś1 D4.3 om 11c 12b After 11ab, D2 reads 12 —c) V1 पक्षाभ्यां स (for चरणाभ्यां) —d) Dt1 Dm1 D6.8 G1 पतगोत्तम, D2 सुमहाबल (for पतगेश्वर) —After 11 D3 ins while Ś1 D1 ins. after 12 and D3 after 14

963* सारथिं च रथोपस्थात्स जघान महाद्युतिः ।

while Dg1 Dt1 Dm1 D6.8.9 S ins. after 11

964* ततोऽस्य्वद्भुराद्याय रावणं कवचमूर्जितम् ।
ववर्ष शरवर्षाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।
शरैरावारितस्तस्य संयुगे पतगाधिपः ।
कलापमसितप्रख्यं परिवव्रे वर्षा तदा ।
स तानि शरजालानि पक्षाभ्यां तु विधूय ह । [5]
चरणाभ्यां महातेजा बभञ्जास्य महद्धनुः ।

[(l 2) G1 तत्क्षणेश्वर (for कवचमूर्जितम्) —After l. 2 D1 reads राम श्री —(l 3) D6 आवरितस्, M1 अन्तर्गत (for आवारित) Dg1 T2 तत्र (for तस्य) —(l 4) D1 T1 2 G2.3 M2.3 उलूपाक्ष, G3 अत्र ससम M1 रम समक (for असितप्रख्य) Dm1 D5 T2 G M3 स (for च) Dg1 स तत्र वधौ D1 स बभौ तत्, T1 प्रबभौ तत्र T3 स महत बभौ (for च बभौ तदा) —(l 5) Dg1 Dm1 D6 T G2.3 M ताभ्य (for °जालानि) Dg1 Dm1 D4.8 T G M2.3 च M3 ह (for तु) T1 विधूय G1 (अ)विधूय ह (for विधूय ह) —(l 6) G3 (अ)थ (for (अ स) M2.3 पुनः (for महत्)]

12 For sequence in B1 cf v l 8 Ś1 D4.3 om. 12ab (cf v l 11) D2 transp ab and cd and reads after 11ab B1 reads 12ab in marg —a) V1 B1.4 D4 अ(B1 तु)ग्रया, D5 तथा, M3 ह च (for तत्) V V2 B1.2.4 D4.8 T2 दिव्यं (for दीप्तं) D2 तं शरविन्मणि

काञ्चनोरश्छदान्दिव्यान्पिशाचवदनान्खरान् ।
तांश्चास्य जवसंपन्नाञ्जघान समरे बली ॥ १३

वरं त्रिवेणुसंपन्नं कामगं पावकार्चिषम् ।
मणिहेमविचित्राङ्गं बभञ्ज च महारथम् ।
पूर्णचन्द्रप्रतीकाशं छत्रं च व्यजनैः सह ॥ १४

G 3.56 0
B 3 51 17
L 3 56 12

सरत द्विध(hypm) —Ñ1 illeg for 12ᵇ —ᵇ) N2 V1 B1 2 4 D3 7 8 T2 Cṭ∱ शरावरं, D2 महारथ, D4 शर वर, Cm g t as in text (for शरावरम्) —ᶜ) V1 B2 D1-3 5 7 स (for च) N1 चरणाभ्या (for पक्षाभ्यां च) Ś1 D5 सुमहातेजा, Dg1 Dm1 D4 6 T G M1 3 च महावीर्यो (for च महातेजा) B4 पक्षाभ्याममितरव्यो —ᵈ) Ñ2 V1 B1 2 4 D3 7 दुद्राव, Dg1 D4 G2 Cm g t ब्यायुनोत्, D2 बभज, Cr t as in text (for व्यधुनोत्) Ś1 D1 बभञ्ज स (Ś1 सु) महाबल, D2 बभञ्ज पतगोत्तम —After 12, V1 B2 3 ins while Ñ1 D3 7 cont after 960* B4 ins l 3-4 after 10ᵃᵇ and l 1-2 after 10ᶜᵈ

965* ततो मुहुर आविध्य व्यकिरीद महाबल ।
जाम्बूनदमयं दिव्यं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
व्यसर्जयत पक्षीन्द्रो सेनाविधौ नभस्तले ।
मनोभव पतत्त्रस्तु सूर्यमण्डलसंनिभम् ।

[(l 3) B4 विससर्ज स (for व्यसर्जयत्) V2 नभस्थल (for °स्तले) —(l 4) B1 पतत्त्व, B4 शतत्रस्य (for पतत्त्रस्तु) B4 भक्षोभद्रुस्तवैव (for the prior half)]

—After 12 Ś1 D1 ins 963* while B4 ins 968*

13 For sequence in B1, cf v l 8 N2 om 13ᵃ-14ᵇ D3 om 13 —ᵃ) Ñ2 V1 B2 4 D1-3 8 हत्वा, Dg1 Dm1 D5 T2 G2 दीप्तान्, D6 lacuna (for दिव्यान्) Ś1 स्वयमप्यच्छदान्हत्वा, B1 काञ्चनापच्छदान्हत्वा —Ś1 D1 2 om 13ᶜ-14ᵇ —ᶜᵈ) Dm1 D4 T2 M1 स रणे (for समरे) Ñ2 V1 B1 2 4 D6 विकृष्य तरसा पक्षी क्षिप्रं मार्गेन्द्रे (V1 °द्रिं) भोजयत्

14 For sequence in B4 cf v l 8 Ś1 N1 D1 2 om 14ᵃᵇ (cf v l 13) —ᵃᵇ) Dt1 D6 बध, Cg as in text (for वर) T2 त्रिदंड, V2 त्रिगुण (for त्रिवेणु) ⊕ Cv त्रिगुणसपक्षमिति पाठ ⊕ N2 V1 B2 3 4 D3 7 कामग तु (B2 त)महाघोरं चक्रकूबरभूषण —Ś1 Ñ1 D1 2 transp ᵉᵈ and ᵉᶠ —ᵉ) D3 हस (for हेम) Dt1 D6 मणिसोपानविन्यासं —ᵈ) Ś1 बभञ्ज स, Dm1 G2 बभञ्जाथ, D1 2 स बभञ्ज (for बभञ्ज च) —After 14ᶜᵈ Ś1 D1 2 ins, Ñ2 V1 B1 2 4 D3 7 ins after 16

966* ततस्तु स परबलमानभञ्जन
सुरासुरैः समरमुखेष्वनिर्जितम् ।
पराजित पतगवरेण रावण
विसिस्मिये सुरमुनिभिर्विलोक्य तम् ।
ततोऽस्तुवन्पतगवर दिवौकस
सुदुष्कर कृतमिह कर्म सत्तम ।
प्रहारयत स्म विहगाधिपसत्तमो
व्यवस्थित पुनरपि युद्धसाधन ।

Colophon

हत्वा तु सम्यहत्कर्तां जटायुर्नरवान्वित ।
परिश्रान्तो यमुपाथायाद्भवत्त च रावण ।

[(l 1) Ś1 D2 च (for तु) D6 om न (subtr) B1 यानभञ्जन (for °मानभ°) —(l 2) B1 सुरा सुरै (for सुरासुरैः) सुखेष्वनिर्जितम्) —(l 3) D1 वीक्षन्त (for रावण) —(l 4) B1 2 4 विसिस्मिरे, D6 विसिस्मिय (for विसिस्मिये) Ś1 D2 विसिस्मियु सुरमुनयोऽथ(Ś1 वि)लोक्य त D1 2 विसिस्मियु स्वगता सुरकिंनरा (sic) —(l 5) Ś1 अभिष्टुवु, D1-3 अभिष्टुवन् (for ततोऽस्तुवन्) D1 2 पुष्पा गिरा(D2 °र) (for दिवौकस) —(l 6) B4 इति (for इह) B1 तेन तत B4 तेन यत्(for सत्तम) Ś1 D1 2 क्रत कृत स्वयाकृत D6 कृत इ सदा कृत (for कृतमिह कर्म सत्तम) —(l 7) Ñ2 D3 7 प्रहरेत स (for प्रहरत्ते स) Ś1 D1 2 प्रहा(Ś1 °भा)सितो द्विजवरराक्षसेश्वर(Ś1 D2 °रो) —(l 8) Ś1 D1 2 युद्धविस्रब्ध (Ś1 D2 °ध) B1 2 युद्धर्षित, B4 °हर्षित, D3 °निभय (for युद्धर्षित)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 3 7 जटायुरावणयुद्ध D6 रावणविरथीकरण —*Sarga no* N2 B4 D2 57 V1 55 D1 53 D3 7 56

—Ś1 D1-3 om l 9-10 —(l 9) B1 2 सुमहद् (for तन्महद्) —(l 10) V1 परिश्रान्तो (for परिश्रान्तो) Ñ2 D3 7 तु (for च)]

while Ñ1 ins after 14ᶜᵈ

967* पश्यत सारथिमाश्य * * * * * * * * (illeg)
हतो नहि * * * * * * * * * * * * * (illeg)

whereas after 14ᶜᵈ, Ñ2 V1 B1 2 D3 7 ins. while B4 ins after 12

968* समाक्षिप्य ध्वजशक्त्या सार्धं पतगेश्वर ।
तत्राङ्कुशनिभेनाशु दारयित्वा पदाम्बुजत् ।

[(l 2) V1 पदाम्बुज B1 पदाम्बुज (for पदाम्बुजत्)]

—Ñ2 V1 B1 2 4 D3 7 om 14ᵉᶠ —ᶠ) Dg1 T2 3 G2 M1 2 व्यजनकैः (for च व्यजनैः) Ś1 Ñ1 D1-3 छत्र तस्य न्यपातयत् —After 14 Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 S ins

969* पातयामास वेगेन ग्राहिणी राक्षसैः सह ।
सारथेश्चास्य वेगेन तुण्डेनैव महच्छिर ।
पुनर्व्यपाहरच्छ्रीमान्पक्षिराजो महाबल ।

[(l 2) Dt1 D6 च T2 (अ)स्य (for (ए)व) —(l 3) Dt1 D6 व्यपहरत् T2 व्यपोहयत् (for व्यपाहरत्)]

—After 15 D6 ins. 963*

G 3 56 51 B 3 51 19 L 3 57 1 स भग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
अङ्केनादाय वैदेहीं पपात भुवि रावणः ॥ १५
दृष्ट्वा निपतितं भूमौ रावणं भग्नवाहनम् ।
साधु साध्विति भूतानि गृध्रराजमपूजयन् ॥ १६
परिश्रान्तं तु तं दृष्ट्वा जरया पक्षियूथपम् ।
उत्पपात पुनर्हृष्टो मैथिलीं गृह्य रावणः ॥ १७
तं प्रहृष्टं निधायाङ्के गच्छन्तं जनकात्मजाम् ।
गृध्रराजः समुत्पत्य जटायुरिदमब्रवीत् ॥ १८
वज्रसंस्पर्शबाणस्य भार्यां रामस्य रावण ।
अल्पबुद्धे हरस्येनां वधाय खलु रक्षसाम् ॥ १९
समित्रबन्धुः सामात्यः सबलः सपरिच्छदः ।
विषपानं पिबस्येतत्पिपासित इवोदकम् ॥ २०
अनुबन्धमजानन्तः कर्मणामविचक्षणाः ।
शीघ्रमेव विनश्यन्ति यथा त्वं विनशिष्यसि ॥ २१
बद्धस्त्वं कालपाशेन क्व गतस्तस्य मोक्ष्यसे ।
वधाय बडिशं गृह्य सामिषं जलजो यथा ॥ २२

---

15 ᵃ) T3 छिन्न (for भग्न) T1 transp स and भग्नधन्वा —ᶜ) D2 अकमादाय (for अङ्कना°) —ᵈ) Ś1 D2 3 उत्पपाताशु (D2 3 °थ) D1 उत्पपात स (for पपात भुवि) M1 राक्षस (for रावण)

16 Ś1 D1 3 om (hapl) 16-17 —ᵃ) Dt1 D6 8 G1 निपातित, M1 च पतित (for निपतित) —ᵇ) T2 छिन्नवाहन —ᵈ) T2 पक्षिराजम् (for गृध्र°) —After 16 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins 966*

17 Ś1 D1 3 5 om 17 (for all except D5 cf v l 16) —ᵃ) V1 परिश्रांत (for °श्रान्त) N2 V1 B1 3 D7 स त (for तु त) —ᵇ) V2 जरसा (for जरया) N2 V1 B1 3 D7 पक्षियुगल (for °यूथपम्) —V1 om 17ᶜᵈ —ᶜ) Ñ1 D7 ततो (for पुनर्) —ᵈ) N2 B1 3 4 D7 सीतामादाय (for मैथिलीं गृह्य)

18 ᵃ) Ñ2 V1 B1 3 D7 ता (for तं) N2 V1 B1 3 4 D6 7 प्रगृह्य D1 3 त्वरत (for प्रहृष्ट) B1 3 Dt1 D6 विधायाङ्के, G(ed) निज चाङ्के (for निधायाङ्के) —ᵇ) Ñ V1 B1 3 4 D1 3 6 7 हरन्त Dt1 D6 रावण (for गच्छन्तं) N1 मैथिलीं वराद् —After 18ᵃᵇ Dt1 D6 ins

970* गच्छन्त खड्गशेष च प्रनष्टहतसाधनम् ।

—ᶜ) V1 B1 4 खमुत्पत्य —After 18ᶜ Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

971* समभिद्रुत्य रावणम् ।
समाचार्य महातपा

[(l 1) D4 M3 तमभिद्रुत्य T3 समत्यु° Cg as above (for समभिद्रुत्य) Dt1 Dm1 D6 8 रावण समभिद्रवद् M3 रावण राक्षसेश्वर —(l 2) Dm1 D6 G3 Ck तथा(Ck तत्र)वाय D4 समाप्य Cm g t as above (for समाचार्य)]

—For 18 Ś1 subst

972* अथ तां नेतुकामस्य रावणस्यात्तकोपिनः ।
जटायुरभ्यधाद्वाक्यमिदं न्याय्यार्थसंयुतम् ।

—After 18 M2 3 ins

973* तिष्ठ तिष्ठ दशग्रीव न मे जीवन्विमोक्ष्यसे ।

19 Ś1 om 19ᵃᵇ —ᶜ) M3 (before corr) हत (for अल्प) D1 3 रहसि (meta) (for हरसि) V1 B1 3 4 [ए]तां (for [ए]नां) M3 अल्पबुद्धे रक्षसे (damaged) —ᵈ) N1 damaged for वधाय M1 किल (for खलु) N1 B1 वधार्थं सर्वरक्षसां

20 ᵃᵇ) Dt1 सामात्य- (for °मात्य) Ś1 D1 3 यदा (Ś1 यातः) समित्रबंधुस्त्व N1 सामात्यमित्रबंधुस्त्व D3 यथा सबंधुमित्रश्च D5 सबल (for °ल) V1 B1 3 4 D5 7 transp सामात्य and सबल —After 20ᵃᵇ, Ś1 D3 ins

974* यमस्य लोक याणार्तो रामस्य शरपीडित ।
[L(ed) -दारित (for पीडित)]

—ᶜ) D1 विष पान (for विष°) T1 3 G3 करोष्येतद् (for पिबस्येतत्) —ᵈ) V1 पिपासात (for पिपासित) Dt1 reads सित इवोदकम् in marg

21 Ś1 D1 3 read 21 after 27 —ᵃ) N1 येनुबधम् (for अनु°) —ᵇ) Dg1 आविचक्षणा Ñ2 कर्म ***** णा —After 21ᵃᵇ Ś1 D1 3 ins

975* समित्रबान्धवजना सामात्या सपरिच्छदा ।
[Ś1 D3 बाधवा जाता (for -वा धवजना)]

—ᶜ) Ś1 Dg1 D1 3 T3 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) Dg1 च नश्यति, D5 [अ]विनश्यति, D7 विनश्येति G1 नशिष्यति (for विनश्यन्ति) —ᵈ) Ś1 तथा त्व न विनश्यसि, N2 V1 B1 3 4 D6 7 यथा हि त्व(B1 त्वं हि) विनश्यसि, G3 यथा स त्व नशिष्यसि

22 ᵇ) N1 B1 Dg1 D1 2 4 5 7 8 मोक्षसे Cm g as in text (for मोक्ष्यसे) Ś1 D3 त्व विमोक्ष(D3 °क्ष्य)से V1 B1 हि मोक्षसे, M1 3 ग्राम लप्स्यसे (for तस्य मोक्ष्यसे) —ᶜᵈ) Ś1 बधाय (for वधाय) D3 वलिश, V3 शबल Ck बडिशं Ct as in text (for बडिशं) N2 V1 B1 3 4 D5 7 बडिशा (V1 बालिशा) मिषमादाय वधाय मत्स्यो यथा —After 22 N2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

976* सिंहो वा धर्षणां प्राप्य पादस्पर्शमिवोरगः ।
मैथिल्या स परामर्श राघवो न सहिष्यति ।
[(l 2) B1 हि मृष्यति (for सहिष्यति)]

न हि जातु दुराधर्षौ काकुत्स्थौ तव रावण ।
धर्षणं चाश्रमस्यास्य क्षमिष्येते तु राघवौ ॥ २३
यथा त्वया कृतं कर्म भीरुणा लोकगर्हितम् ।
तस्कराचरितो मार्गो नैष वीरनिषेवितः ॥ २४
युध्यस्व यदि शूरोऽसि मुहूर्तं तिष्ठ रावण ।
शयिष्यसे हतो भूमौ यथा भ्राता खरस्तथा ॥ २५

परेतकाले पुरुषो यत्कर्म प्रतिपद्यते ।
विनाशायात्मनोऽधर्म्यं प्रतिपन्नोऽसि कर्म तत् ॥ २६
पापानुबन्धो वै यस्य कर्मणः को नु तत्पुमान् ।
कुर्वीत लोकाधिपतिः स्वयंभूर्भगवानपि ॥ २७
एवमुक्त्वा शुभं वाक्यं जटायुस्तस्य रक्षसः ।
निपपात भृशं पृष्ठे दशग्रीवस्य वीर्यवान् ॥ २८ G 3 57 21 B 3 51 33 L 3 57 15

23 a) D3 G3 तु (for हि) N1 रावण्, D11 D4 जातो (for जातु) Ś1 D1 4 °र्षो, V1 परा°, B1 3 4 °धर्षौ (for दुराधर्षौ) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 धर्षणं तु (Ñ1 °हतो, D1 3 °सेतु) प्रधर्षणं (D1 °** D3 °धर्षणात्) Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 धर्मदारप्रधर्षणं (V1 °णात्) G(ed) धर्मदारप्रधर्षणं —c) Ś1 सीतायाश्च, V1 धर्मांणां, B1 3 4 D4 5 7 धर्षणां (for धर्षणं) B1 D2 5 वा (for च) —d) Ś1 D3 राघवो मर्षयिष्यति, Ñ1 राघव प्रसहिष्यति, Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 सहेते रामलक्ष्मणौ, D1 राघवो न सहिष्यति, D3 राघवौ मर्षयिष्यत

24 Ñ1 om 24ab —For 24ab Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 subst while Ś1 D1-4 subst l 3 only for 24ab

977* इमां तस्करभावेन क्रूर पाप नृशंसकृत् ।
यथोपनयसे सीतां प्रोक्षितस्त्वं यथा पशुः ।
हत्वा वा हरते शूर शेते वा निहतः परे ।

[(l 3) Ñ2 B1 3 (also) 4 D4 7 शूरे (for परे)]
—Ś1 om 24c–25 —d) D3 [ए]व (for [ए]ष) Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 शूर (for वीर) —After 24 D2 ins l 1 of 979* and cont while Ś1 cont after 977* D1 3 ins after 24

978* नचिरादद्य शार्दूल स त्वं पाप हनिष्यति ।
[D1 अचिराद्धृत (for नचिराद्तु)]

25 Ś1 D3 om 25 (for Ś1 cf v 24) —a) T1 वीरोऽसि (for शूरोऽसि) —c) Dg1 D11 D1 3 4 6 G1 3 M3 शायिष्यसि (for °से) —d) Ñ B1 3 4 D4 6 7 G1 तव (for तथा) —After 25 Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 ins Ñ1 D3 ins l 1-2 only while D1 ins l 1 only after 24

979* धर्मकामयुगे येन जिता दैत्यदानवाः ।
नचिरात्तीक्ष्णबाणैस्त्वां राघवो निहनिष्यति ।
रामो दाशरथिः श्रीमान्क्षात्रधर्मपथे स्थितः ।
एवमुक्तो राक्षसेन्द्रः पक्षीन्द्रेण स गर्हितः ।
रोषसंरक्तनयन इदं वचनमब्रवीत् ।
सौहार्दं दर्शितं राज्ञस्त्वया दशरथस्य हि ।
रामस्य च तथानृण्यं गरुड त्वं मा कृथा श्रमम् ।
एवमुक्तो प्रत्युवाच वचनविक्रान्तः खगोत्तम ।
यत्र तपो बलं शक्तिः पौरुषं यच्च ते महत् ।
तद्दर्शय न मे क्रूर जीवन्प्रतिगमिष्यसि ।

[(l 1) V1 चैन (for येन) —(l 2) D3 अचिरात् (for नचिरात्) D3 न राजा (for राघवो) N1 न राजन वधिष्यति (for the post half) —(l 3) B4 दुष्करं व्यवस्थितः, G(ed) धर्मपथे व्यवस्थितः (for the post half) —(l 4) V1 D1 (also) तु पक्षीन्द्र (for पक्षीन्द्र) B2 4 गर्हितः (for स गर्हितः) —(l 6) D8 सौहार्दं (for °र्दं) Ñ2 D4 7 च (for हि) —(l 7) V1 om च (subm) B1 रामस्य हि B2 रामस्य (for रामस्य च) V1 B2 यथा (for तथा) B3 नृण (for [आ]नृण्य) V1 गच्छ B3 गरुड, B2 4 गच्छ (for गरुड त्व) —(l 8) Ñ2 B1 D4 7 अविक्रान्त B1 स विक्रान्त (for अविक्रान्त) —(l 10) Ñ2 क्रुद्ध (for क्रूर) B2 अद्य गमिष्यसि (for प्रतिगमिष्यसि)]

26 a) Ñ V1 B1 3 4 D1 2 6 7 परीतकाले (for परेतकाले) Ś1 परीतकाले हि तथा —b) D6 प्रतिपद्यसे (for °पद्यते) Ś1 य कर्म प्रतिपद्यत —c) Ś1 D1 G1 (S)धर्म, Ñ2 V1 B1 3 4 तस्मात्, D1 2 (S)धर्मात् D4 7 तस्मात्, T2 (S)हितं (for ऽधर्म्यं), Ñ1 विनाशायात्मनोऽधर्मात् —d) Ś1 (S)सि, B2 हि (for ऽसि) Ś1 D3 कर्मकृत्, Ñ1 धर्मेण, V1 राक्षस, B1 3 4 तद्व हि (for कर्म तत्) Ñ2 D4 7 प्रत्यक्षो गर्हितं च तत्

27 D1 om 27ab —a) Ś1 यस्तस्य, Ñ1 Dg1 T1 M3 यो यस्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D4 5 7 यस्य स्यात्, D4 T1 दैत्य (for वै यस्य) T3 पापानुबद्धितेस्य (sic) —b) Ś1 D3 को नु कर्मकृत्, Ñ1 कामको हि, Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 पाप को नु तत्, D4 T1 G1 3 Cr g k कर्म को नु तत्, M3 कर्मणो नु तत् Ct as in text (for को नु तत्पुमान्) T3 कर्म न स्यात्तु को नु तत् (sic) —d) D4 इति (for अपि) —After 27 Ś1 D1 3 read 21 while Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 ins

980* अधर्मोऽसत्यसंपन्नः परदारी नृशंसकृत् ।
पश्यतु नरकं त्वद्य दह्यमानं स्वकर्मणा ।

[(l 1) B1 4 अ कृते (for असत्ये) V1 D1 परदार (for °दारी) —(l 2) B1 नरके चैव B2 नरक घोरं (for नरकम्) B1 दह्यीत (for दह्यमानं)]

28 a) G1 मृदा (for शुभं) —b) Ñ2 राक्षसवर (for तस्य रक्षसः) —c) D4 स पपात (for नि°) —d) D3 पृष्ठतः (for वीर्यवान्) —After 28, Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 ins

981* गजाङ्कुशनिभैस्तीक्ष्णैर्विदारयति भुजान्तरे ।
नखतुण्डमहार्सैस्तु राक्षसो विह्वलीकृतः ।

C 3 57 23 B 3 58 34 L 3 57 24 तं गृहीत्वा नखैस्तीक्ष्णैर्विरराद समन्ततः ।
अधिरूढो गजारोहो यथा स्याद्दुष्टवारणम् ॥ २९
विरराद नखैरस्य तुण्डं पृष्ठे समर्पयन् ।
केशांश्चोत्पाटयामास नखपक्षमुखायुधः ॥ ३०
स तथा गृध्रराजेन क्लिश्यमानो मुहुर्मुहुः ।
अमर्षस्फुरितोष्ठः सन्प्राकम्पत स राक्षसः ॥ ३१
संपरिष्वज्य वैदेहीं वामेनाङ्केन रावणः ।
तलेनाभिजघानार्तो जटायुं क्रोधमूर्छितः ॥ ३२
जटायुस्तमतिक्रम्य तुण्डेनास्य खगाधिपः ।
वामबाहून्दश तदा व्यपाहरदरिंदमः ॥ ३३
ततः क्रुद्धो दशग्रीवः सीतामुत्सृज्य वीर्यवान् ।
मुष्टिभ्यां चरणाभ्यां च गृध्रराजमपोथयत् ॥ ३४
ततो मुहूर्तं संग्रामो बभूवातुलवीर्ययोः ।
राक्षसानां च मुख्यस्य पक्षिणां प्रवरस्य च ॥ ३५

[(l 1) V1 वज्राङ्कुश V1 वीक्षैर् (for तीक्ष्णैर्) V1 B4 अदर्षित्वा, B1 दारयित्वा (for अर्पयित्वा) V1 स्तनान्तरे, B3 D3 भुजान्तर (for भुजान्तरे) —(l 2) B4 च (for तु) V1 विस्ली कृत, B3 व्याकुली°, D6 7 विदली° (for विह्वलीकृत)]

29 B3 reads 29ᵃ in marg —ᵃ) Ś1 D5 स वितुद्य (D5 °द), Ñ1 D3 स गृहीत्वा, Ñ2 V1 B1 4 D6 7 स गृहीतो, D1 स वितुद्यो (for स गृहीत्वा) —ᵇ) Ś1 D1 तस्य पृष्ठ, Ñ1 Dg1 Dt1 D2-4 6 8 T2 3 विददार, Ñ2 V1 विचचार, B1 3 4 D6 7 विचचाल, Cg k as in text (for विरराद) ※ Ct 'विरराद' इति पाठेऽपि अनानि चकारेत्यैवार्थः ※ Ñ1 महाबल, G1 [आ]समतत (for समन्ततः) —Ś1 D1 om 29ᶜ–30ᵇ —ᶜ) Ñ2 B4 D5 7 अधिरूढे, V1 आयरोहे, D2 अधिक्षेपो, M3 °रूपो, L(ed) अवरूढो (for अधिरूढो) Ñ2 V1 B4 D6 7 गजारोहे, B1 गजायाहे, Dt1 गतारोहो, D2 3 यशारोहैर, T3 गजारूढो, Ct as in text (for गजारोहो) B1 3 अधिरूढ गजारो(B3 °वा)हे —ᵈ) V1 यद्द (for यथा) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 चलितो गज, D2 3 दुष्टवारण (for दुष्टवारणम्)

30 Ś1 D1 om 30ᵃᵇ (cf v l 29) —ᵃ) Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 D2-8 T2 3 Ct विददार, D2 3 स विदार्य, Cg k as in text (for विरराद) Ñ1 तथा (for नखैर्) Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D6 7 तस्य, Dm1 D5 G3 तुद, D2 3 तीक्ष्णै, G2 यस्य, Cg l as in text (for अस्य) —ᵇ) Ñ1 नखै, Dm1 D2 3 8 G2 तस्य (for तुण्ड) D2 3 पृष्ठ (for पृष्ठे) Ñ1 D1 3 समन्तत, T2 3 °र्पयत् (for समर्पयन्) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 पृष्ठे स पतगेश्वर —After 30ᵃᵇ, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

982* तीक्ष्णतुण्डार्पणप्राप्तो नखं सर्वं व्यपाटयत् ।
वेदनापीडिताक्षीणि वदनानि चकार स ॥

[(l 1) D7 तीक्ष्ण (for तीक्ष्ण) V1 नखतुण्डापिनभीषा (for the prior half) Ñ2 D6 7 चैव (for सर्वं) V1 मर्माण्विदारयन्]

—V1 om 30ᶜ–31ᵇ —ᵈ) M1 मुखायुधे Ñ1 तुण्डपक्ष नखायुध, Ñ2 B1 3 4 D6 7 पक्षतुण्डनखायुध

31 V1 om 31ᵃᵇ (cf v l 30) —ᵃ) Dg1 तदा तु, Dt1 D6 8 G1 3 M3 स यदा, D1 स यथा, T3 तथा तु (for स तथा) —ᵇ) B1 D5 कृष्यमाणो, D3 क्लिश्यमानो (for क्लिश्यमानो) —ᶜ) Dm1 अमर्ष (for अमर्ष) D1 तु, D2 3 च (for सन्) M3 अमर्षस्फुरितोष्ठस्स, —ᵈ) Dt1 D6 M3 च (for स) M3 transp. प्राकम्पत and स Dm1 D2 3 T2 3 G3 रावण (for राक्षस) —For 31ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst.

983* अमर्षात्स्फुरमाणोष्ठ समकम्पत राक्षस ।

[Ś1 D1-3 स्फुरितोष्ठश्(D1 °स्तु), D5 स्फुरमाणोष्ठ (for स्फुरमाणोष्ठ) D7 अमर्षस्फुरमाणोष्ठ (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1-3 स प्राकम्पत (for सम°)]

32 Ñ1 om 32–33 D6 7 om 32 —ᵃ) Ś1 D1-3 तो परिष्वज्य, Ñ2 V1 B1 3 4 परिगृह्य च, T2 M1 3 स परिष्वज्य (for संपरिष्वज्य) —ᶜ) Ś1 D1 3 [अ]थ जघान (for [अ]भिजघान) —ᵈ) Ś1 D1 3 जटायुपमसर्पण, Ñ2 सुसंक्रुद्धो जटायुषं, V1 B1 3 4 सक्रुद्धस्त(B4 °स्तु) जटायुषं ※ Cg जटायुरित्युकारान्तोऽप्यस्ति ※

33 Ś1 Ñ1 V1 D1-3 om 33 (for Ñ1 cf v l 32) —ᵃ) D6 T2 G1 3 M3 अभिक्रम्य, M2 अभिद्रुत्य (for अतिक्रम्य) —ᶜ) T2 ततो, T3 यथा (for तदा) —ᵈ) Dg1 Dm1 D6 व्यपाहरद् (for व्य°) —For 33, Ñ2 B1 3 4 D6 7 subst

984* जटायुरपि संक्रुद्ध पक्षतुण्डनखैर्मुहु ।
चकार रावणं सख्ये क्षुधाशोकसमप्रभम् ।

[(l 2) B3 पक्षी (for सख्ये)]

—After 33 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 S ins

985* सच्छिन्नबाहुः सद्यो वै बाहवः सहसाभवन् ।
विषज्वालावलीयुक्ता वल्मीकादिव पन्नगा ।

[(l 1) Dg1 Dm1 D6 8 T2 G2 Cg मद्यैव, G1 सद्यैव, M1 3 तरसा, Ck as above (for सद्यो वै) ※ Cg संवेगेनाभ्यां सद्य इति ※ G2 सहसा (for सहसा) —(l 2) D8 पन्नगा इव (by transp)]

34 ᵃ) Ś1 D1 3 ततस्त, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 पुन (for तत) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 3 क्रोधात् (for क्रुद्धो) —ᵇ) M1 उद्दिश्य (for उत्सृज्य) L(ed) रावण (for वीर्यवान्) —ᶜ) D6 मुष्टिभिश्च (for मुष्टिभ्यां) —ᵈ) Ś1 D1-3 जटायुषम्, M3 पक्षिराजम् (for गृध्रराजम्) D6 T2 3 अताडयत्, Cg as in text (for अपोथयत्)

35 ᵃ) Ś1 Ñ B1 3 4 D1-3 5 7 ततोऽभूद् (for ततो) —ᵈ)

तस्य व्यायच्छमानस्य रामस्यार्थेऽथ रावणः ।
पक्षौ पादौ च पार्श्वौ च खड्गमुद्धृत्य सोऽच्छिनत् ॥ ३६

स छिन्नपक्षः सहसा रक्षसा रौद्रकर्मणा ।
निपपात हतो गृध्रो धरण्यामल्पजीवितः ॥ ३७

तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ क्षतजार्द्रं जटायुषम् ।
अभ्यधावत वैदेही स्वबन्धुमिव दुःखिता ॥ ३८

तं नीलजीमूतनिकाशकल्पं
सुपाण्डुरोरस्कमुदारवीर्यम् ।
ददर्श लङ्काधिपतिः पृथिव्यां
जटायुषं शान्तमिवाग्निदावम् ॥ ३९

ततस्तु तं पत्ररथं महीतले
निपातितं रावणवेगमर्दितम् ।
पुनः परिष्वज्य शशिप्रभानना
रुरोद सीता जनकात्मजा तदा ॥ ४० G 3 57 35 B 3 51 40 L 3 57 24

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

B1 [अ]तुल, Dg1 D4 G1 M3 [अ]तुल्य (for [अ]तुल-) D3 M3 वीर्यवान् (for वीर्यवो) —c) Ś1 तु, D4 om (subm) (for च) —d) D3 पक्षिण॰; D4 पत्रिणा (for पक्षिणः) —After 35 Ñ1 ins

986* तस्य तुण्डप्रहारेण राक्षसो बलिनां वरः ।
विहतो निपपातो * * * * * * * * * ।

36 a) Ñ1 * * * मानस्य (illeg) N2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रयतमानस्य (for व्यायच्छमानस्य) —b) Ś1 D1.3 राघवार्थं(D3 °र्थे) (for रामस्यार्थे) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 Dt1 D1-3.5-7 G1 स, D4 तु (for ऽथ) —Ñ1 illeg from first च up to ऽच्छिनत् in d —c) V1 पदौ (for पक्षौ) Ś1 D2.3 तुण्ड, Ñ1 पक्षौ B1 पाद, Dg1 G3 M3 पार्श्वं, Dm1 D4.5 T2.3 G1 Cg पार्श्वौ, D6 om (for पादौ) G1 च पार्श्वं (for पादौ च) Ś1 Dg1 Dm1 D1-4.5 T G M2 पादौ च, Ñ2 D6.7 सहसा, V1 B1.3.4 पार्श्वं च (for पार्श्वौ च). M3 तुण्ड पक्षौ च पार्श्वं च —d) Dg1 उद्यम्य (for उद्धृत्य) M3 चाच्छिनत् (for सोऽच्छि°) Ś1 D1-3 खड्गमुद्यम्य चिच्छिद, Ñ2 V1 B3.4 D5.7 चिच्छेदोद्यम्य सायक, B1 चिच्छेदायतकार्मुक

37 a) D4 T1.2 G1.2 M सच्छिन्न, Cg as in text (for स छिन्न) V1 illeg (for सहसा —b) D5 G1 तरसा, D7 om (hapl) (for रक्षसा) Dm1 D6.8 G1.2 घोर, D2 M3 क्रूर (for रौद्र) G3 रूपिणा (for कर्मणा) —c) Ś1 Ñ V1 B2 Dg1 Dm1 D1.2.4.5.7.8 M2.3 ततो, B4 Dt1 D6 G1.3 महा (for हतो)

38 ab) Ś1 Ñ1 D1-4 दृष्ट्वा निपतितं (for तं दृष्ट्वा पतितं) Ñ1 illeg from भूमौ up to ज in जटा° in b V1 क्षतार्द्रंगत जीवितम् —c) Ñ1 अभ्यनवत (for °धावत) —d) V1 सुबन्धुम्

39 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 कृष्ण (for नील) Ś1 D1-3 नि(D1 स)कशवर्णं, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 °काय G1 °रूप, M3 °गात्र (for निकाशकल्पं) —b) Ñ1 Dt1 D6 सु पाण्डुरोरस्कम्, Ñ2 B1.3.4 स(Ñ2 सु)पाण्डुरोवक्षम् (sic) (B4 °रोरस्कम्) Ñ2 V1 B1.4 D5.7 -सत्त्वं, B1 -काय (for -वीर्यम्) —c) Ñ1 शयान, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 जटायुष (for पृथिव्यां) —d) Ñ1 illeg after ता in शान्तम्. N2 V1 B1.3.4 D5.7 इव पृथिव्यां कृपण स्फुरन्त ॥ Cv अत्र निकाश करपशब्दाभ्यामपि तुल्यत्वैवोच्यते। अथवान्यत्राप्यस्मिन्नर्थे यथा यद्गुणप्रयोग कविमुनिना शैली। अथवा जीमूतप्रकाशात् यस्मात् यावत्। अग्निदावं दावाग्निं। अथवा अग्निश्चासौ दावश्चेति अग्निदाव। दावशब्दो वनवाचकोऽप्यस्तीत्यग्निविशेषणप्रयोग। Ck अग्निदावमिति विशेषणस्य पूर्वनिपात आर्ष दावाग्निमिति यावत्॥ Ct अग्निदाव दावाग्नि परनिपात आर्षं ॥

40 a) G2 महाबल (for महीतले) —b) Ś1 Ñ1 D1.2 वेगनिर्जित, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 -पक्षनिर्जित (for वेगमर्दितम्) —c) Ñ2 V1 B3.4 D5.7 तत, B2 भृश (for पुन) G1 damaged for रिष्वज्य श —d) V1 D5.7 सती, B1 भृशं (for तदा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 सीतापहरणे जटायुवधो, Ñ V1 B1.3.4 D5.6.7 जटायुवध D1 जटायुषो वधो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D3 om N2 D5.7 57, V1 56 B1 D2 58 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 51 D4 54 D6 53 M3 52 G concludes with श्रीरामाय नम

५०

G 3 58 1 B 3 52 1 L 3 59 1 तमल्पजीवितं भूमौ स्फुरन्तं राक्षसाधिपः ।
ददर्श गृध्रं पतितं समीपे राघवाश्रमात् ॥ १
सा तु ताराधिपमुखी रावणेन समीक्ष्य तम् ।
गृध्रराजं विनिहतं विललाप सुदुःखिता ॥ २
निमित्तं लक्षणज्ञानं शकुनिस्वरदर्शनम् ।
अवश्यं सुखदुःखेषु नराणां प्रतिदृश्यते ॥ ३
न नूनं राम जानासि महद्व्यसनमात्मनः ।
धावन्ति नूनं काकुत्स्थ मदर्थं मृगपक्षिणः ॥ ४

50

V₃ illeg for Sarga 50 (cf v l 3.46 7) M₃ begins with श्रीरामाय नमः

1 Dg₁ Dt₁ D₆ T₁ ₂ G₁ M₁ ₂ om 1 —ᵃ) D₃ ततो (for तम्) D₇ अल्प (for अल्प) K (ed) गृध्र (for भूमौ) —ᵇ) D₃ रक्षसा हत (for राक्षसाधिप) Ś₁ D₁ ₂ क्षतगात्रं वसुधाय —ᶜᵈ) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ गृध्राधिपति (for गृध्रं पतित) Ñ₁ राघवाश्रमे (for °श्रमात्) Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₃ ₆ दृष्ट्वा निपतितं सत्र (B₁ ₃ ₄ भूमौ) शोणिताद्रं विचेतन (B₄ °स) —After 1, Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₃ ₂ ins.

987* न्यस्य भूमौ च वैदेहीं सारथिं चावलोकयत् ।
विलापदृष्टनाशाय रथं मायामयं च तम् ।
रावणश्चाग्रमार च माल्यवज्जयधारिणी ।
विहवलाग्रुधराजस्य सोऽपश्यद्दर्शणीतले ।

[(l 1) V₁ om first च (subst) —(l 2) B₁ तु (for first च) —(l 3) Ñ₂ त (for च) B₄ सह (for माल)]

2 G₃ partly damaged for ᵃ —ᵃ) Ś₁ D₃ ₂ सीता, B₁ सापि (for सा तु) G₃ -मुखं (for मुखी) D₁ निहत पक्षिराजं च —ᵇ) Ñ₂ Dt₁ D₃ ₆ G₁ ₂ M₁ निरीक्ष्य त, V₃ B₁ ₃ ₄ D₃ ₇ पातयत, D₁ च वीक्ष्य च (for समीक्ष्य तम्) —ᶜ) Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₃ ₇ निपतित (for विनिहतं) —ᵈ) D₆ सुदुःखित (for °ता) —After 2, D₅ (marg) T₁ ₂ G₁ ins

988* आलिङ्ग्य गृध्रं निहतं रावणेन बलीयसा ।
विललाप सुदुःखार्ता सीता शशिनिभानना ।

[T₁ G₁ transp the post halves of l 1 and 2]

3 ᵃ) Ñ₂ B₁ D₇ G₁ निमित्त (for °त्तं) B₁ D₃ ₄ T₁ ₂ लक्षणं ज्ञानं, Dt₁ D₆ Ch ₁ लक्षणं सम, D₃ लक्षण ज्ञात, G₁ M₃ लक्षणज्ञानां Cr m g as in text (for लक्षणज्ञानं) Ś₁ विनिमित्तलक्षणे ज्ञान, Ñ₂ विनिमित्तज्ञ ₊₊₊ (?) Cr पूर्वं निमित्त लक्षणं ज्ञानं शकुनिस्वरदर्शनमिति पाठमङ्गीकृत्य एव व्याचक्षते । निमित्त तोमाख्यादिक लक्षणमङ्गस्फुरणादिकं ज्ञानं स्वप्नप्रदर्शनं प्रतिभास । अथ च नियमो गोदर्शनदं पायेनेति ॥ Ct " लक्षणज्ञानम् " इति पाठेऽङ्गस्फुरणादिज्ञानमित्यर्थः ॥ —ᵇ) Ś₁ शकुन, Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₃₋₇ ₂ ₇ शकुन (V₁ D₁ ₂ स्व)स्वन, D₆ शकुनि (for शकुनि) G₃ damaged from दर्शनम् up to दुःखेषु in ᶜ Ñ₁ -स्वन दर्शिना, V₁ D₃ ₇ शुभदर्शन, B₁ ₃ ₄ D₃ स्वप्नदर्शन Dg₁ T₂ G₂ M₁ -स्वनदर्शन (for स्वरदर्शनम्) —ᵈ) V₁ इह दृश्यते Ñ₂ Dt₁ D₆ Ct परिदृश्यते, V₁ B₁ ₃ ₄ Dm₁ D₃ ₇ ₈ T₂ G₁ M₁ ₂ सम (B₁ प्रत्य)दृश्यते, Cg k as in text (for प्रतिदृश्यते) —After 3, Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₃ ₂ ins.

989* त्वं हि त्राता नरेन्द्रस्य राघवस्य महात्मन ।
निधन तव पक्षीन्द्र सञ्जातं मत्कृते मम ।
त्वं हि त्राता दशरथे मिथिलाधिपतिः पिता ।
त्वं हि नाथो नरेन्द्रस्य राघवस्य महात्मन ।
भवता पक्षपातेन राघवस्य महात्मनः । [5]
कृत युद्ध महाप्राज्ञ प्राप्तश्चान्तं सुदारुण ।
जीवन्तीं योऽपि मा त्राते मृत्युदेवततां सतीम् ।
स देवो निहतो भूमौ कालेऽस्य मरणाय मे ।

[(l 1) Ñ₂ V₁ B₁ D₃ ₇ नाथ (for त्राता) Ñ₂ D₃ ₂ यथा पिता (for महात्मन) V₁ B₄ नक्षत्रनाथात (for the post half) —(l 3) B₁ च (for हि) —B₁ reads l. 5 in marg —(l 5) Ñ₂ D₃ ₇ बाहुना, B₁ महतो (for महात्मना) —(l. 6) Ñ₂ B₁ D₇ [अ]त्, D₁ [अ]त (for [अ]न्त) Ñ₂ D₃ ₇ सुदारुण (for °ण) —(l 7) Ñ₂ D₃ ₇ वा च यो (for योऽपि मां)]

4 ᵃ) B₃ T₁ नूनं राम न (by transp) M₃ राम राम न (for न नूनं राम) D₆ जानीहि (for जानासि), Ñ₂ B₁ ₄ D₃ ₇ T₂ G₁ M₁ नूनं रामो न जानाति —ᵇ) G₁ महाव्यसनम् Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₃ ₇ व्यसन (for व्यसनम्) —B₁ om 4ᶜᵈ —ᶜ) Ś₁ D₇ तथैव, D₁ ₂ उदैव (for धावन्ति) D₁ T₁ ₂ G M₁ ₂ काकुत्स्थ (for °स्थ) —ᵈ) T₂ मदर्थं (for मदर्थं) Ś₁ D₁₋₃ भयघी सह (D₁ ₂ मृग (sic)) पतिम —For 4ᶜᵈ, Ñ (Ñ₁ partly illeg) V₁ B₁ ₄ D₃ ₇ subst

990* न चार्थी तत्र काकुत्स्थो ज्ञानपेक्षदर्पणम् ।

[V₁ चार्थे तेषारिण, G (ed) सज्जन्त्वाद पक्षिणे (for the post. half)]

—After 4, Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₆ ₃ ₈ S ins.

991* अथ हि मायपरीत मां भ्रातुमभिमतः ।
सात विनिहतो भूमौ ममाभाग्याद्विहङ्गम ।

[(l 1) G₁ तु (for हि) Dg₁ D₆ G₁ ₂ M₃ त्वाकांक्ष, Dt₁ D₆ त्राता त्व, Cm g as above (for त्वाकाङ्क्ष) Dg₁ Dt₁ D₆ T₁ इह सङ्ख्य, T₂ मभिगतो (for मभिमत)

त्राहि मामद्य काकुत्स्थ लक्ष्मणेति वराङ्गना ।
सुसंत्रस्ता समाक्रन्दच्छृण्वतां तु यथान्तिके ॥ ५
तां क्लिष्टमाल्याभरणां विलपन्तीमनाथवत् ।
अभ्यधावत वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ॥ ६
तां लतामिव वेष्टन्तीमालिङ्गन्तीं महाद्रुमान् ।
मुञ्च मुञ्चेति बहुशः प्रवदन्राक्षसाधिपः ॥ ७
क्रोशन्तीं राम रामेति रामेण रहितां वने ।
जीवितान्ताय केशेषु जग्राहान्तकसंनिभः ॥ ८
प्रधर्षितायां वैदेह्यां बभूव सचराचरम् ।
जगत्सर्वममर्यादं तमसान्धेन संवृतम् ॥ ९
दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां दीनां दिव्येन चक्षुषा ।
कृतं कार्यमिति श्रीमान्व्याजहार पितामहः ॥ १०
प्रहृष्टा व्यथिताश्चासन्सर्वे ते परमर्षयः ।
दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां दण्डकारण्यवासिनः ॥ ११

G. 3 58 15
B. 3 52 12
L. 3 58 11

—(l. 2) G1 M1 मम भाग्यात्. M2 मम भाग्यविपर्ययात् (for the post. half).]

—M2 cont.

993* रावणेन हृतां मां हि कथयिष्यसि लक्ष्मण ।
राघवाभ्यां यथातत्त्वमथो हास्यसि जीवितम् ।
आदेहपात पक्षीश मुच्यता रावणेन यत् ।
त्वया निदर्शितः स्नेहः श्वशुरे मम राघवे ।
जटायो हरणं यावन्मम रामाय वक्ष्यसि । [5]
यावच्छरीरे ते प्राणाः संचरन्ति हि धीरपि ।
इति पक्षिं समालिङ्ग्य स्मृत्वा श्वशुरमेव च ।
उच्चैः स्वरेण चुक्रोश हा राघव न पश्यसि ।

5 ^{a}) M2 पाहि (for त्राहि).—^{b}) G2 वरानना (for °ङ्गना).—^{c}) G1 तथाक्रन्दत् (for समा°).—^{d}) T2 शृण्वतो (for शृण्वतां). Dm1 D5 यथांतिके, Cm g.k.t यथांतिकं (as in text).—For 5, Ś1 D1–3 subst.:

993* अक्रन्दद्राम रामेति तथा लक्ष्मणमङ्गना ।
आक्रन्दमाना संत्रस्ता किंनरीव वनान्तरे ।

[(l. 1) Ś1 अगर्ना (for अङ्गना).—(l. 2) D1 विवशा (for संत्रस्ता). Ś1 °माना संत्रस्ता किंनरी च].

While Ñ (Ñ1 mostly illeg.) V1 B1–4 D6.7 subst. for 5:

994* चक्रन्दाम पुनः श्वश्रू तथा लक्ष्मणमेव च ।
संत्रस्ता सा तु वैदेही क्रन्दति स्म पुनः पुनः ।

[(l. 1) V1 श्वश्रूः (for श्वश्रू). Ñ1 तन्वी लक्ष्मणमंगना.—(l. 2) Ñ1 illeg. B1.4 सहसा (for संत्रस्ता). Ñ2 D6.7 °न्दति (for क्रन्दति).]

—After 5, D4 G1 M2 ins.:

995* सकृद्राम पुनः श्वश्रूस्तथा लक्ष्मणमङ्गना ।
असकृत्तत्र वैदेही विललाप द्विजान्तिके ।

6 G3 damaged for 6^{ab}.—^{a}) M1 क्लिष्ट- (for क्लिष्ट-). Ś1 तां क्लिष्टमालाभरणां.—^{b}) Ś1 Ñ V1 B1–4 D1–3.5.7 रुदतीं (D5 °वृणा) वदतीं पुनः.—^{c}) Ñ1 अभिदुद्राव; Ñ2 D1.7 अभ्यपतत्; Dm1 D6 अभ्यभावत (for अभ्यधावत).—^{d}) Ñ1 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिपः).

7 D6 om. (hapl.) 7.—^{a}) D1 चेष्टंतीम् (for वे°). Ś1 D1.2 पादपेषु च स (D2 म) क्तीम्; Ñ1 B1.3.4 पादपांगेषु सक्तीम्; Ñ2 V1 D6.7 पादपानेव सज्जंतीम्; D3 ता पादपेषु सजतीम्. T2 स तां सीतां विवेष्टंतीम्.—^{b}) Ñ2 महालतां (for महाद्रुमान्).—^{d}) Dt1 D4 Ct प्राप ता. T2 M2 प्राद्रवद्; G3 प्राचदन् (for प्रवदन्). G2 राक्षसेश्वरः (for राक्षसाधिपः). Ś1 D1–3 क्रोशतीं कुररीमिव; Ñ V1 B1–4 D6.7 क्रोशतीं मधुरस्वरा (Ñ2 D7 °ना; V1 B2 °नं; B4 °र)

8 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1–3.6.7 तां तु (Ś1 D1–3 मुक्तां) क्षामस्वरां दीनां.—^{b}) D3 निहितां (for रहितां) L(ed.) तदा (for वने).—M2 damaged for 8^{cd}.—^{c}) Ś1 रुदतीं पतितां. Ñ1 illeg. (for जीवितान्ताय).—^{d}) T1 सिति- (for [अ]न्तक).—After 8, Ñ2 (repeats 11^{ab} in its proper place) V1 B1–4 D6.7 read 11.

9 ^{a}) M1 गृहीतायां तु (for प्रधर्षितायां). Ñ2 V1 B1.4 D6.7 T1 सीतायां (for वैदेह्यां).—G2 partly damaged for ^{b}.—^{d}) Ś1 महता तमसावृत. Ñ V1 B1–4 D1–3.5.7 अंधेन तमसावृतं.—After 9, Dt1 Dm1 D4.5 S ins.:

996* न वाति मारुतस्तत्र निष्प्रभोऽभूद्दिवाकरः ।

10 D2 om. (hapl.) $10–11^{b}$.—^{a}) D4 G2 दीनां (for सीता). Ś1 परामृश्य, L(ed.) परामर्षं (for परामृष्टां).—^{b}) Dt1 Dm1 D4.5 G3 Ct देवो; D1 T1 (sic) G1 सीता (for दीनां).—^{c}) B1 Dt1 D4 कृतकार्यम्, Ck.t as in text (for कृतं कार्यम्).

11 Ñ2 (repeats 11^{ab} here) V1 B1–4 D6.7 read 11 after 8. D2 om. 11^{ab} (cf. v.l. 10).—^{ab}) Ñ2 (first time) V1 B1.4 D1.3 हृष्टाश्च; Ñ2 (second time) B2 D6.7 क्लिष्टाश्च (for प्रहृष्टा), D5 मुदिताश्च (for व्यथिताश्च). Ñ2 (second time) V1 B1–4 D6.7 समस्ता; D1 सर्वेश (for सर्वे ते). Ś1 हृष्टाश्च परमप्रीता आसन्सर्वे महर्षयः.—After 11^{a}, D1 erroneously repeats 10^{bcd}.—After 11, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 T G1.2 ins.:

997* रावणस्य विनाशं च प्राप्तं बुद्ध्वा यदृच्छया ।

—T2 cont.:

998* शोकेन महताविष्टा बभूवुर्गतचेतसः ॥

while D1 ins. after 11.

G 3 58.18 B 3 57.13 L 3 58 12

स तु तां राम रामेति रुदन्तीं लक्ष्मणेति च ।
जगामाकाशमादाय रावणो राक्षसाधिपः ॥ १२

तप्ताभरणसर्वाङ्गी पीतकौशेयवासिनी ।
रराज राजपुत्री तु विद्युत्सौदामिनी यथा ॥ १३

उद्धूतेन च वस्त्रेण तस्याः पीतेन रावणः ।
अधिकं परिबभ्राज गिरिर्दीप्त इवाग्निना ॥ १४

तस्याः परमकल्याण्यास्ताम्राणि सुरभीणि च ।
पद्मपत्राणि वैदेह्या अभ्यकीर्यन्त रावणम् ॥ १५

तस्याः कौशेयमुद्धूतमाकाशे कनकप्रभम् ।
बभौ चादित्यरागेण ताम्रमभ्रमिवातपे ॥ १६

तस्यास्तद्विमलं वक्त्रमाकाशे रावणाङ्कगम् ।
न रराज विना रामं विनालमिव पङ्कजम् ॥ १७

बभूव जलदं नीलं भित्त्वा चन्द्र इवोदितः ।
सुललाटं सुकेशान्तं पद्मगर्भाभमव्रणम् ।
शुक्लैः सुविमलैर्दन्तैः प्रभावद्भिरलंकृतम् ॥ १८

999* बभूवानन्दरहितमृषीणां ब्रह्मचारिणाम् ।
अपि शाखा पुष्पवत्यो नद्यश्चैव वनं भृशम् ।
पक्षिणश्च रुदन्तेऽत्र व्यालाश्चैव समन्ततः ।
हा सीतेति व्यनुक्रोशन्सर्व ऋषिगणास्तदा ।

12 ᵃ) Ś1 D3 वदन्तीं, Ñ2 D4 7 स च तां D5 सतत (for स तु तां) D6 om (hapl) first राम —ᵇ) Ñ V1 B3 4 रुदतीं, D1 क्रदतीं T1 वदतीं (for रुदन्तीं) —ᶜ) Dt1 D6 जगामादाय चाकाश, D5 जगामाथ समादाय —ᵈ) Ñ1 मृत्युमासन , Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 जनकात्मजा, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 T M1 2 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप)

13 ᵃ) Ś1 D3 5 रत्नाभरण B4 हस्ताभरण (for तप्ताभरण) Ñ B3 4 D4 7 शुभ्रा सा, V1 B1 -शुभाङ्गी, Dt1 D1 -वर्णाङ्गी (for -सर्वाङ्गी) —ᵇ) V1 D1 -वाससा (D1 °सी) (for -वासिनी) —ᶜ) G1 M1 सा (for तु) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 6 7 राजपुत्री रराजाथ, Ñ1 रराज रावण स्वाङ्क T2 रराज राजपुत्रीति —ᵈ) Ñ2 V2 B1 3 4 D4 7 ज्योतिर् (for विद्युत्) Ñ2 Dm1 (before corr as in text) D6 T1 G M1 2 सौदामनी; Cm as in text (for °मिनी) D1 इव (for यथा) V1 विद्युदाकाशगा इव

14 ᵃ) V2 B3 4 Dm1 D3 4 उद्धृतेन D5 M2 उद्धतेन (for उद्धूतेन) D4 G1 तु (for च) —ᶜ) D5 परिबभ्राज, T1 2 G1 M प्रतिबभ्राज (for परिबभ्राज) —ᵈ) D4 [अ]ग्निमान् (for [अ ग्निना) T2 M2 गिरिर्दीप्तो (M2 °प्ता)ग्निना यथा —After 14 Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 ins

1000* नीलजीमूतवर्णाभस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
वायुक्षिप्त इवादाय भाति सौदामिनीं घन ।

[(l 1) V2 -सुनिभो B3 4 -शुभ्रभो (for -कुण्डल) —(l 2) B1 तडित्सौदामिनी घन (for the post half)]

15 Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 transp 15 (followed by 1001*) and 16 —ᵃ) Ś1 D1 2 कुसुमगन्धीनि (for परमकल्याण्यास्) —ᶜᵈ) Dm1 भार्यायंत च, D5 अवकीर्यंत, Cm as in text (for अभ्य°) Ñ1 V1 B1 3 4 D4 7 च्युतानि पद्मपत्रा(B1 °गात्रा)णि रावणे समवाकिरन् —After 15, Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 ins

1001* अनसूयया यद्दत्तं दिव्यमाच्छादनं तदा ।
अङ्गरागं स्रजश्चैव गगने तद्व्यशोभत ।

[(l 1) D5 अनसूयया च (hypm) (for अनसूयया) V2 यद्वत्, B1 तथा (for तदा)]

16 Ś1 Ñ1 D1 2 om (hapl) 16 Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 transp 15 (followed by 1001*) and 16 —ᵃ) D6 उद्धृतम् , D3 उद्धतम् (for उद्धूतम्) —ᵇ) B1 3 4 D4 7 रजतप्रभ (for कनक°) —ᶜ) Ñ2 V1 B3 4 D4 7 बभूव M1 बभौ वा (for बभौ च) V1 -रागेन (for -रागेण) —ᵈ) D4 7 ताम्रपत्रम् , T2 ताम्रभूमिर् (for ताम्रमभ्रम्)

17 ᵃ) T1 सुनस (for विमल) D5 T2 वस्त्रम् (for वक्त्रम्) —ᵇ) T2 रावणान्तिक (for रावणाङ्कगम्) —Ñ V1 B1 3 4 D4 7 om 17ᶜᵈ Ś1 reads 17ᶜᵈ after 18 D1-3 read it after 1003*

18 G3 reads 18ᵃᵇ after 1003* —ᵃᵇ) Ś1 D1 2 बभास, Ñ1 प्रवृत्तो, T2 जज्ञुबज् (for बभूव) M2 ज्वलने Cv जलन, Cm g k t as in text (for जलद) B2 नीलं जलदं (by transp) Dm1 D5 G3 भित्त्वा नीलं (by transp) M1 भित्त्वा दिवा, Cm as in text (for नीलं भित्त्वा) ⊕ Cr नीलं जलदं भित्त्वेति ⊕ Dg1 T2 Cm [उ]त्थित , Cg t as in text (for [उ]दित) —Ñ2 om (hapl) 18ᶜ-20 —ᵈ) Ś1 D1-3 T2 पद्मपत्राभम् (for °गर्भाभम्) —ᵉ) Ś1 D1 2 श्लक्ष्ण(D1 2 शुक्ल)तीक्ष्णसमैर्दन्तैः —ᶠ) D5 प्रभाव्द्विरलं कृत —For 18ᶜ-20 Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 subst 1004* —After 18, Ś1 reads 17ᶜᵈ, while D3 ins.

1002* अशोभत मुखं तस्या प्रभावद्भिरलंकृतम् ।

[Cf 15ᵉᶠ]

D5 cont , while Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 4 6 S (M1 after 19ᵃᵇ) ins after 18

1003* तस्यास्तासुनसं वक्त्रमाकाशे रावणाङ्कगम् ।

[Cf 17ᵃᵇ. Dt1 D6 सुनयनं, D1 2 तु सुनसं, T2 वदितं (for तासुनसं) B3 reads from रावणाङ्कगम् up to °आभये in 19ᵈ in marg]

—Thereafter, D1-3 read 17ᶜᵈ, G3 reads 18ᵃᵇ,

रुदितं व्यपमृष्टास्रं चन्द्रप्रतिमदर्शनम् ।
सुनासं चारुताम्रोष्ठमाकाशे हाटकप्रभम् ॥ १९
राक्षसेन्द्रसमाधूतं तस्यास्तद्वदनं शुभम् ।
शुशुभे न विना रामं दिवा चन्द्र इवोदितः ॥ २०
सा हेमवर्णा नीलाङ्गं मैथिली राक्षसाधिपम् ।
शुशुभे काञ्चनी काञ्ची नीलं मणिमिवाश्रिता ॥ २१
सा पद्मगौरी हेमाभा रावणं जनकात्मजा ।
विद्युद्घनमिवाविश्य शुशुभे तप्तभूषणा ॥ २२

तस्या भूषणघोषेण वैदेह्या राक्षसाधिपः ।
बभूव विमलो नीलः सघोष इव तोयदः ॥ २३
उत्तमाङ्गच्युता तस्याः पुष्पवृष्टिः समन्ततः ।
सीताया ह्रियमाणायाः पपात धरणीतले ॥ २४
सा तु रावणवेगेन पुष्पवृष्टिः समन्ततः ।
समाधूता दशग्रीवं पुनरेवाभ्यवर्तत ॥ २५
अभ्यवर्तत पुष्पाणां धारा वैश्रवणानुजम् ।
नक्षत्रमाला विमला मेरुं नगमिवोत्तमम् ॥ २६

G 3 50 0
B 3 51 18
L 3 58 23

19 Ś1 om 19 (cf v l 18) D2 reads up to आकाशे in 19^c in marg (cf v l 1003*) —^a) Dg1 Dm1 D4 T1 G1 2 M2 रुदित, Cr g k t as in text (for रुदित) Ś1 रुदितस्यापमृष्टास्र, D1 2 रुदितश्रम (D2 °श्यप) मृष्टास्रं, D3 रुदितश्रमसृष्टाश्रं —After 19^ab, M1 ins 1003* —^c) Dg1 D4 M2 3 सुनसम्, D2 सुवर्ण, D3 सुवसं (for सुनासं) Ś1 D2 3 चारुताम्रोष्ठम्, Dm1 D6 °दृष्टोष्ठम्, T1 G2 3 (marg) °दतोष्ठम् (for °ताम्रोष्ठम्) —^d) Ś1 D2 कनकप्रभ (for हाटक°)

20 Ñ1 om 20 (cf v l 18) —^a) D1 राक्षसेन (for राक्षसेन्द्र) Ś1 -पराभूत, T1 -समुद्भूतं (for -समाधूतं) —^b) M2 मु (for तद्) D4 वचन (for वदन) —^d) T2 देव्यास्य (for दिवा) Ś1 D1-3 विना नक्षमिवोडुप (D1 2 °प) —For 18^c–20, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1003* तस्या समुद्धृतं पद्ममाकाशे रावणाश्रितम् ।
ददृशे मेघमालेव सूर्यपाद इवोदये ।

[(l 1) D5 7 समुद्धृ(D5 °द्ध)त (for समुद्धृत) B3 4 तस्या वक्त्र समुद्धृतम् (for the prior half) —(l 2) V1 [उ]दित (for [उ]दये)]

21 ^a) B3 4 D4 T1 M2 नीलाभं (for नीलाङ्ग) —^c) D2 3 T2 काञ्चना (for काञ्चनी) B1 माला, D1 रेखा (for काञ्ची) —^d) V1 मालाम् (sic), Dt1 Dm1 D6 Ct गजम्, Cg as in text (for मणिम्) Dg1 T2 M1 मणि नीलम् (by transp), M2 मणिर्नीलम्, Cg as in text (for नीलं मणिम्) M2 श्रिया (for [आ]श्रिता)

22 ^a) Ñ1 पद्म** (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पद्मवर्णा, Dt1 D6 Ct पद्मपीता, Cm g k as in text (for °गौरी) Ś1 नीलाक्षी, N V1 B1 3 4 D1 5 6 7 मेघाभ (D1 2 °भे), T1 हराभा (for हेमाभा) —^b) Ś1 D1-3 रावणे (for रावणं) —^c) V1 विद्युद्घनिम् (for °द्घनम्) B1 [आ]विद्, D3 [आ]दिश्य, G(ed) [आ]विध्य (for [आ]विश्य) Ś1 D3 विद्युत्क्रान्ता इवाम्भोदः D1 विद्युतामुरिवाम्भोदे, D2 विद्युत्का इमिवाम्भोद —^d) B3 4 T1 रत्नभूषणा —After 22, Dg1 Cm g read 28

23 ^a) V1 om B1 4 D1-3 स्वनेन (for घोषेण) —^b) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T1 G2 M राक्षसेश्वर (for °माधिप) —^c) k (ed) बभौ म (for बभूव) V1 B1 3 4 D5 7 M1 2 गगन, T1 चपले (for विमलो) —^d) G2 सनाद (for सघोष) ※ Cg सचपल सविद्युत् ।, Ck सचपल चपलया विद्युता सहित सचपल ।, Ct 'बभूवचपलो नील ' इति पाठे चपला विद्युत्तया सहितो घोषवान्मेघ इवाभूदित्यर्थ ※

24 ^a) Dg1 D1 3 T G1 Cg उत्तमाङ्गात्च्युता (Dg1 T2 °तास्) (for °ङ्गच्युता) ※ Ct उत्तमाङ्गेति । सीता ' त्वया सपादिवोऽस्मत्सोरथ इति इयादेव ह्रियमाणा पुष्पवृष्टिस्तदुत्त माङ्गाच्युता तत्काल भूमौ पपातेति कथक । वस्तुतो रावणामर्षो देवाना तथा यावासम्भवात् उत्तमाङ्गे धृतपुष्पाणा अङ्गमेन तत्रो त्तमाङ्गच्युत युक्तम् । अत एवात्र भूमौ पुष्पयुत मार्गं दृष्ट्वा रामो वक्ष्यति "अभिजानामि पुष्पाणि तानीमानीह लक्ष्मण । अपि नद्धानि वैदेह्या मया दत्तानि कानने ॥ " इति ※ —^d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मनोहरा (for समन्तत) —Ś1 D1-3 om 24^cd —^c) T2 सीतायास् ह्रियमाणाया —^d) G2 पृथिवीतले (for धरणी°)

25 D4 om 25 G2 om 25^ab Ś1 D2 3 transp ^ab and ^cd —^a) Dg1 [स]अ (for तु) —^b) Ś1 D1-3 समाधूता, N V1 B1 3 4 D5 7 समुद्धू(V1 B1 °द्भू)ता (for पुष्पवृष्टि) —^c) Ś1 D1 3 समाधूय, N V1 B1 3 4 D5 7 पुष्पवृष्टिर् (for समाधूता) —^d) Ś1 D1 3 स्वर्णाम्बर, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 G3 [अ]भ्यवर्षत, Dg1 T1 G2 M1 [अ]भ्यधावत, Dt1 [अ]भ्यवदत, Cg k t as in text (for [अ]भ्यवर्तत)

26 Ñ1 om 26^cd —^a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 अभ्यव(D5 °व (sic)) र्षत (for °वर्तत) —^b) Ś1 D1-3 वृष्टिर् (for धारा) —After 26^ab Ś1 reads 28 (includ ing 1006*) while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1005* तदम्बरमुखेनेव पुष्पवृष्टिर्महीधरम् ।
शोभयामास वैदेह्या पुष्पवृष्टिर्मनोहरा ।

[(l 1) V1 मनोहरम् (for °धरम्) —(l 2) Ñ2 V1 D5 7 मनोहरा (for °हरा)]

—After 26^ab, D3 ins Ś1 subst for 28^cd

G 3 58 32 B 3 52 29 L 3 58 27 चरणान्नूपुरं भ्रष्टं वैदेह्या रत्नभूषितम् ।
विद्युन्मण्डलसंकाशं पपात मधुरस्वनम् ॥ २७
तरुप्रवालरक्ता सा नीलाङ्गं राक्षसेश्वरम् ।
प्राशोभयत वैदेही गजं कक्ष्येव काञ्चनी ॥ २८
तां महोल्कामिवाकाशे दीप्यमानां स्वतेजसा ।
जहाराकाशमाविश्य सीतां वैश्रवणानुजः ॥ २९
तस्यास्तान्यग्निवर्णानि भूषणानि महीतले ।
सघोषाण्यवकीर्यन्त क्षीणास्तारा इवाम्बरात् ॥ ३०
तस्याः स्तनान्तराद्भ्रष्टो हारस्ताराधिपद्युतिः ।
वैदेह्या निपतन्भाति गङ्गेव गगनाच्च्युता ॥ ३१
उत्पातवाताभिहता नानाद्विजगणायुताः ।
मा भैरिति विधूताग्रा व्याजह्रुरिव पादपाः ॥ ३२
नलिन्यो ध्वस्तकमलास्त्रस्तमीनजलेचराः ।
सखीमिव गतोत्साहां शोचन्तीव स्म मैथिलीम् ॥ ३३

1006* भूषणैर्विविधैः सा तु राक्षसेन्द्रमशोभयत् ।

—D3 om (hapl ?) 26°–29 —°) D7 om M3 वितता (for विमला) —°) D1 सीरिम् (for नगम्) N2 [उ]ज्ज्वल D4 [उ]त्तर, T1 G2 M1 [उ]न्नत (for [उ]त्तमम्) V3 B1 3 4 D5 7 रक्षो मेरुमिवोज्ज्वल(B1 °रा) Dm1 D6 G3 मेरुशृङ्गमिवोत्तम(G3 °न्नत)

27 D3 om 27 (cf v l 26) Ś1 reads 27 after 30 —°) Dg1 भ्रष्ट (for भ्रष्ट) —°) Ś1 N2 V1 B1 3 4 D1 5 7 पावकोपम, N1 धरणीतले D4 मणि° (for रत्न भूषितम्) —D6 om 27°–28° —°) Ś1 D2 4 वलय (for मण्डल) V1 वर्णाभ (for संकाश) —°) N1 Dm1 D1 3 G M मधुरस्वर, Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D5 7 T3 धरणीतले (for मधुरस्वनम्)

28 D3 om 28 (cf v l 26) V1 D6 om 28°° (for D6 cf v l 27) Ś1 reads 28 (including 1006*) after 26°° Dg1 Cm g read 28 after 22 —°) Ś1 D1 3 तनु(D1 3 °रु)पल्लवरक्ता Dg1 °रक्ता Cm g t as in text (for तरुप्रवालरक्ता) ꣸ Cm तरुप्रवालरक्तेति पाठे प्रवालसदृशरक्ता ꣸ N1 V1 B1 3 4 D7 निष्टप्तकनका(N2 B1 °काञ्चना)भासा, M3 तरुप्रवालरक्ताभा —°) N2 V1 B1 3 4 D5 7 G1 राक्षसाधिप (for °सेश्वरम्) —°) V1 B3 4 D1 3 5 7 अशोभयत, B1 शोभयामास Dm1 D4 T1 प्रशो° M3 प्राशोभत च (for प्राशोभयत) N1 हेमप्रवरवच्छोभा —°) V1 नागकक्षेव, Dg1 D1 3–5 7 राजकक्षेव Cg as in text —For 28°°, Ś1 subst 1006*

29 Ś1 D3 om 29 (for D3 cf v l 26) —°) D6 एकोल्काम —°) B3 4 उज्ज्वमाना (for दीप्य°) —°) Dm1 D4 M1 जगाम (for जहार) M1 आदाय (for आविश्य)

30 B3 reads 30°° twice —°) M3 [अ]विरणानि (for [अ]ग्नि°) —°) B1 सुघोषाणि, Dg1 सघोषेण (for सघोषाणि) N V1 B1 3 4 D5 7 व्यशीर्यन्त, Dt1 D6 G1 [अ]वशीर्यन्त D1 [अ]वशीर्यन्त, M3 (after corr as in text) [अ]पतार्यन्त (for [अ]वकीर्यन्त) G(ed) सद्य स्ताविस्वैर्शीर्यन्त —°) G1 क्षुण्णास्त (for क्षीणास्) Ś1 उक्का भ्रष्टा, N1 तारा क्षीणा (by transp) (for क्षीणास्तारा) B1 [अ] क्षुद्रात् (for [अ]म्बरात्) —After 30 Ś1 reads 27

31 °) V3 स्तनातर (for °रात्) —For 31°° Ś1 N V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst

1007* विशीर्ण पाण्डुरं श्रीमांस्तस्या हार स्तनान्तरात् ।

[B1 स शीर्णो (for विशीर्ण) N V1 B1 3 4 D7 पांडर (for पाण्डुर) V3 यस्या (for तस्या)]

—N1 partly illeg for 31°° —°) Ś1 Dg1 D2 न्यपतद् (Dg1 °तन्) B1 निरत (for निपतन्) Ś1 D2 स वै (for भाति) —°) N2 V1 B1 3 4 D5 7 नभसश् (for गगनाद्) Dt1 Dm1 D4 5 T3 G1 3 गगनच्च्युता Ś1 दिवि गगेव भूतले D1 3 दिवो गगेव भूतल(D3 °ले)

32 °) N2 V1 B1 3 4 D5 7 ततस्तु K(ed) उत्पत (for उत्पात) —°) Ś1 D1 3 धुता(D1 3 °त) द्विजगणा कुला, N2 V1 B1 3 4 D5 7 नानाद्विजशताकु(B1 3 °शु D5 7 °द्द)ला G(ed) नानाद्विजकुलाकुला —°) N2 B1 मैपीति (for भैरिति) D1 विधूताग्रा, D6 T3 विधूताग्र्या (for °ताग्रा) V1 B1 4 D5 7 T3 मा भैपीरिति धुता(V1 D6 °ता ग्रा) —°) B1 व्याचकुर् (for व्याजह्रुर्) V1 इति (for इव)

33 T3 reads 33 after 35 —°) V3 ध्वस्त, B1 त्रस्त B1(sup lin as in text) Dt1 D4 T1 2 त्रस्त, D4 3 ध्वस्त, T3 ध्वस्त, M3 प्रस्त Cg k t as in text (for त्रस्त) N1 जलाशया (for जलेचरा) —°) Ś1 D1 3 निरुच्छ्वासा N1 illeg Dg1 Dm1 D6 G1 M1 3 Cr m g गतोच्छ्वासा D1 जलोच्छ्वासा T2 G2 M3 गतोच्छ्वासा (M3 °साह) T3 G1 गतो साहा, Ct as in text (for गतोत्साहा) ꣸ Ck गतोच्छ्वासा गतप्राणा, Ct गतोच्छ्वासा ' इति पाठे रावण त्रासाच्छुष्कजलत्वात् गतप्राणा इत्यर्थ ꣸ N2 V1 B1 3 4 D5 7 ययद्वा इव चोद्विग्ना (V1 सोद्विग्ना D7 धायुग्ना) —°) Dm1 D6 [इ]ह, Cm g t as in text (for [इ]व) D2 हि D1 om (subm) T2 च (for स्म) N1 प्रावर्पत च T2 मन्वशोचत, G2 3 शोचन्त स्म च(G2 हि) (for शोचन्तीव स्म) N2 V1 B1 3 4 D5 7 शोचति(V1 °त) जनकात्मजां

समन्तादभिसंपत्य सिंहव्याघ्रमृगद्विजाः ।
अन्वधावंस्तदा रोषात्सीताच्छायानुगामिनः ॥ ३४

जलप्रपातास्रमुखाः शृङ्गैरुच्छ्रितबाहवः ।
सीतायां ह्रियमाणायां विक्रोशन्तीव पर्वताः ॥ ३५

ह्रियमाणां तु वैदेहीं दृष्ट्वा दीनो दिवाकरः ।
प्रविध्वस्तप्रभः श्रीमानासीत्पाण्डुरमण्डलः ॥ ३६

नास्ति धर्मः कुतः सत्यं नार्जवं नानृशंसता ।
यत्र रामस्य वैदेहीं भार्यां हरति रावणः ॥ ३७

इति सर्वाणि भूतानि गणशः पर्यदेवयन् ।
वित्रस्तका दीनमुखा रुरुदुर्मृगपोतकाः ॥ ३८

उद्वीक्ष्योद्वीक्ष्य नयनैरास्रपाताविलेक्षणाः ।
सुप्रवेपितगात्राश्च बभूवुर्वनदेवताः ॥ ३९

विक्रोशन्तीं दृढं सीतां दृष्ट्वा दुःखं तथागताम् ।
तां तु लक्ष्मण रामेति क्रोशन्तीं मधुरस्वराम् ॥ ४०

अवेक्षमाणां बहुशो वैदेहीं धरणीतलम् ।
स तामाकुलकेशान्तां विप्रमृष्टविशेषकाम् ।
जहारात्मविनाशाय दशग्रीवो मनस्विनीम् ॥ ४१ G 3.58.45 B 3.52.43 L 3.58.40

34 Ñ1 (illeg for 34^{a}) transp 34 and 35 —^{a}) Dg1 D4 T2 अभिसपत्य, T3 अभिसत्वाशु, G1 अपि निष्पत्य, G3 अभिसपत्य, Cg as in text (for अभिसंपत्य) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 तथा महावने क्रूरा (V1 B1.3.4 क्रुद्धा), D1 राम माहात्म्यसंयुक्ता —^{b}) V1 -व्याघ्र (for व्याघ्र) Ñ2 D6.7 महाद्विपा; B1 D4 मृगद्विपा, D3 M1 मृगा द्विजा (for मृगद्विजाः) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 D5.7 अन्वधावन्, Cg as in text (for अन्व°) Ñ1 V1 Dg1 Dm1 D3 T1 G3 M3 ततो, D2 तथा, Cg as in text (for तदा) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सीता; G3 घोषात् (for रोषात्) —^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सर्वे, Dm1 D3.8 T1 M2.3 सीता (for सीता) Ś1 D5 -[अ]नुधाविन, Cg °गामिन (for °गामिनः)

35 Ñ1 transp 34 and 35 —^{a}) Ś1 D2 जल प्रवाहपति(D2 °वित)ते, Ñ1 जलस**सुमुखा, Ñ2 V1 B1.3 D5.7 जलप्रपातविहते, B1 जलप्रपातविहते, Dg1 T3 जलप्रवाहाश्रु(T3 °स्र)मुखा, Dm1 जलप्रपाताश्रुमुखा, D1 जलप्रपातसलिले, D3 जलप्रपातविपुले, D4 T2 G2 जल प्रपाताश्रु(G2 °स्र)मुखा; Cm g k t जलप्रपातास्रमुखा (as in text) —^{b}) Dg1 Dt1 D4 T1.2 M3 -बाहुभि, T3 -बाहवा, Cg as in text (for -बाहव) —^{d}) Ñ1 illeg for पर्वता —After 35, T3 reads 33

36 Ñ1 (illeg for 36^{a}) reads 36^{a}–38^{b} after 40^{ab} —^{a}) Ś1 D1-3 च (for तु) D4 om (hapl) from दीनो in ^{b} up to दृष्ट्वा in 40^{b} —^{b}) Ñ1 सीता, D2 दीना (for दीनो) V1 निशाकर (for दिवा°) —^{c}) Ś1 T प्रविध्वस्तप्रभ, N1 सहसास्तप्रभ, D1 प्रविध्वस्तगति, M3 विध्वसितप्रभ Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रवि(B1 परि)ध्वस्तप्रभाजाल —^{d}) D1 सीता (for आसीत्) B1.3.4 Dg1 Dm1 D7 T1.3 G M पाडर (for पाण्डुर)

37 For om of 37 in D4 and sequence in Ñ1 cf. v l 36 —^{d}) Ñ V1 B1.3.4 Dt1 Dm1 D5-8 सीता (for भार्यां)

38 For om. of 38 in D4 and sequence in Ñ1 cf. v l 36 —^{a}) B3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T3 भूतानि सर्वाणि (by transp) —^{b}) Ś1 N V1 B1.3.4 D2.5.6.7 गणशे, Dm1 गणशः, D1 गणशे, Cr g k t as in text (for गणशः) G1 पर्यदेवयन् (for °देवयन्) —After 38^{ab} Ś1 Ñ1 D1 ins, while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst for 40^{ab}

1003* दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां रावणेन यशस्विनीम् ।
[Ś1 D1 तपस्विनीं (for यश°)]

—Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 38^{c}–39 —^{c}) T3 वित्रस्तास्ते, G2 वित्रस्तागा, M1 वित्रस्तका, M3 वित्रस्तया, Cg as in text (for वित्रस्तका) M2 **सया (damaged) (for दीन मुखा) Ś1 D1-3 त्रस्तका दीनमुखका, Ñ1 त्रस्ता वै दीनवदना, Dg1 T3 वित्रस्ता दीनवदना —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 उन्मुखा (for रुरुदु)

39 D4 om 39 (cf v l 36) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.6.7 om 39 (for all except D6 cf v l 38) Dg1 om 39^{ab} —^{a}) Ñ1 उद्वीक्ष्य ता बभूवांसं —^{b}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.3 अश्रु, T1 त्रास, T3 अग्र (for आस्र) T3 G1 M2 [इ]क्षणे (for -[इ]क्षणा) Dt1 D1 सवाष्पविलक्षणे —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2 सम्प्रवेपित (for सुप्र°) —^{d}) G1 वरदेवता (for वन°)

40 D4 om up to दृष्ट्वा in ^{b} (cf v l 36) —^{a}) Ś1 D2 भृशं, M3 तु ता (for दृढं) —^{b}) Ñ1 D1 T1 दुःखात् (for दुःखं) Dg1 G1 तदागता, D2 यथागता G1 दृष्ट्वा दुःख समागता —For 40^{ab}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.6.7 subst 1003* —After 40^{ab} Ñ1 reads 36^{a}–38^{b} —Ś1 D1-3 om 40^{c}–41^{b} —^{c}) Ñ1 हा (for तु) Ñ2 V1 B1.3.4 D5 हा लक्ष्मणेति (for तां तु लक्ष्मण) D7 हा राम हा लक्ष्मणेति —^{d}) Ñ2 D5.7 मधुरस्वना(D5 °न), T1.2 G2 M2 मधुरस्वर, G(ed) मधुराक्षर (for °स्वराम्)

41 Ś1 D1-3 om 41^{ab} (cf v l 40) —^{ab}) V1 Dg1 D5.6 M3 अवेक्ष्यमाणा(D5 °णो), B1 अवेक्षमाणा, Dm1 व्यवेक्ष्यमाणा, Cm g t as in text (for अवेक्ष°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 वैदेही बहुशो(by transp) D7 धरणीतले (for °तलम्) —Ñ1 om 41^{cd} —^{c}) Ś1 D2 सताम्, B3 (after corr see m) D1.2.4 G2.3 सीताम् (for स ताम्).

G 3.58.32 B 3.52.29 L 3.58.37

चरणान्नूपुरं भ्रष्टं वैदेह्या रत्नभूषितम् ।
विद्युन्मण्डलसंकाशं पपात मधुरस्वनम् ॥ २७
तरुणप्रवालरक्ता सा नीलाङ्गं राक्षसेश्वरम् ।
प्राशोभयत वैदेही गजं कक्ष्येव काञ्चनी ॥ २८
तां महोल्कामिवाकाशे दीप्यमानां स्वतेजसा ।
जहाराकाशमाविश्य सीतां वैश्रवणानुजः ॥ २९
तस्यास्तान्यग्निवर्णानि भूषणानि महीतले ।
सघोषाण्यवकीर्यन्त क्षीणास्तारा इवाम्बरात् ॥ ३०
तस्याः स्तनान्तराद्भ्रष्टो हारस्ताराधिपद्युतिः ।
वैदेह्या निपतन्भाति गङ्गेव गगनाच्युता ॥ ३१
उत्पातवाताभिहता नानाद्विजगणायुताः ।
मा भैरिति विधूताग्रा व्याजह्रुरिव पादपाः ॥ ३२
नलिन्यो ध्वस्तकमलास्त्रस्तमीनजलेचराः ।
सखीमिव गतोत्साहां शोचन्तीव स्म मैथिलीम् ॥ ३३

1006* भूषणैर्विविधैः सा तु राक्षसेन्द्रमशोभयत् ।

—D2 om. (hapl. ?) 26^{c}–29. —^{c}) D7 om., M3 वितता (for विमला) —^{d}) D1 गिरिम् (for नगम्) Ñ2 [उ]ज्ज्वल, D4 [उ]त्तर; T1 G1 M3 [उ]ज्ज्व (for [उ]त्तमम्). V1 B1.3.4 D5.7 रक्षो मेरुमिवोज्ज्वल (B1 °ला), Dm1 D6 G2 मेरुश्रृङ्गमिवोत्तम (G3 °मत)

27 D3 om. 27 (cf. v. l. 26). Ś1 reads 27 after 30. —^{a}) Dg1 घेइ (for भ्रष्ट) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.6.7 पादक्षेपतः; Ñ1 धरणीतले, D4 मणि° (for रत्न भूषितम्) —D5 om. 27^{c}–28^{b}. —^{c}) Ś1 D1.3 वलय (for मण्डल-) V1 वर्णाभं (for संकाशं) —^{d}) Ñ1 Dm1 D1.3 G M मधुरस्वर, Ñ2 V1 B1.3.4 Dt1 D6.7 T2 धरणीतले (for मधुरस्वनम्)

28 D3 om. 28 (cf. v. l. 26). Ñ1 D5 om. 28^{ab} (for D5, cf. v. l. 27). Ś1 reads 28 (including 1006*) after 26^{ab}. Dg1 Cm g read 28 after 22. —^{a}) Ś1 D1.3 सनु(D1.3 °र)पल्लवरक्ता, Dg1 °रक्ता; Cm g t as in text (for तरुणप्रवालरक्ता) ॐ Cm तरुणप्रवालरक्तेति पाठे प्रवालसदृशरक्ता ॐ Ñ2 V1 B1.3.4 D3 निष्टप्तकनका(Ñ2 B1 °काञ्चना)भासा, M3 तरुणप्रवालरक्ताभा —^{b}) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 G1 राक्षसाधिप (for °सेश्वरम्) —^{c}) V1 B1.4 D1.3.4.7 अशोभयत, B1 शोभयामास, Dm1 D6 T1 प्रशो°, M3 प्राशोभत च (for प्राशोभयत) Ñ1 हेमप्रवरवच्छोभा. —^{d}) V1 गजकक्षेव; Dg1 D1.5–7 गज कक्षेव; Cg as in text. —For 28^{cd}, Ś1 subst. 1006*.

29 Ś1 D3 om. 29 (for D3, cf. v. l. 26) —^{a}) D3 एकोल्काम —^{b}) B1.4 ज्वलमानां (for दीप्य°). —^{c}) Dm1 D6 M3 जगाम (for जहार) M1 भाद्राय (for भाविश्य).

30 B1 reads 30^{ab} twice —^{a}) M2 [अ]ग्निवर्णानि (for [अ]ग्नि°) —^{c}) B1 सुघोषाणि, Dg1 सघोषेण (for सघोषाणि). Ñ V1 B1.3.4 D5.7 व्यशीर्यन्त, Dt1 D6 G2 [अ]वशीर्यन्त; D2 [अ]वकीर्यन्ते, M1 (after corr. as in text) [अ]वतीर्यन्त (for [अ]वकीर्यन्त). G(ed.) सघोषाण्यवकीर्यन्त. —^{d}) G1 क्षुण्णास् (for क्षीणास्). Ś1 उल्का भ्रष्टा. Ñ1 तारा क्षीणा (by transp.) (for क्षीणास्तारा). D1 [अं]बुदात् (for [अ]म्बरात्). —After 30, Ś1 reads 27.

31 ^{a}) M2 स्तनान्तर- (for °राद्). —For 31^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 subst.:

1007* विशीर्णः पाण्डुरः श्रीमांस्तस्या हारः स्तनान्तरात् ।

[B1 स शीर्णः (for विशीर्णः). Ñ V1 B1.3.4 D1 पांडुर (for पाण्डुर). V1 यस्या (for तस्या)]

—Ñ1 partly illeg. for 31^{cd}. —^{c}) Ś1 Dg1 D3 न्यपतद् (Dg1 °तन्), B1 निरत (for निपतन्). Ś1 D3 मा वै (for भाति) —^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 नभस्तलात् (for गगनाच्). Dt1 Dm1 D4.6 T3 G1.3 गगनच्युता, Ś1 दिवि गङ्गेव भूतले, D1–3 दिवो गङ्गेव भूतलं (D2 °ले).

32 ^{a}) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ततस्तु, K(ed.) उत्पत (for उत्पात) —^{b}) Ś1 D1.3 भ्राता (D1.3 °ता) द्विजगणाकुलाः, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.6.7 नानाद्विजनादाढ्य (B1.3 °द्व, D5.7 °ह्व)ता; G(ed.) नानाद्विजकुलाकुला. —^{c}) Ñ1 B1 भैषीति (for भैरिति). D2 विधूताग्रा, D3 T1 विधूतान्या (for °ताग्रा). V1 B1.4 D6.7 T3 मा भैषीरिति धूता (V1 D6 °मा)ग्रा. —^{d}) B1 व्याचक्रुर् (for व्याजह्रुर्). V1 इति (for इव)

33 T3 reads 33 after 35. —^{a}) V1 शात; B1.4 ध्वस्त, B3 (sup. lin. as in text) Dt1 D4 T1.2 स्रस्त, D6.7 ह्रस्त; T3 ध्वस्त; M3 ग्रस्त, Cg.k.t as in text (for ध्वस्त-). Ñ1 जलाशयाः (for -जलेचराः). —^{c}) Ś1 D1–3 विरुच्छ्वासा; Ñ1 illeg., Dg1 Dm1 D3 G1 M1.2 Cr.m g गतोच्छ्वासाः; D3 जलोच्छ्वासाः; T2 G3 M3 गतोच्छ्वासा (M3 °सात्); T3 G1 गतोत्साहा. Ct as in text (for गतोत्साहां). ॐ Ck: गतोच्छ्वासा गतप्राणा ।. Ct 'गतोच्छ्वासा.' इति पाठे रावणत्रासादुच्छ्वसनरहितया गतप्राणा इत्यर्थः. ॐ Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 वयस्या इव चोद्वाष्पा (V1 सोद्वाष्पा; B1 चाश्रुष्पा). —^{d}) Dm1 D6 [इ]ह, Cm g t as in text (for [इ]व). D3 हि, D4 om. (subm.), T2 च (for स्म). Ñ1 प्रायेण च; T1 मन्दशोषिता; G1.3 शोचति स्म च (G3 हि) (for शोचन्तीव स्म). Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 शोचति (V1 °ते) जनकात्मजां.

समन्तादभिसंपत्य सिंहव्याघ्रमृगद्विजाः ।
अन्वधावंस्तदा रोषात्सीतां छायानुगामिनः ॥ ३४

जलप्रपातास्रमुखाः शृङ्गैरुच्छ्रितबाहवः ।
सीतायां ह्रियमाणायां विक्रोशन्तीव पर्वताः ॥ ३५

ह्रियमाणां तु वैदेहीं दृष्ट्वा दीनो दिवाकरः ।
प्रविध्वस्तप्रभः श्रीमानासीत्पाण्डुरमण्डलः ॥ ३६

नास्ति धर्मः कुतः सत्यं नार्जवं नानृशंसता ।
यत्र रामस्य वैदेहीं भार्यां हरति रावणः ॥ ३७

इति सर्वाणि भूतानि गणशः पर्यदेवयन् ।
वित्रस्तका दीनमुखा रुरुदुर्मृगपोतकाः ॥ ३८

उद्वीक्ष्योद्वीक्ष्य नयनैरास्रपाताविलेक्षणाः ।
सुप्रवेपितगात्राश्च बभूवुर्वनदेवताः ॥ ३९

विक्रोशन्तीं दृढं सीतां दृष्ट्वा दुःखं तथा गताम् ।
तां तु लक्ष्मण रामेति क्रोशन्तीं मधुरस्वराम् ॥ ४०

अवेक्षमाणां बहुशो वैदेहीं धरणीतलम् ।
स तामाकुलकेशान्तां विप्रमृष्टविशेषकाम् ।
जहारात्मविनाशाय दशग्रीवो मनस्विनीम् ॥ ४१ G 3. 58. 45 B 3. 52. 43 L 3. 58. 40

---

34 Ñ1 (illeg for 34ᵃ) transp 34 and 35 —ᵃ) Dg1 D4 T2 अभिसंपत्य, T3 अभिसत्याशु, G1 अपि निष्पत्य, G2 अधिसंपत्य, Cg as in text (for अभिसंपत्य) Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 तथा महावने क्रूरा (V2 B1.2.4 क्रुद्धा) D1 राम माहात्म्यसंयुक्ता —ᵇ) V1 -व्याघ्रा (for -व्याघ्र) Ñ2 D5.7 महाद्विपा, B1 D4 -मृगद्विपा, D6 M3 -मृगा द्विजा (for मृगद्विजा) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B3 Dg1 D5.7 अन्वधावन्, Cg as in text (for अन्व°) Ñ2 V1 Dg1 Dm1 D6 T1 G1 M3 ततो, D2 यथा, Cg as in text (for तदा) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 सीता, G2 घोषात् (for रोषात्) —ᵈ) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 सर्वे, Dm1 D4.5.8 T1 M1.2 सीता (for सीतां) Ś1 D1 [अ]नुयायिन, Cg °सारिण (for °गामिन)

35 Ñ1 transp 34 and 35 —ᵃ) Ś1 D1 जल प्रवाहपति(D1 °तित)वि, Ñ2 जलप्र*सुप्रमुखा, Ñ2 V2 B1.4 D5.7 जलप्रपातविहले B1 जलप्रपातविवर्त Dg1 T2 जलप्रवाहा[स्र](T3 °स्र)मुखा, Dm1 जलप्रपाताश्रुमुखा, D1 जलप्रपातसलिले, D1 जलप्रपातविपुले, D6 T2 G1 जल प्रपाताश्रु(G2 °श्रु)मुखा, Cm g k.t जलप्रपातास्रमुखा (as in text) —ᵇ) Dg1 D11 D6 T1.3 M3 -बाहुभि, T3 -पादपा, Cg as in text (for -बाहव) —ᵈ) Ñ1 illeg for पर्वता —After 35 T3 reads 33

36 Ñ1(illeg for 36ᵃ) reads 36ᵃ-38ᵇ after 40ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D1-3 च (for तु) D6 om (hapl) from दीनो in ᵇ up to दृष्ट्वा in 40ᵇ —ᵇ) Ñ1 सीता, D3 दृष्ट्वा (for दीनो) V2 निशाकर (for दिवा°) —ᶜ) Ś1 T प्रविध्वस्तप्रभ, Ñ1 सहसास्तप्रभ D1 प्रविध्वस्तगति M3 विध्वंसितप्रभ Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 प्रति(B1 परि)ध्वस्तप्रभाजाल —ᵈ) D1 सीता (for आसीत्) B1.2.4 Dg1 Dm1 D7 T1.2 G M पाण्डर (for पाण्डुर)

37 For om of 37 in D6 and sequence in Ñ1 cf v l 36 —ᵈ) Ñ V2 B1.2.4 D11 Dm1 D5-8 सीता (for भार्यां)

38 For om of 38 in D6 and sequence in Ñ1 cf v l 36 —ᵃ) B1.4 Dg1 D11 Dm1 D4.5 T3 भूतानि सर्वाणि (by transp) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D2.3.5.7 गणशो Dm1 गणश, D1 गमन, Cr g k t as in text (for गणश) G2 पर्यवदयन् (for °देवयन्) —After 38ᵃᵇ Ś1 Ñ1 D1.3 ins while Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 subst for 40ᵃᵇ

1008* दृष्ट्वा सीता परामृष्टा रावणेन यशस्विनीम् ।
[Ś1 D1.3 तपस्विनी (for यश°)]

—Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 om 38ᶜ-39 —ᶜ) T2 वित्रस्तास्त G2 वित्रस्तांगा, M1 वित्रस्तका M2 वित्रस्तया, Cg as in text (for वित्रस्तका) M3 ** का (damaged) (for दीन मुखा) Ś1 D1-3 त्रस्तका दानमुखका, Ñ1 त्रस्ता वै दीनवदना, Dg1 T3 वित्रस्ता दीनवदना —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1.3 दुन्मुखा (for रुरुदुर्)

39 D6 om 39 (cf v l 36) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 om 39 (for all except D6 cf v l 38) Dg1 om 39ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 उद्वीक्ष्य वा बहुशस्ता —ᵇ) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.2.3 नयनैर्, T1 भास, T2 अस्र (for आस्र) T3 G1 M3 -[ई]क्षणे (for -[ई]क्षणा) D11 D6 नयनादिव विक्लवाः —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1.3 समवेपित (for सुप्र°) —ᵈ) G1 वरदेवता (for वन°)

40 D6 om up to दृष्ट्वा in ᵇ (cf v l 36) —ᵃ) Ś1 D1 भृशं, M3 तु वा (for दृढं) —ᵇ) V1 D1 T2 दुःखात् (for दुःखं) Dg1 G3 तदागताम्, D1 यथागतां G1 दृष्ट्वा दुःख समागता —For 40ᵃᵇ Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 subst 1008* —After 40ᵃᵇ Ñ1 reads 36ᵃ 38ᵇ —Ś1 D1-3 om 40ᶜ 41ᵇ —ᶜ) Ñ1 हा (for तु) Ñ1 V1 B1.2.4 D4 हा लक्ष्मणेति (for तां तु लक्ष्मण) D7 हा रामे हा लक्ष्मणेति —ᵈ) Ñ1 D5.7 मधुरस्वना(D6 °न) T1.2 G2 M1 मधुरस्वर, G(ed) मधुराक्षर (for °स्वराम्)

41 Ś1 D1.3 om 41ᵃᵇ (cf v l 40) —ᵃᵇ) V1 Dg1 D4.5 M1 अवेक्ष्यमाणा(D6 °णो), B1 आवेक्ष्यमाणा, Dm1 आवेक्ष्यमाणा, Cm g t as in text (for अवेक्ष°) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 वैदेही बहुशो (by transp) D1 धरणीतले (for °तलम्) —Ñ1 om 41ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D4 सतां च, B2 (after corr sec m) D1.2.4 G1.2 सीतां (for स ताम्)

C 3 58 46
B 3 52 44
L 3 58 41

ततस्तु सा चारुदती शुचिस्मिता
विनाकृता बन्धुजनेन मैथिली ।
अपश्यती राघवलक्ष्मणावुभौ
विवर्णवक्त्रा भयभारपीडिता ॥ ४२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

५१

समुत्पतन्तं तं दृष्ट्वा मैथिली जनकात्मजा ।
दुःखिता परमोद्विग्ना भये महति वर्तिनी ॥ १
रोषरोदनताम्राक्षी भीमाक्षं राक्षसाधिपम् ।
रुदती करुणं सीता ह्रियमाणेदमब्रवीत् ॥ २
न व्यपत्रपसे नीच कर्मणानेन रावण ।
ज्ञात्वा विरहितां यो मां चोरयित्वा पलायसे ॥ ३

—[d]) Ñ2 D8.7 प्रविलुप्त, V2 B2.3.4 D2 विप्रण(D2 °ष्ट)ष्ट (for विप्रणष्ट) Ś1 D3 शिरोरुहा (for विशेषकाम्) —After 41[cd] Ñ2 B2.3.4 D8.7 ins

1009* वरप्रदानसंपन्नो बलवीर्यमदेन च ।

—[f]) Ñ2 महाबल, Dg1 T2 G2 यशस्विनीं G1 तपस्विनीं, Cg as in text (for मनस्विनीम्) Ñ2 D8.7 वैदेहीं तु तपस्विनीं

42 Ñ1 partly illeg for [a] —[a]) V1 च (for तु) G(ed) वै रुदती (for चारुदती) Ś1 Ñ2 V3 D2.3.6.7 G2 सीता रुदती (for सा चारुदती) Ś1 D1.2 स्वयंविकपट्, D6.7 सुविस्मिता (for शुचि°) —[c]) B3.4 G2 लक्ष्मणराघवाद् (by transp) —[d]) G2 विवर्णवर्णा Ñ2 V1 B3.4 D8.7 भयमोह मूर्छिता, B2 भयमोहशङ्किता (for भयभारपीडिता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D3 सीताप्रलाप, Ñ1 D1.3 सीताहरण, Ñ2 D6.7 रावणप्रयाण, V3 B3.4 सीताहरणे रावणप्रयाण (V1 B1 °प्रयाण) B2 रावणप्रतिप्रयाण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D3 om Ñ2 D6.7 58 V1 57 B4 D5 59 Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T G M1.2 52 D1 55 D2 54 M3 53 —After colophon, G1.2 conclude with श्रीरामाय नम

51

D8 begins with ॐ, T1 with श्रीराम शरणं मम, श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 V2 illeg up to 4[b] (cf v l 3 46 7) —[a]) Ñ2 B2 दृष्ट्वा त (by transp) B1 M3 दृष्ट्वा तु, B4 lacuna (for तं दृष्ट्वा) Ñ1 नभस्तलगत दृष्ट्वा —[b]) V1 रावणं, M2 वैदेही (for मैथिली) —[d]) Ś1 T2.3 वर्तते, D1 वर्तती, M2 मैथिली (for वर्तिनी) ※ Cm k t वर्तिनीत्यप्युपपत्ति विनिरार्थं ※ Ñ V1 B2.3.4 D6.7 वर्तमाना (V1 °र्वमाला [sic]) महाभय —After 1, Ś1 D1-3 ins

1010* वेपमाना चलत्काया पूर्णचन्द्रनिभानना ।
व्यसनस्यात्मनो नान्त पश्यन्ती वरवर्णिनी ।
विहायसा नीयमाना रुदन्ती करुणं वनात् ।
अचिन्त्यदुःखशोका दु खे महति वर्तती ।
कथं ज्ञास्यति मे भर्ता लक्ष्मणो वा महाबल । [5]
रावणस्य वशं प्राप्ता मिथिलाधिपतेः सुता ।
रुरोद करुणं बाला विललापातिदु खिता ।

[(l 1) Ś1 बलाच्छाया (for चलत्काया) D3 शुभानना —(l 3) D2 करुण महत्, D3 करुणविरा (for °णं वनात्) —(l 4) Ś1 वर्तते, D3 वर्तिनी (for वर्तती) —(l 5) D1 यास्यति (for ज्ञास्यति) —(l 6) D3 वशे प्राप्ता D3 मैथिलाधिपतेः सुता (for the post half) —(l 7) D1 मु, D1 प (for [अ]ति)],
while Ñ2 V1 B2.3.4 D6.7 ins.

1011* गच्छन्ती साथ वैदेही रावणाङ्के मनस्विनी ।
[V1 च B2 तु (for [अ]थ)]

2 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) Ñ1 illeg up to रोदन —[b]) D3 भीमाख्य, D6.7 भीमाक्ष (for °क्षं) Ñ1 तत्र राक्षस, G1 M2 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिपम्) —[c]) Ś1 विक्रुश, D1-3 विक्रुश्य, D4.8 T2.3 G2.3 M1.2 रुदती (for रुदती) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 रावण, Ñ1 कृपणं, Dm1 करुणा (for °णं) —[d]) Dt1 D5 T तस्य (for [इ]दम्) —After 2, Ś1 D1.2 read 4[cd], V1 reads 5[cd] for the first time repeating it in its proper place —After 2, B3.4 D6.7 (twice) read 5[cd]. —After 2, B1 ins

1012* विक्रुश्य स्वप्रयोगेन दृष्यत राक्षसाधिप ।

3 V2 illeg (cf. v l 1). Ñ1 om 3–4 —[a]) B1 व्यपत्रपसे, B2 D6.7 न त्वपत्रपसे, D8 नान्वपत्रपसे V1 नीत (for नीच) —[b]) B2.4 D4 G1 राक्षस (for रावण) —[c]) Dg1 T2 प्रस्था, T3 भयात् (for ज्ञात्वा) Ś1 D4.8 हि रहित (D1 °तां)

त्वयैव नूनं दुष्टात्मन्भीरुणा हर्तुमिच्छता ।
ममापवाहितो भर्ता मृगरूपेण मायया ।
यो हि मामुद्यतस्त्रातुं सोऽप्ययं विनिपातितः ॥ ४
परमं खलु ते वीर्यं दृश्यते राक्षसाधम ।
विश्राव्य नामधेयं हि युद्धे नास्मि जिता त्वया ॥ ५
ईदृशं गर्हितं कर्म कथं कृत्वा न लज्जसे ।
स्त्रियाश्च हरणं नीच रहिते च परस्य च ॥ ६

कथयिष्यन्ति लोकेषु पुरुषाः कर्म कुत्सितम् ।
सुनृशंसमधर्मिष्ठं तव शौण्डीर्यमानिनः ॥ ७
धिक्ते शौर्यं च सत्त्वं च यत्त्वया कथितं तदा ।
कुलाक्रोशकरं लोके धिक्ते चारित्रमीदृशम् ॥ ८
किं शक्यं कर्तुमेवं हि यज्जवेनैव धावसि ।
मुहूर्तमपि तिष्ठस्व न जीवन्प्रतियास्यसि ॥ ९

G 3 59 10
B 3 53 10
L 3 59 13

(for विरहितः) T1 यद् (for यो) D1 रामेण रहितं यो मा —d) Dg1 reads पलायसे in marg Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1-3 6 1 8(Ś1 Ñ1 D1 2 छ) हास्य हर्तु(Ś1 Ñ1 हन्तु)मिच्छसि (Ś1 D1 °महंसि)

4 V1 illeg for ab (cf v l 1) Ñ2 om 4 (cf v l 3) M3 om 4-5 —a) B1 त्वमेव, G3 (before corr) तवैव (for त्वयैव) M3 ननु (for नून) —b) Ñ1 वचनाद् (for भीरुणा) Ś1 D1-3 पापकर्मणा (for हर्तुमिच्छता) —c) Ñ1 चेवाहतो, D1 [आ]या मोहितो, D6 [अ]व नाहितो (for [अ]पवाहितो) —Ñ1 V B1 3 4 D5 7 om 4ef. Ś1 D1-3 read 4ef after 2 —f) D1 पक्षी (for ऽप्ययं) —After 4 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins

1013* गृध्रराज पुराणोऽसौ श्वशुरस्य सखा मम ।

[Dt1 reads the post half in marg]

5 M3 om 5 (cf v l 4) V1 repeats 5ab here (cf v l 2) B3 4 D5 7 read (D7 twice) 5ab after 2 —a) D6 खल (for खलु) Ś1 Ñ2 V (V1 second time) B1 3 4 D1 2 6 7 (both times) transp ते and वीर्यं V1 (first time) अपार मनुवीर्यं ते —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D1-3 5 7 (both times) राक्षसाधिप —c) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 स्व, G (ed) ते (for हि) —d) Dt1 नास्ति, Cg as in text (for नास्मि) Ñ1 त्वया हृता, M3 स्थिता त्वया, G (ed) विनिर्जिता (for जिता त्वया) T1 G1 M1 युद्धे नाप(G1 °शि)जितस्त्वया ℞ Cv परममित्यादि । परमं खलु ते वीर्यं दृश्यते यस्य वृद्धो युद्धेऽपजित । युद्धे नास्मि जिता त्वयेति च पाठ । तदानीं युद्धपद सम्बन्धन्तम् ।, Cr k t परम त्वदिति व्यङ्ग्योक्ति ।, Cg परममिति सोल्लुण्ठन वचनम् । अतिनीचमित्यर्थं । तत्र हेतुमाह—विश्राव्येति । हि यस्मात्स्वनाम भयं विश्राव्य अहं रावणोऽस्मीति स्वनाम प्रख्याप्य युद्धे नास्म्यहं जितेति व्यतिरेकोक्ति । यद्वा ते परमं अवीर्यं पक्षीकरण हि यस्माद्युद्धे न जितास्मि ℞ —After 5 Ñ2 V B1 3 4 D6 7 ins

1014* रामस्य सदृशेनैव स्वरेण करुण च यत् ।
विक्रुष्टं त्वत्प्रयोगेऽत्रात्रस्समुद्दयवारन ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 स्व, V2 [अ]भि (for [ए]व) —(l 2) B3 तद् (for यद्)]

6 a) T2 ईदृक्त्वम् Ñ1 कुत्सित (for गर्हितं) —b) Ñ1 कुर्वन् (for कृत्वा) Dg1 transp कथ and कृत्वा —c) Ś1 D1 3 स्त्रियोप (sic), D2 स्त्रियाप (sic) (for स्त्रियाश्च) Ñ1 V2 B1 Dg1 Dt1 D4 8 T G (आ)हरणं, V1 रहितं (for हरणं) Ñ1 पाप (for नीच) —d) Dg1 T2 Cm रहितेन, Ct as in text k (ed) रहिते तु (for रहिते च) ℞ Cg रहिते स्वामिरहितप्रदेशे ℞ Ñ2 V B1 D6 7 परस्पर, D1 परस्य हि

7 a) Ñ2 D6 7 लोके ते, V B1 3 4 त लोक (for लोकेषु) —b) T2 धर्मं (for कर्म) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 जना (Ñ2 D6 7 नरा) कर्म जुगुप्सित —c) D1 6 7 सनृशंसम्, D4 T2 आत्मनो(T2 °ना)र्थम् M3 आनृशंसम् (for सुनृ°) Ñ1 नृशंस वासि पापिष्ठ ℞ Cv सुनृशंसमधर्मिष्ठमिति सम्यक ℞ —d) Ś1 Ñ V B1 D1 7 शौटीरमानिन, B3 4 °मानिन, D1 3 शौण्डीर°, G3 °मानिन ; Cg k as in text Ct शौटीर्य° (for शौण्डीर्यमानिन)

8 a) Ś1 V B1 Dm1 D1-4 8 वीर्यं च, G3 शौण्डीर्यं (for शौर्यं च) Ñ2 D6 7 वीर्यं, V2 Dm1 D5 शौर्यं (for सत्त्व) Ñ2 B3 4 धिक्ते सत्त्व च वीर्यं च —b) B3 transp यद् and त्वया Ś1 Ñ V B3 4 D1-3 5 7 स्वय, Dg1 T2 3 मम (for तदा) Dm1 D4 8 T2 G M यस्त्व(T1 G M1 °स्य) कथितस्त्वया (G3 M1 °था) —c) D4 क्रोशकर (for [आ]क्रो°) M3 कुल नोदस्कर लोक —d) V1 विक्रमम् (for चारित्रम्)

9 ab) D1 T1 G3 M3 transp शक्य and कर्तुम् Ś1 D1 2 पुनह (for एवं हि) Ñ1 किं नु शक्यं मया कर्तुं, T3 M1 किं कर्तुमिह शक्य हि (for a) Dg1 T3 Cm भयेन, Cg as in text (for जवेन) Ś1 D1-3 [अ]सि, Dg1 D4 G1 3 M3 [इ]ह, T2 3 [इ]व, Cg as in text (for [ए]व) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 एव त(V कृ)ते नु किं शक्य कर्तुं यस्त्व पलायसे —After 9ab G1 ins

1015* त्वयैव नून दुष्टात्मन्वद्वीर्यं कथित मम ।

—G2 om (hapl ?) 9cd —c) Ś1 D2 अद्य, Ñ1 चेह, Dg1 D3 उप, D1 द्य, T2 इह, Cg as in text (for अपि) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 Dm1 D6-8 Cr k t तिष्ठ त्व, Cm g as in text (for °स्व) —d) D3 G1 प्रतियास्यति

G 3 50 11
B 3 53 11
L 3 50 14

न हि चक्षुःपथं प्राप्य तयोः पार्थिवपुत्रयोः ।
ससैन्योऽपि समर्थस्त्वं मुहूर्तमपि जीवितुम् ॥ १०
न त्वं तयोः शरस्पर्शं सोढुं शक्तः कथंचन ।
वने प्रज्वलितस्येव स्पर्शमग्नेर्विहंगमः ॥ ११
साधु कृत्वात्मनः पथ्यं साधु मां मुञ्च रावण ।
मत्प्रधर्षणरुष्टो हि भ्रात्रा सह पतिर्मम ।
विधास्यति विनाशाय त्वं मां यदि न मुञ्चसि ॥ १२
येन त्वं व्यवसायेन बलान्मां हर्तुमिच्छसि ।
व्यवसायः स ते नीच भविष्यति निरर्थकः ॥ १३
न ह्यहं तमपश्यन्ती भर्तारं विबुधोपमम् ।
उत्सहे शत्रुवशगा प्राणान्धारयितुं चिरम् ॥ १४
न नूनं चात्मनः श्रेयः पथ्यं वा समवेक्षसे ।
मृत्युकाले यथा मर्त्यो विपरीतानि सेवते ॥ १५
मुमूर्षूणां हि सर्वेषां यत्पथ्यं तन्न रोचते ।
पश्यामीव हि कण्ठे त्वां कालपाशावपाशितम् ॥ १६

10 ^{a}) N1 न त्व, N2 D7 न तु, D6 ननु (*for* न हि) Ś1 Dg1 T3 G2 M3 चक्षुष्पथ —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 तयोः पुरुषसिंहयोः —^{c}) Ñ2 D2 ससैन्यो न (*for* °ऽपि) —^{d}) V1 मुहूर्तं त्वं न जीवसि

11 Dg1 reads 11 in marg —^{a}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 न त्वं शक्तः, Dg1 स त्वं तयोः, T2 सत्यं तयोः, G1 न त्वेतयोः, Cg as in text (*for* न त्वं तयोः) Ñ1 न तयोः शरसंस्पर्शं —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 तयोः सोढुं T2 स्पार्शं शक्तः, G3 शक्तः सोढुं (by transp) (*for* सोढुं शक्तः) —^{c}) M [प्र]ज (*for* [ह]व)

12 Ñ V B1.3.4 D1.7 om 12 —^{a}) Dg1 T1 M2 Cm (*lp*) कुरु (*for* कृत्वा) D6 पश्यन् (*for* पथ्यं) Ś1 D1-3 मुञ्च मां रावणासाधो —^{b}) D2.3 मुञ्चस्व, T2 M3 मां मुञ्च (*for* मां मुञ्च) Ś1 [ऽ]साधो मुञ्चस्व रावण, D1 [ऽ]साधुत्वं च विरावण —After 12^{ab}, Ś1 D1-3 M3 ins

1016* बुद्ध्वा सचिन्त्य शनकैर्न क्षस्यति यथा तथा ।

[M3 तु शनैः (*for* शनकैः) Ś1 निक्षिप त्वं D1 न शाम्यति, D3 विवक्ष्यसि (*for* न क्षस्यति) M3 यथाम तथातथ (*for the* post half)]

—^{c}) Dg1 मत्प्रधर्षेण, M3 तत्प्रधर्षेण, Cg मत्प्रधर्षेण (as in text) Ś1 रुष्टोऽसि, Dt1 D6 -संकुद्धो, D1 दुष्टोऽसि, D2.3 -दुष्टो हि, T3 रुष्टो हि (*for* रुष्टो हि) —^{d}) Ś1 D1.3 सह भ्रात्रा (by transp) D2 स भ्राता च —^{e}) Ś1 D1-3 विनाश ते (*for* °शाय) T3 विधास्यते विनाश च —^{f}) Dm1 D5 मुञ्चस (*for* °सि) Ś1 D3 देशान्ते (D2 °शाते) नो पमोक्ष्यसि (L(ed) °से) D1 सत्त्वेन न विमोक्ष्यसि, D2 न ताभ्यां त्वं विमोक्ष्यसि

13 ^{b}) D3 T2 M3 मा (*for* मां) N2 B3.4 D6.7 अभिवाञ्छसि, V अभिकाङ्क्षसि B1 बलवान्मामभिकाङ्क्षसि —Dg1 om 13^{cd} —^{c}) Dt1 D6 तु (*for* स) Ś1 N V B1.3.4 D1-3.6.7 पाप (*for* नीच) —^{d}) Dm1 निरर्थक

14 ^{a}) M1 नापि (*for* न हि) —^{b}) Dm1 D4.8 G1.2 वासवोपमं —Ñ1 reads 14^{c}–15^{b}, after 16. —^{c}) Ñ2 वसेह, D1 नोत्सहेच (*sic*) (*for* उत्सहे) D1 M3 शत्रुवशगान् —^{d}) D1 चिरात् (*for* चिरम्) —After 14 Ñ2 V B1.3 (l 2–3 ins after 1018*). D6.7 ins

1017* सत्यो लोकप्रवादोऽयं श्रूयते भुवि राक्षस ।
यदि ते न श्रुतं पूर्वं गुरुभ्यः श्रूयतां मम ।
दीपनिर्वाणगन्धं च सुहृद्वाक्यमरुन्धतीम् ।
न जिघ्रति मुमूर्षुर्यो न शृणोति न पश्यति ।

[(l 1) Ñ2 illeg B3 देव, B4 सत्य (*for* सत्यो) V राक्षस —(l 2) B3.4 यदि न श्रुतपूर्वोऽसि (B4 °र्वं ते) (*for the* prior half) B3 lacuna G(ed) तरुभ्य॰ (*for* गुरुभ्य॰) —(l 4) D6.7 वै (*for* यो) V2 मुमूर्षुर्न जिघ्रति (*for the* prior half) V1 न जिघ्रति न शृणोति न पश्यति गतायुषः]

15 B1 om 15 Ñ1 reads 14^{c}–15^{b} after 16 —^{a}) Ś1 V2 B3.4 D3 नूनं च न, V1 * * पुत्र, Ñ2 D1.7 नूनं त्वम्, V3 नूनं बाल, Dg1 नूनं न च, D3 नूनं चैव, M3 ननु ते च (*for* न नूनं च) —^{b}) Dg1 D6 T3 समवेक्ष्यसे, Cg समवेक्षसे (as in text) Ś1 D1.2 सम्प्रेक्षितुमिहे(D1 °तुं यथे)च्छसि, Ñ1 D7 समुपेक्षितुमिच्छसि, Ñ2 V B3.4 D6 समवेक्षितुमिच्छसि, D3 ह्यवेक्षितुमिहार्हसि —V1 om 15^{cd} —^{c}) Ñ1 नरा मृत्योर् (*for* यथा मर्त्यो) —^{d}) Ñ1 M3 विपरीत(M3 °ते) निषेव(M3 °वि)ते —For 15^{cd} Ñ2 V1 B3.4 D6.7 subst

1018* शूरनाथ सतीमेव यो मां त्वं हर्तुमिच्छसि ।

—Then B3 cont l 2–3 of 1017*

16 D6 reads 16^{ab} in marg —^{a}) Dg1 T3 मुमूर्षवो, D1.3 G3 मुमूर्षोणां (*sic*) (*for* °र्षूणां) Ñ Dt1 Dm1 D4.8 T1.2 तु, V1 Dg1 D6 T3 च (*for* हि) Ś1 D1-3 मर्त्यानां, Ñ2 न पथ्य (*for* सर्वेषां) —^{b}) N1 रोचते तत्र रावण —^{c}) Ś1 [ए]व च, B1 Dm1 D6 G2 M3 [ए]व हि B3 [इ]म हि Dg1 T2 [अ]ह तु, Dt1 [इ]ह हि, D4 च हि T1 G1 [अ]च हि (*for* [इ]व हि) D1 ते कंठे, D3 मर्त्यानां (*for* कण्ठे त्वां) T3 पश्यामि दशकण्ठ त्वा —^{d}) Ś1 B3 (*sup lin also*) [अ]वसादित (*for* °पाशितम्) Ñ D6.7 कालपाशेन पाशित, D2 कालपाशैश्च पाशितं —After 16 Ñ1 reads 14^{c}–15^{b}.

यथा चास्मिन्भयस्थाने न बिभेषि दशानन ।
व्यक्तं हिरण्मयान्हि त्वं संपश्यसि महीरुहान् ॥ १७
नदीं वैतरणीं घोरां रुधिरौघनिवाहिनीम् ।
खड्गपत्रवनं चैव भीमं पश्यसि रावण ॥ १८ ॥
तप्तकाञ्चनपुष्पां च वैदूर्यप्रवरच्छदाम् ।
द्रक्ष्यसे शाल्मलीं तीक्ष्णामायसैः कण्टकैश्चिताम् ॥ १९
न हि त्वमीदृशं कृत्वा तस्यालीकं महात्मनः ।
धारितुं शक्ष्यसि चिरं विषं पीत्वेव निर्घृण ॥ २०
बद्धस्त्वं कालपाशेन दुर्निवारेण रावण ।
क्व गतो लप्स्यसे शर्म भर्तुर्मम महात्मनः ॥ २१
निमेषान्तरमात्रेण विना भ्रातरमाहवे ।
राक्षसा निहता येन सहस्राणि चतुर्दश ॥ २२
स कथं राघवो वीरः सर्वास्त्रकुशलो बली ।
न त्वां हन्याच्छरैस्तीक्ष्णैरिष्टभार्यापहारिणम् ॥ २३
एतच्चान्यच्च परुषं वैदेही रावणाङ्कगा ।
भयशोकसमाविष्टा करुणं विललाप ह ॥ २४ G 3.59.24 B 3.55.25 L 3.59.29

17 a) Ñ1 V2 M1 तथा Ś1 चापि, B2 चास्मिन्, D2 नापि (sic) (for चास्मिन्) D3 जनस्थान (for भय°) —b) Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 T3 M1 निशाचर, T2 M2 कद्रावन (for दशानन) D3 दशग्रीव त्रिभपि न —c) Dt1 Dm1 D4 5 transp हि and त्वं Ñ V B1 3 4 D5 7 नून(Ñ1 व्यक्तं) हिरण्मयान्मोहात्, M3 व्यक्तं हिरण्मयान् त्वं —d) Ñ2 V B1 D3 5 त्वं पश्यसि, B3 4 पश्यसि त्वं T2 सद्द्रक्ष्यसि Ś1 वनेचरान्, V1 महीरुह, D1 वन स्थगान्, D2 वने नगान् (for महीरुहान्)

18 Ñ1 om 18–19 —a) Ś1 D3 5 त्वं हि D1 त्वं वै (for नदीं) Dt1 Dm1 D5 वैतरणीं Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 मृत्यो (for घोरां) —b) Dg1 T2 3 प्रवाहिनीं, Dt1 D4 5 T1 निवाहिनीं Cg निवाहिनीं (as in text) Ś1 रुधिरापुरमालिनीं, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 क्षा(V2 क्षो)-रवाभीरवाहिनीं, D1 नचिरा सुरमालिनीं, D2 रुचिरा सुरमालिनीं, D3 नचिरात्तरत्याहिनीं, L(ed) रुचिरामूर्मिमालिनीं —cd) Ś1 -वनारूढाम्, V वन त च, B1 3 4 D1 3 वन तथा, G(ed) -चक्र तत्र, L(ed) वनारूढाम् (for -वन चैव) G2 V3 मही (for भीम) Ñ1 B1 4 द्रक्ष्यसि, B2 द्रक्ष्यसि Ś1 D1 5 भीम(Ś1 इमा) द्रक्ष्य(Ś1 D2 °क्ष्य)सि राक्षस (for d) V2 D5 7 असिपत्रवनं यत्तु(Ñ2 °त्व) नाथ द्रक्ष्यसि रावण

19 Ñ1 om 19 (cf v l 18) —a) D1 तप्ते (sic) G(ed) प्रभया (for पुष्पा) —b) Ś1 Dg1 Dm1 D2–4 G M Cg वैडूर्य (for वैदूर्य) Ñ2 D5 7 रचितच्छदा (D5 °दृ), V B3 4 हरितच्छदां(V2 °दृ) B1 -सुचितच्छदा, D1 3 प्रवरच्छद् G3 प्रवरच्छदीं —c) D1 T1 G M2 3 शाल्मलीं Ñ B3 4 कीर्णां B2 घोरां D3 4 G1 3 M2 तीक्ष्णैर् (for तीक्ष्णाम्) Ś1 D1 5 द्र(Ś1 दृ)क्ष्यसे शाल्मलिं तीक्ष्णैर् —d) D2 श्रिता (for चिताम्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 तीक्ष्णै(Ś1 D1 3 घोरै)रायसकण्टकैः D2 घोर राक्षसकण्टकैः

20 Ñ V B1 3 4 D5 7 transp 20 and 21 —ab) M2 (after corr sec m as in text) ह (for हि) Dg1 T2 transp कृत्वा and तस्य Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दशानन (for महात्मन) Ñ1 तस्य लोकयशस्विन (for b) —D4 om (hapl) 20c–21 —c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 M2 (also after corr sup lin sec m) जीवितुं D4 G3 C4 k धारुं, T1 2 G1 2 M1 3 चरतु (for धारितुं) ※ Ct धारतुं धर्तुम् जीवितमिति शेष ※ B1 द्रक्ष्यसि (for शक्ष्यसि) Ś1 D1 5 जीवितुं शक्ष्यस मूढ, Dg1 T2 न चिरं विष्णु वीच —d) V1 [इ]ह (for [इ]व) Ś1 D1–3 बालिश, Ñ1 सत्वर, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दुर्मते, Dg1 T2 G2 3 M2 3 निघृण

21 D4 om 21 (cf v l 20) Ñ V B1 3 4 D5 7 transp 20 and 21 —a) Ñ2 V1 बद्धस्त्व मृत्युपाश(V1 °रे)ण —b) Ś1 दुर्विषा(L(ed)°षा)येण रावण, Ñ1 V1 कालपाशेन रावण(V1 °क्षस) D1 3 मृत्युपाशेन रावण —c) Dt1 लप्स्यसे (for लप्स्यसे) —d) Dt1 D4 G1 M1 3 Ct transp भर्तुर् and मम Ś1 D1 3 स्तुत्रामात्मनायत्र

22 a) Ś1 D1–3 निमिष

☞ Ñ1 missing from 3 51 22b up to अभिवाद्य in 3 52 26b on lost folios —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 T1 M2 विना भ्रात्रा महात्मना(Ś1 D1 3 T1 °वन M2 °हव) Ct as in text —c) Ś1 D1–3 हतानि रक्षसा येन, Ñ2 V2 B3 4 D5 7 रक्षांसि(V2 B1 3 4 °क्षसा) निहतान्यार्य, V1 सहस्राणि हतान्यार्य —d) V1 राक्षसाना (for सहस्राणि)

23 a) Dt1 D4 5 T2 G2 M2 transp स and कथं Ś1 Ñ2 Dg1 T2 G1 धीर —c) D4 G2 M1 त्वा (for त्वां) B3 हन्यत (hypm) (for हन्यात्) —d) V B1 3 4 दृष्ट Dm1 D4 G3 दृष्टा (for इष्ट)

24 a) Ñ2 तत्रुक्त्वा स्व D4 एतावदुक्त्वा D1 एवमुक्त्वा च (for °चान्यच्च) Ś1 सतत (for परुषं) —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 2 5 7 मैथिली (for वैदेही) B1 राक्षमाङ्कगा —c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दुःख (for भय) —d) D2 रावणं (for करुणं) G2 हा (for ह) —After 24 M2 ins

1019* परस्य बाहुसंस्पर्शं निर्वेण च विनाशनम् ।
विषण्णवदना वीक्ष्य रुरोद जनकात्मजा ।

G 3 59 27
B 3 53 26
L 3 9 30

तथा भृशार्तां बहु चैव भाषिणीं
विलापपूर्वं करुणं च भामिनीम् ।
जहार पापस्तरुणीं विवेष्टतीं
नृपात्मजामागतगात्रवेपथुम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥ ५१ ॥

५२

ह्रियमाणा तु वैदेही कंचिन्नाथमपश्यती ।
ददर्श गिरिशृङ्गस्थान्पञ्च वानरपुंगवान् ॥ १

तेषां मध्ये विशालाक्षी कौशेयं कनकप्रभम् ।
उत्तरीयं वरारोहा शुभान्याभरणानि च ।
मुमोच यदि रामाय शंसेयुरिति मैथिली ॥ २

वस्त्रमुत्सृज्य तन्मध्ये विनिक्षिप्तं सभूषणम् ।
संभ्रमात्तु दशग्रीवस्तत्कर्म न च बुद्धवान् ॥ ३

25 ᵃ) V1 B1 3 Dt1 D1 T2 3 तदा Ś1 D2 भृशं ता (for भृशार्तां) Ś1 Dm1 D1 3 8 G2 बहुरूपभाषिणीं Ñ2 V B1 3 4 D4 7 बहुशस्तदातुरा (D5 °दार्ता) Dg1 D6 T3 बहुधैव भाषिणीं (D4 °षतीं) G1 बहु चैव भाषतीं M1 बहुधैवभाषिणीं —ᵇ) V1 पूर्वां, B1 -पूर्णां (for -पूर्वं) Ś1 B1 D2 G2 करुणं च भाषिणीं Ñ2 V B1 4 D5 7 करुणाभि (B2 °योप) भाषिणीं (V2 °मिनीं) —ᶜ) Dm1 D4 8 T1 3 G M1 Cg करुणा D3 पतितुं M2 3 कृपणा (for तरुणीं) Dg1 Dt1 Dm1 D2 6 8 विचेष्टतीं, D1 T2 G1 च वेष्टतीं (for विवेष्टतीं) Ś1 D1 2 जहार ता पापमतिर्विचेष्टतीं —ᵈ) G3 चाकुल (for आगत) Ś1 D1-3 दु ख, Dg1 T3 रौद्र, Cg as in text (for गात्र) Dt1 D6 G1 -वेपथुं —For 25ᶜᵈ Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1020* जहार पाप कृपणा सुदु खिता
विचेष्टमाना स्ववशान्यवेपथुम् ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 सीतापमाथ सीता प्रलाप, Ñ V B1 3 4 D1 3 6 7 सीतावाक्य, G(ed) रावण भर्त्सन —*Sagra no* (figures words or both) Ś1 B1 3 D2 6 om N2 D7 59 V1 58 V2 62 B4 D3 60 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 53 D1 4 56 M3 54 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

52

☞ N1 missing from 1 up to अभिवाद्य in 28ᵇ (cf v l 3 51 22) D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1021* सम्भ्रान्तश्चैव सहसा प्रगृह्य जनकात्मजाम् ।
जवेन महताविष्ट स प्रयातो नभस्तलम् ।
पूर्वां दिश जनस्थानात्सुवेगेन जगाम स ।
जटायुषा वै निहतो घोरविक्रमशालिना ।
वीक्ष्यमाणो दिश सर्वा नेत्रैरनिमिषैरिव ।
सम्भ्रान्तोऽथ स दिग्मूढ पम्पामभिमुखो ययौ ।
उपर्युपरि पम्पाया ऋष्यमूकं च पर्वतम् ।
जगामादाय रुदतीं मैथिलीं राक्षसेश्वर ।

[(l 1) Ñ2 V D5 7 हृष्टश्च (for सहसा) V1 सहसा (for प्र°) —(l 2) B3 च महाविष्ट (for महता°) V B1 4 च (for स) —(l 4) B3 वैरिभूतो, B3 विनि° D5 7 वै विहि(D7 °ह)तो (for वै निहतो) V B4 -भास्वता (for शालिना) —(l 5) B4 वीक्षमाणो (for वीक्ष्य°) D5 7 अपि (for इव) —(l 6) Ñ2 D5 7 पथि (for पं म) B3 मूढ (for °मूढ) V सम भ्रान्तोथ दिग्मूढ (for the prior half) V2 V अभिमुख (for °मुखो)]

1 ᵃ) Ñ2 B2 Dg1 Dm1 D5 7 8 [अ]थ, V1 च (for तु) —ᵇ) V1 कथंचित् (hypm) D1 7 किंचित्, D6 T2 कश्चित्, G(ed)कंचित् (for कंचित्) B4 न प (for अपश्यती) —ᵈ) Ś1 तत्र (for पञ्च) N2 D1 7 वानरयूथपान्

2 ᶠ) Ś1 D2 सा हि D1 त हि, L(ed)सा हि (for यदि) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रामस्य (for रामाय) —V2 illeg for 2ᶠ–3ᵇ —ᶠ) B4 समेयुर् (for शंसेयुर्) Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 जानकी (V2 °कीं) Dt1 D6 भामिनी D1 °नीं (for मैथिली) —After 2 Ś1 D1-3 ins

1022* एतां बुद्धिं तदा कृत्वा सीता करतलोदरा ।
[D3 समास्थाय (for तदा कृत्वा)]

while Ñ2 V2 B1 2 4 D5 7 ins after 2

1023* वसुधासक्तनयना नेत्राम्बु वारि मुञ्चती ।

3 V2 illeg for 3ᵃᵇ (cf v l 2) —ᵃ) G1 उन्मुच्य —ᵇ) M2 विभूषणं, M3 सु° (for स°) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T1 M1 Cg k t नि(Dt1 वि)क्षिप्य सहभूषणं —For 3ᶜᵈ, Ś1 D1-3 subst and read after 3ᶜᵈ

पिङ्गाक्षास्तां विशालाक्षीं नेत्रैरनिमिषैरिव ।
विक्रोशन्तीं तदा सीतां ददृशुर्वानरर्षभाः ॥ ४
स च पम्पामतिक्रम्य लङ्कामभिमुखः पुरीम् ।
जगाम रुदतीं गृह्य मैथिलीं राक्षसेश्वरः ॥ ५
तां जहार सुसंहृष्टो रावणो मृत्युमात्मनः ।
उत्सङ्गेनेव भुजगीं तीक्ष्णदंष्ट्रां महाविषाम् ॥ ६
वनानि सरितः शैलान्सरांसि च विहायसा ।
स क्षिप्रं समतीयाय शरश्चापादिव च्युतः ॥ ७
तिमिनक्रनिकेतं तु वरुणालयमक्षयम् ।
सरितां शरणं गत्वा समतीयाय सागरम् ॥ ८

G 3 60 18
B 3 54 9
L 3 60 9

1024* भूषणानि विधुन्वन्ती तेषां मध्ये वनौकसाम् ।
[Ś1 विमिञ्चती D1 विचि° (for विधुन्वन्ती)]

while Ñ2 V1 B2.3.4 D5.7 subst for 3^{cd}

1025* वस्त्रं सभूषणं क्षिप्रं तेषां मध्ये न्यपातयत् ।

—^c) Ś1 Dg1 D1.2 T3 सभ्रमाश्च, Ñ2 D5.7 °भार्तां B2.4 सभ्रातस्तु, Dt1 स भ्रमात्तु, D3 स्वदृष्टाच, M2 स सभ्रमाद् (for सम्भ्रमात्तु) —^d) Dt1 Dm1 D4.6 T1 च न (by transp), T3 न हि, G1 k as in text K(ed) न स (for न च) Ś1 D1-3 वै(D1 *)दही नोपलब्धवान्, Ñ2 V1 B2.3.4 D5.7 सीता नैवाव(V1 नैव वि, D6 नोवाच)बुद्धवान् —After 3 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 M2 ins

1026* भूषणानि हि सर्वाणि दिव्य सूक्ष्माणि चिता ।
विधुन्वती वरारोहा तदा वानरसंनिधौ ।

[(l 1) V1 M2 च (for हि) M3 मुख्यानि (for सर्वाणि) —V3 illeg from दिव्य in the post half up to वि in 4^b M3 पुष्प (for दिव्य) —M3 om l 2]

4 V3 illeg for 4^{ab} (cf v l 3) —^a) Ś1 तदस्तेऽपि, Ñ1 V1 B1.4 D1-5.7 °क्षा(D8 °क्षा)स्ते, G2 पिशाक्षिसा (sic) (for पिङ्गाक्षास्तां) —^b) Ś1 B1 D2.3 अपि (for इव) —^c) Ś1 D2 विचे(D3 °चे)ष्टन्ती (for विक्रोशन्तीं) Dg1 Dm1 D4 T1 G3 M1 Cg तथा सीता, D3 lacuna G1 तत्र क्रोशन्ती (for तदा सीतां) —^d) Dt1 D3 वानरोत्तमाः —After 4 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

1027* तस्या विक्रोशमानाया वस्त्रं तद्वचसुत्तमम् ।
स्वनश्च त्रिविधाश्छिन्ना पेतुराभरणानि च ।
यानि च कलधौतानि पावकार्चिनिभानि च ।
नक्षत्रविमलाभानि निपेतुर्गिरिसानुषु ।
सम्भ्रमात्तु दशग्रीवो वैदेहीं नोपलब्धवान् । [5]
भूषणानि विधुन्वन्तीं तयोर्मध्ये वनौकसाम् ।
ऋष्यमूकं च दृष्ट्वा स पम्पां चैव निशाचरः ।
उपलक्ष्य दिशं तत्र चकार गमने मतिम् ।

[(l 1) Ñ2 D1.7 तथा (for तस्या) —V3 illeg from वस्त्र in the post half up to निपेतुर् in the post half of l 4 Ñ2 V1 B1 D5.7 वसनं (for वस्त्रं) B1 वनम् (for वसम्) —(l 3) Ñ2 चैव (hypm) (for च) Ñ2 D5.7 [अ]र्कि (for [अ]र्चि) —(l 5) V2 च (for तु) —V3 illeg from लब्धवान् in the post half up to मध्ये in the post half of l 6 —(l 7) Ñ2 B1 D5.7 तु (for च) B2 त दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा स) —(l 8) B1.3 दिशस् (for दिशं) —V3 illeg from तत्र up to मतिम्]

5 ^a) Ś1 Ñ2 V B2.3.4 Dg1 D5.6.7 T3 तु (for च) Ś1 पञ्चयाम्, M3 (after corr sec m as in text) पुंसाम् (for पम्पाम्) T2 अभिक्रम्य D1.3 स च ता समति(D3 समभि)क्रम्य —^b) Dt1 अभिमुख, D3 °गत, G2 °मत (for अभिमुख) G2 तत (for पुरीम्) —V3 illeg from जगाम in ^c up to तीक्ष्ण in 6^d —^{cd}) Ś1 D2 बाहुना, D1.3 ता तथा (for जगाम) Dm1 D6.8 मैथिली, T1 महती (for रुदती). Ñ2 V1 B2.3.4 D5.7 जगामादाय रुदतीं (for °) Dg1 वैदेहीं, Dm1 D6.8 रुदतीं (for मैथिलीं) Dt1 transp रुदतीं and मैथिलीं Ñ2 B1 D1.6.7 राक्षसाधिप, B3.4 °सोत्तम (for °सेश्वर)

6 V3 illeg up to तीक्ष्ण in 6^d (cf v l 5) —^a) Ś1 D1-3 transp ता and जहार D3 च (for सु) Ś1 तदा सीता, Ñ2 सुसंहृष्टो, D6 सु ** ष्टो (for सुसंहृष्टो) —^b) Ś1 ददृशुर् (sic) D1.3 रूपिणीं (for रावणो) —Ś1 om 6^c-7 —^{cd}) V1 Dt1 Dm1 D7.3.5 T1.3 G1.3 [इ]व (for [ए]व) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 महादंष्ट्रा, D4 °भीमा (for तीक्ष्ण दंष्ट्रा) G3 M3(after corr sec m as in text) महाभुजा (for °विषाम्) D1.3 उत्सङ्गेनैव(D3 °नेति) भुजगं महादंष्ट्रं महाविषं

7 Ś1 om 7 (cf v l 6) —^a) Dg1 T2 सरांसि (for वनानि) G2 चैव (for शैलान्) —^b) Dg1 T2 वनानि (for सरांसि) —^c) D3 समतीयात्तु (for °याय) Ñ2 V B1.3.4 क्षिप्रं समभि(B1 °ति)चक्राम(V3 °** [illeg]) D1.3 पदस्य स्तूणमतीयाय —V3 illeg from शर in 7^d up to वरुणालय in 8^b —^d) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.5.7 चापात्शर इव (by transp) —After 7 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 10

8 V3 illeg up to वरुणाल in ^b (cf v l 7) —^a) Ś1 D2 मीननक्राकु(D3 तिमिनक्राकु)लं स तु —V3 illeg from 8^c to l 1 of 1029* —^c) Dm1 D6 G1.3 (after corr sup lin sec m) M3 रम्य D4 नाथ, G2 गृह्य (for शरण) Ś1 D1-3 सरितं समतिक्रम्य, Dg1 T2 सरितां पतिमासाद्य —^d) D3 वानैस्तीर्य सागर —For 8^{cd}, Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 subst

1028* क्षणेनैवातिचक्राम सागरं सरितां पतिम् ।
[D7 क्षणे चैव V1 [अ]भि (for [अ]ति)]

G 3 60 19 B 3 54 9 L 3 60 20 संभ्रमात्परिवृत्तोर्मी रुद्धमीनमहोरगः ।
वैदेह्यां ह्रियमाणायां बभूव वरुणालयः ॥ ९
अन्तरिक्षगता वाचः ससृजुश्चारणास्तदा ।
एतदन्तो दशग्रीव इति सिद्धास्तदाब्रुवन् ॥ १०
स तु सीतां विवेष्टन्तीमङ्केनादाय रावणः ।
प्रविवेश पुरीं लङ्कां रूपिणीं मृत्युमात्मनः ॥ ११
सोऽभिगम्य पुरीं लङ्कां सुविभक्तमहापथाम् ।
संरूढकक्ष्यावहुलं स्वमन्तःपुरमाविशत् ॥ १२
तत्र तामसितापाङ्गीं शोकमोहपरायणाम् ।
निदधे रावणः सीतां मयो मायामिवासुरीम् ॥ १३
अब्रवीच्च दशग्रीवः पिशाचीर्घोरदर्शनाः ।
यथा नैनां पुमान्स्त्री वा सीतां पश्यत्यसंमतः ॥ १४
मुक्तामणिसुवर्णानि वस्त्राण्याभरणानि च ।
यद्यदिच्छेत्तदेवास्या देयं मच्छन्दतो यथा ॥ १५

---

9 V3 illeg for 9 (cf v l 8) —a) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.1 सधूम (V1 B1.3.4 °म) (for सभ्रमात्) V1 इव वृत्तोर्मि, Dg1 Dt1 Dm1 D1.3.6.3 परिवृत्तोर्मि, D4 M3 °वृद्धोर्मी (for परिवृत्तोर्मी) —b) Ś1 V2 B1.4 D1.2 क्षुब्ध, Ñ2 D3.5.7 क्षुब्ध, G2 कूर्म (for रुद्ध) D2 -महोरग (for °रग) M3 रुद्धमीनमिवोरग —d) B2.4 मकरालय

10 V3 illeg for 10 (cf v l 8) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 10 after 7 —a) B1.3 D7 अंतरीक्षगता —b) Ś1 D1-3 दारुणास् (for चार°) V2 G3 तत, B1 Dg1 Dt1 D4 T2.3 M1.2 तथा (for तदा) —c) L(ed) एतदन्त —d) D6 G2 M1 तथा (for तदा) Ñ2 V1 B1.2.4 D2.3 इति प्रब्रुवन्‌स्तदा, D5 इति सिद्धास्तमब्रुवन् ❀ Cv सिद्धास्तथाऽब्रुवन् । सिद्धाश्च यथाऽब्रुवन् ❀

11 a) Dt1 Dm1 D1-4.5.6 G2 विचेष्टतीम्, M3 प्रवे° (for विवेष्टन्तीम्) —c) Ś1 D2.4 प्रावेशयद् (for प्रविवेश), T2 प्रावेशत तदा लङ्का —d) Ś1 विमको, D1.6 रूपिण (for रूपिणीं) —For 11, Ñ2 V B1.2.4 D6.7 subst

1029* स सागरमतिक्रम्य लङ्कामासाद्य रावण ।
विवेशादाय ता वेश्म सीता मृत्युमिवात्मन ।

[V3 illeg up to l 1 (cf v l 8) —(l 2) B1 G(ed) शीघ्र (for वेश्म) V1 B1 विवेशालयमासाद्य (B1 °द्य) (for the prior half) B4 मृत्युर् (for मृत्युम्)]

12 V3 illeg from तु in 12a up to घों in 14b —a) Ñ2 प्रविश्य च, V B1.2.4 D5.7 स प्रविश्य (V3 °s illeg), D6 सोपि गम्य, T2 सोधि° (for सोऽभिगम्य) Ś1 D2 दिव्यां (for लङ्कां) —b) Ś1 D3 प्रविभक्त, M3 °भक्तां (for सुविभक्त) —Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 om 12c-13b —c) Dg1 कक्षां, T3 -कक्ष्यां (for -कक्ष्या) Dt1 Dm1 (after corr sec m) T1 Ct सरूढकक्ष्या बहुलां (Dm1 [before corr] °लं) Cv g tp as in text

13 V3 illeg for 13 Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.2.5.7 om 13ab (for both, cf v l 12) —a) T1.2 G M1 असितापाङ्गां (for °पाङ्गीं) —b) Dt1 D4 समन्विता, T2 -परायण (for -परायणाम्) —c) Ś1 D1.2 निदध्यौ, B2 Dg1 विदधे, D5 निदेधे, Cg as in text (for निदधे) —d) D1.4 G2 मय (for मयो), B1 मायां मय (by transp) Ś1 [अ]सुरे, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 [अ]सुर, K(ed) Cg स्त्रिय (for [आ]सुरीम्)

14 V2 illeg up to घों in b (cf v l 12) —a) Ś1 D1.2 अथाब्रवीद्, M1 °त्तु, G(ed) समदिदेश (for अब्रवीच्च) —b) Dt1 पिशाच्या, D1 °च्यो, D4 राक्षसीर् (for पिशाचीर्) —After 14ab, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

1030* रक्षणार्थं समाहूय वैदेह्या राक्षसेश्वर ।
कृताञ्जलिपुटा सर्वा सहिता पुरत स्थिता ।

[(l 1) B4 रक्षणाय —(l 2) V3 illeg from पुरत up to मत° in 14d D7 om पुरत]

—c) Dt1 नैना, Dm1 D6 T1.2 G M1.2 Cv g k नेमां, D2 मे न, Cm as in text (for नैनां) G2 पुमान् in marg —d) Ñ2 V1 D1.3.4 D5.7 पश्येत् (for पश्यति) T2 [अ]समत (for °मत) D2 सीतां पश्येत दर्शने —For 14cd, Ś1 D2.3 subst

1031* यथा मा मन्त्रिय तद्वल्लीवा पश्यत समतां ।

[D4 यथा मानस्तु मां स्त्री वा (sic) (for the prior half) and समतां (for °ताम्).]

—After 14 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 M3 ins.

1032* कश्चित्तथाप्रमत्ताभिर्भवितव्यं सदैव हि ।
तथैव प्रतिपक्षस्यप्रमत्ताभिरेव हि ।

[V1 B1.3 M3 om (hapl) l 1 —B4 reads l 1 in marg —(l 1) B4 मम (for सदा) —(l 2) B1 प्रतिपक्ष (unmetrical) (for प्रति°) M3 तथा भवतो रक्षु यदि मां प्रीतमिच्छथ]

15 a) Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D1.3.6.7 transp मुक्ता and मणि Ś1 Ñ2 D1.2.5.7 प्रवालानि, D3 विचित्राणि (for -सुवर्णानि) —b) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 [अ]जिन(D1 [अ]पि च)वसन —c) Ś1 तत्तदस्यै, Dt2 D1 T1.2 M1 तदेवास्यै D1.3 °स्यै (for तदेवास्या) D2 यद्यदिच्छत्तदेवास्यै —d) L(ed) मच्छन्दतो (for मच्छ°) Ś1 D1.3 [s]पि च (Ś1 वा), Dg1 तथा (for यथा), D3 देय स्वच्छन्दतो हि मे ❀ Cv यद्यदिच्छेत्तदा चास्या देय मच्छन्दतो यथेति पाठः ❀ —For 15cd, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 subst.

1033* यद्यदिच्छति वैदेही तद्देय विदित मम ।

[B1.4 विहित (for विदित) B2 यथा (for मम)]

या च वक्ष्यति वैदेही वचनं किंचिदप्रियम् ।
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानान्न तस्या जीवितं प्रियम् ॥ १६
तथोक्त्वा राक्षसीस्तास्तु राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
निष्क्रम्यान्तःपुरात्तस्मात्किं कृत्यमिति चिन्तयन् ।
ददर्शाष्टौ महावीर्यान्राक्षसान्पिशिताशनान् ॥ १७
स तान्दृष्ट्वा महावीर्यो वरदानेन मोहितः ।
उवाचैतानिदं वाक्यं प्रशस्य बलवीर्यतः ॥ १८
नानाप्रहरणाः क्षिप्रमितो गच्छत सत्वराः ।
जनस्थानं हतस्थानं भूतपूर्वं खरालयम् ॥ १९
तत्रोष्यतां जनस्थाने शून्ये निहतराक्षसे ।
पौरुषं बलमाश्रित्य त्रासमुत्सृज्य दूरतः ॥ २०
बलं हि सुमहद्यन्मे जनस्थाने निवेशितम् ।
सदूषणखरं युद्धे हतं रामसायकैः ॥ २१
ततः क्रोधो ममापूर्वो धैर्यस्योपरि वर्धते ।
वैरं च सुमहज्जातं रामं प्रति सुदारुणम् ॥ २२
निर्यातयितुमिच्छामि तच्च वैरमहं रिपोः ।
न हि लप्स्याम्यहं निद्रामहत्वा संयुगे रिपुम् ॥ २३ G 3 60 34 B 3 54 24 L 3 60 23

16 a) Ś1 यच् (for या) D1.3 याश्च वक्ष्यति B4 D5.6 T3 वैदेही —G2 om (hapl) 16cd —c) After वा, B4 ins श्रीमद्गुरुचरणात् श्रीमन्मातृचरणे मम भक्तिरस्तु श्रीरामचन्द्र —d) D5 तद् (for न) D1.2 तस्य (for तस्या) G2 भवेत् (for प्रियम्) Ś1 तसोद्रन्य निरत्तर

17 a) D13 तयोक्ता, M3 (after corr inf lin sec m as in text) तयो वा (for तथोक्त्वा) Ś1 D1.2 राक्षसीश्च (D1 °स्तु) तथोक्त्वा स, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तथा स (V1 स तथा [by transp]) राक्षसीस्तस्याः D3 तथोक्त्वा तु राक्षस्यो (subm) —c) Ś1 D1.2 निगम्य (Ś1 °त्य) D4 M4 निष्क्राम्य (for निष्क्रम्य) Ñ2 B1.3.4 D5.7 तस्थौ (for तस्मात्) —d) D1 कार्यमन्य (sic) (for कृत्यमिति) D3 निश्चय (for चिन्तयन्) —After 17cd, N1 V1 B1.3.4 D1.2.5.7 M3 ins

1034* स चिन्तयित्वा सुचिरं रावणो राक्षसेश्वरः ।
[V1 M3 राक्षसाधिप°]

—Ś1 om 17ef —V3 illeg from 17a up to 18b —For 17ef, N1 V1 B1.3.4 D1.2.5.7 subst

1035* माजुहाव महावीर्यानष्टौ राक्षसपुंगवान् ।
[Ñ2 आजहार]

—After 17 D6 ins राम

18 V3 illeg for 18ab (cf v l 17) —a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 श्रीमान् (for दृष्ट्वा) V1 B1.4 D1.2 महावीर्यास्तु (for °वीर्यो) —b) B3 द्रापण, G2 गर्वित (for मोहित) D8 वरदाने समाहित —c) D11 D6 T1 G1 तान्, D4 T2 G2.3 M3.5 [ए]तान् (for [ए]तान्) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 उवाच वचनं क्षिप्रं D1 उवाचैतानि तद्वाक्य (sic) —d) V3 illeg D4 वीर्यवान् (for वीर्यतः)

19 V3 illeg from 19 up to निहत in 20b —a) Dg1 T3 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) Ś1 D1.2 नानाप्रहरणोपेता —b) Ś1 D1 क्षिप्रं (for इतो) D1.2 गच्छेद्यु D6 °थ (for गच्छत), Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राक्षसा —c) Ñ2 reads in marg Dm1 हतस्थान, D6 भूतपूर्वं (for हतस्थान) —d) Ś1 D2.4 भूत पूर्वं, V2 B3.4 °पूर्वे, D1 शून्यभूत (for भूतपूर्वं) D3 खरालय तु राक्षसा

20 V3 illeg up to निहत in 20b (cf v l 19) —a) B1.3 D11 D5 [आ]स्यता (for [उ]ष्यता) —c) B3.4 D3 आस्थाय (for आश्रित्य)

21 Dg1 D4 T2.3 om 21–23 —a) Ñ2 D5.7 च (for हि) V3 illeg from महद् up to in 22b Ś1 बलं च मे यद्बहुरूप, D11 Dm1 D8.9 M3 बहुसैन्यं महा(M3 °हद्)वीर्यं D1.2 बलं मे बहुमूल्यं च D3 बलं च मे बहुरूप, G2 बलं हि सुमहावीर्यं —b) D3 M1 जनस्थान D4 जन्म° (for जनस्थाने) —M3 om 21c–23 —c) N2 V1 B1.3.4 D5.7 सत्ये (for युद्ध) —d) D11 Dm1 D8.9 G2.3 M1 निहत, D3 हते वै (for हत तद्) D1 रामस्य, T1 G1 रामेण (for तद्राम)

22 Dg1 D4 T2.3 M3 om 22 V3 illeg for 22ab (for all, cf v l 21) B3 om 22cd —a) Cr g तत्र (for तत) T1 Cg [अ]मर्षाद्, G1.3 [अ]मषा (for [अ]पूर्व) —b) G1 रामस्य (for धैर्यस्य) T1 G M1 वर्तते (for वर्धते) M3 धैर्येणैव निगूहते —For 22ab Ś1 D1.2 subst

1036* तस्य श्रोधान्महासत्त्व वीर्यं च समवर्धत ।
[D3 तत्र (for तस्य) and मम (for महा) D1.2 तेष (sic), D3 वैर (for वीर्य) D3 परिवर्धते (for समवर्धत)]

while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

1037* तेनापमेय महता समाविष्टस्य राक्षसा ।
[V1 B1 इतेन तेन N2 D7 समाविष्टस्य V1 मनाश्विष्ट (sic) B4 ममा°, G(ed) मया सुरुष (for समाविष्टस्य)]
—c) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 सजातं सुमहद्वैर

23 Dg1 D4 T2.3 M3 om 23 (cf v l 21) —a) Ś1 निवारयितुम् (for निर्यात°) —b) Ś1 D1.2 तस्य, Dm1 D3 तं च (for तच्च) Ś1 D11 Dm1 D8.9 G1 M1 महा (for अहं) V3 illeg from मह up to 24a Ñ2 V

G 3. 60. 35 B 3. 54. 25 L 3. 60. 24 तं त्विदानीमहं हत्वा खरदूषणघातिनम् ।
रामं शर्मोपलप्स्यामि धनं लब्ध्वेव निर्धनः ॥ २४
जनस्थाने वसद्भिस्तु भवद्भी राममाश्रिता ।
प्रवृत्तिरुपनेतव्या किं करोतीति तत्त्वतः ॥ २५
अप्रमादाच्च गन्तव्यं सर्वरेव निशाचरैः ।
कर्तव्यश्च सदा यत्नो राघवस्य वधं प्रति ॥ २६
युष्माकं हि बलज्ञोऽहं बहुशो रणमूर्धनि ।
अतश्चास्मिञ्जनस्थाने मया यूयं नियोजिताः ॥ २७

ततः प्रियं वाक्यमुपेत्य राक्षसा
महार्थमष्टावभिवाद्य रावणम् ।
विहाय लङ्कां सहिताः प्रतस्थिरे
यतो जनस्थानमलक्ष्यदर्शनाः ॥ २८
ततस्तु सीतामुपलभ्य रावणः
सुसंप्रहृष्टः परिगृह्य मैथिलीम् ।
प्रसज्य रामेण च वैरमुत्तमं
बभूव मोहान्मुदितः स राक्षसः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

B1.3.4 D5.7 वैर तस्य दुरा(V1 B1 महा)त्मन (V2 **** [illeg]) —c) B1.3.4 D5 लप्स्यामहे, Dt2 Dm1 D6 (before corr) G2 M1 पश्या° (for लप्स्याम्यह) V1 वाद लप्स्यामहे निव्रास् (sic) M3 न हि निद्राम्यह रामम् —d) Ñ2 V1 B1.4 D5.7 राघव रणे, B2 राक्षस रणे, M3 समरे रिपु (for सचुगे रिपुम्) —After 23 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins.

1038* तस्माद्वधविनिश्चयकार्यं यथा वध्येत मे रिपु ।

[Ñ2 D5.7 तथा (for तस्मात्) Ñ2 V1 वा(V1.4)ध्येत (for वध्येत)]

24 V2 illeg for 24a (cf v.l 23) —a) D1 G1 तत् D1.2 इदानीम् (for त्वि°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 तमह निहत्य श्रुत्वा(B2 दृष्ट्वा) —c) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 [अ]धि (V B1 [अ]धि)गच्छेय, Dt1 [उ]पलप्स्यामि (for [उ]पलप्स्यामि) —d) D4 लाभ (for धन) D6 [ए]व (for [इ]व) —After 24, Ś1 D1-3 ins

1039* मया हतस्य समरे चीरवल्कलवाससः ।
पत्न्याङ्गा भक्षयिष्यन्ति तस्याङ्गानि दुरात्मन ।

[(1 2) D1 पत्नुषा, D3 पक्षा (for पत्न्याङ्गा)]

25 ab) V2 illeg from स्तु up to सर्वरे in 26b B3.4 च (for तु) N2 V1 B1.3.4 D5.7 G1 भवद्भिस्तु वसद्भि (by transp) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राक्षसाश्रया(V1 B1 °याद्) D1 राममाश्रिता, T2 काममाश्रित (for राममाश्रिता) —c) Ś1 D2 अधिगतव्या (for उपने°) D7 प्रवृत्तिमुपलप्स्यामि —d) B4 D5.7 करोषि(D7 °*) (for करोति) D1.3 राघव (for तत्त्वत)

26 V2 illeg up to सर्वरे in a (cf v.l 25) —a) Ś1 B1.4 अप्रमादाद्व(Ś1 °द्धैश्च) कर्तव्य(B1 °व्य) Ñ2 V1 B1 D1-4.6.7 T2 अप्रमादश्च(D3 °स्तु) कर्तव्य —b) K(ed.) अपि (for एव) —c) D6 तु (for च) Ś1 D1-3 भवेद्यत्नो, M2 सदा यत्नो (for सदा यत्नो) —d) D3 रण (for वध)

27 a) V1 B1 अस्माक (for युष्माकं) N2 Dm1 D1.2 T1 G1 Cg च, B1 Dg1 Dt1 D4 T2.3 M3 तु (for हि) Ñ2 V B1.3.4 Dt1 D4-7 T1 बल ज्ञात्वा(V Dt1 D6 T2 °a) (for बलज्ञोऽह) —b) V3 illeg from रण up to 28b N2 V1 B1.3.4 D5.7 रणकर्मणि —c) Ś1 अतोऽपि वै, D1 °ज्ञास्या D2 अतो यूयं D3 एतदर्थं, M3(after corr sup lin sec m as in text) °ज्ञास्मि (for मतश्चास्मिन्) T1 नूनं (for यूयं) —d) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T2 G M(M1 after corr sup lin sec m as in text) वि(Dg1 T1 प्र)वेशिता (for नियोजिता) Ś1 D1.3 मया वै विनियोजिता (Ś1 °ताः D3 °वेशिता) —For 27cd Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

1040* अतश्च विनियोगेऽस्मिन्भवन्तो विनियोजिता ।

[Ñ2 D5.7 अत्र, V1 सुतश् (sic) (for अतश्) V2 विनि-योगका]

—Then all the above MSS cont

1041* सप्रयाते महद्वीर्यं भवता सुदुरासदम् ।

[V1 महावीर्यं (for महद्वीर्यं)]

28 V3 illeg for 28ab (cf v.l 27) —a) M1 मत Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D1-3.5.7 अवेक्ष्य(Ś1 D2 °क्ष), G3 उपैत्य (for उपेत्य) —b) N1 B1.3.4 D5.7 यथाधम्, T1 सुहृत्वम् (for महाधम्) Dm1 D1.8 अभिवाद्य G2(sup lin also) उपलभ्य (for अभिवाद्य) Ś1 D2 महाबलं प्रतिपद्य रावणात्(D3 °णिपत्य रावण) V2 यथानुमानाद्भिवाद्य रावणं G3 महाथमर्षी नृपतिं प्रणम्य त

☞ Ñ1 resumes from विहाय in 28c (cf v.l 1) —c) Ś1 D2 सहसा (for सहिता) —d) B2 D1.2 भयस्य (for अलक्ष्य) D1.3 सत्वरा (for दर्शना)

29 a) Ñ1 D5.7 च, V1 om V2 B1.3.4 (marg) स (for तु) D1 transp ततस्तु and सीताम् Ś1 D1.3 प्रविलभ्य, N2 D5.7 अभिरक्ष्य (for उपलभ्य) Dm1 D3 G2 मैथिलीं (for रावण) —b) G2 M3 स संहृष्ट (for

५३

संदिश्य राक्षसान्घोरान्रावणोऽष्टौ महाबलान् ।
आत्मानं बुद्धिवैक्लव्यात्कृतकृत्यममन्यत ॥ १
स चिन्तयानो वैदेहीं कामबाणसमर्पितः ।
प्रविवेश गृहं रम्यं सीतां द्रष्टुमभित्वरन् ॥ २
स प्रविश्य तु तद्वेश्म रावणो राक्षसाधिपः ।
अपश्यद्राक्षसीमध्ये सीतां शोकपरायणाम् ॥ ३
अश्रुपूर्णमुखीं दीनां शोकभारावपीडिताम् ।
वायुवेगैरिवाक्रान्तां मज्जन्तीं नावमर्णवे ॥ ४
मृगयूथपरिभ्रष्टां मृगीं श्वभिरिवावृताम् ।
अधोमुखमुखीं दीनामभ्येत्य च निशाचरः ॥ ५ G 3.61 10 B 3 55 5 L 3 61 6

सुस°) Ś1 प्रविलभ्य, Dm1 D4 8 T1 G1 प्रति°, T2 स तु गृह्य, G3 मुनि° M3 स नि° (for परिगृह्य) Dm1 D1 G3 रावण (for मैथिलीम्) Ñ1 पुरा प्रहृष्टश्च निगृह्य मैथिलीं, Ñ2 V B1 4 D5 7 विसृज्य षाष्टौ रजनीचरास्तदा —°) Ś1 N B1 2 4 D1-4 प्रसह्य (for सुसंख्य) —d) G3 तु, M3 च (for स) Dt1 D4 T2 G2 M3 रावण (for राक्षस) Ś1 Ñ2 V B1 4 D1 5 6 7 मु(V स)दान्वि(B4 °मु)तो राक्षसराड्बभूव ह

ॐ Cv प्रसह्य प्रतिगृह्य मैथिलीमिति पाठ । मुदित स राक्षस इति च पाठ ॐ

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 सीताप्रमाथ, Ñ1 D1 2 लङ्काप्रवेश Ñ2 V B1 2 4 D5 7 सीता(B4 °राघा) लङ्काप्रवेश —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D1 om Ñ2 D5 7 60 V1 59 V2 63 B4 D1 61 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G M1 2 54 D1 4 57 M3 55 —After colophon, G1 2 concludes with श्रीरामाय नम

53

Before Sarga 53 V1 ins App I (No 12) V1 illeg from Sarga 53 up to 3 57 19 D5 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 a) Ñ1 आदिश्य (for संदि°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसास्तु समादिश्य —b) M1 राक्षसो (for रावणो) Dg1 महामना, D1 G1 °यश (for °बलान्) —c) Ś1 N1 D1 2 आत्मनो(D2 °ना) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 6 7 G3 दौर्बल्यात् (for -वैक्लव्यात्) —d) Ś1 D1-4 कृत(D2 °त) कार्यम् (for कृतकृत्यम्)

2 a) Dt1 T2 G1 M3 स (for स) —b) Dt1 D4 G1 M1 कामबाणै Ś1 N1 D1 2 बलार्दित, Ñ1(marg) B1 3 4 Dg1 D5 7 -सम(D6 °मा)र्दित, V1 मदर्पित, Dt1 Dm1 D4 6 G3 [अ]व(Dt1 D6 प्र)पीडित T2 3 समन्वित (for समर्पित) —c) Ś1 D1-4 प्रवेशयद् N1 in marg (for प्रविवेश) —Ś1 D1-3 om (hapl) 2d-3a —d) Ñ1 स सत्वर, N2 V1 B1 4 D5 7 अभि(D5 °पि)त्वरन्, G1 द्रष्टुमत्वरत्

3 Ś1 D2 4 om 3abc (cf v l 2) Ñ1 M2 om 3ab —a) N2 B1 D5 7 च (for तु) T2 M1 सम्प्रविश्य तु, G2 स तु प्रविश्य (by transp) —b) Dm1 D6 8 G राक्षसेश्वर —c) Ñ1 सोपश्यद् —d) V1 Dt1 D6 दु ख (for शोक) —After 3, Ñ2 B1 3 4 D5 7 read 6ab

4 V1 om 4-5 Ñ2 B1 2 4 D5 7 G(ed) om 4ab —a) M3 आपूर्णाश्रु (for अश्रुपूर्ण) D1 मुखा (for मुखीं) —b) Ñ1 निपीडिता, D1 T1 Cg [अ]भिपी°, M3 [अ]तिपी° (for [अ]वपी°) Ś1 D4 मलिनामपि शोभितां —B1 reads 4c-5(including 1046*) in marg —c) B1 2 4 वारिपूरैर(B1 °र्णैर्) Dt1 वायुदवैर (for वायुवेगैर्) B1 [आ]क्रान्ता —d) B1 2 4 मज्जन्ती(B1 °ती) नौवद्(B1 °रिवा) नावे, D1 दवाग्निव वनस्पते —For 4cd, Ñ1 subst

1042* उत्पातमारुताविद्धां सद्या नावमिवार्णवे ।,

while Ñ2 D5 7 subst

1043* वारिधाराभिराक्रान्ता मज्जन्तीं शोकसागरे ।

—After 4 D6 ins राम

5 V1 om 5 (cf v l 4) B1 reads 5 (including 1046*) in marg (cf v l 4) —a) D6 मृगयूथादिव भ्रष्टा —G(ed) om 5cd —c) Dm1(before corr as in text) D6 Ct °गत (for °मुख) Ñ2 B1 4 Dt1 D5 7 गता (for मुखीं) Dg1 Dt1 D4 6 T G2 (before corr as in text) M2 3 सीताम् (for दीनाम्) Ś1 D1-3 अधोमुखीं तु ता दीनाम्(D3 दामलसाम्) —After 5a Ś1 D2 ins.

1044* मलिनामपि शोभिताम् ।
चन्द्रलेखामिवाम्भोदैराच्छन्नामम्बरे निशि ।
सद्यो वनात्पानीतां प्रस्ता वहसरीमिव ।
सद्या दिदृक्ष धीश्च दीम्

[(l 3) D2 वत्मवनीमिव]

—d) Ś1 N2 B1 2 4 D1-4 7 G2 M2 3 स (for च) Dt1 Dm1 D6 8 तामभ्येत्य, D5 उपेत्य स (for अभ्येत्य च) —For 5cd N1 subst

1045* अधोमुखीं निरानन्दां राघवे गतचेतसाम् ।

—After 5 N2 B1(m) 3 4 D5 7 ins

1046* अनुशोकवशां दीनां रावणो राक्षसाधिप ।

[B1 2 वशां दीनां B4 परिक्षीणां (for -वशां दीनां)]

G 3 61 4
B 3 55 8
L 3 61 6

तां तु शोकवशां दीनामवशां राक्षसाधिपः ।
स बलाद्दर्शयामास गृहं देवगृहोपमम् ॥ ६
हर्म्यप्रासादसंबाधं स्त्रीसहस्रनिषेवितम् ।
नानापक्षिगणैर्जुष्टं नानारत्नसमन्वितम् ॥ ७
काञ्चनैस्तापनीयैश्च स्फाटिकै राजतैस्तथा ।
वज्रवैदूर्यचित्रैश्च स्तम्भैर्दृष्टिमनोहरैः ॥ ८
दिव्यदुन्दुभिनिर्ह्रादं तप्तकाञ्चनतोरणम् ।
सोपानं काञ्चनं चित्रमारुरोह तया सह ॥ ९
दान्तका राजताश्चैव गवाक्षाः प्रियदर्शनाः ।
हेमजालावृताश्चासंस्तत्र प्रासादपङ्क्तयः ॥ १०

---

6 N2 B1.3.4 D4.7 read 6ab after 3 —a) V1 च (for तु) V1 B3.4 Dg1 T M1 -वश दानाम्, Dt1 G1.2 M2 -वशादीनाम् D3 -समाविष्टां D6 -कृता दानां (for -वशां दानाम्) B2 (m also) अनुशोकपरां दानां —d) N2 V1 B1.4 D5.6.7 स बली B3 भवशां T1 विवशां (for अवशां) M3 राक्षसेश्वर —For 6ab S1 D1.2 subst

1047* भृशं शोकसमाविष्टां बलाद्राक्षसेश्वरः ।

[Ś1 (before corr) शोकसमाविष्टां D2 राक्षसाधिप]

—c) Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.6.7 विवशां, T2 निवेशं, G2 स्ववशे Cvp also as in text (for स बलाद्) —d) D3 रत्न (for देव)

7 a) T2 प्राकार (for प्रासाद) N2 हर्म्य * * - * * * (illeg) —b) D4 स्त्रीसहस्रैर् —c) Dg1 -मृगैर् (for -गणैर्) —d) Ś1 D1.2 G1 -समाकुल Ñ1 D3 -समायु(D3 °यु)त M2 विभूषितं (for -समन्वितम्) N2 V1 B1.3.4 D5.7 नानामृगगणा(N2 D5.7 °गणा)कुलं

8 Ś1 om 8 —ab) Dg1 Dt1 D6 T2 Cm1 राजतैस्, T1 राजतैश्च (for काञ्चनैस्) B3 D4 M2 तपनीयैश्च D2 चारुदैश्च G1 तापनैश्चैव Ñ1 काचने रामभिश्चैव (corrupt) (for a) Dt1 Dm1 D6 स्फटिकै Dm1 राजतैस् V1 T2 transp स्फाटिकै and राजतैस् T1.2 अपि (for तथा) G2 स्फाटिकैरपि राजतै [राजतैः int. lin.] (for b) L(ed) काञ्चनै राजतैश्चापि तापनीयैः स्फाटिकैस्तथा —c) N1 D S (except T2) -वैदूर्य Ñ V1 B1.3.4 D1.3.6.7 -गर्भैश्च (for चित्रैश्च) —D3 reads 8d-10a in marg sec m —d) D1 दीप्त D7 दृष्ट G2 तुष्टि (for दृष्टि) B2 Dg1 Dt1 Dm1 D3.4.6 G1 M1 मनोरमैः (G1 °मा) G2 °हर (for मनोहरैः) —After 8 G(ed) ins 1048*

9 D3 reads 9 in marg (cf v l 8) G(ed) om 9ab —a) N2 V1 B1.3.4 D5.7 दृष्ट (for दिव्य) Ñ1 निर्ह्रादैस्; Dt1 Dm1 D4.6 निर्घोषं (for निर्ह्रादं) —b) N1 -तोरणं; Dt1 Dm1 D3.4.6 भूषणं D3 -भूषणं (for तोरणम्) —After 9ab N2 V1 B1.3.4 D5.7 ins whereas G(ed) ins after 8 (owing to omission)

1048* भाण्डीशालैर्वृतं रम्यैः सुविभक्तं सुसंहतम् ।
चन्द्रादित्यसमाकुलं स्थितं भवनोत्तमम् ।
पद्मरत्नं दिव्यं सुमहत् रत्नप्रभम् ।
काञ्चनी यत्र वेदी स्यात् सूपमार्गप्रतिष्ठिता ।
ध्वजा यत्र तिष्ठति व्याघ्रद्विरदसोरणा । [5]
प्रासादं पाण्डुरो यस्य वक्रकाञ्चनवेदिकः ।
काञ्चनाद्रिरिवाभाति पूर्णेन्दुरिव दृश्यते ।
क्वचित्काञ्चनसंबाधं क्वचिद्रजतपादुकम् ।
क्वचिन्मणिविचित्रं च मुक्ताफलविभूषितम् ।

[(l 1) V1 भाण्डीशालैः क्रीडित (hypm) (for °शालैर्) B1.3 प्रतिबिम्ब(B3 °क) (for सुवि°) —(l 2) N2 B1 D4.7 भासित (for आकुल) —(l 3) B1 रत्न सुप्रभ G(ed) ज्वलित प्रभ (for रत्न°) —(l 4) V2 D7 वल्मी (for वल्मी) N2 D5.7 परिस्थिता (for पथे स्थिता) —(l 5) V1 चन्द्रमि (for व्याघ्र°) B1 ज्वलत्प्रतिदीप्तोरणा (for the post half) —(l 6) V1 प्रासादा N2 V1 B1.3.4 D7 पाण्डरो (V1 °रा) (for पाण्डुरो) D2 तथा (for तत्र) V1 वेदिका —(l 7) G(ed) कनकाद्रि (for पूर्णेन्दुर्) —(l 8) V1 कांचन (for रजत) —(l 9) V1 B1 मुक्तामणि (for मुक्ताफल) Ñ1 D4.7 विचित्रित (for विभूषितम्)]

—N1 om 9cd —c) D4 कनक M2 (before corr pr m as in text after corr sec m) काञ्चनैर् (for काञ्चन) Ś1 D1.2 चित्रकाञ्चनसोपानम् —d) G(ed) आरुह्य (for °रोह) —After 9 N2 V1 B1.3.4 D5.7 ins.

1049* दर्शयामास तत्तस्या रामपत्न्या गृहोत्तमम् ।

[N2 तस्य (for तस्या) V2 B1 दर्शयामास (B1 °या) तस्य B3.4 दर्शयाम्(B3 च त)मा तस्य (for the prior half) N1 रामसखी (for °पत्न्या) N2 V2 B1 गृहोत्तम]

10 D3 reads 10ab in marg (cf v l 8) —ab) Ś1 D1.2 दान्ताश्च, Dm1 D6 T1.2 M2 Cm g दां(D6 दं)तका (for दान्तका) M1 दान्तकै राजतैश्चैव (for a) M2 गवाक्षे (for °क्षाः) N1 दान्तैश्च राजभिश्चैव भासन्ते प्रियदर्शने (with hiatus) —cd) D6 हिम (for हेम) T2 G1 -माला (for -जाल) N1 illeg from द up to ष्व Dt1 [आ]सार and भ्रत (for [आ]स and तत्र resp) N1 तोयर्ष (for -पङ्क्तयः) —For 10 N2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

1050* स्फाटिकै राजतैर्भातैर्गवाक्षैः प्रियदर्शनैः ।
हेमजालावृतैश्चैव हर्म्यैः सप्तविधायकैः ।

[(l 1) V1 B3 विशेषैः B1.3 वेष (for भातैर्) —(l 2) B1.3.4 -वृत्त (for [आ]वृतै:) V1 वृते, B1.3.4 हर्म्ये (for हर्म्यैः) B3 सप्त (sic) (for सप्त)]

—All cont

1051* कुम्भकैश्च विमानैश्च कदलीस्तम्भविभूषितम् ।
अट्टालकपताकाभिः कामदं कामरूपिणम् ।

सुधामणिविचित्राणि भूमिभागानि सर्वशः ।
दशग्रीवः स्वभवने प्रादर्शयत मैथिलीम् ॥ ११
दीर्घिकाः पुष्करिण्यश्च नानापुष्पसमावृताः ।
रावणो दर्शयामास सीतां शोकपरायणाम् ॥ १२
दर्शयित्वा तु वैदेहीं कृत्स्नं तद्भवनोत्तमम् ।
उवाच वाक्यं पापात्मा रावणो जनकात्मजाम् ॥ १३
दश राक्षसकोट्यश्च द्वाविंशतिरथापराः ।
वर्जयित्वा जरावृद्धान्बालांश्च रजनीचरान् ॥ १४
तेषां प्रभुरहं सीते सर्वेषां भीमकर्मणाम् ।
सहस्रमेकमेकस्य मम कार्यपुरःसरम् ॥ १५

G 3.61.0
B 3.55.15
L 3.61.15

[(l 1) V1 B2.4 तु (for second च) B1 सप (for कृत्स्न) Ñ2 D5.7 वैवाधवमेवित B4 G(ed) दव(G(ed) देव)स्थनिवेशितं (for the post half) —(l 2) D6 कामग]

11 a) B3 मुक्तामणि, D6 G1 M3 सुधामय Ñ2 B1.4 D4.7 विचित्राश्च, V1 G1 M1 विचित्राश्च (for विचित्राणि). Ñ1 सुवर्णमणिचित्राणि —b) Ś1 Ś2 D2 भवानि. D1.3 भवनानि D4 भागांश्च, G1 M1 भागांश्च, G2 भागा हि (for भागानि) Ñ1 illeg, G1 damaged (for सर्वतः) Ñ2 V1 B1.4 D4.7 भूमिभागा(V1 °गा)स्तत्तत्र, M2 भूमिभागा समततः —D2 om 11c-12b. Ñ1 transp 11cd and 12ab —c) Ś1 D2 स्ववेश्मानि, V1 स्वभवनं; D1 स्वभावेन. G2.3 तु(G1 स) भवने (for स्वभवने) —d) Ś1 D2 तस्मै दर्शयते यदा, Ñ V1 B1.4 D4.7 T2 दर्शयामास राक्षस (Ñ1 सर्वत, T2 मैथिली) —For 11cd, D2 subst

1052* दशग्रीवस्स्वभावेन ताम्यदर्शयदेव स ।

—After 11, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 ins

1053* चित्रशालाश्च विविधा कृत्रिमांश्चैव पर्वतान् ।
रम्याक्रीडागृहाश्चैव सोऽदर्शयदितस्ततः ।
तप्तकाञ्चनसोपाना वापी कमलपङ्क्तयः ।

[(l 1) B4 चित्रशालाश्च. Ñ2 B4 D4 च बहुधा D2 बहुविधा (for च विविधा) V1 च (subm) (for चैव) Ñ2 V1 D4.7 पादपान् (for पर्वतान्) —(l 2) B2 क्रीडागृहाणि. —(l 3) B1.4 कनक (for कमल-)]

12 D1 om 12ab (cf v l 15) V1 transp 11cd and 12ab —a) Ś1 D2 पुष्करैः कीर्णा, G(ed.) °रिण्यश्च (for पुष्करिण्यश्च) ⊕ Cv पुष्करिण्य पुष्करिणी विभक्ति व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा ⊕ —b) Ñ1 B1 D4.6 T1 G M3 -वृक्ष, M3 -रत्न (for पुष्प) Ñ2 Dg1 D1.7 T2.3 नानावृक्ष (T1 °पक्षि)समन्विता, V1 B1.3 M1 नानावृक्ष(V1 °पक्षि)समाकुला (B1 °क्षिता) —M1 om 12cd —c) Ñ2 B1.4 D4.7 नानापक्ष(B1 °क्ष)गणयुता, D1 सीतायाः स्वः पुरीं तदा —For 12cd, V1 subst while Ñ2 B1.2.4 D4.7 ins after 12

1054* नन्दनप्रतिमान्येव सर्वोद्यानकान्यपि ।
प्रहृष्य सोऽप्यद्रष्टा वा विवशां राक्षसो बलात् ।
रावण पश्य पश्येति दीनस्त्वामब्रवीत्तदा ।

[(l 1) V1 -प्रतिमाश्चैव (sic) B1.3 तथैव (for तथैव) Ñ2 V1 D4.7 तत्था(V1 [with hiatus] °स्त) वनान्यपि (for the post. half) —(l 2) Ñ2 मध्य -* (illeg) B1.2.4 को(B1 मा)न्तु(B1 °वि B1 °नु)क्षे (for मध्यवहुधा) V1 प्रविश्य सीतां (for the prior half) V1 B1.3.4 बली (for बलात्) —(l 3) B1.3 सीतां ताम् B2 पुन (for सदा)]

13 a) Ñ1 म, T2 M1 च (for तु) Dg1 T3 स दर्शयित्वा Ś1 Ñ2 D1-3 T2 वैदेह्या, Ñ2 V1 B1.4 D4.7 [म]कामाया, B2 क्षामया (for वैदेहीं) —b) D2 कृत्स्नं च (for कृत्स्नं तद्) D4 भवनोत्तम (for °त्तमम्) Ñ2 V1 B1.2.4 D4.7 वैदेह्याश्चकृशोत्तमं —c) Ñ2 D4.7 वाचं (for वाक्यं) Ñ1 वाक्यमहो (for पापात्मा) —d) Ñ1 illeg for रावणो Dg1 D1 D6 T सीता लोभयितुमिच्छया (D6 reads तुमिच्छया in marg) ⊕ Cr g k लोभितुं लोभयितुं, Cm t लोभितुं सामर्थ्यमिच्छद्भ्यां प्रलोभयितुं ⊕

14 D6 reads in marg from 14a up to भी in 15b —ab) Ś1 D2.3 तो, Dg1 D1 T2 G2 तु (for च) T2 तथा (for अथ) Ś1 D1.3 द्वाविंशतिर्महाबला (for b) V1 रक्षसां दशको** **नामुत्तमोत्तमा(illeg) —After 14ab, Ś1 D1-3 read 15 (along with l 5 and 11 of 1056*) Ñ1 reads 1055*, while G1 reads 15a Dg1 D6 T1.2 G1.2 M Cg transp 14cd and 15ab —c) Ñ1 D2 जहान्; Dg1 [ज्रा]तुरान्, D1 Dm1 D4.5 G2 जवान् (for जरा) —d) Dg1 reads रजनीच in marg —After 14 D6 M2 ins l 5 of 1056*

15 D6 reads in marg up to भी in 15b (cf v l 14) T2 om 15ab Ś1 D1-3 read 15 (along with l 5 and 11 of 1056*) after 14ab Dg1 D6 T1.2 G1.2 M Cg transp 14cd and 15ab G1 reads 15a after 14ab —a) Ś1 Dm1 D1-2.8 M3 येषा, D6 एषा (for तेषा) —G1 reads 15b after 17c —b) Dg1 reads from पा up to कर्मा in marg Ś1 D1.3 नृराजा (for सर्वेषां) M2 क्रूर (for भीम) —After 15ab Ś1 D1-3 ins. l 5 of 1050* —c) D2 नवम्, M2 जनम् (for एकम्) —d) G1 M1.2 कार्ये (for कार्य) D6 M1.3 पुर सरा, G2 -पुर**र (damaged) (for पुर सरम्) Ś1 D1-3 ममीयुत पुर सरा ⊕ Cv तेषा प्रभुरिति पाठ । सहस्रमकमेकस्येति पाठ ⊕ —For 15 V1 subst and reads after 14ab

1055* येषां प्रभुरहं सीते सर्वेषामपि वैभवान् ।
तथापि च शूराणां मर्मस्थानविदामिनाम् ।
प्रभाव-स्म्यह (illeg) तेषां रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
पुरुषो मुख्यसैन्यमतस्य विभुनाननम् ।

G 3 61 28 B 3 55 16 L 3 61 17 यदिदं राज्यतन्त्रं मे त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
जीवितं च विशालाक्षि त्वं मे प्राणैर्गरीयसी ॥ १६
बहूनां स्त्रीसहस्राणां मम योऽसौ परिग्रहः ।
तासां त्वमीश्वरी सीते मम भार्या भव प्रिये ॥ १७
साधु किं तेऽन्यया बुद्ध्या रोचयस्व वचो मम ।
भजस्व माभितप्तस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ १८
परिक्षिप्ता समुद्रेण लङ्केयं शतयोजना ।
नेयं धर्षयितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ १९
न देवेषु न यक्षेषु न गन्धर्वेषु नर्षिषु ।
अहं पश्यामि लोकेषु यो मे वीर्यसमो भवेत् ॥ २०
राज्यभ्रष्टेन दीनेन तापसेन गतायुषा ।
किं करिष्यसि रामेण मानुषेणाल्पतेजसा ॥ २१
भजस्व सीते मामेव भर्ताहं सदृशस्तव ।
यौवनं ह्यध्रुवं भीरु रमस्वेह मया सह ॥ २२

—For 14–15, Ñ2 V1(l 1–8 only) B1,2,4 D5,7 subst Ś1 D1–3 ins l 5 after 15ab and l 11 after 15cd, whereas D4 M2 ins l. 5 after 14

1056* शृणु मैथिलि वाक्य मे सत्वा वक्ष्यामि भाविनि ।
प्रमाण कथयिष्यामि राक्षसाना तवाबले ।
त्रिंशत्कोटिसहस्राणि द्वात्रिंशद्रक्षसा तथा ।
द्विस्तावच्च पिशाचाना येषामहमिहेश्वर ।
तेषामपि च शूराणा सग्रामेष्वनिवर्तिनाम् । [5]
एकैकस्य पृथक्सख्ये सहस्रमनुयायिनाम् ।
लङ्कायां विषयान्तेषु राक्षसा घोरविक्रमाः ।
देवदृत्तवरा सर्व समरेष्वनिवर्तिन ।
तेषा शतसहस्राणि द्वे च त्रीणि च पञ्च च ।
एकैकस्य विशालाक्षि सप्त चाष्टि पृथक्च । [10]
एतन्मे सुमहत्सैन्यमक्षय रिपुनाशनम् ।
(14cd) वर्जयित्वा जरावृद्धान्बालाश्च रजनीचरान् ।
ऋद्धस्फीतजनपदा लङ्कय नगरी शुभा ।
कोपश्च विपुलो भद्र रत्नानि च सहस्रश ।

[(l 1) B1 यथा (for सत्वा) —(l 2) G(ed) वरानने (for तवाबले) —(l 3) V1 राक्षसाश् (for रक्षसा) —(l 4) B4 विशारश्च (for द्विस्तावच्च) —(l 5) D4 reads च in marg D1 3 मर्त्यषाम् (for सग्रामेषु) —(l 6) V2 सहस्र न्यनुयायिनां (for the post half) —(l 7) B4 G(ed) लङ्कायां V1 नीम, B2 वीथ (for घोर) —(l 8) B4 lacuna for सर्वे Ñ2 B1 D4 7 सङ्ग्रामेषु (for समरेषु) V2 [अ]नुवर्तिन (for [अ]निव°) —(l 9) B4 येषां (for तेषा) —(l 11) D3 एत (for एतन्) D4 एवमेन महामे पन् (for the prior half) —(l 12) B2 जुवावृद्धान् (sic) (for जरा°) —(l 13) B1 क नु स्फीत, B4 ऋद्धा स्फीता, D5 ऋद्धा स्फीत, D7 ऋद्धा स्फीता B4 तदा (for शुभा) —(l 14) Ñ2 D4 1 वि(D4 om [hapl])विधानि च (for च सहस्रश)]

16 a) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1–3 5 7 M1 यदिदं, T1 यदीद Ñ2 D4 7 राज्यमेतत्, Dg1 D3 T G1 M1 Cv r m g k राज्यत्र, D1 °तन्त्र, G(ed) राष्ट्र° Ct as in text (for राज्यतन्त्रं) Ś1 D1 3 हि, Dg1 T1 तु (for मे) —b) Ś1 D1 3 त्वयि सर्वत्र तिष्ठति, D4 सर्व त्वयि प्रतिष्ठित —c) Dg1 T2 म (for च) Dt1 D4 6 G1 विशालाक्षी —d) B1 हि, Dg1 marg (for मे) G1 प्राणाद्, Ñ1 ममप्राण त्वमेव हि

17 a) N V1 B1 2 4 D5 7 बहूनि स्त्रीसहस्राणि, Dg1 D1 Dm1 D4 6 T3 Ct बह्वी(Dm1 °ह्वू)नामुत्तमस्त्रीणां —b) Ś1 Ñ1 D1 3 मम योष, Ñ2 V2 B1 2 4 D5 7 मम यानि, D4 चो ममाप (for मम योऽसौ) —c) Ś1 D1 3 तस्य, Ñ2 V1 B1 2 D5 7 हे (B4 ए)षां, Cv r m g t as in text (for तासां) M3 Cm g k ईश्वरा (for °री) —After 17c, G1 reads 15b —d) Ñ2 शुभे भव (for भव प्रिये) Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 मम चैव भवेश्वरी (V1 °रा). Ck ईश्वरा भवेति। पुंयोगाभावात्टावेव। पाक पाठश्चायम्। —After 17, D4 ins रामसीताश्च

18 a) Ś2 D4 तथा, B1 D2 [ऽ]तथा, B4 [ऽ]न्यथा Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T3 G3 M1 [ऽ]न्यथा (for ऽन्यथा) —b) G3 भार्या भव मम प्रिया —c) D4 om G3 मे (for मा) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 Dg1 D1 3 5 7 T2 भद्रे (Ś1 °द्रे Dg1 T2 Cm °ज) काम, D2 मम काम, Ctd also as in text (for भजस्व मा) —d) Ś1 D1–3 कुरु (Ś1 मम) माधव, Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 कुरु जानकि (for कर्तुमर्हसि)

19 a) Cg सङ्कलण (for समुद्रेण) —b) Ñ2 V1 B1 2 D5 7 लङ्का वै —d) Dg1 reads from रपि up to रै in marg V1 सुरर्षभै (for सुरासुरै)

20 a) Ś1 यक्षेषु (sic) (for यक्षेषु) —b) Cg चर्षिषु (for नर्षिषु) Ś1 D1 3 न गन्धर्वमहर्षिषु, Ñ2 B1 2 न गन्धर्वपतत्रिषु, Ñ2 B4 D5 7 G2 M2 गन्धर्वेषु न च (M2 नर)र्षिषु, V1 न गन्धर्व न चर्षिषु, Dm1 D2 T2 गन्धर्वेषूरगे (T2 °षु नरे)षु च, D4 गन्धर्वेषु पतत्रिषु G2 नागेषु न चर्षिषु M1 गन्धर्वेषु न नृष्वपि —c) Ñ1 न त, D4 नाई (for अहं) Ś1 D1–3 पश्यामि तमहं भद्र, Ñ2 V1 B1 2 4 D2 7 M3 न (Ñ2 D5 7 त) चं (B2 M3 त)पश्याम्यहं लोके —d) B4 को (for यो) Ś1 भद्र समो, D1 2 3 Cg वार्ये समो, M2 वीयापसमो, G(ed) प्रतिमो (for वीर्यसमो)

21 a) D3 भ्रष्टराज्येन —b) D1 मानुषेण (for तापसेन) Ñ1 दुरात्मना, Dt1 D4 यद्रशिना (for गतायुषा) —c) B1 2 (before corr as in text) Dt1 D1 करिष्यसि B4 करिष्यामि —d) M1 मनुजेन Ś1 D1–3 यतशिता Ñ1 गत युषा, B4 D3 G1 3 [अ]क्षयेतसा (for [अ]ल्पतेजसा)

22 G1 3 M2,3 om 22ab —a) D4 गच्छस्व (for

दर्शने मा कृथा बुद्धिं राघवस्य वरानने ।
कास्य शक्तिरिहागन्तुमपि सीते मनोरथैः ॥ २३
न शक्यो वायुराकाशे पाशैर्बद्धुं महाजवः ।
दीप्यमानस्य वाप्यग्नेर्ग्रहीतुं विमलां शिखाम् ॥ २४
त्रयाणामपि लोकानां न तं पश्यामि शोभने ।
विक्रमेण नयेद्यस्त्वां मद्बाहुपरिपालिताम् ॥ २५
लङ्कायां सुमहद्राज्यमिदं त्वमनुपालय ।
अभिषेकोदकक्लिन्ना तुष्टा च रमयस्व माम् ॥ २६
दुष्कृतं यत्पुरा कर्म वनवासेन तद्गतम् ।
यश्च ते सुकृतो धर्मस्तस्येह फलमाप्नुहि ॥ २७
इह सर्वाणि माल्यानि दिव्यगन्धानि मैथिलि ।
भूषणानि च मुख्यानि तानि सेव मया सह ॥ २८
पुष्पकं नाम सुश्रोणि भ्रातुर्वैश्रवणस्य मे ।
विमानं सूर्यसंकाशं तरसा निर्जितं मया ॥ २९
विशालं रमणीयं च तद्विमानं मनोजवम् ।
तत्र सीते मया सार्धं विहरस्व यथासुखम् ॥ ३०
वदनं पद्मसंकाशं विमलं चारुदर्शनम् ।
शोकार्तं तु वरारोहे न भ्राजति वरानने ॥ ३१ G 3.61.43 B 3.55.32 L 3.61.32

भर्त°) Ś1 D1–3 मा हि (D2 च) त्व (for मामेव) Ñ V1 B1.3.4 D2.7 मामेव (Ñ1 मम त्व) भज भद्र ते — [b]) V1 भजास्व (for °ह) V1 B2 T1 G2 सदृश (for °शस्) Ś1 D2 भजार सहसा प्रिये, Ñ B1 D1.3.7 M2 भर्तारं सदृशं तव (D1 प्रिये, D3 पति) — [cd]) Ñ2 Dt1 D6 G1 तु (for हि) Ñ1 भद्रे (for भीरु) Ñ1 क्रीड तस्मान्, D3 रमस्वैव (for रमस्वह) N2 V2 B1.3.4 D2.7 भधुव यौवन भीरु रम तस्मात् (V1 त्व मा [sic]) मया सह

23 [ab]) D2 दर्शने वा कृथा बुद्धी (for [a]) Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 रामसंदर्शनकृ (G[ed] °बु) ता सीते बुद्धिं निवर्तय — [c]) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 Dg1 D1–3.5.7 T2 कस्य (for कास्य) — [d]) D2 अपि, D3 मम (for अपि) Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 त्वम (for सीते) Ñ1 मत्समीप शुभानने

24 [a]) B1 शक्तो (for शक्यो) Ś1 न शक्य वायुमाकाशे — [b]) D2 पाशैर्ध (for पाशैर्) G(ed) बद्धु Ś1 N2 V1 B1.3.4 D1.7.7 T2 मनोजव (Ś1 °व) Ñ1 महाबल (for महाजव) — [c]) Ś1 Dm1 D1–3 G3 वाप्यग्नेर्, Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 वा वह्नेर्, D4.6 वा (D1 च) ,स्वरद (sic) (for वाप्यग्नेर्) D4 दीप्यमानमिवाप्यग्नेर् — [d]) Ñ2 विपुलांशिखा, Dg1 Dt1 D6 T2.3 M2 विमला शिखा, Cg विमला शिखा (as in text)

25 [ab]) Ñ1 न त त्रिष्वपि लोकेषु पश्यामि वरवर्णिनि, Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 न त (V1 तु) पश्यामि पुरुष त्रिषु लोकेषु मैथिलि — Ñ2 reads 25[c]–27[a] in marg — [c]) Dg1 T2 हर्तयस्त्वा, G2 न योद्धत्वां (sic) (for नयेद्य°) B2 नयेद्यस्त्वा महाबाहुर् — [d]) B1 विक्रमै (for मद्बाहु) Ś1 Ñ2 V1 D1.3.5.7 G1 M1 -वल (for -परि) Ś1 D1–3 M1 -रक्षिता

26 Ñ2 reads 26 in marg (cf v l 25) — [a]) Ś1 Ñ1 V1 B2 Dt1 D6 रक्षाया Ñ1 मम यद्, T2 सुमहा (for सुमहद्) — [b]) Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 इद प्राप्य सुदुर्लभ, —After 26[ab] Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G1.3 (marg) ins

1037* त्वदर्थेऽस्य मद्विधाश्चैव कृपाश्चापि सुरासुरा ।

[G2 mostly damaged D6 मत् (for त्वत्) G1 राक्षसाद्य (for देवासुरि) Dt1 D6 T1 नरासुर (T1 Ck °रा) (for सुरासुरा.)]

—Dg1 om 26[cd] — [c]) D4.6 T2 G1 M2 -जल, Cr g t as in text (for -[उ]दक-) Ñ1 पीत्वा (sic), D6 -[का] क्लिष्टा (for क्लिन्ना) Dt1 अभिषेक जलक्लिन्ना — [d]) Dt1 D6 च (for माम्) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1–3.5.7 हृ (D2 तु) ष्टा रम (Ñ1 चर, D3 रामे) मया सह, Ñ1 हृष्टा च ** सुदती (illeg)

27 Ñ2 reads 27[a] in marg (cf v l 25) B2 reads 27–28 in marg — [a]) D2 त्वया (for पुरा) — [b]) D1 वनवासे त्वया कृतं — [c]) T1 स्वकृतो (for सु°) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dt1 Dm1 D1–3.5–7 यच्च (B2 उच्च, D2 यत्तु) त सुकृत कर्म (B2 भद्र) — [d]) Ñ2 V1 B1.3.4 D2.6.7 तस्येद्, T2 तस्येः Ś1 स्वकृत फलमाप्स्यसि

28 B2 reads 28 in marg (cf v l 27) Ś1 om 28 — [a]) B1 रत्नानि (for माल्यानि) Dg1 T2.3 M1 माल्यानि सर्वाणि (by transp) Ñ1 इमानि सर्वमाल्यानि, V1 इह सर्वाणि सर्वाणि (sic) — [b]) Ñ1 गन्धाढ्य (for गन्धानि) — [c]) Ñ D2.3.7 च दिव्यानि, D2 च सर्वाणि D4 च वस्त्राणि, G1 विचित्राणि (for च मुख्यानि) — [d]) Ñ2 B1.3.4 D2.7 निषेवस्व, Dg1 reads तानि in marg T1.2 सर्वस्व च (for तानि सेव) Ñ1 तानि सेवस्व शोभने, D1 तानि सेवय मे सह (sic)

29 [a]) Ñ1 भद्र त (for सुश्रोणि) — [d]) M2 निर्मित (sic) (for निर्जित) Dt1 D6 रणे (for मया)

30 Ś1 D6 G3.4 M om 30[ab] G2 reads 30[ab] in marg — [a]) G2 damaged for च Ñ1 रमणीयं विशाल च — [b]) B1 मान्य तद्वि (sic) G3 *** न (damaged) (for तद्विमान) D1–3 मनोरम, K(ed) मनुत्तम (for मनोजवम्) — [c]) B2 (before corr as in text) G2 अत्र (for तत्र) M2 damaged for मया

31 Ñ1 om 31–34[b] Ś1 om. 31–33[b] — [ab]) Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.6.7 T1 समल (D1 °ले) and वदन (for वदनं

G 3 61 46 B 3 55 34 L 3 61 33 अलं व्रीडेन वैदेहि धर्मलोपकृतेन ते ।
आर्षोऽयं दैवनिष्यन्दो यस्त्वामभिगमिष्यति ॥ ३२
एतौ पादौ मया स्निग्धौ शिरोभिः परिपीडितौ ।
प्रसादं कुरु मे क्षिप्रं वश्यो दासोऽहमस्मि ते ॥ ३३
नेमाः शून्या मया वाचः शुष्यमाणेन भाषिताः ।
न चापि रावणः काचिन्मूर्ध्ना स्त्रीं प्रणमेत ह ॥ ३४
एवमुक्त्वा दशग्रीवो मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
कृतान्तवशमापन्नो ममेयमिति मन्यते ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

---

and विमल respy) —c) N2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 शोकार्त तव रमोरु —d) N2 V1 B1.3.4 D5.6.7 भ्रा(B1 रा)जते न (for न भ्राजति) —After 31 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

1058* इत्युक्ताया मुखं तस्याः पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
दग्धं विरूपतां यातं तद्वाक्यदयवह्निना ।
रावणं चैव पश्यन्त्या अपश्यन्त्याश्च राघवम् ।
तस्याः क्रोधसमुत्थेन देहोऽदह्यत वह्निना ।
तस्या विवर्णतां दृष्ट्वा रावणो लोकरावणः । [5]
अब्रवीद्वचनं तत्र सान्त्वयंस्तां नृपात्मजाम् ।

[(l. 2) Ñ2 D7 दिग्ध B1 जग्ध V1 वैरूप्यतां (for विरूपतां) V1 -वर B3 (before corr as above) -दाय (for -दय) —G(ed.) om l. 3-4 —(l. 3) N2 D5.7 न पश्यन्त्याश्च (for अप°) —(l. 4) B1 दह्यति (for °दह्यत) —(l. 6) V1 भूय (for तत्र)]

while Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins

1059* एवं वदति तस्मिंस्सा वस्त्रान्तेन वराङ्गना ।
पिधायेन्दुनिभं सीता मन्दमश्रूण्यवर्तयत् ।
ध्यायन्तीं तामिवास्वस्थां दीनां चिन्ताहतप्रभाम् ।
उवाच वचनं वीरो रावणो रजनीचरः ।

[(l. 1) G3 M1 तु (for सा) Dg1 T1 वक्त्रं हस्ते (for वस्त्रान्तेन) D4 G1 वक्त्रं हस्तेन चांगना T2 वस्त्र वक्त्रं वरानना (for the post. half) —(l. 2) T2 निभाय G3 M1 मुख (for निभं) Dg1 Dm1 D6 T1.3 G1 M1.3 Ct मुखम् (for मन्द°) —(l. 3) T3 इव (for इव) Dt1 D6 सीता Dm1 D6 G1 दीन (for दीनां) Dm1 G3 चित्ता (for चिन्ता) —(l. 4) Dm1 D6 G3 सीतां D6 T2 G1 पापो (for वीरो) T1.3 M1 राक्षसेश्वरः G3 लोकरावण (for रजनीचरः)]

32 Ś1 Ñ1 om. 32 (cf. v. l. 31) —a) Ñ2 V1 B1 D1.3.5.7 भ्रमण, B3 प्रतन Dt1 व्रीडन (sic) (for व्रीडेन) D2.3 न सीद, D5 सुभगे (for वैदेहि) —b) N2 V1 B1 D1.3.7 ध(V1 क)मरूप, B1.3 धमदार, D2 °छोभ, D4 धमकर- (for धर्मलोप) V1 D5 वै B1 T1 च Dt1 marg. D2 से (for ते) D1 धर्मज्ञ सुश्रुतम् वै —c) D2.3 भार्याः T1.3 हृदया (for भार्षो) Dg1 D5 दैवविस्पन्दो, Dt1 D1.2.4.6 G2.3 M Ct k t दैवि(D6 G1.3 Ct °व) निष्प (G1 M Ct k °ष्य)न्दो G2 दै० ष्पंदो (damaged) Cv m g as in text (for दैवनिष्यन्दो) N2 V1 B3 D1.3 हर्षोय देवि विस्प(D7 °स्पृ)ष्टो(V1 °स्पन्दो), B1 हर्षोय देवि निष्पन्नो B4 हर्षोय देवि विस्पदो —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 उप, T2 भपि (for अभि) Dt1 D6 M3 Ch भविष्यति, G2 -गविष्यति (sic) (for -गमिष्यति) D1.3 यस्त्वामभिगमिष्यति ※ Cl देवि निष्यन्द इति पाठः । हे देवि त्वामभि उद्दिश्य मया क्रियमाणो यो निष्यन्दः स्नेहसंबन्धोऽस्ति सोऽयमार्षो भविष्यति ऋषिदृष्ट एव भविष्यति ※

33 Ñ1 om. 33 Ś1 om. 33ab (for both, cf. v. l. 31) —a) B1.3 शुभ्र (for स्निग्धौ) —b) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 भक्ति(B1.3 °व)पीडितौ, D1.3 पीडितौ तव (for परिपीडितौ) D5 हस्ताभ्यां तव पीडितौ —c) D5 marg. T1 L(ed.) क्षिप्र (for क्षिप्रं) —d) V1 B3 Dg1 D5 T3 पश्य दासो, D5 दासो वश्यो (by transp.) (for वश्यो दासो)

34 Ś1 Ñ1 om. 34ab (for Ñ1, cf. v. l. 31) —a) V1 B1 धर्मे, Dg1 Dt1 D6 T M2.3 Cm g k t इमा (for नेमा) N2 B3 शून्य, D1.3 शून्ये (for शून्या) G(ed.) कृथा (for मया) —b) D2 शुष्कवक्त्रेण भाषिता —c) V1 B1.3.4 D5.7 याचेन्, D1 कश्चिन् (for काचिन्) —d) Ś1 D1.3 प्रणमेद्धि ह, D2 M3 प्रणमेत च (for प्रणमेत ह) Ñ1 स्त्रियं मूर्ध्ना नमेत वै, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मूर्ध्ना का(B1 किं)चिदपि स्त्रियं

35 b) B1 वैदेहीं (for मैथिलीं) —c) Ñ1 illeg. for कृतान्त —d) Ś1 मन्यत, L(ed.) [स]मन्यत (for मन्यते) —After 35 Ś1 D1.3 ins

1060* सान्त्वयित्वा बहुविधं रावणो विरराम ह ।

[D3 याचयित्वा Ś1 सान्त्वयित्वा तां सीतां (for the prior half)]

—D1 cont.

1061* तस्या वाक्यं पुनश्चान्तात्प्रभुर्मोक्षीति प्रपद्यते ॥

whereas Ñ2 B1.3.4 D5.7 ins. after 35

1062* इत्यन्त सीता बहुसान्त्व्यमाना
शोकालसा वै मदनाकुलेन ।
अन्यस्य नैव वशं जगाम
दुःखाच्च भीदर्भवशं समेता ।

५४

सा तथोक्ता तु वैदेही निर्भया शोककर्शिता ।
तृणमन्तरतः कृत्वा रावणं प्रत्यभाषत ॥ १
राजा दशरथो नाम धर्मसेतुरिवाचलः ।
सत्यसन्धः परिज्ञातो यस्य पुत्रः स राघवः ॥ २
रामो नाम स धर्मात्मा त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
दीर्घबाहुर्विशालाक्षो दैवतं स पतिर्मम ॥ ३
इक्ष्वाकूणां कुले जातः सिंहस्कन्धो महाद्युतिः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा यस्ते प्राणान्हरिष्यति ॥ ४
प्रत्यक्षं यद्यहं तस्य त्वया स्यां धर्षिता बलात् ।
शयिता त्वं हतः संख्ये जनस्थाने यथा खरः ॥ ५
य एते राक्षसाः प्रोक्ता घोररूपा महाबलाः ।
राघवे निर्विषाः सर्वे सुपर्णे पन्नगा यथा ॥ ६
तस्य ज्याविप्रमुक्तास्ते शराः काञ्चनभूषणाः ।
शरीरं विधमिष्यन्ति गङ्गाकूलमिवोर्मयः ॥ ७ G. 3. 62. 7 B. 3. 56. 7 L. 3. 62. 7

[(l. 1) D7 सुहृः (for मद्-). B2 -**माना; D6.7 -त्सितमाना. —(l. 2) B1 भवमाल्लोन; B3 मदनान्लेन (for मदनाग्लेन). —(l. 3) B1.4 नोपवशं; D5 नैव शमं (for नैव वशं). D5 अगाद (for °गाम). B1 मर्तृवनयोपरमं अगाम. —(l. 4) B1 बाससर्वे.] —B2 cont.:

1063* दशमुखो शिथिलाधिवतेः सुतां
सुखक्षुधः शिरसाभिनिपत्य वै ।
मदनबाणहतो न निवेद तां
हतनु नाधकरमुदितां रुजम् (sic) ।

Colophon.—*Sarga name* : Ś1 V1 B1.3.4 D3 सीतानुनयः (V1 °यं); Ñ1 D1.2 रावणवाक्यं; Ñ2 D6.7 सीतानुनयः.—*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś1 Ñ1 B1.3 D3 om.; Ñ2 V1 D6.7 61; B4 D5 62; Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T G M1.2 55; D1.2 58; M3 56.—After colophon, G1.2 conclude with श्रीरामाय नमः.

54

☞ V2 illeg. for Sarga 54 (cf. v.l. 3.53). D5 begins with ॐ; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नमः.

1 a) M3 एवमुक्ता (for सा तथोक्ता). D6 च (for तु). —b) M3 भयार्ता (for निर्भया). Ś1 D2-8 T1.2 G M शोककर्शिता; Dg1 T3 शोकपीडिता (for °कर्शिता). —c) Ñ1 D3 अंतरितं (for अन्तरतः). D5 तृणमात्रमतः कृत्वा. —d) Ś1 V1 B1.3.4 D6.7 वाक्यमब्रवीत् (for प्रत्यभाषत).

2 b) Dg1 T3 सत्यसेतुर् (for धर्म°). Ś1 D2.3 इवापरः (for °चलः). ⊛ Ck: धर्मसेतुरिवेत्येकं पदम्। इवेन विभक्त्यलोपः समासश्चेति। धर्मसेतुर्मर्यादाव्यवस्थितिहेतुः धर्मसेतुरिव मर्यादाप्रतिष्ठापक इत्यर्थः॥ Ct: धर्मसेतुरिवेत्यत्र धर्मेति पृथक्पदं लुप्तषष्ठीकम्। धर्मस्याचलः सेतुरिव मर्यादाप्रतिष्ठापकः. ⊛ —c) Ś1 सत्यवंधः; D7 सेतुबंधः (for सत्यसन्धः). Ñ1 परिज्ञातः Ñ2 V1 B1.4 D6.7 °ख्यातो; D3 G2.3 M1.2 इविज्ञातो; G1.g.k.t as in text (for परिज्ञातो). B2 (before corr. as in text) सत्यसंधप्रविज्ञातो.—d) Ñ1 तस्य (for यस्य). D7 om. स (subm.).

3 c) B2 M1 सु (B2 before corr. as in text) धर्मात्मा; D3 धर्मात्मा (subm.) (for स धर्मात्मा).—d) T3 हि (for स). G(ed.) सत्पतिर् (for स पतिर्). D4 T3 परमं महत् (T3 °म) (for स पतिर्मम). Ñ1 मम ** महायशाः.

4 a) Ñ1 इक्ष्वाकोस्तु (for इक्ष्वाकूणां). —b) M3 सिंहोरस्को (for सिंहस्कन्धो). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 महाबलः (V1 D3 °भुजः) (for महाद्युतिः).—d) Ñ B1.4 D6.7 स ते; V1 स तेन (hypm.) (for यस्ते). B1 हनि (marg. also as in text) ष्यति; Dt1 Dm1 D4.8 वधिष्यति (for हरि°).

5 b) Ś1 Dt1 D4 T3 त्वया वै (T3 सा) (for त्वया स्यां). G2 बले (for बलात्). Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 भवेयं वै हृता (Ñ2 V1 वैकृता) त्वया; M3 गृहीता स्यां त्वया बलात्; M2 या गृहीता त्वया बलात्. —cd) Ñ1 G3 शयीथास्त्वं; M3 शयितस्त्वं (sic) (for शयिता त्वं). Ś1 D1-3 शयिष्ठा (D3 °यीथा) स्त्वं (D2 शायितः स्वाजं) जनस्थाने हतः संख्ये यथा खरः (L[ed.] यथा संख्ये हतः खरः).—For 5cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 subst.:

1064* सुव्यक्तं त्वं सह प्राणैर्मुक्तश्चैव मां युधि ।

[B2 अव्यक्तं. Ñ2 D6.7 वै (for त्वं). V1 इह (for सह). B1.4 तु च (for चैव).]

6 ab) Ñ1 **.**क्षसाः संति (illeg.); D3 यदि ते राक्षसास्त्राणं (for a). Ś1 D1.3 यानि ते परमास्त्राणि घोररूपाणि संति वै. —c) Ś1 D1.2 निर्विषाणि स्युः; Ñ1 D3 निर्विषास्ते स्युः (for निर्विषाः सर्वे).—After निर्विषाः, Dt1 erroneously reads संख्ये जनस्थाने यथा खरः. —d) G3 गरुडे (for सुपर्णे). M3 इव (for यथा). D3 सुपर्णे इव पन्नगाः.—For 6, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 subst.:

1065* यानि ते राक्षसास्त्राणि घोराणि च बहूनि च ।
तानि ते निष्फलानि स्युः सुपर्णे पन्नगा इव ।

[(l. 1) B3.4 रावण (for राक्षस). V1 B3 सुबहूनि च. —(l. 2) G(ed.) सर्वेऽस्त्राणि स्युः. B3.4 इव पन्नगाः (by transp.).]

7 a) D7 -मुक्तास् (for -मुक्तास्). B1 तु (for ते). Ś1 D1.2 तेन प्रतिविमुक्तास्ते. —b) Dg1 T3 कनकभूषिताः (T3

G 3.62.8 B 3.56.8 L 3.62.8 असुरैर्वा सुरैर्वा त्वं यद्यवध्योऽसि रावण ।
उत्पाद्य सुमहद्वैरं जीवंस्तस्य न मोक्ष्यसे ॥ ८
स ते जीवितशेषस्य राघवोऽन्तकरो बली ।
पशोर्यूपगतस्येव जीवितं तव दुर्लभम् ॥ ९
यदि पश्येत्स रामस्त्वां रोषदीप्तेन चक्षुषा ।
रक्षस्त्वमद्य निर्दग्धो गच्छेः सद्यः पराभवम् ॥ १०
यश्चन्द्रं नभसो भूमौ पातयेन्नाशयेत वा ।
सागरं शोषयेद्वापि स सीतां मोचयेदिह ॥ ११
गतायुस्त्वं गतश्रीको गतसत्त्वो गतेन्द्रियः ।
लङ्का वैधव्यसंयुक्ता त्वत्कृतेन भविष्यति ॥ १२
न ते पापमिदं कर्म सुखोदर्कं भविष्यति ।
याहं नीता विनाभावं पतिपार्श्वात्त्वया वनात् ॥ १३

°पणा) —°) Ś1 D3 विदलिष्यति ※ Cg गङ्गस्यविभक्तिक निदर्श गङ्गाया ऊर्मेय इस्यप ※

8 Ś1 om 8ab —a) Ñ2 B3.4 D1.7 [अ]पि (for वा) —b) N V1 B1.3.4 D3.4.7 यदि रावण रक्ष्यसे (Ñ2 दुर्जेय, V1 वक्ष्यसे, B1 राक्षस, D3 राक्षसे) —After 8ab, D5 ins

1066* गुह सख्ये च दुर्वृत्त सर्वैश्च ज्ञातिभिर्वृत ।

—B1 reads 8cd in marg —c) T3 तु (for सु) —d) V1 जीवित त्वं प्रमोक्ष्यसे —For 8cd, Ś1 D1.3 subst

1067* अवश्य समरे पाप न जीवंस्तस्य मोक्ष्यसे ।
[D1.3 अवश्य (for अवश्य)]

—After 8, Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 ins

1068* त विरोध्य महात्मान राघव रघुनन्दनम् ।
प्रेषितस्तच्छरैराशु गन्तासि यमसादनम् ।
[(l 2) D1.7 तु (for तत्)]

9 a) Ñ1 illeg up to शेष in a D1 हि (for ते) Ś1 जीवावशेषस्य —b) Ñ2 V1 B2.3.4 D1.7 जीवितान्तकरो, D3 रायणान्तकरो, G(ed) जीवनान्तकरो D6 यशाद् (for बली) —Dt1 reads from यूप in c up to d in marg —c) N1 निबद्धस्य (for गतस्येव) —d) Ñ2 B1.3.4 D3.4.7 ते सुदुर्लभ (for तव दुर्लभम्) Ñ1 शमितेव महात्मने

10 V1 om 10–24b —a) D1 च (for स) Ñ2 B1.3.4 D1.7 ते (Ñ2 D1.7 वै) रामो (for रामस्त्वां) N1 यदि राम स पश्येत्त्वां —b) D1 क्रोध, D3 यदि, M2 रोषेर (for रोष) Ñ2 B1.3.4 D3.4.7 दारुण (for दीप्तेन) —c) D3 दुष्ट (for रक्षस्) Ś1 D1.3 Cm उद्देव (for स्त्वमद्य) Ñ1 उद्दाह्य तत्क्षणा द्गच्छ, Ñ2 B1.3.4 D3.7 मुग्धश्च उच्छैर्दग्धो —d) Ś1 Dg1 D1.4 M2 गच्छेत्, M3 गच्छ (for गच्छे) Ñ1 सद्यो गच्छे (by transp) Ñ2 B1.3.4 D3.7 गच्छेराशु (for गच्छे सद्य) Dt1 D6 यथा रुद्रण मन्मथ

11 V1 om 11 (cf v l 10) —a) Dg1 यश्चन्द्र, D1.3 यश्चेन्द्रं (for यश्चन्द्रं) Ś1 पातयेद्, D3 मनसा (for नभसो) Ñ1 यो हि चन्द्रमस भूमौ —b) Ś1 नभसो (for पातयेन्) D1 नाशयन्यथा; M2 (before corr as in text) नाशयन्तु वा (for नाशयेत वा) Ñ2 B1.3.4 D3.7 तरसा पातयादिह —c) D3 शोषयद् (for शोषयेद्) Dm1 D6 G2 चापि (for वापि) —d) Dg1 T3 न (for स) D3 राम (for सीतां) Ś1 समता (for स सीता) Ś1 D1.3 शोषयेद्, Ñ2 B1.3 D3.4.7 मोक्षयेद्, Dg1 D6 T3 मोक्षयेद् (for मोचयेद्) M1 क्वचिद् (for इह) M3 मोचयेत ह (for °येदिह) L(ed) स तं चैतच्छोषयेदिह —After 11 Ñ2 B1.3.4 D3.7 ins

1069* सहस्ररश्मिरादित्यो दीप्तिं कुर्यान्महातपा ।
न तु मे मोह आगच्छेत्त्व तु मोहाद्विमुह्यसि ।
अपि यास्ये क्षय पाप न तु यास्यामि ते वशम् ।

[(l 1) B1 अपि यो (for आदित्यो) B3 दीप्ते (for दीप्तिं) B3 महायशा (for °तपा) —B3 om l 2 —(l 2) B1 च (for तु) G(ed) मां (for मे) Ñ2 त्वं (for त्व तु) B1 विमुह्यते (for °ह्यसि) —(l 3) B1 यद्युह (for क्षय पाप) B3 त्वां (for तु)]

12 V1 om 12 (cf v l 10) —a) Ś1 B3 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 G2 M3 गतासुस् (for °युस्) D3 गतसुखो G(ed)गतश्रीश्च (for गतश्रीको) —b) D3 गतश्रीको (for गतसत्त्वो) Ś1 B4 [s]जितेन्द्रिय (for गतेन्द्रिय) —c) Dg1 -युक्ता हि (for -संयुक्ता) —d) B1 तत्, G2 मव (for त्वत्) Ś1 N1 D1.3.4 त्वत्कृते च (Ñ2 D3.7 तु) M1 हत हेवेद् (for त्वत्कृतेन) G1 गमिष्यति (for भवि°) M3 त्वत्कृते विनशिष्यति —After 12 Ñ2 B1.3.4 D3.7 ins

1070* प्रत्यक्षं तस्य वीरस्य यो मामपहरेद्बलात् ।
तदैव वाणैर्निर्दग्धो नेमा वाचमुदीरयत् ।

[(l 1) D3 तव (for तस्य) B1 रामस्य (for वीरस्य) —(l 2) Ñ2 D3.7 अपाहरेत् G(ed) °पे (for वहीरेय)]

13 V1 om 13 (cf v l 10) Ś1 transp ab and cd —a) D1 त न (by transp) D1 पापम् (for पापम्) Ñ2 B1.3.4 D3.7 इद पाप (D1.3 D4 °प) न ते कर्म —b) G1 सुखोदु र्त (sic) (for सुखोदर्कं) —c) D1 विद्वानैव (for विनाभाव) N1 याहं विहीना भर्तारं —d) G1 तु या (for त्वया) Dt1 D6 वनात्, D4 वनां T1.2 वन (for वनात्) Ś1 वन त्वया; D1 वनात्त्वया (by transp) D1 विना त्वया (sic) (for त्वया वनात्) N1 पतिपार्श्वाद्वनाद्गता, Ñ2 B1.3.4 D3.7 पतिदुःखापगा (D3.4 °हिना, B4 °हुलाम्) त्वया; D3 पातना च त्वया विना ※ Cr याहं नीता यदहं नीता अविच्छिन्नस्थितिविरहे इत्यर्थः हनुमदुपलक्षितपुरुषदर्शनं ह्यनुस्मृत्य हनुमति प्रदर्शन्ति कथितं ※ So also in Cm.

स हि दैवतसंयुक्तो मम भर्ता महाद्युतिः ।
निर्भयो वीर्यमाश्रित्य शून्ये वसति दण्डके ॥ १४
स ते दर्पं बलं वीर्यमुत्सेकं च तथाविधम् ।
अपनेष्यति गात्रेभ्यः शरवर्षेण संयुगे ॥ १५
यदा विनाशो भूतानां दृश्यते कालचोदितः ।
तदा कार्ये प्रमाद्यन्ति नराः कालवशं गताः ॥ १६
मां प्रधृष्य स ते कालः प्राप्तोऽयं राक्षसाधम ।
आत्मनो राक्षसानां च वधायान्तःपुरस्य च ॥ १७
न शक्या यज्ञमध्यस्था वेदिः स्रुग्भाण्डमण्डिता ।
द्विजातिमन्त्रसंपूता चण्डालेनावमर्दितुम् ॥ १८
इदं शरीरं निःसंज्ञं बन्ध वा घातयस्व वा ।
नेदं शरीरं रक्ष्यं मे जीवितं वापि राक्षस ।
न हि शक्ष्याम्युपक्रोशं पृथिव्यां दातुमात्मनः ॥ १९ G 3. 62. 26 B 3. 56. 22 L 3. 62. 21

---

14 V2 om 14 (cf v l 10) —ᵃ) Ś1 D2 पतिर्, G3 यो हि (for स हि) Dt1 D6 G2 M2 (before corr as in text) Cr m p k t देवर, Cv m g t p as in text (for दैवत) Ñ1 योऽसौ देवर, G1 स देवरेण (for स हि दैवत) Ñ2 B1.3.4 D5.7 स दिव्यभावस (B4 °भा)पन्नो —ᵇ) Ñ1 महासत्त्वो (for मम भर्ता) Ñ2 B1.3.4 D5.7 महायशा (for °द्युति) Ś1 D1-3 महा(Ś1 °म)सत्त्वो महाबल —ᶜ) Ñ1 वीर्यसौवीर्याद् (for वीर्यमाश्रित्य) —ᵈ) Ś1 D2 वसत्येष स दण्डके, Ñ2 वसते दण्डकावने —After 14 Ś1 D1-3 ins

1071* लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा स ते प्राणान् हरिष्यति ।

—After 14 Ñ2 B1.3.4 D5.7 read 17

15 Ś1 V1 om 15 (for V1, cf v l 10) —ᵃ) Ñ1 वीर्यं च दर्पं च, B4 Dt1 Dm1 D4.8 Ct वीर्यं बलं दर्पं (by transp) (for दर्पं बलं वीर्यम्) —ᵇ) G(ed) मानं चैव, L(ed) उत्साहं च (for उत्सेकं च) B3.4 D5.7 निशाचर, D1.6 यथाविधि (D6 °ध) Ñ1 समुत्सेकं यथाविधि, Ñ2 B1 समुत्सेकं (B1 उत्सुकं च) निशाचर —ᶜ) Dg1 Dt1 D6 T2 M1 व्यपनेष्यति Ñ2 B1.3 D5.7 ते (Ñ2 D5.7 स्वदू) देहाद् (for गात्रेभ्य)

16 V1 om 16 (cf v l 10) —ᵃ) Ś1 D1.2 दशानां, D2 दैवेन (for भूताना) Ñ2 B1.3.4 D5.7 यदा विनाशकालो वै —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1.2 T1.2 कालनिर्मित Ñ2 B1.3.4 D5.7 लक्ष्यते दै(B1.3 दृ)वनिर्मित —ᶜᵈ) T2 काले (for कार्ये) Ñ1 प्रवर्तते (for प्रमाद्यन्ति) Ś1 D1 तदानाय (D1 कूटे) प्रवर्तते, D2.3 तदानाये प्रवर्तते (D3 °पद्यते) (for ᶜ) D3 काम (for काल) Ñ1 वशानुगा (for वशं गता) Ñ2 B1.3.4 D5.7 तदा वै विपरीतेषु मन प्रकुरुते नर —After 16, Ñ2 B1.3 (subst only l 3 for 17ᵃᵇ and then cont l 4 reading both after 14) D5.7 ins

1072* प्राप्तानुरागं पुरुषो नयोऽयमिति मन्यते ।
स चानय प्रकुर्वीत कृतान्तवशतिमोहित ।
मां प्रधृष्य स ते काल समागतो दुरतिक्रम ।
नैर्ऋतानां च सर्वेषां राक्षसाधम पापकृत् ।

[(l 1) G(ed) प्राप्तानुरागपुरुषो (for the prior half) D5 नयोऽयम् (for नयोऽयम्) —(l 3) Ñ2 D5.7 तु प्रधृष्य (for प्रधृष्य स)]

17 V1 om 17 (cf v l 10) Ñ2 B1.3 (including l 3-4 of 1072*) 4 D5.7 read 17 after 14 —ᵃᵇ) T1.2 G1.2 प्रधर्ष्य (for प्रधृष्य) Dm1 न (for स) Ñ1 D6.7 च प्रधृष्य ते, D2 प्रधर्ष्य वने, D3 प्रधर्षयस (for प्रधृष्य स ते) D2 काल (for काल) Ś1 स प्रविष्टेव य काल (for ᵃ) G2 यो (for ऽयं) D6 समागतो (for प्राप्तोऽयं). Ñ1 समागतो राक्षसेश्वर (for ᵇ) Dg1 मां प्रधर्ष्य स्थितस्येव स कालोऽप्ययमेव हि —For 17ᵃᵇ, B4 subst l 3 of 1072*, then cont l 4 —ᶜ) G(ed) रक्षसां चैव (for °सानां च) —ᵈ) Ñ2 B1.3.4 D5.7 पुरस्य (for वधाय)

18 V1 om 18 (cf v l 10) —ᵃ) Dg1 न शक्य (for न शक्या) D2 यज्ञधर्मस्था (for °मध्यस्था) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B1.3.4 Dg1 Dm1 D1-3.6.7.8 M2 वेदी —ᶜ) Ś1 Ñ2 B3.4 D1-3.6.7 -संयुक्ता, B1 M1 -संपूता ⊕ Cg द्विजातिमन्त्रै उद्धृत्यादिमन्त्रै पूता शुद्धा ⊕ —ᵈ) Dg1 [अ] धमर्दितुं, D6 Ch [अ]भिमर्दितुं T1.2 [अ]धमर्दितुं (for [अ]वमर्दितुम्) Ś1 D1.2 चा (Ś1 च) ण्डालेनोप (D1 °नाभि) मर्दितुं, Ñ2 B1.3.4 D5.7 चा (B4 च) ण्डालेनाभिमर्दितुं —After 18 Ñ2 B1.3.4 D5.7 ins

1073* राक्षसेन्द्र नरेन्द्रस्य प्राकृतेन न धार्यते ।

while Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 S ins

1074* तथाहं धर्मनित्यस्य धर्मपत्नी पतिव्रता ।
त्वया स्प्रष्टुं न शक्यास्मि राक्षसाधम पापिना ।
क्रीडन्ती राजहंसेन पद्मषण्डेषु नित्यदा ।
हंसी सा तृणषण्डस्थं कथं द्रक्ष्येत मद्गुकम् ।

[(l 1) Dm1 D4 यथाहं Dm1 नित्यधर्मस्य (for धर्मनित्यस्य) Dt1 Dm1 D4.8 T2 दृढव्रता (for पति°) M1 पत्नी पतिव्रतव्रता (for the post half) —(l 2) Dt1 Dm1 D4.8 G1 M1 शक्याहं G2.3 शक्या हि (for शक्यास्मि) ⊕ Cv यथाहं धर्मनित्यस्य धर्मपत्नी पतिव्रता । त्वया द्रष्टुं न शक्यास्मीति पाठ ⊕ —(l 3) G3 नित्यशः (for °दा) Dt1 Dm1 D4.8 पद्मखण्डेषु नित्यश D4 G2.3 पद्मखण्डे तु नित्यशः (D4 °श) —(l 4) Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T2 Ct मध्यस्थ (for षण्डस्थं) T1.2 द्रक्ष्येत, M2 पश्यति, K(ed) पश्येत (for द्रक्ष्येत) M1 कथं द्रक्ष्यति मद्गुक (for the post half)]

Thereafter, D8 ins राम श्री

19 V1 om 19 (cf v l 10) —ᵃ) Ñ1 illeg for ᵃ.

G 3 62 27 एवमुक्त्वा तु वैदेही क्रोधात्सुपरुषं वचः ।
B 3 56 22 रावणं मैथिली तत्र पुनर्नोवाच किंचन ॥ २०
L 3 62 22 सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं रोमहर्षणम् ।
प्रत्युवाच ततः सीतां भयसंदर्शनं वचः ॥ २१
शृणु मैथिलि मद्वाक्यं मासान्द्वादश भामिनि ।
कालेनानेन नाभ्येषि यदि मां चारुहासिनि ।
ततस्त्वां प्रातराशार्थं सूदाश्छेत्स्यन्ति लेशशः ॥ २२

इत्युक्त्वा परुषं वाक्यं रावणः शत्रुरावणः ।
राक्षसीश्च ततः क्रुद्ध इदं वचनमब्रवीत् ॥ २३
शीघ्रमेव हि राक्षस्यो विकृता घोरदर्शनाः ।
दर्पमस्या विनेष्यन्तु मांसशोणितभोजनाः ॥ २४
वचनादेव तास्तस्य विकृता घोरदर्शनाः ।
कृतप्राञ्जलयो भूत्वा मैथिलीं पर्यवारयन् ॥ २५

Ś1 Dg1 नि शक्र (for रि सज्ञ) Ñ1 निसर्गवचन (for शरीर नि सज्ञ) —b) Ś1 T3 बद्ध्वा (for बन्ध) G3 बद्ध्वा, M3 बधीय (sic) (for बन्ध वा) Ś1 D1-3 पादयस्व, Dg1 T Cg खाद(T3 °द)यस्व, G3 M3 [आ]घातयस्व (for यात°) D6 च (for वा) Ñ3 B1,3,4 D6 7 भक्ष्यता पीड्यतामपि (B1 पीयतामिति, B4 पाट्यतामिति) —After 19ab, D2 ins

1075* तिलश क्रियता वापि चाद्य तर्पय वायसं ।
राक्षसाणां कुल शील धर्म धैर्य यशस्तथा ।

—D2 cont while Ś1 Ñ B1 D1 3,4 5 7 ins after 19cd

1076* वर्तामि विषये तेऽहमिह क्रोधो विधीयताम् ।

[Ś1 D1 3 वर्तेह (D3 °व) D4 वर्ते (for वर्तामि) Ś1 D1 3 तेय D4 [ऽ]ह ते (by transp) D6 तस्मिन् (for तेऽहम्) Ś1 D1-3 अपि क्रोधो विनीयता (for the post half) Ñ1 निवसामि वचने तेऽहमिति क्रोधो विनश्यता]

—c) B1 D3 रक्षामि, T1 3 रक्षिष्ये (for रक्ष्य मे) —d) B1 4 Dg1 Dm1 D1 3 7 8 चापि (for वापि) Ś1 Ñ B1 3 D1-3 5 7 रावण (for राक्षस) —Dg1 reads 19ef in marg —e) B1 न च B4 Dt1 Dm4 6 8 G1 M3 न तु Dm1 ननु (for न हि) Ñ2 B1 3 4 D6 7 शक्नोमि (for शक्ष्यामि) G3 तमशक्ष्यामि (sic) M3 reads inf lin sec m न तु श m न तु शक्ष्यामि Ś1 [ब]ह क्रोश, Ñ1 D7 [ह]पा क्रोश, B3 4 Dt1 Dm1 D6 8 G3 Cv t [अ]पक्रोश, D2 [अ] पक्रोश M1 [अ]पाक्रोश (for [उ]पक्रोश) —f) Ś1 इह चामना D2 इदमामन, D3 कर्तुमामन, L(ed) अहमामना (for दातुमामन) D1 न निद्रशान्महामन

20 V1 om 20 (cf v l 10) —a) Ñ1 partly illeg —b) Ś1 तस्सरुष, Ñ1 D5 7 सा परुष D1 3 त प(D3 °रु)रुष —c) Dt1 D4 जानकी (for मैथिली) V1 प्रोच्य (for तत्र) Ś1 D1 3 राक्षसश्रेष्ठ (for मैथिली तत्र) —d) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1-3 5 7 ततो (for पुनर्) ※ Cg एवमुक्त्वेति । तत्र तद्विषये । क्रियाभेदात् पुनर्मैथिलीशब्दप्रयोग ※

21 V1 om 21 (cf v l 10) Ś1 D1 3 om 21ab D3 reads 21ab after 22 —a) Ñ1 सीतायास्तु वच, Ñ2 B1 3 4 D3 5 7 स सीताया वच (for सीताया वचन) —b) Ñ2 B1 4 D1,5 7 लोमहर्षण —Ñ1 M3 om 21c–23b —cd) Ś1 D1-3 सभय दर्शयन्वच (for d) Ñ2 B1 3 4 D5 7 रावण क्रोधरक्ताक्ष इद वचनमब्रवीत् —After 21 B3 4 read 24ab

22 Ñ1 V1 M3 om 22 (cf v l 10 and 21) V1 B1 D5 7 om (hapl) 22 23 B4 om 22a–d —b) Dg1 D4 G1 मे (for मद्) —b) Ś1 D2 मासद्वादशकन वै —c) Ś1 D2 [अ]न्येन (for [अ]नेन) —d) G1 त्व (for मा) Dg1 चारुभाषिणि (for °हासिनि) —e) Ś1 D1 सर्वा सर्वे, D1 °शार्थे, D3 प्राशनार्थं मे (for प्रातराशार्थ) —f) D4 छेत्स्यति (for छेत्स्यन्ति) Dg1 लेशत Ś1 D1 3 तस्य छेत्स्यति खड्श, D3 तदा भक्ष्य भविष्यति —After 22 D3 reads 21ab

23 Ñ1 V1 B1 4 D5 7 om 23 (for Ñ2 B1 D5 7 and V1, cf v l 22 and 10 respy) Ñ1 D3 M3 om 23ab (for Ñ1 M3 cf v l 21) —c) Ñ1 M3 रावण परम क्रोधाद् (M3 °क्रुद्ध) —d) V1 प्रतिहारीमथाब्रवीत् —For 23 Ś1 D1 subst D2 subst l 2 only for 23cd

1077* स राक्षसान्समीपस्थान्क्रूरकर्मा निशाचर ।
रावण परमक्रोधादिद वचनमब्रवीत् ।

24 V1 om 24ab (cf v l 10) B1 3 read 24ab after 21 —a) D6 एव (for एव) M3 तु (for हि) V1 B1 3 4 D5 7 आयातु (for एव हि) Ś1 D1 3 आनयत क्षुद्रा (Ś1 क्रुद्वा) (for एव हि राक्षस्यो) Ñ1 राक्षसीर्नय शिघ्र —b) Ś1 D1 3 राक्षसीर्(D1 °स्यो) Ñ1 विकाला Ñ2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T3 विरूपा (for विकृता) —D6 reads 24c 25b after 26ab —c) Ñ2 B3 4 D3 Cv विनेष्यति Dg1 D4 G3 M3 Cm g विनेष्यथ, Dt1 Dm1 D6 8 T1 3 G1 Ck t [अ]पनेष्यतु (for विनेष्यन्तु) Ś1 D1 3 अस्या दर्प विनेष्यति, D3 अस्या दर्पमपास्यतु

25 D6 reads 24c–25ab after 26ab (cf v l 24) —ab) Ś1 D1 3 तस्यैव (for तास्तस्य) Dt1 D4 सुघोरा(D1 reads °घोरा in marg) (for विकृता) Ś1 D1 3 सुघोरा राक्षसीगण, T1 3 M3 सुघोरा राक्षसीगणा (for b) V1 प्रतिहारी समाज्ञप्ता समानिन्ये च राक्षसी —For 25ab Ñ1 V1 B1 3,4 D5 7 subst

1078* आगतो वचनादस्य तस्याश्रौ राक्षसीगण ।
[B3 एव (for एव) B1 तस्यार्थे (for °स्यै)]

स ताः प्रोवाच राजा तु रावणो घोरदर्शनः ।
प्रचाल्य चरणोत्कर्षैर्दारयन्निव मेदिनीम् ॥ २६
अशोकवनिकामध्ये मैथिली नीयतामिति ।
तत्रेयं रक्ष्यतां गूढं युष्माभिः परिवारिता ॥ २७
तत्रैनां तर्जनैर्घोरैः पुनः सान्त्वैश्च मैथिलीम् ।
आनयध्वं वशं सर्वा वन्यां गजवधूमिव ॥ २८

इति प्रतिसमादिष्टा राक्षस्यो रावणेन ताः ।
अशोकवनिकां जग्मुर्मैथिलीं परिगृह्य ताम् ॥ २९
सर्वकामफलैर्वृक्षैर्नानापुष्पफलैर्वृताम् ।
सर्वकालमदैश्चापि द्विजैः समुपसेविताम् ॥ ३०
सा तु शोकपरीताङ्गी मैथिली जनकात्मजा ।
राक्षसीवशमापन्ना व्याघ्रीणां हरिणी यथा ॥ ३१ G 3.62.37 B 3.50.34 L 3.62.34

—c) Ś1 Ñ1 D5.7 प्राञ्जलिम(Ñ1 °श्यो च)र्धयित्वा तु, V3 D1-3 प्राञ्जलिंबद्ध(D1 °बंध, D2 °बद्ध)यित्वा तु(D2 स), V2 B1.3.4 प्राञ्जलिंबद्ध(B4 °लिं बद्ध)यित्वा तु(V2 B1 च) L(ed) अंजलिं बंधयित्वा तु —d) Dm1 D4 G1.2 जानकीं (for मैथिलीं) —After 25, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 ins.

1079* घोरबीभत्सरूपाणां राक्षसीनां महाबल ।
समन्ततो रक्ष्यमाणस्तां सीतां पर्यवारयत् ।
निःश्वासा राक्षसीनां तु कम्पयन्ति नभस्तलम् ।
भीषणाध्वरणाक्रम्य कम्पयन्त्येव मेदिनीम् ।

[B1 om. l. 1-2 —(l. 2) Ñ2 V1 D7 रक्षणाय (for रक्ष्यमाणम्) Ñ2 D5.7 सीतां तां (by transp.) —(l. 4) Ñ2 D5.7 भीषणैश्च (for भीषणाध्व) B2 [अ]शेषे (for [अ]क्रम्ये).]

26 a) Dm1 D4 ता (for ता) D4 G1 M3 चोवाच (for प्रोवाच) Dg1 Dt1 D6 T2.3 G3 [अ]सौ (for तु) —b) Dg1 Dt1 Dm1 D4 T2.3 G1.2 M1.3 घोरदर्शना (for °नः) —For 26ab Ś1 D1-3 subst.

1080* ताश्चोवाच स दुष्टात्मा राक्षसी राक्षसाधिप ।

[Ś1 (before corr. as above) दुष्टात्मा D2 स राक्षस्यो (for स दुष्टात्मा) D1.3 रावणो (for राक्षसी).]

—After 26ab, D4 reads 24c–25b.

—c) Dt1 D6 Ct प्रचल्य, D5 प्रचाय (for प्रचाल्य) Ś1 D1.3 सत्वचश्चरणोत्कर्षैर् (Ś1 °त्कर्षैर्) D2 प्रक्षोपाच्चरणोत्कर्षैर् —d) Ś1 धूनयन् (for दारयन्) —For 26cd Ñ V1 B1.3.4 D5.7 subst.

1081* उवाच राक्षसीस्ताश्च स्फुरमाणाधरानना ।

[V1 तास्तु V3 तत्र (for ताश्च) Ñ2 राक्षसा राक्षसाधिप (for the post. half).]

27 a) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.5.7 वनिकामेव(V1 °कामध्य D5 °का चैव) —b) Dg1 Dm1 D6 T G3 M1.3 इय (for इति) Ś1 D1.3 नयित्वा मैथिलीमिमा, D2 मैथिलीं नयतामिति —V2 V1 B1.3.4 D5.7 transp. 27cd and 28ab —c) M3 [इ]द (for [इ]यं) Dt1 रक्ष्यता (corrupt) (for रक्ष्यतां) Ś1 D1.3 गुप्त (for गूढं) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 तत्रैव(B1 °त्रय) वसतां(B4 °तीं) चापि (V1 चैव) —d) Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 D5.7 G1 परिपाल्यता

28 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 transp. 27cd and 28ab

—d) Ś1 D2 यथा च, Ñ2 V1 B3.4 D5.7 तथापि, Cmp as in text (for सर्वां) D1 यथा सर्वजनेयारे —b) D3 सान्त्व (for सान्त्वैश्च) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 चोदयन्(B4 °स) (for मैथिलीम्) —B3 reads 28cd in marg. —c) G2 वनें (sic) (for वशं) B1 D4 सीता (for सर्वा) Ś1 D1.3 मम वशः Dm1 D6 हि विवशा (for वशं सर्वा)

29 a) V3 प्रतिसमादेशा D2 प्रतिसमादिष्टा —b) D1 रावण वृत (sic) (for रावणेन ता) —D4 erroneously reads 31b in place of 29d and after corr. reads 29d to 31 (followed by 1084*) in marg. —d) V1 B4 T1.2 G2 M3 Cg प्रतिगृह्य (for परि°) Dt1 D6.7 T1.3 G1.3 M1 तु, Dm1 D4 ता, G1 वै (for ताम्) M3 जनकात्मजा (for परिगृह्य ताम्) M1 परिगृह्य तु मैथिलीं —After 29, D4 reads l. 2 of 1084* for the first time, repeating it in its proper place.

30 D4 reads 30 in marg. (cf. v.l. 29) —a) B1 कामप्रदैर्, Dg1 कामदुधैर्, D5 G2 कालफलैर्, Cmp as in text (for कामफलैर्) —b) G2 नित्य (for नाना) Dg1 युते (for वृताम्) Ś1 V1 D1.3 नानापुष्पं (Ñ1 °पुष्प) समायुतां(D1.3 °युता) D2 नानापुष्पफलैर्वृता —After 30ab, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins.

1082* दिव्यगन्धैः सुगन्धैश्च कुसुमैः सर्वतो वृताम् ।

[V1 B3 च कुसुमैः सुगन्धैः (by transp.) B3 वृतान्.]

—Ś1 om. 30cd —c) V1 illeg. (for सर्वकालमदैः) V2 B1.4 D5 [ए]व (for [अ]पि) V1 D2 कालनर्दैर् (D3 °मदैर्) °श्चैव, B2 कामप्रदैश्चैव (for कालमदैश्चापि) —d) D1.3 समुपनादि(D2 °शोभि)ता (for °सेविताम्) V2 नानापक्षि * * * (illeg.) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 नानापक्षिनिराकुला —After 30, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins.

1083* महारसमुखवाद्यैः मञ्जरैश्च ततस्ततः ।

[B2 मुखवाद्यैः D5 च मञ्जर (for च ततस्ततः).]

31 D4 reads 31 in marg. (cf. v.l. 29) —a) M1 [अ]पि (for तु) —G1 om. (hapl.) from 31c up to l. 1 of 1084* Ñ V1 B1.3.4 D5.7 राक्षसीवश यथा —d) D1.3 व्याघ्राणां (for व्याघ्रीणां) ⊕ Cg राक्षसीव भीमवित्कृत्रिमा राक्षसीनामित्यर्थः ⊕ —After 31, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T S ins.

G 3 62 38
B 3 56 36
L 3 62 33

न विन्दते तत्र तु शर्म मैथिली
विरूपनेत्राभिरतीव तर्जिता ।
पतिं स्मरन्ती दयितं च देवरं
विचेतनाभूद्भयशोकपीडिता ॥ ३२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

५५

राक्षसं मृगरूपेण चरन्तं कामरूपिणम् ।
निहत्य रामो मारीचं तूर्णं पथि न्यवर्तत ॥ १
तस्य संत्वरमाणस्य द्रष्टुकामस्य मैथिलीम् ।
क्रूरस्वरोऽथ गोमायुर्विननादास्य पृष्ठतः ॥ २
स तस्य स्वरमाज्ञाय दारुणं रोमहर्षणम् ।
चिन्तयामास गोमायोः स्वरेण परिशङ्कितः ॥ ३
अशुभं बत मन्येऽहं गोमायुर्वाश्यते यथा ।
स्वस्ति स्यादपि वैदेह्या राक्षसैर्भक्षणं विना ॥ ४

1084* शोकेन महता ग्रस्ता मैथिली जनकात्मजा ।
न शर्म लभते भीरु पाशबद्धा मृगी यथा ।

[D4 G1 3 M1 2 om l 1 —(l 1) Dt1 Dm1 D6 3 ग्रस्ता, M3 [या]विष्टा (for ग्रस्ता) —D6 reads l 2 for the first time after 29 —(l 2) M3 लेभे सा (for लभते)] —After 31, D1 ins

1085* एका सा देवराभर्त्रा राम रामेति मायया ।

32 ᵃ) Ñ1 विभेति सा (for न विन्दते) Ñ1 illeg for त्र तु शर्म मैथिली D3 G2 M1 च (for तु) B1 D1 शर्म तु तत्र (by transp) —ᵇ) Ñ1 illeg from तर्जिता up to स्मर in ᶜ Ś1 D1 3 रक्षिता, L(ed) वीक्षिता (for तर्जिता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विरूपनेत्राभिरुपेत्य रक्षिता(B2 दु खिता), G(ed) विरूपरूपाभिरुपेत्य वर्जिता —ᶜ) D2 यत्रि ह (for दयित) Dg1 T2.3 च(T3 हि) देवत, Dm1 D3 सलक्ष्मण G2 3 M1 2 च राघव (for च देवर) —ᵈ) Ñ1 हृदि (for भय) Ś1 D1 2 विचेतना क्षुद्भय, Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 विनिश्वसती भय

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 सीताक्रन्दन, Ñ1 रावणप्रतिषेध, Ñ2 D5 7 सीतारक्षण, V1 सीताहरण, B1 सीता विभुत्तिदर्शन, B3 4 अशोकवनिकाप्रवेश, D3 रावणप्रत्यागमन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om Ñ2 V1 D5 7 62 B4 D3 63 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 56 D1 4 59 M3 57 —After colophon G1 3 conclude with श्रीरामाय नम

55

☞ Before Sarga 55, Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dt1 D1-3 5-7 ins a passage which is relegated to App I (No 12) V2 illeg for 55 (cf v l 3 53 1) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 ᶜ) V1 निवर्त्यं (for निहत्य) —ᵈ) Ś1 D1 2 तूर्णमेव, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अथारण्यात्, Dg1 T3 पथि तूर्णं (by transp) D3 G2 M3 तूर्णं प्रति (for तूर्णं पथि) Dt1 D5 6 8 M2 3 निववृते, Dm1 T1 2 G Cg L निववर्ते (for न्यवर्तत) —After 1, Ñ1 (partly illeg) ins

1086* * * * * * * * न शङ्कमानोऽथ वत्स्वरम् ।
* * * * * * * * * * * रामो प्रति * * ।

2 ᵃ) M2 हि (for स) —ᵇ) M3 द्रष्टु रामस्य (for द्रष्टु कामस्य —ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 D4 T1 2 -स्वनो (for -स्वरो) Ś1 D2 [भा]शु, D1 [ऽ]थ, T3 स (for [ऽ]स्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 क्रूरस्वरो(Ñ2 °नो) भय(G[ed]°य)कृतो गोमायु पृष्ठतोऽनदत्

3 ᵃ) Ñ1 आकर्ण्य (for आज्ञाय) Ś1 D1-3 स त(D3 तत्) स्वर समाज्ञाय, B3 तस्या स्वर समाकर्ण्य, Dm1 D4 तस्य स्वरमथालक्ष्य, G3 M2 तस्य स स्वरमालक्ष्य(M3 °ज्ञाय) —ᵇ) Ñ2 V1 B1 3 4 व्याहृतं, D5 7 विकृत, M3 करुण (for दारुण) Ś1 Ñ2 V1 B4 D1 3 6 7 लोम (for रोम) —ᶜ) Ś1 Ñ2 D1-3 G2 3 M(M1 also as in text) Cvp एक प्रोवाच Ñ2 V1 B1 3 4 Dm1 D5 7 8 राम प्रोवाच, Dt1 D6 चकथामास (for चिन्तयामास) Ś1 D4 M3 गोमायु (for गोमायो) ❀ Cv चिन्तयामास गोमायोरिति सम्यक् । एक प्रोवाचेति पाठे स्वगतमिति बोध्यम् ❀ —B4 om from परि in 3ᵈ up to 5ᶜ —ᵈ) Dt1 G1 शङ्कित

4 B4 om 4 (cf v l 3) —ᵃ) Ś1 D1 3 घोरोऽयं, Ñ2 V1 B1 2 D5 7 रूक्षोऽयं (for मन्येऽहं) Ñ1 अशुभं बहुदु खोऽयं —ᵇ) Ś1 Ñ B1 2 Dt1 D2 6 8 Cm1 वाद्यते, D1 वक्ष्यते (sic), D3 वासतो (sic) (for वाश्यते) N1 तथा (for यथा) —After 4ᵃᵇ, B3 ins

1087* शङ्कितो राघवस्तत्र वचनं चेदमब्रवीत् ।

—Ñ1 partially illeg for ᶜ —ᶜ) B1 Dg1 Dm1 D4 T1 G3 M3 अपि (for अपि) B2 D5 7 वैदेह्यै —ᵈ) D1 राक्षस

मारीचेन तु विज्ञाय स्वरमालक्ष्य मामकम् ।
विक्रुष्टं मृगरूपेण लक्ष्मणः शृणुयाद्यदि ॥ ५
स सौमित्रिः स्वरं श्रुत्वा तां च हित्वाथ मैथिलीम् ।
तयैव प्रहितः क्षिप्रं मत्सकाशमिहैष्यति ॥ ६
राक्षसैः सहितैर्नूनं सीताया ईप्सितो वधः ।
काञ्चनश्च मृगो भूत्वा व्यपनीयाश्रमात्तु माम् ॥ ७

दूरं नीत्वा तु मारीचो राक्षसोऽभूच्छराहतः ।
हा लक्ष्मण हतोऽस्मीति यद्वाक्यं व्याजहार ह ॥ ८
अपि स्वस्ति भवेद्द्वाभ्यां रहिताभ्यां मया वने ।
जनस्थाननिमित्तं हि कृतवैरोऽस्मि राक्षसैः ।
निमित्तानि च घोराणि दृश्यन्तेऽद्य बहूनि च ॥ ९ G 3 64 0 B 3 57 10 L 3 64 0

D6 मक्षणेर, T2 मक्षित, G1 हरण (for मक्षण) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D6 2.5 7 रक्षोभ्यो लक्ष्मण (B1 रक्षण) विना (D1 यथा)

5 B1 om 5^{abc} (cf v l 3) —^{a}) Ś1 D1 2 राक्षसेन (for मारीचेन) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1-3 5 7 हि (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-5 7 G2 M2 Cg आक्रन्द्य (for आलक्ष्य) —^{c}) Ś1 विकृष्टे, Ñ B1 3 D6 7 प्र (N1 प्रा) क्रुष्ट, Dg1 T2 आक्रुष्ट, D1 3 आघुष्ट (for विक्रुष्ट) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 इति (for यदि).

6 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 त (for स) D1 स्वय (for स्वर) B4 G2 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) —^{b}) Ś1 D1 3 तत्र, Ñ2 तस्मिन् (for तां च) Ś1 D1-3 T2 च, T1 3 तु, M5 [अ]पि (for [अ]थ) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 व्यक्त हित्वैव मैथिलीं —After 6^{ab}, N2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

1088* स्वरमाकर्ण्य सवशो भविष्यति विचेतन ।
भयमूल्का च विक्रुष्ट स्नेहाद्विपक्लिन्नमानसा ।
विवशा लक्ष्मण सीता प्रेषयिष्यति विक्लुबा ।

[(l 2) D6 7 [इ]व (for च) B1 क्रक्ष (for वि°) Ñ2 B4 व्याधितम् D6 7 सत्रोदर्श —(l 3) D3 अवश (for विवश) B4 विक्लबा, G(ed) विह्वला]

—^{c}) Ś1 वा सहित, N1 वा प्रेषित, D1 प्रचादित D3 3 वा प्रहित, L(ed) [अ]प्यवाहित, Cg (एव) प्रपित (for [ए]व प्रहित) —^{d}) N1 समीपम् (for सकाशम्) —For 6^{cd}, Ñ2 V1 B1 3.4 D6 7 subst

1089* तया च प्रेषित क्षिप्र मत्समीप प्रयास्यति ।
नूनमेष्यति सौमित्रि सीतावाक्यप्रचोदित ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 प्रेरित (for प्रेषित) —(l 2) V1 सीतया च प्रचोदित (for the post half)]

7 ^{ab}) D1 प्र हतो, D3 सहितो (for सहितैर्) Ś1 D3 राक्षसेन हतो नूनम् (for ^{a}) —Ñ1 illeg from वा in ^{b} up to स्वर in 1090* M2 सीतायाम् (for °यास्) D4 वध ईप्सित (by transp) Ś1 D1-3 आख्यात सीतया तदा (D2 सह) (for ^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 नून रहसि रक्षोभि मैथिल्याश्चिन्तितो वध —After 7^{ab} Ś1 N1 D1-3 ins

1090* राक्षसेन मम क्रोधात्स्वरमावेदित मया ।

[Ñ1 illeg up to स्वर Ñ1 D1 आवेदित यथा (D2 तथा) L(ed) स्वर आवेदितस्तथा (for the post half)]
while Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

1091* मारीचेन वधोत्कृष्ट स्वरमालक्ष्य मामकम् ।
[V1 स्वरमाग त (for °लक्ष्य)]

—After 7^{ab} the sequence up to st 10 in Ñ2 is 1090* 10^{ab} 9^{cd}, 10^{cd} 7^c 8^{bcd} 10^{ef} (illeg for 10^e) 1097* 9^{ab}

—Before 7^c Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 6 7 read 10 —^{c}) Ś1 काञ्चनस्य, Ñ1 काञ्चनीय, D1-3 राजतश्च, G(ed) काञ्चन स (for काञ्चनश्च) —Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 7^d 8^a

8 For sequence in Ñ1 cf v l 7 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 8^a (cf v l 7) —^{a}) D11 D6 6 T1 (अ)थ, M1 च (for तु) —^{b}) Ś1 D1 यद्, L(ed) प्रव (for ऽभूच्छ) —Ñ2 illeg for ह ह in ^{d} up to रक्षो in the prior half of l 1 of 1092* —^{d}) G1 हा, M1 म (for ह) Ś1 D1-3 चेद्मयवीत, Ñ1 illeg (for व्याजहार ह) —After 8, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1092* तेन शब्देन रक्षोभिरव्यथ हि ध्रुवमन्तरम् ।
एवद्दृष्ट्वा महाघोर निमित्त लोमहर्षणम् ।
सीतामेव जनस्थाने जगाम मनसा द्रिधासु ।

[Ñ2 illeg up to रक्षो in the prior half Ś1 D1 3 om l 1 —(l 1) D1 लब्ध्वा (for लब्ध) B3 न (for हि) —G(ed) om l 2-3 —(l 2) D1 न तद् (for एवद्) Ś1 D1-3 महदद्भुत (for लोमहर्षणम्) —(l 3) D3 स्थाने (for स्थाने)]

—while G1 ins.

1093* लक्ष्मणस्तद्वच श्रुत्वा मत्सकाशमिहैष्यति ।
{ The post half = 6^d }

9 For sequence in Ñ1 cf v l 7 —^{a}) Ś1 N1 Dm1 D1-3 5 T1 3 द्वाभ्याम् Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 तस्यै Dt1 श्वाभ्य (sic) (for द्वाभ्यां) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 रहितायै (for °ताभ्यां) Ś1 N2 B1 3 4 Dg1 D6 7 T G1 महावने, Ñ1 मया विना, D1-3 वने मया (by transp) (for मया वने) —^{c}) Dt1 D6 जनस्थान (for °स्थान) G1 वै, Ct च (for हि) —^{d}) D3 हि (for ऽस्मि) —After 9^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 6 7 ins while Ñ1 ins after 9^{ab}, whereas Dg1 T ins after 12^{ab}

1094* इति सीता वरारोहा लक्ष्मण च महाबलम् ।
आजगाम जनस्थान चिन्तयन्नेव राघव ।

G. 3.64.10 B 3.57.10 L 3.64.8 इत्येवं चिन्तयन्रामः श्रुत्वा गोमायुनिःस्वनम् ।
आत्मनश्चापनयनं मृगरूपेण रक्षसा ।
आजगाम जनस्थानं राघवः परिशङ्कितः ॥ १०
तं दीनमानसं दीनमासेदुर्मृगपक्षिणः ।
सव्यं कृत्वा महात्मानं घोरांश्च ससृजुः स्वरान् ॥ ११
तानि दृष्ट्वा निमित्तानि महाघोराणि राघवः ।
ततो लक्ष्मणमायान्तं ददर्श विगतप्रभम् ॥ १२
ततोऽविदूरे रामेण समीयाय स लक्ष्मणः ।
विषण्णः स विषण्णेन दुःखितो दुःखभागिना ॥ १३
संजगर्हेऽथ तं भ्राता ज्येष्ठो लक्ष्मणमागतम् ।
विहाय सीतां विजने वने राक्षससेविते ॥ १४
गृहीत्वा च करं सव्यं लक्ष्मणं रघुनन्दनः ।
उवाच मधुरोदर्कमिदं परुषमार्तवत् ॥ १५

[Dg1 T transp l 1 and 2 (Dg1 T3 l 2 followed by 1095*) —(l 1) Ñ1 मैव सीता, Dg1 सीता न तु T सीता स तु (for इति सीता) D3 स (for च) —G(ed) om l 2 —(l. 2) Ś1 आजगामाश्रम तत्र, Ñ1 निवर्तस्व महावरितश् (for the prior half) N1 चिंतयामास (for °यन्व)]

—Thereafter T1 2 repeat 1095*

Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 9^{ef} —^{f}) Dm1 D8 G1 3 M1 [अ]ग्र, M2 सु (for उ्च)

10 For sequence in Ñ1, cf v l 7 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 read 10 before 7^{c} —^{a}) Ś1 इत्येव, Ñ1 तथा हि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 इतीव (for इत्येव) Ñ1 B1 D6 [अ]चिंतयन् (for चिन्तयन्) —^{b}) Ś1 B4 D1-3 भाषित, Ñ V1 B1 3 D5 7 वासित, Dm1 D4 6 8 G M निस्वन (for निःस्वनम्) —After 10^{ab}, Ś1 Dt1 Dm1 D1-3 5 8 ins, while Dg1 T3 ins after l 2 of 1094* T1 2 (both repeat [var.] after 1094*) M1 ins after 10^{cd} whereas G3 ins after 12^{ab}

1095* निवर्तमानस्त्वरितो जवेनाश्रममात्मन ।

[Dg1 T (T1 2 second time) वर्तताय (for निवर्तमानस्) T1 2 (both first time) G3 त्वरया (for त्वरितो) K(ed) अगाम (for जवेन) Dt1 Dm1 D8 आत्मवान्]

—After 10^{ab} Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1096* न्यवर्तत तदा रामो जवेनाश्रममण्डलम् ।

[V1 ततो (for तदा) Ñ2 [आ]श्रममात्मवान्]

—^{c}) Ñ1 illeg B1 [पु]व नयन, Dg1 D4 T M2 Cvp m g [अ]पनयनात्, D1 [अ]प्यपनय, M1 [अ]पि नयनात् (for [अ]पनयन) —Ñ1 illeg. for 10^{c} —^{f}) Ś1 D1-3 राक्षसैः, V1 B1 3 4 D5 7 चिंतयन् (for राघव) Ñ1 स विशङ्कित (for परि°) —After 10 N1 ins

1097* सीता जगाम मनसा लक्ष्मण च महारथम् ।

11 Ś1 V1 om 11–12^{b} —^{a}) Ñ2 B1 4 D5 7 मनसा शून्यम्, B3 मानस शून्यम्, Dm1 मनसा दीनम् D1-3 राघव तु तथा शून्यम् —^{b}) Ñ B1 3 4 D1 3 5 7 आसाद्य, D2 °गस्य (for °मासेदुर्) D8 lacuna for मृगपक्षिण and wrongly repeats from मा in 12^{a} up to ततो (for ततो) in 1099* —^{c}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 चक्रुर् (for कृत्वा) —^{d}) D2 वि (for च) Dt1 Dm1 D4 8 स्वनान् (for स्वरान्) M1 विस्वरा ससृजुर् ॐ Ck दीनमनसेति । उपलक्षिता इति शेष । जनस्थानमाजगामेति । जनस्थानवर्तिस्वाश्रममित्यर्थः ॐ

12 Ś1 V1 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{a}) Ñ2 D4 5 पश्यन् (for दृष्ट्वा) —After 12^{ab}, Dg1 T ins 1094* G1 ins 1095*, while D8 ins

1098* स्वस्ति स्यादिति सर्वेषामितो गन्तु प्रचक्रमे ।

—Dg1 om (hapl.) 12^{cd} —^{c}) Ś1 D1-3 अथ, Ñ1 illeg (for ततो). —After 12, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1099* स्वयं दीनतरो दीन सुखेन परिशुष्यता ।

[D5 7 दानतरो (for °तरो)],

while D3 ins

1100* मुमोह राम सहसा पपात भुवि शाखवत् ।
हा हा दैव मृत्नेव क्षणात्संज्ञामवाप्य च ।
गता सीतेति विलपन्प्रचचाल मुहु स्थित ।

13 Ñ2 V1 B1.3 4 D5 7 om 13^{ab} —^{a}) Ś1 अविदूरस्थ: D1 कतिदूरेथ, D2 नातिदूरेथ, D3 ततोदूरेथ, G1 2 M1 ततो निदूराद्, M2 ततोतिदूराद् —^{cd}) Dg1 Dm1 D1-4 8 T G1 2 M2 सुविषण्णेन (for स वि°) Dt1 D6 M3 विषण्ण स (M3 °ण्ण) विषण्णेन (for °) Ś1 D1 2 4 दु खितन स (D1 2 च) G2 दु खभागिना Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विषण्ण (B4 °वर्ण) त विषण्णो (B4 °वर्णो) वै (D5 °ण्णोसौ) दु खितं दु खितोऽब्रवीत् —After 13, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 16^{ab}

14 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 14^{ab} —^{a}) Ś1 D1-3 विजगर्हे, D6 M2 Cr k t स जगर्हे (for संजगर्हे) Dm1 D4 स (for त) —^{b}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 G1 2 M3 दृष्ट्वा (for ज्येष्ठो) D2 भ्रातरम् (for लक्ष्मणम्) G1 आगत- —Ś1 Ñ1 D1-3 om 14^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सीता विहाय तत्र शून्ये —M3 partially damaged for 14^{d} ॐ Cv जगर्हे इत्यस्यैव विवरणं गृहीत्वा च करमित्यादि ॐ

15 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 15 —^{ab}) Dg1 तु (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 करे सव्ये M3 damaged for सव्य लक्ष्मण Ś1 D1-3 लक्ष्मणाग्रज (for रघुनन्दन) ॐ Ct समगुण्ठक सन्निविष्टिताः स रामो लक्ष्मणस्य भ्राता सीता विहायागत लक्ष्मणं दृष्ट्वा । लक्ष्मण पञ्चम्यर्थे द्वितीया । लक्ष्मणस्य सव्यं कर गृहीत्वा

अहो लक्ष्मण गर्ह्यं ते कृतं यत्त्वं विहाय ताम् ।
सीतामिहागतः सौम्य कच्चित्स्वस्ति भवेदिति ॥ १६
न मेऽस्ति संशयो वीर सर्वथा जनकात्मजा ।
विनष्टा भक्षिता वापि राक्षसैर्वनचारिभिः ॥ १७
अशुभान्येव भूयिष्ठं यथा प्रादुर्भवन्ति मे ।
अपि लक्ष्मण सीतायाः सामग्र्यं प्राप्नुयावहे ॥ १८
इदं हि रक्षो मृगसंनिकाशं
प्रलोभ्य मां दूरमनुप्रयातम् ।
हतं कथंचिन्महता श्रमेण
स राक्षसोऽभून्म्रियमाण एव ॥ १९
मनश्च मे दीनमिहाप्रहृष्टं
चक्षुश्च सव्यं कुरुते विकारम् ।
असंशयं लक्ष्मण नास्ति सीता
हृता मृता वा पथि वर्तते वा ॥ २० G 3. 64 0 B 3. 57 23 L 3. 64 20

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

जगर्ह ॐ —c) Ś1 D1–3 रामो वचनम् (for मधुरोदकम्) —d) Ñ1 कान्तिमान्, D4 T2 M2 Cg आतिमत्, M3 मातिवत् (for आतवत्) Ś1 D1–3 इदं वाक्यं सुविमान्, G2 इदं वचनमार्तिमत् ॐ Cm मधुरोदर्कं सान्त्वोत्तरभाग परुषमाति-मद्वाद्यौ परुष अहो लक्ष्मणेत्यादि परुषमपि लक्ष्मणस्यादि मधुरम् । यद्वा सान्त्वो माधुर्यान्तर अथव परुषम् । इदं वक्ष्यमाणम् । आतवदार्ताहंमुवाच ॐ

16 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 16ab after 13.—a) Ś1 L(ed) पाप त्व, Ñ1 पाप त, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 वाक्या स्म, D1 निकृष्ट, D2 दारुण ते, D3 जाड्यं ते (for गर्ह्यं ते) —b) D1–3 G1 यस् (for यत्) Dm1 D2 G2.3 तु (for त्व) Ñ1 इहागत (for विहाय ताम्) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 त्वयेहा गच्छता कृता, L(ed) कृतवान्यद्विहाय ता —Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 om 16cd —c) Ñ2 सीता विना महाबाहो —d) Ś1 D1–3 अपि, Dt1 Dm1 D1 कच्चित् (for कच्चित्) Ñ1 Dg1 D4 T G M1.2 (sat hu also as in text) Cv इह (for इति)

17 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 नास्ति मे (by transp) —d) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 वनवासिभि, G(ed) वनसविभि (for °चारिभि)

18 a) Ś1 अभावान्येव, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अशुभान्येव Ś1 D1.2 चयानि, Ñ2 B1 D5.7 भूयिष्ठा (for भूयिष्ठं) D3 अशुभान्येवमतानि —b) D4 भूय (for यथा) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 न (for मे) —Ś1 D1–3 om 18cd —c) Ñ1 जीवत्या (for सीतायाः) —d) Ñ1 मीतायाः, G1 सद्भाव (for सामग्र्य) Dt1 Dm1 D4.5 G2 प्राप्नुयामहे (for °वहे) —For 18cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

1101* उताया अपि वैदेह्याः समग्रां प्राप्नुयामहे ।

(Ñ2 V1 D7 यदि D5 चैव (for अपि) Ñ2 B2 D5.7 प्राप्नुया न हि, G(ed) प्र प्नुयामहि)

—After 18, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 S ins

1102* जीवन्त्या पुरुषव्याघ्र सुताया जनकस्य वै ।
यथा वै मृगसंघाश्च गोमायुश्चापि भैरवम् ।
वाश्यन्ते शकुनाश्चापि प्रदीप्तामभितो दिशम् ।
अपि स्वस्ति भवेत्तस्या राजपुत्र्या महाबल ।

[(l 1) M3 जाबला G1 च (for वै) —Dt1 om l 2–4 —(l 2) T3 -संघाता (for -संघाश्च) Dm1 D4 G2 [अ]पि T [ए]व (for [अ]पि) —(l 3) D4 Ct वाशते (for वाश्यन्ते) M3 भावाश्च (for शकुनाश्च) M3 वमितो (for °तो) —G1 M om l 4 —(l 4) Dm1 D4 यस्या (for तस्या)]

19 Ñ1 om 19 —a) T1 हारण्य (for हि रक्षो) Ś1 D1–3 स्वरूपादि (for -संनिकाश) —b) Dt1 M3 मा (for मा) T1 G1 M1 अनुप्रयाति, G2 अभिप्रयात (for अनुप्रयातम्) Ś1 D1.2 प्रलोभ्य मा घोरमृगो (D2 °मृगो) ह्य रूप —For 19c–20b Ś1 D1.2 (D3 reads after 20) subst 1104* —For 19, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 subst

1103* अयं हि सत्त्वो मृगसंनिकाश
प्रलोभयन्मामपकृष्य दूरम् ।
हत कथंचिन्महता श्रमेण
मृगत्वमुत्सृज्य बभूव राक्षस ।

[(l 1) B3 न (for हि) —(l 2) V1 अपहृत्य (for °कृष्य) B2 दूरत (for दूरम्) —(l 4) B4 रक्ष (for राक्षस)]

20 G1 om 20 —a) Ñ1 दारुणमेव, Ñ2 B1.2.4 D5.7 दीनमिव, M3 दीन इव (for दीनमिह) B1 [अ]प्रहृष्ट, M3 प्रनष्ट (for [अ]प्रहृष्ट) —b) G2 विहार (for °कारम्) —For 19c–20b, Ś1 D1.2 (D3 reads after 20) subst.

1104* बलादिवोत्पत्य विकृष्य दूर
चकार परमात्स्वमात्मनाथाहम् ।
तथापि जाता विपिने भयार्ता
त्यक्ता मया रहिता राजपुत्री ।

५६

G 3 65 1
B 3 58 1
L 3 65 1

स दृष्ट्वा लक्ष्मणं दीनं शून्ये दशरथात्मजः ।
पर्यपृच्छत धर्मात्मा वैदेहीमागतं विना ॥ १
प्रस्थितं दण्डकारण्यं या मामनुजगाम ह ।
क्व सा लक्ष्मण वैदेही यां हित्वा त्वमिहागतः ॥ २
राज्यभ्रष्टस्य दीनस्य दण्डकान्परिधावतः ।
क्व सा दुःखसहाया मे वैदेही तनुमध्यमा ॥ ३
यां विना नोत्सहे वीर मुहूर्तमपि जीवितुम् ।
क्व सा प्राणसहाया मे सीता सुरसुतोपमा ॥ ४

पतित्वममराणां वा पृथिव्याश्चापि लक्ष्मण ।
विना तां तपनीयाभां नेच्छेयं जनकात्मजाम् ॥ ५
कच्चिज्जीवति वैदेही प्राणैः प्रियतरा मम ।
कच्चित्प्रव्राजनं सौम्य न मे मिथ्या भविष्यति ॥ ६
सीतानिमित्तं सौमित्रे मृते मयि गते त्वयि ।
कच्चित्सकामा सुखिता कैकेयी सा भविष्यति ॥ ७
सपुत्रराज्यां सिद्धार्थां मृतपुत्रा तपस्विनी ।
उपस्थास्यति कौसल्या कच्चित्सौम्य न कैकयीम् ॥ ८

[(l 2) D4 -रूप (for यातम्) —(l 3) D1 2 विजाने (for [अ]पि जाता) D3 द्रुतार्ता (for अथार्ता)]

—^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ध्रुव, D5 हता (for हृता). Ñ1 transp हृता and मृता Ñ2 om. first वा (subm) Ś1 D1 3 [अ]प भक्षिता, Ñ1 D3 परिम(D3 °र)क्षिता, Ñ2 V1 B3 4 D6 7 यदि वर्तते (for पथि वर्तते)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 3 5 लक्ष्मणदर्शन, B2 रामलक्ष्मणदर्शन, D6 7 लक्ष्मणसंदर्शन. —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om Ñ2 D6 7 64 V1 63 B4 D3 65 Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 3 57, D1 61, D4 60 D6 M2 58 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः.

56

V3 illeg for Sarga 56 (cf v l. 3 53) D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ^{ab}) D8 उ (for स) Ś1 D1 3 शून्ये दीन (by transp) Ñ1 Dt1 D6 G1 Cr l. t दीन शून्य(G1 °न्यो), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शून्य रामो, D1 शून्य दीन (for दीन शून्ये) G(ed) तथोशत्वा लक्ष्मण सोथ रामो दीनो भयाकुल . —^{c}) B1 वैदेह्या (for धर्मात्मा) G(ed) पर्यपृच्छत शून्य —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वैदेह्या(B1 धर्मात्मा) न विनागत.

2 ^{a}) Ñ1 अथ ता (sic) (for प्रस्थित) Ś1 D2 [अ]रण्ये (for [अ]रण्य) —^{b}) Ś1 सा (for या). Ñ1 ह्यनुजगाम ह. G2 अनुगता सती (for अनुजगाम ह).—^{c}) Ś1 न (for क्व). —^{d}) Ś1 हित्वा ता, V1 ता हित्वा, D1 या मुक्त्वा (for या हित्वा)

3 ^{b}) Ś1 दण्डके, B1 दण्डक. Ñ2 B1 D5 7 प्रति धावत (for परिधा°) D3 दण्डकारण्यवासिन .—^{c}) Ñ2 D6 7 दु खसहा सेव (for °सहाया मे).—^{d}) Ś1 D1-3 सीता सुरसुतोपमा (= 4^{d})

4 ^{a}) Ñ1 नेच्छामि(sic) (for नोत्सहे). Ś1 Ñ1 B1 3 D1-3 5 7 सौम्य, G2 (before corr as in text) तन्वी (for वीर).—Ś1 D1-3 om 4^{cd} —^{c}) M3 दु खसहाया (for प्राण°) Ñ2 V1 B1 3 4 क्व सा प्राणसमा सेव.

5 ^{a}) Dg1 Dt1 D4 T1 2 हि, Dm1 D8 G1 च, T3 वै (for वा) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 6 7 मृत्युत्वममर(D3 °प)त्वं च(Ś1 B1 D1 2 वा), G(ed) सिद्धत्वममरत्वं वा —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 पृथिवीं, Dg1 पृथिव्याम् (for पृथिव्याश्). Ś1 B1 3 4 D1 3 वापि, Dg1 अपि (for चापि) —^{c}) T1 2 G2 M1 ता विना (by transp) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 नव(V1 वर)हेमाभा, G1 तपनीयांगीं (for °याभां) —^{d}) M2 नेच्छेह (for नेच्छेय). —After 5, D5 ins. राम सीता लक्ष्मण श्री

6 ^{a}) Dm1 क्वचिद् (for कच्चिज्).—^{b}) B1 प्रियतमा (for °तरा) —^{c}) Dg1 D2 कश्चित् Ś1 B1 D4 प्रव्रजन, D5 °जने (for प्रव्राजन) Ñ1 तात, Dg1 Dt1 D4 T3 G1 M2 वीर (for सौम्य) —^{d}) D2 ते (for मे)

7 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 transp ^{ab} and ^{cd}. —^{b}) D1 [अ]गते (for गते). Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कृते वनगते मयि —^{c}) Ñ1 वैदेही, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सुखिता Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T3 कैकेयी (for सुखिता).—^{d}) Ś1 B4 कैकयी न, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T3 सुखिता सा(Ñ1 न, Dm1 D8 °ता), Ñ2 V1 B1 3 D1-3 5 7 G3 कैकयी न (for कैकेयी सा). ॐ Cg मत्रानेत्यनेन रामस्य हृदये कैकेयी स्वविनाशापेक्षेव वन प्रेषितवतीति सदा वर्तते। तदिदानीं सुखप्रश्नतकुपितासा भावज्ञान दृष्टमिति न्यायेन व्यक्तीकृतम् ॐ

8 G(ed) om 8 Ñ1 illeg. up to मृतपुत्रा in ^{b} —^{a}) Ś1 Dm1 D1 8 G2 3 ता पुत्रराज्य (G3 °ज्ञ), Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 सह पुत्रराज्ये (for सपुत्रराज्यां) T3 सपुत्र राज्या सिद्धार्था —After 8^{a}, T3 ins

1105* अयोध्या पालयिष्यति ।
मम माता तु शोकाता.

—^{c}) Ñ1 कुत्र स्थास्यति Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मे माता (for

यदि जीवति वैदेही गमिष्याम्याश्रमं पुनः ।
सुवृत्ता यदि वृत्ता सा प्राणांस्त्यक्ष्यामि लक्ष्मण ॥ ९
यदि मामाश्रमगतं वैदेही नाभिभाषते ।
पुनः प्रहसिता सीता विनशिष्यामि लक्ष्मण ॥ १०
ब्रूहि लक्ष्मण वैदेही यदि जीवति वा न वा ।
त्वयि प्रमत्ते रक्षोभिर्भक्षिता वा तपस्विनी ॥ ११
सुकुमारी च बाला च नित्यं चादुःखदर्शिनी ।
मद्वियोगेन वैदेही व्यक्तं शोचति दुर्मनाः ॥ १२
सर्वथा रक्षसा तेन जिह्मेन सुदुरात्मना ।
वदता लक्ष्मणेत्युच्चैस्तवापि जनितं भयम् ॥ १३
श्रुतश्च शङ्के वैदेह्या स स्वरः सदृशो मम ।
त्रस्तया प्रेषितस्त्वं च द्रष्टुं मां शीघ्रमागतः ॥ १४
सर्वथा तु कृतं कष्टं सीतामुत्सृजता वने ।
प्रतिकर्तुं नृशंसानां रक्षसां दत्तमन्तरम् ॥ १५
दुःखिताः खरघातेन राक्षसाः पिशिताशनाः ।
तैः सीता निहता घोरैर्भविष्यति न संशयः ॥ १६
अहोऽस्मि व्यसने मग्नः सर्वथा रिपुनाशन ।
किं त्विदानीं करिष्यामि शङ्के प्राप्तव्यमीदृशम् ॥ १७ G 3.65.16 B 3.58.17 L 3.65.15

कौसल्या) —^{d}) Dt1 क्वचित्. Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 Dt1 D5 T3 M3 Cm k t सौम्येन, Ñ1 वत्स न (for सौम्य न)

9 The sequence of st. from 9-13 in Ś1 is 9^{a} 11^{b} (reads also here repeating it in its proper place) 13^{ab}, 11^{c}-12^{d} 13^{cd} 1107*, 9^{bcd} (om 10) and 11^{ab} (^{b} repeated) —^{b}) Ñ2 गमिष्याम्याहमाश्रम, Ñ3 V1 B1.3.4 D5.7 गमिष्यामि पुरीं तत (B1.4 पुन) D2 मा गमिष्याश्रम पुन (sic) M3 गमिष्ये चाहमाश्रम —^{c}) Ñ1 Ct सवृत्ता, B3 स्ववृत्ता, Dt1 D4 सवृत्ता Dm1 सुनता, D6 सुद्रता (sic) (for सुवृत्ता) Ñ3 B1 D5.7 या वृत्ता, G3 वृत्ता वा M3 वृत्ता या (for वृत्ता सा) Ś1 D1-3 सुवृत्तया तया हीन V1 अवृत्ता परिवृत्ता सा, D6 सा सुवृत्ता यदि हृता —^{d}) D3 जीवित (for लक्ष्मण)

10 Ś1 (cf. v.l. 9) Dt1 D1-3 om. (hapl.) 10 —^{b}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 न(V1 ना)भिभाषेत मैथिली (B1 जानकी) —^{c}) Ñ1 D4 पुर, D6 पुर (sic), G3 प्राय (for पुन) N1 प्रहसती (for °सिता) Ñ3 V1 B1.3.4 D5.7 बाला (for सीता) —^{d}) Ñ3 V1 B1.3.4 D5.7 न विनङ्क्ष्यामि, Dg1 विनङ्क्ष्यामि हि, T3 विनश्यामीह (for विनशिष्यामि) Ñ1 ... मि तदा ध्रुव

11 For sequence in Ś1 cf. v.l. 9 Ñ1 illeg. up to यद् in ^{b} Dg1 reads 11^{ab} in marg —^{b}) G3 अपि (for यदि) D5 वानय (for वा न वा) —^{c}) Dm1 D6 क्वापि प्रमत्ते, D1 वनवचा सा (for त्वयि प्रमत्ते) —^{d}) V1 D3 सा (for वा) —For 11^{cd}, Ñ3 V1 B1.3.4 D5.7 subst.

1106* सीता त्वया विमुक्ता सा भक्षिता वा निशाचरैः ।

[V1 B1.3 प्रमुक्ता (for विमुक्ता) V1 वा (for सा) V1 D5 सा (for वा)]

12 For sequence in Ś1 cf. v.l. 9 —^{a}) D1.3 M3 सुकुमारा Ś1 बाला सा, D1.3 सा बाला (for बाला च) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dt1 D3 नित्य चा(Ś1 Ñ1 च)दुःखभागिनी Ñ2 B1.3 नित्यं च(B1 तु) दुःखदर्शिनी, V1 D4 नित्य वा(D4 चा)दुःख दर्शिनी, B4 Dm1 D6 नित्यं चा सुखदर्शिनी D1.3 नित्य च सुखभागिनी, D2 नित्य सुखदुःखभागिनी (hypm.) —^{c}) Ñ3 B3.4 D5.7 त्वद्वियोगेन —^{d}) Ñ D1.3.4.7 नित्य, V1 B1.3.4 दुःख M3 नून (for व्यक्त) Ñ3 V1 B1.3.4 D5.7 दुःखिता (for दुर्मना)

13 For sequence in Ś1 cf. v.l. 9 —^{a}) Ś1 D3 येन (for तेन) —^{b}) Dg1 T3 पापेन (for जिह्मेन) Ś1 D1.3 (इ)ह दुरात्मना D3 च दुरा° (for सुदुरा°) —^{c}) Ś1 रुदता D3 नदता —^{d}) T3 तदानीं (for तवापि) —After 13 Ś1 ins.

1107* त्वरित विनयाधीनो

14 ^{a}) Ś1 D1.3 श्रुत्वा (for श्रुतश्च) T1.2 तु (for च) B3 Dt1 D6 मन्ये, G3 सह (for शङ्के) D4.5 T1 G1 वैदेह्या (sic) (for °ह्या) —^{b}) Cr k स्वरस्तु, Cm स्वरश्च Ct as in text (for स स्वर) N1 illeg. for सदृशो मम Ś1 D1-3 त स्वर सदृश मम —^{c}) V1 त्रस्तया (for त्र°) Ś1 V1 B1 D1-3.5.7 हि (for च) M1 भतस्तया प्रेषितस्त्व —^{d}) Dm1 D6 G3 त्रातु (for द्रष्टु) V1 द्रष्टु शीघ्रमिहागत, B4 मां शीघ्र द्रष्टुमागत

15 ^{a}) Ś1 D1.3 न Ñ V1 B1.3.4 D5.7 ते Dg1 मे (for तु) Ś1 D3 कृतं N1 B3.4 पाप, N1 V1 B1(marg. also पाप) D5.7 वाक्य D1 लाक्य D3 चार्थ (for कष्ट) —^{b}) Ś1 Dg1 उत्सृज्य ता D1 उत्सृजतां (sic) D4 M3 उत्सृजतो (for °जता) —^{c}) B3 प्रतिकुर्वन् D3 गृहस्तन (for नृशंसानां) —^{d}) B3 D1 T3 राक्षसां (for रक्षसां) D3 दद्नतर (for दत्तमन्तरम्)

16 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.2.5.7 निर्जिता V1 D3 हर्षिता (for दुःखिता) Ś1 G3 M3 खरघातन —^{b}) Ś1 पिशिताशिन —^{cd}) N V1 B1.3.4 D5.7 भक्षिता (for निहता) M3 भक्षिता ना (for भविष्यति) Ś1 D1-3 तैः सीता पिशिताशैर्भक्षिता सा(Ś1 °ता) दुरात्मभिः

17 ^{a}) M3 Cg (ऽ)स्मिन् (for ऽस्मि) Ś1 D3 अपरे हिम भये मग्न, Ñ3 V1 B1.3.4 D5.7 अपारेऽस्मिन्भये मग्ना, D1.3 अपारेऽस्मिन्भये मग्न Cg अहोऽस्मिन्निति सचिरान् ...

G 3 65 17 H 3 58 18 L 3 63 16 इति सीतां वरारोहां चिन्तयन्नेव राघवः ।
आजगाम जनस्थानं त्वरया सहलक्ष्मणः ॥ १८
विगर्हमाणोऽनुजमार्तरूपं
क्षुधा श्रमाच्चैव पिपासया च ।
विनिःश्वसञ्शुष्कमुखो विषण्णः
प्रतिश्रयं प्राप्य समीक्ष्य शून्यम् ॥ १९
स्वमाश्रमं संप्रविगाह्य वीरो
विहारदेशाननुसृत्य कांश्चित् ।
एतत्तदित्येव निवासभूमौ
प्रहृष्टरोमा व्यथितो बभूव ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

—b) Ś1 D3 [अ]त्र न संशय, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 शोकसागरे, D1 2 नात्र संशय, D4 G1 रिपुकर्षण T1 2 M1 शत्रु (M1 रिपु)सूदन (for रिपुनाशन) —c) G1 2 कि न्विदानीं, G3 किं चेदानीं Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 करिष्यामि (for °ष्यामि) —d) Ś1 D1–3 ध्रुवं, Ñ1 कथं, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 प्राप्ता (V1 °प्त) (for शङ्के) V1 प्रासद्व्यम् (sic) B1 3 व्यसनम् (for प्रासव्यम्) —After 17, Ñ1 reads 3 57 23–25

18 Ñ1 om 18–19 Dt1 transp 18 and 19 —b) B1 2 D4 चिंतयन्निव, D3 चिंतयामास (for °यन्नेव) —d) G3 त्वरावान् (for त्वरया) G2 लक्ष्मणेन तु G(ed) त्वरमाण सलक्ष्मण —After 18, Ś1 D1 3 ins

1108* आगच्छन्पथि काकुत्स्थो निमित्तान्युपलक्षय वै ।
इन्द्रियैरप्रहृष्टैः स त्रस्तो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
अशोभनान्येव हि लक्षणानि
प्रादुर्भवन्त्यत्र ममाशुभानि ।
आयासमूलानि सुदीर्घकाल [5]
मार्तिं प्रदास्यन्ति न संशयो मे ।

[(l 1) D3 [उ]पलक्ष्य (for °क्षय) —(l 4) D1 3 [अ]प (for [अ]त्र) —(l 5) Ś1 दीर्घानि, D1 भूतानि (for °मूलानि) Ś1 न (for सु)]

19 Ñ1 om 19 (cf v l 18) Dt1 transp 18 and 19 —a) M2 3 आर्तरूप Ś1 D1–3 विगर्हमाणो म(Ś1 ह्य)नुजोत्तम(D1 2 °मो) वै —b) Ś1 श्रमाच्छोकाच्चैव, Dt1 D6 क्षुधा श्रमेणैव, D1 3 श्रमात्क्षुधा चैव (by transp) (for क्षुधा श्रमाच्चैव) ※ Cr g t श्रमात् बहुदूरधावनजात्, Ct श्रमाच्चैव इति प्राय पाठ ※ —c) Ś1 Dt1 Dm1 D1–3 5 6 S विनिश्वसन् Dg1 D3 T विवर्ण D1 विदीर्णे (for विषण्ण) —d) D1 प्रत्याश्रम (for प्रतिश्रय) —For 19 Ñ1 V1 B1 3 4 D6 7 subst.

1109* विगर्हयंल्लक्ष्मणमार्यवर्यो तदा
स्वमाश्रम दुःखभयशोककर्शित ।
विनि श्वसञ्शुष्कमुखस्वरान्वित
प्रतिश्रय शून्यमथाससाद स ।

[(l 2) Ñ2 D6 7 कर्शित, B3 पीडित (for °कर्शित) —(l 3) V1 B4 D6 7 विनिश्वसन् —(l 4) V1 प्रत्याश्रम (for प्रतिश्र°) B1 om स]

20 Ñ1 reads 20 after 1117* —a) Ñ1 स चाश्रमे Ś1 Ñ1 V1 Dt1 स(Ś1 च) प्रविगाह्य, Ñ2 B4 समवेक्ष्य(B4 °गृ)ह्य, B1 सपरिचिंत्य, B3 समवेक्ष्य, Dg1 स्वप्रविगाह्य D3 °प्रवि°, D5 7 सपरि°, D8 समवेक्ष्य G1 समविशन्स G(ed) त प्रवि° (for सप्रविगाह्य) Ś1 शून्य, D3 धीरो (for वीरो) —b) Ñ विहृत्य, B4 विगाह्य (for विहार) Ś1 D3 च ससार, Dg1 D5 अनुसृत्य, Dt1 अनुश्रित्य, D1 विससार D3 विचचार (for अनुसृत्य) Ś1 कांश्च, Ñ1 कश्चि (sic) Ñ2 V1 B1 4 D6 7 सर्वान् (for कांश्चित्) B3 विहाय सर्वाननुसृत्य देशान् —c) Ñ1 Dt1 एतद् (for एतत्तद्) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 एवेति (for इत्येव) Ñ V1 B1 3 4 D6 7 मध्ये (for भूमौ) Ś1 D3 तांश्चैव सर्वान्विपुलान्विचिन्त्य(D3 °चिन्वन्), D1 2 तांश्चैव सर्वान्निपुण(D3 °निपुणान्) विचीय —d) Ñ1 दुःखो स ×× (illeg), G3 प्रवेष्टुकामो (for प्रहृष्टरोमा) Ś1 D1 2 [अ]भवच्च, D3 बभूव स, D4 बभूव ह (for बभूव) ※ Cv एतत्तद्राक्षसीणां(योर्नि)वासस्थानं इत्येव। अन्ये पुनर्यत्पूर्वं शकित देवपदर्शनं तदेतदिति व्याचक्षते ※

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 3 (illeg after पा) रामोपावर्तन, Ñ2 रामप्रधान, V1 रामोपनयन, B1 3 4 D6 7 रामोपयान, D1 उपावर्तन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 3 D3 om, Ñ1 illeg, Ñ2 D6 7 65, V1 64, B4 D5 66 Dg1 Dt1 Dm1 D1 T G M1 2 58, D1 62 D4 61, D3 M3 59 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

५७

अथाश्रमादुपावृत्तमन्तरा रघुनन्दनः ।
परिपप्रच्छ सौमित्रिं रामो दुःखार्दितः पुनः ॥ १
तमुवाच किमर्थं त्वमागतोऽपास्य मैथिलीम् ।
यदा सा तव विश्वासाद्वने विरहिता मया ॥ २
दृष्ट्वैवाभ्यागतं त्वां मे मैथिलीं त्यज्य लक्ष्मण ।
शङ्कमानं महत्पापं यत्सत्यं व्यथितं मनः ॥ ३
स्फुरते नयनं सव्यं बाहुश्च हृदयं च मे ।
दृष्ट्वा लक्ष्मण दूरे त्वां सीताविरहितं पथि ॥ ४
एवमुक्तस्तु सौमित्रिर्लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
भूयो दुःखसमाविष्टो दुःखितं राममब्रवीत् ॥ ५
न स्वयं कामकारेण तां त्यक्त्वाहमिहागतः ।
प्रचोदितस्तयैवोग्रैस्त्वत्सकाशमिहागतः ॥ ६
आर्येणेव परिक्रुष्टं हा सीते लक्ष्मणेति च ।
परित्राहीति यद्वाक्यं मैथिल्यास्तच्छ्रुतिं गतम् ॥ ७ G 3 66 8 B 3 59 7 L 3 66 5

57

☞ V3 illeg from 1 up to 19. D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः.

1 a) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 M1 [आ]श्रमम्, Ś1 D1.2 उपावृत्तम्, B1 उपागत्य (with hiatus). D3 उपागच्छन्, D4 उपायातम्, G(ed.) समन्विष्य (with hiatus) (for °वृत्तम्). — b) Ś1 विमना, D1 व्यथितो, D5 व्यथया (for अन्तरा). — c) T1 सौमित्रे (sic). — d) Ś1 दुःखार्तिं, Dg1 Dm1 D6 G2.3 Cg दुःखार्दित (for °र्दित). G3 वच (for पुनः). Ñ3 D5.7 रामो दशरथात्मजः, V1 B1.3.4 रामो दुःखसमन्वितः, Dt1 D6 रामो दुःखादिदं वचः, D3 रामो दृढपराक्रमः.

2. B4 transp. 2ab and 2cd. — a) Ś1 D1-3 उवाच च, Ñ1 परिपप्रच्छ (for तमुवाच). — b) D1.2 हित्वा (sic) (for ऽपास्य). Ś1 D2 हित्वायातोऽसि मैथिलीं, N1 सीतां सन्त्यज्य निर्गतः. — For 2ab, Ñ2 V1 B1.3 D5.7 subst. and read after 2cd, while B4 ins. after 2cd (transp.):

1110* त्यासयमानमया दत्ता वने राक्षससेविते ।
कथं त्वं तां समुत्सृज्य मत्समीपमुपागतः ॥

[(l. 1) V1 त्यक्ता (for दत्ता). — (l. 2) Ñ2 सीतां, V1 तु तां, B4 तां (subm.). D5 त्वेनां (for त्वं तां).]

— Ś1 D1-3 om. 2cd-3. — c) Ñ2 V1 D7 सा तदा, B1.3.4 सा यदा (by transp.). Dg1 D4 यथा सा, D6 तदा च (for यदा सा). G1 यदि त्वयि तु विश्वासाद्. — d) G3 [s]पि (for वि). Dg1 हृता (for मया). N1 आश्रमे रहिता मया. Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मैथिली रहिते (V1 D5 °ता) शुभा. ※ Cv: परिपप्रच्छेत्युक्तया भूयोऽप्युवाचेति वचनं न तमुवाच परिप्रश्नेन कृतवानन्यत्कोऽप्यासीदिति मन्तव्यम् ※.

3. Ś1 D1-3 om. 3 (cf. v. l. 2). — ab) Ñ1 वा (for मे). Dt1 त्वा (for त्वां). M3 तु (for मे). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 पथैवागमनान्मेऽद्य (B1 °न्मे) सीतां सन्त्यज्य लक्ष्मण. — c) Ñ1 शङ्कमानं परं पापं, V1 विशङ्कमानं सपापं. — d) D6 सर्वं (for सत्यं). G3 व्यथते मनः.

4 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 स्पन्दते. — b) Ñ1 मम (for च मे). — c) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 दूरात् (for दूरे). D6 त्वया (for त्वां). — d) Dm1 D6 G3 तथा (for सीता). Ś1 D2 विरहिते (D2 °तं). Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.7 वने (for पथि).

5 a) D5 om. तु (subm.). — b) D4 reads शुभलक्षण in marg. Ñ2 B2 Dg1 Dt1 D3 G3 लक्षण (for लक्षणः). — c) Dt1 D6 दुःख (for दुःख). G3 भूयोऽपि दुःखसमाविष्टो. — d) Ś1 Dg1 D3 G2.3 दुःखितो, D6 दुः** (for दुःखितं). Ś1 D1-3 वाक्यम् (for रामम्). — For 5cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

1111* दुःखशोकसमाविष्टो राघवं वाक्यमब्रवीत् ।

6 a) Dt1 D6 ह्यहं (for स्वयं). V1 B3.4 Dg1 चारेण, Dt1 स्वेन (for कारेण). — b) G3 transp. तां and त्यक्त्वाहम्. Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 सीतां त्यक्त्वाह, G(ed.) त्व[ा]मागतः. — Ś1 N1 D1-3 T2 om. (hapl.) 6cd. — c) Ñ2 B1.3.4 D5.7 तयैवाहं, Dt1 तयैवाहं, M3 तयैवोक्तम् (for तयैवोग्रैः). V1 प्रदेशितस्तयैवाहं. — d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 तवस्त्वरं समुपागतः (V1 °मः, B4 °तं).

7 a) Ś1 V1 आर्येण, Ñ1 रक्षसा हि, Ñ2 B1.3.4 D5.7 M2.3 आर्येण हि, Dg1 Dt1 D1-4 Ct आर्येणैव (for °णेव). N2 D5.7 विक्रुष्टं तु (D5 °ष्टं स्व [sic]). Dg1 Dm1 D6.8 T1.2 G1 M Cv m g पराक्रुष्टं, C3 परामृष्टं, Ct h t as in text (for परि°). C3 आर्येण परमाकृष्ट. — b) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 Dt1 D1.2.5-7 M1 लक्ष्मणेति सुस्वरम् (Ñ V1 D5-7 M2 Ct °स्वर) ; D3 लक्ष्मणेति हि सुस्वर. — c) Ñ2 B1.3.4 D5.7 [अ]त्राहि वाक्य. V1 [अ]त्र हन्ता (sic) (for यद्वाक्यं). — d) B1 Dm1 D6 वैदेह्यास् (for मैथिल्यास्). V1 श्रुतिमागतं. B4 श्रुतिं गतः. Dg1 तु श्रुति गत. ※ Ch: आर्येण सह परिक्रुष्टं लक्ष्मणेन सुविस्तरम् । परित्राहीति यद्वाक्यं मैथिल्यास्तच्छ्रुतिं गतमिति प्राचीनः पाठः । लक्ष्मणेति परित्राहीति च सुविस्वरं सुष्टु शब्दं वाक्यम् आर्येण आर्यस्वरसदृशस्वरेण परिक्रुष्टं तत्तु मैथिल्याः श्रुतिं गतम् ※.

G 3.66.8
B 3.9.8
L 3.66.6

सा तमार्तस्वरं श्रुत्वा तव स्नेहेन मैथिली ।
गच्छ गच्छेति मामाह रुदन्ती भयविह्वला ॥ ८
प्रचोद्यमानेन मया गच्छेति बहुशस्तया ।
प्रत्युक्ता मैथिली वाक्यमिदं तत्प्रत्ययान्वितम् ॥ ९
न तत्पश्याम्यहं रक्षो यदस्य भयमावहेत् ।
निर्वृता भव नास्त्येतत्केनाप्येवमुदाहृतम् ॥ १०
विगर्हितं च नीचं च कथमार्योऽभिधास्यति ।
त्राहीति वचनं सीते यस्त्रायेत्त्रिदशानपि ॥ ११
किंनिमित्तं तु केनापि भ्रातुरालम्ब्य मे स्वरम् ।
विस्वरं व्याहृतं वाक्यं लक्ष्मण त्राहि मामिति ।
न भवत्या व्यथा कार्या कुनारीजनसेविता ॥ १२
अलं वैक्लव्यमालम्ब्य स्वस्था भव निरुत्सुका ।
न चास्ति त्रिषु लोकेषु पुमान्यो राघवं रणे ।
जातो वा जायमानो वा संयुगे यः पराजयेत् ॥ १३

8 ᵃ) B1 सभयात G(ed) सा तु चात (for सा प्रमात) T3 दृष्ट्वा (sic) (for श्रुत्वा) —ᵇ) Ś1 N V1 B1.3.4 D1.3.4.7 भवत् M1 भवत् M2 °दपि (for तव) —V1 om 8ᶜᵈ —ᶜ) D11 G3 भाषु (for माह) —ᵈ) Ś1 D1.3 वेद्धता Ñ B1.3.4 Dg1 D4.5.7 T G3 M2.3 रुदता (for रुदन्ती) V1 V B2 Dg2 D11 Dm1 D1.3.4.8 G1.3 M3 भयविद्रुता —After 8 Ś1 D3.5 ins.

1112* श्रूयमाणा चापि सा वाच रूक्षं भीमस्वरामथ ।
विस्वरं प्रविसुवन्ती जगाद इव दुन्दुभिः ।

[(l 1) Ś1 रूक्ष (for रूक्षां) —(l 2) L(ed) °सुवती (for °न्ती)]

9 ᵃ) V1 प्रदत्स्यमानेन D1.3 प्रचोद्य(D3 °च)मा° D3 प्रनोद° (for प्रचोद्य°) G(ed) प्रदिश्यमानेन तया —ᵇ) Ś1 V1 D1.3 तत V3 V3 B2.3.4 D5.7 तदा D3 -तरा (sic) G3 तथा (for तया) —ᶜ) Ś1 इत्युक्ता V1 B3.4 प्रत्युक्ता —ᵈ) Dg1 D11 Dm1 D4.5.6 G3 Ch.1 तत् (for वत्) V1 प्रत्ययाद्विभो D1.3 प्रत्ययाल्पया (for °न्वितम्) Ś1 इदं त्वा प्रति मन्मथा V3 V1 B1.3.4 D5.7 मया तव(B3 त)प्रिय काम्यया D1 कामाद्भावितचेतया

10 ᵃ) V1 V1 B1.3.4 D5.1 न (for तत्) V3 V1 B2.3.4 D5.7 लोके G(ed) सत्त्व (for रक्षो) V3 राक्षसं त न पश्यामि —ᵇ) Ś1 D1 यो राज्ये V1 B1 यस्तस्य V3 V1 B1.3 D11 D5.7 यो ह्यस्य D1 यस्याय T3 यत्तस्य M1 यत्तस्य (for यदस्य) V3 V1 B1.3 Dm1 D1.3.5.6 G M3 भावयेत् D11 D3 M1 भावहेत् (for आवहेत्) —ᶜ) V1 D5.3.4.6 निर्वृता B3 Dg1 Dm1 D1.3 निर्वृता (for निर्वृता) Dm1 D4 G3 C1 [ए स्व (for [भ वि) —ᵈ) V1 Dg1 D11 D2.6 T3 कस्यापि V3 V1 B1.4 D5.7 न कश्चित् B2 कस्यापि (for °प्येवम्)

11 ᵃ) V1 नीचं (for नीचं) D11 तु (for second च) B1 हि च पापिनार्क च B1 पापं च सुनार्थ च —ᵈ) Dg1 विधास्यति (for विधा°) —ᶜ) V3 V1 B1.3.4 D5.7 त्राय स्वेति वच सीते —ᵈ) V3 V1 B1.3.4 D1.3.4 त्राता (for त्रायेत्) —After 11 Ś1 reads 13ᵃᵇ

12 ᵃ) Ś1 D1.3 किंनिमित्तं V3 किंनिमित्तं हि G3.5 यन्निमित्तं तु (for किंनिमित्तं तु) —D11 reads mostly 12ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ś1 D1.3 ग्रापस्व (for विस्वर) B1 व्याकृत (for व्याहृतं) M1 व्याहृत करणं वाक्य Dm1 D1 G1.3 राक्षसेनरितं वाक्यं —ᵈ) V3 V1 B1.3.4 D5.7 सौमित्र (for लक्ष्मण) B1.4 पाहि (for त्राहि) G1 M2 transp लक्ष्मण and त्राहि Ś1 D1.3 लक्ष्मणेति सुदुःखित —For 12ᶜᵈ Dg1 T M3 subst while D11 D4.6 ins after 12ᶜᵈ G2 ins after 12ᵃᵇ

1113* राक्षसनरितं वाक्यं त्राहि त्राहीति शोभन ।

[D11 D4.6 त्रायस्व (for the first त्राहि)]

—B1 om 12ᵉᶠ —ᵉ) M3 transp न and भवत्या । [भ]त्र पी B3 [अ]न्यथा M1 कृथा (for व्यथा) —ᶠ) V1 B3 कुशाभिजनसंहिता V1 कौमारी°

13 Ś1 reads 13ᵃᵇ after 11 Dg1 reads 13ᵃᵈ in marg —ᵃ) B1 वैकृत्यम् Dm1 D1 G1 विक्लवम् D1 वैभाव्यम् (for वैक्लव्यम्) V3 V1 B1.3.4 D5.7 भावम् (for आलम्ब्य) Ś1 D1.3 मा गा दुःखं च वैक्लव्यं V1 विक्लवा भव मा ** (illeg) D11 D4.6 G1.3 M1.3 C1 भव विक्लवतो नु D3 दुःखं विक्लवमास्थाय —ᵇ) V1 D1.3 मुक्ता भव V3 D5.7 सुनिश्चिन्ता (for निरुत्सुका) —ᶜ) V1 V1 B1.3.4 D1.3.4.7 T1.3 G3 मानि (for ऽस्ति) B1 om (hapl) for रणे —ᵈ) V1 lleᵦ for पुमान्यो रा D1 T3 स पुमान् L(ed) पुमान्वै (for पुमान्यो) —ᵈ) V B1.4 D5.7 [ब] हि जनिष्यो (for जायमानो) V1 जातो न * जातव्या वा B3 जनिष्यन्त वा जातो वा M1.3 जन्मना जनिता वापि —ᶠ) M1 जायमान (for संयुगे यः) V1 सत्यमत्यद्भुतं च V3 V1 B1.3.4 D5.7 समरे यः (V1.3 B1 also) यः पराभवेत् —For 13ᵉᶠ Ś1 D1.3

1114* शूरुगा नाशिष्यो वा मिह दानवर्षिकन्यन् ।

[D1 वा दत्तं त (for मिह दानव) Ś1 D1.4 (for दानु)]

—After 13 Dg1 D11 Dm1 D4.6 S ins.

1115* भवता राघवं युद्धे सर्वे गतास्मरोऽपि ।

[D1 G1 M1.3 ... M1 C1 न रुक्ता (for भवत्)]

एवमुक्ता तु वैदेही परिमोहितचेतना ।
उवाचाश्रूणि मुञ्चन्ती दारुणं मामिदं वचः ॥ १४
भावो मयि तवात्यर्थं पाप एव निवेशितः ।
विनष्टे भ्रातरि प्राप्ते न च त्वं मामवाप्स्यसि ॥ १५
संकेताद्भरतेन त्वं रामं समनुगच्छसि ।
क्रोशन्तं हि यथात्यर्थं नैनमभ्यवपद्यसे ॥ १६
रिपुः प्रच्छन्नचारी त्वं मदर्थमनुगच्छसि ।
राघवस्यान्तरप्रेप्सुस्तथैनं नाभिपद्यसे ॥ १७
एवमुक्तो हि वैदेह्या संरब्धो रक्तलोचनः ।
क्रोधात्प्रस्फुरमाणोष्ठ आश्रमादभिनिर्गतः ॥ १८
एवं ब्रुवाणं सौमित्रिं रामः संतापमोहितः ।
अब्रवीद्दुष्कृतं सौम्य तां विना यत्त्वमागतः ॥ १९
जानन्नपि समर्थं मां रक्षसां विनिवारणे ।
अनेन क्रोधवाक्येन मैथिल्या निःसृतो भवान् ॥ २० G. 3. 66. 22 B. 3. 59. 22 L. 3. 66. 20

14 a) B1.4 G2 M1 इत्युक्ता (for उक्ता). — b) Ñ2 -चेतसा; V1 B1.2.4 -मानसा; M2 -लोचना (for -चेतना). Ś1 D1.3 पुनर्दी(Ś1 पुनर्दृ) रक्तलोचना; D3 पुनरा(?)क्रुद्धलोचना. — c) B2 D2 [अ]श्रु विमुञ्चन्ती (for [अ]श्रूणि मुञ्चन्ती). — d) M3 करुणं (for दारुणं). Ś1 D1-3 दारुणार्थम(D3 °मि)दं वचः; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 तदा मां परुषं वचः.

15 a) Ś1 D1.2 पापं (for भावो). G3 मम (for मयि). Dt1 Ct [अ]त्यर्थ- (for °र्थं). Ñ1 भावान्मम कृतेत्यर्थं. — Dm1 om. (hapl.) 15b–16c. Ñ1 illeg. from एव in 15b up to च in 15d. — b) D3 G2 पापचार-; M पापभाव- (for पाप एव). Ś1 D1-3 पापस्य हृदि वर्तते; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 पाप(B3 दुष्ट)भावोऽसि लक्ष्मण. — c) Ñ2 V1 B1.2.4 D4.5.7.8 G M1.2 विनाशं (for विनष्टे). G(ed.) भर्तरि (for भ्रा°). Ś1 D1.2 L(ed.) हार्थं; Dg1 Dt1 D6 T M3 प्राप्तुं; D2 ज्येष्ठे (for प्राप्ते). — d) V1 त्वं नैवं; G3 यदि त्वं; G(ed.) न स्वेनां (for न च त्वं). D1 तत् (for माम्). D3 transp. त्वं and माम्. Dt1 D4.5 T2 Ct भवाप्स्यसे. Ś1 Ñ2 B1.4 D5.7 त्वं(Ś1 न मे त्वं; B1 त्वं परं; B4 मां नैवं) समवाप्स्यसि; B3 मामारण्यामवाप्स्यसि; L(ed.) नवं त्वं समवाप्स्यसि.

16 Dm1 om. 16abc (cf. v.l. 15). — a) Ś1 D1.2 प्रेषितो; Ñ1 संहृतो; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.6.7 प्रहितो (for संकेताद्). — b) Ś1 B2 Dg1 D7 T3 समुप- (for समनु-). Ñ1 illeg. for गच्छ. M1 राघवं त्वनुगच्छसि. — Ś1 om. (hapl.) 16c–17b. B3 repeats 16cd after 17ab. — c) Ñ1 तथा; M2 यदा (for यथा). Ñ2 V1 B1.3 (both times).4 D5.7 क्रोशमानं तथा हि त्वं; D1-3 विक्रोशन्तं यथा ह्य(D3 °प्ये)नं. — d) V1 Dt1 Dm1 T3 G3 नैवम्; D1.2 न त्वम्; D3 नार्यम् (for नैनम्). Ñ2 V1 B3 (second time).4 D5.7 अभ्युपपद्यसे; B1 यदुप°; B3 (first time) समुप°; M3 अभ्यवपत्स्यसे. Ñ1 नैनं त्वं नाभिपद्यसे. — After 16, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 ins.:

1110* इयं सूते भ्रातरि मे मयि वत्स्यति मैथिली ।
न चाहमासां कुर्यां ते पाप प्रच्छन्नचारक ॥

[(l. 1) B3 मे भ्रातरि सूते (by transp.). — (l. 2) B4 -चारिक (for -चारक). Ñ2 D5.7 पापां प्रच्छन्नचारिकां; V1 पापप्रच्छन्नचारिणं (for the post. half).]

17 Ś1 om. 17ab (cf. v.l. 16). — ab) D3-5 शत्रुः (for रिपुः). Ñ1 -चारित्वात्; D4 -चार त्वं (for -चारी त्वं). — Ñ2 illeg. from 17b up to स्थैं in 17d. D1.2 मद्(D2 °मा)र्थमुपगच्छसि; D3 तदर्थमुपगम्यसे (for b). Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 नूनं प्रच्छन्नरूपस्त्वं रामं समनु(V1 B3.4 °मुप)गच्छसि. — After 17ab, B3 repeats 16cd. — c) Ś1 Ñ1 V1 B1.3 Dg1 Dt1 Dm1 D3.5-6.8 T [अ]न्तरं(Dg1 D3 °रे) (for °र-). V1 लिप्सुस् (for -प्रेप्सुस्). — d) V1 तथेनं; B3 तथैनं; D2 यथैनं; D3 यथेनं; T1.3 तदैनं; G2 तथैनं; G3 न चैनं (for तथैनं). B2 नाभिपद्यसे; Dt1 नाभिपद्यते; D3 भवि°; D7 चाभि°; G2 M3 नाभिपत्स्यसे (for नाभिपद्यसे). Ś1 D3 तत्रो ना(D1 भ्रा)भ्यवपद्यसे.

18 D3 reads from 18a up to संर in 18b in marg. — a) Ś1 Ñ1 D1-4 (s)त्थ; Ñ2 V1 B1.2.4 Dg1 Dt1 D5-7 T2 M1 तु; M2 (s)पि (for हि). Ñ1 मैथिल्या (for वैदेह्या). — cd) Dt1 reads from ष्ठ up to र्गत: in marg. Ñ2 V1 B4 D5.7 प्रस्फुरमाणौष्ठो; D3 °रमाणोऽपि (with hiatus), M3 °माणोष्ठम् (for °माणोष्ठ). B3 क्रोधेन स्फुरमाणौष्ठो (for c). Dm1 D4.6 T2 G M अभि (for अभि-). Ñ1 सद्मा ****; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 निःसृतोऽहमथाश्रमात् (for d). Ś1 D1-3 आश्रमात्स्फुरिताम(D1.2 °प्रो)ष्ठः क्रोधाद्विनिर्गतः.

19 D1 om. (hapl.?) 19. — b) Dg1 reads संताप in marg. Ñ1 संतापमागतः; D2 °पमोहितं (for °मोहितः). — c) Ś1 D2 न कृतं; Ñ V1 D2 दुःकृतं; T3 दुष्करं (for दुष्कृतं). — d) Ś1 य आश्रमात्त्वमागतः (sic); Ñ1 योऽश्रमादिह मागतः; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 यस्त्व(Ñ2 B2 D7 °त्व) मागम(Ñ2 D5.7 °त) आश्रमात्; Dg1 Dt1 D6 T2 M2 तां विना त्वमिहा(M3 यत्त्व हा (sic))गतः; D2.3 आ(D3 यो)श्रमात्त्वमिहागतः. — After 19, Ñ1 reads 22ab.

20 ☞ V2 resumes from here (cf. v.l. 3.53.1). — Ñ1 om. 20ab. — a) D3 जानन्ना (sic) (for जानन्). Ñ2 V B1.2.4 D5.7 वनस्थं (for समर्थं). Dt1 मा (for मां). — b) Dg1 T2 अपि वारणे; Dt1 D3 अपवारणे (for विनि°). B4 राक्षसानां निवारणे. — Ñ1 mostly illeg. for 20cd. — d) Dg1 नर्हितो; Dt1 Dm1 D4.5.8 T2 G2 M1.2 Ct निर्गतो (for निःसृतो). Ś1 D1.2 विमर्दं निःसृतस्त्वतः; D3 विमर्दं निःसृतोऽभवत्.

G 3.66.21 B 3.59.23 L 3.66.21 न हि ते परितुष्यामि त्यक्त्वा यद्यासि मैथिलीम् ।
क्रुद्धायाः परुषं श्रुत्वा स्त्रिया यत्त्वमिहागतः ॥ २१

सर्वथा त्वपनीतं ते सीतया यत्प्रचोदितः ।
क्रोधस्य वशमागम्य नाकरोः शासनं मम ॥ २२

असौ हि राक्षसः शेते शरेणाभिहतो मया ।
मृगरूपेण येनाहमाश्रमादपवाहितः ॥ २३

विकृष्य चापं परिधाय सायकं
सलीलबाणेन च ताडितो मया ।
मार्गीं तनुं त्यज्य च विक्लवस्वरो
बभूव केयूरधरः स राक्षसः ॥ २४

शराहतेनैव तदार्तया गिरा
स्वरं ममालम्ब्य सुदूरसंश्रवम् ।
उदाहृतं तद्वचनं सुदारुणं
त्वमागतो येन विहाय मैथिलीम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥५७॥

21 [a]) Ś1 D1-3 [illegible] Ñ V B1-4 D4-7 [illegible] (for हि ते). —[b]) Ś1 D2 [illegible] Ñ1 V B1-4 D4-5 G1 [illegible] Ñ2 D5-7 [illegible] D1 [illegible] (metr.) (for यद्यासि). —After 21[ab], Ñ1 ins.:

1117* [illegible] ।
[illegible] राक्षस ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । [5]
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।

[1] For l. 4-6, cf. 3.55.3-5.

—Thereafter Ñ1 reads 3.56.20. Ś1 om. 21[c]-22[b]. Ñ1 [illegible] 21[cd]. —[cd]) Ñ2 V B1-4 D4-7 [illegible] (for [illegible]). Dg1 T1 [illegible] D2 G1.2 M1-3 Cg [illegible] T2.3 [illegible], B(ed.) [illegible], Cm.k.t as in text (for [illegible]). Ñ2 V B1-4 D4-7 [illegible] (B1 [illegible]) [illegible] (for [illegible]) D1-3 [illegible] D2 [illegible].

22 Ś1 om. 22[ab] (cf. v.l. 21). Ñ1 reads 22[ab] after 19. —[a]) Ñ1 (with B2.3.4) [illegible] D1-3 D6 T C [illegible] D4-7 [illegible] G1 M1 [illegible] (for [illegible]). —[b]) [illegible] (for [illegible]) [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible] —D1-3 (D4, L?) 22[c]-23. Ñ1 om. 22[cd] —[c]) B1 D1 [illegible] Dg1 D1 [illegible] (for [illegible]). —[d]) Ś1 D1-3 [illegible] Ñ2 V B1-4 D1 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] M1 [illegible].

23 D1 om. 23 (cf. v.l. 22). Ñ1 reads 23-25 after 3.56.17. —[a]) Ñ1 illeg. for [illegible] V B1-4 [illegible] (for हि). —[b]) Ś1 D1-3 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]). —D1 om. 23[c]-24. Dg1 reads 23[cd] in [illegible]. —[c]) D1 तेन (for येन).

24 D1 om. 24 (cf. v.l. 23). For sequence in Ñ1, cf. v.l. 23. —[a]) Ś1 [illegible] Ñ1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ V B1-3 D1-3 [illegible] G1 [illegible] (for [illegible]). —[b]) [illegible] Ñ V B1 D1-3 [illegible], B1 [illegible], B1 D1 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D1-3 [illegible] Ñ1 B1 [illegible] (for च ताडितो) G1 [illegible] (for मया). D1 [illegible] —[c]) G1 [illegible], G1 M1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 T1 Cg [illegible] G1 om. (for च). G1 [illegible] Ś1 D1-3 [illegible] Ñ1 [illegible] Ñ V B1-4 D4-7 [illegible] (V B1-4 [illegible], B1 [illegible]) [illegible] D1 [illegible] —[d]) [illegible] (for [illegible]). Ś1 D1-3 [illegible] Ñ1 [illegible].

25 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 23. —[a]) [illegible] Ñ V B1-4 D4-7 [illegible] G1 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D1 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] D1 [illegible] —[b]) [illegible] B1-4 Dg1 D1-3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 [illegible] Ñ1 [illegible] D1 [illegible] D1 D1 T1 M1 Cr [illegible] M1 [illegible] D1 [illegible] G1 [illegible] (for [illegible]). —[c]) [illegible] (for [illegible]). —[d]) Ś1 Ñ V B1-4 D4-7 [illegible] (for [illegible]).

५८

भृशमाव्रजमानस्य तस्याधो वामलोचनम् ।
प्रास्फुरच्चास्खलद्रामो वेपथुश्चास्य जायते ॥ १
उपालक्ष्य निमित्तानि सोऽशुभानि मुहुर्मुहुः ।
अपि क्षेमं तु सीताया इति वै व्याजहार ह ॥ २
त्वरमाणो जगामाथ सीतादर्शनलालसः ।
शून्यमावसथं दृष्ट्वा बभूवोद्विग्नमानसः ॥ ३
उद्भ्रमन्निव वेगेन विक्षिपन्रघुनन्दनः ।
तत्र तत्रोटजस्थानमभिवीक्ष्य समन्ततः ॥ ४
ददर्श पर्णशालां च रहितां सीतया तदा ।
श्रिया विरहिता ध्वस्ता हेमन्ते पद्मिनीमिव ॥ ५
रुदन्तमिव वृक्षैश्च म्लानपुष्पमृगद्विजम् ।
श्रिया विहीनं विध्वस्तं संत्यक्तवनदैवतम् ॥ ६
विप्रकीर्णाजिनकुशं विप्रविद्धबृसीकटम् ।
दृष्ट्वा शून्योटजस्थानं विललाप पुनः पुनः ॥ ७ G 3 0 0 B 3 63 7 L 3 67 7

Colophon —*Sarga name* Ś1 V2 B3 D2 लक्ष्मण विगर्हण(D2 °णं) N1 लक्ष्मणाभिगमन, Ñ2 D6 7 लक्ष्मण कुत्सन V1 लक्ष्मणनिवर्हण, B1 4 D1 लक्ष्मणगर्हण(B4 °णा) D3 रामप्रकथन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 D2 om Ñ2 D6 7 66 V1 65 V2 69 B3 4 D5 67 Dg1 Dt1 Dm1 D3 T G M1 2 59 D1 63 D4 62 D6 M3 60 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः

58

☞ V1 B1 om Sarga 58 Ñ1 mostly illeg for Sarga 58 D2 begins with ॐ T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ᵇ) Dm1 G1 M [ध]धो, Cg t as in text (for [अ]धो) ⊕ Cm अधो अनन्तरम् आव्रजमानस्य आगच्छतः । वामलोचनस्यापि पदम् ⊕ —For 1ᵃᵇ Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D1-5 6 7 subst

1118* व्रजतस्तत्र तस्याथ वाम लोचनमस्फुरत् ।

[Ñ2 V2 B3 4 D6 7 व्रजमान(N2 V2 °ना)स्य D1 transp तत्र and तस्य]

—ᶜ) Dg1 अस्फुरच्च (for प्रा°) Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D1 5 6 7 प्रास्खलच्चास्फुरद्रामो G2 अस्खलच्चास्फुरद्रामो —ᵈ) Ś1 D3 5 [ए]नमस्फुरत्, Ñ2 B4 D6 6 7 [अ]स्य पावकः (for [अ]स्य जायते) V2 विस्तृतश्च प्रजायते

2 ᵃ) Ś1 Dm1 D1-3 5 G2 3 M1 उपलक्ष्य(Ś1 D1 3 °क्ष्य), Ñ2 V2 B3 4 D6 7 दृष्ट्वानि (for उपालक्ष्य) —ᵇ) Dg1 हि (for सो) —ᶜᵈ) Dg1 न T2 G1 2 M3 Cvp नु (for तु) —M3 damaged for सीताया D4 T2 G1 2 M1 3 Cvp च (for ह) Dm1 D3 G2 M2 व्याज(M2 ❋❋)हार पुनः पुनः (for ᵈ) Ś1 D1 3 अपि सीतायाश्च सा व्याजहार पुनः पुनः —For 2ᶜᵈ, Ñ2 V2 B3 4 D6 7 subst

1119* अपि क्षेमं प्रियाया मे भवेदिति जगाम स ।

[B3 जगाद V2 ह B3 4 प (for स)]

3 D5 om 3 Ś1 om 3ᶜᵈ D1 2 transp 3ᶜᵈ and 4ᵃᵇ —ᵃ) Ñ2 V2 B3 4 D7 इक्षित्वा पर्णशाला च —ᵈ) Ñ2 B3 4 D1-3 7 [उ]द्विग्नचेतन

4 D1 2 transp 3ᶜᵈ and 4ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D4 उद्भ्रम त्रिव, D2 उद्भ्र°, G1 M3 उ पत°, M3 उद्भ्राम्य° (for उद्भ्रम न्निव) —ᵇ) V3 illeg from प up to उन्मत्त in 10ᵈ Ś1 D1 2 वि(Ś1 नि)क्षिपे, N2 D6 7 व्यक्षिपद् Cr k विभ्रमन् (for विक्षिपन्) —ᶜ) Dg1 ततस् (for first तत्र) Ś1 Ñ2 B3 4 Dm1 D1-3 5 7 8 G2 जन, T2 °ज (for [उ]टज) —ᵈ) B3 4 अभिगम्य, Dm1 D3 अनु° (for अभिवीक्ष्य) —For 4ᶜᵈ G2 subst

1120* विक्षिपन्निव हस्ताद्दीन्यङ्गानि शोधयन्मुहुः ।
अपि क्षेमं नु सीताया इति पश्यन्समन्ततः ।

5 V2 illeg for 5 (cf v l 4) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B3 4 Dg1 Dm1 D2 5 6 transp रहिता and सीतया —ᶜ) T2 हि रहिता (for विरहिता) N2 B3 4 D2 3 7 दृष्ट्वा (for ध्वस्ता)

6 V2 illeg for 6 (cf v l 4) —ᵃ) G2 वृक्षेण, M1 पर्णैश्च (for वृक्षैश्च) —ᵇ) B1 Dt1 Dm1 D1 4 5 T G1 2 M म्लान (for म्लान) Ś1 D2 3 फलद्रुम, Ñ2 B3 4 D1 6 7 M1 2 फलद्विज(B3 °ज [sic] M1 3 °जै), Dg1 T2 G2 °द्विजै G2 द्रुमकुरे (for मृगद्विजम्) —ᶜ) M2 च (for वि) Ś1 N2 D1-3 6 7 अपि च(N2 D6 7 तु) (for विध्वस्तं) B3 4 श्रिया विरहितमपि (unmetrical) —ᵈ) D2 G1 2 दैवत (for दैवतम्) Dt1 Dm1 D2 3 G2 सत्यक्त वनदैवतैः

7 V2 illeg for 7 (cf v l 4) —ᵃ) Ś1 D1-3 [आ]कुलाजल (for [अ]जिनकुश) —ᵇ) Dg1 T2 विप्रलुप्त, Dt1 Dm1 D3 अप°, M1 2 प्रविन्यस्त (for विप्रविद्ध) Ś1 D3 तृणीघट, Dg1 Dm1 बृषी(Dm1 °शी)कट N2 B3 4 D5 6 7 विप्रकीर्ण(D1 2 °वृद्ध)तृणा(Ñ2 D6 7 °णी)घन —ᶜ) Ś1 Ñ2 B3 4 D1 6 7 T दृष्ट्वा शून्य वन(T1 2 Ck °नि)स्थान —ᵈ) Ś1 D1 2 G2 मुहु विल L (ed) [अ] तिदुःखित (for पुनः पुनः) ⊕ Ct वटन्वसितादेशाश्रमो पितोऽज्य । वणमीषमयीभाजन कथरपि सन्निहितमपरीत्य ⊕

G 3.60.8 B 3.60.8 L 3.67.7 हृता मृता वा नष्टा वा भक्षिता वा भविष्यति ।
निलीनाप्यथवा भीरुरथवा वनमाश्रिता ॥ ८
गता विचेतुं पुष्पाणि फलान्यपि च वा पुनः ।
अथवा पद्मिनीं याता जलार्थं वा नदीं गता ॥ ९
यत्नान्मृगयमाणस्तु नाससाद वने प्रियाम् ।
शोकरक्तेक्षणः शोकादुन्मत्त इव लक्ष्यते ॥ १०
वृक्षाद्वृक्षं प्रधावन्स गिरींश्चापि नदान्नदीम् ।
बभूव विलपन्रामः शोकपङ्कार्णवप्लुतः ॥ ११
अस्ति कच्चित्त्वया दृष्टा सा कदम्बप्रिया प्रिया ।
कदम्ब यदि जानीषे शंस सीतां शुभाननाम् ॥ १२
स्निग्धपल्लवसंकाशां पीतकौशेयवासिनीम् ।
शंसस्व यदि वा दृष्टा बिल्व बिल्वोपमस्तनी ॥ १३
अथवार्जुन शंस त्वं प्रियां तामर्जुनप्रियाम् ।
जनकस्य सुता भीरुर्यदि जीवति वा न वा ॥ १४
ककुभः ककुभोरुं तां व्यक्तं जानाति मैथिलीम् ।
लतापल्लवपुष्पाढ्यो भाति ह्येष वनस्पतिः ॥ १५

8 V2 illeg for 8 (cf v l 4) —a) V2 Dg1 D7 हृता Dm1 D4 G त्रि, D2 च (for first वा) —b) Ś1 D1 3 तपस्विनी (for भविष्यति) —c) B4 Dg2 विलाना G1 लीना वा V2 B3 4 D5 7 हि, T1 2 तु (for [अ]पि) D1 भीता (for भीरुर्) —Dt1 reads 8d in marg —d) V2 B3 4 D4 7 यदि वा D1 [अ]प्यथवा (for अथवा) Ś1 [अ]रण्यम् (for वनम्) ⊛ Cg अथवा निलीनतया भीरु भवा गूढं वनमागता ⊛

9 V2 illeg for 9 (cf v l 4) —b) Ś1 D2 3 [इ]त्यथ वा V2 B3 4 D4 5 7 G1 2 M [अ]पि हि वा (B3 4 वा, B4 हिता) D1 [इ]त्यथ वा (for [अ]पि च वा) —d) Ś1 D1 3 4 5 जलाय —After 9 B3 reads 12ab

10 V2 illeg up to उन्मत्त in d (cf v l 4) B3 reads 10–11 in marg —a) G1 2 यत्ता (for यत्नान्) Ś1 B3 D1 2 [ऽ]पि, D5 हि (for तु) —b) D5 यत्र (for वने) —After 10ab Ś1 D1 2 ins

1121* जनकस्य सुता भीरुस्तथ पश्यन् राघवः ।

—After 10ab D3 reads 11cd —Ś1 D1 2 om 10c–12b —c) B3 क्रोधाद्; Dt1 Dm1 D4 8 धीमान् (for शोकाद्) —d) D7 उन्मत्तो लक्ष्यते यथा

11 Ś1 D1 2 om 11 B3 reads 11 in marg (cf v l 10) —a) V2 D5 धावन्ति च B3 °धन्न, D7 तद् धावति (corrupt) (for प्रधावन्स) —b) D4 G1 M3 4 गिरींश्च (G1 °रिं चा)थ, T1 2 गिरश्चाद्रि (for गिरींश्चापि) V2 B3 D4 7 नदीं नदस् (by transp) V2 नद्यास्तथा B3 वना-न्यपि Dt1 D4 Ct नदान्नद G1 °द्यः (for नदान्नदान्) D5 °त्यब्धिं वनाद्वनं ⊛ Ct नदान्नद नदान्नदीं नद्यम्। जाता पङ्कपतद् । नारा इति लोकप्रसिद्धम्। नदा पश्चिमप्रवाहा इति कतक । पश्चिमप्रवाहाश्च नदि नदः पूर्वप्रवाहाश्चेति ज्ञेयम् तद् ⊛ —D3 reads 11cd after 10ab —c) Dt1 D5 बभ्राम (for बभूव) Dm1 D4 G2 बभ्राम विपिन दुःख D3 न पश्यन्स वदा रामः —d) B4 -पङ्कार्णव, Dt1 -शोकार्णव-, G1 मानार्णव- (for -पङ्कार्णव) V2 Dg1 D4 6 T2 M1 Cm शोकार्णव (V2 °ग्रह)परिप्लुतः D4 7 G2 शोक(G2 दुःख)पङ्कार्णव-प्लुत ⊛ Cm उन्मत्त इवास्य हृदयस्य शोकक्लिष्टस्य सदा धनाय । शोकरक्तेक्षण इव शोकादुन्मत्त इव शोकपङ्क-विन विलपन्निव शोकार्णवपरिप्लुत इव लक्ष्यत इति सन्दर्भः ⊛

12 Ś1 D1 2 om 12ab (cf v l 10) —B3 reads 12ab after 9 —a) Dg1 D4 G3 M3 Cm p g कार्य (for अस्ति) Dg1 T M1 2 Cm p कच्चित् (for कच्चित्) Dt1 दृष्टा (for दृष्टा) —V2 illeg for 12b —b) B3 D2 मम Dm1 च न D5 -वन (for प्रिया) B4 D5 7 M1 मम G2 om. (for प्रिया) —c) V2 वा शास (for कदम्ब) Ś1 हि व L(ed) ननु (for यदि) —d) Ś1 मम (for शंस) M3 प्रियाननाम् V2 B3 4 D4 7 निशंस (V2 °क) कथयस्व मे ⊛ Ct यद्यपि । यदा यदि प्रसादमिच्छति ⊛

13 a) Ś1 V2 D1–3 -पल्लवसच्छ(D2 °प D3 °हि) V2 B3 4 D4 7 पल्लवसच्छाय (B3 °या) Cm g °संकाशा (for -पल्लवसंकाशा) —b) V2 D1 7 नात (sic) (for पीत) D1 -वासनीं (sic) (for -वासिनीम्) —After 13ab M3 reads 16cd —c) Ś1 D2 3 6 शंस त्व (for शंसस्व) V2 V3 B3 4 Dt1 Dm1 D3 5 7 सा दृष्टा M3 दृष्टा सा (for वा दृष्टा) —d) Dg1 D1 2 6 -स्तनीं Cg as in text (for -स्तनी)

14 a) V2 V3 B3 4 D4 7 G2 3 M1 2 शासस्व (for शंस त्व) —After 14a D3 reads सीता शुभानना and then wrongly repeats 13 —b) Ś1 N2 B1 D2 3 4 7 प्राज्ञ (for प्रियां) D1 प्रियां म जीवितप्रिया —D1 om. (hapl.) 14c–16 —c) Dg1 D2 3 सुता (for सुता) V2 D2 3 भीरु Dg1 Dt1 D6 तन्वी (Dg1 °न्वीं) M3 भीता (for भीरुर्) —d) Dg1 D3 जानाति (D2 °ति) (for जीवति)

15 D3 om 15 (cf v l 14) —a) V2 V3 D4 7 T G M1 2 Cv p ककुभोरु Cl p as in text (for ककुभो) Ś1 कदम्ब कदम्बोरु वा —b) Dm1 D4 5 जानाति Ś1 D1 मैथिलीम् D1 2 [अ]न्य(D3 म) प्रिया (for मैथिलीम्) V2 B3 4 D3 अथ व्यक्तं तं हि (D3 ह्य) V2 अथ नूनं विजानाति ⊛ Cg कचित्ककुभोरुमिति पदविभागः ककुभोऽर्जुनविशेषः । कदम्बप्रिया बिल्व बिल्वोपमस्तनीत्यत्र द्रष्टव्या ⊛ —V2 om-

भ्रमरैरुपगीतश्च यथा द्रुमवरो ह्ययम् ।
एष व्यक्तं विजानाति तिलकस्तिलकप्रियाम् ॥ १६
अशोक शोकापनुद शोकोपहतचेतसम् ।
त्वन्नामानं कुरु क्षिप्रं प्रियासंदर्शनेन माम् ॥ १७
यदि ताल त्वया दृष्टा पक्वतालफलस्तनी ।
कथयस्व वरारोहां कारुण्यं यदि ते मयि ॥ १८
यदि दृष्टा त्वया सीता जम्बु जाम्बूनदप्रभा ।
प्रियां यदि विजानीषे निःशङ्कं कथयस्व मे ॥ १९
अथवा मृगशावाक्षीं मृग जानासि मैथिलीम् ।
मृगविप्रेक्षणी कान्ता मृगीभिः सहिता भवेत् ॥ २०

G 3. 0 0
B 3 60 13
L 3 67 18

15^cd —^c) D4 G M Cg यथा, Cv तथा (for स्वत) D3 reads पल्लव in marg Dt1 पुष्पाग्रो (for °ह्यो)

16 D5 om 16 (cf v l 14) —^a) D2 उपदर्शयन् (for °गीतश्च) —^b) Dm1 D4.8 G1 M3 Ct तथा Dt1 Dm1 D4.8 Ct [क]लि (for [श]यम्) Ś1 D2 सर्वत्रापि विभूषित (D2 °र्भूषित) Ñ2 B3.4 D7 यथाय सु(B2 °र्थश्च)महोत्कृत, V2 विभ्रद्रूपमनुत्तम —V1 reads 16^cd after 13^ab —^c) Ś1 V2 D1.2 वि(D2 स्व)जानीते, Dt1 विना–, G1 स्य° (for विजानाति) S1 D2 तिलकोपमा, D1 °कोकवल (for °कप्रियाम्) —After 16, V2 (mostly illeg) ins

1122* मैथिली * * * * * * * * * * * ।

17 ^a) V2 अथवेमां वरारोहा —^b) Dt1 D4 चेतन (for °सम्) ※ Cg स्ववचनकरणात् स्वौति । शोकापनुदेति । पचाद्यच् गुणाभाव आर्ष ※ —V2 om 17^cd —^c) B1 कुरुष्वार्तं (for कुरु क्षिप्रं) Ś1 D1.2 विशोकं कुरु शीघ्रं त्व(D2 °व शीघ्र) Ñ2 D5.7 त्वत्समान कुरुष्वार्तं —^d) Ś1 Ñ2 B3.4 Dm1 D1-3.5.7.8 G1.2 M3.7 सद्दर्शनाद्धि (for °नेन)

18 ^a) Ś1 त्वयापि सा, Ñ2 D5.7 ना तु त्वया, D1.2 त्वया ताल (by transp) D2 त्वया द्रुम (sic) (for ताल त्वया) B3.4 सा यदि स्यात्त्वया दृष्टा(B4 सीता) —^b) Ñ2 B3 D5.7 तरु(B3 तृण, D5 °स्त)तान (for पक्वताल) Dg1 Dt1 D4.8 T1.2 G3 [उ]पम , D3 निभ , G2 पद् (for फल) Ś1 V2 D1.2 G2 ताल(D1 ताल [sic])पक्व(V2 तरुफल, G1 पक्वलाभ [sic])निभस्तनी —^d) Ś1 B3.4 D1.2 करुणा (for कारुण्य) V3 सीता सुरसुतोपमा —After 18, D1 ins

1123* रम्भा जानाति रम्भोरु सादृश्यात्त्व सदाय ।
कथयस्व महाभागां यदि जानासि मे प्रियाम् ।

19 Ñ2 B3.4 D5.7 om 19-28 —^a) Dt1 D4 नवो (for सीता) —^b) Dg1 Dm1 D8 T2 G2 नवो, Cg as in text (for जम्बु) Dg1 D4 G2.3 M2 Cg जम्बुफलोपमा(G2.3 °मा), Dm1 D6 T2 जम्बुफलप्रिया, G1 °नदोपमा (for °नद प्रभा) Dt1 D4 T1 जाम्बूनदसमप्रभा ※ Cv जम्बूफलोपमम्य वर्णत , Cm प्रियाधरेन जम्बूफलोपमत्व न तु वर्णत ।, Cg जम्बु जम्बूवनयोर्हस्व इति हस्वः । जम्बूफलसमानवर्णेति पुरोप । प्रियाधरादरेण जम्बुफलोपमत्व ※ —For 19^ab, Ś1 V3 D1-3 subst

1124* जम्बु जम्बूफलोष्ठी सा यदि दृष्टा भवेत्त्वया ।

[V2 चरू- (for न तु) V3 D2 त्व D1 त्रु D2 त्व (for जम्बू) Ś1 ज्ल पू ं (sic) D3 °श्रेत (for °नद्यौ) Ś1 मा दृष्टा च त्वया यदि (for the post half)]

—^c) B3 Dt1 D6 विजानासि (for °नीषे) Ś1 D1-3 प्रियां चाप्यथवाम्, V3 मैथिलीं मधुरभाषा (sic) —^d) V2 नि शङ्क , G3 नि शठ , G2 नि सग (for नि शङ्कं) —After 19 Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 S ins

1125* अहो त्वं कर्णिकारस्य सुपुष्पैः शोभसे भृशम् ।
कर्णिकारप्रिया साध्वी शंस दृष्टा प्रिया यदि ।
चूतनीपमहासालान्पनसान्कुरवांस्तथा ।
दाडिमानपि तान्गत्वा दृष्ट्वा रामो महायशाः ।
बकुलानथ पुंनागांश्चन्दनान्केतकांस्तथा ।   [5]
पृच्छन्रामो वने भ्रान्त उन्मत्त इव लक्ष्यते ।

[(l 1) M1 कर्णिकारस्य Dg1 Dt1 D4.8 पुष्पित , D8 सुपुष्पे (for सुपुष्पैः) Dg1 T1 M3 शोभसे (for °से) —(l 2) Dm1 D4.8 T1.2 M1.2 प्रिया साध्वी (for प्रियां साध्वीं) Dt1 D8 G3 transp प्रिया and यदि —(l 3) Dt1 कुन्ताल (for चूत नाप) T1.2 G3 कुरवाण्डवान् G3 M1.2 °वानथा(G3 °था) (for °वास्तथा) M3 जानन्कुरवांस्तथा (for the post half) —(l 4) T1.2 अमलान् G1 अनिलान् (for अपि तान्) G2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Dm1 D8 G3 महाबल (for °यशा) ※ Cm पाठिलान् ताम पश्यपरलौनि शेर । व्यत्यय इयत्व रामशब्दो निरेच्छन । मूच्छन्मूर्च्छादि श्लोकद्वयमेव रचम् । तेनैषो रामाप्यो वाच्यः । अन्यस्तु रूढ ※ —(l 5) Dm1 D8 चन्दनान् (for चन्दनान्) —For l 5 Dg1 D4 S subst

1125(A)* मल्लिका माधवीश्चैव चम्पका नवमालिका ।

[M3 मल्लिकान् D4 G1.2 M3 माधवीषु (for माधवीश्च) G2 M1 केतकाश्च (for °नीश्च) G3 तदा (for तथा)]

20 Ñ2 B3.4 D5.7 om 20 (cf v l 19) —^a) Ś1 D1 अथ त्व (for अथवा) V2 अथ * * * * * वा —^b) M3 मृगो (for मृग), V2 M3 जानाति (for °सि) Ś1 V2 D1.2 जानकीं —^c) S1 विप्रेक्षिणी Dm1 D8 विप्रेक्षणा, L(ed) विक्षोभिणी (for विप्रेक्षणी) —^d) D2 वने (for भवेत्) Ś1 V2 D1.2 मृगीभिः सहिता वन ※ Cv अथवा मृगशावाक्षीमित्यादि । हा सीतेत्येवमर्थकमेक वाक्यम् । आत्मनोऽपि करुणान्यवस्थानिविकरणानि च वाक्यानि च भवति । Ct मृगीभिः सहिता भवेदित्यादौ संभावनायां लिङ् । तत्र तत्र संभावनानीनि मृगविप्रेक्षणीत्यादि(Ct °वाक्य) ※

G 3 ० ०
B 3 ६० 8
L 3 67 7

हृता मृता वा नष्टा वा भक्षिता वा भविष्यति ।
निलीनाप्यथवा भीरुरथवा वनमाश्रिता ॥ ८
गता विचेतु पुष्पाणि फलान्यपि च वा पुनः ।
अथवा पद्मिनीं याता जलार्थं वा नदीं गता ॥ ९
यत्नान्मृगयमाणस्तु नाससाद वने प्रियाम् ।
शोकरक्तेक्षणः शोकादुन्मत्त इव लक्ष्यते ॥ १०
वृक्षाद्वृक्षं प्रधावन्स गिरींश्चापि नदान्नदीम् ।
बभूव विलपन्रामः शोकपङ्कार्णवप्लुतः ॥ ११
अस्ति कच्चित्त्वया दृष्टा सा कदम्बप्रिया प्रिया ।
कदम्ब यदि जानीषे शंस सीतां शुभाननाम् ॥ १२
स्निग्धपल्लवसंकाशां पीतकौशेयवासिनीम् ।
शंसस्व यदि वा दृष्टा बिल्व बिल्वोपमस्तनी ॥ १३
अथवार्जुन शंस त्वं प्रियां तामर्जुनप्रियाम् ।
जनकस्य सुता भीरुर्यदि जीवति वा न वा ॥ १४
ककुभः ककुभोरुं तां व्यक्तं जानाति मैथिलीम् ।
लतापल्लवपुष्पाढ्यो भाति ह्येष वनस्पतिः ॥ १५

8 V₃ illeg for 8 (cf v l 4) —ᵃ) Ñ₂ Dg₁ D₇ हृता Dm₁ D₄ ₆ G वि, D₃ च (for first वा) —ᵇ) Ś₁ D₁ ₃ तपस्विनी (for भविष्यति) —ᶜ) B₁ Dg₁ विलीना, G₃ लीना वा Ñ₂ B₃ ₄ D₅ ₇ हि, T₁ ₂ तु (for [अ]पि) D₁ भीता (for भीरुर्) —Dt₁ reads 8ᵈ in marg —ᵈ) Ñ₂ B₃ ₄ D₅ ₇ यदि वा, D₁ [अ]प्ययवा (for अथवा) Ś₁ [अ]रण्यम् (for वनम्) ❀ Cg अथवा निर्गतया भीरु सती गूढ वनमागता ❀

9 V₃ illeg for 9 (cf v l 4) —ᵇ) Ś₁ D₂ ₃ [इ]त्यथ वा, Ñ₂ B₃ ₄ D₅ ₆ ₇ G₁ ₂ M [अ]पि हि वा (B₃ * वा B₄ हिता) D₂ [इ]वाथ वा (for [अ]पि च वा) —ᵈ) Ś₁ D₁ ₂ ₃ ₇ जलाथ —After 9 B₃ reads 12ᵃᵇ.

10 V₂ illeg up to उन्मत्त in ᵈ (cf v l 4) B₃ reads 10–11 in marg —ᵃ) G₁ ₃ यत्ना (for यत्नात्) Ś₁ B₃ D₁ ₂ [ऽ]पि, D₃ हि (for तु) —ᵇ) D₇ यदा (for वने) —After 10ᵃᵇ, Ś₁ D₁ ₃ ins

1121* जनकस्य सुता भीरुमग्र पप्रच्छ राघव ।

—After 10ᵃᵇ D₃ reads 11ᶜᵈ —Ś₁ D₁ ₃ om 10ᶜ–12ᵇ —ᶜ) B₃ कोपाद्, Dt₁ Dm₁ D₄ ₈ श्रीमाद् (for शोकाद्) —ᵈ) D₇ उन्मत्तो लक्ष्यते यथा

11 Ś₁ D₁ ₃ om 11 B₃ reads 11 in marg (cf v l 10) —ᵃ) Ñ₂ D₃ धावन्नि च, B₃ °वश्च, D₇ हि धावति (corrupt) (for प्रधावन्स) —ᵇ) D₄ G₁ M₁ ₂ गिरींश्च (G₁ °रिं चा)थ, T₁ ₂ गिरेश्चाद्रि (for गिरींश्चापि) Ñ₂ B₃ D₅ ₇ नदीं नदात् (by transp) V₃ नदीस्तथा, B₁ वनान्यपि, Dt₁ D₆ Ct नदान्नद, G₃ °न्नदी (for नदान्नदीम्) D₂ शैलाच्छैलं वनाद्वनं ❀ Ct नदीनद नदीसंबन्धि नदम्। जाता पेक्षयवचनम्। नारा इति लोकप्रसिद्धम्। नदा पश्चिमप्रवाहा इति कतक। पश्चिमप्रवाहापा अपि नद्यस्यब्रह्मभावाच्चिन्त्य तत् ❀ —D₃ reads 11ᶜᵈ after 10ᵃᵇ —ᶜ) Dt₁ D₆ बभ्राम (for बभूव) Dm₁ D₅ G₃ बभ्राम विपिने दीन, D₃ न पश्यन्स तदा राम —ᵈ) B₁ -पङ्कपरि, Dt₁ शोकार्ण-, G₁ भाराणव- (for -पङ्कार्णव) V₁ Dg₁ D₆ ₈ T₁ M₁ Cm शोकार्णव (V₁ °वाव)परिप्लुत, D₁ ₇ G₃ शोक(G₃ दु ख)पङ्कार्णवे प्लुत ❀ Cm उन्मत्त इवेत्यत्र इवशब्दोऽस्मिन्श्लोके सर्वत्र सम्बन्धनीय। शोकरक्तेक्षण इव शोकादुन्मत्त इव शोकात्प्रधावन्निव विलपन्निव शोकार्णवपरिप्लुत इव लक्ष्यत इति संबन्ध ❀

12 Ś₁ D₁ ₃ om 12ᵃᵇ (cf v l 10) —B₃ reads 12ᵃᵇ after 9 —ᵃ) Dg₁ D₆ G₃ M₃ Cmp g क्वचि (for अस्ति) Dg₁ T M₁ ₃ Cmp कच्चित् (for कच्चित्) Dt₁ दृष्टा (for दृष्टा) —V₃ illeg for 12ᵇ —ᵇ) B₃ D₅ मम Dm₁ च न, D₈ वन (for प्रिया) B₁ D₆ ₇ M₁ मम, G₃ om (for प्रिया) —ᶜ) V₂ ता शंस (for कदम्ब) Ś₁ किं न L(ed) ननु (for यदि) —ᵈ) Ś₁ मम (for शंस) V₁ प्रियाननां Ñ₂ B₃ ₄ D₅ ₇ नि शङ्क (N₂ °क) कथयस्व मे ❀ Ct यदीति। वेत्सि यदि प्रमाणासिद्धिवत् ❀

13 ᵃ) Ś₁ V₂ D₁–₃ पल्लवसच्छ(D₂ °व, D₃ °ति)वि Ñ₂ B₃ ₄ D₅ ₇ पद्मकल्पाभ (B₃ °या) Cm g °संकाशा (for पल्लवसंकाशां) —ᵇ) Ñ₂ D₅ ₇ नीप (sic) (for पीत) D₁ वाससीं (sic) (for -वासिनीम्) —After 13ᵃᵇ, M₃ reads 16ᶜᵈ —ᶜ) Ś₁ D₂ ₃ ₆ शंस त्व (for शंसस्व) Ñ₂ V₂ B₃ ₄ Dt₁ Dm₁ D₅ ₆–₇ सा दृष्टा M₃ दृष्टा सा (for वा दृष्टा) —ᵈ) Dg₁ D₁ ₂ ₆ स्तनीं, C₀ as in text (for -स्तनी)

14 ᵃ) Ñ₂ V₂ B₃ ₄ D₅ ₇ G₂ ₃ M₁ ₃ शंसस्व (for शंस त्वं) —After 14ᵃ, D₃ reads सीतां शुभाननां and then wrongly repeats 13 —ᵇ) Ś₁ Ñ₂ B₃ D₁ ₂ ₃ ₇ सर्वां (for अर्जुन) D₁ प्रिया मे जीवितप्रिया —D₂ om (hapl) 14ᶜ–16 —ᶜ) D₀ ₁ D₂ ₃ सुतां (for सुता) V₂ D₃ ₆ भीरु Dg₁ Dt₁ D₆ तन्वी (Dg₁ °न्वीं) M₃ भीता (for भीरुर्) —ᵈ) Dg₁ D₂ जानाति (D₂ °ति) (for जीवति)

15 D₂ om 15 (cf v l 14) —ᵃ) Ñ₂ V₂ Dt₁ T G M₁ ₂ Cvp करभोरुं, Ckp as in text (for ककु°) Ś₁ करभ करभोरु तां —ᵇ) Dm₁ D₄ ₆ जानासि Ś₁ D₁ मन्निया, D₂ ₃ [म]म (D₃ म) प्रिया (for मैथिलीम्) V₁ B₃ ₄ D₇ अथ व्यक्तमवैति ह (D₇ हा) V₂ अयं नूनं विजानाति ❀ Cg कच्चित्करभोरुमिति पदन्ति तत्पाठस्तु नैष्ठिविकः। कदम्बप्रिया बिल्व बिल्वोपमस्तनीत्येव युक्त ❀ —V₂ om

भ्रमरैरुपगीतश्च यथा द्रुमवरो ह्ययम् ।
एष व्यक्तं विजानाति तिलकस्तिलकप्रियाम् ॥ १६
अशोक शोकापनुद शोकोपहतचेतसम् ।
त्वन्नामानं कुरु क्षिप्रं प्रियासंदर्शनेन माम् ॥ १७
यदि ताल त्वया दृष्टा पक्वतालफलस्तनी ।
कथयस्व वरारोहां कारुण्यं यदि ते मयि ॥ १८
यदि दृष्टा त्वया सीता जम्बु जाम्बूनदप्रभा ।
प्रियां यदि विजानीषे निःशङ्कं कथयस्व मे ॥ १९
अथवा मृगशावाक्षीं मृग जानासि मैथिलीम् ।
मृगविप्रेक्षणी कान्ता मृगीभिः सहिता भवेत् ॥ २० G. 3. 0. 0 B. 3 60. 13 L. 3 67. 18

15^cd. —^c) D4 G M Cg यथा, Cv तथा (for लता). D3 reads पल्लव in marg. Dt1 पुष्पाश्रो (for °श्रो)

16 D1 om. 16 (cf. v. l. 14). —^a) D2 उपगीणस् (for °गीतस्). —^b) Dm1 D4.6 G1 M3 Ct तथा. Dt1 Dm1 D6.8 Ct [आ]सि (for [अ]यम्). Ś1 D3 सर्वदासौ विभूषित (D2 °रात्रिय), Ñ2 B3.4 D7 यथाश्च सु(B3 °वेश्च)महोच्छ्रित, V2 विभ्रद्रूपमनुत्तमम्. —M3 reads 16^cd after 13^ab. —^c) Ś1 V1 D1.2 वि(D2 व्य)जानीते, Dt1 विजा++, G1 व्य° (for विजानाति). S1 D2 तिलकोपमा, D1 °कोकयल (for °कप्रियाम्). —After 16, V2 (mostly illeg.) ins.:

1122* मैथिलीं * * + * * * * * * + * * ।

17 ^a) V2 अथवैसा वरारोहा. —^b) Dt1 D4 चेतन (for °सम्). ‡ Cg: स्ववचनकरणाय स्तौति । शोकापनुदेति । पचाद्यच् गुणाभाव आर्षः. ‡ —V2 om. 17^cd. —^c) B1 कुरुष्वाशु (for कुरु क्षिप्रं). Ś1 D1-3 विशोक कुरु शीघ्रं त्वं(D3 वै शीघ्रं), Ñ1 D6.7 त्वत्समानं कुरुष्वाशु. —^d) Ś1 Ñ1 B3.4 Dm1 D1-3.6.7.8 G1.3 M2.3 -सद्दर्शनाद्धि (for °नेन)

18 ^a) Ś1 त्वयापि सा, Ñ2 D5.7 सा तु त्वया. D1.2 त्वया ताल (by transp.), D3 त्वया दृष्टा (sic) (for ताल त्वया). B3.4 सा यदि त्वात्वया दृष्टा(B3 सीता). —^b) Ñ2 B3 D4.7 सरु(B3 तृण, D5 °द्र)राज- (for पक्वताल). Dg1 Dt1 D1.6 T1.2 G2 [उ]पम, D3 निभ, G1 पद् (for फल). Ś1 V1 D1.2 G1 ताल(D1 धाड [sic])पक्व(V1 वदमस्य, G1 पक्वलाभ [sic])निभस्तनी. —^d) Ś1 B3.4 D1.2 करुणा (for कारुण्य). V2 सीता सुरसुतोपमा. —After 18, D1 ins.:

1123* रम्भा जानाति रम्भोरू सादृश्यात्सा सखीय ।
कथयस्व महाभागां यदि जानासि मे प्रियाम् ।

19 Ñ2 B3.4 D6.7 om. 19-28. —^a) Dt1 D4 जंबो (for सीता). —^b) Dg1 Dm1 D6 T2 G2 जम्बो, Cg as in text (for जम्बु). Dg1 D6 G2.3 M2 Cg जम्बुफलोपमा(G2.3 °मा), Dm1 D6 T2 जम्बुफलप्रिया, G1 °नदोपमा (for °नदप्रभा). Dt1 D4 T2 जाम्बूनदसमप्रभा. ‡ Cv: जम्बूफलौपम्यं वर्णेन. Cm: श्यामत्वेन जम्बूफलौपम्यं न तु वर्णेन. Cg: जम्बु जम्ब्वाम्बुयोर्ह्रस्व इति ह्रस्वत्वं एङ्ह्रस्वात्सम्बुद्धेरिति सुलोप । श्यामत्वाकारेण जम्बुफलौपम्यं ‡ —For 19^cd, Ś1 V2 D1-3 subst.:

1124* जम्बु जम्बूफलोष्ठी सा यदि दृष्टा भवेत्त्वया ।

(V2 जम्बू (for जम्बु). V1 D2 सि°, D1 जु, D2 ज° (for जम्बू-). Ś1 ...पू(sic). D2 °ष्ठीव (for °ष्ठी). Ś1 सा दृष्टा च त्वया यदि (for the post. half).]

—^c) B3 Dt1 D4 विजानासि (for °नीषे). Ś1 D1-3 प्रियां तां चारुसर्वाङ्गीं, V2 मैथिलीं मधुरभाषा (sic). —^d) V2 नि शङ्क, G2 नि शङ्क, G3 नि मार्ग (for निःशङ्कं). —After 19, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins.:

1125* अहो त्वं कर्णिकाराद्य सुपुष्पैः शोभसे भृशम् ।
कर्णिकारप्रियां साध्वीं शंस दृष्टा प्रिया यदि ।
चूतनीपमहासालान्पनसान्कुरवांस्तथा ।
दाडिमानपि तान्गत्वा दृष्ट्वा रामो महायशाः ।
बकुलानथ पुन्नागांश्चन्दनान्केतकांस्तथा ।
पृच्छन्रामो वने भ्रान्त उन्मत्त इव लक्ष्यते ।

[(l. 1) M1 कर्णिकारस्त्व. Dg1 Dt1 D4.6 पुष्पित, D6 स्वपुष्पै (for सुपुष्पै). Dg1 T2 M2 शोभते (for °से). —(l. 2) Dm1 D4.6 T1.2 M1.2 प्रिया साध्वी (for प्रियां साध्वीं). Dt1 D4 G2 transp. प्रिया and यदि. —(l. 3) Dt1 कृतनीप (for चूतनीप). T1.2 G3 कुरवकान्, G2 M1.2 °वांस्तथा (G2 °था) (for °वांस्तथा). M2 तानप्कुरवकांस्तथा (for the post. half). —(l. 4) T1.2 अमतान्. G1 मयि नान् (for मपि तान्). G3 पृष्ट्वा (for दृष्ट्वा). Dm1 D6 G2 महाबल (for °यशाः). ‡ Cm.: दाडिमान् तान् परिपप्रच्छेति शेषः । अन्यथा उत्तरत्र रामशब्दो न्यर्थः स्यात् । यद्वा चूतादीन् श्लोकद्वयोक्ताः तेषां रामशब्दो यौगिकः । अन्यस्तु रूढः ‡ —(l. 5) Dm1 D6 चन्दनान् (for चन्दनान्). —For l. 5, Dg1 D4 S subst.:

1125(A)* सर्विका माधवीश्चैव चम्पकान्केतकीस्तथा ।

[M2 सर्विकान्. D6 G2.3 M2 माधवीन् (for माधवीः). G2 M1 केतकान् (for °कीः). G2 तदा (for तथा).]

20 Ñ2 B3.4 D5.7 om. 20 (cf. v. l. 19). —^a) Ś1 D2 अथ त्वं (for अथवा). V2 अथ + * * * * ता. —^b) M2 मृगो (for मृग). V2 M2 जानाति (for °सि). Ś1 V2 D1-3 जानकीं. —^c) Ś1 विप्रेक्षिणी, Dm1 D6 विप्रेक्षणा, L(cd) विप्रोक्षिणी (for विप्रेक्षणी). —^d) D6 भवे (for भवेत्). Ś1 V1 D1.2 मृगीभिः सहिता वने. ‡ Cv: अथवा मृगशावाक्षीमित्यादि । हा सीतेत्येतत्पर्यन्तमेकं वाक्यम् । आरम्भेति करणान्यवसानेऽविकरणानि च वाक्यानि च भवन्ति । Ct: मृगीभिः सहिता भवेदित्यादौ सम्भावनायां लिङ् । तर्हि तत्र सम्भावनायां मृगविप्रेक्षणीत्वादि (Ct °मीक्ष) ‡

G 3 0 0
B 3 60 24
L 3 67 19

गज सा गजनासोरूर्यदि दृष्टा त्वया भवेत् ।
तां मन्ये विदितां तुभ्यमाख्याहि वरवारण ॥ २१
शार्दूल यदि सा दृष्टा प्रिया चन्द्रनिभानना ।
मैथिली मम विस्रब्धः कथयस्व न ते भयम् ॥ २२
किं धावसि प्रिये नूनं दृष्टासि कमलेक्षणे ।
वृक्षेणाच्छाद्य चात्मानं किं मां न प्रतिभाषसे ॥ २३
तिष्ठ तिष्ठ वरारोहे न तेऽस्ति करुणा मयि ।
नात्यर्थं हास्यशीलासि किमर्थं मामुपेक्षसे ॥ २४
पीतकौशेयकेनासि सूचिता वरवर्णिनि ।
धावन्त्यपि मया दृष्टा तिष्ठ यद्यस्ति सौहृदम् ॥ २५
नैव सा नूनमथवा हिंसिता चारुहासिनी ।
कृच्छ्रं प्राप्तं हि मां नूनं यथोपेक्षितुमर्हति ॥ २६
व्यक्तं सा भक्षिता बाला राक्षसैः पिशिताशनैः ।
विभज्याङ्गानि सर्वाणि मया विरहिता प्रिया ॥ २७
नूनं तच्छुभदन्तोष्ठं सुनासं शुभकुण्डलम् ।
पूर्णचन्द्रनिभं ग्रस्तं मुखं निष्प्रभतां गतम् ॥ २८
सा हि चम्पकवर्णाभा ग्रीवा ग्रैवेयशोभिता ।
कोमला विलपन्त्यास्तु कान्ताया भक्षिता शुभा ॥ २९

21 N2 B3.4 D5.7 om 21 (cf v l 19) —a) V3 यदि मे Dg1 गजद्र (for गज सा) V2 ततोरूर् (for °नासोरूर्) Ś1 गजयूथप चामोरूर्, D6 मृगयूथपनासोरूर् —b) Ś1 D2 गज त्वया D3.5 त्वया वने, D4 भवेत्त्वया (by transp) M1 प्रिया भवेत् (for त्वया भवेत्) V2 त्वया दृष्टा वरानना —cd) Ś1 D1-3 न ह्यस्य (°1 यद्यस्ति) विदित तुभ्यम्, G2 त्वां मन्ये विदित मह्यम् (for c) D1 मम (for वर) V3 वन्यस्यात्विदित किंचित्तद्ध वरवारण

22 N1 B3.4 D5.7 om 22 (cf v l 19) D6 reads 22 twice. —a) Ś1 D1-3 दृष्टा सा (by transp) G3 ते दृष्टा (for सा दृष्टा) —After 22a G3 reads in brackets 25d-26 —b) Dm1 D8 चद्रसमानना G3 °मुखानना, M3 °शुभानना —c) M2 विस्रब्ध Ś1 V2 D1.3 शार्दूलभय विस्रब्धा, M3 शार्दूल भय विस्रब्ध —d) Ś1 D2 (आ)श्रमे (Ś1 [आ]तु म) शुभा (for न ते भयम्) ❀ Cv मैथिली मम विस्रब्ध कथयस्व न ते भयमिति पाठ ❀

23 N2 B3.4 D5.7 om 23 (cf v l 19) —a) D3 किं पलायसि, D4 क्रीडावति (for किं धावसि) —V2 illeg for धावसि प्रिये Ś1 V2 Dg1 D2.3 T2.3 M1.3 दूरं (D2 °रे) (for नूनं) —b) M2 अदृष्टा (for दृष्टासि) —cd) Ś1 D1.2 वृक्षण्ड(D3 °क्षैस्त)न्नुष्य Dg1 Dt1 Dm1 D2.3 T G2 वृक्षैस्त° (for वृक्षेणाच्छाद्य) Dt1 चा*- (for चात्मान) Ś1 D2 चक्षाद्य, D3 om T3 किं मा स (for किं मां न) V2 वृक्षगालमात्मानमावार्य किं च मा नाभिभाषसे

24 N2 B3.4 D1.7 om 24 (cf v l 19) —a) Ś1 सत्यहसि L(ed) सान्द्र स्व (for तिष्ठ तिष्ठ) —b) V2 [S स्थित] (for ऽस्ति) V2 दृष्टासि ...* (illeg) —c) G2 मा (for न) Ś1 D2 Gr h. हास (for हास्य) D6 om अति —d) Ś1 V2 D1-3 किं मामनुपश्यसे

25 N2 B3.4 D5.7 om 25 (cf v l 19) —ab) Dg1 D3 [क]ौषि (for [क]ेसि) Ś1 सुवृता, L(ed) सवृता (for सूचिता) V2 पीतन वाससो सीक दर्शिता शुभदर्शने —c) Ś1 Dg1 D1-3 T3 [क]सि, V2 [वृ]त (for [क]ेसि)

26 N2 B3.4 D5.7 om 26 (cf v l 19) —a) Ś1 D1.2 नैषा G2 नैव (for नैव) V2 अथवा नैव सा नूनं —b) Ś1 V2 D2 न हि सा, D3 नास्ति सा (for हिंसिता) Dm1 D1 G3 -वर्णिनी (for हासिनी) D3 न हि मा वा सुहासिनी —V2 illeg for 26cd —c) Ck कृच्छ्र (for कृच्छ्रं) Ś1 D1.2 अथ (for नूनं) D3 कृच्छ्र प्राप्ता च सा नूनं —d) Dm1 D8 M3 यतो, D3 न मां, T2 अथ (for यथा) Ct अपेक्षितुं Ctp also as in text (for [उ]पेक्षितुम्) Dg1 D4.6 T1 G1 M3 अर्हसि (for °ति) Ś1 D2 न स(D3 सा)मीक्षितुमिच्छति Dt1 न चोपेक्षितुमर्हसि ❀ Cm यथा येन प्रकारेण नोपेक्षितुमर्हति नूनम्। Cg यथा येन कारणेन उपेक्षितुं नार्हति नूनम्। Ck नैव सेत्यादि। अहिंसितेति पदम्। चारुहासिनी सा अथवा नूनं माऽहिंसिता नैव हिंसिते ❀

27 N2 B3.4 D5.7 om 27 (cf v l 19) V3 om 27-33 —b) G1 पिशिताशनैः (for °शनैः) —c) D1 विन चाङ्गानि L(ed) विशस्य° (for विभज्या°) —d) D1 हि (for प्रिया)

28 N2 V2 B3.4 D5.7 om 28 (for V2 cf v l 27 and for others 19) —a) D3 तस्यास्तु (for नूनं) D1 तं (for शुभ) —b) Ś1 सुनस Dt1 सुनेत्र D1 उज्ज्वल (for सुनासं) T1.2 G M2 चारु- (for शुभ) Ś1 D1.2 काञ्चन (for कुण्डलम्) —c) K(ed) चन्द्रनिभं Ś1 D1-3 दृष्टं G1 सुभ्रु (for ग्रस्तं) —d) Ś1 D1.2 मया, D2 नूनं (for मुखं) —After 28 Ś1 D1.2 ins

11 6* भक्षितं नखदंष्ट्राग्रैः राक्षसैः पिशिताशनैः ।

[D3 नखदंष्ट्राग्रे]

29 V2 om 29 (cf v l 27) For 29-31 N2 B3.4 D5.7 subst 1128* —a) D6 चन्दन (for चम्पक) D1-3 सा च चम्पक(Ś1 चम्पक)वर्णाभा —b) Ś1 D1.2 ग्रैवेयभूषिता(D2 °षणा) Dt1 D4 °कौशिका (for °शोभिता) —G1 om 29cd —c) D1 मे, D3 च (for तु) Ś1 D2 कान्ता विमला क्षामा —d) D2 मम (for शुभा)

नूनं विक्षिप्यमाणौ तौ बाहू पल्लवकोमलौ ।
भक्षितौ वेपमानाग्रौ सहस्ताभरणाङ्गदौ ॥ ३०

मया विरहिता बाला रक्षसां भक्षणाय वै ।
सार्थेनेव परित्यक्ता भक्षिता बहुबान्धवा ॥ ३१

हा लक्ष्मण महाबाहो पश्यसि त्वं प्रियां क्वचित् ।
हा प्रिये क्व गता भद्रे हा सीतेति पुनः पुनः ॥ ३२

इत्येवं विलपन्रामः परिधावन्वनाद्वनम् ।
क्वचिदुद्भ्रमते वेगात्क्वचिद्विभ्रमते बलात् ।
क्वचिन्मत्त इवाभाति कान्तान्वेषणतत्परः ॥ ३३

स वनानि नदीः शैलान्गिरिप्रस्रवणानि च ।
काननानि च वेगेन भ्रमत्यपरिसंस्थितः ॥ ३४

G 3 0. 0
B 3 60. 37
L 3 67 35

30 V2 om. 30 (cf v l 27) For subst in Ñ2 B1.4 D1.7, cf v l. 29 and 31 —ª) Ś1 D1-3 नूनं विक्षिप्यमाणौ —ᵇ) Ś1 D2 नव (for बाहू) —ᶜ) Ś1 D3 वपमानाग्रा (for °ग्रौ) —ᵈ) Ś1 Dm1 D1-3.4 [आ]भरणौ शुभौ (D1.2 शुभी) (for [आ]भरणाङ्गदौ) —After 30, Ś1 D1-3 G1 ins.*

1127* राक्षमाना तु घोराणां मध्ये सा शुभलक्षणा ।
व्याघ्रमध्यगतेवाभीरुहरिणी त्रस्तलोचना ।

[G3 om. l 1 —(l 2) G2 [अ]भी (for [आ]भीरु) D1 G1 स्वलोचना]

31 V2 om 31 (cf v l 27) —ª) D1-3 transp विरहिता and बाला Ś1 मया बाला च रहिता —Dm1 M3 om, while D6 reads 31ᵇᶜ in marg —ᵇ) Ś1 D1-3 वधमागता (for भक्षणाय वै) —ᶜ) Ś1 D1-3 T3 G1.2 सार्थ (T3 °र्थे)नैव (Ś1 °न वै, D1 °न च, G1 °न तु) (for सार्थेनेव) G1 M3 परिभ्रष्टा (for °त्यक्ता) —ᵈ) Ś1 D1-3 हत(D3 हान)बान्धवा —For 29-31, Ñ2 B1.4 D6.7 subst

1128* भक्षिता वेपमानाङ्गी प्रहस्ताभरणप्रिया ।
बभूव घोररूपाणां मध्ये सा शुभदर्शना ।
विलपन्त्यथ शोकेन वैदेही तनुमध्यमा ।
अथवा भक्षिता घोरं राक्षसैः कामरूपिभिः ।
सा तु पूर्वं परित्यक्ता भक्षिता तु प्रिया मम ।   [5]
मम मां कुत्र तु यातिं सीतेति च पुनः पुनः ।

[(l 1) B4 भक्षिता (for भक्षिता) B4 विवर्णाभरणा प्रिया (for the post half) —(l 5) Note hiatus between तु and पू B4 मोरतु, B4 सा तेन तु (for सा तु पू) B4 च (for second तु) B4 च मा, B4 नरा (for मम) —(l 6) B4 कुत्रति, B4 कुत्र यां (for कुत्रति)]

32 V2 om 32 (cf v l 27) Ś1 Ñ1 B1.4 D1-3.6.7 read M3.4 repeat 32ᵃᵇ after 34 —ᵇ) B4 पश्यामि त्वा Dg1 Dt1 Dm1 D1.3 T1.2 G M1 Ct °स्य त्वं M3 पश्य सीतां (for पश्यसि त्वं) B4 कुत्र (for क्वचित्) —After 32ᵃᵇ, Ś1 D1-3 ins

1129* प्रीतिप्रसादयाद्रि कौशल्यां कस्मात्त्वं नाभिभाषसे ।

—B1.4 om. 32ᶜ–33ᶠ. Ñ1 om 32ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D1-3 हा मया सा परित्यक्ता इत्युक्त्वा Cg हा सीते इति उक्त्वा हा सीतेति सवितर्पं । Ct हा सीते इकारलोप आर्ष इति —After 32, Dg1 reads 33ᵉᶠ —After 32, D3 ins

1130* मया बाला समानीता रक्षसा भक्षणाय वै ।
क्षुद्रेण पापशीलेन स्वपौरुषमजानता ।
[For l 1, cf 31ᵃᵇ]

33 V2 33 (cf v l 27). B1.4 om 33ᵃ⁻ᵈ (cf v l 32) —ᵇ) Ś1 D1-3 पर्यधावत्(Ś1 °वत् [sic]) (for परिधावन्) Ñ2 D6.7 परिधावन्वने वने —ᶜᵈ) Dg1 T2 उद्भ्रम(T2 °त)त, G2 विभ्र° (for उद्भ्रमते) Dt1 Dm1 D1 योगात्, D6.7 देशात् (for वेगात्) D1-3 क्वचिद्दूरं च गाच्च (D1 °गेन) (for °) Dg1 T2 उद्भ्रमत, D1.3 उद्भ्राम्यत, D3 च भ्राम्यते (for विभ्रमते) Ś1 क्वचिद्दूरं च वेगेन क्वचिच्च भ्राम्यते बलात्, Ñ2 क्वचिद्भ्रमते देशात्क्वचिद्विभ्रमते पुनः (sic) —Dg1 reads 33ᵉᶠ after 32 —ᵉ) Ś2 उन्मत्त (for मत्त) —ᶠ) M3 सीता (for कान्ता) Ś1 D2 लालस (for तत्पर) —For 33ᵉᶠ Ñ2 B1.4 D6.7 subst

1131* स उन्मत्त इव भ्रान्तो ह्यन्वेषत परस्परम् ।
[B1.4 [S]न्वेषतो (for ह्यन्वेषत)]

—After 33 Ś2 D1-3 ins

1132* क्वचित्स्खलन्क्वचिद्दीनः क्वचिद्वातः क्वचित्पतन् ।
उच्चैर्विक्रोशति कान्तां सीते च जानकि ।

[(l 1) D1 स्खलन्, D2 दीन (for दीनः) —(l 2) D3 reads second सीते in marg D1.2 [इ]ति (for second च)]

34 V2 om 34 (cf v l 27) —ᵃᵇ) Ñ2 D6.7 च वनानि, Dm1 नदीन्शैलान् (sic) D3 नदीः पश्यन्, D6 T3 नदी° (for नदीः शैलान्) Ś1 पश्यन् Dg1 D1.3 गिरीन् (for गिरि) D1 [अ]पि (for च) B1.4 वनानि भूयो विभ्रमन् स द्रि प्रस्रवणानि च —ᶜᵈ) Ś1 D2 स, D1.2 तु (for च) Dm1 D6 प्रययौ (for भ्रमति) Dg1 T2 G1 [उ]परि, Dm1 D6 विपरि (for [अ]परि) Ś1 D1-3 स्थित (D3 °तान्) (for संस्थित) Ñ2 D6.7 अन्वेषमाणो वेगेन परिभ्रमण संस्थितः B1.4 वेगेन प्र(B4 र (sic))मत तत्र राघवः परिसंस्थितः —After 34, Ś1 Ñ1 B1.4 D1-3.6.7 read, while M3.4 repeat 32ᵃᵇ.

G 3 0 0 B 3 60 38 L 3 67 36 तथा स गत्वा विपुलं महद्वनं
परीत्य सर्वं त्वथ मैथिलीं प्रति ।
अनिष्ठिताशः स चकार मार्गणे
पुनः प्रियायाः परमं परिश्रमम् ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

५९

दृष्ट्वाश्रमपदं शून्यं रामो दशरथात्मजः ।
रहितां पर्णशालां च विध्वस्तान्यासनानि च ॥ १
अदृष्ट्वा तत्र वैदेहीं संनिरीक्ष्य च सर्वशः ।
उवाच रामः प्राक्रुश्य प्रगृह्य रुचिरौ भुजौ ॥ २
क्व नु लक्ष्मण वैदेही कं वा देशमितो गता ।
केनाहृता वा सौमित्रे भक्षिता केन वा प्रिया ॥ ३

35 V3 om 35 (cf v l 27) —a) Dt2 D6 T1 3 तदा B3 D7 [अ]नु, B1 D1 2 5 तु M1 inf lin pr m (for स) Dg3 रामो (for गत्वा) Ś1 D1 3 विलपन् (for विपुल) —b) Ś1 N2 B3 4 D1 3 विचित्य D5 7 विविच्य (for परीत्य) N2 B4 D5 7 मैथिलीकृत D3 °सा सुभा (for मैथिलीं प्रति) —c) Ś1 D1 3 अनिश्चितस्यात् N3 B3 4 D5 7 अनु(N2 °नि)श्चितस्तत्, Dg1 Dm1 D8 T3 G2 3 अविष्टि°, D1 अनिर्वि°, M3 अनुष्टि° (for अनिष्ठिताश) D1 च (for स) N2 B4 D 5 7 Ch मार्गणेषु(D5 7 °ण) (for मार्गणे) —d) G1 Ch परिश्रम (for °श्रमम्) Ñ2 B2 4 D6 वन(D6 °न) यथा काममथो निरंतर, D7 यथा तथा काममथो निरंतर

Colophon —*Sarga name* Ś1 रामविलाप N2 B3 4 D3 5 7 राम(D7 श्रीराम)परिदेवन(D1 3 °न) D6 सीता प्रमाथ रामविलाप —After Sarga name N2 ins अथ सर्ग पञ्चविंश श्लृणत —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B3 4 D3 om N2 D5 7 67 Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 60 D1 64 D3 68 D4 63 D6 M3 61 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः

59

V3 continues the previous Sarga D6 begins with ॐ T3 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —Before 1 N2 B3 4 D5 7 ins

1133* चचाल वासरद्वीनो वपधुश्चाप्यनायत ।
उपलभ्य निमित्तानि ह्यशुभानि मुहुर्मुहु ।
अपि स्वस्ति भवेद्यस्या वैदेह्या रघुनन्दन ।
एवमुक्त्वा ततो रामो लक्ष्मणं दीनमानसम् ।
सुमहद्रक्षसा स्थानं जनस्थानं ददर्श ह । [5]

[For this cf 3 58 1-3 —(L 1) D5 सो D5 वा (for the first च) B2 8 महादानो (for वासरद्वीनो) B2 4 [अ]स्य (for [अ]पि) —(L 2) N2 D5 7 अशुभानि (with hiatus) (for ह्य°) —D6 om. L 5 —(L 5) D7 जनस्थाने]

1 a) Ś1 N2 V1 B1 2 4 D1 2 3 स तु दृष्ट्वा जनस्थान D6 सुमहद्रक्षसा स्थान —D7 reads 1ab twice —b) Ś1 N2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 शून्य (for रामो) —c) D1 सीतया (for रहिता) Dg1 Dt1 (al o) D1 पर्णशालाया (for पर्णशाला च) —N1 illeg for 1d-2a —d) N2 V1 B2 Dt1 D1 3 D1 2 5 6 7 8 G2 3 Ct प्रविद्धानि V2 B1 4 प्रवृद्धानि D6 G1 M1 विप्रविद्ध (for विध्वस्तानि) Ś1 D1 सीतयापरिवर्जिता

2 Ñ1 illeg for 2a (cf v 1 1) —b) Ś1 N2 V1 B1 D1 7 M3 स निरीक्ष्य G2 3 निराक्ष्य (for संनिरीक्ष्य) Dm1 D8 M समत (for सर्वश) —After 2ab Ś1 N2 V1 B1 2 4 D1 2 6 7 ins

1134* लक्ष्मीलक्षणसंपन्नो सुरसन्नपरंतपः

[Ś1 लक्ष्मणेनाभी D1 लक्ष्मण रामो (for लक्ष्मण स रो)]

—Thereafter they read 3 (followed by 1136*)

—c) Ś1 Ñ1 D1 3 विक्रुश्य, V B1 2 4 D3 प्रकुश्य D1 विसृज्य L(ed) विक्रम्य (for प्राक्रुश्य) —d) Ś1 N1 विमलौ B4 विपुलौ (for रुचिरौ) D6 शुभा (for भुजौ) Dg1 परिगृह्य शुभौ भुजौ T1 परिगृह्य भुजाशुभौ —After 2 Ś1 ins

1135* पुनरेव समारम्यपार्श्वमलिन्द्रिंक च वन भवत्

[L(ed) अरिन्दम न मे (for अलिन्द्रिंक च वने)]

3 N2 illeg for 3 Ś1 N2 V1 B1 2 4 D1 3 5 7 read 3 (followed by 1136*) after 1134* Ñ1 reads 3ab in marg —a) Ś1 क्व तु N2 V2 B1 3 4 D2 4 D2 6 T1 क्व नु (for क्व नु) —b) D7 lacuna for कं वा Dm1 D2 5 M1 3 D1 3 G1 का (for कं) Dm1 D1 2 4 G1 दिशम् (for देशम्) D4 T2 इहागता G(ed) उपागता Ś1 कां दिशां वापि चाप्यगता D1 कां दिशं चाप्यवस्थिता ॐ G1 क्व नु भद्र वन कुत्र प्रदेशं वनतः क्व वा देशान्तर गता क्व —c) D4 G1 3 M1 च (for वा) Ś1 N2 V1 B1 2 4 D1-3 5 7 ह्य(D1 हृ D7 ह्र)ता वा वा (for केनाहृता वा) G1 केन वापहृता चाथो —d) Dm1 D6 G1 केन वा भक्षिता (by transp.) T1 हृता (for केन) Ś1

च्छेषणार्थं यदि मां सीते हसितुमिच्छसि ।
अलं ते हसितेनाद्य मां भजस्व सुदुःखितम् ॥ ४
यैः सह क्रीडसे सीते विश्वस्तैर्मृगपोतकैः ।
एते हीनास्त्वया सौम्ये ध्यायन्त्यस्राविलेक्षणाः ॥ ५
मृतं शोकेन महता सीताहरणजेन माम् ।
परलोके महाराजो नूनं द्रक्ष्यति मे पिता ॥ ६
कथं प्रतिज्ञां संश्रुत्य मया त्वमभियोजितः ।
अपूरयित्वा तं कालं मत्सकाशमिहागतः ॥ ७
कामवृत्तमनार्यं मां मृषावादिनमेव च ।
धिक्त्वामिति परे लोके व्यक्तं वक्ष्यति मे पिता ॥ ८
विवशं शोकसंतप्तं दीनं भग्नमनोरथम् ।
मामिहोत्सृज्य करुणं कीर्तिर्नरमिवानृजुम् ॥ ९
क्व गच्छसि वरारोहे मामुत्सृज्य सुमध्यमे ।
त्वया विरहितश्चाहं मोक्ष्ये जीवितमात्मनः ॥ १० G 3 67 24 B 3 61 11 L 3 68 24

N V1 B1 2 4 D1-3 5 7 वा वयरिहनी (for केन वा प्रिया) —After 3, Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1-3 5 7 ins

1136* यथा दृष्ट्वा जनस्थाने रुदन्तमिव राघवं ।

[Ñ1 illeg up to रुद Ñ1 B1 4 D3 सदृश (for सत्त) Ś1 D1 3 शून्य(D3 वन) दशरथात्मज (for the post half)]

4 a) G2 च्छेषणाच्च च Ś1 D5 चा मान, D2 यदि चा (for यदि मा) —b) V1 B4 सीत ज्ञातुमिच्छसि —c) Ś1 Ñ V B1 2 D1 3 5 7 G2 M1 [आ]थ (for [अ]द्य). —d) D6 मा (for मां) Ś1 D2 मामिहाशाहि(D2 °सि) दु खित, Ñ1 B1 मा(B1 मां) विहाय सुदु खित, Ñ2 V B2 4 D3 5 7 मामिह्वाप्यास्य(V1 °प हय, B4 °पद्य (sic) D7 °यास्व) दु खित, D1 मामिहागत्य दु खित —After 4, Ñ1 ins a passage but being mostly illeg it is ignored here.

5 a) G2 सार्धं (for सह) Ś1 Ñ2 V2 D1-3 5 7 यै सह क्रीडिता सीता(V2 °ते), Ñ1 V1 B1 2 4 T2 M2 यै सह क्रीडसे सीता (T2 M2 °से), Dt1 D6 यै परिक्रीडसे सीते —b) G(ed) विश्वस्तैर्[,] —c) G2 त च (for एत) G2 विना (for हीनास्) Dm1 D2 G1 सीते (for सौम्ये) ※ Cv एते हीनास्त्वया सौम्य इति पाठ (as in text) ※ —d) Dm1 D2 T1 2 G2 3 M [अ]स्राविलेक्षणा G1 विप्लावयत्या विलेक्षणा —For 5cd, Ś1 Ñ1 D1-3 subst

1137* एते हि त्वां विना सौम्य मां ध्यायन्ति रघूत्तम ।

[Ñ1 तता (for एत) Ñ1 illeg for ता विना सौम्य D2 सर्वेध्यायंति (for सर्वे ध्यायन्ति)],

while Ñ2 V B1 2 4 D5 7 subst

1138* त्वां विना ते विशालाक्षि रुदन्ते नेह लक्ष्मण ।

{B2 त्वां (for त्वां) V च, B2 तु (for ते) B4 हि (for [ए]व)]

—After 5, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

1139* सीतया रहितोऽहं वै न हि जीवामि लक्ष्मण ।

[D6 सीताया (for सीतया) G2 न (for हि), D6 जीवति (for जीवामि)]

6 ☞ Before 6, Ś1 Ñ2 V (V3 illeg after 3 60 27) B1 2 4 D1-3 5 7 read 3 60. 24–34; Ñ1 reads 3 60 24–27 and 34 before 3 59 6 (all including star passages and omissions) D1 om V2 illeg for 6ab —a) Ś1 D2 3 ग्रस्त, Ñ2 V1 B1 D5 7 कृत, B2 हत Dt1 D4 6 G2 वृत (for मृत) —b) Ñ1 तु, V1 B2 4 मे (for माम्) Ś1 D2 3 मृत सीताविनाकृत, Ñ1 D5 7 सीताया हरणेन मे —After 6ab, D1 ins 1140* and om 6c–9 —c) V3 महात्मा, D6 °बाहो, M2 °भागो (for °राजो) —d) Ñ2 व्यक्त (for नून) Ñ2 V1 B1 4 Dg1 D1 2 वक्ष्यति (for द्रक्ष्यति) Ñ1 मा (for मे) —After 6 D1 reads 9

7 D2 om 7 (cf v l 6) V3 illeg from संश्रुत्य in a up to 8b —b) Ś1 यथा मत्सन्निधौ तदा, Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 G(ed) वनवास(G[ed] °से)कृता मया, D1 वाहसीं मम संनिधौ —c) Ñ1 B1 काम (for कालं) B2 तत्काल (for त का°) Ś1 अपारयित्वा त कालं —d) Ñ1 मत्समीपम् Ñ2 D2 उपागत (for इहागत)

8 D2 om 8 (cf v l 6) V2 illeg for 8ab (cf v l 7) —a) Ś1 Ñ1 Dt1 D4 6 T1 2 G1, Ñ2 V1 B1 2 4 D5 च, D1 मा (for मां) —b) Ñ2 V1 B2 4 D5 7 मृषावादमधार्मिक —d) D2 नून (for व्यक्त) B2 मा (for मे) Ś1 मत्सकाशमिहागत ※ Cv धिक्त्वामिति पुत्रश्लोकान्ते सम्बन्धीयम् ※ —After 8, V2 erroneously repeats 7a–8d in which the portion from कृता in 7b (see var) up to 8d is illeg —After 8, D3 reads 1140*

9 D2 om 9 (cf v l 6) M1 3 om 9ab D2 reads 9 after 6 —b) D1 शोकसदीन (for शोकसंतप्त) —b) D1 सह, G1 दुःख (for दीनं) —D4 om 9c–12d —c) D5 तम् (for माम्) Ñ2 V B1 2 4 D5 7 समुत्सृज्य (for इहोत्सृज्य) Ñ1 V B1 2 4 D3 कृपण (for करुण) —d) Ś1 क्व यातासि मम प्रियं, Ñ1 कीर्तिर्नरमिवानृत, B1 (marg also) कीर्तिं न हि वदिष्यति, D1 कीर्तिमतमिवानृजु ※ Cm अनृजुं कपटाचारिणं नरमिव ।, Cg अनृजु कपटाचारम् ।, Ct अनृजु दकशील मामुत्सृज्य ※

10 D2 om 10 (cf v l 9) —b) Dg1 मा चोत्सृज्य, Dm1 Cm g मां चोत्सृज्य, D6 Ct मां मोत्सृज्य, M1 Cvp मामोत्सृज्य (for मामुत्सृज्य) M3 वरानने (for सुमध्यमे) G2 वैदेहि जनुमध्यमे ※ Ck मामिहोत्सृज्य क्व गच्छसीत्यन्वय ※ —D6 om 10c–11b —d) Dt1 त्यक्ष्ये (for मोक्ष्ये)

G. 3.67. 0 B. 3.61. 11 L. 3.69. 0

इतीव विलपन्रामः सीतादर्शनलालसः ।
न ददर्श सुदुःखार्तो राघवो जनकात्मजाम् ॥ ११
अनासादयमानं तं सीतां दशरथात्मजम् ।
पङ्कमासाद्य विपुलं सीदन्तमिव कुञ्जरम् ।
लक्ष्मणो राममत्यर्थमुवाच हितकाम्यया ॥ १२
मा विषादं महाबाहो कुरु यत्नं मया सह ।
इदं च हि वनं शूर बहुकन्दरशोभितम् ॥ १३
प्रियकाननसंचारा वनोन्मत्ता च मैथिली ।
सा वनं वा प्रविष्टा स्यान्नलिनीं वा सुपुष्पिताम् ॥ १४
सरितं वापि संप्राप्ता मीनवञ्जुलसेविताम् ।
वित्रासयितुकामा वा लीना स्यात्कानने क्वचित् ।
जिज्ञासमाना वैदेही त्वां मां च पुरुषर्षभ ॥ १५

—For 10, Ś1 Ñ V (V3 partly illeg.) B1.2.4 D1-2 (D1 reads after 6^{cd} owing to om.; D2 reads after 8 owing to transp.).5.7 subst.:

1140* क सा गता चारुदती शुभेक्षणा
मनेश्वरी लक्ष्मण युक्तभाषिणी ।
विहाय मां शोकबलाभिपीडितं
प्रभा यथा भास्करमस्तमूर्धनि ।

Colophon

[(l. 1) D1 lacuna for गता. Ñ1 शुनिरिक्षणा (for शुभेक्षणा). Ś1 D2 क सा क्वोह स्वती शुभेक्षणा. —(l. 2) Ñ2 D1.7 मनस्वता (for मनेश्वरी). B1.4 मुक्त-; D2 मंद- (for युक्त-). Ñ1 शुभस्वरा ल * * * * भाषिणी (illeg.). —(l. 3) Ś1 D2 कामबलाभिन (D2 °न)दितं; Ñ1 कामबलाभिपीडितं; V1 शोकस्तमाभि°; B2 शोकस्तानि°; B4 शोकस्तानि°; D1 कामबलादित विया; D7 भाम्वबलाभर्दितं. —(l. 4) Ś1 Ñ1 D1-2 पूर्वनिशाकरवंते (Ñ1 °सागतं; D1.2 °स्तवंनं) (for भास्करमस्तमूर्धनि).

—*Sarga name*: Ś1 Ñ V B1.4 D1-4.5.7 राम (D1 * *) विलापः; B2 रामपरिदेवनं. —*Sarga no.*: Ś1 Ñ1 B1.2 D2 om.; Ñ2 D4.5 68; V1 66; V2 70; B4 D3 69, D1 65.]

—Thereafter Ñ V (V2 illeg.) B1.2.4 D1.7 cont.:

1141* स तदा तु जनस्थानं सर्वतः प्रविलोकयन् ।

[Ñ1 V3 B1.2 तथा तु (Ñ1 *); B4 तथापि (*for* तदा तु). Ñ2 जनस्थाने. Ñ1 [s]भ्यवलोकयन्; B4 पर्यलोकयन् (for प्रवि°).]

11 D4 om. 11 (cf. v.l. 9). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-3.5-7 om. 11^{cd} (for D4, cf. v.l. 10). —^{a}) Dm1 D2 G1 M1.2 इत्येवं (for इतीव). G2 विपुले (for विलपन्). —^{c}) Ñ1 V B1.2.4 D4.7 नाससाद (for न ददर्श). Ś1 ततो दुःखी सुखार्तो वा; D3 ततो दुःखेन दुःखार्तो; D4.5 ततो दुःखी सुदुःखार्तं (D3 °र्तो). —^{d}) D2 राघवे.

12 D4 om. 12^{abcd} (cf. v.l. 9). —^{a}) Ś1 D1 अनासादयमानस्तु; Ñ1 °मानस्तां; Ñ2 V2 B1.4 D4.7 °मानस्तु; V1 °मानं तु; D3 M1 °मानं तु; D5 एवं सीदमानं तं. —^{b}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.5.7 M2 दशरथात्मजः. Dt1 D5 सीताशोकपरायणं. —^{d}) Ñ2 V B1.2.4 D4.7 सीदन्निव महाद्विपः (B1.4 °गजः). —After 12^{cd}, Ñ1 V B1.2.4 D4.7 ins.:

1142* संधारयितुमात्मानं न शशाक नरोत्तमः ।
सीताविभोगजं दुःखं मनो नह्यति राघवे ।
तं निःश्वसन्तं ध्यायन्तं दीर्घं मान्मथरायणम् ।
शोकेन महताविष्टं नवबद्धमिव द्विपम् ।

[(l. 1) Ñ2 * * * * यितुम् (illeg.); B2 D4.7 धैर्य (B2 °त)यितुम्. —(l. 2) B1 दुःखैर् (for दुःखं). B2 मन (for मनो). —(l. 3) V1 विनिश्वसंतं (for तं नि°). —(l. 4) V2 illeg. from नवबद्धम् up to 12^{f}. Ñ2 स्तनबद्धम् (for °बद्धम्).]

—^{e}) Ś1 राघवम् (for रामम्). Ś1 D1-2 अत्यर्थम् (for अत्यर्थम्). Ñ1 नीत्यर्थं लक्ष्मणो रामम्.

13 ^{a}) Dm1 D6 M2 विषादि (for विषादं). Ś1 D1-2 कुरु विभो; Ñ1 वृथा वीरः; Ñ2 V B1.2.4 D4.7 रामो वीरः; D3 D6 महाबुद्धे (for महाबाहो). —Dg1 reads 13^{c}–15^{d} in marg. —^{c}) Ñ2 महच् (for इदं). Dt1 D6 गिरिवरं (D6 °रे); M1 च काननं; M2 तु हि वनं; G(ed.) चैव वनं (for च हि वनं). Ñ1 सुन्दि; V2 D1 सौम्य; Dt1 Dm1 D4.5 G1 वीर (for शूर). Ś1 B2 D1-2 विचिन्तु हि वनं घोरं (B2 सौम्य); Ñ2 V1 D4.7 इदं महोत्कटं सौम्य; B4 इदं महावनं सौम्य. —V3 illeg. for ^{d}. —^{d}) D2 वृक्ष- (for बहु-). Ś1 B1 D1.2 -कानन-; Ñ2 V1 B1.2 D4.7 -पादप-; D2 -प्रदेश (for -कन्दर-). Ś1 D1.2 -सेवितं (for -शोभितम्). Ñ1 बहुवृक्षैव पादपः.

14 Dg1 reads 14 in marg. (cf. v.l. 13). —^{a}) G1 -कांचन- (corrupt) (for -कानन-). B1.2 -संचारा (for -संचारा). —^{b}) Ñ1 सापहासा च; B2 रामोन्मत्ता च; D6 वनान्मत्तेव; G1 वनोन्मत्तेन (corrupt) (for वनोन्मत्ता च). G2 राघव (for मैथिली). Ś1 D1-2 पुष्पाणि प्रविचिन्वती. —^{c}) Ś1 Dm1 D1-2.6 G2 कानने (for सा वनं). D1 हि; D6 च (for वा). D1 सा (for स्यात्). —V3 illeg. for 14^{d}–15. —^{d}) D2 च (for वा). B2 [अ]पि भूषितां (for सुपुष्पिताम्).

15 Dg1 reads 15^{ab} in marg. (cf. v.l. 13). V3 illeg. for 15 (cf. v.l. 14). D2 om. 15^{ab}. —^{a}) G2 च (for वा). Ś1 Ñ B1 D1-2.3 [अ]नुपसंप्राप्ता; B2 इ संप्राप्ता (for [अ]पि संप्राप्ता). Dg1 T सरितं चापुकन्ता वा. —^{b}) Ś1 D1.2 नील- (for मीन-). V1 मंजुल-; D2 -संकुल-; T1.2 G1.2 M -वंजुल- (for -वञ्जुल-). Ś1 -शोभितां (for -सेविताम्). B4 मीनवर्णनिषेविता. —Ñ1 om. 15^{cd}. —^{c}) G2 सा तु कामं विलीना स्यात्. —^{d}) D2 सा (for स्यात्). Ś1 D1-2 गहने; Dt1 lacuna (for कानने). —T1.2

तस्या ह्यन्वेषणे श्रीमन्क्षिप्रमेव यतावहे ।
वनं सर्वं विचिनुवो यत्र सा जनकात्मजा ।
मन्यसे यदि काकुत्स्थ मा स्म शोके मनः कृथाः ॥ १६
एवमुक्तस्तु सौहार्दाल्लक्ष्मणेन समाहितः ।
सह सौमित्रिणा रामो विचेतुमुपचक्रमे ॥ १७
तौ वनानि गिरींश्चैव सरितश्च सरांसि च ।
निखिलेन विचिन्वन्तौ सीतां दशरथात्मजौ ॥ १८
तस्य शैलस्य सानूनि गुहाश्च शिखराणि च ।
निखिलेन विचिन्वन्तौ नैव तामभिजग्मतुः ॥ १९
विचित्य सर्वतः शैलं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
नेह पश्यामि सौमित्रे वैदेहीं पर्वते शुभे ॥ २०
ततो दुःखाभिसंतप्तो लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
विचरन्दण्डकारण्यं भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ २१

G. 3. 68. 15
B. 3. 61. 23
L. 3. 69. 11

15^{cd}, Dm1 D4.5 G M subst, while B(ed) ins within brackets after 15^{ab}

1143* स्नातुकामावलीना स्याद्दासकामा वने क्वचित् ।

[D4 G1.2 M2 विलीना (for [अ]व°) G3 मा तु कान विलीना स्याद् (for the prior half) Dm1 D4.5 नाभकामा (for दास°) ⁂ Cv स्नातुकामेति पूर्वेण संबन्धः अवलीना निगूढाकारेति यावत् ॥ Cg सरिति स्नातुकामा सभाता स्यात् दासकामा परिहासकामा । क्वचिद्वने निलीना स्यात् । पूर्वं हासार्थं गूहति स्म अत्र विलापनार्थमिति भिदा ⁂

M3 om 15^{e}–17^{b} —^{e}) Ñ2 D3 जिघृक्षमाणा, B3 विहास माना, L(ed) विहासमाना —^{f}) D4 च सा (by transp) Ś1 Ñ1 D1–3 त्वा च सा च नरर्षभ (Ñ1 नरोत्तम)

16 M3 om 16 (cf v l 15) V2 illeg. from 16 up to लक्ष्मणेन in 17^{b} —^{ab}) G3 च (for हि) D4 अन्वेषण Ś1 D2 तस्या अन्वेषणे (D2 °ण) राम, D1 त्व तस्यान्वेषणे राम, D3 तस्यास्त्वन्वेषणे राम (for °). D5.6 शिवम् (for क्षिप्रम्) Dt1 D2 यतामहे, K(ed) यतावहे Ñ V1 B1.3.4 D5.7 G(ed) यत्नमन्वेषणे तस्या कुरु वीर (G[ed] राम) मया सह —Ś1 D4.5 om, D3 reads in marg 16^{cd} —^{c}) G3 त्वया (for वनं) D1 सर्वं वन (by transp) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 विचिन्वानो (B4 °नौ), G1 विचिन्वावो (sic) (for विचिनुवो) —Ñ V B1.3.4 D5.7 om 16^{ef} —^{f}) Ś1 D1–3 च, T2 [मा]स्म (for स्म)

17 M3 om 17^{ab} (cf v l 15) V2 illeg up to लक्ष्मणेन in 17^{b} (cf v l 16) —^{a}) D1 एवमुक्त Ś1 स ह्युक्तस्तु, Ñ1 स सौहृदाद्धि, Ñ2 D1.4 D2 तु स वच, V1 B3 D7 तु वचन, D1.2 सुहृदा तु, D3 स हृद तु (for तु सौहार्दाल्ल) —^{b}) B1 D1.2 समाहित —^{d}) G3 प्रचेतुम् (for वि°)

18 V3 illeg from गिरींश्च in ^{a} up to सर्वं in l 2 of 1144* —^{ab}) M1 ता (for तौ) B1 गिरिं, Dt1 गिरीं (for गिरींश्च) M2 damaged for श्चैव स D7 स * * * (for सरांसि च) —Ñ1 om 18^{cd} —^{c}) S1 विचिन्वन्तौ, Dg1 D4 T G1.3 M2.3 विचिन्वानौ, D1.2 विचिन्वाते (for विचिन्वन्तौ) —^{d}) Dt1 नैव तामभिजग्मतु —For 18^{cd}, Ñ2(l 1 only) V B1.3.4 D5.7 subst

1144* निरीक्षमाणस्तु वीरौ सीतादर्शनकाङ्क्षया ।
पर्वतं बहुकूटं च नानाधातुसमन्वितम् ।
स काननवनं रामो व्यचिनोत्सहलक्ष्मण ।

[D7 om up to वन in l 3 V3 illeg up to सर्वं in l 2 —(l 1) B1 काम्यया (for काङ्क्षया) —(l 2) B1 तु (for च) —(l 3) D5 कानन (for कानन)]

19 ^{a}) V3 illeg after सा up to 20^{b} —After 19^{a}, Ś1 ins

1145* विचेतुमुपचक्रमे ।
गहनानि च वृक्षाणां

—^{b}) Dt1 D5 शिलाश्च, D4 द्रुमाश्च, T2 गुहासु (for गुहाश्च) —^{c}) Ś1 D1.2 प्रयत्नेन, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 नदीनीश्च (for निखिलेन) Ś1 Ñ1 D4 T1.2 M2 विचिन्वानौ (for विचिन्वन्तौ) —^{d}) Ñ1 illeg for नैव ता Ś1 V1 B1 D5.6.7 अधिजग्मतु M3(marg sec m तामधिजग्मतु) damaged for तामभिजग्मतु

20 V3 illeg for 20^{ab} (cf v l 19) —^{a}) M3 reads विचित्य in marg sec m M3 damaged for सर्वं —^{b}) D1 राम हि लक्ष्मणोऽब्रवीत् —Dm1 D4.5 G3 M1.2 om. 20^{c}–23 D1 om (hapl) 20^{c}–21^{b} —^{cd}) Ś1 D2.3 हा, Ñ2 D5.7 हि, G2 [ए]व (for [इ]ह) B3 वैदेहीं सौमित्र (by transp) D2 सौमित्र वैदेहीं N1 Dg1 Dt1 D4 T G1 Ck शुभा (for शुभे) M2 पर्वतं वै (for पर्वते शुभे) ⁂ Cg शैले सर्वत्र सर्वत्र शैले । उभयसंबन्धो इति द्वितीया । सन्धो इतिकरणम् ⁂

21 Dm1 D4.5 G3 M1.2 om 21, D3 om 21^{ab} (for all, cf v l 20) —^{a}) Ś1 D2.3 स ततोऽपि सत्वरो (Ś1 °र) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 स ततोऽपि (V °तो हि, B1.4 °तोऽभि)सतप्तो, G2 स तथाप्यभिसतप्तो, G(ed) स तथैवाति सतप्तो —^{b}) B1.3 T2 G1 रामम् (for वाक्यम्) —^{c}) D1 चरत (for विचरन्) Ś1 B1.4 Dg1 D1–3 दण्डकारण्ये V2 illeg after दण्ड up to मैथिली in 22^{b} —^{d}) Ś1 दीप्तमानस, Ñ2 V2 D5.7 दीप्तमानस, B1.3.4 दानमानस, D1.2 दीनचेतस (D1 °त [sic]) (for दीप्ततेजसम्)

G 3 63 16 B 3.61 24 L 3 69 12

प्राप्स्यसि त्वं महाप्राज्ञ मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
यथा विष्णुर्महाबाहुर्बलिं बद्ध्वा महीमिमाम् ॥ २२

एवमुक्तस्तु वीरेण लक्ष्मणेन स राघवः ।
उवाच दीनया वाचा दुःखाभिहतचेतनः ॥ २३

वनं सर्वं सुविचितं पद्मिन्यः फुल्लपङ्कजाः ।
गिरिश्चायं महाप्राज्ञ बहुकन्दरनिर्झरः ।
न हि पश्यामि वैदेहीं प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ॥ २४

एवं स विलपन्रामः सीताहरणकर्शितः ।
दीनः शोकसमाविष्टो मुहूर्तं विह्वलोऽभवत् ॥ २५

स विह्वलितसर्वाङ्गो गतबुद्धिर्विचेतनः ।
विषसादातुरो दीनो निःश्वस्याशीतमायतम् ॥ २६

बहुशः स तु निःश्वस्य रामो राजीवलोचनः ।
हा प्रियेति विचुक्रोश बहुशो बाष्पगद्गदः ॥ २७

तं सान्त्वयामास ततो लक्ष्मणः प्रियबान्धवः ।
बहुप्रकारं धर्मज्ञः प्रश्रितः प्रश्रिताञ्जलिः ॥ २८

---

22 Dm1 D4.8 G2 M1.2 om 22 (cf v l 20) V2 illeg up to मैथिलीं in ^{b} (cf v l 21) —^{a}) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-3.6 T1 प्राप्स्यसे, Cr g k as in text (for °सि) M2 महारथ, G(ed) महाबाहो (for °प्राज्ञ) —^{b}) B1 Dg1 T2 वैदेहीं, D1 G2 मैथिली (for मैथिलीं) —^{c}) Ś1 N2 V B1.2.4 D1-3.6.7 T2 G1 महाबाहो, G(ed) महावीर्या (for °हुर्) —^{d}) B4 बिद्धा (for बद्ध्वा)

23 Dm1 D4.6 G2 M1.2 om 23 (cf v l 20) —^{a}) G1 उक्त्वा (for उक्तस्) V1 illeg from वीरेण up to निर्झर in 24^d D2.3 धीरेण, T1.2 G3 सौहार्दात्, G1 रामोथ (for वीरेण) —^{b}) G1 महायश, M2 [ए]व राघव (for स राघव) V1 राघवो लक्ष्मणेन च —^{c}) G(ed) अब्रवीद् (for उवाच) —^{d}) G2 दुःखोपहतचेतन, M3 दुःखार्त्ता हतचेतन

24 V2 illeg up to निर्झर in ^{d} (cf v l 23) —^{a}) D2 वने (for वन) Ñ2 B1.3.4 D3.7 प्रविचित, Dm1 D6 तु विचित, G1 विचिनुत (for सुविचित) Dg1 Dt1 D4.6 सुविचित सर्वं (by transp) T2 विचिनुत सर्वं (for सर्वं सुविचित) —^{b}) Ś2 V1 B1.3.4 D3.7 च सपङ्कजा (for फुल्ल°) D1 पद्मिन्युत्फुल्लपङ्कजा —^{c}) Ñ1 तथा * * * * * * (illeg) Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 G1 गिरयश्च महाबाहो (G1°प्राज्ञ, G(ed] °शैलो) —^{d}) Ñ2 B1.3.4 D5 G1 निर्झरा (for निर्झर) V1 गिरिनिर्झरकन्दरा —^{e}) Ś1 D2 Ch [ह इ, Ñ1 V2 B1.3.4 च, Ñ2 D3.7 तु, D1 [अ]द्य (for हि) ✧ Ch महीत्यर्धमेक वाक्यम् ।, Ch वन सर्वमित्यादि । अत्र नह्य पश्यामीत्यादि सार्धश्लोकत्रय प्राचीनपाठे पाक्व तत्र केचित् पुनरुक्तं [illegible] ।✧—After 24 Ś1 D1.3 ins , V1 D3 ins, after 24^{cd}

1146* पर्वता विविधाश्चापि काननानि वनानि च ।

[D1 सरो (for पर्व°) Ś1 D2 विविधा चापि N1 सरसो विविध चैव (for the prior half)]

while Ñ2 V B1.3.4 D3.7 ins. after 24

1147* विविधानो गिरिन्सर्वाम्वनं च विविक्त महत् ।

[B1.3.4 गिरिं सर्वं (for गिरीन्सर्वान्)]

25 ^{a}) T2 सविलपन् (for स वि°) Ś1 N2 V B1.2.4 D1-3.6.7 दीन , Ñ1 पुत्र (for राम°) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 Dt1 Dm1 D5.7.8 -कर्षित , B4 दुःखित (for -कर्शित) —^{c}) Ś1 D1-3 राम (for दीन) Ñ1 राम शोकव्याकुलो, Ñ2 V B1.3.4 D3.7 राघव शोकसंतप्तो

26 D4 G2 M om 26 Dm1 D4 transp 26 and 27 —^{a}) D5 विह्वलित (sic) (for विह्वलित) T1.2 G3 सर्वतो ह्यवसन्नाङ्गो —^{b}) Ñ V1 B1.4 D3.7 गतसत्त्वो (for गतबुद्धिर्) V2 illeg after गत up to रामो in 27^b ✧ Cm सर्वतो ह्यवसन्नाङ्ग इत्येव पाठ ।, Cg अवसन्नाङ्ग इत्यत्र ✧—B2 reads 26^c–27^b in marg Dg1 reads 26^{cd} in marg —^{c}) Ñ2 निश्वसंश्च, V2 सनिश्वास, B1.4 निःश्वास, D1-3 G1.2 निषसाद, D6.7 निःश्वसंश्च (for विषसाद) Ñ2 खिन्नो (for [आ]तुरो) —^{d}) Dt1 Dm1 D5.8 T G1 निश्वस्य (for निःश्वस्य) G2 भृशम् (for [अ]शीतम्), Dg1 Dm1 D2.8 आयत (for आयतम्) Ś1 निःश्वस्य सीतया कृते, Ñ1 निःश्वस्या**लोचन (illeg) V2 V1 B1.3.4 D3.7 शोकसंतप्तमानस , D2 निश्वस्यार्तेव राघव । G1 निश्वसंश्च मुहुर्मुहु

27 V1 illeg up to रामो in ^{b} (cf v l 26) V1 om B2 reads in marg 27^{ab} (for B2, cf v l 26) Dm1 D4 transp 26 and 27 —^{a}) K(ed) बहुल (for बहुश) Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 S निश्वस्य (for नि°) V1 V1 B3.4 D3.7 बहुधा तु (D7 च) विनिःश्वस्य, B1 हा प्रियेति विनिश्वस्य —Ś1 D1 om 27^c–28^d —^{c}) M3 damaged for हा प्रिये Ñ1 [अ]थ सीतामो, D1 च विचुक्रोश , G1 विचुक्रोशन् (for विचुक्रोश) N1 V B1.3.4 D3.7 हा प्रिय क्वासि (Ñ1 B1 D3.7 °हासि) —^{d}) N1 V B3.4 D3.7 वा (B3.4 स्य)क्रोशत् (for बहुशो), V1 बाष्पविक्लव । V1 बाष्प लोचन , D1 G1.2 M3 बाष्पगद्गदं (for °गद्गद) B1 स्वामी राज्यपर्यस्था ✧ Ct हा प्रिये इत्यत्र इकारलोप आर्ष ✧

28 Ś1 D3 om 28^{cd} (cf v l 27) V1 om from 28 up to 3 60 1^{ab}. —^{a}) Ñ1 D1.2 G2 तदा (for ततो) T1.2 तत सान्त्वयामास (by transp.), L(ed.) एवं सान्त्वयामास —V2 illeg for 25^{bcd} —^{b}) Ś1 D1.3 L[illegible]

अनादृत्य तु तद्वाक्यं लक्ष्मणोष्ठपुटच्युतम् । अपश्यंस्तां प्रियां सीतां प्राक्रोशत्स पुनः पुनः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

६०

स दीनो दीनया वाचा लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् । शीघ्रं लक्ष्मण जानीहि गत्वा गोदावरीं नदीम् । अपि गोदावरीं सीता पद्मान्यानयितुं गता ॥ १

G 3.68 29
B 3.64 21
L 3.69 25

दर्शन, Dt1 °वाधव, G2 °मामक (for °बान्धव) —c) Dg1 शोकात, Dt1 D8 T1 2 शोकार्तं, J3 शोकार्तं, G1 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ) —d) Dt1 om T G1 Cg k प्रश्रित D8 प्रश्रितान्जलि; M2 प्रकृताञ्जलि, Cr प्रस्तुतान्जलि Ś1 प्रसुजाघ्र कृताञ्जलि, Ñ1 प्रसृत सहृताञ्जलि, Ñ2 D6 7 प्रश्रित प्रयताञ्जलि, B1 D1-3 प्रश्रि(D2 3 °सृ)त प्रयताञ्जलि, B3 कृतत प्रश्रिता जलि, B4 प्रसृत प्रणताञ्जलि, Dg1 प्रसृत प्रसृताञ्जलि —After 28, G2 ins

1148* अयाचत महाप्राज्ञ शुष्यमाण पुन पुन ।

29 V1 om 29 (cf v l 28). —a) B4 D5 च (for तु) —b) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 लक्ष्मणस्य मुखाच्च्यु(Ñ2 V2 B2 °ख्यु)त, Dm1 D6 T1 2 G1 2 M लक्ष्मणोष्ठपुटाच्च्युत, D2 लक्ष्मणस्य पुटच्युत —After 29ab, Ś1 D1-3 ins

1149* कारुण्यशोकोऽपहृत ऊर्ध्वबाहु सुविह्वल ।

[D3 (S)हृत चर्ध्वबाहु D1 2 स विह्वल D8 सुविह्वल]

while Ñ1 V2 B2 3 D5 7 ins

1150* आसीच्छोकसमाविष्टो विह्वलो रघुनन्दन ।
विललाप सुदु खार्तो बहु तत्तु विचिन्तयन् ।

[(1 2) V2 च B2 स (for तु) V2 तद्वत्, B4 तत्त्व (for तत्तु)]

—V2 B4 D5 7 read 29cd before 3 60 1 —c) Ñ1 चै, Ñ2 D6 7 तु, V2 B1 3 4 स (for ता) D6 अपश्यंस्ता Ś1 तन्वीं, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 भार्यां, D1-3 G1 वर्ती (for सीतां) —d) Ñ1 चुक्रोश(for प्रा°) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-4 5 7 विलप(Ñ2 °नप)न्निदमब्रवीत्

Colophon Ś1 V1 B1 D2 4 om —Sarga name Ñ V2 B3 D5 6 7 धनन्विषय, B2 रामपरिदेवन, D1 पर्वतविचय —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 B3 om, Ñ2 D6 7 69 V2 71, B4 D3 70 Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 61, D1 66 D4 M3 62 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम ।

60

Before Sarga 60, Dg1 Dt1 Dm1 D8 4 8 S Cv r,m g k t ins two additional Sargas given in App I (No 13) Ś1 V1 B1 D2 4 continue the previous Sarga D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 V1 om 1ab (cf v l 3 59 28) Ś1 Ñ V2 B2 3 4 D1-3 5 7 om 1ab —a) Dt1 दीन (for दीनो) M3 reads in marg sec m स दीनो दीनया —For 1ab G1 M3 subst

1151* स दीनो दीनया वाचा सनुष्कन्दग्नो भृशम् ।
अभिरामभिदं रामो विललापाकुलेन्द्रिय ।

[(1 2) M3 (after corr inf lin sec m) वितुक (for सनुष्क-) M3 (before corr pr m) लक्ष्मणं वाक्यम ब्रवीत् (for the post half) —M3 reads from 1 2 up to 1153* inf lin sec m]

whereas V1 subst for 1ab

1152* स दीनो दीनया वाचा राम सतापमोहित ।
सौमित्रिमब्रवीद्वीर भूयो तु त्रासमन्वितम् ।

—After 1151*, G1 M3(inf lin sec m) cont Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 (V2 B4 D5 7 preceded by 3 59 29cd) ins before 1cd

1153* त्रैलोक्याधिपते देव शक्र एव निबोध मे ।
पुरन्दर चिरार्थेह प्रिया भार्या जहाति माम् ।
यस्मिन्काले प्रिया भार्यां लब्ध्वा सुखोऽभिनन्दति ।
तस्मिन्नभ्यागते काले प्रिया भार्या जहाति माम् ।
निर्यूथ इव मातङ्ग पुरं वृत्तोऽरतव यथा । [5]
न भार्याय समायासो ह्रतस्यास्य दुरासद ।
मयादिव परिश्रम्य परिशङ्क्येव चाक्षतम् ।
नाशयित्रेव सर्वस्वमनुशोचामि जानकीम् ।

[(1 1) Ś1 D1-3 शक्र, B1 वीर (for देव) G(ed) शक्र इव (for शक्रेव एव) Ś1 D1-3 विक(D1 °नं)द्यामि शाचल्पवे, Ñ1

G 3 68 30 B 3 64 21 L 3 69 26

एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः पुनरेव हि ।
नदीं गोदावरीं रम्यां जगाम लघुविक्रमः ॥ २

तां लक्ष्मणस्तीर्थवतीं विचित्वा राममब्रवीत् ।
नैनां पश्यामि तीर्थेषु क्रोशतो न शृणोति मे ॥ ३

कं नु सा देशमापन्ना वैदेही क्लेशनाशिनी ।
न हि तं वेद्मि वै राम यत्र सा तनुमध्यमा ॥ ४

लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा दीनः संतापमोहितः ।
रामः समभिचक्राम स्वयं गोदावरीं नदीम् ॥ ५

स तामुपस्थितो रामः क्व सीतेत्येवमब्रवीत् ॥ ६

भूतानि राक्षसेन्द्रेण वधार्हेण हृतामपि ।
न तां शशंसू रामाय तथा गोदावरी नदी ॥ ७

वगानि रवा शचीपते (for the post half) G1 M2 मिन्नेका धिर्षनि देव दक्ष(M2 °क्ष) रवा वेदयाम्यहं —V3 illeg for l 2 3 —(l 2) N1 विहारेह G1 M2 विहाराहीं(M2 °ई) (for विरा वेह) Ś1 D1-3 विहारकाले दयिता(D1 यदि मा) (for the prior half) Ñ2 V1 D5 7 सान्वी भार्या B1 भार्या चह, B4 भार्या साध्वी (for प्रिया भार्या) M2 मा (for माम्) —D2 G2 L(ed) om (hapl) l 3 4 —(l 3) B2 तस्मिन् Ś1 D1 मुग्ध वामी N1 प्रिया वामी B3 प्रिया भार्या D3 M2 प्रिय वामी (for शुभा भार्या) D1 3 [ऽ]पि (for इति) —(l 4) Ś1 D1 2 M2 सुतोदये V1 अथागते (for अभ्यागते) Ñ1 तस्मिन् काले संप्राप्त (for the prior half) B1 प्रिय (for प्रिया) B3 M2 भा —(l 5) G1 M1 निर्वीर्य (for निर्यूथ) Ś1 D1 3 गतश्च निवाराण N1 नष्टोऽरण्यैव मानग (for the prior half) G1 M2 पतिसुत(M2 °सुत) इवोऽसव (for the post half) —Ñ1 mostly illeg for l 6 —(l 6) V2 illeg after न up to स्वस्थमनु in l 8 V2 [व]रा V1 [प]प्र D6 7 [प]व (for [स]प) V1 स्वासर (for स्वांतर) Ś1 D1 3 G1 M2 प्रति (G1 °ति)भास्यमेवाभो(Ś1 G1 M2 °मावमो D2 °सवसो) इनवीर(D2 °वीय D3 °वोध G1 M2 गतसज्ज) इवाहं (Ś2 °वे D2 °ह) —(l 7) V2 [प]व (for second [इ]व) Ś1 N1 D1-3 L(ed) वरिष्ठ य यथा स्वगमभिजाते(N2 °मस्तुत्य* D1 2 °मभिहाय D3 °मगविष्य L(ed) °मभिजाने) यथागुन(Ś1 °वे) G1 M2 इ(M2 न)न नैव च विन्दामि तां विना लक्ष्मणवर्ते —(l 8) Ś1 D2 3 अपि V1 नतु (for ननु) Ś1 D1 2 G1 M2 भामनी Ñ1 मैथिली (for जानकीम्)]

—d) Ś1 D1-3 (here and below) मन्दाकिनीं (for गोदावरीं) —V2 illeg for 2cd (except अपि गोदा) —f) N V2 B1 2 4 D6 7 [उ]वरितु (for [आ]नयितु) T3 सदा (for यतः) Ś1 D1-3 पश्चान्मुद्दर्तेसम न(D1 3 °ति)ता

2 a) M1 सौमित्रि Dg1 T2 G2 ह (for हि) Ś1 Ñ1 D1 3 वरयान्वित N2 V1 B1 3 4 D6 7 स्वरतो नृप, V2 illeg T1 3 पश्चारदृश (for पुनरेव हि) —c) N1 पुण्यां (for रम्यां) —d) V1 लघुविक्रम, D6 7 [स] नुलविक्रम (for लघुविक्रम)

3 a) Ś1 D1-3 स (for तां) V2 तावगतो —b) Ś1 D1 विदित्वा N1 विचित्य D1 1 विचित्या (for विचित्वा) Ñ2 V B1 2 4 D6 7 विचि(D6 7 °त्य)त्वो(B3 विचित्यो)वाच राघवं —M1 om (hapl) 3c–6 —c) Ñ1 V B1 3 4 Dm1 D6 7 न च Dg1 (before corr) D6 नैतां (for नैनां) D3 नैवास्ति सीतां तीर्थेषु —d) G1 om न M1 शृणोमि V2 illeg from तत्र मे up to स्वन्व in 6b

4 Dg1 M2 om 4 V2 illeg for 4 (for M2 and V2 cf v l 3) —a) Ś1 D1-4 T G M1 3 किं नु V1 B1 Dm1 क नु D6 कि नु (for कं नु) T2 नित्यम् (for देशम्) B1 किं नु सा देशमापन्ना —b) Ś1 D1 3 कुशलभागिनी N1 T2 G2 क्लेशनाशि(T3 °नाशा)नी, N2 V1 B1 3 4 D6 7 जनकात्मजा —D4 T3 M3 om, M3 reads inf lin sec m 4cd —c) G1 तां वेद्मि, G2 तां वेद्मि, G3 M2 त वेद्मि (for तं वेद्मि) Ś1 N1 D1 3 न हि तां(Ñ1 D2 त) वेद्मये राम, Ñ2 V1 B1 3 4 D1 7 T1 2 न ह्यहं वेद्मि(T1 2 यद्) त दृष्ट्वा C8 वेद जानामि कि —d) T1 3 G1 यत्र सा जनकात्मजा

5 M2 om 5 V2 illeg for 5 (for both cf v l 3) G(ed) om 5 9 Ś1 N V1 B1 3 4 D1 3 5 7 om 5ab —Ś1 D1 3 read 5c–6 after 8ab —c) D1 3 रामे (for राम) Dm1 समभिचक्रम्य —d) G1 transp स्वयं and नदीम् Ś1 D1 3 स्वयं मन्दाकिनी नदीम्(Ś1 °नीं नदीं) —For 5cd N V1 B1 3 4 D6 7 subst and read after 8ab

1154* राम समभ्यगमच्छ सा तदा गोदावरीं नदीम् ।

[N2 समभिचक्राम स्वयं (for समभ्यगमच्छ सा तदा)]

6 M2 G(ed) om 6 (cf v l 3 and 5 resp) V2 illeg up to स्वन्व in b (cf v l 3) For sequence in Ś1 D1-3 cf v l 5 N V1 B1 3 4 D6 7 read 6 (preceded by 1154*) after 8ab —a) V1 B1 3 4 D1-3 5 7 उपस्थिता N1 दृष्ट्वा (for राम) Dm1 D1 G1 स तत्र स्थितो राम —b) N2 V B1 3 4 D6 7 क्व सीतेत्य(V1 B1 °त्यनु, V2 illeg up to स्वन्व)ब्रवीत्

7 G(ed) om 7 (cf v l 5) V2 om 7–8b —b) Ś1 इति T2 इव (for अपि) M2 om from अपि up to न तां in 7c G1 हृतामपि च जानकीं —d) T तदा (for तथा) —For 7 Ś1 N V2 B1 3 4 D1 3 4 subst

1155* रावणस्य तु भूतानि भयादागम्य पर्वितम् ।
सततं रामाय शशंसु शङ्कया गोदावरी नदीम् ।

[(l 1) B3 (marg after corr as above) रावण B1 रामस्य (for रावणस्य) N1 [भ]य D3 [ए]व (for [अ]पि) B1 दृष्टानि (for भू°) B4 रक्षसा (for रवण) Ś1 भयं D1-3 [आ]गम्य (for [आ]गम्य) B3 दैवेन (for ...) Ñ1 वेपाता** णं (illeg) (for the post half)

ततः प्रचोदिता भूतैः शंसास्मै तां प्रियामिति ।
न च साभ्यवदत्सीतां पृष्टा रामेण शोचता ॥ ८
रावणस्य च तद्रूपं कर्माणि च दुरात्मनः ।
ध्यात्वा भयात्तु वैदेहीं सा नदी न शशंस ताम् ॥ ९
निराशस्तु तया नद्या सीताया दर्शने कृतः ।
उवाच रामः सौमित्रिं सीतादर्शनकर्शितः ॥ १०
किं नु लक्ष्मण वक्ष्यामि समेत्य जनकं वचः ।
मातरं चैव वैदेह्या विना तामहमप्रियम् ॥ ११
या मे राज्यविहीनस्य वने वन्येन जीवतः ।
सर्वं व्यपनयच्छोकं वैदेही क्व नु सा गता ॥ १२
ज्ञातिपक्षविहीनस्य राजपुत्रीमपश्यतः ।
मन्ये दीर्घा भविष्यन्ति रात्रयो मम जाग्रतः ॥ १३
गोदावरीं जनस्थानमिमं प्रस्रवणं गिरिम् ।
सर्वाण्यनुचरिष्यामि यदि सीता हि दृश्यते ॥ १४   G 3 68 37 B 3 64 15 L 3 69 37

—(1 2) N1 जइ (illeg) (for प्राहु) Ś1 D1 3 तत्र मत्तर्ध्नी कुरत् (for the post half)]

8 G(ed) om 8 (cf v l 5) V2 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) V1 प्रस्थापिता D1 प्रणोदिता (for प्रचोदिता) B1 4 दूतैः (for भूतैः) —^{b}) Ś1 N2 V1 B1 D1 3 5 7 शशासैं स्व N2 Dt1 D4 शशासास्मै B3 4 शम चास्मै, D8 G1 3 M2 स्व शशास्मै, Cg K(ed) शशासत्ता (for शशंसास्मै तां) Ñ1 प्रियाविये —After 8^{ab} Ś1 D1 3 read 5^{c}–6 while Ñ V1 B1 2 4 D5 7 read 6 (preceded by 1154^{*}) —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सा नैव, T1 3 न तु सा (for न च सा) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 M2 इत्यवदत् T2 Cm [अ]भ्यवदत् (for [अ]भ्यवदत्) Ś1 N1 D1 3 न वाममभ्यवदत् सीता —^{d}) B1 स्पृष्टा, Dg1 T2 दृष्टा, G2 पृष्टा M2 दृष्टा (for पृष्टा) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 3 6 7 शोभना (for शोचता)

9 G(ed) om 9 (cf v l 5) V2 illeg for 9 —^{a}) N V1 B1 3 4 D1 3 5 7 हि D3 तु M3 *inf lin sec m* (for च) Ñ B3 4 Dm1 D1 5 7 3 G1 3 यद्रूप —^{b}) Dt1 D4 कर्माणि (for णि) N2 V1 D5 7 महात्मन (for दुरा°) —^{c}) M1 भयातां (for °त्तु) Ś1 N V1 B1 3 4 D1 3 5 7 भयात्समीक्ष्य (Ś1 D1 3 °त्समूत्य, D3 °त्सवीक्ष्य) वैदेहीं —^{d}) Ś1 सा नदी (for सा नदी) Ś1 N1 Dt1 Dm1 D1–3 6 8 ह D4 ता (sic) (for ताम्) N1 V1 B1 3 4 D5 7 न रामाय (B1 4 रामाय न [by transp]) शशंस सा

10 ^{a}) N2 निराशस् (sic) V1 निरासस् (sic) B2 (*sup lin* after corr as in text) निराशस्स् Ñ1 स (for तु) B1 [अ]नया नद्या D1 यदा नद्या D4 तदा नद्या G(ed) [अ]पि भूयो वै (for तया नद्या) —^{b}) Ś1 हत (sic) (for कृत) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 कर्शित (for कर्शित) Ś1 N2 V2 B1 3 4 D1 3 5 दु:खितो दु:खित वच, N1 दु:खितस्तु पुनर्वच, V1 D7 दु:खित दु:खितो वच —After 10 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

1156^{*} क्व या गोदावरी सौम्य किंचित्र प्रतभाषत ।

[D4 सौम्य (for सौम्य)]

11 B3 om (hapl) 11^{ab} —^{ab}) V Dt1 Dm1 D1 6 M2 तु (for नु) V2 illeg from लक्ष्मण up to विना in 1157^{*} N1 illeg for वक्ष्यामि स D1 3 स्वजन (for जनक) —^{c}) N1 वैदेहीं (for वैदेह्या) N1 D5 7 स्वजन चापि वैदेह्या —^{d}) D8 विनीताम् (for विना ताम्) Ś1 N1 D1–3 6 7 विना तां महिषीं प्रियां —For 11^{cd} V B1 2 4 subst while Ñ2 D5 7 ins after 11

1157^{*} मातरं चापि कौसल्यां विना सीतामितो गत ।

[V2 illeg up to विना B1 4 वा (for च)]

—Then V cont

1158^{*} किमहं कथयिष्यामि हृतां सीतामिति लक्ष्मण ।

whereas B2 cont in marg after 1157^{*}

1159^{*} किं वक्ष्यामि सौमित्र मात्यान्वन्धुजनानपि च ।

12 ^{a}) B4 सा मे (for या मे) Ś1 N2 V B1 D1 3 6 7 G2 राज्याद् (for राज्य) V2 illeg from हीनस्य up to रात्रयो in 13^{d} N1 विनाशपि Dm1 विनीतस्य (for विहीनस्य) B2 या मे न राज्याद्धीनस्य —^{b}) D1 वन (for वने) G1 वन्यैः D6 G2 जीवित (for जीवत) —Dg1 reads 12^{cd} in marg —^{c}) V D2 T2 3 M2 व्यपनयत्, B1 D8 व्यपान येत् B3 Dt1 D4 G व्यपानयच्च —^{d}) M1 गता नु सा (by transp)

13 V2 illeg up to रात्रयो in ^{d} (cf v l 12) Dg1 transp 13^{ab} and 13^{cd} —^{a}) Ś1 D1 राज्ञो राज्य V B1 3 4 D5 7 ज्ञातिपक्ष Dt1 D4 M2 ज्ञातिवर्ग, D1 3 राज सिंह D8 ज्ञातिवर्ग (for ज्ञातिपक्ष) V1 विहीनात्मा —^{b}) Dt1 D4 वैदेहीमप्यपश्यत

14 ^{a}) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D1–4 6 8 S Cr m L t महा गिरिं (D1 3 G1 °री) Ñ1 V D6 गोदावरी (for गोदावरीं) —V2 mostly illeg for 14^{b} —^{b}) Ś1 B1 D1 3 G इद (for इमं) B1 Dg1 Dm1 D1 6 प्रस्रवण —V om 14^{cd} —^{c}) T1 [अ]नुचरिष्यामो (for °ष्यामि) Ś1 D1 3 यथानु (L[ed] °नव)गमिष्यामि N1 D8 समान्विचयिष्यामि Dm1 D6 (before corr) G1 M1 सहस्रो वि(M1 °नु)चार ष्यामि —^{d}) Ś1 N1 D1 3 सीता न, D1 वैदेहि G2 दीताय (for सीता हि) Dt1 D4 लभ्यते (for दृश्यते) Ñ2 B1 3 4 D5 7 यत्र सीता न दृश्यते —After 14 Ś1 V Y (after 14^{b} owing to omission) B1 3 4 D1 3 5 7 ins

G 3.68.40 B 3.64.24 L 3.69.41

एवं संभाषमाणौ तावन्योन्यं भ्रातरावुभौ ।
वसुंधरायां पतितं पुष्पमार्गमपश्यताम् ॥ १५
तां पुष्पवृष्टिं पतितां दृष्ट्वा रामो महीतले ।
उवाच लक्ष्मणं वीरो दुःखितो दुःखितं वचः ॥ १६
अभिजानामि पुष्पाणि तानीमानीह लक्ष्मण ।
अपिनद्धानि वैदेह्या मया दत्तानि कानने ॥ १७
एवमुक्त्वा महाबाहुर्लक्ष्मणं पुरुषर्षभम् ।
क्रुद्धोऽब्रवीद्गिरिं तत्र सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ॥ १८
तां हेमवर्णां हेमाभां सीतां दर्शय पर्वत ।
यावत्सानूनि सर्वाणि न ते विध्वंसयाम्यहम् ॥ १९

1160* तथा तु विलपन्तं तं रामं शोकपरायणम् ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ।
नेह सीता जनस्थाने नापि गोदावरीं प्रति ।
अलमाकुल्य संताप स्थिरो भव नरोत्तम ।
त्वमेव तां महाप्राज्ञ नष्टामधिगमिष्यसि । [5]
मया सह महाबाहो मा त्वा शोकः समाविशेत् ।

[V3 illeg from तथा in l 1 up to लक्ष्मण in l 2 —(l 1) B2 यथा (for तथा) Ś1 D1-3 विलपमान, Ñ1 तु भाषमाण (for तु विलपन्त) D1-3 तु D5 om (hapl) (for त) —(l 2) D2 महाप्राज्ञ (for °प्राज्ञो) —G(ed) om l 3 —(l 3) B2 नेव (for नापि) Ś1 V B1.3.4 D1-3 महानदीं (for गोदावरीं) Ś1 D2.3 गता —V2 illeg for l 4-5 —(l 4) Ś1 D1-3 मा कुरु Ñ2 मा कुरु (for आकुल्य) D7 स्थिरो (for स्थिरो) Ś1 D1-3 किंचित् पैर्यमालम्ब (for the post half) Ñ2 अवहितमनाः राम नापि प्रस्रवणे गिरि —B1 om l 5-6 —(l 5) M1 मया विना महाप्राज्ञ, G(ed) विचित्य तां गया सार्धं (for the prior half) V1 मनिष्यसि (hypm) D1 दृष्टां (for नष्टाम्) —G(ed) om l 6 —(l 6) B2 महाराज (for मया सह) V3 स (for मा) Ś1 D1.3 मा च (D1.2 त्वं) शोकं मनः कुरु (for the post half) Ñ1 [illegible] (illeg) शोकसमन्वित]

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.6 S G3 r m g k t ins a passage relegated to App I (No 14)

15 a) D4 सभाषमाणौ M2 स्म भाषमाणौ Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तु (for ताव) —b) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तावुभौ रामलक्ष्मणौ —V1 illeg after वसुधरा in 15c up to second दुःखि in 16d —c) D3 वसुंधरायां (for वसुध°) Ś1 N2 B1.2 D4.7 पतता, V1 पतितौ, D3 दित्त, D4 G1 पतित —d) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D5.7 पुष्पमालाम्(B2 °ल्यम्)

16 V1 illeg up to second दुःखि in d (cf v. l. 15) —a) Ś1 V2 V3 B1.3.4 D1-3.5.7 तां पुष्पमालां(B1 °लां) वैदेह्या, V1 तानि पुष्पाणि वैदेह्या, Dg1 Dt1 D6 T3 G3 M3 पुष्पवृष्टिं नि(G3 M3 च)पतितां —b) Ś1 V2 V3 B1.3.4 D1.3.5.7 G1 दृष्ट्वा, Dm1 D6 दृष्ट्वा, D5 दृष्ट्वा (for पतितां) —d) D6 दुःखितः (for दुःखितो) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 दुःखार्तो दुःखितं(V1 B2 D1 °तो, V3 illeg up to दुःखि) भृशम् G1 रामो दुःखसमन्वितम्

17 a) Ñ1 D1 प्रति(D4 अपि)जानामि, B2 अभिजानामि, D2 अभिज्ञानानि —b) Ś1 D1-3 [पु]ष्पैतानि, Ñ1 [पु]ष्पाणीमानि Ñ2 V2 D5.7 [पु]ष्पाणि, V1 [पु]ष्पाणि, B1 पुष्पाणि, B2 [पु]ष्पाणि (sic), B4 [पु]ष्पाणि (for [पु]ष्पाणीह) —For 17cd–18ab, Ś1 D1-3 subst 1162* —cd) V2 illeg from द्धानि up to दत्तानि D4.5 अपि बद्धानि, T2.3 G1 पिनद्धानि हि, M3 अपन°, M3 पिनद्धानीह(after corr inf lin sec m पिनद्धानीह) K(ed) पिनद्धानीह (for अपिनद्धानि) Ñ1 D2 पुरस्ताद्यानि कानने, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 पूर्वं चैतानि कानने (for d) ⊕ Cg वैदेह्या कस्मात् पिनद्धानि वदन्तीत्यभिजानामि ⊕ —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.6 S ins

1161* मन्ये सूर्यश्च वायुश्च मेदिनी च यशस्विनी ।
अभिरक्षन्ति पुष्पाणि प्रकुर्वन्तो मम प्रियम् ।

[(l 1) Dg1 transp सूर्यश्च and वायुश्च —(l 2) Dt1 अभिरक्षत्तु]

18 B2 transp ab and cd —a) Ñ V B1.3.4 D5.7 महातेजा, Dg1 Cg महाबाहु —b) Ñ V B1.3 D5.7 G1 पुरुषर्षभ —For 17c–18b, Ś1 D1-3 subst

1162* अपि नामेह वैदेही नवेयं वै समूर्छनि ।
एवं विलप्य बहुशो रामो दुःखसमन्वित ।

—After 18ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.6 S ins

1163* उवाच रामो धर्मात्मा गिरिं प्रस्रवणाकुलम् ।
कच्चित्क्षितिभृतां नाथ दृष्टा सर्वाङ्गसुन्दरी ।
रामा रम्ये वनोद्देशे मया विरहिता त्वया ।

[(l 1) Dg1 Dt1 प्रस्रवणाकुलं, Dm1 D5 प्रस्रवणे [illegible] G1 प्रस्रवणं कु°(G1 प्रति) —(l 2) D5 कच्चित्, M2 [illegible] (for कच्चित्) —(l 3) D6 सीता (for रामा) Dm1 D4 C वने त्वरित्, D6 G1.3 M1.3 वने त्वदिन्द्र (for [illegible]) ⊕ Cr [illegible] ⊕]

—c) Ś1 D1-3 गिरिं स तु, Ñ2 B1 क्रुद्धो रामः, Ñ2 V B1 D1.7 तदा रामो (for गिरिं तत्र) —d) D1 क्रुद्धो (for क्षुद्र) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 गिरिं सर्वमिवर्षभ(V1 after सत्र)

19 ab) G1.2 प्रियां मम (for हेमवर्णां) Dt1 M1 C हेमाङ्गीं, Dm1 D4 G3 M3 गुणैर्नीं, D6 हेमाङ्गीं (for हेमाभां) Ñ1 प्रियां म हेमवर्णाभां Ñ2 V B1.3 D5 तां पूर्णचन्द्र° B2 तां हेमवर्णवर्णाभां D4 तां प्रियां मम हेमाभां D

मम बाणाग्निनिर्दग्धो भस्मीभूतो भविष्यसि ।
असेव्यः सततं चैव निस्तृणद्रुमपल्लवः ॥ २०

इमां वा सरितं चाद्य शोषयिष्यामि लक्ष्मण ।
यदि नाख्याति मे सीतामद्य चन्द्रनिभाननाम् ॥ २१

एवं स रुषितो रामो दिधक्षन्निव चक्षुषा ।
ददर्श भूमौ निष्क्रान्तं राक्षसस्य पदं महत् ॥ २२

स समीक्ष्य परिक्रान्तं सीताया राक्षसस्य च ।
संभ्रान्तहृदयो रामः शशंस भ्रातरं प्रियम् ॥ २३

पश्य लक्ष्मण वैदेह्याः शीर्णाः कनकबिन्दवः ।
भूषणानां हि सौमित्रे माल्यानि विविधानि च ॥ २४ G 3 67 7 B 3 64 39 L 3 68 7

श्च हेमवर्णाभा, T₃ ताम्रवर्णो सुहेमाभा (for ^{c}) Ś₁ D₁₋₃ ना(D₁ om [subm]) दृष्ट्वा हेमगभाभा यदि नाख्यासि पर्वत(Ś₁ reads पर्वत m m) —^{c}) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ पुरा (for यावत्) Ñ₁ Dm₁ D₄ ₅ G₁ ₃ M₃ transp सानूनि and सर्वाणि Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ पुरा(B₂ भद्र) शिलाशितैर्बाणैर् (V₃ illeg from णैर् up to 19^{d}) —^{d}) Ś₁ D₂ ₄ दव, Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ म₃ त्वां (for न ते) V₁ भस्मसयामि Ñ₁ illeg for भस्मपद —After 19 Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄ ₆ ₈ S ins

1164* एवमुक्तस्तु रामेण पर्वतो मैथिलीं प्रति ।
दर्शयन्निव तत्र सीतां नादर्शयत राघवे ।
ततो दाशरथी राम उवाच च शिलोच्चयम् ।

[(l 1) G₃ मैथिलीं प्रति पर्वत (for the post half) —(l 2) Dt₁ D₆ Ct दर्शयन्निव ता सीतां (for the prior half) G₁ न दर्शयति (for नादर्श^{o}) —(l 3) G₁ [ए]न (for च)]

20 Ñ₁ B₂ G(ed) om 20-21 —^{a}) Ś₁ बाणास्तु, D₁ ₂ बाणास्त्र, D₃ बाणैस्तु B₂ ॰सदिग्धो (sic) —^{b}) D₁ भस्मभूतो —^{c}) V₂ Dg₁ Dt₁ D₆ T₂ M₂ सवनद्रु, B₂ D₁ सवद्रुम् ₁ Dm₁ D₃ G₃ ε₃ सवद्रु, T₁ सतत (for सतत) — V₃ illeg from चैव up to पल्लव in ^{d} —^{d}) Ś₁ Ñ₂ B₁ D₁ ₂ ₅ ₇ निर्द्रुमतृणपल्लव, V₁ B₂ निर्द्रुसतृणपल्लव, D₂ वन्तिवृक्षदपल्लवै

21 Ñ₁ B₁ G(ed) om 21 (cf v l 20) —^{a}) Ś₁ Dg₁ T₂ च (for वा) Ś₁ D₁ ₃ इदा, Ñ₂ B₄ D₅ ₇ भद्र, V B₃ दद्र, Dm₁ D₄ ₆ G₃ M₁ चैव₁ D₂ सत (for चाद्य) —^{d}) Ś₁ अद्य, Ñ₂ V B₃ ₄ D₆ M₂ पूज, T₁ ₂ आर्यां (for अद्य) D₄ G₁ पद्मनिभा^{o}

22 ^{a}) Dg₁ Dt₁ D₆ प्रकुपितो, D₂ सकुपितो, M₂ सह^{o} (for स रुषितो) —^{b}) Dg₁ विधक्षन् M₂ चक्षु* (damaged) Ś₁ D₂ ₃ निर्दहन्निव पावक —For 22^{cd} Ñ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ subst

1165* स ततो दाशरथी रामस्त्वैव नगाधरम् ।

[Ñ₁ इति V₁ तत्र (for स त) V₃ illeg for the post half N₁ स चित्पव B₂ नगमेवर (for नगाधरम्)]

—^{c}) M₂ damaged for ददर्श V₁ भू* Ś₁ D₁₋₃ संक्रान्त, Ñ₁ नि क्रान्त, Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ विक्रान्त (for निष्क्रान्त) G₃ M₃ ददर्श च तत्र भूमौ —^{d}) Ś₁ Ñ₂ B₁ ₃ ₄ Dm₁ D₁₋₃ ₅ ₇ ₈ M₁ महत्पदं (by transp), Ñ₁ महत्पदे V महापद (for पद महत्) —After 22, V₃ ins a passage relegated to App I (No 15) —After 22, Dt₁ Dm₁ D₄ ₆ ₈ T₁ ₂ G₁ M₂ ins

1166* अच्छाया रामकाङ्क्षिण्या प्रधावन्त्या इतस्ततः ।
राक्षसेनानुसृतायाः वैदेह्याश्च पदानि तु ।

[(l 2) D₄ G₁ M₂ [अ]भिनासाया, T₂ Cg [अ]नुदत्ताया, Cr [अ]नुवञ्चाया (for [अ]नुसृता^{o}) D₄ T₁ ₂ G₁ M₂ मैथिल्याश्च (for वैदेह्याश्च) D₄ T₁ ₂ [अ]थ (for तु)]

23 V₁ om 23 B₂ reads in marg from 23^{a} up to l 1 of App I (No 15) —^{a}) Ś₁ D₁ ₂ पद(D₃ ^{o}दं) क्रान्तं, Ñ₂ D₅ परिश्रान्त, D₃ पदाक्रान्त, G₃ परिश्रान्त —^{b}) D₄ ₆ सीतया (for सीताया) B₂ लक्ष्मणस्य (for राक्षसस्य) —After 23^{ab}, Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄ ₆ ₈ S ins

1167* भग्न धनुश्च तूणी च विकीर्णं बहुधा रथम् ।

[D₆ भग्न (for भग्न) D₄ G₁ तूणौ (for तूणी) Dg₁ T₂ विशीर्णं (for विकीर्णं)]

—Ś₁ wrongly reads 23^{cd} twice (var) while Dg₁ reads the same in marg —^{c}) D₁ ₃ स भ्रान्त (for संभ्रान्त) —V₃ illeg from 23^{d} up to l 2 of App I (No 15) M₃ reads 23^{d} *sec m* —^{d}) Ś₁ B₂ उवाच (for शशंस) —After 23 Ś₁ Ñ V(V₁ after 22 owing to omission) B₁ ₃ ₄ D₁ ₃ ₅ ₇ ins a passage relegated to App I (No 15) whereas D₂ ins l 1-5 (followed by 3 60 50^{a-d} and its star passages) of App I (No 15)

24 ☞ Ś₁ Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₁ ₃ ₅ ₇ read St 24 24 before 3 59 6 Ñ₁ reads St 24-27 and St 34 before 3 59 6 and St 28-33 before 3 61 6 read before 3 63 9 (cf v l 3 61 6) (all including star passages and omissions) —M₂ damaged for 24^{a} —^{b}) Dg₁ Dt₁ D₆ शीर्णा (for शीर्णाः) —^{c}) Dg₁ T₂ M₂ च (for हि) —For 24 Ś₁ N V B₁ ₃ ₄ D₁ ₃ ₅ ₇ subst

1168* इमे लक्ष्मण वैदेह्यास्तपनीयविभूषणाः ।
धरण्या सह माल्येन दीप्ताः कनकबिन्दवः ।

[(l 1) D₆ हेमलक्ष्मण च (for इमे लक्ष्मण) Ñ₁ B₁ ₃ त (B₃ ता)पनीया, V सानीयक, B₂ तापनीय Ñ₂ रत्नरु, V₃ विभूषिता, D₃ विभूषणैः (for विभूषणाः) —(l 2) Ś₁ D₂ अरण्ये (for धरण्या)]

G 3 67 8
B 3 64 40
L 3 68 8

तप्तबिन्दुनिकाशैश्च चित्रैः क्षतजबिन्दुभिः ।
आवृतं पश्य सौमित्रे सर्वतो धरणीतलम् ॥ २५
मन्ये लक्ष्मण वैदेही राक्षसैः कामरूपिभिः ।
भित्त्वा भित्त्वा विभक्ता वा भक्षिता वा भविष्यति ॥ २६
तस्या निमित्तं वैदेह्या द्वयोर्विवदमानयोः ।
बभूव युद्धं सौमित्रे घोरं राक्षसयोरिह ॥ २७
मुक्तामणिचितं चेदं तपनीयविभूषितम् ।
धरण्यां पतितं सौम्य कस्य भग्नं महद्धनुः ॥ २८
तरुणादित्यसंकाशं वैडूर्यगुलिकाचितम् ।
विशीर्णं पतितं भूमौ कवचं कस्य काञ्चनम् ॥ २९

25 ᵃ) Ś1 D2 नपापुष्प, Dg1 स्वर्णबिंदु, G(ed) °रुक्म (for तप्तबिन्दु) Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 प्रकाशैश्च (for निकाशैश्च) Ñ1 शक्रगोपानिकाशैश्च, V1 बन्धुजीवप्रकाशैस्तु, D1 तप्तहेमनिकाशाभिश्च —ᵇ) V2 illeg for चित्रै क्षतज Ś1 D2 चित्र, Ñ1 D1.3 चित्र, Ñ2 V1 B4 D5.7 घोरै, B2.3 सूक्ष्मै (for चित्रै) D1 G1 कनक- (for क्षतज) —D1 om 25ᶜ–26ᵈ V2 illeg from 25ᶜ up to वा in 26ᵈ —ᶜ) M3 damaged for आवृत पश्य Ś1 D2 आतत, D3 आचित (for आवृत) —ᵈ) D2 धरणीतले

26 D1 om 26ᵃᵇ, V2 illeg up to वा in ᵈ (for both cf v l 25) —ᵃ) Ś1 D2 G(ed) नीता(G[ed] °त्वा) छित्वा, Ñ1 V1 B3 D1 छित्त्वा छित्त्वा, Ñ2 D5 छित्त्वा भित्त्वा, B1.4 D5.7 छित्त्वा भित्त्वा, Dt1 om (hapl) second भित्त्वा (for भित्त्वा भित्त्वा) Dm1 D3 विभक्ताग्नि, D1 °क्ता सा, D4 °क्ता च, D7 प्रकुपाश्च, T2 °क्ता हि, G3 °ज्याग, M1 °क्तानि (for विभक्ता वा) —ᵈ) B3 भक्षितव्या Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 तपस्विनी (for भविष्यति)

27 ᵃ) D2 तया (for तस्या) —V2 illeg from निमित्त up to l 1 of 1169* Ś1 निमित्ते Dt1 Dm1 D6.8 सीतायां (for वैदेह्या) —ᵇ) Ñ1 मूने, Dt1 तयोर् (for द्वयोर्) —V1 om (hapl) from 27ᶜ up to l 2 of 1169* —ᶜ) Ñ2 B1.3.4 D5.7 आवृत्त(B1 प्रयुक्त, G[ed] प्रवृत्त) पश्य (for बभूव युद्ध) —ᵈ) T2 घोर Ñ1 द्वयो, B3.4 T2 G1 M3 इव (for इह) —After 27 Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1169* कथं तच्चन्द्रसंकाशं सीताया विमलं मुखम् ।
आसीद्राक्षसयोर्मध्ये द्वयोर्विवदमानयोः ।
भूय सीताविनाशाद्धि प्रसक्तं राक्षसैर्मम ।
वैरं स्थानेऽत्र सौमित्रे तेषामेव वधाय हि ।
एवं विलपमानस्तु रामो मत्त इव स्खलन् ।
अथाश्रमाद्क्रोशमात्रं सोऽपश्यन्महदद्भुतम् ।
रणोपकरणं सर्वं विध्वस्तं धरणीतले ।
तद्दृष्ट्वा दर्शयामास सशोको लक्ष्मणाय वै ।

(V1 om l 1-2 V2 illeg for l 1 —(l 1) Ś1 D2 भ्रष्ट, Ñ2 D5.7 कथं न (for कथं तच्च) Ñ1 illeg for तच्चन्द्र B1 कथं चन्द्रसंकाश (for the prior half) —(l 2) V2 illeg from the post half up to st 52 D2.3 तयोर् (for द्वयोर्) Ś1 भक्षितं मद्यमानाड राक्षसैः निशितायुधैः —Ñ1 transp l 3 and 4 —(l 3) Ś1 D2-3 वैर (for भूय) Ñ1 कृतं वै (for प्रसक्त) Ś1 D2-3 मह (for मम) —(l 4) Ś1 Ñ1 V1 B4 D1-3 वक्तुं, D7 वैर (for वैर) Ś1 D2 नवेऽ Ñ1 V1 D7 च(Ñ1 हि) सौमित्रे, D2 मद्वैर, D3 मद्वैर (for स्थानेऽत्र सौमित्रे) Ś1 D1-2 कुलनाशं, V1 वैरमाला; B4 तेषामाशं (for तेषामेव) Ś1 Ñ2 D2.5.7 वै, D1.3 मे (for हि) V1 illeg (for the post half) —After l 4, B3 reads 30 (repeating 30ᵃᵇ [marg] in proper place) —V1 D5.7 om l 5–8 —(l 5) B3 भ्रमन् (for स्खलन्) —(l 6) B1 क्षणाश्रम, B3 तथाश्रमात्, D2 अथाक्रमन् V1 B3 D1.2 क्रोशमात्रात्(B2 °क्रम) (for °त्र) Ś1 D2 ददर्श V1 B3 D1.2 अपश्यत् (for सोऽपश्यत्) B1 आसन (for महद्भुत) —(l 7) B3 रणोपकरण V1 D1.2 मेदिनीतले(V1 °ले) (for धरणी°) —(l 8) Ś1 B3 D1-3 त, V1 स (for तद्) V1 च (for वै) Ś1 D2 सोऽप्यद्भुततमं तत्र (for the post. half)]

—B1 cont

1170* आहत पश्य सौमित्रे तेषां सम्य विषाणं हि ।

28 Ñ1 reads 28–33 before 3 61 6 (cf v l 24) V2 illeg (cf v l 27) —ᵃ) Ś1 D2 निभ दिव्य, Dm1 D6 G3 विचित्र च, D1 -मय दिव्य, D3 निभ चेदं, G2 K(ed) -मय चेदं (for चित चेदं) V1 illeg दिव्य(illeg) V2 V1 B1.3.4 D5.7 शक्रचापनिभ चेदं —ᵇ) Dt1 D6 समाख D2 तापनीय (for तपनीय) B4 Dm1 D6 विभूषण —ᶜᵈ) Ś1 D1.3 पश्य (for कस्य) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.4.5 transp सौम्य and भग्न Ñ1 illeg for द्रुतु, B3 महद्रुः (for महद्धनु) D2 पतित भुवि पश्य त्वं भ्रात सौम्य महद्धनुः —After 28 Dg1 Dt1 D4 T K(ed) (within brackets) ins

1171* राक्षसानामिदं जस्य सुराणामथवापि वा ।

[T2 स्तुतानाम् (for सुराणाम्)]

29 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) —ᵃᵇ) D2 [आ]दित्यसं॰ Dt1 om (hapl?) from स up to गुलिका Dg1 Dm1 D6 G M Cm g वैडूर्य T2 -गुलिकाचित (for °काचितम्) Ś1 V1 D1.3 वैडूर्य(V1 °दूर्य)-यंगु(D3 °ग)लवेष्टित, Ñ1 V1 B1.3.4 D4.5.7 वैडूर्य(D4.5.7 °डूर्य)-यमणिविभूषित, D1 वैडूर्यगुलिकाचित (for ᵇ) —ᶜᵈ) B1 विस्तीर्ण, D2 °शाल (for विशीर्ण) G1 पश्य (for भूमौ) Ñ1 विस्तीर्णविगत भूमौ (for ᶜ) B1 transp. पतितं and कवच Ś1 D2.3 पश्य, Dm1 D6 यस्य (for कस्य) B1 (marg also, orig as in text) दृश्यत (for काञ्चनम्)

छत्रं शतशलाकं च दिव्यमाल्योपशोभितम् ।
भग्नदण्डमिदं कस्य भूमौ सौम्य निपातितम् ॥ ३०
काञ्चनोरश्छदाश्चेमे पिशाचवदना खराः ।
भीमरूपा महाकायाः कस्य वा निहता रणे ॥ ३१
दीप्तपावकसंकाशो द्युतिमान्समरध्वजः ।
अपविद्धश्च भग्नश्च कस्य सांग्रामिको रथः ॥ ३२
रथाक्षमात्रा विशिखास्तपनीयविभूषणाः ।
कस्येमेऽभिहता बाणाः प्रकीर्णा घोरकर्मणः ॥ ३३
वैरं शतगुणं पश्य ममेदं जीवितान्तकम् ।
सुघोरहृदयैः सौम्य राक्षसैः कामरूपिभिः ॥ ३४

G 3.67 19
B 3 64 31
L 3 68 19

30 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) B2 reads 30 after l 4 of 1167* repeating 30^{ab} erroneously in marg here —^a) Ñ2 G3 चित्र (for छत्र) G2 तु (for च) —^b) B2 (first time) दिव्य Ś1 V1 माल्य (for शत्य) —^{cd}) D2 M2 भग्न G3 गुप्त (for भग्न) B3 सौम्य, D3 भूमौ (for कस्य) Ñ3 छि छत्रमिदं दिव्य (for ^c) Ñ1 कस्य, D3 पश्य (for भूमौ) Ś1 D1 2 transp कस्य and भूमौ K(ed) सम्यक् (for सौम्य) Ñ2 V1 B1 4 D3 7 सौम्य कस्य भूमौ (by transp) D4 D6 सौम्य भूमौ कस्य (by transp) B2 कर्मे भूमौ निपातित (for ^d)

31 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) D2 transp 31 and 32 —^a) Dm1 [श्री]र श्छदाश्च B1 [अ]पि (for [इ]मे) Ñ1 काञ्चनाच्छादना होमे —^b) Ñ1 हया (for खरा) —Ś1 om 31^c–33^b D1 2 om 31^c–32 —^d) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 वीर हता (for वा निहता) Ñ1 D2 कस्य वीर निपातिता (D2 महारथ)

32 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) Ś1 D1 2 om 32 (cf v l 31) D2 transp 31 and 32 —^a) D2 दीप्तकाञ्चनसंनद्धो —^b) Dg1 T2 M3 4 समरे, D1 समर: D2 समय (for समर) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 सपताक सद्ध्वज Cf समरध्वज इति रथ विशेषणम्। तादृशो रथोऽपविद्ध परिवृत्य पातित भग्नश्च युचरेण न्वय । क्वचित्तु ध्वजोऽपविद्ध ध्वस्त रथो भग्न इत्यन्वयमाहु —^c) B2 reads भग्नश्च in marg —^d) V1 कस्य समग्रामिको इव —For 32 Ñ1 subst

1172* सध्वज सपताकश्च विपुलो घोरदर्शन ।
कस्यासौ शकलीभूतो भग्न सांग्रामिको रथ ।

33 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) Ś1 om 33^{ab} (cf v l 31) Ñ1 mostly illeg for 33^{ab} —^a) B2 M2 रथाक्षमात्र (M2 °त्र) D2 तथा(L(ed) त च) क्षमात्रा, D4 °मात्रा (for रथाक्षमात्रा) D1 2 विविधास (for विशिखास्) —^b) Ñ1 Dm1 D2–3 4 G3 4 वि(Ñ1 *)भूषिता —^c) Ś1 D1 पतिता, Ñ1 निमता, Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 4 7 G3 निहिता, Dt1 निहता Dm1 D4 5 T1 G2 M1(before corr as in G3) 2 निहता, G2 त्रिदिता, M1 निहिता, Cp g as in text Cm [अ]भिहता (for ऽभि हता) —^d) B1 –कर्मिण Dt1 D6 दारुणा (for –कर्मण) Ś1 D1–2 विशीर्णा(D1 विशीर्णा, D2 प्रहता) घोरदर्शना —After 33, Ñ2 D2 ins

1173* एवमुक्तस्तु रामेण सौमित्रि प्रत्यभाषत ।

[D2 एव म and प्रत्युवाच (for उक्त्तु and प्रत्यभाषत resp)]

—Thereafter Ñ1 reads 3 61 6–7^{cd} whereas D2 reads 3 61 6–7^{ab} (var) for the first time repeating them in their proper place —After 33 preceded by 3.61 7^{ab} (first occurrence) D2 ins

1174* वनमाला विशालाक्ष न जाने तव कारणम्।
एवमुक्तस्तु सौमित्रि राम पुनरभाषत ।,

while T1 2 ins after 33

1175* राजमालामिमे वत्स मुरगामधवाद्भुत ।
[T1 (अ)द्भुत]

—T1 2 cont Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 33 while K(ed) cont after l 1 of 1176(A)*

1176* शरासनं वीर पूर्णा विश्वस्ती पश्य हस्तगा।
भ्रातोदासीपुहस्तो वै कस्याय सारथिर्हत ।
पद्मी मुदरस्यैषा भ्रष्ट कस्यापि राजन ।

[(l 1) D4 शरासनं G2 °ना (sic) M1 सुर्या वा (for शरासनं) D4 पूर्ण (for पूर्णा) M1 वस्य (for पश्य) —(l 2) Dm1 D4 6 T G1 2 M1 2 Cp r h [अ]मीषु G3 नदिश (for (अ)मीषु) Dt1 D6 G1 [s]प G3 न (for वै) M1 कोन्नदिपुस्तात(sic) (for the prior half) Dt1 D4 6 G1 अ (for (अ)अ) —After l 2 T1 2 ins K(ed) the l 1 only (within brackets) after 33 and cont l 2–3 after l 2 of 1176*

1176(A)* सारथि हतवान्योऽपि वा महात्मनयाधन ।
वस्तोनौ पुरुषव्याघ्र पतोरे निहता भुवि ।
चामयाहर्षी सौम्य मुख्या समरिज्जलौ ।

—D2 om from l 3 up to st 34 M2 reads l 3 twice (var) —(l 3) D4 G2 [व]रा (for (य)रा Dt1 राक्षस M2(second time as above) रक्त (for पात)]

34 V2 illeg (cf. v l 27) D1 2 4 om 34 (for D2 cf v l 1176*) —^a) Dm1 D6 G2 3 M1 वरिद (for पश्य) Ś1 D2 सुघोर प्रहि(D2 °ह व पश्य Ñ V1 B1 3 4 D3 7 घोर प्रतिङ्(V1 °ह व पश्य B2 तस्य, D2 यस्य) —^b) Dg1 Dm1 D6 T2 G1 2 M1 [श्री सात , Dt1 D6 Ct तैर (for [इ]दं) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 [अ]जिन्तम, T1 M2 3 [अ]न्तम (for °कम्) —^c) Ś1 वैराभरूपैनर्षितैः(L(ed.)

G. 3. 69. 10 B. 3. 64. 52 L. 3. 70. 10

हता मृता वा सीता हि भक्षिता वा तपस्विनी ।
न धर्मस्त्रायते सीतां ह्रियमाणां महावने ॥ ३५
भक्षितायां हि वैदेह्यां हृतायामपि लक्ष्मण ।
के हि लोके प्रियं कर्तुं शक्ताः सौम्य ममेश्वराः ॥ ३६
कर्तारमपि लोकानां शूरं करुणवेदिनम् ।
अज्ञानादवमन्येरन्सर्वभूतानि लक्ष्मण ॥ ३७
मृदुं लोकहिते युक्तं दान्तं करुणवेदिनम् ।
निर्वीर्य इति मन्यन्ते नूनं मां त्रिदशेश्वराः ॥ ३८
मां प्राप्य हि गुणो दोषः संवृत्तः पश्य लक्ष्मण ।
अद्यैव सर्वभूतानां रक्षसामभवाय च ।
संहृत्यैव शशिज्योत्स्नां महान्सूर्य इवोदितः ॥ ३९

°वं), Ñ V1 B1.3.4 D2.6.7 वीरं शतगुण वीर(Ñ1 सौम्य; D1 क्रूर) —^{d}) Ś1 रक्षोभिः (for राक्षसै°).

35 V2 illeg. (cf. v.l. 27) D2 om. 35^{ab}. Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 transp. 35^{ab} and 39^{ef} (including star passages). —^{a}) Dg1 T3 सा सीता; Dt1 D8 वैदेही; D4 सीता :; T1.2 M3 सीतापि; K(ed.) सीता सा (for सीता हि). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.5.7 येन सौम्य(D2 तापि) हृता सीता. —^{b}) D4 lacuna for भक्षिता. Ñ1 om. वा. —After 35^{ab}, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 ins.:

1177* दृष्टे तस्मिन्भवेच्छान्तिर्लोकानां पार्थिवात्मज ।

[V1 transp. दृष्टे and तस्मिन्. Ś1 D1.2 स्वस्ति (for शान्तिः)]

—Ñ1 om. 35^{c}–37^{b}. D2 reads 39^{ef} (including 1180*) before 35^{cd}.

☞ D2 reads 39^{ef}, 35^{c}–39^{d}, 35^{cd}, 40–49, 50^{c}–51 (followed by l. 8–10 of 1199*) after App. I (No. 15). —For 35^{cd}, D2 subst.:

1178* न धर्मस्त्रायते सीता ह्रियमाणा महावने ।

—After 35, Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.6.7 ins.:

1179* यदा धर्मप्रधानस्य धर्मसेतुर्विपद्यते ।
तदा खिन्नस्य सौमित्रे नास्तिक्यमुपजायते ।

[(l. 1) Ś1 B3 धर्मप्रदानस्य. Ñ2 D6.7 विभिद्यते (for विप°). —(l. 2) Ś1 D3 तदा दीनस्य, D1.2 त(D3 त)दानीं तस्य (for तदा खिन्नस्य).]

36 V2 illeg. (cf. v.l. 27). For sequence in D2, cf. v.l. 35. Ñ1 om. 36. (cf. v.l. 35). —^{a}) Ś1 D1–3 तु; Ñ2 V1 B1 D5.7 च (for हि). G3 सीतायां. —^{b}) V1 मृतायां; B3 हृतायां. Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.6.7 यदि (for अपि). —^{c}) Ś1 के वान्ये च, Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.6.7 केनान्येन; Dt1 D4 के हि लोक; T2 Cg के वा लोके (for के हि लोके) D2 Cr g h (अ)प्रिय (for प्रियं). —^{d}) Ś1 B1.4 D1.2 मम शक्ता (D2 °क्तो) महे(B1.4 सुरे)श्वराः(D3 °रः), Ñ2 V1 B3 D6.7 शक्ता(B3 °क्तो) मम सुरेश्वरा (B3 °र), D5 न मे शक्ता महीश्वराः D4 G3 शक्ताः सौम्य ममेश्वराः; G1 M1 शक्ताः सौम्य महेश्वराः. ✤ Cv. के हि ईश्वराः मम प्रियं कर्तुं शक्ता भवन्ति तां रक्षन्तीत्यर्थः। शक्ता इति लोकवत्प्रमादकृतः। अत्र श्लोके पूर्वो हि शब्दः पादपूरणार्थः ।, Ck : अत्र पौरुषमेवावलम्बनमितुच्छितोरवधा के...कस्थिति...चिरप्रदश्यते, ✤

37 V2 illeg. (cf. v.l. 27). For sequence in D2, cf. v.l. 35. Ñ1 om. 37^{ab} (cf. v.l. 35). —^{a}) Ś1 भर्तारम् (for कर्ता°). —^{b}) V1 Dg1 करुणवेदिनं. —V1 D1 om. (hapl.) 37^{c}–38^{b}. —^{c}) Ś1 Ñ B1.3.4 D2.5.6.7 अव-मन्यंते.

38 V2 illeg. (cf. v.l. 27). For sequence in D2, cf. v.l. 35. V1 D1 om. 38^{ab} (cf. v.l. 37). —^{a}) Dt1 मृदु-. —^{b}) D7 lacuna for दान्तं. Dg1 करुणवेदिव. —After 38^{ab}, G3 repeats wrongly 37^{c}–38^{b}. —^{c}) Ñ B1 D1–3.6.7 निर्वीर्यम्. Ñ2 B3 इव; D4 इ* (for इति). —^{d}) Dg1 reads मां in marg.

39 V2 illeg. (cf. v.l. 27). For sequence in D2, cf. v.l. 35. —^{a}) Dt1 D4 मा. Ñ1 इव- (for हि). Ś1 D1 गुणैर्दोषः; D2 गुणैर्दोषैः (for गुणो दोषः). Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 सगुणः(B3 सुगुणं) प्राप्य मां दोषः; D3 मां समाप्य गुणैर्दोषः. —^{b}) D2 संवृत्तः; D3 G3 प्रवृत्तः. G3 इह (for पश्य). —^{c}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.6.7 मदर्थानाम् (for अद्यैव). —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 लोकानाम् (for रक्षसाम्). Dt1 D1–3 अभयाय (for °वाय). Ñ2 B1.3.4 D6.7 हि; D3 वा (for च). D4 राक्षसानां भयाय च. —Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 transp. 35^{ab} and 39^{ef}. D2 reads 39^{ef} (including 1180*) before 35^{cd}. —^{e}) D7 G1 [इ]वे (for [त्य]व). Dg1 Dm1 T3 M3 शशी (for शशि-). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.6 Cr सह(Ś1 °ह)त्ये(D6.7 °त्यै)व शशी (Ś1 उमी) ज्योत्स्नां. —^{f}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.6.7 ज्वलन्; Dg1 M3 Ct महा- (for महान्). —After 39, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.6.7 ins.:

1180* अमी लक्ष्मण भूतात्मा नूनं मामवमन्यते ।
अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्च नृपात्मज निवर्तते ।
योऽहं राज्यं परित्यज्य त्यक्त्वा दीनां च मातरम् ।
धर्मारामकः कृत्वा प्रविष्टो दण्डकं वनम् ।
तस्य मे धर्मकामस्य स्थितस्य वचने पितुः । [5]

[(l. 1) Ś1 अहो, Ś1 अत्र (for अमी). Ś1 पश्यन्ति (for भूता°). D3 ननु (for नूनं). —Ś1 illeg. for the post. half. Ś1 V1 D5 अवमन्यते. —(l. 2) Ñ1 मनुजेन्द्र. Ś1 B3 D1.3 सदा धर्मानुवर्तिन(D1.3 °र्तिनाम्) (for the post. half).

नैव यक्षा न गन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसाः ।
किंनरा वा मनुष्या वा सुखं प्राप्स्यन्ति लक्ष्मण ॥ ४० ॥
ममास्त्रबाणसंपूर्णमाकाशं पश्य लक्ष्मण ।
निःसंपातं करिष्यामि ह्यद्य त्रैलोक्यचारिणाम् ॥ ४१ ॥
संनिरुद्धग्रहगणमावारितनिशाकरम् ।
विप्रनष्टानलमरुद्भास्करद्युतिसंवृतम् ॥ ४२ ॥
विनिर्मथितशैलाग्रं शुष्यमाणजलाशयम् ।
ध्वस्तद्रुमलतागुल्मं विप्रणाशितसागरम् ॥ ४३ ॥
न तां कुशलिनीं सीतां प्रदास्यन्ति ममेश्वराः ।
अस्मिन्मुहूर्ते सौमित्रे मम द्रक्ष्यन्ति विक्रमम् ॥ ४४ ॥ G 3 64.14 B 3 66.13 L 3 ० 17

—(l 3) Ñ1 V1 D5 7 अद्य (for घोरं) D7 पश्य (om hapl) —(l 4) Ś1 मार्गमेव V1 B1 4 4 सत्वरम् (for धर्ममेव) —M1 om l 5 —(l 5) D5 om (hapl ?) के धर्मस्येव]

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1181* सहायैव गुणास्तेषां क्षम तेन प्रकाशतः ।

[T1 3 G1 Ct प्रकाशये (for °शते) M3 सर्वत समप्रकाशते (for the post half)]

40 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D5 cf v l 35 —a) Ś1 B1 D5 1 नैव दृप्ता D1 न च दृप्ता (for नैव यक्षा) —After 40ab G1 reads 49c 40d (var) for the first time repeating them in their proper place —G3 om (hapl) 40cd —c) B1 किंनरा न D5 4 7 न किंनरा (D5 °र) Ś1 D1 5 नरा (D5 या नरा [bypm]) वापि (for मनुष्या वा) —After 40 Ś1 ins l 2 of 1183*, while D1 ins l 1-2 of 1183* D3 ins l 1 2 of 1183* for the first time repeating them (var) after 1185* —Then Ś1 (om l 2) D1 cont D3 cont after the first occurrence of l 1-2 of 1183* whereas D5 ins l 2 after 40

1182* सीता विना न जीवामि मुहूर्तमपि लक्ष्मण ।
मृतं मयि मृत मन्ये त्रैलोक्य सचराचरम् ।

41 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D5 cf v l 35 Ś1 om (hapl) 41cd For 41-43 Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst 1183* —a) D1-3 ममास्त्रबलसंयुक्तम् —c) Dt1 D4 Ct असपात D3 नि सताप (metri) D5 निरतर (for नि सपात) Ś1 सतायाना करिष्यामि —d) Ś1 D1 ह्यन, D2 ह्यशेस , M3 ह्यत्र (for ह्यद्य) Ś1 -चारिणि Dg1 D2 3 4 V3 -चारिणी, Dt1 -कारण

42 V3 illeg (cf v l 27) For sequence D5 cf v l 35 For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 41 and 43 —a) M3 सनिगूढ (for °रुद्ध) Ś1 -ग्रह चापि, Dt1 ग्रह व्याम् —b) Ś1 निवारित T3 निरुत्सत Ś1 D1 3 दिवाकर (for निशा°) Dg1 विवारितनिशाकर —c) T1 3 G1 विप्रणष्ट , G3 प्रविष्ट D1 3 [म]रुद्भक्ष (D3 °र)रु D5 [म]रुदभ्रक, T2 [अ]नलोद्भूल M1 [अ]निल°, Cm3 [अ]शिरमहद् (for [अ नलमरुद्] Ś1 विप्रनष्ट हि सनल —d) Dg1 reads द्युति in marg D5 सनिभ, G1 -वर्जित, G3 महल (for -सवृतम्) Ś1 D1 3 शातापुष्पातवर्जित, T3 मरुद्भास्करसवृत —) Cm विप्रनष्टाग्निमरुद्भास्करद्युत्यादि पाठ । सवृतमनम । विप्रनष्टा अग्निमरुतो भास्करस्य च द्युतयो यस्मिन् तत् । अत एव मरुत् प्लवमपि इष —)

43 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D5 cf v l 35 —a) D4 -मुदस (for द्रुम) D4 lacuna for -गुल्म Ś1 D1 3 द्रुमसंहीलतागुल्म (D3 °गुल्मं, D1 °गुल्म) —d) Ś1 Dm1 D2 4 6 विप्रनाशित Ś1 D1 3 पादप (for सागरम्) —For 41 43 Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst Ś1 ins l 2 and D1 ins l 1-2 after 40 and both ins l 3-4 after 43 D3 ins l 3 4 only after 43 while D3 repeats l 1 2 after 1185* (cf v l 40) and then cont l 3 4

1183* यदि जीवति वैदेही लोकस्य व्यक्ति लक्ष्मण ।
अथ नेष्टा जगदिद विनष्टमुपधारय ।
अमानुषाणा सीमित्र शरैरप्रतिमौजसाम् ।
सहस्र नरयिष्यामि सरावणा मानुषं कृत ।

[Ś1 V3 om l 3 —(l 1) V3 D1 3 (both times) लोकानां (for °कस्य) —(l 2) B1 यदि (for अथ) Ś1 Ñ1 D3 (first time) अथ नष्ट (Ñ1 विनष्टा) जगच्च D1 3 (second time) विनष्टाया विनष्ट हि (D3 तु वैदेह्या) (for the prior half) D1 क्षमेयन्, D3 (second time) विनाशम् (for विनष्ट) Ś1 D3 (first time) उपलभ्य (D3 °थ) Ñ1 B4 D1 अवधारय (for °धारय) L (ed) विनाशय च राघव (for the post half) —(l 3) Ś1 अमानुषाणां हि (hypm) D1 मानुषाणां च D3 °ष च (for अमानुषाणा) —(l 4) Ś1 सीतापचारेण V3 D5 सीतापहरणात्सद्य D1 सीतापहरणाद्धन्त (for the post half)]

—After 43 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1184* त्रैलोक्य तु करिष्यामि संयुक्त कालधर्मणा ।

[D4 च (for तु) Dt1 अद्येव D4 T3 Ct -कर्मणा Ctp as in text (for धर्मेण)]

while D1 ins after 43

1185* युगान्तकालवत्सौम्य मम कोप हत बलात् ।
अकाले पश्य संयुक्त त्रैलोक्य कालकर्मणा ।

—Thereafter D1 repeats l 1 2 of 1183* and then cont l 3-4 of 1183*

44 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D5 cf v l 35 —a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 च तु, V1 Dt1

G 3 69 15 B 3 64 63 L 3 70 18 नाकाशमुत्पतिष्यन्ति सर्वभूतानि लक्ष्मण ।
मम चापगुणान्मुक्तैर्बाणजालैर्निरन्तरम् ॥ ४५
अर्दितं मम नाराचैर्ध्वस्तभ्रान्तमृगद्विजम् ।
समाकुलममर्यादं जगत्पश्याद्य लक्ष्मण ॥ ४६
आकर्णपूर्णैरिषुभिर्जीवलोकं दुरावरैः ।
करिष्ये मैथिलीहेतोरपिशाचमराक्षसम् ॥ ४७
मम रोषप्रयुक्तानां सायकानां बलं सुराः ।
द्रक्ष्यन्त्यद्य विमुक्तानाममर्षाद्दूरगामिनाम् ॥ ४८
नैव देवा न दैतेया न पिशाचा न राक्षसाः ।
भविष्यन्ति मम क्रोधात्त्रैलोक्ये विप्रणाशिते ॥ ४९
देवदानवयक्षाणां लोका ये रक्षसामपि ।
बहुधा निपतिष्यन्ति बाणौघैः शकलीकृताः ।
निर्मर्यादानिमाँल्लोकान्करिष्याम्यद्य सायकैः ॥ ५०

D6 T3 त (for वा) Ś1 वा तु (for सौम्य) —d) V1 B2 D2-4 M1 महेश्वरा, M3 यक्षेश्वरा —e) B3.4 D4 T2.3 तस्मिन् (for अस्मिन्) Dg1 reads in marg from सौमित्र up to 44d —f) Dm1 G2 द्रक्ष्यति (for °न्ति) Ñ2 द्रक्ष्यिष्यति, Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 द्रक्ष्यति मम (by transp)

45 V3 illeg (cf v l. 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ñ2 om 45-46b —a) D1.2 G2 आकाशम् (for नाकाशम्) D4 उत्पताश्रति (for उत्पतिष्यन्ति) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यान्त्याकाशे (B2 °श) प्रतिघ्नत (V2 °ति, B2 °हानि, B4 °काशन) —Dt1 om Bom (ed) reads within brackets 45c-46b —c) Ś1 Dg1 D1-4.6 G1 M3 गुणान्मुक्तैर्, D6 G3 गुणैर्मु°, T2 गुणो°, G3 M1.2 गुणाद्मु° (for -गुणान्मुक्तैर्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मम बाणगणैः गुणैर् —d) D2 बाणैर् (for बाण) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मत्क्षिप्तै (for निरन्तरम्)

46 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 Ñ1 Dt1 om Bom (ed) reads within brackets 46ab (cf v l 45) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 46 —a) Dm1 D4.6 S मर्दित K and L(ed) as in text (for अर्दित) I (ed) घोर (for मम) —b) Ś1 D3.5 भ्रष्ट, D3 नष्ट (for ध्वस्त) G3 मृगद्विज M1 मृगद्विप —cd) Ñ1 समाकुल जगत्सर्वममर्याद भविष्यति —After 46 G2 ins

1 186* अद्येव सर्वभूतानां द्विपतां मम पश्यत ।

47 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 —a) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1-3.5.7 पूर्णैर्, V1 पूर्णैर्; Dg1 पूरैर् (for पूर्णैर्) —b) Ñ D1.6 T1.2 M1 Ct जीवलोक Dt1 D1 जीवलोक. Cg as in text (for जीवलोके) M1 damaged from वैर to महिलाय in d Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 T3 G1 दुराधर्षे, Dg1 °धर्षे, Dm1 D4 °धर्षे, D1 °धर्ष, D3 मयापर्षे, M1 °चर (for दुरावरैः) —d) Dt1 पिशाचमपि राक्षस

48 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 —a) Ś1 ममरोषु (for मम रोष) Ñ2 B1.3.4 D5.7 प्र(D7 ° प्रयुक्तान V1 प्रयुक्तानां —b) Dt1 D6 विदितानां (for सायकानां) —c) Ñ2 [प्र -के, Dm1 G2 ग्रा (for [प्र प] Ñ1 गुणप्रमुक्तानां; Ś1 V1 B1.3.4 D5.7 क्षिता(B1 °ला)प्राणान् (for विमुक्तानाम्) —d) D3 मन्यवं (for अमर्षाद्) Dm1 D1 G2 दूरपातिना (for °गामिनाम्) Ś1 समधा दूरचारिणा, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 समीक्ष(B3.4 वराणां) दूरपातिना, Dg1 D4 T G1 M3 Cs g अति(T3 °न्त)- दूरातिगामिना

49 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 M1 damaged from नैव in a up to भवि in c —a) T3 च (for [प् व]) Ñ1 नागा न; B2 देवा (for देवा न) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 गन्धर्वा M1 न यक्षा —b) Ś1 D1-3 दैतेया न, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यक्षा न च (for पिशाचा न) —V1 repeats erroneously 49cd after l 2 of 1192* G3 reads 49c-50b (var) for the first time after 40ab —c) B4 महाक्रोधात् —d) Dg1 T1 तु विनाशिते, Dt1 [S]त्रि प्रणा° (for विप्रणा°) Ś1 V1 B1.3.4 D1.3.5.7 म(B1 -)म लक्ष्मणस्य पश्य मा(V1 पश्यत D6 पश्यता) —After 49 Ś1 D1-3 ins. l 4 of 1192* Ñ1 reads 50ef and 51 while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 50ef-51ab

50 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 Ś1 D3 read 50abcd (including star passages) after l 6 of 1192* D1 reads 50a-d (including star passages) after 51cd (after 1192*) —For 50ab Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 subst and (except D1) read after 1192* (V1 after 1193*)

1187* अद्य पश्यन्तु मे लोकास्त्वयो विक्रमाद्य ।
आहता मम बाणौघैर्दीप्तास्ते पतन्ति ।

[(l 1) V1 illeg for अद्य पश्यन्तु Ñ1 अद्य (f r (t) —(l 2) V1 transp दृष्टौ and ... Ś1 D1.3 ... महान्ते for ... (D3 ...) V1 ... (illeg) ...]

—Ñ2 mostly illeg for 50cd —c) Ś1 D1.4 विद्रुतः ... D6 विनाशिष्यति, T3.4 न भविष्यति (for निपति°) V1 ... B1.3.4 D5.7 मुहूर्तेन न लक्ष्यति —d) Ś1 D1 विपरि... V1 B1.3.4 D1.3 ... (V1 B3.4 ...) D1 ... (sic) (... बाणौघै) Dm1 शकलीकृता (sic) —After 50cd, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 ins.

यथा जरा यथा मृत्युर्यथा कालो यथा विधिः ।
नित्यं न प्रतिहन्यन्ते सर्वभूतेषु लक्ष्मण ।
तथाहं क्रोधसंयुक्तो न निवार्योऽस्म्यसंशयम् ॥ ५१

G 3 69 a
B 3 64 75
L 3 70 26

1188* यथा शोपपरीतेन मयेद पूरित धनु ।
अग्रा तमिद कृत्स्न नाग पश्यामि लक्ष्मण ।

[(l 1) Ś1 N1 D1 3 यथा (for यथा) V1 B3 सा (for यथा) Ś1 N1 D1 4 यदेन पीडित (for मयेद पूरित) B1 नम (for धनु) —After l 1 Ś1 cont l 2 of 1191* —Ś1 om l 2 —(l 2) N2 अदाय वा V1 सम ोक D1 3 द स्व D3 °लोक (for द° कृत्स्न) N1 B1 D1 3 पश्याय B1 पश्यसि (for °सि)]

—Thereafter Ś1 N1 D1 3 cont l 2 of 1191* whereas after 1188* N2 V1 B1 3 4 D5 7 cont

1189* न हीमो धर्षणा सोढु शक्तोऽहं रघुनन्दन ।
हन्तास्मि लोकान्सकलान्प्रसह्यश्चैव येन ते ।

[(l 2) N2 reads in marg while D5 om (hapl) सकलान् V1 B1 3 4 अत्र सुशा(V3 सह)य येन ते (for the post half)]

—Ñ2 reads 50^{ef} and 51 after 49 N2 V1 B1 3 4 D5 7 read 50^{ef} and 51^{ab} after 49 —^{e}) Dm1 D4 5 G M3 4 अह (for इमॉह) Ś1 D1 3 निरतरमिवाकाश A V1 B1 3 4 D5 7 निमर्यादमिम लोक —^{f}) Dm1 D3 G3 करिष्ये मम सायकै —After 50 Ś1 N2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 ins

1190* कालानलसमस्पर्शैरविकुश हुवा वक ।

[Ś1 D1-3 भुवाच्छ(D3 °रद)र (for [अ]नलसम) Ś1 D1 अविं (for मति) D3 अभिकुत्रमिवांतक (for the post half)]

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 50 whereas Ś1 N1 D1 3 cont (followed by l 1 3 of 1192*) l 2 after 1188*

1191(A)* राज्ञश्चाविषमिष्यामि नरलिमिनिर्योगो ।
श्रामतस्य दिनो यावन्नृहरेरपि लक्ष्मण ।
[illegible] पुत्रस्य रामस्य क्षयकारणे ।
इतिध्यमानस्य अग्रकलिनो यावृश [illegible] ।
प्रत्ये भक्तरस्यापि तथा मम भविष्यति । [5]

—(l 3) G3 illeg from यामि up to सृष्ट in l 5 M3 विनाम्याम्यह सर्व (for the prior half) —Dg1 Dm1 D4 6 T2 G1 3 M om l 4 —(l 4) T1 अवावक्ष्यामि (for तत्प्यामि च) —(l 5) Dg1 Dt1 D8 T1 3 M1 क्रोध (for शेष) Dg1 Dm1 D8 T2 G1 3 M om from the post half up to the prior half of l 8 —After l 6 Dt1 D6 ins

1191(B)* तस्य क्रुद्धस्य रामस्य [illegible] ।

—(l 8) M3 सायक (for [illegible]) —(L 10) E(ed) सभाय (for °न्ये) M3 सृष्ट (for [illegible]) M3 [illegible] (for पद्युरस्य)]

51 V3 illeg (cf v l 27). For sequence in D1 cf v l 35 N2 reads 50^{ef} and [illegible] V1 B1 3 4 D5 7 read 50^{ef} and [illegible] —^{a}) Ś1 राजा, N1 अराम G(ed) इत्स [illegible] reads accord. in marg —^{b}) D1 om [illegible] D6 विन् (for विधि) —After [illegible] D2 3 4 D8 ins. Ś1 Ñ1 D1 3 cont. l [illegible] of 1191* and Ś1 D1 3 ins. l 4 after [illegible] 5 after 1189*

G 3.69.27 B 3.64.35 L 3.70.32

पुरेव मे चारुदतीमनिन्दितां
दिशन्ति सीतां यदि नाद्य मैथिलीम् ।
सदेवगन्धर्वमनुष्यपन्नगं
जगत्सशैलं परिवर्तयाम्यहम् ॥ ५२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

[illegible] (for the prior half) —(l. 6) V1 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 V2 B4 D4.7 [illegible] (V1 [illegible]) [illegible], B3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 L(ed.) [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] (L(ed.) [illegible]) [illegible] (D1 [illegible]) D1 [illegible] [illegible]]

—Then Ś1 Ñ2 V2 B1.2.4 D1.2.3.7 read 1187* —Ñ2 V2 B1.2.4 D2.3 om. 51^{abcd} —^{a}) D4 [illegible] (for [illegible]) Ś1 [illegible], D1.2 [illegible] (D2 [illegible]) [illegible], Ñ1 [illegible], D2 [illegible] (subm.) —^{b}) D5 D7 D4.6 T2 G1 M1 (after corr. see m. as in text) [illegible] T1.2 [illegible] G2 [illegible] M2.3 [illegible], h(ed.) [illegible] (for [illegible]) —For 51^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 (om. l. 2) subst.

1193* तथा [illegible] [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) Ñ1 [illegible] (for the prior half) Ñ1 [illegible] (with hiatus) (for [illegible]) Ñ1 D1 [illegible] (for [illegible]) —D1 om. l. 2. —(l. 2) L(ed.) [illegible] Ś1 D1 [illegible] (for [illegible]).]

—Thereafter Ś1 D1.2 cont. l. 6 of 1192* and then Ś1 D1 read 50^{abcd} (including star passages), while Ñ1 reads 1187*.

52 V2 illeg. (cf. v.l. 27) —^{a}) D5 D7 D6 T1 G1.2 M [illegible] (for [illegible]) h(ed.) [illegible] —^{b}) D4 [illegible] (for [illegible]) —^{d}) G2 [illegible] (for [illegible]) —For 52, Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D1.2.3.7 subst.

1194* प्रिया [illegible]
[illegible] यदि मा न [illegible] ।
[illegible]
[illegible] ।

[(l. 1) V1 B2 D2 [illegible], D1 [illegible] [illegible]) Ś1 Ñ1 D1.2 [illegible] (D1 [illegible], D2 [illegible]) [illegible] (Ñ1 [illegible]) —(l. 2) V1 [illegible], D4.7 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D1.2 [illegible] (transp.) —(l. 3) Ś1 D1.2 [illegible] (for [illegible]) V2 illeg. for [illegible] —(l. 4) Ś1 D1.2 [illegible] (sic).]

Colophon.— D1 om. —*Sarga name*: Ś1 D1.2 [illegible], Ñ B1.2.4 D1.2 [illegible], V [illegible] —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 V2 B1.2 D1.2 Ñ2 D4.7 71, V1 D1 68, V2 73, B3 72, D5 D1 D6 D3 T G M1.2 64, D3 70, M3 65. —After [illegible] D1 concludes with [illegible] G with [illegible].

६१

तप्यमानं तथा रामं सीताहरणकर्शितम् ।
लोकानामभवे युक्तं सांवर्तकमिवानलम् ॥ १
वीक्षमाणं धनुः सज्यं निःश्वसन्तं मुहुर्मुहुः ।
हन्तुकामं पशुं रुद्रं क्रुद्धं दक्षक्रतौ यथा ॥ २
अदृष्टपूर्वं संक्रुद्धं दृष्ट्वा रामं स लक्ष्मणः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥ ३
पुरा भूत्वा मृदुर्दान्तः सर्वभूतहिते रतः ।
न क्रोधवशमापन्नः प्रकृतिं हातुमर्हसि ॥ ४
चन्द्रे लक्ष्मीः प्रभा सूर्ये गतिर्वायौ भुवि क्षमा ।
एतच्च नियतं सर्वं त्वयि चानुत्तमं यशः ॥ ५
न तु जानामि कस्यायं भग्नः सांग्रामिको रथः ।
केन वा कस्य वा हेतोः सायुधः सपरिच्छदः ॥ ६
खुरनेमिक्षतश्चायं सिक्तो रुधिरबिन्दुभिः ।
देशो निवृत्तसंग्रामः सुघोरः पार्थिवात्मज ॥ ७ G. 3 70 10 B 3 65 8 L 3 71 10

61

D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम.

1 [a]) Ñ1 तप्यमान, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 भाष्यमाण, D1 दीप्यमान (for तप्यमान) Dg1 तथो, Dt1 D6.6 T1 तदा (for तथा) —[b]) Ś1 V B1.3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.7.8 कर्षित (for °कर्शितम्) —[c]) Ś1 शकया, V1 B1 D1 भावये, D2 सभये, D4 T1.2 अहित (for अभवे) —[d]) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dm1 D1.4.7.8 G1 M Cg सवर्तकम्. Cm t as in text (for सांवर्तकम्) V1 [भा]नल

2 [a]) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1-4 वीक्षमाणं, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 निरीक्षत (for वीक्षमाणं) D6 तत (for धनु) Dt1 D6.6 G1 सम (for सज्य) —[b]) V B4 Dg1 D1.6.6 S निश्वसत, Dm1 निश्वसत् (for निःश्वसन्तं) Dt1 Dm1 D6.6 T1.2 पुन पुन (for मुहुर्मुहु) —[c]) Dg1 Dt1 D6 T दग्धु काम, M2 हन्तुकाम (for हन्तुकाम) Ś1 D1-3 पशुपति, Dg1 Dt1 D6 T जगत्सर्वं (for पशु रुद्र) Ñ2 हन्तुकाम पशु क्रुद्धो, —[d]) Ñ1 रुद्रो (for क्रुद्ध) Ś1 N1 D1-3 क्रतु (for क्रतौ) Ñ2 V3 B4 D5.7 दक्षस्याध्वर(V3 B4 °ध्वर च) क्रतौ यथा, V2 दक्षयज्ञ क्रतु यथा, Dg1 Dt1 D6 T युगान्त (T1.2 तु) यथा हर ❁ Ck हर कालाग्निवन्मुखमुत्तमिव प्रलये ❁, Ct हर कालाग्निस्वयम् ❁

3 [a]) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1-3.5.7 त क्रोध, V तत्क्रोध, G3 सक्रुद्ध, G(ed) त क्रोध (for संक्रुद्ध) —[b]) Ś1 D1-3 तथा (for रामं) T2.3 तु (for स) N2 V1 B1.3.4 D5.7 दृष्ट्वा रामस्य लक्ष्मण

4 [a]) Ñ1 पूर्वं (for पुरा) —[c]) Ñ1 काम (for क्रोध) Ś1 D1-3 आपन्नो (for °न्न) —[d]) Ś1 D4 प्रवृत्ति (for प्रकृति) Ś1 D1-3 कर्तुम्, Ñ1 त्यक्तुम्, Dg1 marg D6 हातुम् (for हातुम्) B4 इच्छसि (for अर्हसि)

5 [a]) V1 यथा (for प्रभा) —[b]) M3 दर्प (for गतिर्) Ñ1 वायु (for वायौ) —[c]) Ñ1 एवं, G(ed) एतत्तु (for एतच्च) Dt1 D6 नित्यं (for सर्वं) —[d]) B1 ते (for च) N1 om यश —After 5, Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1195* तप्यमान यथा वाक्य सीता वक्ति विमानिता।
हित न प्रतिजग्राह वैदेही जनकात्मजा।
अयुक्त शुश्रुवा वाक्यमुक्तोऽहं परुष तया।
उत्तर तस्य वाक्यस्य न वक्तव्य कथचन।
सावया चोद्यमानोऽह गच्छ गच्छेति राघव। (5)
अवेक्षमाणो वैदेही त्वत्सकाशमिहागत।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B4 तप्यमाना B3 तप्यमानो यथा वाक्य (for the prior half) Ś1 D1-3 सर्व (for सीता) —(l 3) V2 illeg from the post half up to l 4 —(l 4) Ñ2 D5.7 उत्तरस्य त वाक्यस्य (for the prior half) —After the prior half of l 4 D5 ins

1195(A)* न मां माम्यसि भानकीम्।
स च तत्र मनुष्याद

—Ś1 D1-3 न शक्नुमहसुमहे, V3 वक्तु न न शक्यते D5 न शकुमह सुसहे (for the post half) —(l 5) V1 B1 [भा]दरय मानो (for चोद्य°) Ś1 D1.3 तु (for इ) —(l 6) Ś1 V B4 D2.4 अवेक्षमाणो B3 (also) अपश्यमानो (for अवेक्ष°) B1.4 उत्पन्न, L(ed) अह तत (for इहागत)]

While Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins

1196* वृकस्य भावरायेन लोकान्हन्तु त्वमर्हसि।

[Cf 9[cd] Dt1 Dm1 D1.6 G M2 त्वं हन्तुम् (by transp)]

6 Ñ1 reads 6-7[cd] before 3 63 9 (cf v l 3 60 24) D2 reads 6-7[b] for the first time after 3 60 33 (1173*) and repeats them here —[a]) Ś1 D1.3 न हि पश्यामि, Ñ1 D1(first time) न विजानामि, Dg1 Dm1 G3 Cr.k.t ननु जानामि, T1 ★★★★मि (damaged) (for न तु जानामि) B3 कस्याद् (for कस्याय) —[b]) Dt1 भग्न (for भग्न) Ś1 B1 D1.4 समागतो —Dg1 om 6[cd] —[d]) Dt1 D6 सयुग, M3 ★★ध (for सायुध) Ñ1 युद्धस्याथ परिच्छद

7 For Ñ1 D2, cf v l 6 —[a]) Ñ1 V D1(first time).7 G3 खरनेमि, B1.4 Dm1 D6 G1 रथनेमि, T2 क्षुरनेमि (for खुरनेमि) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 (both

G 3.70.11 B 3.65.8 L 3.71.11

एकस्य तु विमर्दोऽयं न द्वयोर्वदतां वर ।
न हि वृत्तं हि पश्यामि बलस्य महतः पदम् ॥ ८
नैकस्य तु कृते लोकान्विनाशयितुमर्हसि ।
युक्तदण्डा हि मृदवः प्रशान्ता वसुधाधिपाः ॥ ९
सदा त्वं सर्वभूतानां शरण्यः परमा गतिः ।
को नु दारप्रणाशं ते साधु मन्येत राघव ॥ १०
सरितः सागराः शैला देवगन्धर्वदानवाः ।
नालं ते विप्रियं कर्तुं दीक्षितस्येव साधवः ॥ ११
येन राजन्हृता सीता तमन्वेषितुमर्हसि ।
मद्द्वितीयो धनुष्पाणिः सहायैः परमर्षिभिः ॥ १२
समुद्रं च विचेष्यामः पर्वतांश्च वनानि च ।
गुहाश्च विविधा घोरा नलिनीः पार्वतीश्च ह ॥ १३
देवगन्धर्वलोकांश्च विचेष्यामः समाहिताः ।
यावन्नाधिगमिष्यामस्तव भार्यापहारिणम् ॥ १४
न चेत्साम्ना प्रदास्यन्ति पत्नीं ते त्रिदशेश्वराः ।
कोसलेन्द्र ततः पश्चात्प्राप्तकालं करिष्यसि ॥ १५

---

times) 5.7 हतज्, Ñ1 रुधज्, D1 -शृतज् (for क्षतज्) —b) N1 कनक, D4 G1 क्षतज, G3 M1 शोणित, M3 रजत (for रुधिर) —c) Ñ1 एव (for देशो) Ñ1 V1 Dm1 D3-5 T1.3 M1.2 Cm g k t निर्वृत्त, Cr as in text (for निवृत्त) —d) Ñ1 illeg D1 सघोष (for सुघोर)

8 Ñ2 V B1.4 D5.7 transp ab and cd B1 transp 8cd and and 9ab —a) Ś1 D1-3.5 च, Ñ V B1.4 D7 हि (for तु) G2 रयोय (for विमर्दो) Dm1 D8 G1.3 वै (for ऽय) —b) Ñ2 V B1.3.4 D5 द्वयोवा (for न द्वयोर्) —c) Ś1 D2.3 न निवृत्त हि, Ñ V B1.3.4 D5.7 न निवृत्तस्य, Dg1 न हि व्यक्त हि, D1 अनिवृत्त हि (for नहि वृत्त हि) —d) Ñ1 परस्य (for बलस्य) D3 च महत्पन् (for महत पदम्)

9 B3 transp 8cd and 9ab —a) Ś1 नैव तस्य, Ñ1 नैकस्य च, Ñ2 V B1.3.4 D1.5.6.7 न चैकस्य, T2 एकस्य तु (for नैकस्य तु) —b) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 उत्सादयितुम्, T1 न नाशयितुम् (for विनाशयितुम्) V1 om 9cd —c) Ñ1 मृदुश्चापि (sic) (for हि मृदव) —After 9cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

1197* न पवनाद विरहण वा राजा भवति राघव ।
तस्मात्प्राणहर दण्ड न धारयितुमर्हसि ।

[(l 1) B1 न (for वा) —D5.7 om (hapl.) from l 2 up to 10.]

10 D5.7 om 10 (cf v l 1197*) —a) Ś1 Ñ1 V2 B1.3.4 D5.3 यदा, V1 D1 यथा (for सदा) —b) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3 प्राणार्थिना, Ñ1 शरण्य महत् (for परमा गति) —cd) B2 कोऽत्र, D2 को हि (for को नु) B1 पालव (for राघव) Ñ1 दारप्रधर्षण यात् कोऽनुमन्येत बान्धव

11 a) B1 reads गन्धर्वा in marg Ñ1 राक्षसा, B1 किन्नरा, D2 मानवा (for दानवा) —Dg1 reads 11cd in marg —d) Dt1 D1 [पृ,य (for [इ,व] D5.7 राघव (for साधव) ※ Cm साधव ज्ञानसम्पन्ना ऋत्विज विविध भ्रमादपचार कर्तुं न समर्था । "नैन तर्हो नाभिचरित्वागच्छति" इत्यादिश्रुतिरत्र हेति भाव , ※

12 D4 M1.2 om 12-13 —a) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 यत्र (for राजन्) —b) V B3.4 Dm1 D5.6 G अन्वइ त्वन् (for अन्वेषितुम्) B1 त्वमन्वष्टुमिहार्हसि —c) D6 मद्दया दो (sic) (for मद्द्वितीयो) —d) V1 सर्पद (for सहायै) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 व्यवसायसहाय (D3.5.6) वन्

13 D4 M1.2 om 13 (cf v l 12) —a) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 समुद्रान् (for समुद्र) Ñ1 Dt1 D6 वा, D2 तु (for च) Ś1 Dg1 D5.6 विचेष्याव, Ñ1 प्रचेष्याव, B1.4 विचेष्यामि, M3 विशोध्याव (for विचेष्याम) —c) Ś1 Ñ1 V B1.3.4 D1-3.5.7 विविधाकारा (for विविधा घोरा) —d) G1 नलिन्य (for °नी) Ś1 Ñ1 D2.3 नलिन्य (D1 °नी) श्च वनानि च, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नाना (V °ह्रीता) नि च सरांसि च, Dg1 T3 नलिनी पुलिनानि च, Dt1 D6 पर्णिनी विविधास्तथा, D1 नलिनीश्च विशालि च, T1.2 नदा पद्मसरांसि च, G(ed) विशालि च सरांसि च

14 a) M3 (after corr see m as in text) दिव (for देव) G(ed) दानव (for गन्धर्व) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 -यक्षान् (for लोकान्) —D1 om 14b-15a —b) Dm1 marg, G(ed) समता (for समाहिता) Ñ1 निरीक्ष्यामो दिशो दश, Dg1 विचेष्याव समाहितौ, D1.3 विचेष्यामो (D1 °मो) दिशो दश —c) Ñ2 V D1.3 च (for न) B1 -गमिष्यामि, Dg1 -गमिष्यावस् (for -गमिष्यामस्) —d) D4 M1 तावद् (for तव)

15 D1 om up to 15a (cf v l 14) —ab) Ś1 ता पापास्, D3 त पाप (for पत्नीं त) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 चेन्मदर्शयिष्यति (V2 °त) त पाप त्रिदशेश्वरा —D1 om 15cd —c) Ñ V B1.4 Dg1 D1.3.4.7.8 कोसलेन्द्र B2 कोसलय, Dm1 G3.3 M1.3 कौसलेंद्र (for कोसलेन्द्र) —d) Dt1 D6 G1 यानसोऽपि (for प्राप्तकाले) B1 परिरक्षि ※ Ck न वृत्त स्यात् साम्ना तत पश्चादन्य वध्यिष्यत्योज्य सकल दृढमश्चय ※ —After 15, Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1198* आनुपूर्व्यं च धर्मस्य दाता लोकेषु राघव ।
न त्वमप्यसि नाराचैर्वाधर्म्यं सराग्नम् ।

[(l 1) Ñ1 illeg, for आनुपूर्व्य च V1 °पूर्वी, B1 °पूर्व्य (for आनुपूर्व्य) V2 illeg from च up to धर्म, Ñ1 पर्व च (for

शीलेन साम्ना विनयेन सीतां
नयेन न प्राप्स्यसि चेन्नरेन्द्र ।
ततः समुत्सादय हेमपुङ्खै-
र्महेन्द्रवज्रप्रतिमैः शरौघैः ॥ १६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

६२

तं तथा शोकसंतप्तं विलपन्तमनाथवत् ।
मोहेन महताविष्टं परिद्यूनमचेतनम् ॥ १
ततः सौमित्रिराश्वास्य मुहूर्तादिव लक्ष्मणः ।
रामं संबोधयामास चरणौ चाभिपीडयन् ॥ २
महता तपसा राम महता चापि कर्मणा ।
राज्ञा दशरथेनासील्लब्धोऽमृतमिवामरैः ॥ ३
तव चैव गुणैर्बद्धस्त्वद्वियोगान्महीपतिः ।
राजा देवत्वमापन्नो भरतस्य यथा श्रुतम् ॥ ४ G 3 71 0 B 3 65 4 L 3 74 5

धर्मस्य) Ś1 D1-3 आनुपूर्वे(Ś1 °र्व्यं)ण धर्म(Ś1 राम, D1 धर्मि) स्व, B1 आनुपूर्व्येश्ववचनस्य (for the prior half) G(ed) गत्वा (for दत्त्वा) Ś1 D1-3 कृत्वा लोकाय रावण, Ñ1 * * (illeg) लोकस्य रावण (for the post half) D2 reads in marg from रावण up to 16ᵃ —(l 2) D3 छेत्स्यसि (for छेत्स्यसि) D2 चराचर (for सराक्षसम्)]

16 D2 reads 16ᵃᵇᶜ in marg (cf v l 15) —ᵃ) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.7 T1.2 G M2.3 क्षिप्रम्, Cg k t as in text (for शीलेन) Ś1 D2 सीता (for साम्ना) Ñ2 D2.3 प्रणयेन (for विनयेन) Ś1 D2 राघव, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 चैव (for सीता) D1.3 transp साम्ना and सीता —ᵇ) Ś1 D2 दशमत, Ñ1 नयैश्च (for नयेन) D1 च (for न) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 न चेदिया प्राप्स्यसि जानकीं त्वा(Ñ2 D5.7 त्व) —ᶜ) Ñ1 illeg, Dg1 T2 M2 Cg समुत्पादय, Cg(p) also as in text (for समुत्सादय) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.5.7 तत समुत्पाद्यिवापि लोकान् (V2 * * illeg) —ᵈ) V1 illeg up to शरौ in ᵈ Ś1 -सुत्यावियत्र (for -वज्रप्रतिमैः) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 शरौ(V2 * *)घैः (for शरौघैः) Ñ1 अमल*स्वनरप्रकाशैः

Colophon D2 om —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 D5.7 72 V1 D1 69 V2 74 B3 71, B4 D3 73 Dg1 D11 Dm1 D8 T G M1.2 65 D6 68, M3 66 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

62

D6 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 Ś1 V2 D1-3 om 1 —ᵃ) Dg1 तदा (for तथा) —Dm1 D6 G2 transp. ᵇ and ᵈ.—ᵈ) D11 D6 सुर्छं (for [अा]विष्ट) —ᵈ) D11 Dm1 D6.8 T1.2 Cr k t अचेतस, Cm g as in text (for °नम्) ※ Cm परिद्यून पारवेत्रन शास शोकन्वसितयथ । "दिवोऽविजिगीषायां" इति लिङ्गानतर । "च्छोः शूडनुनासिके च" इत्यूठ् । So also Cg Cm (further) मद्रा परिद्यून क्षीण ※

2 Ś1 V2 D2.3 read st 2-4 after 1225*, D1(first time in marg) repeats st 2-4 after 1225* and ins l 1-10 of 1199* before 2 (first time) —ᵃ) V2 D1 (both times)-3 M2 आश्वस्य (for आश्वास्य) —ᵇ) D1 (second time)-3 मुहूर्तम् —ᶜ) T2 सबोदयामास —ᵈ) Dg1 D6 T2 [अ]पि पीडयन्, D6 [अ]प्यपीडयत् (for [अ]भिपीडयन्) Ś1 D1(second time)-3 G1 चरणा वभि(D2 °वि)पीडयन्

3 For sequence in Ś1 V2 D1-3 cf v l 2 —ᵃ) Ś1 D1(second time)-3 वीर, D11 D6 चापि (for राम) —ᵇ) Ś1 D1(second time)-3 योगकर्मणा, M3 *-**णा (damaged) (for चापि कर्मणा)

4 For sequence in Ś1 V2 D1-3 cf v.l 2 —ᵃ) Ś1 स त्रिनेता गुणैर्विद्धस्य, D1(second time)-3 स त्रिपता भव दृढस् (metri causa) —ᵇ) M3 त्वद्वियोगात् Ś1 D1 (second time)-3 त्व(D1 त)द्वियोगेन(D3 °गाच्च) भूमिप. —ᵈ) Ś1 D1(second time)-3 भरताते(Ś1 D2 °त्ते) D2 भरता च (for भरतस्य) D1(first time) सुरात्, M3 तथा (for यथा) ※ Cv भरतस्य यथा श्रुतमिति । सकाशादिति शाप । एवमादयो वाक्यशेषा स्वयमेव प्रतीयन्त इति न प्रयुज्यन्ते सुमिति । अत्र पर सुश्रिता खलु धन्यायोल्वादय कश्चित् श्लोका कपुचित्कोशेषु सन्ति ते प्राधिकत्वात्र प्रदश्यन्त ※ —For 1-4, Ñ V1 B1.3.4 D5.7 subst., Ś1 V2(partly illeg) D2.3 ins. before 5, D1 ins. l 1-10 before 2 (first time) and l 11-12 before 5

G 3.71 6 B 3 66 5 L 3 72 7

यदि दुःखमिदं प्राप्तं काकुत्स्थ न सहिष्यसे ।
प्राकृतश्चाल्पसत्त्वश्च इतरः कः सहिष्यति ॥ ५
दुःखितो हि भवाँल्लोकांस्तेजसा यदि धक्ष्यते ।
आर्ताः प्रजा नरव्याघ्र क्व नु यास्यन्ति निर्वृतिम् ॥ ६
लोकस्वभाव एवैष ययातिर्नहुषात्मजः ।
गतः शक्रेण सालोक्यमनयस्तं समस्पृशत् ॥ ७

1199* एवमुक्तस्तु वीरेण लक्ष्मणेन स राघवः ।
प्रतिगृह्य वचस्तथ्य ततून विचचार ह ।
स तु वाक्यमनुप्राप्तैर्वाक्यैरिति राघवः ।
लक्ष्मणो भ्रातरं दीनं पुनरेवानुजगाम ह ।
तं तत्र च विलापेन शोकेन च समाकुलम् ।
क्षुत्पिपासायासश्रान्तमाशीविषमिवोरगम् ।
वज्राग्निसमवेगेन विद्धं शोकमहेषुणा ।
स्वनन्तं तमभात्यर्थं दृढं मृगमिवापितम् ।
सीताहरणदुःखार्तं व्यथितं मानमातुरम् ।
इत्युक्तः पुनरावस्य लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
आश्वसिहि महाबाहो प्राणिना सर्वमापदः ।
स्पृशन्त्यनिलवल्लोके क्षणेन प्रतियान्ति च ।

[(l 1) Ś1 D1-3 धनरक्षा (for वीरेण) —(l 2) V1 अनघार्थं (for प्रतिगृह्य) V B3 D4 7 तस्य (for तथ्य) G(ed) वनानि (for ततून) T3 D3 7 प्रनचार (for विचचार) —(l 3) Ś1 V1 D1-3 स तु V1 यदो, B1 स तद् (for स त) Ś1 D1 3 त्रिलोकेषु, Ñ1 विश्वेषु —(l 4) Ś1 D1-3 रावण (for भ्रातर) Ś1 दीन (for दान) Ñ1 रावण लक्ष्मणो भ्राता (for the prior half) —(l 5) Ś1 D1-3 मोहेन च, Ñ1 वनरवेन V2 B1 3 क्रन्दन च (for तु तेन च) Ś1 D1-3 च समाहित, B1 महता कुल (for च समाकुलम्) Ñ1 तस्य वाक्यं निशम्य तत् (for the post half) —(l 6) Ś1 D1 3 श्रमोदर, V1 श्रमोल्वण, V3 श्रमोत्तम (for श्रान्तमुरगम्) —B1 om l 7–8 V1 om l 7. —(l 7) D3 वद्ध (for विद्ध) Ś1 शोक (sic) (for शोक) —After l 7, D3 ins.

1199(A)* उवाच लक्ष्मणो राम धर्मज्ञ दुःखित तदा ।
न त्वां धर्षयितुं शक्ताः पापनो मम विग्रहः ।

Thereafter D3 ins l 24–38 of App. I (No 15) —Ś1 om l 8 —(l 9) B3 स्वन D4 अवन्त (sic) (for स्वनन्त) D1-3 सत्यमिव चालये (for the prior half) Ñ1 कूरे (for कूर) D3 स्वार्त्ति —(l 10) D3 देवदुःखे पुनर्व्यदर् (for the prior half) Ś1 चन्न्, V1 हितम्, V2 B1 3 तथ्यम्, D3 3 4 वाक्यम् (for रावम्) —Ś1 om l 11–12 —(l 11) B3 D3 आश्वसिहि (for आश्वसिहि) V1 आमन्त्रा नरयाम (sic) D1-3 प्रनामन नरक (for the prior half) V2 B1 4 D1 2 4 प्राणिन (for प्राणिना) Ñ1 क हि नारद, B3 दशरथ, D2 क न भारत, D3 कि न भारत, D4 क्व हि नारद (for सर्वमापद) —(l 12) D1 3 [अ]नेन B3 वेगात् (for क्षणेन). V1 V3 D2 प्रयान्ति, B1 °न्ति, D1 3 व्यपयान्ति (for प्रतियान्ति) B1 [अ]पि, B3 हि (for च)]

—After 4, Ś1 V2 D1(after 4 1) 3 ins. a passage relegated to App. I (No 16) —After 4, G1 2 M3 ins. 1200*.

5 For 5–6, Dm1 D3 subst 1200* V2 illeg for 5c–10b —c) V1 transp दु खम् and प्राप्तं —d) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1 3 5 7 सहिष्यति, Dt1 °त, D1 °ति (for °से) —c) Ś1 D1 3 [अ]स्वतन्त्रा, V1 D4 G1 [अ]स्वबुद्धि, Ñ2 Dg1 D5 7 [अ]स्वतन्त्रा (for [अ]ल्पसत्त्वश्च) —Note hiatus between c and d —d) Dt1 M3 सहिष्यत (for °ति) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 सहिष्यति कथ नर.

6 V2 illeg for 6 (cf v l 5) —a) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 3 5 7 दुःखितो, Ñ1 रोदितो, B1 दुःखोपि (for दु खितो) Ś1 V1 (S,सि (for हि) —b) Ñ B1 3 4 D5 7 G3 M धक्ष्यसि V1 °सि, D4 °से (for °त) Ś1 D1-3 तवसा सार्द्ध(D3 तो°)-धिष्यति. Dg1 T3 तेजसा धक्ष्यसे यदि. —M3 damaged from प्र up to या in d. —c) V1 आता (for आर्ता) Ñ1 प्रजा ह्यार्ता (for आर्ता प्रजा) V1 यास्यति (for °न्ति) —For 5–6, Dm1 D3 subst, Dt1 D3 subst for 6 only while G1 2 M3 ins after 4

1200* आश्वसिहि नरश्रेष्ठ प्राणिन कस्य नापद ।
संस्पृशन्त्यग्निवद्राजन्क्षणेन व्यपयान्ति च ।

[Cf l 11 and 12 of 1199*. G1 M3 transp l 1 and 2 —(l 1) Dm1 D3 4 M3 आपन्ने M3 नाद्य (for नापद) —(l 2) G1 संस्पृशन्त्यनिल, M3 संस्पृशन्त्य (for संस्पृशन्त्यग्निवद्)]

—After 6 V1 ins

1201* ******–*– ति पृथिवीपति ।

7 V2 illeg for 7 (cf v l 5) Ñ1 om 7ab —a) G3 M1 एष लोकस्वभावो वै —c) D1 G1 नैव (for गत) —d) Ñ1 राम दु खमुपास्पृशत्, Dg1 अनयेन स स्पृशत्, D3 G1 3 अपद(G3 °दय)स्य तमस्पृशत्, Ms अनपस्त च सस्पृशत्, M3 अनय च तथा स्पृशत्, M3 दुःखानि च संस्पृशत्. Cmp समस्पृशदिति पाठे (as in text) Cg तत्र अज्ञान स्पृशत् अस्पृशत् —For 7, Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst

1202* नहुषस्यात्मजो राम ययातिः कर्मभिः शुभैः ।
गत शक्रस्य सालोक्यमनयास्तमपस्पृशत् ।

[(l 1) Ś1 D1 3 राम (for राम) V1 B1 D1 7 सर्वैः (for शुभैः) —(l 2) V1 तत (for गत) Ñ1 V1 B1 3 4 D1 7 सशुचम् (for सालोक्यम्) V1 B1 3 4 पुनि (for °पि) Ñ1 D1 7 समस्पृशत्]

महर्षिर्यो वसिष्ठस्तु यः पितुर्मे पुरोहितः ।
अह्ना पुत्रशतं जज्ञे तथैवास्य पुनर्हतम् ॥ ८
या चेयं जगतो माता देवी लोकनमस्कृता ।
अस्याश्च चलनं भूमेर्दृश्यते सत्यसंश्रव ॥ ९
यौ चेमौ जगतां नेत्रे यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
आदित्यचन्द्रौ ग्रहणमभ्युपेतौ महाबलौ ॥ १०
सुमहान्त्यपि भूतानि देवाश्च पुरुषर्षभ ।
न दैवस्य प्रमुञ्चन्ति सर्वभूतानि देहिनः ॥ ११
शक्रादिष्वपि देवेषु वर्तमानौ नयानयौ ।
श्रूयेते नरशार्दूल न त्वं व्यथितुमर्हसि ॥ १२
नष्टायामपि वैदेह्यां हृतायामपि चानघ ।
शोचितुं नार्हसे वीर यथान्यः प्राकृतस्तथा ॥ १३
त्वद्विधा हि न शोचन्ति सततं सत्यदर्शिनः ।
सुमहत्स्वपि कृच्छ्रेषु रामानिर्विण्णदर्शनाः ॥ १४
तत्त्वतो हि नरश्रेष्ठ बुद्ध्या समनुचिन्तय ।
बुद्ध्या युक्ता महाप्राज्ञा विजानन्ति शुभाशुभे ॥ १५ G 3 71 9 B 3 66 15 L 3 72 17

8 V3 illeg for 8 (cf v l 5) —[a]) D4 यो (for यो) Ś1 B1 4 D1-3 महर्षश्च वसिष्ठस्य, Ñ1 B1 महर्षिश्च (M1 °श्च) वसिष्ठश्च, M2 V2 D5 7 महात्मा वसिष्ठस्य —[b]) T1 स (for यः) B1 मा (for मे) Ś1 D1 3 सौदासस्य पुरोधस —[c]) Ś1 D2 3 प्राप्त, B3 4 D5 7 अंगात् (for अह्ना) Ś1 D1 3 राज्ञा (for जज्ञे) —[d]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 तथैव च (for तथैवास्य) Ñ1 सुत, M3 V1 B3 D5 7 गत (for हतम्)

9 V3 illeg for 9 (cf v l 5) V1 B1 om 9-11 —[a]) T1 2 जगता (for जगतो) M2 B3 4 D5 7 धात्री (for माता) —[b]) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1-4 T2 G1 सव, M1 देव (for देवी) —[c]) Ś1 अस्या विचलन, Ñ1 D1 3 अस्यापि चलन (metri causa) D3 अस्या विचलन, M1 अस्यास्तु चलन (for अस्याश्च चलनं) M3 चलन भूमौ (for चलनं भूमेर्) ꣸ Cr k भूमश्चलनमिति ꣸ —[d]) Ś1 D1-3 काल (D3 सत्य) मश्रयात्, Ñ1 सत्यविक्रम, V2 B2 D4 7 सत्य सगर, Dt1 D6 कोसलेश्वर, Dm1 तत्र सश्रव, M1 2 सत्यसश्रय, M3 तस्य सश्रय (for सत्यसंश्रव) —After 9 N1 reads 12

10 V1 B1 om 10 (cf v l 9) V3 illeg for 10[ab] (cf v l 5) M2 B3 4 D5 7 om 10-11 —[a]) Ś1 N1 ये चेमे, Dg1 Dt1 D6 T G1 M2 Cr m g k t यौ धर्मौ, G3 M3 यौ धर्म्यौ (for यौ चेमौ) Ś1 N1 Dt1 D1-4 Ct जगतो, Cm k as in text (for जगतां) Dg1 Dt1 D6 G2 3 M1 3 Cr m g k t नेत्रौ (for नेत्रे) —[b]) N1 ययो (for यत्र) D2 यस्य प्रतिष्ठित, G1 सत्य प्र° (for सर्वं प्रतिष्ठितम्) —After 10[ab] Ñ1 ins

1203* ***शिनो वसनेहाति पृच्छति ।

—[d]) Ś1 उपेतौ तौ (for अभ्युपेतौ) L(ed) उपेतौ सुमहाबलौ

11 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 11 (cf v l 9 and 10) V3 illeg for 11[ab] —[b]) Ñ1 नरसत्तम (for पुरुषर्षभ) —[c]) Ś1 Ñ1 D1-3 G3 M3 प्रमुच्यन्त (M1 °ति) Cr k विमुच्यन्ति (for प्रमुञ्चन्ति) ꣸ Cv प्रमुञ्चन्ति प्रमुच्यन्ते आर्षत्वात् कर्मकर्तरि परस्मैपदम् ꣸ —[d]) D6 G2 3 M1 3 (before corr) Cm g सर्वभूतादि, Cv as in text (for सर्वभूतानि) V1 पार्थिव, D3 पातन (for देहिन) Ś1 D1 3 सर्वभूतनिपातन ꣸ Cg सर्वभूतादिरहन सर्वभूतानि आदित्यप्रोक्तस्य तथा । सर्वभूतान्यथापि दैवस्य । दैवस्य परमात्मन । परमात्मपद्यो । न प्रमुञ्चन्ति सर्वस्य वशवर्तिन नात्मिकाधम्मात्मकमा ꣸

12 V2 illeg up to वर्तमानौ in [b] V1 reads 12 after 9 —[a]) V1 शक्रादिषु (for शक्रादिष्वपि) Ś1 Ñ1 D1 3 लोकेषु (for देवेषु) —[b]) Cv पुरुषस्य (for वर्तमानौ) G(ed) नयानयौ —[c]) Ś1 श्रूयता V1 B1 Dt1 D1 4 T G M2 श्रूयते (for श्रूयेते) —[d]) M2 V B1 2 4 D5 शोचितुम् (for व्यथितुम्)

13 V2 illeg from 13[a] up to सतत in 14[b] —[ab]) Dt1 D6 मृतायाम् (for नष्टायाम्) Dt1 D4 नष्टायाम् (for हृतायाम्) Ś1 D1 3 वा पुन Dg1 T2 G3 (before corr) राघव) M1 मानद, D1 राघव (for चानघ) V2 B1 D5 7 मृताया वा (D5 7 चा)पि राघव V3 B3 मृतायामपि राघव D2 हृताया वापि वा पुन, D4 नष्टायामपि मानद (for [b]) V2 हृतायामपि सीताया हृतायां रघुसत्तम —[c]) Ñ D1 नार्हत, V2 D2 नार्हसि (for °से) V1 त्वं हि, V2 V1 B1 3 4 D5 7 दव (for वीर) —[d]) Dg1 (अ)न्य (for [अ]न्य) B4 जन (for तथा) Ñ1 यथा युक्त यथा कृत

14 V2 illeg up to सतत in [b] (cf v l 13) —[a]) D1 मद्विधा Ñ V1 B1 3 Dt1 Dm1 D1-3 5 6 G1 M2 न हि (by transp) —B1 reads [b] in marg —[b]) Ś1 M2 V B1 3 4 D1 3 5 7 तत्त्वदर्शिन, Ñ1 Dt1 D6 सत्यदर्शना D3 सत्य°, T1 3 सत्त, T2 सत्यदर्शना, G3 M1 °दर्शना (for सत्यदर्शिन) —[cd]) Ñ2 V1 D1 3 5 7 om (hapl ?) 14[cd] B1 reads 14[c]-15[b] in marg V2 illeg from कृच्छ्रेषु in [c] up to 15[b] —[d]) Dt1 [अ]निर्विष्ट, T1 M3 निर्विण्ण (for [अ]निर्विण्ण) D1 M1 °चेतना, G2 °चेतस (for °दर्शना) N1 नात****दर्शिन (illeg) B1 2 4 नित्य तत्त्वा (B4 नित्या)दर्शिन G(ed.) बुद्ध्या निश्चितनिश्चया, Cv as in text

15 V3 illeg B1 reads in marg 15[ab] (for both cf v.l 14) D3 reads 15 in marg —[a]) D1 तत्त्वतो

G 3 71 13
B 3 66 16
L 3 72 18

अदृष्टगुणदोषाणामधृतानां च कर्मणाम् ।
नान्तरेण क्रियां तेषां फलमिष्टं प्रवर्तते ॥ १६
मामेव हि पुरा वीर त्वमेव बहुशोऽन्वशाः ।
अनुशिष्याद्धि को नु त्वामपि साक्षाद्बृहस्पतिः ॥ १७
बुद्धिश्च ते महाप्राज्ञ देवैरपि दुरन्वया ।
शोकेनाभिप्रसुप्तं ते ज्ञानं संबोधयाम्यहम् ॥ १८
दिव्यं च मानुषं चैवमात्मनश्च पराक्रमम् ।
इक्ष्वाकुवृषभावेक्ष्य यतस्व द्विषतां वधे ॥ १९
किं ते सर्वविनाशेन कृतेन पुरुषर्षभ ।
तमेव तु रिपुं पापं विज्ञायोद्धर्तुमर्हसि ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

(for वत्सतो) N1 मन श्रेष्ठ D4 G3 नर०याघ्र (for नरश्रेष्ठ) —^{b}) Dg1 बुद्ध्वा (for बुद्ध्या) Ś1 Ñ1 D1-3 M3 समनुयुज्य च(N2 चे) N1 निश्चितदृशना, V1 निश्चितया हि या (sic) B1 3 4 निश्चितनिश्चया, Dt1 D6 समनुचिन्तयन्, D5 7 निश्चितदर्शि (D7 °र्श)न, M3 समनुचिन्तयेव, Cv as in text (for समनु चिन्तय) —^{c}) Dg1 बुद्धि (for बुद्ध्या) Dm1 D8 महात्मानो (for °प्राज्ञ) Ś1 न बुद्ध्या रहित (L[ed] निहत) प्राज्ञो, N1 बु * निहिता प्राज्ञा, D1 3 स्वबुद्ध्या निहितप्रज्ञो, D3 बुद्ध्या च विहितप्रज्ञो —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 विचिनक्ति (for विचारन्ति) Ñ1 G1 शुभाशुभ, D3 शुभाशुभे (for °भे) —For 15^{cd} Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 subst Ś1 D1-3 (marg) ins after 15

1204* न शोचन्ति न हृष्यन्ति तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

[D1 न शोचेत न हृष्येत (for the prior half) V1 transp न शोचन्ति and न हृष्यन्ति Ś1 स्वेनत् B1 3 यद् (for तत्प्र)]

16 Ñ1 om 16^{ab} V3 illeg up to कर्मणा (see 16^{b} var) in ^{b} —^{b}) Dt1 D6 Cm t अधृतानां. Cv r g k as in text (for अधृताना) Dt1 D6 T1 3 M1 3 तु (for च) Ś1 D1 3 श्र(Ś1 आ)श्रिताना च(D3 तु) (for अधृताना च) N2 V B1 3 4 D4 5 कर्मणा(V1 स्वधर्मा V3 *** [illeg])- भिरतमना —^{c}) Ś1 D3 अंतरेण Ś1 N1 D1-4 T2 क्रियाः (sic) (for क्रिया) Ś1 D1 3 येषां, N1 सम्यक्, N2 V1 B1 3 4 D4 7 वीर (for तेषां) V1 नातरे क्रियता वीर —V3 illeg for 16^{d} —^{d}) Ś1 D3 फल(D3 °र)मात्र, D1 फलमिष्ट (for फलमिष्टं) Dt1 Dm1 D2 3 5 G3 M Ck t च यतत (for प्रवर्तत)

17 V3 om 17^{ab} —^{a}) Dg1 Dm1 D4 T3 G3 त्वमेव, Dt1 D4 G2 Cr मामेव D2 मा चैव, L(ed) ममैव (for मामेव) G3 damaged for हि पुरा T1 3 राम (for वीर) M3 मा त्वमेवं महाराज —^{b}) D1 3 G1 M1 पूर्व (for पुरा) T1 G3 सार्धं G1 M1 त्वमेव, M3 पुरा हि (for त्वमेव) Ś1 बहुशोऽवद्, Dt1 D1 3 M3 Ck t बहुशो, D4 M3 चो)न्वशात् : D3 बहुशोऽन्वशात्, Cv as in text (for बहुशोऽन्वशा) Dm1 D8 अनुशिष्यासि राघव ⊛ Ck t बहुशोऽन्वशानिति सविस्तरं . ⊛ —For 17^{ab}, Ñ V1 B1 3 4 D4 3 subst, while Ś1 D1-3 ins. after 17^{ab}

1205* इदं हि स्मारयामि त्वा नोपदेशं करोमि ते ।

[Ñ2 D1 5 7 च (for हि) Ś1 D1 3 तवेदं (for इदं हि) N1 त्वमुदारा पुरा वीर ***]

—^{c}) V1 नानु शिष्याद्धि, Dm1 D8 अनुशिष्यति (for अनुशिष्याद्धि) Ś1 [ऽ]पि, Ñ1 Dg1 D1 3 M1 3 ह (for नु) —^{d}) Ñ1 देवो (for साक्षाद्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 साक्षादपि (by transp) ⊛ Ck अनुशिष्य दित्यादि। साक्षाद्बृहस्पतिरपि त्वा त्वामनुशिष्याद्धि अनुशासितुं शुनं कि हिशब्द स्वरे न शक्त पूर्वस्यथ । अतो मादृशः को नु त्वानु शिष्यात् ⊛

18 V3 illeg up to अपि in ^{b} —^{a}) N1 इन्द्रबुद्धि (for बुद्धिश्च ते) Ś1 महाराज, Ñ1 G3 महाप्राज्ञा (for °प्राज्ञ) —^{b}) V1 B1 D1-5 7 G1 3 M लोकैर् (for देवैर्) Ś1 सर्वलोक दुरत्यया, Ñ1 लोकैः हापि दुरत्यया, B1 3 Dg1 D3 T1 लोकैरपि दुरत्यया (B3 °रन्वया) Dm1 D8 G3 लोकैस्तै दुरन्वया (G3 damaged after ते) D3 लोके राम दुरन्वया —^{c}) M3 3 [ऽ]पि (for [ऽ]भि) Ś1 D1 3 शोकेन हि प्रसु(D1 °सु)प्तं ते, N2 V B1 3 4 D4 7 इति प्रसुप्तं (B1 °सुप्त) शोकेन (B1 शोकेन) —^{d}) V1 मन, B1 3 पुन, T1 चार्थं (for ज्ञान) Ś1 D3 तत्स्मारयामि, D1 तु स्मारयामि (for संबो°) Ñ2 V1 B1 D5 3 पुरस्तां बोधयाम्यहं ⊛ Cv शोकेनाभिप्रसुप्तमिति च पाठः ⊛

19 ^{a}) Ś1 D2 3 तन्, V1 B1 3 4 D3 B3 त, D1 तद् (for च) V3 illeg from चैव up to कृतेन in 20^{b} Ś1 N1 V1 B1 3 D1-3 5 7 चाद्भुतम्, B1 राजा, T1 3 च रम् (for चैवम्) Dg1 दिव्य च मानुषत्व (sic) च (with hiatus) M3 दिव्यं चामानुषं च रम् —^{b}) Ś1 यथाक्रम (for पराक्रमम्) —^{c}) N2 D5 7 प्रभव (for -वृषभ) G1 इक्ष्वाकुवर सत्तम —^{d}) Ñ1 जयस्व (for यतस्व) N2 V1 B1 3 D1 7 द्विषतो (for °तां) Ś1 D1-3 प्रयतस्व रिपोर्वधे

20 V3 illeg. up to कृतेन (cf. v. l. 19) Dm1 om., D3 reads 20^{a} in marg —^{c}) N2 B1 3 D5 7 [द्]अ, B3 [द्]ते, D5 च, D1 T1 3 G M1 3 त्वं (for तु) V तात वैरि D3 त्वमेव ते (for तमेव तु) M1 पुत्रं (for तु रिपुं) V1 प्राप्तं (for पापं) —After 20, Ś1 D1-3 ins.

६३

पूर्वजोऽप्युक्तमात्रस्तु लक्ष्मणेन सुभाषितम् ।
सारग्राही महासारं प्रतिजग्राह राघवः ॥ १
संनिगृह्य महाबाहुः प्रवृद्धं कोपमात्मनः ।
अवष्टभ्य धनुश्चित्रं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ २
किं करिष्यावहे वत्स क्व वा गच्छाव लक्ष्मण ।
केनोपायेन पश्येयं सीतामिति विचिन्तय ॥ ३
तं तथा परितापार्तं लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
इदमेव जनस्थानं त्वमन्वेषितुमर्हसि ।
राक्षसैर्बहुभिः कीर्णं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ ४
सन्तीह गिरिदुर्गाणि निर्दराः कन्दराणि च ।
गुहाश्च विविधा घोरा नानामृगगणाकुलाः ॥ ५ G 3 71 6 B 3 67 6 L 3 73 6

1206* इत्येवमुक्तः स तु लक्ष्मणेन
निवर्त्य बुद्धिं राघवो विनाशात् ।
हा जानकीं येत्वमभिप्रतप्तो
विनि श्वसन्नाश्रयमुपाप राम ॥

[(l 3) Ś1 अतिक्रान्तो (for अभि°) —(l 4) D4 8 विनिश्वसन्]

while B3 (marg) ins

1207* अलमतिशयकोपाद्वैनेशान्मीर्वेशाति
-तुबिद्विवरितुरात सावसन मयंच ।
सुरपतिमभियुद्धे वज्रपाणि सदत्र
नहि हि किमुत रक्ष सधमाजौ वारंधि ॥

Colophon D4 om —*Sarga name* Ś1 D1 2 रामाश्वासन, Ñ2 V3 B2 3 4 रामानुनय N3 D5 7 रामशोकापनोदन, V1 राघवानुनय, D2 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 3 D2 om Ñ2 D4 73 V1 D1 70 V2 75 B4 D3 74 Dg1 Dt1 Dm1 D6 (marg also 67) 8 T G M1 3 66 M3 67 G(ed) 71 L(ed) 72 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

63

D4 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नम, M3 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) Dt1 रामस्, D4 मारवन्, D6 Ct -वाक्यम् (for सारम्) Ś1 Ñ1 D1-3 इत्युक्तेन तु उद्धारस्य Ñ2 V B1 3 4 D5 7 एवमुक्तस्तु उद्धारस्य —ᵇ) D3 (अ)भि, M2 तु (for सु) —ᶜ) M3 सानुग्राही (for सार°) D4 यथासार (for महा°) —ᵈ) Dm1 प्रति (for प्रति)

2 ᵃ) Ś1 V B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D2 3 4 8 T1 M1 3 स निगृह्य, D4 परि°, Cg as in text (for सनि°) —ᵇ) D3 T2 3 प्रवृद्ध, G2 °वृद्ध (for °वृद्धं) N1 D1 3 7 शोकम्, N2 V B1 3 4 Dm1 D6 क्रोधम्, Dg1 Dt1 D4 T1 रोषम् (for कोपम्) —ᶜ) G2 अवष्टभ्य (for °भ्य) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1-3 दान्तो (for रामो)

3 Ñ1 om (hapl) 3-4ᵃ —ᵃ) Dm1 D6 G1 करिष्या म्यहे (for °वहे) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 किं करोमि मया गच्छामि च N2 D1 7 च गच्छामि, N1 B1 3 4 तु गच्छामि, V1 D1-3 वा गच्छामि, Dm1 G1 गच्छाव च, T1 च गच्छाव (for वा गच्छाव) —Dg1 reads 3ᶜᵈ in marg —ᶜ) B1 पश्यामि, Dt1 D4 T1 2 M1 पश्याम ; D3 पश्यामि, G1 पश्येम (for °य) —ᵈ) Dt1 D6 इह (for इति) D3 च चिंतयन् (for विचिन्तय) N2 V B1 3 4 D5 7 M1 सीतां सुरसुतोपमाम् ※ Cv केनोपायेन पश्येय सीतां सुरसुतोपमामित विचिन्त्यदिति च पाठ ※

4 Ñ1 om 4ᵃᵇ (cf v l 3) Dt1 reads 4ᵃᵇᶜᵈ after 5ᵃᵇ —ᵇ) Dt1 D4 6 वाक्यम् (for रामम्) —For 4ᵃᵇ Ś1 D1 2 subst

1208* स तथा परिदेवन्तं तु दिव तु प्रचारिणम् ।
राममायतरक्ताक्ष पुन सौमित्रिरब्रवीत् ।

[(l 1) D3 चर (for तुच) —(l 2) D2 पुनः (for रक्त°)]

while N2 V B1 3 4 D5 7 subst for 4ᵃᵇ

1209* स तथा भाषमाण तु तु सार्धं धर्मचारणम् ।
रामभायासतात्राक्ष पुन सौमित्रिरब्रवीत् ॥

[(l 2) B2 रामवाक्यमाकर्ण्य लक्ष्मण पुनरब्रवीत्]

—V2 mostly illeg for 4ᶜᵈ —ᶜ) Ñ1 सर्वं (for एव) N2 V1 B1 3 4 D5 7 जनस्थानमिद भूयस् —ᵈ) B3 त्वमन्वेष्टुमिहा, D2 त्वमन्वेषितुम्, D3 पुनरन्वेष्टुम् (for त्वम°) T2 om (hapl) 4ᵈ 6 T1 reads in marg —ᵉ) N2 V B1 3 4 D5 7 इक्षोभिर् N1 चित्र (for कीर्णं) —ᶠ) Ñ1 D1 2 -लतावृत G(ed) नानामृगविभूषित

5 T2 om 5 T1 reads in marg (for both, cf v l 4) —ᵃ) D1 दुर्ग (for गिरि) —V2 illeg for 5ᵇ —ᵇ) N1 Dm1 D1 M2 निर्झरा, Cv m g k t as in text (for निर्दरा) Ś1 D1 2 निर्झरा कन्दरास्तथा N2 V1 B1 3 4 D5 7 निर्झराश्च शिलायुता, D3 कन्दरा निर्झरास्तथा —After 5ᵃᵇ, Dt1 reads 4ᵃᵇᶜᵈ V1 B4 om (hapl ?) 5ᶜᵈ Dg1 reads 5ᶜᵈ in marg —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 B1 D1 2 3 5 7 M1 (आ) कारा (for घोरा) Ś1 V N2 B1 3 D1 2 7 नानाद्रुम(D5 °वृक्ष) लतावृता D6 नानापुष्पोपशोभिता (for ᵈ) D1 गुहा सिंहावृताश्चैव व्याघ्रैर्नानाविधैस्तथा

G 3.72.7 B 3.67.6 L 3.73.7

आवासाः किंनराणां च गन्धर्वभवनानि च ।
तानि युक्तो मया सार्धं त्वमन्वेषितुमर्हसि ॥ ६
त्वद्विधा बुद्धिसंपन्ना महात्मानो नरर्षभ ।
आपत्सु न प्रकम्पन्ते वायुवेगैरिवाचलाः ॥ ७
इत्युक्तस्तद्वनं सर्वं विचचार सलक्ष्मणः ।
क्रुद्धो रामः शरं घोरं संधाय धनुषि क्षुरम् ॥ ८
ततः पर्वतकूटाभं महाभागं द्विजोत्तमम् ।
ददर्श पतितं भूमौ क्षतजार्द्रं जटायुषम् ॥ ९
तं दृष्ट्वा गिरिशृङ्गाभं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
अनेन सीता वैदेही भक्षिता नात्र संशयः ॥ १०
गृध्ररूपमिदं व्यक्तं रक्षो भ्रमति काननम् ।
भक्षयित्वा विशालाक्षीमास्ते सीतां यथासुखम् ।
एनं वधिष्ये दीप्ताग्रैर्घोरैर्बाणैरजिह्मगैः ॥ ११
इत्युक्त्वाभ्यपतद्गृध्रं संधाय धनुषि क्षुरम् ।
क्रुद्धो रामः समुद्रान्तां चालयन्निव मेदिनीम् ॥ १२
तं दीनदीनया वाचा सफेनं रुधिरं वमन् ।
अभ्यभाषत पक्षी तु रामं दशरथात्मजम् ॥ १३

6 T2 om 6 T1 reads in marg (cf v l 4) D3 repeats 6^{ab} after 7^{ab} —^{a}) Ś1 B1.3 D5.7 आवास Ñ1 किनरीणां (for किंनरा°) —^{b}) Dg1 भुवनानि (for भव°) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 गन्धर्वनिलयास्तथा —Ñ1 mostly illeg for 6° —^{c}) Ś1 V B1.3.4 D1-3.5.7 तेषु (for तानि) M3 तात (for सार्धं) —^{d}) Ś1 D1.3 त्वम्, Ñ1 V2 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T1 सम् (for त्वम्)

7 ^{a}) G2 विविधा (for त्वद्विधा) D3 सयुक्ता (for °पन्ना) —^{b}) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D1.3-8 T2 G1 M3 नरर्षभा —After 7^{ab}, D3 repeats 6^{ab} —^{c}) Ñ1 आपद्भिर्, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 व्याधिभिर् (for °त्सु) D1 प्रचलन्ति (for °न्ते) L(ed) आपत्स्वपि न कंपन्ते —^{d}) B1 वात (for वायु) M3 वेगेषु (for वेगैर्) Ś1 [अ]चल

8 ^{a}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 रामो (for सर्वं) —^{b}) Ś1 D1.3 चचार सहलक्ष्मण —V2 illeg up to सधा in ^{d} —^{cd}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 च स (for रामः) Ś1 D1.3 स घमा मा (for शरं घोरं) D2 शर (for क्षुरम्) G(ed) ततश्चिन्त सहार घोर गृहीत्वा स महाधनु —After 8 Ñ1 ins

1210* अथ दृष्ट्वा धनुस्तत्र चामीकरमयं महत् ।
अनुच्छन्नातरं दान्तो सुखेन परिमुच्यता ।

—Then Ñ1 reads 3.60.28–33 (including star passages) while V2 ins after 8

1211* श्मशानहत वन घोर स (illeg) ।

9 Before 9 Ñ1 reads 3.61.6–7^{cd} V2 illeg up to भागं in 9^{b} —^{a}) Ś1 D1-3 अद्र (for ततः) Ś1 Ñ1 B2 D1.3 M3 सकाश (for कूटाभं) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 विपक्षं (D1 °क्ष) Dm1 D2 G2 महाकाय, G3 °भाग, Cg as in text (for °भाग) Ñ1 महाद्रिम (for द्विजोत्तमम्) —^{d}) Ñ1 D2 व(D2 प)क्षमान(Ñ1 also महाविर्य) (for क्षतजार्द्रं)

10 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 -सकाश, D3 -कूटाभ (for शृङ्गाभं) —M3 damaged for 10^{b} —^{cd}) Dm1 D2 G1 विप्र (for सीता) —V2 illeg from 10^{d} up to बाणै in 11^{f} G(ed) transp न and [अ]त्र G1 erroneously reads वैदेहीमुत्पपात विहायसम् (= partly 18^{cd}) in place of वैदेही भक्षिता नात्र संशय

11 V2 illeg up to बाणै in ^{f} (cf v l 10) —^{ab}) G2 पक्षिरूपम् (for गृध्र°) Ñ1 अयं (for इदं) Ś1 Ñ B1.3.4 D1-5.7 T1.2 G1 M2.3 रक्षो व्यक्त (by transp) V1 गृध्रो व्यक्त (for व्यक्तं रक्षो) Ś1 N B1.3 Dg1 Dt1 D1.2.3.7 T1.2 कानने K(ed) भवति कानने —^{d}) Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 transp आस्ते and सीता M3 damaged from सुख up to घो in 11^{f} —^{e}) Ñ2 V1 B1.4 D1.7 हनिष्ये (for वधिष्ये) T1.2 दीप्तास्यैर् (for °ग्रैर्) Ñ1 शर विध्ये प्रतीक्षायै —^{f}) Ś1 गृध्र बाणैर्, Ñ1 D3 शितैर्बाणैर्, Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.7 दीप्ते बाणैर्, Dt1 Dm1 D4.6 तीक्ष्णैर्, D5 शीघ्रबाणैर् (for घोरैर्बाणैर्) —After 11 Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 M3 ins

1212* जानरोव सहस्राक्षो वज्रेणेव गिरोत्तमम् ।

[V2 illeg from सह up to वि in 12^{d} Ś1 D1.3 -क्षो Ñ1 D2 M3 -ोप (for -ोव) D7 [ए]व (for [इ]व) G(ed) महान्त (for गिरोत्तमम्) D3 बोधन नद्यां ता (for the post half)]

12 V2 illeg up to वि in ^{d} (cf v l 11) —^{a}) Ñ1 [अ]भ्यद्रवद्, M3 स्वपतद्, D1 न्यपतद् (for [अ]भ्य°) Ñ1 illeg B1 राम, Dt1 D4 दृष्ट्वा, M3 दिवं (for गृध्रं) —^{c}) D6 G3 क्रोधाद्, M3 क्रुध्यो (for क्रुद्धो) Ñ1 समुद्रस्य (sic) V2 V1 B1 D5.7 समुद्भ्रान्तां, Dm1 D2 सुसम्भ्रान्तां, D3 समुद्रान्तां, T3 G1 समुद्रान्तां, Cg as in text (for °द्रान्ता) —^{d}) Ñ1 D3 कंपयन् (for चालयन्)

13 ^{a}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1-4 T2.3 G1 M3 तं दृष्ट्वा, Ñ2 B1.3.4 D5.7 स दीनो, V स दीन, D2 G2.3 M1 तं दृष्ट्वा M2 स च त, Ct as in text (for त दीन) —^{b}) V2 B1.3.4 D5.7 मुखेन (for सफेन).—V2 illeg for 13^{c}–14 —^{c}) V1 समभाषत (for °भाषत) Ś1 घातको, Ñ1 गृध्रोऽसौ Ñ2 V1 B2.3 D5.7 सक्रुद्धः B1 स क्रुद्धः Dg1 D2 T2 पक्षिराट्

यामोषधिमिवायुष्मन्नन्वेषसि महावने ।
सा देवी मम च प्राणा रावणेनोभयं हृतम् ॥ १४
त्वया विरहिता देवी लक्ष्मणेन च राघव ।
ह्रियमाणा मया दृष्टा रावणेन बलीयसा ॥ १५
सीतामभ्यवपन्नोऽहं रावणश्च रणे मया ।
विध्वंसितरथच्छत्रः पातितो धरणीतले ॥ १६
एतदस्य धनुर्भग्नमेतदस्य शरावरम् ।
अयमस्य रणे राम भग्नः सांग्रामिको रथः ॥ १७
परिश्रान्तस्य मे पक्षौ छित्त्वा खड्गेन रावणः ।
सीतामादाय वैदेहीमुत्पपात विहायसम् ।
रक्षसा निहतं पूर्वं न मा हन्तुं त्वमर्हसि ॥ १८
रामस्तस्य तु विज्ञाय सीतासक्तां प्रियां कथाम् ।
गृध्रराजं परिष्वज्य रुरोद सहलक्ष्मणः ॥ १९ G 3 72 23 B 3 67 22 L 3 73 23

Dt1 D2.6 पक्षी स (for पक्षी तु) —^{d}) Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.5.7 राम रक्षेति राघवं

14 V2 illeg for 14 (cf v l 13) B3 reads 14^{ab} in marg —^{a}) Ś1 Ñ1 Dg1 D6.8 Ct ओषधीम्, Dt1 Dm1 औषधीम्, M3 औषधिम्, Cm as in text (for ओ°) Ś1 [आ]युष्याम्, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 [आ]रण्ये D1-3 [आ]युष्याम् (for [आ]युष्मन्) —^{b}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 विचिनोषि मृपा मज(B1 °जा) D3 अन्वेषयसि राघव —^{c}) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 सीता (for देवी) D6 G3 प्राणो (for प्राणा) —^{d}) D1.3 हृत (for हृतम्)

15 G3 reads twice 15-16^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.5.7 त्वया विहीना वैदेही (V1 वै देवी) —V2 illeg for 15^{c}-17^{b}

16 V2 illeg for 16 (cf v l 15) G3 reads twice 15-16^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 G1 M3 अभ्युप (for अभ्यव) Ś1 [ऽ]य (for ऽहं) —^{b}) Dt1 om श्च Ś1 Ñ1 Dg1 D1.3 G2 Ck मया रणे (by transp) Dt1 D6 रणे प्रभो, T2 महारणे (for रणे मया) —^{c}) Ñ1 रथ (for रथ) D1 च्छिन्न (for च्छत्र) Dg1 रथश्चात्र G(ed) रथ पुत्र Ś1 D1.3 विह्वलो निरथच्छत्र, D3 विरथो विह्वलस्तु ॐ Cg रावणश्च विध्वंसितरथ सन् अत्र धरणीतले पातित रथा कूबित इत्यर्थ ॐ —^{d}) Ñ V1 Dt1 Dm1 D4-6.8 T1.3 G3 Ck t पतितो, Cm g as in text L(ed) वीडितो (for पा°)

17 V2 illeg for 17^{cd} (cf v l 15) D4 repeats 17^{cd} after 18^{cd} —^{a}) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 T1.2 तस्य C$_{g}$ as in text (for अस्य) B4 असम् (for सम्भम्) Ś1 D2 एतत्तस्य ध्वज भग्नम्, D2 अथ तस्य ध्वजो भग्न, G3 पुरोस्य च धनुर्भग्न —^{b}) T1.2 एतत्तस्य G3 पुरोस्य च (for °दस्य) —After श्च in शरावरं G3 wrongly repeats from रथात्मज in 13^{d} to 14 D4(both times) शर वर; G1 श*** (for शरावरम्) Ś1 D1-3 एतत्तस्य शरासनं, N1 एते तस्य हयोत्तमा, Ñ2 B1.3.4 D5.7 एतच्छत्र(B4 °त्तस्य) विमर्दित V1 एतत्तस्य विमर्दनं, Dt1 D6 एते चास्य शरासना —^{c}) M3 एतद् (for अयम्) Dg1 अस्मिन् (for अस्य) T1.3 रथो (for रण) Ś1 N V B1.3.4 D1.3.5.7 भयो (Ś1 एष) तस्य रथो राम (N1 रणे सख्ये) —^{d}) Ñ1 वर (for भग्न) Dm1 D2.3.7 सम्प्रामिको (for सां°) Ś1 N V1 B1.3.4 D1.3.5 T1.2 मया (for रथ) —After 17 Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1213* अत्र युद्धं मया वृत्तं रावणस्य पुनः पुनः ।
पक्षतुण्डनखैर्घोरैर्ग्रीवामध्यारजवा महत् ।

[(l 1) B4 तत्र D2 तस्य (for अत्र) D3 मया युद्ध D7 धनु न (for पुनः पुनः) —(l 2) Ś1 D1-3 पक्षशरैर्, D3 °तुण्डैर् (for °तुण्ड) B3.4 घोर (for घोरैर्) Ś1 D1-3 ग्रहाण्यारस्य (L[ed] °ज्य) वैरिणा (D2 तम) V2 illeg (for the post half)]

while Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G2.3 ins after 17

1214* अथ तु सारथिकस्य स पक्षनिहतो युधि ।

[Dg1 Dt1 D6 T3 G3 युधे (for युधि)]

18 ^{a}) Ñ2 V B1.3.4 D5 अथ श्रा(V1 स्रा)न्तस्य (for परि°) D3 transp मे and पक्षौ —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1.4 D1.3.5.7 खड्गस्य Ñ1 हा मम, Dm1 D6 G1 M1.3 खड्गस्य, D4 T1.3 खड्ग स (for खड्गेन) —Ñ1 om 18^{cd} Dg1 reads 18^{cd} in marg —^{c}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 अङ्केन (for सीताम्) D2 reads in marg from वैदेही up to अभ्युप in 1215* —^{d}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 विहायसा Ś1 D1.3 खप(Ś1 स प्र)यातो महाबल —After 18^{cd}, N(Ñ1 after 18^{ab}) V B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1215* सीतामभ्युपपन्नोऽहं रावणेन हतो रणे ।

[D1.3 [अ]ह (for [उ]प) V1 बली (for रणे) Ñ1 illeg for the post half]

—After 18^{cd} D4 repeats 17^{ab} —^{e}) V1 मा त्व (for पूर्वं) Ś1 Ñ1 D1.3 राक्षसे(Ñ1 °वणे)न हत पूर्वं(Ś1 राम) —^{f}) Dt1 D4 मा न (by transp) T2 न मा (for न मा) N2 V2 B1.4 Dg1 Dm1 D1-3.5.8 T2 G1.3 M transp हन्तु and त्वम् Ś1 N2 B3 न त्व(B3 तन्) मा हन्तुमर्ह(Ś1 °मिच्छ)सि V1 किमर्थं हन्तुमर्हसि —After 18, Ñ2 V2 B1.4 D5.7(om l 2) ins

1216* अहं पितुर्वयस्यस्ते जटायुर्नाम नामतः ।
तदार्थं निधनं प्राप्तो युध्यमानो महाहवे ।

[V2 illeg from टायु —(l 1) V1 पितुर् (for पितु) —(l 2) B3 तवार्थे (for °र्थं)]

19 D5 om 19 —^{a}) Ś1 रामस्तत्र Ñ1 राघव स, Ñ2 V B3.4 D5.7 जटायुष D3 राघवस्त (for रामस्तस्य) V1 D1

G 3 72 24 B 3 67 23 L 3 73 24 एकमेकायने दुर्गे निःश्वसन्तं कथंचन ।
समीक्ष्य दुःखितो रामः सौमित्रिमिदमब्रवीत् ॥ २०
राज्याद्भ्रंशो वने वासः सीता नष्टा हतो द्विजः ।
ईदृशीयं ममालक्ष्मीर्निर्दहेदपि पावकम् ॥ २१
संपूर्णमपि चेदद्य प्रतरेयं महोदधिम् ।
सोऽपि नूनं ममालक्ष्म्या विशुष्येत्सरितां पतिः ॥ २२

नास्त्यभाग्यतरो लोके मत्तोऽस्मिन्सचराचरे ।
येनेयं महती प्राप्ता मया व्यसनवागुरा ॥ २३
अयं पितृवयस्यो मे गृध्रराजो जरान्वितः ।
शेते विनिहतो भूमौ मम भाग्यविपर्ययात् ॥ २४
इत्येवमुक्त्वा बहुशो राघवः सहलक्ष्मणः ।
जटायुषं च पस्पर्श पितृस्नेहं निदर्शयन् ॥ २५

च, B4 स (for तु) V2 illeg from विज्ञाय up to दुर्गे in 20ᵃ B1 जटायुष ममाज्ञाय —After 19ᵈ, T1.2 G2 ins

1217* बाष्पपूर्णमुखस्तथा ।
द्विगुणीकृतव्यापाद

[(l 1) K(ed) तदा (for तथा)]

—ᵈ) Dm1 D6 G2 transp प्रिया and कथाम् Ś1 D1.3 सीतायाः सधिवां कथा, Ñ1 D2 सीतायाः कारणे (D2 °णाद्) इव, Ñ2 V2 B1.3.4 D7 कथयतिमिमा कथा, D6 कथयंत कथा मिसां —After 19ᵈ, T1.2 ins

1218* श्रुत्वा जटायुषो वाक्यं रामः सौमित्रिणा सह ।

—ᵉ) Ñ1 ततो श्रुत्वा (for परिष्वज्य) —After 19ᶜ, Dg1 Dt1 T ins

1219* परित्यज्य महद्धनु ।
निपपातावशो भूमौ

[(l 1) T2 परिष्वज्य (for °त्यज्य) —(l 2) Dg1 T1 स (for नि-)]

—After 19, Dt1 D6 ins

1220* द्विगुणीकृतव्यापादो रामो धीरतरोऽपि सन् ।

20 V2 illeg for 20ᵃ (cf v l 19) —ᵃ) Dt1 D6 कृच्छ्रे (for दुर्ग) Ś1 हतमेव विमर्दन, V1 एकमेकाकिन दुर्गे, D1 हतमेवमथाज्ञाय, D3 हतमेन विमर्दे त, D4 एवमेव विमर्दे त —ᵈ) Ñ2 V B1.4 Dt1 Dm1 D1.2.4.5.8 S निश्वसत Ś1 D1-3 पुनः पुन, Dt1 D6 मुहुर्मुहु (for कथंचन) ‖ Cg दुर्गे इव पतमपि केनचिन्मनुष्यवर्ज्ये इति तु स्वहेत्वविरोधोक्ति ।; Ck एकमसहाय एकायने एकस्मिन्नुत्वगतिलक्षणे अयने श्वासमार्ग अत एव दुर्ग कृच्छ मुहुर्मुहु निश्वसन्तम् ।, Ct एकमसहाय एकस्मिन्नूर्ध्वगतलक्षणेऽयने श्वासमार्गे अत एव कृच्छ्रे मुहुर्मुहुर्न श्वसन्तमिति कतकसमतपाठेऽप । "एकमेकायने दुर्गे नि श्वसन्तं कथंचन" इति पाठे दुर्गे कण्टककसंकीर्णे एकायने एकमार्ग पतितया कथंचन नि श्वसन्तं शतप्रायमित्यथ इति तीर्थ ‖ —Ñ1 om 20ᵃ-22 —ᵃ) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तु खित (V1 B4 °तम्) राम, T1.2 °ततो (for °तो राम) —ᵈ) V1 B1.3.4 D5.7 T1.2 रामः सौमित्रिमब्रवीत्, V2 रामो लक्ष्मण°

21 Ñ1 om. 21 (cf. v l 20) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B4 Dg1 D1-3.5.7 G2 M2 Cm राज्यभ्रंशो B1 राज्यभ्रंशो, Dt1 Dm1 D1.8 राज्ये भ्रंशः Cg as in text (for राज्याद्भ्रंशो) —ᵇ) Ś1 V1 हता सीता D1 सीता नीता (for सीता नष्टा) Ś1 B4 D1.3 पिता मृत, Ñ2 V B1.3 D4.7 मृत पिता Dg1 Dt1 Dm1 D5.6 T2 मृतो द्विज, G1 द्विजो मृत, Cg as in text, K(ed) द्विजो हत (by transp) (for हतो द्विज) —ᶜ) Ñ2 V B1.3.4 D4.5.7 यादृशीयं B3 G3 महालक्ष्मीर्, D2 ममावस्था (for ममा°) —ᵈ) Dt1 D6 दहेदपि पावक —For 21ᶜᵈ, Ś1 D1.3 subst. while D2 ins. after 21ᵃᵇ

1221* एकमेकामिद दु खं समुद्रमपि शोषयेत् ।

[D1 एकैकमपि दु ख मे, D2 एकैक सुमहद्दु ख (for the prior half)]

22 Ñ1 om 22 (cf v l 20) —ᵃ) L(ed.) स पूर्ण (for सं°) D2.3 यदि (for अपि) Ś1 D3 गच्छेयः D1 गच्छे D2 पश्येय, G2.3 तोयौघं (for चेदद्य) —ᵇ) Ś1 D1-3 पी (D1 पू)णमास्या, Dg1 (before corr) Dm1 D1 प्रविशेय, Cg k t as in text (for प्रतरेय) —ᶜ) T1 महालक्ष्म्या, M2 (after corr sec m as in text) ममाजस्र (for °लक्ष्म्या) —For 22ᶜᵈ, Ś1 D1-3 subst.

1222* सोऽपि शुष्येत्प्रदीभर्ता मम भाग्यपरीक्षयात् ।
[D2 शुष्यति सौमित्र (for शुष्येत्प्रदीभर्ता)]

—For 22 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

1223* यद्यह सलिलस्यार्थे व्रजेय लवणाम्भसम् ।
सोऽपि मा नूनमासाद्य शुष्येत्सरितांपति ।

23 ᵃ) Dm1 [अ]भाग्यवत्तो, D5 [अ]भाग्यवन्तो (for [अ]भाग्यतरो) —ᵇ) Ś1 मत्तोन्य, Ñ2 B1.3 D4.5.7 मत्तो-स्मिन्, V ममास्मिन्, B4 मत्तोऽस्ति (for मत्तोऽस्मिन्) Ś1 जगत्यस्मिञ्चराचरे, D1 मया ह्यस्मिञ्चराचरे —V2 mostly illeg for 23ᶜᵈ —ᵈ) Ś1 D1.3 घोरा (for मया)

24 Ñ1 illeg for 24ᵃ —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B1 D T1 M3 Ck t पितुर् (for पितृ) D2 सखो मेय (for °वयस्यो मे) —ᵇ) Dt1 D6 सहाबल, D2 जटायुष (for जरान्वित) —ᵈ) Ś1 D1-3 -परिक्षयात् (for विपर्ययात्)

25 ᵃ) D3 उक्त (for उक्त्वा) Ś1 Ñ1 V B1.3.4 D1-3 तु वचो, Ñ2 D5.7 [अ]प वचो (for बहुशो) —V1 mostly illeg for 25ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 स्पृशन्निर्लि D1 स्पृशन्निपपे (for च पस्पर्श) Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 प (V1 स)स्पर्शं पाणिना गृध्रं D1 जटायुष स्पर्शनार्थं —ᵈ)

निकृत्तपक्षं रुधिरावसिक्तं
तं गृध्रराजं परिरभ्य रामः ।
क्व मैथिली प्राणसमा ममेति
विमुच्य वाचं निपपात भूमौ ॥ २६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

६४

रामः प्रेक्ष्य तु तं गृध्रं भुवि रौद्रेण पातितम् ।
सौमित्रिं मित्रसंपन्नमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
ममायं नूनमर्थेषु यतमानो विहंगमः ।
राक्षसेन हतः संख्ये प्राणांस्त्यजति दुस्त्यजान् ॥ २
अयमस्य शरीरेऽस्मिन्प्राणो लक्ष्मण विद्यते ।
तथा स्वरविहीनोऽयं विक्लवं समुदीक्षते ॥ ३ G 3 73 3 B 3 68 3 L 3 75 3

V1 ***द् (for विनुद्य) D1 2 प्रदर्शयन्, D4 G1 2 M3 विदर्शयन् (for निद°) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D4 5 7 M2 विनु घेह वि(Ś1 D3 प्र)दर्शयन् —After 25 B4 ins

1224* ततो हाहेति दुःखेन विललाप रघूत्तम ।

26 G(ed) om 26 —a) Ñ1 ***त्र (illeg) (for निकृत्तपक्ष) Ś1 V1 Dt1 D1 रुधिरावसक्त —b) N2 D1 4 5 T1 2 G1 2 M2 3 स, Dt1 reads in marg (for त) Dt1 D1 6 परिगृह्य Dt1 D1 4 5 7 M2 राघव (for राम) ⊛ Cv परिरभ्य राम इति पाठ । राघव इति लेखकदोषकृतपाठे त्रिष्टुब्भागाप्यो सार्क्यदोष ⊛—c) B2 lacuna for प्राण V1 असाद्य, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 G3 M1 2 गतेति (for ममेति) D3 क्व त्व मम प्राणसमो गतोसि —d) Ñ1 D6 7 विसृज्य, D1 प्रमुच्य (for विमुच्य) Ś1 Ñ2 D1 5 6 7 M3 चाप (for वाच) N2 V B1 3 4 D6 7 नि(V1 वि)पपाद भुवले(B4 भूमौ) (for निपपात भूमौ)

Colophon D4 om —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 2 4 7 जटायुदर्शन, D3 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 om Ñ2 D6 7 74 V1 D2 71 V2 D5 76 B4 75, Dg1 Dt1 Dm1 D1 5 T G M1 2 67 M3 68 G(ed) 72 L(ed) 73 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

64

D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः ; M1 with श्रीरामाय नमः

—Before Sarga 64 Ś1 V1(partly illeg) D1-3 ins

1225* तौ तस्य परिपूर्णार्थां श्रुत्वा प्रव्यथितौ गिरम् ।
विनेदतुर्भृशं नार्तौ धरण्यां च निपेततुः ।
मुहूर्तं वीतसंज्ञौ तौ तथान्तौ निरुपक्रमौ ।
तमसीव च वर्तेते भ्रुभाते न किंचन ।

[(l 1) D1-3 परिपूर्णार्थे(D3 °र्थां) (for °र्थां) D1 दुःखिता, D2 3 प्रव्यथिता (for प्रव्यथितौ) L(ed) तौ तस्यापरिपूर्णार्थां (for the prior half) Ś1 गिरा (for गिरम्) —(l 2) D3 विनेदतु (for विनेदतुः) D3 विनिपेततु (for च नि°) —V1 D1 transp l 3 and 4 D1 reading l 4 twice —(l 3) V1 illeg from वीत up to निरुपक्रमौ —After l 3, D1 ins

1225(A)* मनुष्यचेष्टामपश्यन्तावेतौ माक्रान्तवित ।

—(l 4) D2 (first time) विवर्तात (sic) (for च वर्तेते) Ś1 तमसा वर्तमानेन V1 तमसी च वर्ती ** (illeg) D3 तौ तत्र शोकविवशौ (for the prior half) D3 विजुधाते (for बु°)]
—Thereafter Ś1 V1 D1(repeats) 2 3 read 3 62 2-4 and then ins App I (No 16)

1 a) Ñ1 D6 7 T1 2 समवेक्ष्य त, B2 प्रक्ष्याद्भुत (for प्रेक्ष्य तु त) —b) Ñ1 भूमौ (for भुवि) V1 रौद्रेण ***, D6 रावणपातित (also रौद्रनिपातित) —Ñ1 om 1cd —c) V1 T2 मैत्र (for मित्र) —After 1, D1 erroneously reads 9a

2 a) Ñ2 V B1 2 4 D6 7 अर्थाय, G2 M1 अर्थ(M1 °र्थं) वै (for अर्थेषु) —b) D1 घटमानो, D1 2 यत्न° (for यत°) —d) Ś1 B4 Dg1 D1 2 G2 त्यक्ष्यति (for °जति) Dt1 D6 मत्कृते (for दुस्त्यजान्)

3 Ñ1 illeg for 3a —a) Dt1 D6 अतिस्थिर (for अयमस्य) —b) Dm1 D5 G1 2 दृश्यते (for विद्यते) Ñ1 प्राणाँल्लक्ष्मण लक्षये —c) Ñ1 तथा सुस्वरहीनोयं T2 G1 2 M2 3 तथा हि(G1 M3 [अ पि) स्वरहीनोय —d) Dg1 D1 2 T G M2 3 Cg विक्लव (for विक्लवं) Ñ1 समुदीरयत्, Dm1 D6 M1 समुदैक्षत (for °दीक्षते) ⊛ Cm तथातिविक्लवप्राण इव स्वरहीनो विक्लवं ईक्षणश्च t, Ct also as in Cm ⊛ —For 3, Ś1 D1-3 subst
]

G 3 73 5
H 3 68 4
L 3 73 5

जटायो यदि शक्नोषि वाक्यं व्याहरितुं पुनः ।
सीतामाख्याहि भद्रं ते वधमाख्याहि चात्मनः ॥ ४
किंनिमित्तोऽहरत्सीतां रावणस्तस्य किं मया ।
अपराद्धं तु यं दृष्ट्वा रावणेन हृता प्रिया ॥ ५
कथं तच्चन्द्रसंकाशं मुखमासीन्मनोहरम् ।
सीतया कानि चोक्तानि तस्मिन्काले द्विजोत्तम ॥ ६
कथंवीर्यः कथंरूपः किंकर्मा स च राक्षसः ।
क्व चास्य भवनं तात ब्रूहि मे परिपृच्छतः ॥ ७
तमुद्वीक्ष्याथ दीनात्मा विलपन्तमनन्तरम् ।
वाचातिसन्नया रामं जटायुरिदमब्रवीत् ॥ ८

1226* इदमस्य शरीर वै गतप्राण प्रदृश्यते ।
[D1 2 पुरा देह (for शरर वै)]
while Ñ1 V B1 3 4 D5 7 subst

1227* मन्यमाणो ह्यय पक्षी कथंचिद्यदि जीवति ।
स्वरहीनश्च दीनश्च विक्लव समुदीक्ष्यते ।
[(l 2) Ñ1 D7 विह्वर, B4 विह्वल (for °व). Ñ2 V1 B1 समुदीक्षते (for °दीक्ष्यते)]
—Thereafter both the groups cont

1228* यावदेव ससंज्ञोऽय यावच्छक्नोति भाषितुम् ।
तावत्पृच्छाम्यहं सीता राजान विशिताशिनाम् ।
[(l 1) B3 समाज्ञाय (for ससंज्ञोऽय) Ñ1 V2 भाषित, V1 जीवितु (for भाषितुम्) D2 यावच्छक्नोति विभाषितु (for the post half) —(l. 2) D1 3 प्रेक्षाम्यह (for पृच्छा°) V1 गृध (for सीता) Ś1 D2 त चापि, D1 3 पति च (for राजान). Ś1 D2 पिशिताशि(D2 °श)न]

4 Ñ1 illeg for 4ab —a) B4 जटायुर D11 शक्नोषि (for शक्नोषि). —b) D4 व्यवहितं (for व्याहरितु) Ś1 वाचा मा भाषितु पुन , Ñ1 V2 B1 3 4 D1 3 वाचमीरयितु पुन , D1 3 वाचमाभाषितुं पुन , D4 वाचमाभाष्यता पुन —c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आचक्ष्व, D2 आभाष्य (for आख्याहि) —d) G3 स्वयम् (for वधम्) Ś1 कस्मिन्देशे हृतेति सा। Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वध(D4 धर्मे)मात्मन एव च, D1-3 क्व च देशे हृतेति सा. —After 4, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 M2 (*inf. lin sec m*) ins

1229* कृत्वा त्वामहमन्यर्थे सस्त्रव्रणमुत्सदे ।
गन्तुं वर्षसहस्राणि जीव मे विहगण्डज ।
[(l 1) M2 [अ]नागदम् (for त्वामहम्) Ś1 D1-3 त्वाम (D2 त्वं त्व)नागसमन्यम (for the prior half) V1 सव्रणं, D2 °व्रूद (for °व्रण) Ś1 D2 शाश्वम् (for व्रणम्) —(l. 2) Ś1 D1-3 वर्तुं, B1 भद्र, M2 मोक्षु (for गन्तु). M2 -सहस्रेण (for °स्राणि) Ñ2 V1 B1 D5.7 जीवसे, V2 जीव त्व (for जीव मे) M1 त्वण्डज (for ण्डज) Ś1 D1-3 यावन्ते विचरिष्यसि (for the post half).]

5 a) D11 D4 Ct जहारास्यां Cg as in text (for अहरत्सीतां) Ś1 Ñ V B1 3 4 D5.7 किंनिमित्तं हृता सीता, D1 2.4 G3 M1 किंनिमित्तं हृत्सीतां D3 किमर्थमहरत्सीतां, T1 G1 किंनिमित्तं हरत्सीतां (metri causa).—b) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 रावणस्य च, M2 रावण कथ (for रावणस्तस्य) D4 मया वैर यदस्य कि —c) Ś1 Dg1 D11 D1-4.8.9 T M Ck t अपराध (for °द्ध) Ñ V B1 3 4 D1-3.5.7 क वा (for तु य) —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 मम (for हृता) ❋ Cv किंनिमित्तोऽहरत्सीतां रावणस्तस्य किं मया । अपराद्ध तु य दृष्ट्वा रावणेन हृता प्रिया इति पाठः। Cm किंनिमित्त इति। किं निमित्त यस्य स ❋

6 a) Ñ2 V B1 3.4 D5 7 इन्दु (for चन्द्र) —b) Ñ1 मनोगम, V1 G1 मनोरम (for °हरम्) —D4 om (hapl.?) 6c–8b —c) G3 सीतापा (for सीतया) —For 6cd, Ñ2 V B1 3.4 D5 7 subst

1230* सीताया ह्रियमाणायास्तदा घोरेण रक्षसा ।
[V2 तथा (for तदा) B1 क्रूरेण (for घोरेण)]

7 D4 om. 7 (cf v l. 6) —a) Ñ2 V B1 3.4 D5.7 G3 कथंरूप कथंवीर्य (by transp) —b) D6 om. च (subm) V2 B1 3.4 D11 D5 7 T1 2 M2 च स (by transp.) (for स च) V1 रावण (for राक्षस) —c) Dg1 किं (for क्व). —d) B1 तद्ब्रूहि (for ब्रूहि मे). —After 7, Ñ2 V B1 3 4 D5 ins

1231* कथं वासमनुप्राप्तो दण्डकं सुमहद्वनम् ।
चित्रकाननसंपन्न बहुपादपसंकुलम् ।
[(l. 1) V स(V2 तु) सम् (for वासम्) B3 वसतो (for अनु°)]

8 D4 om 8ab (cf. v l 6) —D3 om 8c–9b —a) Ś1 D11 D6 G2 M1 उद्वीक्ष्य स(G3 M1 तु), Ñ2 V B1 Dg1 D2.3.4 M2.3 उदीक्ष्याथ, B1 उद्वीक्ष्यत्र (for उद्वीक्ष्याथ) V1 महात्मा, Dg1 D11 Dm1 D8 T2 G1 2 M1 2 धर्मात्मा Cg as in text (for दीनात्मा). Ñ1 उद्वीक्ष्य सीतारहितं —b) Ñ1 D6 अन्तक, Ñ2 V B1 3 4 D5 अरिंदम, D11 Dm1 D6 G2.3 M1 अनाथवत् (for अनन्तरम्) —After 8cd, V2 B1.2.4 ins.

1232* कृच्छ्रादुन्मील्य चाभाष्य जटायु परमातुर ।
[V2 illeg B1 कृच्छ्रादुन्मिषमाणश्च (for the prior half) B4 परमातुर.]
—c) Ś1 Ñ1 D1-3 [स]सन्नया D11 D4 विह्वलया (for [अ तिसन्नया). Ñ2 V B1.3.4 D5 स वाचा व्यक्तया स्फुटं —d) Ñ2 V B1 3.4 D11 Dm1 D5.6.8 इदं वचनमब्रवीत्.

सा हृता राक्षसेन्द्रेण रावणेन विहायसा ।
मायामास्थाय विपुलां वातदुर्दिनसंकुलाम् ॥ ९
परिश्रान्तस्य मे तात पक्षौ छित्त्वा निशाचरः ।
सीतामादाय वैदेहीं प्रयातो दक्षिणामुखः ॥ १०
उपरुध्यन्ति मे प्राणा दृष्टिर्भ्रमति राघव ।
पश्यामि वृक्षान्सौवर्णानुशीरकृतमूर्धजान् ॥ ११
येन याति मुहूर्तेन सीतामादाय रावणः ।
विप्रनष्टं धनं क्षिप्रं तत्स्वामी प्रतिपद्यते ॥ १२
विन्दो नाम मुहूर्तोऽसौ स च काकुत्स्थ नाबुधत् ।
झषवद्बडिशं गृह्य क्षिप्रमेव विनश्यति ॥ १३
न च त्वया व्यथा कार्या जनकस्य सुतां प्रति ।
वैदेह्या रंस्यसे क्षिप्रं हत्वा तं राक्षसं रणे ॥ १४
असंमूढस्य गृध्रस्य रामं प्रत्यनुभाषतः ।
आस्यात्सुस्राव रुधिरं म्रियमाणस्य सामिषम् ॥ १५ G 3.73.19 B 3.68.15 L 3.75.16

---

9 D7 om 9ᵃᵈ (cf v.l. 8). —ᵃ) D1 T1.2 G1 M3 Cg हृता सा (by transp.), G2 महृता (for सा हृता) —ᵇ) Ñ1 [म]मितौजसा, Ñ2 V B1.4.4 D5 बलीयसा; D11 D6 दुरात्मना (for विहायसा) —ᶜ) D7 कयाम् (for मायाम्) G(ed.) भाषित्य (for आस्थाय) Ś1 D1.3 विपमा (for विपुलां) —After 9, M2 (inf. lin. sec. m.) ins.

1233* हा राघव महाबाहो हा सौमित्रे हिये ह्यहम् ।
अनाथा रक्षसा राम इति दीनमुखाब्रवीत् ।

[(l. 2) Note hiatus between the two halves.]

10 V2 illeg. up to पक्षौ छि in ᵃ —ᵃ) Ñ1 D11 D6 परिक्लान्तस्य (for °श्रान्तस्य) Ñ1 B1.3 D5.7 मे युद्धे, B4 युद्धे (for मे तात) V1 परिश्रांतस्य पक्षौ मे —ᵇ) V1 युद्धे छित्त्वा, G(ed.) छित्त्वा पक्षौ (by transp.) (for पक्षौ छित्त्वा) T1.2 स राक्षस (for निशाचर) —ᵈ) Ñ2 D2.7 प्रस्थितो (for प्रयातो) Ñ1 दक्षिणामुखे, V1 T1.2 °णा दिशः, D6 °णोन्मुखे (for दक्षिणामुख)

11 ᵃ) Ś1 B4 रुपरुधन्ति (for उपरुद्ध्यन्ति) —ᵇ) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 भ्राम्य(D7 °म्य)ति (for भ्रमति) —ᶜ) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 वृक्षान्(V1 °क्षं) (for सौवर्णान्) —V2 illeg. for ᵈ —ᵈ) Ś1 शिरसोद्भूत, D2 शिरसावृत (for उशीरकृत) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 सौवर्णानिव सामव(V1 समवि)

12 Ñ1 illeg. for ᵃ —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.5.7 राम (for याति) —M3 damaged from दाय in ᵇ up to ध in ᶜ —ᵇ) M1 G1 हृतस, V1 B1.2.4 D1-3.7 आदत्त (for आदाय) —Ś1 om. 12ᶜ–13ᵈ —ᶜᵈ) V2 तस्मिन्नष्टं, T1.2 G2.3 M2 विप्रणष्ट (for विप्रनष्ट) G1 वसु (for क्षिप्र) D1.2 transp. क्षिप्रं and स्वामी Ñ1 विप्रणष्ट धन तस्मिन्स्त स्वामी लभते पुन Ñ2 V1 B1.3.4 D2.5.7 तस्मिन्नष्ट धन स्वामी क्षिप्रं सप्रतिपद्यते ✿ Cm तत्र नष्ट धन, Ck तत्प्रणष्ट धन ✿

13 Ś1 om. 13 (cf v.l. 12) —ᵃ) B4 विन्धो, D1 वन्द्रो (sic) D3 वृन्दो, D2 वृन्दो, M2 विन्द्रो (for विन्दो) Ñ2 V B2.4 D5.7 तु, T1.2 [s]यं, Cm as in text (for ऽसौ) —ᵇ) D11 Dm1 D6 म (for स) D11 D6 तो (for न) Ñ1 न स काकुत्स्थ तं बुधा (sic) Ñ2 V B1.3 D5.7 काकुत्स्थ स वै तदा, B4 कावकुत्थस्स स तदा, D1-3 स च(D2 तच) नाबुद्ध राक्षस —After 13ᵃᵈ, T1.2 ins.

1234* स्वस्त्रिया जानकी हृत्वा रावणो राक्षसेश्वर ।

—V2 illeg. from स गृह्य up to 13ᵈ —ᶜ) D1.2.3 °वद् । D2 सयथावद् (corrupt) (for झषवद्) T1 G M बडिशं (for बडिश) —ᵈ) G2 damaged for मेव विन —For 13ᶜᵈ, Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 subst.

1235* झषो बडामिष प्राप्य क्षिप्रं न स भविष्यति ।

[V1 गृध्रो B4 मत्स्यो (for झषो) Ñ1 इवामिष, D1.3 वेदा मिव (for बडामिष) Ñ1 यद्वत् (for प्राप्य) V1 गृध्र (for क्षिप्रं), Ñ2 om. न (subm.) B3 D5.7 स न (by transp.), B4 नाय, D2 च स (for न स) Ñ2 बडिशाग्रं प्रनश्यति, D1 क्षिप्र च स विनश्यति, D3 क्षिप्र स विनशिष्यति (for the post. half)]

14 ᵃ) Ś1 D1-3 हि (for च) Ś1 व्यथां त्वया (by transp.) —ᵇ) Ś1 D1-3 [आ]त्मजां (for सुतां) —For 14ᵃᵇ, Ñ V B1.3.4 D5.7 subst.

1236* तव व्यथा राजपुत्र कर्तव्या राम रंस्यसे ।

[Ñ1 न च Ñ1 तु (for तव) B1 राजपुत्रः, Ñ1 गन्ता (for रंस्यसे) —D7 (erroneously) repeats पुत्र कर्तव्या राम after राम in the post. half.]

—ᶜ) Ñ2 B4 वैदही (for वैदेह्या) Ñ1 illeg. Ñ2 V B1.3.4 D5.7 सहित (B2 °त) (for रंस्यसे) D1-3 पत्न्या (for क्षिप्र) Ś1 वैदेहीं रस्यसे पत्नीं —ᵈ) Ñ V B1.3.4 Dm1 D2.7.8 G1.3 M1 रावणं रणे, D11 D6 रणमूर्धनि (for राक्षसं रणे)

15 ᵃ) B3 सुसमूढस्य, G(ed.) मसत्यासस्य (for असंमूढस्य) D7 विहग (for गृध्रस्य) —ᵇ) V1 रामे (for रामं) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रत्यनु(B2 °भि)भाषिण (for °भाषत) —V2 illeg. from सु in ᶜ up to वैधन in 16ᵇ. —Dg1 reads 15ᶜᵈ in marg. —After 15, Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.5.7 ins.

1237* इदं चोवाच वचनं म्रियमाणो विहंगम ।
सवतथायतन्दयिमस्थितानविरिक्षुव ।

[(l. 1) V1 चोवाच (for चो°) —(l. 2) D1 वान्तन् (for वात°) B3 विहग, B1 विहग (for विहग) Ś1 दान त्वरिवित्र, D1-3 अभिपन्नविद्रवा (for the post. half)]

—Thereafter, V1 B3 D5.7 cont.:

G 3 73 21 B 3 68 16 L 3 75 18 पुत्रो विश्रवसः साक्षाद्भ्राता वैश्रवणस्य च ।
इत्युक्त्वा दुर्लभान्प्राणान्मुमोच पतगेश्वरः ॥ १६
ब्रूहि ब्रूहीति रामस्य ब्रुवाणस्य कृताञ्जलेः ।
त्यक्त्वा शरीरं गृध्रस्य जग्मुः प्राणा विहायसम् ॥ १७
स निक्षिप्य शिरो भूमौ प्रसार्य चरणौ तदा ।
विक्षिप्य च शरीरं स्वं पपात धरणीतले ॥ १८
तं गृध्रं प्रेक्ष्य ताम्राक्षं गतासुमचलोपमम् ।
रामः सुबहुभिर्दुःखैर्दीनः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ १९
बहूनि रक्षसां वासे वर्षाणि वसता सुखम् ।
अनेन दण्डकारण्ये विचीर्णमिह पक्षिणा ॥ २०
अनेकवार्षिको यस्तु चिरकालसमुत्थितः ।
सोऽयमद्य हतः शेते कालो हि दुरतिक्रमः ॥ २१
पश्य लक्ष्मण गृध्रोऽयमुपकारी हतश्च मे ।
सीतामभ्यवपन्नो वै रावणेन बलीयसा ॥ २२

1238* समुद्रे दक्षिणे द्वीपे लङ्काधिपतिरीश्वर ।

16 V3 illeg up to वैश्रव in [b] (cf v l 15) —[b]) G2 तु (for च) —[c]) Ñ1 illeg for इत्युक्त्वा दुर्लभा Ñ2 V B1.3.4 D5.2 दुर्बल (for दुर्लभान्) —[d]) Ś1 विहगेश्वर (for पतगे°) ❀ Cg अथ रावणवश वक्तुमुपक्रमते पुत्र इति । साक्षात्पुत्र औरस इत्यर्थं । अस्योत्तरार्धं " अध्यास्ते नगरीं लङ्का रावणो राक्षसेश्वर " इति योध्यम् । उत्तरत्र सपातिवचने इदमेव पूर्वार्धमुपादाय अस्योत्तरार्धस्य कथनादिति कोकाचार्योक्तम् । इत्युक्त्वा एतावन्मात्रमुक्त्वा भवनादिकथनपूर्वमित्यर्थं । दुर्लभान् इति ब्रूहीति पृच्छते रामाय साकल्येन विज्ञापनपर्यन्त प्राणा न स्थिता इन्तेति ऋषि शोचति ❀

17 [d]) Ś1 V1 कृताजलि (sic) (for °ले) —[d]) Ñ2 illeg for र गृध्रस्य Ñ1 शरीर गृध्रराजस्य —V2 illeg from प्राणा up to 18[d] —[d]) Dt1 Dm1 D4.6 प्राणा जग्मुर् (by transp) (for जग्मु प्राणा) Ś1 D1.3 विहायसा, Ñ1 मनोजवा, Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 जटायुष (for विहायसम्) ❀ Cg प्राण सूक्ष्मशरीरेन्द्रियप्राणसहित आत्मेत्यर्थं ❀

18 V2 illeg for [a] (cf v l 17) —[a]) Ś1 D1-3 सक्षिप(D1.3 °पा)त्य B3 (*sup lin* also as in text) सनिक्रम्य (for स निक्षिप्य) —[b]) Ś1 प्रसज्य T2 प्रसाद्य (for प्रसार्य) Dt1 Dm1 D2-4.5.6 G M2.3 तथा (for तदा) Ñ V B1.3.4 D4.7 प्रसार्य च शिरोधरां —V1 om 18[cd] —[c]) D4 G1.3 M1 नि(G3 स)निक्षिप्य G2 निक्षिप्य च, Cg as in text (for विक्षिप्य च) Ñ V2 B1.3.4 D5.7 विक्षिप्य चरणौ गृध्र

19 D4 om 19 —[a]) D4 व्यापन्न (for स गृध्रं) Ñ2 V B1 D5.7 पक्षिणं (for ताम्राक्षं) Ś1 D2.3 व्यापन्नं प्रे(D1 वी)क्ष्य स गृध्रं, B3 त प्रेक्ष्य पतितं गृध्रं B4 तं गृध्रं पतितं वीक्ष्य —Ñ1 illeg from सु in [b] up to दीन in [c] —[b]) G(ed) पर्वतोपम (for अचलो°) —V2 illeg from [c] up to सौमित्रि in [d] —[c]) Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 राम सुबहुदु खार्ता —[c]) Ś1 D3 दीनं Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 वच (for दीन) Ś1 D1-3 लक्ष्मणम् (for सौमित्रिम्)

20 V1 om. from नि up to वर्षा in [b].—[a]) Ñ1 B1.3.4 G3 राक्षसावासे (for रक्षसां वासे) —[b]) Ñ1 om D3 वर्षाणि (for वर्षाणि) Ś1 Ñ1 D1 वसत (sic), D3 भ्रमता (for वसता). —After 20[ab], T2.3 ins.

1239* पक्षिराजेन वृद्धेन तातमित्रेण न सुखम् ।

—[c]) G(ed) दण्डकारण्य Ś1 D1.3 अनेकानि सहस्राणि —[d]) Ś1 या(हि)तानीह, B3 Dg1 Dt1 D4.5 T1 Cr g k t विशीर्णमिह D1.2 विहृतानीह, G3 विचीर्णमिव, Cv m gp as in text (for विचीर्णमिह) Ñ1 ** माना (illeg) समंतत

21 [a]) Dg1 M3 अनेन (sic) (for °क) Ś1 D3 अहो वै (D2 °नेन) दण्डकारण्ये, Ñ V B1.3.4 D1.3.6.7 अनेक(V1 °नै) वर्षशतिकश्च (Ñ1 D1 °साहस्रश्च, D6 °कालश्च) —[b]) Ś1 चिरकाल सुख स्थित , Ñ1 चिरकालोषित समा ; V1 B1 D1 चिरकालसुख(B4 °मव)स्थित , D2 चिरकालसुखोषितं, D3 चिरमत्र व्यवस्थित —D6 om 21[c]-22[d] V2 illeg from [c] up to का in [d] —[c]) Dm1 वासौ (for शेते) —[d]) B4 [ऽ]य (for हि) —After 21, Ñ2 ins.

1240* अपकार्यहिते युक्त स चाय पक्षिणो वर ।
धरण्या पतित ***********॥

while B2 ins.

1241* काल सृजति भूतानि काल संहरते पुन ।
सुखदु खप्रदाता च कालमूलमिदं जगत् ।

—Thereafter B2 cont Ñ2 V B1.4 D4.7 M3 ins. after 21, while Ś1 D3 subst for and D1 ins. after 22

1242* तत प्रियहिते युक्त मृतं दृष्ट्वा जटायुषम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणं रामो मुखेन परिशुष्यता ।

[(l 1) M3 उपकार (for तत प्रिय) Ś1 D1.3 न मे कार्ये युक्त (for the prior half) Ś1 स्नात्वा, D3 मुक्ता (for दृष्ट्वा) D2 औपकार्ये हि त दृष्ट्वा हितयुक्त जटायुष —After l 1, Ś1 ins.

1242(A)* प्रजाभ्यसस्कृत धन गृध्रराज पितु समम् ।

—(l 2) V1 illeg after अब्रवीद्. Ś1 D1.3 इत्याह (for अब्रवील्)]

22 D6 om 22 (cf v l 21) D3 reads 22 in marg —[b]) Ñ2 V B1.3.4 D6 G1.3 M1.2 द्विजोत्तम, D3 भूत्वा च मे (for हतश्च मे) —V2 illeg for 22[cd] —[c]) Ñ1 illeg from म up to वै Ñ2 M3 अभ्युपपन्नो (for अभ्यव°) Ñ2 Dt1 हि, Dm1 D6 G3 [ऽ]पि, D4 [ऽ]सौ (for वै) Ś1 B1.3.4 D5.7 सीतामभ्युपपन्नश्च(V1 °स्य) D3 सीतामभ्यर्थयैको —[d]) Ñ1 D1.4 G M2.3 हतो रणे, Ñ2 V1 B1.3.4

गृध्रराज्यं परित्यज्य पितृपैतामहं महत् ।
मम हेतोरयं प्राणान्मुमोच पतगेश्वरः ॥ २३

सर्वत्र खलु दृश्यन्ते साधवो धर्मचारिणः ।
शूराः शरण्याः सौमित्रे तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ २४

सीताहरणजं दुःखं न मे सौम्य तथागतम् ।
यथा विनाशो गृध्रस्य मत्कृते च परंतप ॥ २५

राजा दशरथः श्रीमान्यथा मम महायशाः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च तथायं पतगेश्वरः ॥ २६

सौमित्रे हर काष्ठानि निर्मथिष्यामि पावकम् ।
गृध्रराजं दिधक्षामि मत्कृते निधनं गतम् ॥ २७

G 3 71. 35
B 3. 68 37
L 3 75. 32

D5. 7 M1 हतो बली। D1 च सयुगे (for बलीयसा) —For 22, Ś1 D2 subst 1242*, while after 22 D1 ins 1242*.

23 D6 transp 23 and 24 —a) Ś1 D1. 3 गृध्रो राज्यं, Dt1 D4. 4 T1 G1 M3 गृध्रराजो, Cg as in text (for गृध्रराज्य) —c) Dt1 D6 एषः D5 त्रियान् (for अयं) —d) Ś1 D1. 3 मुक्तवान्, Ñ2 B1. 3. 4 D7 अमुचत्, V D4 मुंचते (for मुमोच) —After 23 M3 reads 25cd

24 Ñ1 om (hapl) 24-26 D6 transp 23 and 24 T1. 3 transp 24 and 25 —a) B1 सवत्र (for °त्र) —V1 illeg from धवो in b up to तिर्यग्यो in d —V2 om शूरा श्रा —d) Ś1 -गता अपि (for -गतेष्वपि) —After 24, B3 (marg within brackets) ins

1243* पूर्वजन्मकृताद्दोषात्पापात्मानो भवन्ति हि ।
अपि ब्रह्मकुले जातो यथार्थ विश्रव सुत ।

B3 cont, while Ś1 Ñ2 V B1. 4 D1. 3. 7 ins after 24

1244* अय सखा मम पितु सानुक्रोशो विहंगम ।
मम हेतो पराक्रान्तो गत स्वर्गं न संशय ।
पुत्रैरपत्यैर्दारैश्च परिहीनो महावने ।
मत्कृते धर्मात्मा गतो वैवस्वतक्षयम् ।

[(l 1) Ś1 D1. 3 अय भवतोर्वै (Ś1 °से) (for the prior half) Ś1 D1. 3 सुहत्प्रिय (for विहंगम) —(l 2) V B1. 3. 4 परिश्र(B1. 4 °क्रं)तो (for पराक्रान्तो) —V1 illeg from पर्यैर् up to गतो in l 4 —(l 3) V2 B1 D1 अमात्यैर् (for अप°) Ñ2 D1. 3. 7 पुत्रैरमात्यैर्मुख्यै(D3 °दौर्ब)श्च B4 पुत्रैर्दारैरमात्यैश्च (for the prior half) V2 B3 D1. 3 परिक्षीणो (for °हीनो) Ś1 D1. 3 महाबल (for °वने) —(l 4) Ś1 D1. 3 अनाथ इव, V1 अस्मदर्थे हि (for अस्मदर्थाय) V3 गत स्वर्गं न संशय (for the post half)]

25 Ñ1 om 25 (cf v l 24) T1. 3 transp 24 and 25 —a) Ś1 D1. 3 न मे वीर तथाविधं (Ś1 °भवत्) Ñ2 V B1. 3. 4 D4. 7 न मे दु खं तथाविधं, D1 न मां वीर तथा तुदेत् ❀ Cm तथा आगतमिति च्छेद, so also Cv g t ❀ —M3 reads 25cd after 23 —c) Ś1 B1. 4 T1. 3 विनाशे, G1. 3 °शाद् (for विनाशो) —d) Ñ2 B3. 4 D1. 2. 4 न D1 से (for च) ❀ Cv यथा विनाश इत्यायर्थं सीताहरणजमित्यादेः रर्थस्य परतो ग्रहण्यम्। पूर्वत्र तु प्रमादाल्लिखितम् ❀ —After 25, V1 ins while V2 B4 ins. after 28 whereas D5 ins. l 4-7 after 28 and l 8 11 after 25

1245* एष गृध्रस्तु सौमित्रे रक्षसा निहतो रणे ।
अयं परिणतो युद्धाद् वयसा च परंतप ।
शस्त्रेण निधनं प्राप्तो वृद्ध पितुःसखा च मे ।
यथा प्राणहर कर्म गृध्रेण सुमहात्मना ।
प्रतिरोद्धु महावीर्यं रावणं क्रूरदर्शनम् ।
भाग्यास्त्वपि प्रवृत्तिं च लब्धलोक महायशा ।
गृध्रराजो महातेजास्तस्य शुभकर्मण ।
कुले महति जातस्य कृतमार्यस्य लक्ष्मण ।
य कृतं गृध्रराजेन प्राणान्संपरिरक्षता ।
गवार्थे ब्राह्मणार्थे वा स्त्रीहेतोर्वापि लक्ष्मण ।
परित्यजति य प्राणान्स्वर्लोकः स पूज्यते ।
ये लोका यज्ञसम्यानां शूराणां पतगोत्तम ।
अपराङ्मुखपक्षाणां ताँल्लोकान्गच्छ सुव्रत ।

[V2 partially illeg after एष in l 1 —(l 1) V1 वने (for रणे) —V2 illeg for the prior half of l 2 —(l 2) V2 B4 परंतप (for °तप) —(l 4) V1 प्राणहृत, V2 प्राणहत, D3 प्राण हन (for प्राणहर) —V2 illeg for l 5 —(l 5) D3 प्रतियुद्धय महावीरराक्षसं घोरदर्शन —(l 7) D5 महाप्राज्ञस V1 शुद्धकर्मण (for शुभ°) D5 पितुर्मृष्टसखा मे (for the post half) —V2 illeg from आर्यस्य up to संपरि in l 9 —(l 8) V1 D5 पदकायस्य लक्ष्मण (D5 °लक्ष्मण) (for the post half) —(l 9) V1 प्राणान्परिरक्षता (for the post half) —After l 9 V2 D5 ins

1245(A)* आर्तं भवति यस्तेन न कुलेन न विवक्षा ।
पक्षिणोऽपि समाचार पश्य लक्ष्मण गृध्रजम् ।

[V2 illeg after भवति in l 1 —(l 1) D5 (also) च (for second न) —(l 2) V2 तस्य श्रैष्ठ (for पक्षिणोऽपि)]
—V2 illeg from लोकेषु in l 10 up to गच्छ in l 11 —(l 10) V2 च (for वा) —(l 11) D5 य परित्यजेत् प्राणा मद्भक्तेः महीयते —(l 13) V अपराङ्मुखानां क्षीणानां च लोक व्रज द्विज (V1 °व वै द्विज)]
—Thereafter, V2 erroneously reads 30 repeating it in its proper place.

26 Ñ1 om. 26 (cf v l 24) —c) B1 reads मान्यश्च in marg —d) D5 स (for अयं च)

27 V2 illeg up to निर्मथिष्या in b —a) Ś1 Ñ V2 B1. 3. 4 D1. 2. 3. 7 लक्ष्मणाहर (Ñ1 °नय) —cd) Ś1 D1. 3 दहिष्यामि, Ñ1 D5 प्रधक्ष्यामि (Ñ1 illeg from ध up to त in d), Dg1 Dt1 Dm1 D4. 5 T1 G1 M1. 2 Ck धक्ष्यामि

G 3 73 36 B 3 68 28 L 3 75 33 नाथं पतगलोकस्य चितामारोपयाम्यहम् ।
इमं धक्ष्यामि सौमित्रे हतं रौद्रेण रक्षसा ॥ २८

या गतिर्यज्ञशीलानामाहिताग्नेश्च या गतिः ।
अपरावर्तिनां या च या च भूमिप्रदायिनाम् ॥ २९

मया त्वं समनुज्ञातो गच्छ लोकाननुत्तमान् ।
गृध्रराज महासत्त्व संस्कृतश्च मया व्रज ॥ ३०

एवमुक्त्वा चितां दीप्तामारोप्य पतगेश्वरम् ।
ददाह रामो धर्मात्मा स्वबन्धुमिव दुःखितः ॥ ३१

रामोऽथ सहसौमित्रिर्वनं यात्वा स वीर्यवान् ।
स्थूलान्हत्वा महारोहीननु तस्तार तं द्विजम् ॥ ३२

रोहिमांसानि चोद्धृत्य पेशीकृत्वा महायशाः ।
शकुनाय ददौ रामो रम्ये हरितशाद्वले ॥ ३३

T1 2 G2 हि धक्ष्यामि, G1 वधिष्यामि (sic) Cm g as in text (for द्रिधक्ष्यामि) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 पक्षीन्द्र सं क(Ñ2 सस्क)रिष्यामि ※ Ct द्रिधक्ष्यामि दग्धुमिच्छामि सद्गति सिद्धये । इत्यर्थ ※ —d) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मदर्थे (for मत्कृते) D3 सौमित्र ममकृद्धत

28 Dm1 om 28 —a) Ś1 D1 3 T1 2 देह पतगराज (Ś1 °नाथ)स्य —b) Dt1 D6 G2 M2 चितिम्, Cg as in text (for चिताम्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 6 7 T1 2 चिता मारोप्य लक्ष्मण(Ñ1 T1 2 राघव) —G2 3 M om 28cd —c) Ś1 अह, D1 इद (for इम) —d) Ñ1 illeg for हत रौद्रे V1 illeg for द्रेण रक्षसा Ñ2 V1 B1 3 4 D1 7 पक्षिण (for रक्षसा) —After 28, V1 B4 D3(l 4-7 only) ins 1245*

29 Ñ1 B1 3 D5 7 om 29-30 V1 B4 om 29 Ñ1 reads 29-30 (including 1247*) after 34 —ab) Ś1 D1 3 धर्मे (for यज्ञ) Ñ1 आहिताग्नेर्गतिर्या च या गतिर्यज्ञ याजिनो —After 29 Ś1 D1 3 ins

1246* शरणागतिनः या च गोहिरण्यप्रदायिनाम् ।

30 Ñ2 B1 3 D5 7 om 30 (cf v l 29) Ñ1 reads 29-30 (including 1247*) after 34 V2 repeats 30 here (cf v l 1245*) —a) D1-3 तान् (for त्वं) V1 B4 स्व(B4 सु)कृतेनैव कर्मणा D2 स्वकृतेन च कर्मणा —d) D1 3 स्व (for च) Ś1 यत T1 2 द्विज (for व्रज) V1 B4 स्वर्गे(B4 शक)लोकमितो व्रज ※ Cg संस्कृतो व्रजेति । गृध्रराज महासत्त्व सत्कृतश्च महायशेति पाठे सत्कृतश्च भवेति वाच ※ —For 30, Ñ1 subst

1247* या गति रामनुज्ञातो मया त्वं सत्कृतो व्रज ।

31 a) B2 प्रासाम् (for दासाम्) —b) D3 रामोऽपि (for आरोप्य) —V2 B1 2 read 31cd twice —c) V2 B1 3 (all first time) ददोद (for ददाह) —d) B1 3 (both first time) स्व(B3 स)पं पुत्रव V2 V2 B1 3 (V2 B1 3 second time) 4 D5 7 पक्षीन्द्र(B1 °मेन्द्र) मत्वा (B1 वत्वा) युधे

32 a) Ś1 D1 3 सुसूक्ष्मा च, Ñ2 B1 3 Dt1 Dm1 D4 6 T1 M2 3 रामोऽपि (for रामोऽथ) V2 illeg from सौ up to वीर्यवा in b —b) Ś1 D1 3 T1 2 गत्वा च(T1 2 स) Ñ1 D1 आश्रित्य, M3 यात्वा तु (for यात्वा स) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विगाह्य जलमोजसा —c) Ś1 महारोहान् (for °रोहान्) —d) Ś1 D1 3 अनुस्मरत, D3 °संस्मार (for अनु तस्तार) Ñ1 * * श्च(illeg) ततो द्विज, V2 मत्वा तत्राभयन द्विव (sic) ※ Cr महारणमृगान् महामृगान् योजनः तु स्थूला महारव मृगान्हत्वा ।, Cm स्थूलान्हत्वा स द्विजमेति इकारान्तस्य मार्गम् ।, Ck महारोहीन्महामृगान् । इकारान्तोऽप्यस्ति मृगवाची रोहिशब्द तदेव व्यज्यते रोहिमांसानि चेति प्रयोगेण । योजना तु स्थूलान्महारोहीन्हत्वा ।, Ct महारोहीन्महामृगान् । रोहिशब्द इकारान्तोऽपि मृगवाची ※ —For 32cd, Ñ1 V1 B1 2 4 D4 6 subst, while V2 ins, after 32ab

1248* कृत्वा चोदककार्यं तौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[B1 तु B3 च (for तौ) V2 illeg for the post half]

—V2 cont

1249* * * * * * * * * * * * * * * *शयात् ।
उदकं तस्य तौ कृत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

33 V2 illeg from रोहि up to पेशी in b —a) D1 (also in marg) वने (for रोहि) Ñ2 B1 3 Dg1 D1 3 7 M3 Cr m g k t चोत्कृत्य, B4 सकृत्य, Dt1 सुवृत्य (for चोद्धृत्य) D2 रोह्या मांसानि चाहृत्य —b) Ś1 D1 (also as in text) पिंडीकृ त्वा, Ñ2 B3 समकृत्य च, V1 D4 5 M1 3 पेशी(D3 °इया, M1 °शी) कृत्वा, B1 4 D5 7 Cr m g पेशीकृत्य, Cv t as in text Ck पिंडीकृत्य (for पेशीकृत्वा) Ñ1 स राघव (for महायशाः) —After 33ab, D3 ins

1250* कश्यपान्वयसंभूत अरुणात्मज धार्मिक ।
इमं पिण्डं मया दत्तं जगत्यो सुहृत्तर गृहाण ।
पुनरुमया तु च पिण्डं जटायो स्वर्गिलोकव ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves.]
—c) Ñ V B1 4 D5 7 शकुने(V B4 °नि)भ्यो, D4 6 G2 M शकुना(D4 G2 M1 °नां)रं (for शकुनाय) Ś1 D1 3 कुणपानादाय राम स —d) Ś1 वने, D2 marg, G(ed.) रम्य (for रम्ये)

यत्तत्प्रेतस्य मर्त्यस्य कथयन्ति द्विजातयः ।
तत्स्वर्गगमनं तस्य क्षिप्रं रामो जजाप ह ॥ ३४
ततो गोदावरीं गत्वा नदीं नरवरात्मजौ ।
उदकं चक्रतुस्तस्मै गृध्रराजाय तावुभौ ॥ ३५

स गृध्रराजः कृतवान्यशस्करं
सुदुष्करं कर्म रणे निपातितः ।
महर्षिकल्पेन च संस्कृतस्तदा
जगाम पुण्यां गतिमात्मनः शुभाम् ॥ ३६ G. 3. 73. 42 B. 3. 68. 37 L. 3. 73. 41

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

---

34 ^{a}) D5 Cl यत्तु, G(ed.) यत्तु (for यत्तत्) V1 B1 मृतस्य (for प्रेतस्य) B1 सर्वस्य, Dm1 D6 मत्र च, D8 धर्मस्य (for मर्त्यस्य) Ś1 यत्प्रेतधर्मकर्म च, Ñ2 V3 B3.4 D4.7 य य (V2 B3.4 त) मृतस्य मर्त्यस्य, D4 यच्चहुतस्य मद्दत, L(ed.) यत्प्रेतकर्म कार्य च —^{b}) Ñ1 यत्रति तु, Ñ2 V B3.4 D2.7 जपेतात्तु (for कथयन्ति) —V1 om. 34^{cd} —^{c}) Ś1 D1.3 तत्प्रेत (D1 °त्य) (for तत्स्वर्गं) Dg1 D3 क्षिप्रं, D5 यास्मै (sic) (for तस्य). Ñ2 V2 B3.4 D2.7 त स्वर्गगमनं तस्य (V2 illeg. from तस्य up to जजाप in ^{d}) —^{d}) Ñ2 B3.4 D2.7 सत्र, K(ed.) चिन्त्य (for क्षिप्रं) Dt1 D6 transp. तस्य and क्षिप्र G2 M2 एव (for रामो) Ś1 D1.3 क्षिप्र रामश्चकार ह, Dm1 D6 यास्यसूक्त जजाप ह, D4 क्षिप्र रामो ददावथ —After 34, Ñ1 reads 29–30 (including 1247*), while D3 ins. after 31

1251* ततोऽनागमन तस्मै प्रिय रामश्चकार ह ।

35 ^{a}) D4 G1.2 M3 तथा (for ततो) —^{b}) M2 रम्यां (for नदीं) V1 नृपरथात्मजौ, B4 नृपवरात्मजौ (for नरवरा°) —^{c}) Ñ2 V B3.4 D2 ददतुश्च, D4 च ददौ (for चक्रतुस्) Ñ2 V B3.4 D2.7 गृध्रराज (B4 D8 °जे) जटा (V1 गता) युषे —After 35, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1.2 ins.

1252* शास्त्रदृष्टेन विधिना जल गृध्राय राघवौ ।
स्नात्वा तौ गृध्रराजाय उदकं चक्रतुस्तदा ।

[D4 transp. l. 1 and l. 2 —(l. 1) Dg1 T G2.3 M1.2 जले (for जल). —(l. 2) Dg1 तु (for तौ) —Note hiatus between the two halves G3 यथा (for तदा).]

36 ^{ab}) Ñ2 om. सुदुष्कर. V2 B3 transp. यशस्कर and सुदुष्कर Ñ1 महत्त्वयस्तदा (for रणे निपातित) —^{c}) Ś1 महर्षिमुख्येन Ś1 Ñ2 V B2.3.4 D2.7 तेन च कृतं (Ś1 सत्कृ)-तो, Ñ1 सत्कृत्य स्तय, D1 सत्कृतस्तथा, D4.8 सत्कृतस्तथा (D8 °त्तो) (for संस्कृतस्तदा) —^{d}) M3 पु*** (damaged) म् (for पुण्यां गतिम्) Ñ V B2.3.4 D2.7 उत्तमां (for आत्मनः) D4 प्रियां, Ct मुखां (for शुभाम्) ❀ Cm g आत्मन सुखावहां गतिं लोकं जगाम ❀ —After 36, Dg1 Dt1 Dm1 D1 (marg.) 4.6.8 S ins.

1253* कृतोदकौ तावपि पक्षिसत्तमे
स्थिरां च बुद्धिं प्रणिधाय जग्मतु ।
प्रवेश्य सीताधिगमे ततो मनो
वनं सुरेन्द्राविव विष्णुवासवौ ।

[(l. 3) Dg1 D4 प्रविश्य T3 -(अ)भिगमे (for -(अ)धि°) D1 यदा (for ततो) —(l. 4) D4.8 M3 यथामरेन्द्राविव (for वनं सुरेन्द्राविव) D2 M3 शक्रविष्णू (for विष्णुवासवौ) ❀ Cv वनं सुरेन्द्राविव विष्णुवासवाविति पाठः ❀]

Colophon D4 om. —M1 damaged up to क्षिप्र in 3. 65. 1^{ab} —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1.2 D1.7 जटायु (B2 D8 °यु) सत्कार, Ñ1 जटायु सत्करण, V B2 D1 जटायु (B4 °यु) सत्कार, D1.2 जटायु (D2 °यु) सत्क्रिया —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.2 Dg1 D3 om., Ñ2 D2.7 75 V1 72, V3 78, B4 76, Dt1 Dm1 D4.8 T G M1.2 68, D1 73, D3 77. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

६५

G 3. 74. 1 B 3. 69. 1 L. 3. 76. 1
कृत्वैवमुदकं तस्मै प्रस्थितौ राघवौ तदा ।
अवेक्षन्तौ वने सीतां पश्चिमां जग्मतुर्दिशम् ॥ १
तां दिशं दक्षिणां गत्वा शरचापासिधारिणौ ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकौ पन्थानं प्रतिपेदतुः ॥ २
गुल्मैर्वृक्षैश्च बहुभिर्लताभिश्च प्रवेष्टितम् ।
आवृतं सर्वतो दुर्गं गहनं घोरदर्शनम् ॥ ३
व्यतिक्रम्य तु वेगेन गृहीत्वा दक्षिणां दिशम् ।
सुभीमं तन्महारण्यं व्यतियातौ महाबलौ ॥ ४
ततः परं जनस्थानात्त्रिक्रोशं गम्य राघवौ ।
क्रौञ्चारण्यं विविशतुर्गहनं तौ महौजसौ ॥ ५
नानामेघघनप्रख्यं प्रहृष्टमिव सर्वतः ।
नानावर्णैः शुभैः पुष्पैर्मृगपक्षिगणैर्युतम् ॥ ६

65

D6 begins with ॐ

1. M3 damaged up to प्रस्थि in [a] —[a]) D1 तस्य (for तस्मै) Ñ1 कृत्वा ततोदक तस्मै —[b]) D6 M2 प्रथितौ (for प्रस्थितौ) Ñ2 V3 B1.3.4 D2.5.6.3 T1.2 रामलक्ष्मणौ (for राघवौ तदा) Ś1 V1 D3 तावुभौ रामलक्ष्मणौ, Ñ1 जग्मतु रामलक्ष्मणौ —After 1[ab], Ś1 N V B1.2.4 D1.3.5.7 ins

1254* प्रावरौ मेघसकाश जनस्थानमुपेयतु ।
ततस्त्वस्तगते सूर्ये संस्थितौ तौ निजाश्रमे ।
कल्यमुत्थाय च पुन कृतजप्याह्निकावुभौ ।
तत शून्य निवास त परित्यज्य तु राघवौ ।

[(l. 1) Ś1 D1.3 -शकाशौ (for -सकाश) Ñ1 तदा पुन (for उपेयतु) Ś1 D1.3 शोकव्याकुलचेतनौ (for the post half) —(l. 2) Ñ1 ततोऽस्तमागते सूर्ये Ñ2 D5.3 ततोऽस्तमभिते सूर्ये V B1.2.4 ततोऽस्त दि(B3 दि) गते सूर्ये (for the prior half) N3 V B1.2.4 D5 संश्रितौ (for °स्थितौ) V3 स्वमाश्रम (for निजाश्रमे) Ñ1 D1.3 वास(D3 °स्तु)माश्रमे, Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 स्वकमाश्रम (for तौ निजाश्रमे) —(l. 3) Ñ1 रजन्यां स (illeg after स up to 1[d]) Ś1 नयतुरतां निशां तत्र D1.3 न दिदयाते निशां तत्र D3 न शिश्येते निशां तत्र (for the prior half) V1 -मध्याह्निकाव् (for -जप्या°) Ś1 D1.3 दुःखितौ रामलक्ष्मणौ (for the post half) —(l. 4) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 जनस्थान (for निवासं त) —D5 om from the post half up to दक्षिणां in 2[a] D3 च (for तु) Ñ2 V B1.2.4 D7 महाबलौ (for तु राघवौ)]

D5 om whole Ñ1 illeg for 1[cd] —[c]) Ś1 Dm1 D1.3.8 G2.3 अन्वेष(D3 °न्विष्य)न्तौ, G1 आन्वेक्षन्तौ, Cv g as in text (for अवेक्षन्तौ) Ñ2 V B1.2.4 D7 अन्वेषमाणौ तौ सीतां —[d]) Ñ2 V B1.2.4 Dt1 Dm1 D4.8 जग्मतु पश्चिमां दिश, T2 जग्मतुर्दक्षिणां दिशम्

2. D5 om up to दक्षिणां (cf v l 1254*) D4 M om 2 —[a]) Dm1 D2 T G2.3 Cm g तौ (for तां) Ś1 Dg1 D1.3 G1 तौ दृष्टं पश्चिमां गृह्य(Ś1 Dg1 D3 गत्वा), Ñ1 तौ दृष्ट्वा पश्चिमां गृह्य, Ñ2 V B1.2.4 D7 ततस्तौ पश्चिमां गत्वा —[b]) D6 [श]सिधारिणौ (for [श]रचापासि°) Ñ2 प्रयाण चापधारिणौ —[c]) Ś1 N V B1.2.4 D1.3.5.7 इक्ष्वाकू (D1 °कौ) Dt1 ऐक्ष्वाकू (for ऐक्ष्वाकौ) —[d]) Ñ2 V B1.4 D5.7 प्रतिपद्य वै(V तौ) Dt1 प्रतिपेदतौ Dm1 D1 G1.3 प्रतिक्रम्य(G1 °पेत)तु G2 अभिजग्मतु, Cg प्रतिपेदतु (as in text) Ñ1 प्रविष्टौ तौ सुभ्रुव

3. [a]) Ś1 फलैः पुष्पैश्च, Ñ1 illeg D1 कुल्मैश्च वृक्षैर्, D3 कुल्मैर्वृक्षैश्च D5.7 वृक्षैर्गुल्मैश्च (by transp) (for गुल्मैर्वृक्षैश्च) D2 फलैश्च बहुभि पुष्पैर् —[b]) Ñ2 V B1.2 D7 समावृत B4 सुसवृत D2 समाकुल (for प्रवेष्टितम्) —[c]) Ñ2 V B1.4 D5.7 पर्वतैर् (for सर्वतो) V1 G2 दुर्गैर्, G3 दुग्ध (for दुर्गं) B1 पर्वतैरन्यैर्दुर्गै —[d]) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 वनपइयत्ता (for घोरदर्शनम्) G(ed.) महद्वनमपश्यताम्

4. Dg1 T1 om 4[ab] —[a]) Dm1 D5.7.8 G2.3 अति क्रम्य, M1 अभि° (for व्यति°) Ñ1 व्यतिक्रमतौ वेगेन —[b]) Ś1 N V B1.2.4 D1-3.5.7 T1.2 श्याल(Ś1 M1 D3 °प्र)मिह (B4 सव)निषेवित —[c]) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 अतिभीमं G1 सुभीम तौ (for सुभीम तत्) D4 महापुण्य (for °रण्य) —[d]) Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 G1 Cr व्यतीयातौ D1 व्यति-यातौ, T1.2 -व्यतियाता, M3 व्यतियदौ, M1 सुनियाती Cm g h t as in text (for व्यतियातौ) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ (V B4 तौ महाबलौ)

5. N1 om 5[cd] —[b]) Ś1 चापि, D1.3 प्राप्य (for गम्य) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 क्रोशत्रय(V3 B1 °मात्र)मध्यगौ(V2 B1 D7 वै) —[c]) Ś1 D3 क्रौञ्चावटीं, M2 गुञ्जावटीं V M1.3 क्रौञ्चावन, D2.3 क्रौञ्चाटवीं, D4 क्रौञ्चावटीं G(ed.) क्रौञ्चालय, Cr m g t as in text (for क्रौञ्चारण्य) —[d]) Ś1 Ñ V B1.2.4 D5.7 वन(B1.2 शून्य)मोजसा(D5 (m.) गोचर) Dg1 T2 तौ सुतजसा, Dm1 D4.8 तौ महाबलौ (for तौ महौजसौ) —After 5, D5 repeats erroneously 4 and 5[ab]

6. D5 om (hapl.) 6[ab] —[a]) Ś1 Ñ1 D1.3 घन, Ñ2 V B1.2 D7 -नाग, B4 G2 -सम (for घन) D4 नानारसमप्रार्थ्यं —[b]) Ś1 D3 प्रवृत्तम् D7 °हृष्टम् (for °हृष्ट) Ś1 N1 V1 B4 D5 पवत (Ś1 D3 °वं) (for सर्वत) G1 om (hapl.) 6[cd] —[cd]) N2 V B1.2.4 D5.7 नानाद्रुमैः (for नाना°वर्णैः) N2 V B1.2.4 D5.7 पर्णैः, Dg1 द्रुमैर् (for पुष्पैर्) ...

दिदृक्षमाणौ वैदेहीं तद्वनं तौ विचिक्यतुः ।
तत्र तत्रावतिष्ठन्तौ सीताहरणकर्शितौ ॥ ७
लक्ष्मणस्तु महातेजाः सत्त्ववाञ्शीलवाञ्शुचिः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ ८
स्पन्दते मे दृढं बाहुरुद्विग्नमिव मे मनः ।
प्रायशश्चाप्यनिष्टानि निमित्तान्युपलक्षये ॥ ९
तस्मात्सज्जीभवार्य त्वं कुरुष्व वचनं हितम् ।
ममैव हि निमित्तानि सद्यः शंसन्ति संभ्रमम् ॥ १०
एष वञ्चुलको नाम पक्षी परमदारुणः ।
आवयोर्विजयं युद्धे शंसन्निव विनर्दति ॥ ११
तयोरन्वेषतोरेवं सर्वं तद्वनमोजसा ।
संजज्ञे विपुलः शब्दः प्रभञ्जन्निव तद्वनम् ॥ १२
संवेष्टितमिवात्यर्थं गहनं मातरिश्वना ।
वनस्य तस्य शब्दोऽभूद्दिवमापूरयन्निव ॥ १३ G 3 74 0 B 3 69 23 L 3 76 15

नानावर्णैश्च पुष्पैश्च (for °) N1 मत्त, G1 नानर (for मृग) Ś1 V1 D1 3 गणायुत, B1 गणाकुल, B3 समावृत, B4 -गणावृत, Dg1 D4 G1 2 M गणैवृत (for गणैर्युतम्) T1 2 नानापक्षिगणैर्जुष्ट नानाव्यालमृगैर्युतम् ❀ Cg व्यालमृगैः सर्पैः मृगैश्च ❀

7 ᵃ) Ñ2 V B2 3 4 D5 7 मार्गमाणौ (V °णा, B4 om from तौ up to 8) तु (for दिदृक्षमाणौ) —ᵇ) Ś1 D1 3 निरीक्षतु (D2 °तु) N2 D3 विचेरतु, Dg1 Dt1 Dm1 D4 2 G M3 विचिन्वतु, T3 विचिक्य च, Cg as in text (for विचिक्यतु) —After तद्वन तौ, D4 repeats erroneously from महानदी (v l for महीनदौ) in 5ᵈ up to तौ in 7ᵇ Ñ2 V B3 D5 7 तत्र तत्र (D5 om [hapl] one तत्र) विचेरतु, B1 भ्रातरौ तौ (marg also तत्र तत्र) विचेरतु. —ᶜ) Ñ2 V B1 3 D5 7 यत्र तत्र (V B3 यत्र) (for तत्र तत्र) Ñ1 [अ]वतिष्ठ, M3 [पु]र तिष्ठतौ (for [अ]वतिष्ठन्तौ) Ś1 D2 3 तत्र तत्र विचे (D3 °चे)ष्टौ, D4 तद्वन तौ विचेष्टतौ —ᵈ) Ś1 D1 2 -कर्पतौ, Ñ1 कर्षित, Ñ2 V B1 3 Dg1 Dt1 Dm1 D2-4 T2 G M दुःखितौ (for -कर्शितौ) —After 7, V2 (mostly illeg) ins

1255* शोकार्त ***** ********।
********* ***च शत्रुस स ।
विसृज्य वचनं तस्य पक्षिराजस्य सोऽहित ।

—After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 3 S Cv r m g k t ins a passage relegated to App 1 (No 17)

8 B4 om 8 (cf v l 7) —ᵃ) D3 त, D4 ता (sic) (for तु) —ᵇ) Ś1 सत्त्ववाक्, Ñ1 B1 3 Dt1 Dm1 D1 3 T2 सत्यवान्, Cg as in text (for सत्त्व°) V शीलवान्सत्त्ववान् (by transp) —ᶜᵈ) M1 3 transp प्राञ्जलिर् and भ्रातर Ś1 B2 3 D3 दीनचेतस, D6 हीनचेतस (for दीप्ततेजसम्) D6 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ

9 ᵃ) B3 भृश (for दृढं) V1 सुदृढ, D6 प्रदृढ (for मे दृढ) —ᶜᵈ) Ñ2 V3 B1 3 4 D5 7 विपरीतानि पश्यामि निमित्तानि महाभुज, V1 विपरीतनिमित्तानि सपश्यामि महाभुज

10 ᵃ) D3 3 (after corr) सज्जो भव (for सज्जीभव) Ś1 Ñ1 D1-3 3 M3 भवत्वार्य (for भवार्य त्व) —ᵇ) Dt1 D6 मम (for हितम्) Ś1 D1-3 कुरुष्व गमने मतिम्, Ñ1 कुरुष्व वचन स्थिर (sic) —For 10ᵃᵇ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1256* घोररूपाणि दृश्यन्ते कुरु वीर मन स्थिरम् ।

[V3 illeg for दृश्यन्ते Ñ2 V3 mostly illeg for the post half]

—ᶜ) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 इमानि (D2 °न) Dg1 ममैव, D4 ममैव (for ममैव) B1 ते, T3 [इ]ह, M3 तु (for हि) Ś1 D3 [अ]निमित्तानि —ᵈ) Ñ1 **, B4 सद्य (for सद्य) Dg1 Dt1 D3 3 शसति (for °सन्ति) Ś1 D3 मे भय, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विग्रह D1 मे प्रिय, D3 मे रण, D6 विभ्रम (for संभ्रमम्)

11 D6 om 11 —ᵃ) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 7 8 T2 Ctp वञ्जलको, V1 रजनको, G3 वञ्जुलिको, Cv r m g k t as in text (for वञ्चुलको) Dt1 राम (for नाम) —Ñ1 illeg. for ᵇ —ᶜ) D4 मनयोर् (for आवयोर्) —ᵈ) Ś1 एव (for इव) G1 शसतीव (for °न्निव) Ś1 D1 3 विनर्दते, D3 च नर्दति (for विनर्दति) —For 11ᶜᵈ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1257* अपसव्य प्रयात्याशु शसयन्नौ महद्भयम् ।

[Ñ2 D5 7 शसमानो, V1 शसते नौ (for शसयन्नौ) B4 उभयो सुमहद्भयम् (for the post half)]

12 Ñ V B2 3 4 D5 7 om 12-14 —ᵃ) D3 ययोर् (for तयोर्) D6 T1 2 G1 3 वत (G3 °यो)रन्वेषतोर् (for तयोरन्वेषतोर्) D2 रोप (sic), D4 G1 M3 एव (for एव) —ᶜ) D6 विपुल (for °ल) D1 om (hapl) from 12ᵈ up to शब्दो in 13ᶜ —ᵈ) D2 3 भजन्निव सद्वनम्.

13 Ñ V B2 3 4 D5 7 om 13 (cf v l 12) D1 om. up to शब्दो in 13ᶜ (cf v l 12) —ᵃ) Ś1 D2 3 संवेष्टय, M3 सुवष्टित (for संवेष्टितम्) D6 संवेष्टय तद्वनं सर्व —ᵇ) Dg1 D4 T2 G1 3 M1 2 Cv m गगन, Ct as in text (for गहनं) —ᶜ) M2 वनसत्त्वस्य, M3 वने स तस्य (for वनस्य तस्य) M1 वनस्य शब्दो घोरोऽभूद् —ᵈ) Dg1 D4 3 T2 G1 2 M1 2 Cv धनम्, D3 दिनम्, Cg as in text (for दिवम्), ❀ Ct तद्वनं वनसंबन्धि मातरिश्वना संवेष्टितं व्याप्तमिव जातम्. ❀

G 3 74 0
B 3 69 26
L 3 76 16

तं शब्दं काङ्क्षमाणस्तु रामः कक्षे सहानुजः ।
ददर्श सुमहाकायं राक्षसं विपुलोरसम् ॥ १४
आसेदतुस्ततस्तत्र तावुभौ प्रमुखे स्थितम् ।
विवृद्धमशिरोग्रीवं कबन्धमुदरेमुखम् ॥ १५
रोमभिर्निचितैस्तीक्ष्णैर्महागिरिमिवोच्छ्रितम् ।
नीलमेघनिभं रौद्रं मेघस्तनितनिःस्वनम् ॥ १६
महापक्ष्मेण पिङ्गेन विपुलेनायतेन च ।
एकेनोरसि घोरेण नयनेनाशुदर्शिना ॥ १७
महादंष्ट्रोपपन्नं तं लेलिहानं महामुखम् ।
भक्षयन्तं महाघोरानृक्षसिंहमृगद्विपान् ॥ १८
घोरौ भुजौ विकुर्वाणमुभौ योजनमायतौ ।
कराभ्यां विविधान्गृह्य ऋक्षान्पक्षिगणान्मृगान् ॥ १९
आकर्षन्तं विकर्षन्तमनेकान्मृगयूथपान् ।
स्थितमावृत्य पन्थानं तयोर्भ्रात्रोः प्रपन्नयोः ॥ २०
अथ तौ समतिक्रम्य क्रोशमात्रे ददर्शतुः ।
महान्तं दारुणं भीमं कबन्धं भुजसंवृतम् ॥ २१

14 N V B1 3 4 D5 7 om 14 (cf v l 12) —a) Ś1 D2 वीक्ष्यमाणस् (for काङ्क्षमाणस्) —b) Dg1 Dt1 D2 4 T3 स्थ्यां, Dm1 D3 G3 ददृशे, Cg as in text (for कक्षे) Ś1 D1 2 राम सौमित्रिणा सह —c) Ś1 सुमहावीर्यं (for °काय) —d) Ś1 D1-3 घोरदर्शन, M1 2 विपुलोदर (for विपुलोरसम्)

15 a) Ñ1 श्वाससेते (for आसेदतुस्) Ś1 D1-3 ततस्तस्य, Dt1 D2 च तदक्षर (for ततस्तत्र) —b) Ś1 D1 3 G3 M3 स्थितौ (for °तम्) —For 15ab, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1258* अथ तत्र महाघोर विकृत स महोच्छ्रयम् ।

[V1 अत्र (for अथ) V1 च (for त)]

—c) V1 सशिरोग्रीव, D1 अशिरोग्रीवी (for अशिरो°) M2 विनिवृत्तशिरोग्रीव —d) Ñ1 उरसो मुख (for उदरेमुखम्)

16 a) Ś1 D1 2 लोमभिर् (for रोमभिर्) Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D1 3 5 7 नि(V1 वि)चित, B3 निहित, Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T3 G1 Ct निशितैस्, Cg as in text (for °चितैस्) Ñ1 रोमभिर्वि*दाकारं —b) B4 M3 [उ]त्थित, M2 [उ]च्च (for [उ]च्छ्रितम्) Ñ1 सर्वतो - समाचितम् ⊛ Ct रोमभिर्निचितैस्तीक्ष्णै इति क्वचित्पाठ ⊛ —After 16ab, Ñ1 ins

1259* वाल्या* कपिल सर्वस्तृणैरिव महावृक्षम् । (sic)

—cd) V1 illeg after नीलमेघ up to स्तनित in d Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 घोर (for रौद्र) Ś1 मेघदुन्दुभि, D4 °स्वनित, D5 °स्तुनित(sic) (for °स्तनित) D3 समेघस्तनितस्वरम् (for d) —After 16, Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S ins.

1260* असिताकारविकारेण ललाटस्थेन दीप्यता ।

17 V1 mostly illeg for 17a —ab) Ś1 महावपेण (sic) Ñ2 V1 B1 4 D2 7 महता चाति, B3 महता भाति, D1 3 महाबलेन, D5 महावक्षेण (for महापक्ष्मेण) Ś1 D1 3 नीलेन, V1 वर्णेन, B4 घोरेण (for पिङ्गेन) M3 [आ]यसेन (for [आ]यतेन) Ñ1 महत्पक्ष्मपि* * * * * * * * * (illeg) —c) Ñ2 V B1 3 4 D2 7 दारुण D3 रौद्रेण (for घोरेण), Ś1 D1 2 एकेनाशिरोदेश —d) Ś1 D2 त्रिदर्शिना, Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 [अ]ति(V1 B3 °भि)दर्शिना Dt1 Dm1 D6 सुदर्शिना, D8 [अ]सुदर्शिना, M3 [आ]शुदर्शिना M2 [अ]नुदर्शिता (for [आ]शुदर्शिना) M1 नेत्रेणाशुदर्शिना

18 Ñ1 illeg for 18a —a) Ñ2 D5 7 तु V1 च (for त) Ś1 D1 2 महानाद महादंष्ट्र, D3 महादंष्ट्र महानाद —b) Ś1 D1-3 इवातक, D4 6 M3 महन्मुख, G2 M2 मुहुर्मुख (for महामुखम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बलिन सर्व(B4 मुनि)घातिन —c) Ś1 महारौद्र, Ñ1 D1-3 °वक्त्र, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 °काय (for °घोरान्) —d) Dg1 Dt1 D4 T1 2 द्विपाद् (for द्विपान्) Dm1 D4 8 G1 M ऋक्षद्विपा(G2 °हा)न्, G3 रुक्ष* (for -मृगद्विपान्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 5 7 घोरा नृक्षमहा(Ś1 N1 B3 D1 2 °मृग)द्विपान्(Ś1 V1 B3 °पाद्) D5 घोर वृकवरद्विपान्

19 Ñ1 om 19 —a) Ś1 D1-3 दीर्घौ (for घोरौ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भुजौ दीर्घौ(Ñ2 B3 दारुणौ) (for घोरौ भुजौ) V B3 D2 विकुर्वाणौ (for °णम्) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 घोरौ (for उभौ) Ś1 D1 2 तावुभौ योजनायतौ —cd) Ś1 गृह्णन् (for गृह्य) M1 वृषान्, V1 वृषान् (for ऋक्षान्) M3 द्विपान् (for मृगान्) Ś1 D1 2 विविधा (D1 2 °वृद्धा)न्मृगपक्षिण (for d) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आदाय विविधांश्चैव करा(Ñ2 D5 7 बाहु)भ्यां मृगा(V1 नृग)पक्षिण

20 Ñ1 transp 20ab and 21cd —a) D4 आकर्षयत् (hypm) (for °र्षन्त) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वना(V1 वटा)त्समाद्, D4 जनेनैव (for विकर्षन्तम्) Dt1 आकर्ष* **न्तम् (om hapl) —b) D4 सुबहून् (for अनेकान्) V1 वा* -जन* * * (illeg) —After 20ab, Ñ1 ins. l 4-7 of 1264* then reads 3 66 1 and 1268* —c) V1 आमाद (for °वृत्य) G3 पथानमावृत्य (by transp) —d) Ś1 प्रसन्नयो, D2 महात्मनो (for प्रपन्नयो°) Ñ2 * * शिरोबि- वाचक (illeg) N2 V B1 3 4 D5 7 कबन्धं वाक्यमब्रवीत्.

21 Ñ1 om 21ab, —a) Dt1 Ct तं, Dm1 D4 8 तत् (for तौ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समति(V1 °तु,काँ)ीः D2 D1 T G1 Cv m g समभिक्रम्य, D3 समति**, Cr L as

स महाबाहुरत्यर्थं प्रसार्य विपुलौ भुजौ ।
जग्राह सहितावेव राघवौ पीडयन्बलात् ॥ २२

खड्गिनौ दृढधन्वानौ तिग्मतेजौ महाभुजौ ।
भ्रातरौ विवशं प्राप्तौ कृष्यमाणौ महाबलौ ॥ २३ G. 3.74.23 B. 3.69.35 L. 3.76.25

in text (for °तिक्रम्य).—b) Dt1 D5.6 Ct क्रोशमात्रे; Cv.r.m.g.k as in text (for °मात्रे). D3 Ck दृदृशतुः; Cg.t as in text (archaic) (for °दृशतुः). Ś1 क्रोशमात्रं तु पश्यताम्; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 क्रोशमात्रान्तरेण तु. —For 21c–23, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst. 1264*. Ñ1 transp. 20ab and 21cd.—c) Ñ1 illeg; Dm1 भूतं; D3 रौद्रं; D4 भीरं; Cg as in text (for भीमं). —d) Ñ1 विवृद्ध- (for कबन्ध). ⊛ Cv: भुजसङ्गतमिति। छिन्नत्वाद्ग्रीवाया भावे निष्ठान्तस्य बहुव्रीहिर्वा. ⊛ —After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D1(m.).4.6.8 S ins.:

1261* कबन्धमिव संस्थानादतिघोरप्रदर्शनम् ।

[D1 इति संस्थानम् (for इव संस्थानाद्).]

—Thereafter G1 cont., while D3 ins. 1263* after 21.

22 For subst. in Ñ2 V B1.3.4 D5.7, cf. v.l. 21 and 23. Ñ1 om. 22–23. G2 transp. 22 and 23.—a) M1 स महाबा* * * * (damaged).—b) G2 प्रासार्थं. T2 विमलौ (for °पुलौ). M3 damaged from सौ in 22b up to राघवौ in 22d.—d) Dg1 Dt1 D4 सहितावेव; G2 सुविधायेन; Cg as in text (for सहितावेव).—For 22, Ś1 D1–3 subst.:

1262* अघोररूपो दुष्टात्मा क्षुधार्तो जगृहेऽथ तौ ।

[D2 च तौ; D3 तत (for ऽथ तौ).]

23 Ñ1 D4 M1 om. 23 (for Ñ1, cf. v.l. 22). G2 transp. 22 and 23 and reads 23 for the second time after 1266(B)*. M2 om. 23cd here and reads 23 (23cd second time) after 1266(B)*.—ab) T2 धृतधन्वानौ (for दृढ°). Dg1 तिग्मगौ वीं; T3 तिग्मचापौ; G1(first time) निस्तेजस्कौ; Ct as in text (for तिग्मतेजौ). Ś1 D1–3 M3 तिग्मचापधनुर्धरौ; G1 तेजसा भास्करोपमौ; G2(second time) तिग्मचापौ च राघवौ; K(ed.) तिग्मतेजोवपुर्धरौ (for b). G3 तवरौ चापविशिष्टौ तोमरौ चापिकाविव; M2 विशिष्टाभ्यां स्वबाहुभ्यां मृगैः सह महावने. ⊛ Cg. तिग्मं खरं तेजो यस्य तत्तथा वाहवपुर्धरौ ।; Ck: तिग्मं खरं तेजो यस्य स तथा वाहवपुर्धरौ चेप वदाविस्थे:। Ct: तिग्मतेजौ तिग्मतेजसौ. ⊛ —After 23ab, Ś1 D1.2 ins, while D3 ins. after 21 and G1 cont. after 1261*:

1263* कबन्धेनातिकायेन संमूढं दीर्घबाहुना ।

[G1 प्रमाथी (for संमूढं).]

—c) Ś1 D1.2 वैरिणा (D1.2 °णं); G2 सदवौ; G2 (second time) शरणं; M2 विरूढे. Cm.g.k.t as in text (for विवश). Ś1 D1.2 G2 M3 प्राप्य (for °प्तौ). D3 M2 (second time) आततावरि (M2 °र)णं प्राप्य.—d) D1 क्रोशमाणौ; M2(second time) गुप्य° (for कृष्य°). G2.3 M2.3 गुरुः तु (G2 M2 both second time °तुः) (for महाबलौ).—For 21cd–23, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst., while Ś1 D1–3 G1(after 23 r.) M3 ins. after 23 (M3 after 23cd [second time]); Ñ1 ins. after 20cd, Dm1 D6 after 1266(B)*:

1264* आयतातिकायेन गृहीतौ दीर्घबाहुना ।
परिगृह्य महावीरौ क्षुधार्तेन महाबलौ ।
कृष्यमाणौ दृढधनुर्गाहू पवित्रसन्निभौ ।
महागजस्थाकारौ खरौ रोमशिराचितौ ।
दीर्घतुण्डकरस्थौ घोरौ पक्षास्याविव पन्नगौ । [5]
ताभ्यां सकृष्यमाणौ तौ खड्गबाणधनुर्धरौ ।
कुब्जेणास्य समीपं तावुपनीतौ व्यवस्थितौ ।

[Ñ1 Dm1 D6 G3 M3 om. l. 1–3. Ś1 D1–3 om. l. 1–2. —(l. 1) V1 स्वासा तेन (for अतिकायेन).—(l. 2) V1 illeg. after परि. V1 B1.3.4 बलाद्वीरौ (V1 °र) (for महावीरौ). V1 महाभुजौ (for °बलौ).—After l. 2, B4 ins.

1264(A)* खड्गिनौ तेजसा युक्तौ दिव्यबाणधनुर्धरौ ।

—(l. 3) B3 कृष्यमाणौ (for कृष्य°). Ś1 D1–3 बीभौ दृढधनुर्धीरौ (Ś1 °धीरौ) (for the prior half).—(l. 4) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3.6 G3 M3 महागजस्तनाशौ (for the prior half). Ñ1 मन-; V1 om. (for खरौ). Ś1 Ñ2 V B1.3 D1–3 लोमशिर (for रोमशिर). D5.7 आकृतौ (for आचितौ). Dm1 D6 G3 M3 सरोमशिराकृतौ (for the post. half).—(l. 5) Ś1 Dm1 D1–3.6 G3 M3 तीक्ष्णरोमकरौ (D1.2 °भुजौ) बाहू; B3 दीर्घतीक्ष्णकरैर्घोरैः (for the prior half).—(l. 6) Ś1 Dm1 D1.2.6 G3 M3 तु कृष्यमाणौ; Ñ1 सकर्षमाण (sic), B1.3 आकृष्यमाणौ; D5 विकृष्यमाणौ; D5.7 सकृष्यमाणौ (for सकृष्यमाणौ). Ñ1 V B1.3.4 Dm1 D3.6 तु (for तौ). V3 धनि- (for -बाण-). Ś1 D1.2 बाणचापाद्युधारिणौ; Ñ1 अस्त्र पातधुधारिणौ; B3 खड्गबाणवरे तदा, Dm1 D6 G3 M3 बाणपाणनिधारिणौ; D1 तिग्मचापधनुर्धरौ (for the post. half).—(l. 7) समीपस्थाव् (for °पं ताव). Ñ1 D1.2 तदुरस्यास्य; Dm1 D6 G3 दूरतदास्य; D3 तु दुरास्यास (sic); M3 स्तात्वस्य (for [अ]स्य समीपं ताव्). Ś1 कुब्जेन तौ दूरसास्य (sic) (for the prior half). Ś1 Dm1 D1.2.6 तस्य वृद्धः; D3 प्राप्य तस्य; G3 M3 तत्र दृष्ट (for उपनीतौ). Ñ1 दृष्ट त* (illeg.) निरत (for the post. half).]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1–3.5.7 cont.:

1265* न शशाक स तौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रक्षेप्तुमास्ये बाहुभ्यामवष्टभ्य स्वतेजसा ।

[(l. 1) Ñ2 V B1.3 D5.7 हि (for स). B4 विनौ (for स तौ).—(l. 2) V3 illeg. after मास्ये. Ñ2 V1 B1(m.).3.4 D5.5.7 अवष्टभ्य (for °ष्टभ्य).]

C 3 71 25
B 3 60 43
I 3 76 29

तावुवाच महाबाहुः कबन्धो दानवोत्तमः ।
कौ युवां वृषभस्कन्धौ महाखड्गधनुर्धरौ ॥ २४

घोरं देशमिमं प्राप्तौ मम भक्षावुपस्थितौ ।
वदतं कार्यमिह वा किमर्थं चागतौ युवाम् ॥ २५

Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G1 M3 5 Cv r m g k t ins after 23 (M3 after 23^cd [first time]) while D4 G2 3 M1 2 ins after 22 (owing to omission except G3)

1266* तत्र धैर्याच्च शूरस्तु राघवो नैव विव्यथे ।
बाल्यादनाश्रयाच्चैव लक्ष्मणस्त्वभिविव्यथे ।
उवाच च विषण्णः सन्राघवं राघवानुजः ।
पश्य मां विवशं वीर राक्षसस्य वशागतम् ।
मयैकेन तु निर्युक्तः परिमुच्यस्व राघव ।
मां हि भूतबलिं दत्त्वा पलायस्व यथासुखम् ।
अधिगन्तासि वैदेहीमचिरेणेति मे मतिः ।
प्रतिलभ्य च काकुत्स्थ पितृपैतामहीं महीम् ।
तत्र मां राम राज्यस्थः स्मर्तुमर्हसि सर्वदा ।
लक्ष्मणेनैवमुक्तस्तु रामः सौमित्रिमब्रवीत् ।
मा स्म त्रासं वृथा वीर नहि त्वादृग्विषीदति ।
एतस्मिन्नन्तरे क्रूरो भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[G3 transp l 1 and 2 —(l 1) T1 2 धैर्येण (for °र्याच्च) M4 वै न (for नैव) —Dm1 D4 8 G1 M3 5 om (hapl) l 2 —(l 2) Dg1 T G2 3 M1 Cm g tp अनाश्रयत्वाच्च, Cr k t (also) as in text (for °याच्चैव) Dg1 Cg k त्वपि, T2 चाप, M1 त च (for त्वभि) —(l 3) Dm1 D4 G2 3 स (for च) G3 निषण्ण (for वि°) M3 damaged from the post half of l 3 up to राक्षसस्य in the post half of l 4 and written up to the prior half of l 4 in marg sec m —(l 4) Dg1 D4 T G2 3 M3 (m sec m) वीर विवशं (by transp) M1 राम विवशं (for विवशं वीर) Dt1 -गतं (for -गतम्) —(l 5) D4 मामनेन M2 सर्वैव (for मयैकेन) Dg1 Dm1 D4 निर्मुक्तः, D4 °क्त (for निर्युक्तः) Cm g K (ed) विनियुक्तः (for तु निर्युक्तः) Dg1 Dm1 T1 Cm g -सुचरः —(l 6) Dg1 T3 च (for हि) M3 पलायस्व (for पला°) G3 °गम (for °सुखम्) —(l 7) T1 अधिगन्तासि M1 damaged for वैदेहीम् —(l 8) T2 प्रतिलभ्य (for °लभ्य) —(l 9) M1 मां (for मां) —After l 9 Dm1 D4 G1 M3 ins

1266(A)* न हि मे त्वत्समो बन्धुः कश्चनान्यः विपत्स्वपि ।
न मातुश्च पितुः स्नेहो विनाशश्च भवेत्तव ।
निर्भर्त्सितोऽपि हि त्वया हि ता मृतम् ।
त्वं तु संरक्षणं कार्यं परित्रातानुरत्नम् ।
आश्वसिहि तावद्भक्तिमात्रात् परात्मा ।
पुत्रे दशरथस्यासि त्रिदिवं मम गच्छत ।
न शाश्वत स्वोदरं कथं नाम निषीदसि ।
मामराघमिव भाति त्रनाथ हि नीयते ।

[(l 2) M3 नचिनाशः (for विनाशश्च) —(l 3) M3 त्वं त्वं (for हि ता मृतम्) —(l 4) M3 नवेनात्सनातुर (for the post half) —(l 8) M3 नाशिनम् (for °न°) M3 विनीयत (for हि नीयते)]

—Dm1 D4 G3 M3 om l 10 —(l 11) M1 मा (for स्म) M3 सामं (for वीर) M3 विषीदसि (sic) (for °दते) —After l 11 Dm1 D4 G3 M2 3 ins

1266(B)* तत्र शस्त्राणि तस्य ग्रुच्याभिमतदा ।

[G3 [अ]भ्यागमत् (for [अ]भिम°), M3 तत्र विसर्जन्तौ क्षुधया निश्चलस्तदा]

—After 1266(B)*, G3 (second time) M3 read 22 while Dm1 D4 ins 1254*, whereas D4 ins, after l 11

1266(C)* आगतौ स्वकृत प्राप्तौ दृष्ट्वा वौ पीनमानसः ।

—Dg1 D4 T2 G1 3 M om l 12 —(l 12) D4 G3 क्रूरौ (for क्रूरो)]

24 Ñ1 D1 om 24^ab, V2 illeg up to कबन्धो in 24^b —^a) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 अथोवाच, D2 T3 तावुभौ च (for तावुवाच) T1 2 पप्रच्छ घननिघाप —After 24^ab B1 2 ins

1267* बाहुपाशपरिक्षिप्तौ निश्चलौ पुरुषर्षभौ ।

—Thereafter B1 3 cont, while Ś1 Ñ (Ñ1 after 3 66 1 [cf v l 20^ab]) V B4 D2 3 5 7 M4 ins after 24^ab

1268* शरचापधरौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[D2 वर (for शर) Ñ1 चापशूलौ (for चापधरौ) D4 M3 सहितौ (for भ्रातरौ) Ñ2 सद्यासिव पश्यौ (for the post half)]

—^d) Ś1 D1-3 खड्गबाण (D1 3 चाप), Ñ2 महाबाहू B4 महत्खड्ग (for महाखड्ग)

25 ^a) Dg1 घोरदेशम् (for घोर देशम्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 वनमिदं (D2 °म) (for देशमिम) Ñ1 T1 2 मनु प्राप्तौ —^b) Ś1 भक्ष्यम्, B1 3 4 Dg1 D5 7 T3 भक्ष्याय (for °क्षाषु) Dg1 उभौ स्थितौ (for उपस्थितौ) Dt1 D4 T2 3 Cm k t दैवेन मम धातुः (T1 2 °नि)यौ ⊛ Cg अभी आहारौ ⊛ —^c) Dg1 D4 M3 वदतां, Dt1 T3 वदेथां, D4 वा वद (for वदतं) T3 वा (for वा) Ś1 D1-3 तत्र (D2 3 °त्स्य D3 °था) मूत कार्यमत्र (D1 3 °ह), Ñ1 भाद्रपत्यम् वदत N1 V B2 3 4 D6 7 यु (B1 कु) कार्यं (B1 °माद्य) च कार्यं च —^d) Ś1 वामिहागतौ, N1 ** (illeg) वां नयतः Dm1 D4 G3 M1 चागतावुभौ, D1-3 इदमा (D1 °इ वा) गतौ (for चागतौ युवाम्) ⊛ Cv वदत कार्यमिह वामिति सम्बन्धः, ⊛

इमं देशमनुप्राप्तौ क्षुधार्तस्येह तिष्ठतः ।
सबाणचापखड्गौ च तीक्ष्णशृङ्गाविवर्षभौ ।
ममास्यमनुसंप्राप्तौ दुर्लभं जीवितं पुनः ॥ २६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कबन्धस्य दुरात्मनः ।
उवाच लक्ष्मणं रामो मुखेन परिशुष्यता ॥ २७
कृच्छ्रात्कृच्छ्रतरं प्राप्य दारुणं सत्यविक्रम ।
व्यसनं जीवितान्ताय प्राप्तमप्राप्य तां प्रियाम् ॥ २८
कालस्य सुमहद्वीर्यं सर्वभूतेषु लक्ष्मण ।
त्वां च मां च नरव्याघ्र व्यसनैः पश्य मोहितौ ।
नातिभारोऽस्ति दैवस्य सर्वभूतेषु लक्ष्मण ॥ २९
शूराश्च बलवन्तश्च कृतास्त्राश्च रणाजिरे ।
कालाभिपन्नाः सीदन्ति यथा वालुकसेतवः ॥ ३० G. 3. 74. 31 B. 3. 69. 30 L. 3. 70. 42

26 [a]) Ś1 D2 M3 इतं; Ñ1 V3 अस्य; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 यौ मे (for इम). B4 देशे (for देशम्). —[b]) Ś1 D2.3 [इ]व; Ñ1 B4 [अ]मि; Ñ2 V3 B1.3 D5.7 [अ]व; V1 [अ]प-; D3 त्रि-; Cg.k.t as in text (for [इ]ह). Ñ2 V B1.2.4 D5.7 om. 26[c–f]. —[c]) Ś1 D1.2 सबाणायुध-; D2 रुचिरायुध-; D4 G1 M3 सबाणचापौ; T1.2 G2 सचापबाण- (by transp.) (for सबाणचाप-). Dg1(m.) Dt1 D4.6 T3 G1 M1.2 -खड्गेन; D1 -खड्गे च; L(ed.) खड्गौ तु (for -खड्गौ च). Ñ1 बाणखड्गधनु पाणी. —[d]) D2 उपस्थितौ (for इवर्षभौ). —[e]) Dt1 D6 मां तूर्णम् (for ममास्यम्). G2 समनुप्राप्तौ; M3 इह संप्राप्तौ (for अनुसंप्राप्तौ). —[f]) Dt1 हि वां (for पुनः). G3 om. (hapl.) after जीवि in 26[f] up to जीवि in 28[c]. —For 26[ef], Ś1 Ñ1 D1–3 subst.:

1269* विनदन्तावुभावास्यमात्मनो वै नयाम्यहम् ।

[Ñ1 नक** तु (illeg.) (for विनदन्तौ). Ñ1 उभावास्यम् (for उभावास्यम्). Ś1 उभमेव (for आत्मनो वै). Ñ1 [ऽ]भिनयाम्यहं; D1 चैनयाम्यहं (for वै नया°).]

27 G3 om. 27 (cf. v.l. 26). Ñ1 reads 27[ab] twice. —[b]) Ś1 D1.3 रघूत्तमः; Ñ1 नृपात्मजः; Dm1 D5 भैद्य° (for दुरात्मनः). —After 27[ab], Ś1 D1–3 ins.:

1270* आत्मानमाचचक्षेऽथ सीताहरणमेव च ।
राज्ञो दशरथस्याहं पुत्रो राम इति श्रुतः ।
पित्रा नियुक्तो वृद्धेन प्रियवचनकारिणा ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा भार्यामादाय निर्गतः ।
सा तु मे रक्षसा भार्या हृता कमललोचना ।
तामन्वेषन्सह भ्रात्रा वने पुरुषवर्जिते ।
शोकदुःखसमाक्रान्तौ बाहुमध्य उपागतौ ।
राघवेणैवमुक्तस्तु कबन्धो दानवोत्तमः ।
श्रोभमाहारयन्वीर्यं वचनं चेदमब्रवीत् ।
सभार्यस्य वने वासः सर्वथा धर्मदूषणः ।
आयुधेन च किं कार्यं व्रतिनो वनवासिनः ।
तच्छ्रुत्वा वचनं घोरं कबन्धोक्तं सुदारुणम् ।

[(l. 3) Ś1 नियुक्तो (for नियुक्तो). D2 प्रतिज्ञां परिपालयन् (for the post. half). —(l. 5) Ś1 D1.3 च (for तु). —(l. 6) Ś1 मन्वेष्यन्; D1 अन्विष्यन्; D2 अन्विष्य (for अन्वेषन्). —(l. 7) D1.2 -समाक्रांतौ (for °क्रान्तौ). D1 बाहुमध्ये (for °मध्य). D1.3 [आ]गतः (for °तौ). —(l. 8) D2 दैत्यसत्तम (for दानवोत्तम°). —(l. 9) D2 क्रोधम् (for क्षोभम्). —(l. 10) D2 धर्मदूषण. —(l. 11) D2 हि (for च). Ś1 धनेश्च, L(ed.) वतिनो (for व्रतिनो). D2 व्रतिनोवनवासिनो (for the post. half). —Ś1 om. l. 12 to 28[ab]. —(l. 12) L(ed.) घोरसंकाशं (for वचनं घोरं).]

—Ś1 om. 27[c]–28[b]. D1 om. 27[cd]. —[d]) D6 -शुष्यतौ (for -शुष्यता).

28 G3 om. up to जीवि in [c] (cf. v.l. 26). Ś1 om. 28[ab] (cf. v.l. 27). —[c]) Ñ2 V B1.4 D5.7 प्राप्तौ; B3 Dg1 T3 प्राप्तं; D1 यस्य; D2.3 पश्य (for प्राप्य). —[d]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 सत्यमेव तु (B4 च) (for सत्यविक्रम). —[e]) G3 ***** ताताय (om.). —[e]) D1–3 प्राप्यम्; D6 प्राप्तम् (for प्राप्तम्). Ñ2 V B1.3.4 D5.7 प्रियामनुपलभ्य (B3 °लभ्य) तां.

29 Ñ V B1.3.4 D5.7 om. 29[cd]. —[b]) D2 राघव (for लक्ष्मण). T3 om. (hapl.) 29[cdef]. Ñ V B1.3.4 D5.7 transp. [cd] and [ef]. —[c]) Dg1 reads after मां च up to [d] in marg. Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3.6.7 आत्मानं मां च काकुत्स्थ- (Ñ2 V B1.3.4 D5.7 सौमित्रे). —[d]) Ś1 Ñ1 D1–3 व्यसने (for °सनैः). —Ś1 D1–3 om. 29[ef]. —[e]) Ñ1 D5 Ck.t (also) न हि; Cm.g.tp as in text (for नाति-). Ñ2 -भावोऽस्य; V1 भावोऽस्ति (for -भारोऽस्ति).

30 [a]) Ś1 बलवृत्ताश्च (for °वन्तश्च). —[b]) Ś1 नरा वने; Ñ1 सदा रणे; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नरा भुवि; Dm1 D5 G3 महारणे; D1.3 नरा रणे; D2 तथा रणे (for रणाजिरे). —Dg1 reads 30[cd] in marg. —[c]) D6 G1 कालावपन्नाः (for °भिपन्नाः). —[d]) Ñ1 *** (illeg.); G3 M2 सैकत- (for वालुक-). Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.6.7 वालुका (Ñ2 D5.7 सैकताः V B1.3.4 सिकताः) सेतवो यथा . . . . —

G 3 4 32
B. 3.69 51
L. 3 76 43

इति ब्रुवाणो दृढसत्यविक्रमो
महायशा दाशरथिः प्रतापवान् ।
अवेक्ष्य सौमित्रिमुदग्रविक्रमं
स्थिरां तदा स्वां मतिमात्मनाकरोत् ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

६६

तौ तु तत्र स्थितौ दृष्ट्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
बाहुपाशपरिक्षिप्तौ कबन्धो वाक्यमब्रवीत् ॥ १
तिष्ठतः किं नु मां दृष्ट्वा क्षुधार्तं क्षत्रियर्षभौ ।
आहारार्थं तु संदिष्टौ दैवेन गतचेतसौ ॥ २
तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणो वाक्यं प्राप्तकालं हितं तदा ।
उवाचार्तिसमापन्नो विक्रमे कृतनिश्चयः ॥ ३
त्वां च मां च पुरा तूर्णमादत्ते राक्षसाधम ।
तस्मादसिभ्यामस्याशु बाहू छिन्दावहे गुरू ॥ ४

31 N1 om 31 —a) Ś1 D1 3 ब्रुवाण Dg1 M3 ब्रुवाणो (for °वाणो) Ś1 D1 3 M3 विक्रम(D3 °मे M3 °मौ) (for विक्रमो) —b) Ś1 D1 3 G1 महारथो (for °यशा) N2 V B1 3,4 D6 7 प्रतापवान्दाशरथिर्महायशा (B1 °यशा) —c) D1 आवेक्ष्य D2 श्रावक्ष्य (s c) (for अवेक्ष्य) D1 2 सौमित्रि (for °त्रिम्) Dm1 D5 4 3 G M1 2 उदार (for उदग्र) Ś1 D2 उदारविक्रम N2 V B1 3 4 D6 7 उदारदर्शन(B1 °नो) Dg1 उदारकीर्तिमान् Dt1 D6 Ct °विक्रम T1 2 पौरुष Ch °पौरुष (for उदग्रविक्रम) —d) D4 स्थिरां (for स्थिरां) Ś1 D1 2 मात D4 ** (for तदा) D2 ता (for स्वा) M3 आत्मनो Ś1 D1 3 मात्मसात्तदा(D3 °धा)करोत् (for °मात्मनाकरोत्) N2 V B1 3 4 D6 7 मात चकारास्य स(N2 D6 7 तु) दोर्निकृत(V2 B1 4 °कृत)न

Colophon N1 om. (Sarga cont)—*Sarga name* Ś1 N2 B2 D6 7 कबन्धदर्शन V1 कबन्धाकदर्शन V2 कबन्धाक ** (illeg) B1 4 कबन्धाक्रोशन D1 2 कबन्धवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1 3 D3 om N2 D1 3 1 6 V1 73 V1 79 B4 77 Dg1 Dt1 Dm1 D4 4 T G M1 2 69 D1 74 D4 72 M3 70 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

66

V1 continues the previous Sarga D4 begins with ॐ T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः M1 with श्रीरामाय नमः

1 V1 reads 1 after 1 64* —a) V1 बाहुभ्यां (subm) (for तौ तु तत्र) —b) M3 पुत्र (for बाहु) —d) D4 reads from अब्रवीत् up to 3a in marg

2 D4 reads 2 in marg (cf v l 1) Ñ1 om 2 —a) B1 D1 तिष्ठथः B3 तिष्ठतो (corrupt) B4 तिष्ठथः D3 तिष्ठ त्व (s c) Ct विष्ठत (for तिष्ठत) Ś1 क नु V3 Dm1 D4,5 7 क तु D3 किं न (for किं नु) —b) M3 damaged from मां up to दे in 2d B3 [क्ष]र्तं D5 [क्ष]धि (for [क्ष]धं) Ś1 D1 3 तु सदृशौ V V B1,4 D4 मनुष्यासौ B4 मयानीती Dg1 T1 हि सदृशौ D1 हि सदृशौ (for तु संदृष्टौ) —d) Dt1 D4,6 हतचेतनौ D4 T1 M1,2 हतचेतसौ(D1 °सा) Cm g h गतचेतसौ (as in text) Ś1 D1 3 मम न(D3 तद्) प्रतिजल्पथ N2 V Dt 3,4 D6 7 मां न प्रतिजल्पथ (V °जानथ)

3 D4 reads 3a in marg (cf v l 1) —a) Ś1 D1 3 लक्ष्मण राम (for °णो वाक्य) —b) Ś1 B1 कल्प (for काल) D4 G1 प्रिय (for हितं) Ś1 D1 3 वच D4 T1 तथा G2 तत (for तदा) —c) Ś1 Dm1 उवाचार्त (Dm1 °र्त) Dg1 D4 T1 2 G M1,2 उवाचार्ति N2 V1 B1,4 D6 7 समापन्न —d) Ś1 D1 3 धृतनिश्चय Dg1 Dm1 D4 T1 G1 M Cm g कृतलक्षण D1 दृढनिश्चय D4 G1,3 कृत लक्षण N1 विक्रमे स तु लक्षण

4 a) B1 पुनस् (for पुरा) Ś1 D1 3 नूनम् (for तूर्णम्) —b) Ś1 D1 3 भक्षय (for आदत्त) —c) D1 तस्माच्च धास्याशु —d) Dg1 छिन्धावहे K(ed.) Cm छिन्धावहे N1 स्यतां; D2 लघु (for गुरू) Ś1 D1 3 बाहू छिन्नाव कामत N2 V B1 3 4 D6,7 बाहू(D7 °हु) कृन्ताव माचिरं —After 4 Dg1 Dt1 Dm1 D4,5,6 S ins.

3271* भीषणोऽयं महाकायो राक्षसो भुजविक्रमः ।
लोकं ह्यतिजितं कृत्वा ह्यावां हन्तुमिहेच्छति ।
निश्चेष्टानां वधो राजन्कुत्सितो जगतीपतेः ।
क्रतुमध्योपनीतानां पशूनामिव राघव । [5]
एतत्संचिन्त्य धृत्वा तयोः कुरुतां राक्षस ।
विचार्यार्थं तयो रौद्रं तो भक्षयितुमिच्छतः ।

ततस्तौ देशकालज्ञौ खड्गाभ्यामेव राघवौ ।
अच्छिन्दतां सुसंहृष्टौ बाहू तस्यांसदेशयोः ॥ ५
दक्षिणो दक्षिणं बाहुमसक्तमसिना ततः ।
चिच्छेद रामो वेगेन सव्यं वीरस्तु लक्ष्मणः ॥ ६
स पपात महाबाहुश्छिन्नबाहुर्महास्वनः ।
खं च गां च दिशश्चैव नादयञ्जलदो यथा ॥ ७
स निकृत्तौ भुजौ दृष्ट्वा शोणितौघपरिप्लुतः ।
दीनः पप्रच्छ तौ वीरौ कौ युवामिति दानवः ॥ ८
इति तस्य ब्रुवाणस्य लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
शशंस तस्य काकुत्स्थं कबन्धस्य महाबलः ॥ ९
अयमिक्ष्वाकुदायादो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
अस्यैवावरजं विद्धि भ्रातरं मां च लक्ष्मणम् ॥ १०
अस्य देवप्रभावस्य वसतो विजने वने ।
रक्षसापहृता भार्या यामिच्छन्ताविहागतौ ॥ ११
त्वं तु को वा किमर्थं वा कबन्धसदृशो वने ।
आस्येनोरसि दीप्तेन भग्नजङ्घो विचेष्टसे ॥ १२ G 3. 75. 12 B 3. 70. 10 L 3. 71. 12

[(l. 1) Dg1 (s) द्रुतविक्रम T2 वीरविक्रम (for द्रुत°) —M3 partially missing l. 2 on a damaged fol. —(l. 2) M3 (with hiatus) बाहौ —(l. 3) Dt1 D3 G1 Cr g k t जगतीपते —(l. 4) D4 सतुमस्थाय, G1 सत्तमश्रोष Cr m g as above (for °श्रुश्रोष) ✻ Cr. केचित्तु सतुमस्थानीतानामिति पाठः अत्रापत्रिका चरवधिकार तनुमध्यान्यत्र गतियती वक्षो यथा मुक्ति इति व्याचख्युः ✻ —(l. 5) M3 missing from सत्तम up to ततो in l. 6 on a damaged fol. —(l. 6) G1 विमल (for विमले) T2 3 M1 तव (for ततो) T1 3 G3 M3 रौद्रम् (for रौद्र) Dg1 ततो (by pm.) (for तौ) G2 ता भटि दुमवारभत्, M1 ततो भटि कुवारभत् (for the post. half).]

5 ^a) Ś1 D1 3 तावसु, G(ed.) तत्तथ B3 कालदेशज्ञौ (by transp.) —^c) Dg1 प्रहृष्टता, M2 आकृष्टता T2 असहृष्टौ, T3 Cm सुसंहिष्टौ, Cg k as in text (for सुसंहृष्टौ) —M3 missing from दशयो in 5^d up to °सक्तम in 6^b and M1 missing from यो in 5^d up to second द in 6^a on a damaged fol. —^d) Dg1 G1 [अं]सदेशये, T2 3 G2 [अं]सदेशत (for [अं]सदेशयो) —For 5^{cd}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 6 7 subst.:

1272* बाहू तस्यासिदशाभ्यामुभावप्यकृन्तताम् ।

[Ś1 अंसेशयाद् N2 B3 [अ]संदे° (for [अ]सिदशाभ्याम्) B1 D1 3 निकृत्य (for °प्यकृन्तताम्) Ś1 वीरौ वै समकृन्तताम् (for the post. half).]

6 M3 missing up to °सक्तम in 6^b and M1 missing up to second द in 6^a (cf. v. l. 5). —^a) N D6 7 दक्षिणं दक्षिणो (by transp.) —^b) Ś1 D3 सुमहत्, B4 आयतम्, D1 ससत्तम्, D3 आसितम् (for असक्तम्) V1 N B1 D3 7 G1 तस्य (for ततः) —B4 om. (hapl. ?) 6^c–8^b. —^c) M3 चच्छेद Ñ2 B1 3 D6 7 रामश्चिच्छेद (by transp.) D4 G1 खड्गेन (for वेगेन) Ś1 V D1-3 रामश्चिच्छेद खड्गेन —^d) M3 बाहुं (for सव्यं) Ś1 D1-3 वामम्, V1 तस्य च, Dm1 D3 वीरस्तु M2 सव्यं तु (for वीरस्तु) D1 दक्षिण (for लक्ष्मण) ✻ Cv. दक्षिण इत्यादि। दक्षिणो दक्षिणं इति व्याख्यातम् ✻

7 B4 om. 7 (cf. v. l. 6). —^a) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1-3 6 7 महाकायस् (for °बाहुस्) —^b) Ñ2 V2 B1 3 D3 4 M1 महासुर, V1 °बल G1 °स्वर (for °स्वन) —^c) Ś1 स्वर्गं गां च, V1 दिशश्च दि (for खं च गां च) M3 वन (for दिशश्) —^d) V1 जलदोपम (for °दो यथा) M3 damaged for देवं जल

8 B4 om. 8^{ab} (cf. v. l. 6). —^a) Ś1 D1-3 T2 3 M3 स (for स) Ś1 D3 निकृत्तौ, V2 T2 3 G1 M3 निकृत्य Cg as in text (for निकृत्तौ) Ś1 तु तौ (for भुजौ) —^b) Ś1 Ñ1 D1-3 भुजस्तौ (for °त) N2 V B1 3 D6 7 शोणितेन समुक्षित (V1 °तौ) —^c) Ś1 D1-3 पुन N2 V B1 3 4 D6 7 वीरौ, G2 तौ, M3 स च (for दान) —^d) Ś1 इति सम्यता, D1 इतिजल्पता, D3 4 इति जल्पता (for इति दानव)

9 ^b) M3 damaged from second श up to शस in 9^c B3 Dt1 D1 4 शुभलक्षण —^c) Ś1 D1 3 प्रशस्य मर्त काकुत्स्थ, Ñ2 V B1 3 4 D6 7 समाचष्ट स वंश्याय, T2 3 शासय शपय तस्य —^d) T1 3 महाभग (for °बल)

10 D4 om. 10 Ñ1 om. 10^{ab} V3 reads in marg. 10^{ab} except इक्ष्वा —^c) N2 V B1 3 D6 7 T2 अस्य च, B4 तस्य च, Dg1 Dt1 D4 G1 3 M3 तस्यैव (for अस्यैव) —^d) Ñ2 B1 3 D3 6 7 तु (for च) —After 10, Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 T G3 ins.; K(ed.) ins. within brackets:

1273* भ्राता प्रविहृत राज्ये राम प्रव्राजितो वनम् ।
मया सह चरत्यत्र भार्यया च महद्वनम् ।

[(l. 1) Dg1 T2 परिहृत (for °हृत) Dt1 D4 मम जिन° —(l. 2) G3 गहनं (for च महद्वनम्).]

11 ^a) Ś1 D1 3 देव, D6 देव (for देव) N3 अस्य देव महाहस्य —^d) V2 G2 दुःखेन (for विजन) —D4 om. (hapl.) 11^c–12^b —^c) T1 2 G1 M पत्नी (for भार्या) —^d) N3 V B1 3 4 D3 6 7 (before corr. as in text) ताम् (for याम्) Ś1 N V B1 3 4 D1 3 6 7 अन्वहम् (for °इच्छन्ताव्) Ś1 N2 V B1 3 4 D3 6 7 इहागत (for °गतौ)

12 D4 om. 12^{ab} (cf. v. l. 11). —^a) B4 M3 च (for तु) —^b) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 कबन्ध वनसे (for कबन्धसदृशो) —^c) Ñ2 D6 7 दारुण (for दीप्तेन) —^d) Ś1 N1 प्रवसस,

G 3 75.13 B 3 70.17 L 3 77.13 एवमुक्तः स्वन्वस्तु लक्ष्मणेनोत्तरं वचः ।
उवाच परमप्रीतस्तादिन्द्रवचनं स्मरन् ॥ १३
स्वागतं वां नरव्याघ्रौ दिष्ट्या पश्यामि चाप्यहम् ।
दिष्ट्या चेमौ निकृत्तौ मे युवाभ्यां बाहुबन्धनौ ॥ १४
विरूपं यच्च मे रूपं प्राप्तं ह्यविनयाद्यथा ।
तन्मे शृणु नरव्याघ्र तत्त्वतः शंसतस्तव ॥ १५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

Ñ2 V3 B1 D5.7 विभीषण, V2 B2.4 [ऽ]तिभीषण; D1 [ऽ]य बतेसे; D3 [ऽ]थ दर्दसे; G g.h K(ed.) विवे°; Cm.t as in text (for विचेष्टसे).

13 b) Ś1 D1-3 महात्मना, Ñ2 V B1.4 D5.7 तदा वच; Dm1 D6 [उ]त्तम वच; G(ed.) तथा वचः (for [उ]त्तरं वचः).—c) Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T3 G3 वचन (for परम).—d) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 स (for तद्) Ñ1 V D1-3 इन्द्रस्य वच, B2 इन्द्रवचस (for इन्द्रवचन).

14 a) D1 M2 चो; D6 ते (for वा). Ś1 वा नरश्रेष्ठौ, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 युवयोर्वीरौ (B1.3 °र) (for वा नरव्याघ्रौ).—b) Ñ1 **म्युपागतौ; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 प्राप्तौ च (Ñ2 स्व [sic], V1 सु, V2 B3 तु; D5.7 स्व [sic]) राघवौ, Dt1 D6 पश्यामि वामह (for पश्यामि चाप्यहम्).—c) Dg1 Dm1 निकृत्तौ (for °कृत्तौ).—d) Ś1 D1-3 कायतो भुजौ, Ñ1 चैव बन्धनौ (for बाहुबन्धनौ). Ñ2 V B1.3.4 D5.7 बाहू परि (B4 om.)-घसन्निभौ.—After 14, Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 ins.:

1274* यथाप्यनेन येनेन निर्वेदः समपद्यत ।
मृत्पिण्डभूतो ह्येकस्थ सर्वलोकविगर्हितः ।
विकृत पिशिताहारो जीवलोकभयावह ।
न किंचिद्दस्यत्र सत्त्वे बाहुमभ्यमुपागतम् ।
मृग वा महिष वापि शार्दूल मानुष गजम् ।
नावर्जयमुपप्राप्त क्षीणपुण्यः क्षुधान्वितः ।
व्यसने मज्जमानेन शोके महति विष्टता ।
राघवौ यन्मया दृष्टौ नास्ति धन्यतरो मया ।
वीर्यवन्तौ महावीर्यौ धार्मिकौ सत्यविक्रमौ ।
सहितौ भ्रातरौ दृष्ट्वा मुक्तोऽह पापजीवितात् ।
रूपवानहमभ्यास कन्दर्पसदृश क्षितौ ।
अहमात्मापराधेन प्राप्तो रूपविपर्ययम् ।

[(l. 1) Ś1 [य]त्नेन (for [अ]नेन). Ś1 D1.3 हरा (for येन). Ś1 D1-3 तु (Ś1 तु) महानभूत्; D1 समभावत (for समपद्यत).—(l. 2) V2 illeg. from °स्थ up to विगर्हित. Ś1 D1 एकस्थो (for °स्थ). Ś1 D1-3 अत्र (for सत्र).—(l. 3) Ś1 D1-3 मत्कृत- (for भयलोक-).—(l. 4) Ś1 मत्त्वे D1.3 सत्त्वे, D2 सर्वत्र (for सत्त्व). D2 हिं (for स्थ). V बाहुमध्यम् (for °मभ्यम्).—(l. 5) B1 मृगांश्च (for मृग वा) Ś1 D1-3 अथ मानुषं, B1 मानुष गवं (sic), D3 मंत्रि गज.—(l. 6) V2 D3 पुष्ट (D3 मनु) प्राप्त (for उप°). Ś1 D1.3 न वर्जयामुपाल्पम्, B1 नावर्जमुपसप्त, D2 न वर्जयन्मुपाशत (for the prior half).—V2 reads l. 7 within brackets.—(l. 7) Ś1 D1-3 मज्जता घोरे, G(ed.) वर्तमानेन (for मज्जमानेन).—(l. 8) V2 illeg. from यौ in यन्मया up to धन्यत. Ś1 जन्मतो (for यन्मया).—Ś1 om. from दृष्टौ up to भ्रातरौ in l. 10. L(ed.) पुण्यतो (for धन्य°). Ñ2 B4 D7 मम (for मया).—(l. 9) D1-3 सत्त्ववन्तौ तथा वीरौ (D3 च वीरौ च) (for the prior half).—(l. 10) D2 पापजीवनात् (for °जीवितात्).—(l. 11) Ś1 ह्यरूपश्च, D1 om. (for अहमभ्यास). Ś1 -सदृशो (for -सदृश). Ś1 D1 भुवा, D2 भुवि (for क्षितौ).—(l. 12) V B2 स्थान (for आत्मा). Ś1 D1-3 शोकमात्मापचारेण (for the prior half).]

15 Ś1 D1-3 read 15ab twice.—a) Ñ1 यत्, Ñ2 V B4 D5.7 यत्तु; B1 यस्य (for यच्च). D1 (second time) चै (for मे). B2 विरूपं राम यद्रूपम्.—b) Ś1 D1 (both second time) मया, D1 (second time) मम (for यथा). Ś1 D1-3 (all first time) इ(Ś1 चे)दं लोक(Ś1 °के)-भयावहं; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 इदं सर्वभयानकं (B1.3 °वहं).—After the first occurrence of 15ab, Ś1 D1-3 ins.:

1275* शापदोषादिद प्राप्त बीभत्स घोरदर्शनम् ।
जानतापि मया वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
गृहीतौ शापमोक्षार्थं तच्च मे क्षन्तुमर्हथ ।

[(l. 1) Ś1 विकृत (for बीभत्सं).—(l. 3) D1 धृते°, D3 धृतौ (for गृहीतौ).],

while Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins. after 15ab:

1276* शापदोषेण सम्प्राप्त मया बीभत्सभीषणम् ।
भवद्भ्य मानवीयो मे भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

—c) D1 तद्वै; M3 तस्मात् (for तन्मे). Ñ2 सर्वं भद्र D6 G1 M3 नरश्रेष्ठ (for नरव्याघ्र). Ś1 D1.3 शृणुध्वं नरव्याघ्रौ (D3 °घ्र).—d) Ś1 D1-3 शंसतो मम, G g.k तव वसतः (for शंसतस्तव). Ñ1 शासतश्चोनघ (subst.).—For 15cd, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst.:

1277* यथैवमर्थं यथाऽभ्यासिदं मे भूयतां वच. ।

[D1 यथैवमाने. B2 यथा (for यथा-). V1 ते (for मे). Ñ2 B1.4 D5.7 श्रूयतु (for भूयतां).]

—After 15, Ś1 D1.3 ins.:

६७

पुरा राम महाबाहो महाबलपराक्रम ।
रूपमासीन्ममाचिन्त्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
यथा सोमस्य शक्रस्य सूर्यस्य च यथा वपुः ॥ १
सोऽहं रूपमिदं कृत्वा लोकवित्रासनं महत् ।
ऋषीन्वनगतान्राम त्रासयामि ततस्ततः ॥ २
ततः स्थूलशिरा नाम महर्षिः कोपितो मया ।
संचिन्वन्विविधं वन्यं रूपेणानेन धर्षितः ॥ ३
तेनाहमुक्तः प्रेक्ष्यैवं घोरशापाभिधायिना ।
एतदेव नृशंसं ते रूपमस्तु विगर्हितम् ॥ ४
स मया याचितः क्रुद्धः शापस्यान्तो भवेदिति ।
अभिशापकृतस्येति तेनेदं भाषितं वचः ॥ ५
यदा छित्त्वा भुजौ रामस्त्वां दहेद्विजने वने ।
तदा त्वं प्राप्स्यसे रूपं स्वमेव विपुलं शुभम् ॥ ६ G 3. 75. 6 B. 3. 71. 7 L. 3. 75. 6

1278* यथा मम पुरावृत्त रूपस्य च विपर्ययम् ।

[Ś1 [ब]स्य (for च)]

Colophon D2 om (cont. the Sarga) —*Sarga name* Ś1 कबन्धमहुष्कदन, Ñ1 D1 कबन्धदर्शन (D3 °नो), Ñ2 V B2.4 D3.7 कबन्धवध, B1 D2 कबन्धाख्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.2 om, Ñ2 D3.7 77, V1 74 V2 80 B3 78 Dg1 Dt1 Dm1 D5.6 T G M1.2 70 D1 75 D3 69 D4 73 M3 71 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

67

D2 continues the previous Sarga D1 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 Ś1 Ñ V B1.4 D5-6.7 om 1ab —a) G2 नम (for राम) —b) Dt1 D4.5 T1 G2 M2 पराक्रम (G2 °मं) (for °म) —c) Ś1 D1-3 T1 महद्भिन्त्य, V2 महा° (for ममा चिन्त्य) —cd) D2.3 पुरुषस्य (for शक्रस्य) Dt1 Dm1 D4.5 सूर्यस्य सोमस्य (for सोमस्य शक्रस्य) Ñ2 V1 transp सोमस्य and शक्रस्य V2 महाला B1 (marg also) Dt1 Dm1 D4.5 शक्रस्य (for सूर्यस्य) D1 G1.2 M2 transp शक्रस्य and सूर्यस्य V1 तु (for च) Ś1 D2.3 G1 M2 यथा पुन (D2 °रा) Ñ2 V B1.4 D5.7 महद्वपु, D4 तथा वपु, G (ed) बुद्धमत (for यथा वपु)

2 a) D2 स्वस्था (for कृत्वा) Ñ2 V B1.4 D4.7 रूप तु राक्षस कृत्वा —b) B2 विरामक D3 यथा (for महत्) —c) V2 उपागतान्, D4 वना°, G2 वस्तु° (for वन°) Ś1 D2 वारां, V B1.4 D4.7 दृष्ट्वा, D1 वार्ये (for राम) —d) Ś1 वजन्तर, V1 [स]त्र नित्यश, Ñ2 V B1.4 D4.7 सत्र (B1 च) सवश (B1.4 °च) (for ततस्तत) B2 भ्रामयामीति सवत

3 a) Dg1 स्थूलशिरो, D4 °शिरा (for °शिरा) Dt1 राम, D1 राजन् (for नाम) —b) Ś1 Dg1 D4 T1 कुपितो, Ñ2 V B1.2.4 D4.7 कोपको (for कोपितो) Ñ1 महान्, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 भूत (for मया) —Ś1 om 3cd —c) Ñ1 B4 Dg1 Dt1 Dm1 D3-4.5 C1 स विन्वन्, V B1.3 D1 Cm वि°, Cg as in text (for संचिन्वन्) D1-3 विविधान् (for विविधं) B2 (before corr as in text) वन्यं, D1-3 वन्यान् (for वन्य)

4 a) Ś1 हूहोन, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 समुद्र्य, Dg1 प्रक्ष्येव, D1.2 °व, D3 दृष्ट्वा (corrupt) L (ed) तेषाम (for प्रक्ष्येव) —b) Ñ1 B2 घोर (for घार) Ś1 D1-3 [स]नि शापिता (D2 °त) V1 °शपिता D2 शापिन (for °स नि धायिना) —c) Dt1 Dm1 एवं (for एव) —d) Ñ2 V B1.4 D4.7 [इ]ति (D3 [अ]) ति गर्हित, B1 [इ] ति हा हन (for विगर्हितम्) Ñ2 रूपमदनविन्यति

5 b) Ś1 M1 शा (Ñ1 स्व) पस्यान्त, Ñ2 V B1.4 D4.7 रूप° (for शापस्यान्तो) Ñ2 C1 भवन्विति, V2 V B1.4 D4.7 [S स्य मे भवेत्, D2 भविष्यति (for भवेदिति) —c) Ñ2 V B1.4 शाप, D2 C1 भवि°, Cs m g h t as in text (for भवि) V1 शापकृतस्य, D2 °शाप° (for शापकृतस्य) Ñ1 [इ]द, V1 [अ]ति (for [इ]ति) —V1 illeg for 5d —d) Ś1 D1.2 C1 [पु]न (for [इ]दं) Ñ2 V B1.3.4 D4.7 व्याहृत (for भाषित)

6 a) D2 [अ]भित्वा, M1 damaged (for छित्त्वा) —b) D1-3 निर्दहेद् (for त्वा दहेद्) Ś1 निर्दहेद्विजने वने, Ñ2 V B1.3.4 D4.7 घ (V B1.4 द्र)क्ष्यति त्वा महावने —c) D4 तदा (for तदा) Ś1 D1.3 स्व, V1 °व, D2 स (for त्व) D2 प्राप्स्यस D3 प्राप्यस (both sic) (for प्राप्स्यसे) Ñ2 V B1.3.4 D4.7 प्राप्स्यसि त्व त (V1 B2 म) द्रा रूप —Ś1 om (hapl) 6d–7c —d) D1.3 वद्, D2 स्वन् (for स्वम्) D1-2 रुचिर M1 विमल (for विपुल) Ñ1 स्वकेशकेश भ मव —After 6 Ñ2 V B1.3.4 D4.7 ins

1279* इत्युक्तस्यात्र च त घोरं महाकर्मसकोपन ।
प्रचरतो मम काकुत्स्थ वने वन्योपधायिन ।

[(L 1) B1 transp तु and त्र Ñ2 B1.3.4 ना (for त)]

G 3 75 24
B 3 71 7
L 3 78 9

श्रिया विराजितं पुत्रं दनोस्त्वं विद्धि लक्ष्मण ।
इन्द्रकोपादिदं रूपं प्राप्तमेवं रणाजिरे ॥ ७
अहं हि तपसोग्रेण पितामहमतोषयम् ।
दीर्घमायुः स मे प्रादात्ततो मां विभ्रमोऽस्पृशत् ॥ ८
दीर्घमायुर्मया प्राप्तं किं मे शक्रः करिष्यति ।
इत्येवं बुद्धिमास्थाय रणे शक्रमधर्षयम् ॥ ९
तस्य बाहुप्रमुक्तेन वज्रेण शतपर्वणा ।
सक्थिनी च शिरश्चैव शरीरे संप्रवेशितम् ॥ १०
स मया याच्यमानः सन्नानयद्यमसादनम् ।
पितामहवचः सत्यं तदस्त्विति ममाब्रवीत् ॥ ११
अनाहारः कथं शक्तो भग्नसक्थिशिरोमुखः ।
वज्रेणाभिहतः कालं सुदीर्घमपि जीवितुम् ॥ १२
एवमुक्तस्तु मे शक्रो बाहू योजनमायतौ ।
प्रादादास्यं च मे कुक्षौ तीक्ष्णदंष्ट्रमकल्पयत् ॥ १३
सोऽहं भुजाभ्यां दीर्घाभ्यां समाकृष्य वनेचरान् ।
सिंहद्विपमृगव्याघ्रान्भक्षयामि समन्ततः ॥ १४

7 Ś1 om 7abc (cf v.l. 6) —a) Ñ1 श्रियाना मध्यम, Ñ2 V B2.3.4 D5.7 श्रिया(D7 °तो)मा मध्यम, D1-4 श्रियाया (D2 श्रियो वै, D3 श्रियायाः [sic]) प्रथम (for श्रिया विराजित) G1 श्रिया विराजित पुत्रो —b) Ñ2 D1-4 M3 दनु सा, M2 °नां (for दनोस्त्व) D1-4 राघव (for लक्ष्मण) Ñ1 V B1.3 D6.7 दनु(Ñ1 °नोर्) नाम्ना च दानव, Dm1 दनोर्विद्धि सलक्ष्मण, G1 M1 दनोस्तु विन(M1 °नां विपु)र्लक्षण ॐ Cm श्रिय श्रिया विराजित दनो पुत्र विद्धि । यद्वा दनोर्दनुत्रदानवस्य श्रिय श्रीनाम्न पुत्र विद्धि मामिति शेष । "दनुर्नाम श्रिय पुत्र शापाद्राक्षसता गत" इति किष्किन्धाकाण्डे वक्ष्यमाणत्वात् । Ct मद्वा स्व विपुलमुक्तन श्रिया विराजित रूप प्राप्स्यस इति तेन आशिर्व्रिहिति सवन्ध । एवचूच मा दनो पुत्र विद्धीत्यन्वय । ' श्रिया विराजित पुत्र दनु त्व विद्धि लक्ष्मण " इति पाठान्तर यदा श्रिया श्रीनाम्नो दानवस्य पुत्र दनुनामानमित्यर्थ ॐ —c) Dm1 शापाद्रा G2 कोपाद् (sic) (for -कोपाद्) D1.2 प्राप्त, D7 om (for रूप) Ñ1 इन्द्रकोपादिरूप मे, D5 इक्ष्वाको यदिद रूप —d) D1.3 रूपम् (for प्राप्तम्) Ñ1 M2 पुनद्, Dm1 D2 G1.2 पुन (for एव) Ñ1 B3.4 D6.7 प्राप्त (B3 °म)नमवद्धि च, V1 प्राप्त चैवाश्रमस्यत, Ñ2 B1 प्राप्त तु मम विद्धि च(B1 तद्), D4 प्राप्तमेव रणे मया (sic) Cv cites as in text for "d

8 a) Ś1 च, L(ed.) प्राक् (for हि) —d) M3 यदा (for ततो) D1.3 मे (for मा), Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ततोऽहं पूर्णमानस

9 a) B1 यदा (for मया) M1 damaged for र्घमायुर्म —b) Dt1 D4 मा (for मे) D1 यम (for शक्र) —c) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.3.4.5 [ए,]ता, (for [ए वं]) M3 मादाय (for मास्थाय) —d) Ñ1 मतोषयम् (for मधर्षयम्)

10 a) D2 reads बाहुप्र in marg Ś1 Ñ2 V1 Dg1 Dm1 प्रमु(Ś1 °म)क्तेन (for प्रमु°) —b) Ñ1 वज्रमालि इतस्य म —c) Ś1 Ñ1 D1.2 सक्थीनि, B1(marg also) सक्थिनी Dt1 Dm1 D6 (marg gloss करिंदुरो) सर्वाणि (for सक्थिनी) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.4.7 म, Ñ1 om. (subm.) (for च). h(ed.) [च]ेव मुखा च (for शिरश्चैव) —d) Ñ1 म प्रवेशिता Ñ2 सवि°; V B1.3 D5 सन्यवेशयत्, D2 मे निवेशित, Dm1 D4.5 G1 °शितो, M1 °शिते (for संप्रवेशितम्) ॐ Cm शतपर्वणा शतधारेण। सक्थिनी इति साम्यशोभागलक्षणम् । ॐ

11 a) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तु(Ñ1 च) मा (for मया). Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 G1 Cm t याच्यमानोऽपि(G1 °नो मा), T1 याच° (sic), G2 प्रार्थ्यमान सन् (for याच्यमान सन्) Ñ1 स याच्यमानो मामेव —b) D4 यमसादने —c) Ñ1 D3 श्रुत्वा, Ñ1 V B1.3.4 D5.7 तथ्य (for सत्य) —Ñ1 illeg for d. —d) Ś1 D1-3 त्वयेति, Ñ1.2 Dg1 तदो° G2 तथा°, M1 तथा°, Ct as in text (for तदस्त्विति) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-5.7 च सो(Ś1 से, B1 मा) (for मम) —After 11, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins.

1250* एवभूतेन तु मया निरस्तेनाल्पतेजसा।
इदमुक्त सुरपतिः संधिं कृत्वा तदाञ्जलिम् ।

[(l 1) B1 D5.7 [अ]ल्पचता —(L 2) B1 दशोवे, G(ed.) [अ]ञ्जलि तदा (by transp) (for तदञ्ज°)]

12 a) Ś1 शक्र, G(ed.) शक्ये (for शक्तो) —b) Dg1 T भग्नस्कध, D1 °भ्रस्थि (sic), D2 °त्वस्थि (sic), M1 °* (damaged) थिप (for भग्नसक्थि). B1 शिरोमुख Dg1 D5 °रुह्, T °स्क (for शिरोमुख) ॐ Ct. भग्न सक्थिनी शिरोधरा च यस्य स तथा ॐ —c) Ñ V D1 Dm1 D4.5 G1 Cm t वज्रिणा (for वज्रेण) D4 G1 [अ]भिहत्य D4 हि हत (for [अ,भि°]) Ñ1 सकपे, Ñ1 काल (for काल) —D1 reads from अपि in 12d up to 14a in marg —d) Ñ1 मुहूर्तम् (for सुदीर्घम्). D1 इत D1 इह, L(ed.) उप (for अपि).

13 D1 reads 13 in marg. (cf. v.l. 12) —a) Ñ1 स मे, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 मया (for तु मे) D1 D6 म एव मुक्त शक्रो मे —c) M1 ददात् (for प्रादात्) Dt1 D4 तदा चा(D4 *)स्य Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 प्रादादास्य चास्ये मे(Ś1 च, D3 वै), Dg1 प्रददौ विपुल वक्त्र —d) Ñ1 नाक्ष्ण चैवम् (for तीक्ष्णदंष्ट्रम्) Ś1 D1-3 अभावहे(D3 °वहे) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 इदं महत् (for मकल्पयत्)

14 D1 reads 14a in marg (cf. v.l. 12). —b) Ś1 D1-3 समुद्योगिन्; Ñ V B1.3.4 Dg1 Dt1 D4-7 T1 G1.2

स तु मामब्रवीदिन्द्रो यदा रामः सलक्ष्मणः ।
छेत्स्यते समरे बाहू तदा स्वर्गं गमिष्यसि ॥ १५
स त्वं रामोऽसि भद्रं ते नाहमन्येन राघव ।
शक्यो हन्तुं यथातत्त्वमेवमुक्तं महर्षिणा ॥ १६
अहं हि मतिसाचिव्यं करिष्यामि नरर्षभ ।
मित्रं चैवोपदेक्ष्यामि युवाभ्यां संस्कृतोऽग्निना ॥ १७
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा दनुना तेन राघवः ।
इदं जगाद वचनं लक्ष्मणस्योपशृण्वतः ॥ १८
रावणेन हृता सीता मम भार्या यशस्विनी ।
निष्क्रान्तस्य जनस्थानात्सह भ्रात्रा यथासुखम् ॥ १९
नाममात्रं तु जानामि न रूपं तस्य रक्षसः ।
निवासं वा प्रभावं वा वयं तस्य न विद्महे ॥ २०
शोकार्तानामनाथानामेवं विपरिधावताम् ।
कारुण्यं सदृशं कर्तुमुपकारे च वर्तताम् ॥ २१

G 3 75 40
B 3 78 26
C 3 73 18

Ma 2 स(Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आ)कृष्य(Dt1 D4 °क्षिप्य)-स्मिन् (for समाकृष्य) Ś1 K̃ V B1 3 4 D1-3 5 7 महा(Ñ1 ✱ न[illeg])वने(B2 °न) G1 वने चरन् (for वनेचरान्) ✿ Cg सकृष्य आकृष्य ✿ —c) Ñ1 गजान्व्याल, Dg1 Dt1 D1-4 6 T1 G M1 सिंहद्वीप (D1 2 4 6 T1 °पि) Dm1 D3 सिंहान्द्विप (for सिंहद्विप) Ñ1 मृग✱✱न् (illeg) Dt1 -न्द°, D2 मृगान्व्यालान्, G(ed) मृगानृ°मान् (for मृगव्याघ्रान्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राजान्व्याघ्रान्मृगान्व्यालान्

15 D1 om 15 17 Ś1 D3 om 15-16 D2 om 15 —a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 च (for तु) —b) Ñ1 यदा वै राघवौ वने, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 यदा स राम लक्ष्मणौ —c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 छेत्स्यत, D3 छास्येते, G1 छेत्✱ ✱ (for छेत्स्यते) Ñ1 युवां छेत्स्यति ते बाहू —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

1281* अनेन वपुषा तात वनेऽस्मिन्राक्षसत्तम ।
यदा पश्यामि सबस्य ग्रहणं साधु रोचये ।
अवश्यं ग्रहणं रामो मन्येऽहं समुपैष्यति ।
इमां बुद्धिं पुरस्कृत्य देहन्यासकृताश्रम ।

[(l 1) M2 पुरुषाद् (for वपुषा) K(ed) पुत्र (for तात) —G2 damaged from साधु in l 2 up to अवश्य in l 3 —(l 3) Dm1 D8 T1 2 G M समुपेष्य(G1 °ष्य)ति (D3 °ति) D4 समुपैष्यति]

16 Ś1 D1 2 om 16 (cf v l 15) D4 om 16-17b —a) B3 सत्य (for स त्व) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कथंचित् (for राघव) —G2 damaged from 16c up to ना in 18b —c) M3 शक्तो (for शक्यो) V1 तथा, D3 यदा (for यथा) Ñ2 B3 D5 7 हन्तुं, V B1 2 D3 -थास्यम् (for -तत्त्वम्) —d) Ñ1 V2 B1 3 Dg1 Dm1 D3 5 G1 2 M एतदुक्त, Ñ2 B4 D5 7 प्रोक्तो वाक्य, V1 अहमुक्तो, Ck एव मुक्तं, Cg as in text (for एवमुक्तं) Ñ1 मया प्रभो, G(ed) दिवौकसा (for महर्षिणा)

17 D1 om 17 (cf v l 15) D2 om 17ab G2 damaged for 17 (for both cf v l 16) —a) Ś1 D3 2 इत (for अहं) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वाम्, Ñ1 D3 त (for हि) Ś1 Ñ Ñ2 B1 3 4 D5 7 मति(Ñ1 मति) साहाय्य (Ś1 °चिन्य) (for मतिसाचिव्य) —b) Ś1 Ñ2 V B1 4 D5 7 नरर्षभौ, Ñ1 न संशय (for नरर्षभ) —c) Ś1 D2 2 हित (for मित्र) Ñ2 (with hiatus) ते उपदेक्ष्यामि (for चैवोप°) —d) Ñ2 रघवाह, G1 2 M1(with hiatus) उभाभ्या M3 damaged (for युवाभ्यां) Ś1 D3 सस्कृतौ (for संस्कृतो) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भवतोरग्निनाग्निह ✿ Cm सवदा दाहोत्तर बुद्धिसाहाय्य करिष्यामि मित्र चोप देक्ष्यामि ✿

18 G2 damaged up to दनुना in 18b (cf v l 16) D6 reads 18-19b in marg —ab) Ñ2 V B2 3 4 D5 7 transp धर्मात्मा and दनुना Ś1 D1-3 रामलक्ष्मणौ (for तेन राघव) G2 मानवन्न स राघव (for b) —D1 om 18c —d) Dg1 (प्)र शृण्वत, Dt1 D6 च पश्यत (for [उ प] शृण्वत)

19 D6 reads 19ab in marg (cf v l 18) —ab) B1 सीता (for मम) Ś1 Ñ1 D1-3 पत्नी, B4 मम (for भार्या) —T1 2 transp सीता and भार्या Dt1 Dm1 D4 6 G1 भार्या सीता मम (by transp) —d) Ñ2 om यथा Ñ2 स्वय (for सुखम्) —After 19 V1 D4 ins

1282* एवमाख्याय नौ पत्नी गत स्वर्गं न संशय ।
[D3 एतद् (for एवन्) and मे (for नौ)]

20 a) B4 च (for तु) —G2 damaged for 20b —b) V1 रूप तस्य न (by transp) —After 20ab Ñ2 V1 B1 D5 7 read 23 —Ñ2 V1 B1 D5 7 om 20cd —c) Dg1 च (for वा) Ś1 Ñ1 V2 प्र(Ñ2 प्रु)वास वा, B4 प्रभावस्य, D1 प्रकाश वा (for प्रभाव वा) —d) Dg1 इय (for वय) Ś1 V2 D1 2 न वय तस्य (by transp) Ñ1 न विप्रकस्य रक्षस, B2 साधवस्य इति वा नय —After 20 V2 B3 4 read 23

21 a) Ś1 Ñ1 D1-3 च, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न, M1 हि (for वि) —Ñ2 V B3 4 D5 7 om 21c-22 —c) B1 कारुण्यात्, Dg1 D1 °ण्य, D1 शोभन (for कारुण्य) M1 वक्तुम् (for कर्तुम्) —d) Ś1 Dt1 Dm1 D1 2 4 6 G3 Cr t उपकारेण, Dg1 °रसु (for °र च) G1 वर्तितुं (for वर्तताम्) ✿ Cm उचित कारुण्य कर्तुं वक्तासस्माक सीता मार्गकृत्य ।, Ck उपकारेण परोपकारेण प्रवर्तताः प्रवर्तमानानस्मानाक्रम् ✿

G 3 75 0
B 3 71.24
L 3 78 19

काष्ठान्यानीय शुष्काणि काले भग्नानि कुञ्जरैः ।
धक्ष्यामस्त्वां वयं वीर श्वभ्रे महति कल्पिते ॥ २२
स त्वं सीतां समाचक्ष्व येन वा यत्र वा हृता ।
कुरु कल्याणमत्यर्थं यदि जानासि तत्त्वतः ॥ २३
एवमुक्तस्तु रामेण वाक्यं दनुरनुत्तमम् ।
प्रोवाच कुशलो वक्तुं वक्तारमपि राघवम् ॥ २४
दिव्यमस्ति न मे ज्ञानं नाभिजानामि मैथिलीम् ।
यस्तां ज्ञास्यति तं वक्ष्ये दग्धः स्वं रूपमास्थितः ॥ २५
अदग्धस्य हि विज्ञातुं शक्तिरस्ति न मे प्रभो ।
राक्षसं तं महावीर्यं सीता येन हृता तव ॥ २६
विज्ञानं हि महद्भ्रष्टं शापदोषेण राघव ।
स्वकृतेन मया प्राप्तं रूपं लोकविगर्हितम् ॥ २७
किं तु यावन्न यात्यस्तं सविता श्रान्तवाहनः ।
तावन्मामवटे क्षिप्त्वा दह राम यथाविधि ॥ २८
दग्धस्त्वयाहमवटे न्यायेन रघुनन्दन ।
वक्ष्यामि तमहं वीर यस्तं ज्ञास्यति राक्षसम् ॥ २९
तेन सख्यं च कर्तव्यं न्याय्यवृत्तेन राघव ।
कल्पयिष्यति ते प्रीतः साहाय्यं लघुविक्रमः ॥ ३०

---

22 Ñ2 V B3.4 D5.7 om. 22 (cf. v.l. 21).—ab) Ś1 B1 D1.3 T1.2 G1 M3 [आ]दाय (for [आ]नीय). B1 गत्वाव (for शुष्काणि) Ś1 D1-3 स(D1.3 प)रिभिन्नानि (for काले भग्नानि) Ñ1 Dg1 Dt1 D6 T3 M1 transp शुष्काणि and भग्नानि —c) Ś1 D1.2.3 G3 धक्ष्यावस्; D4 M3 °मि (for °मस्) Dt1 om. for वयं वीर Ś1 च वा (sic) D4 अहं (for वयं) B1 marg. for वीर —d) D1 शुभे, D6(marg. also) कक्षे (for श्वभ्रे). Ś1 कानने, Ñ1 कन्दरे, B1 कल्पयन् (for कल्पिते)

23 Ñ2 V1 B1 D5.7 read 23 after 20ab, while V3 B3.4 read 23 after 20 —a) V2 Dt1 G1 समाचक्ष्व —b) Ś1 Ñ1 V B1.2.4 D1-3(marg.) transp. येन and यत्र. V1 यादृशा, G2 चा° (for वा हृता) —c) Ñ2 D4 लघु त्वं. D3 भन्यत्रो (for अत्यर्थं) Ś1 D1.2 कुरु कार्यं मम(D2 °यंमया)न्यथो

24 a) Ś1 D1.3 च(D1 यद्) तद् (for दनुर्) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 वाक्य तद्(B3 °स्य)मुत्तोपमं, G3 दानवो वाक्य मुत्तमं; G(ed.) वाक्यं तत्करुणाक्षरं —c) Ś1 वचनं, Ñ1 Dm1 D1.2.3 G3 कुशलं, B3 कुशलो (for कुशलो) Ś1 स्वयत्त, Ñ1 Dt1 D6 Ct वक्ता, V2 D5.7 वाक्य, D2 (s)°क्यम, Cg as in text (for वक्तुं) —d) Ś1 D2 M1 इति (for अपि).

25 a) Ś1 D1-3 न हि, Ñ2 V B1 D5.7 नापि, B4 नाह (for नास्ति).—c) Ś1 न ता (for यस्तां) Ś1 ज्ञास्यामि, B1 °ति, Dt1 D6 वक्ष्यति (for ज्ञास्यति). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-3.5.7 त Ś1 ता (sic)) ज्ञास्ये. V1 वक्ष्ये त(by transp.) (for तं वक्ष्ये). —B1 reads 25d-26a in marg —d) Ś1 D1.3 स्व (for स्वं) —After 25, Dt1 D6 ins.

1283* योऽभिजानाति वक्ष्यत्वद्दृष्टे राम तत्परम् ।

26 B3 reads 26ab in marg. (cf. v.l. 25) —a) G(ed.) मेऽदग्धस्य (for मे°) Ś1 Dg1 D1-3.5 T3 G1 M3 तु, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 G3 न (for हि). Ś1 D2 विज्ञानं(D2 °नं), Ñ2 V3 T2 मे(T2 च) ज्ञातु (for विज्ञातुं) —b) Ñ1 नास्ति (for अस्ति) Ś1 D1.3 न मे विभो, Ñ1 मम प्रभो V2 V3 B1.4 D5.7 मत्प्रभो (for न मे प्रभो) —c) V2 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 M3 तु, B1 च (for तं). Ñ1 राक्षस स महावीर्यं. —d) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 G3 transp. सीता and येन. D1 [आ]हृता (for हृता) Ñ2 V B1 D5.7 दशान्, D2 वनं, D3 तथा (for तव). B4 बलाद्धृता

27 V1 om. 27ab —a) Ś1 Ñ1 D1-3 मे (for हि) Ś1 Ñ1 D1-3 परिभ्रष्टं, Ñ2 V3 B1.3.4 Dg1 Dm1 D5.7 G M1 मम भ्रष्टं (for महद्भ्रष्टं). —Ś1 om. 27bc B1 reads 27cd in marg —c) Ñ1 स्वदोषेण, V1 सु°, B1 स्वकृ°, D1.2 दुष्कृ° (for स्वकृतेन) B1 यथा (for मया). Ñ1 V B1.3.4 D5.7 प्राप्तो (for प्राप्तं) —d) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 योयं लोकविगर्हितः.

28 a) D4 वा यावन्(hypm.) (for यावन्). —c) D-(gloss) गर्ते (for अवटे). Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.5.7 क्षिप्त्वा (for क्षिप्त्वा). —d) Ñ1 वीर (for राम) Ñ1 यथाक्रमं (for °विधि).

29 Dm1 reads 29ab except दग्ध in marg —a) Ñ1 विदग्धोऽहं (for त्वयाहम्) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 न्यायेन, B1 रामेण (for अवटे) —b) Ñ1 त्वयाहं, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तथोय(D1 °ह, B3 °स्य) (for न्यायेन) Ś1 D1-3 राघवैव कामया. —c) Ñ2 V1 Dt1 Dm1 D5.7 तां(Dt1 Dm1 तं) महा, B1 त्वामहं, M3 [इ]दं तु त (for तमहं) —d) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 त वक्ष्यति, Dg1 T3 ते ज्ञा°, Dt1 D1 G1.3 V B1.3.4 D5.7 त वक्ष्यति, Dg1 T3 ते ज्ञा°, Dt1 D1 G1.3 पेत्स्यति (for तं ज्ञास्यति) Ś1 V1 D1 राघवं, Ñ2 D5.7 रावणं (for राक्षसम्)

30 a) L(ed.) चैव. —b) Cg L न्याय (for न्याय्य) —Ś1 om. (hapl.) 30c-31a. —c) Ñ1 G1 प्रीतिं, Dg1 Dt1 T3 वीरं, D4 प्राह (for प्रीतः) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 कल्पयिष्यति स ते वीर. —d) D1.2.3 T1 G1 -विक्रम (for °मः). Ñ2 V B3.4 D5.7 सा(V2 B3 स)हाय्यं(V2 °य्या°, D °स्य, सहा°), महा°(श्म, B1 साहाय्यकमर्दनं.

न हि तस्यास्त्वविज्ञातं त्रिषु लोकेषु राघव । | समन्तात्परिसृतो लोकान्पुरा वै कारणान्तरे ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

६८

एवमुक्तौ तु तौ वीरौ कबन्धेन नरेश्वरौ ।
गिरिप्रदरमासाद्य पावकं विससर्जतुः ॥ १
लक्ष्मणस्तु महोल्काभिर्ज्वलिताभिः समन्ततः ।
चितामादीपयामास सा प्रजज्वाल सर्वतः ॥ २
तच्छरीरं कबन्धस्य घृतपिण्डोपमं महत् ।
मेदसा पच्यमानस्य मन्दं दहति पावकः ॥ ३ G 3. 75. 52 B 3. 72. 3 L 3. 78. 32

31 Ś1 om 31[ab] (cf v.l. 30) —[c]) Ñ V B1.4 D1-3.6.7 G2 [स]विदितं, Dg1 M2 °ज्ञात (for [अ]विज्ञातं) B1 न ह्यस्त्यविदितं तस्य —[c]) Ñ Dt1 D4 T1.2 परिवृतो, V व्याप°, D1 °सृतान्, D2 °भृतान्, T3 प्राप्ति° (for परिसृतो) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-3.6.7 देशान् (for लोकान्) —[d]) Ś1 Ñ V B1.2.4 Dg1 D1-3.6.7 स बली (Dg1 तु वै) T1.2 Ck पुराम्यौ (for पुरा वै) Ñ1 कारणाद्दिवि, D1.2 कर° (for कारणान्तरे) —After 31, Ś1 D1-3 ins

1284* तमस्त्रिलोकिं मित्रं कृत्वा सीतामवाप्स्यसि ।

[D1 तद् (for तम्) Ś1 D3 अवाप्स्यथ (D3 °थ)]

while M2.3 ins

1285* महाबलस्त्वमितगतिर्महामना
दृढव्रतो मधुरकथः प्रतापवान् ।
समागतो वनऋषभेण धीमता
महात्मना जनकसुतामवाप्स्यसि ।

[(l. 1) M2 महात्मना —(l. 3) M2 वानरर्षभेण]

Colophon Ś1 Ñ V1 B1.4 D1.2.4.6.7 om —*Kanda name* V2 B2 Dg1 Dt1 D3.5 T G M1.2 अरण्य(V2 °धर्म)काण्डे —*Sarga name* V2 B2 D2 कबन्धवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) B1 om, V2 81, Dg1 Dt1 Dm1 D5.8 T G M1.2 71, D4 80, M3 72 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः.

68

Ś1 Ñ V1 B1.4 D1.2.4.6.7 continue the previous Sarga. D3 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) B1 lacuna for तौ. Ñ1 तेन (for वीरौ) —[b]) Ś1 D1-3 M3 नरोत्तमौ (for नरेश्वरौ). Ñ1 V B1.2.4 D6.7 तेनापि (B2 कृतार्थौ) रामलक्ष्मणौ —[cd]) T1.2 प्रदरम् (for प्रदरम्) Ś1 D1-3 गिरिप्रतिममादीप्य (for [c]) Ñ2 V B1.2.4 D6.7 गिरिप्रस्तरमारोप्य कबन्धं समुपेयतुः —After 1, Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-3.6.7 ins

1286* काष्ठनिर्मथनाद्वह्निं जनयित्वा महाबलौ ।
कबन्धसदृशं कृत्वा चक्रतुस्तौ चितां तदा ।

[(l. 1) Ś1 D1-3 -सजननाद्, B1 D7 निर्मथनाद् (for निर्मथनाद्) B2 ज्वालयित्वा (for जनयित्वा) —(l. 2) Ś1 D1.2 बाहोश्चक्रतुः, D3 वाडे कृत्वा (for चक्रतुस्तौ)]

while G1 M1(*inf lin sec m*) ins after 1

1287* भ्रातृयेन कृत्वा महतीं चितां गिरिगुहोपमाम् ।
ततः कबन्धमारोप्य चितां ज्वलिततेजसौ ।
बाहू च सुमहाबाहुर्घ्नन्तौ पर्वतविस्तृतौ ।

[(l. 1) M2 गिरिवरोपमां (for °गुहोपमाम्) —(l. 3) M1 °विस्तरौ (for °तौ)]

2 [a]) D2 दह्यमानो (for लक्ष्मणस्तु) —V1 om (hapl ?) 2[cd] —[c]) T1 चितिम् (for चिताम्) Ś1 प्रदीपयामास, M1 भारो° (for मादी°) —[d]) B4 स (for सा) G2 सर्वदा (for °तः) Ñ1 V2 B1.2 प्रजज्वाल च सर्वशः (Ñ1 सार्चिषा, V2 सर्वतः) D1 प्रजज्वाल समन्ततः —After 2, G1 M1(*inf lin sec m*) ins.

1288* तां प्रेक्ष्य सर्वतो दीप्तां चितां दृढधनुर्धरः ।
उत्स्मयमानो दृढ वाक्यं राघवं लक्ष्मणोऽब्रवीत् ।
दृष्टो जटायुः पूर्वं तु सीतामन्वेषता त्वया ।
अथ द्वितीयो निर्दग्धस्तृतीयं किं नु पश्यसि ।
महाशिरःपरस्याथ कबन्धस्य महान् । [5]
अन्तरिक्षे महोल्कामिरारूणोरस सहस्रशः ।

[(l. 2) M2 रामे वा (for राघव) —(l. 3) M2 पूर्वस (for पूर्वं) —(l. 5) M2 [स]हस्र (for महान्)]

3 [b]) B1 मृत°, D2 धन (for घृत) G2 तुल्य (for महत्) —[c]) Ñ2 V B1.2.4 D6.7 मेदसः, Cm; G; as in text (for °सा). Ś1 D1-3 सिध्यमानस्तु, Dm1 पच्यमानस्य (for पच्यमानस्य) —[d]) Dt1 D5.8 Ct दहत (archaic) (for °ति) Ñ1 ददाहाग्नि शनैः शनैः

G 3 75.33 B 3 72 4 L 3 78 33 स विधूय चितामाशु विधूमोऽग्निरिवोत्थितः ।
अरजे वाससी बिभ्रन्माला दिव्या महाबलः ॥ ४
ततश्चिताया वेगेन भास्वरो विरजाम्बरः ।
उत्पपाताशु संहृष्टः सर्वप्रत्यङ्गभूषणः ॥ ५
विमाने भास्वरे तिष्ठन्हंसयुक्ते यशस्करे ।
प्रभया च महातेजा दिशो दश विराजयन् ॥ ६
सोऽन्तरिक्षगतो रामं कबन्धो वाक्यमब्रवीत् ।
शृणु राघव तत्त्वेन यथा सीतामवाप्स्यसि ॥ ७
राम षड्युक्तयो लोके याभिः सर्वं विमृश्यते ।
परिमृष्टो दशान्तेन दशाभागेन सेव्यते ॥ ८
दशाभागगतो हीनस्त्वं राम सहलक्ष्मणः ।
यत्कृते व्यसनं प्राप्तं त्वया दारप्रधर्षणम् ॥ ९
तदवश्यं त्वया कार्यः स सुहृत्सुहृदां वर ।
अकृत्वा न हि ते सिद्धिमहं पश्यामि चिन्तयन् ॥ १०
श्रूयतां राम वक्ष्यामि सुग्रीवो नाम वानरः ।
भ्राता निरस्तः क्रुद्धेन वालिना शक्रसूनुना ॥ ११

4 ^{a}) Dg1 T3 स विहाय, D5 सविधूय (for स विधूय) —^{b}) G1 स्थित (for [उ]त्थित) Ś1 D1.3 विधूमो निक्षिपे क्षण. V1 प्रबभौ स्व**पम (illeg.) V2 V B1.3.4 D5.7 भूत्वा चाग्निनिक्षेपेक्षण —B1 om 4^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3 वस्त्र विरजसी. Ñ2 V B3.4 D6.7 विमले वाससी, M1 अनरे वाससी. Cr k विरज वाससी, Cm g t as in text. Ñ1 चित्र (for बिभ्रन्) —^{d}) D3 T1.2 माल्यं दिव्यं, D4 माल्या दिव्यान्, G1 दिव्यमाल्य (for माला दिव्या) Ś1 Ñ2 V B3.4 D2.6.7 माल्यं सातानिकी (B3 D2 °का) मपि, Ñ1 ** (illeg.) सातानिकीं दधन्, D1 माल्यं सन्तानकीमपि, D3 माल्यमन्स्तानकीमपि

5 Ś1 Ñ1 D1.3 om 5^{ab} —^{a}) B3 चितायां (for °या) —^{b}) V1 भासुरो (for भास्वरो). V1 विरजोम्बर, B1 Dg1 D5.7 G2 विरजाम्बर. Dm1 D4.8 G1.3 M विमलाम्बर —^{c}) Ś1 V1 D1.3 [उ]त्पपात सहृष्ट, V2 V B3.4 D5.7 तदा (D7 °दा) हृष्ट (for [आ]शु सं°) —^{d}) Ś1 D1.2 सर्व, B3 स तु (for सर्व) Ś1 V V B3.4 D1-3.5.7 भूषित (for भूषण)

6 ^{a}) Ñ2 V B3.4 D5.7 सत्वरे (for भास्वरे) D3 तुष्ट (for तिष्ठन्) —^{b}) Ś1 V B3.4 D1.2 मनोरमे, Ñ1 प्रभाकरे, Ñ2 D5.7 मनोहरे (for यशस्करे) —^{c}) Ś1 Ñ1 स (for च)

7 ^{ab}) V1 B3.4 [अ]न्तरीक्ष (for °रिक्ष) D4 [आ]गतो Dg1 Dt3 Dm1 D4.8 T3 M3 transp. रामं and वाक्यम् —^{d}) Dm1 D8 यथाप्स्यसि (for °सि) Ś1 Ñ2 V B3.4 D1-3.5.7 सीतां योधिगमिष्यसि, Ñ1 यथा प्राप्स्यसि मैथिलीं —After 7, Ñ2 V B3.4 D5.7 ins.

1289* पम्पा नामाश्रितो वापी तस्याश्चाभ्यागतो गिरिः ।
ऋष्यमूक इति ख्यातो वने वसति तस्य च ।
सुग्रीव इति विख्यातः कामरूपो महाबलः ।
सोऽभिगम्यश्च पूज्यश्च कर्तव्यश्च प्रदक्षिणम् ।

[(L 1) Ñ2 नयाश्रितो, D5.7 नाम्ना श्रितो (for नामाश्रितो) V B1 तस्य (for तस्) G(ed.) तस्याश्चाभिगतो गिरिः (for the post. half) —(L 2) V1 B1 स (for च) —(L 3) V2 B1 वानरो (for °पो) —(L 4) B3 यो (for श्च) B3 स्वर्हिता]

—After 7 D3 reads 10^{ab}

8 Ś1 D1.3 om 8-9. B1 om 8-9^{b} —^{a}) V1 पस्तु चयो (sic) D7 पट वाक्यो (for षड्यु°) —^{b}) L(ed.) सत्य (for सर्वं) V1 विमृशित (for विमृश्यते) Ñ1 न चैव परिदृश्यते (sic) D3 वै सर्वं परामृश्यते —^{c}) Ñ1 D3 परिदृष्टो (D3 °मृष्ट) दशान्तानां Cr(p) k (p) परिमृष्टो दशान्तेन, Ct r m g t as in text. G(ed.) परामृष्टो दशान्ते ता. Ñ2 V B3.4 D5.7 परामृश्य (V2 °श्यो) दशान्ते वा (B1 तु D7 om. hapl.) —^{d}) V1 दशाभोगेन D4 °भागो न (sic) (for °भागेन) Ñ2 V B3.4 D5.7 सतत (for सेव्यते) Ñ1 दशा * द्रक्ष्यसि प्रभो

9 Ś1 D1.3 om. 9. B1 om 9^{ab} (for both, cf. v.l. 8) —^{a}) V1 D3 स दशाभागतो हीनस्, V2 V B3.4 D5.7 ता दशाभागगतो हीना —^{b}) Dg1 Dt3 D4 T त्वं हि राम सलक्ष्मण (!) Cr m k हे राम सलक्ष्मणस्त्व हान । (!) Ct राम सलक्ष्मणस्त्व दशाभागगत (!), Ct यतस्त्वं सलक्ष्मण एव हीन (!) —^{d}) V1 भार्या, D4 (before corr. as in text) वीर (for दार) G1.2 Cr प्रधर्षणात्. V2 V B3.4 D5.7 त्वया भार्या (V2 सीता) पहारण

10 D3 reads 10^{ab} after 7 —^{a}) V1 illeg. V2 V B1.3.4 Dg1 D4.5.7 G1.2 M3 Cr k कार्यं, Cm g t as in text (for कार्यः) Ś1 D1-3 त (D3 य) त् तैत्री त्वया कार्या —^{b}) D3 य सुहृत्, D4 om. G2 सुहृत्य (for स सुहृत्) Ñ1 D1.2 वर (D3 °र) V1 स सुहृत्सहवाधव, V2 V B1.3.4 D5.7 सुनहृत् (D5 in marg.) सुहृदा वच —^{c}) T1.2 हि न (by transp.) B3 स (for न) V1 सिद्धि, M3 lacuna (for सिद्धिम्) —^{d}) V1 सोऽहं (for अहं)

11 ^{a}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 स तु त V2 शृणुत (for श्रूयतां) D4 नाम (for राम) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 L(ed.) धर्मात्मा, V1 D3 धर्मात्मन्, L(ed.) धर्मज्ञ (for वक्ष्यामि) —^{b}) D3.4 वानरेश्वर (for नाम वानर) —After 11, Ś1 D1-3 ins.

1290* सोऽभिगम्यश्च पूज्यश्च कार्यं त स समाचर ।
[Cf. L 4 of 1289*. D3 स कार्यं त (by transp.).]

ऋष्यमूके गिरिवरे पम्पापर्यन्तशोभिते ।
निवसत्यात्मवान्वीरश्चतुर्भिः सह वानरैः ॥ १२
वयस्यं तं कुरु क्षिप्रमितो गत्वाद्य राघव ।
अद्रोहाय समागम्य दीप्यमाने विभावसौ ॥ १३
न च ते सोऽवमन्तव्यः सुग्रीवो वानराधिपः ।
कृतज्ञः कामरूपी च सहायार्थी च वीर्यवान् ॥ १४
शक्तौ ह्यद्य युवां कर्तुं कार्यं तस्य चिकीर्षितम् ।
कृतार्थो वाकृतार्थो वा कृत्यं तव करिष्यति ॥ १५
स ऋक्षरजसः पुत्रः पम्पामटति शङ्कितः ।
भास्करस्यौरसः पुत्रो वालिना कृतकिल्बिषः ॥ १६ G 3 75 68 B 3 72 21 L 3 78 47

12 a) G3 गिरिवर (for °रे) —b) D4 -पर्यंत (for पर्यन्त) Ñ1 पद्माकाननमण्डिते ॐ Ch. पम्पापर्यन्त शोभित स्थाने ॐ—V1 om 12cd —c) Ś1 सर्वसत्त्वात्मवाञ्शूरश्च, Ñ1 वसते स महाशूरः, Ñ2 V3 B1.3.4 D1-3.5.6 स(B4 D3 स) वसत्यात्मवाञ्शूरः —d) Ś1 Ñ1 D1.2 वानरैः सह (by transp) D4 सचिवैः सह —After 12, Dg1 Dt1 Dm1 D1.6.8 S ins

1291* वानरेन्द्रो महावीर्यस्तेजोवानमितप्रभः ।
सत्यसंधो विनीतश्च धृतिमान्मतिमान्महान् ।
दक्षः प्रगल्भो द्युतिमान्महाबलपराक्रमः ।
भ्राता विवासितो वीर वालिना स महाबलः ।
स ते सहायो मित्रं च सीतायाः परिमार्गणे ।
भविष्यति हि ते राम मा च शोके मनः कृथाः ।
भवितव्यं हि यच्चापि न तच्छक्यमिहान्यथा ।
कर्तुमिक्ष्वाकुशार्दूल कालो हि दुरतिक्रमः ।
गच्छ शीघ्रमितो वीर सुग्रीवं तं महाबलम् ।

[(l 1) Dt1 D4 तेजस्वी, T2 तेजसा, G3 तेजस्वान् (sic) Cv m g k t as above (for तेजोवान्) Dt1 T2 चामित (for अमित) —(l 2) Dg1 स्मृतिमान् (for धृति°) —(l 4) T2 राम G1.2 वीरो (for वीर) Dt1 D6 महात्मना (for °बलः) —M3 damaged from विवासितो in l 5 up to च in l 6 —(l 6) D6 त्व (for च) —(l 7) M3 mostly damaged for the prior half D6 तत्र (for यच्च) —(l 8) D6 M3 [s]पि (for हि) —(l 9) T2 G3 M1.3 राम (for वीर)]

13 a) Ś1 D1-3 कुरु तं (by transp) Ñ1 वयस्यं कुरु तं वरम्, B4 सुसहायं कुरु क्षिप्रम् —Dm1 reads b in marg —b) Ś1 D1.2 इति कृ(D2 ग)त्वा (for इतो गत्वा) Dg1 T2 कृ, D2 om (for [ग]त्वा) —After 13ab, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

1292* तत्सहायस्य पश्यामि तव कार्यविनिश्चयम् ।
तस्मात्त्वमरसरार्थं त्वं द्रुतं व्रज सुव्रतम् ।

[(l 1) B3 तत (hypm) (for तव) —(l 2) B4 द्रुतम्]

—c) Ñ1 अद्रोहेण B1 असहायः G(ed) अद्रोहाय (for अद्रोहाय) B3 समागत्य

14 a) Ñ1 न च ते नः V3 न स्पर्धो हि V2 एष न हि (for न च ते सो) —b) D3 सुग्रीवो (for सुग्रीवो) Ś1 वानरोत्तमः Ñ1 V D1-3 °तोपि सन्, Ñ2 B1.3.4 D5.7 °रो यथा, M3 °रषभ (for °राधिप) ॐ Cg स च सुग्रीव ते त्वया नावमन्तव्य ॐ—After 14ab V2 ins

1293* नीचबुद्ध्या विनिश्चित्य सम्प्रधार्य गुणाः *।
चिकीर्षन्त्स्वकार्याणि नरः कुर्वीत वा न वा ।

—V2 cont while Ś1 D1-3 ins after 14

1294* देशकालौ सहायाश्च स्वशक्तिं च बलाबले ।
विन्त्य सञ्चिन्त्ययानस्तु नानार्थानुपपद्यते ।
इदं त्ववश्य कर्तव्यं युवाभ्यां पुरुषर्षभौ ।
वानरेन्द्रो नरेन्द्राभ्यां स कार्य सचिवः सखा ।

[(l 1) D2 देशकाल- (for °लौ) ☞ V2 illeg from the post half up to 3 69 33b D1 शक्तिमांश्च बलाबल (for the post half) —(l 2) D1-3 सचिंतयन्कार्य(D3 °र्य)(D2 °र्यं) (for °यानस्तु) D1 नानार्थम् D2 नानर्थम् L(ed) नानर्थान् (for नानार्थान्) D2 नालर्थमुपलभ्यते (for the post half) —(l 3) Ś1 पुरुषोत्तमौ (for °र्षभौ) —(l 4) D1 सत्कार्यं स च वो सखा, D2 स च कार्यश्च वो मता (for the post half)]

15 a) M3 शक्यो ह्यपि Cvp शक्तो ह्यद्य (for शक्तौ ह्यद्य) Dg1 तयाः (for युवां) —b) D1 M3 यस्य (for तस्य) ॐ Cm शक्तोऽस्यद्य तथा कर्तुं कार्यं तस्य चिकीर्षित इति पाठ ॐ—For 15cd Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.5.7 subst

1295* स हि शक्तो वशी कर्तुं कार्यं ते हरिपुंगव ।

[Ñ1 D5.7 स च D1 अपि (for स हि) Ś1 Ñ1 बली (for वशी) Ś1 कार्यार्थं D2 कार्यं तद् (for कार्यं ते) B3 हरिपुंगव]

—D6 reads cd in marg —c) Ś1 D1.2 अकृतार्थ कृतार्थश्च —d) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 कृत्य(Ś1 कार्यं) ते स, Ñ2 D5.7 स कृत्यं ते Dt1 D6 तव कृत्यं (by transp) D1.2 कार्यं वा स, D3 स ते कृत्यं, Ct तव कार्यं (for कृत्य तव) —After 15 Ś1 D1-3 read 21

16 a) G1 M1.2 ऋक्षस्य (for ऋक्ष) Ś1 वानरो वानरैः पंपाम्, Ñ1 तत्र गच्छ महाबाहो। Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 स वानरवर श्रीमान्(D1.2 पंपाम्) D4 पुत्रोऽक्षरजस पंपाम् —b) Ñ1 पंपानिलय (for °मटति) Ś1 भ्रम्यैति हि विशंकितः, D1.3 अटत्यतिविशंकितः, D2 भटते विरार्ष° ॐ Cr शङ्कितः पिवि। वालिनेति शेषः ॐ—c) Ś1 D1.2 [आ]त्मज सूरो (for [औ]रस पुत्रो) —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 कृतविग्रह (for °किल्बिषः)

G 3 75 69 B 3 72 21 L 3 78 47

संनिधायायुधं क्षिप्रमृष्यमूकालयं कपिम् ।
कुरु राघव सख्येन वयस्यं वनचारिणम् ॥ १७
स हि स्थानानि सर्वाणि कार्त्स्न्येन कपिकुञ्जरः ।
नरमांसाशिनां लोके नैपुण्यादधिगच्छति ॥ १८
न तस्याविदितं लोके किंचिदस्ति हि राघव ।
यावत्सूर्यः प्रतपति सहस्रांशुररिंदम ॥ १९
स नदीर्विपुलाञ्शैलान्गिरिदुर्गाणि कन्दरान् ।
अन्विष्य वानरैः सार्धं पत्नीं तेऽधिगमिष्यति ॥ २०
वानरांश्च महाकायान्प्रेषयिष्यति राघव ।
दिशो विचेतुं तां सीतां त्वद्वियोगेन शोचतीम् ॥ २१
स मेरुशृङ्गाग्रगतामनिन्दितां
प्रविश्य पातालतलेऽपि वाश्रिताम् ।
प्लवंगमानां प्रवरस्तव प्रियां
निहत्य रक्षांसि पुनः प्रदास्यति ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

---

17 Ñ1 mostly illeg for ^{a} —^{a}) Ñ2 D5 7 स निधाय (for संनि°) D3 [आ]युधश्रेष्ठम् D1 स त न(ा)युध क्षिप्रम् —^{b}) Ñ1 D1 प्रति (for कपिम्) Ś1 D2 ऋष्यमूकाय संप्रति, D3 ऋष्यमूकाश्रम प्रति —After 17^{ab}, Dt1 reads 18^{cd} —Ś1 om 17^{cd} —^{c}) Ñ1 सौभ्रेन (for सख्येन) —^{d}) G(ed) वानराधिप (for वनचारिणम्)

18 ^{ab}) Ñ1 वै (for हि) D1 ज्ञास्यति (for स्थानानि) Ś1 कृत्स्नानि, B1 3 का र्त्स्नेन, D1 2 दिव्यानि (for सर्वाणि) B1 जानाति, B2 lacuna D1 कानन (for कार्त्स्न्येन) Dt1 D6 transp सर्वाणि and कार्त्स्न्येन Ś1 Ñ1 D1-3 हरिपुंगव, Dm1 D4 8 G2 3 M कपिपुंगव (for कपिकुञ्जर) —Dt1 reads 18^{cd} after 17^{ab} —^{c}) B1 वसा (for नर) Ś1 मांसाशिन (for °ना) Ś1 लोक V1 G1 M2 लोकान् (for लोके) —^{d}) Dm1 D6 G1 नैपुण्यम् (for °ण्याद्) G2 अधिगच्छतु Ś1 D1-3 निपुण (D1 नैपुण्य) स्त्विह वे त्स्यति, Ñ1 नैपुण्येनाधिगच्छति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नैपुण्येनोपलप्स्य (B2 °भ्य) ते

19 ^{ab}) Dg1 T3 तस्य न (by transp) —After 19^{a} Ñ2 wrongly repeats 18^{d}–19^{a} Ñ2 V1 B3 4 D5 7 T3 G1 2 [इ]ह, B1 इ, Dg1 च, Ct as in text (for हि) Ś1 D1-3 [इ]ति मे मति (for हि राघव) Ñ1 न पश्यामि हि त लोके किंचिदन्य हि तादृश —After 19^{ab}, Ś1 reads 22^{ab} (followed by 1299*) —D2 om 19^{c}–20^{d} —^{d}) Dt1 D6 परंतप (D8 °प) Dm1 D1 4 T3 G1 2 M3 °दम (for अरिंदम) —After 19 B1 3 4 ins

1296* तावदेव सह भ्रात्रा गच्छ त्व रघुनन्दन ।

[B1 सुनन्दन]

20 D2 om 20 (cf v l 19) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 विविधान् (for विपुलान्) —^{b}) Ś1 D3 वन (for गिरि) Ñ1 पर्वतांश्चैव कन्दरान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 गिरीणां कन्दराणि च, D1 सदुर्गाणि वनानि च —Ñ1 illeg from ष्य in ^{c} up to ते in ^{d} —^{c}) Ś1 B1 3 4 D1 M2 अन्विष्यन्, T2 3 अन्वीक्ष्य, G3 विचेष्य (for अन्विष्य) Ñ2 सा परै (for वानरै) —^{d}) Ñ1 [s]भि (for sधि) —After 20, Ś1 V1 (after 21) D1 3 ins

1297* महीं प्रजानाति हरिप्रवीर
स्थानानि सर्वाणि च राक्षसानाम् ।
भ्राता निरस्त पृथिवीं विचिन्व
किं सत्य ज्ञास्यति यत्र सीता ।
वनानि शैलान्सरितश्च सर्वा [5]
बिलानि रावन्गिरिकन्दराश्च ।
स्वयं विचिन्वन्सचिवैश्च युक्तै
र्विचिन्वता सोऽप्यधिगन्तुमीश ।

[(l 1) D3 स हि (for महीं) Ś1 V1 विजानाति —(l 4) V1 त शुचि (for ज्ञास्यति) —(l 5) Ś1 सर्वा (for शैलान्) D3 transp शैलान् and सर्वा —(l 6) V1 वनानि शैलांश्च दरीश्च घोरा, D3 सर्वाणि राजन्गिरिकंदराणि L(ed) वनानि सवान्नदीश्च सर्वा —(l 7) Ś1 अथ विचिन्वन्प्लवगै सगेतो V1 भ्रमयरिश्च मुदा ददर्श D1 स्वय विचिन्वन्तु दिशा सुधुर्यैर् —(l 8) D3 [अ]पिगम्य सीता (for °गन्तुमीश) V1 विचिन्वमाना-धिगतुमीश (sic)]

21 Ś1 D1-3 read 21 after 15 —^{a}) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 महावीर्यान्, Dm1 D6 M1 °भागान् (for °कायान्) —^{b}) Ñ1 सर्वत, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वानर (for राघव) —^{c}) Ñ1 सीता च (for तां सीता) —^{d}) Ś1 D2 3 यद् (for त्वद्) Ś1 D2 यावसि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कर्पिता D1 3 शोचसि (for शोचतीम्) —After 21 V1 ins 1297* while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1298* गमिष्यति वरारोहा निर्मला रावणालये ।

[Dg1 Dt1 D6 T3 अन्वेष्यति, Dm1 G3 गमिष्यति T1 3 G3 स ज्ञास्यति (for गमिष्यति) Dg1 Dt1 D4 6 T3 M1 मैथिली (for निर्मला) ꣸ Ck t रावणाख्ये शोचन्तीमिलकन्य ꣸]

22 Ś1 reads 22^{ab} (followed by 1299*) after 19^{ab} Ñ1 illeg from निहिता in ^{a} up to ^{d} —^{a}) B1 3 B3 D5 7 सुमेरु (for स मेरु) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 प्रमथ्य (for प्रविश्य) Dg1 पातालमुखे B1 D1 3 वा स्थिता, Dt1 D6 7 8 चाश्रिता (for वाश्रिताम्) —After 22^{ab}, Ś1 ins

६९

निदर्शयित्वा रामाय सीतायाः प्रतिपादने ।
वाक्यमन्वर्थमर्थज्ञः कबन्धः पुनरब्रवीत् ॥ १
एष राम शिवः पन्था यत्रैते पुष्पिता द्रुमाः ।
प्रतीचीं दिशमाश्रित्य प्रकाशन्ते मनोरमाः ॥ २
जम्बूप्रियालपनसाः प्लक्षन्यग्रोधतिन्दुकाः ।
अश्वत्थाः कर्णिकाराश्च चूताश्चान्ये च पादपाः ॥ ३
तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा च तान्बलात् ।
फलान्यमृतकल्पानि भक्षयन्तौ गमिष्यथः ॥ ४

G. 3. 76. 4
B. 3. 73. 6
L. 3. 79. 4

1299* आनेष्यते नात्र विचारकारणं
महाबलो वानरपुंगवो हि सः ।

—c) Dg1 T2 अधिपस्; Dt1 Dm1 D6,8 G3 M1 कृपयन् (for प्रवरस्). D2 ततः (for तच). —d) Ś1 Ñ2 V1 B1,3,4 D1-3,5,7 निरस्य (for °हृत्य). Ñ2 V1 B1,3,4 D3,5,7 अथ (for पुनः).

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 सीतालाभोपदेशः; Ñ1 कबन्धदर्शनं; Ñ2 V1 B1,3 D3,5,7 कबन्धवाक्यं; B4 कबन्धोपदेशः; D1,2 सीतालाभोपायवर्णनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ2 B1,3 D2,3 om.; Ñ1 D5,7 78; V1 75; B4 D5 79; Dg1 Dt1 Dm1 D6,8 T G M1,2 72; D1 76; M3 73. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

69

☞ V2 illeg. up to 33b [cf. v.l. 1294*]. D3 begins with ॐ; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नमः.

1 a) V2 स निवेद्याथ; Dt1 D6 दर्शयित्वा तु; D1,2,4,8 T1,2 G M Cv विदर्शयित्वा; Cm.g as in text (for निदर्शयित्वा). Ś1 Ñ1 रामं तु; D1-3 रामस्य (for रामाय). Ñ2 B1,3,4 D5,7 निवेद्याथ स रामस्य. —b) Ś1 प्रतिपादनं; V1 Dt1 D2,8 T1 Cr.k.t परिमार्गणे (D2 °णं); D1 °लाभने; D2 T3 प्रतिमार्गणे; Cv.m.g as in text (for प्रतिपादने). —c) M3 रामम् (for वाक्यम्). Ñ2 B1 D5,7 अन्वयंतत्त्वज्ञः; V1 अर्थार्थतत्त्वज्ञः; B3 अर्थंसुतत्त्वज्ञः; B4 अन्यच तत्त्वज्ञः; D1 अन्वर्थसंयुक्तः; M3 अन्वर्थमन्वर्थः (for अन्वर्थमर्थज्ञः). ⊛ Ck: दर्शयित्वेत्यादि; Ct परिमार्गणे उपायं दर्शयित्वा पुनर्वाक्यमब्रवीत्. ⊛

2 a) Ñ1 V1 B1,3 D5,7 ततः; B4 मतः; Dm1 D6 G3 गिरिः; Cg.t as in text (for शिवः). —b) Ś1 ये स्थिमे; Ñ2 V1 B1,3 D5,7 येनैते; B4 येन ते; Dg1 यत्र ते; D1-3 येनेमे; D4 यत्र मे; T2 यत्रते; G1 यत्रेमे (for यत्रैते). Ñ1 येथवा (sic); D2 G3 M1 पुष्पित- (for पुष्पिता). —c) M3 उदीचीं. Ś1 D1-3 आस्थाय (for आश्रित्य). —d) V1 B1,3 मनोहराः; Dg1 marg. (for मनोरमाः). —After 2, G2 ins. l. 2–3 of 1300*.

3 a) Dg1 T M1,2 Cm -पनस- (for -पनसाः). Ś1 Ñ1 V1 B1,3,4 D1-3,5,7 विस्ताः प्रि(Ñ2 V1 B3,4 पि)याला:(Ñ1 illeg. from याला: up to b; D1 °क)पनसाः. —b) Dt1 D6,8 न्यग्रोधप्लक्ष- (by transp.). Ś1 D1-3 -विल्वकाः (for -तिन्दुकाः). —c) Dm1 D6 M3 अश्वत्थ- (for अश्वत्थाः). —d) Ś1 D2,3 मधूकाश्चम्रचन्दना- (D3 °चन्दनः); Ñ1 चूतान्ये च सहस्रशः (sic); Ñ2 V1 B1,3,4 D5,7 मधूका वर्णाः (V1 धवाः, D5,7 धव)चंदनाः (B3 [marg. also] वंजुलाः). —After 3, Dg1 Dt1 Dm1 D6,8 T G1,2 M1,2 ins.; G3 ins. l. 1 after 3 and l. 2–3 after 2:

1300* धन्वना नागवृक्षाश्च तिलका नक्तमालकाः ।
नीलाशोकाः कदम्बाश्च करवीराश्च पुष्पिताः ।
अग्निमुख्या अशोकाश्च सुरक्ताः पारिभद्रकाः ।

[(l. 1) T2 धन्वनागाख्य- (for धन्वना नाग-). Dt1 Dm1 D6 G3 M1 नक्तमालिकाः. —(l. 3) T1,2 सरक्ताः (for सु°). D6 परिभद्रकाः; T2 पारिभद्रिका°.]

4 Ñ2 om. 4ab. D2,3 repeat 4ab after 5cd. —a) D3 (second time) तानि (for तान्). Ñ1 [अ]थ... (illeg.) (for [अ]थवा भूमौ). V1 B1,3,4 D5,7 आरुह्य यदि वा भूमौ. —b) Ś1 Ñ1 V1 B1,3,4 D1-3(D2,3 second time),5,7 यथासुखं; D2,3 (both first time) [अ]थवा सुखं; Ct as in text (for च तान्बलात्). —d) Ñ1 Dt1 D1 भक्षयित्वा. ⊛ Cg: तानारुह्य अथवा भूमौ तान् पातयित्वा बलान्वयः. ⊛ —After 4, Dg1 Dt1 Dm1 D6,8 T G M1,2 ins.:

1301* तदतिक्रम्य काकुत्स्थ वनं पुष्पितपादपम् ।
नन्दनप्रतिमं त्वन्यत्कुरवस्तूत्तरा इव ।
सर्वकामफला यत्र पादपास्तु मधुस्रवाः ।
सर्वे च ऋतवस्तत्र वने चैत्ररथे यथा ।
फलभारनतास्तत्र महाविटपधारिणः । [5]
शोभन्ते सर्वतस्तत्र मेघपर्वतसंनिभाः ।
(cf. 3.69.4) तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वाथवा सुखम् ।
फलान्यमृतकल्पानि लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति ।

[(l. 2) Dm1 T1,2 G2 च (for तु). Dg1 Dm1 D6,8 G M1,2 हि; T (s)पि (for तु). —(l. 3) Dt1 Dm1 D6,8 G1 सर्वतस्तत्र; Cm.g as above. K(ed.) वृक्षाः (for यत्र). Dg1 T2 च (for तु). Dt1 D6 पादपा मधुसंस्रवाः (for the post. half). —Dt1 transp. l. 4–5 and l. 6–7. —(l. 4) Dg1 T2 G2 चैत्ररथ;

G 3 76 5 B 3 73 10 L 3 79 5

चङ्क्रमन्तौ वरान्देशाञ्शैलाच्छैलं वनाद्वनम् ।
ततः पुष्करिणीं वीरौ पम्पां नाम गमिष्यथः ॥ ५
अशर्करामविभ्रंशां समतीर्थामशैवलाम् ।
राम सञातवालूकां कमलोत्पलशोभिताम् ॥ ६
तत्र हंसाः प्लवाः क्रौञ्चाः कुरराश्चैव राघव ।
वल्गुस्वरा निकूजन्ति पम्पासलिलगोचराः ॥ ७
नोद्विजन्ते नरान्दृष्ट्वा वधस्याकोविदाः शुभाः ।
घृतपिण्डोपमान्स्थूलांस्तान्द्विजान्भक्षयिष्यथः ॥ ८
रोहितान्वक्रतुण्डांश्च नलमीनांश्च राघव ।
पम्पायामिषुभिर्मत्स्यांस्तत्र राम वरान्हतान् ॥ ९
निस्त्वक्पक्षानयस्तप्तानकृशानेककण्टकान् ।
तव भक्त्या समायुक्तो लक्ष्मणः संप्रदास्यति ॥ १०

(for क्रतवस्) G2 चैत्ररथो (sic) (for °रथे) —(1 5) Dm1 D8 T1 8 G1 3 M1 [वा]नताम् D4 धराम् (for नताम्) Dm1 D8 T1 2 G3 चैव (for तत्र) —(1 6) Dm1 D8 तरवम्, D4 पर्वतम् (for स्रवतम्) Dm1 D8 G2 मद्य (for मेध) —(1 7) G1 बलाद् (for सुखम्) Dg1 Dm1 D8 T M2 यथासुख D4 च ताःबलाद् (for [भ]क्षा सुखम्) —(1 8) M1 संप्रदास्यति] ꣸ Cv भूताश्चान्ये च पादपा (Cr 3^{d}) इत्यत पर भवता नागवृक्षाश्च तिलका नक्तमालका । नीला शोका कदम्बाश्च करवीराश्च पुष्पिता । अग्नि मुख्या अशोकाश्च सुरक्ता पारिभद्रका । तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा च तान्बलाद् । फला न्यमृतकल्पानि भक्षयन्तौ गमिष्यथ । तदतिक्रम्य काकुत्स्थ वन पुष्पित पादपम् । नन्दनप्रतिम चान्यत्कुरुभ्युत्तरा इव । सर्वकामफला यत्र पादपास्तु मधुस्रवा । सर्वे च ऋतवस्तत्र वने चैत्ररथे यथा । फलभारनतास्तत्र महाविटपधारिण । शोभन्ते सर्वतस्तत्र मेघपर्वतसनिभा । तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा यथासुखम् । फलान्यमृतकल्पानि लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति । इत्येष पाठक्रम प्रायेण कोशेषु लेखकैर्भ्रंशित ꣸

5 D1 om 5^{a}–6^{b} D8 om 5^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 6 7 G1 M1 सङ्क्र(Ñ1 G1 M1 °क्र)मन्तौ, Dt1 चाक्रामन्तौ (sic), M3 चक्रमतो (sic) Cr m g k t as in text (for चङ्क्रमन्तौ) —Ñ1 illeg from वरान् up to शैलाच्च in ^{b} Ś1 वनोद्देशान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D2 7 बहू न्देशान् (for वरान्देशान्) —^{b}) Ñ1 वनानि च (for वनाद्वनम्) —*After* 5^{ab}, *D2 3 repeat* 4^{ab} —^{c}) Dg1 D6 8 G1 3 M2 3 पुष्करणीं, Cg k as in text (for °रिणीं) Ś1 Ñ2 D2 3 6 7 रम्या, V1 B1 3 4 राम, Dm1 वीर (for वीरौ) Ñ1 तत्र ****** (illeg) —^{d}) Ñ1 Dt1 D2 4 6 8 T1 M3 गमिष्यथ (for °ष्यथ) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 पपामासादयिष्यथ (D6 7 °थ), Dg1 T8 पपामभि गमिष्यथ

6 D1 om 6^{ab} (cf v l 5) —^{a}) Dg1 Cm असकटाम्, T3 असङ्कुलाम् (for मशर्कराम्) Ś1 Ñ1 D3 अविभ्रंश्या, Ñ2 D6 7 च विमला, V1 B3 4 सुविपुला, B1 सुविशाला, C(ed) सुसलिला (for अविभ्रंशा). —^{b}) Ś1 D3 समतीराम् D6 7 M3 सशैवला, D8 marg, G2 मशाड्वला (for मशैवलाम्) —^{c}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1 3 6 7 -शालूका, V1 सानूका, D2 शैलूका, T3 पुलिना (for -वालूका). M1 सञातवालुका राम, M3 नानापक्षिसमाकीर्णां ꣸ Cg Lt सञात वालूका दीर्घ आर्ष ꣸ —^{d}) Ñ1 -मण्डिता, N2 V1 B3 4 D6 7 शालिनीं, D1 T1 8 मालिनीं (for -शोभिताम्)

7 ^{a}) Dt1 om प्लवा, D8 क्रौञ्ची, D7 om (for क्रौञ्चा) Ś1 तत्र हंसान्प्लवान्क्रौंचान् —^{b}) Ś1 D3 सार साम्, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 6 7 सारसाम्, D2 सारसीश्च, T3 G3 कुरराश्च (for कुररास्) D1 रावव (sic) N1 स****(illeg) श्च राघव —Ś1 om 7^{c}–8 D2 om (hapl) 7^{c}–9^{b}. —^{c}) B3 रम्यस्वरा, Dg1 Dm1 D2 6 8 G M1 3 वल्गुस्वना, Cg as in text (for वल्गुस्वरा) Ñ2 V1 B3 4 D6 7 G2 3 विकूजन्ति (for नि°) Ñ1 Dt1 D2 4 M3 वल्गु स्वराणि (D3 M3 °नाश्च) कूजति —^{d}) Ñ1 -गो** (illeg) M1 -चारिण (for गोचरा)

8 Ś1 D3 om 8 (cf v l 7) —^{a}) Ñ1 **न्ते (illeg) —^{b}) D4 G3 वयस्या, T1 G1 2 M1 2 अवध्य (for वधस्य) —Ñ1 illeg after वधस्य up to 9^{b} Ñ2 V1 B3 4 Dg1 Dt1 D1 3 6 7 T3 3 युता, B1 स्वता (for शुभा) —^{c}) V1 सुत (for घृत) B3 सूक्ष्मान् (for स्थूलान्) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 द्विजा(V1 4 ★)स्तान् (by transp) Ñ1 V1 B3 Dg1 Dt1 D1 3 4 6–8 T1 3 G1 M2 3 भक्षयिष्यथ

9 D2 om 9^{ab} Ñ1 illeg for 9^{ab} (cf v l 7 and 8) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 शकुनांश्चैव(Ś1 D1 °श्चापि) Dt1 D8 Ck t चक्रतुडांश्च, D3 शकलांश्चापि, Cs g as in text (for वक्रतुण्डांश्च) —^{b}) Cg नड (for नल) Ś1 पाठीनांश्चैव, Dg1 नडमीनांश्च, D1 वलिनश्चापि, D3 नलिनी श्चापि (for नलमीनांश्च) —^{cd}) N2 V1 B1 3 4 D6 7 हत्वा राम वरान्वरान्, Dm1 D8 हत्वा चादाय नित्यश, T1 हत्वा चादाय तान्वरान्, T2 G1 हत्वा चाद्य तान्वरान्, G2 हत्वा चाद वरान्परान्, M1 हत्वा चादद्वरान्वरान्, M3 हत्वा चाद न्वरान्हतान् (for ^{d}) Ś1 D1 3 पम्पायामिषुभिर्हत्वा तत्र तत्र (D1 3 राम) वरान्वरान् ꣸ Cr परान् श्रेष्ठान् ꣸

10 ^{a}) B3 सुनिष्टप्तान् (for अयस्तप्तान्) Ś1 D1 3 विस्तीर्णपक्षान्निष्टप्तान् (D1 °निष्टप्यन् [sic]) Ñ1 विलूनपक्ष निष्टिसान्, Ñ2 B1 4 निष्पक्षपक्षान्विष्टसान्, V1 क कृतपक्षा निष्टप्तान्, D3 निकृत्तपक्षान्निष्टप्तान्, D6 7 निवृत्त(D7 °ष्टप्त) पक्षान्निष्टप्तान्, G(ed) तास्तान्स्वच्छान्निष्टप्तान् —^{b}) Ñ1 अकृशांश्च, V1 कृपकामक- (sic) B1 अकृशा°, B3 अकृशानेक-, M3 अशुका° (for अकृशानेक-) T1 -स्वदकान्

भृशं ते खादतो मत्स्यान्पम्पायाः पुष्पसंचये ।
पद्मगन्धि शिवं वारि सुखशीतमनामयम् ॥ ११

उद्धृत्य स तदाक्लिष्टं रूप्यस्फटिकसंनिभम् ।
अथ पुष्करपर्णेन लक्ष्मणः पाययिष्यति ॥ १२

स्थूलान्गिरिगुहाशय्यान्वराहान्वनचारिणः ।
अपां लोभादुपावृत्तान्वृषभानिव नर्दतः ।
रूपान्वितांश्च पम्पायां द्रक्ष्यसि त्वं नरोत्तम ॥ १३

सायाह्ने विचरन्राम विटपी माल्यधारिणः ।
शीतोदकं च पम्पायां दृष्ट्वा शोकं विहास्यसि ॥ १४

सुमनोभिश्चितांस्तत्र तिलकान्नक्तमालकान् ।
उत्पलानि च फुल्लानि पङ्कजानि च राघव ॥ १५   G 3 76 14 B 3 73 22 L 3 79 14

(for ◦कण्टकान्) —^{c}) Dg1 T3 मक्ष्यान् (for भक्षया) T2 समासक्तो (for ◦युक्तो) —^{d}) G1 तप दास्यति (for सप्रदास्यति) —For 10^{cd}, Ś1 Ñ V1 B2.4 D1-3.5.7 subst

1302* विधिस पाणी छित्वा च लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति ।

[Ś1 D1.2 निहत्य बाणैस्, D6.7 विचिन्त्य पाणी (for विधिस पाणी) Ñ1 विशल्यमानां कृत्वाथ, D3 विदश्य पाणी छित्वा च (for the prior half)]

—Thereafter Ñ2 D7 read 13^{ab} (followed by 1304*)

11 ^{a}) Ñ2 V1 B2.4 D5.7 सुख (for भृश) Dt1 D6 T2 खान् (for ते) Ś1 Ñ2 V1 B2.4 D1-3.5.7 मांस (for मत्स्यान्) —^{b}) Ñ1 Dm1 D2.3 T2 पपाया Ś1 D1.3 पर्णसचये, V1 पत्र◦, B4 ◦सचये, D3 पुत्र◦ (for पुष्पसचये) —After 11^{ab} D4 reads 13^{ab} (followed by 1304*) —^{cd}) Ś1 Ñ2 पद्मगध(Ñ2 ◦ध) सुख, D2 पुष्प◦, D3 पुष्पगधसुख, D3 पुष्पगधनाढ्य (for पद्मगन्धि शिव) Dm1 D6 G2 स्वादु (for सुख) V1 B4 क्षनाविल (for अनामयम्) Ś1 D1-3 सुर्ग(D2.3 ◦रा) शीतामल लघु, Ñ2 B1.3 D5.7 सुख शीतमनाविल (for ^{d}) M3 पद्मगधी शिवो वायु सवाति सुखशीतल

12 B1 om 12^{ab} —^{a}) Ś1 D1.2 स तर्वोदृिह(Ś1 ◦ह) Ñ2 V1 B2.4 D6.7 [अ]थे तथा(V1 B3 ◦प)हृिह, Dm1 D8 शीतमक्लिष्ट, D3 स तथोद्धृत्य, D4 पनसाक्लिष्ट, T3 च सदाक्लिष्ट, G2 स तमक्लिष्ट, M3 सक्लिक्लिष्ट (sic), M4 स तत क्लिष्ट (sic) (for स तदाक्लिष्ट) —^{b}) Ś1 स्वर्ण वैडूर्यसनिभ, Ñ2 V1 B2.4 D6.7 पानीय भ्रातृवत्सल, D1 रूप्यकांचनसप्रभे (hypm) D2 तस्या वैडूर्यसप्रभ, D3 रूप्यकांचनसनिभ —^{c}) Ñ1 D1-3 तृषा, D6 अथ, T2.3 असौ (for अथ) Dg1 Dt1 D1.4 T2 G1.3 M2.3 पत्रेण, D8 पत्रस्थ, Cr g k t as in text (for पत्र) Ś1 गृहीत्वा पद्मपत्र Ñ2 V1 B1.2.4 D6.7 आदाय पद्मिनीपत्रैर्(B2 ◦त्रे) —^{d}) Ñ2 V1 B2 D6.7 प्रापयिष्यति, B1 सप्र दास्यति (for पाययिष्यति) Ś1 Ñ1 D1-3 पाययिष्यति लक्ष्मण —After 12, Ñ2 V1 B1.2.4 D6.7 ins

1303* पुष्पगन्धैश्च विशालान्विपाशान्वनचारिण ।

[V1 पुष्पितांश्च, B3 विस्तीर्ण, (for पुष्पांश्च), V1 विशालाक्ष चारिण B1 विशल्यवनचारिण B2.4 विशालान्(B4 ◦धाय)मल्यधारिण (for the post half)]

—Thereafter D3 reads 14^{cd}

13 Ś1 V1 B1.4 D1 om 13^a-14^b Ñ2 D5(after 11^{ab}).7 read 13^{ab} after 1302* —^{a}) M1 स्थूणान् T1 M3 गुहान् (for गुहा) —^{b}) Dt1 D6.8 वानरान् (for वराहान्) —After 13^{ab}, Ñ B3 Dt1 D6-7 ins l 1 only of 1304* —Ñ B3 D6.7 om (hapl) 13^c-14^b —For 13^c-14^b, D2.3 M3 subst 1304* Dg1 reads 13^{cdef} in marg —^{c}) G3 लोपाद् (for लोभाद्) —^{e}) Dt1 D8 स्थूलान्पीतान् (for रूपान्वितान्) ☸ Cf पीता अल्पान कृतवत ☸

14 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.7 om 14^{ab} (cf v l 13) —^{b}) Dg1 विटपीन्, Dm1 T1.3 G3 विटपान्, D8 विटपा, T3 M2 Cg विटपीन् Cv r k t as in text (for विटपी) —For 13^c-14^b D2.3 M3 subst Ñ B3 Dt1 D6-7 ins l 1 only after 13^{ab}

1304* सायाह्ने विचरन्राम दर्शयिष्यन्ति लक्ष्मण ।
ऋषभा इव नर्दन्तो विटपी माल्यधारिण ।

[D2 transp l 1 and 2 —(l 1) D3 (s)विचरान्, D5 वि सरान् (for विचरन्) Ñ2 B3 D6.7 आदर्शिष्यन्ति (for दर्श◦) —(l 2) D2 पपायां फलधारिण (for the post half) D3 रूपवन्तश्च बहुशः पपायां जलचारिण]

—Thereafter Ñ1 cont

1305* द्वीपिनश्चापि विक्रान्तान्द्विपानपि महाबलान् ।

—B3 reads 14^{cd} after 1303* —^{c}) Dt1 शिवोदक D4 तत् (for च) Dg1 T3 पपाया (for पम्पाया) Ś1 D1.2 उत (D2 ◦त्र) क्रमेण पपा च, Ñ1 गुल्मवति हि पपाया Ñ2 B1.2.4 D6.7 हृदनुपेतान्पपाया, V1 सरूनेवाश्चैव पपाया (hypm) —^{d}) T3 पीत्वा (for दृष्ट्वा) B4 शोकात् (for शोक) Ñ1 प्रहास्यसि, Ñ2 V1 B3 D3 विहारयसि (for विहास्यसि)

15 ^{a}) D8 चितास्, T3 च तास्, G1 सतास् (for चितान्) Ś1 Ñ1 D1-3 सुमनो विविधा(D2.3 ◦धा)स्, M3 सुमनोरचितास् (for सुमनोभिश्चितान्) —^{b}) Dg1 तिलका (for ◦कान्), Ś1 रक्त (for नक्त) D4.6 G3 M1 -मालिकान्

G 3 76 16
B 3 73 22
L 3 79 14

न तानि कश्चिन्माल्यानि तत्रारोपयिता नरः ।
मतङ्गशिष्यास्तत्रासन्नृषयः सुसमाहिताः ॥ १६
तेषां भाराभितप्तानां वन्यमाहरतां गुरोः ।
ये प्रपेतुर्महीं तूर्णं शरीरात्स्वेदबिन्दवः ॥ १७
तानि माल्यानि जातानि मुनीनां तपसा तदा ।
स्वेदबिन्दुसमुत्थानि न विनश्यन्ति राघव ॥ १८

तेषामद्यापि तत्रैव दृश्यते परिचारिणी ।
श्रमणी शबरी नाम काकुत्स्थ चिरजीविनी ॥ १९
त्वां तु धर्मे स्थिता नित्यं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
दृष्ट्वा देवोपमं राम स्वर्गलोकं गमिष्यति ॥ २०
ततस्तद्राम पम्पायास्तीरमाश्रित्य पश्चिमम् ।
आश्रमस्थानमतुलं गुह्यं काकुत्स्थ पश्यसि ॥ २१

(for माल्°) D1 3 6 M3 विस्फा नकमालका —For 15[ab], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1306* चित्रा सुमनसस्तत्र तिलका कृतमालया ।

[Ñ2 D5 7 च तमालका, V1 कृतमालका, B3 कर्णिकारका (for कृतमालया)]

—[c]) D1 उत्फुल्लानि Ñ1 om च (subm) D5 7 प्रफुल्लानि (for च फुल्लानि) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 3 नलिनानि च, D1 नलिनश्च न (for पङ्कजानि च) —M3 damaged for च राघव Ñ1 रागश (for राघव) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तथा जामरसानि च —After 15 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1307* चक्रवाकबलाकानां सारसानां च वासताम् ।
रम्यं कारण्डवानां च शब्दं श्रोष्यसि राघव ।
द्रक्ष्यसे पद्मखण्डानि व्याकोशानि समन्ततः ।
तप्तकाञ्चनवर्णानि दारासिसदृशानि च ।

[(l 1) B1 3 4 रमतां (for वासताम्) —(l 2) B3 रम्य (for रम्यं) —(l 3) B1 सदृक्ष्य (for द्रक्ष्यसे)]

16 D4 repeats 16[ab] after 1308* —[a]) D4 (both times) स (for न) M3 damaged for न तानि T1 2 किंचित् (for कश्चित्) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 6 7 न तेषां तत्र माल्यानां (B3 मा कश्चित्) —Ś1 om 16[b]-17[c] —[b]) Ñ V1 B1 4 D1 5 5 7 कश्चिद् (for तत्र) Ñ V1 B1 4 Dm1 D1-4 (both times) 6 7 G2 3 Cv r रोपयिता, D3 रोप°, M3 रोच°, L(ed) प्राप°, Cm g k t as in text (for [आ]रोपयिता) B3 रोपयित्वा तदा नर —After 16[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 3 ins

1308* न च वै ग्लानतां यान्ति न च शीर्यन्ति राघव ।

[Dg1 om first च (subm) M2 [ए]व (for वै) Dm1 G M1 3 Cg म्लानतां (for ग्लानतां)]

—[c]) D4 त्वत्र (for तत्र) —[d]) D1-4 G1 2 M2 3 मुनय, G3 damaged (for ऋषय) D1 2 शासितव्रता, G3 *सस्मा हिता (for सुसमाहिता) ❀ Cr L अश्मानशीर्णकार्णं मतङ्ग शिष्या इति।, Ct अश्मानाशीर्णत्वे हेतु मतङ्गेत्यादि ❀

17 Ś1 om 17[abc] (cf v l 16), D4 transp [ab] and [cd] —[a]) T1 G3 Ck [अ]वितप्तानां (for [अ]भितप्तानां) Ñ1 D1-4 G1 तेषामदृष्टवा (D4 °मदृष्यत) घोरायां, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अथ तेषामनादृष्टवा, M3 तेषामाहारतप्तानां. —[b]) V1 रम्यम् (for वन्यम्) D1 2 गुरौ (for गुरो). —M3 damaged for [c] (except ये). —[c]) D1 पूर्वं (for तूर्णं). ❀ Ct भारेण तप्तानां गुर्वर्थं आह्रियमाणवन्यभारेण तप्तानाम्. ❀

18 [a]) V1 तत्रैव (for जातानि) D1 2 T1 2 transp माल्यानि and जातानि Ś1 D3 तानि सर्वाणि माल्यानि —[b]) Ś1 Ñ D1-3 5 7 भावि(Ñ2 D5 7 पूर्वि)तात्मना, V1 B1 3 4 सु(B1 वि, B4 तु)नितात्मना, D4 G1 3 °सा तदा (for तपसा तदा) —[c]) Ś1 Ñ1 D1-3 निष्कीर्णानि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रस्वन्नानि (for -समुत्थानि) —[d]) Ś1 Ñ1 D1-3 शोभयति (Ś1 स्वेदयति, Ñ1 शोभतीव) सततं तत् (D1 ता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शोभयति महत्सर

19 [a]) Ñ1 राम च (for तेषाम्) Dg1 Dt1 D4 T3 Cm तेषां गतानामद्यापि —[b]) V1 B1 3 4 D5 7 सहचारिणी, T1 पाद° (for परिचारिणी) —[cd]) Ś1 D1-3 तापसी, Ñ2 V1 B1 3 श्रवणा, B4 श्रमणा, D3 श्रवणी (for श्रमणी) Ñ1 transp श्रमणी and शबरी Ñ2 V1 B1 D5 7 transp शबरी and नाम Ñ1 दृश्यते, G3 *स्थ (for काकुत्स्थ) M1 स्थिरजीविनी (for चिर°) D4 शबरी नाम काकुत्स्थ श्रमणी (by transp) चिरजीविनी ❀ Cm दृश्यत पापचारिणीति पाठे अपापचारिणीति छेद ❀

20 [a]) G1 M2 3 स्थित (for स्थिता) Ś1 D1 3 धर्मपर (Ś1 °रा), Ñ V1 B1 3 4 D5 7 धर्मरत(V1 °रता) D4 धर्मे स्थित (for धर्मे स्थिता) —[b]) Ś1 B4 D1-3 सर्वभूतहिते रत —[c]) D3 चोपगत (for देवोपम) Ś1 D1 2 रामम्, B1 तत्र, Dt1 om G1 नाम (for राम) —After 20[c], Ś1 D1 2 ins

1309* अभ्यर्च्य नरपुंगवम् ।
क्षिप्रमेव महाभागा

—[d]) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 3 Ck (p) दृप, Cm t also as in text (for स्वर्गं) —After 20, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1310* गच्छ पम्पामितो राम भ्रात्रानेन सह द्रुतम् ।
बहुवृक्षान्वनोद्देशान्पश्यन्पुष्पसुगन्धिन ।

[(l 1) D1 ध्रुव (for द्रुतम्) —(l 2) Ś1 D1-3 -पुष्पान्, B4 -वृक्ष (for -वृक्षान्) Ś1 D1-3 सुरभिगन्धिन (for पुष्पसु°).]

21 M3 om 21. —[a]) B3 यत्र (for ततस्). V1 D1 3 B1 3 4 त्वं, D5 7 तु (for तद्) Ś1 D1-3 तत्र त्वं राम पम्पाया

न तत्राक्रमितुं नागाः शक्नुवन्ति तमाश्रमम् ।
ऋषेस्तस्य मतङ्गस्य विधानात्तच्च काननम् ॥ २२
तस्मिन्नन्दनसंकाशे देवारण्योपमे वने ।
नानाविहगसंकीर्णे रंस्यसे राम निर्वृतः ॥ २३

ऋश्यमूकस्तु पम्पायाः पुरस्तात्पुष्पितद्रुमः ।
सुदुःखारोहणो नाम शिशुनागाभिरक्षितः ।
उदारो ब्रह्मणा चैव पूर्वकाले विनिर्मितः ॥ २४

G 3. 76. 30
D 3. 73. 32
L 3. 79. 27

Ñ1 ततस्तद्बुद्ध्वा राम. —b) Ñ2 V1 B2.4 D5.7 आसाद्य (for आश्रित्य). —c) Dm1 आश्रम (for आश्रम-). M1 नरित्य (for अतुल). —d) Ś1 D2.3 रम्य, Ñ1 शून्य; D2 रामं (for पुण्यं). Ś1 Ñ1 D1-3 द्रक्ष्यसि (for पश्यसि). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 शून्यं द्रक्ष्यसि राघव. ☸ Cv स्वर्गलोकं गमिष्यतीत्यतः परं ततस्तद्राम पम्पायास्तीरमाश्रित्य पश्चिमम् । आश्रमस्थानमतुलं गुह्यं काकुत्स्थ पश्यसीत्येष श्लोकः कोशेषु प्रायेण लेखकैः प्रक्षिप्तः. ☸ —After 21, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 ins.:

1311* तत्रासन्यज्ञपात्राणि परित्यक्तानि मानद ।
स्थालीषु पचतां तत्र दृष्ट्वा नीवारतण्डुलान् ।
पिप्पलीलवणाभ्यां च मत्स्यान्स्वादयिष्यथः ।
प्रभूततण्डुलीयं हि पिप्पलीप्रततं वनम् ।

[(l. 1) B3 अत्र (for तत्र). Ś1 न्यस्तानि पात्राणि, Ñ1 सन्त्यस्य पा° (for [आ]सन्यज्ञपा°). Ś1 Ñ2 D1-3 अविभक्तानि राघव (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D2.3 पचताम्; D1 ददृशुस् (for पचतां). Ñ1 आ ता स्थालीषु पचता (sic), B1 स्थाने दृष्ट्वा प्रपचता (for the prior half). Ñ1 भुञ्जन्, B4 द्विजान् (for दृष्ट्वा). B1 तत्र भुञ्जन्श्च तण्डुलान् (for the post. half). —(l. 3) V1 लवणाभ्यां, D5 -मरिचाभ्यां (for -लवणाभ्यां). Ñ2 संयोजयिष्यथ, B3 °ष्यति (for स्वादयिष्यथ-). Ś1 D1.2 वन सम्प्रापयिष्यथ (Ś1 °ते). Ñ1 D3 मांस सखाद (D3 °खाच)यिष्यथ. (for the post. half). —(l. 4) Ś1 D1.3 प्रभूत, Ñ1 तथाप्य (for प्रभूत-). B3 -तण्डुलीय, B4 -कन्दीय (for -तण्डुलीय). Ś1 Ñ1 D1-3 -प्रततं वनं, B1 -वनसंकुलं (for -प्रततं वनम्).]

22 a) Ś1 D1.3 तद्; Ñ V1 B2.4 D5.7 M3 तम्; Cvp.g.t as in text (for तत्र). B3 क्रमितुं (for [आ]क्र°). —b) Ś1 वनाश्रमः; Ñ1 हि चा°; Ñ2 V1 B1.3.4 D2.3.5.7 वना-श्रमं, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T2 G2 Cm.t तदाश्रमं (Dt1 D6 Ct °मे); D1 ममा°; Cg as in text (for तमाश्रमम्). ☸ Cv. वानरपरमगसंगस्य हेतुमाह निविभास्तत्र वै नागा वने वसिश्च पर्वते इति । अत्रान्येऽपि केचन श्लोकाः सन्ति । ते प्राधिका इति न प्रदर्श्यन्ते. ☸ —After 22ab, Dg1 Dm1 D4.8 T G3 ins., while G2 M1 ins. after 22:

1312* निविभास्तत्र वै नागा वने वसिश्च पर्वते ॥

[After नागा, D4 erroneously repeats from 22b up to नागा in 1312*.]

—After 22ab, M2 ins. 1314*.

—c) D1 मन्ये पूज्य- (for ऋषेस्तस्य). D1 प्रभावाच्च (for मतङ्गस्य). —d) Ñ2 V1 B2.4 D5.7 विविध (B4 °चित्र) तत्र; D1-3 विधात्त तत्र (D2 °स्य, D3 °च). D4 प्रभूतं तत्र; G1 प्रभावात्तत्र; M1 विधानात्तस्य; M2 मविधानाच्च (for विधानात्तच्च). Ś1 D1-3 तादृशं (for काननम्). B1 विविध स्थान-मुत्तमम्. —After 22, Dg1 Dt1 D6 T G1 ins.

1313* मतङ्गवनमित्येव विश्रुतं रघुनन्दन ।

23 a) G1 अस्मिन्. Ś1 D1-3 तस्मिन्मुनिनिवासे (D2 °सकाशे) तु. —b) Ś1 Ñ1 D2.3 -[अ]रण्यसमे; Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 -[अ]रण्यनिभे (for -[अ]रण्योपमे). —c) B3 D1 विहंग- (for -विहग-). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 समुष्टे (for संकीर्णे). —d) G2 निर्वृत (for °तः). Ś1 नष्टशोकं भविष्यतः; Ñ1 न-** (illeg.) गमिष्यथ; Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 न यास्येव वरां नरः; D1-3 नष्टशोको भविष्यसि.

24 a) Ś1 Ñ1 D1.2 Cm.g ऋष्यमूक (for °श्य°). Ñ1 स; T1.2 M1 च (for तु). Ś1 D1-3 पम्पाया (for °या.). —b) Ś1 D1-3 पर्वत (D2 °तः) (for पुरस्तात्). S1 D1.2 -द्रुमं (for -द्रुमः). —c) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 सु (B1.4 स) दुर्ग- (for सुदुःख-). Ś1 [आ]हरण, Ñ1 Dm1 D1.2.8 -[आ]रोहण; D4 -[आ]रोपणो (for [आ]रोहणो). Ś1 V1 B1.3 D1.4 G1.2 राम; Dg1 Dt1 D6 T2 चैव (for नाम). —d) D2 M3 -[अ]भिरक्षित (for [अ]भिरक्षितः). Ś1 D1 शिशुमारो (D1 °नागो)भिरक्षति. —After 24cd, Ñ1 D3 G1 M2 (repeats in its proper place): Ck read 26ab. —After 24cd, Dm1 D8 G3 M1 ins., Ñ B2 D1-3.5.7 ins. after 1315*, V1 B1.4 ins. after 24, G1 ins. after 26ab, M2 ins. after 22ab.

1314* महात्मभिर्महाधन्वैश्चित्रस्तत्र द्विजातिभिः ।

[Dm1 D8 G3 महत्माभैर्, D2 °भावैः, D3 °भवद् (for महा-धन्वैश्). Ñ2 चित्त तत्र, Dm1 D8 G1.2 वृतो मन्द्रैर्, D1-3 कामधैर्; M2 सोमगन्धैर्, M1 चित्रो मन्द्रैर्; K(ed.) लोकनाथ (for चित्रस्तत्र).]

—Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 24ef after 25 (transp.). —ef) D3 उदारैर्; D4 उदारो (for उदारो). Ñ1 ब्रह्मणे-श्वरैः (sic), Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 व (V1 D7 वा)ह्मणश्रेष्ठ; D1 ब्राह्मणैर्निर्व; M3 ब्रह्मणा यद्वत् (for ब्रह्मणा चैव). Dt1 D6 M3 [ऽ]भिनिर्मितः (for विनि°). Ñ V1 B1.3.4 D5.7 पूर्वकालाभिनिर्मित (D5 °निर्मितः) (for f) Ś1 D1.2 यद्वा न्मक्षयन्देयः पूर्वकालविनिर्मितः (D1 °तान्). —After 24, Ñ B2 D5.7 ins.; Ś1 D1-3 ins. after 25:

G 3 76 29
B 3 73 33
L 3 79 29

शयानः पुरुषो राम तस्य शैलस्य मूर्धनि ।
यत्स्वप्ने लभते वित्तं तत्प्रबुद्धोऽधिगच्छति ॥ २५
न त्वेन विषमाचारः पापकर्माधिरोहति ।
तत्रैव प्रहरन्त्येनं सुप्तमादाय राक्षसाः ॥ २६
ततोऽपि शिशुनागानामाक्रन्दः श्रूयते महान् ।
क्रीडतां राम पम्पायां मतङ्गारण्यवासिनाम् ॥ २७

सिक्ता रुधिरधाराभिः संहत्य परमद्विपाः ।
प्रचरन्ति पृथक्कीर्णा मेघवर्णास्तरस्विनः ॥ २८
ते तत्र पीत्वा पानीयं विमलं शीतमव्ययम् ।
निवृत्ताः संविगाहन्ते वनानि वनगोचराः ॥ २९
राम तस्य तु शैलस्य महती शोभते गुहा ।
शिलापिधाना काकुत्स्थ दुःखं चास्याः प्रवेशनम् ॥ ३०

1315* एष धर्मपरे सद्भिस्तपस्विभिरलंकृत ।

[Ñ2 B2 D6 7 राम (for एष) B3 धमपरो, D2 धर्मे परे (for धर्मपरे) Ñ2 B3 D6 7 नित्य (for सद्भिस) D1 अलंकृत, D3 गुप्तकृत (for अलंकृत) Ñ2 B3 D6 7 महर्षिभिरतन्द्रितैः (for the post half)]

25 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 6 transp 25 and 26 (including star passages) —a) Ñ1 स्वय च (for शयान) V1 M3 सध्ये, D1 नाम (for राम) —b) B3 तत्र (for तस्य) —c) Ñ Dt1 D3-6 य (for यत्) Ś1 चित्र, M3 वित्र (for वित्त) —d) M3 तत्प्रसुप्तोऽधिगम्यति (sic) ✿ Cv शयान पुरुष इत्यादिना । अस्य श्लोकस्यानन्तर "न त्वेन विषमाचार पापकर्माधिरोहति" इत्येतदर्धं द्रष्टव्य पुस्तके प्रमादाल्लिखितम् ✿

—After 25 Ś1 D1-3 ins 1315* while Ñ2 B4 D6 7 ins

1316* महर्षिसेवित पुण्य पुण्यकृद्भिरलंकृत ।

—After 25 (transp) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 (Ñ2 B3 D6 7 preceded by 1316*) read 24ef, while G1 M3 ins 1317* after 25

26 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 6 7 transp 25 and 26 (including star passages) Ñ1 D3 G1 (followed by 1314*) M3 (repeats here) 1 Ck read 26ab after 24cd —a) Ś1 D2 न च त, M3 यस्तु त (for न त्वेन) —b) Ñ1 [अ]धिगच्छति (for [अ]धिरोहति) —For 26ab, Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D1 3 6-7 subst Ś1 D3 T2 G2 M1 ins after 26ab while G1 M3 ins after 25

1317* यस्तु त विषमाचार पापकर्माधिरोहति ।

[V1 ततस्त Dt1 D8 G1 यस्त्वेन, G2 यत्तत्य (for यस्तु त) V1 B1 3 D3 [अ]भिरोहति B4 [अ]तिरोहति (for [अ] धिरोहति)]

—cd) D1 तत्रैव Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 6 7 [आ]शु हरत्येन, D8 प्रभवत्येन (for प्रहर°) Ś1 तत्र वैन हरत्याशु (for °) D7 आदाय Ñ1 तत्रैवोपसोऽप्यत्र सुप्तो नीयेत राक्षस (subm)

27 a) Dg1 Cg तत्रापि, D8 एतस्मिन्, G2 ततोऽस्मिन् (for ततोऽपि) Ś1 ततो हि शिशुमाराणा, Ñ1 तस्मिन्दिशुना नागाना, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 तत्रै (V1 °थै)व निशि नागाना, D3 ततोऽपि शिशुन नाग्ना (sic) —b) Ś1 निह्रादस्, Ñ1 D3 निनाद, D1 2 निक्र(D2 °कु)द (for आक्रन्द) —c) M1 तत्र (for राम) —d) Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D5-7 [आ]श्रम (for [अ]रण्य) G(ed) सन्निधौ (for -वासिनाम्)

28 a) V2 सिक्तो, Dt1 D4 8 Cr b p t सक्ता, M3 सिक्त्वा Cm g as in text (for सिक्ता) Ś1 D1 3 परम, M1 D3 सलिल (for रुधिर) —b) Ś1 M2 Cg सहस्य, Ñ1 सहते (sic) D3 सहस(sic), Cv r m k t as in text (for संहत्य) Dg1 परम द्विपा, D4 G2 M4 3 क्लिष्ट सर्वत, M1 परमान्द्विजात् (for परमद्विपा) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 हत्वा न्योन्य वन(V1 महद्)द्विपा (B3 °पान्) —c) Ś1 D1 3 प्रसरति, M3 प्रह° (for प्रच°) Ś1 D1-3 तीर्था, M3 शीर्णा (for कीर्णा) Ñ2 प्रचास्ता * पृथक्को* (illeg) Ñ2 B1 3 4 D6 7 पृथक्तीर्थानि गाहते, V1 पुनास्तीर्थानि गाहते —d) Dt1 om मेघवर्णास् V1 तपस्विन (for तर°) ✿ Cr k चरन्ति पृथक प्रकीर्णाश्चरन्ति ।, Cm अत एव रुधिरधाराभि सिक्ता पृथक्कीर्णा सचरन्तीति योजना ।, Ct सचारिण पृथक्कीर्णा क्षरन्ति ✿

29 b) Dt1 D6 चारुशोभन, Dm1 D8 G3 M1 शीतल सुख, D4 G1 M3 शिव° (for शीतमव्ययम्) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 रज प्रक्षाल्य चागत (Ś1 चामज, M1 चा मन , D3 रोसन) —After 29ab Dt1 D6 ins.

1318* अत्यन्तासुखसस्पर्शं सर्वगन्धसमन्वितम् ।

—c) B4 Dg1 Dm1 D8 4 निर्वृता , G3 damaged (for निवृत्ता) Ś1 B1 D3 परिगाहते, Ñ2 D1 प्रविगाहति, M1 V1 D5 7 प्रतिगाहते, B3 4 D3 प्रविगाहते —After 29 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 8 T G2 3 M ins

1319* ऋक्षाश्च द्वीपिनश्चैव नीलकोमलकप्रभान् ।
रुरूनपेतानजयान्दृष्ट्वा शोक जहिष्यसि ।

[(l 1) D4 G2 M3 3 ऋक्षाश् (for ऋक्षाश्) D4 G3 Dg1 M4 3 प्रभा (for -प्रभान्) —(l 2) G1 M3 रुरून् Dg1 D4 8 M2 अपेतपच(D8 °न)यान्, Dm1 G3 M3 अपेताप°, G3 °चयान् (for अपेतानजयान्). T1 3 रुरूनातमयाश्चैव, T2 रुरून° गमयाश्चापि (for the prior half) Dg1 T1 3 लभिष्यति(Dg1 °ति) Dt1 D4 G3 जहास्यसि, D6 प्रहास्यसि, T2 विनेष्यसि G2 गमिष्यसि, M1 2 जयिष्यसि, M3 वि° (for जहिष्यसि)]

30 a) Ś1 D1-3 [ए]व, V1 om (subm) (for तु) —b) Ś1 Ñ V1 B1 4 D3-5 7 G2 M2 3 शोभना (for

तस्या गुहायाः प्राग्द्वारे महाञ्शीतोदको ह्रदः ।
बहुमूलफलो रम्यो नानानगसमावृतः ॥ ३१
तस्यां वसति सुग्रीवश्चतुर्भिः सह वानरैः ।
कदाचिच्छिखरे तस्य पर्वतस्यावतिष्ठते ॥ ३२
कबन्धस्त्वनुशास्यैवं तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।
स्रग्वी भास्करवर्णाभः खे व्यरोचत वीर्यवान् ॥ ३३
तं तु खस्थं महाभागं कबन्धं रामलक्ष्मणौ ।
प्रस्थितौ त्वं व्रजस्वेति वाक्यमूचतुरन्तिकात् ॥ ३४
गम्यतां कार्यसिद्ध्यर्थमिति तावब्रवीच्च सः ।
सुप्रीतौ तावनुज्ञाप्य कबन्धः प्रस्थितस्तदा ॥ ३५
स तत्कबन्धः प्रतिपद्य रूपं
वृतः श्रिया भास्करतुल्यदेहः ।
निदर्शयन्राममवेक्ष्य खस्थः
सख्यं कुरुष्वेति तदाभ्युवाच ॥ ३६   C 3.76.a B 3.73.40 L 3.77.40

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

शोभत) D6 marg D4 शुभा (for गुहा) —°) Dm1 T2 M3 शिलापिधाना ‹ Ś1 D1 2 त्रिस्रोणा (for काकुत्स्थ) —d) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 4 5 तु तं, Ñ1 तस्माद् (for तु स) M1 द्विष्य, Dm1 D6 तस्या (for यास्या) Dg1 प्रवदान (for °नस्) ✻ Cm शिलापिधानेति गुहानामवि ज्ञातव्यम् ।, Ct शिलापिधानेति गुहानामेति वाथ विशेषणमिलन्ये ✻

31 a) D4 G1 2 M2 3 तस्या गुहायो B1 पुद्वारे, D3 (before corr) प्राक्कारे, Dm1 D6 G1 2 प्राग्भागे, D4 G3 M3 गुहाया (for प्राग्द्वारे) —b) Ñ2 D5 7 हर्षितोदको (for शीतो°) —c) B1 D3 पुष्प (for मूल) D3 फलै (for -फलो) Ś1 D1-3 काम्यो (for रम्यो) G2 Cg फलमूलान्वितो रम्यो —d) V1 नानापक्षि, B1 4 D5 7 नानो रग, B3 नानारस, D1 3 नानागुण, D4 G1 2 M नानाद्रुम (for नानानग) Ś1 V1 D1-3 समन्वित, Dt1 D6 °कुल, M1 नगायुत (for -समावृत)

32 a) Ś1 Ñ1 D1-3 तस्मिन्वसति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तस्मिन्वसति (for तस्या वसति) Dt1 D6 धर्मात्मा (for सुग्रीवस्) —b) Dt1 D6 सुमीर (for चतुर्भि) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 8 7 सचिवैः सह (D2 °वैर्वृत) D6 वानरैः सह (by transp) (for सह वानरैः) —c) G2 शिखर (for °रे) Ś1 रम्ये (for तस्य) —d) Ś1 Ñ1 B3 4 Dt1 D5 6 T1 2 Ct [अ]धि(Ś1 D2 [अ]व) B1 [अ]धि]तिष्ठति (T2 °न्त) V1 [अ]वतिष्ठत, M2 [अ]नु° (for [अ]वतिष्ठते) ✻ Cr कदाचित्तस्य शिखरेपि अधिकच्छाद्यत्वात् तिष्ठन्ति ।, Ch कदाचित्तस्य शिखरेऽपि तिष्ठति । अधिकच्छादयथ तिष्ठति ✻ —After 32, Ś1 D1-3 ins

1320* भ्रात्रा निरस्त क्रुद्धेन तत्र सभय विधीयताम् ।

33 a) Ś1 D1-3 [अ]नुशिष्यैव (D2 °ष्यै)वम्, D4 G1 2 M2 [अ]नुशिष्यैव (for [अ]नुशास्यैव) —b) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1-5 7 उभौ तौ (by transp) B1 सुग्रौ तौ, D2 तुभौ तौ (for तावुभौ) —c) B1 4 भक्ति, D4 रुक्, M2 चाभिर् (for स्रग्वी) B1 M2 वर्णाभि, Dm1 (before corr.) -वर्णाभं (for -वर्णाभ) —d) Dt1 om स (subm) V2 B1 4 D5 7 व्यरराजत (for व्यरोचत) D3 रूपवान् (for वीर्य°) Ñ1 खे देवोऽम्बरसां गर्भ, D1 नभसो वत्र वार्यवान्

34 D3 om 34ab —a) Ś1 D1 2 त(D1 स) स्थितम् Ñ1 महाभागो, Dg1 D6 T1 Ct M2 °बाहु (for महाभाग) —b) V1 भ्राता, Dt1 D6 भ्रातुभौ (for कबन्ध) —V2 resumes from c —c) V1 प्रतीता, B1 स्वस्ति त, Dm1 D1 4 प्रस्थितस्(D1 °त) (for प्रस्थितौ) Ś1 Ñ2 V2 D1-3 5 तौ, Ñ1 illeg V1 B3 4 श्री, B1 [स]स्तु, D7 om M2 त (for त्वं) Ś1 D1-3 महाभागो, Ñ1 चतुश्चारव (sic) Ñ2 V1 B4 D5 7 व्रजावति, B1 प्रयाहीति (for व्रजस्वेति) Cv,p as in text for c —d) Dg1 Dt1 D6 T1 2 Cg k t अंतिक, Cm as in text (for अन्तिकात्) V1 सुख त्व वैदामाकम V2 V B1 3 4 D5 7 राघवौ वाक्यमूचतु

35 a) B1 4 D4 सिद्ध्यर्थम् (for सिद्ध्यर्थम्) —b) V1 D1 M2 तदा, Dg1 T1 2 G2 वच , Dt1 Dm1 D5 6 T2 G1 2 M3 Ch स च (by transp) (for च स) Ś1 D1-3 इति तौ सत्यसगरौ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इत्युक्त्वा (V2 °क्त्वा)च वचो हनु —c) Ñ1 तमनुज्ञाप्य, V2 V D2 3 4 D5 7 तद(B1 ताव)नुज्ञाप्य (for तावनुज्ञाप्य) Ś1 D1-3 मनुज्ञाप्य कबध तु —d) Ś1 D1-3 त(D1 स्त) प्रीतौ (for कबन्ध) Ś1 D1 2 प्रस्थिता, D3 स्वस्ति (for प्रस्थितस्) V1 कबध प्रस्थितावुभौ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तु सम्पूज्य गम्यतु

36 a) Ś1 Ñ2 V1 D1 2 3 7 M1 तत , G3 स स, M3 स त, Cv m g k t as in text (for स तद्) V1 प्रातपाद, V2 B1 4 D5 7 प्रतिलभ्य, V1 B1 °पद्य (for प्रतिपद्य) Ñ1 पद्य (sic) (for रूप) —b) Dg1 वृत्त, M1 वत (for वृत) Ś1 D1 2 श्रियान्वितो(D1 °त), Ñ1 श्रियानल , M2 श्रिया वृतो (by transp) (for वृत श्रिया) B2 Dg1 Dt1 Dm1 D6 T2 G2 भास्वर (for भास्कर) Ś1 D1-3 -समिद्धेजसा, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 देवरूप, V1 -तुल्यरूप, Dg1 D6 T2 -सन्देह, Dt1 Dm1 D6 G2 -सदेह , D2 सनिभोजासा, D4 G1 M1 2 3 -रूप

७०

G 3 77 2 B 3 74 1 L 3 80 3 तौ कबन्धेन तं मार्गं पम्पाया दर्शितं वने ।
आतस्थतुर्दिशं गृह्य प्रतीचीं नृवरात्मजौ ॥ १
तौ शैलेष्वाचितानेकान्क्षौद्रकल्पफलद्रुमान् ।
वीक्षन्तौ जग्मतुर्द्रष्टुं सुग्रीवं रामलक्ष्मणौ ॥ २
कृत्वा च शैलपृष्ठे तु तौ वासं रघुनन्दनौ ।
पम्पायाः पश्चिमं तीरं राघवावुपतस्थतुः ॥ ३

तेजा, G2 -गुह्यतेना, M1 वर्णदेह (for तुल्यदेह) —ᶜ) Ñ1 (with hiatus) निदर्श्यं रामाय, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विदर्शयन्रामम्, G2 निदर्शयन्मार्गम् (for निदर्शयन्रामम्) Ñ2 V B2 3 4 D5 7 उपेत्य D4 उद्दार्य, G1 2 M2 3 उद्दार (for अवेक्ष्य) D4 G1 2 M2 3 धीर्यं Cm as in text (for खस्थ) Ś1 D1 3 तदात्मरूप समवे(Ś1 °वी)क्ष्य राम(Ś1 रूप, D3 खस्थ) —ᵈ) Ś1 ततोऽसि, B1 तथेति M1 तदा हि (for तदासि) ※ Cv निदर्शयन् मार्गादि। अत्र सर्गेऽपि आदिवाचिना लकारेण वक्तव्ये भविष्यदर्थवाचिना लकारेण भक्षयन्तौ गमिष्यथ इत्यादि यन्निर्दिशति कबन्ध तत्पूर्वसर्गे सुग्रीव एव करिष्यती त्युक्तस्य भविष्यदर्थस्य प्रामाण्याय कथितम्। पुनरनन्तरत एव कबन्धोक्तप्रकारेण तत्तथानुभवन्तौ सुग्रीवोऽप्येवमेव करिष्यतीति कबन्धवचन प्रमाणीकरिष्यत ※

Colophon —*Sarga name* Ś1 कबधसदेश, Ñ1 सुग्रीवकीर्तन, Ñ2 V B1 3 4 D6 7 कबन्धोपदेश (Ñ2 °धोद्देश, V1 °श) D1 2 कबधवाक्य, D3 कबधादेश —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 om Ñ2 D6 7 79 V1 D4 96 V2 83 B4 80 Dg1 Dt1 Dm1 D5 8 T G M1 2 73 D1 77 D3 82 M3 74 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

70

M1 begins with श्रीरामाय नम

Before 1 Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1321* तत कबन्ध खगत स्रग्वी भास्करदर्शन ।
अगामासद्यम काकुत्स्थौ शुभ भवनमात्मन ।

[(l 1) Ś1 D1 3 अगम B1 प्रस्थाय (for खगत) Ś1 Ñ1 D1 3 -रानिश (for -दर्शन) —(l 2) B1 D3 काकुत्स्थ (for काकुत्स्था) —Ś1 om (hapl) from the post half of l 2 up to the prior half of l 1 of 1322*]
—Thereafter Ś1 D1-3 cont

1322* तत कबन्धे काकुत्स्थौ प्रयाते स्वभ्यलङ्कृते ।
विमानस्थे दिव तस्मिन्विस्मय परम गतौ ।

[(l 1) D1 [अ]ति (for [अ]भि) D3 प्रयातामुपलक्ष्य वी (for the post half) —(l 2) D1 3 यातै (for तस्मिन्)]

1 ᵃ) D4 M1 पपाया (for पम्पाया) M1 दर्शिते (for °तं) D4 वन (for वने) Ñ1 पथास्य दर्शितावुभौ —ᶜ) Ñ1 प्रजग्मतुर्, Cm g प्रतस्थतुर्, Ct as in text (for आतस्थतुर्), M1 प्रतस्थुर्दिश प्राप्य. —ᵈ) Ñ1 प्राची दशरथात्मजौ

※ Ct. तौ कबन्धेन तन्मार्गं पम्पाया दर्शित वने। आतस्थतुर्दिग गृह्य प्रतीचीं नृवरात्मजाविति सम्यक्पाठ, Cr k तावितिः कथित स कथित मार्गमिति योजना ※ —For 1ᶜᵈ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1323* आदाय तस्थतु प्राचीं दिश दशरथात्मजौ ।

[Ñ2 B1 D5 7 आज्ञाय (for आदाय) V B1 जग्मतु B1 प्रस्थितौ (for तस्थतु) B2 (also) तव (for प्राची) B3 तां (for दिश)]

—For 1, Ś1 D1 3 subst

1324* त कबन्धोदित मार्गं पम्पाया वीक्ष्य तौ वने ।
अगच्छतां दिश प्राचीं पद्भ्या दशरथात्मजौ ।

[(l 1) D1 3 तौ (for त) D1 कबधकृत D1 त वने D3 तद्वन (for तौ वने) —(l 2) D3 प्रतस्थतु (for अगच्छता)]

2 ᵃ) Ñ1 [आ]वृतानेकान्, Ñ2 [आ]चितान्द्रुमान्, D3 3 M1 [आ]चितान्वृक्षान्, G3 [आ]चिताम्बवान्, Cg t as in text (for [आ]चितानेकान्) Ś1 तौ स्थलेष्वाचितान्वृमान्, V B1 3 4 D5 7 तौ शैलेषु (D5 7 °ष्व)चितान्द्रुमान्, D1 तौ शैलेष्वाचितान्वृक्षान् —ᵇ) V2 -कल्पान्, Dt1 D5 Ct पुष्प Cv m g as in text (for -कल्प) Ś1 D1 2 M1 फलान्बहून्, B1 मधुद्रुमान्, D3 रसान्बहून्, Cv m g फलान्द्रुमान् (for फलद्रुमान्) V1 क्षौद्रकल्पान्महाविपान् (sic) —ᶜ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 त्वरितौ (V °त) D4 G1 3 M3 पश्यतौ, Cg as in text (for वीक्षन्तौ) Ś1 D1 3 वीक्षमाणौ तदा (Ś1 गतौ) द्रष्टु

3 ᵃ) B1 गत्वा (for कृत्वा) V1 B3 4 Dt1 D6 7 T3 G2 तु, Cg as in text (for च) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तौ (for तु) M1 transp च and तु Dg1 D3 कृत्वा तु तौ शैलपृष्ठे, D3 कृत्वा शैलेषपृष्ठ तौ ※ Cv शैलपृष्ठ इति सम्यक ※ —ᵇ) Dg1 वास च (for तौ वास) D4 T राम लक्ष्मणौ (for रघुनन्दनौ) Ś1 N2 V B1 3 4 D1 3 7 वासमेका निशा तत्र, Ñ1 तौ निवासान्ते बहून् —After 3ᵃᵇ Ś1 N2 V B1 3 4 D1 3 5 7 ins

1325* प्रभातायां तु शर्वर्यां जग्मतु प्रथमेऽहनि ।
तौ गत्वा दूरमध्वान विविधवनभूषितम् ।

[(l 1) Ś1 D1 3 ततस्तौ तु V1 तु तौ वीरौ (for तु शर्वर्यां) Ś1 D3 निशाया प्रथम गते (D3 °मेऽहनि) D1 निशाय प्रथमागम D1 निशायां प्रबलदिने (for the post half) —Ś1 om (hapl ?) 2-3ᵃᵇ —(l 2) D1-3 गत्वा सु(D1 स्वभर) रम्यवान (for the prior half) B3 4 शोभित (for -भूषितम्)]

तौ पुष्करिण्याः पम्पायास्तीरमासाद्य पश्चिमम् ।
अपश्यतां ततस्तत्र शबर्या रम्यमाश्रमम् ॥ ४

तौ तमाश्रममासाद्य द्रुमैर्बहुभिरावृतम् ।
सुरम्यमभिवीक्षन्तौ शबरीमभ्युपेयतुः ॥ ५

तौ तु दृष्ट्वा तदा सिद्धा समुत्थाय कृताञ्जलिः ।
पादौ जग्राह रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमतः ॥ ६

तामुवाच ततो रामः श्रमणीं संशितव्रताम् ।
कच्चित्ते निर्जिता विघ्नाः कच्चित्ते वर्धते तपः ॥ ७

कच्चित्ते नियतः कोप आहारश्च तपोधने ।
कच्चित्ते नियमाः प्राप्ताः कच्चित्ते मनसः सुखम् ।
कच्चित्ते गुरुशुश्रूषा सफला चारुभाषिणि ॥ ८

रामेण तापसी पृष्टा सा सिद्धा सिद्धसंमता ।
शशंस शबरी वृद्धा रामाय प्रत्युपस्थिता ॥ ९ G. 3. 77. 12 B. 3. 74. 10 L. 3. 80. 14

—^{c}) D2.4 पंपायां (for °याः). G1.2 M2 दृष्ट्वा (for तीरं). D2 पंपायाः पश्चिमे तीरे. —^{d}) Ñ1 Dg1 D4 T1.2 -जग्मतुः; Ct as in text (for -पश्यतुः). Dm1 D5 उपदृश्यतु (metri causa) राघवौ; D1-3 उपविष्टौ च राघवौ; G M2.3 राघवौ समुपस्थितौ; M1 उपास्थातां च राघवौ.

4 ^{a}) G1.2 M2.3 पुष्करिण्यास्तु पंपायास्. —^{b}) Dg1 D3 आश्रित्य (for आसाद्य). —^{c}) D2.3 ददर्शतुस् (for अपश्यतां). Ś1 ददृशतुस्तत्र तत्र; Ñ2 V B1.3.4 D6.7 तथो ददृशतुस्तत्र; D1 प्रददृशतु * तत्र. —^{d}) G1 M1 शबरीमाश्रमस्थितां.

5 M1.2 om. (hapl.?) 5. —^{a}) D4 T1.2 तदा (for तम्). —^{b}) B4 आचितं; D6.7 अन्वितं (for आवृतम्). —Ś1 om. 5^{cd}-7^{ab}. —^{c}) Ñ2 V B2.4 अभिपश्यंतौ; Dg1 G2 अभिवीक्ष्यंतौ; B1 अरण्यमभिपश्यंतौ; D1.3 वीक्ष्य (D2 अवेक्ष्य [hypm.]) माणौ सुखं रम्ये. —^{d}) Ñ1 उपजग्मतुः; D5 अभ्युपेयतुः; L (ed.) अभिपेततुः (for अभ्युपेयतुः).

6 Ś1 om. 6 (cf. v.l. 5). —^{a}) V B1.3.4 D6.7 दृष्ट्वा सा; Dt1 Dm1 D4.8 दृष्ट्वा तु (by transp.); Cg च दृष्ट्वा (for तु दृष्ट्वा). Ñ1 [अ]थ सा; M2.3 सतः (for तदा). V1 दृष्ट्वा; B1 तत्र (for सिद्धा). G1 ततः स्त्रियौ. —^{b}) D1-3 सभ्युत्थाय (for समुत्थाय). G1 M2 तूर्णमुत्थाय सा तदा. —^{c}) Ñ V1 B2 D1-3.6.7 रामस्य जग्राह (by transp.) (for जग्राह रामस्य). V2 Dm1 D4.8 T1.2 G1.3 M1.2 रामस्य पादौ जग्राह. —^{d}) D1-3 धर्मतः (for धीमतः). —After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.8 S ins.:

1326* पाद्यमाचमनीयं च सर्वं प्रादाद्यथाविधि ।

[M3 अ(* * *)य (damaged). Dm1 D5 G3 तु (for च). G2 सुप्रदाय (for सर्वं प्रादात्).]

7 Ś1 om. 7^{ab} (cf. v.l. 5). —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D1-3.6.7 शबरीं (for श्रमणीं). Ñ2 V B1 D1-3.6.7 संशितव्रतां; Dt1 D5 धर्मसंस्थितां (for संशितव्रताम्). —After 7^{ab}, B4 (m.) reads 8^{ef}. —D5 om. (hapl.) 7^{cd}-8^{cd}. —^{c}) D1-3 विजिताः; M3 damaged (for निर्जिता). —^{d}) B1 D4 वर्धते (for वर्धते). Ś1 वयर्षं च समुद्रया (corrupt).

8 D6 om. 8^{a-d} (cf. v.l. 7). V1 B2 om. (hapl.) 8^{c}-8^{d}. —^{a}) G2 निहतः (for नियतः). D4 T1.2 क्रोधः; Cr.m.k.t as in text (for कोप). —^{b}) G1 (after corr. as in text) M3 -धने (for -धने). —For 8^{ab}, Ś1 D1-3 subst.:

1327* कच्चित्ते निर्जितः कोपो मोहश्च वरवर्णिनि ।

[Ś1 वर्जित° (for निर्जित°). D2 क्रोधो (for कोपो). D1 कच्चित्ते विजितो रोषो (for the prior half). D3 मदश्च (for मोहश्च).] —^{c}) Ś1 कच्चित्ते संगतो प्राणं (sic); Ñ1 D1 कच्चित्ते विनयः प्राप्तः; D2 कच्चित्तेधिगताः प्राप्ताः; D3 कच्चित्तेऽभिमतं प्राप्तं. —^{d}) Ś1 om. for मनसः सुखम्. Dt1 कच्चित्ते वर्धते तपः. —B2 reads 8^{ef} in marg. B4 (m.) reads 8^{ef} followed by 1330* after 7^{ab}. —^{f}) Ś1 D1-3 चारुहासिनि; Ñ1 वर्तते शुभे; V1 B1.3.4 गुरुवत्सले (for चारुभाषिणि). ✿ Cg: चारुभाषिणीति साध्वीसम्बोधनमकारः. ✿ —For 8, Ñ2 V2 D6.7 subst.; B2 subst. l. 1 only for 8^{ab} and reads after 1329*; B3 subst. for 8^{abcd} and reads after 8^{ef}; while B4 subst. for 8^{abcd}; Ś1 D1-3 cont. l. 1 after 1329*:

1328* क्व च ते संश्रिताख्यानमपश्चिद्धा महर्षयः ।
ये त्वयोपासिताः पूर्वं श्रोतुमिच्छामि तानिह ।

[(l. 1) V2 कच्चिच्चे (for क्व च ते). Ñ2 B2 D6.7 शुश्रित° (for श्रित°). Ś1 B1 D1-3 कच्चित्ते संवदाख्यानम् (for the prior half). Ś1 तथा; B1 D2 तप (for तपः-). —(l. 2) B3.4 त्वया परिता° (for त्वयोपासिताः). V2 तानहं (for तानिह).] —After 8, Ś1 B2 D1-3 ins.; Ñ2 subst. for 8^{cd} and reads after 8^{ef}:

1329* कच्चित्ते विनयः प्राप्तः कच्चिच्चेन्द्रियसंयमः ।

[D1.3 नियम° (for विनयः). Ñ1 निर्जितः कोप° (for विनयः प्राप्त°). Ś1 ते (for च).];

while V1 B4 (m.) ins. after 8^{ef} whereas B1 subst. for 8^{cd} and reads after l. 1 of 1328*:

1330* क्व गताहे महात्मानो ये त्वया पर्युपासिताः ।

9 V1 om. (hapl.) 9. —^{a}) Ś1 Ñ1 B1 D2.3 तु (Ś1 च) तदा (Ñ1 °था) (for तापसी). M2.3 सिद्धा (for पृष्टा). Ñ2 V2 B2.4 D1.7 राघवेण ततः पृष्टा; D1 रामेण तु तदा दृष्ट्वा. —^{b}) Ś1 देवी; M2.3 पृष्टा (for सिद्धा). Ñ2 D6.7 सिद्धानां; B4 सिद्धसंगता (for सिद्धसंमता). —^{cd}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6.7 तस्य (B1 °स्य); M3 सिद्धा (for वृद्धा). Cv as

चित्रकूटं त्वयि प्राप्ते विमानैरतुलप्रभैः ।
इतस्ते दिवमारूढा यानहं पर्यचारिषम् ॥ १०
तैश्चाहमुक्ता धर्मज्ञैर्महाभागैर्महर्षिभिः ।
आगमिष्यति ते रामः सुपुण्यमिममाश्रमम् ॥ ११
स ते प्रतिग्रहीतव्यः सौमित्रिसहितोऽतिथिः ।
तं च दृष्ट्वा वराँल्लोकानक्षयांस्त्वं गमिष्यसि ॥ १२
मया तु विविधं वन्यं संचितं पुरुषर्षभ ।
तवार्थे पुरुषव्याघ्र पम्पायास्तीरसंभवम् ॥ १३
एवमुक्तः स धर्मात्मा शबर्या शबरीमिदम् ।
राघवः प्राह विज्ञाने तां नित्यमबहिष्कृताम् ॥ १४

---

in text (for °). G1 M3 [illegible] (for रामाय). D[illegible] D[illegible] D[illegible] D[illegible] [illegible] D[illegible] °[illegible], M[illegible] [illegible]°, G[illegible] as in text (for [illegible]). Ś[illegible] V[illegible] D[illegible] D[illegible] [illegible] (D[illegible] [illegible], D[illegible] [illegible]) [illegible] (for °). Ś[illegible] [illegible] [illegible] ● ● ● ● ● [illegible] (illeg.) —For 9[cd], Ś1 D[illegible] subst.

1331* [illegible] ।

(D[illegible] [illegible] (for the prior half). Ś1 [illegible] (for [illegible]).)

—Ś1 D[illegible] cont., while D[illegible] D[illegible] D[illegible] D[illegible] S ins. after 9:

1332* [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । [5]
[illegible] ।

B[illegible] [illegible], C, as in text (for [illegible]). —[illegible] Ś1 Ñ[illegible] V B[illegible] D[illegible] [illegible]. Ś1 [illegible] [illegible]. —[cd]) D[illegible] C[illegible] [illegible] (for [illegible]) G[illegible] [illegible] (for [illegible]). [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

—For 12[cd], Ś1 Ñ1 V B[illegible] D[illegible] subst.:

1333* [illegible] ।

(V[illegible] D[illegible] [illegible] (for [illegible]). Ñ[illegible] V B[illegible] D[illegible] [illegible] (by transp.) (for the post. half).)

—After 12, D[illegible] D[illegible] D[illegible] G[illegible] C[illegible] ins.:

1334* [illegible] ॥

while M[illegible] ...

दनोः सकाशात्तत्त्वेन प्रभावं ते महात्मनः ।
श्रुतं प्रत्यक्षमिच्छामि संद्रष्टुं यदि मन्यसे ॥ १५
एतत्तु वचनं श्रुत्वा रामवक्त्राद्विनिःसृतम् ।
शबरी दर्शयामास तावुभौ तद्वनं महत् ॥ १६
पश्य मेघघनप्रख्यं मृगपक्षिसमाकुलम् ।
मतङ्गवनमित्येव विश्रुतं रघुनन्दन ॥ १७
इह ते भावितात्मानो गुरवो मे महाद्युते ।
जुहवांचक्रिरे तीर्थं मन्त्रवन्मन्त्रपूजितम् ॥ १८
इयं प्रत्यक्स्थली वेदी यत्र ते मे सुसत्कृताः ।
पुष्पोपहारं कुर्वन्ति श्रमादुद्वेपिभिः करैः ॥ १९
तेषां तपःप्रभावेन पश्याद्यापि रघूत्तम ।
द्योतयन्ति दिशः सर्वाः श्रिया वेद्योऽतुलप्रभाः ॥ २०
अशक्नुवद्भिस्तैर्गन्तुमुपवासश्रमालसैः ।
चिन्तितेऽभ्यागतान्पश्य सहितान्सप्त सागरान् ॥ २१ G 3 77 25 B 3 74 23 L 3 80 26

1336* उवाच रामो विज्ञाय तापसीं त्वह्निस्कृताम् ।

15 a) Ś1 प्रभावात्, B1 D1 2 प्रसादात् (for सकाशात्) —b) Ś1 V1 B1 D3 3 प्रभावस्ते, V2 B3 4 प्रभावो मे, D1 T1 2 प्रभाव मे, M3 प्रताप मे (for प्रभाव ते) N1 मया श्रुत, D11 D6 3 G2 Cr g p k t महात्मना, Cm g as in text (for महात्मन) Ñ2 D6 7 प्रभावो यो महा मना, D6 प्रभावस्तं मया श्रुत, G1 2 प्रभावस्ते (G2 °व तु) महात्मना ❀ Cv प्रभाव मतङ्गादीनामिति बोद्धव्यम् ❀ —c) Ś1 श्रुत्वा, Ñ2 V B1 3 4 D3 4 5 7 G1 श्रुत, D1 तव, Cm g t as in text (for श्रुत) —d) Ś1 D2-4 तम (D2 °वा) येह तिरीक्षितु, Ñ1 -मद्येह प्रयत्ना, Ñ2 V B1 3 4 D6 7 तत्त्वनाथ (B1 °थ) निरीक्षितु

16 a) Ś1 Ñ2 D1 2 एवं तु (Ñ1 अद्) (for एतत्तु) D11 एवं तत्तु वच श्रुत्वा —b) Ś1 Ñ1 G1 विनिर्गत (for विनिःसृतम्) Ñ2 V1 D6 7 रामवक्त्रादिति स्तुत, Dg1 D6 T6 रामवक्त्रादिति स्तुते —d) Ñ1 तद्** महद्वन, B1 तावुभौ रामलक्ष्मणौ —For 16cd, Ś1 D1-4 subst, while Ñ2 V B3 4 D6 7 ins after 16

1337* उवाच वचन चेद तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[V1 प्रोवाच (for उवाच) Ś1 D1 3 शबरी इदं (for वचन चेद)]

—Thereafter, Ñ2 V D3 4 D6 7 cont, while B1 ins after 16

1338* बहुपुष्पफल रम्य दर्शनीय महद्वनम् ।

[B3 बहुपुष्पफल (for the prior half)]

17 a) Dg1 मेघ (for मेघ) Ś1 -नाय, Ñ2 V B3 D3 7 वपु, B1 4 चय, D2 घन (for घन) —b) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 2 6 7 -समाकुल, Ñ1 V2 गणाकुल, B4 गणान्वित, D2 -नायुतं (for समाकुलम्) —c) Ñ2 B3 4 D3 7 एव, B1 एवद् (for एव) —d) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1-3 6 7 मुनि राघव (for रघुनन्दन) V1 विश्रुत वर राघव

18 a) D1 स, D3 G3 मे (for ते) —b) D6 गुरवश्च, L(ed) गुरवो हि (for गुरवो मे), B4 G1 M3 महामते, D6 T1 3 °द्युत (for °द्युते) —After 18ab, M1 ins

1339* गुहायां चक्रिरे सीधमग्निवत्पूजित प्रभो ।

—cd) D11 जुहुवुश्चक्रिरे T1 G1 M1 गुहायां चक्रिरे (for जुहवांचक्रिरे) D6 G2 तत्र, M1 इहात्, M2 नीड, Cm g tp as in text Ck t B(ed) नीड (for तीर्थं) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 6 7 जुहु (Ś1 D3 °हु) वाचकस्तत्र (V2 °नले, B1 °निर्ले) G2 जुहुवाचक्रिरे नीडे (for °) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 2 6 7 -कोविन्य, D2 पूर्वक, G3 पूजिता, M1 पूजिताद् (for पूजितम्) Ñ1 जुहुवाचकुरनर मन्त्रवन्मन्त्रवादिव

19 a) Ś1 Ñ2 V B3 D1-3 6 7 °कस्थला, Ñ1 प्रत्यक्स्थला (for °कस्थली) Cg k वदि (for वेदी) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 देवसत्कृता, Ñ2 V B1 3 4 D3 7 यत्र (B1 यद्) संस्थिता, Dg1 मे सुसत्कृता, Dm1 D6 G2 पुरपमा (for मे सुसत्कृता) D2 यत्र देवाश्च सत्कृता —c) Ñ1 चक्रुस्ते (for कुर्वन्ति) Ś1 D1-3 पुष्पोपहरण चक्रु —d) D1 श्रीमद् (for श्रमाद्) Ñ2 D4 5 T2 G2 Cr उद्वेपि (D5 °पि) भि, M3 3 उद्वेपिभि, Cm g k t as in text (for उद्वेपिभि) Ś1 D2 श्रीमद्भि दीपिभि करै, D3 श्रीमदुद्द्योतिभि करै ❀ Cv श्रमादुद्वेपिभि करैरिति पाठ, Cg अथ वेदिरिति जात्येकवचन उत्तर श्लोक बहुवचनप्रयोगात् बहूना वेदीना सद्भावाच्च ❀ —For 19cd Ñ2 V B1 3 4 D6 7 subst

1340* पुष्पोपहारै प्रणताश्चक्रुरभ्युद्यतै करै ।

[V2 [उ]द्यते (for [उ]द्यत) B1 अभ्युद्यतोत्कर]

20 a) Ś1 Ñ1 D1 2 येषां (for तेषां) G3 तप (for तप) Ñ1 प्रकाशेन (for प्रभावेन) —b) Ś1 N1 D1 2 रघुप्रिय, D4 T1 2 रघूद्वह (for रघूत्तम) —c) D11 Dm1 D6 3 T1 2 M1 3 द्योतयतो —d) D11 Dm1 D6 3 T1 2 M1 3 श्रिया वेद्यतुलप्रभा ❀ Ck तेषामस्मदाचार्याणा तप प्रभावेन इय वेदि महर्षिप्रकारा इदानीमपि श्रिया सर्वा दिशो द्योतयन्त्यनुत्प्रभा दृश्यते पश्य ।। Ct तेषां मदाचार्याणा प्रभावेणैव यदि तत्पूजाकाल इदानीमपि सर्वा दिशो द्योतयन्त्यतुलप्रभा दृश्यत पश्य ❀ —For 20cd, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 6 7 subst

1341* न म्लायन्ति न शुष्यन्ति कुसुमानि इमानि तथा ।

[Ś1 D1 2 [न] ह (D2 °व) पुष्पाणि (for न शुष्यन्ति) Ñ1 म्लायते न च पुष्पाणि (for the prior half) D1-2 न पुष्पाणि (for कुसुमानि) Ś1 न शुष्का पुष्पसत्या, Ñ1 न च पुष्पाणि राघव (for the post half)]

21 a) Ñ1 अशक्नुवद्भिस्, B3 अशक्यवद्भिस् (for अशक्नुवद्भिस्) —b) M3 श्रम (for श्रम) —cd) Ś1

G 3 17 6 B 3 74 26 L 3 80 27 कृताभिषेकैस्तैर्न्यस्ता वल्कलाः पादपेष्विह ।
अद्यापि न विशुष्यन्ति प्रदेशे रघुनन्दन ॥ २२
कृत्स्नं वनमिदं दृष्टं श्रोतव्यं च श्रुतं त्वया ।
तदिच्छाम्यभ्यनुज्ञाता त्यक्ष्याम्येतत्कलेवरम् ॥ २३
तेषामिच्छाम्यहं गन्तुं समीपं भावितात्मनाम् ।
मुनीनामाश्रमो येषामहं च परिचारिणी ॥ २४

N̄ Dg1 Dt1 D1 3 6-7 T3 M3 Ct चिंतितनागतान्पश्य, N1 चिंतिता पश्य संहितान् V B1 3 4 D5 G1 3 M2 त्वातानागता (G2 °तरा) गतान्पश्य Cg as in text (for °) Ś1 D1 समतान् N1 आगतान् Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D4 6 7 T3 G M सहितान् D5 समप्रान् (for समेतान्) Dm1 D5 चिंतितनागता सह चहितान्पश्य सागरान् श्लो Cr चिन्तितेनानुस्मरणेन। Ck मन्त्रविधैस्तैस्तु आनाय तीर्थान्तान् इपस्य सागरैं स्मरन्, इति शास्त्रोपदिष्टमार्गेण ध्याने सति आगतान्सह सागरान्सहितान्स्नानाभिषेकार्थ समेतान्पश्य ॥

22 a) Ś1 N1 B1 D1 3 न्यस्तानि, Ñ2 V B3 4 D5 7 आर्द्राणि (for तैर्न्यस्ता) —b) Ś1 N1 B1 D1 3 वल्कलानीह (N1 °नि च) पादपे N2 V B3 4 D5 7 वल्कला (V1 पल्लवा) नि च (N° तु, V3 [om]) तैर्द्रुमे —D1 reads in marg from 22c to l 1 of 1346* —c) G1 M3 Cg अ [द्य] पि, G3 [प] त, Ct as in text (for पि) —For 22cd Ś1 N1 D5 3 subst while D1 ins after l 1 of 1346*

1342* बहुना समाश्च गच्छन्ति न चाद्यापि निरम्बुका ।

[N1 गतानि च (for बहुन समाः) N1 illeg from the fifth syllable up to निरम्बु Ś1 D3 न यान्ति (D3 °न्ति) निरंबेण D1 न शुष्यन्तीति राघव (for the post half)]

whereas Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst for 22cd

1343* पश्याद्यापि न शुष्यन्ति वृक्षासक्तानि राघव ।

[V2 पश्यामि न च शुष्यन्ति (for the prior half) B3 शास्त्रकानि]

—Thereafter all the above MSS cont while Ś1 Ñ1 D1 3 cont after 1342*

1344* एतश्चान्याश्च सा तस्य प्रभावात्तपसो बलात् ।
तथा मुनीनामाचष्ट रामाय विदितात्मने ।
आश्चर्यमिति रामश्च प्रतिजग्राह तद्वच ।
पश्चात्त्वन्तं च सा राममिदं वचनमब्रवीत् ॥

[(l 1) Ś1 D3 सा तान्यां D3 तदा वै, G(ed) सा तस्मै (for सा तस्य) D1 एतत्पश्यान्या सा तास्य (sic) (for the prior half) Ś1 D1-3 प्रसादात् (for प्रभावात्) —(l 2) Ś1 N1 D1 3 आचख्यौ (for आचष्ट) N1 मुनिना सती (for विदिता त्मने) Ś1 D1 3 रामं प्रत्यशक्तात्मा (for the post half) —(l 3) Ś1 B1 D1 3 आश्चर्यभूत (for °र्यमिति) V1 B3 रामस्य (for °श्च) D1 आश्चर्यभूतं रामस्य (for the prior half) V3 तत्त्वं (for तद्वच) —(l 4) Ś1 D1-3 शबरी वाक्यमब्रवीत्, N1 शबरी रघुनन्दन (with hiatus) (for the post half)]
—Thereafter B3(m) cont

1345* एतदिच्छाम्यहं श्रातुं त्यक्ष्याम्येतत्कलेवरम् ।

—After 22 Dg1 Dt1 Dm1 D1(l 1 only followed by 1342* and 1344*) 4 6 8 S ins

1346* देवकार्याणि कुर्वद्भिर्यानीमानि कृतानि वै ।
पुष्पं कुवलयं सार्धं स्नानं च न तु यान्ति वै ।

[D1 reads l 1 in marg —(l 1) D1 देवकार्येष्वपि (for the prior half) G2 तानि (for यानि) G1 M1 च (for वै) —(l 2) D4 T1 2 M1 किमत्यै (for पुष्पं) D1 T1 2 Cg [अ] पयान्ति, D8 प्रयान्ति (for तु यान्ति) M2 च (for वै) Dm1 D4 (before corr) मम्लानं तु (Dm1 [before corr] D8 न) यान्ति वै (for the post half)]

23 a) D1 सर्वं, D8 दृष्टं (for दृष्टं) —b) N1 त्वया श्रुतं (by transp) D8 T3 G1 M1 श्रुतं मया, Ct as in text (for श्रुतं त्वया) —c) B1 D2 यद् (for तद्) N1 V1 B1 3 4 Dg1 D1 3 6 7 T3 G3 M3 [अ] नुज्ञातुं, V3 [अ] नुज्ञात (for [अ] नुज्ञाता) Ś1 यदिच्छस्यभ्यनुज्ञातुं, M3 इच्छाम्यह मनुज्ञाता —d) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 त्यक्ष्या (B1 °जा) मीदं, Ñ2 V2 Dg1 Dt1 D5 T3 Ct त्यक्तुमेतत (for त्यक्ष्याम्येतत्) —After 23 D5 ins

1347* अथ्यात्तद्वचनं श्रुत्वा पप्रच्छेदं रघूत्तम ।
किं त्वहं ज्ञातुमिच्छामि सुग्रीवो वानरोत्तम ।
वालिना हि निरस्तस्तु साम्प्रतं क्व प्रवर्तत ।
तमहं द्रष्टुमिच्छामि यदि जानासि मे वद ।
रामस्य वचनं श्रुत्वा सा उवाचाथ वानरम् ।
सरस्तं पश्चिमं मार्गमतिक्रम्य धराधरम् ।
ऋष्यमूकं प्रयाहि त्वं स तस्य शिखरे स्थित ।
गुहाद्वारे महाबाहु सुग्रीवो मन्त्रिभिर्वृत ।
अहमत्र स्थितान्येन पश्यामि कपिकुञ्जरम् ।
इमं मार्गं क्रिम सौम्य याहि लक्ष्मणसंयुत ।
श्रेयसामीक्ष्यसे धीर कपिना कुलवर्धन ।
अनुजानीहि मां राम स्वर्गलोकाय साम्प्रतम् ।

24 a) Ś1 येषाम्, D1 एतद् (for तेषाम्) —b) N1 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 M3 Cg मुनीनां (for समीपं) —cd) G1 M3 3 ऋषीणाम् (for मुनीनाम्) D4 T1 2 आश्रमे (for °श्रमो) Ś1 B2 D1 3 समीपमाश्रमे, B1 D5 °मं) तथाहं (D3 येषाम्) (for °) Ś1 N1 B1 D1 3 हि, D4 T2 तु (for च) B1 परिचारिका Ñ2 V B3 4 D7 समीपमाश्रमस्यास्य यानहं पर्यचारिषं ॥ Cg तेषामिति। समीपं पादमूलं याम्यामि यानहं परिचारपरिचितवत्यस्मि ॥ —After 24 V1 ins

1346* * * * * * * * * * * * * * * * राघव ।
स मे प्राह प्रसन्नस्त्वं राम राजीवलोचन ।
त्वत्स्तु विधिपूर्वेण रामण **कर्मणा ।

धर्मिष्ठं तु वचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
अनुजानामि गच्छेति प्रहृष्टवदनोऽब्रवीत् ॥ २५
अनुज्ञाता तु रामेण हुत्वात्मानं हुताशने ।
ज्वलत्पावकसंकाशा स्वर्गमेव जगाम सा ॥ २६
यत्र ते सुकृतात्मानो विहरन्ति महर्षयः ।
तत्पुण्यं शबरी स्थानं जगामात्मसमाधिना ॥ २७

G. 3. 77. 33
B. 3. 74. 35
L. 3. 80. 34

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

शबर्यो विविधं वन्यमुपयुक्तं महात्मना ।
लक्ष्मणेन च वीरेण शास्त्रदृष्टेन कर्मणा । [5]
यथाविधिहित तत्र शबर्या धर्मकाम्यया ।

25 V3 om. 25.—^{a}) Dg1 D4 T2.3 च; D5 हि (for तु). Dm1 D5 G3 धर्मिष्ठाया (for °ष्ठं तु). D7 तस्या· (for श्रुत्वा).—^{b}) V2 रामश्च (for राघव·). Ś1 D1-3.5 रामस्तस्या· सलक्ष्मण·, Ñ B1.3.4 D7 श्रुत्वा (Ñ1 तस्या) राम· सलक्ष्मणः.—^{c}) B1 अनुज्ञाय च, D3.5 अनुज्ञाताभि- (for °जानामि).—^{d}) Ś1 प्रसन्न- (for प्रहृष्ट-). Ñ1 illeg., Ñ2 -वचनात् (for -वदनो). B3.4 प्रहृ(B4 °हृ)ष्टश्चेदमब्रवीत्.—For 25^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S subst.:

1349* प्रहर्षमतुलं लेभे आश्चर्यमिति तत्त्वतः ।

[Dm1 (to avoid hiatus) ह्याश्चर्यम्. Dt1 D4 चाश्चर्यं (for तत्त्वतः). ‡‡ Cg: 'तत्त्वत' माया विना आश्चर्यमिति मत्वा. ‡‡]—Thereafter all the above MSS. cont., V3 cont. after 1348* (owing to om.), while B3 ins. l. 2 only after 25:

1350* तामुवाच ततो रामः श्रमणीं संशितव्रताम् ।
अर्चितोऽहं त्वया भद्रे गच्छ काम यथासुखम् ।
इत्युक्त जटिला वृद्धा चीरकृष्णाजिनाम्बरा ।

[(l. 1) V2 Dt1 D4 शबरीं (for श्रमणीं). Dt1 D4 श्रमिति-व्रताम्.—(l. 2) Cg भवत्या (for भद्रे). G1.2 M2.3 तपोभ(M3 °व)ने (for यथासुखम्). V2 यथास्थायं प्रपूजितः, B3 यथाकामं यथोचितः (for the post. half).—(l. 3) M2 तत्र (for वृद्धा). V2 Dt1 D5 इत्येवमुक्ता जटिला (for the prior half).]—Dm1 D4.8 T1.2 G2 M further cont., while G2 ins. after 26^{ab}:

1351* तस्मिन्मुहूर्ते शबरी देहं जीर्णं विहाय तत् ।

[D4 T2 यस्मिन् (for तस्मिन्). M2.3 transp. देहं and जीर्णं. D4 T1.2 Cg जिहासती (for विहाय तत्). G2 जीर्णदेहं विहाय सा (for the post. half).]

26 ^{a}) Dt1 अनुज्ञा॰; D7 अनुज्ञाते, M2 अनुज्ञानात् (for अनुज्ञाता). V2 अनुज्ञाय यथाकाम.—After 26^{ab}, G2 ins. 1351*.—V1 om. 26^{cd}.—^{c}) Ś1 B1 D1-3 ज्वलंती स्वेन वपुषा, Ñ1 दीप्तेन स्वर्ग∗∗∗, Ñ2 B3.4 D5.7 ज्वलज्ज्वलनवर्णाभा.—^{d}) Ś1 B1 D2.3 स्वर्गमाशु, Ñ1 विमानेन (for स्वर्गमेव).—D1 om. after स्वर्गं up to जगा in 27^{d}. M3 damaged after जगा up to मु in l. 1 of 1353*.—For 26^{cd}, V2 subst.:

1352* ज्वलन्ती सूर्यवर्णाभा तत· स्वर्गं गमिष्यति ।

—After 26, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins.:

1353* दिव्याभरणसंयुक्ता दिव्यमाल्यानुलेपना ।
दिव्याम्बरधरा तत्र बभूव प्रियदर्शना ।
विराजयन्ती तं देशं विद्युत्सौदामनी यथा ।
प्रणम्य शिरसा राम स्वर्गं ता सुप्रसन्नना ।

[(l. 1) M3 damaged up to मु.—(l. 2) M3 damaged from भ up to व.—(l. 3) Dg1 Dm1 (after corr. as in text) D8 T1.2 M सौदामिनी.—Dg1 Dt1 D4 T2 G2 M3 om. l. 4.—(l. 4) G2 तत्रगाततु.]

27 D1 om. up to जगा in 27^{d} (cf. v. l. 26).—^{a}) V D3 M2 सुमहात्मानो.—M3 damaged from त्मा up to न्ति in 27^{b}.—^{b}) Ś1 B1 D2 निवसन्ति; Ñ1 D3 विचरन्ति (for विहरन्ति). V2 गुरवस्तत्र सुव्रता.—^{c}) Ś1 B1 D2 पूज्यं, D3 पूर्णं (for पुण्यं).—^{d}) Ś1 जगामाथ; B1 D1-3 जगामाशु; M3 damaged (for °मात्म).—For 27^{cd}, V2 subst.:

1354* तत्र त्व सुमहात्मानं गमिष्यसि समाहिता ।
तिष्ठेदानीं निशामेकां शबरि धर्मचारिणि ।
∗∗∗∗∗∗∗∗ तत स्वर्गं गमिष्यसि ।

—After 27, Ś1 Ñ1 D1-3 ins.:

1355* शबरीमभ्यनुज्ञाय रामोऽपि वदतां वर· ।
पम्पामभिमुखो वीरो जगामाम्बुजदर्शन ।

[(l. 1) Ś1 तत्पश्चात् (for शबरीम्).—Ñ1 om. l. 2.—(l. 2) D2.3 -दर्शनं],

while B3 (m.) ins.

1356* अलिप्तवीरैः मुतपोभिरुत्तम
यदैव ऊर्ध्वं विधिवद्धुवासने ।
ज्ञात्वा तवर्षापि गाउ सुदुर्लभ
समीक्ष्य राम तदिमह्रं हरिम् ।

Colophon. Ñ1 B1 om.—*Sarga name*: Ś1 D1-3 शबरीस्वर्गारोहण, Ñ2 V B3.4 D5.7 शबरीदर्शनं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 V2 B3 D2 om., Ñ2 D5.7 80, V3 D4 77, B4 81, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 74, D3 78, D5 83, M3 75.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

७१

G 3 78 1 / B 3 75 1 / L 3 81 1

दिवं तु तस्यां यातायां शबर्यां स्वेन कर्मणा ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा चिन्तयामास राघवः ॥ १
चिन्तयित्वा तु धर्मात्मा प्रभावं तं महात्मनाम् ।
हितकारिणमेकाग्रं लक्ष्मणं राघवोऽब्रवीत् ॥ २
दृष्टोऽयमाश्रमः सौम्य बह्वाश्चर्यः कृतात्मनाम् ।
विश्वस्तमृगशार्दूलो नानाविहगसेवितः ॥ ३
सप्तानां च समुद्राणामेषु तीर्थेषु लक्ष्मण ।
उपस्पृष्टं च विधिवत्पितरश्चापि तर्पिताः ॥ ४
प्रनष्टमशुभं यत्तत्कल्याणं समुपस्थितम् ।
तेन त्वेतत्प्रहृष्टं मे मनो लक्ष्मण संप्रति ॥ ५
हृदये हि नरव्याघ्र शुभमाविर्भविष्यति ।
तदागच्छ गमिष्यावः पम्पां तां प्रियदर्शनाम् ॥ ६

71

Ñ1 B1 cont the previous Sarga D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 Before 3 71 1 V2 B4 ins an addl Sarga relegated to App I (No 16) Ñ1 om 1ab —a) Ñ2 V2 B3 4 D5 6 7 Ch तस्यां तु (by transp) Dg1 स तस्या (for तु तस्यां) —b) Dt1 Dm1 D1 6 8 T1 G2 3 M3 Cg तेजसा (for कर्मणा) —d) Ñ1 वीर्यवान् (for राघव)

2 a) Ñ1 चिंतयित्वा स, D4 M2 सचिंतयित्वा, D5 चिंतया मास, T1 2 M1 2 Cm स चिंतयित्वा —b) B4 प्रभवं त, Dg1 °वं तु (for प्रभावं तं) —c) T2 एकाग्रय (for एकाग्रं) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-4 6 7 इदं भ्रातरमेकाग्रं (Ś1 °ग्रो, Ñ1 illeg for मेकाग्रं) —d) Ś1 B1 D1-3 वाक्यम् (for राघवो) Ñ1 रामो लक्ष्मणमब्रवीत्

3 a) Ś1 Ñ2 B3 4 Dt1 Dm1 D1 5-8 T2 मया, D4 यथा (for ऽयम्) Ś1 Ñ1 B1 D1-3 पुण्यो, Ñ2 V B3 4 D5 7 रम्यो (for सौम्य) —b) V1 बह्वाश्रयं, B1 D3 वनचया (for बह्वाश्चर्यः) Ś1 B1 D1-4 T1 2 महात्मना, Cm k as in text (for कृता°) —c) B1 -नृप (sic) (for -मृग) —d) Ś1 B1 D1-3 पतग (for विहग) Dm1 D1 शोभित (for सेवित)

4 a) Ś1 Ñ2 V B1 D1-3 4 G1 M3 तु (for च) —b) Ś1 D4 येषा, Ñ1 Dt1 D6 G1 Cg तेषा, Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D1 2 4 6 7 T2 G2 M1 2 एषा, Dm1 D5 येषु (for एषु) V1 तीर्थ तु, D3 तेष्वषु (sic) (for तीर्थेषु) L(ed) भमृत शुचि लक्ष्मण —c) B1 D1 2 सृष्ट (for स्पृष्ट) Ñ2 V1 D2 3 T2 तु (for च) —d) Ś1 Ñ2 V B1 2 4 D1-4 5 7 [पि]तृ, Ñ1 [भ्रा]त्र (for [भ्रा]पि) ※ Ch एषामृर्षीणा महासमुद्राणामिविति वाक्यादिरूपेण लोकोपकाराय स्थापितमिति शेष ※

5 a) Ś1 Dg1 D1 4 T1 2 G M2 प्रणष्टम्, Ś1 Ñ1 B1 D1-3 सर्वं, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 यच्च, V1 Dg1 Dt1 D2 4 T2 M1 यच्च 1 Cg यत्तत् (for यत्तत्). —Ñ1 illeg from स्थितम् in 5b up to हि in 1358* —d) D1 समुपस्थितं (for समुप°) —c) Ś1 B1 D1-3 तथा हि स, Ñ2 V B1 4 D5 7 येन चैतत्, Dg1 T2 तेन त्वेवं, G1 3 M2 3 तन चापि (G1 °भि) (for तेन त्वेतत्). D4 T1 2 तेन तत्तेन हृष्टं म —D4 om (hapl) from 5d up to the prior half of l 2 of 1337* —d) Ñ2 V B3 4 D7 लक्ष्यते (for संप्रति) Ś1 B1 D1-3 हृदय पश्य लक्ष्मण —After 5, Ñ2 V B3 4 D5 7 ins

1337* धैर्य दर्शयित शोके शान्तिमवाप्स्यति ।
तानि चेमानि दृश्यन्ते मनोज्ञानि समन्ततः ।
मन्दोष्णो मन्दशिशिरो विरजा मनुरुन्मनन् ।
अनुलोम सुखो वायुरनुसारयतीव माम् ।
शोकश्च मनसो मेऽद्य मन्द मन्दं व्यपैति च ।
स्थिरीभवन्ति गात्राणि विशुध्यन्तीन्द्रियाणि च ।
एवमप्यवसितस्य शोको मे व्यपधूयते ।
शरीरे जायते लक्ष्मीर्धृतिश्चैव यथा पुरा ।
न चापि दर्शन दूरं तस्या वाप्या विचिन्तये ।
वीक्षस्व पुरुषव्याघ्र सिद्धिं शसन्ति लक्ष्मण ।
एते मम महाबाहो मृगा सर्वे प्रदक्षिणा ।
मनोज्ञा परितो वाग्भिर्गायन्तीव महागिरौ ।
सुखशीतो वनस्यास्य नानागन्धवह शिव ।
दर्शयन्निव पन्थान मन्द वहति मारुत ।
सुप्रभं च प्रसन्नं च वदन तेऽद्य लक्ष्मण ।

[D5 om up to the prior half of l 2 —(l 1) B4 शोक (for °क) V1 शान्ति लोकनवाप्स्यते (for the post half) —(l 2) G(ed) वनानि च (by transp) —(l 3) G(ed) मरुत् (for मन्दोष्णो) —(l 4) V1 D5 7 अनुलोम V1 अनुमापयति (for °सारयति) —(l 5) B3 4 तु (for first च) G(ed) अपैति (for व्य°) —(l 7) B4 D5 7 [म]भि (for [अ]पि) —(l 8) B3 मार्ग (for महा°) —(l 11) G(ed) दृष्टा भेद्या (for महाबाहो) —(l 12) G(ed) मनोज्ञे V1 परितोषाभि (for °तो वाग्भि°) —(l 13) D5 7 सुख (for शिव) V नानागन्धवह for (for the post half) —(l 14) G(ed) दर्शयन् (for °यन्नि°) D5 7 B4 पथ (for वह) —(l 15) B4 सुप्रभं (for °भं) D5 7 (for ते)]

6 a) Dm1 D6 G1 विदित, M1 हृदयं (for हृदये) Dt1 D6 मे, D4 T1 2 [ऽ]पि (for हि) Cv as in text. —b) Dm1 G1 भाव्, M3 भावी (for भावि°) Cv as in text. —For 6ab, Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-3 subst.

ऋश्यमूको गिरिर्यत्र नातिदूरे प्रकाशते ।
यस्मिन्वसति धर्मात्मा सुग्रीवोऽंशुमतः सुतः ।
नित्यं वालिभयात्त्रस्तश्चतुर्भिः सह वानरैः ॥ ७
अभित्वरे च तं द्रष्टुं सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
तदधीनं हि मे सौम्य सीतायाः परिमार्गणम् ॥ ८
इति ब्रुवाणं तं रामं सौमित्रिरिदमब्रवीत् ।
गच्छावस्त्वरितं तत्र ममापि त्वरते मनः ॥ ९
आश्रमात्तु ततस्तस्मान्निष्क्रम्य स विशांपतिः ।
आजगाम ततः पम्पां लक्ष्मणेन महाविभुः ॥ १० G 3 78 21 B 3 79 21 L 3 81 12

1358* हृदय हि नरस्याह शुभं वा यदि वाशुभम् ।
[Ñ1 illeg up to हृ (cf v l 5)]

—Thereafter all the above cont while Ñ2 V1 B3 4 D5 7 cont l 2–4 after 1360*

1359* पूर्वं हि मनसा ध्यात पश्चादेव तदाप्यते ।
शक्य विस्मर्तुमस्थातु पुण्येऽस्मिन्मुनिसंश्रये ।
मागलाणन वैदेहीं त्वया सार्धं गुरुस्त्रिप ।
न च तृप्तिमह यावा मयाप्यासमुपैरपि ।
न स्यात्कारो पुनिमत आसानामिहाश्रमे । [5]

[(l 1) Ñ1 तु (for हि) V2 इदं आली (for मनसा ध्यात) Ñ1 गुण°प **** (illeg) V3 illeg B1 D5 पश्चादेव व्याप्यते (for the post half) —(l 2) Ñ1 illeg for नुवय विर Ś1 न्य (for शक्य) Ñ V1 B3 4 D5 7 बाव स्थातु (for अस्थातु) Ñ V1 B3 4 D5 7 ऋषि (for मुनि) —V1 B3 D5 om l 3 Ñ2 B4 D5 7 transp l 3 and 4. —(l 3) V3 illeg for the post half Ś1 सह (for सार्धं) Ñ1 आगच्छामि न वैदेही त्वया मार्गमह वने, Ñ2 B4 D5 7 मा गच्छा न (G[ed] तु) वैदेही त्वया भद्र मया (G[ed] °या) न्त —Ñ1 om l 4–5 —(l 4) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 गमिष्यामि (for मह यावा) Ś1 मह असमावैरपि, D1 2 इह यथाक्रीतपि (for the post half) —(l 5) Note the hiatus between the two halves D3 4 तस्या (for न स्यात्) D3 4 वात (D3 °नि) पत्र, D3 प्रतिगते (for पश्रमे) Ś1 न स्थास्यति चाहम (for the prior half)]

—For 6^ab, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 subst

1360* पूर्वं हि हृदयेनागातो गुणदोषौ समश्नुते ।
[Ñ2 हृदय ज्ञात]

—Thereafter cont l 2-4 of 1359* —^c) Dm1 D3 तद्गाय (for तद्गागच्छ) Ñ1 M3 गमिष्यामि (for °ष्याव) Ñ2 V B3 4 D5 7 तस्माद्गागच्छ गच्छावस् —^d) Ñ2 V B3 4 D5 7 तं देवं (by transp) Ś1 Ñ V B3 4 D5-5 7 शुभ (for प्रिय) Ñ V B4 D5 7 -कानना (for दर्शनात्)

7 Ñ2 reads in marg from ऋ गिरिर् in 7^a up to त्वरितो in 1361* —^a) Ś1 Ñ V2 B4 D1-3 6 G1 यस्या, B2 T3 G3 M3 य (G3 ऋ) त्र, L3 M3 °स्य, Cm as in text (for यत्र) V1 गिरिवरो, D2 गिरिस्थाने —^c) B3 तस्मिन् (for य°) Ś1 Ñ V B3 4 D1-3 5 7 स भाग (for धर्मात्मा) —^f) Ś1 Ñ2 V B3 4 D1 3 5 7 G M3 मय (for भयात्) B1 वालिभयत्रस्त —^f) Ś1 Ñ V B3 4 D1-3 5 7 सचिवैः सह (Ñ2 D5 7 °वैर्युत) (for सह वानरैः)

8 Ś1 D1-3 om 8^a–9^b —^a) Dt1 D3 तद् च (D6 तु) रे च, Dm1 D3 अभिवरय, M1 अभित्वरेय (for अभित्वरे च) ‡ Ck त्वरे त्वरयामि यावत्, Ct त्वरे त्वरामि ‡ —For 8^cd, Ñ V B3 4 D5 7 subst

1361* तमद्य त्वरितो द्रष्टु स्वकार्यं त्वरया हरिम् ।
[Ñ2 reads in marg up to त्वरितो (cf v l 7) Ñ1 सायगो D5 त्वरित (for त्वरितो) V मु (for स्व)]

—Dg1 reads in marg 8^cd —^c) V1 च (for हि) Ñ2 V B3 4 D5 7 न, G1 M3 वत्, Cg as in text (for मे) Dt1 D6 T1 कार्यं (for सौम्य)

9 Ś1 D1 3 om 9^ab (cf v l 8) —^a) Dg1 G1 2 M2 एवं (for इति) Dg1 T3 सौमित्रिद्, Dt1 D1 G3 M3 3 त वीर, Dm1 D1 G3 M3 काकुत्स्थ, G1 त पाथ, Cg स वीर (for त रामं) Ñ V B1 3 4 D5 7 ब्रुवाणमथ तु (D5 7 हि) तदा (Ñ1 °दो) —^b) Ñ V B3 4 D5 7 G1 2 M3 3 राम सौमित्रिरब्रवीत्, Dg1 T3 इद वचनमब्रवीत् —^c) Ñ1 illeg for गच्छावस्त्वरित D3 गत्वा च (for गच्छावस्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G1 2 M3 त्वरितौ, D1-3 त्वरया (D2 °तै) G(ed) सहितौ (for त्वरित) Ñ1 यत्र, Dg1 वीर, G3 राम, Ck as in text (for तत्र) —^d) Ś1 D1 3 हि, D2 [स]पि, Ck Ct as in text (for [म]पि) G1 M3 त्वरित (for त्वरते)
—After 9 D3 ins

1362* त्वया सुचिर मार्गमाश्रये च नरर्षभ ।

10 ^ab) Ś1 D1-3 निर्गम्य, G1 3 निष्क्र (G3 °गं) म्य (for निष्क्रम्य) M3 विशापति (for °ति) Ck निर्गत्य तु विशापति (for ^b) Ñ2 V B3 4 D5 7 आश्रमादथ निष्क्र (V3 निष्क्र) म्य तस्मात्स रघुनंदन ‡ Ck निर्गत्य तु विशापति इत्यनन्तर आजगाम ततः पम्पां लक्ष्मणेन सह प्रभु । स ददर्श ततः पुण्यामित्यनन्तर स तामासाद्य वै रामो दूरादुदकवाहिनीं इत्यनन्तर मतङ्गसरस नाम ह्रद समवगाहत इति पाठ । गमिष्याम पम्पामिति प्रतिज्ञातत्वात् । आजगाम तत पम्पामित्येवान्वय । एव स्थिते प्राचीनपाठान्तर कश्चिज्जगामेत्यादि सार्धश्लोकद्वय परित्यज्यान्तर श्लोकत्रय प्रक्षिप्य सूपपाठमेव कल्पं पठति व्याख्यातु मगाध मतङ्गसाम नाम ह्रद समवगाहत इति सहिश्लोकत्रय समपद्य प्रतिपादने समीक्ष्यमाण इत्यादि जगाम परमह्रदर्शमित्यनन्तर । प्रविश्य तत पम्पां मतङ्गसरस मदशयित्वीसित्यथ ‡ —^c) Dm1 D3 G3 तस्मात्, M3 भ्राता (for पम्पां) Ś1 D1 D1 2 जगाम

G 3 78 22
B 3 75 11
L 3 81 0

समीक्षमाणः पुष्पाढ्यं सर्वतो विपुलद्रुमम् ।
कोयष्टिभिश्चार्जुनकैः शतपत्रैश्च कीचकैः ।
एतैश्चान्यैश्च विविधैर्नादितं तद्वनं महत् ॥ ११
स रामो विविधान्वृक्षान्सरांसि विविधानि च ।
पश्यन्कामाभिसंतप्तो जगाम परमं ह्रदम् ॥ १२
स तामासाद्य वै रामो दूरादुदकवाहिनीम् ।
मतङ्गसरसं नाम ह्रदं समवगाहत ॥ १३

सर्विमान्यया, D1 स जगाम तत पपा —V3 illeg for 10ᵈ —ᵈ) Ñ2 Dg1 T3 [अ]रिहा, Dt1 D6 M1(before corr as in text) a Cg/p प्रभु, D4 T2 [अ भिमू, D3 [आ]बिमू, G1 [आ]सवान्, Cv g(also) as in text (for [अ भिमू) Ck सम प्रभु (for सहाभिमू) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 नानापादपशोभिता(D1-3 °भूषिता) G3 लक्ष्मणेन च भूधर —After 10 Ś1 reads l 4-5 of 1372* while G1 ins., Dm1 D6 G3 ins after 17ᶜᵈ, D1-3 subst for 11ᵃᵇ

1363* स ददर्श तत पम्पामुदारजनसेवितान्।

[D1-3 ददश च (for स ददश) D1-3 स्थान्, K(ed) पुष्पान् (for पम्पान्)]

—Thereafter D1-3 G1 cont K(ed) subst for 17ᶜᵈ:

1364* नानाद्रुमलताकीर्णां पम्पा पानीयवाहिनीम् ।

--Thereafter D1 3 read l 4-5 D2 reads only l. 4 of 1372*

11 Ś1 om 11ᵃᵇ Dg1 reads 11-12 after 22 ☞ Cv supports the sequence of st 11-26 as in text The sequence of st 11-23 in Cm g is 18, 13 19 21, 22, 11 1369* 1370* 1373*, 12, 1368*, 16ᵃᵇ, 1371* 23 Sequence of st 11-22 in K(ed) is 1364*, 18 (16ᶜᵈ-17ᶜᵈ om) 13 19, 21, 22, 11, 1369*(om. 14ᵃᵇ) 1370* (om 15ᶜᵈ), 1373*, 12, 1367*, 16ᵃᵇ, 20ᵃᵇ(om 20ᶜᵈ) 1371* —ᵃᵇ) Ñ1 निरीक्ष्यमाण, Dg1 D4 T1 G2 M2 समीक्ष्यमाण, Dt1 D6 T3 समीक्ष्य(D6 °क्ष) माण, Dm1 D2 समीक्षमाणौ G1 पुष्पाढ्या (for °ढ्य) G1 विपुलद्रुमा Ñ1 सम * * * * द्रुमा (illeg) (for ᵇ) Ñ1 V B1 3 4 D2 7 निरीक्ष्य(Ñ2 illeg for क्ष्य)माणौ(G(ed] °क्षमाणो) विविधान्सर्वत पुष्पितान्(Ñ1 V2 °त, D4 3 °त) द्रुमान् —For 11ᵃᵇ, D1-3 subst 1363* —After 11ᵃᵇ, Ñ V B1 3 4 D2 3 ins.

1365* प्रमदाभिरिव स्कन्धैर्लताभिरुपवेष्टितान्।

[Cf 18ᵃᵇ Ñ2 B1 3 4 स्कन्ध Ñ1 स्क * * * * * * * a(illeg) (for the prior half) Ñ1 अभि; V1 रव, V2 अव, G(ed) दरि (for अनु)]

—ᶜ) M2 Cv कोयष्टिभिश्च, M3 कोयष्टिभिर्जुनकैश्च ⊰ Cm कोयष्टिकादय पक्षिविशेषाः छ—ᵈ) Dg1 Dt1 Dm1 D6 G2 M1 Cv g कीचकैः, D6 कीचकैः, T2 केतकैः (for कीचकैः) —ᵉ) Dt1 D6 G1 बहुमिदं; G2 M2 विहगैः, M2 विविधैः, Cv as in text (for विविधैः) —ᶠ) Dt1 om. तद्वनं.

—For 11, Ñ V B1 3 4 D1-3.5.7 subst, while Ś1 subst l 2-3 for 11

1366* कोयष्टिकैश्चक्रवाकै शतपत्रैः किरीटकैः ।
पुत्रप्रियैः पूर्णमुखैर्भारद्वाजैः प्रियवदैः ।
एतैश्चान्यैश्च विहगैर्नादितं तन्महावनम् ।

[V2 illeg from च up to त in l. 1 —(l. 1) B1 वलाकैश्च, D3 3 वञ्जुलैश्च (for चक्रवाकैः) D1 किराटैः (for इन°] Ñ1 तरस्विनैः (sic), Ñ2 शितांदैः, B1.4 D3 7 शि°कैः (for किरीटकैः) —(l. 2) B1 यत्र (for पुत्र) V2 illeg from पूर्ण up to च in वदैः Ñ B1 D2 भरद्वाजैः ☞ V1 reads from वदैः up to 26 —(l 3) Ś1 V1 D1 3 विहगैः (for विहग) V2 illeg for विहगैर्नादि Ś1 अनिल, V1 क°र्ण (for नादित) B1 महद्वन, B3 D3 वन महत (for महावनम्)]
—Thereafter all the above MSS except Ñ1 cont.

1367* असावगच्छद्विक्रान्तो राघव सहलक्ष्मण ।

[Ś1 न च रैव्यतपस्विकेषु, D1-3 न चैत्यवृन्दिकेषु (for the prior half)]

—After 11, Dm1 D8 G2 ins. 1369*

12 For sequence in Dg1 and K(ed.), cf. v.l. 11 Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3.5.7 om 12-13 —After 12, K(ed) ins , while Dm1 D6 G3 cont after l. 2 of 1373*

1368* पुष्पितोपवनोपेता सालचम्पकशोभिताम्।
पद्मसौगन्धिकाकीर्णां धीमतीमतुलप्रभाम्।

[(l 2) G3 -मतुलां (for °भां)]

13 For sequence in K(ed.), cf v.l 11 Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D1-3.5.7 om 13 (cf v.l 12) Dg1 reads 13, M1 repeats 13 (var) after 18 —ᵃ) D4 T2 3 G2 3 M1-3 (second time) Cv तम् (for तान्) Dm1 D6 G3 स ता(D6 तान्) विलोकयामास, T3 तमासाद्य तु वै तत्रो —ᵇ) Dt1 D6 Ct पानीय, Cv g as in text (for उदक-) T1 2 G1 2 M1-3 (second time) Cv -वाहिनीं (for वाहिनीम्) —ᶜ) M1 (second time) मतङ्गं (for मतङ्ग) —ᵈ) M1 (second time) समवगाहत

—After 13, Dg1 Dt1 D4 1 T G1.2 M1.3, whereas Dm1 D6 G3 Cg K(ed) ins. after 21

1369* ततो जानपदस्थानौ राघवौ सुमहाद्युतो।

[Dt1 D6 तत्र, Dm1 D6 G3 तस्य (for ततो) M1-3

स तु शोकसमाविष्टो रामो दशरथात्मजः ।
विवेश नलिनीं पम्पां पङ्कजैश्च समावृताम् ॥ १४
तिलकाशोकपुंनागबकुलोद्दालकाशिनीम् ।
रम्योपवनसंबाधां पद्मसंपीडितोदकाम् ॥ १५
स्फटिकोपमतोयाढ्यां श्लक्ष्णवालुकसंतताम् ।
मत्स्यकच्छपसंबाधां तीरस्थद्रुमशोभिताम् ॥ १६
सखीभिरिव युक्ताभिर्लताभिरनुवेष्टिताम् ।
किंनरोरगगन्धर्वयक्षराक्षससेविताम् ।
नानाद्रुमलताकीर्णां शीतवारिनिधिं शुभाम् ॥ १७
पद्मैः सौगन्धिकैस्ताम्रां शुक्लां कुमुदमण्डलैः ।
नीलां कुवलयोद्घातैर्बहुवर्णां कुथामिव ॥ १८
अरविन्दोत्पलवतीं पद्मसौगन्धिकायुताम् ।
पुष्पिताम्रवणोपेतां बर्हिणोद्घुष्टनादिताम् ॥ १९
स तां दृष्ट्वा ततः पम्पां रामः सौमित्रिणा सह ।
विललाप च तेजस्वी कामाद्दशरथात्मजः ॥ २०
तिलकैर्बीजपूरैश्च वटैः शुक्लद्रुमैस्तथा ।
पुष्पितैः करवीरैश्च पुंनागैश्च सुपुष्पितैः ॥ २१
मालतीकुन्दगुल्मैश्च भण्डीरैर्निचुलैस्तथा ।
अशोकैः सप्तपर्णैश्च केतकैरतिमुक्तकैः ।
अन्यैश्च विविधैर्वृक्षैः प्रमदेवोपशोभिताम् ॥ २२ G 3 78 0 B 3.75 25 L 3.81 0

(for क्ल°). Dt1 D6 T1.2 M1.2 Cv ह, D4 ग, G2 g (for स)]
—Then Cg K(ed.) cont

1370* उद्यानं चैव सरसं पश्यन्तौ पक्षिभिर्युताम् ।

14 For sequence in K(ed.), cf v l 11 —^{c}) Dt1 D6 रम्या, Cv as in text (for पम्पा) —For 14-22, Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-3.5.7 (V3 B4 for 14-22^{ab}) subst 1372*

15 For sequence in K(ed.), cf v l 11 —^{b}) D6 चकुल (for बकुल) —For 15^{c}-15^{b}, K(ed.) subst l 1-2 of 1373* —^{d}) Dt1 D6 रम्य (for पद्म)

16 For sequence in K(ed.) cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-3.5.7, cf v l 14 and 22 —^{a}) Dg1 T2 स्फटिकाभम (for °कोपम), Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 G1 M Cv -तोयय्या, G2 -नाराढ्या (sic) (for -तोयाढ्या) —^{b}) Dg1 -स्त्रुता (for -संवताम्)

17 For om in K(ed.), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-3.5.7 cf v l 14 and 22 —^{a}) Dt1 D6 एव (for इव) Dt1 समुषा, Dm1 D6.8 सयुक्ता (for युक्ताभिर्) —^{c}) Dt1 किंनरोरामगर्धर्व (sic) —After 17^{cd}, Dm1 D5 G2 ins 1363* —^{e}) D1-3 -सह (for द्रुम) —^{f}) G1 -वार (for वारि) Dm1 D1-3.8 G2 M3 पद्म (D1.2 सलिल, D3 शीतल) पानीयवाहिनीं. Cr पानीयवाहिनीं पानाद्यामतिमधुरसुरसीतनिर्मलजलां वाहिनीमित्यर्थः । Cg पानीयवाहिनीं पानार्हशीतलस्वादुजलवतामित्यर्थः । Ch पानीयवाहिनीं पानाद्यामतिमधुरशीतनिर्मलवाहिनीमित्यर्थं ॥ —For 17^{ef}, K(ed.) subst 1364*

18 For sequence in K(ed.), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-3.5.7, cf v l 14 and 22 —^{a}) Dg1 Dt1 D6 T2 पद्म, Cv as in text (for पद्मैः) G2 सौगन्धिभिस् (for सौगन्धिकैस्) —M3 damaged from कु in ^{b} up to वं in ^{d} —^{c}) Dt1 D6 M3 Cr m g k t [उ]द्घातैर्, T1 [उ]द्धृतैर्, G1 [उ]त्पलैर्, Cv as in text (for -[उ]द्घातैर्) Dm1 D6 नीला कुवलयैस्त (D6 °ला)बहु —^{d}) M3 damaged for कुथामिव —After 18, Dg1 reads 13, while M3 repeats 13 (var)

19 For sequence in K(ed.), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.3.5.7 cf v l 14 and 22 Dg1 transp 19 and 20 M3 orig damaged for 19^{ab} and reads only 19^{a} in m sec m —^{c}) Dg1 D6 Cv पुष्पिताम्रवनोपेता, M3 पुष्पिता * * * * *(damaged) —^{d}) M1 [उ]त्कृष्ट (for [उ]द्घुष्ट)

20 For sequence in K(ed.), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-3.5.7, cf v l 14 and 22 Dg1 transp 19 and 20 M3 om 20 —^{a}) Dm1 D6 G2 च वै, G1 M2 पुन, Cv as in text (for तत) —^{b}) K(ed.) पद्मसौगन्धिकैर्युता —After 20^{ab} (owing to om of 20^{cd}), K(ed.) ins

1371* इत्युवाच यदा वाक्यं लक्ष्मणं सत्यविक्रम ।

—^{c}) Dg1 Dm1 D6 G स (for च) —^{d}) Dg1 कामी, Dt1 D6 Cv रामो (for कामाद्)

21 For sequence in K(ed.), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-3.4.7, cf v l 14 and 22 —^{b}) Dg1 Dm1 D6.8 G2 M बरै, G1 वन्यै, G2 Cg धवै, Cv दवै (for वटै) G1 चूतो (for तथा) —^{c}) D6 करकैरतिमुक्तकै (= 22^{d}) G1 पुन्नागैश्चैव पुष्पितै,

22 For sequence in K(ed.), cf v l 11 —^{a}) M3 शालसैश् (for गुल्मैश्) —^{b}) Dg1 Dm1 D6.8 T2.3 M1 Cv r g k भाण्डीरैर्, Dt1 विडीरैर्, G1 बकुलैर्, Ct as in text (for भण्डीरैर्) Dm1 बकुलैस्, D6 निकुलैस्, G1 वञ्जुलैस् (for निचुलैस्) —M3 om (hapl ?) 22^{cd} —^{c}) D6 सप्तवर्णैश् (for °पर्णैश्) —^{d}) Dt1 करकैर्, B(ed.) कतकैर् (for केतकैर्) M3 च ति (for अति)
]

G 3 78 0
B 3 75 25
L 3 81. 0

अस्यास्तीरे तु पूर्वोक्तः पर्वतो धातुमण्डितः ।
ऋश्यमूक इति ख्यातश्चित्रपुष्पितकाननः ॥ २३
हरिर्ऋक्षरजोनाम्नः पुत्रस्तस्य महात्मनः ।
अध्यास्ते तं महावीर्यः सुग्रीव इति विश्रुतः ॥ २४
सुग्रीवमभिगच्छ त्वं वानरेन्द्रं नरर्षभ ।
इत्युवाच पुनर्वाक्यं लक्ष्मणं सत्यविक्रमम् ॥ २५

For Sı 22ᵉ–24 in V2 B4, cf. l. 10–14 of App. I (No. 18) before 3.71.1 —ᵃ) G1 M3 पुष्पैः (for वृक्षैः). —ᶠ) Dg1 [उ]पगूहिता, D3 G2 M1 Cv °गूहिता; T [उ]पगूहिता, G1 [उ]पभूषिता, M2 [उ]पशोभिता (sec. m. °तां). M3 [अ]भिशोभिता. V2 * * * ° पशोभितां (illeg.); Dm1 D8 G3 Cg प्रमदामिव भूषिताम्. —For 14–22, Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1–3.5.7 (V2 B4 for 14–22ᵈ) subst.:

1372* स ददर्श ततः पम्पां शुभशीतजलाशयाम् ।
प्रवादिनानाविहगां बहुपादपसंकुलाम् ।
कुमुदोत्पलिनीं रम्यां शुभां मणिनिभोदकाम् ।
पद्मैः सौगन्धिकैस्ताम्रैः श्रिता कुमुदमण्डलैः ।
नीलां कुवलयोद्घातैर्बहुवर्णां कुथामिव ।
बहुपङ्कजसंबाधां बहुपुष्करमण्डिताम् ।
हंसकारण्डवाकीर्णां महर्षिगणसेविताम् ।
चक्रवाकोपगीतां च कादम्बैः कूजितां शुभाम् ।
वीज्यमानस्तु शीतेन सुखस्पर्शेन वायुना ।
जहौ परिश्रमं रामः सह सौमित्रिणा तदा ।
द्रुमान्पुष्पफलोपेतान्परपुष्टनिनादितान् ।
पद्मानि च विकीर्णानि प्रेक्षमाणौ महीतले ।
मत्तहंसरवोद्गीतां सारसैः संप्रणादिताम् ।
मृदुशाद्वलनीलानि दृष्ट्वा भूमितलानि च ।
संप्रहृष्टस्ततो रामः पम्पां वै सुमनोहराम् ।
मत्तसारससंघुष्टां पद्मसौगन्धिकायुताम् ।

[(l. 1) Ś1 ददर्श स (by transp.). Ñ2 D5.7 तदा (for ततः). D1 मत्तवर्णां तत्र पम्पां (for the prior half). V शुभगीत; B4 सुवर्णकूल (for शुभशीत-). —(l. 2) B3 -विहगा (for °गां). Ś1 B1 D1–3 प्रहृष्टनानाशकुना (for the prior half). D7 नाना (for बहु). Ś1 गगला, B3 -संकुला; D7 -शोभिता (for -संकुलाम्). —Ś1 D1–3 om. l. 3. —V1 B1 om. l. 4–5. Ś1 reads l. 4–5 after 10, D1.2 read l. 4–5; D3 reads only l. 4 after 1364*. —(l. 4) B3.4 पद्म- (for पद्मैः). Ś1 ताम्रैः (for नक्रैः). B3.4 D7 चिता (for श्रिता). Ś1 -श्वेतैः कुवलयैरपि (for the post. half). —(l. 5) B3 -[उ]ध्मानैर् (for -[उ]द्घातैर्). Ś1 D1.3 चित्रा बहुविधैश्चित्रैर्बहुरूपा मनोहरा. —(l. 6) B3 -समानां (for संबाधां). Ś1 D2.3 स ता (D3 तदा) परम(D3 °म)सत्पर्णां (for the prior half). Ś1 D1.2 प्राप्य (for बहु). V1 बहुपुष्पविभूषितां, V2 बहुपुष्पमण्डितां (for the post. half). —(l. 7) D3 नानाकारण्डवाकीर्णां (for the prior half). —Ś1 D1–3 om. l. 8. —(l. 8) Ñ2 -[उ]पनीतां; B3 -[उ]पशोभितां, G(ed.) -[उ]पकीर्णां (for -[उ]पगीतां). Ñ2 पूजितां (for कूजितां). B3 तथा (for शुभाम्). —(l. 9) Ś1 वीज्यमानस्तदा रामः; B1 D1–3 वीज्यमानस्तदा रामः (for the prior half). Ś1 D1.2 पद्मशीतेन; B1 पद्मानिलेन; D3 स्पर्शशीतेन (for सुखस्पर्शेन). —(l. 10) V2 illeg. after परिश्रमं up to सौमित्रिणा. Ś1 B1 D3 रामं, D3 राम (for रामः). Ś1 तत, B1 D3.5 [अ]नघ (for तदा). D1 जहौ यदि श्रमस्थानं च सौमित्रिस्तमथ (sic). —(l. 11) B3 -मद- (for -फल-). D3 पक्षिपुष्ट- (for परपुष्ट-). B3 विनादितान् (for नि°). V2 परपु----- (illeg.) (for the post. half). —Ñ2 V B1.4 D5.7 om. l. 12–13. —(l. 12) B1 D2 प्रकीर्णानि (for वि°). D1 पतद्भिः कुसुमैः पुष्प (for the prior half). Ś1 वीक्षमाणौ, D3 प्रेक्षमाणो. —B1 om. l. 13. —(l. 13) D3 -रवोत्कीर्णां (for -रवोद्गीतां). —D1 om. l. 14–15. —(l. 14) Ś1 B1 D2.3 मृदुशाद्वलिनीं भूमिं (for the prior half). Ś1 हृष्टपुष्टमनाः. B1 दृष्ट्वा हृष्टो बभूवतुः, D2 हृष्टपुष्टसदीक्ष्य, D3 हृष्टपुष्टमुपेत्य (for the post. half). —(l. 15) Ś1 B1 D2.3 संप्रहृष्टौ (for °ष्टः). Ś1 B1 D2.3 पम्पां (for राम). V1 स पम्पां, V2 om. वै (subm.), G(ed.) पम्पां च (for पम्पां वै). Ñ2 B4 D5.7 सुमनोरमां (for °हराम्). Ś1 B1 D3 दृष्ट्वा प्रशुभिनादितां, D3 दृष्ट्वा प्रस्रवणसंकुला (for the post. half). —(l. 16) V2 मत्त (for मत्त). B3 -संस्पृष्टां (for -संघुष्टां). Ś1 B1 D1–3 वानरेन्द्रैर्वृत्तैः प्रदीप्तामिव सर्वत.]

—After 22, Dg1 reads 11–12, while Dm1 D5 G1 ms., whereas K(ed.) subst. l. 1–2 for 14ᶜᵈ–15ᵃᵇ:

1373* स ददर्श ततः पम्पां शीतवारिनिधिं शुभाम् ।
प्रहृष्टनानाशकुनां पादपैरुपशोभिताम् ।
स तामासाद्य पम्पां च विषसाद महामनाः ।

[Before l. 1, Dm1 ms. रामाय नमः. —After l. 2, Dm1 D5 G3 cont. 1367*.]

23 For 22ᵉ–24 in V2 B4, cf. l. 10–14 of App. I (No. 18). Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D1–3.5.7 om. 23–25 —ᵃ) M3 तस्यास्तु (for अ°). G3 तु तीरे (by transp.). V1 महाराम (for तु पूर्वोक्तः). —ᵈ) Dm1 D5 G3 पुष्प- (for चित्र-). Dt1 D1 G1.2 पादप; Cv as in text (for -काननः).

24 For 22ᵉ–24 in V2 B4, cf. l. 10–14 of App. I (No. 18). Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D1–3.5.7 om. 24 (cf. v.l. 23). —ᵃ) G2.3 हरेर् (for हरिर्). Dt1 Dm1 D4 -रजा नाम; D4 T2 M1.3 -रजो (M1 °जा) नाम्ना; T1 G3 C4 -रजो नाम. V2 हर्यक्ष -नामासी (illeg.). —ᵇ) G1 M3 च तु (for तस्य). V2 तस्य पुत्रो (by transp.). —ᶜ) Dt1 D4 तु (for तं).

25 Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D1–3.5.7 om. 25 (cf. v.l. 23). V2 B4 om. 25 —ᵃ) M3 अपि- (for अभि-). —ᵈ) D4 D6 नरर्षभः; Dt1 M3 (before corr. as in text, after

ततो महद्वर्त्म च दूरसंक्रमं
क्रमेण गत्वा प्रविलोकयन्वनम् ।
ददर्श पम्पां शुभदर्शकानना-
मनेकनानाविधपक्षिसंकुलाम् ॥ २६   G. 3. 78. 31 B. 3. 75. 30 L. 3. 81. 22

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

॥ समाप्तमरण्यकाण्डम् ॥

---

corr. *sec. m.*) नरर्षभः.—T3 M1 om., Dg1 reads in marg., M2 reads *inf. lin. sec. m.* 25[cd].—[c]) D6 G2 इत्युक्त्वा च (G3 तु) (for इत्युवाच). M2 तत्र (for वाक्यं).—[d]) Dt1 D6 Cv -विक्रमः.—After 25, Dg1 Dm1 D1-8 T1.2 G M2.3 Cv ins., while T3 M1 ins. after 25[ab] (owing to om.).

1374* राज्यभ्रष्टेन दीनेन तस्यामासक्तचेतसा ।

—Thereafter all the above MSS. cont., while Dt1 D6 ins. after 25.

1375* कथं मया विना सीता शक्यं लक्ष्मण जीवितुम् ।
इत्येवमुक्त्वा मदनाभिपीडितः
स लक्ष्मणं वाक्यमनन्यचेतसम् ।
विवेश पम्पां नलिनीं मनोरमां
रघूत्तमः शोकविषादयन्त्रितः ।   [5]

[(l. 1) K(ed.) शक्य सीता (by transp.).—(l. 2) T2 वचन- (for मदन).—(l. 3) Dm1 D3 G3 वदीनसत्व°; D6 Ct अनन्यचेतस (for अनन्यचेतसम्).—(l. 4) D4.6.8 T2 Cr.t नलिनी- (for °नीं). K(ed.) मनोहरां (for °रमां).—(l. 5) Dg1 रघूत्तम, Dt1 D4.6 तनुसत्त्व(D4 °त्त्र). Dt1 D6 शोकमुदीरयाण°.]

26 [a]) G1 महात्मा सः; M3 महात्मा न (for महद्वर्त्म). Cg K(ed.) सु- (for च). M3 सक्रमः (for °मं). Ś1 D1-3 ततो महात्मा स्वविदूरमध्वरं.—[b]) D1 कृत्वा (for गत्वा). Ś1 प्रविचालयन्वनं; Dm1 D3 G3 M3 स विलोकयन्वनं; T1.2 G1.2 M2.3 Ct प्रविलोकयन्वनं; Cg K(ed.) प्रतिकूलमन्वनं.—[c]) Ś1 D2.3 ददर्श पंपां शुचितीक्ष्णतोयदां.—[d]) Ś1 D3 -पक्ष- (for पक्षि-). Ś1 D2.3 -सेविता; Cg -जालकाम् (for -संकुलाम्). ※ Ct: पम्पां ददर्श सर्वत इति शेषः। विवेश च महात्मस्मात्प्रभृत्येदेनेति बोद्धव्यम् ※—For 26, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst., while Ś1 D2.3 ins. after 26

1376* महाबलौ तां तु शिवामकर्दमां
निरीक्ष्य पम्पामतिरम्यदर्शनाम् ।
कपेः सुतां तुङ्गतरुर्महानदीं
यथैव मित्रावरुणौ सरस्वतीम् ।

[(l. 1) Ś1 V1 B1 D2 तौ (for तां). B3.4 महार्णवं तु (for °बलौ तां तु). D3 महाबलौ तां पमकर्दमां शिवा.—(l. 2) Ś1 अभिरम्यदर्शनां, B1 D2.3 अभिरम्य°.—(l. 3) Ś1 महानदी (for °नदीं). Ñ2 V2 B3.4 D5.7 कपिस्तुता(V1 B3.4 °स्तुता, D5 °प तुतां, G(ed.) कपीनतां (metri causa)) किंपुरुषा (V1 °दा) महानदी.—(l. 4) Ñ2 B4 D7 अहल्यया, V1 अमर्दिता, B3 अहस्त्रना, D5 अहृष्टता (sic) (for सरस्वतीम्). Ś1 नदी च निशावरुणा सरस्वती.]

—For 26, Dt1 D6 subst.:

1377* क्रमेण गत्वा प्रविलोकयन्वनं
ददर्श पम्पां शुभदर्शकाननाम् ।
अनेकनानाविधपक्षिसंकुलां
विवेश रामः सह लक्ष्मणेन ।

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 B1 Dm1 D1-3 M2 पंपादर्शन(D1 °न), Ñ2 D5.7 पपागमन, V B3.4 पंपाभिगमन.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V2 B1.2 Dg1 D3 om. Ñ2 81, V1 D2 78, B4 83, Dt1 Dm1 D4.8 T G M1.2 75, D1 79, D3 85, D5 80, D7 81, M3 76.

In Ś1 Ñ1 V2 B1.2 D2.5, the Araṇyakāṇḍa ends after 4.1.

—Thereafter $\acute{S}_1$ ins

अत एव किष्किन्धाकाण्डो भविष्यति॥ यस्याय प्रतिसन्धि॥ श्रीरामचन्द्राय नम॥

—[illegible] ins

ॐ नमो भगवत श्रीरामचन्द्राय। सवत् ७९५ . .. रामचन्द्रचाञ्चाभूषितागप्रधानाद्वया काडसपूर्णमाला ग्निभाये (dots indicate illeg portion)

—B_1 ins

अथानन्तर किष्किन्धाकाण्ड भविष्यति॥ यस्यायमाद्य श्लोक॥

—B_3 ins

श्रीरामधनदेवशर्मणाय लिखित। शक १७८८॥ ॐ रामचन्द्राय नम। ॐ गोपालाय नम॥

—B_4 ins

समाप्तमिदमारण्यककाडम्॥०॥

—Thereafter B_4 erroneously ins a portion from the शूर्पणखारामसवाद

—D_1 ins

आरण्यकमिद श्रुत्वा सर्वपापै प्रमुच्यते।
वाजपेयस्य यज्ञस्य फल प्राप्नोति मानव॥१६ श्री॥

—D_2 ins

॥श्रू॥ समाप्त दडकारण्य॥छ॥ शुभमस्तु॥ कृष्णार्पणम्॥
यादृश पुस्तक दृष्ट्वा तादृश लिखित मया।
यदि शुद्धमशुद्ध वा मम दोषो न दीयताम्॥

छ॥ छ॥ छ॥ लेखकपाठयो शुभम्॥ श्रीकृष्ण॥

—D_3 ins

समाप्तोयमारण्यकाद॥ शुभमस्तु॥ श्रीरामाय नम॥ सवत् १९८७॥ ज्येष्ठसुदि १२ सोम। श्रकीदुरसुरससरयागतेन्वे॥ श्रीराधाकृष्ण, श्रीराधाकृष्ण, श्रीराधाकृष्ण॥

—D_4 ins

श्रीरामार्पणमस्तु। शके १६८८ व्ययनामसवत्सरे वदान्वन शुचि मासि त्रितियाया दशेरया शुधे प्रात समाप्तिमागत्। श्रीराम जय राम जय जय राम रामो जयति राम कल्याण करोति। यदक्षरपदभ्रष्ट मात्राहीन च यद्भवेत्। तत्सर्व क्षम्यता देव प्रसीद परमेश्वर॥१॥ श्रीलक्ष्मीनृसिंहाय नम॥

—D_6 ins

देवीदासवणवलेखक सवत् १८५१॥

—D_7 reads here 4 I and then ins

शुभ भवतु इति श्रीआरण्यकाण्ड समाप्त सपूर्ण शुभ ।) लिषत पूज्य श्रीरु ऋरधानेश्वरमध्ये सवत् १८८५ मिती भाद्रपदशुक्ल नवमी बुधवासरे पुरा कइथा शुभ कल्याण भवतु। लिखावउ मिश्र यजावी—आत्महतो।

—T_1 ins

सीतालक्ष्मणहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नम। शुभमस्तु।

—T_3 ins

श्रीहनुमत्सीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नपरिवारसमेतरामचन्द्रार्पणमस्तु।

—G_1 ins

श्रीरामाय नम हरि ओं। शुभमस्तु आरण्यकाण्ड समाप्तम्।

—G_3 ins

श्रीमते रामानुजाय नम। हरि ओं शुभमस्तु। श्रीगुरुभ्यो नम। श्रीरामाय नम।

—M_1 ins

श्रीरामाय नम। हरि। शुभमस्तु श्रीरामाय नम।

—M_3 ins

श्रीरामाय नम। श्रीलक्ष्मणाय नम।

This Appendix comprises 18 additional passages found in some of the 29 MSS. which have been cited in the foot-notes to the constituted text. They are either big or unimportant to be included in the foot-notes below the text.

The order of the MSS. and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as to the constituted text.

1

After 3.9.18, D5 ins :

ब्राह्मणं तु प्रतिश्रुत्य याच्यमाने च पीडिते ।
पश्चान्नेति च यो ब्रूते तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
अधर्मनिरतो मूढो मिथ्याचारो द्विजातिषु ।
वृथान्नमांसिकं लोके तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
धामना गुणसम्पन्ना सुरूपा सदृशी वरे ।
अर्थितो न प्रदद्याद्यस्तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
न्यायेनोपार्जितां वृत्तिं ब्राह्मणस्य हरेच्च यः ।
निष्कारणं मुण्डितस्य तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
गोपितस्य नृपांकस्य उदारामभिधावत ।
विश्रमात्तले यस्तु तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
पश्चोत्स्वस्य दीनस्य व्याधितस्य जडस्य च ।
हरेत यो वै सर्वस्वं तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
य आर्तां श्रुतिसम्पन्नामर्थे न मुनिभि कृतम् ।
यो कुरुमन्यमिज्ञानात्तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
शास्त्रं गृहीत्वा य सम्यग् ज्ञानवेत्तान्यथा भवेत् ।
लोभाद्वा यो वदत्यापि तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
पिशुनो यश्च लोकानां रन्ध्रान्वेषणतत्परः ।
उद्वेगजनकः यस्तु तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
पुण्यामसहृदहानां द्विजानां भोगनिष्कृताम् ।
उत्सादयति यो मित्रं तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।

2

After 3.10.73[cd], Ś1 V B D2.3 ins

ततोऽनतीतसमीपस्थं लक्ष्मणं शुभलक्षणम् ।
पश्य लक्ष्मण रम्याणि वनस्थानि शुभानि च ।
काननानि विचित्राणि फलमूलधरैर्द्रुमैः ।
शुभाश्च शुभगन्धाश्च सुम्यान्पुष्पसमुच्चया ।
पादपाना समृद्धाश्च पश्य लक्ष्मण सर्वतः ।
वानीरांस्तिलकान्बिल्वान्मधुकांश्चिबुलान्यवान् ।
आम्रानाम्रातकांश्चैव तिन्दुकामन्दरांस्तथा ।
जम्बूनालकर्णिकाश्च पनसान्बीजपूरकान् ।
मोमरुक्षान्कर्मरङ्गाञ्छिंशपांश्च कपित्थचिन् ।
खर्जूरान्बदरींश्चैव शालान्भल्लातकांस्तथा ।
कदलीवंशवर्णांश्च तथा चान्यान्बहूनपि ।
दाडिमान्करवीरांश्च कोविदारान्निम्बकांस्तथा ।
अङ्कोटकान्गुडालांश्च नीलाशोकांश्च सर्वशः ।
कोशाम्रशिरीषांश्च मुचुकुन्दान्सपाटलान् ।
धवकर्णांश्च नियग्रोधान् सप्तपर्णांश्च पादपान् ।
अन्यान्द्रुमगणान्भूयांश्च नानागुल्मलताद्रुमान् ।
द्रुमांश्च काननेषु पश्य लक्ष्मण राघव ।

2

For l. 1, cf. 3.10.75.—(l. 1) V2 तुच्छि (for तुच्छ).—(l. 2) V1 वन्यस्थ, V2 illeg. (for वनस्थानि).—(l. 3) Ś1 (also) च विचित्र (for विचि°). Ś1 V D2.3 -द्रुम (for -द्रुमैः). V B1 -रैद् (for -धैर्). B2(m. also) फलपुष्प°.—(l. 4) Ś1 D2.3 शाखाश्च, V2 शाखाश्च (subst.) (for शुभाश्च). B1 शुभाङ्कुसुमस्तबक (for the post. half).—B1 reads l. 5-7 in marg.—(l. 5) Ś1 V B2 D2.3 स (for च).—(l. 6) V2 illeg. from तिलकान् up to भव्यान्. Ś1 D1 तिलकान्, D2 तिलकान् (for तिलकान्). V1 चिरबिल्वान्, G(ed.) चिरबिल्वान् (for चिरबिल्वान्). V2 चिबुलान्यवान्, B1.2 मधु B2.3 (m. also) मधु, B2(orig.) चिबु) लान्यवान्, B1(m. also) बहुगन्धहेम् (for चिबुलान्यवान्).—(l. 7) V2 illeg. from वकुल up to तथा.—(l. 8) V1 B D2.3 जम्बू (for जम्बू). B1 बीजपूरका.—(l. 9) Ś1 D2 कर्मरङ्गान्, V1 कर्म°, B2 काम°, D3 °रङ्गान् (for कर्मरङ्गान्). V2 B2(m. also) कुरबकांश्च मधुकान् (for the prior half) V2 illeg. from चिरबिल्व up to l. 10 V1 (gloss) भल्लातक, B2 D2.3 चिरबिल्व (sic) (for चिरबिल्व°). D2 om. (hapl.) बदरी.—(l. 10) V1 L2.3 D2.3 बदरी, B1 °नथ (for °नय) D3 G(ed.) शाखान् (for शा°).—(l. 11) V2 illeg. from वेणु up to सरलाः.—(l. 12) Note hiatus between the two halves. V1 दारुणान् (for दाडि°).—(l. 13) Ś1 B1.3 अङ्कोलान्, B2 अङ्कोलान् (hypm.) B1 कुटज (for कुटजान्) V1 अशोकान् चम्पकान् (for the prior half).—(l. 14) V2 illeg. after कोशाम्रान् up to l. 15. Ś1 V2 D2.3 शिरी°, B1 (after corr. as above) शिरीष- (for शिरीष) V1 च पाटलान् (for सपा°).—(l. 16) G(ed.) द्रुमा (for द्रुमा-) V2 नागवृक्ष (for नागवृक्ष°). B1 नानाविध गुल्मलता (for the prior half). V1 द्रुम (for द्रुम-). Ś1 V1 B1.3 D2.3 नानाद्रुमान्.—(l. 17) V2 illeg. from कानन up to राघव. B2(sup. lin.; orig. as above) पश्य, B2(m. as above) पश्यन् (for पश्य).

3

After 3 11 34 G3 ins while M1 3 ins after colophon of 3 11 G2 ins after 3 12 8 Ś1 D1–3 ins l 3–42 after 3 12 9 while D4 T1 ins l 1–18 after 3 12 9 T2 3 ins l 1–18 after 3 12 8 and l 19–23 after 3 12 9 respectively while M2 ins after 3 12 10

एवमुक्त्वा महाबाहुरगस्त्य पुनरब्रवीत् ।
सुखं स्वप महाबाहो ससीत सहलक्ष्मण ।
रविरस्तं गत सौम्य सन्ध्याकालोऽभ्युपागत ।
एते निशाचरा राम निलीना मृगपक्षिण ।
नगाग्रेषु भूत्वा लीना दृश्यन्ते च समागता ।
नैशेन तमसा व्याप्तमप्रकाशं नभ स्थलम् ।
एवमुक्तो महाबाहुरगस्त्येन महात्मना ।
उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां राम सौमित्रिणा सह ।
अभिवाद्य महात्मानमगस्त्यमृषिसत्तमम् ।
सुष्वाप रात्रीमेकां पूजित परमर्षिणा ।
सुखोषितस्तदा राम सन्ध्यामन्वास्य सानुज ।
कृतपूर्वाह्णिकस्तस्थौ स्नात्वा हुतहुताशन ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च परंतप ।
उपागच्छदमेयात्मा अगस्त्यं सूर्यवर्चसम् ।
स दृष्ट्वा राघवं श्रीमानगस्त्य सप्रताञ्जलि ।
प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं वचनमब्रवीत् ।
कच्चित्सुखा निशा राम व्यतीता रघुनन्दन ।
तव सभ्रातृभार्यस्य ममाश्रमपदे शुभे ।
अगस्त्येनैवमुक्तस्तु काकुत्स्थो वाक्यमब्रवीत् ।
मानिता स्म यथान्याय त्वया पूज्येन पूजिता ।
शयनासनदानेन भोजनाच्छादनै शुभै ।
राज्ञो दशरथस्येव पुरस्यान्त पुरे यथा ।
सुखोषिता स्म भगवन्सर्वैश्चामरपस्थिता ।
सुखोपविष्टे रामे तु सहसीते सलक्ष्मणे ।
शतेन ऋषिसंघेन अगस्त्यो वाक्यमब्रवीत् ।
कालोऽयं गतभूयिष्ठो य कालस्तव राघव ।
समयो यो नरेन्द्रेण कृतो दशरथेन ते ।
तीर्णप्रतिज्ञ काकुत्स्थ सुखं राज्ये निवत्स्यसि ।
धन्यस्तु जनको राम स राजा रघुनन्दन ।
यस्त्वया ज्येष्ठपुत्रेण यथाक्रिरिव तारित ।
एवमुक्तस्ततो राम प्रत्युवाच कृताञ्जलि ।
प्रीत प्रीततरं वाक्यमिदमाह महायशा ।
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
प्रीयमाणस्य सुप्रीतो नास्ति धन्यतरो मम ।
न मया तारितो राजा गुणै स्वैरेव तारित ।
स्वर्गं दशरथ प्राप्त स्वकृतै पूर्वकर्मभि ।
अथ तु देवो निखिलं सर्वं पृच्छ महातप ।
अशरण्य शरण्योऽभूद्यथैव विनिवेशित ।
तथाख्याह्यर्थतत्त्वेन परं कौतूहलं मम ।
श्रुत्वा तु वचनं तस्य रामस्य मधुराक्षरम् ।

3

G2 M1 3 om l 1 —(l 1) D4 महाबाहु (for °हु) M2 एवमुक्तस्तु राजेन्द्र महर्षिरिदमब्रवीत् —(l 2) D4 T1 2 G2 सीतया (for ससीत) —(l 3) G3 M1 [ऽ]भ्यु (G1 [ऽ]प्यु)पागमत्, M2 (after corr as above) [ऽ]भ्युपागत —D4 T1 G2 om l 4–6 —(l 4) M2 दिनचरा (for निशाचरा) T2 न वै च (for निलीना) —(l 5) T2 भूत्वा स्था, M1 भूत्वा स्था (after corr °स्था) M2 भूशलीना (for भूत्वा लीना) T2 G3 समाहिता M1 पुनमागता (for च समागता) —(l 8) D4 reads राम twice —D4 T1 G1 om l 9 —(l 10) D4 T1 2 G2 तां तु (for एका) —D4 T1 om l 12–13 —(l 12) T2 पौर्वाह्णिकस् (for पूर्वा°) M2 हुता (for हुत) —(l 13) M2 भार्यया स्वं (for च परंतप) —(l 14) D4 T1 2 उपागमद्, M3 (after corr as above) उपगच्छद् (for °पा°) —(l 15) M1 त (for म) T1 G2 M2 सप्रताञ्जलिं M2 रुद्धताञ्जलिं (for °लि) —M3 reads l 17–18 after l 23 —(l 17) D4 सुख (for सुखा) M2 तात (for राम) —(l 18) M2 भ्रातृभार्यस्य (for सभ्रातृभार्यस्य). D4 T2 विभो (for शुभे) —M3 om l 19–25 M2 om l 19 —(l 21) M2 यानेन (for °नदानेन) —(l 22) M2 पुरे च (for पुरस्य) —After l 23, M2 ins

इतिस्य वाक्यमगस्त्यस्तु निशावृत्तमनुत्तम च ।

—(l 25) Note hiatus between the two halves K(ed) स तेन (for शतेन) M2 शतशऋषिसंघ (for the prior half) —K(ed) repeats l 26–30 after 3 18 14. —(l 28) K(ed) राम (for राज्ये) —(l 29) G3 M3 रघुनन्दन —(l 32) G3 प्रत्युवाच, K(ed) स लक्ष्मण (for रघुनन्दन) G2 अगस्त्यमृषिमब्रवीत् (for the post half) —(l 34) M1 प्रियमाणस्य (for प्री°) —(l 35) G2.3 M1.3 मया न (by transp) (for न मया) G3 M1 स्वगुणैः, G3 M3 स्वैर्गुणैः (by transp) (for गुणै स्वैः) M3 स्वगुणैव (for गुणै स्वैरेव) D1–3 सो (D2 नो, D3 यो) नृप M2 तारिता (for तारित) —(l 36) D3 सुकृतैश्च, M3 स्वगुणैः (for स्वकृतै) Ś1 D1–3 चैव, G3 एव, K(ed) पुण्य (for पूर्व) —(l 37) Ś1 D1–3 निखिलो देवः (by transp) (for देवो निखिल°) Ś1 D2 3 महामुने, D1 मया मुने, M1 महातपा (for महातप) —(l 38) Ś1 D1–3 शरण्येन (for शरण्योऽभूत्) G2 3 M3 वैशेषि (for विनि°) Ś1 D1–3 नृप एव विनिर्मित (D2 °मित D3 °मिन) (for the post half) —After l 38 Ś1 D1 3 ins

यथा शास्त्रं भगवन् यथा चैव निवेशित ।

[D3 तथा (for first यथा)]

—M3 om l 39 —(l 39) M1 तदा, M3 अथ (for तथा) Ś1 D1–3 तथा चाख्याहि तत्त्वेन (for the prior half) Ś1 D1–3 हि मे (for मम) —(l 40) G3 वचः (for तस्य) —(l 41) M2 3 तदा (for ततो) —G2 3 M2 3 om l 43 —(l 43) Ś1 भवाभावो (for भावाभाव) Ś1 तथा, D3 नया (for यथा) —(l 44) Ś1 D1–3 दर्शन तु, M3 यमदेव

प्रत्युवाच ततो राममगस्त्यो भगवानृषिः ।
शृणु राघव तत्त्वेन देशस्यास्य यथातथम् ।
भ्रातृभावं महाबाहो विपर्यस्तं कृतं यथा ।
दण्डकेन परित्यक्तो ह्यय देशो महात्मना ।
भार्गवस्य च शापेन निर्मनुष्यमृगोऽभवत् ।
वृक्षगुल्मलताहीनं तापसैरभिवर्जितम् ।
कान्तारमभवत्तात घोरं परमदारुणम् ।
योजनार्धसहस्रं तु विन्ध्यपादस्य दक्षिणे ।
नाभ्यवर्षति पर्जन्यो न च वाति सुखोऽनिलः ।
रूक्षं प्रतिभयं घोरमासीत्परमदारुणम् ।
बहून्यब्दसहस्राणि चैतदासीद्वनालयम् ।
गन्धर्वैर्ऋषिसर्पैश्च देवैश्च परिवर्जितम् ।
कस्यचित्त्वथ कालस्य दैवयोगादिह नृप ।
हिमवच्छिखरात्तुङ्गादिह प्राप्तोऽस्मि मानद ।
ततो मया समाहूतः पर्जन्यो जलदैः सह ।
स्वच्छन्दवशगश्च कृतः कश्चित्कालमरिंदम ।
यमस्य चैव चारास्तु बहून्यब्दशतानि वै ।
तपसा मृत्युदूताश्च व्याधयश्च निराकृता ।
हिमवत्पादजा वृक्षाश्चिन्तिता मनसागता ।
प्रवृत्ताश्च पुनर्नद्यः फुल्लपङ्कजमण्डिताः ।
तटाकानि च रम्याणि सरितश्च सरांसि च ।
प्रवृद्धवनषण्डं तु स्फीतसस्यसमाकुलम् ।
अचिरेणाभवद्रम्यमृषिसंघानुसेवितम् ।
केवलमृषिशापेन तस्यैव रघुनन्दन ।
सोपद्रवमिवाप्येतद्राक्षसैरुग्रकर्मभिः ।
यदा प्रभृति चापि त्वं चित्रकूटमुपागतः ।
तदा प्रभृति रक्षांसि विप्रकुर्वन्ति तापसान् ।
न निषेधयितुं चाहं स्थिते बलवति त्वयि ।
सराक्षसगणग्रामं सूदयस्व महाबल ।
ऋषीणामभयं वीर दातुमर्हसि मानद ।
अस्माद्धि कारणाद्राम दण्डकारण्यवासिनाम् ।
त्राणार्थमिह सम्प्राप्तस्त्रातुमर्हसि नो भवान् ।
समर्थो ह्यसि काकुत्स्थ त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ।
किं पुनर्वीर रक्षांसि द्विजमन्युहतानि वै ।
क्षयमिक्ष्वाकुपुत्रेण दण्डकेन महाबल ।
देशो निराकृतो राम शापदोषेण राघव ।

(for दण्डकेन) Ś1 ख्य D1-3 त्वय (for ह्यय) —(l 45) Ś1 D1-3 तु (for च) Ś1 निर्मनुष्योऽभवत्पुरा (for the post half) —(l 46) Ś1 D2-3 M1-4 हीनं (for हीनं) G1 ऋषि वर्जितं M2-3 अभिवर्जितं (for अभिवर्जितम्) Ś1 D1-3 प्रगुप्तमलिलाशय (for the post half) —After l 46 Ś1 D1-3 ins

मृगपक्षिगणैर्हीनं श्वापदैः परिवर्जितं ।

—(l 47) Ś1 अजरं, D1 अरिणं, D2 दारुणं (for अभवत्) —M1 om (hapl) l 48-50 —(l 48) Ś1 D2-3 योजनानां (for योजनार्ध) D1 तु (for तु) Ś1 D1-3 M2 विन्ध्यपादस्य (D3 M2 °स्तु) (for °पादस्य) G2 विन्ध्यपादात्तु दक्षिणं (for the post half) —(l 49) Ś1 [ना]ह वर्षति, D1-3 M2 [ना]भ्र वर्षति, D2 [अ]भि°, M3 [अ]भि° (for [अ]भ्य°) G1 [अ]पि, M1 [अ]ति M3 [अ]पि (for च) —(l 50) D1 रूक्ष D2 रूक्षं, M2 रूक्षं K(ed) रूक्षं, L(ed) रूक्षे (for रूक्षं) Ś1 D1-3 M3 घू(Ś1 दे)णास्त्याथैवं (for परमदारुणम्) —(l 51) D3 G3 (with hiatus) एतद् G3 M1 ह्यतद् (for चै°). K(ed) अभवत्पुरे (for वनालयम्) M2-3 एतदासीदनालयम् (for the post half) —(l 52) Ś1 D1-3 गन्धर्वैमु(Ś1 °र्वैस्तु) दिसर्पैश्च देवैश्च विवर्जितं —(l 53) M1 देवयोगात् —After l 53 Ś1 D1-3 ins

मेरुविन्ध्यादितीर्थेषु सुरकार्ये च सादरम् ।

[D1 मेरुतन्त्रस्य संकाशं, D2-3 मेरुविं(D2 मेरोर्वि)न्ध्यस्य संचयाद् (for the prior half) D1 सुराणां च (for °कार्ये) D3 सुरसद्मेषु सादरं (for the post half)]

—(l 54) Ś1 ग्रेहाद्, G3 M1 देहाद् (for गेहाद्) —(l 55) D3 G3 समाहूय (for °त) —(l 56) Ś1 D1-3 स्वच्छन्दवशगं (for °गः). Ś1 D1-3 किंचित्, K(ed) कश्चित् (for कश्चित्). —(l 57) Ś1 D1-3 [अ]प्रचारस्तु, M [ए]व(M2 [अ]प)चारस्तु (M3 °र) (for [ए]व चारास्तु) —(l 58) D1 यमदूताश्च D3 मृत्युदूताश्च, M3 मृत्युमूताश्च (for °दूताश्च) —D2 om the post half Ś1 [अ]पि (for second च) —(l 59) M3 प्रदत्ता (for पा°) Ś1 D1-3 मनसा मया(Ś1 यथा) —(l 60) Ś1 D2-3 पुष्पवृत्ता Ś1 पुनर्नवा —(l 61) Ś1 D1-3 तडागानि (for तटाकानि) Ś1 D1-3 पयोनयश्च (for सरितश्च) —After l 61 Ś1 D1-3 ins

विरलपुष्पं सुभगं श्रीमत्सुवर्णशीलाशिलाचितम् ।

[D3 श्रीमद् (for °मान्) D2 विरलं सुभगं श्रीमत् (for the prior half) D1-2 [अ]निलाविलं D3 [अ]विरलमिलं (for [अ]निलाचितम्)]

—(l 62) Ś1 D1-3 M1 प्रवृद्ध(D3 °द्ध) वनरत(M2 °ष)षण्डं (for the prior half) G2-3 M1 -वनाकुलं (for समा°) —Ś1 om l 63 —(l 63) D1 अचिरादाम्रमकाण्डम् (for the prior half) D1-3 ऋषिसंघैश्च सेवितं, G1 M1 ऋषिसंघा(G3 °श्चो)नु सेवितं (for the post half) —(l 64) Ś1 ऋषि, D2 तदि G3 च हि (for त्वयि) M1 तस्य वै (for तस्यैव) —(l 65) G3 M1-3 सोपद्रुत(M2 °द्रुत) (for °द्रवम्) Ś1 D2-3 [अ]प, D1 [अ]पि (for [अ]पि) Ś1 D1-3 भृशं, M2 तद् (for अप्य) —D1 om l 66-67 —(l 66) Ś1 D2-3 चैव, G3 वीर M2 चापि (for चापि) —(l 67) M2 तापसान् (for तापसान्) Ś1 D2 विप्र कुर्वन्ति सर्वत (for the post half) —G2-3 M2-3 om l 68-69 —(l 68) Ś1 भवति (for बलवति) M2 बलवान् स्थितः त्वयि (for the post half) —(l 69) D3 सराक्षसगणं M2 सूदयाय (for °स्व) —M1 om l 71-74 —(l 72) G3 M3 अर्हसि (for °सि). —(l 73) Ś1 D1-3 प्राप्तस्त्वमरिंदम(D3 °रिंदम [subm.]) (for the post half). —Ś1 D1-3 om.

दण्डकारण्यमखिलं दर्शनादेव राघव ।
शापस्यान्ताय काकुत्स्थ प्राप्तस्त्वमरिमर्दन ।
स त्वमद्य पुरावृत्तं पितृभिः संनिराकृतम् ।
तारयस्व महाबाहो दण्डकारण्यमद्य वै ।
एवमुक्तस्तदा रामः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
आश्चर्यमिदमाख्यातं दशस्यास्य यथातथम् ।
एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिस्तिदमब्रवीत् ।

Colophon

4

After 3 23 26 Ś1 V1 D1 2 ins

तथा वारणमुख्याश्च दश पुत्राश्च राघव ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च कोटिशोऽर्बुदशस्तथा ।
अभङ्गगतयश्चैव दुष्टसत्त्वा भयंकराः ।
धार्मिका बलिनश्चण्डा देवैरपि दुरासदाः ।
कामरूपा महाकाया जराशोकविवर्जिताः ।
तेषां दश सहस्राणि कुल्यानां सुमहौजसाम् ।
सरमायाः सुतौ श्वानौ यमस्यानुचरौ स्मृतौ ।
तयोः पुत्राश्च पौत्राश्च तेषां संख्या न विद्यते ।
भूतापि जज्ञे भूतांश्च रुद्रस्यानुचरान्बहून् ।
अनेकरूपवर्णांश्च ह्रस्वान्स्थूलान्वृकोदरान् ।
अनेकहस्तपादांश्च बह्वक्षिमुखनासिकान् ।
अनेकवेषाभरणान्दण्डाश्चण्डरणप्रियान् ।
कपिशायाः पिशाचाश्च जाता उच्छिष्टभोजनाः ।
सुरसासुतसर्पाणां सहस्रं तीक्ष्णविक्रमम् ।
ताक्ष्णश्चैव दुराधर्षं महोग्रं विषदर्पितम् ।
कद्र्वाश्च ददृशे पुत्रा व्याघ्राश्चामिषगृद्धिनः ।
विनतायाः सुतौ द्वावरुणो गरुड एव च ।
अरुणस्तु सूर्यसारथी गरुडः पतगेश्वरः ।
इरण्याः प्रसवः कन्यास्तिस्रो रघुकुलोद्वह ।
ताभ्यो लता वीरुधश्च ज्ञेया वल्लयस्तृणानि च ।
सर्व पुष्पफला वृक्षा इरण्याः प्रसवाः स्मृताः ।
रुद्राणां सुरभी माता गावा च रघुनन्दन ।
विश्वस्य मातरो गावो रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ।
विश्वरूपा कपर्दिनो मुण्डाः पिङ्गाक्षमालिनः ।
अचिन्त्या धन्द्युवाकारा बलिनः कृत्तिवाससः ।

5

After 3 23 27ab Ñ3 V B1 1 D1 2 ins while B2-3 ins after 3 23 27

खेचरा विस्मिताः सर्वे कालस्येव युगक्षये ।
दृष्ट्वा च राघवं सर्व राक्षसा युद्धदुर्मदाः ।

1 74-78 —(1 74) M3 K(ed) द्विजसंयुगता(K[ed] °हुता)नि वै —(1 76) G1 2 राजन् (for राम) —(1 77) M3 मानद (for राघव) —(1 78) M2 3 अरिसूदन (for °मर्दन) —Ś1 om 1 79 —(1 79) D2 3 तत्त्वम् (for स त्वम्) D1-3 पुरावृत्तं M3 पुरावृत्ते (for पुरावृत्तं) D1-3 पितृवत् (for पितृभिः) D1-3 सुनिराकृतान् M2 स निराकृत (for संनिराकृतम्) —(1 80) G2 M2 3 तारय त्वं, M1 तारय त्व (for तारयस्व) Ś1 महाभाग (for °बाहो) Ś1 D1-3 दण्डकारण्य(D2 °कारम्)वासानुगान(D3 °ग) (for the post half) —After 1 80 Ś1 D1 3 ins

एवमस्मादहं दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon

[D3 एतस्मात् (subm) (for एवमस्माद्) *Sarga name* Ś1 D2 3 शापवर्णन(D3 °न) D1 दण्डकारण्यशापवर्णन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D2 om D1 16 D2 21 L(ed) 17]

—(1 82) G2 यथातथा (for °थम्) —G2 om 1 83 —(1 83) M1 इदम् (for मिदम्) —After 1 83 M2 ins

एष दोषादिदं राम दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon —*Sarga no* (figures words or both) M2 13 —After colophon M2 wrongly repeats 1 82 with var ततो (for तदा)

4

(1 1) V2 वानर D2 वामन (for वारण) D1 सन्ताश्चैव (for दश पुत्राश्च) —(1 2) V1 D1 च ह (for तथा) —(1 3) V1 D1 2 भङ्गगतय सर्वे (for the prior half) V1 दुष्टसत्त्वा (sic) D1 2 °सत्त्व (for °सत्त्वा) —(1 4) V1 धर्मिका D1 बलनाश्च (for बलि°) D2 धार्मिकाबलिनश्च —(1 6) V1 कुल्य (for दश) —(1 9) Ś1 D1 च (for [अ]पि) D1 पुत्रा रिक्ष भूतास्तु (for the prior half) —(1 10) V1 वर्णरूपा (by transp) (for रूपवर्णाश्च) D1 तान् (for च) D1 हस्त (for ह्रस्वान्) V1 D1 नैकस्थल(D1 हस्तस्थूल)वृकोदरान् (for the post half) —(1 11) V1 अनेकपादांश्च बह्वक्षि मुखनासिकान् —(1 12) D1 चण्डान् (for चण्ड) V1 कृशाश्च रणप्रियान् (for the post half) —(1 13) V1 कपिशायां D1 तूच्छिष्टभोजिन D2 तूच्छिष्टभोजना —(1 15) V1 कश्यपे —(1 16) D1 दक्षाया V1 D1 व्यालान् D1 व्याघ्रान् (for व्याघ्राश्च) —(1 17) V1 D1 2 सुतौ देवान् (for सुतौ द्वौ) V1 D1 अरुणो गरुडश्च ह, D2 अरुणो गरुड एव च (hypm) (for the post half) —(1 18) V1 च (for तु) D1 अरु सूर्यस्थगो (for the prior half) —(1 19) D1 2 इरावा (for इरण्या) —(1 20) D1 ताभ्यो भगवन्वीरुधश्च (hypm) (for the prior half) D1 जाता (for ज्ञेया) V1 ताभ्य सोतसरांश्च जाता अन्यो वनानि च (sic) —(1 21) D1 सर्वे D2 सर्वा (for सर्वे) V1 पुष्पफला D1 पुष्पफल (for पुष्प) V1 D2 इरावा D1 इरावा (for इरण्या) D1 प्रसव स्मृत —(1 22) V1 D1 सुरभिः —(1 23) V1 तु (for त्रि) —(1 24) V1 मुण्डा पताकिन D1 2 मुण्ड पिता (D2 मुण्डा पिता) पिनाकिन (for the post half) —(1 25) V1 विश्वाकारा (for धन्द्यु°)

5

(1 1) B1 2 [ए]व (for [इ]व) —(1 2) V1 B1 2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च) V2 illeg after दृष्ट्वा च V1 राक्षसा (for

स्थिता. पर्वतसंकाशाः परम विस्मय गताः ।
तान्दृष्ट्वा विस्मितान्सर्वान्राक्षसान्राक्षसाधिपः ।
उवाच दूषणं तत्र खरः खरपराक्रमः ।
न चैवास्ति नदी वायां सैन्य चैकपदे स्थितम् ।
श्रायता सौम्य तत्त्वेन किमेतदिति निश्चितम् ।
स गत्वा राघवं दृष्ट्वा पुनरागम्य राक्षस ।
उवाच दूषणो वाक्यं खर तं रावणानुजम् ।
राम एष धनुष्पाणि स्थित. समरमूर्धनि ।
यं दृष्ट्वा राक्षसा. सर्वे स्थिता ध्रुवभयकरम् ।
मा निरोधय तावन्त यावदेव नृपात्मजम् ।
शरैरग्निप्रकाशैर्नयामि यमसादनम् ।
दूषणस्य वच श्रुत्वा स रक्तनाविविक्रम ।
सम्प्राधावत काकुत्स्थं स्वर्भानुरिव भास्करम् ।
त दृष्ट्वा राक्षसी सेनां स्वर युद्धाय दर्शितम् ।
अभ्यधावत गम्भीरो महामेघाविरनिःस्वनः ।
वरायुधस्ता रिपुमयसूदनो
महारथो दाशरथिर्महायशाः ।
महाचलं वीक्ष्य महार्णवोपमं
न विव्यथे नापि मुमोह राघव ।

6

After 3,23,27, Ś1 Ñ1 D2.3 M3 ins. :

तं तु दृष्ट्वा स्थित रामं महेन्द्रं ध्वजसंनिभम् ।
स्थितमेकपदे सैन्य सहसा तदकम्पत ।
सैन्यं तु स्थितमालोक्य निश्चलं पर्वतोपमम् ।
पार्श्वस्थं दूषणं क्रुद्ध खरो वचनमब्रवीत् ।
न चास्ति नदी वार्या स्थितमेकपदे बलम् ।
किमर्थं शायता गच्छेथ दूषण गम्यताम् ।
एवमुक्तस्ततो शूरं दूषण पर्वतोद्यता ।
सारस्य वचनादेव सैन्यमध्ये विनि सृत. ।
रथेन दूषण शीघ्रमग्रभवश्चावलोकयन् ।
स ददर्श ततो रामनग्रतो विश्वतायुधम् ।
शराचिर मुसक्रुद्ध द्युतरूकाललिवानलम् ।
स निवृत्य रथेनैव दूषण सानुदूषण ।
उपगम्य खर वाक्यमतिसंक्रुद्धमब्रवीत् ।
राम. प्रविमुखे वीर सचाप पर्यवस्थित ।
तस्य प्राणादिद सैन्य स्थित न परिसर्पति ।
न खल्वप्यपाति से कश्चिद्रामोऽयमिति सस्थित. ।
राक्षसाना विषादेन स तथा परिहृष्यति ।

राक्ष). V1 राम: (for राक्षसा) —(l. 4) V3 illeg. after °म्. D1 om. (hapl.) for दृष्ट्वा. B1 राक्षसेश्वर (for °राक्षसाधिप:) —(l. 5) B1 खरस्तत्र (for खरपराक्रम). —B1 om. l. 6–9. —(l. 6) V3 illeg. after सैन्य. V1 [ए]क पदे (for [ए]कपदे). —(l. 7) D1 तत्त्वेन (for तत्त्वेन) —After l. 7, V3 ins. :

खर * * * * * * * * * दर्शितस्तदा ।
रथेन दूषण श्री * * * * * * * * * ।
स ददर्श ततो रामनग्रतो वि * * युधम् ।
शरा शराचिष * * * * * * * * * ।

—(l. 8) V1 B4 आगम्य (for आगम्य). —(l. 11) V3 illeg. up to ब्रजन्. Ñ2 V3 B2 शत्रुभयकरा:, B1.4 D5 °रा: (for °करम्) —V1 om. l. 12–13. M3 ins. l. 12–13 after l. 14 of App. I (No. 6). —(l. 13) V1 कश्चित्, B1.4 °भ्यर्थ, B2 अभ्यर्थ, M3 अतर्क (for अभाग्य). B4 राक्षसेश्वरम् सत्वर (for the prior half). —(l. 15) V3 illeg. up to °रूपे. V1 B2 भास्कर. —(l. 17) V °सैनिक, D1 °सैनिक (for सैनिक). —(l. 18) B2 वरायुध. B1 °सरदास्तदा, B1 °सूदनो (for °संयुदनो). —(l. 20) B2 तां मुमहावीरौ (for वीक्ष्य म°). —After l. 21, B4 reads colophon with Sarga name खरसैन्यदर्शन and No. 32.

6

(l. 1) D3 तत्र (for त तु). M3 त दृष्ट्वा स्थित रामं चा- धनुर्धरं. —(l. 2) Ñ1 स व्याप्य, D3 गृहस्था (for तदकम्पत). M3 बहूनां रक्षसां मध्ये स्थितात्मनि लघुतन. —(l. 3) D3 तु स्थित- मालोक्य, M3 तालमात्रस्य (for °मालोक्य). —(l. 4) D3 M3 क्रुद्ध (for क्रुद्ध.). —(l. 5) Ñ1 दुर्गा, D2.3 वीर्यां (for वार्यां). M3 स्वप्रस न शरीरं (for the prior half). D3 M3 स्थित चैकपदे. Ñ1 स्थित चैकदा * * * (illeg.) (for the post half). —(l. 6) M3 तदर्थं ज्ञायतामेतत् (for the prior half) —Ñ1 D2.3 M3 om. l. 7. —(l. 8) M3 [स]हस्र त्वा (for वचनादेव) D2.3 सैन्यमध्याद् (for °मध्ये). Ñ1 निर्गत:. M3 सैन्यमार्गमभिद्रुत (for the post half) —(l. 9) Ñ1 चापश्च (for दूषण). M3 क्रुद्धो (for शीघ्रम्) Ñ1 D2 अग्रतोऽथावलोकयन् (D3 °यत्), D3 अग्रतो व्यवलोकयत्, M3 (with hiatus) अग्रतोवी व्यलोकयन् (for the post. half) —(l. 10) Ñ1 D3 विश्रुतायुध, D3 [ऽ]विभितायुध, M3 सायुधं (for विश्रुतायुधम्). —After l. 10, M3 reads l. 15 and om. l. 11–12. —(l. 12) D2.3 संनिवृत्य (for स निवृत्य) D3 रथेनैव —(l. 13) D3 अभि- (for अति). M3 न दृष्ट्वा खर- मागम्य दूषण पुनरब्रवीत्. —(l. 14) Ñ1 D2.3 एष राम प्रतिमुखे (for the prior half). Ñ1 प्रत्यवस्थित:. M3 रथं दृष्ट्वा महाबाहु सैन्य हन्तुमना स्थित —After l. 14, M3 ins. l. 12–13 of App. I (No. 5) and then cont.

तत स सैन्यं निश्चलं दृष्ट्वा दूषणभाषितम् ।
खरश्चैवाभिसंक्रुद्धो रथेनाभ्यवतिष्ठत ।
राक्षसानब्रवीत्सर्वान्भ्रुकुटीकुटिलानन ।
यद्रामवायुधं दर्पात्समाकम्पत सालन ।
सर्वे परिवृत्यामे पोरुषा च राक्षसः ।
कश्चिच्चाप्यनादर्श्य युद्धं कृत्वा किरां पुरा ।
एकं दृष्ट्वा धनुष्पाणिं मानुषं पर्युपस्थितम् ।
राक्षसं वीरयुक्तस्य नीता केनापि हेतुना ।
गच्छध्वमुपसंध्या संनिकर्षोदितो मम ।
अहमेवैक एवं राम क्षयं नयामि सायकैः ।

—(l. 15) Ñ1 D3 यस्य (for तस्य). M3 यस्य प्राणापि सैन्यं (°न) सैन्य(°न्य) सहसा नाभ्यवर्तत —M3 om. l. 16–19.

दण्डकारण्यमखिलं दर्शनादद्य राघव ।
शापस्यान्ताय काकुत्स्थ प्राप्तस्त्वमरिमर्दन ।
स त्वमद्य पुरावृत्तं पितृभिः सन्निराकृतम् ।
तारयस्व महाबाहो दण्डकारण्यमद्य वै ।
एवमुक्तस्तदा रामः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
आश्चर्यमिदमाख्यातं दशरथस्य यथातथम् ।
एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिस्त्विदमब्रवीत् ।

Colophon

4

After 3 13 26 Ś1 V1 D1 2 ins

तथा वारणमुख्याश्च दश पुत्राश्च राघव ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च कोटिशोऽर्बुदशस्तथा ।
अभङ्गगतयश्चैव दुष्टसत्त्वा भयंकराः ।
धामका बलिनश्चण्डा देवैरपि दुरासदाः ।
कामरूपा महाकाया जराशोकविवर्जिताः ।
तेषां दश सहस्राणि कुलानां सुमहौजसाम् ।
सरमाया सुतौ श्यामौ यमस्यानुचरौ स्मृतौ ।
तयोः पुत्राश्च पौत्राश्च तेषां संख्या न विद्यते ।
भूतानि नक्तं भूताश्च रुद्रस्यानुचरा बहून् ।
अनेकरूपवर्णांश्च ह्रस्वान् स्थूलान्वृकोदरान् ।
अनेकहस्तपादांश्च बह्वक्षिमुखनासिकान् ।
अनेकवेषाभरणान्दंष्ट्राश्चण्डाणक्रियान् ।
कपिशाया पिशाचाश्च जाता उच्छिष्टभोजनाः ।
सुरसासूत सर्पाणां सहस्रं तीक्ष्णविक्रमम् ।
तीक्ष्णकोपं दुराधर्षं महोग्रं विषदर्पितम् ।
दक्षाया दक्षिणे पुत्रा व्याघ्राश्चामिषगृध्निनः ।
विनताया सुतौ द्वावरुणो गरुड एव च ।
अरुणस्तु सूर्यसखो गरुडः पतगेश्वरः ।
इरण्या प्रसवः कन्यास्तिस्रो रघुकुलोद्वह ।
ताभ्यो लता वीरुधश्च ज्ञेया बहुमस्तृणानि च ।
अथ पुष्पफला वृक्षा इरण्या प्रसवाः स्मृताः ।
रुद्राणां सुरभी माता गवां च रघुनन्दन ।
विश्वस्य मातरो गावो रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ।
विश्वेश्वरा गुरुदिनो मुण्डाः पिङ्गाभमालिनः ।
अचिन्त्या ऋक्षुताराराः घशिनः कृत्तिवाससः ।

5

After 3 23 27[ab] N2 V B1 4 D5 7 ins while B 2 ins after 3 23 27

खेचरा विस्मिताः सर्वे कालस्येव सुगश्रये ।
दृष्ट्वा च राघवं सर्वे राक्षसा युद्धदुर्मदाः ।

l 74–78 —(l 74) M3 K(ed) द्विजगन्धुगता (K[ed] °हुता) नि वै —(l 76) G2 3 राजन् (for राम) —(l 77) M2 राजन् (for राघव) —(l 78) M2 3 अरिसूदन (for °मर्दन) —Ś1 om l 79 —(l 79) D2 3 वत्सम् (for स त्वम्) D1 2 पुराप्राप्त M3 पुरावृत्ते (for पुरावृत्त) D1 2 पितृवत् (for पितृभि) D1 3 मुनिराकृतान् M2 स निराकृत (for सन्निराकृतम्) —(l 80) G1 M2 3 तारयस्व M3 शरय त्व (for तारयस्व) Ś1 महाभाग (for °बाहो) Ś1 D1 2 दण्डकाम (D2 °वैरम) दृगानुगान् (D3 °द्) (for the post half) —After l 80 Ś1 D1 2 ins

एवमस्मात्पुरा तात दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon

[D2 एतस्मात् (subm) (for एवमस्माद्) *Sarga* a no Ś1 D2 3 शापमोचन (D2 °न) D1 दण्डकारण्यशापमोचन —*Sarga* o (figures words or both) Ś1 D3 om D1 16 D2 21 L(ed) 17]

—(l 82) G2 यथाकथा (for °थम्) —G2 om l 83 —(l 83) M1 इदम् (for त्विदम्) —After l 83 M3 ins.

यस्य लेपादिदं राम दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon —*Sarga no* (figures words or both) M1 13 —After colophon M2 wrongly repeats l 81 with var तदो (for तदा)

4

(l 1) V1 वारण D2 वामन (for वारण) D1 स दाडेव (for दश पुत्राश्च) —(l 2) V1 D1 पद (for तथा) —(l 3) V1 D1 2 अलोकस्मात् सर्वे (for the prior half) V1 दुष्कृ (sic) D1 2 °सत्त्व (for °सत्त्वा) —(l 4) V1 बलिनः D जवनाद् (for बलि°) D1 धामेन्नतस्थिन्नत् —(l 6) V1 कुल (for दश) —(l 9) Ś1 D1 च (for [अ]पि) D1 भूता विश्व भूतास्तु (for the prior half) —(l 10) V1 वर्णरूपान् (by transp) (for रूपवर्णान्) D1 ताम् (for च) D1 हस्व (for ह्रस्वान्) V1 D1 नैकरूप (D1 सर्वरूप) कृशोदरान् (for the post half) —(l 11) V1 अनन्तपादांश्च बहुवक्त्रैर्मुखनासिकान् —(l 12) D1 वस्त्रान् (for वेष°) V1 दुर्भीकान् व्रणप्रियान् (for the post half) —(l 13) V1 कपिशाया D1 तुष्टिभोगिन D2 तुष्टि उष्टभोजना —(l 15) V1 वज्र° —(l 16) D1 दक्षाया V1 D1 व्याघ्रा D1 व्यादाद् (for व्याघ्राद्) —(l 17) V1 D1 2 सुतौ देवौ (for सुतौ द्वौ) V1 D1 अरुणो गरुडश्च ह D1 अरुणो गरुड एव च (hypm) (for the post half) —(l 18) V1 4 (for तु) D1 अथ पर्वतगो (for the prior half) —(l 19) D1 2 इरण्य (for इरण्या) —(l 20) D1 ताभ्यो भवं वीरुधश्च (hypm) (for the prior half) D1 जाता (for ज्ञेया) V1 ततः स्रोतसरास्य जाता ज थो वनानि च (sic) —(l 21) D1 सर्वे D1 सर्वे (for सर्वे) V1 पुष्पलता D1 पुष्पाश्च (for पुष्प) V1 D1 इरण्या D1 इरावा (for इरण्या) D1 प्रसव इति —(l 22) V1 D1 सुरभिर् —(l 23) V1 तु (for त्रि) —(l 24) V1 मुण्ड श पक्षा चिना D1 2 मूदा पिंग (D1 °ग) पिङ्गा) चितापिन (for the post half) —(l 25) V1 स्वक्षाकारा (for ऋक्षु°)

5

(l 1) B1 2 [ए]व (for [द]श) —(l 2) V1 B1 4 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च) V3 illeg after दृष्ट्वा च V1 ...

स्थिता पर्वतसंकाशा परमं विस्मयं गता ।
तान्दृष्ट्वा विस्मितान्सर्वान्राक्षसान्राक्षसाधिप ।
उवाच दूषणं तत्र खरः खरपराक्रमः ।
न चैवास्ति नदी कार्या सैन्यं चैकपदे स्थितम् ।
ज्ञायतां सौम्य तत्त्वेन किमेवमिति निश्चितम् ।
स गत्वा राघवं दृष्ट्वा पुनरागम्य राक्षसः ।
उवाच दूषणो वाक्यं खरं च रावणानुजम् ।
राम एष धनुष्पाणिः स्थितः समरमूर्धनि ।
यं दृष्ट्वा राक्षसाः सर्वे स्थिताः शत्रुभयंकरम् ।
मा नियोजय तावत्त्वं यावदायुधमात्मनः ।
शरैरग्निसंकाशैर्नेष्यामि यमसादनम् ।
दूषणस्य वचः श्रुत्वा स रथमारुह्य विक्रमः ।
अभ्यधावत काकुत्स्थं स्वर्भानुरिव भास्करम् ।
तं दृष्ट्वा राक्षसी सेना खरं युद्धाय दर्शितम् ।
अभ्यधावत गम्भीरा महामेघोपमानि स्वना ।
धरायुधस्था रिपुसंघसूदनो
महारथो दाशरथिर्महायशाः ।
महाचमूं वीक्ष्य महार्णवोपमा
न विव्यथे नापि मुमोह राघवः ।

6

After 3 23 27, S1 Ñ1 D2.3 M3 ins :

तं तु दृष्ट्वा स्थितं रामं सकुद्धं धृतकार्मुकम् ।
स्थितमेकपदे सैन्यं सहसा तदकम्पत ।
सैन्यं तु स्थितमालोक्य निश्चलं पर्वतोपमम् ।
पार्श्वस्थं दूषणं क्रुद्धः खरो वचनमब्रवीत् ।
न चाप्यस्ति नदी तस्याः स्थितमेकपदं बलम् ।
किमर्थं ज्ञायतां तावच्छीघ्रं दूषण गम्यताम् ।
एवमुक्तस्ततो दूरं दूषणः परतो रहा ।
खरस्य वचनादेव सैन्यमध्ये विनिःसृतः ।
रथेन दूषणः शीघ्रमग्रतश्चावलोकयत् ।
स ददर्श ततो राममग्रतो विधृतायुधम् ।
कार्मुकं सुसंक्रुद्धं दग्धुकाममिवानलम् ।
स निवृत्य रथेनैव दूषणः शत्रुदूषणः ।
उपगम्य खरं वाक्यमतिसंक्रुद्धमब्रवीत् ।
रामः प्रतिमुखे वीर सचापः पर्वतस्थितः ।
तस्य त्रासादिदं सैन्यं स्थितं न परिसर्पति ।
न सत्वरं याति ते कश्चिद्रामोऽयमिति संस्थितः ।
राक्षसानां विघातेन स मया परिवर्जितः ।

राघव] V1 रावण (for राक्षसाः) —(l 4) V2 illeg after तान् D1 om. (hapl) for क्षमाथा B1 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप) —(l 5) B1 खरतर वन (for खरपराक्रम) —B1 om l 6–9 —(l 6) V2 illeg after सैन्य V1 [च]के पदे (for [च]कपदे) —(l 7) D1 तत्त्वेन (for तत्त्वन) —After l 7 V2 ins

एर **********द्रमिति गुह ।
रथेन दूषण थो **********।
स ददश ततो रामयतो वि **पुरन् ।
यत्र ग्रामा स्थित ************।

—(l 8) V1 B4 आगत्य (for आगम्य) —(l 11) V2 illeg up to शत्रुभ Ñ2 V1 B4 शत्रुभयंकरा, B1.4 D1 °परः (for °करम्) —V1 om l 12–13 M3 ins l 12–13 after l 14 of App I (No 6) —(l 13) V2 नश्यामि, B1.4 नयामि, B3 नेष्यामि, M3 नश्यसे (for नयामि) B3 शत्रवेष्यामि सगणे (for the prior half) —(l 15) V2 illeg up to स्वर्भा V1 B2 भास्वर —(l 17) V पैशोय D1 नैमीश (for मेघाम) —(l 18) B1 धराद्युधां B1 नरसद्रसका, B4 दूरपूदनो (for सपासूदनो) —(l 20) B2 तां सुमहार्णवोपमां (for वीक्ष्य म°) —After l 21, B1 reads colophon with Sarga name खरसैन्यदर्शन and No 32

6

(l 1) D3 तं तु (for तं तु) M3 तं दृष्ट्वा स्थितं राममेकं बाणधनुर्धरं —(l 2) Ñ1 न व्यरंपत, D3 समकंपत (for तदकम्पत). M3 बभूव राक्षसं सैन्यं विनाशाय समुद्यतं —(l 3) D3 तु स्थितमान्यय, M3 तारसमवस्थाप्य (for °मालोक्य) —(l 4) D3 M3 क्रुद्ध (for क्रुद्धः) —(l 5) Ñ1 दुर्गा, D2.3 तीर्था (for तार्या) M3 कथमस्मे न यातीर (for the prior half) D3 M3 स्थितमेकपदे Ñ1 स्थित चैकया * * * (illeg) (for the post half) —(l 6) M3 तमर्थं ज्ञायतामेतत् (for the prior half) —Ñ2 D2.3 M3 om l 7 —(l 8) M3 [च]न्द्रच श्रुत्वा (for वचनादेव) D2.3 सैन्यमध्याद् (for °मध्ये) Ñ1 विनिर्गत M3 सैन्याग्रान्निनिःसृत (for the post half) —(l 9) Ñ1 वाग्न (for दूषण) M3 क्रुद्धो (for शीघ्रम्) Ñ1 D2 अग्रतोऽथावलोकयत् (D2 °यत्) D3 अग्रतो व्यवलोकयत् M3 (with hiatus) अग्रतोऽसौ व्यलोकयत् (for the post half) —(l 10) Ñ2 D2 विततायुध D3 [s]विकिरायुध M3 समुद्यतम् (for विधृतायुधम्) —After l 10 M3 reads l 15 and om l 11–12 —(l 12) D2.3 संनिवृत्य (for स निवृत्य) D3 शत्रुकर्शन —(l 13) D3 अभि (for अति) M3 स दृष्ट्वा खरमागम्य दूषणः पुनरब्रवीत् —(l 14) Ñ1 D2.3 एष राम प्रतिमुखे (for the prior half) Ñ1 प्रत्यवस्थित M3 एष दृष्ट्वा महाबाहुं सैन्यं समीक्ष्य स्थित —After l 14 M3 ins l 12–13 of App I (No 5) and then cont

ततः स सैन्यं निःसत्त्वं श्रुत्वा दूषणभाषितम् ।
सहसैवाभियातो रथेनाभ्यद्रवत्खर ।
राक्षसानखिलान्सर्वान् भ्रुकुटीकृतलोचन ।
इदं वचनमब्रवीत् वर्धय भास्करानन ।
एभिर्नेत्रैः परित्यक्ष्यामि पौरुषेण च राक्षसाः ।
वञ्चितश्चाप्यनार्यायां कृत्वा तस्याः स्त्रियः पुरा ।
एतं दृष्ट्वा धनुष्पाणिं भ्रातुः प्रत्युपस्थितम् ।
राक्षसं वीरमुद्यम्य भीतं चेत्यपि देवता ।
पश्चाच्च मुखमीक्ष्य संविक्षोभितो मया ।
अहमेको रणे रामं क्षयं नयामि सायकैः ।

—(l 15) Ñ1 D3 यस्य (for तस्य) M3 यस्य त्रासात्स्थितो (°त) सैन्य (°न्य) सहसा नाभ्यवर्तत —M3 om l 16–19

रामस्य सम्मुखं सूत रथं नोदय मे द्रुतम् ।
एकस्माद्धि बले त्वस्य त्रिशतीव परस्परम् ।
एवमुक्त्वा ततो राम रथनाभ्यद्रवत्तदा ।
तं दृष्ट्वा सर्वसैन्यानि प्राद्रवन्दूरमन्तत ।

7

After 3 24 28 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 5 6 T G M1 2 (preceded by 462*) 3 ins

तं समन्तादभिक्रुद्धा राघवं पुनरभ्ययु ।
तैश्च सर्वा दिशो दृष्ट्वा प्रदिशश्च समावृता ।
राक्षसैरुद्यतप्रासैः शरवर्षाणि वर्षिभि ।
स कृत्वा भैरवं नादमस्त्रं परमभास्वरम् ।
सयोजयत गान्धर्वं राक्षसेषु महाबल ।
तत शरसहस्राणि निर्ययुश्चापमण्डलात् ।
सर्वा दश दिशो बाणैरापूर्यन्त समागतै ।
नाददान शरान्घोरान्विमुञ्चन्त शरोत्तमान् ।
विकर्षमाण पश्यन्ति राक्षसास्ते शरार्दिता ।
शरान्धकारमाकाशमावृणोत्स दिवाकरम् ।
बभूवावस्थितो राम प्रक्षिपन्निव तान्शरान् ।
युगपत्पतमानैश्च युगपच्च हतैर्भृशम् ।
युगपत्पतितैश्चैव विकीर्णा वसुधाभवत् ।
निहता पतिता क्षीणाश्छिन्ना भिन्ना विदारिता ।
तत्र तत्र स्म दृश्यन्त राक्षसास्ते सहस्रश ।
सोष्णीषैरुत्तमाङ्गैश्च साङ्गदैर्बाहुभिस्तथा ।
ऊरुभिर्बाहुभिश्छिन्नैर्नानारूपैर्विभूषणै ।
हयैश्च द्विपमुख्यैश्च रथैर्भिन्नैरनेकश ।
चामरव्यजनैश्छत्रैर्ध्वजैर्नानाविधैरपि ।
रामेण बाणाभिहतैर्विच्छिन्नै शूलपट्टिशै ।
खड्गै खण्डीकृत प्रासैर्विकीर्णैश्च परश्वधै ।
चूर्णिताभि शिलाभिश्च शरैश्चित्रैरनेकश ।
विच्छिन्नै समरे भूमिस्तीर्णाभूद्भयकरा ।
तान्दृष्ट्वा निहतान्सर्वे राक्षसा परमातुरा ।
न तत्र चलितु शक्ता राम परपुरंजयम् ।

[= l 36–37 of No 10]

—(l 16) D3 [आ]ख्यास्ये (for [आ]ख्याति ते) —Ñ1 repeats l 15 after l 16 —(l 17) Ñ1 D2 मया स (by transp) D3 मया स (for स मया) —Ñ1 om l 18–19 D2 4 om l 18 —(l 19) D3 एकस्य (for एकस्माद्) —(l 20) Ñ1 D2 उक्त्वा D2 उक्ते (for उक्त्वा) M3 रणे (for ततो) Ñ1 [अ]विद्रुत D2 [अ]भिद्रवद् (for [अ]भ्य द्रवद्) —(l 21) D3 रथम् M2 द्रुतम् (for दूरम्) —After l 21 M3 reads 433*

7

D1 om l 1 —(l 1) D2 अपि क्रुद्धा (for अभिक्रुद्धा) Dt1 D1 6 आर्दयन् Cg as above (for अभ्ययु) —(l 2) D1 T3 G1 स तु B (ed) तत Cg as above (for तैश्च) T3 G1 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) —(l 3) Dt1 D2 सवर्म पार्श्वे (for उद्यतप्रासै) Dt1 D2 °वर्षाभिराष्ट्रन D1 वर्षावर्षुर्भि T1 G2 M2 3 Cg °वर्षाभिवर्षिभि G1 °वर्षाभिलाषिभि (for °वर्षाणि वर्षिभि) —M1 om l 4 —(l 4) D1 विमुञ्चन् (for स कृत्वा) T1 कृत्वा भैरवसंनाद° (for the prior half) D1 सोऽस्त्र (for अस्त्र) —(l 5) Dg1 संयोजयत Dt1 D2 समयोजयत् D1 प्रायोजयत G1 संयोजयति (for सयोजयत) —(l 6) D1 प्रमुमोच महासुरि (for the post half) —(l 7) G1 यस्माद् (for सर्वा) D1 घोरा (for बाणै) D4 T1 Cg अवार्यन्त, G M आवार्यन्त (G2 M1 °न्तै) (for आपूर्यन्त) D1 आवार्य सुमहत् (for the post half) —(l 8) D1 आददान, T2 संदधान (for नाददान). Dt1 D4 5 G M Ck न मुञ्चन (for वि°) D4 T1 Ck शिलीमुखान् (T2 °न) M3 महाघन (for शरोत्तमान्) D1 विकिरन् महत्तु (for the post half) —(l 9) T1 G1 M2 न (M3 ना) कर्षयन्त (for वि°) D1 ददृशुर्न च मुञ्चन्त (for the prior half) D1 शरार्दिता (for शरा°) —After l 9, B (ed) ins. (within brackets)

शरा बाणा मुखाग्रस्य सम्पुङ्खा पतङ्गवत् ।
सर्वा दशा नभश्च सम्पूर्य च रणाङ्गणम् ।

—(l 10) T3 शरान्धकार (for °रम्) D3 माच्छाद्य (for आ°) T3 दिवाकर —(l 11) D1 बभार (for बभूव) Dm1 D2 °व्यवस्थितान्, D1 2 T1 3 G M Cg k क्षिप (D3 G3 M3 °प]न्निव तान् (for प्रक्षिपन्निव तान्) Dg1 T3 प्रवर्षन्निव सायकान् (T3 सायकान्) —(l 12) D2 पतद्भिश्च (for पतमानैश्च) Dm1 D4 5 T1 प्रदि(Dm1 °द)तै हतै G1 प्रादिर्तैर्भृश, G2 M1 च निपातितै, G3 चापगैश्च (for च हतैर्भृशम्) —(l 13) G1 M1 च हतैश्च (for पतितैश्च) Dg1 Dm1 D1 3 T G2 M2 वि(D1 प्र)कीर्णा, G1 M3 प्रकीर्णा (for विकीर्णा) —(l 14) D1 G2 M1 2 क्ष(G3 M1 क्षी)णाश्च (for क्षीणाश्) D1 M2 भिन्नाश्छिन्ना (by transp.) (for छिन्ना भिन्ना) —(l 15) D4 om (hapl.) first तत्र Dg1 G3 M1 च दृश्यन्ते, D2 [अ]दृश्यन्त (for स्म दृश्यन्त) M3 चतुर्दश (for सहस्रश) —(l 16) G3 M2 च चैव (for बाहुभिस्) G3 तदा (for तथा) —(l 17) Dm1 D4 5 T1 जानुभिश्च (for बाहु°) Dg1 T1 3 G1 °रुभिर्(Dg1 °भी)श्च M2 3 °रूपविभूषितै (for °रूपैर्विभूषणै) —(l 18) G1 M3 अनेकधा (for °श) —(l 19) Dm1 D2 T G1 3 M2 3 4 5 (for चामर) Dg1 G3 विचित्र (for ध्वजै) —(l 20) Dm1 D4 5 T1 G1 राघवस्य (for रामेण) G2 रामबाणाभिनिर्भिन्नै (for the prior half) Dg1 M1 Cg p विच्छिन्न (for विच्छिन्नै) G1 °शूलै, Cg p °पट्टिश (for पट्टिशै) —Dg1 Dt1 D2 T3 M1 om l 21–22 —(l 22) G1 2 M2 3 चूर्णितै (for चूर्णिताभि) Dm1 शरै, D4 5 शरै, T1 3 विमृष्टै G1 विचित्र (for अनेकश) —(l 23) T3 तत्राभि G2 विसृष्ट M1 f 35 (for विच्छिन्नै) Dm1 D2 G2 संवृता (for स्तीर्णा) Cg k t p as above Cg t विस्तीर्णा (for स्तीर्णा) —(l 24) Dm1 D1 4 G2 3 M2 सर्वे (for सर्वे) Dm1 D4 5 G1 G2 परमातुरान् (D1 °परमातुरान्) (for the post half) —Dg1 D4 T G1 M1 2 om l 25–29 —(l 25) Dm1 D2 G2 3

बलाग्रदीपे तु निरस्तमाहवे
खरादिकं राक्षसदुर्धरं बलम् ।
जघान रामः स्थिरधर्मपौरुषो
धनुर्बलाद्विविधायतैः शरैः ।

8

After Sarga 24, D1 ins

राक्षसान्निहतान्दृष्ट्वा राघवेण महात्मना ।
आविवेश महान्कोपः खरस्य रिपुघातिनः ।
3 24 1 {अवस्थितं तु खरस्य राघवं रिपुघातिनम् ।
ददर्शाश्रममागम्य खरः सैन्यपुरस्कृतः ।
स दृष्ट्वा द्विगुणं क्रुद्धः प्राणमुद्यम्य सत्वरम् ।
रामायाभिप्रयाहीति स सूतं समनूदयत् ।
तस्याप्याज्ञया सूतः स्थानमन्तमनोदयत् ।
यत्र रामो धनुष्पाणिर्युद्धायाभिमुखः स्थितः ।
अभिरामं स्थिरस्तूर्णं सयत्नः स निशाचरः ।
बभूव मध्ये धातूनां सभानुरिव चाम्बरे ।
ततस्ते भीमकर्माणः क्रुद्धाः सर्वे निशाचराः ।
रामं नानाविधैः शस्त्रैरभ्यवर्षन्नमर्षिताः ।
मुद्गरैरायसैः शक्तैः शूलैश्चक्रैः परश्वधैः ।
राक्षसाः समरे रामं निहन्तुं कुपिता भृशम् ।
ते महाघोरसंकाशा महानादा महौजसः ।
अभ्यधावन्त काकुत्स्थं यातुधानाः पिपासवः ।
ते रामं शरवर्षेण अभ्यवर्षन्निशाचराः ।
शैलाद्रिमिव धाराभिर्वर्षमाणा बलाहकाः ।
स तैः परिवृतो घोरैः राघवो रक्षसां गणैः ।
आदित्य इव घनान्ते यथा नीरैर्बलाहकैः ।
तानि मुक्तानि शस्त्राणि समन्तात्तैर्निशाचरैः ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो नदीवेगानिवोदधिः ।
स तैः प्रहरणैर्घोरैर्भिन्नगात्रैर्न विव्यथे ।
रामः सुतीक्ष्णैर्बहुभिः शूलैरनिपरश्वधैः ।
निशाचरैर्महाघोरैः सयत्तो रघुनन्दनः ।
दिवाकर इवाकाशे महाभैरिव संवृतः ।
निपेतुरुल्कागन्धर्वा सिद्धाश्च परमर्षयः ।
एकं घोरं सुबहुभिः दृष्ट्वा रामं समावृतम् ।
ततो रामो महातेजा मण्डलीकृतकार्मुकः ।
ससर्ज निशितान्बाणानायशोऽथ सहस्रशः ।
दुरावरान्दुर्विषहान्कालपाशोपमान्रणे ।
मुमोच लीलया रामः शरान्काञ्चनभूषणान् ।
ते शरा यातुधानानां मुक्ता रामेण संयुगे ।
आददुः समरे प्राणान्कालपाश इवोत्थितः ।
भित्त्वा राक्षसदेहांस्तु शरा रुधिरभूषिताः ।
अन्तरिक्षगता रेजुर्दीप्ता इव हुताशनाः ।
असंख्येया हि रामस्य शरा कार्मुकनिर्मुक्ताः ।
निपेतुर्महायत्ना रक्षसां प्राणहारिणः ।
ते धनूंषि ध्वजाग्राणि वर्माणि कवचानि च ।
चिच्छेद रामः समरे शतशोऽथ सहस्रशः ।
राक्षसानां तथा बाहून्सहस्ताभरणान्रणे ।
ऊरूनन्यायकानुद्धे चिच्छेद राममायकाः ।
कांश्चनापीडनानाभरणांश्च निकृन्तति ।
रामेणाभ्यर्द्यमाना विमुखा निशाचराः ।
ते शक्तिशूलपरमुद्गराणि परश्वधान् ।
चिक्षिपुः परमक्रुद्धा रामाय लघुविक्रमाः ।
तच्छस्त्रवर्षं सुमहद्विमुखं रजनीचरैः ।
असंभ्रान्तो रणे रामः प्रतिजग्राह सायकान् ।
प्रतिगृह्य स तद्वर्षं निर्मोहित इवाबभौ ।
तथा वर्षं तु निशितशरैर्दद जीवितं तदा ।
ते वध्यमाना रघुसूनुना तदा
निशाचराः सर्वतः एव संवृताः ।
विमुच्य शस्त्राण्यपरे विदुद्रुवुः
समीक्ष्य रामस्य रणे पराक्रमम् ।

Colophon

9

After 547*, Ś1 Ñ V B1.3.4 D5.7 cont (Ś1 Ñ1 D2.3 l 1-4 only) Dm1 D6 G3 M1 K(ed) [within brackets] ins l 3-4 after 3 28 24 D3 ins before 3 28 25 whereas M2 ins l 1-4 after 3 28 24

अद्य तं मदया राम शिरो संख्यविभूषितम् ।
पातयामि शितैर्बाणैर्युद्धे पाण्डुराम्बितम् ।
उग्रैः रुधिरनिस्यन्दैः नरकौघासमप्रभैः ।
कारयाम्युदकं तस्य हतानामिह रक्षसाम् ।
इत्युक्त्वा राक्षसस्तूर्णं नरेन्द्रं प्रदमयत् ।

M2 सहितु (for चरितु) D1 ततो विविधानाम् (for the prior half) D1 राम (for राम) D1 -युक्त (for °पर) —After l 25 D1 ins l 7-10 of 456* D1 om l 26-29 —(l 26) Dm1 तु (for तु) —(l 27) M2.3 यतन्ति दुराबाधाय —(l 29) M2.3 -वारितं (for -वास्पे)

9

D6 om from l 1 up to सीर in l 10 (cf v l. 3 28 13) D3 reads l 1 in marg —(l 1) D1 अनया (for अथ तं) M3 सहितस्त्वां (for मदया राम) Ś1 V2 B1 शौरिविभूषण —(l 2) Ñ1 शरा (for शितै) B4 यत्र, D2.3 युद्ध, G(ed) युद्धे. G(ed) [अ]म्बराम्बित (for °म्बितम्). Ś1 गदाग्रकरतल Ñ1 युध दारै** (illeg) V2 युद्धवाचरणतु, D3 युद्धांगुराम्बितम् (for the post half) —For l 2 M2 subst

त्वया पाशास्थानी युनाहं प्रदथा ।

—(l 3) D7 तत्त (for उग्रैः) Ś1 निष्यन्दैः, Ñ1 D2.3 निष्यन्दैः, V2 विश्वन्देः B4 विस्पन्दैः Dm1 D6 G3 M1 धारा, M2 विस्पन्दैः (for निस्यन्दैः) M1 नरकर (for नरक°) V2 ***** (illeg) Ñ1 विवर्तिते Dm1 D6 G3 M1 विवर्तितैः, D3 प्रवर्तितैः M2 निर्मितैः (for प्रवर्तितैः) —(l 4) G3 **पाम Ñ1 M2 तत्र त्वं, Dm1 D6 G3 M1 यदि भूमौ (G3 °मि) (for [उ] दकं तस्य) Ś1

अविक्लिततर वाक्य बभाषे रघुनन्दन ।
रणे तु विजय प्राप्य शोभते तत्र भाषितम् ।
परोक्ष न हतास्त्वत राक्षसास्तत्र राक्षस ।
देवदत्तवरा ह्येते देवदत्तवरायुधा ।
पश्यतस्तव हता क्रूरा राक्षसा भीमविक्रमा ।
कि वृथा कथसे पाप ब्रह्महत्राक्षसाधम ।
यत्त वीर्यं च शक्तिश्च कि विलम्बेन तत्कुरु ।
अद्य त ससिरस्त्राण शिरो ज्वलितकुण्डलम् ।
पातयाम्यधुनाऽहेण ताड्यश्वलमिव ग्रहम् ।
राघवेणैवमुक्तस्तु प्रज्वलन्निव राक्षस ।
क्रोधसरक्तनयन प्रत्युवाच पुन खर ।
विदितो मे भवान्रामो विदितो मम लक्ष्मण ।
राजा दशरथश्चैव विदितोऽह तथा तव ।
मया खलु विसृष्टाया गदाया वेगमुत्तमम् ।
अद्य धारय शक्तिस्ते यद्यस्ति पुरुषाधम ।

10

Before Sarga 3 30 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

त्वरमाणस्ततो गत्वा जनस्थानादकम्पन ।
प्रविश्य लङ्का वेगेन रावण वाक्यमब्रवीत् ।
जनस्थानस्थिता राजन्राक्षसा बहवो हता ।
खरश्च निहत सख्ये कथचिदहमागत ।
एवमुक्तो दशग्रीव क्रुद्ध सरक्तलोचन ।
अकम्पनमुवाचेद निर्दहन्निव तेजसा ।
केन रम्य जनस्थान हत मम परासुना ।
कोऽद्य सर्वेषु लोकेषु गति नाधिगमिष्यति ।
न हि मे विप्रिय कृत्वा शक्य मघवता सुखम् ।
प्राप्तु वैश्रवणेनापि न यमेन न विष्णुना ।
कालस्य चाप्यह कालो दहेयमपि पावकम् ।
मृत्यु मरणधर्मेण सयोजयितुमुत्सहे ।
वातस्य तरसा वेग निहन्तुमहमुत्सहे ।
दहेयमपि सक्रुद्धस्तेजसादित्यपावकौ ।
तथा क्रुद्ध दशग्रीव कृताञ्जलिरकम्पन ।
भयात्सदिग्धया वाचा रावण याचतेऽभयम् ।
दशग्रीवोऽभय तस्मै प्रददौ रक्षसा वर ।
स विश्रब्धोऽब्रवीद्वाक्यमसदिग्धमकम्पन ।
पुत्रो दशरथस्यास्ति सिहसहननो युवा ।
रामो नाम महास्कन्धो वृत्तायतमहाभुज ।
वीर पृथुयशा श्रीमानतुल्यबलविक्रम ।
हत तेन जनस्थान खरश्च सहदूषण ।
अकम्पनवच श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिप ।
नागेन्द्र इव नि श्वस्य इद वचनमब्रवीत् ।
स सुरेन्द्रेण सयुक्तो राम सर्वामरै सह ।
उपयातो जनस्थान ब्रूहि कच्चिदकम्पन ।
रावणस्य पुनर्वाक्य निशम्य तदकम्पन ।
आचचक्षे बल तस्य विक्रम च महात्मन ।
रामो नाम महातेजा श्रेष्ठ सर्वधनुष्मताम् ।
दिव्यास्त्रगुणसम्पन्न पर धर्मं गतो युधि ।

भविष्याम्युत्र वेषा (for the prior half) Ñ1 अह वै, V1 हितान् (for हतानाम्) Ś1 युधि Ñ1 V1 D2 3 सर्व B3 हन (for हर) Dm1 D8 G3 M1 2 त्वा हत्वा सर्वरक्षमा (for the post half) —(l 5) V1 प्रहरन् (for °सन्) —(l 7) Ñ2 D7 रणेन (for रणे तु) D7 भाषित (for °षितम्) —(l 8) D7 पराणे G(ed) निहतास् (for न हतास्) V1 त तु (for त्वेव) —(l 10) V B1 क्रुद्धा (for क्रूरा) —(l 11) D7 om कत्थसे V1 वीर, B1 3 नीच (for पाप) B1 3 D7 ब्रह्मन् (for °हन्) V1 B3 राक्षसाधम —(l 12) V1 शक्तिश्च वीर्यं च (by transp) —(l 14) V2 B1 3 ज्वालयन्ज्वलम् (sic) G(ed) प्रज्वलन्तम् (for प्रज्वल°) —(l 15) B4 वेगमा (for राक्षस) —(l 16) Ñ2 D5 7 तदा (for पुन) —(l 17) V2 राम (for रामो) —(l 18) B2 से यथा (for ऽह तथा) —(l 19) Ñ2 V2 D5 7 कर, B4 धनु (for खलु) B1 3 विसृष्टाया गदाया Ñ2 D5 7 जवम् (for वेगम्) —(l 20) V1 अन्यधारय (for अद्य धा°)

10

D3 begins with ॐ T3 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —(l 1) Dg1 G2 जनस्थानादिक पुन (for the post half) —(l 3) M1 जनस्थानगता M2 जनस्थान भयस्थान बहवो राक्षसा हता —(l 5) Dg1 T3 क्रोध (for क्रुद्ध) —(l 6) Dg1 T G1 M3 चक्षुषा (for तेजसा) —(l 7) K(ed) वेन (for केन) Dt1 D6 T1 2 Ct सौम्य, Ch नीम (for रम्य) —(l 8) Dt1 D6 T1 2 हि, Ch वा (for ऽद्य) M2 त्वाम मे सर्वलोकेषु (for the prior half) —(l 9) T3 मघवता (for मघ°) —(l 10) G2 प्राप्त Dt1 D6 G1 च (for second न) —(l 11) G2 [अ]पि (for [अ]ह) —G1 M1 om (hapl) l 13 T1 2 transp l 13 and 14 —(l 13) Dt1 D6 अपि चोत्सहे (for ऽहमु°) —(l 14) Dm1 D6 G2 3 M वा स्वय (M1 सुस, M2 °स्वह) क्रुद्ध (for अपि सक्रुद्ध) —(l 15) M3 सुसक्रुद्ध (for तथा क्रुद्ध) —(l 16) G2 भय (for भयात्) याचतेऽभय is written in marg in Malayalam script in G2 sec m —(l 18) Dg1 विश्रब्धो (for विस्रब्धो) —(l 19) Dg1 Dt1 D6 [अ]स्ते, G1 M2 [आ]सीत् (for [अ]स्ति) —(l 20) D1 T1 2 G1 3 M1 3 वृषस्कन्धो, M2 महावीर्यो (for महास्कन्धो) —(l 21) Dt1 Dm1 D4 8 G1 श्याम, M राम (for वीर) Cvp वीर Dt1 Dm1 D4 8 G1 श्याम, M राम (for वीर) पृथुयशा श्रीमान् (as above) —(l 22) Dg1 Dt1 D6 T2 M3 Ct हतस्तेन जनस्थाने (for the prior half) —(l 23) D4 राक्षसेश्वर —Dg1 reads l 24 in marg —(l 24) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S निश्वस्य K(ed) वचन चेदमब्रवीत् (for the post half) —(l 25) T1 सर्वायुधै (for °मरै) —(l 26) Dg1 Dm1 D4 T2 G1 2 कश्चिद् (for कच्चिद्) ꣿ Ct स राम सर्वामरसहितो द्रष्टु जनस्थान कच्चिदुपागत इत्यन्वय ꣿ Dg1 repeats l 28 after l 43 —(l 28) Dg1 (second time) विक्रमश्च (for °म च) —(l 30) Dg1 om from the post half

तस्यानुरूपो बलवानकाक्षो दुन्दुभिस्वन ।
कनीयांल्लक्ष्मणो नाम भ्राता शशिनिभानन ।
स तेन सह सयुक्त पावकानिलो यथा ।
श्रीमाञ्जाम्बस्तेन जनस्थान निषूदितम् ।
नैव देवा महात्मानो नात्र कार्या विचारणा ।
शरा रामेण तूत्सृष्टा रुक्मपुङ्खा पतत्रिण ।
सर्पा पञ्चानना भूत्वा भक्षयन्ति स्म राक्षसान् ।
येन येन च गच्छन्ति राक्षसा भयकर्शिता ।
तेन तेन स्म पश्यन्ति राममेवाग्रत स्थितम् ।
इत्थ विनाशित तेन जनस्थान तवानघ ।
अकम्पनवच श्रुत्वा रावणो वाक्यमब्रवीत् ।
गमिष्यामि जनस्थान राम हन्तु सलक्ष्मणम् ।
अथैवमुक्ते वचने प्रोवाचेदमकम्पन ।
शृणु राजन्यथावृत्त रामस्य बलपौरुषम् ।
असाध्य कुपितो रामो विक्रमेण महायशा ।
आपगाया सुपूर्णाया वेग परिहरेच्छरै ।
सताराग्रहनक्षत्र नभश्चाप्यवसादयेत् ।
असौ रामस्तु सीदन्तीं श्रीमानभ्युद्धरेन्महीम् ।
भित्त्वा वेला समुद्रस्य लोकानाप्लावयेद्विभु ।
वेग वापि समुद्रस्य वायु वा विधमेच्छरै ।
सहृत्य वा पुनर्लोकान्विक्रमेण महायशा ।
शक्त स पुरुषव्याघ्र स्रष्टु पुनरपि प्रजा ।
न हि रामो दशग्रीव शक्यो जेतु रणे त्वया ।
रक्षसा वापि लोकेन स्वर्ग पापजनैरिव ।
न त वध्यमह मन्ये सर्वैर्देवासुरैरपि ।
अय तस्य वधोपायस्तन्ममैकमना शृणु ।
भार्या तस्योत्तमा लोके सीता नाम सुमध्यमा ।
श्यामा समविभक्ताङ्गी स्त्रीरत्न रत्नभूषिता ।
नैव देवी न गन्धर्वी नाप्सरा नापि दानवी ।
तुल्या सीमन्तिनी तस्या मानुषीषु कुतो भवेत् ।
तस्यापहर भार्या त्व प्रमथ्य तु महावने ।
सीतया रहित कामी रामो हास्यति जीवितम् ।
अरोचयत तद्वाक्य रावणो राक्षसाधिप ।
चिन्तयित्वा महाबाहुरकम्पनमुवाच ह ।
चाद्य काल्य गमिष्यामि ह्येक सारथिना सह ।
आनेष्यामि च वैदेहीमिमा हृष्टो महापुरीम् ।
अथैवमुक्त्वा प्रययौ खरयुक्तेन रावण ।
रथेनादित्यवर्णेन दिश सर्वा प्रकाशयन् ।
स रथो राक्षसेन्द्रस्य नक्षत्रपथगो महान् ।
सचार्यमाण शुशुभे जलदे चन्द्रमा इव ।
स मारीचाश्रम प्राप्य ताटकेयमुपागमत् ।
मारीचेनार्चितो राजा भक्ष्यभोज्यैरमानुषै ।
त स्वय पूजयित्वा तु आसनेनोदकेन च ।

of l 30 up to the prior half of l 31 Dm1 D5 T1.3 G1 पुरुरम्यो द्युति (for the post half) —(l 31) G3 रक्त स्रो (for °श्रो) —(l 32) Dt3 D5 भ्राता यस्य (for नाम भ्राता) ✳ Ct नाकादशीनिभानन इति ✳ —(l 37) Dm1 D5 सर्वे (for सर्वा) —(l 38) D4 [अ]पि, G1 हि (for च) D5 G1.3 भयदर्शिता (for °कर्शिता) —(l 39) Dg1 T2 G3 च (for स्म) —After l 39 M2 ins *inf lin see m*

अथोपविष्टहृत्तेन निहता राक्षसा रणे ।
जनस्थाने स्थिता सर्वे राक्षस मदर्पण ।

—D5 G2 M om l 40 —(l 42) Dm1 D5 G2 जनस्थान गमिष्यामि हन्तु राम सलक्ष्मण —(l 43) Dg1 T2 G2 तथा (for वच) Dg1 reads l 44 for the first time after l 18, repeating it here —(l 46) Dt1 D4 च तु (for तु) D4 स्वय, G2 द्युते (for धी) —Dg1 reads l 47 in marg —(l 47) Dg1 Dm1 D4.3 M3 सतारग्रहन्, M2 सतार गण Dg1 नभश्च वासवसादयेत्, M2 नभश्चाप्यवसादयेत् (for the post half) —(l 48) D4 सु (for तु) T1.3 G1 Cm g मज्जन्तीं (for सीदन्तीं) M2.3 समाम् (for श्रीमान्) D5 भाग (for मपि) —(l 49) Dm1 D5 M2.3 स्मान्, D4 प्रभु (for विभु) D5 T2 G1 लोकाना प्लावयेद्दिशु (for the post half) ✳ Cvp लोकानाप्लावयेद्विभुरिति पाठ (as above) Cg विप्लावयेत् मिलेत्. ✳ —M2 reads l 50 after l 46 —(l 50) Dg1 D5 च (for first वा). Dg1 वायोर् (for वायु) D4 हि (for second वा) —(l 51) D4 स सहृत्य, G2 सवृत्य वा (for सहृत्य वा) M2 सृजत्पि (for पुनर्) —Dg1 reads l 52 in marg D4 G1 M3 read l 52 for the first time after l 45, repeating it here M1.2 read l 52 after l 45. —(l 52) Dt1 D5 शक्त यह स पुरा (for the prior half) Dg1 प्रजा (for अपि) —(l 53) Dt1 D5 रणे त्वया (for त्वया युधि) Dg1 T2 हन्तु शक्यो युधि त्वया (for the post half) —(l 54) T2 च (for वा) —(l 55) G1 सुरै (for सर्वैर्) —(l 56) G1.2 अवध्यस्य (for अय तस्य) M3 वधोपाय D5 तदेवैकमना (for तन्ममै°) —(l 57) G2 M1 [अ]स्यानुपमा (for तस्यो°) —(l 58) Dm1 D5 मन (for सम) Dt1 ✳✳भूषिता (for रत्न°) —(l 59) D5 न वै (for नैव) M2 नासुरी (for नाप्सरा) Dt2 D5 M2 न च दानवी (for नापि दानवी) —(l 60) Dg1 Dt1 D5 T मानुषा तु M2 °षु (for °षीषु) —(l 61) Dm1 D5 G2 ता (for त्व) Dt1 D4.5 Ct न प्रमथ्य, T2 प्रमथ्य तु M2 प्रमोष्य तु (for प्रमथ्य तु) —(l 62) T2 G1 स तया (for सीतया) Dt1 D5 सीतया रहितो रामो न चैव हि भविष्यति —(l 63) Dg1 अरोचयत्, D5 अरोचयत, G1 अरो° चयत D5 रोचयत्, M1.2 राक्षसाधिप (for राक्षसाधिप) —(l 65) Note hiatus between the two halves. Dg1 D5 Ct कल्य (for काल्य) G2.3 एक (to avoid hiatus) M2 एव (for एक) ✳ Ct काल्य प्रात सारथिना सहैकेऽनन्य इति ✳ —(l 66) Dg1 आनेष्यामि हि, Dm1 D5 T1.2 आनेष्यामि, T2 G1 M2.3 आनेष्यामि तु (for °मि च) —(l 67) Dt1 D5 हृष्टा, B(ed.) तत (for अथ) M2 रथ (for खर) —(l 70) Dg1 T1.2 Cg सचार्यमाण, Dt1 D5 G2 Ct सचूर्णमाण, G1.2 सचूर्णमाण. Dg1 रथ (for स्व). —(l 71) Dm1 D5

अर्थोपहितया वाचा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
कच्चित्सुकुशलं राजँल्लोकानां राक्षसाधिप ।
आशङ्के नाथ जाने त्वं यतस्तूर्णमिहागतः ।
एवमुक्तो महातेजा मारीचेन स रावणः ।
ततः पश्चादिदं वाक्यमब्रवीद्वाक्यकोविदः ।
आरक्षो मे हतस्तात रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
जनस्थानमवध्यं तत्सर्वं युधि निपातितम् ।
तस्य मे कुरु साचिव्यं तस्य भार्यापहारणे ।
राक्षसेन्द्रवचः श्रुत्वा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
आख्याता केन सीता सा मित्ररूपेण शत्रुणा ।
त्वया राक्षसशार्दूल को न नन्दति नन्दितः ।
सीतामिहानयस्वेति को ब्रवीति ब्रवीहि मे ।
रक्षोलोकस्य सर्वस्य कः शृङ्गं छेत्तुमिच्छति ।
प्रोत्साहयति यश्च त्वां स च शत्रुरसंशयः ।
आशीविषमुखाद्दंष्ट्रामुद्धर्तुं चेच्छति त्वया ।
कर्मणानेन केनासि कापथं प्रतिपादितः ।
सुखसुप्तस्य ते राजन्प्रहृतं केन मूर्धनि ।
विशुद्धवंशाभिजनाग्रहस्त-
स्तेजोमदः संस्थितदोर्विषाणः ।
उदीक्षितुं रावण नेह युक्तः
स संयुगे राघवगन्धहस्ती ।

असौ रणान्तःस्थितिसंधिवालो
विदग्धरक्षोमृगहा नृसिंहः ।
सुप्तस्त्वया बोधयितुं न युक्तः
शराङ्गपूर्णो निशितासिदंष्ट्रः ।
चापापहारे भुजवेगपङ्के
शरोर्मिमाले सुमहाहवौघे ।
न रामपातालमुखेऽतिघोरे
प्रस्कन्दितुं राक्षसराज युक्तम् ।
प्रसीद लङ्केश्वर राक्षसेन्द्र
लङ्कां प्रसन्नो भव साधु गच्छ ।
त्वं स्वेषु दारेषु रमस्व नित्यं
रामः सभार्यो रमतां वनेषु ।
एवमुक्तो दशग्रीवो मारीचेन स रावणः ।
न्यवर्तत पुरीं लङ्कां विवेश च गृहोत्तमम् ।

Colophon

11

Before Sarga 3 40, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.7 ins. while M3 ins l. 5–49 before 3 40 1 and l. 50–93 after 3 40 3

भूय एव तु मारीचो रावणं राक्षसेश्वरम् ।
धर्मार्थसहितं पथ्यमिदं वचनमब्रवीत् ।

गत्वा (for प्राप्य) Dt1 D6 स दूरे चाश्रमं गत्वा (for the prior half) —(l 73) Note hiatus between the two halves —G3 damaged for l 74–75 —(l 74) Dg1 reads from वाचा up to अब्रवीत् in marg —(l 75) D6 कच्चित् T3 कश्चित् (for कच्चित्) G2 सकुशल M3 लङ्कायां (for लोकानां) D1 T1.2 G1 M2 Cr m g राक्षसेश्वर (for °धिप) —(l 76) Dt1 D6 T1 Ct नाथिजाने (for नाथ जाने) D4 शीघ्रम् (for तूर्णम्) Dm1 D4.7 T1 G1.2 अत्र (for इह) ❀ Ck आशङ्के नाथिजाने स्वामिनि प्राचीन पाठः । भयमाशङ्के । क्षेन नाथि(थि)जाने नावगच्छामीत्यर्थ ❀ —(l 79) M3 तेन (for तात) Dt1 D6 नाशिता (for नाशितम्) —(l 81) T2 M1 अस्य मे M2.3 तदस्य (for तस्य मे) T2 G1 M1 साहाय्यं (for साचिव्यं) —(l 83) Dg1 Dm1 D6 T3 G2 M1 Ct सा सीता (by transp) Dt1 D6 वा सीता (for सीता सा) —(l 84) Dg1 नदति Dg1 D4.7 G2.3 M2.3 Cm p g k t p निन्दित, Cm t as above (for नन्दित॰) —(l 85) T3 M1 ब्रवीमि (for °हि). —(l 86) M3 अहति (for इच्छति) Dm1 D6 G3 रक्षोलोकस्य कः शृङ्ग छेत्तुमिच्छति साम्प्रतं —(l 87) Dg1 कश्चित्, D4 पश्चात्, T G2 M1 कश्च (for यश्च) T1.2 M1 स हि, M2.3 स्वयं (for स च) Dg1 Dm1 D6 T3 G2.3 न संशय, T1 M2 Ch t असंशय —(l 88) M2.3 [इ]च्छसि (for °ति) —(l 89) Dg1 Cg तेन, D4 Cg p केन (for [अ]नेन) Dg1 M1 [अ]पि, G2 त्वं (for [अ]सि) —(l 92) G2 M1 तेजोमय M2.3 संस्थित(M3 °त) दोर् —(l 93) Dm1 D6 T2 M1 उदीक्षितुं, T1 अवेक्षितुं (for उदी°). G1 नेव (for नेह). —(l 94) Dg1 reads रावण- in marg —(l 95) Dt1 D6.7 Cv t रणान्त (for °न्त) T1 स्थित (for स्थिति). T1 संधिवाल्यो —(l 96) D1 M1 मृगहा (for मृगहा). —(l 97) Dt1 D6 T3 युक्तः, T3 G युक्त (for युक्त) —(l 99) Dg1 G2 Cv m g चापापहारे, T3 °पहारे (for °पहारे) D4 भुजवेगवीर्ये, T1 °नागो (for °पङ्के) ❀ Cv भुजवेगपङ्के । पङ्कोऽत्र कर्दमः । सङ्केऽपि संवित् । दाक्षं आपच । समानार्थानि सम्यक्त्वे दाक्ष्यवचनकक्षमा । तेषे एकेऽपि पठन्ति ❀ —(l 100) G1 शरोर्मिजाले, G1 शिरोर्मिमाले D1 सुमहाहवौघे, Cm सुमहाहवौघे, Cm p (also as above) सुमहाहवौघे T3 पराक्रमावर्तमहाजलौघे —After l 102, Dt1 D6 read l 107–108 —(l 104) G1 गच्छ भावो —(l 105) M3 राजन् (for नित्य) —After l 106, Dm1 D6 read colophon —(l 108) Dm1 D6 G1.3 M1 प्रविवेश (for विवेश च) T1.2 M3 पुरोत्तम (for गृहोत्तमम्)

Colophon —*Sarga no* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.7 T G M1 31 M2.3 32 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

11

[(l 1) Ñ2 D5.7 हि (for तु) Ś1 Ñ1 D3 पुनः वक्तव्य मब्रवीत् (for the post half) —Ś1 Ñ1 D3 om. l 2 —(l 2) V1 [अ]र्थ (for [अ]र्थं) D3 वाक्यम् (for पथ्यम्). D4 वचन ✻ ✻ मब्रवीत् (for the post. half) —(l 3) Ś1 D3 वक्तव्यस्तव नयात्किल (for the post. half) —(l 4) V1 तथा (for यथा) —For l 4, Ś1 Ñ1 D3 subst.

आत्मनश्च हितं कार्यं तत्र चैव न संशयः ।

आकेकग्रहणाद्वान्यतितव्य मया तव।
यथा ते न विनाश स्याद्रावणान्मम चैव हि।
पुरस्तादव रामस्य गुणा समीक्षितास्तव।
भूय एव तु वक्ष्यामि गुणास्तस्य महा मन ।
तस्य कर्म निबोध त्व य सुरैरपि दुष्करम्।
सत्यधर्मेकधवस्तव त्व हिंसितुमर्हसि।
क्षिप्रमुक्त मया वाक्य न चैव त्वकुमर्हसि।
जनस्थान वन कृत्वा विराधं वल्लिन तथा।
निहत्य विनतऽरण्ये रामं लक्ष्मणाग्रज ।
तस्य दाराद्धु धीरस्य निहृत्य हरणस्तव।
विनाशमनुपश्यामि नचिरात्तु मनस्तथा।
व्यतिक्रम्य किंचिदन्य सर्पयस्य हि रावण ।
सदा नृत्यमनुस्मृत्य न तु दारप्रधर्षणम्।

सर्वस्वहरणाचैतत्कर्मातीय जुगुप्सितम्।
स्वान्प्राणान्प्राणिनो यत्र त्यक्त्वा कुर्वन्ति विक्रमम्।
स रामो दारहरणाद्विकृतस्तेऽन्तको भवेत्।
तदनात्मसेवात्र बोद्धुमर्हसि कारणम्।
कालवेगादथवा शक्त्या दर्पविक्रम ।
सतप्यमानस्तनस्वी समुद्रमपि शोषयेत्।
न शत्रुभिरनाशमासाद्य न भविष्यसि।
यदि मद्य मवादन्यत्त्वमव रोचयिष्यसि।
सोऽहमस्मिन्समारम्भे रामनाशाभिमर्शने।
निमूढवानुपश्यामि सुनीतस्य कलामपि।
यदि वाप्यपनेष्यामि मृगरूपेण राघवम्।
तथाप्यशनयः वैदेही त्वया स्यात्तु निशाचर।
अपनीत मया रामे जीवत्यपि च लक्ष्मणे।

[N1 रावम् (for कार्य)]

—Then cont

धर्मं पुरस्कृत्य मया कार्यं हितनिर्दोषम्।
न चानवस्तया धर्मं परित्यक्तुमिहार्हसि।

[(l 2) Ñ1 न कामात्तवकथा वीर (for the prior half)]

—(l 5) V1 समान्वितम्, Ñ1 M2 (sec m) मया (for तव) Ś1 D2 गुणास्तत्र गोपिता मया (for the post half) —(l 6) D1 7 हि, M2 च (for तु) Ś1 धर्म, D2 मम, M2 ममात् (for गुणान्) —V2 om l 7 —(l 7) Ś1 धर्मं D2 चैव (for वन) Ñ1 निशा* * (illeg), D2 विनाश त्व Ñ2 D1 7 दवेरपि दुष्कर (for the post half) —Ñ1 D2 M2 read l 8 before l 5 —(l 8) M2 अथ (for सत्य) Ñ2 D1 7 धनरत्वं, D2 धमधुना (for °वेदं) D2 M2 मानेतुं (for हिंसितुं) —For l 8, Ś1 subst and reads before l 5

सत्यव्रत धन तुब रावण स्थानेतुमर्हसि।

—G(ed) om (hapl) l 9 —(l 9) B1 न च ते, B4 न चेव (for न चैव) Ñ2 न चैवहन्तुमर्हसि, D1 7 न वै (D1 वै) त्वयकर्तुमर्हसि (for the post half) —(l 10) B1 मम (for वन) —For l 9-10, Ś1 Ñ2 D2 M2 subst

पुरस्तुंविनयसाभिरन्यार्थं वदाहरम्।
विरुद्ध न कुर्याद्वं न दुराधर्म मनस्तु ते।
क्षीराद्वां महासत्वं वर्ते नो रावणेश्वर।

[(l 1) Ñ1 M2 पितु (for पुरः) —(l 2) M2 सत्याना (for सुवाद्) Ś1 विरुद्धं सुवद्ध (for the prior half) M2 वाक्यं मनस्तस्य (for the post half) Ñ2 दुरा विजुरर्थं वै मारं च राक्षसां —Ñ1 M2 om l 3 —(l 3) Ś1 राक्षसेश्वर]

—(l 11) Ś1 विजने (for °जने) M2 विहत्य दण्डकारण्ये (for the prior half) M2 वनस् (for स्वर्ग) D2 [अ]द्युत (for [अ]ग्रज) —(l 12) V2 वीर्यं (for दारान्) Ś1 Ñ B4 D1 3 7 M2 उदारस्य, V1 सुवीरस्य (for तु वीरस्य) M2 निहत्य (for निहृत्य) —(l 13) Ś1 अथ, B1 तत् (for मनु) —(l 14) D1 7 कस्मिन्नन्य —For l 14 Ś1 N1 D2 M2 subst

सर्वस्य हि कातुरस्य किंचिदन्यत्र विकृतम्।

[Ñ1 M2 मतवेदरि D2 कचित्(for कि°) Ñ1 M2 अन्य (for अन्यत्)]

—(l 15) Ś1 D2 धनम् B4 वृत्तिम् (for वृत्तम्) —(l 16) Ś1 Ñ2 B4 D1 3 7 कस्मादेतत्, Ñ1 कृणादेन M2 हरणादव (for °चैतत्) Ś1 एव मन D2 M2 कर्म वीर (for कर्मातीव) Ñ1 कर्म लोकविगर्हित (for the post half) —(l 17) Ś1 स्वभावान् Ś1 D2 प्राणिनो यत्र Ñ1 प्राणतोप्यत्र M2 प्राणिनोप्यत्र Ś1 D2 हित्वा (for त्यक्त्वा) —(l 18) Ś1 निहतस्ते रिपुः, D2 निकृतस्तवनश्कुद्, M2 निहत्यैतुद्धे (sic) —After l 18, Ñ2 ins.

न शत्रु न रणे प्राप्य न भविष्यसि रावण।
यदि मम मर्दन्यत्कमन वा भविष्यसि।

—(l 19) Ś1 तदनावासनम् B4 D2 तन्नमनागतः G(ed) एतेत् (for अत्र) Ś1 D2 एतत् (for कारणम्) B4 (before corr बुद्धमर्हसि कारण) सत्यं बोद्धुमर्हसि (for the post half) —(l 20) Ś1 D2 कामाद्धवाद्, B4 °वेगात् (for कालवेगात्) —(l 21) Ś1 न तप्यमानस्, B4 मव्यमानस्तु M2 स तु विनाश (for सतप्य°) —B1 om l 22-23 —(l 22) M2 अना धृष्यम् (for अनाशमाप्य) Ñ1 दुष्क * न * * .. * (illeg) (for the prior half) —Ś1 N1 B1 D1 M1 om (hapl) l 23 —(l 23) V1 मनादन्य (for मत्तादन्यद्) V1 मुधन (for त्वमत) —(l 24) Ś1 D2 न चास्मिन् नर्गि कुर्याद् (D2 नर्गिः) (for the prior half) —Ñ2 B1 3 4 D1 7 transp the post halves of l 24 and 25 V1 transp the post halves of l 24 and 25 and then om (hapl) from समदात in l 24 up to नष्यामि in l 26 —(l 25) Ś1 V1 B1 3 विमृश्य, Ñ2 B1 D1 7 विमूढम् Ś1 D2 न तु, B1 3 नापि (for नातु) Ś1 रामदत्तानुपश्यामि, B2 °मिन धर्म, D2 °शुद्धोने, M2 °मितोने (for the post half) —(l 26) Ñ1 M1 च (for वा) —(l 27) Ś1 D2

नैव शक्या त्वया सीता हर्तुं रावण कर्हिचित् ।
अथवा रहिता ताभ्यां कथंचिदुपलप्स्यसे ।
ब्रह्मलोकगतस्यापि न ते स्थानं भविष्यति ।
अप्राप्य तु वरारोहां सीतां सुरसुतोपमाम् ।
त्रैलोक्यमपि दुष्प्राप प्राप्तमित्यवधारय ।
अमात्यैर्वा सचिवैश्चाऽर्थं कृच्छ्रं नृपश्चरेत् ।
न स तिष्ठेच्चिरं राज्ये पुष्करे सलिलं यथा ।
सोऽहं त्वया त्वं सन्दिश्यस्य मायामृगकृता ।
नानुवर्तितुमिच्छामि स्वस्वप्रकृतिमात्मन ।
वध्यतो हि ममकस्य दुःख उव प्रयोजनम् ।
यदि क्वचित्संतन्निह कायस्य निधनं भवेत् ।
अनयेनापि मां हत्वा क्रमितो राक्षसाञ्छ्रितः ।
प्रतियादि स्वमासासमकृत्वा रामविक्लिवम् ।
उच्यमानोऽस्पष्टवाक्यं न गृह्णीषे रणप्रिय ।

किं करिष्यामि मन्दात्मा करिष्यामि तव प्रियम् ।
उपस्थितविनाशोऽसि ध्रुवं त्वं राक्षसेश्वर ।
कार्यं वा यदि वाऽकार्यं कृतमेवेच्छति प्रभु ।
इत्येवमुक्त्वा स निशाचरेश्वर
प्रहृष्टरूपस्त्वमुवाच रावण ।
विनिन्दमानस्तु नराधिपात्मज
स्थिरोऽहित कालवश गतस्तदा ।

Colophon

मारीचस्य वचः श्रुत्वा करिष्यामीति राक्षस ।
रावण प्रहसन्वाक्यमिदं मारीचमब्रवीत् ।
हृतराज्यो हृतधनो मित्रहीनो वनेचर ।
किं कारयति काकुत्स्थ शक्रतुल्यबलोऽपि सन् ।
आ मनश्च परज्ञस्व मम चैव न संशय ।
भक्ष्यभूतो यदा राम किं त्वमुद्विजसे तदा ।

प्राप्य (for स्पृष्टु) —(l 28) V1 आनते (subm) (for अपनते) Ś1 D2 हि रामे च (D2 °मेव) Ñ1 तु रामे वै B1 त्वया रामे (for मया रामे) M2 अपि गीते च रामे वै (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 जीवमाने च (Ñ1 °नेपि) लक्ष्मणे M2 दीप्यमाने च लक्ष्मणे (for the post half) —(l 29) Ñ1 V1 B1.3 M2 transp शक्या and सीता Ś1 Ñ2 B4 D2.6.7 न च (Ś1 B4 D2 नैव, D6 न तु) सीता त्वया कथा (Ñ2 D6.7 शक्या B4 — [lacuna]) (for the prior half) D6 राक्षस (for रावण) Ś1 Ñ1 B3 D2 M2 लक्ष्मणोपि हि (Ś1 D2 °णो ऽपि) तादृश (M2 तुल्य) (for the post half) —(l 30) B4 अथ सा (for अथवा) B1 ताभ्यां (for ताभ्यां) D2 उपलप्स्यते M2 उपलप्स्यसि (for °लप्स्यसे) —(l 31) Ñ2 ब्रह्मलोक (for °लोक) Ś1 Ñ1 D2 M2 स्थानं तव न विद्यते (for the post half) —Ñ1 om l 32–33 —(l 32) Ś1 D2 अथवापि (for अवाप्य तु) Ś1 D2 सीतां दृष्ट्वा हरिष्यामि (for the post half) —(l 33) Ś1 हृदि चेद्युपधारय, B1.3 प्राप्तमित्युपधारय D2 हतमित्युपधारय (for the post half) —(l 34) V1 M2 आगतश्चपितृ Ñ2 D6.7 कृत्स्न (for कृच्छ्रं) Ś1 D2 यो राजा संप्रवर्तेत Ñ1 यत्कृत्य तत्समाचर V1 येनुकृच्छ्रं समाचरेत् (for the post half) —(l 35) V1 transp न and स M2 न तिष्ठेत (for न स तिष्ठेत्) B4 सकल (for राज्ये) Ś1 Ñ1 D2 M2 सलिलं पुष्करे (by transp) (for पुष्करे सलिलं) —(l 36) Ś1 D2 विवक्षित Ñ2 D6.7 विगर्हित (for विनिन्दित) Ś1 D2 परस्त्रतत्मानमवस्त Ñ1 अव * गतस्ता (for the post half) —(l 37) Ś1 D2 पर (for स्मरन्) —V1 om l 38–41 —(l 38) Ś1 Ñ1 D2 वधतोपि Ś1 Ñ1 D2 M2 न दुःखं तत्प्रयोजनात् (Ś1 D2 °न, Ñ1 °ने) Ñ2 B1.3 D2 दुःखित (D2 °त) न प्रयोजन (Ñ2 °क) (for the post half) —Ś1 om l 39 Ñ1 partially illeg for l 39 40 —(l 39) Ñ2 B1.3 D2.6.7 M2 एतद्धि (D2 °द) (for एतद्धि) D2 कार्ये न (for कार्यस्य) —(l 40) Ś1 D2 नयेनापनय हित्वा M2 सुनयेनानय हत्वा (for the prior half) Ś1 D2 M2 राक्षसेश्वर (for °सान्प्रति) —(l 41) Ś1 D2 पुरी लङ्कां Ñ1 त्वमाश्रय, M2 त्वमात्मानम् (for स्वमात्मानम्) Ñ2 B1.2.4 D2.6.7 अनावाँ (for अकृत्वा) —(l 42) D6 वाच्य (for वाक्य) Ś1 [ऽ]पि स्फुट D2 [ऽ]पि स्फुटवाक्य (for स्पष्टवाक्य) V1 उच्यमान सुहृद्वाक्य (for the prior half) Ś1 D2 दशानन Ñ2 M2 रणे प्रिय V1 B1 रणप्रिय (for रणप्रिय) —M2 om l 43 —Ś1 D2 om l 44 —(l 44) V1 M2 विनाशोऽहि (M2 °शो हि) (for °शोऽसि) M2 ध्रुवमेव न संशय (for the post half) —For l 44 Ñ1 subst

उपस्थितो विनाशोऽस्य ध्रुवं तव न संशय ।

—(l 45) B3 om first वा (subm) M2 कार्ये वा यदि वाकार्ये (for the prior half) V1 M2 प्रियम् B1 क्षिप्रम्, B3 कृत्यम् (for कृतम्) Ñ1 * — * * — * प्रभो (for the post half) —For l 45 Ś1 D2 subst

अकार्यं यदि वा कार्यं प्रियमिच्छसि चेत्प्रभो ।

—Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 M2 om l 46–49 —(l 49) D6 विमोहित —After l 49 Ñ2 B3.4 D6.7 ins while Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 ins after l 45 (owing to om) an additional Colophon

[Sarga name Ś1 Ñ1 B3 D2 मारीचवाक्य Ñ2 D6.7 सीताहरणव्यवसाय V1 सीतापहरणे मारीचाभ्युपपत्ति B1.4 सीताहरणव्यवसाये मारीचाभ्युपपत्ति (B4 °चमारीचा)भ्युपपत्ति —Sarga no (figures words or both) Ś1 B1.3 D2 om Ñ2 illeg Ñ2 D6.7 47 V1 46 B4 49]

—(l 50) Ś1 D2 च (D2 तु) वचः श्रुत्वा Ñ1 M1 वचनं श्रुत्वा (for वचः श्रुत्वा) Ñ2 B1.4 D6 करिष्य इति (for करिष्यामीति) Ś1 D2 वै वच, Ñ1 M2 तद्वच, V1 रावण (for राक्षस) —(l 51) V1 राक्षस (for रावण) Ś1 D2 प्रीतमना (for प्रहसन्) Ś1 Ñ1 D2 M2 मारीचमिदम् (by transp) Ñ2 V1 इदं वचनम् —For l 52 Ś1 D2 subst

रामो राज्यात्परिभ्रष्टो मन्दहीनो वनेचर ।

—(l 53) Ś1 D2 मारीच (for काकुत्स्थ) M2 पराक्रम (for बलोऽपि सन्) —Ś1 D2 om l 54 —(l 55) Ś1 D2 हि वै, Ñ1 हि ते (for यदा) M2 भक्ष्यभूतादि नो रामात् (for the prior

बलं मे सागरप्रख्यमैश्वर्यं चानुवेक्ष्य मे ।
कथं रामाद्विहीनार्थाद्भयं मारीच पश्यसि ।
राज्यभ्रष्टस्य दीनस्य बुद्ध्या राज्यश्रिया तथा ।
हीनस्य चाप्यमित्रस्य मानुषस्याल्पतेजसः ।
अशक्तिर्या तु सत्त्वानां रक्षसां विदिता च सा ।
उत्पतिष्यामि वैदेहीं समादाय विहायसा ।
मयि राम. ससुद्रस्य परं पारं समाश्रिते ।
किं करिष्यति शूरोऽसौ कुर्वन्नपि यथाबलम् ।
सुरासुरसमाश्च न मे प्रतियोद्धुं युधि ।
त्रयाणामपि लोकानामस्मि निवारणे ।
मया विक्रम्य शक्रोऽपि मत्तैरावणवाहनः ।
स वज्रपाणिर्निर्भग्नः समस्तैस्त्रिदशैः सह ।
भ्राता मे धनदश्चैव यमोऽथ वरुणस्तथा ।
सर्वे च पृथिवीपाला मद्वशाः स्थापिता मया ।
त्रैलोक्यं निर्जितं येन स्थापितं च मया वशे ।
मच्छासनानुवृत्तश्च न बिभेषि कथं भवान् ।
हरः संपीड्यमानश्च उमया सह पर्वते ।
भुजाभ्यामुद्धृतो वीर्यात्तेन शैलोऽमरप्रभः ।
चतुर्युगसहस्राणि गतानि पञ्च पञ्च च ।
भुञ्जानस्य हि लोकांस्त्रीन् मे प्रतिबलं क्वचित् ।
दृश्यते दिवि देवेषु यक्षलोकेऽथवा पुनः ।
रसातले वा नागेषु का शङ्का मानुषेषु मे ।
गृहीत्वा मैथिलीं चाहं पथानेन विहायसा ।
लङ्कामभिगमिष्यामि निर्भयेनैव सागरम् ।

---

half). Ñ2 B4 कथम् (for किं त्वम्). Ś1 D2 M2 [अ]नय, B3 तथा (for तदा).—V1 om. l. 56-59.—(l. 56) Ñ2 D4.7 चान्ववेक्ष्यसे; B4 चानुवेक्षसे (for चानुवेक्ष्य मे).—For l. 56, Ś1 Ñ1 B1 D2 subst.:

बलसारमतो भद्रे ऐश्वर्यं च निरीक्ष्य माम् ।

[B1 बलसारेण (for °सारमतो). Ñ1 तुल्यम्; B1 राज्यम् (for भद्रे).—Note hiatus between the two halves. Ś1 च निरीक्षसे, Ñ1 वा न वै मतम्, B1 चानुरक्षसे (for च निरीक्ष्य माम्).];

while M2 subst.:

बलं चापि महामात्यमैश्वर्यं प्राप्य तुष्यसे ।

—(l. 57) B1 सर्वतोऽमद्विहीनान्नद् (for the prior half). G(ed.) गच्छसि (for पश्यसि).—(l. 58) Ś1 B4 D5.7 हीनस्य (for दीनस्य). Ñ2 राज्यतुष्टस्य हीनस्य (for the prior half). D1 राजश्रिये (sic) (for राज्यश्रिया). Ś1 D2 मारीच त्वं बिभेषि किं (for the post. half).—(l. 59) Ś1 Ñ1 M3 हीनमाधनमित्रस्य; Ñ2 B4 D5.7 दीनस्य वनहीनस्य, D2 हीनस्य वनमित्रस्य (for the prior half). Ś1 D2 -मेधसः (for -तेजसः). B4 मानुष चाल्पचेतस (for the post. half).—(l. 60) Ś1 Ñ2 M2 अशक्तिस्तत्र, D2 अशक्तिस्तत्र (for अशक्तिर्या तु). Ś1 D2 गतिः, Ñ1 B4 च या, V1 तु मा, B1.3 M2 तु या (for च सा).—(l. 61) Ñ2 B3.4 D6 तामादाय (for समा°).—For l. 61, Ś1 Ñ1 D2 M2 subst.:

मैथिलीमहमादाय उत्पतिष्ये विहायसा ।

[Note hiatus. Ñ2 सहसा (for अहम्).]

—(l. 62) Ś1 D2 मयत्यागादष्यामी राम (for the prior half). B4 पारे (for पारं). Ś1 D2 समाश्रित (D2 °ता) (for समाश्रिते).—For l. 62, Ñ1 subst.:

प्रयत्नाद् * चेद्रामः एष पयमास्थितः ।,

while M2 subst.:

प्रयत्नादपि चेद्रामः परम योगमास्थितः ।

—(l. 63) D7 करिष्यति (sic). Ś1 D2 एकाकी; Ñ1 चैव *, V1 सर्वैमौ; M1 से मूर्खो (for शूरोऽसौ). Ś1 D2 यतन्नपि; Ñ2 यतन्नपि, M3 वदन्नपि (for कुर्वन्नपि). Ñ1 यथाबलः.—(l. 64) Ñ2 न मां, Ñ2 राम (for न मे). V1 प्रतियत्नो. Ñ2 M2 न मे (Ñ1 मां) प्रति-युद्धा वने (for the post. half).—(l. 65) Ñ2 वक्ष्मरिमन्; D2 बलमरि (for अस्मि).—(l. 66) B1 मयि विक्रम्य. Ś1 Ñ1 D2 M3 मत्तैरावण(M2 °ण)वाहितः(Ś1 °वि)तः (for the post. half).—(l. 67) Ñ1 स व * पि हि, V1 स वज्रगदो (for स वज्रपाणिर्). B3 -पाणिर्निर्भग्नः. Ś1 D2 M2 मवज्रसाहनिर्भग्न (for the prior half). Ñ1 कृत, V1 D4 अपि (for सह).—(l. 68) Ś1 D2 [ऽ]पि (for च). Ñ1 ** (illeg.) चैव वियोजितः (for the post. half).—(l. 69) Ñ2 [ऽ]पि (for च). V1 पृथिवीपालान्; B3 प्रतिपाल (subm.) (for पृथिवी°). Ñ2 ममसा (for मद्वशा). Ñ2 B1.3.4 एते (for वशे). M1 स्थापिता मद्वशा वने (for the post. half).—(l. 70) Ñ4 D5.7 निर्जित (for निर्जितं). Ś1 D2 हृतस्य; Ñ1 M3 चैव, V1 तेन (for येन). Ñ1 B4 वशे मया (by transp.), M2 मया .. (lacuna) (for मया वशे). Ś1 D2 वशे च स्थापितं मया (for the post. half).—(l. 71) Ñ1 V1 D2 तु (for च). Ś1 मच्छासनानुवृत्तु, D5.7 मच्छा(D5 °ण)सनानुवृत्तश्च (for the prior half). Ś1 Ñ1 बिभेषि स (by transp.) (for स बिभेषि).—For l. 71, M2 subst.

मच्छासनानुग च स कथ बिभ्यसे भवान् ।

—(l. 72) Ś1 Ñ1 D2 M2 दूरतः पीड्यमानश्च (for the prior half).—Note hiatus between the two halves.—(l. 73) D4 हस्तौ (for हस्तो). Ñ1 वैरतो विधुतो वीर्याद् (for the prior half). V2 हर (for भव). Ś1 D2 न च शैलोऽस्य तदा (for the post. half).—After l. 73, Ñ2 B1 D5.7 ins., while B3 (marg.) ins. after l. 59

यत्र मे देवदेवेन ईश्वरेण महात्मना ।
रावणेति कृतं नाम मादृश्य तुष्ट मानिदत् ।

[(l. 1) B3 om. मे (subm.). D7 om. देव.—(l. 2) B3.4 मा मन्तु (B3 °त्त्) दुष्मारीच (for the post. half).]

—Ś1 Ñ1 D2 M2 om. l. 74-77. B1 om. l. 74.—(l. 74) B3 -परावृत्ता, B4 -परावृत्तेः. Ñ2 B3 D5 नव पञ्च (for पञ्च पञ्च). V1 गताश्च नव पञ्च च (for the post. half).—(l. 75) Ñ2 V1 तु, B4 च (for हि). Ñ2 B1 D5.7 प्रतिबलः (for °बलं).—(l. 76) V1 लोकेषु (for देवेषु). Ñ2 V1 D5.7 यक्षलोकेषु वा पुनः (for the post. half).—(l. 77) Ñ2 D5.7 रसातलेषु

सागरेण परिक्षिप्ता सर्वतः शतयोजनात्।
लङ्कां गन्तुं कुत शक्तिरपि स्वप्नमनोरथैः।
मायावी दक्ष समर्थश्च गतियुक्तोऽथ बुद्धिमान्।
प्रलोभयित्वा वैदेहीं क्षिप्रं चान्तर्हितो भव।
मम तद्वचनं श्रुत्वा मोहयित्वा च राघवम्।
मामेवागच्छ भद्रं ते गच्छाव सहितौ पुरीम्।
सीतामवाप्य तां क्षिप्रं वञ्चयित्वा च राघवम्।
विस्रब्धं विक्रमिष्यामि कृतार्थेनान्तरात्मना।
एवं स सान्त्वितस्तेन मारीचो रावणेन वै।
विनि श्वसन्मुहुश्चैव दृष्टुं स्वश्च राक्षसः।
तमर्थं कृष्यमाणमिन्द्रियाणां वशानुगम्।
अशक्नुवन्वारयितुं मारीचोऽप्यन्वपद्यत।
चक्रपातिपरीतु पार्तस्तत्त्वा जीवितमात्मन।

मतस्थे त्वचिरादेव दशग्रीवसहायवान्।

Colophon .

12

Before Sarga 55 Ś1 Ñ2 B1.3.4 Dt1 D2.3.6.7 ins

V1 ins before 3 53

प्रवेशितायां सीतायां लङ्कां प्रति पितामहः।
प्रह्वा प्रोवाच देवेन्द्रं परितुष्टः शतक्रतुम्।
त्रैलोक्यस्य हितार्थाय रक्षसामहिताय च।
लङ्कां प्रवेशिता सीता रावणेन दुरात्मना।
पतिव्रता महाभागा नित्यं चैव सुखोचिता।
अपश्यन्ती च भर्तारं पश्यन्ती राक्षसान्प्रभुम्।
राक्षसीभिस्तर्ज्यमाना भर्तृशोकेन चातुरा।
निविष्टा च पुरी लङ्का द्वीपे नदनदीपते।
कथं ज्ञास्यति तां रामः इहस्थां धर्मचारिणीम्।

(for °सले च) —(l 78) Ñ2 B1.4 D5 शदाय (for गृहीत्वा) Ś1 Ñ1 D2 M2 देहत्यक्तेन यस्यामि (D2 यास्यामि, M2 [see m] यास्यामो) (for the prior half) M2 om from the post half up to the prior half of l 79 Ñ2 B1.4 D5 पथा येन (for पथानेन) Ś1 Ñ1 D2 सीतामादाय राक्षस (for the post half) —(l 79) Ñ1 अभिपतिष्यामि M2 सखर (for सखर) —For l 79 Ś1 D2 subst

लङ्का न्यापि (D2 °पि) प्रवेक्ष्यामि निमर्षेण कृतस्तरः।

—(l 80) M2 मगतात् (for सुवत) Ñ2 V1 B1.4 D5.7 शतयोजना Ś1 D2 त्रिकूटशिखरे स्थिता (for the post half) —(l 81) Ñ1 यातुं (for गन्तुं) Ś1 D2 कस्य (for कुत) V1 लङ्कागन्तुं कुत शक्तिः (for the prior half) Ś1 D2 स्वप्नपि स्व (D2 तु) (for अपि स्वप्न) —Ś1 B3 om l 82 83 —(l 82) M2 मयापि (for मायावी) D2 कृतिशक्तश्च, M2 कृतियुक्तोऽथ (for गतियुक्तोऽथ) Ñ1 मायया च समर्थस्त्वं नीतियुक्त न राक्षस —(l 83) N2 V1 B1.4 D5 प्रलोभ्य चैव, D7 पूर्वं प्रलोभ्य (for प्रलोभयित्वा) Ñ1 B1 D2 M2 अ(B1 M2 त्व)न्तर्हितो (for चान्त°) —(l 84) B4 कृत्वा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ1 D2 मयैव (Ñ1 °त्व) सम्प्रयातेषु, M2 मयैवत्वमप्रकृत्याशु (for the prior half) D2.7 तु (for च) Ñ1 राघवौ (for राघवम्) —Ś1 om (hapl) ll 85–86 —(l 85) M2 नयैव (for मामेव) Ñ1 त्वमागच्छ N2 V1 B4 D5.7 यास्याव (for गच्छाव) Ñ1 M2 सह यास्यावहे पुरीं, D2 सह यास्याम्यहं त्वया (for the post half) —(l 86) Ñ1 विजने, B4 द्राक् शीघ्रं, M2 भद्रं ते (for तां क्षिप्रं) D2 सीतां समाप्य मामेव (for the prior half) N1 राघवौ (for राघवम्) —(l 87) D5 विस्रब्ध N1 V1 विक्रमिष्यामि (V1 °त) Ñ2 D5.7 M2 विहरिष्यामि (M2 °नि) Ś1 D2 सुविस्रु (D2 °श्र)ब्धो गमिष्यामि (for the prior half) M1 महोत्सेन (for कृतार्थेन) —(l 88) M2 स एव (by transp.) (for एव स) V2 शासितस्तेन (for सान्त्वितस्तेन). B4 M1 तु (for वै) —(l 89) Ś1 D2 विनि (D2 °नि)श्वस्य, B4 विनिश्वसन् (for विनि श्वसन्) Ñ1 मुहुर्मुहुर्विनि श्वस्य (for the prior half) Ñ2 D5.7 न्दोषश्च (for न्दुःखश्च). Ś1 Ñ1 D2 दृष्ट्वा स (Ñ1 ° * *) न राक्षसः, M2 दृष्ट्वीयश्च रावणं (for the post half) —B1.3 om l 90–92 —(l 90) V1 B4 क्रियमाणम् (for कृष्यमाणम्) —(l 91) Ñ1 illeg for the post half Ś1 ह्यन्वपद्यत, V1 [s]प्यनुपद्यत, B4 [s]प्यनुवर्तत, D2 [s]न्ववपद्यत, M2 ह्यन्वपद्यत (for अप्यन्वपद्यत) —Thereafter, Ś1 D2 ins 762* —(l 92) Ś1 अवाप्य (for अवत्वाति) Ñ1 M2 तु (Ñ1 *)तो ह्यतीव (V1 °शरि) दु°र्ते Ñ2 V1 B4 D5.7 युक्तो ह्यपुरि (V1 B4 °ध्वनि) युक्तावध (for the prior half) —(l 93) Ś1 D2 मतगा पूर्वं (for मान्यतेऽत्र) Ś1 रावणेन प्रणोदित, D2 दशग्रीवेण नोदित (for the post half) —For l 93, Ñ1 subst

प्रस्थितस्तत्र मारीचो दशग्रीवः प्रतापवान्।

—After l 93, B4 repeats ll 89–91

Colophon V1 B2.4 D5.7 M2 om —*Sarga name* Ś1 Ñ2 D2 रावणवाक्य, Ñ1 मारीचरावणवाक्य, B1 मारीचरावण

No Sarga number in any Ms

12

(l 1) B1 D2 लङ्कायां प्रतितामह (for the post half) V1 प्रवेशितायां लङ्कायां सीतायां प्रपितामह —(l 2) Ś1 Dt1 D1–3.6 तदा (for ब्रह्मा) Ś1 Dt1 D2.6 परितुष्ट (for °तुष्टः) —(l 5) Ś1 Dt1 D1.2.6 सुखं (D1.2 °ख)पिता, V1 B1.3 सुखोचिता, D2 सुखे रता (for सुखोचिता) —(l 6) Dt1 om (hapl) from च up to पश्यन्ती B1 D2 अपश्यतीव (for °श्यन्ती च) Ś1 Dt1 D2.3.6 राक्षस (Ś1 Dt1 °सी) जन, G (ed) राक्षसानथ (for राक्षसान्प्रभुम्). —(l 7) Ś1 Dt1 D2.3.6 परिवृता D2 सूर्यमाना (for तर्ज्यमाना) B3 व्याकुला, B4 चालिका (for चातुरा) Ś1 Dt1 D1–3.6 भर्तृदर्शनलालसा, V1 भर्तृशोकपरायणा (for the post half) —(l 8) V1 प्रविष्टा, D2 निविष्टा (for निविष्टा) Dt1 D2.6 हि D1 सा (for च). V1 Dt1 D3 पुरीं लङ्कां Ś1 पुरि लङ्कायां, D3 [अ]निन्द्ये लङ्कां (for च पुरी लङ्का) Ś1 Dt1 D1–3.5.6 वरे (for द्वीपे) —(l 9) B1.3 ज्ञास्यसि (for °ति) Ś1 D2.3.6 तां

एवमाचिन्तयन्ती च विवशा परिदुर्बला ।
प्रणयात्प्रसकृत्वैणा प्राणांस्त्यक्तुमथाशयम् ।
स भूयः सहायो जातः सीतायाः प्राणसंक्षये ।
स एव प्रीतिमितो गत्वा सीतां पश्य शुभाननाम् ।
प्रविश्य नगरीं लङ्कां प्रयच्छ हविरुत्तमम् ।
एवमुक्तोऽथ देवेन्द्रः पुरीं रावणपालिताम् ।
आगच्छन्निद्रया सार्धं भगवान्पाकशासनः ।
निद्रां चोवाच गच्छ त्वं राक्षसान्संप्रमोहय ।
सा तथोक्ता मघवता देवी परमहर्षिता ।
देवकार्यार्थसिध्द्यर्थं प्रस्वापयत राक्षसीः ।
एतस्मिन्नन्तरे देवः सहस्राक्षः शचीपतिः ।
आससाद ततः सीतामभयं प्रददौ विभुः ।
देवराजोऽस्मि भद्रं ते इह प्राप्तः शुचिस्मिते ।
राघवस्य सह भ्रात्रा कुशलं जनकात्मजे ।
आगमिष्यति धर्मात्मा लङ्कां रावणपालिताम् ।
ऋक्षवानरकोटीनां सहस्रैरभिसंवृतः ।
निहत्य राक्षसान्सर्वान्स्वबाहुबलमाश्रितः ।
नयिष्यति त्वां स्वपुरं हत्वा रावणमाहवे ।
सानुजः सबलश्चैव राघवो जनकात्मजे ।
सगणं रावणं हत्वा त्वामितो नेष्यते गृहम् ।
पुष्पकेण विमानेन जहि त्वं मानसं ज्वरम् ।
अहं च कार्यसिध्द्यर्थं तस्य राज्ञो महात्मनः ।
साहाय्यं कल्पयिष्यामि मा शुचो जनकात्मजे ।
मत्प्रसादात्समुद्रं स तरिष्यति बलैः सह ।
मयैवेह च राक्षस्यो मायया मोहिता बलात् ।
तस्मादन्नमिदं सीते हविष्यान्नमिदं स्वयम् ।
मया त्वत्कृते वैदेहि आगतः सह निद्रया ।
एतदश्नासि मद्धस्तान्न त्वां बाधिष्यते शुभे ।
क्षुधा तृष्णा च रम्भोरु वर्षाणामयुतैरपि ।
एवमुक्ता तु देवेन्द्रमुवाच परिशङ्किता ।

रामम्; Dt1 ॰रामं (for मा रामं). D1 कथं तु ज्ञास्यते रामम् (for the prior half). B3 ब्रह्मचारिणी (for भर्तृ॰). Ś1 Dt1 D1-3.4 तत्रस्था तामविदिता (for the post. half). —(l. 10) V1 विचिन्तयन्ती मां, B1 सा चिन्तयन्ती च (for आचिन्तयन्ती च). Ś1 तद् स सा चिन्तयती, Dt1 D1-3.4 दु स संचिन्तयती सा (for the prior half). Ś1 Dt1 D1-3.4 बहुश (for विवशा). Dt1 परिदु स्थिता; K(ed.) परिदुर्बला (for ॰दुर्बला). B3 तथैव मातु बहुशश्चिन्तयन्ती सुदुर्बला, B4 अवस्था चिन्तयती सा विलपन्ती सुदुर्बला. —(l. 11) V1 प्राणत्राणम् (for ॰यातनाम्). D7 om. (hapl.) मा प्रा. —(l. 12) V1 धात्रीयं (for स भूय). Ś1 प्राणरक्षणे, V1 B1 ॰रक्षणे, B3.4 ॰धारणे (for ॰संक्षये). —(l. 13) Ñ2 इद्**, B1 D6.7 इतो (B4 ॰ता) गत्वा (for इतो गत्वा). B1.2 मस्तय वासव (for पश्य शुभाननाम्). —(l. 14) Ñ2 B1 D6.7 प्रयच्छ तस्याः सीतायाः (B4 सुविदम्). B1.2 प्रयच्छास्या प्रविश्य त्वं (for the prior half). Ñ2 D6.7 प्रविश्य, B1.3.4 सीतायाः (for प्रयच्छ). V1 गत्वा तां तु *माधवस्य सीतामागन्तुमर्हसि, B3 (marg. also) प्रयच्छ वासुनाख्यां त्वं पायस हविरुत्तम. —(l. 15) B1.2 स एवमुक्तो (for एवमुक्तोऽथ). D7 रावणेनाथ पालिता (for the post. half). —(l. 16) Ś1 Ñ2 D6-7 त्वागच्छन्; V1 तुगच्छन् (for आगच्छन्). —(l. 17) Ś1 Dt1 D6 निद्रा चोवाच, V1 B1.4 उवाच निद्रां (V1 ॰द्रे) (for निद्रां प्रोवाच). Ñ2 D6.7 उवाच निद्रे त्वमिह (Ñ2 त्वमद्य, G(ed.) इह च). B4 उवाच अद्य निद्रे त्व (for the prior half). Ñ2 V1 B4 D6.7 राक्षसी (for ॰सान्). D1 सविमोहय (for सम्प्र॰). B1.2 राक्षसीस्ता प्रमोहय (for the post. half). —(l. 18) Ñ2 V1 B1.3.4 D2.6.7 मघवती (B1.4 D6 ॰ता, B3 ॰तो) (for मघवता). V1 हर्षसमन्विता (for परमहर्षिता). —(l. 19) G(ed.) देवराजस्य (for देवकार्य॰). B1.2 देवराज(B3 ॰कार्य)सिद्ध्यर्थं (for the prior half). Ñ2 D6.7 प्राच्छादयत्; B1 प्रास्वापयत्. Ś1 Dt1 D1-3.6 प्रा(D1.3.6 प्र)मोहयत् राक्षसान्(D1 ॰सी) (for the post. half). —After l. 19, B4(marg.) ins.:

भूयो धाविता वाचिन्ताचिन्तयामुपुरतः ।
वृत्ताय विद्वारायां राक्षस्यो मुहुर्मुहुः ।

—(l. 20) D6.7 देव- (for देव). —After l. 20, B3 repeats consecutively l. 16-20. —(l. 21) V1 अदाय च (for आससाद). Ś1 Dt1 D1.3.6 वन वा ना (for ततः सीताम्). B1 स ददौ, G(ed.) च ददौ (for प्रददौ). B1.3.4 प्रभु (for विभु). Ś1 Dt1 D1-3.6 वचनं चेदमब्रवीत् (for the post. half). —(l. 22) Dt1 D6 चास्मि, D3 प्राप्त (for प्राप्त॰). Ñ2 V1 B4 D6.7 अत्रागतोऽस्मि, B1.3 प्राप्त मा त्व (for इह प्राप्त). —Dt1 D1 om. l. 23-30. —(l. 23) B1 राघव स (for राघवस्य). B4 कुशली (for कुशल). —Ś1 om. (hapl.) l. 24-32. —(l. 24) D1-3 चातुरश्रो (for धर्मात्मा). —V1 D1-3 om. l. 25-30. —(l. 27) D7 स पुरं; G(ed.) स्वपुरीं (for स्वपुरं). —(l. 28) B4 अनुज (for सानुज). —(l. 30) B3 मानस ज्वर. —(l. 31) Ñ2 illeg., Dt1 D2.3.6 त्वां, D1 त्वत् (for च). D6.7 सर्वस्य सिध्द्यर्थं (D7 ॰द्धस्य) (for च कार्यसिध्द्यर्थं). Dt1 D1-3.6 राघवस्य; D7 **राज्ञो (for तस्य राज्ञो). —(l. 32) V1 जनयिष्यामि, B1 कार॰ (for कल्प॰). D1 मा शोच (for मा शुचो). —(l. 33) Ñ2 B1.3.4 D6.7 हि (for स). V1 समुद्रान (for ॰द्रं स). B1.3.4 D6.7 महाबल (for बलैः सह). Ñ2 भविष्यति महाबल, V1 सतरिष्यति राघव (for the post. half). —(l. 34) G(ed.) स्म (for च). Ś1 मयैवेह च, Ñ2 D6.7 मयैवेहाद्य (for मयैवेह च). V1 मोहिता मायया (by transp.). B3 बलात् (for बलात्). Dt1 D1-3.6 मोहिता शुभे, G(ed.) मोहिताबले (for ॰ता बलात्). Ś1 मयैवेह हता शुभे (for the post. half). —(l. 35) Ñ2 V1 B4 D6.7 इदं च (V1 तु) पायसं (for तस्मादन्नमिदं). Dt1 D6 अहं, D1 इदं (for second इदं). K(ed.) स्वकं (for स्वयम्). Ñ2 V1 B4 D6.7 हवि(V1 ॰रि)ष्यन्नं(B4 ॰न्नु) मयोत्पन्नं (V1 ॰न्नं, D6 ॰न्ने, D7 ॰न्ना) (for the post. half). B1.2 इदं मयोत्पन्नं तुभ्यं पायसं स्वादु चोत्तमं. —V1 om. l. 36-38. —(l. 36) Ś1 D1 त्वत्कृते, Dt1 मत्त (for स त्वां). Ñ2 D6.7 समगृह्याथ वैदेहि, B4 संगृह्य वैदेहिवाह (for the prior half). Ñ2 D6.7 आयान॰ (for आगत॰). B1.2 गृहाण प्राश महाभागे मां च मात्स्यैश्च शुभ. —(l. 37) Dt1 एतमास्यसि, D1 एतदश्नाहि. B1.2 एतदश्नासि सुधा दत्तं, D6 एतदश्नाहि

कथं जानामि देवेन्द्र त्वामिहस्थं शचीपतिम्।
देवलिङ्गानि मे यानि श्रुतानि गुरुसंनिधौ।
तानि मे दर्शय क्षिप्रं यदि त्वं देवराट् स्वयम्।
सीतायां वचनं श्रुत्वा तथा चक्रे स वासवः।
प्रत्ययं जनयामास जानक्या संनिधौ ततः।
पृथिवीं नास्पृशत्पद्भ्यामनिमेषेक्षणो बभौ।
अरजोऽम्बरधारी च न म्लानकुसुमस्तथा।
तं ज्ञात्वा लक्षणैः सीता वासवं परिहर्षिता।
उवाच वाक्यं रुदती भगवन्राघवं प्रति।
सह भ्रात्रा महाबाहुर्दिष्ट्या च श्रुतिमागतः।
यथा मे श्वशुरो राजा यथा च मिथिलाधिपः।
तथा त्वामद्य पश्यामि सनाथो मे पतिस्त्वया।
त्वया नाथेन देवेन्द्र दिष्ट्या जीवति राघवः।
तवाज्ञया च देवेन्द्र पयोभूतमिदं हविः।
अशिष्यामि त्वया दत्तं रघूणां कुलवर्धनम्।
इन्द्रहस्ताद्गृहीत्वा तत्पायसं सा शुचिस्मिता।
निवेदयित्वा देवेभ्यो विधिवत्तच्छुभव्रता।
न्यवेदयत भर्त्रे सा लक्ष्मणाय च मैथिली।
यदि जीवति मे भर्ता भ्रात्रा सह महाबलः।
इदमस्तु तयोर्भक्त्या तद्धारणायस्व स्वयम्।

मद्य (for the prior half). Ñ2 B4 D5.7 एतद्दृशाम्भि वैदेहि न भविष्यति ते शुभे (B4 शुभा) —(l. 38) Ñ2 वा (for च). B1.3 स्वाक्ष घोरा D5 5-7 शुभा तथा च (D5.7 वा). Ñ2 B1.3.4 D5.7 धर्मज्ञे (for स्मोहे). Ñ2 B4 D7 त्वयि वर्षशतेरपि, B1.3 D6 पैवर्ण्यं वा (B3 वा)पि भामिनि (for the post. half). —After l. 38, Ś1 ins.

न स्पृशति हि चाशेन हविषा स्वयि मैथिलि।

while B4 ins.

आशिषो मयि भीरु त्वं पुण्यश्लोका भविष्यसि।

—(l. 39) Ś1 एवमुक्तवत (hypm.), Ñ2 V1 B3 D1-3.5.6 एवमुक्त्वा तु, L (ed.) एवं वदत (for एवमुक्ता तु). D5 देवेन (for देवेन्द्रम्). B1 सोत्ताप B4 [ह]र्द निशमिता (for परि°). D5 तमुवाच च शचिनः (for the post. half). —(l. 40) Ñ2 B1.4 D5.7 ज्ञास्यामि, B3 प्राज्ञामि (for जानामि). Ñ2 V1 B3 D5.6-7 देवेन्द्र D4 इहस्थ- (for °स्थ). V1 शचीपते —(l. 41) Ś1 D2 देहि, D1.3 दर्शे (for देव-). V1 om. मे (subm.) B1 यान्याप्नु, Dt1 D6 इष्टानि (for मे यानि). L (ed.) यानि दृष्टानि दिव्यानि (for the prior half). V1 गुरुसंनिधौ, B3 मुनिसंनिधौ (for गुरु°) Ś1 Dt1 D1-3.6 राम (D1.3 °मो) लक्ष्मण संनिधौ (for the post. half) —(l. 42) Ś1 Dt1 D1-3.6 दर्शय देवेन्द्र (D1.3 मे देव) (for मे दर्शय क्षिप्रं). D3 यदिह (for यदि त्वं) —(l. 43) Ś1 शक्रो (for चक्रे). Ś1 Dt1 D1-3.6 शचीपतिः (for स वासवः). —Ś1 V1 Dt1 D1-3.6 om., B1 reads in marg. l. 44 —(l. 45) D1.6 पृथिव्यां (for °वीं) B1.3 नास्पृशत्, D7 नास्पृशेत्. B3 अनिमिष (for अनिमेष) Ś1 Dt1 D1-3.6 अनिमेषेक्षणानि च (for the post. half) —B3 om. l. 46 —(l. 46) Ś1 Ñ2 V1 D1.3 अरजो (D1.3 °रजा) वस्त्रधारी च (for the prior half). Ś1 श्लानः; V1 अम्लान, D3 न म्लान (for न म्लान-) Ñ2 D5.7 कुसुम, D1 कुसुमाद्य (for °मस्) B3.4 संभूत विबुधाधिप (for the post. half) —(l. 48) D2 मुदिता (for रुदती). Dt1 D2.6 भगवद् (D2 °वन्) (for °वान्). Ś1 D1.3 राघवः प्रति (for राघवं प्रति). —For l. 47-48, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

तं दृष्ट्वा देवराजं तु सहसा प्राह मैथिली।

[B1.3 च, D5 सा (for तु). B4 प्राह वैदेही (for देवराजं तु). V1 तं च दृष्ट्वा महाबाहुं (for the prior half). V1 सहसा (for सहसा). B4 भर्ता जनाति मे प्रभो (for the post. half).]

—B3 om. l. 49. Ñ2 V1 B1 D5.7 read l. 49 after l. 52. —(l. 49) Ñ2 B1 D5.7 महाबाहो, D5 महाद्युते (for °बाहुः). Ś1 B4 Dt1 D1-3.6 मे (for च). D6 इष्ट्वा (for दिष्ट्या). Ñ2 B4 D5.7 श्रुतिरागता (D7 °त). —After l. 49, Ñ2 D5.7 ins.:

तवाज्ञा चैव देवेन्द्र न कार्या मेऽन्यथा क्वचित्।

—(l. 50) Ś1 मे (for च). B1.3 G (ed.) पिता च मम मैथिल (G [ed.] मिथिलेश्वरः) (for the post. half). —(l. 51) Ś1 पश्येण शक्र त्वं, Ñ2 D5.7 त्वामनुपश्यामि (for त्वामद्य पश्यामि). B3.4 D2 तथा (for त्वया). —For l. 50-51, V1 subst.:

देवराज तु तं दृष्ट्वा गुरुवत्तमवन्ता।

—Ś1 B3.4 Dt1 D1-3.6 om. l. 52 —(l. 53) Ś1 तथाज्ञया (for तवाज्ञया). D1.3 यथोभूतम् (for पयो°). Ñ2 B4 मनुष्य (for इदं हविः). V1 पायसं चैतदुत्तमं, B1.3 D5.7 पयोभूतमनुत्तमम् (for the post. half) —(l. 54) Ñ2 D5.7 प्राशयामि, D1.3.6 प्राशिष्यामि, D2 आशिष्यामि (for अशि°) V1 प्राशयिष्यामि. Ñ2 B3 D5.7 रघूणां सततं त्वया, V1 प्रगृह्य हविरुत्तमं (for the post. half). —(l. 55) Ñ2 V1 D5.7 तु; B3 om.; B4 च, D1.6 (for तत्). B1 ततो गृह्य (for गृहीत्वा तत्). D3 च (for सा) —Ś1 Dt1 D1-3.6 om. l. 56. B4 transp. l. 56 and l. 57. —(l. 56) B3 भवत (for देवेभ्यो). B1 om. from विधिवत् up to सा in l. 57. V1 पावसं विधिवच्छुभा (for the post. half) —B1 reads l. 57 in marg. —(l. 57) B1 भवेदयत्; D2 निवेदयति (for न्यवेदयत). D1 om. च (subm.) —For l. 57, V1 subst.:

अग्रतः कृत्वा वैदेही इदं वचनमब्रवीत्।

—(l. 58) Ñ2 B1.3.4 D5.7 चिरं जीवतु (for यदि जीवति). Ś1 Dt1 D1-3.6 सह भ्राता (by transp.). —After l. 58, V1 ins.

इदस्थः प्रेमगेहे वा तयोः स्यादिन्मक्षयम्।

—(l. 59) Dt1 D2.6 तयोर्भक्त्या (for तयोर्भक्त्या) —For l. 59, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

इत्येवमुक्त्वा वैदेही प्राश्नात्तत्पायसं शुभम्।

[Ñ2 B3 D7 उक्त्वा. B1.4 प्राशीयात् (for प्राश्नात्). B1 तत्, B4 स्वयं (for शुभम्). V1 स्वयं प्राशयत्तदा (subm.), B1.3 प्राशयत्तदा (for the post. half.)]

इतीव तद्वाक्य हविर्वरानना
  जहौ क्षुधां गर्भसमुद्भवं च तम् ।
इन्द्रात्प्रवृत्तिमुपलभ्य जानकी
  काकुत्स्थयोः प्रीतमना बभूव ।
स चापि शक्रस्त्रिदिवालयं तदा
  प्रीतो ययौ राघवकार्यसिद्धये ।
आमन्त्र्य सीतां स ततो महात्मा
  जगाम निद्रासहितः स्वमालयम् ।

Colophon

13

Before Sarga 60, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S Cv.r.m g.k.t ins.:

सीतामपश्यन्धर्मात्मा कामोपहतचेतनः ।
विललाप महाबाहू रामः कमललोचनः ।
पश्यन्निव च तां सीतामपश्यन्मदनार्दितः ।
उवाच राघवो वाक्यं विलापाश्रयदुर्वचम् ।
त्वमशोकस्य शाखाभिः पुष्पप्रियतया प्रिये ।
आवृणोषि शरीरं ते मम शोकविवर्धनी ।
कदलीकाण्डसदृशौ कदल्या संवृतावुभौ ।
ऊरू पश्यामि ते देवि नासि शक्ता निगूहितुम् ।
कर्णिकारवनं भद्रे हसन्ती देवि सेवसे ।
अलं ते परिहासेन मम बाधावहेन वै ।
विशेषेणाश्रमस्थाने हासोऽयं न प्रशस्यते ।
अवगच्छामि ते शीलं परिहासप्रियं प्रिये ।
आगच्छ त्वं विशालाक्षि शून्योऽयमुटजस्तव ।
सुव्यक्तं राक्षसैः सीता भक्षिता वा हृतापि वा ।
न हि मां विलपन्तं सामुपसंप्रैति लक्ष्मण ।
एतानि मृगयूथानि साश्रुनेत्राणि लक्ष्मण ।
शंसन्तीव हि वैदेहीं भक्षितां रजनीचरैः ।
हा ममार्ये क्व यातासि हा साध्वि वरवर्णिनि ।
हा सकामाद्य कैकेयी देवी मेऽद्य भविष्यति ।

—(l. 60) L(ed.) इत्येव तद् (for इतीव तद्).—(l. 61) Ś1 जहौ क्षुधां वर्षमुद्भवां च तां, D1 जहौ क्षुधागर्भसमुद्भवं तमं, D2 जहौ क्षुधां सर्वभवं भवं च.—(l. 62) D2 इन्द्रस्य (for °त्°). D1.2 सीता (for जानकी). Ś1 L(ed.) इन्द्राद्दिवैव तु (L(ed.) च) सा प्रवृत्तिं.—(l. 64) D1 दिवालय° (for त्रिदिवा°).—(l. 66) D2 च (for स). Ś1 मतिमान् (for स ततो).—For l. 60-67, Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 subst.:

अत्र च तदार्दय वराननापि
  जहौ तदा गर्भसमुद्भवं क्षुधम् ।
प्रवृत्तिमिन्द्रादुपलभ्य चापि
  काकुत्स्थयोः प्रीतमना बभूव ।
स चापि देवो त्रिदशेश्वरस्तदा
  तस्या हविस्त्वमविधाय धीमान् ।
आश्वास्य चैनामथ राजपुत्रीं
  प्रीत्या ययौ राघवकार्यसिद्धये ।

[(l. 1) V1 B1.3 तथा तु (V1 च) (for अत्र च). V1 B1.3 हविर्वदमना (for वराननापि).—(l. 2) B4 हर्षे- (for गर्भ-). V1 क्षुधां तस्य (for तदा गर्भ-). V1 भय (for क्षुधम्). B3 क्षुत्प्रभवं तदा भयं (for गर्भसमुद्भवं क्षुधम्).—After l. 2, B1 reads l. 7 and 8.—(l. 3) V1 प्रतिलभ्य चैव (for उपलभ्य चापि). B1.3.4 इन्द्रात्प्रवृत्तिं प्रतिलभ्य सीता (B4 च तथोपलभ्य).—(l. 4) B1.3.4 प्रीतिमना (for प्रीत°). V1 B3 बभूव ह.—(l. 5) V1 B3 देवेन्द्र (B3 °पत)स्ततो महेन्द्रः (for देवो त्रिदशेश्वरस्तदा).—D3.7 om. l. 6-7.—(l. 6) V1 श्रीमान् (for धीमान्). B3 दत्त्वाहविस्तां (for °धाय धीमान्). B1.4 प्रीत्या ययौ (B1 प्रहृष्टात्मा) राघवकार्यसिद्धये.—(l. 7) B4 स पुनर्महेन्द्रो (for अथ राजपुत्रीं). B3 तथा च तां स पुनर्महेन्द्रो.—(l. 8) V1 B3 पुनर्महेन्द्रस्त्रिदिवं जगाम, B1.4 जगाम देवो मुदितस्तदा स.]

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 D2.3 हविर्दानं; Ñ2 V1 D3.7 इन्द्रदर्शनं (Ñ2 °न°); B1 सीतासमाश्वासनं; B3 इन्द्रागमनं; B4 सीताश्वासनं; D1 सीतायां हविर्दानं.—*Sarga no.* (figures or words or both) Ś1 B1.3 D2 om., Ñ2 D3.7 63 V1 D1 60, B4 D3 64, Dt1 56, D6 57.

13

D5 begins with ॐ, T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः.—(l. 1) T1.2 M3 transp. the post. halves of l. 1 and l. 2. Dt1 Dm1 D4.6.8 G2 Ct मोहे; G1 M2 मोहं (for शोके-).—(l. 3) B4 न (for च). Dt1 D6 मन्मथार्दित (for मदनार्दित).—G2 repeats l. 5 after l. 15.—(l. 5) Dg1 Dt1 D4.6 T2 प्रियत्वात् (for °तया).—G2 om. l. 6-10.—(l. 6) Dg1 D6 T2 -विवर्धिनि.—(l. 7) Dg1 Dm1 D5 G1.3 M2 Cv.t.p कदलीस्तम्भ-(G3 M1 °स्तम्भ-). Dg1 कदल्या (for °ल्या).—(l. 9) D5 वसन्ती (for हसन्ती). Dg1 T2 सेवसे वने, T2 देवि सेवसे.—After l. 9, G1 ins., T1.3 Cg ins. l. 2 after l. 10.

अलं ते बाधया वीर पद्मास्याम्बुजलोचने ।
परिहासेन किं सीते परिश्रान्तस्य मे प्रिये ।

—Thereafter T1.3 Cg cont., while G2 ins. after l. 5:

अयं स परिहासोऽपि साधु देवि न रोचते ।

[G3 तु (for स) and शोभते (for रोचते).]

—(l. 10) Dm1 D6 [आ]बाधवहेन (for बाधावहेन).—(l. 11) G1 विशेषात् (for विशेषेण). G1 प्रशस्यते (for प्रशस्यते).—(l. 12) Dg1 अवगच्छामि, G1 शील ते (by transp.). Dt1 om. प्रिये.—G2 reads l. 13-14 after l. 5, repeating l. 13 here.—(l. 13) G1 विशालाक्षी (for °क्षि).—(l. 15) D6 सहसा (for न हि सा).—(l. 16) T2 इमानि (for एतानि). G2 साश्रुनेत्राणि मृगयूथानि (by transp.).—(l. 17) G2 शंसन्ती मे (for शंसन्तीव). Dt1 D6 मे देवीं (for वैदेहीं). T2 रक्षिता (for भक्षितां).—(l. 19) Dm1 [अ]ध, M2 हि (for [अ]द्य). T1 [अ]द्य वा देवी, T2 त्वया देवी (for [अ]द्य कैकेयी). D4.6 T2 G1 देवि (for देवी). Dg1 T2

सीतया सह नियातो विना सीतामुपागत ।
कथ नाम प्रवेक्ष्यामि शून्यमन्त पुर पुन ।
निर्वीर्य इति लोको मा निर्दयश्चेति वक्ष्यति ।
कातर त्र प्रकाश हि सीतापनयनेन मे ।
निवृत्तवनवासश्च जनक मिथिलाधिपम् ।
कुशल परिपृच्छ त कथ शक्ष्य निरीक्षितुम् ।
विदेहराजो नून मा दृष्ट्वा विरहित तया ।
दुहितृस्नेहसतप्तो मोहस्य वशमेष्यति ।
अथवा न गमिष्यामि पुरीं भरतपालिताम् ।
स्वर्गोऽपि हि तया हीन शून्य एव मतो मम ।
मामिहोत्सृज्य हि वने गच्छायोध्या पुरीं शुभाम् ।
न त्वह ता विना सीता जीवेय हि कथचन ।
गाढमाश्लिष्य भरतो वाच्यो मद्वचनात्त्वया ।
अनुज्ञातोऽसि रामेण पालयेति वसुधराम् ।
अम्बा च मम कैकयी सुमित्रा च त्वया विभो ।
कौसल्या च यथान्यायमभिवाद्या ममाज्ञया ।
रक्षणीया प्रयत्नेन भवता सूक्तकारिणा ।
सीतायाश्च विनाशोऽयम् मम चामित्रसूदन ।
विस्तरेण जनन्या मे विनिवेदयस्त्वया भवेत् ।
इति विलपति राघवे सुदीने
वनमुपगम्य तया विना सुकेश्या ।
भयविकलमुखस्तु लक्ष्मणोऽपि
व्यथितमना भृशमातुरो बभूव ।

Colophon

स राजपुत्र प्रियया विहीन
कामेन शोकेन च पीड्यमान ।
विषादयन्भ्रातरमातरूपो
भूयो विषाद प्रविवेश तीव्रम् ।
स लक्ष्मण शोकवशाभिपन्न
शोके निमग्नो विपुले तु रामम् ।
उवाच वाक्य व्यसनानुरूप
मुष्ण विनि श्वस्य रुदन्सशोकम् ।
न मद्विधो दुष्कृतकर्मकारी
मन्ये द्वितीयोऽस्ति वसुधरायाम् ।
शोकेन शोको हि परम्पराया
मामेति भिन्दन्हृदय मनश्च ।

M3 स मा Dt1 तेच Dm1 D8 साथ D4 om G 2 सारि M1 सा हि (for मया) T1 2 कैकेयी (T2 कैकेयी) मा भविष्यति (for the post half) ✿ Cl मध्यमा अर्थेति । मन्त्रियोऽपि शेष ✿ —(l 20) G2 उपागमत् (for उपागत) —D8 om l 21 —(l 21) Dg1 Dt1 मन D4 मम (for पुन) —(l 22) Dm1 D8 G3 M1 च (for मा) —(l 23) Dg1 प्रशस्त Dm1 विकाश (for प्रकाश) T3 च (for मे) G1 सीतापनयने मम (for the post half) —(l 24) Dg1 वनवासस्य (for °वासश्च) G2 मिथिल (for जनक) —(l 25) G1 मा च पृच्छन (for परि°) —(l 26) D4 8 T2 G3 3 यथा (for तथा) —(l 27) Dt1 D8 सुत विनाश (for दुहितृस्नेह) —After l 27 Dt1 D4 ins

तात एव कृतार्थ स तनय वनवासिनि

[D8 [ए]व (for एव)] —After वनवासिनि D8 erroneously repeats from यं up to वसना ✿ Cm t वनमध्यीत्यनन्तर तात एव कृतार्थ स तनय वसनाद्गत (Ct °त्यादिनि) इत्यर्धमधिक पठ्यते । तात दशरथ एव कृतार्थ वनवासादिति लोट पक्षेऽपि वनवासात् स्वर्ग एव वसति न तु जीव ती कौसल्येत्यर्थ Ck तात एव कृतार्थ स तनय वनवासिनि प्राचीन पाठकोशेष्वपि दृश्यते । इ भारतिकोशे अनलक्षणमिति न लिखन्ति पुस्तकस्थमिव । तातो दशरथ एव कृतार्थ सीताविरहितमात्मानं दृष्ट्वा यत स्वर्गगत इत्यर्थ प्राप्स्यतीति वनवासात् मनोनस्तथैव स (वसनाविनि) अयोध्य गत्वा पुत्रोऽपि नोऽस्य वधार्थ्यनीकृत्वा तु यज्ञ । तातस्तत्र स्वर्ग एव वसतीति । यत स एव कृतार्थ न तु जीव ती कौसल्येत्यर्थ ✿]

—(l 28) G2 अथ वा (for अथवा न) —(l 29) Dm1 D8 G3 त (for हि) T1 3 मोऽपि या (for हि तया) —(l 30) Dg1 Dt1 D8 T2 M1 तमाम् (for मामिह) G3 तु (for हि) T1 3 न मामिहोत्सृज्य वन (T2 °ने) (for the prior half) —(l 32) G2 damaged for वचनात्त्व —(l 34) G3 प्रजावती (for त्वया विभो) —(l 35) Dt1 Dm1 D6 8 T3 G1 M1 2 अभिवाद्य (for °वाद्या) —(l 36) Dg1 सूक्तवादिना Dt1 D4 6 T3 M3 सूक्तवा (T2 M3 °क्त) रिणा ✿ Cl भवता सेति काम गेति पाठ ✿ —(l 37) T2 M2 3 चारि (T2 °मि) त्रसूदन (T3 °न) —(l 38) G3 damaged for the prior half G1 तु (for मे) M3 न निवेदयस् (for विनि°) —(l 39) Dg1 M3 [s]तिदीने Dt1 D4 6 T3 M3 तु दीने (for सुदीने) —(l 40) M3 पदम् (for वनम्) D4 om विना —(l 41) Dm1 D8 च M3 स (for तु) G3 लक्ष्मणे (for °णो) —(l 42) M3 आकुले (for आतुरो) Colophon —Sarga no (figures words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 3 62 D4 66 D6 M3 63 —After colophon G1 3 conclude with श्रीरामाय नम —Before l 43 D8 ins ॐ T1 श्रीरामचन्द्राय नम M3 श्रीरामाय नम —(l 44) Dg1 कामेन मोहेन Dt1 D6 T1 2 M3 Cr m k t शोकेन मोहेन Dm1 D8 शोकेन कामेन (by transp) G1 ✱ ✱ दुखेन (damaged) Cg as above (for कामेन शोकेन) G3 damaged M1 ताड्यमान (for पीड्यमान) ✿ Cr m k t इहायोगात् शेषे । कामेन चित्तमोहेन शोकेन ✿ —(l 45) G3 damaged for विषाद —(l 47) Dg1 D4 T3 G1 M3 शोकेन स च —(l 48) Dg1 शोके निमग्नो D8 T3 शोकेन मग्नो M1 शोकमग्नो (for शोके निमग्नो) Dm1 D8 हि राम G3 [s]भवद T1 राघव Ch tp [s]तिराम (for तु राम) —(l 50) All except D8 Cg विनिश्वस्य Dm1 D4 G1 3 सशो —M3 damaged from दु in l 51 up to ऽस्ति in l 52 —(l 51) M3 reads from दु up to मद्वि in l 51 in margin sec m G3 दुष्कृति (for दुष्कृत) T1 2 कर्मकारी (for कर्मकारी) —(l 53) Dt1 D4 6 G1 Cr k t °नाशु (for शोकेन) Dt1 शोकेन हि Dm1 शोकेनापि (for शोको हि) G1

दृष्टं मया नूनमभीप्सितानि
  फलानि कर्माण्यसुखप्रदानि ।
अत्यन्तपापानि विपाकेन
  दुःखेन दुःखं यदहं पिबामि ।
राज्यप्रणाशः स्वजनैर्वियोगः
  पितुर्विनाशो जननीवियोगः ।
सर्वाणि मे लक्ष्मण शोकवेग-
  मापूरयन्ति प्रविचिन्तितानि ।
सर्वं तु दुःखं मम लक्ष्मणेदं
  शान्तं शरीरे वनमेत्य शून्यम् ।
सीतावियोगात्पुनरप्युदीर्णं
  काष्ठैरिवाग्निः सहसोपदीप्तः ।
सा नूनमार्या मम राक्षसेन
  बलाद्धृता खं समुपेत्य भीरुः ।
अपस्वरं सुस्वरविप्रलापा
  भयेन विक्रन्दितवत्यभीक्ष्णम् ।
तौ लोहितस्य प्रियदर्शनस्य
  सदोचितावुत्तमचन्दनस्य ।
वृत्तौ स्तनौ शोणितपङ्कदिग्धौ
  नूनं प्रियाया मम नाभिभातः ।
तच्छ्लक्ष्णसुव्यक्तमृदुप्रलापं
  तस्या मुखं कुञ्चितकेशभारम् ।
रक्षोवशं नूनमुपागताया
  न भ्राजते राहुमुखे यथेन्दुः ।
तां हारपाशस्य सदोचितायां
  ग्रीवां प्रियाया मम सुव्रतायाः ।
रक्षांसि नूनं परिपीतवन्ति
  शून्ये हि भित्त्वा रुधिराशनानि ।
मया विहीना विजने वने या
  रक्षोभिराहृत्य विकृष्यमाणा ।
नूनं विनादं कुररीव दीना
  सा मुक्तवत्यायतकान्तनेत्रा ।
अस्मिन्मया सार्धमुदारशीला
  शिलातले पूर्वमुपोपविष्टा ।
कान्तस्मिता लक्ष्मण जातहासा
  त्वामाह सीता बहुवाक्यजातम् ।
गोदावरीयं सरितां वरिष्ठा
  प्रिया प्रियाया मम नित्यकालम् ।
अप्यत्र गच्छेदिति चिन्तयामि
  नैकाकिनी याति हि सा कदाचित् ।
पद्मानना पद्मविशालनेत्रा
  पद्मानि चानेतुमभिप्रयाता ।
तदप्ययुक्तं न हि सा कदाचि-
  न्मया विना गच्छति पङ्कजानि ।
कामं त्विदं पुष्पितवृक्षषण्डं
  नानाविधैः पक्षिगणैरुपेतम् ।
वनं प्रयाता नु तदप्ययुक्त-
  मेकाकिनी सा तु बिभेति भीरुः ।
आदित्य भो लोककृताकृतज्ञ
  लोकस्य सत्यानृतकर्मसाक्षिन् ।
मम प्रिया सा क गता हृता वा
  शंसस्व मे शोकहतस्य सत्यम् ।

[illegible] —(l. 54) D₁ [illegible], G₂ [illegible], G₃ [illegible] (for [illegible]) —(l. 55) M₃ reads पूर्वं [illegible] in marg. D₅ पूर्वं (for पूर्वं). D₁ [illegible] D₄₅ G₁ M₃ [illegible] (G₁ M₃ [illegible]; M₂ [illegible]) [illegible] (for [illegible]). —(l. 57) D₅ [illegible]; D₆ M₁ [illegible] (for [illegible]). —(l. 58) M₂ [illegible] (for [illegible]). —(l. 62) G₂ damaged for [illegible]. —(l. 63) G₂ damaged for [illegible]. D₅ [illegible] D₆ [illegible]; G₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 63) D₂₃ [illegible]. M₁ [illegible] (for [illegible]). —(l. 64) D₅ D₆ Ct [illegible] (for [illegible]). —(l. 65) Dm₁ D₆ G₁₂ M₁₂ [illegible] C₁ [illegible]. —(l. 66) D₃ T [illegible], G₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 68) D₂₃ D₅ D₆ T Ct [illegible]. D₆ M₂ [illegible] (M₂ C₁ [illegible]) G₁₂ [illegible] (for [illegible]). —(l. 69) D₅ [illegible], D₆ Ct [illegible] (for [illegible]). D₂₃ [illegible] D₄₅ G₁ M₃ [illegible] (for [illegible]). D₅ [illegible]; D₆ [illegible] (for [illegible]). —(l. 72) D₂₃ M₁ [illegible] (for [illegible]). —(l. 73) T₃ [illegible]. —(l. 74) D₅ [illegible] (for [illegible]). D₂₃ D₅ D₆ G₁₂ G₃ [illegible]; D₅ [illegible]; M₃ [illegible]; Cg as above (for [illegible]). —(l. 79) M₁ [illegible] (for [illegible]). D₅ D₆ [illegible] D₆ Ct [illegible] D₅ [illegible]. D₆ [illegible] (for [illegible]). Cv [illegible] [illegible] —(l. 81) Dm₁ D₄₅ G₁₂ M₁₂ [illegible], G₃ [illegible] (for [illegible]). + Cp [illegible] —(l. 82) T₁₂ C₁ [illegible], M₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 83) D₅ Dm₁ D₄₅ G₁ M₃ [illegible], Cp as above (for [illegible]) —(l. 84) T₁₂ G M₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 85) D₂₃ M₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 86) M₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 87) D₅ [illegible]. —(l. 88) M₃ [illegible] (for [illegible]). G₁ [illegible]. —(l. 90) Dm₁ D₅ T₁₂ G₂ M₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 91) D₂₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 92) G₁ [illegible] (for [illegible]). —(l. 93) G₁ [illegible] (for [illegible]) —(l. 95) D₅ [illegible] (for [illegible]). D₂₃ Dm₁ D₄₅ T₂ M₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 96) G₁ [illegible] (for [illegible]) —(l. 98) D₅ Dm₁ D₄₅ [illegible] (for [illegible]). —(l. 101) G₁ [illegible] (for [illegible]). D₅ T₂ [illegible] G₁ [illegible] (for [illegible]). —(l. 102) D₂₃ D₅ Dm₁ D₄₅ Cg, Ct [illegible]; T₂ [illegible]; M₁ [illegible] (for [illegible]). —(l. 103) M₃ [illegible] (for [illegible]). Dm₁ [illegible]; D₅ [illegible]; G₁ M₃ [illegible] (for [illegible]). —(l. 104) M₁ [illegible] (for [illegible]). G₁ [illegible] (for [illegible]). —(l. 105) D₅ [illegible]; M₃ [illegible] (for [illegible]). T₂ [illegible] (for [illegible]). M₁

लोकेषु सत्पु न चास्ति किंचि
द्यत्तेन नित्य नियतं भवेत्तु ।
असस्य वायो कुम्भारिनीं वा
हता मृता वा परिवर्तते वा ।
इत्थं तं शोकविवर्धमान
रामं विलग्न स्थितमभ्युपेत्य ।
उवाच सौमित्रिरुदात्तसत्त्वो
न्याये स्थितं कालयुतं च वाक्यम् ।
शोकं विमुञ्चाश्य धृतिं भजस्व
सोत्साहता चास्तु विमार्गणेऽस्याः ।
उत्साहवन्तो हि नरा न लोके
सीदन्ति कर्मस्वतिदुष्करेषु ।
इतीव सौमित्रिमुदग्रपौरुषं
ब्रुवन्तमार्तो रघुवंशवर्धनः ।
न चिन्तयामास धृतिं विमुक्तवा
न्पुनश्च दुःखं महदभ्युपागतम् ।

Colophon

14

After 3.60.21, Dg1 Dt1 Dm1 D1-6-8 S (v r m g k t) ins.

एते मृगा महावीर्या मामीक्षन्ते मुहुर्मुहुः ।
वक्तुकामा इव हि मे इङ्गितान्युपलक्षय ।
तांस्तु दृष्ट्वा नरव्याघ्रो राघवः प्रत्युवाच ह ।
क्व सीतेति निरीक्षन्तो बाष्पसंरुद्धया गिरा ।
एवमुक्ता नरेन्द्रेण ते मृगाः सहसोत्थिताः ।
दक्षिणाभिमुखाः सर्वे दर्शयन्तो नभस्तलम् ।
मैथिली ह्रियमाणा सा दिशं यामन्वपद्यत ।
तेन मार्गेण धावन्तो निरीक्षन्ते नराधिपम् ।
येन मार्गं च भूमिं च निरीक्षन्ते स्म ते मृगाः ।
पुनश्च मार्गमिच्छन्तो लक्ष्मणेनोपलक्षिताः ।
तेषां वचनसर्वस्वं लक्षयामास चेङ्गितम् ।
उवाच लक्ष्मणो ज्येष्ठं धीमान्भ्रातरमार्तवत् ।
क्व सीतेति त्वया पृष्टा यथेमे सहसोत्थिताः ।
दर्शयन्ति क्षितिं चैव दक्षिणां च दिशं मृगाः ।
साधु गच्छावहे देव दिशमेतां हि नैरृताम् ।
यदि स्यादागमः कश्चिदार्या वा साथ लक्ष्यते ।
बाढमित्येव काकुत्स्थः प्रस्थितो दक्षिणां दिशम् ।
लक्ष्मणानुगतः श्रीमान्वीक्षमाणो वसुंधराम् ।

मृता (for हृता) —(l. 106) Dt1 D6 -हतस्य M3 हतस्य (for वनस्य) D6 स्त्व (for सत्त्वम्) —(l. 107) D4 T M3 न (for न) D4 T M3 Cg नास्ति D6 वास्ति (for नास्ति) —(l. 108) Dm1 M1.2 यत्तेन (for यत्ते न) Dg1 T3 भवे M1 तस्य (for नित्य) Dt1 D6 T1.2 G1 Cm g तद् (for तु) —(l. 109) Dt1 D6 G M Ct धा(G M पा)रिणी (शारिणी) M3 सा (for तां) —(l. 110) Dg1 D6 T1.2 G1 M3.2 हता (for हता) T1.2 G1 M3 हता (for मृता) D6 मृता हता (by transp.) —(l. 111) Dm1 D6 अतीव (for इतीव) G3 शोकविदेव (for °विवेय) ✻ Ck जातिन (इतीव) शब्दो प्रायश इह पर्यायः। Ct इतीवातीव शब्दौ पर्यायौ ✻ —(l. 112) M1 काम (for राम) Dt1 Dm1 D6 T3 एव —(l. 113) G3 न दीन (for सदीन) —(l. 114) Dt1 D6 न्याय्ये Dm1 D6 G3 M1 कालहित (for °युत) —(l. 115) Dt1 D6 विसृज्याद्य, Dm1 D6 च मुञ्चार्य (for विमुञ्चाय) Dt1 भूतिं (for धृतिं) —(l. 116) Dg1 सोत्साहवानस्तु, Dt1 D6 या(D6 सो)त्साहता चा(D6 वा)स्तु, T3 सोत्साहवान्स्यास्तु, G3 सोत्साहयुक्तस्तु (for सोत्साहता चास्तु) —(l. 117) G3 नोत्साहयुक्ता (for उत्साहवन्तो) —(l. 118) Dg1 Dm1 D1.2 G1 M2.3 [अ]ति (for [अ]ति) —(l. 119) D4 सौमित्रि (for °त्रिम्) G1 उदार (for उदग्र) M1 वैश्य (for पौरुष) —(l. 120) Dg1 T3 आह Dt1 D6 आर्त(D6 °*) (for आर्तो) D6 -सत्तम (for -वर्धन) —(l. 121) Dg1 T3 स D6 हि (for न) M1 विमुक्ता* Cg च मुक्त° (for °क्त्वा) —(l. 122) Dm1 D6 G3 M1 [उ]पागत॰ (for °गमत्)

Colophon D6 om. —Sarga no. (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T G M1.2 63 D6 M3 64 G1.2 conclude with श्रीरामाय नमः

14

(l. 1) D4 T3 M3 महावीर T3 °वीरा (for °वीर्या) Dt1 D6 G1.2 एते महामृगा वीर(D6 वीरा G1 वीर्या G2 सर्वे) (for the prior half) Dt1 D6 पुनः पुनः (for मुहुर्मुहुः) —(l. 2) Note hiatus between the two halves. B(ed.) इव (for इव) D6 ते (for मे) Dg1 [उ]पलक्षये (for °क्षय) —(l. 4) M3 निराक्षन् G3 M3 -सन्निभया, Cvp as above (for -संरुद्धया) Dt1 D6 T1.2 G2.3 M3 गिरा Cvp as above (for गिरा) —(l. 6) Dt1 M2.3 नभस्तले D6 Cg t नभस्तलम् G3 महीतलं (for नभस्तलम्) —(l. 7) Dt1 D6 T1 Ct अभ्यपद्यत (for अन्वप°) —(l. 8) Dt1 D6 Ct गच्छन्तो (for धावन्तो) D4 T3 G3 M3 निरीक्षतो (for °क्षन्ते) —(l. 9) D4 मार्गे (for मार्गं) Dg1 Dt1 निरीक्ष्यन्ते च (Dt1 स) —(l. 10) G3 ईक्षन्तो (for इच्छन्तो) Dt1 D6 पुनर्न(Dt1 °न्न)नी गच्छन् (for the prior half) M3 [उ]पलक्षिता —(l. 11) M3 लेखित (for चेङ्गितम्) —(l. 12) M3 श्रीमान् (for धीमान्) Dg1 Dt1 D6 T3 transp. ज्येष्ठ and धीमान् Dg1 Dt1 M3 अब्रवत्, D6 अब्रवीत् (for आर्तवत्) —(l. 13) G3 यदा (for त्वया) Dt1 D6 यदिमे Dm1 D6 यथैते G1 यथमे (for यथेमे) M3 [उ]त्थितो —(l. 14) G3 क्षितं (for क्षितिं) —After l. 14, G3 wrongly repeats the prior half of l. 10 —(l. 15) K(ed.) Cg गच्छावहे (for °वहे) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 च (for हि) Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 G1 M3.4 K(ed.) Cv m g k नैरृतीं —(l. 16) Dt1 D6 Ct यत्र

15

After 3 60 23, Ś1 Ñ V (V1 after 22, owing to omission) B1-4 D1-3 5-7 ins, D2 ins l 1-6 (followed by 3 60 50*-6 and its star passages) after 3 60 23 and l 24-38 after 1199(A)*

यदि लक्ष्मण पश्येद् राक्षसस्य मद पदम्।
मिथ्या मतानिव शैलो न सीता गिरिकन्दरे।
सीडित लक्ष्मण दृष्ट्वा परान्तिमिहागतम्।
अथानयीद्दि राक्षस स्विय विस्फारयन्धनु ।
यत्र सपरिवारो वा कालो वा दुरतिक्रम ।
न त्वा धर्षयितु शक्तो रक्षो वा मयि तिष्ठति।
पश्य मा निशितबाणस्य वह्निशिखोपमै ।
शोषयन्त जलनिधि विकिरन्त वसुधराम्।
महीं भिन्दन्त च निर्दहन्त वनानि च।
त्रिदिवा पातयन्त च दवानिन्द्रपुरोगमान्।
बहुना कि प्रलापेन पश्य मामद्य लक्ष्मण।
सदेवासुरगन्धर्वं सयक्षोरगराक्षसम्।
निर्दहन्त जगत्सर्वं सीताहरणकर्षितम्।
यदि विश्वस्ता देवा मम प्राणसमा प्रियाम्।
मामद्य न प्रयच्छन्ति सर्वमेतद्भविष्यति।
वन वापि प्रपन्नस्य कांक्षन्ति मम प्रियम्।
न पृथिव्या सकलया न सुवर्णस्य राशिभि ।
शक्यो लोभयितु चाह त्वद्राज्येन वा पुन ।
धार्मिकोऽपि मृदु सत्यो प्रियो दान्तो दयान्वित ।
इति मा सर्वलोकोऽद्य पारभूतन पश्यति।
तस्मात्तेजःरूपेण भवितव्य नरेण वै।
प्राप्त काल सर्वदेवो मृदुश्चेति विनिश्चय ।
यादृशोऽद्य मम क्रोधो नार दयानुपागत ।
अन्तरिक्षगतो मन्ये सीतामादाय गच्छति।
न तस्यागमन सौम्य गमन चैव लक्ष्यते।

(for स्नाद्) ~~ Ck तस्यागम इति मुखिनष्टाग्म । Ct नरयागन तस्मा व्याम इत्या भार्या वा ~~ Dg1 इषिद्, D4 विष्टिद् T1 2 भाव मा G3 M3 भाग या (for भाया वा) M3 वा (for मा) Dg1 D4 G1 2 M1 2 transp वा and मा G3 वक्तो (for लक्ष्यते) ~~ Cvp आगम उभाव साव लक्ष्यते इति पाठ ~~ —(l 28) Dm1 D3 G3 [अ]नुचर (for °गर) Dg2 Dt1 Dm1 D8 T3 वीक्ष्यमाणो

15

V2 illeg for l 1-2 B3 reads l 1 in marg (for both of v l 3 60 23) V1 om l 1 —(l 1) Ś1 यत्र (for यदि) Ś1 D2 3 पश्यस्व, B3 D1 पश्य त्व (for पश्येद्) —(l 2) Ś1 D1 3 गिरिगह्वरे, Ñ1 illeg (for गिरिकन्दरे) —(l 3) Ś1 Ñ1 D1-3 त दृष्ट्वा लक्ष्मणो (Ñ1 °ण then illeg) सीत पद विद्रुतमद्रुत —(l 4) B1 तथा (for अथ) Ñ1 रामो रामाश्च (for इद वाक्य दिव्य) B2 नृप (for धनु) G(ed) विस्फारयन्महद्धनु (for the post half) Ś1 D1-3 तनुत्राण गतो रामश्चित विस्मय वाकुर —Ñ1 om l 5 —After l 5 D2 ins

नादृश्य सवभूतानि निरवयति लक्ष्मण ।

—(l 6) V2 illeg from न up to रक्षो Ś1 V1 D1 3 ता D2 त्वा (for त्वा) D2 नैव त्व धर्षितु दक्ष (for the prior half) Ś1 D1-3 पाश्वनो मम तिष्ठ (for the post half) Ñ1 न त्वा... (illeg) दक्षो मम लक्ष्मण —Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-3 om l 7-23 —(l 7) B2 पश्यता Ñ2 D3 7 त्रिशिरैर् (for निशितैर्) V2 illeg from बाणै up to शिखो —(l 8) V2 B2 धरावराम् B1 धरावर (for धरावरम्) —(l 9) V2 B3 दिवारयन (for त्रिदि°) —(l 10) N2 पातयेय, B4 पातय... (for पतय न) —B2 om from the post half of l 13 up to the prior half of l 16 V2 illeg from ज्वाद in l 13 up to प्राण in l 14 —(l 14) Ñ2 विश्वेश्वरो, B4 वै से श्वरा (for विश्वे°) —(l 15) V2 mostly illeg —(l 16) V2 B3 विपन्नेन, D5 7 [अ]पि (D5 om) प्रयत्नेन (for [अ]पि प्रपन्न) B3 करिष्यामि (for °ष्यन्ति) —V2 illeg from च राशिभि in l 17 up to दया in l 19 —(l 18) B4 देवराजेन (for °ज्येन) —(l 19) B3 [S]दर (for यदि) B3 4 ऋजु and मृदु (for मृदु and प्रिय respy) V2 B3 4 त्यक्त (V2 illeg) द्रु —(l 21) V2 B4 [ए]वेह, B3 [ए]वेम (for चैव) Ñ2 नरेण वै, V2 B3 नरै ना (for नरेण वै) —(l 22) V2 B3 दृश्य B4 प्राप्त (for प्राप्य) B4 मृदुरेति (for मृदुश्चेति) —(l 23) V2 illeg from मम up to उपागत B3 वीर येताद् B4 मम नैवाद् (for वीर दयाद्) —(l 24) Ñ2 V B1 2 D1 अन्तराद्भु B4 अनुवीक्ष्य L(ed) °रिक्ष (for अन्तरिक्ष) D2 अन्तरिक्षगतो Ś1 B1 D1 3 रावण, V1 मन्ये (illeg) (for गच्छति) —(l 25) Ś1 D1-3 यस्य Ñ1 त्वस्य (for तस्य) B1 [आ]गमने (for [आ]गमन) D7 om (hapl) सौम्य गमन Ś1 गमने (for गमन) Ś1 V1 D1 चापि V2 D3 वापि D2 वानि (for चैव) N1 पश्ये D2 लक्ष्यत —(l 26) V2 illeg after नर up to l 27 Ñ2 N निह V1 कथ नु B3 कि विद B4 क्वान्ये इ D5 7 क्वचिद (for क चिद) Ś1 D1-3 कि(Ś1 क)नु कच्चिद पृच्छेय Ñ1 कथ क इत्य पृच्छेय (for the prior half) D1 दिशा (for दिश) —(l 27) B3 त दश (for ता दिश) N1 [अ]भिजानानि, Ñ2 [अ]भिलष्यामि (for [अ]भिज°) —After l 27 V2 ins

Illeg ।
निगमाह्यानि सर्वाणि गता निरवधा प्रिया ।
नून त illeg ।
पूर्णचन्द्रनिभ वक्त्र अम्लानद्रोणन क्रमम्।
भक्षित मयवीर्णे तस्मी illeg ।
illeg इयो हा प्रिये निश्चि पुन पुन ।
तव कम्पनत्नपा illeg च ।
प्राममाचक्ष्व illeg. सन्।
नून विक्रमस्य च नो illeg ।
भक्षितो वैवगले च महदाम्यार्गा है ।

तथाशीर्मङ्गलपरा तप्यते परम तप ।
वनवासनिमित्तस्य पितु कृतवतो वच ।
अतस्तस्या दर्शन वीर सा पुनस्तत्र सङ्गति ।
त्वद्विमित्तोपपन्ना या त्वद्धीनसुखोदया ।
कौसल्यामस्मद्भाग्यात्सा मोघामाशा करिष्यसि ।
यस्य चैतन्ती रक्षा सागरान्ता न रोचते ।
त्वद्विदशात्स्मृत शास्ति वसुधा भरत प्रभु ।
त्वत्कृते वचनात्तेन फलमूलन रक्षयन् ।
तवैव पादुके वीर पुनरार्ये समाश्रित ।
दिलीपाद्युपेक्ष्वाकुभ्युवा वहति यो धुरम् ।
सत्यतमुपरामार्थस्त्वत्कृते गुरुणा वर ।
तस्य कर्मफल कृत्स्न त्वदधीन नराधिप ।
तद्यथा निष्फल न स्यात्तथा भवितुमर्हसि ।
मा च वेत्थ महाप्राज्ञ सर्वमेव यथास्ति ते ।
न मामेवविधं भक्त न विहातु त्वमर्हसि ।
न चावसीदन साधो त्वद्विधस्य महात्मन ।
अकृत्वा सदृश कर्म प्राकृतस्येव विद्यते ।
सविधस्त्व तथा वीर यथाह भरतस्तथा ।
सीता भार्या च कौसल्या सम न प्रव्यथेमहि ।

दुःखस्यापि च सोढस्य त्वद्धीते मृगायुषी ।
किं पुनर्मनुष्यपाल येषा त्वत्स्वयि जीवितम् ।
एव मपश्यत सर्वं जायते करुणा न ते ।
अस्मासु च नरश्रेष्ठ स्थितस्य यदनन्तरम् ।
समाचष्ट जटायुर्वै रावण नाम राक्षसम् ।
हतारमाशु रक्षाम्निमत्र मृगयामहे ।
न स्वर्गदिश सागरं यावदन्त कृतालयम् ।
अभिगच्छामि तदृशो दाम गर्भगत यदि ।
अथैनमिन्द्राशनितुल्यवेगया
शरेण रौद्र त्वमितो वधिष्यसि ।
यथा जनस्थानमुपेत्य राक्षसम्
यथावधी राघव मत्पुरो खरम् ।
परेण वीर्येण हत नु रावण
प्रवृद्धरोषस्य धनुर्विकर्षत ।
श्रुतप्रिय प्राणसुहृच्च कश्चन
न जातु जीवति ते वच शृणु ।
स सत्वरस्य त्वगतस्य दर्शनम्
यथाशु विधेत तथा विधत्स्व च ।
अथास्य निर्मथ्य कृताभ शिरो
भजस्व सीता मुदित प्रमोदयन् ।

Colophon

(subm) (for पुष्पा(सा) —(l 12) Ś1 तवासि, D3 तव सा (for तवाशीद्) —(l 13) D1.3 निवृत्तस्य (for निमित्तस्य). —(l 14) D1.3 या (for सा) —(l 15) D1.3 -सुखा च या (for -सुखोदया) —(l 16) D1 न तस्या, L(ed) सा तस्या (for कौसल्या) —(l 18) D2 निर्देशात्, (for निदेशात्) Ś1 शोनु (for पुन) D3 प्रभो (for प्रभु) —(l 19) D1 चोभय, D3 हि श्रुतम् (for वचनात्) L(ed) काश (fo सर्वे) Ś1 स्वरक्षत पाल्य मर्व (for the prior half) —(l 20) Ś1 समाश्रिता (for °त) —(l 21) Ś1 रघुमै कुरु, L(ed) रघुरिक्ष्वाकु (for ष्वकुपेक्ष्वाकु) D3 मरति (for वहति) D1 धरां (for धुरम्) —(l 22) Ś1 म त्वत्ता मुम कार्यास (for the prior half) D3 गुरुणो (for गुरुणा) D1 वर (for वर) —(l 23) D1 धर्मस्य (for कर्म°) —(l 24) L(ed) यदा (for यथा) D3 कर्तुं त्वम् (for भवितुम्). —Ś1 om (hapl) l 25-26 D1 transp l 25-26 and l 27-28 —(l 25) D3 मामवेक्ष्य (for मा च वेत्थ) D1.3 तत्र (for यथा) —(l 26) D3 त्व (for न) D1 हि दातु (for विहातु) —(l 27) D3 वने भीरुन (for चावसी°) V3 D3.3 साधु (for साधो) D1 तद् (for त्वद्) —(l 28) V3 पात्र (for सदृश) L(ed) मध्यमात्कृत (for प्राकृता म°) D3 [ष]त्र (for [त]व) —(l 29) D1 महावीर (for तथा वीर) V3 अविघात यथा वासे (for the prior half) V3 त*** (for यथाह) D3 भरत पुन —(l 30) V3 सार्या, D3 भार्या (for भार्या) D3 च (for न). Ś1 जीविष्यति विने त्वयि (for the post half) —(l 31) Ś1 [न]पि हि, D3 चापि (by transp) (for [न]पि च). Ś1 धनायुषी, V3 D3 सुखायुषे, D3 सुखायुषे (for मृगायुषी) —(l 32) D1 नरस्य हि, D3 त्वमपि (for नरत्वयि) D1.3 जीवन (for जीवितम्) —(l 33) V3 करुणा तत (for करुणा न ते) —(l 34) V3 स (for च) —(l 35) V3 यथा चापि D1.3 यथावष्ट (for यमाचष्ट) —(l 36) V3 तमाशु (for तनेष) V3 D1 मृगयामहे (for °वहे) —(l 37) D1 दाम् (for मति) —(l 38) Ś1 अथ गच्छामि, V3 अभिगच्छाव D3 अभिदिष्मि तु L(ed) अभिगच्छामि (for अभिगच्छामि) Ś1 धन्यास्मगतो यदि (for the post half) —(l 39) D1 नयैवम् Ś1 नेज्ञा (for -नेपधा) —(l 40) V3 मतिनो (for त्वमितो) —(l 41) V3 D3 उपेन (for उपेत्य) —(l 43) V3 हित*-*-, D1 हि ते दुरात्मन्, D3 दर्शन रावण, D3 हि न दुरात्मन् (for हत नु रावण) —(l 44) Ś1 V3 वेगस्य (for -रोषस्य) V3 धनुर्विकर्षत, D3 धनुर्विकृष्यत (for °षत) —(l 45) Ś1 श्रुत प्रिय (for श्रुताप्रि°). Ś1 कश्च न (for कश्चन) —(l 47) D3 दर्शने (for दर्शनम्) D1 स सतरस्यास्य रागस्य दर्शने, D3 म मत्वरस्यागतस्य दर्शने —(l 48) Ś1 D1.3 यथा स (for यथाशु) D3 विदेश (for विधत्स) —(l 49) V3 तथास्य (for अथास्य) —(l 50) V3 D3 दर्शय (for भजस्व) D3 प्रमोदय

Colophon —*Sarga name* Ś1 लक्ष्मणविलाप V3 रामसमाश्वास, D1-3 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D3 om V3 77 D1 72 D3 76, L(ed) 74

—Thereafter Ś1 cont.

लक्ष्मणस्य च वाक्येन चोदितो रघुनन्दन ।

17

After 3 65 - Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 S C1 r m g k t ins

ततः पूर्वां दिशं गत्वा त्रिक्रोशं भ्रातरौ तदा ।
क्रौञ्चारण्यमतिक्रम्य मतङ्गाश्रममन्तरे ।
दृष्ट्वा तु तद्वनं घोरं बहुभीममृगद्विजम् ।
नानासत्त्वसमाकीर्णं सर्वं गहनपादपम् ।
ददृशाते तु तौ तत्र दरीं दशरथात्मजौ ।
पातालसमगम्भीरां तमसा नित्यसंवृताम् ।
आसाद्य च नरव्याघ्रौ दर्यास्तस्याविदूरतः ।
ददृशाते महारूपां राक्षसीं विकृताननाम् ।
भयदामल्पसत्त्वानां बीभत्सां रौद्रदर्शनाम् ।
लम्बोदरीं तीक्ष्णदंष्ट्रां करालीं परुषत्वचम् ।
भक्षयन्तीं मृगान्भीमान्विकटां मुक्तमूर्धजाम् ।
अवैक्षतां तु तौ तत्र भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
सा समासाद्य तौ वीरौ व्रजन्तं भ्रातुरग्रतः ।
एहि रंस्यावहेत्युक्त्वा समालम्बत लक्ष्मणम् ।
उवाच चैनं वचनं सौमित्रिमुपगृह्य सा ।
अहं त्वयोमुखी नाम लाभस्ते त्वमसि प्रियः ।
नाथ पर्वतदुर्गेषु नदीनां पुलिनेषु च ।
आयुःशेषमिमं वीर त्वं मया सह रंस्यसे ।
एवमुक्तस्तु कुपितः खड्गमुद्धृत्य लक्ष्मणः ।
कर्णनासस्तनं तस्या निचकर्तारिसूदनः ।
कर्णनासे निकृत्ते तु विस्वरं विननाद सा ।
यथागतं प्रदुद्राव राक्षसी घोरदर्शना ।
तस्यां गतायां गहनं व्रजन्तौ वनमोजसा ।
आसेदतुरमित्रघ्नौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

18

Before 3 71 1, V2 (partly illeg) B4 ins.

पम्पातीरे ततो राम सुखोषितमरिंदमम् ।
अपश्यच्छबरीं सिद्धां प्रत्यग्रधर्मदर्शिनीम् ।
बहुपक्षिगणाकीर्णा मयूरक्रौञ्चनादिता ।
अदूराद्दृश्यते पम्पा हंससारससेविता ।
पुष्पिताम्रवनाकीर्णा अशोकैरुपलक्षिता ।
पुन्नागैर्नागवृक्षैश्च पुष्पितैश्च द्रुमैस्तथा ।
सौगन्धिकवनाकीर्णा पद्मोत्पलविभूषिता ।
पुष्पितैः करवीरैश्च नारिकेलैश्च पुष्पितैः ।
मालतीकुन्दपुष्पैश्च भाण्डीरैरतिमुक्तकैः ।
अन्यैश्च विविधैर्माल्यैः प्रासादैरिव शोभिता ।
तस्यास्तीरे महाकायः स पर्वतो धातुमण्डितः ।
ऋष्यमूक इति ख्यातश्चित्रपुष्पितकाननः ।
हर्यृक्षवानरो रामासीं रवे पुत्रो महामनः ।

17

(l 1) Dm1 D1 6 G गम्य (for गत्वा) D6 G1 त्रिक्रोश —(l 2) Dg1 महाश्मानौ (for अतिक्रम्य) Dt1 D6 M2 Cm अन्तरा —D6 om l 3–6 —(l 3) Dm1 D6 G1 Ch [अ]थ (for तु) G2 मृगपक्षिगणाकुल (for the post half) —(l 4) Dg1 Dt1 D6 वृक्ष (for सत्त्व) D6 मृगाकीर्णं (for समाकीर्ण) M1 गगन (for गहन) —(l 5) Dt1 D6 [illegible] (for तु तौ) —(l 7) Dg1 T2 M2 तु T1 2 Cr तौ (for च) M2 तत्र (for तस्य) —(l 8) G1 ददृशाते Cv ददृशातु (for ददृशाते) D6 T G2 3 M विकृताक्षीं (for °ताननाम्) —(l 10) Dg1 Dm1 D6 लम्बौष्ठीं (for °दरीं) G1 M2 Cm करालां (for °लीं) G2 पुरुष (for परुष) Dg1 T2 स्वनं M1 3 चच्चा (for त्वचम्), ※ Cm स्वसंस्कारानुरोधेनापि पाठः —(l 11) M1 मत्तान् (for भीमान्) —(l 12) Dg1 ददृशाते, Dt1 अवेक्षतां, T2 निरैक्षतां (for अवैक्षतां) Dm1 D1 6 T1 2 G M प्रेक्ष्य (D6 प्रेक्ष्य, T1 2 G2 3 M1 3 °क्ष्य) तौ तौ भ्रातरौ (T1 2 °तरा) च (for the prior half) ※ C1 इत्यादयः श्लोकाः पुनरुक्तत्वात् कैश्चिन्न पठ्यन्ते —M2 om (hapl) l 13–24 —D6 om from सैवं in l 13 up to रंस्य in l 16 —(l 13) Dg1 व्रजन्तौ, Dt1 व्रजन्ती (for व्रजन्तं) —(l 14) Dg1 D1 T1 2 G M1 3 Cr m g रंस्यावहे T2 °स्याव तु, Ct as above (for °स्यावहे) —(l 15) Dr 1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 Dm1 T G2 M1 3 उपगृह्य, Dt1 अपगृह्य, D6 Cr उपगृह्य (for उप°) B(ed) च (for सा) —(l 16) Dg1 लभ्यसे ते, T लभ्या ते, M2 लप्स्ये (for लाभस्ते) M2 असि (for असि) ※ Cm लाभस्ते त्वमसि प्रिय इति च क्वचित्पाठः । Cg अयोमुखीत्यत्र लाभ। त्वमुखीत्यपि पाठः —(l 17) T1 कूलेषु, T2 शृङ्गेषु (for दुर्गेषु) —(l 18) D1 T1 2 G M1 3 शिष्टम्, B(ed) Cg शेषम् (for शेषम्) B(ed) इह (for इदं) —(l 19) G1 2 M1 उद्यम्य (for उद्धृत्य) —(l 20) Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 T1 2 G M1 2 कर्णनासे, Dt1 D6 M1 °से, T1 2 °से) स्तनौ, Cm t as above (for °स्तनं) B(ed.) तस्याः (for तस्या) Dm1 D6 G1 [नि]चकर्त (for °कर्त) ※ Cg कर्णनासिकयोः स्तनयोश्च छेदः । नासाग्रमुपलक्षणं स्तनौ च —(l 21) D1 निकृत्ते G2 3 निकृत्य (for निकृत्ते) Dg1 T1 निकृत्य कर्णे (by transp) विस्वरं (for सा) T1 2 सा विनद च (for विननाद सा) —(l 22) Dg1 D1 T G M1 2 भीम (for घोर) —(l 23) D6 निमृत्य G1 गहने (for गहन) Dg1 Dm1 D1 1 T G M1 2 Cv p g निर्गच्छन्तौ (for व्रजन्तौ) —(l 24) G1 आसेदतुः (for आसेदतुर्)

18

V2 variants (l 2) [illegible] (for the post half) —(l 3) बहाकीर्णा (for मयूर°) अदूरे निनादिता (for the post half) —(l 5) [illegible] (for °लक्षिता) —(l 7) सौगन्धिकवनैर्युक्ता । [illegible] —(l 8) दाडिमा (for second पुष्पितैः) —l 11 12 cf 3 71 22°–23 —(l 10) °दैरे (for °दैरिव) [illegible] (for the post half) —(l 11) भ्रातरः [illegible]

ऋष्यमूके पर्वतस्मिन् सुग्रीवो नाम वानरः ।
भ्राता तस्य स्थितो राज्ये महेन्द्रसमविक्रमः ।
हृतराज्यः स्वयं दृष्ट्वा हृतदारश्च राघव ।
इत्युक्त्वा वचनं चारु वह्नीन्धनसमीरितान् ।
चितां चकार श्रवणा स्वगात्रेण निविष्टताम् ।
धर्मिष्ठा च ततो रामो लक्ष्मणश्च महायशाः ।
अनुज्ञाताभि गच्छेति प्रह्वा प्राञ्जलिरुत्स्वरा ।
सा रामं लक्ष्मणं चैव चकार च प्रदक्षिणम् ।
प्रदक्षिणं तु तौ कृत्वा आश्वास्य च तपोधना ।
अनुज्ञाता तु सा तेन हुत्वाग्निं विनिश्चिता ।
पपात दीप्तमग्नौ सा निःशङ्केनान्तरात्मना ।
विधूमायां चितायां तु सा तस्थौ विरजाम्बरा ।
अस्मिन्मुहूर्ते शबरी जीर्णं रूपं विमुच्य तत् ।
दिव्याभरणसंयुक्ता दिव्यगन्धानुलेपना ।
दिव्यमाल्याम्बरधरा बभूव प्रियदर्शना ।
विराजयन्ती तं देशं विद्युत्सौदामिनी यथा ।
प्रणम्य शिरसा रामं शबरी पुनरब्रवीत् ।

न संदेहोऽस्ति काकुत्स्थ यथा त्वं मन्यसे नृप ।
सुग्रीवो राक्षसं हत्वा स्वां विप्स्यति मैथिलीम् ।
स्वधर्मपरिपीतैर्लोकैः पार्श्वस्थैर्महर्षिभिः ।
अहमेव दिवं यामि धामासक्तं नरर्षभ ।
(cf 3 70 27) यत्र ते सुमहाभागा विहरन्ति महर्षयः ।
सा पुण्यं शबरी स्थानं जगाम सुमनाश्चिरा ।
तस्यां स्वर्गं गतायां तु शबर्यां रघुनन्दनः ।
उवाच वचनं भ्राता लक्ष्मणं भ्रातृवत्सलः ।
तपसा सा शुभाचारा शमिता सा शबरी सती ।
लक्ष्मणाहमविज्ञाय परं प्रयाति सद्गतिम् ।
राज्यभ्रष्टेन दीनेन दण्डकारण्यवासिना ।
कथं शक्यं विना सीतां मुहूर्तमपि जीवितुम् ।
इत्येवमुक्त्वा शशितुल्यवक्त्रः
प्रियातिथिर्लक्ष्मणमग्रवीरः ।
जगाम पम्पां सरसीं स बुद्धिमा-
न्यथा महात्मा नलिनीं कुबेरः ।

Colophon

(for the prior half) —(l 13) रक्षसा तस्य (for राक्षसी रवे) —(l 14) वानराधिप (for नाम वानर) —(l 16) हृतदार स दे भ्राता (for the prior half) —After l 16, ins

समानावस्थया राम सोऽपि मित्रं दुःखितः ।
तौ * * * ज्य तं स ते प्राणमथार्पति ।
अनुरूपमहाप्राज्ञ बन्धनान्मोचन ।
स ते सीतां स्वबलेन दर्शयिष्यति राघव ।

—(l 17) मलाचितां (for चन्दनेन्धनाम्) —(l 19) धर्मेण तु (for धर्मिष्ठा च) —(l 20) अनुज्ञाता तु (for °ज्ञाताभि) —(l 21) कृत्वा चिंता (for चकार च) —(l 22) तत (for तु तौ) आश्रय (for आश्वास्य) —(l 23) हुत्वाग्निं (for हुत्वाग्नि) —(l 42) अपि ज्ञातुं

Colophon —*Sarga name* V3 शबरीदहन, B4 शबरी स्वर्गारोहण —*Sarga no* V3 84 B4 82

CRITICAL NOTES

AND

CORRIGENDA ET ADDENDA

by

G. H. BHATT

The references in the case of the Mahabharata are to the Gorakhpur edition in four Volumes (A.D. 1957-1959), and in the case of the Rāmāyana to the edition of Pandita-Pustakālaya, Kasi (A.D. 1957) for the Kāndas excepting the first three Kāndas where they are to this Critical Edition. The corrections and additions are shown in their proper places. Cs refers to the commentary Śiromani of Śivasahaya (Gujarati P Press ed. A.D. 1912-1920) and Cl refers to the commentary Manoharā of Lokanātha Cakravarti (Calcutta Sanskrit Series, Calcutta, A.D. 1932-1941).

1

The Dandakāranya, which forms part of the Kingdom of Ayodhyā, is situated between the Vindhya and Saivala mountains (R. 7.79.16). According to Pargiter it comprised all the forests from Bundelkhand to the Kṛṣṇā (JRAS 1894, 242). Dr. Bhandarkar holds the view that the forest is the same as Mahārāṣṭra including Nagpur. The forest is also mentioned in the Jain and the Buddhist literature. It was a beautiful forest with mountains and rivers and the hermitages of sages. It was in fact a Colony of sages, that has stood in good stead to Rama in his exile. Cf. S. N. Vyas, The Culture of Hermitages in the Rāmāyana, JOI, Baroda Vol. 3, pp. 227-235, 315-327.

11^{ab}) Cf. Mbh. 7.78.5^{cd}, an oft-repeated simile in both the Epics.

15^{ab}) Cf. 1.6.19^{c}, 3.3.12^{d} Mbh. 1.183.7^{cd}, 192.7^{cd}.

16^{b}) आसन् for आश्रम्, Cg.t also.

^{c}) निवेशित for निवेश, *metri causa*, The N MSS. remove the irregularity

17-20 For the duties of a King cf. Manu 7.13-15 Kauṭilya 1.19 (Prof. R. P. Kangle's ed., Bombay, 1960).

2

4^{cd}) Cf. Mbh. 1.137.32^{ab}.

6^{d}) स्थित for स्थ, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

7 Read the figure 7 after the next line ending with महास्वनम्, and change accordingly the figures from 8-12.

9^{ab}) Cf. Mbh. 7.124.35^{ab}.

14^{cd}) Cf. Mbh. 5.13.3^{ab}.

19 Cf. 3.67.24.

20^{cd}) Cf. Mbh. 2.77.38^{cd}.
5.129.17^{cd}.
7.137.4^{ab}.

3

14^{c}) Cf. Mbh. 5.184.12^{cd}.

16^{a-d}) Cf. Mbh. 2.45.26^{ab}.

17^{c}) Cf. P. 5.4.122.

19 Read the figure 19 after the next line ending with गमिष्यति, and consequently the fig 20 should be read after व्यवहार च.

23^{cd}-24. Mark the custom of burial in the case of Rākṣasas who, like other human beings, go to the सनातनलोक.

27^{cd}) Cf. Mbh. 1.189.42^{c}-43^{b}. 3.43.27, 258.21.

4

31^{cd}) Cf. Mbh. 5.48.103^{ab}; 175.19^{cd}.

5

1^{c}) अभ्युपगम्य for अभ्युपगम्, *metri causa*, supported by Cm.k.t ś. The other comm. are silent. The N MSS. remove the irregularity.

2-5 These lines and seven more, not found in our text and the Vulgate are quoted in Lakṣmīdhara's Kṛtyakalpataru, Vol. 14, Mokṣakāṇḍa (GOS) pp. 29-30. It appears that Lakṣmīdhara

has followed the Northern Recension of the Rāmāyaṇa. In 4^{c} Lakṣmīdhara reads तथोदरस्था... (some of our N MSS. read तथोदरस्था; others omit the line).

4^{d}) ऊर्ध्ववासिनः supported by Cr.k.t.ś'. Cv is silent. Cr ऋश्मकुट्टा इति शिलायां चूर्णीकृत्य निगलितवन्तः ऊर्ध्ववासिनः. So also Ck.t.ś., Put a daṇḍa after षट् in l. 5 Col. 2.

5^{b}) The five fires are: the four fires in the four directions and the Sun above. cf. ग्रीष्मे पञ्चतपास्तु स्याद्वर्षास्वभ्रावकाशिकः । Manu 6.23 on which Medhātithi remarks: पञ्चभिरग्निभिरात्मानं तापयेत्, चतसृषु दिक्षु अग्नीन्सन्निधाप्य मध्ये स्थित्वा उपरिष्टादादित्यास्य सेवेत । (one of the duties of a Vānaprastha). Cf. also Raghu. 13.41; Kumāra 5.23; Śiśupālavadha 2.51, Bhāga. 4.23.6.

Substitute passages in the N MSS. (84 85) give details.

7^{d}) मन्यामि for मन्येऽहं *metri causa*; Cm.k.t.ś support it. (Cg. silent). The N MSS. remove the irregularity.

10–12 cf. Mbh. 12.57.33, 13.23.80. an oft repeated idea in the Mbh.

Manu. 7.3. Yājña. 1.335. Kauṭilya 1.13.6 (धान्यषड्भागं...), 1.19.34 (प्रजानां तु प्रियं हितम्).

Raghu. 1.18, 2.66.

6

1^{a}) परिणम्य अतिवाह्य । Cg

2^{a}) तपसस्तु स्नातत्वात् । 'स्नातावाग्निहोत्रपरायणौ' इति वाक्य । Cg.

5^{c}) आपृच्छाम for आपृच्छामहे *metri causa*. The N. MSS remove the irregularity.

5^{d}) The sages in the hermitage of Sutīkṣṇa are anxious that Rāma should see all the Ṛṣis in the Daṇḍakāraṇya, evidently for receiving light and guidance from them.

8^{d}) अन्वक्षमित: साधुमक्षममतन्नि Cg. दुष्टु रक्षणो दुष्टाः Cm

9^{a}) इच्छामहे for इच्छाम *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

11^{d}) Cf. Raghu. 2.6.

12^{d}) = 1.17.27^{d}, 7.101.17^{d} cf. Mbh. 2.4.40^{cd}, 3.103.13^{cd}.

16^{b}) मासान्निति राम उक्तवे । Cg.

13–19 The name of the तपस्वी is not mentioned by the commentators who introduce the story as an इतिहास.

22^{d}) Cf. Śākuntala 1.11.; Raghu. 2.28 (आर्तसाध्वोः).

23^{d}) For the maintenance of local custom and usage cf. Kauṭilya. 3.7.40, cf. also तत्र तत्र देशप्रामाण्यमेव स्यात् । Baudhāyana Dharmasūtra 1.2.6, also Gautama Dharmasūtra 2.2.20.

26 Cf. Mbh. 5.37.48; 12.123.4; 18.5.62.

9

17^{b}) जीवमानः for जीवन् *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

10

20^{a}) कथ्यमानस्य—कथ्यमाने सति । Cm g.

25^{c}) रमतः for रममाणस्य *metri causa*.

Some N MSS (V1, Ś1 Ñ1 D1–2 have a subst. passage) remove the irregularity. Three MSS. (Bengali ed. Calcutta Sk. series, p. 2160, footnotes) read वसन् for रमन्. in the text.

Cg. इयमेवाश्रमवासावस्था । पूर्वापरावस्था तु किष्किन्धाकाण्डे वक्ष्यते ।

31^{a}) Read तद्भवन.

36 Cg.: आश्रमादाश्रमेणेत्यस्य 'पञ्चमी द्वितीया' इति द्वितीयायाम् आर्षं । This irregularity is removed in Ś1 and D2.

39^{d}) उष for उषित *metri causa*. The N MSS. correct it by changing the words of the Pāda.

46–49 Cf. 3.10.76–78. Svapnavāsava. 1.12.

52^{ab}) = 3.10.79^{ab}.

53 For the story of Vātāpi and Ilvala, cf. Mbh. 3.96 where also they are Asuras. Cf. also Matsya Purāṇa 6.26, 61.51 where Vātāpi is a nephew of Hiraṇyakaśipu and is eaten up by Agastya. In the Viṣṇu P. (6.1.21.11) Vātāpi is the son of Vipracitti.

54 It may be noted that the Brahmins spoke the Sanskrit language and invited Brahmins to the Śrāddha ceremony.

57^{b}) मेषवक्रवत् सुखमजीर्णबीजभावात् Cr.

57^{d}) विनिःसृतः for विनिष्पतत् *metri causa*; supported by Cm.g.k. This irregularity is removed in the N MSS. But it is supported by Ñ1.

58^{b}) तै—बहुवचन वयोः परिमित्रार्थेन. Cv.m., so also Cg.

The N MSS. try to remove the difficulty in different ways.

66ª) कथ्यमानस्य for कथयत, *metri causa*. Supported by Cm. The N MSS. remove the irregularity.

69ᶜᵈ) The N MSS. try to remove the hiatus between ᶜ and ᵈ.

70ª) The N MSS try to regularize the metre.

75ᵈ) = 34.19ᵈ. The N MSS. try to change लक्ष्मिवर्धनम् which stands for लक्ष्मी°. Cś however explains it as लक्ष्मिणो सुचिह्नानां वर्धनम्.

76ᵇ) Read शान्ता° for क्षान्ता°. Cv.r.g.t are silent. Cm शान्ता°, Cś क्षान्ता.. Cf. प्रशान्तमृगयूथश्च 3.10.78ᶜ, प्रशान्तहरिणाकीर्णम् 3.11.16ᶜ; विस्रब्ध हरिणाश्चन्त्यचकिता देशागतप्रत्यया. Svapna. 1 1.12ª.

83 Cf Mbh. 3.104.6, 13–14.

84 According to the Mbh. 3.87.19–20, the अगस्त्याश्रम was situated near प्रयाग.

88 Cf. Aśvapati Kaikeya's statement in the Chhāndogya Upaniṣad (5.11.5)–न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यप । नानाहिताग्निर्नाविद्वान् स्वैरी स्वैरिणी कुतः ।

11

4ᶜ) इच्छामहे for इच्छाम: *metri causa*. The N MSS. have retained this irregular form :

16ᵈ) The MSS., both N and S, try to regularize the metre.

17–18 The text refers to ten deities and the star passage No. 203 refers to seven additional deities which are popular in South India even today. It may be noted that the MS. D1 which is written in Gujarat has only one line of the star passage mentioning Kārtikeya only. There is a very ancient temple of Kārtikeya on the bank of the Narmadā near Śinor (Sk. Senānipura) about fifteen miles north-east of Broach in Gujarat, where the annual festival attracts many people.

19ᵇ) अनिर्निष्पतत् for अनिर्निष्पतत् *metri causa*. Supported by Cr.m g k.t.ś, Cv is silent. The N MSS. remove the irregularity.

23ᶜᵈ) 4 S MSS. and all the N MSS. try to remove the hiatus between ᶜ and ᵈ.

26ª) अन्यथा refers to the omission of the duty of a Vānaprastha stated in st. 24. Cf. Cm. Two S MSS. and Cg repeat 23ᵃᵇ (Cg प्रतिपूजयेत्) for clarification.

27 Cf. Manu. 7.8.

12

3) Cf. 5.16.19.

5) Cf. 2.34.20; 901*, 6.16 9; Mbh. 1.2.391.

13

7ᵇ) Read विक्रीत° for विक्रत:. Cf. Mbh. 12.334 35 (= 12.321.34, Crit. ed.) which reads विक्रीत.

7–9 The text mentions 17 प्रजापतिs. Cf. Mbh. 12.334.35–37 where 21 प्रजापतिs are mentioned. Some names are common. Cf. Manu. 1.34 and Bhāga. 3.12.22 where 10 प्रजापतिs are mentioned. Some names are common. The Vāyu P. mentions 12 प्रजापतिs including विक्रान्त (for विक्रीत).

9ᶜᵈ) Cf. 1.38.1ᶜᵈ; 5.39.44; Mbh. 1.30.12ᶜᵈ. An oft-repeated simile in the Mbh.

14.15 For 33 gods cf. Av. 12.3.16, Br. Up. 3.9 2 (इन्द्र and प्रजापति for अश्विनौ). The Nirukta (7.5) however mentions three groups of gods (तिस्र एव देवता इति नैरुक्ता).

20ᵇ) परवीरघ्नेति विनयुक्तान्दरा° । Cg

29ª) जनयन् for अजनयत् *metri causa*. The N MSS. try to remove this irregularity. .

30 Cf. Rv. 10.90.

33 Cf. 4.58.29.

36ᵈ) Cf. Mbh. 2.11.19ᵈ repeated several times.

15

1 Note the time. The Autumn is over and the Hemanta Season (months of Mārgaśirṣa and Pauṣa) is going on.

4 It has been argued that the stanza shows that the year in the Rāmāyaṇa Period began in the Hemanta Season. The words पुष्पनीया (3.15.12) and पौर्णमास्याम् (3.15.14) further show that the year commenced on the first day of the bright half of the month of Pauṣa (if the month ended with the New moon day), or the first day of the dark half of the month of Mārgaśirṣa (if the month ended with the Full moon day) (Mahādeśāstrī, *Śrī Rāmāyaṇa-Samālocana*, Pt. 2, pp. 22–24).

5 सम्भोगेच्छितत्वात् । Cg

6 The pious and religious persons have already performed *Āgrayaṇa* rite at the proper time i.e. in the Autumnal Season, in honour of the manes. Vaikhanasa (4.2) actually connects the rite with the manes also. The *Āgrayaṇa*, otherwise known

as *Navayajña* or *Navasasyeṣṭi* (Manu 4 27), is prescribed in the Śrauta and Gṛhya Sūtras for those who have consecrated the three Vedic fires and those who have not done so It is thus both a *śrauta* and a *smārta* karma The Āgrayaṇa Sacrifice is performed on the Full Moon day or New Moon day, with fresh corn, and hence it is performed in the Autumn with fresh *Vrīhi*, in the Spring with fresh *Yava*, and in the Monsoon with fresh *Śyāmākas* (Cf Kane *History of Dharmaśāstra*, Vol II, Part II, pp 827–829)

The word Āgrayaṇa is explained by Sudarśana Āp Gṛ S 19 6 as 'येन कर्मणा अग्र नवद्रव्यं देवाः प्राश्नन्तीति यत्स्मै कृत्वैव आग्रयणं प्रथमायनं नवान्नप्राशनमाग्निभिर्ब्रुवीति । एतदिष्ट प्राशनार्थं (Haradatta) Cg "आग्रयणं नाम शरद्वसन्तवर्षासु नूतनधान्यभोजनस्यादावनुष्ठेयं । तदुक्तमापस्तम्बेन 'नाविष्ट्वाग्रयणेनाहिताग्निर्नवस्य धान्यस्याश्नीयात्, व्रीहीणां यवानां श्यामाकानामग्र पानस्य यजेत" इति ।

7 For the time of the Campaigns of an ambitious king, cf Kauṭilya 9 1

12ᵇ) पुष्यनीता (1) पुष्यं नीता नीतपुष्या विहितनक्षत्रा इति यावत् । Cv

(2) पुष्ययुक्तपौर्णमासी नीता गता । Cr k noted by Cm

(3) पुष्यनक्षत्रेण नीता प्रवर्तिता येषु दिवसेषु । पुष्यनक्षत्र रात्रिकाले परिहाय शोभयतीत्यर्थ । Cm t ś

(4) पुष्या पोष्या । गुणभावः आर्ष । शीत निवारणोपचारे पोष्या भोगिन इत्यर्थ । noted by Cm

(5) पुष्यनक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी पुष्यन् । तेन नीता, तत्प्रधाना इत्यर्थ । Cg

(6) पुष्य पुष्यमास । तेन नीता पुष्यमास संविहिता इत्यर्थ । Cg

13 This verse is quoted in Dhvanyāloka (2 1ff p 63 Kāvyamālā ed) as an example of अत्यन्ततिरस्कृतवाच्य—यथादिकवेर्वाल्मीकेः—रवि°—तुषाराविल°—, in Kāvyamīmāṃsā (ch 13 p 71 GOS Vol I³) in connection with प्रत्यापत्ति (plagiarism) (b तुषाराविल°) and in सोमेश्वर's संकेत on काव्यप्रकाश, (Rajasthana Puratana Granthamālā, Jodhpur, 1959 p 67)—यथा वाल्मीकेर्हेमन्तवर्णने रामस्योक्तौ

रवि°.. .. तुषाराविल°. ।
... .. . न प्रकाशते(?) ॥

as an example of अत्यन्ततिरस्कृतवाच्य

The reading in the text (तुषारारुण) is supported by almost all our MSS, by Cr m g k t ś l and by B G L K and Cal Sk Series editions. Cv is silent

Cg हिमशीकरावरणेन चन्द्रपूर्णमण्डलमेवास्य सदृशमित्यर्थः ।

Cl तुषार शीतल, अरुणो मेघाच्छादनादपि निःशुभ्रो मण्डलो बिम्बो यस्य स । 'बिम्बोऽस्त्री मण्डलं त्रिषु' इत्यमरः ।

'तुषारारुण' seems to be the original reading which other variants in the printed eds and quotations try to simplify For a similar use of the word 'अरुण', cf 2 111 6ᶜ (कोलाहलारुणो धूमः) (Crit ed) 3 22 1ᵈ (गदभारुणो मेघ) Cf also 4 13 23ᵈ (रजसारुणे पत्र)

31ᵈ) अनुविचीयते for अनुविचिन्वन्ति (अनुसरन्ति) *metri causa.* The N MSS remove this irregularity Cg स्वधातु, Ct व्रीहौ दैवादिकस्य रूपम् ।

34ᵈ) अप्रसम् for अप्रसहमान, *metri causa* The N MSS revise the text

39ᵈ) For Nandīśvara an attendant of Śiva, cf. 7 16 9 Mbh 2 10 34 Śiva appears in various names several times in the Mbh

16

8–10 Ct विष्णुमालाङ्कारोऽत्र ।

8 Cf 6 95 8

12ᵇ) Cg प्रत्यनन्तरेति छान्दसौ दीर्घणत्वाभावौ ।

21ᵈ) पुरुषोत्तम The word is used here in the ordinary sense It is, however used in the philosophical sense (Highest Reality) in connection with विष्णु त्रिविक्रम in 4 40 58 cf also 4 42 28 where पुरुषोत्तम is described as having taken away a चक्र and a शङ्ख from पञ्चजन Rama is considered as विष्णु in 6 35 36 which seems to be spurious as it is not found in the N Recension The word is frequently used in this sense (Highest Reality) in the Mbh The word as applied to Śrīkṛṣṇa is explained in the Mbh 5 70 11 as follows —

पूरणात्सदनाच्चापि ततोऽसौ पुरुषोत्तम ।
असतश्च सतश्चैव सर्वस्य प्रभवाप्ययात् ॥

17

1ᶜ) स्वेच्छया is supported by Cv which explains it as स्वच्छन्दया अनुचितवदपि परिहासं प्रयोजयन्त्या This seems to be the original reading as Rama actually cuts a joke in 3 5 Cf the word परिहास in 13ᵈ

3ᶜ) अकृतदारः Lakṣmana is described by Rama as unmarried, simply out of fun Lakṣmana is married to Ūrmilā Cf 1 72 18

24

1[a]) लक्ष्मणस्तु is also supported by all the Southern Commentators. The N MSS. take the form irregular and remove it by adopting a different reading.

10[d]) पाविष्टां for पारिवष्टानाम्, *metri causa*. The text is, however, uncertain. Put a wavy line under पारि.

25

7[a]) अभिपन्नमानस्य for अभिपन्नस्य, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

8 Cf. Mbh. 1.172.3[ab], an oft-repeated simile in the Mbh.

12[c]) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*, supported by both the N and S MSS.

26

3[c]) अभिप्यासि being irregular is removed in the N MSS. वध् as a substitute for हन् in tenses other than Aorist and Precative is very common in the older language and the two Epics. For its use in the Classical Sanskrit, cf. Pāṇi. 2.4.42,43.

10 Cf. Mbh. 7.96.6.

27

3[cd]) For the fight between Indra and Namuci, cf. Mbh. 7.98.17; 9.17.22.

28

5[d]) भाह्मणी—A kind of lizard with a red tail (all comm.) Ck भस्मायमाने. The belief, according to the comm., is that a lizard dies if it eats hailstones.

12 Cf. Mbh. 1.152.40, an oft-repeated simile in the Mbh. and the R.

23[cd]) This shows that fighting continued during day, and stopped during night. This was also the practice in the Mbh.

29

18[b]) दिनदिला for दिनर्ध, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

27[ab]) For the story, cf. Mbh. 13.14.214-215; Matsya P. 179.2-40; referred to several times.

श्वेतारण्यम्—नारीतीसि-पुनिकटदेश । Cm;

श्वेतारण्येऽन्धकासुरयोऽसुरो रुद्रेण हत इति पुराणप्रसिद्धम् । Ck

33[c]) for मिट्टिर्हि, cf. Kauṭilya 2.3; Manu. 7.70.

30

14 Cf. 7.15.38–43.

17 Cf. 7.10.10–12.

31

For the duties of a King, cf. Mbh. 2.5; 12.69, 70; 15.5.7. Kauṭilya 1.19.

3 Cf. Manu. 7.27,45,46.

5 For espionage and accessibility of a King, cf. Kauṭilya 1.12, 19.

9 Cf. 6.29.21, also चारैः पश्यन्ति राजानः । Mbh. 5.34. 34, राज्यं प्रणिधिमूलं हि । Mbh. 12.83.51. चारचक्षुर्महीपतिः । Manu. 9.256.

20[cd]) Cf. Manu. 7.11.

32

13 = 6.28.24[cd]–25[ab]

15 = 3.44.21[e–f]

33

2[cd]) = 3.35.22[ab]

10[cd]) Cf. Mbh. 3.11.8[cd].

34

1[b]) भाषत for आभाषत, *metri causa*. The NE MSS remove the irregularity. Three S MSS read भाषितम् which seems to be an improvement.

4[ab]) Some MSS., both N and S, try to remove the hiatus between [a] and [b]. Ck reads अविश्रमम्, while Cv reads रक्षितारम्. Cr is silent.

6[b]) वसुधायं for वसुधा, *metri causa*. The NE MSS. and two S MSS. remove the irregularity.

13[c]) आनयिष्यामि for आनेष्यामि, *metri causa*. This reading is supported by almost all the MSS.

19 Cf. Mbh. 3.247.8[c]–9[b], 7.116.25[c]–26[b].

35

2 = 6.16.20. Mbh 5.37.15 quoted *ad verbum* in Lakṣmīdhara's *Kṛtyakalpataru*, Vol. XI. *Rājadharmakāṇḍa*, p. 106.

18[a]) अप्रमेयं तेजः. For Rama's divinity, cf. 5.51. 40–42 (विष्णुतुल्यपराक्रमम्); 6.35.36 (विष्णु मन्यामहे राम.. दधानो बृहद्विक्रम); 6.114.14–16 (परमात्मा सनातनः, शङ्खचक्रगदाधरः, विष्णुः सत्यपराक्रमः).

19[cd]) Cf. Mbh. 3.63.36[cd], 7.14.78.

20[cd]) Put figure 20 after [cd].

9^{d}) Put a wavy line under °नी

Ct mentions two views with regard to the period spent by Rama in the forest up to date According to one view Rama went to the Aśrama of Sutiksna after ten years He stayed there up to the end of the monsoon and went to the Asrama of Agastya before the end of the eleventh year He then stayed in the Pañcavati in the beginning of the rainy season He completes twelve years at the arrival of the Hemanta season when Śurpanakha plays mischief The thirteenth year thus begins on the मार्गशीर्ष शुक्ल एकादशी

The other view is that Śurpaṇakha arrived when the thirteenth year was to be completed shortly and that Sita was abducted in the month of Magha

The first view favoured by Ct The other commentators are silent Cg (on 6 124 1) gives a detailed statement of the period of Rama s exile

18

21^{d}) Cf 1 29 13^{d} Mbh 5 169 25 26^{b}

19

12^{c}) दृढा अदृढपराक्रमम् A case of double Samdhi Cs reads दृढपराक्रमम् and explains it as दृढ स्वबुध्या इयती कृत पराक्रम राक्षसबल येन । He criticises Ct as follows एतेन अदृढपराक्रममिति छेद, संधिरार्ष इति मन्दोक्तिर्ध्वस्ता ।

15-17 For weapons cf 3 21 20 21

19^{cd}) Cf Mbh 3 11 44^{ab} 7 133 22^{cd}

22^{cd}) Cf Mbh 3 271 14^{cd} 4 16 8^{d} 12

20

3^{c}) Cm as in text and explains it as न निहन्तव्या एवेदं तुमन्तव्या मन्तारोपि पातुरा एव । निश्चयार्थे अपि शब्द ।

18^{b}) विनशिष्यसि for विनङ्क्ष्यसि metri causa The N MSS remove the irregularity

21

2^{d}) अविवक्षम् seems to be the original reading giving rise to simple variants.

20-21 For the enumeration of weapons cf Mbh 5 155 Kautilya 2 36 Dikshitar *War in Ancient India* pp 93-152

22

For the omens cf 6 65 46-51 Mbh 4 46 5 84 6.2-3 7 7 33-41 12 322 16 1-2

S N Vyas *Belief in Omens in the Ramayana Age* JOI Baroda 2 1, pp 1-8

1^{d}) For the use of अरुण, cf कुमारसंभव 3 15 13^{b}

5^{c}) अलातचक्र For the use of the word cf 4 42 12^{c} 6 23 27^{a} Mbh 7 7 53^{c} 7 119 82^{c}

The simile of the fire brand which appears in both the Epics is frequently used in the Buddhistic works

The simile of गन्धर्वनगर not found in the Upanisads is also very often used in both the Epics Cf 3 41 6^{d} 3 43 15^{c} 5 2 51^{d}

Mbh 1 125 30 1 133 27 2 28 6 3 173 65 5 143 22 6 50 44 6 103 20 7 19 28 7 36 31 7 43 3 8 16 45 8 27 36 8 36 7 8 81 18 12 260 13 (definition of the term—

गन्धर्वनगराकार प्रथम सप्रदृश्यते ।
अन्वीक्ष्यमाण कस्मिंश्चि पुनरन्तर्विनश्यति ॥)

13 54 2 All these references in the Mbh are found in the Critical Edition of the Mbh also

In the Upanisadic Literature the word अलातचक्र is used only once and that too in a late Upanisad like the Maitrayani in connection with the lustrous Brahman (अथाद्विद दिवा अलातचक्रमिव स्फुरन्तमादित्यवर्णमूर्जस्वन्त ब्रह्म तत्सम पश्यमवहत् । 6 24) The Upanisad again has two strata and contains many later interpolations The passage cited above appears in the second stratum which is clearly influenced by the Samkhya and the Buddhistic doctrines The word again later on occurs in Gaudapada s Mandukya Up Karikas (4 47-52)

The two Epics also create a general impression that the pessimistic mood and the ideas of Appearance and Illusion are not in keeping with their original spirit The references to the Buddhistic terms in the two Epics will therefore naturally suggest that the Epics in their present form are post Buddhistic.

17^{b}) पतस्यामस्व for पतत्स्व metri causa The irregularity is removed in the N MSS

23

26^{ab}) Cf Mbh 3 86 11 12 140 34

27^{cd}) Cf Mbh 12 283 32-37

The word पिनाकी occurs in the Mbh as one of the eleven Rudras. (1 66 2)

24

1^{a}) अवध्यवधु is also supported by all the Southern Commentators. The N MSS. take the form irregular and remove it by adopting a different reading.

10^{d}) पारिदर्शा for पारिपदानाम्, *metri causa*. The text is, however, uncertain. Put a wavy line under पारि.

25

7^{a}) अभिपन्नमानस्य for अभिपन्नः, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

8 Cf. Mbh. 1.172.3^{ab}, an oft-repeated simile in the Mbh.

12^{a}) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*, supported by both the N and S MSS.

26

3^{c}) वधिष्यामि being irregular is removed in the N MSS. वध् as a substitute for हन् in tenses other than Aorist and Precative is very common in the older language and the two Epics. For its use in the Classical Sanskrit, cf. Pāṇ. 2.4 42,43.

10 Cf. Mbh. 7.96.6.

27

3^{cd}) For the fight between Indra and Namuci, cf. Mbh. 7.98.17, 9 17.22.

28

5^{d}) मातुली—A kind of lizard with a red tail (all comm.) Ck भागवासगठी. The belief, according *to the comm., is that a lizard dies if it eats hailstones.*

12 Cf. Mbh. 1.152.40, an oft-repeated simile in the Mbh. and the R.

21^{cd}) This shows that fighting continued during day, and stopped during night. This was also the practice in the Mbh.

29

18^{b}) विनर्दित्वा for विनद्य, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

27^{ab}) For the story, cf. Mbh. 13.14.214-215, Matsya P. 179.2-49, referred to several times.

श्वेतारण्यम्—शरीरीसिन्धुनिकटदेश । Cm ;

श्वेतारण्ये-वनाख्योऽपरो देशेण हत इति पुराणप्रसिद्धम् । Ck

33^{c}) for निरिङ्गी, cf. Kauṭilya 2.3; Manu. 7.70.

30

14 Cf. 7.15.38-43.

17 Cf. 7.10.10-12.

31

For the duties of a King, cf. Mbh. 2 5; 12.69, 70; 15.5.7. Kauṭilya 1.19.

3 Cf. Manu. 7.27,45,46.

5 For espionage and accessibility of a King, cf. Kauṭilya 1.12, 19.

9 Cf 6 29.21, also चारैः पश्यन्ति राजानः । Mbh 5 34. 34, राज्यं प्रणिधिमूलं हि । Mbh. 12.83 51. चारचक्षुर्महीपतिः । Manu. 9 256.

20^{cd}) Cf. Manu. 7.11.

32

$13 = 6.28.24^{cd}-25^{ab}$

$15 = 3\,44.21^{e-f}$

33

$2^{cd}) = 3.35.22^{ab}$

10^{cd}) Cf. Mbh. $3.11.8^{cd}$.

34

1^{b}) श्रावत for श्रावमाणस्य, *metri causa*. The NE MSS remove the irregularity. Three S MSS read श्रावितम् which seems to be an improvement.

4^{ab}) Some MSS., both N and S, try to remove the hiatus between ^{a} and ^{b}. Ck reads नलिनावलम्, while Cv reads रविनावलम्. Cr is silent.

6^{b}) वनमाला for वनमा, *metri causa* The NE MSS. and two S MSS. remove the irregularity.

13^{c}) आनयिष्यामि for आनेष्यामि, *metri causa*. This reading is supported by almost all the MSS

19 Cf Mbh. 3.247 $8^{c}-9^{b}$, 7.116 $25^{c}-26^{b}$.

35

2 = 6.16 20. Mbh. 5.37.15 quoted *ad verbum* in Lakṣmīdhara's *Kṛtyakalpataru*, Vol. XI. *Rājadharmakāṇḍa*, p 106.

18^{a}) अनमेयं तेज For Rama's divinity, cf. 5.51. 40-42 (विष्णुतुल्यपराक्रमम्); 6 35.36 (विष्णु मन्यामहे रामं.. . राघवो दृढविक्रमः), 6.114.34-16 (परमात्मा सनातनः, शङ्खचक्रगदाधरः, विष्णुः सत्यपराक्रमः).

19^{cd}) Cf. Mbh. 3 63.36^{cd}, 7.14.78.

20^{cd}) Put figure 20 after ^{cd}.

20^{cd}) Add 688* after ^{ef} and complete the St. as 21. The figures of the following stanzas should be changed accordingly.

22^{ab}) = 3 33.2^{cd}

36

6^{a}) All the S MSS and N1 read बालो द्वादशवर्षोऽयम् which is also the reading of Cv.r g t, Cm k are silent The comm., however, explain the reading somehow and remark that Rāma was in fact about sixteen years old (वस्तुत ऊनषोडशवर्षः). We have adopted this reading meant by the comm. and supported by the N MSS. and by the text of the Balakānda (19 2 ऊनषोडशवर्षं) which is supported by all the MSS.

38

12 Cf Manu. 7.4.7.

15^{a}) प्रलोभयित्वा for प्रलोभ्य, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS

17^{a}) मानयिष्यामि for मानयिष्यामि, *metri causa*, supported by all our MSS. except two Southern MSS.

21^{a}) Cf. Manu. 7.12

39

8 Cf Manu 7.11.

10 Cf. Mbh 12.90.3 (धर्माय राजा भवति), 12 68 7 (राजमूले धर्मः), Manu. 7 17 etc.

15^{a}) विनशिष्यन्ति for विनङ्क्ष्यन्ति, *metri causa* The irregularity is removed in the N MSS Also in the case of 16^{d}.

17^{d}) *Some MSS. try to remove* वधिष्यति *by reading* हनिष्यति

19^{e}) आनयिष्यसि for आनेष्यसि, *metri causa*, supported by all our MSS cf 3 38.17.

40

18^{c}) गच्छते for गच्छतः, *metri causa*, supported by Cv g t ^{c} Cm k are silent. The N MSS. either omit this and the following lines or read a substitute passage which omits गच्छते

19^{e}) विशमिनाद् for विहनिनाद्, *metri causa*. विशमिनादिति इति द्वयक्षरं... Cv. The substitute passage in the N MSS. does not read विशमिनाद्.

विमुच्यन्त for विमुच्यामि, *metri causa*, विमुच्यामीत्यर्थः Cg, only 3 S MSS. read विमवद्, while the N MSS. remove it in the substitute passage.

24-28 The figures of the St s 24-28 should be read at the end of the following line, *i e*. 24 to be read after विनिष्पतन् in 25^{a} and so on.

41

6^{d}) The simile of a मत्तवानर which occurs again at 3 43 15^{c} is very common in the Mbh. cf notes on 3.22 3^{c}.

27^{ab}) Cf. Mbh. 7.16 54^{a} (समाप्तसर्वेशाखोद्भवे).

31^{cd}) (1) यस्ता विन्तित सर्वं धन शुक्रस्य यथा निवर्तते भवति तथा। सर्वस्य मनोरथस्य सिद्धिर्भवति यथा शुक्रस्य योगः पूरयन्तीति प्रसिद्धिः। Cv r m g Cg offers two more explanations Mbh 12 289 9 refers to the Yogic powers of Śukra. The N substitute passage reads शक्रस्य for शुक्रस्य (pp. 208-9)

(2) शुक्र सह ... रा पर्यगान्द्युक्रमकल्पम् ... इत्यादुनिरुक्तिविशिष्टम्। Ck.t.S. The first interpretation seems to be probable.

41^{a}) उत्समित्वा for उत्तिमत्य, *metri causa*, स्वरमान्दार्थम् Cg. The N MSS. have a different version which removes the irregularity.

45^{e}) The archaic form वधिष्यामि is retained in the N version.

46^{b}) आनयितुम् for आनेतुम्, *metri causa*. There is no corresponding st. in the N version.

48^{c}) The hiatus is retained in several S MSS. and noted by Cm. The MS. D2 reads चर्येद(चा)पद, trying to remove the hiatus. The other N MSS. have not got a corresponding st.

42

The N MSS. are divided into two groups as far as the sequence of the stanzas of this Sarga is concerned. cf. the tabular conspectus on pp. 212-213. N1, however, agrees generally with our text as regards the sequence. The sequence in our constituted text is quite natural, while that in the second group in the N MSS is more unsatisfactory than that in the first group.

43

4^{d}) For Rama's instruction, cf. 3 41 47^{cd}.

9^{cd}) Cf. Mbh. 3 64 21^{ab}, 4 15 21^{cd}, 4 24 12^{ab}.

27 For the nature of ladies cf. Mbh 13 38 24, 39 9. Bhāgavata P. 6.18.41-42.

^{cd}) Cf. 5 26 8.

33[d]) विषमे भृग्वादिविषमस्थले । Cr, m g, k, t. A precipice.

34[d]) स्पृशे for स्पृशामि, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

44

3[b]) Mark the hiatus between इमौ and उपानही. Cg इमौ इत्यत्र वाक्यभेदेऽपि संहितायाः अविवक्षया सन्ध्यभावः । Cś इमौ इत्यत्र संहितायाः अविवक्षया सन्ध्यभावः । उपानही—an irregular form due to the influence of the preceding two words. Cg उपानहौ इत्यत्र इकारान्तः इतिरार्षः । Ch, t मौरादित्वादीपि । Ct अनेन त्रिदण्डिसन्न्यास-विशेषः सूचितः ।

[d]) यष्टिः— त्रिदण्ड । Cr g, k t.

[f]) सत्रुपागमदिति प्रतिज्ञाप्तामेदात्पुनः पुनः क्रियापदप्रयोगः । Cg. अभिचक्राम वैदेहीं, वैदेहीमन्वपद्यत .... इत्येतां क्रियां प्रत्यासत्तिविशेष-विवक्षया पुनः पुनः प्रयुज्यन्ते । Cm.

5[d]) महत्तर— महः अक्षरत्व: श्रेष्ठो वा । Cg.

9[b]) अनुशोचतीम् for अनुशोचन्तीम्, supported by all the N and S MSS. आत्मनेपदमनित्यं भावुकभावः । Cg.

12[a]) अभ्यगच्छत for अभ्यगच्छत्, *metri causa*. Some N MSS. try to remove the irregularity.

16 क्षीरमृत्वाये विष्णुशक्तिविशेषः । Cm. cf. Gītā 10 34[cd] (कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ।).

20[a]) चास्यन्ति for चास्यन्ति. Some of the N MSS. remove the irregularity.

Cg आर्षो दन्तस्य दशादेशः छन्दोवद्भावेन 'छन्दसि च' इति सूत्रेण समासान्तो दन्तस्य दत्रादेशो वा ।

33[d]) Read वासागवत्तमङ्गता for °वचयागतम्. We have preferred the reading अङ्गना as it is supported by the MSS. of both the N and S Recensions. It is supported by Cg also. Ct probably criticises it and Ch offers a different reading accepted by Ct.

35[d]) Read समर्थयत्यमथापि for समर्थयाम अथापि. समर्थय is supported by Gi M1 2 and Cv, and अथापि supported by all the S MSS. The N MSS. try to remove the irregular form समर्थय.

45

2 For hospitality, cf Katha Up 1.1 7,8, Mbh. 15 26.37, Manu. 3 29,101.

4 This stanza refers to the period of one year which Sītā spent in the royal palace at Ayodhyā after her marriage. The MSS. are divided amongst themselves with regard to this period. Ñ1, Ś1, D1-3 and the S MSS. read उषित्वा द्वादश समा. (also Lahore Ld. 3 52 4) while Ñ2, V1, B and D4-7 read संवत्सर चाध्युषिता which appears in the Gorresio and Calcutta Sanskrit Series editions. We have preferred the reading (one year) of the MSS. of the NE Version, which very well suits the context. We are told (2.17.26, Crit. ed.) that Rāma was 17 years old at the time of exile. When Viśvāmitra goes to Daśaratha for seeking protection from the Rākṣasas, Daśaratha remarks that Rāma is a mere boy less than sixteen years old (ऊनषोडशवर्षः 1 19 1; 3.36 6). Viśvāmitra takes Rāma and Lakṣmaṇa with him, teaches them the Science of archery, and later on, all of them go to Mithilā where Rāma is married to Sītā. Rāma's age at this time is about sixteen years. It is quite probable that Rāma and Sītā spend one year in Ayodhyā after marriage, and the bolt comes from the blue. At the time of going to the forest, Rāma is naturally seventeen years old, as remarked by Kausalyā (2.17.26). If Rāma and Sītā had spent twelve years in Ayodhyā after marriage and before exile, one fails to understand how Rāma could afford to waste such a long period in mere enjoyment. Such an Epicurean life on the part of Rāma is not consistent with his noble character. Our text lends support to Rev. Fr. Dr. Bulcke's view that the line mentioning Sītā's stay in Ayodhyā for a period of twelve years is an interpolation (Cf. *Rāmakatha*[2], 1962, p. 359).

5) Read राजा for राम in [c]. The two Recensions, N and S, are divided on the year of Rāma's coronation. The N MSS. state that Daśaratha decided to coronate Rāma after one year's stay in Ayodhyā, while the S MSS. refer to the thirteenth year for the proposed coronation of Rāma who spent twelve years in Ayodhyā after his marriage. In the preceding stanza the text adopted by us on the basis of the NE MSS. shows that Rāma stayed for one year in Ayodhyā after marriage. We have, therefore, adopted in st. 5 the reading संवत्सराद्ध्वम् on the basis of the NE MSS.

In the Sundarakanda, 33.17-18 Sītā says to Hanūmat that she stayed in the palace of Rāma for twelve years and that Rāma was about to be coronated in the thirteenth year (संवत्सरं च तत्र वसिताहं भार्या राघवस्य धीमतः । समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने ॥ १७ भुञ्जाना मानुषान्भोगान् सर्वकामसमृद्धिनी । ततस्त्रयोदशे वर्षे राज्येऽभिषेचयितुं रघुनन्दनम् ॥ १८ अभिषेचयितुं राजा सोपाध्यायः प्रचक्रमे ।)

Cv सद्रसु; Cr पूरुषम्। दुरात्मनामान्ये-चिरं अर्थ पूर्व पुण्य विरायापि न वसति। so also Cm g.k.t. Cś—आर्य शेषम्।

Cś offers another construction also—यदा आर्य हे राक्षसेश दुरात्मनामान्ये मा लक्ष्मीरिह वसति।

The comm. सत्तीर्थीय (रामायण with Commentaries, Part 2, p. 291, Venkaṭeśvara Press Edition, Bombay, 1935) remarks as follows:—सर्वगौरवाद्यौरिति रावणसंबोधनम्। दुरात्मनामान्ये मा लक्ष्मीः चिरं बहुकाल न वसति, किन्तु आयमा अचिरलक्ष्मीर्वसति। पूरुष मा वसतीतिच्छेद।

Both these interpretations seem to be far-fetched.

21ᶜᵈ) वेदश्रुतीम् for वेदश्रुतिम्, *metri causa*. दीर्घश्छान्दस, comm.

Note the general principle of the Mimāṃsā that Vedic text should not be interpreted with the help of logical arguments. Cf. नैषा तर्केण मतिरापनेया। Katha Up 2.9.

23ᵈ) वधिष्यति is supported by all our MSS.

49

17ᵈ) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*.

The N MSS. remove it. Cf. 22ᶜ also.

26ᵈ) परेतकाले which is read by all the S MSS. and Cm g.t ś seems to be the original reading. For the idea of the stanza, cf. Gītā 8.6.

27ᵈ) Note the use of the word भगवान्. Cf. Gita.

29ᶜ) गजारोह is read by Ck also

30ᵇ) विरहाद् is read by Cr also.

36ᵈ) Cv as in text

39 In the Crit. App. read अन्व° for अव° in the quotation from Cv.

50

2 The star-passage 988 is read by Cg but not by Cv r.m k.t ś.

3 In the Crit. App. (last line) read दुर्गेषु for दुर्गेषु.

5 ग्राहि for ग्राह्य, *metri causa*, read by all the S MSS except M₃ (ग्राहि). The N MSS. remove it in a substitute passage.

10 Brahman's statement that the mission is fulfilled refers to gods' request to Brahman and the latter's prayer to Viṣṇu to incarnate Himself as Rāma for the destruction of Ravana (Cf. 1. 14). Brahman saw with his divine eyes that Rāvana had dug his grave by the abduction of Sītā. The reference to Brahman here disturbs the narration and therefore seems to be an interpolation. It has, however, to be retained in the text as it is found in *all* our MSS. Later on a Sarga after 3.55 (Crit. ed) referring to पिशाचक is omitted from the constituted text as it is found only in the N Recension.

12ᵇ) रुदन्तीम् archaic for रुदतीम्. The N MSS. remove the irregularity.

32ᵃ) Cm also reads उत्पातकालाभिहता.

32ᶜ) मा मे read by Cg also. Some N and S MSS read मा मेघ· Cf. 3.20.5 where some S MSS. read मा मे and some other S MSS. read मा मेघ.

42ᶜ) अपश्यती for अपश्यन्ती, *metri causa*, supported by all our MSS. N and S, and by all the printed editions including those of Gorresio and Lahore. Cf the correct form अपश्यन्ती in 3.51.14, which is read by all the MSS.

51

2ᶜ) रुदती. Some S MSS. read रुदन्ती, cf. 3 50.12.

4ᵉᶠ) This line should be dropped from the text as it is not supported by the N MSS. and some S MSS.

9ᶜ) निहत्य. Put a wavy line under त्य

15ᶜᵈ) Cf. 2.45.33.

17ᵃ) Read मयस्थाने.

20ᶜ) Put a wavy line under धा. Both धारितुम् and धरितुम् are irregular, and are removed in the N MSS.

52

1ᵇ) अपश्यती for अपश्यन्ती, *metri causa*, read by all the MSS.

6ᵇ) For the metaphor cf 3 52.11, also Ñ₁ on 3 50 12ᵈ (Crit. App.).

27 In the Crit App. put —ᵈ) before T₁ नृप (for नृप) in the preceding line.

53

28ᵈ) क्षेत्र for क्षेत्रम्, *metri causa*. The N MSS. and T₁ remove the irregularity.

32ᵃ) व्रीड shame, like व्रीडा. Cf. Raghu. 11.73, Śiśupāla 3.40 for the use of व्रीड (m). Some N MSS. appear to have taken wrongly the word व्रीड as wrong and consequently have changed it. The N variant व्रीडेन is meaningless.

32ᵉ) देवलिप्सन्: Cv m देवलिप्सात्;

Cg देवलिप्सन्त् दैवलिप्समवन्त । बाले अर्पितेषु, न देवल्प । , then a quotation from Nārada to the effect that there are seven kinds of remarried women—three kinds of remarried women (पुनर्भू) and four kinds of wanton women (स्वैरिणी). Rāvaṇa's argument is that in case Sītā marries him the marriage will not go against the scriptural law but will be according to the time-honoured convention prescribed by the old sages.

54

1ᵃ) Cm अन्तरम् कृत्वा मध्ये कृत्वा, माकारायाम्नकरपुरुष-मध्यगदोषपरिहारार्थमिति ।, Cg पत्रिवशाया पतुरुष प्रवर्तिनुकरना आत्मार्थं नाव ।

7ᶜ) विभ्रमिव्वनि for विभ्रम्यणि, metri causa

7ᵈ) Cg गदस्य वैशाकेन मेरीषु । गदाया क्रमेण इचर्षं ।

16 Cf. Mbh. 1 1.247, 2 81.11.

19ᵇ) वन for वसन, metri causa

19ᵉ) उपसृत्य Cm g अपसृत्य.

22 Cg अत्र सीतापरा चैवमान इवसमन्त-यम् । मद्दत्यामे रावणपरराद । तेन तान्यपरदनय गतः स्थित इवसम्पने । देवनवीन तु तानलविशेषकारनाव न युपपरसमनकरावनार ।

55

There is an additional Sarga of 26 stanzas before this Sarga, found only in some N MSS, but not found in Ñ1 V1 and S MSS. It appears as No. 12 in App. I. It is not commented upon by Cv.r m.g.k t s Lokanātha of course comments upon it. The Editor of the Rāmāyaṇa with Lokanātha's Commentary (Calcutta Sanskrit Series) also remarks in the footnote on p. 2729 that this Sarga is not found in gha MS. This additional Sarga tells us that Brahman explains to Indra the purpose of Sītā's abduction and asks him to give her sacrificial food so that she can survive. Indra acts accordingly. This topic of the Sarga again indicates its lateness.

11ᵉ) नन्न कृत्वा. Cm g अवदिं । कृत्वा.

18ᵈ) मानसम् Cm क्षेममवदहत्यनद्य ।, Cg अनुसदस्, हेमलिति वाचव ।

56

8ᵈ) Read सौम्येन for सौम्य न. Cm.t सौम्येन विनयेन.

9ᵉ) Read सुवृत्ता for सुवृत्त.

10ᵈ) विनदिष्यामि for विनदिष्यामि, metri causa.

17ᵉ) The Samdhi in अद्रिवि is archaic, metri causa.

Cg अहादिनन्विति वृत्तिनदं

Cs अद्रिदि (Pāṇ. 1.1.15) प्रकृतभावान्तस्वरादेः,

The N MSS. remove the irregularity. G(ed.) reads अवाद्रिनन्दन कथा सखया पुष्करके ।

29ᵈ) प्रतिश्रवन्. Cm आश्रवन्; Cg नाश्रवदृत्.

57

3ᵇ) लभ्य for लब्ध्वा, metri causa. The N MSS (except Ñ1) remove the irregularity.

4ᵇ) युद्धे for युद्धे, metri causa. The N MSS (except Ñ1) remove the irregularity.

7ᶜ) परिचर्य for परिचर्य, metri causa, supported by all the MSS.

8ᵈ) Read हर्त्री for हर्त्री. It is supported by most of the N and S MSS.

11ᶜ) आर्दे for आपत्, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

11ᵈ) वादेत् for वादेत, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

13ᵈ) पराजयेद् for पराजयते, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

22ᵃ) Cm reads अनिर्दिष्य for अनीदृश and explains it as अविदित्य.

24ᶜ) लभ्य for लब्ध्वा, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

58

This Sarga is omitted in V1 B1 and also in G(ed.).

1ᵉ) आवसन्तानय for आवसथ, metri causa. The All MSS. read कथम्, while the NE MSS. read सचराचरं with necessary changes in the first line.

60

All the S MSS. and the S commentators read two additional Sargas (Sargas 62 and 63) before this Sarga. They describe Rāma's lamentation over the disappearance of Sītā and his search for her. As the two Sargas are missing in the N Recension they are dropped from the text. They simply intensify the abnormal mental state—the Unmāda condition—of Rāma described in this Sarga. Such a mental condition bears testimony to Rāma's fervent love for Sītā. Kālidāsa has no doubt received inspiration from this Unmāda of

·· for the madness of Purūravas (Vikramo-ya, IV) which is referred to by Dhanañjaya arūpaka IV. 30) as an illustration of *Unmāda*. lso the Bhāgavata Purāṇa X. 30 where the herd women (Gopīs) are searching for the Kṛṣṇa like mad persons. On *Unmāda* rata remarks as follows—

वियोगविभवनाशादिशापाद्यनभिप्रेतविप्रयोगाद्विविधानुभावगतम् ।

Nāṭyaśāstra with Abhinavabhāratī, Vol. I², VII. 35, p. 672, GOS No. XXXVI, 1956, Baroda.)

^{cd}) This line is found in S MSS. only, and is uned for proper construction.

^{c}) आनन्दितुम् for आनेतुम्, *metri causa*. The N S. remove the irregularity.

^{c}) विचित्य for विचित्व, removed in the N MSS.

17^{a}) All the MSS. except Ś1 (भवान्) read तु. So also Cm.g.k. But Cv r are silent. Rāma ls himself as the creator of the worlds, evidently account of mental disturbance (उन्माद). The mmentators, however, see Rāma's divinity in it expression.

2^{cd}) Cm reads विप्रलम्भजनकमक्षाकरसक्रम्.

32^{a}) चारुदतीम्. Cś splits it as च अरुदतीम्.

61

1^{c}) Cm.g.t.s' as in text (अपत्ते), Cv r.k are silent.

2^{cd}) For रघुपुत्रकस्य cf. Mbh. 12.283.32–37, 12 284.

8^{c}) Cr.k as in text (वृत्त) and explain it as निवृत्त.

13^{d}) धार्त्रीः (Mountain streams or rivers) is ad by V1 Dm1 D3 G M2. It seems to be the iginal reading. The other variants are *lectio ulior*.

62

4 In the Critical App. Cv remarks that certain anzas are generally not found in the MSS. Our SS. do not contain them

5^{d}) स्थितिर्प्रति for स्थितिर्प्रति is supported by all our SS. excepting the two S MSS. (D1 M2).

6^{b}) पश्यते for पश्यति. The NE MSS. and G2 M ad पश्यति.

7 For Yayāti's fall from heaven on account of s insulting conduct towards gods and sages, cf. bh. 5.120–121. In the Crit. App. read Cm for Cmp.

8 For the account of Vasiṣṭha's one hundred sons and their destruction, cf. Vedic Index Vol. II, p. 275; Mbh. 1.173.1–6.

9 The Earth as the Mother. Cf. भूमिर्मातास्मिन्निते जनित्र. ....Av. 6.120.2.

10 The Sun and the Moon are the two eyes of the world. Cf. आदित्यश्चक्षुर्भूत्वा अक्षिणी प्राविशत् Ait. Up. 2.4; अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् । Gītā 11.19. Like some S MSS. the old S commentators read नेत्रे for नेत्र. They explain it either as नेतारौ प्रवर्तकौ or as नेत्रे (Cg लिङ्गव्यत्ययश्छान्दसः). नेत्रे may be for नेतारौ, *metri causa*. As it is supported by the oldest available commentators, Udāli and Rāmānuja, it may be the original reading. It might have been changed into नेत्रे on account of the popular idea that the Sun and the Moon are the eyes of the world

11^{cd}) None can escape one's destiny. दैवस्य for दैवतं, *metri causa*. Cv reads मर्त्यभूतानि देहिन and explains देहिन as पुरुषस्य. Cr k are silent. देहिन for देहवन्ति, *metri causa*. Ct पुरुषमर्त्यम्. The other variants try to remove the difficulty in construing देहिन with भवभूतानि Cv's explanation that creatures cannot escape human destiny (देहिन—पुरुषस्य —दैवस्य) is not unlikely. Cf. 'No man of woman born, coward or brave, can shun his destiny' —Homer: *Iliad*, BK. VI.1.488.

16^{c}) अदेहे for अदेहिम्, *metri causa*, supported by all the MSS. except D2.

63

17^{b}) पुरावस्तु—Cv पूर्व; Cm पुरावस्तु, Cg पूर्वे पूर्वे वा Cr.t are silent.

64

3^{a}) प्राण for प्राणा, *metri causa*. The N MSS remove the irregularity. The word is used in plural in 3 64.11.

4^{b}) व्याहरितुम् for व्याहर्तुम्, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS

13^{d}) विन्द. One of the fifteen मुहूर्तs, eleventh in order. Cm विन्दते अनेन नष्ट धनमिति विन्द । 'विद्लृ लाभे' इति धातु । स च एकादशो मुहूर्त । अत्र (रौद्र इति पुराणविवे) विजयस्यैव नामान्तर विन्द इति ज्ञेयम् । यदा विन्द' परिवा ।

13^{b}) (न)मुष्यत् for (न)अमुष्यत्, *metri causa*. Cg विसर्गलोपश्छान्दसः. The N MSS. remove the irregularity.

32^{c}) दैवनिष्पन्द. Cv m दैवनिपात;

Cg देवनिष्यन्द देवकृतसबन्ध । आर्ष ऋषिप्रोक्त, न स्वपर्या ।, then a quotation from Nārada to the effect that there are seven kinds of remarried women—three kinds of remarried women (पुनर्भू) and four kinds of wanton women (स्वैरिणी). Rāvaṇa's argument is that in case Sītā marries him the marriage will not go against the scriptural law but will be according to the time honoured convention prescribed by the old sages.

54

1^{c}) Cm अन्तरङ कृत्वा मध्ये कृत्वा, माक्षात्स्वात्मकपरपुरुषसम्भाषणदोषपरिहारायेति ।, Cg पतिव्रताया परपुरुष प्रत्यभिमुखतया भाषणायोगात ।

7^{c}) वियोगिष्यन्ति for विभास्यन्ति, *metri causa*.

7^{d}) Cg गजेत्यविभक्तिकनिर्देश । गजाया कर्मेय इत्यर्थ ।

16 Cf. Mbh. 1.1.247, 2 81.11.

19^{b}) बन्ध for बधान, *metri causa*.

19^{c}) उपक्रोशम्. Cm g अपवादम्.

22 Cg अत्र सीताहरण चैत्रमास इत्यवगन्तव्यम् । संवत्सरान्ते रावणवधकरणात् । तेन शीतवर्षा-पञ्चवत्सा राम स्थित इत्यवगम्यते । हेमन्तवर्णेन तु रामवशोविशेषज्ञापनाय न ऋतुप्रागमनज्ञापनाय ।

55

There is an additional Sarga of 26 stanzas before this Sarga, found only in some N MSS, but not found in Ñ1 V1 and S MSS. It appears as No 12 in App. I. It is not commented upon by Cv.r m.g.l.t.ś Lokanātha of course comments upon it. The Editor of the Rāmāyaṇa with Lokanātha's Commentary (Calcutta Sanskrit Series) also remarks in the footnote on p. 2729 that this Sarga is not found in *gha* MS. This additional Sarga tells us that Brahman explains to Indra the purpose of Sītā's abduction and asks him to give her sacrificial food so that she can survive. Indra acts accordingly. This topic of the Sarga again indicates its lateness.

11^{c}) सव्य कृत्वा. Cm g अप्रदक्षिण कृत्वा.

18^{d}) शाश्वतम्. Cm क्षेमभवरहरणरूपम् ।; Cg अधुनातनम्, क्षेमसिति यावत् ।

56

8^{a}) Read सौम्येन for सौम्य न. Cm.t सौम्येन विनयेन.

9^{c}) Read कृता for कृत्वा.

10^{a}) विनङ्क्ष्यामि for विनङ्क्ष्यामि, *metri causa*.

17^{a}) The Samdhi in अहोस्मि is archaic, *metri causa*.

Cg अहोऽस्मिन्निति सन्धिरार्ष.

Cś ओदिति (Pāṇ. 1.1.15) प्रकृतिभावाभावस्तार्षत्वात्.

The N MSS. remove the irregularity. G(ed) reads अपारेऽस्मिन्नथ मया सत्या शोकसागरे ।

19^{d}) प्रतिश्रयम्. Cm आश्रयम्; Cg स्थानकरेऽहम्.

57

3^{b}) त्यज्य for त्यक्त्वा, *metri causa*. The N MSS. (except Ñ1) remove the irregularity.

4^{a}) स्फुरते for स्फुरति, *metri causa*. The N MSS. (except Ñ1) remove the irregularity.

7^{c}) परित्राहि for परित्रायस्व, *metri causa*, supported by all the MSS.

8^{d}) Read स्वती for स्वन्ती. It is supported by most of the N and S MSS.

11^{c}) त्राहि for त्रायस्व, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

11^{d}) त्यजेद् for त्यजेत, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

13^{d}) पराजयेत् for पराजयते, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

22^{c}) Cm reads अविनीतम् for असतीम् and explains it as अविनयम्.

24^{a}) त्यज्य for त्यक्त्वा, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

58

This Sarga is omitted in V1 B1 and also in G(ed.).

1^{a}) आत्रजमानस्य for अव्रजन्, *metri causa*. The NW MSS. read व्रजन्, while the NE MSS. read व्रजमानस्य, with necessary changes in the first line.

60

All the S MSS. and the S commentators read two additional Sargas (Sargas 62 and 63) before this Sarga. They describe Rāma's lamentation over the disappearance of Sītā and his search for her. As the two Sargas are missing in the N Recension they are dropped from the text. They simply intensify the abnormal mental state—the *Unmāda* condition—of Rāma described in this Sarga. Such a mental condition bears testimony to Rāma's fervent love for Sītā. Kālidāsa has no doubt received inspiration from this *Unmāda* of

Rāma for the madness of Purūravas (Vikramorvaśīya, IV) which is referred to by Dhanañjaya (Daśarūpaka IV. 30) as an illustration of *Unmāda*. Cf. also the Bhāgavata Purāṇa X. 30 where the Cow-herd women (Gopīs) are searching for the Lord Kṛṣṇa like mad persons. On *Unmāda* Bharata remarks as follows—

इष्टजनवियोगविभवनाशाभिघातवातपित्तश्लेष्मप्रकोपादिभिर्विभावैरुत्पद्यते ।

(Nāṭyaśāstra with Abhinavabhāratī, Vol. I², VII. 84–85, p. 672, GOS No. XXXVI, 1956, Baroda.)

1^ab) This line is found in S MSS. only, and is retained for proper construction.

1^f) आनयितुम् for आनेतुम्, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

3^b) चित्रिता for चित्रित्य, removed in the N MSS.

37^c) All the MSS. except Ś1 (अहरिन्) read कर्तारम्. So also Cm.g.k. But Cv.r are silent. Rāma calls himself as the creator of the worlds, evidently on account of mental disturbance (उन्माद). The commentators, however, see Rāma's divinity in that expression.

42^cd) Cm reads विप्रलम्भानन्तरमहस्कृतप्रकारमुक्तम्.

52^c) नास्तीति. Cś splits it as न अस्तीति.

61

1^c) Cm.g.t.s' as in text (अभवे). Cv.r.k are silent.

2^cd) For हव्यवाहन cf. Mbh. 12.283.32–37; 12.284.

8^c) Cr.k as in text (बुद्ध) and explain it as निद्रम्.

13^d) सर्वतः (Mountain streams or rivers) is read by V1 Dm1 D8 G M2. It seems to be the original reading. The other variants are *lectio facilior*.

62

4 In the Critical App. Cv remarks that certain stanzas are generally not found in the MSS. Our MSS. do not contain them.

5^d) अतिश्यति for इतिष्यते is supported by all our MSS. excepting the two S MSS. (Dt1 M3).

6^b) धक्ष्ये for धक्ष्यति. The NE MSS. and G2 M read धक्ष्यति.

7 For Yayāti's fall from heaven on account of his insulting conduct towards gods and sages, cf. Mbh. 5.120–121. In the Crit. App. read Cm for Cmp.

8 For the account of Vasiṣṭha's one hundred sons and their destruction, cf. Vedic Index Vol. II, p. 275; Mbh. 1.173.1–6.

9 The Earth as the Mother. Cf. पृथिवीमातरश्मिनौ अनेक. ....Av. 6.120.2.

10 The Sun and the Moon are the two eyes of the world. Cf. आदित्यश्चक्षुर्भूत्वा अक्षिणी प्राविशत् । Ait. Up. 2.4, अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् । Gitā 11.19. Like some S MSS. the old S commentators read नेत्रौ for नेत्रे. They explain it either as नेतारौ प्रवर्तकौ or as नेत्रे (Cg लिङ्गव्यत्ययश्छान्दसः). नेत्रौ may be for नेतारौ, *metri causa*. As it is supported by the oldest available commentators, Uḍāri and Rāmānuja, it may be the original reading. It might have been changed into नेत्रे on account of the popular idea that the Sun and the Moon are the eyes of the world.

11^cd) None can escape one's destiny. दैवस्य for दैवात्, *metri causa*. Cv reads सर्वभूतानि देहिनः and explains देहिनः as पुरुषस्य. Cr.k are silent. देहिनः for देहवन्ति, *metri causa*. Ct पुरुषमात्रम्. The other variants try to remove the difficulty in construing देहिनः with सर्वभूतानि. Cv's explanation that creatures cannot escape human destiny (देहिनः—पुरुषस्य —दैवस्य) is not unlikely. Cf. 'No man of woman born, coward or brave, can shun his destiny' —Homer: *Iliad*, BK. VI.1.488.

18^c) अर्हसे for अर्हसि, *metri causa*, supported by all the MSS. except D1.

63

17^b) शयानम्—Cv वने, Cm वनान्तम्; Cg वने तुषीन् वा Cr.k are silent.

64

3^b) प्राण for प्राणा, *metri causa*. The N MSS remove the irregularity. The word is used in plural in 3.64.11.

4^b) व्याहरितुम् for व्याहर्तुम्, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS.

13^a) विन्द. One of the fifteen muhūrtas, eleventh in order. Cm विन्दे अनेन नष्टं धनमिति विन्दः । 'विद्लृ लाभे' इति धातुः । स च पञ्चदशो मुहूर्तः । अत्र (विन्द इति मुहूर्तत्वे) विजयश्चैव • मित्राणि विन्द इति वेदनम् । तथा विन्दः पठितः ।

13^d) (न)अनुबुध्य for (न)अनुबुध्यते, *metri causa*. Cg छिन्नण्यन्तत्वं छान्दसम्. The N MSS. remove the irregularity.

13c) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS

22c) अभ्यवस्त्र —Cm मोचयितुमागत

27c) दिधक्षामि, the correct form, is supported by D4 M2 Cm g 6 Most of the S MSS with Ck t read दिधक्ष्यामि, while three S MSS. (T1 2 G2) read हि धक्ष्यामि. Ck श्वन् छान्दस Ck notes the reading धक्ष्यामि also The NW MSS read प्रधक्ष्यामि, while the NE MSS. read दास्करिष्यामि In the Crit App I 2 (p. 336), read पक्षीन्द्र for पक्षीन्द्र.

34 Rama performed the funeral ceremony of Jatāyu, repeating the hymns (RV X. 14-18) leading him to Heaven Cm याम्यसूक्त नारायणसूक्त च जजाप, Cg याम्यसूक्तादिक मन्त्रगानम्, Ck ब्रह्मविदाप्नोति परमित्यादिक मन्त्र

36c) महर्षिकल्पेन (रामेण). The comparison of Rāma with a great sage shows that he is not taken to be identical with Visnu.

65

5b) गम्य for गत्वा, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

17a) महायशेण for महायशसा, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

19c) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa* The irregularity is removed in the N MSS.

66

6b) अक्लम्, Quickly, without any hindrance Cm g अप्रतिबन्ध यथा तथा.

67

5c) अभिहास°—Cm g अभिहासशब्देन तत्रिमित्त धर्मेण लक्ष्यते. Cv अभिहासफलस्य धर्मेण (? धर्षेण) फलस्य । अंशेनिरूपणमुखेन सत्यवत । Crk अभिहासफलस्य मत्कृतवधरूपस्य तत्फलकालस्यापन करा भवेदिति यावत ।

7 Ck एवापि मां साधुदृष्टे पुत्र विद्धि । Cm as Ck and also as follows—यद्वा दशरथो महाराज इव ममाप्र पुत्र विद्धि, मामेति शेष It refers to R 4 15 (Vulgate).

21d) वर्तेताम् for वर्तमानताम्, *metri causa*, found in all the MSS. Some NE MSS. (excepting Ñ1 B1 2) omit 21c-22.

28 Note the custom of cremation before sunset, which is observed in India even today.

68

4c) अरत्ने for अरत्नी, *metri causa*. Cg अरत्निमात्र. The N MSS remove the irregularity. The St. Petersburg Dictionary registers only अरत्न as occurring in the Śatapatha Br. 14 6.8 8.

5b) विरजाम्बर which is supported by some N and S MSS. is accepted in the text as it seems to be the original reading. The word विरज (= विरजस्) is registered in the St. Petersburg Dictionary. It is found several times in the old Upanisads. It is only Ranga Ramānuja who remarks on Mundaka 2 2 10 (विरज ब्रह्म निष्कलम्) only as छान्दसमदन्तत्वम्.

The other variants try to remove the supposed irregularity. The Mbh. 2 7 5 (Crit. ed.) reads विरजोम्बर: where the MSS. Ka D2 read विरजाम्बर. Cm offers an alternative explanation as follows: न्य शुकय प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दार्थापत्त्यभावप्रमाणानि । पावनर्थैस्तं शास्त्रदीपिकाया शुक्तिशब्दस्य प्रमाणपरत्वेन व्याख्यातत्वात् ।

8c) षाड्गुण्यम् षाड्गुण्यम्, the six measures of foreign policy Cf. उभयायामयोर्योनि षाड्गुण्यम् । Kautilya 6.2.4. सन्धिविग्रहासनयानसंश्रयद्वैधीभावा षाड्गुण्यमित्याचार्या । Kautilya. 7 1.2.

12d) Read Rsyamūka for Rsyamūka here and elsewhere in this Kānda and also in 1 9 15. The N MSS. spell the word as Rsyamūka, while the S MSS. as Rsyamūka. A reference to the N MSS. in the Crit App. is omitted through oversight. Even in the case of the Mbh , the N and S MSS have different spellings and Dr. Sukthankar has adopted the S spelling, Rsyamūka (Mbh. 3 263-40, Crit. ed p. 916). Böhtlingk and Roth (Sanskrit-Wörterbuch, St. Petersburg, 1855) remark that Rsya is a later spelling (p. 1061).

69

1c) निर्दग्धिता for निर्दग्धे, *metri causa* The N MSS. remove the irregularity.

14d) त्रिदशी for त्रिदशान् (accusative plural), *metri causa*. Ct त्रिदशी त्रिदशान्, आर्षमेतत् वचनान्तरम् ... इत्यर्थः । Cg with two S MSS. reads त्रिदशेन् and explains it as त्रिदशान् (acc. plu.) remarking इतिवन्मध्य वचन मार्षं.

Cv reads त्रिदशी but does not offer any comments.

Cr त्रिदशी त्रिदशान् इति यावत् ।

Ck त्रिदशी मत्वर्थप्रत्ययान्तैकवचनम् । त्रिदशान् इति यावत् ।

70

1^{c}) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

1^{d}) प्रतीचीम् read by the S MSS. The N MSS. however read प्राचीम्. It appears that Rāma and Lakṣmaṇa started for *Pampā* first going *westward* and then eastward, according to the instructions of Kabandha.

9 1332* shows the divinity of Rāma (देवत्व) and Śabarī's going to the eternal worlds (अक्षय लोक).

14^{c}) विज्ञाने=(1) Cv मत्ज्ञानमनरहविशेषपदार्थपरिज्ञाने।

(2) Cm अतीतानागतज्ञाने अवहेदृशान्। मदृदा विज्ञानमध्याभिनि यावत्।

(3) Cg विज्ञाने विषये अवहेदृशान्। ज्ञात्वा दीक्षानध्यानावधानमाद्यल्पमहानाम्।

(4) Cs अपि दुर्भरस्मात्मज्ञानेऽपि अवहिष्कृता नहि मज्ज्ञानवतीत्यर्थः।

15^{d}) महात्मन्=(1) Cm महात्मन्नो दत्नैः मन्मन्नात्पूर्वम्।

(2) Cg महानुग्म.

(3) Cv प्रभाव मत्प्रादीनामिति वेदान्तम्। It appears that Cv reads महात्मनाम् for महात्मन. Cf. 3.71.2^{b}.

18^{c}) वीर्येम् =(1) Cm यान्। "वीर्ये मन्त्रपुष्पाध्याय मन्त्रपश्यसि पावन" इति रत्नाकरे।

(2) Cg महाविपुण्यमनिन्दन्।

(3) Ch वीर्य पवन्।

71

2^{b}) Cf. 3.70.55^{d}.

7^{c}) The N MSS. spell the word Ṛśyamūka as Ṛṣyamūka. They have not been shown through oversight in the Crit. App. here and in 3.71.23^{c} later on.

15^{ab}) Note the long compound here and also in 17^{cd} below.

ERRATA

Misprints in the Constituted Text and The Critical Apparatus are shown below.

TEXT

Sarga	St	For	Read
8	25c	न्यदाय	नं दम
21	20d	श्रामशदेश	आमभान्ध
30	15c	मनाने	मनाने
"	19a	मय नदृत	मनानेदृत
31	5c	दुगत्	दगत्
56	9c	मुहुदा	मुहुदा
64	32d	अनु नस्य	अनुनस्य

CRITICAL APPARATUS

P 11, col 2, l 1	अगश्रयो	अनश्रयो
P 13 col 2 l 9	सवशे	सवो
P 16, col 2 l 3	45*	46*
P 23 col 1, l 11	यमनु	यन तु
P 35, col 2, l 1	वाक्यास्य	वाक्यास्य
P 36, col 2 l 18	Add Ś1 Ñ1 D1–3 om 14 in the beginning of b)	
P 37, col 1, l 30	सत्यपात्र	सत्पात्र
P 40, col 1, l 20	हिनात्मात्	हिंसात्
P 51 col 1, l 28	कशो	कशो
P 57, concordance, st 16cd	3 18 21G	G 3 18 21
P 58, col 1, l 24	204(A)*	203(A)*
P 60, col 1, l 1	—After 27, Ñ2 V2 B D4 7	—After 27, Ñ V B D4 7
P 64 above crit no	2 12 19	3.12 19
P 68, col 1, l 19	After 254*	After 253*
P 70 col 2, l 19	"	"
P 96, col 1, l 22	—For 16cd–18	—For 16c–16b
P 96, col 2, l 26	Dt1 D4 6 om 20ab	Dt1 D4 6 om 20
P 96, col 2, l 30	Add before Dm1 D4 notes Dg1 T G1 3 M1 om. 20cd	
P 97, col 1, l 37	—Dt1 D4 om 23cd	—Dt1 D4 om 23c–24b
P 97, col 1, l 38	Ñ2 V B Dt1 D5 7 नाव	Ñ1 V B D1 7 नाव
P 97, col 2, l 8	Dt1 D4 om 24ab	Dt1 D4 om 24ab (cf v l 1 23)
P 101, col. 1, l 17	—Ñ1 om 13cd	—Ś1 Ñ1 D1–3 om 13cd
P 104, col 1, l 5	नाथवस्य	यथावस्य
P 104, col 2, l 32	विविधार्दिस्थान्	विविधार्थस्थान्
P 109, col 2, l 2	(for °दुत्व)	(for °दुत्व)
P 121, col 1, l 34	(for रम)	(for राम)
P 121, col 1, l 35	वदु वा राम	वद्रुमा राम
P 124, col 2, l 31	—Ś1 Ñ1 D1,2,3 cont.	—Ś1 Ñ1 D1,2 cont
P 125, col 2, l 1	Ś1 D2,3 continue	Ś1 Ñ1 D2,3 continue
P 128, col 1, l 27	सैव	दव
P 128, col 1, l 31	कराय (for करात्).	कृपय (for कृपात्).

Errata

Sarga St	For	Read
P 141 concordance St 30^{cd}	L 3 31 31	L 3 33 31
P 145 concordance St 28^{cd}	G 3 35 51	G 3 35 0
P 149 concordance st 20^{cd}	L 3 ^9 20	L 3 29 3-
P 15, concordance st 5^{cd}	G 3 36 26	G 3 37 5
P 161 concordance st 8^{cd}	B 3 34 8	B 3 34 9
P 109 col 2 l 13	Add before D1 om V1 illeg for 30 (cf v l 19)	
P 175 concordance st 22^{cd}	L 3 39 05	L 3 39 65
P 178 col 2 l 31	°म सि	°महेंसि
P 180 concordance st 22^{ab}	G 3 41 32	G 3 4 37
P 204 concordance st 1^{ab}	G 3 48 1	G 3 49 1
P 205 concordance st 26^{d}	G 3 48 34	G 3 49 34
P 206 concordance st 27^{ab}	G 3 48 36	G 3 49 0
P 207 concordance st 49^{cd}	G 3 48 0	G 3 49 0
P 220 col 1 l 31	।कतरेषु)	किंतरेषु)
P 223 col 1 l 2	V1 प्रणयम्य त्व	V1 प्रणयद त्व
P 223 col 2 l 13	—For 34	—For 34^{cd}
P 231 col 1 l 22	G(ed) om 1^{a}–2^{b}	G(ed) om 1
P 231 col 1 l 31 32	G(ed) and L(ed) om 2^{ab} (for G[ed] cf v l. 1)	delete
P 233 concordance st 16^{cd}	L 3 52 18	L 3 52 17
P 236 concordance st 30^{ab}	G 3 53 29	G 3 53 45
P 246 col 1 l 18	—Ś1 om 15^{cd}	—Ś1 D1 om 15^{d}
P 260 col 2 l 19	सकंद	सकंद
P 271 concordance st 24^{d}	G 3 59 24	G 3 59 26
P 276 col 2 l 1	अस्माक	अस्माक
P 279 col 2 l 36	°निर्वान्तिनाम्	°निवारनाम्
P 280 col 1 l 8		
P 287 concordance st 31^{cd}	L 3 62 34	L 3 62 33
P 289 col 1 l 15	विकट	विकट
P 315 col 2 l 13	Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins	Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 8 T1 G M ins.
P 316 col 1 l 16	(followed by l 8 10 of 1199*)	(followed by l 8 12 of 1199*)
P 322 col 1 l 18	—After 9 ^{d},	—After 9
P 335 col 2 l 37	—^{cd})	—^{c})
P 342 col 1 l 1	Dg1 Dt1 Dm1 D4,8 T G1 M1 3	Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G1 M1
P 342 col 2 l 9	G3 (second time) M3 read 22	G3 (second time) M3 read 23
P 359 col 2 l 15	^{a}) Ś1 N1 D1 8 Cm g ककुभ	^{a}) Ś1 N1 D1 ककुभ
P 370 col 2 l 1	—For 11	—For 11^{cd}

